بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: سپيځلی نبوي سيرت(الرحيق المختوم)

مؤلف:صفي الرحمن مبارکفوري

مترجم: سلطان محمود صلاح

کمپوز: د القلم کمپوز ځانګه

بسم الله الرحمن الرحيم

ددې پښتو چاپ په اړه

نحمده و نستعينه ونستغفره و نعوذ بالله من شرور انفسنا و سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له و من يضلله فلا هادي و نشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريک له ، له الملک و له الحمد و هو على كل شيئ قدير. اما بعد:

دروند لوستونکی نیکمرغه دی چې د داسې یوه کتاب لوستلو ته یې اراده کړیده چې د مخلوقاتو د سردار او نبیانو (علیهم السلام) د امام حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) د مبارک ژوند په هکله د قدر وړ معلومات وړاندې کوي.

انسان د خپل فطرت په حکم تل د ګټې، خیر، آرامۍ، نیکمرغۍ او برې په تکل کې وي، خو متاسفانه ډیر کسان خپل دا هدف نه شي موندلی، د برې ساحل ته د رسیدو په تمه د سفر په پیل یا جریان کې د سمندر د وژونکو څپو ښکار شي، په تیارو سر او ډوب شي.

یوازې هغه څوک به اصلي هدف ته رسیږي، د سعادت او فلاح په درشل به پل ږدي چې د حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) اواره او سیده لاره ونیسي او تر وروستي منزله یې د همغه د هداياتو مطابق تعقیب کړي.

د کائناتو پروردګار راته څرګنده کړیده چې له اسلام نه پرته نورې ټولې لارې کږې، تیاره او وروستی منزل یې بدمرغي او تباهي ده. قرآنکریم فرمايي: ((**ان الدين عند الله الاسلام**...)). د خدای په نزد غوره او مقبول دین اسلام دی.

که وغواړو د اسلام لنډ تعریف وکړو، نو ویلی شو: هغه دین چې حضرت محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی له لوري راوړی، بیا یې پخپلو اقوالو،

افعالو، اخلاقو اوصفاتو د عمل په ډګر کې ټکی په ټکی عملي کړی، د قرآن او سنت په بڼه کې يې د ځمکې اوسيدونکو ته په ميرات پرېښې تر څو تر قيامته د هر بنده په هر موقف مکان او مقام کې چې وي لارښوونه وکړي.

نو که څوک نجات او بری، خير او ښېګڼه غواړي، بايد مسلمان شي، او که څوک غواړي رښتونی مسلمان وي، نو بايد د حضرت محمد (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم) په سپيڅلي شريعت ايمان او عمل ولري.

د مطلوب ايمان او مقبول عمل لپاره دکائناتو د سردار حضرت محمد (صلی الله عليه واله و صحبه وسلم) په مبارک سنت او سيرت سيي پوهه درلودل ډير ضروري او حتمي دي.

دا کتاب (سپيڅلی نبوي سيرت) چې د هند مشهور عالم الشيخ صفي الرحمن مبارکپوري (رحمه الله) په عربي ژبه د (الرحيق المختوم) په نوم ليکلی بيا يې اردو ته هم پخپله اړولی دی، د حضرت محمد (صلی الله عليه و آله وصحبه وسلم) د مبارک ژوند په مختلفو اړخونو د پوهيدو لپاره ډيره سوچه او غني چينه ده.

د خوښۍ ځای دی چې پښتو ژباړه يې د دوهم ځل لپاره پداسې حال کې چاپ ته سپارل کيږي چې د لومړي چاپ ډيرې غلطۍ پکې اصلاح شويدي. د لومړي ځل لپاره کتاب هغه وخت چاپ ته وسپارل شو چې زه د شهادت ورځپاڼې د مسئول مدير په توګه پدې ونه توانيدم کتاب ته مراجعه وکړم، د تصحيح چارې يې هم نورو وروڼو سرته رسولې وې نو څه داسې غلطۍ وې پکې چې بايد تصحيح شوې وای.

دا دی د رحمان خدای په توفيق سره پدې بريالی شوم، کتاب ته له سره مراجعه وکړم او په نوې بڼه يې د سيرت قدرمنو مينه والو ته وړاندې کړم.ددې چاپ نوي شيان او زياتونې دا دي:

- ټول کتاب له سره کمپوز شوی.
- تيرې طباعتې غلطۍ تصحيح شوې .
- د ځينو عباراتو ژباړه تجديد او سمه شوې.
- د احاديثو اصلي نصوص را نقل شوي.

له خدای تعالی نه سوال کوم دا عمل مې پخپل کرم سره قبول کړي، او همدا ارزښتمن اثر د لوستونکو د علمي تندې د خړوبولو او سم عمل وسيله او د آخرت توښه وګرځوي.له رحمان خدای نه د مغفرت او له لوستونکو نه د دعا په هيله. و صلی الله علی سيدنا محمد و علی آله واصحابه و من تبعهم باحسان الی يوم الدين. په احترام

سلطان محمود صلاح
حیات آباد ـ پیښور
پنجشنبه ۱۳۸۶/۸/۱۰=۲۰۰۷/۱۱/۱م

د مترجم سریزه

الحمدلله، الحمدلله الذي أرسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله، و الصلاة و السلام علی سیدنا و مولانا محمد و علی آله و أصحابه أجمعین .

شکردی چې رحیم خدای یو ځل بیا د دې توفیق راکړ چې د حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سیرت له کتابونو نه یو بل کتاب په پښتو وژباړم او د اسلام په ګناه ځورول شوي افغان ولس ته یې نذرانه کړم .

دا یو واقعیت دی چې هیڅوک تر هغې پورې د ایمان دعوی نه شي کولی تر څو پورې یې چې د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احکامو ته د اطاعت غاړه نه وي ایښی. مسلمان هغه دی چې اسلام یې د ژوند د قانون په حیث منلی او عملی کړی وي. اسلام هغه دین دی چې الله تعالی د خپلو بندګانو لپاره غوره او خوښ کړیدی. همدغه غوره دین الله تعالی د خپل افضل او وروستي پیغمبر حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پواسطه مونږ ته رالیږلی دی. حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی دین په پوره اخلاص او امانت سره لومړی پخپل ځان عملي کړی او بیا یې امت ته رسولی دی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک سیرت یعنی د هغه اقوال، افعال او اخلاق، د اسلامي مقدس دین مکمله او عملي نمونه ده. که څوک غواړي ریښتونی مسلمان وي باید د خپل ژوند په هره لویه او وړه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اطاعت او پیروي وکړي. الله تعالی فرمایي: ((**وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ...**)) (المائدة:۹۲) **[د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اطاعت وکړئ.]**

د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اطاعت فرض دی. مسلمان باید د الله تعالی دا حکم په بشپړه توګه عملي کړي، خو دا باید له یاده ونه

باسو چې د دې الهي حکم پوره تعمیل هغه وخت ممکن دی چې مسلمان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک سیرت خبر او پدې هکله پوره علم ولري، ځکه حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول او داسې بنده ؤ چې د اسلام له نیغې لارې نه یې د یوه ویښته په اندازه هم انحراف ندی کړی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ژوند یا د اسلام عملي بڼه او شکل، له عائشې (رضي الله عنه) نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اخلاقو او ژوند په هکله پوښتنه وشوه هغې په ځواب کې وفرمایل: ((**کان خلقه القرآن**)) یعنې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اخلاق او عملي ژوند قرآن و،د هغه مبارک ژوند د قرآنکریم عملي نمونه او مثال و. نبوي سیرت د اسلامي دین عملي توضیح او بیان دی. سیرت مو د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شخصیت نه خبروي، د قرآنکریم بشپړ او صحیح تفسیر راته بیانوي او د ژوند په ټولو برخو کې د هدایت داسې ډیوې راته بلوي چې که اقتدا پسې وکړو نو دنیوي او اخروي نیکمرغي به مو په برخه شي. الله تعالی فرمایي:

((**لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ**)) (الاحزاب : ۲۱)

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شخصیت کې د تاسو لپاره ډیره نیکه نمونه ده.

په تاسف سره باید اعتراف وکړو چې زمونږ هیوادوال که څه هم له اسلام سره ډیره مضبوط تړاو لري، خو د سیرت د زده کړې او پوهې په اړه یې مطلوبه او لازمه توجه نده کړې. کیدای شي ډیرو افغانانو د سیرت کتابونه لوستلي او مطالعه کړي وي، خو ډیر کم به داسې وي چې د سیرت کتاب یې پدې نیت لوستی وي چې د خپل دین احکام ورنه زده کړي او څه چې لولي هغه پخپل ژوند کې پلی کړي، همدا وجه ده چې زه له درنو لوستونکو نه هیله کوم چې ددې کتاب له لوستلو نه مخکې پدې هکله خپل تصور تصحیح او برابر کړي. د دې کتاب او د سیرت د نورو موثقو کتابونو لوستلو ته پدې نیت ملا وتړي چې له همدې مبارک سیرت نه د خپل دین احکام زده کړي، همدا یې د لارې مشال وي اوپه مکمله توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک قدم پل کیږدي. سیرت باید د نورو تاریخي کتابونو حیثیت ونلري، چې یوازې په تیرو واقعاتو د خبریدو او پوهیدو لپاره ویل کیږي، بلکه د سیرت لوستنې او زده کړې هدف باید خپل ژوند د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند په شان برابرول اوعیارول دي. مسلمانان مکلف دي د خپل رسول (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيروي وکړي، الله تعالى امر کوي: ((**قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمْ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ**)).(آل عمران: ۳۱)

[ووايه اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! که چيرې تاسې له الله تعالى سره محبت کوئ نو زما (محمد(صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) متابعت وکړئ تر څو الله تعالى هم محبت درسره وکړي اوګناوې مو وبښي.]

دا هم يو واقعيت دی چې زمونږ په ټولنه کې د زياترو ناخوالو عوامل له اسلام نه بې خبري او ليرې والی دی . نو اې زما ځوريدليه وروره! ته که د ژوند په هره مرحله کې قرار لرې، او اجتماعي موقف دې که هرڅه وي کولی شې په همدې کتاب سره چې اوس ستا په لاس کې دی خپلې ډيرې ستونزې حل کړې، ځکه دا کتاب د هغه رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سيرت دی چې اطاعت يې د کاملې نيکمرغۍ او بشپړې برياليتوب ضامن دی. زه ځان نيکمرغه او بختور شميرم چې الله تعالى توفيق راکړ چې د صفي الرحمن مبارکپوري ((الرحيق المختوم)) نومی کتاب له عربي نه په پښتو وژباړم. دا ژباړه مې لومړی ځل په ۱۹۹۱ کال کې پيل کړې وه، خو د ژوندنيو ستونزو له امله ايله په ۲۰۰۲ کال کې بشپړه شوه، او دا ده اوس دالله تعالى په فضل سره دکتاب په بڼه کې ستاسې مخې ته قرار لري. په ژباړه کې مې تر ډيره حده له احتياط او دقت نه کار اخيستی د شعرونو په ترجمه کې مې د همدې کتاب له اردو نسخې نه استفاده کړې، خو بيا هم د اشتباهاتو امکان نه شم ردولی. دکتاب په کمپوز او تصحيح کې د خواجه محمد اسحق او سيد سليمان هاشمd مرستې دقدر وړ دي. الله تعالى دې ټولو ته لا زيات توفيق ورپه برخه کړي. **و صلى الله تعالى على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد و أصحابه و بارك وسلم عليهم أجمعين .**

سلطان محمود صلاح

پيښور

۲۰۰۲/۱۰/۱۰

د ا کـتـا ب

الحمدلله رب العالمین، والصلاة و السلام علی عبده و رسوله محمد افضل الرسل و خاتم النبیین، و علی آله و صحبه و من اهتدی بهدیه الی یوم الدین . و بعد

دا هغه کتاب دی چې د سیرت لیکنې د هغه نړیوالې سیالۍ لپاره مې لیکلی و چې د رابطة العالم الاسلامي له اړخه تنظیم شوې وه. د دې سیالۍ اعلان د نبوي سیرت له لومړي کنفرانس نه وروسته وشو، کوم چې د ۱۳۹۲ هـ قمري کال د ربیع الاول په میاشت کې د پاکستان د حکومت له خوا جوړ شوی و.

الله تعالی دې کتاب ته داسې مقبولیت او بری لیکلی و چې ما یې د لیکلو په مهال تمه نه درلوده، په سیالۍ کې یې لومړی مقام وګاټه، عامو او خاصو داسې خوښ کړ چې رشک (غبطة) ورباندې کیږي.

خبره داسې وه چې زه د رابطې له خوا د مسابقې په اعلان پخپل وخت خبر نه شوم، وروسته مې چې خبر واورید، نو په سیالۍ کې د ګډون څه فکر مې ونکړ، بلکه پدې اړه مې وړاندیز هم ونه مانه، خو تقدیر پکې ورګډ کړم.رابطې د لیکنو د تسلیمولو لپاره د ۱۳۹۷هـ.ق کال د محرم میاشتې لومړۍ نیټه ټاکلې وه. د سیالۍ له اعلان نه تر دې نیټې پورې له تقریبا نهو میاشتو نه څو میاشتې له ما نه هسې ضایع شوې وې، او پاتې موده راته ددې ډول لیکنې لپاره کافي نه ښکاریده. خو چې اراده وکړه نو له الله سبحانه وتعالی نه مرسته وغوښته، متې مې بډ وهلې تر څو لیکنه بشپړه او پخپل وخت ولیږل شوه.

هغه وخت نه یوازې دا چې وخت کم و، بلکه زه په نورو مصروفیتونو هم بوخت وم، د لیکنې لپاره کافي مصادر په لاس کې نه وو، او موجودو منابعو ته مراجعه هم ستونزمنه وه. زما هیله دا وه چې له ډیر دقت نه کار واخلم، زیاتې او اضافي خبرې را نه وړم، او تر وسه د موضوع حق ادا کړم. د لیکنې په مهال مې څو داسې موضوع تر نظر تیر شول چې خالي او ناکافي راته ښکاریدل او ددې وړ وو چې باید بشپړ او زیاتونه پکې وشي، خو هغه ددې کار د تر سره کولو جوګه نه وم، بس دومره مې کولی شوای چې په لاس کې موجود مواد تسوید او ترتیب کړم او بیا یې له مراجعې او تدقیق پرته کافي او نقل کړم.

نو په زړه کې مې دا پاتې شوه چې باید هغه کمبود پوره شي، او د لازمو زیاتونو هیله

مې همداسې نیمه خوا وه ، ورځې او کلونه تیر شول، فرصت را نه لاړ. وروسته به مې په کتاب کې ګوتې وهلې، څه به مې مخکې او څه وروسته کول، ځنې عبارتونه به مې بدلول، څه به مې پکې زیاتول، او دا ټول که څه هغه څه ه وو کوم چې د لیکنې په مهال مې سترګې پرې لګیدلې وې ، خو بیا هم ګټور او مهم دي ان شاء الله . همدا راز اوس پدې بریالی شوم تر ډیره حده پخواني مصادر وګورم چې له امله یې د هغو نویو مراجعو له احتیاج نه خلاص شوم کومې چې د لیکنې په وخت کې مې مراجعه ورته کړې او حواله مې یې ورکړې وه، دا دی پدې چاپ کې دا هم ورزیاتوم.
دا تمه مې هم درلوده چې د کتاب په اړه علمي او ارزښتناک ملاحظات تر لاسه کړم، تر څو د موضوعات په اصلي محتوی کې ګټه ورنه واخلم، خو پدې برخه کې چې کوم ملحوظات را رسیدلي هغه یو هم د موضوعاتو تر جوهر او اصل پورې اړه نلري، ټول د جانبي امورو په هکله دي چې څه ګټه ورنه نشي کیدلی، بلکه ځنې ملاحظات خو بالکل غلط او دومره بې اساسه دي چې متخصصین خو څه کوې باید عام څیړونکي یې هم په خوله رانه وړي.
دا چاپ به چې زیاتونې او بدلونونه پکې شوې له مخکنیو چاپونو نه زیات ګټور او غوره وي ان شاء الله. او همدا اصلي اوقانوني چاپ دی . دا کتاب تر اوسه څو ځله د رابطې له خوا او څو ځله د مؤلف په اجازه د یو شمیر ورونو له خوا چاپ شویدی، خو په لس ګونو طبعې یې داسې دي چې د مؤلف له اجازې پرته په غیر قانوني توګه چاپ شوې ، خپروونکو د کتاب ښه شهرت ته کتلي او چاپ کړی یې دی، ځینو خو دومره جرات کړی چې د کتاب ټول حقوق یې هم دځان لپاره محفوظ بللي، الله تعالی دې هدایت ورته وکړي، او دا توفیق دې ورکړي چې د هغې ورځې له راتګ نه مخکې چې نه دوستي شته پکې او نه سوداګري، ټول حقوق پخپلو حقدارانو وسپاري.
و صلی الله علی خیر خلقه محمد و علی آله و صحبه و بارک وسلم.

١٨ ربیع الاول ١۴١۵هـ ق
٢٢ اګست ١٩٩۴م
صفي الرحمن مبارکپوري
الجامعة الاسلامیة ، المدینة المنورة

د ښاغلي دکتور عبد الله عمر نصیف خبرې

الحمد لله الذي بتعمته تتم الصالحات، و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له، و اشهد ان محمدا عبده و رسوله و صفیه و خلیله، ادی الرسالة و بلغ الامانة و نصح الامة و ترکها علی المحجة البیضاء لیلها کنهارها، صلی الله علیه و علی آله و صحبه اجمعین، و رضي الله عن کل من تبع سنته و عمل بها الی یوم الدین، و عنا معهم بعفوک و رضاک یا ارحم الراحمین. اما بعد:

[ټولې ستاینې هغه الله لره دي چې په نعمت سره یې نیکۍ سرته رسیږي، شاهدي وایم چې له الله پرته بل د عبادت وړ معبود نشته، الله یوازې دی، شریک نلري، او شاهدي وایم چې محمد یې بنده او رسول، او غوره او خلیل دی. محمد (صلی الله علیه وسلم) خپل رسالت ادا کړی، امانت یې رسولی ، امت ته یې نصیحت کړی، او پداسې سپین غولي یې پریښی چې شپه یې له ورځ داسې رڼا ده، د الله درود دې وي پر محمد (صلی الله علیه وسلم) آل او اصحابو یې. الله دې راضي وي له هغه نه چې تر قیامته دهغه د سنت پیروي کوي او عمل ورباندې کوي. اې ارحم الراحمین خدایه! مونږ هم له خپلې عفوې او رضا نه برخمن کړه.]

سپیڅلی نبوي سنت هغه ذخیره او توښه ده چې تر قیامته به پاتې وي، خلک به یې په هکله خبرو او لیکنو کې سیالۍ او مسابقې کوي، د موضوعاتو په اړه یې د خبرو، کتابونو او لیکنو لړۍ د رسول (صلی الله علیه وسلم) له بعثت نه پیل شوې او تر هغې به دوام لري تر څو قیامت قایم شي. دا سنت هغه مشال دی چې د ژوند تر پایه د مسلمانانو لپاره لاره روښانه ساتي، د سلوکیاتو، افعالو، اقوالو، له خدای سره اړیکو، له کورنۍ، خپلوانو، ورونو، امت او ټول بشریت سره د اړیکو په برخه کې عملي قدوه او نمونه ورته وړاندې کوي.

الله تعالی فرمايلي: {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللهَ كَثِيراً} [الأحزاب: ٢١].[يقينا د تاسو هر هغه چا لپاره په رسول الله کې ډېره غوره اسوه ده، چې د الله او آخرت هيله لري او الله ډېر يادوي.]

له حضرت عائشة (رضوان الله عليها) نه چې د رسول (صلی الله عليه وآله وسلم) د اخلاقو په هکله پوښتنه وشوه ، نو ويې فرمايل: (كان خلقه القرآن. قرآن يې اخلاق و.

پدې کې شک نشته څوک چې برى او نجات غواړي، نو په ټولو دنيوي او اخروي چارو کې به د الهي منهج پيروي کوي او د رسول (صلی الله عليه وسلم) په قدمونو به پل ږدي، نبوي سيرت به د خپل فکر او تدبر اساس ګرځوي او پدې ايمان پيدا کوي چې دا الهي منهج چې رسول (صلی الله عليه وسلم) د ژوند په ټولو برخو کې په عملي توګه پلی کړی، هغه خزانه ده چې د هر چا لپاره د هدايت ضمانت کوي،پدې کې د مشرانو،کشرانو، قومندانانو، افرادو، حاکمانو، محکومينو، وعظ کوونکو، وعظ اوريدونکواو مجاهدينو ټولو لپاره لارښوونې او هدايت شته. د ژوندانه په هر ډګر کې بشپړې لارښوونې لري، په سياست، حکومت، اقتصاد، اجتماع، انساني اړيکو، اخلاقو او نړيوالو اړيکو کې د هدايت اوچت ځلی او نيکه قدوه ده.

مسلمانان چې لدې سيده لارې او الهي منهج نه د ليرې والي او انحراف له امله د جهالت او وروسته والي په کنده کې لويدلي، بايد بيرته خپلې اصلي لارې ته راوګرځي، سپيڅلي نبوي سيرت ته مخه کړي، په تعليمي نصاب کې يې شامل کړي.

او پدې پوه شي چې دا سيرت تش تاريخ او فکري تسکين نه دی ، بلکه دا الله تعالی ته د عودت او رسيدو لار ده. پدې سره انسانان اصلاح کيږي، دا د خلکو د نجات او بري لار ده، او دا د الله تعالی د کتاب عملي ترجمه، تصوير او تمثيل دی، او دا هغه نظام دی چې په تطبيق سره يې مسلمان او مؤمن د ژوند په ټولو چارو کې د الهي شريعت تابع او خاضع ګرځوي.

دا کتاب [الرحيق المختوم] د مؤلف محترم الشيخ صفي الرحمن المباركفوري له خوا يوه غوره او د ستاينې وړ هڅه ده. محترم مؤلف د رابطة العالم الاسلامي غوښتنې ته په ځواب سره د نبوي سيرت په هغه مسابقه کې ګډون وکړ، کومه چې په **١٣٩٢**ھ ق کال کې د همدې ادارې له خوا تنظيم شوې وه. او لکه چې د کتاب د لومړي چاپ په

مقدمه کې د رابطې پخواني عمومي سکرتر محترم الشیخ محمد علي الحرکان (رحمه الله، و جزاه الله عنا خیر الجزاء) ویلي دغه کتاب په همغه مسابقه کې لومړی مقام وګاټه.

خلکو ډیر خوښ کړ، زیاتې ستاینې یې وشوې، د لومړي چاپ ټولې نسخې خلاصې شوې، له ما نه یې وغوښتل د دریم چاپ لپاره څه ولیکم، چې دادی دا لنډه مقدمه مې ولیکله، له الله عزوجل نه سوال کوم چې دا عمل د خپل ذات لپاره خاص کړي، مسلمانانو ته یې د ګټې، خیر او غوره بدلون وسیله وګرځوي، او امت ته بیرته هغه له لاسه وتلی برم او د بشریت د مشرتابه مقام ورکړي، تر څو امت ددې الهي قول عملي مصداق شي چې فرمایي: {كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّهِ} [آل عمران: ١١٠]. [تاسو هغه غوره امت یاست چې د خلکو لپاره پیدا شوي یئ، په نیکۍ امر او له بدۍ نه نهی کوئ، او په الله ایمان لرئ.]

و صلی الله علی المبعوث رحمة للعالمین، رسول الهدی و مرشد الانسانیة الی طریق النجاة والفلاح، و علی آله و صحبه و سلم. والحمد لله رب العالمین.

دکتور عبدالله عمر نصیف
د رابطة العالم الاسلامي عمومي سکرتر (پخوانی)
د سعودي عربستان د مجلس الشوری د رئیس مرستیال

د محترم الشیخ محمد بن علي الحرکان خبرې

الحمد لله رب العالمین، خالق السموات و الارض، و جاعل الظلمات و النور، و صلی الله علی سیدنا محمد خاتم الانبیاء والرسل اجمعین، بشر و انذر و وعد و اوعد، انقذ الله به البشر من الضلالة، و هدی الناس الی صراط مستقیم، صراط الله الذي له ما في السموات و ما في الارض الا الی الله تصیر الامور. و بعد:

[ټولې ستاینې هغه الله لره دي چې د عالمیانو پروردګار دی. د آسمانونو او ځمکې، تیارو او رڼا پیدا کونکی دی، د الله تعالی درود دې وي زمونږ پر سردار د ټولو نبیانو او رسولا پر خاتم محمد باندې، هغه چې زیری راوړونکی او ویرونکی و، وعده کونکی او ګواښونکی، الله تعالی په همده سره بشریت له ګمراهۍ نه وژغوره او د همده په واسطه یې خلک نیغې لارې ته هدایت کړل، د هغه الله لارې ته چې د آسمانونو او ځمکې واکمني له همده سره ده، یاده دې وي چې هر څه د الله لوري ته ورتلونکي دي.]

الله سبحانه و تعالی چې خپل رسول ته د شفاعت حق او لوړه درجه ورکړه، مسلمانانو ته له ده سره د محبت امر او هدایت وکړ، او د ده پیروي یې د الهي محبت نښه وبلله، الله تعالی فرمایي:

{قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ}[آل عمران: ۳۱].

[ورته ووایه که چیرې له الله سره محبت لرئ، نو زما (محمد) پیروي وکړئ، الله به له تاسو سره محبت وکړي او ګناوې مو دربښي.]

همدا هغه اسباب دي چې له امله یې زړونه له رسول (صلی الله علیه وسلم) د محبت هیله من کیږي، او د هغه په لټه پسې په حرکت راځي چې رسول (صلی الله علیه وسلم) ته د وصول او رسیدو سبب کیږي. د اسلام له لمر څرک نه را پدیخوا مسلمانان د رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) د محاسنو په بیان او سپیڅلي سیرت په خوړولو کې

سيالي او مسابقې کوي. د رسول (صلی الله عليه وسلم) اقوال، افعال او لوړ اخلاق د هغه سيرت دی، ام المؤمنين حضرت عائشة (رضي الله عنها) يې د اخلاقو په هکله وايي: (**کان خلقه القرآن**). قرآن دمحمد (صلی الله عليه وسلم) اخلاق و. او معلومه ده چې قرآن خو د الله کتاب او بشپړ کلمات دي، او څوک چې پدې لوړ مقام کې قرار ونيسي په رښتيا چې هغه له ټولو خلکو نه غوره، اکمل، او له ټولو نه د زيات محبت حقدار دی.

له رسول (صلی الله عليه وسلم) سره د همدې مسلسل او دوامدار محبت له امله وه چې په ۱۳۹۶هـ.ق کال کې د پاکستان له خوا د سپيڅلي نبوي سيرت لومړنی اسلامي کنفرانس جوړ شو، او هملته وه چې رابطة العالم الاسلامي د سيرت په هکله دمسابقې اعلان وکړ او ژمنه يې وکړه چې پدې برخه کې ليکل شويو لومړنيو پنځو کتابونو يا څيړنو ته به د يو سل او پنځوس زره سعودي ريالونو په اندازه جايزه ورکوي. خو د کتاب يا څيړنې لپاره يې دا شروط وټاکل:

۱. بحث يا ليکنه بايد بشپړه وي، او تاريخي پيښې پکې د واقع کيدو د نيټې په اساس ترتيب شوي وي.
۲. څيړنه بايد په زړه پورې وي او مخکې نه وي خپره شوې.
۳. څيړونکی بايد ټول هغه مخطوطات او علمي مصادر ذکر کړي، کوم چې په ليکنه کې يې استفاده وره کړې وي.
۴. ليکونکی بايد خپل بشپړ ژوند ليک وليکي، تعليمي سويه وښيي او که تاليفات ولري نومونه يې واخلي.
۵. ليکنه دې په ښه او واضح خط وليکل شي، که ټيپ شي غوره به وي.
۶. ليکنې په عربي ژبه او يا نورو ژونديو ژبو د منلو وړ دي.
۷. د بحث د منلو نيټه د ۱۳۹۶ هـ کال د ربيع الثاني له لومړۍ نيټې نه پيل او ۱۳۹۷هـ.ق دمحرم په لومړۍ پای ته رسيږي.
۸. ليکنې په بنده لفافه کې په مکه کې د رابطة العالم الاسلامي عمومي سکرتريت ته سپارل کيږي، او د ادارې له خوا ځانګړې مسلسله شماره ورکول کيږي.
۹. بحثونه به پدې برخه کې له لويو علماوو نه جوړه شوي کميټه ګوري.

دې اعلان هغه علماء مسابقې ته وهڅول چې الله تعالی د خپل رسول (صلی الله عليه وسلم) محبت ور په برخه کړيدی. د رابطې دفتر تياري ونيوله چې په عربي، انګليسي، اردو او يا

کومه بله ژبه لیکل شوې لیکنې به مني.
ورونيو خپل بحثونه وليکل او مونږ يو سل يو اويا بحثونه راورسيدل، لدې جملې نه۸۴ بحثونه په عربي ، ۲۴ په اردو، ۲۱ په انګلیسي، يو په هوساوي او يو په فرانسوي ژبه ليکل شوی و.
رابطې د لويو علماوو کميټه جوړه کړه تر څو دا بحثونه او ليکنې وګوري، او په درجه يې برابرې کړي. هغه ليکنې او بحثونه چې د جائزې وړ وبلل شول پدې ترتيب دي:

١. د لومړۍ جائزې ګټونکی د هند له الجامعة السلفية نه الشيخ صفي الرحمن المباركفوري وپيژندل شو او د جائزې اندازه يې پنځوس زره رياله وه.
٢. دوهمه جائزه د د دکتور ماجد علي خان چې د هند د نوي ډيلي له الجامعة الملية نه دی، په برخه ورسيده او اندازه يې څلويښت زره رياله کيږي.
٣. دريمه جائزه په پاکستان د الجامعة الاسلامية رئيس دکتور نصير احمد ناصر وګټله او دا ديرش زره رياله وه.
۴. څلورمه جائزه د مصر استاذ حامد محمود محمد منصور ليمود و ګتله او د هغې اندازه شل زره رياله وه.
۵. پنځمه جائزه د سعودي عربستان د مدينې منورې استاذ عبد السلام هاشم تر لاسه کړه او هغه لس زره رياله وه.

د برياليو پنځو خيړونکو نومونه د رابطې له خوا په هغه اسلامي کنفرانس کې اعلان شول چې د ۱۳۹۸هـ.ق په شعبان مياشت کې د پاکستان په کراچۍ ښار کې جوړ شوی و. همدا راز د برياليو نومونه په ټولو اخبارونو کې هم خپاره شول.
په همدې مناسبت د رابطې عمومي سکرتريت پخپل دفتر مکه مکرمه کې د مکې د امارت د وکيل شهزاده سعود بن عبد المحسن بن عبد العزيز تر لارښوونې او اشراف لاندې يوه لويه غونډه را وبلله. او همدلته د۱۳۹۹کال د ربيع الاول په دوولسمه نيټه د هفتې په سهار شهزاده سعود د مکې مکرمې د امير شهزاده فواز بن عبد العزيز په استازيتوب جائزې ګټونکو ته وسپارلې.
په همدې غونډه کې رابطې اعلان وکړ چې دا بريالي بحثونه به چاپوي او په څو ژبو به يې خپروي، د همدې ژمنې په اساس دا دی د چاپ لړۍ د همغه بحثونو د سر په ګل سره پيلوو. دا د هند د سلفيه جامعې د شيخ صفي الرحمن مبارکفوري بحث دی، څکه همده لومړی مقام ګټلی و. ورپسې نورې ليکنې او بحثونه په خپل ترتيب سره چاپ ته سپارو. له

الله تعالی نه سوال کوو چې زمونږ ټولو اعمال خالص دځان لپاره قبول کړي، انه نعم المولی و نعم النصیر.

و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله و صحبه وسلم.

محمد بن علي الحرکان

د رابطة العالم الاسلامي عمومي سکرتر

د مؤلف خبرې

الحمد لله الذي أرسل رسوله بالهدي ودين الحق ليظهره على الدين كله، فجعله شاهدًا ومبشرًا ونذيرًا، وداعيًا إلى الله بإذنه وسراجًا منيرًا، وجعل فيه أسوة حسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر وذكر الله كثيرًا. اللهم صل وسلم وبارك عليه وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين، وفجّر لهم ينابيع الرحمة والرضوان تفجيرا.

وبعد:

[ټوله ثنا هغه الله لره ده چې خپل رسول يې له هدايت او حق دين سره رالیږلی، تر څو پر ټولو اديانو برلاسي ورکړي، نو هغه يې شاهد، زيری ورکونکی او ويرونکی، د خدای په امر د خدای لوري ته بلونکی او روښانونکی چراغ ګرځولی، او د هغو کسانو لپاره يې نيکه قدوه ګرځولی کوم چې الله ډير يادوي او په الله او آخرت پوري زړونه تړي. يا خدايه! پر رسول(صلی الله عليه وسلم) درود، سلام او برکت وکړه، په آل ، اصحابو او دقيامت تر ورځې پيروانو يې هم همدا پيرزوينه وکړه، د رحمت او رضا چينې ورته را وخوټوه.]

د رخې (غبطې) او خوښۍ ځای دی چې رابطة العالم الاسلامي په پاکستان کې د سپيڅلي نبوي سيرت د کنفرانس په پای يعنې د ۱۳۹۲هـ کال د ربيع الاول په مياشت کې د سيرت په اړه د ليکنې او څيړنې نړيواله مسابقه اعلان کړه، تر څو په سپيڅلي سيرت کې تر ټولو غوره بحث وليکل شي، او تر څو ليکونکي تشويق او وهڅول شي او خپلې فکري هڅې ترتيب او تنظيم کړي. زه فکر کوم چې دا ډير ارزښتناک کار دی. ځکه که څير شو نبوي سيرت ـ على صاحبها مايستحق من الصلاة والسلام ـ هغه يوازينې منبع او چينه ده چې د اسلامي ټولنې ژوند او بشريت نيکمرغي ورپورې تړلې ده.

زما نيکمرغي ده چې پدې مبارکه مسابقه کې پخپلې ليکنې سره ونډه اخلم، خو چيرته زه او چيرته دا مقام چې د سيد المرسلين، سيد الاولين والاخرين په ژوند رڼا واچوم. زه هغه څوک يم چې ټوله نيمکرغي او نجات مې پدې کې وينم چې د هغه له نور نه رڼا واخلم تر څو په تيارو کې ورک او هلاک نه شم، او زه هغه عاجز يم چې په ژوند يې له امت نه يم ، مرم به او امتي به يې وم، او دهمده په شفاعت سره به مې الله تعالی ګناوې راته ببښي.

پدې کتاب کې زما اسلوب هسې دی چې د رابطې د شروطو له پوره کولو سره سره مې پوره اعتدال مراعات کړی، له سترې کونکي اوږدوالي او مخل يا ناقصونکي لنډوالي نه مې ځان ساتلی. ځينې موضوعات مې داسې مخې ته راغلي چې په هکله يې د مصادرو تر منځ داسې اختلاف وجود درلود چې جمع او توفيق يې ممکن نه و، پداسې حالت کې مې له ترجيح نه کار اخيستی او هغه څه مې په کتاب کې ليکلي چې له څيړنې، تدقيق او نقد نه وروسته راجح او قوي راته ښکاره شويدي، خو د ترجيح دلايل او وجوهات مې له اوږدوالي نه د ويرې له امله نه دي ذکر کړي.

د رواياتو د منلو او ردولو په اړه مې د محققو امامانو له ليکنو نه استفاده کړيده، او د صحيح، حسن او ضعيف په پيژندلو کې مې د دوی پر حکم او فيصلو باور او تکيه کړيده، ځکه وخت د نور تدقيق او بحث اجازه نه راکوله.

په ځينو ځايونو او موضوعاتو کې مې يو شمير دلايلو او د ترجيح وجوهاتو ته اشاره کړيده، او دا په هغه ځای کې چې ويريدلی يم لوستونکي حيران نه شي، عجيبه ورته ښکاره نه شي، او يا په هغه موضوع او ځای کې چې ليدلي مې دي لومړنيو او وروستنيو ټولو هسې خبره کړيده او په داسې څه يې اتفاق کړی چې صحيح نه دی. والله ولي التوفيق.

اللهم قدر لي الخير في الدنيا والآخرة انک انت الغفور الودود، ذو العرش المجيد.

صفي الرحمن المبارکفوري

بنارس_ هند

دعربو موقعیت اوقومونه

نبوي پاک سیرت په حقیقت کې له هغه رسالت (پیغام) نه عبارت دی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بشري ټولنې ته راوړی، او په هغه سره یې خلک له تیارو نه رڼا او د بندګانو له عبادت نه دیوه الله (جل جلاله) عبادت ته رابللي دي.
د دې سپیڅلي سیرت ریښتونې اوحقیقي څیره تر هغې پورې په سیې توګه نه شي څرګندیدی ترڅو د دې رسالت نښې او آثار له هغه نه مخکنیو شیانو او حالاتو سره نه وي پرتله شوي، نو له همدې کبله مونږ د کتاب په لومړني فصل کې له عربي قومونو له اسلام نه وړاندې د هغوی له تطور او بدلون، او له هغې وضعې او حالاتو نه خبرې کوو په کومه کې چې محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف شوی و.

د عربو موقعیت

العرب په لغت کې دښتو، ډاګونو او هغه وچو ځمکو ته ویل کیږي چې نه پکې اوبه وي او نه بوټي. عربي جزیره او د دې سیمې اوسیدونکي له ډیري پخوا زمانې راهیسې پدې نامه یادیږي. د دې جزیرې لویدیځ ته سره بحیره او د سینا ټاپوزمه، ختیځ ته خلیج او د عراق جنوبي زیاتره برخې، جنوب ته عربي بحیره چې له بحرالهند نه امتداد مومي، او شمال ته یې شام اوعراق (که څه هم هلته د پولو په هکله اختلاف وجود لري) پروت دی. مساحت یې د یو ملیون متر مربع او یو میلیون او دری سوه زره میله مربع تر منځ اټکل شویدی. داجزیره د طبیعي جغرافیایي موقعیت له پلوه ډیره ارزښتناکه ده. چارچاپیره ئې داسې پراخه او ارتې دښتې او ریګستانونه دي چې دې جزیرې ته یې د یوې داسې پخې کلا بڼه ورکړیده چې پردي ورباندې په آسانۍ سره تسلط او قبضه نشي لګولی، او همدا وجه ده چې ددې سیمې خلک له ډیرې پخوا زمانې راهیسې پخپلو ژوندونو او کارونو کې آزاد او خود مختاره دي. که دا دښتې او ریګستانو نه نه وای نو بیا د عربو له وسه نه وه پوره چې د خپلو پولو نه اخوا پرتو دوو لویو امپراطوریو حملې او یرغلونه په شا وتمبوي او یا د هغوی له تسلط نه آزاد پاتې شي.
له بله پلوه دا جزیره د نړۍ د مشهورو وچو په مینځ کې پرته ده او له هغو ټولو سره د

وچې او اوبو له لارې تړل شویده، پدې معنی چې په شمال کې له افریقا، شمال ختیځ کې له اروپا، او لویدیځ کې له عجمو، منځني او نژدې ختیځ او همداسې له هند او چین سره لاره لري. همدا راز د اوبو له لارې له دې ټولو وچو نه کښتۍ او بحري جهازونه سیخ سیده د دې جزیرې بندرگاه ته راتلی شي.
او د همدې جغرافیایي موقعیت له برکته د عربي جزیرې شمالي او جنوبي برخو په تیره زمانه کې د مختلفو ولسونو لپاره د ورکړې راکړې (تجارت) فرهنګ، دیانت، هنر، فن او علم د یوه لوی مرکز حیثیت درلود.

عربي قومونه

تاریخ پوهانو عربي قومونه د عربو د اصل او نسل په اساس په دریو برخو ویشلي دی:
۱ ـ (البائدة) **له مینځه تللي عربان:** دا هغه پخواني عربان دي چې په هکله یې پوره تاریخي معلومات په لاس ندي راغلي، او دا لکه د عاد، ثمود، طَسْم، جَدِیس، عِمْلاق، أُمَیْم، جُرْهُم، حَضُور، وَبَـــار، عَبِیل، جاسم، حَضْرَمَوت او نور قومونه.
۲ ـ عاربة **عربان:** دوی د یَشْجُب بن یَعْرُب بن قَحْطان اولاده ده، او قحطاني عربان ورته ویل کیږي.
۳ ـ مستعرب عربان: دوی د اسماعیل (علیه السلام) اولاده ده او عدناني عربان بلل کیږي.

د عاربة **عربانو (قحطان پښه) اصلي ځای یمن دی. دسبأ بن یشجب بن یعرب بن قحطان** له اولادې نه زیاتې قبیلې لري، **خو دوې قبیلې یې حِمْیَر بن سبأ، اوکَهْلان بن سبأ ډیرې مشهورې دي، او نورې** یوولس یې دومره شهرت **نلري.** او دغه عربان د **سبأ له اولادې نه پرته نورې قبیلې نلري.**
الف: **حِمْیَر بن سبأ**، چې مشهورې کورنۍ یې:

۱ ــ قُضَاعة: او له هغې نه **بَهْراء، بَلِیٌّ، القَیْن، كَلْب، عُذْرَة** او **وَبَرَة** منځته راغلې.

۲ ــ السَّكاسك: دا د بنو زيد بن وائلة بن حمير كورنۍ ده، او د زيد لقب سكاسك و. او دوی د كِنْدة له سكاسك نه بيل قوم دی.

۳ ــ زيــــد الجمهــــور: او پښې يې حمير الأصغر، سبأ الأصغر، حضور، او ذو أصبح دي.

ب: كَهْلان بن سبأ، مشهورې كورنۍ يې دا دي:

هَمْدان، أَلْهَان، الأشْعَر، طيئ، او مَذْحِج [له مذحج نه: عَنْس او النَّخْع]، او لَخْم [له لخم نه: كندة، او له كندة نه : بنو معاوية، السَّكُون او السكاسك]، او جُذَام، عاملة، خَوْلان، مَعَافِر، او أنمار [او له أنمار نه: خَثْعَم، بَجِيلَةَ، او له بجيلة نه: أحْمَس] او الأزْد، [او له الأزد نه: الأوس، الخزرج، خُزَاعة او د جَفْنَة اولاده چي د شام پاچايان وو او آل غسان شهرت لري].

د کهلان کورنۍ پخوا له یمن نه وتلې او د جزیرې په مختلفو برخو کې خورې شویدي زیاتره یې له عرم سیلاب نه مخکې هغه وخت له یمن نه ووتلې کله چې رومیانو مصر او شام ونیول او د یمن په تجارتي بحري لارو یې هم قبضه ولګوله، د وچې لارې یې هم ګډې وډې کړې. ددې تر څنګ د کهلان او حمیر کورنیو خپل مینځي جګړې او مقابلې هم د دې سبب شوې چې کهلان وطن پریږدي او د حمیر قبیله پخپل ځای پاتې شي.

د کهلان قبیلې مهاجرین په څلورو برخو ویشلی شو:

۱ - ازد – دوی د خپل مشر عمران بن عمرو مزیقباء په امر خپل وطن پریښود، لومړی په یمن کې د ننه له یوه ځای نه بل ته تلل، راتلل، د حالاتو د معلومولو پخاطر يې د ځار ګروپونه استول تر څو په پای کې د شمال په لور لاړل او مختلفې کورنۍ يې په مختلفو سيمو کې میشتې شوې چې تفصیل يې داسې دی:

ثعلبه بن عمرو په حجاز کې د ثعلبیه او ذي قار تر مینځ واړول او کله یې چې اولادونه لوی شول او شمیره یې ډیره شوه نو مدینې ته ننوت او هملته میشت شو، اوس او خزرج او د حارثه بن ثعلبه اولاده له همدې (ثعلبه) قبیلې څخه دي.

حارثه بن عمرو (خزاعه) او اولاده یې په ظهران کې ځای په ځای شول، وروسته یې په

مکه حمله وکړه او د مکې اصلي اوسيدونکي (جرهميان) يې له مکې نه وايستل او دوی پکې ميشت شول.

عمران بن عمرو او اولاده يې عمان ته لاړل، همدوی د عمان ازديان دي.

د نصر بن ازد کورنۍ په تهامه کې ميشته شوه او دوی ته ازد شنوءه وايي.

جفنه بن عمرو او اولاده يې شام ته ورسيدل او هملته ميشت شول، جفنه په شام کې د غساسنه پاچايانو پلار و، دوی ته غساسنه ځکه ويل کيږي چې مخکې لدينه چې شام ته لاړ شي په حجاز کې يې د غسان په نامه مشهورې چينې تر خوا اړولي وو او همدې چينې ته د نسبت په اساس غساسنه وبلل شول.

۲_ لخم او جذام – دوی د ختيځ او شمال په لوري لاړل. او **د لخم** له کورنۍ نه يو هم په حيره کې د مناذره پاچايانو پلار نصر بن ربيعه و.

۳_ بنو طيئ – د ازد کورنۍ له وتلو وروسته بنو طيئ د شمال په لور وخوځيدل تر څو د اجا او سلمی نوميو غرونو تر مينځ ځای په ځای شول چې وروسته دا دواړه غرونه د طيئ د غرونو په نامه مشهور شول.

۴_ كِنده- دوی لومړی بحرين ته لاړل، خو وروسته مجبور شول چې حضرموت ته ولاړ شي، هلته يې هم ګذاره ونشوه نجد ته لاړل او هلته يې لوی حکومت جوړ کړ، خو هغه هم ډير ژر له مينځه لاړ.

د حمير يوه قبيله (قضاعه) هم له يمن نه ووتله او د عراق د سرحدي برخو په السماوه نومي کلي کې ميشته شوه[1] خو پدې کې اختلاف شته دی چې قضاعه له حمير څخه وه او که نه.

مستعرب عربان

د مستعربه عربانو نيکه حضرت ابراهيم (عليه السلام) اصلا د عراق د (ار) نومي ښار ګوټي اوسيدونکي و. (ار) د فرات سيند په لويديځه غاړه له کوفې سره نژدې پروت دی، په اوس وخت له ځمکې کيندنې او څيړنې وروسته د نوموړي ښارګوټي او د ابراهيم (عليه السلام) د کورنۍ او د دوی د ټولنيزې او ديني وضعې په هکله زيات

---

[1]. د نوموړو قبيلو د هجرت او نورو تفصيلاتو په هکله د الخضري تاريخ الامم الاسلاميه نومي کتاب ۱/۱۱-۱۳ او د قلب جزيره العرب کتاب ۲۳۱ او ۲۳۵ مخ ته مراجعه وکړه. د نوموړو قبايلو د هجرت د نيټګيګ او عواملو په هکله تاريخي منابع پخپل مينځګ کي زيات اختلافات لري خو موږ دلته له زيات دقت او څېړنې وروسته هغه څګه رانقل کړيدي چيګ د دليل له پلوه راته سيي او پياوړي ښګکاره شويدي.

معلومات په لاس راغلي دي.[۲]

ځرګنده ده چې ابراهيم (عليه السلام) د عراق له (ار) نومي ځای نه حاران يا حران او له هغه ځای نه فلسطين ته تللی و او همدغه ځای يې د خپل دعوت لپاره مرکز ټاکلی و پدې ملک کې د ننه او بهر يې ډېر سفرونه کړيدي[۱]. يو ځل مصر ته تللی و هلته چې د وخت د فرعون له فريب او مکر سره مخ شوی و، فرعون غوښتل چې د ابراهيم (عليه السلام) ښځې حضرت ساره ته ضرر ورسوي، خو الله تعالی د هغه دا چل او ول ناکام کړ، فرعون پدې پوه شو چې ساره له خپل خدای (جل جلاله) سره ځومره نږدې او ټينګې اړيکې لري، همغه وه چې خپله لور (هاجر)[۲] يې ساره ته د خادمې او نوکرې په صفت ورکړه او بيا ساره هغه (هاجر) ابراهيم (عليه السلام) ته په نکاح ورکړه.[۳]

ابراهيم (عليه السلام) بيرته فلسطين ته راستون شو او هلته الله تعالی له هاجر نه زوی ورکړ، دغه وخت له ساره سره ځه ضد پيدا شو او ابراهيم (عليه السلام) يې دېته اړ يوست چې هاجر او وړوکی زوی يې (اسماعيل عليه السلام) له دې ځای نه وباسي، نو ابراهيم (عليه السلام) هغوی دواړه له ځان سره بوتلل او د بيت الله شريف سره خوا کې تر هغې لوی ونې لاندې يې ځای په ځای کړل چې په هغه لړ اوچت شانته ځای چې شا او خوا يې د سيلاب اوبو وهلي و ولاړه وه، هغه وخت په مکه کې هيڅوک هم نه اوسيدل ځکه هلته نه اوبه وې او نه واښه.

ابراهيم (عليه السلام) هاجر او اسماعيل (عليه السلام) ته لږ ځه اوبه او يوه کمه اندازه خواړه (خرما) پريښودل او خپله بيرته فلسطين ته ستون شو، ځو ورځې لانه وې تيرې شوې چې د دوی د ځښاک اوبه او خواړه خلاص شول په همدې وخت کې د الله تعالی په فضل او کرم سره د زمزم چينه را وخوټيده او پدې ترتيب سره رحيم خدای د دوی د ځښاک او خوراک تدبير وکړ. دا کيسه اوږده او مشهوره ده.[۴]

وروسته د يمانيه قبيلې خلک (دوهم جرهميان) راغلل او د اسماعيل (عليه السلام) د مور په اجازه په مکه کې ميشته شول. ويل کيږي هغوی لدينه مخکې د مکې په شا او خوا درو کې اوسيدل.

---

[۲] تفهيم القران د سيد ابو الاعلی مودودي ليکنه ۱/ ۵۵۳-۵۵۴-۵۵۵-۵۵۲

[۱] تفهيم القران ۱۰۸/۱

[۲] مشهوره دا ده چې (هاجر) وينځګه وه خو سر محقق او ليکوال قاضي محمد سليمان المنصور پوري دا ثابته کؤيده چې (هاجر) د فرعون لور وه، او هغه وينځګه نه بلکه آزاده وه. رحمة للعالمين ۳۲/۲-۳۷.

[۳] رحمة للعالمين ۳۴/۲ . د تفصيل لپاره صحيح بخاري ۴۷۴/۱ وکګوره.

[۴] صيح البخاري کتاب الانبياء ۴۷۴/۱ –۴۷۵ ته مراجعه وکؤه.

د بخاري شريف له روايت نه دا په ډاګه کيږي چې يمانيان له اسماعيل (عليه السلام) نه وروسته خو مخکې لدينه چې هغه ځوان شي په مکه کې ميشت شوي وو، پداسې حال کې چې لدينه وړاندې به هم هغوی پدې دره باندې تيريدل.[1]

ابراهيم (عليه السلام) به کله کله د اسماعيل (عليه السلام) او حضرت هاجر د ليدو پخاطر مکې ته تشريف وووړ، خو دا نده معلومه چې څو ځله مکې ته تللی دی، تاريخي مصادرو مکې ته د ابراهيم (عليه السلام) يوازې څلور سفرونه ذکر کړيدي:

١- قرآنکريم فرمايي چې الله تعالی ابراهيم (عليه السلام) ته داسې خوب ورولید چې خپل زوی اسماعيل (عليه السلام) ذبح کوي، نو هغه هم د الله تعالی د دې امر د تعميل لپاره اقدام وکړ: (**فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ** (١٠٣) **وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ** (١٠٤) **قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ** (١٠٥) **إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ** (١٠٦) **وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ**) (الصافات: ١٠٣– ١٠٧)

[ترجمه: ((او کله چې غاړه کيښوده (دواړو حکم د الله ته) او وايې چاوه دغه (اسماعيل) پر ښي اړخ دده او غږ وکړ مونږ ده ته داسې چې اې ابراهيم! په تحقيق رښتيا کړ تا خوب (خپل او ومو مانه هغه له تا) بيشکه مونږ همداسې (نيکه جزا لکه د ابراهيم نېکه) جزا ورکوو (نورو محسناتو نيکو کارانو ته، بيشکه چې هم دا ذبحه خوا مخوا دا ابتلا ازموينه وه ښکاره او فديه مو ورکړه دغه (اسماعيل) ته په مذبوحې لويې سره)).]

په سفر التکوين (بايبل) کې راغلي چې اسماعيل (عليه السلام) له اسحاق (عليه السلام) نه (١٣) ديارلس کاله مشر و، او د نوموړي کيسې له سياق نه داسې معلوميږي چې دا پيښنه د اسحاق (عليه السلام) له زيږيدو نه مخکې واقع شويده ځکه د اسحاق (عليه السلام) د پيدا کيدو زيری د کيسې په پای کې راغلی دی.

لدې کيسې نه دا ثابتيږي چې د اسماعيل (عليه السلام) له ځوانيدو نه مخکې ابراهيم (عليه السلام) لږ تر لږه يو ځل مکې ته سفرکړيدی. او د پاتې دريو نورو **سفرونو** تفصيلات يې بخاري شريف د ابن عباس (رضي الله عنهما) په روايت را نقل کړيدي چې لنډيز يې داسې دی [2]:

٢- کله چې اسماعيل (عليه السلام) ځوان شو او له جرهميانو نه يې عربي ژبه زده

---

[1] البخاري ج۱/۴۷۵

[2] البخاري ج ۱/۴۷۵ - ۴۷۶

کړه، د جرهمیانو مینه ورسره پیدا شوه، نو یوه ښځه یې ده ته په نکاح ورکړه، دغه وخت یې مور (حضرت هاجر) وفات شوه. په همدې وخت کې حضرت ابراهیم (علیه السلام) هم د دوی د احوال او لیدو پخاطر مکې ته راغی، اسماعیل (علیه السلام) یې ونه موند، له ښځې نه یې دده او د ژوند د حال، احوال په هکله پوښتنه وکړه، ښځې یې له ژوند نه ډیرې ګیلې او شکوې وکړې، نو ابراهیم (علیه السلام) ورته وویل کله چې اسماعیل (علیه السلام) راغی ورته ووایه چې د دروازې ته درۍ دې بدله کړه. اسماعیل (علیه السلام) چې راغی د پلار په مقصد پوه شو، نو خپله دا ښځه یې طلاقه کړه، او د جرهم قبیلې د مشر مضاض بن عمرو له لور سره یې واده وکړ.[1]

۳ - د اسماعیل (علیه السلام) له دوهم واده نه وروسته ابراهیم (علیه السلام) یو ځل بیا مکې ته راغی، خو دا ځل یې هم خپل زوی ونه ولید، له ښځې نه یې د حال او احوال پوښتنه وکړه هغې د الله تعالی حمد او ثنا ویله او پخپل ژوند یې شکر یوست، نو ابراهیم (علیه السلام) ورته وویل:اسماعیل (علیه السلام) ته ووایه چې د خپلې دروازې ته درۍ دې ټینګه ساته، او پخپله بیرته فلسطین ته ستون شو.

دریم ځل چې کله ابراهیم (علیه السلام) مکې ته راغی اسماعیل (علیه السلام) زمزم اوبو ته نژدې تر یوې لویې ونې لاندې غشي جوړول، کله یې چې خپل پلار ولید ورپاڅید یو له بل سره یې د مینې او محبت څرګندونه وکړه. د دوی دا لیدنه له ډیرې مودې جدایۍ وروسته شوې وه، ډیره ګرانه ده چې دومره اوږده موده دې د ابراهیم (علیه السلام) په شان مشر، مهربان او مشفق پلار د خپل زوی جدایي وزغملی شي، او یا دې د اسماعیل (علیه السلام) په شان نیک صالح، او مطیع زوی له خپل پلار نه بیل او جدا و اوسیدلی شي!! همدا ځل دوی دواړو (علیهما السلام) کعبه شریفه جوړه کړه او ابراهیم (علیه السلام) د الله تعالی په امر خلکو ته د حج کولو بلنه او دعوت ورکړ.

الله تعالی اسماعیل (علیه السلام) ته د مضاض له لور نه دولس زامن ورکړل چې نومونه یې دادي[2]:

نابت یا نبایوط، قیدار، ادبائیل، مبشام، مشماع، دوما، میشا، حدد، یتما، یطور، نفیس، قیدمان، بیا له دوی نه دولس کورنۍ جوړې شوې، یو څه موده ټول په مکه کې

---

[1] قلب جزیره العرب ص. ۲۳۰

[2] قلب جزیره العرب.

اوسيدل او د يمن، شام او مصر تر مينځ يې تجارت كاوه، بيا وروسته دا كورنۍ په ټوله عربي جزيره او حتى چې له جزيرې نه اخوا هم خورې شوې لدې معلوماتو نه علاوه د قيدار او نابت له اولادې پرته د نورو په هكله څه نور معلومات په لاس كې نشته.
انباطي تمدن د حجاز په شمال كې ډير پرمختګ وكړ،هغوی هلته يو پياوړی حكومت جوړ كړ (بطراء) د دوی پايتخت و، هيچا يې هم مقابله نشوای كولای، تر څو روميان راغلل او هغوی يې له مينځه يوړل. سليمان ندوي له ډير بحث او څيړنې وروسته وايي چې د آل غسان پاچايان او انصار (اوس او خزرج) د ال قحطان له اولادې څخه نه وو، بلكه هغوی د نابت بن اسماعيل (عليه السلام) له اولادې څخه دي[1].
د قيدار بن اسماعيل (عليه السلام) اولاده په مكه كې پاتې شوه، تر څو عدنان او وروسته يې زوی معد پيدا شول د عدناني عربو د نسب سلسله تر همدې ځايه پورې په سمه توګه محفوظ ده. عدنان د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوويشتم نيكه دی. په يوه حديث شريف كې راځي: كله به چې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د خپل نسب شجره ويله نو چې عدنان ته به ورسيد توقف به يې وكړ او نور نومونه به يې نه يادول ويل به يې:(**كذب النسابون**). شجره ويونكو دروغ ويلي دي[2].
يو شمير عالمان له عدنان نه پورته هم د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نسب د شجرې ويل روا بولي ځكه هغوی پدې هكله دا مخكې ياد شوی حديث ضعيف بولي، دوی وايي چې د عدنان او ابراهيم (عليه السلام) تر مينځ څلويښت پلرونه (پوشته) تير شويدي.[3]
ويل كيږي چې (معد) يو زوی درلود چې (نزار) نوميده، د نزار څلور زامن پيدا شول چې له هغوی نه د (اياد)، (انمار)، (ربيعه)، او (مضر) څلور لويې كورنۍ جوړې شوې، خو ربيعه او مضر ډيرې لويې او د زياتو ښنبو درلودونكې كورنۍ دي. د ربيعه كورنۍ ښنبی دا دي: اسد بن ربيعه، عنزه، عبدالقيس، د وائل دوه زامن (بكر، تغلب) حنيفه او نورې.
<u>مضر قبيله په دوو لويو كورنيو قيس عيلان بن مضر او الياس بن مضر باندې ويشل شويده،</u> بيا له قيس عيلان نه بنو سليم، بنو هوازن، بنو غطفان، او له غطفان نه عبس، ذبيان، اشجع او غني بن اعصر، او له الياس بن مضر نه تميم بن مره، هذيل بن

---

[1]. تاريخ ارض القرآن ۲/ ۷۸ تر ۸۲
[2]. الطبري ۱۹۱/۱ تر ۱۹۴. الاعلام ۷/۵
[3]. رحمة للعالمين ۷/۲- ۸ -۱۴- ۱۵-۱۲ - ۱۷

مدرکه، بنو اسد بن خزیمه او د کنانه بن خزیمه کورنۍ، او له کنانه نه د قریشو قبیله چې د فهر بن مالک بن النضر بن کنانه له اولادې څخه دي جوړه شویده.
بیا قریش په مختلفو کورنیو ویشل شویدي چې مشهورې یې د جمح، سهم، عدي، مخزوم، تیم، زهره او د قصي بن کلاب کورنۍ دري واړه پښتې یعنی (عبدالدار بن قصي، اسد بن عبدالعزی بن قصي، او عبدمناف بن قصي) کورنۍ دي.
د عبدمناف کورنۍ څلور پښتې لري چې عبد شمس، نوفل، المطلب، او هاشم نومیږي، او د همدې هاشم له کورنۍ نه الله تعالی خپل رسول حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم د رسالت لپاره غوره کړیدی.[1]
رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي:
((إن الله اصطفی من ولد ابراهیم اسماعیل، واصطفی من ولد اسماعیل کنانه، واصطفی من بني کنانه قریش، و اصطفی من قریش بني هاشم و اصطفاني من بني هاشم)) .(رواه مسلم عن وائله بن الاسقع، باب فضل نسب النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۲/۲٤٥ و الترمذي ۲/۲۰۱.) [الله تعالی د ابراهیم (علیه السلام) له اولادې نه اسماعیل (علیه السلام) او د اسماعیل (علیه السلام) له اولادې نه کنانه او له بني کنانه نه قریش، او له قریشو نه بني هاشم او له بني هاشم نه یې زه غوره کړی یم.]
له عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) نه روایت دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي:**((إن الله خلق الخلق فجعلني من خیر فرقهم و خیر الفریقین، ثم تخیر القبائل فجعلني من خیر القبیلة، ثم تخیر البیوت فجعلني من خیر بیوتهم، فأنا خیرهم نفسا و خیرهم بیتا))**.(رواه الترمذي باب ماجاء فی فضل النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۲/۲۰۱.
[الله تعالی مخلوق پیدا کړ، نو زه یې په له ټولو نه غوره فرقه او ډله کې وګرزولم، بیایې د هغوی په دوو غوره ډلو کې هم له هغې ډیرې غورې ډلې نه وګرزولم، بیایې قبیلې غوره کړې او زه یې په له ټولو نه غوره قبیله کې

[1]. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري بك ۱۴/۱-۱۵

وګرزولم، بیایې کورنۍ غوره کړې زه یې له ټولو نه په غوره کورنۍ کې وګرزولم، نو زه د خپل ذات له پلوه او د خپلې کورنۍ له اړخه (یعنی له دواړو خواوو نه) له ټولو نه غوره او بهتر یم.]

او کله چې د عدنان اولاده زیاته شوه، نو د عربي وطن په مختلفو برخو کې خواره شول. عبدالقیس، د بکر بن وائل او د تمیم څنې کورنۍ بحرین ته لاړې، بنوحنیفه بن صعب بن علي بن بکر یمامه ته لاړل او په حجر نومي ځای کې میشته شول، د بکر بن وائل نورې کورنۍ له یمامه، بحرین سیف کاظمه، خلیج او ان د عراق تر شا او خوا سیمو لکه ایله او هیت پورې ورسیدلې، د تغلب څنې کورنۍ د فرات په جزیره او نور یې له بکر سره میشته شول، بنو تمیم د بصرې په دښته کې واړول.

بنوسلیم مدینې ته نژدې د القری له درې نه تر خیبره او له خیبر نه د مدینې تر ختیځ، او د مدینې له ختیځ نه تر جبلین او پدې ترتیب سره ان تر حره نومې سیمې پورې خواره شول. ثقیف په طائف او هوازن د مکې په ختیځ د اوطاس په برخه کې چې د مکې او بصرې په لاره کې پرته ده ځای په ځای شول. بنو اسد د تیماء په ختیځه او د کوفې په لویدیځه خوا کې میشت شول، د دوی او تیماء تر مینځه د طي قبیلې بحتر نومې کورنۍ اوسیدله، د دوی له ځای نه تر کوفې پورې د پنځو شپو مزل و. ذبیان کورنۍ د تیماء سره خوا کې تر حوران پورې پرته وه. د کنانه کورنۍ په تهامه او د قریشو ښنه په مکه او شا او خوا سیمو کې پاتې شول، خو هغوی ډیر خپل مینځي اختلافات درلودل، اتفاق یې نه درلود بلکه تیت او پرک و تر څو چې قصي بن کلاب څوان شو، او دوی ې سره متحد او یو موټی کړل، د نفاق اور یې ګل کړ، او خپل قوم یې د یووالي په رسۍ سره وتاړه، او د همدې اتفاق او وحدت له برکته هغوی د قدر، مقام او منزلت خاوندان شول[1].

---

[1]. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري بک ۱/۱۵-۱۶

د عربو حکومت او امارت

کله مو چې وغوښتل له اسلام نه وړاندې د عربو له حال او احوال نه خبرې وکړو، نو لازمه مو ولیده چې د عربو د حکومت، امارت، قومونو او مذهبونو د تاریخ په هکله هم لنډ شانته معلومات وړاندې کړو، تر څو د اسلام د ظهور په وخت کې د وضعې څرګندونه او پېژندنه راته آسانه شوې وي. د اسلام له لمر څرک نه مخکې عربي واکداران په دوه ډوله وو، یو ډول یې داسې تاج لرونکي پاچایان وو چې په حقیقت کې یې پوره استقلال او آزادي نه درلوده، بل ډول د قبائلو او کورنیو مشران وو چې د پاچایانو په شان د پوره صلاحیت او امتیازاتو خاوندان وو، او زیات شمیر یې د پوره استقلال درلودونکي هم وو، او کیدای شي چې یو شمیر نورو به یې د کوم پاچا تابعیت هم درلود. د یمن، آل غسان او الحیره پاچایان تاج لرونکي او نور پاتې بې تاجه پاچایان وو.

د یمن پاچایي

په یمن کې د العاربه عربو له مینځ نه تر ټولو لومړی پیژندل شوی قوم د سبا قوم دی. د (اور) په څمکه کیندنه چې پدې وروستیو کې شوې ځنې داسې معلومات په لاس راغلي دي چې له میلاد نه (۲۵) پیړۍ مخکنیی زمانه پورې اړه لري او د ددی قوم (سباء) یادونه هم پکې شویده. د دوی د تمدن پرمختګ او واکمنۍ وسعت او پراختیا له میلاد نه یوولس (۱۱) پیړۍ مخکې شروع شویدی .

د دوی واکمني په لاندې ډول په مختلفو مرحلو ویشلی شو:

<u>۱ـ له ۶۵۰ ق. م نه مخکې پیړۍ</u>، پدې وختونو کې د دوی پاچایان د ((مکرب سبا)) په نامه یادیدل، پایتخت یې د (صرواح) ښار و چې لا تر اوسه پورې یې د مارب ښار لویدیځ لوري ته د یوې ورځې مزل په اندازه لیرې مسافه کې نښې نښانې لیدلې کیږي او د (خریبه) په نامه یادول کیږي. د یمن په تاریخ کې مشهور بند (سدمارب) هم په همدې دوره کې جوړ شویدی. ویل کیږي چې د سبا قوم د واکمنۍ لمن دومره پراخه وه چې د عربي وطن په د ننه او بهر کې یې ډیرې مستعمرې درلودې.

<u>۲ـ له ۶۵۰ ق.م نه تر ۱۱۵ ق.م پورې</u>، پدې دوره کې د دوی پاچایان د سبا د پاچایانو

په نامه يادېدل، او د مکرب لقب يې پرېښود پايتخت يې له صرواح نه مارب ته انتقال کړ، او اوس هم د صنعاء ختيځې خواته شپېته (۶۰) ميله ليرې د دې ښار (مارب) نښې نښانې ليدل کيږي.

۳ _ له ۱۱۵ق. م نه تر ۳۰۰م پورې، پدې دوره کې حمير قبيلې د سبا پاچايانو ته ماتې ورکړه او د (مارب) په ځاى يې د (ريدان) ښار خپل پايتخت وټاکه دا ښار وروسته د (ظفار) په نامه ونومول شو، ځنې آثار يې تر اوسه پورې (يريم) ته نژدې د مدور په غره باندې باقي پاتې دي. د هغوی انحطاطه (ځوړتيا) له همدې دورې نه پيل شوه، تجارت يې له ناکامۍ سره مخ شو ځکه چې لومړی د حجاز پر شمال انباطيانو خپل تسلط ټينګ کړ او د سبا قوم يې له دې ځايه ويوست ورپسې روميانو په مصر، سوريې او د دوهم ځل لپاره په شمالي حجاز باندې له تسلط او واکمنۍ وروسته بحري تجارتي لارې هم تر خپل کنترول لاندې راوستلی، او لدې نه علاوه د مختلفو قبيلو خپل مينځي اختلافات هم د دې سبب شول چې ال قحطان د ورکې او تباهۍ په څنډه ودريږي او له خپل وطن نه بې وطنه او در په در شي.

۴ _ له ۳۰۰م کال نه تر اسلامي لمر څرک پورې- پدې دوره کې هغوی له ډول ډول ستونزو، کودتا ګانو، او خپل مينځي جنګونو سره لاس او ګريوان وو، تر څو دوی خپل هر څه حتی آزادي هم له لاسه ورکړه. په همدې وخت کې روميان عدن ته ننوتل، حبشيانو د دوی په مرسته او د همدان او حمير قبيلو له داخلي جګړو نه په استفادې سره په (۳۴۰)م کال کې د لومړي ځل لپاره يمن ونيو چې تر (۳۷۸م) پورې له همدوی سره و.

وروسته يمنيانو بيرته خپله آزادي وګټله، خو پدې وخت کې د مارب په بندکې درزونه پيدا شول تر څو په ۴۵۰ يا ۴۵۱م کال کې هغه لوی سيلاب چې قرآنکريم د سيل العرم په نوم ياد کړی راوبهيد، هر څه يې په مخه کړل او ډيره تباهي او بربادي يې جوړه کړه.

په (۵۲۳م) کال يهودي مشر ذو نواس د نجران پر مسيحيانو سخته حمله وکړه او غوښتل يې هغوی په زور او جبر سره له مسيحيت نه واړوي، خو کله چې هغوی دا ونه منله نو ذونو اس ورته د اور کندې وايستلې او هغه مسيحيان يې پکې ورواچول. همدې کيسې ته قرآنکريم د (البروج) په سورت کې اشاره کوي فرمايي:

((قُتِلَ أَصْحَابُ الأُخْدُود * النَّارِ ذَاتِ الْوَقُود * إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ * وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ * وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلاَّ أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ * الَّذِي

لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ)) (البروج: ٤ ـ ٩)

[ترجمه : مړه دې شي كندې ايستونكي، اور ډير خس و خاشاك لرونكی.كله چې دوی پر هغوی ناست وو، او هغه څه يې ليدل چې پر مسلمانانو يې كول. اوله هغوی نه يې بدله نه اخيسته مګر ددې چې هغوی په عزيز او حميد خدای ايمان درلود، هغه خدای چې د اسمانونو او ځمكې پاچايي ورسره ده او الله پر هر څه شاهد او خبر دی.]

او د همدې پيښې په نتيجه كې نصرانيان د خپل انتقام پخاطر د روم د امپراطور تر مشرۍ لاندې په عربو باندې د تسلط او د خپلې واكمنۍ د پراختيا په تكل كې شول، حبشيان يې راپورته كړل، بحري قوت (كښتۍ او جهازونه) يې ورته برابر كړل، بالاخره اويا زره (٧٠٠٠٠) حبشي سپاهيان په يمن وروختل او په (**٥٢٥**م) كال يې يمن ونيو او ارياط يې حاكم وټاكل شو. نوموړی تر يو وخته د يمن حاكم و، تر څو د خپلو لښكرو د يوه قوماندان (ابرهه) له لاسه ووژل شو. ابرهه د قدرت واګې پخپل لاس كې ونيولې، او دا همغه ابرهه دی چې د مكې دورانولو لپاره يې لښكرې را ايستلې وې، دی او لښكر يې د اصحاب الفيل په نامه شهرت لري.

د الفيل له پيښې نه وروسته يمنيانو له فارسيانو نه د مرستې غوښتنه وكړه او بالاخره يې د يوې كلكې مقابلې په نتيجه كې حبشيان له خپل وطن نه وشړل او په (**٥٧٥**م) كال يې د معديكرب بن سيف ذي يزن الحميري تر مشرۍ لاندې خپله آزادي اعلان كړه، او معديكرب يې پاچا وټاكل شو.

نوموړي يو شمير حبشيان د خپل خدمت او چوپړ لپاره له ځان سره وساتل تر څو يوه ورځ د همدې حبشي خدمتګارانو له خوا ووژل شو او دده په مرګ سره د ذي يزن د كورنۍ حكومت هم پای ته ورسيد.

وروسته كسری په صنعاء كې فارسي والي مقرر كړ او يمن د فارس يو ولايت اعلان شو، دې سلسلې تر (**٦٣٨**م) كال پورې دوام درلود، خو په همدې كال فارسي والي باذان اسلام راوړ او پدې ترتيب سره په يمن باندې د فارس تسلط او واكمني ختمه شوه[1].

---

[1]. د زياتو معلوماتو لپاره مراجعه وكړئ تفهيم القرآن **١٩٥/٤** تر **١٩٨** او تاريخ ارض القران ج**١٣٣/١** مخ ته د كتاب تر پايه. د كلونو د تعيين په هكله تاريخي روايات يو له بل سره أير توپير لري، حګنيګ ليكوالان واييګ چيګ دا تګوليګ هسيګ پخوانهٔ كيسيګ دي، نه نور څه.

د حيره پاچايي

له کومې ورځې نه چې لوی قوروش په (۵۵۷-۵۲۹ ق.م) کې فارسيان سره يو کړي وو له همغې ورځې نه په عراق او شا او خوا سيمو کې د فارسيانو حکومت چليده، دا وخت د دوی د زور او دبدبې وخت و هيچا يې هم مقابله نشوای کولای تر څو په (۳۲۶ ق. م) کال کې اسکندر مقدوني د فارسيانو پاچا (لومړنی دارا) ته ماتې ورکړه، او پدې ډول سره دا دولت تجزيه شو، ملک الطوايفی ورباندې حاکمه شوه. دا لړۍ تر (۲۳۰م) پورې جاري وه، په همدې وخت کې قحطانيانو هجرت وکړ او د عراق ځنې کليوالې سيمې يې ونيولې، وروسته عدنانيان راغلل او له دوی سره له کشمکش او جنجال وروسته يې د فرات جزيرې څه برخې قبضه کړې.

فارسيان د دوهم ځل لپاره له (۲۲۶م) کال نه را پديخوا د ساساني دولت د بنسټ اينبودونکي (اردشير) په دوره کې د قدرت خاوندان شول. نوموړي فارسيان سره متحد کړل او په ګاونډيو عربانو يې قبضه ولګوله، په نتيجه کې د قضاعه قبيلې خلک مجبور شول چې شام ته لاړ شي، حيره او انبار هم د اردشير تر ولکې لاندې راغلل.

د ارد شير په دوره کې په حيره او د عراق او عربي جزيرې په کليوالو سيمو کې د ميشته قبيلو لکه مضر او ربيعه والي جذيمه الوضاح نوميده. ارد شير پوهيده چې په عربو باندې حکومت کول او د هغوی له حملو نه ځان ساتل تر هغه پورې ممکن ندي تر څو يې پر دوی داسې يو څوک نه وي ګمارلی چې له قومي او ملي قوت نه برخمن وي، په قوم کې ځای ولري او وکولی شي چې له روميانو سره د مقابلې په وخت د دوی مرسته لاسته راوړي، او هم د عراق عربان د روم تر قبضې لاندې شام کې اوسيدونکو عربانو په مقابل کې ودروي. همدا راز د الحيرې له والي سره به د فارسي لښکرو يو غونډ هم موجود و، تر څو د حکومت په خلاف د صحرا نشينو عربانو د پاڅون په ټکولو کې ورنه کار واخلي. جذيمه د (۲۶۸م) کال په شا او خوا کې مړ شويدی.

د جذيمه له مرګ نه وروسته د سابور بن اردشير په دوره کې عمرو بن عدي بن نصر اللخمي- د لخميانو د لومړني حاکم په توګه د حيرې والي وټاکل شو. لخميانو تر هغې پورې په حيره باندې حکومت کاوه تر څو قباذ بن فيروز د فارس واکدار وټاکل شو، پدې وخت کې مزدک هم را پيدا شو، نوموړي د فساد، فحشاء او اباحيت لور ته بلنه پيل کړه، قباذ او نورو ډيرو د مزدک دا بلنه ومنله، وروسته قباذ د حيرې مشر المنذر بن ماء السماء ته ليک واستاوه او هغه يې هم دې نوي دعوت ته راوباله، خو هغه د

خپل غرور له کبله دا غوښتنه ونه منله، نو قباذ هغه عزل او په ځای یې د مزدکي مذهب یو پیرو حارث بن عمرو بن حجر الکندي د حیرې والي مقرر کړ.
له قباذ نه وروسته د فارس مشري د کسری نوشیروان په غاړه ولویده، نوموړي له مزدکي مذهب سره ډیر کینه درلوده، مزدک او د هغه ډیر پیروان یې ووژل، منذر یې بیرته د حیران والي وټاکه، حارث یې راوغوښت خو هغه دارکلب ته وتښتید او بیا هملته مړ شو.
له منذر بن ماء السماء نه وروسته حکومت له همدوی سره و، تر څو د نعمان بن منذر دوره پیل شوه پدې وخت کې زید بن عدي العبادي د نعمان په خلاف یوه توطئه جوړه کړه او د همدې توطئې په نتیجه کې کسری ورباندې په غوصه شو او هغه یې راوغوښت خو نعمان لومړی په پټه سره د آل شیبان مشر هاني بن مسعود ته ورغی، خپل مال او اولاد یې له هغه سره پریښودل، بیا دکسری په لور وخوځیده، کسری هغه بندي کړ په بندیخانه کې مړ شو، او د ده پر ځای یې ایاس بن قبیصه الطائي د حیرې والي وټاکه. او هغه ته یې امر وکړ چې له هاني بن مسعود نه د نعمان مال وغواړي، خو هاني دا ونه منله چې د نعمان مال ورکړي، نو کسری د هاني په خلاف د جګړې اعلان وکړ او خپلې لښکرې یې د ایاس په مشرۍ د هغه په لور ور مرش کړې، پدې ترتیب سره د ذي قار په سیمه کې د دواړو خواوو تر منځ سخته جګړه ونښته چې په پای کې بنو شیبان بری وموند او فارسیانو ماتې وخوړه، او دا لومړی ځل ؤ چې عربو عجمانو ته ماتې ورکړه. دا پیښه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ولادت نه لږه موده وروسته واقع شویده، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حیره باندې د ایاس بن قبیصه د حکمرانۍ له پیل نه اته میاشتې وروسته زیږیدلی دی. په ایاس پسې د حیرې ولایت یوه فارسي نژاده شخص ته وسپارل شو، خو په (۶۳۲م) کال کې د حیرې ولایت بیرته د آل لخم کورنۍ ته په لاس ورغی او منذر چې په معرور سره مشهور و والي وټاکل شو، خو د ده د ولایت لا اته میاشتې نه وې پوره شوی چې د خالد بن الولید (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې اسلامي لښکرې ورباندې وروختلې.[1]

د شام حکومت

[1]. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري بك ۲۹/۱ تر ۳۲ پورې.

کله چې عربانو له خپل اصلي ټاټوبي نه کوچېدل پیل کړل، نو د قضاعه کورنۍ څنې پښې لکه بني سلیح بن حلوان چې بنو ضجعم بن سلیح یې له اولادې نه وو، د شام په پولو کې میشته شوې. رومیانو دا کورنۍ د ځان کړې او غوښتل یې په دوی سره له یوې خوا د صحرا او وچې د عربانو مخه ونیسي او له بل پلوه د فارس په مقابل کې ورنه ګټه واخلي. پدې ترتیب سره یې د هغوی لپاره بیل پاچا وټاکه، د دوی پاچایي د دوهمې میلادي پېړۍ له پیل نه تقریبا تر پایه پورې دوام درلود، تر ټولو مشهور پاچا یې زیاد بن الهبوله و. او د دوی د پاچایۍ لړۍ هغه وخت پای ته ورسیده کله چې د آل غسان کورنۍ ضجاعمه ته ماتې ورکړه، او پدې سره د رومیانو له خوا د شام پاچایي هم آل غسان ته وسپارله شوه، نوموړې کورنۍ د رومیانو د مزدورانو په صفت تر (۱۳) ه کال پورې د شام په عربانو حکومت وچلاوه، خو په نوموړي کال د حضرت عمر (رضي الله عنه) د خلافت په دوران کې د یرموک د غزا په نتیجه کې د دوی حکومت پای ته ورسید، او د دوی وروستی پاچا (جبله بن الایهم) اسلام راوړ او له مسلمانانو سره یو ځای شو[1].

د حجاز پاچایي

ترڅو چې اسماعیل (علیه السلام) ژوندی و د مکې مشري او د بیت الله شریف مسئولیت له همده سره و،[2] خو کله چې هغه د (۱۳۷) کلونو په عمر له دنیا نه رحلت وکړ،[3] نو دا مسئولیت یې زامنو نابت وروسې قیدار او په بل روایت قیدار بیا نابت په غاړه واخیست. او له دوی نه وروسته د مکې مشري د دوی نیکه مضاض بن عمرو الجرهمي ته وسپارله شوه، خو د اسماعیل (علیه السلام) اولاده که څه هم مشري له نورو سره وه د ډیر قدر او عزت خاوندان وو ځکه د دوی پلار او نیکه کعبه شریفه جوړه کړې وه.[4]

د وخت په تیریدو سره د اسماعیل (علیه السلام) د اولادې نوم او نښان مخ په ورکیدو شو، جرهمیان هم د بخت نصر له دورې مخکې کمزوري شول، او په همدې وخت د مکې په سیاسي آسمان کې د عدنان د کورنۍ ستوری وځلید. په ذات عرق کې په عربانو باندې د بخت نصر د تیري په هکله را نقل شوی روایت هغه چې وایي پدې

(1). نفس المصدر ۳۴/۱ و ارض القرآن ۲/ ۸۰-۸۲

(2). قلب جزیرة العرب ص ۲۳۰-۲۳۷

(3). سفر التکوین ۱۷:۲۵

(4). قلب جزیرة العرب ۲۳۰- ۲۳۷ ابن هشام ۱/۱۱۱-۱۱۳ ابن هشام یوازېګ د نابت له مشرة نه یادونه کړېده

پيښنه کې د عربو مشر د جرهم له قبيلې څخه نه و، زمونږ د يادې شوې خبرې پخلاوی کوي.[(۱)]

د عدنان کورنۍ د بخت نصر د دوهمې حملې (۸۷ ۵ ق .م) په وخت کې يمن ته وتښتيدلې، برمياه (عليه السلام) چې د اسرائيلو نبي و، معد له ځان سره شام ته بوتلا، او کله چې د بخت نصر فشارونه کم شول معد بيرته مکې ته راستون شو، خو هغه وخت په مکه کې له جرهميانو نه يوازې جرشم بن جلهمه پاتې وو،معد د هغه له لور سره واده وکړ او له هغې نه يې زوی (نزار) پيدا شو.[2]

نوره د جرهميانو وضعه هم مخ په خرابيدو شوه، څوک به چې مکې ته راتلل نو دوی به ورباندې ظلمونه کول دکعبې ټول مال ئې ځان ته خاص کړ[3]. دې کار عدنانيان په غوصه کړل،او کله چې د خزاعه قبيلې خلک په مرظهران نومې منطقه کې ميشته شول او ويې ليدل چې د جرهميانو او عدنانيانو وضعه ښه نده، نو له همدې وضعې نه په استفادې او د عدنان قبيلې دځينو کورنيو په مرسته يې د جرهميانو په خلاف جګړه پيل کړه، بالاخره يې د دوهمې ميلادي پيړۍ په نيمايي کې جرهميان له مکې نه وشړل او د مکې مشري دوی په غاړه واخيسته.

جرهميانو چې کله مکه پريښوده، نو ځنې شيان يې د زمزم په څاه (کوهي) کې واچول او خوله يې ورپټه کړه.ابن اسحاق وايي:عمرو بن الحارث بن مضاض الجرهمي[۴] دکعبې شريفې دوې هوسۍ [4] او حجر اسود دواړه د زمزم په کوهي کې ښخ کړل او بيا له خپلو ملګرو سره د يمن په خوا وخوځيده.

د مکې پريښودل جرهميانو ته ډير غم اوخفګان باعث وو پدې هکله عمرو داسې وايي :

كأن لم يكن بين الحجون الى الصفا   أنيس و لم يســمر بمــكة سامر

---

(۱). قلب جزيرة العرب ص. ۲۳.

2. رحمة للعالمين۲/۴۸.

3. قلب جزيرة العرب ص ۲۳۱.

٤. دا هغه مضاض الجرهمي نه دی کوم چې د اسماعيل (عليه السلام) په کيسه کې يې يادونه شويد.

۴. مسعودي وايي: په تيره زمانه کې به فارسيانو کعبې ته پيسې او جواهرات اهداء کول. پدې لړ کې ساسان بن بابک دوې د سرو زرو هوسۍ جواهرات، تورې او ډير نور سره زر اهداء کړي وو. عمرو بيا دا ټول شيان د زمزم په کوهي کې واچول او پکې ښخ يې کړل.مروج الذهب ۱/ ۲۰۵.

بلی نـــحن کـــنا أُهلها فأُبــادنا صروف اللیالي والجدود العواثر[1]

د شعر ترجمه داسې کیږي:

[ته به وایې چې دحجون او صفا ترمنځ هیڅوک نه وو (آشنا اودوست نشته) اونه دمکې د شپې له خوا جوړو شویو محفلوکې کوم کیسه ویونکی د شپې کیسې ویلې دي.مونږ د دې ځای اوسیدونکي وو، خو د وخت ناکردو اوخرابو قسمتونو اونیمه خوا نصیبونو تباه او برباد کړو.]

اسماعیل (علیه السلام) په شلمې قبل المیلاد پیړۍ کې تیر شوی ؤ. نو پدې سره ویلی شو چې جرهم قبیله تقریبا یوویشت پیړۍ په مکه کې اوسیدلی،او د شلو پیړیو په شا اوخوا کې یې حکومت ورباندې کړی دی.پدوی پسې د مکې مشري د خزاعه کورنۍ ته رسیدلې، خو دری لاندیني مسئولیتونه له مضر کورنۍ سره پاتې شوي وو:

١_ له عرفات نه مزدلفې ته د خلکو لیږدول او په (یوم النفیر) (یعنی دذي الحجې دیارلسمه ورځ) له منی نه د تللو اجازه ورکول.دا وظیفه د بنوالغوث بن مره چې د الیاس بن مضر له کورنۍڅخه و په غاړه وه.دوی ته صوفه ویل کیدل،د(یوم النفیر) په ورځ به تر هغه پورې بل هیڅوا هم جمرې نه ویشتلې ترڅو به چې د صوفه یوه کس جمرې ویشتل نه وو پیل کړې، اوکله به چې خلک له جمرې ویشتلو فارغ شول، نو د صوفه خلکو به د عقبې دواړه خواوې ونیولې او تر هغې به بل چاته دتګ اجازه نه وه ترڅو به چې دوی ټول نه ووتللي،او چې دوی به ټول لاړل نو بیا به یې نورو خلکو ته د تګ اجازه ورکړه، د صوفه له ختمیدو وروسته دا میراث د تمیم قبیلې د بنوسعد بن زید مناه کورنۍ په برخه ورسید.

٢_ د نحر (قربانۍ) یا لوی اختر په سهار له مزدلفې نه منی ته تلل، دا دنده د بني عدوان په غاړه وه .

٣_ د الاشهرالحرام وروسته، مخکې کول چې دا د بني کنانه قبیلې د بني تمیم بن عدي کورنۍ وظیفه وه.[2] هغه وخت هم دوی د الاشهرالحرام احترام درلود، پدې میاشتو کې به ئې جګړې نه کولې، خوکله به چې جګړه روانه وه نو بیا به یې داسې فیصله کوله چې دا میاشتی به وروسته کړو،یعنی اوس به جګړې ته ادامه ورکړو او بیا به راتلونکې میاشتې الاشهرالحرام وګرځوو.

په مکه باندې د خزاعه کورنۍ مشري دری سوه (٣٠٠) کاله دوام وموند[1]. د دوی په

---

[1]. ابن هشام ١/١١٤-١١٥.

[2]. ابن هشام ١/۴۴-١١٩-١٢٠-١٢٢.

١. یاقوت/ د مکة لفظ

دوره کې عدنانيان په نجد، بحرين او د عراق شا او خوا کې خواره شول، د قريشو ځنې کورنۍ لکه حلول او حرم او د بني کنانه مختلفې پښې د مکې په څنډو کې پاتې شوې خو دوی د قصي بن کلاب تر وخته د مکې اوکعبې شريفې په کارونو کې هيڅ ونډه نه درلوده[۲].

د قُصي په هکله ويل کيږي چې دوی لا د مور په غيږ کې و چې پلار يې مړشو، موريې د بني عذره کورنۍ له (ربيعه بن حرام) نومي سړی سره واده وکړ او ورسره د هغه اصلي وطن يعنی د شام سرحدي سيمې ته لاړه، خو کله چې قصي ځوان شو بيرته مکې ته راستون شو، پدې وخت کې دمکې مشر د خزاعه کورنۍ حليل بن حبشه و. قصي د هغه له لورحبي سره واده وکړ[۳]، خو کله چې حليل مړ شو نو د خزاعه او قريشو ترمنځ جګړه ونښته، په پای کې دمکې اوکعبې شريفې ټول کارونه قصي پخپله غاړه واخيستل.

د دې جګړې د اسبابو په هکله درې روايتونه رانقل شويدي:

۱ـ کله چې قُصي د مال او ډيرو سړيو خاوند شو، حليل مړ شو نو ده ځان د مکې اوکعبې شريفې د مشرۍ لپاره تر خزاعه او بني بکر نه غوره وباله، او ويل به يې:.

څرنګه چې قريش د اسماعيل (عليه السلام) د اولادې مشران دي نو بايد دا مشري هم له دوی سره وي، پدې هکله يې له قريشو او بني کنانه سره خبرې اترې اومشورې وکړې هغوی د ده دا خبره ومنله او په يوه اتفاق يې خزاعه او بني بکر له مکې نه وايستل[۴].

۲ـ بل دا- د خزاعه په ګومان ـحليل وصيت کړی و چې دمکې اوکعبې شريفې مشري به قصي ته سپارل کيږي.[۵]

۳ـ حليل دکعبې شريفې مشري خپلې لور (حبي) ته سپارلې وه او ابو غبشان خزاعي يې ورته وکيل نيولی و. او پدې سره دکعبې شريفې مشري د حبي په نمايندګۍ د ابو غبشان په غاړه وه، خوکله چې حليل مړ شو نو قصي دا مشري له ابو غبشان نه په يوه ژي (مشک) شرابو واخيستله، خو خزاعه پدې قانع نه شول، او غوښتل يې قصي له کعبې شريفې نه منع کړي، نو قصي هم د دوی د مقابلې لپاره د قريشو اوبني کنانه

۲. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري بک ۳۵/۱. ابن هشام ۱۱۷/۱.

۳. ابن هشام ۱۱۷/۱-۱۱۸.

۴. ابن هشام ۱۱۷/۱-۱۱۸.

۵. ابن هشام ۱۸۸/۱.

خلک راټول کړل ترڅو خزاعه بیخي له مکې نه وشړي او هغوی هم ټول پدې خبره کې له قصي سره موافق شول[1].

په هر حال کله چې حلیل مړ شو صوفه خپل کارونه سرته رسول،یو وخت قصي له قریشو اوکنانه سره یوځای له عقبې سره د دوی مخې ته ودرید او ورته ویې ویل : د دې کار د سرته رسولو لپاره مونږ له تاسو نه غوره یو او په همدې سره ونښتل په پای کې قصي ورباندې بریالی شو، او پدې سره خزاعه او بنوبکر د قصي خوا پرېښوده، قصي هم د هغوی په خلاف د جګړې تیاري ونیوله. سخته جګړه پیل شوه دواړو طرفونو ته زیات ځاني اومالي تاوانونه واوښتل بالاخره په سوله راضي شول او د بني بکر کورنۍ یوغړی (یعمر بن عوف) یې مینځګړی وټاکه او هغه داسې فیصله وکړه: د مکې او کعبې شریفې د مشرۍ لپاره قصي له خزاعه نه غوره او مناسب دی قصي که څوک وژلي د هغه وینې ورته ښښل شویدي، خو خزاعه او بنوبکر به د وژل شویو کسانو دیت ورکوي، اوکعبه دې قصي ته پرېښوول شي. نوموړی دهمدې فیصلې له امله له همدې ورځې نه په شداخ ونومول شو[2].

پدې ترتیب سره قصي د پنځمې میلادي پېړۍ په نیمائې برخه یعنی (۴۴۰م) کال کې د مکې او کعبې شریفې مشري په غاړه واخیسته[3].او په همدې سره په مکه باندې د خزاعه مشرۍ پای ومونډ او د قریشو او قصي د مشرۍ دوره پیل شوه. قصي خپل قوم د مکې له شاوخوا نه راټول کړ، هرې قبیلې ته یې بیل بیل ځایونه وټاکل،او النساه، آل صفوان، عدوان او مره بن عوف ته یې خپلې خپلې دندې هم وروسپارلې، ځکه ده دا په ځان پور باله چې باید پوره یې ادا کړي[4].

د قصي بل مهم کار دا و چې دکعبې شریفې شمال ته یې دارالندوه (د مشورو کوټه) جوړه کړه، د دې کوټې دروازه جومات ته راختلې وه، قریش به دلته د خپلومهمو مسائلو د حل و فصل لپاره راټولیدل. هغوی دې کوټې ته په ډیره درنه سترګه کتل، ځکه د همدې کوټې له برکته د دوی په منځ کې یووالی راغلی و،او همدلته به د دوی لویې لویې پیښې په ښې طریقې سره حل کیدلې[1].

---

[1]. رحمة للعالمین ۵۵/۲.

[2]. ابن هشام ۱۲۳/۱-۱۲۴.

[3]. قلب جزیرة العرب ص ۲۳۲.

[4]. ابن هشام ۱۲۴/۱-۱۲۵.

[1]. ابن هشام ۱۲۵/۱. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة ۳۲/۱. اخبار الکرام ص ۱۵۲.

قصي پخپله دا تشریفاتي دندې په غاړه لرلې

۱ـ د دارالندوه مشري- دلته به قریشو د خپلو مهمو مسایلو په هکله بحثونه کول، او همدلته به یې دخپلو لوڼو ودونه تر سره کول (د ودونو عقد او تړون به همدلته ترسره کیده).

۲ـ اللوا (بیرغ) - د جګړې جنډه به له ده پرته نه پورته کیدله .

۳ـ الحجابه (ساتنه) - د کعبې شریفې دروازه به یوازې ده پرانستله،اوهمده به یې خدمت او سرپرستي کوله .

۴ـ سقایه یعنې حاجیانو ته اوبه ورکول- دوی به د حاجیانو لپاره په خرما اوممیزو سره خوږې شوې اوبه برابرولې او د حج په وخت کې به یې حاجیانو ته ور څښلې[۲].

۵ـ حاجیانو ته خوراک ورکول (رفاده الحاج)- دا هغه خوراک و چې دوی به حاجیانو ته د میلمستیا په دود ورکاوه. قصي په قریشو باندې دا لازمه کړې وه چې د حج په موسم کې څه اندازه مال ده ته ورکړي تر څو هغهورباندې بې وسه حاجیانو ته خوراک برابر کړي [۳].

دا ټولې دندې د قصي په غاړه وې، نوموړی لا ژوندی و چې زوی یې عبدمناف د مقام او منزلت خاوند شو، خو عبدالدار چې له هغه نه مشر و پدې خوښ نه و، نو ځکه قصي ورته وویل:اې عبدالداره! زه به تا په قوم کې مطرح کوم که څه هم هغوی له تانه تکړه او عزتمن دي او له تانه یې میدان ګټلی دی او که څه هم هغوی ستا ورور له تا نه غوره بولي، په همدې اساس یې عبدالدار ته د دارالندوه، حجابه،اللوا او السقایه او الرفاده مسئولیتونه وسپارل. د قصي خبره به هیچا هم په ځمکه نه غورځوله، د هغه هر امر که په ژوند و او یا پس له مرګه داسې و لکه د دین حکم او امر،او همدا وجه وه چې د ده له مرګه وروسته هم د ده امر په ځای پاتې شو او زامنو یې بیله کوم مخالفته عمل ورباندې کاوه، خوکله چې عبدمناف هم مړ شو نو بیا د هغه زامنو د خپل تره (عبدالدار) له زامنو سره د دې دندو په سر اختلاف پیل کړ.

پدې ډول قریش په دوو برخو وویشل شول،او نژدې وه چې د دواړو ډلو ترمنځ جګړه ونښلي، خو بالاخره سوله وشوه او دا منصبونه یې سره وویشل. د السقایه او الرفاده مسئولیت د عبدمناف زامنو په غاړه واخیست، دارالندوه، اللوا او الحجابه له بني

---

[۲]. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة ۳۲/۱.

[۳]. ابن هشام ۱۳۰/۱.

عبدالدار سره پاتې شول. بیا بنو عبدمناف هم پخپل منځ کې پچه واچوله (قرعه اندازي یې وکړه) او دا وظیفه د هاشم بن عبدمناف په برخه ورسیده.
کله چې هاشم مړ شو نو دا وظیفه یې ورور المطلب بن عبدمناف ته وسپارله شوه،او له هغه نه وروسته عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف ددې منصب لپاره غوره کړای شو.
دا دنده (د السقایه او الرفاده مسئولیت) د عبدالمطلب له زامنو سره و، چې اسلام راغی او پدې وخت دا وظیفه د عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) په غاړه وه[1].
قریشو لدېنه علاوه نورمنصوبه او وظیفې هم درلودلی چې پخپل منځ کې یې سره ویشلې وې،او یوه دموکراتیک دولت ته ورته اداره یې جوړه کړې وه، او د اوسنۍ زمانې پارلماني تشکیلاتو ته ورته تشکیلات یې درلودل .

او هغه ادارې او دندې عبارت دي له :

۱ـ الایسار- د ویش پخاطر د بوتانو په غشو باندې قرعه اندازي (پچه اچول) دا دنده د بني جمح په غاړه وه .
۲ـ تحجیرالاموال - بوتانوته وړاندې شویو او اهداء شویو نذرونو اوقربانیو تنظیمول، د شخړو، دښمنیو او داسې نورو مسایلو هوارول، دا دنده او مسئولیت له بني سهم سره و.
۳ـ شوری - چې مسئولیت یې د بني اسد په غاړه و.
۴ـ الاشناق - د دیتونو او جریمو تنظیمول، دا د بني تیم دنده وه .
۵ـ العقاب - د ملي بیرغ وړل او اوچتول، دا د بني امیه وظیفه وه.
۶ـ القبة – د لښکرو برابرول او د آسونو مشري، دا د بني مخزوم مسئولیت و.
۷ـ السفارة - دا دنده د بني عدي په غاړه وه[2].

دنورو عربانو حکومت

لکه مخکې مو چې وویل د عربو قحطاني او عدناني قبیلو د عربي جزیرې مختلفو

[1] . ابن هشام ۱۲۹/۱-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۷-۱۴۲-۱۷۸-۱۷۹.
[2] . تاریخ ارض القرآن ۱۰۴/۲-۱۰۵-۱۰۶.

برخو ته هجرت وکړ، او عربي خاوره د دوی ترمنځ وویشل شوه. بیا هغه قبیلې چې حیرې ته نژدې وې په حیره کې د عربي پاچایانو ترظاهري نفوذ او اغیزې لاندې وې،او هغه چې د شام له پولو سره پرتې وې هغوی د غساسنه پاچایانو تر حکم لاندې وې. خو حقیقت دا و چې هغوی عملاً د دې پاچایانو تابعیت نه درلود بلکه دا تش په نوم تابعیت و، مګر هغه قبیلې چې د جزیرې په مینځنیو برخو او میرو کې اوسیدلې هغوی په پوره ډول آزادې اومستقلې وې. دې قبیلو بیل بیل رئیسان درلودل، هره قبیله لکه د یوه وړوکي دولت غوندې وه چې د سیاسي تشکیل اوجوړښت اساس یې په قومي یووالي او د پردیو نه د وطن د دفاع په اړوند په مشترکه ګټو باندې ولاړ و. د هرې قبیلې مشر لکه پاچا داسې و، ټولو به په سوله اوجنګ کې ورنه اطاعت کاوه، نظر به یې هرچا قبلاوه، او خپلې غوښتنې به یې لکه د یوه دیکتاتور په شان پر خلکو تحمیلولې او کله به که کوم مشر په غوسه کیده، نو بیا به ډیرې تورې له تیکیو وتلې وې او چا به د پوښتنې جرات هم نه درلود چې دا ولې؟

خو یوشې چې مشران به یې له عادي خلکو سره معاملې ته اړ ایستل هغه د مشرۍ او قدرت لاسته راوړلو پخاطر د تربرونو تر مینځ مسابقه او مقابله وه، هر یوه به زیار ایست چې په میلمه پالنه، شجاعت، حلم او زغم کې له نورو نه وړاندې شي، تر څو د خلکو خصوصاً شاعرانو چې د قوم د ژبې حیثیت یې درلود په مینځ کې ځای پیدا کړي. رئیسانو خاص او فوق العاده حقوق درلودل، رئیس به د غنیمت په مال کې د المرباع (د غنیمت څلورمه برخه) او الصفی (هغه چې له ویش نه مخکې یې رئیس د ځان لپاره اخلي) النشیطه (هغه چې رئیس ته په لاره کې مخکې لدې چې د دښمن قوم عسکري مرکز ته ورسیږي په لاس ورځي) او الفضول یعنی هغه چې له ویش نه اضافي پاتې شي، یعنی هغه څه چې په جګړه مارو پوره نه ویشل کیږي لکه له ویش نه اضافه شوی آس، اوښ او نور....) په نامه برخې درلودې.

یو شاعر وایي:

لك المرباع فینا و الصفایا　　　و حكمك و النشیطة و الفضول

دا څیزونه مخکې توضیح شویدي.

سیاسي حالت

د عربانو د مشرانو په هکله مو خبرې وکړې، اوس باید په مجموعي توګه د هغوی په

سياسي حالت باندې هم لږ شانته رڼا واچوو. د هغو دریو سیمو کومې چې له پولو سره نژدې وې سياسي حالت ډېر خراب اوګڼوړ و، هلته خلک په دوو برخو بادار او غلام او یا حاکم او محکوم ویشل شوي وو، هره ګټه او وټه به د بادارانو خصوصاً پردیو لپاره وه او هر تاوان او جریمه به د غلامانو (محکومانو) په برخه وه، په بل عبارت په هغه ځای کې رعیت لکه یوزراعتي فارم داسې و چې ټول حاصلات به یې د حاکمانو او واکدارانو په مزو، چړچو، ظلمونو اوتیریو کې خرڅیدل، خو رعیت به ډول ډول ربړونه اوکړاوونه ګالل، که هر څو به وربانديې زور، زیاتی کیده خو هغوی د شکوې او شکایت حق اوجرئت نه درلود. په ټولنه کې ظلم او استبداد حکومت کاوه، د هیچا حقوق خوندي نه وو. دې برخوته څېرمه پرتې قبیلې هم مذبذبې او بې ارادې وې کله به د خپلې هوی او هوس په اساس عراق ته اوکله به شام ته ورګډې شوې. د جزیرې په مینځ کې پرتې قبیلې هم یوله بل نه بیلې اوجدا وې، قومي، نژادي، او دیني تعصب وربانديې مسلط و، له دوی نه یوکس وایي :

و ما أنا إلا من غزية إن غوت غويت، وإن ترشد غزية أرشد

[زه هم د غزیه قبیلې یوغړی یم که هغه په غلطه لاره ځي زه هم په غلطه ورسره روان یم او که سمې لارې ته شي نو زه هم ورسره په سمه لار روان وم.]

هغوی داسې څوک نه درلودل چې د دوی له استقلال او آزادۍ نه تایید او ملاتړ وکړي، او یا د مشکلاتو او سختیو په وخت مخ ورواړوي اویا په بده ورځ د دوی په ښه راشي

خو دا وه چې هغه وخت خلکو دحجاز حکومت ته په درنه سترګه کتل، اوهغوی یې د دیني مرکز مشران ګڼل. د حجاز حکومت په حقیقت کې د دیني او دنیوي مشرۍ او زعامت یوګډ شکل و، او له حرم نه بهرعربو ته یې د دیني مشرتابه حیثیت درلود، خو په حرم کې د ننه او شاوخوا نژدې برخوکې یې د یوه داسې حکومت ښه درلوده چې کعبې شریفې ته د راتلونکو(زیارت کونکو) خلکو د امورو مشري او د ابراهیمي شریعت جاري کول او تطبیق یې په غاړه و. دې حکومت د نننی دور پارلمان ته ورته تشکیلات او ادارې درلودې، خو په هیڅ صورت هم دا یو پیاوړی او مضبوط حکومت نه و، او خپلې دندې یې په ښه توګه سرته نه شوای رسولی بلکه په خپلو کارونو کې ډېر پاتې راغلی و، چې د حبشیانو د تیري په ورځ دا خبره ښه په ډاګه شوه .

د عربو دینونه او مذهبونه

زيات شمير عربو د اسماعيل (عليه السلام) بلنه منلې وه ،او د هغه د پلارحضرت ابراهيم (عليه السلام) دين ته يې غاړه ايښې وه، يوازې د الله تعالى عبادت يې کاوه ، خو د وخت په تيريدو سره ورو ورو له نيغې لارې بې لارې کيدل، خپل اصلي دين يې هير کړ، يوازې توحيد او د ابراهيمي دين څنې شعائر يې ساتلي وو ترڅو د خزاعه قبيلې مشر عمرو بن لحي راپيداشو. نوموړی په ديانت، خيرات ورکولو او نيکۍ سره مشهورۀ خلکو ډير احترام ورته درلود، او د ستر عالم په سترگه ورته کتل. يو وخت هغه شام ته سفر وکړ که گوري چې هلته خلک د بتانو عبادت کوي، دا کار يې خوښ شو او داسې گومان يې وکړ څرنگه چې دا د رسولانو او آسماني کتابونو د نازليدو وطن دی نو دا بت پرستي به هم حق وي، او د همدې گومان په اساس يې له ځان سره يو بت چې ((هبل)) نوميده راوړ او دکعبې شريفې په منځ کې يې ودراوه، او نور د مکې خلک يې هم دې شرک او بت پرستۍ ته راوبلل، هغوی د ده دا بلنه ومنله، لږ موده وروسته د حجاز خلکو هم د شرک لاره خپله کړه او د کعبې له مشرانو سره په بت پرستۍ کې شريک شول.[١]

د هغوی (عربانو) تر ټولو پخوانی بت (منات) و، چې د سرې بحيرې په څنډه قديد ته نژدې د المشلل په سيمه کې پروت و[٢]. وروسته يې (لات) نومی بت په طائف کې ودراوه، او بيا يې په وادي النحله نومې سيمه کې د (العزی) په نامه بل بت نصب کړ. همدا درې د دوی تر ټولو ستر بتان وو، وروسته شرک او بت پرستي په ټول حجاز کې خوره شوه. وايي: چې عمرو بن لحي يو پيرى ملگرى کړی و، هغه ورته وويل: چې د نوح (عليه السلام) د قوم بتان (ود، سواع، يغوث، يعوق او نسر) په جده کې ښخ شويدی، نو عمرو ورغی او هغه يې راوايستل او تهامه نومې منطقې ته يې راوړل او بيا يې د حج په وخت کې په مختلفو قبيلو وويشل هغوی بيا له ځان يوړل.

لنډه دا چې بتان دومره ډير شول چې هر قبيلې بلکه هر کور بيل بيل بت درلود، مسجد حرام يې هم له بتانو ډک کړی و، او کله چې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و

---

(1). مختصر سيره الرسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ محمد بن عبدالوهاب ص ١٢

(2). صحيح البخاري ٢٢٢/١.

صحبه و سلم) مکه فتحه کړه د کعبې شريفې په شا او خوا کې (۳۶۰) بتان موجود وو، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه ټول دړې وړې کړل، او بيا يې امر وکړ چې دا ټوټې دې د باندې وايستل شي، او پدې ترتيب سره هغه ټول له مسجد نه د باندې وسوځيدل او تورې ايرې شول.[۱]

دا خلک چې ځانونه يې د ابراهيم (عليه السلام) د دين پيروان بلل، پدې ترتيب سره د جاهليت په لومو کې راګير او په شرک او بت پرستۍ کې تر ستوني پورې ډوب شول.

هغوی د بتانو په عبادت کې ډول ډول رسمونه او رواجونه درلودل، چې زياتره يې د عمرو بن لحي له خوا رواج شوي وو، دوی داسې عقيده درلوده چې هغه څه چې عمرو بن لحي رواج کړی يو حسنه بدعت دی نه دا چې دا د ابراهيم (عليه السلام) په دين کې بدلون وي.

په جاهلي ټولنه کې د بت پرستۍ ځنې مراسم:

۱ ـ هغوی به د مشکلاتو او سختيو په وخت کې بتانو ته مخ کاوه، له بتانو نه به يې مرسته غوښتله او د هغوی په نامه به يې نارې وهلې، د خپلو حاجتونو د پوره کولو سوالونه به يې ورنه کول، او دا عقيده يې درلوده چې دا بتان الله تعالی ته د دوی شفاعت کوي، او د دوی اړتياوې پوره کولی شي.

۲ ـ له بتانو به يې طواف کاوه زارۍ او سجدې به يې ورته کولې.

۳ ـ بتانو ته د تقرب او نژديوالي پخاطر به يې قربانۍ کولې، د بتانو په نامه او لپاره به يې مالونه (څاروي) حلالول، الله تعالی دا دواړه ډوله قربانۍ او حلالول داسې يادوي: ((وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ)) (المائدة–۳)

[ترجمه: او (حرام دي) هغه چې حلال کړی شوي وي (په نامه د کوم ځای يا شي).]

بل ځای فرمايي: ((وَلا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ)) (الأنعام–۱۲۱)

[ترجمه: او مه خورئ تاسې له هغې (مردارې) چې نه وي ياد کړی شوی نوم د الله پر هغې باندې (عمداً).]

۴ ـ بتانو ته د تقرب پخاطر به يې له خپل خوراک او څښاک نه يوه اندازه د بتانو په نامه کوله.

همدا راز د هغوی په حاصلاتو او څارويو کې به هم د بتانو لپاره خاصه برخه وه، عجيبه خو لا دا وه چې هغوی عادت درلود چې لدې شيانو نه به يې يوه برخه د الله

---

[۱]. مختصر سيرة الرسول لمحمد بن عبد الوهاب ص۱۳ - ۵۴.

تعالی لپاره هم ټاکله، خو بيا د دوی په ورانديې او د دوی په عقيده داسې علتونه او اسباب موجود وو چې د هغې له امله به يې د الله تعالی لپاره ټاکل شوې برخه د بتانو په نامه ګرزوله، خو داسې به کله هم نه پيښيدل چې د بتانو برخه د الله تعالی لپاره وګرزوي، الله تعالی پدې هکله فرمايي: ((وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنْ الْحَرْثِ وَالأَنْعَامِ نَصِيباً فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ)) (الأنعام- ١٣٦)

[ترجمه: او مقرر کړې دي دغو (مشرکانو) الله تعالی ته له هغه شي چې پيدا کړيدی الله تعالی هغه له کښته او چارپايانو يوه برخه، نو وايي دوی دا برخه د الله لپاره په زعم د دوی سره، او دا (بله برخه) د پاره د شريکانو زمونږ ده، نو هغه برخه چې وي د پاره شريکانو د دوی، پس (هغه) نه رسيږي الله ته، او هغه برخه چې وي د پاره د الله نو هغه رسيږي شريکانو د دوی ته (چې بتان دي ډير) بد دی هغه حکم (انصاف) چې کوي يې دوی.]

۵ ـ بتانو ته د هغوی د تقرب بله طريقه دا وه چې د بتانو په نامه به يې پخپلو مالونو او کښتونو کې نذرونه ايښودل، الله تعالی فرمايي: ((وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لا يَطْعَمُهَا إِلاَّ مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ ...)) (الانعام – ١٣٨)

[ترجمه: او وايي دوی چې (دغه برخه د بتانو) که چارپايان دي او (که) کښت ممنوع (حرام) دی چې نه به خوري له دې مګر هغه څوک چې زمونږ خوښ وي په ګومان د دوی او ځينې چارپايان دي چې حرامې کړی شويدي شاګانې د دوی (له سوريدلو) او ځينې نور چار پايان دي چې نه يادوي دغه (مشرکان په وخت د ذبح کې) نوم د الله پر دوی بلکه نوم د بتانو پرې يادوي او نسبت کوي د دغو احکامو الله ته، په طريقه د دروغ تړلو په الله پسې.]

۶ ـ لدې ډول نذرونو نه د البحيره، السائبه، الوصيله، او الحامه په نامه ياد شوي نذرونه- ابن اسحاق وايي: البحيره د السائبه لور (بچې) ته وايي: السائبه هغې اوښې ته ويل کيده چې په مسلسله توګه به يې لس جونګيانې وزيږولې، نو بيا به نه څوک وربانديې سپريدل، او نه به يې وړې اخيستل روا وو، شيدې يې له ميلمنو پرته بل چا نه خوړلې، او که چيرته به يې يوولسمه جونګۍ هم راوړه، نو د هغې جونګۍ غوږ به

يې څیراوه او له مور سره به یې همداسې آزاده خوشې کوله، نو بیا به پدې هم نه څوک سپریدل، نه به یې وړی اخیستل کیدلې او شیدې به یې هم یوازې میلمنو خوړلې او دې ډول اوښې ته البحیره ویل کیدله چې د سائبه لور به وه، او الوصیله هغې میږې ته ویل کیدله چې په مسلسله توګه به یې په پنځو خیټو کې لس وری چې نر وری به بالکل نه و پکې راوړې، نو بیا به دوی ویل اوس دا میږه وصیله شوه، او لدینه وروسته به دې میږې که هر څه راوړل هغه به یوازې نارینوو خوړلی شوی او ښځو نه شوای کولی هغه وخوري، خو که به ورنه کوم وری مړ پیدا شو او یا به ورنه کوم یو مرداریده نو هغه بیا ښځو او نرو ټولو ته روا و. حام هغه وینده اوښ ته ویل کیده چې اوښو ته په ورخوشې کیدو سره به یې په مسلسله توګه لس جونګی رازیږولې وې او هیڅ نر جونګی به نه و پکې، نو بیا به د دې وینده شا محفوظه وه، نه به څوک وربادې سپریدل، نه به یې وړی اخیستل کیدلې، یوازې په اوښو کې به خوشې و، یوازې همدا کارئې چې اوښې به یې ورته نیولې او بس. الله تعالی د جاهلیت دا طریقې ردوې او فرمایي: ((مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلا سَائِبَةٍ وَلا وَصِيلَةٍ وَلا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ)). (المائدة-١٠٣)

[ترجمه: نه دي روا کړي الله هیڅ بحیره او نه سائبه او نه وصیله او نه حام، او لیکن هغه کسان چې کافران شویدي تړي دوی پر الله دروغ (بهتان) او ډیر له دوی ځنې نه پوهیږي (په حق او باطل).]

بل ځای فرمایي:

((وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ)). (الأنعام: ١٣٩)

[ترجمه: او وايي چې هغه شی چې په ګیډو د دې چارپایانو کې دي خالص دي لپاره د نارینوو زمونږ، او حرام کړی شویدي پر ښځو زمونږ، او که وي هغه مرداره نو دوی (نر او ښځې) پکې شریکان دي.]

د دې ډول څارویو (نذرونو) د توضیح په هکله نور روایتونه او تفسیرونه هم موجود دي[1]. سعید بن المسیب وايي چې دا ډول څاروي یوازې د دوی د طاغوتیانو (باطلو معبودانو) لپاره وو[2].

په صحیح البخاري کې مرفوعاً روایت دی چې عمرو بن لحي لومړنی کس و چې اوښه

(1). ابن هشام ۸۹/۱-۹۰.

(2). صحیح البخاري ۴۹۹/۱

يې سائبه ونوموله (البته په تيرو شرطونو سره)[1].

عربانو به دا ټول کارونه د بتانو پخاطر تر سره کول، ځکه د دوی دا عقيده وه چې بتان به دوی له الله تعالی سره نژدې کوي او د دوی شفاعت به ورته کوي. قرآنکريم دې ته اشاره کوي او فرمايي:((مَا نَعْبُدُهُمْ إِلاَّ لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى)). (الزمر:۳)

[ترجمه: وايي :نه کوو عبادت ددوی مګر د پاره د دې چې نژدې کړي دوی مونږ طرف د الله ته نژدې کول...]

((وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لا يَضُرُّهُمْ وَلا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّه)). (يونس:۱۸)

[ترجمه :اوعبادت کوي دغه (کفار) غير له الله (جل جلاله) د هغو بتانو چې نه شي رسولی هيڅ ضرر دوی ته (که يې عبادت ونکړي) اونه نفع رسولی شي دوی ته (که يې عبادت وکړي) اووايي دغه (کفار) چې دغه بتان شفاعت کوونکي زمونږ دي په نزد دالله.]

مشرکينو به ازلام (دپال اچولوغشي) هم استعمالول، ازلام د زلم جمع ده او زلم هغه غشي ته ويل کيږي چې بڼکه نه وي ورباندې لګيدلی. ددوی ازلام (غشي) درې ډوله وو:

يو ډول يې دا وو چې (نعم) او (لا) وربانديې ليکل شوی و، او کله به يې چې غوښتل سفر وکړي، يا نکاح وتړي اويا دېته ورته بل کوم کار ترسره کړي، نو د کار له پيل نه مخکې به يې پدې غشي سره پال اچاوه که به (نعم) راووت، نو هغه مطلوب کار به يې کاوه اوکه (لا) به راووت نو بيا به يې هغه کار تر يوه کاله پريښوده، ترڅو بيا د بت په وړاندې پال واچوي. په بل ډول يې يوازې المياه (اوبه) او الديه (ديت) ليکل شوي و، او دريم ډول يې دا و چې (منکم) او (من غيرکم) او (ملصق) به وربانديې ليکل شوي و او دا به يې هغه وخت استعمالاوه چې د چا د نسب په هکله به څه شک او شبهه پيدا شوه نو نوموړی کس به يې له سلو اوښانو سره د(هبل) مخې ته بووه، اوښان به يې (قداح) پال اچوونکي ته ورکول، هغه به ټول غشي سره ګډوډ کړل بيا به يې يو ورنه راوکيښ، نوکه به (منکم) راووت نو هغه سړی به بيا د دوی له عزتمندو څخه شميرل کيده، اوکه به (من غيرکم) راووت نو هغه به بيا د دوی حليف (ملګری) يعنی د دوی

[1]. نفس المصدر

په ترون کې شامل و، او که ((ملصق)) به راووت، نو هغه به بيا د دوی په منځ کې پخپل حالت پاتې و او خپل منزلت به يې درلود خو هم نسب اوحليف به نه شميرل کيده[1].

دېته ورته يوه بل رواج قداح (د قمارغشي) او ميسر(قمار وهل) هم د مشرکينو په منځ کې عموميت درلود دا د قمار يو ډول و، چې د غشي په راوتلو سره به هغوی د قمار اوښ حلالاوه اود هغه غوښه به يې ورباندې ويشله[2].

هغوی د کاهنانو، نجوميانو اوعرافينو په خبرو هم ايمان اوعقيده درلوده،کاهن هغه چا ته ويل کيږي چې د راتلونکو پيښو او حالاتو په هکله خبرې کوي چې داسې به وشي، او دا به نه کيږي، دا او هغه به هسې او داسې شي.کاهن ادعا کوي چې په پټو شيانو خبر لري، او ځنې خو يې لا داسې وايي چې: زما پيريان ملګري دي، هغوی ټول معلومات راته راوړي، او ځنې نور يې وايي چې له پټو او غيبي شيانو نه زما خبرې زما د خپل علم او پوهې په اساس ولاړې دي، او نور يې وايي چې مونږ د پوښتونکي د خبرو يا کار او يا وضعې او حالت د مقدماتو او اسبابو په نظر کې نيولو په اساس د راتلونکو پيښو په هکله معلومات ورکوو او دې ډول کاهن ته عراف ويل کيږي، او دا داسې دی لکه څوک چې ووايي: زه کولی شم د غلا، د غلا شويوشيزونو او د غلا د ځای په هکله معلومات ورکړم. نجومي هغه ته ويل کيږي چې د راتلونکو پيښو او حالاتو په هکله د ستورو حرکت او وختونو ته د کتلو په اساس څه معلومات وړاندې کوي[3]. څوک که د نجوميانو په خبرو باور لري نو هغه په حقيقت کې په ستورو باندې ايمان لري، او په ستورو باندې د هغوی د ايمان يوشکل دا و چې هغوی په الانواء (ستورو راختلو) باندې داسې عقيده درلوده چې ويل به يې د فلاني ستوري د راختلو په وجه راباندې ووريدل[4].

په مشرکينوکې (طيره) يعنې بد شاګوم نيول هم رواج و. د دې اصلي حقيقت او شکل داسې و چې کله به کوم مشرک د کوم کار سرته رسولو نيت وکړ نو کومې هوسۍ او يا مرغه ته به ورغی او هغه به يې له خپله ځايه پورته کړه، وبه يې شاړه، نوکه هغه

---

[1] . محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري ۵۲/۱. ابن هشام ۱۵۲/۱-۵۳.

۲ . ددې طريقه داسې وه چې قمار وهونکو به يو اوښ حلال کړ، بيا يې په لسو يا آته ويشتو برخو وويشه، ورپسې به يې په غشو سره پچه واچوله. دا غشي به داسې وو چې پر ځينو به هيڅ نښه نه وه، بې نښانه به وو او پر ځينو به د وړلو (بري) نښه وه. د چا په نامه به که د بري يا وړلو غشی راووت، نو هغه به کامياب و، خپله برخه به يې اخيستله او که د چا په نوم به بې نښانه غشی راووت، نو هغه بۀ قيمت ادا کاوه او بايليې به يې وه.

۳ . مرقاة المفاتيح شرح مشکاة المصابيح ۲/۲-۳.

۴ . د صحيح مسلم شرح نووي باب کفر من قال مطرنا بالنوء، کتاب الايمان ۵۹/۱.

هوسۍ یامرغه به ښۍ خوا ته لاړه مطلوبه کار به یې تر سره کاوه، او که به کیڼې خوا ته لاړه نو بیا به یې له هغه کار نه ډډه کوله او دا به یې بدشاګوم باله. همدا راز هغوی ته به که په لاره کې مرغه یا کوم حیوان مخی ته ورغی نو هغه یې هم په بد شاګون نیوه. همدېته ورته د هغوی یو بل کار دا و چې د سویې د ښنګري هډوکي به یې په غاړو کې اچول یا ځوړندول، او همدا راز هغوی ځنې ورځې، میاشتې، څاروي،کورونه او ښځې او داسې نور شیان په بد شاګون نیول. هغوی د بیماریو په ساري بودن یـعـنـې یو له بل نه په لږیدیدو هم عقیده درلوده او پدې یې هم باور درلود چې دوژل شوي شخص روح تر هغه وخته نا کراره وي تر څو یې انتقام نه وي اخیستل شوی، روح یې لکه د بوم په شان ګرزي، په دښتو او ډاګونو کې الوزي را الوزي، تنده او یا اوبه راکړئ، اوبه راکړئ چیغې وهي، خوکله یې چې انتقام واخیستل شي نو بیا آرام او ځای په ځای شي[1].

پـه ابـراهـیـمـي دیـن کې د قـریـشـو بـدعـتـونـه

دا وو د هغه وخت د جاهلیت د پیروانو ځنې عادتونه، خو لدې سره سره هغوی د ابراهیمي مقدس دین ځنې شعائر هم ساتلي وو، لکه د بیت الحرام احترام او درناوی ، طواف، حج، عمره، په عرفات او مزدلفه دریدل او په حج کې قرباني کول، خو پدې شیانو کې یې هم ځنې بدعتونه رواج کړي وو. لدې ډول بدعتونو نه ځنې دا وو:

قریشو به ویل: مونږ د ابراهیم (علیه السلام) اولاده، اهل حرم، د بیت الله مشران او د کعبې اوسیدونکي یوو، هیڅوک هم زمونږ په شان منزلت او حقوق نلري. همدا راز دوی ځانونه الحمس (ډیرغیرتي اوګرمجوش) بلل، او دا عقیده یې درلوده چې هغوی باید د حرم شریف له حدودو نه د باندې ونه وزی، او د همدې عقیدې له امله وه چې په عرفات به نه دریدل، یعنې عرفات ته به نه تلل او نه به یې ور نه افاضه کوله، بلکه هملته مزدلفه کې به پاتې کیدل او له هماغه ځای نه (مزدلفې) نه به یې افاضه کوله (بیرته به راتلل)[2]. قرآنکریم د دې بدعت اصلاح کوي او فرمایې:

((ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ...)). (البقرة :۱۹۹)

[ترجمه : بیا راکوزیږئ (اې قریشو د طواف د پاره) له هغه ځایه (عرفات څخه) چې

۱. صحیح بخاري ۸۵۱/۲-۸۵۷، مع حواشیه للشیخ احمدعلي السهارنفوري.

۲ . ابن هشام ۱۹۹/۱. صحیح البخاري ۲۲۲/۱.

راکوزیږي نور خلک (مزدلفې ته)]
دوی به دا هم ویل: چې د حمس (قریشو) لپاره نه ښایي د احرام په وخت کې کروت جوړ کړي او غوړي ویلې کړي (ځینې وایي کروت خوړل به یې نه ښه نه ګڼل) . لکه چې دا هم ورته مناسبه نده د وړیو په کوټو (د سنیو په خیمو) کې ننوزي، باید د څرمنې له خیمې پرته د بل شي ترسیوري لاندې و نه دریږي[1]. د دوی یو بل بدعت دا و چې ویل به یې اهل الحل (د حرم شریف نه باندې خلکو) ته دا نده روا چې په حرم کې د ننه هغه خوراک وخوري کوم چې دوی له ځان سره له حل نه حرم ته راوړی وي، خو پدې شرط چې د حج او یا عمرې لپاره راغلي وي[2]. دوی اهل الحل (له حرم نه د باندې اوسیدونکي) پدې مکلف کړي وو چې هغوی باید پخپل لومړني طواف کې د الحمس (قریشو) جامې واغوندي، او که دا جامې یې پیدا نکړی شوای نو بیا به نارینه وو لوڅ لغړ طواف کاوه، ښځو به هم ټولې جامې ایستلې وې او یوازې مخصوص ځایونه به یې په یوه ټوټه سره پټ کړي وو او یا دا چې یو وړوکیخلاص کمیس به ئې اغوستی و او د طواف په دوران کې به یې دا شعر وایه :

اليوم يبدو بعضه أوكله　　　و مابدا منه فلا أحله

[نن ورځ د شرمګاه څه برخه او یاټول ښکاري، خو هغه چې ښکاري زه هغه ته د کتلو جواز نه ورکوم.]

الله تعالی دا خرافات باطل اعلانوي اوفرمایي: ((**يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ**)).(الأعراف: ۳۱)

[ترجمه :اې زامنو د آدمه ! واخلئ تاسې ښایست خپل په نزد (د وخت) د هرلمانځه].
خوکه کوم سړي او یا ښځې به ځان لدې قانون نه اوچت وباله او پخپلو (له حل نه راوړل شویو) جامو کې به یې طواف وکړ، نو له طواف نه وروسته به یې دا جامې ایسته اچولې او بیا به هیچا هم نه استعمالولې[3]. د هغوی بل ډول بدعت دا و چې د احرام په دوران کې به خپلو کورونو ته د دروازو له لارې نه ننوتل بلکه دکورونو په شا کې به یې غټ غټ سوري جوړول اوله همغې لارې نه به کورته داخلیدل او بیرته به له همغه لارې نه وتل، او دا ددوی په نظر یونیک عمل و، خو قرآنکریم لدې کار نه نهی کوي او فرمایي : ((**وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى وَأْتُوا**

---

[1]. ابن هشام ۲۰۲/۱.
۲ . ابن هشام ۲۰۲/۱.
[3]. ابن هشام ۲۰۲/۱-۲۰۳. صحيح البخاري ۲۲۲/۱.

الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)) (البقرة:۱۸۹)
[ترجمه :او نه ده نیکي (دا کار) چې راځئ تاسې کورو ته د شا له لوري او لیکن (خاون) دنیکی هغه څوک دی چې ویریږی (له الله (جل جلاله)) په ترک د مخالفت، او راځئ کورونو ته له طرفه د دروازو د هغوی، او ویریږئ له الله (جل جلاله) څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (دالله تعالی له عذاب نه) او پخپل مراد ورسیږئ.]
د عربي جزیرې زیاتره برخې پدې جاهلیت، بت پرستی، او خرافاتو کې راګیر وې، یهودیت، نصرانیت، مجوسیت، او د ستورو نمانځنه هم لدې لارې نه عربو ته ننوتې ده.

په عربي جزیره کې د یهودانو لږ ترلږه دوې دورې د یادولو وړ دي:
لومړۍ: په فلسطین باندې د بابلیانو او آشوریانو له قبضې وروسته د فشار او زور په نتیجه کې دیهودانو هجرت، بخت نصر پاچا په (۵۸۷ق .م) کې د یهودانو هیکل (معبد) او کورونه وران کړل، زیات شمیر یهودان یې ونیول له ځان سره یې بابل ته بوتلل، بله برخه یې مجبورشول له فلسطین نه حجاز ته هجرت وکړي چې د حجاز په شمالي برخو کې میشته شول[1].
دوهمه: دا مرحله په (۷۰م) کال کې د روماني تیطس (تایتس) ترمشرۍ لاندې په فلسطین باندې د رومیانو له تسلط نه پیلیږي، رومیانو د هغوی (یهودانو) هیکل وران کړ، او د دوی د زیات فشار په وجه ځنې یهودي قبیلې حجاز ته لاړې او په یثرب، خیبر، او تیماء کې ځای په ځای شوې او هلته یې کلیاو کورونه جوړکړل، نو ویلی شو چې یهودان له اسلام نه وړاندې او د اسلامي دین په لومړیو وختونو کې په سیاسي ډګر کې یومطرح قوت او ځواک وو. کله چې اسلام راغی نو هغه وخت یهودي مشهورې قبیلې دا وې: خیبر، نضیر، مصطلق، قریظه او قینقاع، خو سمهودي د وفاء الوفاء نومي کتاب په (۱۶۶) مخ کې لیکي چې د یهودي قبیلو شمیر له شلو نه زیات و[2].
یمن ته یهودیت د تبان اسعد ابو کرب په لاس داخل شویدی، نوموړی د جګړې لپاره یثرب ته تللی و او هملته یهودي شو، او کله چې بیرته راته نو له ځان سره یې دوه یهودي پوهان چې له بني قریظه قبیلې څخه وو یمن ته راوستل. پدې ترتیب سره په

---

[1] . قلب جزیرة العرب ص ۲۵۱.
[2] . قلب جزیرة العرب.

یمن کې هم یهودیت خور شو، او کله چې د اسعد زوی یوسف ذو نواس د یمن مشر وټاکل شو د نجران په مسیحیانو یې حمله وروړه، هغوی یې یهودیت ته راوبلل، خو چې هغوی یهودیت ته غاړه ټیټه نکړه نو یوسف ذو نواس د اورکندې وایستلې او هغوی یې پکې وسیځل. ویل کیږي چې پدې پیښه کې تقریباً له شلو نه ترشلوېښتو زرو پورې نارینه، ښځې، ماشومان او زاړه (بوډاګان) سیځل شویدي. دا پیښه د (۵۲۳م) کال د اکتوبر په میاشت کې واقع شویده[1]. او قرآنکریم هم د البروج په سورت کې ورته اشاره کړیده.

خو نصراني دین عربي جزیرې ته د حبشې او رومیانو د تسلط او واکمنۍ له لارې ننوتی دی، حبشي حکومت په لومړي ځل په (۳۴۰م) کال کې یمن ونیو چې تر (۳۷۸م) کال پورې ورسره و[2]. د مسیحي دین دعوت هم په همدې وخت کې پدې سیمه کې خور شویدی او دې وخت ته نژدې کلونو کې یو زاهد او دکرامت خاوند چې فیمیون نومیده نجران ته راغی د سیمې خلک یې د مسیحیت په لور وبلل، خلکو هم چې دده صدق او کرامت ولید نو بلنه یې ومنله اومسیحیان شول[3].

او هغه وخت چې حبشیانو یمن ونیو او ابرهه هلته خپل حکومت ټینګ کړ نو مسیحي دین پدې خاوره کې زیات خور شو، ډیر پیروان یې پیداکړل، ان تر دې چې ابرهه په همغه ځای کې دده په خوله کعبه جوړه کړه غوښتل یې عربان هم باید لدې وروسته په یمن کې دده کعبې ته د حج لپاره ورشي.

او د دې پخاطر چې خلک دده کعبې ته راشي قصد یې وکړ بیت الله شریف ورانه کړي، خو الله تعالی د هغه دا توطئه شنډه کړه او هغه یې له دنیوي او اخروي شرم او رسوایۍ سره مخ کړ. همدا راز له روم سره خوا کې میشته قبیلو لکه غساسنه، تغلب اوطئ او د حیرې پاچایانو هم مسیحي دین ومانه.

مجوسیت په هغو عربانو کې رواج درلود کوم چې له فارس سره نژدې پراته وو لکه د عربو په عراق، بحرین، الاحساء، حجر او د عربي خلیج (خلیج فارس) په نژدې څنډوکې میشته خلک.

همدا راز یمن ته هغه وخت مجوسیت لاس اوږد کړ کله چې فارس ورباندې قبضه ولګوله. پاته شوه د صبائي مذهب خبره، هغه معلومات چې په عراق او نورو سیمو کې له ځمکې کیندنې نه لاسته راغلي وایي چې صبائیت د کلدانیانو دین و، د شام زیاتره

[1] تفهیم القرآن للسید مودودي ۲۹۷/۲-۲۹۸. ابن هشام ۲۰/۱_۲۱_۲۲_۲۷_۳۱_۳۵_۳۲.
[2] . تفهیم القرآن ۲۹۷/۲.
[3] . ابن هشام ۳۱/۱تر ۳۴.

خلک او همداراز یمنیان ډیر پخوا د دې دین پیروان وو خو کله چې یهودیت او نصرانیت خور شو او زور یې وموند، تقریباً د دې دین اثر کمزوری اوپیروان یې کم شول خو لاتر اوسه هم په عراق او د عربي خلیج په څنډو کې د ځینو خلکو په منځ کې چې له مجوسیانو سره ګډ شوي او یا د هغوی ګاونډیان وو د دې دیانت ځنې آثار، نښې او نښانې لیدلې کیږي[1].

دیني حالت

دا وو له اسلامي لمر څرک نه مخکې ځنې عربي ادیان او مذهبونه، چې ټول له خپلې اصلي لارې نه بې لارې، شکل او څیره یې بلکل بدله شوې وه.هغه مشرکان چې ځانونه ئې د ابراهیمي دین پیروان بلل د ابراهیم (علیه السلام) له دین نه بالکل په بله خواتللي وو، د دین اوامر، نواهي او ټول فضیلتونه یې هیر کړي وو، ټول تر ستوني پورې په ګناهونو کې ډوب وو، په مینځ کې یې لکه د بت پرستانو په شان خرافات، بې اساسه عادات او رواجونه خواره شوي وو، او همدې خرافاتو د هغوی د ژوند ټولې (سیاسي، ټولنیزې، دیني) برخې تر خپل تاثیر او اغیزې لاندې راوستې وې.
یهودیت هم په ریا کارۍ او استبداد بدل شوی و. د هغوی مشران لکه خدایان داسې ګرزیدلي وو، په خلکو به یې د خپلې خوښې حکمونه چلول. تر دې چې د هغوی د پټو خیالاتو او د شونډو د ښوریدو او خوځیدو حساب به یې هم ورسره کاوه.
د قدرت او پیسو په غم کې ډوب وو، هر څه یې یوازې د همدې پخاطر وو، دین او دیني احکام یې د پیسو او قدرت په مقابل کې هیڅ بلل، دا مادي هدف به یې چې پوره کیده نور نو د څه شي غم نه و ورسره. دا فکر به هم نه و ورسره چې الحاد او کفر خور شو، او د هغه دین احکام تر پښو لاندې کیږي د کوم په هکله چې الله تعالی امر کوي چې هر څوک باید د هغه احترام او پیروي وکړي.
له نصرانیت نه داسې یو دین جوړ شوی و چې پوهیدل ورباندې ګران وو، دې دین د انسان او الله تعالی تر مینځ یو عجیب غوندې ترکیب جوړ کړی و او پدې سره دا هم یو باطل او وثني (مشرکانه) دین ګرزیدلی و.
په همدې دین متدینو عربانو باندې یې هم اغیزه کمه وه، ځکه د دې دین لارښوونې

[1] . ارض القرآن ۱۹۳/۲ تر ۲۰۸.

او د دوی عادات او رواجونه ډیره سره لیرې او مختلف وو او په څه چې دوی عادت شوي وو هغه يې د دين پخاطر نه شوای پريښودای.
همدا راز د عربو د نورو اديانو پيروان هم لکه مشرکين داسې وو، د هغوی زړونه، عقيدې عادات او رواجونه ډير سره ورته او نژدي وو .

د عربي جاهلي ټولنې څونمونې

د عربي جزيرې د اوسيدونکو د سياسي او ديني وضعې په هکله مو څه نا څه خبرې وکړې، اوس غواړو د دې خلکو د ژوند پر ټولنيزه او اقتصادي برخه هم لږ شانته رڼا واچوو:

ټولنيز حالت

په عربو کې د مختلفو طبقاتو او بيلا بيلو عاداتو او حالاتو درلودونکي خلک موجود وو، په اشرافي کورنيو کې د سړي اړيکې له خپل کور او خپلې ښځې سره ډيرې ښې او پر مخ تللې وې. ښځو يې پوره آزادي درلوده، خبرې او نظريات يې زيات منل کيدل، په ټولنه کې ډير د قدر او احترام په سترګه ورته کتل کيدل، ان تردې چې د ښځې پخاطر دا هم کيدای شوای تورې له تيکيو ووزي او ډيرې وينې تويې شي او که چا به غوښتل په کرم (سخا) او شجاعت کوم چې د عربو په وړاندې تر ټولو لوړ او اوچت صفات شميرل کيدل د ځان ستاينه وکړي، نو هغه به هم زياتره ښځې ته په خطاب سره د ځان ستاينه او صفت کاوه. همدا راز د ښځې له وسه دا هم پوره وه چې مختلفې قبيلې د سولې له لارې سره را ټولې کړي، او دايې هم کولی شوای چې د هغوی په مينځ کې د جګړې اور بل کړي، خو لدې ټولو سره سره د کورنۍ مشري او صلاحيت له نارينه سره و. ښځې او سړي به د واده او نکاح له لارې يو له بل سره اړيکې ټينګولې، خو ښځې پخپل سر واده نه شوای کولی بلکه واده به يې د مشرانو تر نظر لاندې او د هغوی په خوښه ترسره کيده.

دا و د اشرافي کورنيو ټولنيز حالت، خو په نورو کورنيو کې ښځې او نارينه داسې سره ګډ شوي وو چې له فساد، فحشا، او فتنو پرته بل نوم نه شو ورباندې ايښودی. ابو داود له حضرت عايشې (رضي الله عنها) نه په روايت سره وايي: د جاهليت په دوران کې نکاح په څلور ډوله وه : يو ډول يې د اوسنۍ نکاح په شان وه، يوه سړي به د بل

کس لور یا خور او... ورنه غوښتله هغه به موافقه کوله او نکاح به یې ترل کیدله. بل ډول نکاح داسې وه چې کله به د کوم سړي ښځه له حیض نه پاکه شوه نو میړه به یې ورته ویل: لاړه شه له فلاني سړي سره یو ځای شه (زنا ورسره وکړه) او خپل میړه به یې بیا تر هغه نه ورسره یو ځای کیده تر څو به یې له هغه بل سړي نه حمل نه وڅرګند شوی او کله به یې چې حمل ښکاره او ثابت شو نو بیا به یې که زړه غوښتل ورسره یو ځای کیده به، دا نکاح د استبضاع په نامه یادیدله او دا صرف د اولاد پیدا کیدو پخاطر ترسره کیدله. دریم ډول داسې وه چې له لسو نه کم کسان به له یوې ښځې سره یو ځای شول، او کله به چې ښځه حامله شوه او بیا به یې اولاد پیدا شو نو څو ورځې وروسته به یې دا ټول کسان راوغوښتل، هغوی به راغلل هیڅوا هم سر غړاوی نه شوای کولی بیا به دې ښځې ورته ویل: پوهیږئ چې څه مو وکړل، دادی زما اولاد پیدا شو، نو دا ستا زوی دی اې فلانیه! له همغو کسانو نه به یې د کوم یوه نوم واخیست، دا ماشوم به نور د همغه سړي زوی و. څلورم ډول نکاح داسې وه چې زیات شمیر خلک به له یوې فاحشې ښځې سره یو ځای کیدل، هغه داسې فاحشې وې چې د کورونو په دروازو به یې جنډې درولې وې ترڅو خلک پوه شې چې دا د فاحشې کوردی اوبې تشویشه ورشي خو کله به یې چې اولاد پیدا شو نو بیا به یې څیره پیژندونکی راووست او هغه به د خپلې تجربې په اساس دا ماشوم یوه کس ته منسوبوه نو همغه ماشوم به د همغه سړي زوی و، د اعتراض او انکار حق یې نه درلود، خو کله چې الله تعالی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف کړ نو د نکاح دا ټول ډولونه یې باطل کړل، او نن ورځ یوازې اسلامي نکاح شته او بس.[١]

داسې هم پیښیدل چې خلکو به د توري او نیزې په زور ښځې د ځان کولې، کله به چې څوک په جګړه کې بریالی شو نو د ماتې خوړلې دښمن ښځې به یې نیولې او د ځان لپاره به یې روا بللې، او د دې ښځو اولاد به د مرګ تر ورځې د شرم او خجالت ژوند تیراوه.

د جاهلیت پدې دوره کې هر چا حق درلود چې بې شمیره ښځې ولري، د ښځو لپاره څه حد او اندازه نه وه، په یوه وخت کې د دوو خویندو نکاح هم دوی روا کړې وه، زوی د پلار له طلاقې شوې او یا کونډې ښځې سره (چې میره یا میرنۍ مورکیږي) نکاح کولی شوای. (د نساء سورت ۲۲= ۲۳ ایت).هغه وخت د طلاق حق له نارینه سره

[1]. ابو داود، کتاب النکاح، باب وجوه النکاح التي کان یتناکح بها اهل الجاهلیة.

و، خو کومه ټاکلې شميره او حد يې نه درلود[۲].

زنا خو دومره زياته وه چې دهرې طبقې خلک ورباندې مبتلا وو، ډيرکم کسان به داسې وو چې لدې مرض نه يې ځان ساتلی وي، خو بيا هم آزادې او اصيلې ښځې د وينځو په نسبت ښې اوغوره وې. داسې ښکاري چې د جاهليت زياتو پيروانو زنا د ځان لپاره شرم اوعيب نه ګڼه، ابو داود له عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده نه روايت کوي وايي : يوسړی پاڅيد او ويې ويل: يارسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا فلانی سړی زما زوی دی، د جاهليت په وخت کې مې د هغه له مور سره زنا کړيده. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: ((**لا دعوة في الاسلام، ذهب امر الجاهيلة الولد للفراش، وللعاهر الحَجَرُ**)) يعنې په اسلام کې دا ډول دعواګانې ځای نلري، د جاهليت خبره پای ته رسيدلې ماشوم د هغه چا دی چې مور يې د هغه ښځه او يا وينځه وي، او د زنا کار لپاره تيږې (کاڼي) دي.

همدا راز د عبدالرحمن بن زمعه چې د زمعه د وينځې زوی و په سر چې د سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) او عبد بن زمعه ترمنځ کوم اختلاف اوجنجال تير شوی د هغه کيسه هم مشهوره ده[۱]

د جاهليت پدې دوره کې د زوی او پلار اړيکې هم ډول ،ډول وې، ځينو به ويل :

انمـــــــــــاولادنا بيننا اکبادنا تمشي على الارض

[زمونږ اولادونه زمونږ په ځمکه ګرزيدونکي زړونه دي.]

خو داسې پلرونه هم وو چې خپلې لوڼې به يې د شرم او يا فقر له امله ژوندۍ ترخاورو لاندې کولې،او د بې وسۍ په وجه يې خپل اولادونه په قتل رسول (قرانکريم:الانعام: **۱۵۱**. النحل:**۵۸-۵۹**.الاسراء: **۳۱**. التکوير:**۸**). خو دا جرم ډير عام ځکه نه و چې هغوی به تل په جګړو کې بند وو، او د دښمن د مقابلې لپاره يې زامنو ته زياته اړتيا درلودله .

له وروڼو، د تره له زامنو او نورو تربرونو سره به اړيکې ډيرې ټينګې اونژدې وې، هغوی په قومي تعصب کې نوم درلود، د قوم پخاطر به هم مړه وو او هم ژوندي، د ټولنيز نظام اساس او تهداب يې په قوميت، نژاد پرستۍ، او خپلولۍ سره ولاړ و.

---

۲ . ابو داؤود باب نسخ المراجعة بعد التطليقات الثلاثة. مفسرينو د (الطلاق مرتان) آيت په شان نزول کې همدا خبره کړيده.

۱ . ابو داؤود باب الولد للفراش.

عقيده يې داسې وه چې سړی بايد د قوميت په اساس په حق او باطل دواړو کې له خپلوانو سره ودريږي، خو د مقام او قدرت په سر به کله کله د يوه پلار د زامنو ترمنځ هم جګړې پيښيدلې لکه د اوس او خزرج، او يا عبس او ذبيان او يا بکر او تغلب خپل مينځی جګړې. لکه اشاره مو چې وکړه هرڅه د قوميت په اساس وو، نو له همدې کبله د مختلفو او بيلابيلو قبايلو ترمنځ هيڅ ډول اړيکې او همکاري نه وه، بلکه د هغوی ټول توان او قوت به يو د بل سره په مقابله اومسابقه کې خرڅيده، خو کله کله به دا دښمني د ديني، خرافاتي او يا نورو عاداتو په وجه کيدله، او داسې به هم پيښيدل چې د همکارۍ، تعاون، اطاعت او دوستۍ داسې تړون وشي چې څو بيلا بيلې قبيلې او کورنۍ سره يوځای کړي. لدې نه علاوه د حرام مياشتې هم د دوی د ژوند او ژونديو اړتياوو د پوره کولو لپاره ډيرې مهمې او ارزښناکې وې، دا مياشتې د دوی لپاره غټ رحمت او طلايي فرصت و. لنډه دا چې د هغوی ټولنيز نظام ډير کمزوری اوګډوډ و، خلکو د څارويو په شان ژوند درلود، جهل، ناپوهي، خرافات او بې ديني هرلوري ته خوره وه، ښځه لکه د حيواناتو په شان خرڅيدله، ځنې وخت به له ښځې سره له حيوان نه هم بده رويه کيدله، د خلکو په منځ کې کوم قانون او نظام وجود نه درلود، او هغه تش په نامه حکومتونه که موجود هم وو خو د هغوی لومړنی او وروستنی کار او هدف د ملت له خزانو او پيسو نه د خپلو خيټو او جيبونو ډکول، او د ملت د وينې په قيمت له دښمنانو سره جګړې کول وو.

اقتصادي حالت

د عربو اقتصادي حالت او نظام د هغوی د ټولنيز نظام تر بشپړې اغيزې لاندې و، د دوی د ژوندنيو اړتياوو د پوره کولو تر ټولو ستره وسيله تجارت و، او دا خو ښکاره ده چې امن نه وي نو تجارت به څنګه ترسره کيږي، هغه وخت امن او امان بالکل وجود نه درلود، جګړې به يوازې د حرام په مياشتو کې بنديدلې او په همدې مياشتو کې به د عربو مشهور بازارونه لکه عکاظ، ذي المجاز، مجنه او نور پرانيستل کيدل.

صنعت خو ډير کمزوری و، يوازې په يمن، حيره، د شام په سرحدي برخو کې د ټوکر اوبدلو (په لاس سره) څرمنو رنګولو او آش ورکولو او داسې نورو صنعتونو رواج درلود، خو د جزيرې په منځنيو برخو کې کرهڼه او مالداري هم وه، د عربو ټولې ښځې په سنې او بدلو او جوړولو بوختې وې، خو څرنګه چې هر څه په جګړو کې په مصرف رسيدل نو ځکه خلک له لوږې، فقر، او نيستۍ سره لاس او ګريوان وو.

اخلاق

هيڅوک لدينه انکار نه شي کولی چې د جاهليت پيروان د ډيرو سپکو اخلاقو، خرابو عاداتو او رواجونو درلودونکي وو، خو لدينه هم انکار نه شي کيدلی چې لدې سره سره دوی ځنې داسې نيک او غوره اخلاق او عادات هم درلودل چې هر چاته د وياړ او فخر وړ دي، د مثال په توګه :

١ـکرم (سخاوت): هغوی په کرم او سخاوت کې يو له بل سره سيالي کوله، د هغې دورې نيمايي شعرونه پدې هکله ويل شويدي چې يا يې پکې ځان پدې صفت ستايلی او يا يې د همدې صفت له کبله د بل چا ستاينه کړيده. کرم او سخاوت ډير عموميت درلود چا ته به چې په ډيره يخنۍ او لوږه (نيستۍ) کې هم ميلمه راغی او هغه (کوربه) به له يوې اوښې پرته چې ټول ژوند به يې ورباندې روان و بل څه نه درلودل خو بيا به يې هم د کرم او سخا په حکم خپله لوږه او سخته ورځ هيروله او خپله يوازينۍ اوښه به يې ميلمه ته حلالوله. د هغوی د کرم له آثارو نه يو هم دا و چې د انساني ژوند او انساني وينې د ساتنې پخاطر به يې ډير زيات ديتونه او جريمې منلې او دا به يې د ځان لپاره فخر او وياړ وباله او د نورو سردارانو په مقابل کې به يې پدې افتخار کاوه.

د همدې کرم او سخا د حس قوت و چې هغوی به په شرابو څښلو وياړ کاوه، دا وياړ پدې خاطر نه و چې ګويا شراب څښل پخپله يو وياړ دی بلکه دا لدې امله و چې شراب څښل هم د کرم او سخا يوه طريقه ده او دا کار انسان ته د خرڅ او مصرف لاره ښيي، او له همدې امله ده چې هغوی د انګورو ونې ته کرم وايي، او د انګورو شرابو ته يې بنت الکرم (د انګورو لور) ويل، که د جاهلي دورې د اشعارو ديوانونو ته مراجعه وشي، نو هلته به پدې هکله د فخر او وياړ بيل باب وموندل شي. عنتره بن شداد العبسي وايي:

ولقد شربت من المدامة بعدما	ركـــد الهواجربالمشوف المعلم
بزجاجةصـــفراء ذات اســـرة	قرنت بازهر بالشمال مفـــدم
فـــاذا شربت فانني مستهلك	مالي، و عرضي وافـــر لم يكلم
واذاصحوت فما اقصرعن ندى	وكما علمت شمائلي وتكـــرمي

[کله چې د غرمې د ګرمۍ زور مات شو نو ماله يو زيړ، ليکې دار بلورين جام نه چې

له چپې خوا ته ايښودل شوي ځليدونکي (تابناک) او سرپټي خم (د شرابو لوښي) سره و، ښه شوي صاف او شفاف شراب وڅښل، او کله چې زه شراب څښم نو خپل مال خرڅوم، عزت او آبرو ته مې څه زيان نه رسيږي (آبرو مې نه لکه داره کيږي)، او کله چې را په حال او په خود کيږم نو بيا هم په سخاوت کې کوتاهي نه کوم، او زما اخلاق او کرم خو تا ته معلوم دي چې څه دي.]

همدا راز دوی قمار (جوارۍ) ته هم کرم او سخا ويله ځکه کوم مال به يې چې لدې لارې نه ګاټه هغه به يې تول، او يا هغه برخه چې د ګټونکو له برخو نه به زياته وه (نه به ورباندې ويشل کيدله) هغه به يې په مسکينانو او فقيرانو ويشله، او له همدې ځايه ده چې قرآنکريم د شرابو او قمار ګټې بالکل نه نفي کوي بلکه فرمايي: ((...وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا...)) (البقرة: ۲۱۹) [ګناه يې له ګټې ډيره ده.]

۲ _ وفا- د هغوی له ښو اخلاقو نه يو هم په عهد وفا وه، په قول او عهد به ټينګ ولاړ وو، حتی چې پدې لاره کې به د ځان، اولاد، او مال قربانۍ ته هم حاضر وو، د دې مطلب د وضاحت او بيان لپاره د هاني بن مسعود الشيباني، سموال بن عاديا او حاجب بن زراره کيسې کافي دي.

۳ _ بل ښه خوی او خصلت چې د هغوی په مينځ کې رواج درلود هغه عزت النفس، ذلت او سپکاوي ته نه تسليميدل وو، د دوی غيرت او شجاعت ډير زيات و، ظلم او جبر يې نه مانه، کله به يې هم چې سپکه او د ذلت خبره واوريده نو فورا به يې تورې ته لاس کړ او جګړه به پيل شوه. هغوی د خپل عزت په خاطر ځانونه هم قربانول.

۴_ کلکه او پخه اراده هم د هغوی له غوره صفتونو څخه وه، کوم کارته به يې چې اراده وکړه نو بيا به يې هغه په هر قيمت چې و تر سره کاوه.

۵_حلم او برده باري او سنجيدګي هم د دوی لپاره د افتخار وړ صفتونه وو، خو دا چې د غيرت او ژر احساساتي کيدلو روحيه ورباندې غالبه وه نو ځکه حلم پکې کم و.

۶_ د اوسنۍ زمانې له چلونو، فريبونو او مکرونو نه پاکه سادګي، رښتيا، امانتداري، او اخلاص هم د دوی له غوره اخلاقو څخه شميرل کيدل. وينو چې د عربي جزيرې د جغرافيايي موقعيت تر څنګ د دوی دا پورته ذکر شوي او داسې نور غوره صفتونه او اخلاق د دې سبب شول چې الله تعالی همدا عربان د رسالت د درانده پيټي د اوچتولو او د بشري نړۍ د لارښوونې او مشرتابه لپاره انتخاب کړل، ځکه دا اخلاق که څه هم ځنې يې له شر او ضرر نه خالي نه وو خو هغه پخپل ذات کې له اصلاح وروسته ډير د قدر وړ او ارزښتناک وو، او کله چې اسلام راغی او هغه يې سم او

اصلاح کړل نو خيريې ټولې دنيا ته ورسيد. په وفا پسې د دوی تر ټولو غوره صفت عزت النفس او پخه اراده وه، ځکه که عزت النفس، غيرت او پخه اراده نه وي، نو فساد او شر له مينځه نه شي تللی. له پورته ذکر شويو غوره اخلاقو او صفاتو علاوه هغوی نور هم ښه صفتونه درلودل خو مونږ دلته ورنه يادونه ونه کړه.

د رسول الله(ﷺ)نسب او کورنۍ

د نبي (ﷺ) نسب:

د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نسب سلسله په دريو برخو ويشلی شو: يوه برخه داسې ده چې اهل السير او نسب پوهان يې په صحت اتفاق لري او دا برخه تر عدنان پورې ده، او بله برخه داسې ده چې ځنې اهل السير يې صحيح بولي او ځنې نورو توقف پکې کړيدی او دا له عدنان نه تر ابراهيم (عليه السلام) پورې ده، دريمه برخه يې هغه ده چې بې له شکه دروغ او غير صحيح امور پکې موجود دي او دا له ابراهيم (عليه السلام) نه تر آدم (عليه السلام) پورې رسيږي. اوس راځئ دا درې واړه برخې په مفصله توګه تر نظر تيرې کړو.

لومړۍ برخه: محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بن عبدالله بن عبدالمطلب- اصلي نوم يي شيبه دی- بن هاشم – اصلي نوم يې عمرو دی- بن عبدمناف_ اصلي نوم يې مغيره دی- بن قصي- اصلي نوم يې زيد دی – بن کلاب بن مره بن کعب بن لوئ بن غالب بن فهر_ چې لقب يې قريش واو د قريشو قبيله همده ته د انتساب له امله قريش بلل کيږي_ بن مالک بن النضر- چې اصلي نوم يې قيس دی – بن کنانه- بن خزيمه بن مدرکه – اصلي نوم يې عامر دی – بن الياس بن مضربن نزار بن معد بن عدنان[1].

دوهمه برخه: له عدنان نه پورته، يعنى عدنان بن اد بن هميسع بن سلامان بن عوص بن بوز بن قموال بن ابي بن عوام بن ناشد بن حزا بن بلداس بن يدلاف بن طابخ بن جاحم بن ناحش بن ماضي بن عيض بن عبقر بن عبيد بن الدعا بن حمدان بن سنبر بن يثربي بن يحزن بن يلحن بن ارعوي بن عيض بن ديشان بن عيصر بن افناد بن ايهام بن مقصر بن ناحث بن زارح بن سمي بن مزي بن عوضه بن عرام بن قيدار بن اسماعيل بن ابراهيم (عليهما السلام).[2]

---

[1] . ابن هشام ١/١_٢. تلقيح فهوم اهل الاثر ٥_٧. رحمة للعالمين ١٢/٢_١٣_١٤_٥٢.

(2). محمد سليمان المنصور پوری د کلبي په روايت سره د نسب دا برخه جمع کؤيده، همدا راز ابن سعد له أير دقيق تحقيق وروسته. رحمه للعالمين ٢/ ١٤- ١٥-١٢-١٧ وکګوره، د دی برخي په هکله تاريخي مصادر بوله بل سره أير توپير او اختلاف لري.

دريمه برخه : له ابراهيم (عليه السلام) نه پورته يعنی ابراهيم بن تارح ـ اصلي نوم يې آزر دی ـ بن ناحور بن ساروع يا ساروغ بن راعو بن فالخ بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح (عليه السلام) بن لامک بن متوشلخ بن اخنوخ ـ ويل کيږي چې همدا ادريس (عليه السلام) دی ـ بن يرد بن مهلائيل بن قينان بن آنوشته بن شيث بن آدم ـ عليهما السلام[1].

نبوي کورنۍ

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کورنۍ دده جد هاشم ته د انتساب له امله په هاشمي کورنۍ مشهوره ده، نو بې ځايه به نه وي که د هاشم او له ده نه وروسته حالاتو باندې لږ رڼا واچوو:

۱- هاشم- لکه مخکې مو چې وويل هغه وخت چې بنو عبد مناف او بنو عبدالدار د سولې په نتيجه کې منصبونه سره وويشل نو د سقايې او رفادې مسئوليت د بني عبدمناف کورنۍ هاشم نومي سړي په غاړه واخيست.

هاشم يو مالدار او معزز سړی و او هغه لومړنی شخص و چې په مکه کې يې حاجيانو ته شوربا او ډوډۍ ورکړيده. اصلي نوم يې عمرو و، خو ځرنګه يې چې ډوډۍ په شوربا کې ميده وله، نو په هاشم مشهور شو، ځکه هاشم ميده کوونکي ته وايي. د قريشو دواړو سفرونه د ژمي سفر او اوړي سفر هم د لومړي ځل لپاره ده رواج کړيدي، دده په هکله يو شاعر وايي:

عمرو الذي هشم الثريد لقومه   قـــوم بمكة مسنتين عجاف

سنت إليه الرحلتان كلاهـــما   سفر الشتاء ورحلة الاصياف

[داعمرو و چې خپل قحطي ځپلي، کمزوري او ډنګر قوم ته يې په شوربا کې ماته شوې ډوډۍ ورکړه، او همدا عمرو و چې د ژمي او اوړي دواړو سفرونو تهداب يې ورته ايښی دی.]

دده د ژوند يوه پيښه داده چې وايي: هغه شام ته د تجارت لپاره روان شو، خوکله چې مدينې ته ورسيد هلته يې د بني عدي بن النجار کورنۍ له سلمی بنت عمرو سره واده

[1] . ابن هشام ۲/۱ـ۳. تلقيح فهوم الاثر ص ۷. خلاصة السير للطبري ص ۷. رحمة للعالمين. ۱۸/۲.

وکړ، هملته څه موده ورسره پاتې شو. وروسته بیا شام ته وخوځید ،دغه وخت یې ښځه حامله شوې وه، هاشم په همدې سفرکې د فلسطین په غزه نومې سیمه کې وفات شو، او په (۴۹۷م) کال یې زوې عبدالمطلب پیداشو، اوڅرنګه چې د زوی په سرکې یې سپین ویښتان وو، نو مور یې (سلمی) شیبه نوم ورباندې کیښود[۱]. او همدلته د پلار په کور(یثرب) کې یې د خپل زوی روزنه کوله او په مکه کې د هاشم له کورنۍ نه هیڅوک نه وو ورباندې خبر. هاشم څلور زامن او پنځه لوڼې درلودې چې نومونه یې دا دي: اسد، ابو صیفي، نضله او عبدالمطلب، او د لوڼو نومونه یې: شفاء، خالده، ضعیفه، رقیه، او جنه وو[۲].

۲ــ عبدالمطلب ــ په هاشم پسې سقایه او رفاده (حاجیانو ته اوبه ورکول او د هغوی میزباني کول او خواړه ورکول) یې د ورور مطلب بن عبدمناف په غاړه ولویده. مطلب هم یو شریف، پخپل قوم کې د عزت او اعتبار خاوند و، خلکو به یې خبرې منلې ، او د زیات سخاوت له امله به قریشو فیاض باله. شیبه (عبدالمطلب) چې کله په مدینه کې لس کلن شو، تره یې (مطلب) ورنه خبرشو، وریسې ورغی چې مکې ته یې راولي کله یې چې ولید له سترګو یې اوښکې روانې شوې، په غیږ کې یې ټینګ ونیو او پخپله سپرلۍ یې ورسره سپورکړ چې مکې ته یې بوزي، خو عبدالمطلب ورته وویل زه ترهغې نه درسره ځم ترڅو مې چې مور راته اجازه نه وي کړې، نو مطلب یې مورته وویل چې وراره مې راسره ولیږه، خو مور یې دا خبره ونه منله. ده ورته وویل: اجازه ورکړه، هغه د خپل پلار وطن او د الله (جل جلاله) حرم ته ځي، پدې خبرې سره یې مور اجازه ورکړه، او پدې ترتیب مطلب هغه له ځان سره په اوښ سپورمکې ته راووست،کله چې خلکو ولید ویې ویل: دا (عبدالمطلب) دی، خو ده ورته وویل نه داسې نده، دا زما د ورور هاشم زوی دی. عبدالمطلب همدلته مکه کې د خپل تره (مطلب) تر روزنه لاندې لوی شو، ترڅو مطلب د یمن په ردمان نومې سیمه کې وفات شو، نو نوموړی مسئولیت عبدالمطلب ته وسپارل شو. ده هم خپل قوم ته ټول هغه خدمتونه وړاندې کول کوم چې دده پلرونو به کول، بالاخره پخپل قوم کې د دومره شرف او عزت خاوند شو چې پلرونه او اجداد یې هم هغې درجې ته نه وو رسیدلي خلکو ورسره ډیره مینه لرله او ډیر درناوی یې ورته درلود[۳].

---

[۱]. ابن هشام ۱۳۸/۱. رحمة للعالمین ۲۴/۲۲,۲/۱.

[۲]. ابن هشام ۱۰۷/۱.

[۳]. ابن هشام ۱۳۷/۱_۱۳۸.

کله چې مطلب وفات شو، نوفل د عبدالمطلب په ځینو عبادتخانو یا څه جایداد قبضه ولګوله، یا دا چې دیني مشرتابه یې ورنه غصب کړه، عبدالمطلب د خپل تره په مقابل کې له قریشو نه مرسته وغوښته، خوقریشو ورته وویل: مونږ ستا او ستا د تره ترمنځ مداخله نه کوو. بیا یې خپلو ماماخیلو (بني النجار) ته یو څوشعرونه واستول چې د کومک غوښتنه یې پکې کوله، نو ماما یې (ابوسعد بن عدي) له اتیاوو سپرو سره روان شو، د مکې په ابطح کې یې واړول. عبدالمطلب ورغی او ورته ویې ویل: راځئ کور ته. ماما یې وویل: نه، تر څومې چې نوفل نه وي لیدلی کورته به درسره لاړ نه شم، بیا نوفل ته ورغی، هغه په حطیم کې د قریشو له مشرانو سره یوځای ناست و، ابوسعد خپله توره له تیکي را وایسته او ورته ویې ویل: د دې کوټې د رب په نامه قسم یادوم که چیرته زما خوریي ته د هغه حق او یا مشري بیرته ورنکړې نو پدې توره به دې وهم. نوفل وویل: سیي ده ما هغه بیرته ورکړه، د قریشو مشران ورباندې شاهدان شول. بیا ابوسعد د عبدالمطلب کورته لاړ، درې ورځې ورسره میلمه و، بیا یې عمره اداکړه او بیرته مدینې ته ستون شو.

پدې پیښه پسې مناف د بني هاشم په خلاف له بني عبدشمس بن عبدمناف سره تړون وکړ، اوکله چې خزاعه ولیدل چې بني النجار د عبدالمطلب ملاتړ وکړ نو ویې ویل : هغه (عبدالمطلب) لکه څرنګه چې ستاسې له اولادې نه دی همدا ډول زمونږ له اولادې څخه هم دی او په مونږ هم حق لري چې مرسته یې وکړو.او دا ځکه چې د عبدمناف مور له خزاعه کورنۍ څخه وه، نو همدا وه چې د خزاعه کورنۍ خلکو په دارالندوه کې د نوفل او بني عبدشمس په خلاف له بني هاشم سره تړون وکړ، او همدا تړون و چې بیا وروسته د مکې د فتحې سبب شو، تفصیلات به پخپل ځای کې راشي[1].

د بیت الله شریف په امورو کې عبدالمطلب له دوو مهمو پیښو[2]سره مخامخ شوی و چې یوه د زمزم کوهي کیندل او بله د فیل واقعه وه.

د زمزم کوهي کیندل

د دې پیښې لنډیز داسې دی: عبدالمطلب په خوب کې د زمزم کوهي په کیندلو مامور کیږي، ټاکلی ځای هم ورته ښودل کیږي، نو هغه هم شروع وکړه او کوهي یې را لوڅ کړ

---

[1] . مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ محمد بن عبد الوهاب ص ۴۱_۴۲.

[2] . ابن هشام ۱۴۲/۱ تر ۱۴۷ پورې.

او ټول هغه شیان یې پکې وموندل کوم چې جرهمیانو د هجرت په وخت کې پکې ښخ کړي وو، هغه تورې، زغرې، دواړه طلائي هوسۍ، ټول یې را وایستل، تورې او هوسۍ ئې دکعبې شریفې په دروازه کې نصب کړې، او د حاجیانو لپاره یې د زمزم اوبه څښلو ته برابرې کړې.

کله چې د زمزم څاه را ښکاره شو، قریشو عبدالمطلب ته وویل: چې مونږ هم پدې کار کې درسره شریک کړه، ده ورسره ونه منله، او ورته ویې ویل: چې زه خاص پدې کار ټاکل شوی یم، خو هغوی مخالفت ورسره کاوه تر څو د بني سعد یوې کاهنې ته د محاکمې لپاره لاړل، خو دوی لا په لاره وو چې الله تعالی دا ور وښودله چې عبدالمطلب زمزم ته خاص شویدی. په همدې وخت کې عبدالمطلب نذر کېښود او ویې ویل: که چیرته الله تعالی لس زامن راکړل او ټول ځوانان شول نو یو به ورنه په کعبه کې ذبح کوم.

د فیل واقعه

د دې کیسې خلاصه داسې ده چې ابرهه الصباح الحبشي چې په یمن کې د نجاشي نماینده و، ولیدل چې عرب کعبې شریفې ته د حج لپاره ځي، نو ده په صنعاء کې یوه لویه کلیسا جوړه کړه او غوښتل یې عرب هم دکعبې په ځای د دې کلیسا حج وکړي. د ابرهه دا خبره د بني کنانه یوه سړي واوریده، نو د شپې په تیاره کې کلیساته ننووت او قبله یې په مرداری ورته ولړله. ابرهه چې له پیښې خبرشو، ډیر په غوسه شو، شپیته زره پیاوړی لښکر یې د مکې په لور روان کړ ترڅو کعبه شریفه ونړوي، ورسره (۹) یا (۱۳) فیلان هم وو، پخپله په یوه لوی فیل سپور و. وخوځیدل ترڅو مغمس نومې منطقې ته ورسیدل، هلته یې لښکرې برابرې کړې، فیلان یې آماده کړل اومکې ته د ننوتلو په تکل کې شول، خوکله چې د مزدلفې او منی مینځ کې د محسر سیمې ته ورسیدل، فیل یې چو شو، او د مکې په طرف ئې قدم نه اوچتاوه، بل هرطرف ته به یې چې روان کړ یوځل به په منډو شو، خو چې د کعبې په طرف به یې مخ شو په ځای به څملاست. دوی په همدې حالت کې وو چې الله تعالی یوسیل مرغان ورباندې وګمارل، او هغوی یې په پخو شویو ګټو وویشتل، او په دې سره الله تعالی هغوی لکه ځپل شوي او خوړل شوي بوس داسې وګرزول. دې مرغانو له ابابیل او قمري سره ورته والی درلود، اوږدې مښوکې، نري وزر او پیررې لکۍ یې درلودې، له هر مرغه سره د نخود د دانې په اندازه دری دری ګاټې وو چې یوه به یې په مښوکه او دوی نورې به یې په منګولو کې نیولې وې، په هر چا به چې دا ګاټی (وړوکې تیږه) ولګیده اندامونه

به يې پرې شول او مړ به شو، ټول پدې ګاټو ونه لګيدل خو هغوی له ډيرې ويرې په هره خوا منډې وهلې، يو بل يې تر پښو لاندې کاوه، که کتل به دې هرې خواته او په هره چينه به د دوی مړی پراته وو. ابرهه پخپله په يوه داسې مرض ګرفتار شو چې دګوتو سرونه يې ولويدل او ترڅو چې صنعاء ته رسيده نو يو بې بڼکو چرګوړی ورنه جوړ شوی و او همدته يې سينه دوه پړکې شوه ، زړه يې ترې راووت او مردار شو.

قريش د دې لښکرو له ويرې خوړونو، غارونو او د غرو سرونو ته تللي وو، او کله چې الله تعالی هغه لښکر دړې وړې کړ نو دوی بيرته ډاډه خپلو کورونو ته راوګرزيدل[1].

دا پيښه د زياتره تاريخ پوهانو په نظر د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مبارک ميلاد پنځه پنځوس (۵۵) ورځې مخکې د محرم په مياشت کې واقع شوې ده، چې دا نيټه د (۵۷۱م) کال د فبروري مياشتې د وروستيو او يا د مارچ له لومړيو سره سمون خوري.

دا پيښه په حقيقت کې يوه مقدماتي او تمهيدي نښه وه چې الله د خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او خپل کور (بيت الحرام) لپاره ښکاره کړه، ځکه وينو پداسې حال کې چې د بيت المقدس اوسيدونکي مسلمانان دي خو مشرکين او د الله تعالی دښمنان ورباندې مسلط کيږي لکه په (۵۷۸م) کال کې د بخت نصر حمله او (۷۰م) کال کې د روميانو سيطره، خو کعبه شريفه سره لدې چې اوسيدونکي يې مشرکان وو نصرانيان چې هغه وخت مسلمانان وو تسلط نه شي ورباندې موندلی.

د دې پيښې خبر د وخت په ټوله متمدنه نړۍ کې خورشو، ځکه هغه وخت حبشې له روميانو سره نژدې اړيکې درلودې، فارسيانو خو د دوی هر څه تر نظر لاندې لرل او په کمين کې ورته ناست وو، او دا يې کتل چې روميان او ملګري يې څه کوي او له څه سره مخامخ کيږي، او همدا وجه وه چې پدې پيښه پسې فارسيان سملاسي يمن ته راغلل. هغه وخت د متمدنې نړۍ مشري له روميانو او فارسيانو سره وه. دې واقعې دنيا حيرانه کړه، د هر چا توجه يې د بيت الله شريف مقام او درجې ته راواړوله، او دا يې ورته وښودله چې يوازې همدا خونه ده چې الله تعالی ورته قدر او شرف ورکړی دی، او يوازې همدا د تقديس وړ ده، نو که د دې مقدس ځای کوم اوسيدونکی په نبوت مشرف کيږي، نو دا د همدې پيښې غوښتنه او مقتضی ده. او پدې سيمه کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ظهور په حقيقت کې د الله تعالی هغه

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۴۳ تر ۵۲، تفهيم القران ۴۲۲/۲/۲ تر ۴۲۹.

حکمت په ګوته کوي کوم چې پدې پیښنه کې يې د همغه حکمت په اساس مشرکین پر نصرانیانو باندې پداسې طریقې سره برلاسي کړي وو چې د اسبابو له دایرې نه لوړه او اوچته وه.

عبدالمطلب لس زامن درلودل چې نومونه يې دا دي: حارث، زبیر، ابو طالب، عبدالله، حمزه (رضي الله عنه)، ابولهب، غیداق، مقوم، صفار، عباس (رضي الله عنه). او دا هم ویل شوي چې یوولس زامن يې درلودل او ((قثم)) نوم يې ورسره زیات کړی دی. ځنی وایي: دیارلس زامن يې وو او هغوی د عبدالکعبه او حجل نومونه ور زیات کړیدي، او دا هم ویل کیږي چې عبدالعکبه همدا مقوم، او حجل همدا غیداق و او د قثم په نامه يې زوی نه درلود، خو لوڼې يې شپږ وې او نومونه يې دا دي: ام حکیم (البیضاء)، بره، عاتکه، صفیه، اروی او امیمه.[1]

۳- د رسول اکرم (ﷺ) محترم پلار عبد الله

د عبدالله مور فاطمه بنت عمرو بن عائذ بن عمران بن مخزوم بن یقظه بن مره وه. د عبدالمطلب په اولادونو کې عبدالله تر ټولو ښکلی، شریف، غوره او ټولو ته ګران، او په ذبیح سره مشهور و. ذبیح يې له دې امله باله کله چې د عبدالمطلب زامن پوره لس شول او ټول ځوانۍ ته ورسیدل، نور يې د ده ملاتړ او دفاع کولی شوی، نو له خپل هغه نذر نه چې ایښی يې و خبر کړل، زامنو يې خبره ورسره ومنله. عبدالمطلب د دوی ټولو نومونه د پال په غشو ولیکل او بیایې د هبل مینجور ته ورکړل، مینجور غشي سره ګډ کړل او بیایې یو ورنه راویوست که ګوري د عبدالله نوم راوتلی دی، نو عبدالمطلب چاړه راوخیسته، خپل زوی (عبدالله) يې راونیو تر څو کعبې ته يې بوزي او هلته يې ذبح کړي، خو قریشو خصوصا د عبدالله ماما خیلو او ورور يې ابو طالب عبدالمطلب لدې کارنه منع کړ. عبدالمطلب ورته وویل: نو چاره څه ده؟ زه خپل نذر څنګه ادا کړم؟ دوی ورته وویل: له فلانۍ عرافې ښځې نه پدې هکله مشوره وغواړه. عبدالمطلب عرافې ته ورغی هغې ورته وویل چې د عبدالله او لسو اوښانو تر مینځ قرعه اندازي وکړه، که د عبدالله نوم راووت، نو لس نور اوښان ورباندې ورزیات کړه، پدې ترتیب سره لس، لس ور زیاتوه تر څو خدای راضي شي او د اوښانو پچه وخیژي. پدې ترتیب سره هغه راغی، د عبدالله او لسو اوښانو تر مینځ يې پچه واچوله، د

---

[1]. تلقیح فهوم الاثر ص ۸-۹. رحمة للعالمین ۲/۵۲_۲۲.

عبدالله نوم راووت، نو عبدالمطلب لس نور ورزيات كړل، خو بيا هم د عبدالله نوم راووت، نو لس، لس يې ورزياتول تر څو سل اوښان پوره شول بيا د اوښانو پچه وختله، عبد المطلب دا سل اوښان د عبدالله په ځای حلال كړل او همداسې يې واچول هر چا چې وړل، وړل يې، نه يې انسان ترينه منع كاوه او نه حيوان. لدې پيښې نه مخكې په عربو او قريشو كې د ديت بيه لس اوښان وه خو لدينه وروسته سل اوښان شوه، اسلام هم همدا سل اوښان تاييد كړل. له رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه په روايت كې راځي چې فرمايي: (انا ابن الذبيحين) [زه د دوو ذبيحانو يعنی اسماعيل (عليه السلام) او عبدالله زوی يم]. [1]

عبدالمطلب خپل زوی عبدالله ته آمنه بنت وهب بن عبدمناف بن زهره بن كلاب په نكاح كړه. آمنه هغه وخت په قريشو كې د نسب او مقام له پلوه تر ټولو غوره ښځه وه، پلار يې د نسب او شرف له پلوه د بني زهره مشر و، د عبدالله او آمنې واده په مكه كې ترسره شو، خو له واده نه څه موده وروسته عبدالمطلب هغه مدينې ته واستاوه تر څو دوی ته خرماوې راوړي. عبدالله لاړ او هملته مدينه كې وفات شو، او ځنې وايي: چې عبدالله د تجارت لپاره شام ته تللی و، او بيرته د قريشو له يوه كاروان سره راتله چې مدينې ته راورسيدل عبدالله مريض او بيا همتله د ۲۵ كلو په عمر وفات شو، او د النابغه الجعدي په كوركې خاورو ته وسپارل شو. هغه وخت رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه و زيږيدلی، كه څه هم ځنې روايتونه وايي چې عبدالله د رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ميلاد نه دوې مياشتې وروسته وفات شوی دی. [2] خو زياتره مورخين لومړنی نظر تاييدوي او كله چې د عبدالله د مړينې خبر مكې ته راورسيد نو آمنې دده په مرثيه كې دا شعر ووايه:

عفاجانب البطحاء من ابن هاشم — و جاورلحدا خارجـا في الغمـاغم

دعــته المنايا دعوة فــأجــابهــا — و ما تركت في الناس مثل ابن هاشم

عشــية راحــوا يحملون ســريره — تعــاوره اصحابــه في التــزاحــم

فإن تــك غالته المنــايا و ريــبها — فقــد كان معطاء كثير التــراحــم[3]

---

[1]. ابن هشام ۱/۱۵۱ تر ۱۵۵. رحمة للعالمين ۲/ ۸۹ – ۹۰. مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ عبدالله نجدي ص ۱۲-۲۲-۲۳.

(2). ابن هشام ۱/158_156. فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۴۵. رحمة للعالمين ۲/ ۹۱.

[3] . طبقات ابن سعد ۱/ ۲۲.

ترجمه:[د بطحا غیږ د هاشم له زوی نه خالي شوه، هغه د آوازونو او ژړاګانو (غوغا) په مینځ کې د لحد ملګری شو، مرګي وغوښت هغه هم دې بلنې ته لبیک ووایه، اوس مرګي د خلکو په مینځ کې د ابن هاشم د زوی په شان څوک نه دي پریښي، (څومره غمجن و) هغه ماښام چې خلکو د ده کټ په اوږو اخیستی، که څه هم مرګ او د مرګ حوادثو هغه ختم کړ (خو د هغه د کړو یاد به تل وي) هغه ډیر پوه، رحیم او سخي سړی و.]

د عبدالله ټول میراث پنځه اوښان، یوه رمه (یوشمیر) میږې او یوه حبشي وینځه وه چې نوم یې برکه او کنیه نوم یې ام ایمن و، او دا همغه ام ایمن ده چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به یې په غیږ کې ګرځاوه پالنه به یې کوله.[1]

---

[1]. مختصر سیره الرسول (ص) للشیخ النجدی ص ۱۲. تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۴. صحیح مسلم ۹۲/۲.

نیکمرغه میلاد

او

د سپېڅلي ژوند لومړني ځلوېښت کلونه

نیکمرغه میلاد

سیدالمرسلین حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني هاشم په شعب (مینه) کې، د دوشنبې په سهار چې د فیل د پېښې د لمړنۍ کال د ربیع الاول نهمه نېټه وه دنیا ته سترګې وغړولې، دغه وخت د کسری نوشیروان د پاچایۍ ځلوېښت کاله تیر شوي وو، د ستر عالم محمد سلیمان المنصور فوری او فلکي محقق محمود باشا د تحقیق په اساس دا تاریخ د (۵۷۱م) کال د اپریل د میاشتې له شلمې او یا دوه ویشتمې نېټې سره سمون خوري.[۱]

ابن سعد روایت کوي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مور وایي: کله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وزیږیده نو زما له جسم نه یو نور ووت چې د شام قصرونه یې روښانه کړل، احمد هم له عرباض بن ساریه نه دی ته ورته یو روایت نقل کړیدی.[۲]

ځنې روایتونه وایي چې د نیکمرغه میلاد په وخت کې ځنې ارهاصات (د نبي له بعثت نه مخکې خارق العاده پېښې) واقع شوي وو، وایي د کسری د قصر څوارلس کنګرې راولویدلې. د مجوسو آتش کده چې نمانځنه به یې کیدله مړه اوسړه شوه، د ساوه بحیره وچه شوه او په شا او خوا کې یې موجودې کلیسا ګانی راپریوتې، دا روایتونه بیهقي رانقل کړیدي، خو محمد الغزالي یې نه منی.[۳]

کله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیدا شو، نو مور یې عبدالمطلب ته څوک ورولیږل چې د لمسی زیری ورکړی، عبدالمطلب خوشاله راغی خپل لمسی

---

(1). محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري ۲۲/۱. رحمة للعالمین ۳۸/۱ - ۳۹ . د میلادي جنتریو د توپیر او اختلاف له امله د اپریل د شلمې او دوه ویشتمې نېټې په ټاکلو کې اختلاف راغلی دی.

(2). مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ النجدي ص ۱۲ . ابن سعد ۲۳/۱.

(3). فقه السیرة لحمد الغزالی ص ۴۲ وګوره.

يې په غيږ کې واخيست او کعبې شريفې ته يې داخل کړ، د الله تعالى شکرونه يې ادا کول، دعايې کوله او نوم يې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورباندې کيښود. هغه وخت د محمد نوم په عربو کې شهرت او رواج نه درلود، او د عربو د عادت تر مخې يې په اوومه ورځ سنت کړ.[1]

لومړنۍ تى ورکونکى ښځه چې له مور (آمنې) نه وروسته يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته تى (شيدې) ورکړيدي د ابو لهب وينځه ثويبه ده، چې هغه وخت يې خپل زوى مسروح ته هم تى (شيدې) ورکاوه ، او لدينه مخکې يې حمزه (رضي الله عنه) او بيا وروسته يې ابو سلمه بن عبدالاسد مخزومي ته هم تى (شيدې) ورکړيدي .

له بني سعد سره

د ښار اوسيدونکو عربانو عادت درلود چې خپلو اولادونو ته به يې له صحرايي خلکو نه دايې (شيدې ورکوونکې ښځې) نيولې، تر څو هغوى له ښاري مرضونونه سالم پاتې شي، اندامونه يې پياوړي، اعصاب يې مضبوط وي، او په زانګو کې فصيحه عربي ژبه زده کړي، نو د همدې عادت په بنا عبدالمطلب هم د خپل لمسي لپاره دايه لټوله، بالاخره يې د بني سعد بن بکر کورنۍ يوه ښځه چې حليمه بنت ابي ذويب نوميده د هغه لپاره دايه ونيوله. د حليمې ميړه حارث بن عبدالعزى نوميده، کنيه نوم يې ابو کبشه و او له همدې قبيلې (بني سعد بن بکر) څخه و.

هلته د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي وروڼه او خويندې دا وو: عبدالله بن الحارث، انيسه بنت الحارث، حذافه او يا جذامه بنت الحارث (لقب يې شيماء و، خو همدا لقب يې ته نامه نه زيات مشهور و (نوموړې به رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په غيږ کې ګرځاوه او کراراوه به يې) او ابوسفيان بن الحارث بن عبدالمطلب چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره زوى هم کيږي او د حليمې له طرفه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي ورور دى.

د رسول کريم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) هم له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه مخکې د بني سعد بن بکر په قبيله

---

[1]. ابن هشام ۱۵۹/۱ - ۱۶۰ ، محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري ۲۲/۱. دا هم ويلى شوي چې رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سنت کړى شوى پيدا شويدى تلقيح فهوم الاثر ص ۴ وګوره، خو ابن القيم وايي پدې هکله ثابت حديث نشته، زاد العاد ۱۸/۱.

کې و، يوه ورځ د حمزه (رضي الله عنه) رضاعي مور هم رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شيدې ورکړيدي نو پدې اساس حمزه (رضي الله عنه) له دوو خواوو نه د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي ورور و، يو د ثويبې له خوا نه او بل د همدې سعديې ښځې له پلوه [1]. د رضاعت په دوران کې حليمې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې برکتونه ليدلي چې بالکل ورته حيرانه وه، راځئ پدې هکله يوه کيسه پخپله د حليمې له خولې نه واورو:
ابن اسحاق وايي: حليمې به ويل: زه له خپل ميړه او کوچني زوی چې شيدې مې ورکولی د بني سعد کورنۍ له يوې ډلې ښځو سره له کوره پدې نيت ووتلو چې د شيدو ورکولو لپاره ماشومان پيدا کړو. وايي: دغه کال ډير وچ و، مونږ ته هيڅ هم نه و را پاتې. وايي: پدې سفر کې زه پخپله سپينه خره سپره وم، زمونږ سره يوه زړه اوښه هم وه، چې هيڅ شيدې يې نکولې، ماشوم مو هم ډير وږی و، ټوله شپه مو د ده له لاسه خوب نه درلود ځکه له لوږې به يې ژړل، زما په تيو کې څه نه و او اوښې هم دومره شيدې نه کولې چې د ده بس شوې وی، خو دا طمعه او هيله مو درلوده چې باران به وشي او لاس به مو لږ آزاد شي.
لنډه دا چې زه په همدې خره سپره وم چې د ډيرې کمزورۍ له امله په ځای ودريده، دومره ورو، ورو تلو چې د کاروان ټول ملګري رانه په تنګ شول، په هر ترتيب چې وو مکې ته ورسيدو هلته مو ماشومان کتل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زمونږ د کاروان ټولو ښځو ته وړاندې شو، خو کله به چې خبرې شوې چې دا يتيم دی، نو نه به يې اخيست، ځکه مونږ خو دا غوښتل چې د ماشوم پلار به راسره مرسته کوي، نو دا چې يتيم دی، مور او نيکه به يې څه راسره وکړي؟ نو له همدې امله هيچا هم هغه وانخيست. په پای کې ټولو ښځو ماشومان پيدا کړل، خو زه يوازينۍ ښځه وم چې ماشوم مې نه و موندلی، او کله مو چې د ستنيدو اراده وکړه خپل ميړه ته مې وويل: زما ټولو ملګرو ماشومان واخيستل، دا د ځان لپاره شرم ګڼم چې زه همداسې تش لاس بيرته ستنه شم، قسم په خدای ورځم او همدا يتيم ماشوم له ځان سره اخلم. ميړه مې وويل: بده نده، کيدای شي الله تعالی هغه را ته د برکت سبب کړي. حليمه وايي: لاړم، هغه (محمد "صلی الله عليه وسلم") مې له ځان سره راوړ، او دا هم ځکه چې بل ماشوم را ته پيدا نشو. وايي: هغه مې له ځان سره راووست کله مې چې تي ته

[1]. زاد المعاد ۱۹/۱.

واچاوه، یو ځل مې په تیو کې شیدې را پیدا شوې، ویې رودلې او موړ شو، بیا یې ورور هم دومره شیدې ورودلې تر څو ښه موړ شو، بیا ویده شو، پداسې حال کې چې لدینه مخکې نه ده خوب درلود او نه موړ ورنه ویده کیدای شوای. میړه مې پاڅید چې هغه زړه اوښه را ولوشي که ګوري چې غولانځه یې ډکه ده، را ویې لوشله دومره شیدې یې وکړې چې دواړه ښه ورباندې ماړه شوو، دا شپه مو ډیره په خیر او آرامۍ سره تیره کړه. وایي: سهار مې میړه راته وایي: پوه شه اې حلیمې! قسم په خدای چې تا ډیره مبارکه روح اخیستې ده. حلیمه وایي: ما ورته وویل: زه له الله تعالی نه همدا غواړم. وایي: بیا مو حرکت وکړ، زه پخپله خره سپره شوم هغه ماشوم مې هم راسره واخیست، قسم په خدای چې دا خره داسې ګړندۍ تله چې یوه خره هم نه شوی پسې رسیدلی تر دې چې ملګرو مې راته ویل: اې د ابي ذویب لورې، په مونږ لږ مهربانۍ وکړه، آیا دا هماغه خره ده چې له هغه بل طرف نه پرې راغلې؟ ما به ورته ویل: هو دا هماغه خره ده، نو دوی راته ویل: چې حتماً څه خاصه خبره شته ده. بالاخره خپل مېنې ته راورسیدو، او دغه وخت لدې ځای نه بل ځای زیات وچ او قحطۍ ځپلی نه و، خو کله مو چې دا مبارک ماشوم له ځان سره یووړ، له همغې ورځې نه به زمونږ میږې مړې او غولانځې به یې له شیدو ډکې وې، لوشلې به مو او شیدې به مو خوړلې، دا پداسې حال کې چې نورو خلکو به خپلو شپنو ته ویل: تاسې هم میږې په هغه ځای‌کې څروئ چېرته یې چې د بنت ابي ذویب شپون څروي، ځکه د هغوی میږې به وږې او نرې بیرته راتللې، یو څاڅکی شیدې یې هم نه کولې، خو زما میږې به مړې او له شیدو ډکې راتللې. په همدې ترتیب سره همداسې د خیر او برکت را ته مخه وه تر څو د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوه کاله پوره شول، او له شیدو نه مې بیل کړ. دا مبارک به د نورو ماشومانو په نسبت ډیر ژر، ژر لوئیده، په دوو کلونو کې هغه یو پیاوړی او تکړه هلک شو. حلیمه وایي: بیا مو هغه خپلې مور ته وروست، خو آرزو مو دا وه چې نور هم له مونږ سره پاتې شي، ځکه د هغه برکتونه مو لیدل. مورته مو یې وویل: زوی دې څه موده نور هم له مونږ سره پریږده، تر څو لوی شي، زه ویریږم چې دا په مکه کې ګډه شوې وبا زیان ور و نه رسوي. حلیمه وایي: تر هغې هملته ورسره وو، تر څو یې مور پدې راضي شوه چې بیرته یې له مونږ سره واستوي.(١)

شق الصدر (سینې څیرلو) پیښه

(1). ابن هشام ۱۲۲/۱ - ۱۲۳-۱۲۴.

پدې ډول سره رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر هغې په بني سعد کې پاتې شو تر څو څلور کلن او یا پنځه کلن شو[۱] او په همدې عمر کې د شق الصدر (سینې څیرولو) پیښه وشوه. امام مسلم له انس (رضي الله عنه) نه په روایت سره وايي: یوه ورځ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ماشومانو سره لوبې کولې چې جبرئیل (علیه السلام) ورته راغی، را ویې نیو، په ځمکه یې څملاوه، سینه یې ورڅیرې کړه، زړه یې ترې راوبوست، یوه ټوټه غوښه یې ورنه لیرې کړه او ویې ویل: دا ستا په وجود کې د شیطان برخه ده، بیایې د سرو زرو په یوه طشت کې د زمزم په اوبو ومینځه، بیایې بیرته سره یو ځای کړ او پخپل ځای کې یې ورکیښود. ماشومان په منډو منډو دده رضاعي مورته ورغلل او ورته ویې ویل: چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ووژل شو. د کور خلک یې پسې راووتل او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې پداسې حال کې مخې ته راغی چې مبارک رنګ یې الوتی و .[۲]

د مور په له محبت نه ډکه غیږ کې

له دې پیښې نه وروسته حلیمه وربانديې وویریده او خپلې مورته یې ور تسلیم کړ، او بیا تر شپږ کلنۍ پورې له خپلې قدرمنې مور سره و.[۳]

آمنې نیت وکړ چې د وفا په دود د خپل میړه د قبر زیارت وکړي، نو یې د یثرب په لور حرکت وکړ، او تقریبا دا پنځه سوه کیلو متره لار یې ووهله. پدې سفر کې یې یتیم زوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، خادمه یې (ام ایمن) او سر پرست یې (عبدالمطلب) هم ورسره ملګري وو. آمنه هلته یوه میاشت پاتې شوه، خو چې د بیرته راتګ اراده کوي مریضه کیږي، او د لارې په اوږدو کې یې تکلیف زیاتیږي چې بالاخره د مکې او مدینې تر مینځ ابواء نومې سیمه کې وفات شوه.[۴]

---

[۱]. دا د زیاتره تاریخ پوهانو نظریه ده، خو د ابن اسحاق له روایت نه داسې معلومیږي چې دا پیښه په درې کلنۍ کې شویده، ابن هشام ۱۲۴/۱ - ۱۲۵ وګوره.

[۲]. صحیح مسلم، باب الاسراء ۹۲/۱.

[۳]. تلقیح فهوم الاثر ص ۷.

[۴]. ابن هشام ۱۲۹/۱. تلقیح فهوم الاثر ص ۷ . محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري ۲۳/۱. فقه السیرة للغزالي ص ۵۰

د مهربان نیکه ترسیوري لاندې

سپین ږیري عبدالمطلب خپل یتیم لمسی مکې ته راووست، زړه یې د لمسي له مینې او محبت نه ډک، ډیر وربانده زهیر و، ځکه هغه له نوي داسې غم سره مخ شوی و چې پخواني غمونه یې ټول را تازه کول. او همدا وجه وه چې عبدالمطلب لدې لمسي سره دومره مهرباني او نرمي کوله چې له بل هیڅ یوه اولاد سره یې نه وه کړې. هغه یې نه پرېښوده چې د بې کسۍ او تنهایۍ احساس وکړي، له خپلو زامنو نه یې هغه ته توجه ډیره وه. ابن هشام وايي: د کعبې تر سیوري لاندې به عبدالمطلب ته ځای برابریده، زامن به یې شاوخوا کیناستل ترڅو هغه به راغی، هیڅوک به هم ده ته د احترام او تقدیر له امله د ده په ځای نه کیناستل، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې لا تراوسه ځوان شوی هم نه و راته او د خپل بابا په ځای به کیناست، ترونو به یې منع کاوه، اجازه به یې نه ورکوله چې هلته کیني، خو عبدالمطلب به چې کله ولیدل نو ورته ویل به یې: زما زوی پرېږدئ قسم په خدای (جل جلاله) چې د لوړ شان خاوند دی. کله به محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل بابا سره ناست و، بابا به یې ورته په سر او شا د مینې لاس راتیراوه، او په کړو وړو (نقل او حرکت) به یې ډیر خوشالیده[1].

خو کله چې د حضرت محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمر آته کاله، دوې میاشتې او لس ورځې پوره شوې، مهربان بابا یې (عبدالمطلب) هم په مکه کې وفات شو. عبدالمطلب له خپل مرګ نه مخکې د خپل خواږه لمسي کفالت ابوطالب ته چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پلار (عبدالله) سکنی ورور کیده سپارلی و[2].

د شفیق تره په کفالت کې

ابو طالب د خپل وراره حقوق کامل او پوره ادا کړل، هغه یې له خپلو زامنو سره یوځای کړ، بلکه له هغوی نه یې زیات ځان ته رانژدې کړ، ډیر شفقت او محبت یې ورسره درلود. ترڅلوېښتو کالو زیاته موده یې خوا ته ولاړ و، هیڅ ډول مرسته او همکاري یې نه ورنه سپموله، د ده په سر به یې دوستي او دښمني کوله، د دې خبرې څه تفصیلات به په راتلونکو پاڼو کې راشي .

---

[1]. ابن هشام ۱۲۸/۱.

[2]. تلقیح فهوم الاثر ص ۷. ابن هشام ۱۲۹/۱.

د محمد (ﷺ) له رویه باران غوښتل کیږي

ابن عساکر له جلهمه بن عرفطه نه روایت کوي چې وایي:زه مکې ته راغلم، دغه وخت خلک له وچ کالۍ او قحطۍ سره لاس اوګریوان وو، قریشو ابوطالب ته وویل : وادي او سیمه وچکالۍ وهلې، خلک قحطۍ ځپلي، راځه د باران دعا وکړه، نو ابوطالب له یوه داسې هلک سره راووت چې مخ یې لکه د لمر په شان ځلیده، تا به ویل همدا اوس له لمر نه توري وریځې ایسته شوې او روڼ، روښانه لمر ورنه راښکاره شویدی. د هلک شا و خوا نور هلکان هم وو، ابوطالب راونیو او مبارکه شا یې د کعبې شریفې له دیوال سره ولګوله، هلک یې ګوته نیولې وه، د باران دعا يې وکړه ، پدې وخت کې په آسمان کې د وریځې یوه ټوټه هم نه لیدل کیده، خو ورو، ورو له یوې او بلې خوا نه وریځې را پیدا شوې، سره ټینګې شوې او داسې باران وشو چې سیمه اوبو په سر واخیسته، ټول وطن خړوب او شاداب شو. ابوطالب همدې پیښې ته په اشارې سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې ستاینه کوي:

وابیض یستسقی الغمام بوجهه ثمال الیتامی عصمة للأرامل[1]

[هغه سپین او ښکلی دی، د ده له رویه د باران سوال کیږي، هغه د یتیمانو د پناه ځای او دکونډو محافظ او ساتونکی دی.]

بحیرا راهب

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دولس کلن، او په بل روایت د دولسو کلو دوو میاشتو او لسو ورځو شو[2]، نو ابوطالب له ځان سره شام ته د تجارت لپاره یووړ. شام ته لاړل تر څو بصری نومې سیمې ته چې په شام کې د حوران د منطقې یو ښار و ورسیدل. دا ښار هغه وخت په عربي جزیره کې د رومي مستعمرو مرکز و، دلته یو راهب چې په بحیرا سره مشهور و هم اوسیده، اصلي نوم یې جرجیس و. کله چې کاروان ور ورسید راهب ورته راووت ټول یې میلمانه کړل مخکې لدینه به هغه د چا مخې ته نه راووت.

---

[1] . مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ عبد الله النجدي ص ۱۵_۱۲.

۲ . دا د ابن جوزي خبره ده تلقیح فهوم الاثر ص ۷.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د نښو او صفاتو له مخې وپیژانده، او پداسې حال کې چې د ده مبارک لاس یې نیولی و ویل یې : دا د ټول عالم سید او پیشوا دی، الله تعالی به دا د عالمیانو لپاره رحمت رالیږي. ابوطالب پوښتنه ورنه وکړه، ته له کومه پدې موضوع خبر شوې؟ راهب ورته وویل:
کله چې تاسې لدې غونډۍ نه راښکاره شوئ، نو ټولې ونې اوتیږې په سجده شوې،.ونې اوکاڼي په انسانانو کې یوازې نبي ته سجده کوي. او همدا راز زه یې د نبوت د هغه مهر له مخې هم پیژنم کوم چې د ده د اوږې په لاندیني کرپیډونکي باندې د مڼې په شکل ایښودل شویدی. مونږ پخپلو کتابونو کې هم د ده په هکله معلومات لیدلې او د ده صفات مو لوستلي دي. بیا یې له ابوطالب نه وغوښتل چې بیرته یې مکې ته بوزي، او شام ته لاړ نشي، ځکه کیدای شي هلته یهود څه زیان ور ورسوي، نو ابوطالب هم هغه له خپلو ځینو کسانو سره بیرته مکې ته واستاوه[1].

د فجار جګړه

د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پنځلس کلنۍ کې د فجار جګړه ونښته. پدې جګړه کې قریش اوکنانه یوې خواته او قیس عیلان بلې خواته وو. د قریشو اوکنانه مشري د حرب بن امیه په غاړه وه ځکه هغه له ټولو نه مشر او د زیات شرف خاوند و.
د ورځې په لومړي سر کې قیس په کنانه باندې برلاسې وه، خو د ورځې په نیمایې برخه کې دجنګ حالت بدل شو او بری د کنانه په برخه شو.
دې جګړې ته ځکه حرب الفجار وایي چې پدې سره د حرم شریف او د حرام د میاشتو حرمت تر پښو لاندې شوی و. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پدې جګړه کې برخه درلوده، او خپلو ترونو ته به یې غشې برابرول[2].

حلف الفضول

---

[1] . مختصر سیرة الرسول (ص) ص ۱۲. ابن هشام ۱/۱۸۰تر ۱۸۳. په ترمذي او ځینو نورو کتابونو کې راغلي چې ابو طالب له خپل وراره محمد (ص) سره بلال (رض) بیرته مکې ته ولیږه (تحفة الاحوذي)خو دا څرګنده غلطي ده ځکه کیدای شي بلال به هغه بالکل وجود نه درلود او که چیرته موجود هم و، نو نه له ابوبکر (رض) سره و او نه له ابو طالب سره، زاد المعاد ۱/۱۷.

۲ . ابن هشام ۱/۱۸۴_۱۸۵_۱۸۶_۱۸۷. قلب جزیرة العرب ص ۲۲.محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة ۱/۲۳.

له دې جګړې نه وروسته د ذي القعدې په مياشت کې چې د حرم له مياشتو څخه ده حلف الفضول ((د فضول تړون)) ترسره شو. ددې کار اهتمام د قريشو ځينو کورنيو لکه بني هاشم، بنوالمطلب، اسد بن عبدالعزی، زهره بن کلاب او تيم بن مره کړی و.
ټول د عبدالله بن جدعان التيمي په کور کې چې مشر او د شرف خاوند و، سره راغونډ شول او داسې عهد او تړون يې وکړ چې: په مکه کې به له هر مظلوم سره ولاړ وي د هر مظلوم مرسته به کوي هغه د دې ځای اوسيدونکی وي اوکه دبل ځای، او تر هغه به د مظلوم خوا نه پرېږدي ترڅو يې له ظالم نه ورته خپل حق نه وي اخيستی.
رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم پدې تړون کې حضور درلود، اوکله چې په رسالت مشرف شو نو فرمائل يې: ((**لقد شهدت في دار عبدالله بن جدعان حلفا ما أحب أن لي به حمر النعم، ولو ادعى به في الإسلام لأجبت**[1])).
[زه د عبدالله بن جدعان په کورکې په يوه داسې تړون کې حاضر وم چې د هغه په بدل کې سره اوښان هم نه خوښوم، او که چېرته اوس د اسلام په دورکې هم ورته بلل شم نو لبيک به ورته ووايم.]
دغه تړون او د تعصب په اساس جاهلي حميت (غيرت) يو له بل سره تناقض او منافات لري. ددې تړون د سبب او علت په هکله ويل کيږي چې د زبيد قبيلې يوه سړي مکې ته څه سامان راوړی و، چې عاص بن وائل السهمي په بيه ورنه واخيست، خو بيا يې د هغه حق ادا نکړ، نوموړي سړي پدې هکله له ملګرو قبيلو لکه عبدالدار، مخزوم، جمح، سهم او عدي نه مرسته وغوښته، خو هيچا هم ورته توجه ونکړه او خبره يې وانه وريده، نو هغه د ابي قبيس غره سرته وخوت او په لوړ آواز سره يې داسې اشعار وويل چې خپل مظلوميت ته يې پکې اشاره کوله.
زبير بن عبدالمطلب دې خواته متوجه شو، او ويې ويل دا سړی ولې داسې بې ياره او مددګار دی؟ يوې خوا بلې خواته لاړ اوپه پای کې مخکې يادې شوې قبيلې سره راټولې شوې، دا تړون يې لاسليک کړ، بيا عاص بن وائل ته ورغلل اود زبيدي حق يې ورنه واخيست[2].

د کړاوونو ژوند

---
[1]. ابن هشام ۱/۱۱۳_۱۳۵. مختصر سيرة الرسول (ص) ۳۰_۳۱.
۲ .مختصر سيرة الرسول (ص) ص ۳۰_۳۱.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوانۍ په لومړيو کې څه خاص کار او عمل نه درلود، خو متواتر روايتونه وايي چې میږی به يې څرولې[1]. د بني سعد میږی يې څرولې، او د څو قیراطو په بدل کې يې د مکې د خلکو رمه هم پوولې ده[2]. (یو قیراط (۰،۲۱۲۵) ګرامه سپین زر کیږي او پدې حساب یو مثقال له شل قیراطه سره برابر دی) . خوکله چې پنځه ویشت کلن شو، نو د خديجې (رضي الله عنها) مال يې د تجارت لپاره شام ته یووړ. ابن اسحاق وايي : خدیجه بنت خویلد (رضي الله عنها) د مال، شرف او عزت خاونده میرمن وه، خپل مال به يې د تجارت لپاره خلکو ته ورکاوه، او د مضاربت د اصولو په اساس به يې هغوی ته یوه برخه ټاکله، هغه وخت زیاترو قریشو د تجارت کار و بار کاوه، او کله چې خدیجه (رضي الله عنها) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ريښتينولۍ،امانتدارۍ، سپيڅلتيا، کرم او ښو اخلاقو نه خبره شوه، نو احوال يې ورولیږه چې د دې مال د تجارت لپاره شام ته یوسي او ده ته به له نورو خلکو نه زیاته برخه وټاکي، او خپل غلام میسره به هم ورسره واستوي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خدیجې (رضي الله عنها) پیشنهاد ومانه، او له میسره سره یوځای د تجارت په خاطر شام ته وخوځید[3].

له خديجې (رضي الله عنها) سره واده

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) له شام نه راستون شو، او خدیجې (رضي الله عنها) ولیدل چې په مال کې يې د پخوا په نسبت ډیر زیات امانت او دیانتداري شوې او دومره برکت دی پکې چې مخکې يې هیڅکله هم دومره برکت نه و لیدلی. همدا راز میسره هم د رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) د ښو او اوچتو اخلاقو، قوي او پاخه فکر، ريښتني منطق او امانتدارۍ خبرې د خدیجې (رضي الله عنها) غوږونو ته ورسولې، نو همدا وه چې هغې خپل هدف وموند. خدیجه داسې ښځه وه چې د عربو رئیسانو او مشرانو ور سره د واده هیلې درلودې، وړاندیزونه به يې کول، خو دې به نه منل، مګر کله چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې اوچت شخصیت نه خبره شوه دومره ورنه متاثره شوه چې پخپله يې ورسره د واده اراده وکړه، د زړه دا

---

[1] . ابن هشام ۱۲۲/۱.

[2] . فقه السيرة لمحمد الغزالي. صحيح البخاري، الاجارات، باب رعي الغنم على قراريط ۳۰۱/۱.

[3] . ابن هشام ۱۸۷/۱_۱۸۸.

خبره یې خپلې ملګرې نفیسه بنت منیه ته وکړه، هغه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغله اوله خدیجې (رضي الله عنه) سره یې د واده خبره ورسره مطرح کړه. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ومنله، له ترونو سره یې خبره وکړه، هغوی د خدیجې (رضي الله عنها) تره ته ورغلل اوپېدې ترتیب سره یې د واده عقد او تړون تر سره شو او ورپسې دواړو نکاح وکړه. د واده په مراسمو کې د بني هاشم خلک او د مضر قبیلې مشران حاضر وو. دا مبارک واده له شام نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راستنیدو له ورځې نه دوې میاشتې وروسته ترسره شو. رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) خدیجې (رضي الله عنها) ته په مهر کې شل اوښان ورکړل، خدیجه (رضي الله عنها) هغه وخت څلویښت کلنه وه او د خپل وخت ترټولو ښځو نه د شرف، عزت، مال او پوهې له مخې وړاندې او اوچته وه. دا د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ بي بي وه او تر څو چې هغه نه وه وفات شوې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بل واده ونکړ[1].

له ابراهیم پرته نور ټول اولادونه یې له خدیجې (رضي الله عنها) نه وو، لومړنی او مشر زوی یې قاسم نومیده او دده مبارک (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کنیه نوم هم (ابوالقاسم) و، ورپسې زینب بیا رقیه، بیا ام کلثوم، بیا فاطمه او بیا عبدالله پیداشوي، د عبدالله لقب طیب او طاهر و. زامن یې ټول په وړوکوالي کې وفات شویدي، خو لوڼو یې اسلام راوړی او هجرت یې کړی دی، او له فاطمې (رضي الله عنهم اجمعین) پرته نورې درې واړه د خپل پلار (صلی الله علیه وسلم) په ژوند کې وفات شویدي، فاطمه (رضي الله عنه) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له رحلت نه شپږ میاشتې وروسته وفات شویده (رضي الله عنهم اجمعین)[2].

دکعبې ودانول او د حجر اسود د شخړې حل

رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) پنځه دیرش کلن و چې قریشو د کعبې شریفې بیا ودانول پیل کړل، او دا هم ځکه چې کعبې شریفې هغه وخت له انساني قد نه د لږ شانته لوړې څلور دیوالۍ شکل درلود. د حضرت اسماعیل (علیه السلام) په زمانه

---

[1] . ابن هشام ۱۸۹/۱_۱۹۰. فقه السیرة لمحمد الغزالي ص **۵۹**. تلقیح فهوم الاثر ص ۷.

۲ . ابن هشام ۱۹۰/۱_۱۹۱. فقه السیرة ص ۲۰. فتح الباري **۵۰۷/۷**. که څه هم دا مصادر یو له بل سره ددې موضوع په هکله څه کم شانته اختلاف لري، خو مونږ ارجح قول را نقل کړیدی.

کې د کعبې اوچتوالی نه (۹) گزه و، خو چت يې نه درلود، او له همدې نه په استفادې سره د کعبې شريفې په منځ کې ايښودل شوې خزانه غلو ووهله، د دې ترڅنگ ډېره زمانه وربانديې تيره شوې وه، تعمير يې خراب شوی او ديوالونه يې چاودېدلي وو. او په همدې کال يعنې له بعثت نه پنځه کاله مخکې يو ډېر لوی سيلاب راغی چې مخه يې د کعبې شريفې په خوا وه، کعبه يې ډېره کمزورې کړه او هر وخت ددې احتمال موجود و چې پر ځمکه راپرېوزي، نو قريش مجبورشول ددې مبارکې خونې د مقام او منزلت د بقا پخاطر هغه بيا ودانه کړي.

ټولو پدې فيصله وکړه چې د کعبې شريفې په بيا ودانولو کې به يوازې حلالې پيسې لگوي، پدې کې به د رنډۍ اجرت (مهر)، د سود مال او په ظلم اخيستل شوې پيسې بالکل نه استعمالېږي. د بيا ودانولو لپاره ضروري وه چې پخوانی تعمير ونړول شي، خو هيچا هم دا جرات نه شوای کولی چې کعبه ورانه کړي، ترڅو وليد بن مغيره المخزومي په رنگولو پيل وکړ، خلکو وکتل چې څه زيان ور ونه رسيد، نو ټولو کار پيل کړ. هرې قبيلې ته خپله، خپله، خپله برخه ورکړه شوه، هرې قبيلې بيلې بيلې تيږې راوړې او کار پيل شو، باقوم نومې يو رومي معمار د کعبې شريفې معماري کوله، خوکله چې خبره د حجر اسود ايښودلو ته ورسيده د دوی ترمنځ اختلاف راولاړ شو چې دا شرف به د چا په برخه کيږي؟ دا جنجال څلور پنځه ورځې روان و، نژدې وه يوه سخته او خونړۍ جگړه ونښلي، خو ابو اميه بن مغيره مخزومي داسې فيصله وکړه هرڅوک چې لومړی د جومات (مسجد حرام) له دروازې نه را داخل شو هماغه به پدې هکله پرېکړه کوي، ټولو دا خبره ومنله. د الله تعالی اراده داسې وه چې دا لومړی راتلونکی شخص به رسول (صلی الله عليه وسلم) وي، کله چې را ننووت ټولو وويل: بالکل سيي ده، دا امين دی، قبول مو دی، اوکله چې دوی ته راورسيد، له پيښې يې خبر کړ، نو ده مبارک يو څادر واخيست حجر اسود يې پکې کيښودله او بيا يې د قبيلو مشرانو ته وويل چې هر يو د څادر يوه يوه څنډه ونيسي او حجراسود پورته کړي اوکله يې چې خپل ځاې ته ورسوله، نو پخپل مبارک لاس يې را اوچته کړه او پخپل ځای يې کيښوده. دا يوه داسې معقوله پرېکړه وه چې ټول خلک وربانديې خوښ شول.

پدې وخت کې له قريشو سره پاک مال اوپيسې کمې شوې، نو مجبورشول چې د شمال خوا ته له کعبې نه تقريباً شپږ گزه اوږده ځمکه پريږدي، او همدې ټوټې ته حجر يا حطيم وايي. دا ځل قريشو د کعبې دروازه له ځمکې نه اوچته جوړه کړه تر څو بې له اجازې څوک ورداخل نه شي، او کله چې کعبه شريفه پنځلس گزه لوړه شوه نو په شپږو ستنو سره يې چت وربانديې ودراوه. له تکميل نه وروسته د کعبې شريفې خونې مربع

شکل ځان ته ونيو چې لوړوالی يې تقريباً پنځلس متره دی. هغه ديوال چې حجر اسود پکې ده او هغه ته مقابل ديوال يعنی جنوبي او شمالي ديوالونه لس، لس متره اوږدوالی لري، حجر اسود د مطاف (طواف له ځای) نه يو نيم متر اوچته اېښودل شويده، دروازې واله ديوال او هغه ته مقابل ديوال دولس، دولس متره اوږده دي، دروازه له مځکې نه دوه متره اوچته ده. د کعبې شريفې تر ديوالونو چارګرد لاندې د کرسۍ په شکل يوه ضلعه را تاو شوې چې متوسط لوړوالی يې ۲۵ سانتي متره، او متوسط پلنې والی يې ۳۰ سانتي متره دی چې دا د شاذروان په نامه يادېږي، او په حقيقت کې دا هم د کعبې شريفې برخه ده خو قريشو دا هم د باندې پرې اېښې ده[۱].

له نبوت نه مخکې اجمالي سيرت

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ټولو هغو نيکو او غوره اخلاقو او عاداتو درلودونکی و کوم چې هغه وخت يې ځنې شريف خلک په متفرقه توګه درلودونکي وو. هغه جناب د قوي او روښانه فکر، پياوړي نظر او استعداد لوړ څلی و د زيات ذکاوت، تيز او رڼا دماغ د سيي او درست هدف او وسيلې ټاکونکی و. د هغه جناب له اوږدې خاموشۍ نه ورته د غور، تفکر، او حق پلټنې ښه فرصت په لاس ورتله، د الله تعالی رسول (صلی الله عليه وسلم) پخپل تيز او پياوړي ذهن او روښانه فطرت سره د ژوند ټولې پاڼې، د خلکو او ډلو ټول حال اواحوال لوستلي او څېړلي وو، او په کومو خرافاتو کې چې دا خلک راګير وو له هغه نه يې ځان پاک او ډير ليرې ساتلی و، له ټولو بې لاريو نه پاک او په عقل او بصيرت مبني او لوړ ژوند يې تيراوه. خلکو به چې هر د خير کار کاوه نو هغه جناب به پکې له ټولو نه وړاندې و، او که به د خير کار نه و نو تنهايي او ګوشه نشيني به يې غوره کوله. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کله هم شراب ندي څښلي، د بتانو په نامه حلال شويو مالونو غوښه يې نده خوړلې، او د بتانو په وياړ جوړو شويو ميلو او مجالسو کې يې بالکل برخه نده اخيستې. د ژوند له پيل نه يې لدې باطلو معبودانو او هرډول خرافاتو سره سخته کينه او کرکه وه، تردې چې د لات او عزی په نامه قسم يادول يې هم نه شوای تحمل کولی[۲].

---

[۱] . ابن هشام ۱۹۲/۱_۱۹۷. فقه السيرة ص ۲۲_۲۳. صحيح البخاري، باب فضل مکة و بنيانها ۲۱۵/۱.

۲ . له بحيرا سره يې خبرو کې ددې خبرې د اثبات دليل موجود دی، ابن هشام ۱۲۸/۱.

پدې کې هیڅ شک او شبهه نشته چې هغه (صلی الله علیه وسلم) د تقدیر په حفاظت او ساتنه کې و، ځکه هرکله به یې چې د دینوي لذتونو د حصول پخاطر نفساني جذبات راوپاریدل، او یا به یې زړه دېته تیار شو چې د کوم ناپسندیده او ناخوښ عادت او یا رواج تقلید او پیروي وکړي، نو سمدلاسه به الهي رحمت او عنایت مداخله کوله او دې ډول کارته به یې نه پریښود.د ابن اثیر په روایت سره رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) فرمایي: ((**ما هممت بشئ مما كان أهل الجاهلية يعملون غير مرتين، كل ذلك يحول الله بيني و بينه ثم ما هممت به حتى أكرمني برسالته قلت ليلة للغلام الذي يرعى معي الغنم بأعلي مكة: لو أبصرت لي غنمي حتى أدخل مكة أو أسمر بها كما يسمر الشباب! فقال:افعل فخرجت حتى إذا كنت عند أول دار بمكة سمعت عزفا، فقلت: ما هذا ؟فقالوا: عرس فلان بفلانة، فجلست أسمع، فضرب الله على أذني فنمت، فما أيقظني إلا حرالشمس. فعدت إلى صاحبي فسألني، فأخبرته، ثم قلت ليلة أخرى مثل ذلك، و دخلت بمكة فأصابني مثل أول ليلة .. ثم ما هممت بسوء**[1])).

[له دوه مرتبو پرته ما د هغو کارونو چې د جاهلي دورې خلکو به کول تصور او تش خیال هم ندی کړی، خو دا دواړه مرتبې هم الله تعالی زما او هغه کار ترمنځ حایل او خنډ پیداکړې یعنی هغه مې سرته ندي رسولي او پدې پسې مې بیا هیڅکله هم داسې اراده او تصور ندی‌کړی ترڅو الله تعالی په رسالت مشرف کړم. یوه شپه مې خپل ملګري ته چې د مکې په پاسنۍ برخه کې یې میږې راسره پوولې، وویل: که ته مې میږو ته ګورې، نو زه به مکې ته لاړ شم او هلته به لکه د نورو ځوانانو په شان د شپې د کیسو ویلو په مجلس کې ګډون وکړم. ملګري راته وویل : سیې ده لاړشه. زه وخوځیدم د مکې لومړني کورته چې ورسیدم د باجې (موسیقۍ) آواز مې ترغوږو شو، پوښتنه مې وکړه څه خبره ده؟ دوی راته وویل: چې د فلاني او فلانۍ واده دی. زه کیناستم او دا آواز اورم، یو ځل مې الله تعالی غوږونه بندکړل، خوب راباندې راغی اوهمدلته ویده شوم ترڅو د لمر ګرمۍ راویښ کړم او بیرته خپل ملګري ته ورغلم او د هغه د پوښتنې په ځواب کې مې ټوله کیسه ورته بیان کړه. یوځل مې بیا یوه بله شپه خپل ملګري ته همداسې وویل او مکې ته لاړم، نو دا ځل هم هماغه پیښه راسره

[1] . حاکم او ذهبي دا حدیث صحیح بولي، خو ابن کثیر په البدایة والنهایة ۲۸۷/۲ کې همدا حدیث ضعیف بللی دی.

وشوه، او لدينه وروسته مې کله هم د بد کار اراده نده کړې.

امام بخاري (رحمه الله) له جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) نه روايت کوي وايي: کله چې کعبه شريفه جوړيدله، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او عباس (رضي الله عنه) لاړل تيږې يې راوړې، حضرت عباس(رضي الله عنه) رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: خپل لنګ په اوږه کيږده دا دې اوږې له تيږو نه ساتي (نه به خوږيږي) خو پدې سره رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځمکه راپريوت، سترګې يې د آسمان په لور وختلې، او کله چې را په حال کې شو چيغې يې وهلې،(ازاري، ازاري) زما لنګ، زما لنګ، چی بيا يې د هغه جناب لنګ وروتاړه. په يوه بل روايت کې راځي چې لدېنه وروسته هيڅکله دده مبارک عورت ندی ليدلی شوی[1].

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غوره اخلاقو، پاک سيرت، اوچت کردار او سپيڅلي عمل خاوند و، له ټولو نه زيات غيرتي، له هر چا نه زيات د ښو او خوږو اخلاقو او نيکې معاملې درلودونکی و. نيک او عزيز ګاونډی، په حلم اوريښتينولۍ، نرمۍ او عفت کې له هر چا نه مخکې، د خير خاوند، نيک عمله، کريم، امين، با وفا او په عهد ټينګ ولاړ انسان و. هر څوک يې په عظمت او عزت قايل وو، هغه د ټولو نيکيو مجموعه او نمونه وه، خپل قوم ورته د امين لقب ورکړی و، او لکه چې حضرت خديجه (رضي الله عنها) دده مبارک په هکله فرمايي:

((**يحمل الکل، ويکسب المعدوم، ويقرئ الضيف، ويعين علي نوائب الحق**[2])). **[**هغه به د بې وزلانو مرسته کوله، د هغوی بار به يې اوچتاوه، د فقيرانو او تش لاسيو لپاره به يې بندوبست کاوه، د ميلمه قدر او درناوی به يې کاوه، او په پيښو، او حوادثو کې به يې د حق مرسته او پلوي کوله.**]**

---

[1] . صحيح البخاري باب بنيان الکعبة ۵۴۰/۱.

۲ . صحيح البخاري ۳/۱.

د نبوت او رسالت په سيورو کې

د حراء په غار کې

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څلويښت کلنۍ ته نژدې شو، نو تفکر او تاملاتو يې دده او نور قوم ترمنځ فکري او ذهني واټن ډير سره ليرې کړئ و. همدا وه چې نوريې تنهايې ډيره خوښيدله، له ځان سره به يې څه سويق (يو ډول خواړه دي چې د غنمو او وربشو له ډيرو ميدو اوړو نه تيا ريږي) او اوبه واخيستې او په جبل نورکې به يې د حراء غار ته تشريف يووړ. دغه ځای له مکې مکرمې نه تقريباً دوه ميله فاصله لري، دا يو برابر شانته غار دی چې اوږدوالی يې څلور گزه اوعرض يې پاوکم دوه گزه دی، دا غار په ځمکه کې د ننه ندی بلکه د دوو لويو تيږو له يوځای کيدو نه جوړ شوی يوکت دی .

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله دې غار ته تشريف وړه، نو حضرت خديجه (رضي الله عنها) به هم ورسره تلله او ده ته نژدې چېرې به اوسيدله. محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د رمضان مياشت په غار کې تيروله، څوک فقيران به که ورباندې پيښيدل نو څه خوراک به يې ورکاوه، ټول وخت به په عبادت بوخت و په کائناتو او د هغه قدرت په هکله به يې غور فکر کاوه چې دا ټول شيان يې پيداکړيدي. ده د خپل قوم عقيده او مسلک نه شوای منلی، د هغوی ټول باطل افکار او تصورات يې ردول، خو خپله يې هم له ځان سره کوم واضح او ځرگند منهج او مسلک نه درلود، او نه يې داسې لاره پيژندله چې زړه يې ورباندې مطمئن او ډاډه شوی وی[1]. لدې تنهايۍ او گوښه والي سره د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مينه او محبت په حقيقت کې يو الهي تدبير و، تر څو هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رسالت د درانده پيټي اوچتولو لپاره تيار او برابر کړي. ښکاره خبره ده هغه روح او شخصيت چې د انساني ژوند د بدلون او د انساني ژوند په واقعيتونو او حقايقو باندې د اغيزې لپاره انتخاب شوی وي، د داسې روح او شخصيت لپاره دا ضروري ده چې څه موده گوښې او تنها وي، د ځمکې له کارونو، د

---

[1] . رحمة للعالمين ۴۷/۱. ابن هشام ۳۵/۱_۳۲. في ظلال القرآن ۱۲۲/۲۹.

ژوند له شور او هسکو، تیتو، د خلکو له وړو وړو امورو او مسائلو نه لیرې چېرته ګوښه کې وي.
همدا و د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره د الله تعالی تدبیر، غوښتل یې هغه د لوی امانت د اوچتولو، په ځمکه او نړۍ کې د یوه ستر انقلاب، او د تاریخ د مسیر د بدلون لپاره آماده کړي، نو له بعثت نه دری کاله مخکې یې د تنهایۍ او ګوښوالي دا سلسله ورته پیل او برابره کړه، پوره یوه میاشت به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کائناتو کې فکر کاوه، او د کائناتو تر شا د هغه غیبي قوت او قدرت په هکله به یې فکر او تدبر کاوه چې دا ټول شیان یې پیدا کړیدي، تر څو د پوره تیارۍ سره د الله تعالی په اذن او ارادې سره لدې غیبي قدرت سره د تعامل نیته او فرصت راورسیږي.[1]

جبریل (علیه السلام) وحي راوړي

کله چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند څلویښت کاله پوره شول او همدا د ذهني او عقلي کمال عمر دی، ویل کیږي چې رسولان په همدې عمر کې په نبوت مشرف شوي، نو د ژوند له افق نه یې د نبوت آثار او نښانې راښکاره او څرګندې شوې. دغه آثار او نښې خوبونه وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې هر خوب لیده هغه به لکه د سپیده داغ په شان را ښکاره او څرګندیده (خوبونه یې حقیقت وو). دې حالت شپږ میاشتې دوام وموند او څرنګه چې د نبوت ټوله دوره درویشت کاله وه نو دا موده د نبوت د دورې شپږ څلویښتمه برخه کیږي. د حراء په غار کې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عزلت او ګوښه والي په دریم کال د رمضان په میاشت کې د ځمکې پر خلکو د الهي رحمت باران وشو، الله تعالی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف کړ او د جبریل (علیه السلام) په واسطه یې د قرآنکریم څو آیتونه ورباندې نازل کړل.[2]
که پدې هکله موجود قرائن او دلایل لږ په غور او دقت سره تر نظر تیر کړو نو ویلی شو

[1]. في ظلال القران ۲۹/۱۲۲-۱۲۷

[2]. ابن حجر وایي: بیهقي ویلي چې د خوب لیدو مرحله شپږ میاشتې وه، او پدې سره ویلی شو چې د خوب له لارې د نبوت پیل په خګلویشګت کلنی او د ربیع الاول په میاشت کی شوی دی، او په ویشګه د وحي راتلل د رمضان په میاشت کې شروع شویدي. فتح الباری ۱/۲۷.

چې دا د رمضان د میاشتې یوویشتمه او د دوشنبې شپه وه چې د (۶۱۰م) کال د اګست له لسمې نیټې سره سمون خوري. دغه وخت د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر په قمري حساب پوره څلویښت کاله، شپږ میاشتې او دوولس ورځې او په شمسي حساب نهه دیرش کاله، درې میاشتې او دوولس ورځې و.[1]

---

[1]. د بعثت او د وحي د نزول د لومړنۍ میاشتې د تحدید په هکله مورخین پخپل مینځ کې اختلاف لري، زیاتره دا نظر لري چې دا د ربیع الاول میاشت وه، نور وایي د رمضان میاشت وه، او ځینو نورو ویلي چې دا د رجب میاشت وه (مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ النجدي ص ۷۵) خو زمونږ په رایه دوهم نظر (د رمضان میاشت) د تایید وړ دی. ځکه الله تعالی فرمایي: ((شَهْرُ رَمَضَانَ الّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ)) (البقرة: ۱۸۵) ترجمه: میاشت د رمضان هغه میاشت ده چې نازل کړی شوی په دې کې قرآن. او بل ځای فرمایي ((إِنّا أنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)). (القدر: ۱) بیشکه مونږ نازل کړیدی دغه (قرآن) په شپه د قدر کې. د قدر شپه خو د رمضان په میاشت کې ده، او د همدې قدر شپې ته الله تعالی اشاره کوي فرمایي: ((إِنّا أنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنّا كُنّا مُنذِرِينَ)) (الدخان: ۳)
بله دا چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د رمضان میاشت د حراء په غار کې تیروله، او دا خو په ااګه ده چې جبرئیل (علیه السلام) د لومړي ځل لپاره د حراء په غار کې ورته راغلی و.
هغه کسان چې وایي د وحي نزول د رمضان له میاشتې پیل شوی دوی بیا په دې کې سره اختلاف لري چې دا کومه ورځ وه، ویل کیږي چې دا د رمضان اوومه، او ځینې نور وایي د رمضان اوولسمه او په بل روایت سره اتلسمه نیټه وه [مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ص ۷۵. رحمة للعالمین ۱/۴۹]. خو خضري پخپل کتاب کې په دې تاکید کړی چې دا د رمضان اوولسمه نیټه وه (محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للخضری ۱/۲۹).
خو مونږ دا د رمضان یوویشتمه نیټه بولو که څه هم هیچا دا ندي ویلي چې دا یوویشتمه نیټه وه، خو ځګرنګه چې ټول او یا اکثر سیرت پوهان په دې اتفاق لري چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوشنبې په ورځ په نبوت مبعوث شویدی، ددې نظر تایید هغه حدیث هم کړی چې د حدیث امامانو روایت کړیدی. له ابو قتاده (رضي الله عنه) نه روایت دی چې د دوشنبې د ورځې د روژې په هکله له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وشوه، ده ورته وفرمایل: په همدې ورځ زه پیدا شوی یم او په همدې ورځې وحي راته راغلې ده، او بل عبارت داسې دی: دا هغه ورځ ده چې زه پکې پیدا شوی یم، او دا هغه ورځ ده چې زه پکې په نبوت مشرف شوی یم او یا وحي راباندې را نازله شویده. (صحیح مسلم ۱: ۳۶۸. احمد ۵/۲۹۷ – ۲۹۹
په نوموړي کال کې د رمضان د میاشتې اوومه، څوارلسمه، یوویشتمه او اته ویشتمه نیټه د دوشنبې له ورځې سره سمون لري او صحیح روایتونه دا ښیي چې د قدر شپه د رمضان د دریمې لسیزې په طاق شپو کې ده، او په دې شپو کې له یوې نیټې نه بلې نیټې ته انتقال مومي. او کله چې د الله تعالی دا قول ((إِنّا أنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)) او د ابو قتاده دا روایت چې وایي چې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بعثت د دوشنبې په ورځ و، او همدا راز د علمي، تجربوي جنترۍ له مخې د نوموړي کال د رمضان د میاشتې د دوشنبې ورځې تر نظر تیرې کړو او بیا دا ټول سره مقایسه کړو نو دا به راته

اوس راځئ حضرت عایشې (رضي الله عنها) ته غوږ شو چې د دې عظیمې پیښې کیسه راته واوروي، هغه پیښه چې د الهي نور یوه داسې شعله وه چې د کفر او جاهلیت تیارې یې له مینځه یوړې د ژوند تګلاره یې او مسیر یې بدل کړ، د تاریخ مخه یې بلې خوا ته وګرځوله، حضرت عایشې (رضي الله عنها) فرمایلي:

((أول ما بدئ به رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) من الوحي الرويا في النوم، فكان لايرى رويا إلا جاءت مثل فلق الصبح، ثم حبب إليه الخلاء وكان يخلو بغار حراء فيتحنث فيه – و هوالتعبد– الليالي ذوات العدد قبل أن يترع إلى أهله، ويترود لذلك، ثم يرجع إلى خد يجة فيتزود لمثلها حتى جاءه الحق و هو في غار حراء، فجاءه الملك فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ، قال: فأخذني فغطني حتى بلغ مني الجهد، ثم أرسلني فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ فأخذني فغطني الثالثة، ثم أرسلني فقال:((اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥))(١)

فرجع بها رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يرجف فواده، فدخل علي خديجة بنت خويلد فقال: زملوني، زملوني فزملوه حتى ذهب عنه الروع، فقال لخديجة: مالي، و أخبرها الخبر، لقد خشيت على نفسي. فقالت خديجة: كلا، والله ما يخزيك الله أبدا، إنك لتصل الرحم، و تحمل الكل، و تكسب المعدوم و تقرئ الضيف، و تعين على نوائب الحق، فانطلقت به خديجة حتى أتت به ورقة بن نوفل بن اسد بن عبدالعزى بن عم خديجة.

وكان امرءا تنصر في الجاهلية، وكان يكتب الكتاب العبراني، عمي، فقالت له خديجة: يا ابن عم! اسمع من ابن اخيك، فقال له ورقة: يا ابن اخي ماذا ترى؟ فاخبره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبر ما رأى، فقال له

په أاګه شي چيګ د رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) بعثت د رمضان د یوویشتمیګ نیتګیګ په شپه پیل شویدی.

[1]. دا آیتونه د الله تعالی تردې قول پورې (علم الانسان مالم یعلم) پورې را نازل شوي وو.

ورقة: هذا الناموس الذي نزله الله على موسى يا ليتني فيها جذعا، ليتني أكون حيا إذ يخرجك قومك، فقال رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): أو مخرجي هم؟ قال: نعم، لم يأت رجل قط بمثل ما جئت به إلا عودي، و إن يدركني يومك انصرك نصرا موزرا، ثم لم ينشب ورقة أن توفي و فتر الوحي)).[1]

[یعنې: پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د وحي پیل له نیکو او رېښتینو خوبونو نه شویدی، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې هر خوب لیده لکه د سپیده داغ په شان به ښکاره او څرګندیده،(تحقق به یې موند) ورپسې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته تنهایي او ګوښه والی محبوب او ګران شو، نو د حراء په غار کې به یوازې او تنها په عبادت بوخت و، څو شپې به یې کورته تشریف نه وو، ددې څو شپو توښه، خوراک او څښاک به یې له ځان سره وړه (کله به چې خلاص شول) نو بیا به حضرت خدیجې (رضي الله عنها) ته راتله او تقریباً د همدومره نورو شپو آذوقه (توښه) به یې له ځان سره وړله، تر څو حق ورته راغی، دغه وخت حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حراء په غار کې تشریف درلود چې فرښته ورته راغله، او ورته ویې ویل: چې ووایه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: زه لوستونکی نه یم، فرمایي: چې دغه وخت نوموړې فرښتې ونیوم او په داسې زور سره یې په غیږ کې ورټینګ کړم چې بالکل بې سېکه شوم، بیا یې پرېښودم، او راته ویې ویل: ووایه، ما ورته وویل: زه لوستونکی نه یم نو بیایې په همداسې زور سره راونیوم چې بالکل بې سېکه شوم، بیایې پرېښودم او راته ویې ویل: ووایه، ما بیا ورته وویل: زه لوستونکی نه یم، نو د دریم ځل لپاره یې په همداسې زور سره راټینګ کړم چې بالکل بې سېکه شوم بیا یې پرېښودم او دا آیتونه یې راته ولوستل ((**اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥)**)) (ولوله اې محمده! (قرآن) په برکت د نامه د رب خپل، هغه رب چې پیداکړې یې دي ټول مخلوقات، پیدا کړی یې دی انسان له ټوټو د ترلیو شویو وینو څخه، ولوله (اې محمده! قرآن) حال دا چې ستا رب لوی کریم دی (پرټولوکریمانو).

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې آیتونو سره کورته راستون شو،

---

[1]. صحیح البخاری ١/ ٢-٣ باب کیف کان بدء الوحي. د الفاظو د لږ اختلاف سره دا روایت د بخاري شریف په کتاب التفسیر او تعبیر الرویا کې هم روایت شویدی.

زړه يې رپېده، حضرت خديجې (رضي الله عنها) ته ورغی او ورته ويې فرمايل: ما ونغاړئ، ما ونغاړئ، په څادر کې مې پټ کړئ، هغې هم په څادر کې پټ کړ، تر څو ويره او خوف يې له زړه نه ووتل. بيا رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې پيښې کيسه ورته بيانوله او ويې فرمايل: په ماڅه شوي؟ کيسه يې ورته وکړه او زياته يې کړه، زه پخپل ځان ويريدم. خديجې (رضي الله عنها) ورته وويل: نه داسې نده، قسم په الله چې خدای به تاکله هم رسوا او خوار نکړي، ته د خپلوۍ اړيکې ټينګې ساتې د صله رحمۍ خاوند يې، د بې وزلانو بار او پيتې اوچتوې، د نادراه او بې وسه خلکو لاس نيوی کوې، د ميلمنو قدر او عزت کوې، او د حق په مصيبتونو کې مرسته او کومک کوې يا تل د حق پلوي کوې. بيا خديجې (رضي الله عنها) د خپل تره زوی ورقه بن نوفل بن اسد بن عبدالعزی ته ورووست. ورقه د جاهليت په وخت کې عيسايي شوی و په عبراني ژبه يې ليکل کولی شوی، او په همدې ژبه به يې د خپل توان تر اندازې انجيل ليکه، خو دغه وخت ډير زوړ شوی و سترګو يې نه ليدل. حضرت خديجې (رضي الله عنه) ورته وويل: اې د تره زويه! د وراره کيسه دې واوره چې څه وايي. ورقه وويل: وراره! وايه څه دې ليدلي؟ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپلو سترګو ليدلی حال ورته بيان کړ. بيا ورقه ورته وويل: دا همغه فرښته ده کومه چې الله تعالی موسی (عليه السلام) ته راليږلې وه، کاشکې زه پياوړی او توانمند وای، اې کاش زه هغه وخت ژوندی وم کله چې تا خپل قوم شړي. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: آيا دا خلک به ما شړي؟ ورقه وويل: هو، هر وخت چې چا ستا په شان پيام راوړی دی، نو له هغه سره حتما دښمني شويده، که زه ژوندی پاتې شوم نو پوره مرسته به دې وکړم. مګر څه وخت وروسته ورقه وفات شو او وحي هم په موقتي توګه بنده شوه.]

د طبري او ابن هشام له روايت نه دا څرګنديږي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وحي له ناڅاپي راتلو وروسته د حراء له غار نه وتلی و، خو بيا بيرته ورته را ګرزيدلی او خپل ټاکلی وخت يې هملته پوره کړی و او ورپسې يې مکې ته تشريف وړی و. د طبري روايت له غار نه د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وتلو سبب هم په ګوته کوي، هغه روايت داسې دی:

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وحي د راتلو يادونه کوي فرمايي: د الله تعالی په مخلوقاتو کې مې له شاعر او ليوني نه بل شی زيات بد نه ايشيدل (يعنی لدې دواړو سره مې له بل هر شي نه زياته کينه درلوده) ان تر دې چې هغوی ته مې

هسې کټل هم نه شوی تحمل کولی، (کله چې وحي راته راغله) نو له خپل ځان سره مې وویل: چې دا زه (خپل مبارک ځان ته یې اشاره ده) شاعر یا لیونی دی! نه ، زما په هکله به قریش کله هم داسې خبره و نشي کړی، زه د غره سرته خیژم او له هغه ځای نه ځان را خطا کوم، تر څو مړ شم او د تل لپاره په راحت شم! رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي: زه په همدې فکر ووتلم، خو کله چې د غره نیمایې ته ورسیدم له آسمان نه مې آواز واورید چې راته وایي: اې محمده! ته د الله رسول یې (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زه جبریل (علیه السلام) یم. فرمایي: کله مې چې د آسمان په لوري وکتل که ګورم چې جبرئیل (علیه السلام) د یوه سړي په شکل او څیره کې د آسمان په افق کې پښې ایښې دي او وایي: اې محمده، ته د الله تعالی رسول یې، او زه جبریل یم. فرمایي: ودریدم او ورته کتل مې، او په همدې مشغول شوم او خپله اراده مې عملي نکړه، په ځای ولاړ وم هیڅ وروسته او مخکې نه تلم، د آسمان هرې خوا ته به مې چې وکتل نو هملته به مې جبرئیل (علیه السلام) په همغه شکل لیده، همدلته ځای په ځای ولاړ وم نه مخکې تلم او نه وروسته ترڅو خدیجې (رضي الله عنها) څوک راپسې را واستول، هغوی تر مکې رسیدلي وو اوبیرته خدیجې (رضي الله عنها) ته راستانه شوي وو، او زه هملته ولاړ وم، بیا جبرئیل (علیه السلام) رانه لاړ، او زه هم بیرته خپل اهل ته راستون شوم[1]. خدیجې (رضي الله عنها) ته ورغلم او د هغې له زنګانه سره پداسې حال کې چې تکیه مې ورباندې کړی وه کیناستم، راته ویې ویل : اې ابوالقاسمه: چېرته وې؟ قسم په خدای (جل جلاله) چې ما خلک درپسې ولیږل تر مکې لاړل او بیرته راستانه شول، نو ما د سترګو لیدلی حال ورته بیان کړ، دې راته وویل: د تره زویه! خوشاله اوسه، له ثبات نه کار واخله زما دې په همغه ذات قسم وي چې د خدیجې ځان د هغه په واک کې دی چې زما دا هیله ده چې ته به ددې امت نبي او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وې[2]. بیا ورقه بن نوفل ته ورغله او هغه یې له پیښې خبرکړ، نو ورقه ورته وویل: قدوس، قدوس، قسم په هغه ذات چې د ورقه ژوند د هغه په واک کې دی چې ده ته همغه ناموس اکبر (فرښته) راغلې ده کومه به چې موسی (علیه السلام) ته راتله، دا ددې امت نبي دی، ورتهووایه ټینګ او ثابت اوسه. بیا خدیجه (رضي الله عنها) ورته راغله او د ورقه بن نوفل خبرې یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وکړې. وروسته کله چې رسول اکرم د حراء په غار کې خپل مقرر وخت پوره کړ او مکې ته یې تشریف یووړ، نو

---

[1] . دا د طبري متن دی ۲۰۷/۲.

۲ . دا د ابن هشام متن دی ۲۳۷/۱_۲۳۸.

له ورقه سره يې وکتل او کله چې ورقه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې واورېدې ورته ویې ویل: قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی ته ددې امت نبي يې او تا ته هماغه ناموس اکبر (فرښته) راغلي دی کوم چې موسی (علیه السلام) ته راغلی و.

د وحي موقتي بندېدل

د وحي ددې موقتي بندیدو په هکله ابن سعد له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه یو روایت رانقل کړېدی دا ښیي چې وحي صرف څو ورځې بنده شوې وه[1]. د مسئلې په ټولو اړخونو کې له غور او څېړنې وروسته همدا نظر له نورو نه سیي او قوي بلکه یقیني ښکاری. او دا چې ویل کیږي دغه موده دری او یا دوه نیم کاله وه، د دا ډول نظر په هکله دلته یوازې دومره ویلی شو چې دا له حقیقت نه لیرې او بې اساسه خبره ده. د وحي د بندیدو پدې ورځو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیرغمګین او پریشانه و، ویرې او حیرت اخیستی و. امام بخاري (رحمه الله) په کتاب التعبیر کې یو روایت داسې رانقلوي :

((و فترالوحي فترة حتى حزن النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فيما بلغناحزنا عدا منه مرارا كي يتردى من رووس شواهق الجبال فكلما أوفى بذروة جبل لكي يلقي نفسه منه تبدى له جبريل فقال يا محمد! انك رسول الله حقا، فيسكن لذلك جأشه، و تقر نفسه، فيرجع، فإذا طالت عليه فترة الوحي غدا [2]لمثل ذلك، فإذا أوفى بذورة الجبل تبدى له جبريل فقال له مثل ذلك[3])). [د څه وخت لپاره وحي بنده شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره خفه او غمګین شو چې څو ځله يې د غره لوړې څوکې ته په منډه، منډه تشریف وړی ترڅو له

---

[1]. ابن هشام ۱۳۸/۱ لنډیز. د بخاري شریف له سیاق او بدې هکله د نورو روایتونو له تقابل او څیړنې وروسته ویلی شو چې مکې ته د رسول (ص) ستنیدل او له ورقه سره ملاقات د وحي له نزول وروسته به همغه ورځ تر سره شوی و. او له مکې له بیرته ستنیدو وروسته يې پاتې موده په غار حراء کې پوره کړې وه.

۲ . په عین (ع) سره دی چې له العدو نه اخیستل شوی او تیز تګ ته وايي او په ځینو نسخو کې په غین(غ) هم راغلی دی.

۳ . صحیح البخاري کتاب التعبیر باب اول ما بدئ به رسول الله (ص) من الوحي الرویا الصالحة ۱۰۳۴/۲.

هغه ځای نه ځان راوغورځوي، خو کله به چې د غره څوکې ته ورسید ترڅو ځان راوغورځوي، نو جبریل (علیه السلام) به ورته را څرګند شو او ورته ویل به یې: اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په حقه د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې. پدې سره به د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زړه ډاډه شو، پریشاني به یې ورکه شوه او بیرته به ستون شو، خو بیا به چې د وحي بندیدلو موده ورباندې اوږده شوه، نو بیا به په همدې اراده ووت او د غره څوکې ته به چې ورسید، نو یوځل به بیا حضرت جبریل (علیه السلام) ورته راښکاریده او هماغه خبره به یې ورته تکراروله.]

جبریل (علیه السلام) بیا وحي راوړي

ابن حجر (رحمه الله) وایي چې: دا (د وحي څو ورځې بندیدل) ددې پخاطر وو چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه هغه ویره لیرې شي کومه چې د وحي له نزول سره پیداشوې وه او تر څو د وحي بیا راتګ ته یې تنده زیاته شي[1]. کله چې د ویرې اوحیرت پردې څیرې شوې د حقیقت او واقعیت تهداب ټینګ شو، او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په علم الیقین سره پوه شو چې هغه د لوی او متعال خدای (جل جلاله) له پلوه په نبوت مشرف شویدی، او هغه فرښته چې ورته راغلې وه د وحي را وړونکې فرښته ده چې ده ته له آسمان نه وحي راوړي، نو د وحي بیا راتګ ته یې شوق او انتظار د وحي د بیا راتګ په صورت کې د ثبات او ټینګار سبب شو. بالاخره جبریل (علیه السلام) بیاورته راغی، امام بخاري (رحمه الله) له جابر بن عبدالله نه روایت کوي وایي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه مې اوریدلي چې د وحي د بندیدو په هکله فرمایي :

((فبینا أنا أمشي سمعت صوتا من السماء، فرفعت بصري قبل السماء، فإذا الملك الذي جاءني بحراء قاعد على كرسى بين السماء والارض، فجثت منه حتى هويت إلى الأرض فجئت أهلي فقلت زملوني، زملوني، فزملوني، فأنزل الله تعالى:((ياايهاالمدثر)) إلى قوله ((فاهجر)) ثم حمي الوحي وتتابع)) [2].

[یعني زه روان وم چې له آسمان نه مې یو ناڅاپي آواز واورید، پورته آسمان ته مې

[1] . فتح الباري ۲۷/۱.
[2] . صحیح البخاري کتاب التفسیر باب والرجز فاهجر ۷۳۳/۲.

وکتل که ګورم چې هماغه فرښته چې د حراء په غارکې راته راغلې وه د آسمان او ځمکې ترمنځ پر چوکۍ ناسته ده، زه ورنه وویریدم او په ځمکه را پریوتم بیا خپل اهل (کور) ته راغلم، ورته ومې ویل : ما ونغاړئ، ما ونغاړئ (په څادر کې مې پټ کړئ) هغوی به څادر کې ونغښتلم، اوبیا الله تعالی (یاایها المدثر) – تر (والرجز فاهجر) پورې راباندې نازل کړ، پدې پسې د وحي سلسله ګرمه شوه او په مسلسله توګه به راتله .

د وحي ډولونه

مخکې لدینه چې د رسالت او نبوت د مبارک ژوند تفصیلاتو ته داخل شو، لازمه وینو چې د وحي ډولونه وپیژنو ځکه وحي د رسالت مصدر او منبع او د دعوت اصل او اساس ده. ابن القیم (رحمه الله) د وحي ډولونه داسې بیانوي:

لومړی: ریښتینی خوب: او له همدې ریښتیني خوب نه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د وحي پیل شویدی.

دوهم: فرښتې به پداسې حال کې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې وحي وراچوله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به فرښته نه لیدله، لکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې فرمایلي : ((**إن روح القدس نفث في روعي ّنه لن تموت نفس حتى تستكمل رزقها، فاتقوا الله واجملوا في الطلب، ولا يحملنكم استبطاء الرزق على أن تطلبوه بمعصية الله، فإن ما عندالله لا ينال إلا بطاعته**)).

[یعنې روح القدوس زما په زړه کې دا خبره پوکړه (وا یې چوله) هیڅ یونفس ترهغې نه مری ترڅو یې خپله روزي نه وي پوره کړې، نو له الله تعالی نه وویریږئ په غوره او نیکې طریقې سره طلب او لټه کوئ او د رزق او روزۍ تاخیر او کمی دې تاسې دېته ونه هڅوي چې خپله روزي د الله تعالی په معصیت او نافرمانۍ کې ولټوئ ځکه هغه څه چې له الله (جل جلاله) سره دي هغه له اطاعت او فرمانبرۍ پرته په بل څه نه شي تر لاسه کیدلی.]

دریم : فرښته به د سړي په شکل کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راتلله، هغه ته به یې خطاب کاوه، او هرڅه به یې چې ورته وحي کول هغه به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول یادول، پدې صورت کې به کله کله اصحابو

(رضي الله عنهم) هم دا فربنته ليدله.

څلورم : رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته به وحي د ګړونګي د آواز په شان راتلله. د وحي دا صورت تر ټولو سخت اوګران و پدې صورت کې به فربنته د رسول اکرم له مبارک جسد سره يوځای کيده او وحي به يې ورته راوړله او دا دومره ګرانه وه چې د سختې يخنۍ په وخت کې به هم د رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارکې تندې نه خولې بهيدلی،او که به پدې صورت کې په اوبن سپور و، نو اوبن به يې پر ځمکه څملاست. يو ځل په همدې صورت کې وحي ورته راغله او دا وخت د محمد(صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک ورون د زيد بن ثابت (رضي الله عنه) په ورانه ايښی و، نو په زيد (رضي الله عنه) دومره زور راغی چې خيال يې کاوه ورون يې بوټ مات شو.

پنځم: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به فربنته په اصلي شکل او څيره کې ليدله، او په همدې حالت کې به فربنتې د الله تعالى په امر او ارادې سره وحي ورته کوله. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته پدې صورت کې دوه ځله وحي راغلې ده چې الله (جل جلاله) د النجم په سورت کې ورنه يادونه کړيده .

شپږم: هغه ډول وحي چې الله (جل جلاله) پاس په آسمانونو کې د معراج په شپه د لمونځونو د فرضيت او نورو مسائلو په هکله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته کړيده.

اووم: پرته لدې چې فربنته د وحي واسطه وي له رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د الله تعالى مستقيمې يعنی بلا واسطه خبرې، لکه څرنګه چې الله تعالى له موسى (عليه السلام) سره خبرې کړې. له الله تعالى سره د موسى (عليه السلام) بلا واسطه خبرې د قرآنکريم په نص سره ثابتې دي، او له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د الله تعالى د مستقيمو خبرو دليل د معراج او اسراء حديث شريف دی.

ځينې پوهانو د وحي آتم ډول هم رابنوولی دی چې الله تعالى له خپل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره پداسې حال کې مخامخ خبرې کړې چې هيڅ پرده او حجاب يې تر منځ نه و، خو ددې ډول وحي په هکله له سلفو نه رانيولې ترخلفو پورې اختلاف را روان دی او حقيقت دا دی چې دا آتم ډول ثابت ندی[1].

[1] . زاد المعاد ۱۸/۱. د لومړنې او آتم ډول په بيان کې مو لنډيز کړيدی.

د الله تعالی لور ته د بلنې حکم

د قرآنکریم پدې آیتونو کې د اسې امر وشو: ((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (١) قُمْ فَأَنذِرْ (٢) وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ (٣) وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (٤) وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (٥) وَلا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ (٦) وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (٧).)) (المدثر:١-٧)

[ترجمه : اې په جامه کې نغښتونکیه (له هیبته د وحي) پورته شه! (له ځایه د خوبه) نو وویروه (خلک له عذابه د الله که ایمان نه راوړي) او د خپل رب لویې بیان کړه او کالي خپل پاک وساته، او ګندګي او بتان ترک کړه، او مه کوه داسې احسان چې بدل یې ډیر غواړې او د پاره د رب خپل صبرکوه (او هیله ورته ولره احکامو ته یې منتظر اوسه)]

پدې آیتونو کې د الله تعالی له لوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې امرونه شویدي چې په ظاهرکې ډیر ساده او عادي ښکاري، خو په حقیقت کې د ډیرو اوچتو او لویو اهدافو او د واقعیتونو په دنیا کې د ژورې اغیزې او لوی عمل درلودونکي دي:

١ـ له انذار (ویرولو) نه هدف او غوښتنه دا ده چې تول هغه کسان چې پدې دنیا کې له الهي اوامرو نه سرغړوي او د الله (جل جلاله) د رضا مخالفت کوي باید له خپل وخیم او خطرناک انجام او عاقبت نه خبر او وویرول شي، ترڅو په زړه کې یې ویره او لړزه را ولاړه شي.

٢ـ د رب العالمین د تکبیر او په لویی سره د هغه د یادولو تقاضا او غوښتنه دا ده چې د ځمکې په مخ باید بل هیڅا ته هم لویي او کبریا پاتې نه شي، بلکه د داسې کبریاء او لویی ماڼی باید رانسکورې کړی شي تر څو د ځمکې په مخ له الله (جل جلاله) پرته بل هیڅوک د لویی اوکبریا درلودونکی نه وي.

٣ـ د جامو د پاکی او له هر ډول چټلی نه د ځان ساتلو هدف دا دی چې په ظاهري او باطني صفایی او پاکی، له هر ډول ګندګی او شائبو نه د نفس په تزکیه کې د کمال هغه لوړې پوړی ته وخیژي چې انسان ورته یوازې د الله تعالی په رحمت، حفظ، هدایت او نور سره رسیدی شي. هدف دا دی چې هغه د کمال دې درجې ته په رسیدو

سره د انساني ټولنې لپاره داسې قدوه او عظیمه نمونه وي چې سلیم زړونه ور پورې نښلي، او له حق نه منحرف او کاږه زړونه يې له هیبت او عظمت نه په لړزه راځي، او بالاخره ټوله دنیا د موافقت او یا مخالفت په صورت کې د هغه په شاوخوا راوڅرخي.

۴_ دا چې امر ورته کوي چې په نیکۍ او احسان سره د کثرت یا زیات بدل هیله او غوښتنه مه کوه، مطلب يې دا دی چې خپل عمل، کړه او هلې ځلې لویې او غټې ونه شمیرې، بلکه په مسلسله توګه په یوه عمل پسې د بل په لټه او کوښښ کې وې، زیات مشقت وګالي، عظیمې قربانۍ وړاندې کړې، خو بیا دا ټول هیرکړې او داسې وانګیرې چې دا د الله تعالی په وړاندې هیڅ هم ندي یعنی د الله تعالی په یاد او د هغه په وړاندې د ځواب ورکولو له ویرې خپلې ټولې قربانۍ، مشقتونه او تکلیفونه له یاده وباسي اوپه هیڅ يې وشمیرې.

۵_په وروستي آیت کې الله تعالی دېته اشاره کوي چې د دعوت او بلنې په لاره کې به هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمنانو او معاندینو له خوا ډول ډول کړاوونه او تکلیفونه وینې، مخالفت به ورسره کیږي، ملنډې به ورباندې وهل کیږي، ان تر دې چې دده او دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو (رضي الله عنهم) د قتل او وژلو کوښښونه به کیږي. نو الله تعالی ورته امر کوي چې ددې ټولو مشکلاتو په وړاندې له صبر او زغم نه کار واخلې او د فولادي غره په شان ثابت او ټینګ ودریږې، خو دا صبر او ثبات به ددې پخاطر نه وي چې کومه شخصي ګټه او نفسي غوښتنه يې پرې پوره شي بلکه دا ټول به یوازې او یوازې د الله تعالی د رضا پخاطر وي .

الله اکبر! دا حکمونه او اوامر په ظاهره څومره بسیط خو الفاظ يې څومره جذاب، اوچت او د ژور اثر درلودونکي دي، او همدا په ظاهر کې بسیط او آسانه اوامر د عمل او هدف په ډګر کې ډیر عظیم، سخت او لوی دي. او د همدې اوامرو په نتیجه کې څومره عظیم الشان طوفان را اوچت شویدی چې د نړۍ ګوټ ګوټ ته رسیدلی، لوی انقلاب يې راوستی او نړۍ يې یو له بل سره وصل او یو ځای کړیده.

همدا مبارک آیتونه د تبلیغ او دعوت مواد او اصول هم په ګوته کوي، د انذار مطلب او مقصد دا دی چې دا وښيي د انسان ځینې کارونه او اعمال داسې دي چې نتیجه او عاقبت يې ډیر خطرناک او وخیم دی، او څرنګه چې هرچا ته دا معلومه ده چې انسان پدې دنیا کې د خپلو ټولو کړو نتیجه او جزا نه ویني، نو پدې صورت کې د انذار یوه تقاضا دا ده چې د انسان د ټولو اعمالو او کړو وړو د بدلې او جزا لپاره له دنیا نه علاوه یوه بله ورځ هم وجود ولري، او دا همغه ورځ ده چې د قیامت، د جزا، او دین د

ورځې په نامه یادیږي، او دا بیا ددې غوښتنه کوي چې باید له دنیوي ژوند نه پرته بل ژوند هم وجود ولري.
او نور آیتونه له بندګانو نه دا غواړي چې باید یوازې د توحید لاره غوره کړي، ټول کارونه واحد خدای ج ته وسپاري، د خدای تعالی د امر او رضا په مقابل کې خپلې هیلې، غوښتنې او د خلکو خوښې او رضا شا ته واچوي.

نو د دعوت مواد او اصول به دا وي:

الف: توحید.
ب: د قیامت په ورځ ایمان.
ج: د نفس تزکیه، له هر ډول منکراتو، بدیو او چټلیو نه ځان ساتل، او د ټولو هغو امورو پرېښودل چې د خطرناک عاقبت او وخیم انجام درلودونکې وي. همدا راز د هر ډول نیکۍ، خیر، فضیلت او کمال خپلول او سرته رسول .
د: ټول کارونه الله تعالی ته سپارل.
هـ: ددې سلسلې آخرینۍ کړۍ د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په رسالت باندې ټینګ او پوخ ایمان درلودل، او دا ټول د هغه تر قیادت لاندې او د هغه له لارښوونې سره سم سرته رسول دي.
بله دا چې دا مبارک آیتونه ددې عظیم کار او مسولیت د ادا لپاره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته امرکوي چې نور خوب، آرام، ګرمه بستره پرېږدي د کړاو، مشقت، او جهاد لاره غوره کړي: ((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۱) قُمْ فَأَنذِرْ (۲))) دا ددې معنی ورکوي لکه چې وویل شي: هغه څوک چې یوازې د ځان لپاره ژوند کوي،کیدای شي خوب او آرام ولري، خو ته اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره مسولیت په غاړه لرې چې باید نور د خوب، آرام او ګرمې بسترې په فکر کې نه وې، ستا پیتی دومره دروند دی چې له هغه سره له کړاو او مشقت پرته بل څه نه شي لیدلئ، پاڅه، ډیرعظیم مسولیت در په غاړه دی، دا تر ټولو ستر پیتی همدا ستا دی، پاڅه د جهاد او تکلیفونو دا اغزنه لار ووهه، پاڅه! نور د خوب او آرام وخت نشته نور د بې خوابۍ، مسلسل کړاو دور شروع شویدی، پاڅه او ددې لوی او درانده بار د اوچتولو لپار ځان تیار او چمتوکړه. دا ډیره عظیمه او هیبتناکه کلمه او خبره ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ګرمې بسترې او آرام ژوند نه

راپاڅوي او د تندو توپانونو، خونړيو جګړو، او عظيمو حادثو په سمندر کې يې ورلاهو کوي، د کور له آرام ژوند نه يې را باسي او د خلکو د ضميرونو او ژوندنيو حقايقو د مقابلې او کشمکش په ميدان کې يې دروي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ددې الهي حکم د اوريدو سره سم را پاڅيد او څه د پاسه شل کاله د جهاد او مقاومت په ډګر کې ولاړ و، خوب او آرام يې نه درلود. ددې عظيم مسوليت د ادا په لارکې يې ځان، اهل او اولاد ټول هيرکړي وو، په پوره ثبات او ميړانه سره يې د الله تعالی لورته بلنه کوله، او ددې دومره ستر او درانده بار او پيتې په اوچتولو او وړلو کې يې د ستومانۍ او کمزورۍ احساس ونکړ. رښتيا هم چې دا ډير درونډ بار و ځکه دا د ټول بشريت، او د ټولې عقيدې مسئوليت و، دا د ژوند په ټولو اړخونو کې د جهاد او انقلاب لار وه. دا ټوله موده د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جهاد، جګړې او کړاو په ډګر کې و، داسې کله هم پيښنه نه شوه، چې د يوه کار له امله دې بل کار ورنه پاتې شوی وي. له کومه وخته يې چې دا الهي حکم تر غوږو شويدی له همغې ورځې نه يې ټول ژوند د مسلسل جهاد او دوامدارې جګړې په ميدان کې تير کړيدی، جزاه الله عنا و عن البشرية کلها خيرالجزاء[1].

په راتلونکو پاڼو کې به د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې مسلسل او نه ستړيکيدونکي جهاد په هکله څه لنډې او مختصرې خبرې وکړو.

---

[1]. في ظلال القرآن ۱۲۸/۲۹ تر ۱۸۲ پورې.

د دعوت مرحلې (پړاوونه)

د محمد (ﷺ) د نبوت مبارک ژوند په دوو بيلابيلو دورو ويشلی شو:

ا_ مکي دور_ تقريبا ديارلس کاله.
۲_ مدني دور_ پوره لس کاله.

بيا هر دور مختلفې مرحلې لري چې هره مرحله د خاصو ځانګړتياوو او بيلوونکو خصائصو درلودونکې ده، که د دعوت او بلنې پر دې دواړو دورو لږ دقيق او ژور نظر واچوو، نو همدا خبره به راته ښه څرګنده او په ډاګه شي.

مکي دور په دريو مختلفو مرحلو ويشل کيدای شي:
۱_ د پټې بلنې مرحله چې موده يې درې کاله وه .

۲_ د مکې خلکو ته د بلنې د اعلان مرحله، د بعثت د څلورم کال له پيل نه د بعثت د لسم کال تر وروستۍ برخې پورې.

۳_ له مکې نه د باندې د دعوت د اعلان او خوريدو مرحله، د بعثت د لسم کال له وروستيو نه مدينې ته د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر هجرته .
د مدني دور د مراحلو تفصيل به پخپل ځای کې راشي.

لومړۍ مرحله

دعوت او تبلیغ

درې کاله پټه او سري بلنه

دا خو هرچا ته په ډاګه ده چې مکه هغه وخت د عربو دیني مرکز و، د کعبې شریفې ساتونکي، د امورو مشران او د عربو په نزد د مقدسو بتانو ساتونکي هم همدلته مکه کې وو، نو ددې ځای اصلاح او ددې خلکو په نیغه لار روانول د نورو په نسبت ډیرګران او مشکل کار و. دلته د دعوت او اصلاح لپاره داسې پخې ارادې او ټینګ عزم ته ضرورت و چې د مصیبتونو او مشکلاتو طوفانونه یې له ځایه ونه شي خوځولی. او پداسې حالاتو کې د حکمت تقاضا او غوښتنه هم دا وه چې دعوت او بلنه باید په لومړي سرکې په پټه او مخفي توګه ترسره شي، ترڅو د مکې اوسیدونکي په ناڅاپي او نابېره توګه له یوه راپاروونکي حالت سره مخامخ نه شي .

د اسلام لومړني لارویان

طبیعي خبره وه چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باید لومړۍ هغه کسان اسلام ته راوبولي چې له ده او آل بیت سره دوستي او نژدې اړیکې ولري. همداسې وشول رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړۍ خپل دوستان اسلام ته راوبلل، او هغو کسانو ته یې د اسلام بلنه ورکړه چې د خیر تمه یې ورنه کوله، پیژندل یې چې هغوی تل د حق او حقیقت خواته درېږي، او دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صدق، ریښتینولی او صلاح باندې پوخ باور لري.
لدې ډلې نه هغو کسانو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بلنه ومنله چې کله یې هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عظمت، صلاح، صدق، او صداقت په هکله شک نه و کړی. دا د الله تعالی غوره بندګان په اسلامي تاریخ کې د السابقون الاولون په نامه شهرت لري، ددې ډلې په سرکې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بي بي حضرت خدیجه (رضي الله عنها)، د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آزاد شوی غلام زید بن حارثه بن شرحبیل

الکلبي[۱]، او د محمد مصطفی (علیه السلام) د تره زوی علي بن ابي طالب، چې هغه وخت لا ماشوم و او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر کفالت لاندې و او د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر ټولو نژدې ملګری حضرت ابوبکر صدیق (رضي الله عنهم) وو، دوی هغه کسان دي چې د دعوت په لومړنیو ورځو کې په اسلام مشرف شویدی.

پدې پسې ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) د اسلام لورته د بلنې لپاره متې راونغښتلې. ابوبکر (رضي الله عنه) پخپل قوم کې یو منل شوی او مخور سړی و، د خپلو نیکو اخلاقو، تدبر، پوهې او په تجارت کې د تجربې له برکته به همیش خلک ده ته ورتلل، ناسته ولاړه یې ورسره درلوده، نو له همدې فرصت او حیثیت نه په استفادې سره یې هغه کسان اسلام ته رابلل چې اعتماد او باور یې ورباندې درلود، او خپل راز یې ورته ویلی شوای، بالاخره د ابوبکر (رضي الله عنه) د دعوت او تبلیغ په نتیجه کې عثمان بن عفان الاموي، زبیر بن العوام الاسدي، عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابي وقاص (الزهریان)، طلحه بن عبیدالله التیمي (رضي الله عنهم اجمعین) په اسلام مشرف شول او پدې ترتیب سره دا آته کسان د اسلام لومړني لاروي او مخکښان دي.

همدا راز بلال بن رباح الحبشي (رضي الله عنه) هم د لومړنیو مسلمانان څخه دی، ورپسې د اسلامي امت امین ابو عبیده عامر بن الجراح[۲] (د بني الحارث بن فهر له کورنۍ نه)، ابو سلمه بن عبدالاسد، ارقم بن ابي الارقم (المخزومیان)، عثمان بن مظعون او وروڼه یې قدامه او عبدالله، عبیده بن الحارث بن المطلب بن عبدمناف، سعید بن زید العدوي او ښځه یې فاطمه بنت الخطاب العدویه (د عمر بن الخطاب خور)، خباب بن الارت، عبدالله بن مسعود الهذلي او داسې نور (رضي الله عنهم) په اسلام مشرف شول. او همدوی السابقون الاولون دي چې د قریشو په مختلفو کورنیو پورې يې اړه درلوده. ابن هشام یې شمیره څلویښت ښوولې او نومونه یې هم ذکر

---

[1]. زید په جګګړه کي نیول شوي او غلام (اسیر) شوي و، حضرت خدیجه (رضي الله عنها) د هغه مالکه وه او بیا یي رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هبه کړ بو وخت د هغه پلار او تره راغلل تر خګو له حګان سره یي بوزي، خو هغه رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل تره او پلار په مقابل کیګ غوره کړ. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه متبني (خپل نسبتی زوی) وباله او په زید بن محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یي شهرت وموند تر خګو اسلام راغی او د عربو دغه عادت یي لغوه کړ.

[۲]. پدي هکله صحیح البخاری مناقب ابي عبیده بن الجراح ۱/۵۳۰ وګګوره

کړيدي[۳]. خو پدې لست کې څنې کسان داسې دي چې له السابقون الاولون نه يې شميرل پوره ثابت ندي او په هکله يې اختلاف وجود لري.
ابن اسحاق وايي: وروسته ډله ډله خلک (نارينه او ښځې) په اسلام مشرف شول تر دې چې په ټوله مکه کې د اسلام نوم خور شو او د خلکو په ژبو به ياديده.[۱]
خو لومړنيو ټولو په پټه اسلام راوړی و، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به هم په مخفي توګه غونډې ورسره کولې او د دين ښوونه به يې ورته کوله، ځکه دغه وخت دعوت مخفي او وګړيز (فردي) و. وحي هم د المدثر سورت له لومړيو آيتونو وروسته په مسلسله توګه راتلله. دغه وخت به چې کوم آيتونه را نازليدل هغه به لنډ لنډ وو خاتمه به يې په ډيرو زړه راښکونکو الفاظو سره کيده. دا آيتونه به پر زړونو د ژورې اغيزې درلودونکي او د هغه وخت له سکون او رقت نه ډکې فضا عين مطابق وو. دې آيتونو د نفس تزکيې او پاکۍ ته بلنه ورکوله او په دنيوي چټليو باندې د ملوث کيدو او ککړيدو زيانونه يې په ګوته کول، له جنت او دوزخ نه به يې خبرې کولې او داسې به يې ترسيمول تا به ويل چې همدلته اوس حاضر موجود دي، مومنان به يې د وخت له بشري ټولنې نه اوچت او يوې بلې فضا اوچتول.

لمونځ

د لمانځه امر د اسلام په لومړيو کې رانازل شوی ، مقاتل بن سليمان وايي: د اسلام په لومړيو کې الله تعالی دوه رکعته سهار او دوه رکعته ماښام لمونځ فرض کړی و، الله تعالی فرمايي: ((وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالإِبْكَارِ)). (غافر– ۵۵)
ترجمه: (او تسبيح وايه سره له ثنا د رب خپل هم په آخره د ورځې کې او (هم) په اوله د ورځې کې...). ابن حجر وايي: له معراج نه مخکې هم رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) په قطعي توګه لمونځ کاوه، خو اختلاف پدې کې دی چې د پنځه وخته لمانځه له فرضيت نه مخکې هم کوم لمونځ فرض و او که نه؟ ويل کيږي چې هغه وخت يوازې له لمرختلو او لمر لويدلو نه مخکې لمونځ فرض و او بس. حارث بن اسامه د ابن لهيعه له لارې له زيد بن حارث نه موصول روايت کوي: په لومړيو کې چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وحي راغله، جبريل (عليه السلام) ورته راغی، د اوداسه طريقه يې وروښودله، او کله

(۳). سيره ابن هشام ۲۴۵/۱ الی ۲۷۲.
(۱). ابن هشام ۱. ۲۷۲ .

چې له اوداسه فارغ شو نو يوه لپه اوبه يې واخيستې او په عورت (شرمگاه) يې وروشيندلې. ابن ماجه هم پدې مفهوم يو حديث رانقل کړيدی. له براء بن عازب اوله ابن عباس (رضي الله عنهم) نه هم دې ته ورته يو حديث روايت شويدی د ابن عباس (رضي الله عنهما) په حديث کې راځي: ((**وكان ذلك من أول الفريضة**))[1]. دا لمونځ له لومړنيو فرائضو څخه و.

ابن هشام وايي: کله به چې د لمانځه وخت شو نو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) به درو او خوړونو ته تلل او هلته به يې له خپل قوم نه پټ لمونځ اداء کاوه. يو ځل ابو طالب وليدل چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او علي (رضي الله عنه) لمونځ کوي، نو پدې هکله يې پوښتنه ورنه وکړه، او چې په حقيقت پوه شو نو د ثبات او ټينگار امر يې ورته وکړ.[2]

قريش په اجمالي توگه له مسئلې نه خبريږي

د دعوت او بلنې په مختلفو پيښو او واقعاتو کې له غور او دقت نه وروسته دا په ډاگه کيږي چې دعوت که څه هم پدې مرحله کې پټ، مخفي او انفرادي شکل درلود، خو بيا هم قريش وربانديې خبر وو البته دا وه چې چندان باک يې نه وربانديې راوړ او دې خوا ته يې زياته توجه نه درلوده.

محمد الغزالي وايي: دا خبرونه د قريشو غوږونو ته رسيدلي وو، خو ځان يې نه خوځاوه، باک يې نه وربانديې راوړ، کيدای شي به دا گومان به يې کاوه چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به هم د هغو ديني خلکو په شان وي کوم چې د الوهيت او الهي حقوقو په هکله خبرې کوي، لکه اميه بن ابي الصلت، قس بن ساعده، عمرو بن نفيل او داسې نور، خو کله چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دعوت مخ په خوريدو شو، اغيزه يې زياته شوه، همدا وه چې هغوی هم ورنه وويريدل او د وخت په تيريدو سره يې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او دده دعوت تر نظر او مراقبت لاندې ونيو.[3]

دری کاله تير شول خو اسلامي دعوت همداسې پټ او انفرادي (وگړيز) شکل درلود،

---

[1]. مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ النجدي ص ۸۸.

(۲). ابن هشام ۱/ ۲۴۷.

[3]. فقه السيرة ص ۷۲.

پدې موده کې يو داسې مومن ټولګى جوړ شو چې غړي يې د ورورۍ او تعاون په مزي يو له بل سره تړل شوي وو. د رسالت تبليغ جريان درلود ، او اوچت منزل ته د رسالت او دعوت د رسولو هڅې جاري وې، په همداسې حالت کې د الله تعالى له لوري وحي راځي او رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته امر کوي چې خپل قوم په ښکاره او علني توګه اسلام ته راوبولي، له باطل سره ډاګيزې مقابلې ته ملا وتړي او د دوى پر بتانو د حقيقت ګوزار وکړي او له مخ نه يې پردې پورته کړي تر څو خلک يې په حقيقت او محتوى پوه شي.

دوهمه مرحله

ښکاره دعوت او تبلیغ

د دعوت د اعلانولو لومړی فرمان

پدې هکله تر ټولو لومړی د الله تعالی دا قول را نازل شوي ((وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ)). (الشعراء: ۲۱٤)

[ترجمه: او ویروه ته (له عذابه اې محمده! هغه) خپلوان د تا چې ډېر نژدې دي (درته).]

دا آیت د الشعراء په سورت کې دی، ددې سورت په پیل کې د موسی (علیه السلام) کیسه راغلې ده او دا ښیي چې د موسی (علیه السلام) د نبوت پیل څنګه او څه ډول و، بیا هغه له خپل قوم (بني اسرائیلو) سره هجرت وکړ الله تعالی دوی ته له فرعون نه نجات ورکړ، فرعون او لښکرې یې غرقې شوې. په بل عبارت دغه کیسه د موسی (علیه السلام) د دعوت پر ټولو مرحلو رڼا اچوي. پداسې وخت کې د موسی (علیه السلام) د کیسې بیان چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ښکاره او علني بلنه مامور کیږي، زما په نظر ددې پخاطر و چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې (رضي الله عنهم) د دعوت له پیل نه د خپلې لارې له هر څه نه خبر وي، په وړاندی یې یوه داسې نمونه او یو داسې مثال موجود وي چې د هغه په رڼا کې دې ته آماده او تیار شي چې د ښکاره او علني دعوت په مرحله کې به له راز راز مشکلاتو سره مخامخ کیږي، د دروغو نسبت به ورته کیږي او ډول، ډول ظلمونه به ویني.

دا سورت د هغو قومونو له عاقبت او انجام نه هم یادونه کوي کوم چې د الله تعالی رسولان (علیهم السلام) یې تکذیب کړي او د هغوی له اطاعت نه یې سر غړولی دی لکه د نوح (علیه السلام) قوم، عاد، ثمود د ابراهیم او لوط (علیهما السلام) قومونه او اصحاب ایکه. د فرعون او ددې قومونو له عاقبت او انجام نه یادونه او خبرې ددې پخاطر دي چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تکذیبونکي او د هغه له امر نه سر غړونکي پدې پوه شي چې که هغوی سمې لارې ته برابر نه شي او د حق پیروي ونکړي نو هغوی به هم له یوه خطرناک انجام سره مخ کیږي او الله تعالی به یې مواخذه کوي، او بل هدف یې دا و چې مومنان له خپل راتلونکي نه مطمئن او

پدې باوري شي چې پای او راتلونکی د دوی دی، بری د دوی او ناکامي د دښمنانو په برخه ده.

نژدې خپلوانو ته بلنه

ددې آیت له نازلیدو وروسته رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله کورنۍ (بني هاشم) راوبلل، هغوی بلنه ومنله راغلل، او د بني المطلب بن عبدمناف له کورنۍ نه هم څو کسان ورسره وو، ټول پنځه څلویښت کسان راټول شول.

ابو لهب وړاندې شو د خبرې سر یې ونیو او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په خطاب سره یې وویل: ګوره! دا ستا ترونه او د ترونو زامن دي، خبرې وکړه خو ناپوهي پریږده، پدې ښه پوه شه چې ستا کورنۍ د ټولو عربو زور نلري، نو زه حق لرم چې و دې نیسم (لدې کارنه دې منع کړم).ستا لپاره همدا ستا کورنۍ کافي ده چې مخه دې ونیسي که چېرې ته پخپله خبره همداسې ټینګ پاتې شې، نو ستا د قوم لپاره ستا مخنیوی لدینه آسانه دی چې قریش ټول ستا په خلاف را پورته شي، او نور عرب یې هم مرسته وکړي، زه نه پوهیږم هغه وخت به بیا بل څوک داسې پیدا شي چې ستا په شان د خپل قوم د تباهۍ او بربادۍ دا ډول سبب وګرزي؟! رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) چوپ پاتې شو او پدې مجلس کې یې هیڅ خبرې ونکړې.

وروسته رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم ځل بیا هغوی راوبلل، کله چې غونډ شول ویې فرمایل: ((**الحمد لله أحمده، و أستيعنه، و أومن به، و أتوكل عليه، و أشهد أن لا إله إلاالله وحده لا شريك له**)) **ثم قال**: ((**إن الرائد لا يكذب أهله و الله الذي لا إله إلا هو، إني رسول الله إليكم خاصة و إلى الناس عامة و الله لتموتن كما تنامون، و لتبعثن كما تستيقظون، و لتحاسبن بما تعملون، و إنها الجنة أو النار أبدا**)). یعنې: ټول حمد او ثنا الله تعالی لره ده، زه د هغه ثنا وایم، له هغه نه مرسته غواړم، په هغه ایمان لرم، او په هغه باندې بروسه او توکل کوم، او پدې شاهدي وایم چې له الله تعالی پرته بل هیڅوک هم د عبادت وړ ندي، هغه واحد دی هیڅ شریک نلري، بیا یې وویل: مشر او لارښود خپل اهل او د خپل کور خلکو ته دروغ نه وایي قسم په هغه خدای چې لده پرته بل اله (د عبادت وړ معبود) نشته، زه د الله تعالی له لوري ستاسې لپاره په خاصه توګه او د ټولو خلکو لپاره په عامه توګه رسول او استازی رالیږل شوی یم، قسم په الله (جل جلاله) داسې به مرئ لکه څرنګه چې

ویده کیږئ، او داسې به بیرته را ژوندي کیږئ لکه څرنګه چې له خوب نه را پاڅیږئ، او د خپل هر عمل حساب او کتاب به درسره کیږي، بیا به د تل لپاره یا جنت وي او یا دوزخ.

ور پسې ابو طالب داسې وویل: ستا سره زمونږ لپاره د ویاړ خبره ده، مونږ له هر چا نه زیات ستا نصیحت ته غوږ ږدو او منو یې، مونږ له هر چا نه زیات ستا خبره رښتیا ګڼو، دا دي ستا ترونه او تربرونه ټول حاضر دي، زه هم د دوی یو غړی یم، خو زه ستا د خوښې او هدف د تکمیل په لار کې له دوی نه وړاندی یم، په پوره ډاډ او اطمینان سره مخ په وړاندې درومه، خپله دنده په ښه توګه ادا کړه، قسم په الله تل به دې خوا ته ولاړ وم او ملاتړ به دې کوم، خو طبیعت او نفس مې د دې اجازه نه راکوي چې د عبدالمطلب دین پریږدم.

دلته ابو لهب وویل: والله چې دا ډیره بده ده، مخکې لدینه چې نور خلک یې له دې کارنه منع کړي باید تاسو یې لاس ونیسئ او له دې لارې نه یې را واړوئ. ابو طالب په ځواب کې ورته وویل: قسم په الله تر څو ژوندي یو دفاع به ور نه کوو[1].

د صفا پر غونډۍ

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدینه ډاډه شو چې نور به ابو طالب د دعوت په لاره کې له ده نه دفاع او ملاتړ کوي، نو یوه ورځ د صفا غونډۍ ته وخوت او په لوړ آواز یې وفرمایل: یا صباحاه.[2]! (اې سهاره)؟ ددې غږ په اوریدو سره د قریشو خلک راټول شول، او رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توحید، په رسالت او آخرت باندې ایمان ته راوبلل. بخاري شریف ددې کیسې یوه برخه له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وایي:

((لما نزلت ((و انذر عشيرتك الاقربين)) صعد النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي الصفا فجعل ينادي يا بني فهر! يا بني عدي! لبطون قريش، حتى اجتمعوا، فجعل الرجل إذا لم يستطع أن يخرج أرسل رسولا لينظر ما هو؟ فجاء أبو

---

(1). ابن الاثیر، فقه السیرة ص ۷۷- ۷۸.

(2). د عربو دا عادت وُ چې د دښمن له حملې نه د خبریدو او اعلان په وخت کې به په کوم اوچت ځای دریدل او پدې الفاظو (یا صباحاه) سره به یې نارې وهلې.

لهب و قریش فقال: أرایتکم لو أخبرتکم أن خیلا بالوادي ترید أن تغیر علیکم أکنتم مصدقي؟ قالوا: نعم، ما جربنا علیك إلا صدقا. قال: فإني نذیر لکم بین یدي عذاب شدید. فقال أبولهب: تبا لك سائر الیوم، ألهذا جمعتنا؟ فنزلت ((تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ))[1] . [یعنی کله چې د ((وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ)) آیت را نازل شو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفا غونډۍ ته وخوت او د قریشو کورنیو ته یې جدا جدا غږ وکړ، اې بني فهر، اې بني عدي! تر څو ټول قریش راغونډ شول، ابولهب هم راغی، نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: که درته ووایم چې پدې دره یا خوړکې یوه ډله شهسواران دي غواړي حمله درباندې وکړي، نو آیا تاسې به زما دغه خبره ومنئ؟ دوی وویل: هو، مونږ له تا نه همیشه ربتیا اوریدلي دي. بیا یې ورته وفرمایل: زه تاسې ته له یوه سخت عذاب نه د خبر ورکونکي په حیث راغلی یم. پدې وخت کې ابو لهب وویل: ټوله ورځ هلاک اوسې، همدا نن هلاک شې آیا د همدې لپاره دې راټول کړي وو؟ نو پدې پسې (تبت یدا ابی لهب و تب) (مات، هلاک دې شي دواړه لاسونه د ابي لهب او پخپله دې هم هلاک شي)) سورت رانازل شو.]

مسلم شریف له ابو هریره (رضي الله عنه) نه په روایت سره ددې کیسې بل اړخ رانقلوي وایي: کله چې د(وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ) آیت را نازل شو، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آواز وکړ، دا آواز عام هم و او خاص هم، ویې فرمایل:((**یا معشر قریش انقذوا انفسکم من النار،یا معشر بني کعب! انقذوا انفسکم من النار، یا فاطمةبنت محمد! انقذي نفسک من النار، فاني والله لا املک لکم من الله شیئا، الا ان لکم رحما سابلها ببلالها**)).

[اې قریشو! ځانونه له جهنم نه وساتئ، اې بني کعب! ځانونه له دوزخ نه وساتئ، اې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لورې فاطمې! (رضي الله عنها) ځان له اور نه وساته، ځکه قسم په خدای چې زه د الله تعالی له مواخذې او ګرفت نه ستاسې د خلاصون په لاره کې هیڅ واک او اختیار نلرم، خو دا ده چې ستاسې سره د نسب او قرابت اړیکې لرم، او کوښښ کوم چې حق يې ادا کړم، ټینګې او برقرارې يې

[1]. صحیح البخاري ۲/ ۷۰۲- ۷۴۳ په صحیح مسلم کې هم دا روایت شته دی ۱/ ۱۱۴.

وساتم.[۱]

دا بلنه پوره او بشپړ اعلان او تبلیغ و، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو خپلوانو ته دا وښوده چې نور د اړیکو ټینګښت پدې رسالت باندې تر ایمان راوړلو پورې اړه لري او د الله تعالی له لوري ددې اعلان او انذار له نازلیدو وروسته د عربو باطل قومیت او قومي تعصب له مینځه تللی دی.

د حق اعلان او د مشرکینو عکس العمل

ددې آواز انګازې د مکې په شا او خوا کې لا اوریدل کیدلې چې د الله تعالی یو بل امر رانازل شو او هغه داسې و:((**فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنْ الْمُشْرِكِينَ**)).(الحجر: ۹٤) [ترجمه: نو ښکاره (او په جهر کړه اې محمده!) هغه چې ته مامور یې پرې او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هیڅ التفات او پروا ددوی ویلو ته)).] نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پیل وکړ د شرک او خرافاتو له مخ نه پردې اوچتوي، ضررونه یې په ګوته کوي د بتانو اصلي څیره خلکو ته ښیي او د مثالونو په رڼا کې ددې باطلو معبودانو کمزوري او ناتواني په ګوته کوي او دا اعلانوي هر څوک چې د بتانو عبادت کوي او یا بتان د ځان او الله تعالی تر مینځ وسیله ګرزوي هغوي ټول ګمراهان او بې لاری دي.

کله چې د مکې خلکو واوریدل چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بتانو پسې خبرې کوي او په ډاګه سره وایي چې مشرکان او د بتانو عبادت کوونکي ټول ګمراهان او په باطله روان دي، نو دا د حق آواز لکه تندر داسې ورباندې ولګید، اور ورباندې بل شو، ویرې واخیستل چې هسې نه دا عظیم انقلاب د هغوی ټول عادات او عنعنات ختم نکړي، نو همدا وه چې ددې بر حق انقلاب په وړاندې ودریدل او د دښمنۍ لاره یې ورسره ونیوه.

مشرکان ځکه ددې لوی بدلون او عظیم انقلاب په وړاندې ودریدل چې پدې پوهیدل چې له یوه الله تعالی نه پرته له بل هر چا نه د الوهیت نفي، او په رسالت او آخرت باندې ایمان دا معنی لري چې انسان باید دې دین ته په کامله توګه مطیع او فرمانبردار وي او دې رسالت ته داسې تسلیم شي چې بیا د ځان او مال سودا او خبره ورسره نه وي، هر څه یې الله تعالی ته سپارلي وي. څرګنده ده چې پدې صورت کې خو

[1]. صحیح مسلم ۱۱۴/۱. صحیح بخاري ۱/ ۳۸۵.

بيا د مشرکينو هغه باطله مشري او واکداري له مينځه تلله، او بيايې نه شوی کولی خلکو ته د دين په نامه بازي ورکړي، ويې غولوي او دا ممکنه نه وه چې نور يې پر مظلومانو باندې خپلو ظلمونو ته ادامه ورکړې وی. هو، هغوی د ايمان په رښتينې معنی پوه وو ځکه يې زړه نه شوی ورته ښه کولی. هغوی خپله ګمراهي او باطله مشري نه شوای پريښودلی نو ځکه يې د رسالت له قبلولو نه انکار کاوه، الله تعالی فرمايي:

((بَلْ يُرِيدُ الإِنسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ)) (القيامة:٥)

هغوی پدې ټولو ښه پوه وو، خو حيران وو، چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شان صادق، امين، کريم، عزيز او د داسې عظيم شخصيت درلودونکي چې په اوچتو اخلاقو او سپيڅلتيا کې يې په ډيرو پيړيو کې مثال ندې ليدل شوی، په وړاندې څه وکړي؟ او کومه لاره ورسره ونيسي؟ له سلا او مشورو، غور او فکر وروسته دې فيصلې ته ورسيدل چې د رسول اکرم(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره ابوطالب ته ورشي او سوال ورنه وکړي چې خپل وراره لدې کارنه واړوي . زيار يې يوست چې خپله دا غوښتنه جدي اوکلکه وښيي، نو دا خبره يې سره غوټه کړه چې ابوطالب ته به داسې وايي: د بتانو د عبادت پريښودلو ته بلنه، او دا خبرې چې دا بتان باطل دي، هيڅ وس او توان نلري، دا ټول په حقيقت کې د دوی (مشرکانو) او د دوی د پلرونو سپکاوی او د دوی د دين توهين دی چې دوی يې نه شي زغملی .

ابوطالب ته د قريشو جرګه

ابن اسحاق وايي: د قريشو ځينې مشران ابوطالب ته ورغلل اوداسې يې ورته وويل: ابوطالبه! ستا وراره زمونږ خدايانو ته د بدو نسبت کوي، زمونږ دين باطل ګڼي، زمونږ پلرونه بې لارې اوګمراهان بولي، مونږ ته بې عقلان او احمقان وايي، نو يا يې لدې کار نه واړوه، او يا ته له مينځه ليرې شه چې مونږ ورسره پوه شوو او خپل حساب ورسره تصفيه کړو، پوهيږو ته هم زمونږ په شان اختلاف ورسره لرې، نو پريږده چې ورنه بې غمه دې کړو. ابوطالب په ډيره ښه او نرمه لهجه هغوی ته ځواب ورکړ او رخصت يې کړل. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل دعوت جاري ساته او د الهي دين د قيام او حاکميت لپاره يې نه ستړيدونکې هلې ځلې کولې.[١]

د حج په موسم کې د دعوت د مخنيوي پخاطر د قريشو مشورتي

[١] . ابن هشام ٢٦٥/١.

غونډه

د ښكاره بلنې له پيل نه يوازې څو مياشتې تيرې شوې وې چې د حج وخت را نژدې شو قريش متوجه شول چې پدې وخت كې د مختلفو ځايونو خلک راځي، نو په كار ده چې داسې يو تدبير ونيول شي او داسې يوه خبره سره جوړه شي چې عربان ورباندې قانع كړې شو ترڅو د محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبره و نه مني او دعوت يې اغيزه ورباندې ونكړې شي. نو همدا وه چې ټول وليد بن مغيره ته ورغلل ترڅو پدې هكله مشوره ورسره وكړي. وليد ورته وويل: په كار ده پدې هكله يوه خبره جوړه كړو، داسې و نه شي چې يو به يو څه وايي او بل به بل څه، ځكه دا پخپله يو د بل د خبرې اثر كموي او ارزښت يې له منځه وړي. دوی ورته وويل: ته ووايه چې څه بايد ووايو؟ وليد وويل: نه، لومړی تاسې خپل نظرونه څرګند كړئ زه به يې اورم. دوی وويل: داسې به وايو چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)كاهن دی. وليد وويل: نه والله كه هغه كاهن وي، كاهنان خو مونږ ليدلي هغوی داسې نه وي، د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې د كاهنانو له خبرو سره نه په سجع اوقافيه او نه زمزمه په هيڅ شي كې هم ورته والی نلري. قريشو وويل: وايو به چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) شاعردی. وليد وويل: نه هغه شاعر هم ندی، مونږ په شعر پوهيږو، د شعر ټول ډولونه رجز، هجز، قريض، مقبوض، او مبسوط راته معلوم دي د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اقوال او خبرې شعر ندی. بيا دوی وويل: نو وايو به چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ساحر دی. وليد وويل: ساحر هم ندی، ساحران مو ليدلي. هغوی داسې نه وي. نو دوی ورته وويل:اوس ته ووايه څه ووايو؟ وليد وويل: قسم په خدای (جل جلاله) د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې ډيرې خوږې دي، ريښې يې ډيرې ټينګې، اصل يې مضبوط او څانګې يې ميوه دارې دي، تاسې يې چې په هكله هرڅه ووايئ خلک يې مني،ستاسو په خبرو باور نه كوي، خو زما په نظر تر ټولو مناسبه دا ده چې وويل شي هغه جادوګر دی، داسې څه يې راوړي چې د هغه په واسطه د پلار او زوی، ورونو، ميړه او ښځې، قوم او قبيلې ترمنځ بيلتون راولي، يو له بل سره يې اړيكې شلوي، بالاخره ټول په همدې خبره سره متفق شول او مجلس يې پای ته ورسيد[1].

ځنې نور روايتونه وايي: كله چې وليد د قريشو ټولې خبرې او نظريې ردكړې نو دوی

[1] . ابن هشام ۱/۲۷۱.

Comment: ۱_ ابن هشام ۱/۲۷۱
Comment:

ورته وویل: اوس ته خپل سیي او بې داغه نظر راته څرګند کړه، وواپه ستا رایه څه ده؟ ولید وویل: اجازه راکړئ چې پدې هکله څه سوچ او فکر وکړم، له ډیر سوچ او فکر ورسته یې دوی ته خپل مخکې ذکرشوی نظر وړاندې کړ چې د ټولو سلا وربانديې راغله.[۱] الله تعالی د ولید په هکله د مدثر په سورت کې (۱۶) آیتونه نازل کړیدي، او دا مبارک آیتونه د نوموړې خبرې په هکله د ولید د فکر او سوچ کولو حالت ته هم اشاره کوي، فرمایي: ((إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (١٨) فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (١٩) ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (٢٠) ثُمَّ نَظَرَ (٢١) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (٢٢) ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ (٢٣) فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلاَّ سِحْرٌ يُؤْثَرُ (٢٤) إِنْ هَذَا إِلاَّ قَوْلُ الْبَشَرِ (٢٥))(المدثر: ١٨٠-٢٥).

[ترجمه: بیشکه هغه فکر وکړ (چې څرنګه طعن وکړم په قرآن) کې او اندازه یې وکړه په زړه خپل کې (کار د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)) ووژلی شو (ملعون کړی شو) څرنګه یې اندازه کړه بیا دې ووژلی شي (ملعون دی کړی شي) څرنګه اندازه یې وکړه (په طعن د قرآن او محمد کې) بیا یې وکتل (محمد یا قرآن ته) بیایې مخ تریو کړ او تندی یې غوټه کړ (له کراهیته) بیایې شا واړوله (له محمده) او غاړه یې وغړوله (له اسلامیته) نو ویې ویل نه دی دا (قرآن) مګر خو سحر دی چې نقل کاوه شي (له نورو ساحرانو نه) نه دی دا (قرآن) مګر خو خبره د بشر (بني آدم) ده.]

د قریشو په همدې خبره سلا راغله، او کله چې د حج وخت راورسید نو قریشو به د مکې ټولې لارې ونیولې هر څوک به چې راتلل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله به یې هماغه مخکې جوړه شوې خبره ورته کوله، او کوښښ به یې کاوه د خلکو توجه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بلې خواته واړوي.[۲]

ددې باطلې وظیفې په سرته رسولو کې ابو لهب تر ټولو مخکې و، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د حج په دوران کې حاجیان پخپلو ځایونو او مېنو لکه عکاظ، مجنه او ذي المجاز کې د الله تعالی لوري ته رابلل، هلته به یې تشریف وروړه او هغوی ته به یې د اسلام دعوت ورکاوه، ابو لهب به ورپسې و او خلکو ته به یې ویل: د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره ونه منئ، دا یو دروغجن او له خپل دین نه اوښتی شخص دی.[۳]

---

[۱]. في ظلال القرآن ۱۸۸/۲۹.

[2]. ابن هشام ۲۷۱/۱.

[3]. روي فعله هذا الترمذی عن یزید بن رومان و... عن طارق عبدالله المجاري، ورواه الامام احمد في مسنده.

ددې هلو ځلو نتيجه دا شوه چې عربو د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نبوت خبر له ځان سره خپلو ځايونو ته يوووړ، او پدې ترتيب سره د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نوم او د دعوت خبر په ټولو عربو کې خور شو.

له اسلامي دعوت سره د مقابلې بيلابيل شکلونه

کله چې قريشو وليدل محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هيڅ ډول خپله لاره او بلنه نه پرېږدي، نو يو ځل يې بيا سوچ وکړ او د اسلامي دعوت د له مينځه وړلو پخاطر يې لاندينۍ هلې ځلې او توطيې په کار واچولې:

١ـ تکذيب، ملنډې، خنداګانې، استهزاء او مسخرې – قريشو غوښتل پدې ډول سره او لدې لارې نه د مسلمانانو روحيات کمزوري، ارادې يې ماتې او د ذلت او سپکاوي معامله ورسره وکړي. نو همدا وه چې په رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پورې يې ډول ډول تورونه او تهمتونه وتړل، د هغه جناب (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شان کې يې ډيره بې ادبي او ګستاخي کوله، کله به يې ليونی باله، قرآنکريم فرمايي:

((وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ)) (الحجر: ٦) [او ويلې (دغو کفارو محمدته) اې هغه سړيه چې نازل کړی شويدی پر هغه باندې ذکر(قرآن ، پند) (په زعم د منکرينو) بيشګه ته خوا مخواه ليونی يې.] کله به يې د سحر او دروغو نسبت ورته کاوه، الله تعالی فرمايي: ((وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ)) (ص: ٤) [او تعجب کوي (کفار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) ويرونکی له دوی نه او وايي دا کافران چې دغه (ويرونکی نبي) ساحر کوډګر دی، دروغجن.] د قريشو کفارو به رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته په ډيره بده سترګه کتل، له حد نه زياته کينه او عداوت يې ورسره درلود، تل به په دې هڅه کې وو چې په سترګو کې يې وخوري. الله تعالی داسې خبر راکوي:

((وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ)) (القلم: ٥١)

[او بيشکه نژدې وو هغه کسان چې کافران شويدي خوامخواه وبه ښويوي تا (وبه دې غورځوي پر ځمکه) پخپلو سترګو سره هر کله چې واوريده دوی قرآن (ستا له ژبې) او

وايي دوی (د کيني له مخې) بيشکه دغه (محمد) ليونی دی.]
رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې کله له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره ناست و، قريشو به له استهزاء نه په ډکه لهجه سره ويل: وګورئ دا دده ملګري دي!! قرآنکريم فرمايي: ((...أَهَؤُلاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا)) (الأنعام: ٥٣). [آيا هم دا (خواران) فضل کړيدی الله پردوی په منځ زمونږ کې (په هدايت سره).] الله تعالی ددې په ځواب کې فرمايي: ((أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ)) (الأنعام: ٥٣) [آيا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضلا احسان پرې کوي).]
قرآنکريم د مشرکينو دا کيفيت او حالت په ګوته کوي فرمايي: ((إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنْ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ (٢٩) وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ (٣٠) وَإِذَا انقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ انقَلَبُوا فَكِهِينَ (٣١) وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلاءِ لَضَالُّونَ (٣٢) وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ)).(المطففين: ٢٩- ٣٣). [بيشکه هغه کسان چې کافران شويدي، وو دوی په هغو کسانو باندې چې ايمان يې راوړی و خندل به يې، او مسخرې به يې پرې کولې) او کله چې تيريږي منکران پر مومنانو باندې هغوی ته پخپلو منځونو کې سره سترګکونه وهي (لپاره د استهزاء) او کله چې وګرځي خپلو کورونو ته (نو) ګرځي دوی خوشاله (خبرې جوړوونکي په سبب د تمسخر او استهزاء پر مومنانو باندې) کله چې وبه ليدل (کفارو) دغه (مومنان) نو ويل به يې پخپل منځ کې چې بيشکه دغه (مومنان) خامخواه بې لارې دي حال دا چې ندي ليږل شوي (کافران) پردغو (مومنانو) باندې ساتونکي څارونکي.]
٢- شکوک: د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ذات، شخصيت او هداياتو په خلاف د بې اساسه شکوکو او شبهاتو راولاړول، او د هغه په خلاف دروغ او دومره زيات پروپاګند په کار اچول چې عوام خلک هيڅ ددې فرصت ونه مومي چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دعوت او رسالت په هکله غور، تفکر او تامل وکړي. مشرکانو چې د قرآنکريم په هکله څه عقيده درلوده الله تعالی هغه داسې بيانوي:
((وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً)) (الفرقان:٥). [او وايي (کفار) دا کيسې دي د ړومبنيو خلکو چې ليکلې دي هغه (محمد) پر ليکونکو پس هغه لوستل کيږي په ده سهار او ماښام.] ((إِنْ هَذَا إِلاَّ إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ

قَوْمٌ آخَرُونَ)) (الفرقان:٤)مشرکینو به دا هم ویل: ((**إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ**)) (النحل: ۱۰۳)
[بیشکه همدا خبره ده چې ښوونه کوي ورته انسان.]
د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله به یې د اعتراض په توګه دا هم ویل: ((**وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الأَسْوَاق**))(النحل:٧).
[او وایي (کفار) چې څه دی دغه رسول ته چې خوري طعام او ګرځي په بازارونو کې (لکه نور خلک د پاره طلب د معاش).]
قرآنکریم ځای ځای د مشرکینو دې ډول پروپاګند، ناروا تبلیغاتو او له دښمنۍ نه ډک او بې اساسه انتقاداتو ته اشاره کړې او د هغې ځواب یې ویلی دی.

۳ـ د پخوانیو کیسو په بیان سره د قرآنکریم مقابله، او په همدې کیسو سره له قرآنکریم نه د خلکو لیرې ساتل. ویل کیږي چې نضر بن حارث یو ځل قریشو ته وویل: اې قریشو! قسم په خدای چې تاسې له یوې داسې پیښې سره مخامخ شوي یاستئ چې تر اوسه پورې مو یې هیڅ بند او بست ندی کړی، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو داسې ځوان و، چې ستاسې په مینځ کې تر ټولو زیات منل شوی، ریښتونی او امین شخصیت و، تر څو په سرکې یې سپین ولګیدل، او دا نوی دین یې درته راوړ، نو بیا تاسې ساحر وباله، خو قسم په الله هغه ساحر ندی، ساحران خو مونږ لیدلي هغوی داسې نه وي، دا مو وویل چې هغه کاهن دی، قسم په خدای هغه کاهن هم ندی، ومو ویل چې شاعر دی قسم په الله، شاعر هم ندی، شعر او د شعر ډولونه خو مونږ پیژنو هغه داسې نه وي، دا مو وویل چې هغه لیونی دی، خو قسم په الله هغه لیونی هم ندی. اې قریشو، بیدار شئ، متوجه شئ تاسې له یوې ډیرې لویې پیښې سره مخ شوي یاستئ.
وروسته نضر بن حارث (حیره) ته لاړ او هلته یې د فارس د پاچایانو لکه رستم او اسفندیار کیسې او نکلونه زده کړل او بیرته راغی. او کله به چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کوم مجلس کې وعظ او تبلیغ کاوه خلک به یې له الهي عذاب نه ویرول، نضر به ورپسې ورته او ویل به یې: قسم په خدای، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ما نه ښې او غوره خبرې نه شي کولی او شروع به یې وکړه خلکو ته به یې د رستم او اسنفدیار کیسې اورولې بیا به یې ویل: د محمد (صلی

الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې زما له خبرو نه په څه غوره او ښې دي[1] ؟
له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په یوه روایت کې رانقل شوي چې نضر بن حارث یو شمیر ډمې په بیه اخیستې وې، کله به چې خبر شو چې فلانی سړی د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته میلان پیدا کړیدی، نو یوه ډمه به یې ورپسې کړه، ډمې به نوموړي سړي ته خوراک او څښاک برابراوه، خدمت به یې کاوه او سندرې به یې ورته ویلې تر څو به یې له اسلام سره د نوموړي اړیکې وشلولې، الله تعالی پدې هکله فرمایي:((وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ))(لقمان:٦). [ځنې خلک داسې هم دي چې بیهوده او لهوه خبرې اخلي تر څو د الله له لارې نه خلک وباندي بې لارې کړي.]

٤ـ توطئې: قریشو د سازش او توطیې لاره هم نیولې وه، غوښتل یې د یوې سودا بازۍ په نتیجه کې اسلام او جاهلیت سره ګډ کړي. پیشنهاد یې وکړ چې له څه نه به مونږ تیر شو او له یو څه نه دې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تیر شي. قرآنکریم دېته اشاره کوي او فرمایي: ((وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ)) (القلم:٩) [خوښوي دوی چې که ته نرمي کوې(له دوی سره) نو دوی به هم نرمي کوي (له تاسره).]

د ابن جریر او طبراني یو روایت دی چې وایي: مشرکینو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وړاندیز وکړ چې یو کال ته زمونږ د خدایانو عبادت وکړه، او یو کال به مونږ ستا د خدای عبادت وکړو. خو د عبد بن حمید روایت وایي چې هغوی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: که ته زمونږ خدایان ومنې نو مونږ به ستا د رب عبادت وکړو.[2]

ابن اسحاق وایي: یو ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له بیت الله شریف نه طواف کاوه چې د قریشو مشران لکه الاسود بن المطلب بن اسد بن عبدالعزی، ولید بن مغیره او امیه بن خلف او عاص بن واثل السهمدي ورته راغلل او ورته ویې ویل: راځه ته زمونږ د خدایانو عبادت کوه، او مونږ به ستا د خدای عبادت کوو، پدې ډول به عبادت سره شریک کړو، که چېرته ستا معبود زمونږ له معبودانو نه غوره وي، نو مونږ به هم څه فایده کړې وي، او که زمونږ معبودان ستا له معبود نه غوره وي، نو بیا به تا هم څه ګټه کړې وي. د دوی دا پیشنهاد الله تعالی رد کړ او دا

---

[1]. ابن هشام ١/ ٢٢٩ – ٣٠٠- ٣٥٨. تفهیم القران ۴/ ٩،٨. مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه وسلم) للشیخ عبدالله النجدی ص ١١٧،١١٨.
[2]. تفهیم القران ٢/ ٥٠١- ٥٠٢

سورت يې را نازل كړ[1]:
((قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ (١) لا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ (٢) وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (٣) وَلا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ (٤) وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (٥) لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (٦)).
[ووايه (اې محمده! چې) اې كافرانو، نه كوم زه عبادت د هغه شي چې تاسې يې عبادت كوئ.....]
پدې ترتيب سره الله تعالى د دوى دا سازش هم له خاورو سره خاورې كړ، او په ډاګه سره يې اعلان وكړ چې د مشركينو لاره له اسلام نه بيله او جدا ده. پدې هكله د روايتونو له اختلاف نه دا څرګنديږي چې كيداى شي مشركينو څو ځله ددې سازش هڅې كړې وي.

پر مسلمانانو باندې ظلمونه

د نبوت د څلورم كال په لومړيو كې قريشو د اسلامي دعوت د مخنيوي پخاطر پورته يادې شوې لارې چارې يوه په بله پسې په كار واچولې، څو مياشتې همداسې تيرې شوې، خوكله پوه شول چې نور دا هلې ځلې ناكامې دي، او نه شي كولى پدې سره د اسلامي دعوت مخه ونيسي، نو يو ځل بيا سره راغونډ شول او يوه پنځه ويشت كسيزه كميټه يې جوړه كړه مشر يې ابو لهب و. د كميټې غړو له ډير غور او بحث وروسته فيصله وكړه چې نور بايد د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)، اسلام او اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف له زور، زياتي، وحشت او تيري نه كار واخيستل شي.[2]
هغوى دا فيصله وكړه او د فيصلې د پلې كولو لپاره يې متې راونغښتلې. مشركينو په آسانۍ سره كولاى شوي په اصحابو (رضي الله عنهم) خصوصاً په بې وسه كسانو هر ډول ظلم او زياتى وكړي، خو د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هكله هر چا دا جرات نه شوى كولى، ځكه هغه د داسې عظيم شخصيت درلودونكى و چې له دوستانو وړاندې دښمنانو ورته د قدر او احترام په سترګه كتل، او د هغه په وړاندې يوازې هغو كسانو بې ادبي او ګستاخي كولى شوى چې له عقل او حيا نه بالكل خلاص وو. او ددې تر څنګ محمد (صلى الله عليه وسلم) د ابو طالب غوندې

---

[1]. ابن هشام ٣٢٢/١.
[2]. رحمة للعالمين ٥٩/١ - ٦٠.

مهم سړي له تائید او ملاتړ نه هم برخمن و، هغه ابو طالب چې د مکې سردار او د خلکو په مینځ کې د قدر او منزلت خاوند و. چا دا جرات نه شوی کولی چې هغه کم وشمیري، ترون یې مات کړي او د کورنۍ پر غړو یې تجاوز وکړي. دې وضعې قریش څه اندیښمن کړي وو، او جرات یې ورنه سلب کړی وو، خو کله چې د هغوی زعامت او د دین په نامه تر لاسه شوې مشري د نوي اسلامي دعوت تر تهدید لاندې راغله، نور نو لکه لیونیان را پورته شول او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف یې هم ظلمونه او تیري شروع کړل. پدې کار کې ابو لهب له هر چا نه وړاندې و، ومو کتل چې د بني هاشم په غونډه او د صفا په غونډۍ یې له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره څه وکړل.

ځنې روایتونه وایي چې د صفا په غونډۍ وروسته له هغې چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله بلنه واوروله، ابو لهب یوه تیږه واخیسته او غوښتل یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورباندې وولي.(۱) له بعثت نه مخکې د ابو لهب زامنو عتبه او عتیبه د رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) له لوڼو (رقیې او ام کلثوم رضي الله عنهما) سره ودونه کړي وو، خو له بعثت نه وروسته ابو لهب خپل زامن دېته اړ ایستل چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوڼو ته طلاق ورکړي.(۲)

هغه وخت د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم زوی عبدالله وفات شو، ابو لهب له ډیرې خوشالۍ نه منډې کړې او خپلو ملګرو ته یې زیری ورکاوه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابتر (میراث) شو.(۳)

لکه مخکې مو چې وویل ابو لهب به د حج په دوران او بازارونو کې په رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسې روان وو او خبرې به یې ورتکذیبولې. طارق بن عبدالله محاربي وایي: ابو لهب نه یوازې دا چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې به یې تکذیبولې بلکه هغه جناب به یې په تیږو هم ویشته او د بشریت د عظیم لاربنود(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارکې پوندې به یې په وینو رنګولې. (۱)

د ابو لهب ښځې ام جمیل اروی بنت حرب بن امیه چې د ابوسفیان خور وه، هم له

---

(۱). دا روایت ترمذي را نقل کړیدی.

(۲). في ظلاق القران ۳۰/ ۲۸۲. تفهیم القران ۶/ ۵۲۲.

(۳). تفهیم القران ۶/ ۴۹۰.

(1). جامع الترمذي.

رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د ابو لهب په شان عداوت او كينه درلوده، اغزي به يې راټولول او د شپې له مخې به يې د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دروازه او لارو كې ورته شيندل. نوموړې ډير خرابه ژبه درلوده، د الله تعالى د رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شان كې يې ډيره گستاخي او بې شرمي كوله، تورونه او تهمتونه به يې ورپسې تړل، فتنې او فسادونه به يې جوړول، او همدا وجه ده چې قرآنكريم ورته حماله الحطب ويلې دي.

اروى چې كله واوريدل قرآنكريم ددې او د ميړه يې (ابو لهب) غندنه كړيده، نو پداسې حال كې جومات (مسجد الحرام) ته راغله چې يو موټى تيږې هم ورسره وې، رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او ابوبكر (رضي الله عنه) د كعبې شريفې خوا ته ناست وو. كله چې ورنژدې شوه نو الله تعالى يې په سترگو پرده ور واچوله او رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې نه ليده، ابوبكر (رضي الله عنه) ته يې وويل: ملگرى دې چېرته دى؟ خبره شوې يم چې زما بدي يې بيان كړيده، قسم په خداى كه مې وليد نو پدې تيږو به يې په ده خوله وولم! گوره، زه يوه شاعره يم، بيايې داسې وويل:

مذمما عصينا — و أمره ابينا — و دينه قلينا(٢)

موږ د مذمم (په بدو ياد شوي) نافرماني كړې، د هغه مو نده منلې او د هغه دين مو د نفرت او حقارت له مخې پريښى دى، دا خبره يې وكړه او ووتله.

وروسته ابوبكر (رضي الله عنه) وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) آيا هغې ته ونه ليدلې؟ رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**ما رأتنى، لقد أخذ الله ببصرها عني**). نه زه يې ونه ليدلم ځكه الله تعالى يې پر سترگو پرده واچوله(٣). ابوبكر بزار دا كيسه رانقلوي او وايي: كله چې اروى راغله ابوبكر (رضي الله عنه) ته يې وويل: ستا ملگري زمونږ هجوه (بدي) ويلې ده. ابوبكر (رضي الله عنه) ځواب وركړ، نه، قسم په الله هغه شعر نه وايي. ام جميل ورته وويل: ته مصدق يې خبره دې د منلو ده .

ابو لهب سره لدې چې د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره هم و او

---

(2). زياتره مشركينو به محمد (صلى الله عليه وسلم) د مذمم په نامه يادوه، د مذمم معنى د محمد د معنى بالكل مخالفه يعنى ضد ده.

(3). ابن هشام ١/ ٣٣٥ – ٣٣٦.

ګاونډي هم، خو بیا یې هم دا ټول ظلمونه ترسره کول. د ابو لهب کور د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له کور سره بالکل جوخت، څنګ په څنګ و، نوموړي به لکه د نورو مشرکینو په شان رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پخپل کورکې هم ضرر او اذیت رساوه. ابن اسحاق وایي: د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ګاونډیانو له جملې نه ابو لهب، حکم بن ابي العاص بن امیه، عقبه بن ابي معیط، عدي بن حمراء الثقفي، او ابن الاصداء الهذلي دومره شریر او خبیث وو چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې حتی پخپل کورکې هم له شره په امن نه و. دې شریرانو به په کور کې هم اذیت ورساوه، او لدې جملې نه یوازې حکم بن ابي العاص چې د اموي خلیفه مروان پلار و په اسلام مشرف شوی نور ټول مشرک مړه شویدي! د هغوی د اذیت رسولو یوه طریقه دا وه چې کله به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ کاوه نو کوم یوه به یې د میږې پریوان ورباندې وراچاوه، او یا به چې کله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دیګ باندې کړی و، نو دوی به پریوان را واخیست او د دیګ پر سر به یې وراچاوه. بالاخره رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو چې یوه پنایي جوړه کړي تر څو د لمانځه په وخت کې د دوی له شره په امن وي. او کله به چې نوموړو مشرکینو پریوان او یا کثافت ورباندې ورواچاوه، نو د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به په یوه لرګي سره را پورته کړ، په دروازه کې به ودرید او فرمایل به یې: اې بني عبدمناف! دا څه ډول ګاونډیتوب دی؟ بیا به یې پریوان ایسته واچاوه.[1]

عقبه بن ابي معیط پدې خباثت کې نور هم وړاندې تللی وو. بخاري شریف له عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې: یو ځل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې شریفې خوا ته لمونځ کاوه، ابو جهل او ډله یې ناست وو، کوم یوه یې وویل: څوک به د بني فلان د اوښ لرى او کولمې راوړي او کله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سجده څملي دا شیان یې په شا ورواچوي؟ پدې وخت کې تر ټولو بدبخته او خبیث سړی (عقبه بن ابي معیط) پاڅید هغه شیان یې راوړل او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سر په سجده کیښود هغه شیان یې ورباندې ورواچول. ابن مسعود (رضي الله عنه) وایي: ما کتل خو هیڅ مې هم له لاسه نه و پوره، ویل مې کاشکي مرستندوی مې درلودی، ابو جهل او ډلې

[1]. ابن هشام ۴۱۲/۱

يې خندل او له ډيرې خوشالۍ او غرور نه يو پر بل ورکږيدل يوې خوا بلې خواته اوړيدل، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې سر په سجده پروت و تر څو فاطمه (رضي الله عنها) راغله او هغه شيان يې ورنه ايسته کړل. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سر را اوچت کړ او درې ځله يې وفرمايل: ((**اللهم عليك بقريش**)) اې خدايه! له قريشو سره پوه شې، چاره يې وروکړې. په مشرکينو هم د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې دعا اثر وکړ او ډيره سخته ورباندې تمامه شوه ځکه هغوی داسې باور درلود چې دلته دعاګانې قبليږي. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيا وفرمايل: (**اللهم عليك بأبي جهل، وعليك بعتبة بن ربيعة، وشيبة بن ربيعة، والوليد بن عتبة، وأمية بن خلف، وعقبة بن أبي معيط**) اې خدايه! ته د ابو جهل، عتبه بن ربيعه، شيبه بن ربيعه، وليد بن عتبه، اميه بن خلف او عقبه بن ابي معيط چاره ور ورکړې. ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي اووم نوم يې هم ياد کړ خو زما په ياد ندی. ابن مسعود بيا وايي: قسم په خدای دا ټول کسان چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې نومونه واخيستل د بدر په ورځ مې وليدل چې ټول مړه او مردار پراته او په کنده کې غورځيدلي وو[۱].

اميه بن خلف به چې کله رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد نو استهزاء به يې ورپورې کوله، اشارې او سترګکونه به يې کول، نو د ده په هکله الله تعالی دا آيت را نازل کړ: ((**وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ**) (الهمزة:۱)

ابن هشام وايي: ((همزه)) هغه سړي ته ويل کيږي چې په ښکاره سره بل سړی کنځي، په سترګکونو او اشارو سره ملنډې ورباندې وهي، او ((لمزه)) هغه ته وايي چې په پټه سره د خلکو بد وايي او اذيت ورسوي.[۲]

د اميه ورور ابي بن خلف د عقبه بن ابي معيط ډير نژدې ملګری و، يو ځل عقبه د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې کيناست او څه خبرې يې ورنه واوريدې، خو کله چې ابي بن خلف ورباندې خبر شو، نو عقبه يې ډير بې زړه وباله، زيات يې تهديد کړ، او غوښتنه يې ورنه وکړه چې لاړ شي او رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورتف کړي. هغه خبيث هم همداسې وکړل، او ده

---

[۱]. صحيح البخاري، كتاب الوضوء ،باب اذا القي علي المصلي قذر او جيفة. ۳۷/۱.

[۲]. ابن هشام ۱/ ۳۵۲ - ۳۵۷.

پخپله يعني ابي بن خلف يو وروست شوی هډوکی راواخيست، ميده يې کړ او د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په طرف يې ور پوکړ.[۱]
اخنس بن شريق الثقفي به هم رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زيات تکليف او اذيت رساوه. قرآنکريم د نوموړي نهه هغه ناوړه صفتونه کړيدي چې دده حقيقي بڼه لوڅوي او فرمايي: (وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ (١٠) هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ (١١) مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ (١٢) عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ)) (القلم: ١٠- ١٣) [نو ته خبره مه منه د هر ډير قسم خوړونکي سپک عجيب ويونکي، تلونکي په چغلۍ سره، منع کوونکي د خير، له حده تيريدونکي (په ظلم کې) ډير ګنهګار بدخوی، سخت ويونکي، وروسته له دې ټولو عيبو حرام زاده.]
ابو جهل به کله نا کله د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې حاضريده او قرآنکريم به يې ورنه اوريده، خو ايمان به يې نه راوړ، نه به يې اطاعت کاوه، او نه به يې په زړه کې خوف او ويره پيدا کيدله، بلکه رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته به يې هر ډول زيان او تکليف رساوه، خلک به يې د خدای له دين څخه منع کول، او بيا به يې پخپل دې باطل او ناروا کار فخر او وياړ هم کاوه. قرآنکريم دده (ابوجهل) په هکله فرمايي:
(فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّى) (القيامة:٣١)[۲] [بيا يې يقين ونکړ (په مومن باندې) او نه يې لمونځ وکړ.]
ابو جهل به تل ددې کوښښ کاوه چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له لمانځه نه منع کړي، يوه ورځ يې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې له مقام ابراهيم (عليه السلام) سره لمونځ کوي نو ورته ويې ويل: اې محمده! (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) آيا ته مې لدې کاره نه يې منع کړی؟ لدې سره يې اخطارونه او تهديدونه هم شروع کړل. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همورباندې په غوصه شو او کلک ځواب يې ورکړ، نو ده ورته وويل: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په څه مې ويروې؟ پدې منطقه کې هيڅوک هم له ما نه زيات زور او ځواک نلري. پدې پسې الله تعالی دا آيت را نازل کړ: (فَلْيَدْعُ نَادِيَه) (العلق:١٧) [۱] [پس را ودې بولي اهل د مجلس خپل.]

---

[۱]. ابن هشام ١/ ٣٢١ - ٣٢٢.
[۲]. في ظلال القران ٢٩ / ٢١٢.
[1]. في ظلال القرآن ٢٠٨/٣٠.

په بل روايت کې راځي چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو جهل تر غاړه راونيو او خو ځاوه را خوځاوه يې او ورته فرمايل يې: ((**أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى (٣٤) ثُمَّ أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى**)) (القيامة: **٣٤-٣٥**) **[**ورږ ده تا ته (اې کافر انسانه! هغه شی (چې بد يې بولې سختې د مرگ) پس ورږ ده (هغه شی چې بد يې بولې چې سختې د قبر ده) بياورږ ده تا لره هغه شی چې بد يې بولې (چې سختې د ورځې د قيامت ده) پس ورږ ده (تا لره هغه شی چې بد يې بولې چې هميشه عذابيدل ستا په دوزخ کې).

دلته د خدای دښمن (ابوجهل) ورته وويل: اې محمده! (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) آيا ته ما ويروې؟ قسم په خدای چې ته او ستا رب زما هيڅ هم نه شي کولئ، زه ددې سيمې تر ټولو غوره او عزيز اوسيدونکی يم.[٢]

په هر ترتيب ابو جهل له خپل رذالت او خباثت نه لاس وانخيست، بلکه لا پسې بدبخت شو. مسلم شريف له ابو هريره (رضي الله عنه) نه روايت کوي وايي: ابو جهل يو ځل د قريشو سردارانو ته وويل: آيا محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په وړاندې خپل مخ په خاورو کې ږدي؟ دوی ورته وويل: هو، نو ده وويل: په لات او عزی قسم يادوم که ما هغه پداسې حال (سجده) کې وليد ، نو په غاړه به يې پل ورکيږدم او مخ به يې په خاورو ولړم. بيا وروسته کله چې ابو جهل وليد رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ ادا کوي هغه وروان شو او غوښتل يې چې پر مبارکه غاړه يې پل ورکيږدي، خو خلکو کتل چې بيرته په شا را روان دی او لاسونه يې داسې مخې ته نيولي چې ته به وايې له څه شي نه د ځان دفاع کوي، خلکو ورته وويل: ابو الحکمه! څه خبره ده؟ ده وويل: زما او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر منځ د اور يوه کنده ده، او هغه وزرې لرونکې! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: (**لو دنا مني لاختطفته الملائكة عضوًا عضوًا**). **[**که چېرې ابو جهل ماته را نژدې شوی وای، نو ملائکو به ټوټه ټوټه کړی وای.**]**[٣] دا هغه ظلمونه وو چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حق کې ترسره کيدل، هغه رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې د ټولو په وړاندې عزيز او قدرمن و، او د ابو طالب چې د مکې ډير محترم او مخور شخصيت و تاييد او ملاتړ هم ورسره و، نو ويلی شو هغه ظلمونه چې مشرکانو په نورو اصحابو (رضي الله عنهم) خصوصا هغو

---

(2). في ظلال القرآن ٢٩ /٣١٢.

(٣). رواه مسلم.

بې وزله او بې کسه کسانو باندې راوستلې ؤ لدې نه څو چنده سخت او دردوونکې وو. د هرې قبیلې مشرکانو به د خپلې قبیلې مسلمان غړې په ډول ډول عذابونو تعذیبول، او که څوک داسې مسلمان به پیدا شو چې دلته به یې خپل خپلوان نه درلودل بې کسه او بې وطنه به و، نو د قریشو سردارانو به داسې ظلمونه ورباندې کول چې وجدان یې له یاد نه شرمیږي.

ابو جهل به چې خبر شو فلانی سړی مسلمان شویدی، نو که هغه به د مقام او شرف خاوند و د تهدید او اخطار لاره به یې ورسره نیوله، او پدې به یې ویراوه که له اسلام نه وانه وړې نو د ځاني او مالي زیان انتظار دې باسې، او که به دا نوی مسلمان کمزوری او بې وسه و، نو بیا به یې تر متروکو لاندې نیوه او واهه به یې، او د وهلو ټکولو له لاری به یې د هغه د بې لارۍ او ارتداد کوښښ او هڅې کولې[1]. او همدا راز نور خلک به یې هم د هغه په خلاف را پاڅول.

د حضرت عثمان بن عفان (رضي الله عنه) تره به هغه د کجورو په پوزي کې نغښت او بیا به یې له لاندې نه دویه ور پسې لګوله دودونه (لوګي) به یې ورته جوړول.[2]

د مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) مور چې کله د خپل زوی له اسلام راوړلو نه خبریږي، نو خپل هغه نازولی او په نعمتونو کې پټ زوی له کوره شړي او دومره لوږه او تنده ورباندې راولي چې هغه نرمه څرمن یې وچیږي، درز، درز چوي، او بدن یې لکه د مار په شان پټوکي (پوستکي) اچوي.[3]

بلال بن رباح (رضي الله عنه) چې د امیه بن خلف الجمحي غلام و کله چې په اسلام مشرف شو، نو امیه بن خلف به یې په غاړه کې پړی وراچاوه او هلکانو ته به یې په لاس ورکړ چې د مکې په غرونو کې یې تاو راتاو کړي. پړي به یې غاړه ووهله، امیه به په ډیر شدت سره راکاږه او په لرګي به یې واهه، سره لمرته به یې کیناوه، سخته لوږه به یې ورباندې راوستله، او په ټکنده غرمه کې به یې په سرو شګو کې څملاوه او په سینه به یې لویه تیږه وراېښودله او ورته ویل به یې: قسم په الله چې همداسې به پروت وې تر څو یا ومرې اویا په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې کافرشې او د لات او عزی عبادت وکړې خو بلال (رضي الله عنه) به په همدې سخت حالت کې ویل: احد، احد (الله یو دی، الله یو دی) تر څو یوه ورځ ابوبکر (رضي الله عنه) تیریده او بلال (رضي الله عنه) یې په همدې حالت کې ولید، نو یې هغه په یوه تور غلام، او

[1]. ابن هشام ۱/ ۳۲۰.

[2]. رحمة للعالمین ۱/ ۵۷.

(3). رحمة للعالمین ۱/ ۵۸. تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۲۰.

په بل روایت د سپینو زرو په اوو یا پنځو اوقیو یعني دوه سوه اتیا درهمه چې له یو کیلو نه زیات سپین زر کیږي او په بل روایت په دوه سوه درهمه چې (۷۳۵) ګرامه سپین زر کیږي، ورنه واخیست او آزاد یې کړ.[۱]

عمار بن یاسر (رضي الله عنهما) چې د بني مخزوم غلام و، ده، مور او پلاریې چې کله ایمان راوړ، نو مشرکانو خصوصاً ابو جهل به هغوی په تکنده غرمه کې له کوره ایستل او په سرو شګو به یې تعذیبول. یوه ورځ رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تیریده او دوی هملته په عذاب او ځور کې وو، نو د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((صبرا آل یاسر! فإن موعدکم الجنة)) اې د یاسر اولادې صبر کوئ، ستاسې ځای جنت دی. یاسر د همدې تعذیبونو په نتیجه کې مړ شو، سمیه (د عمار مور) هم د ابو جهل له خوا په فرج کې په نیزه ووهل شوه او په شهادت ورسیده، پدې ترتیب سره نوموړې د اسلام لومړنۍ شهیده شمیرل کیږي. په عمار یې تکلیفونه او عذابونه نور هم زیات کړل، کله به یې سره لمر ته دراوه، او کله به یې پر سینه سرې تیږې وراینبودلې او کله به یې په اوبو کې اچاوه او ورته ویل به یې تر هغې دې نه پریږدو تر څو محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بد ونه وایې، او د لات او عزی ستاینه او په غوره والي یې اعتراف ونکړې! عمار (رضي الله عنه) مجبور شو چې په خوله دا ورسره ومني، خو وروسته په ژړا د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او عذرونه یې ورته وړاندې کول، نو الله تعالی دا آیت شریف را نازل کړ.[۲]

((مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ...)) (النحل: ۱۰۶)

[هر څوک چې کافر شو پر الله وروسته له ایمان راوړلو (نو پرې غضب دی د الله) مګر هغه څوک چې زور پرې وکړی شو (او مجبوراً یې د کفر کلمه وویله) حال دا چې زړه دده آرام نیوونکی دی په ایمان سره.]

ابو فکیهه چې نوم یې افلح و د بني عبدالدار غلام و، هغوی به یې پښه په رسۍ تړله او بیا به یې په ځمکه راکشاوه.[۱]

---

[1]. رحمة للعالمین ۱/ ۵۷. تلقیح الفهوم ص ۲۱. ابن هشام ۱/ ۳۱۷ - ۳۱۸.

(2). ابن هشام ۳۱۹/۱ - ۳۲۰، فقه السیرة لمحمد الغزالي ص ۸۲، همدا راز عوفي هم له ابن عباس نه ددې یوه برخه روایت کړیده. د الشیخ عبدالله مختصر السیرة ص (۵۳) ته مراجعه وکړه.

[1]. رحمة للعالمین ۵۷/۱. من اعجاز التنزیل ص ۵۳.

خباب بن الارت چې د انمار بنت سباع الخزاعيه غلام و هم د مشرکينو له خوا په ډول ډول ربړونو ربړولی شويدی، د سر له ويښتانو به يې رانيوه او راکشاوه به يې، ورمېږ به يې ورتاواوه ډير ځله به يې په سرو سکروټو څملاوه او د پاسه به يې تيږې وربانديي اېښودلې چې راپورته نه شي. [۲]

زنيره، نهديه او لور يې او ام عبيس هغه وينځې وې چې اسلام يې راوړی و، او د اسلام پخاطر يې د مشرکينو له خوا ډير زيات تکليفونه او ربړونه ګاللي دي. د بني عدي قبيلې د بني مومل کورنۍ يوې وينځې اسلام راوړ، نو عمر (رضي الله عنه) چې هغه وخت مشرک و همغه وينځه تر هغې ووهله چې ښه ستړی شو او ويې ويل: که ستړی شوی نه وای، نو وهله به مې پسې[۳]. بيا ابوبکر صديق (رضي الله عنه) دغه وينځې واخيستلې او آزادې يې کړې، لکه څرنګه يې چې بلال او عامر بن فهيره اخستي او آزاد کړي وو.[۴]

مشرکينو به ځينې اصحاب (رضي الله عنهم) د اوښ او يا غوايه په څرمنه کې نغښتل او بيا به يې سره لمر ته اچول، ځينې نورو ته به يې د اوسپنې زغرې وراغوستې او پر سرو تيږو به يې څملول.[۵]

هغه کسان چې د الله تعالی په لار کې ربړيدلي او ځوريدلي ډير دي، خو په لنډه توګه دا ويلی شو هر چا به چې ايمان راوړ که مشرکان به ورباندې خبر شول، نو په ارام به يې نه پريښود او ډير عذابونه به يې ورباندې راوستل.

دارالارقم (د ارقم کور)

د مشرکينو ددې شکنجو او فشارونو په مقابل کې د حکمت تقاضا او غوښتنه دا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته هدايت ورکړي خپل اسلام پټ وساتي. همدا راز له هغوی سره خپل ليده کاته هم په پټه تر سره کړي، ځکه هغه پدې پوهيده که چېرې په ښکاره توګه سره غونډ شي نو

---

[۲]. نفس المصدر ۵۷/۱. تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۲۰.

[۳]. رحمة للعالمين ۵۷/۱، ابن هشام ۳۱۹/۱

[۴]. ابن هشام ۳۱۸/۱ - ۳۱۹.

[۵] رحمة للعالمين ۵۸/۱.

مشرکان به مخالفت کوي او پرې به نږدې چې د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب وروزي، د الله کتاب او حکم ورزده کړي.
او دا هم کیدای شوای چې دا ښکاره غونډې د دواړو ډلو تر منځ د تصادم او ټکر سبب شوی وای، لکه څرنګه چې د نبوت په څلورم کال همداسې یوه پیښه وشوه. پیښه داسې وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) به په یوه خوړ کې سره راټولیدل او هلته به یې په پټه لمونځونه کول، یوه ورځ مشرکینو ولیدل نو بد رد یې ورته وویل او بالاخره یې ترمنځ جګړه ونښته، سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) یو سړی وواهه او وینې یې پرې راماتې کړې او دا په اسلامي تاریخ کې لومړۍ پیښه وه چې وینې پکې تویې شوې.(۱)
څرګنده ده که چېرې دغه ډول ټکرونه په پرله پسې او مکرر ډول پیښ شوي وای نو دا به حتماً د مسلمانانو د ورکې او تباهۍ سبب کیدل. نو د حکمت غوښتنه دا وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) خپل اسلام، عبادت، دعوت او غونډې پټې وساتي.
خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به پخپله عبادت په ډاګه تر سره کاوه، او خپل دعوت به یې هم په ښکاره توګه مشرکینو ته اعلانوه، کـه ځه هم له اصحابو (رضي الله عنهم) سره به یې لیده کاته په پټه و، او دا هم د اسلام او مسلمانانو د مصلحت پخاطر.
او څرنګه چې د ارقم بن ارقم المخزومي کور د صفا پر غونډۍ او د مشرکینو له نظر نه ګوښه پروت و، نو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدغه ځای له مسلمانانو سره د غونډو لپاره مناسب وباله او د نبوت له پنځم کال نه یې همدا کور د خپل دعوت مرکز وټاکه.(۲)

حبشې ته لومړنی هجرت

په مسلمانانو باندې د مشرکینو ظلمونه د نبوت د څلورم کال په منځنۍ او یا آخرینۍ برخه کې پیل شول، دغه ظلمونه په لومړي سر کې لږ خو ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو وو تر څو چې د پنځم کال په نیمایي کې خپل اوج ته ورسیدل. مسلمانان دومره په تنګ شول چې نور یې په مکه کې تیکان نه شوی کولی، او پدې فکر کې وو چې لدې عذاب

---

(1). ابن هشام ۱/ ۲۲۳. مختصر سیرة الرسول لمحمد بن عبدالوهاب ص ۲۰.
(2). نفس الصدر الاخیر ص ۲۱.

نه څه ډول ځانونه خلاص کړي. په همدې سختو شپو او ورځو کې د کهف سورت رانازل شو، دې سورت د مشرکينو هغه پوښتنې ځواب کړې چې له رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې کړې وې، خو ددې تر څنګ يې درې داسې کيسې هم بيان کړې چې په هره يوه کې د مسلمانانو لپاره ښکاره هدايات او لارښوونې دي. د اصحاب الکهف کيسه دا په ګوته کوي چې کله مسلمانان د دين له پلوه له خطر سره مخ شي نو بايد په الله باندې په توکل سره د کفر او ظلم له مرکز نه د امن ځای ته هجرت وکړي، الله تعالی فرمايي:

((وَإِذْ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلاَّ اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرفَقاً)) (الکهف: ۱۶) [او کله چې په تنګ شوئ تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بتانو) چې عبادت يې کوي دوی بې له الله نه، نو ځای ونيسئ هغه غارته (او ديره شئ پکې) خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تيار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د ګزران (او خوشالی).]

د حضرت خضر او موسی (عليه السلام) کيسه دا ښيي چې د حالاتو او واقعاتو نتيجه او پای تل داسې نه وي لکه څرنګه چې په ظاهره معلومیږي، بلکه ډير ځله داسې کيږي چې د پيښو او حالاتو نتيجه د ظاهري شکل بالکل مخالفه او بر عکس وي، او دا دې ته اشاره کوي چې دا د مسلمانانو او مشرکينو ترمنځ پيل شوې جګړه به بالکل د اوسنۍ ظاهري بڼې په خلاف وي، پدې معنی چې همدا مشرکين او ظالمان به چې اوس يې د مسلمانانو په خلاف جګړه پيل کړې، که چېرې اسلام را نه وړي، حتماً به د همدې مظلومو مسلمانانو په وړاندې له ماتې او رسوايۍ سره مخ کيږي.

د ذوالقرنين کيسه دا ثابتوي چې ځمکه د الله تعالی ده هر چا ته چې وغواړي همغه ته يې په ميراث ورکوي، او همدا راز دا په ګوته کوي چې بری او نيکبختي په ايمان کې ده، نه په کفر کې، او بله دا چې الله تعالی هميشه د خپلو مظلومو بندګانو د مرستې او د زمانې د ياجوج او ماجوج له شرنه د هغوی د نجات لپاره خپل ځنې بندګان راليږي. دا کيسه دا هم ښيي چې د ځمکې د واکدارۍ تر ټولو مستحق خلک د الله تعالی صالح بندګان دي.

پدې پسې بيا د ((الزمر)) سورت را نازل شول، دا سورت د هجرت پلوته اشاره کوي او دا اعلانوي چې د الله تعالی ځمکه ډيره پراخه ده، قرآنکريم فرمايي: ((لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)) (الزمر: ۱۰). [شته هغوکسانو ته چې نيکي يې کړيده په دغه دنيا کې (په طاعت سره)

نيکي (په آخرت کې چې جنت او رضوان دی) او ځمکه د الله ارته ده، بيشکه همدا خبره ده پوره ورکولی شي صابرانو ته اجر (ثواب) د دوی بې حسابه (ډير زيات).]

رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبر و چې د حبشې پاچا اصحمه (النجاشي) يو عادل سړی دی، او په پاچاهۍ کې يې ظلم او زياتی نشته، نو يې مسلمانانو ته امر وکړ چې حبشې ته هجرت وکړي.

پدې ترتيب سره د نبوت په پنځم کال د رجب په مياشت کې د اصحابو (رضي الله عنهم) لومړنۍ ډلې چې دوولس سړي او څلور ښځې پکې وې د عثمان بن عفان (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې حبشې ته هجرت وکړ. له عثمان (رضي الله عنه) سره يې بي بي چې د رسول کريم (صلی الله عليه وسلم) لور وه او حضرت رقيه (رضي الله عنها) نوميدله هم ملګرې وه. رسول اکرم (صلی الله عليه وسلم)ددې دواړو په هکله فرمايلي:

((إنهما أول بيت هاجر في سبيل الله بعد إبراهيم و لوط (عليهما السلام))[1].

يعنی: له ابراهيم او لوط (عليهما السلام) وروسته دوی دواړه (عثمان او رقيه رضي الله عنهما) لومړنۍ کورنۍ ده چې د الله په لاره کې هجرت کوي.

نوموړي مهاجرين ددې پخاطر چې قريش ورباندې خبر نشي د شپې په تياره کې په پټه سره له مکې نه ووتل او د الشعيبه نومې بندرګاه په لور لاړل، هلته ورته خدای دوې تجارتی کښتۍ برابرې کړې او حبشې ته يې يووړل. قريش چې ورباندې خبر شول ورپسې ووتل، خو هغه وخت بندر ته ورسيدل چې هغوی مخکې په خير او سلامتۍ سره تللي وو. پدې ډول سره نوموړي مسلمانان حبشې ته لاړل او هلته يې د امن ژوند پيل کړ.[2]

د همدې کال د رمضان په مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حرم ته لاړ، چېرته چې د قريشو يو زيات شمير مشران او لويان موجود وو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پاڅيد او په ناڅاپي توګه يې د (النجم) سورت تلاوت کړ، پداسې حال کې چې دې کفارو مخکې لدينه د الله تعالی کلام نه و اوريدلی، ځکه د هغوی اسلوب او لاره داسې وه چې قرآنکريم ته به يې غوږ نه نيوه، او يو بل ته به يې توصيه کوله چې د الله تعالی کلام وانه وري، قرآنکريم د دوی دې کارته اشاره کوي او فرمايي: ((وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ

---

[1]. مختصر سيرة الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص ۹۲ - ۹۳. زاد المعاد ۱/ ۲۴. رحمة للعالمين ۱/ ۲۱.

(2). رحمة للعالمين ۲۱/۱. زاد المعاد ۲۴/۱.

لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ)) (فصلت: ۲٦) [او وایي هغه کسان چې کافران شویدي (په وخت د قرائت (د قرآن) چې مه اورئ دغه قرآن (چې محمد يې لولي) او شور ما شور واچوئ (په وخت د لوستلو د) ده کې ښایي چې تاسې غالب شئ (پرې اوله تبلیغه يې ساکت کړئ).]

خو دلته چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قرآنکریم دا سورت ورته تلاوت کړ، او د الله تعالى هغه اوچت، ښکلى او عظيم كلام يې ور واوراوه چې انساني ذهن او ژبه يې له بيان نه عاجز دي، نو د مشركينو حالت يو ځل بدل شو، پخواني وصيتونه يې هير کړل، ټولو په ډير دقت قرآن كريم اوريدو، یوازې همدې ته غوږ ول، نور هر څه ورنه هير شول، تر دې چې ددې سورت وروستي آيتونه يې ورته تلاوت كړل هغه چې لهجه يې دومره تنده او سخته ده چې زړونه ويلې كوي، او كله يې چې دا آيت ((**فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا**)) (النجم: ٦٢) [پس سجده كوئ تاسې (خاص) الله ته او عبادت كوئ د هم دغه (الله (جل جلاله) نه د نورو)] تلاوت كړ او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سجده وكړه، نو يو ځل ټول په سجده پريوتل، ځكه د حق قوت د هغوی عناد، كبر او باطل له مينځه يووړ او ټول د خداى په وړاندې سر په سجده شول.[1] خو كله چې متوجه شول چې د الله تعالى كلام د هغوی حالت بدل كړى، او هغه څه يې پخپله وكړل چې د له مينځه وړلو پخاطر يې خپل ټول توان په كار اچولى و، او ددې تر څنگ هغو مشركينو چې پدې مجلس كې حاضر نه وو دغه سجده كوونكي مشركين ډير ورټل، پړه او ملامتي يې وربانديې اچوله، نو له همدې ځايه وه چې هغوی په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پورې دروغ وتړل او داسې افتراء يې جوړه كړه چې گويا رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی د بتانو ستاينه وكړه او داسې يې وويل: ((**تلك الغرانيق العلى، و إن شفاعتهن لترتجى**)) [دا اوچت ديوان دي، چې د شفاعت هيله او اميد يې كيږى]. دوى دا دروغ او افتراء ددې پخاطر جوړ كړل تر څو خپله هغه سجده توجيه كړي چې له رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو ځاى يې كړې وه او تر څو دا د هغې په هكله د عذر او دليل په توگه وړاندې كړي. او دا څه نوې او عجيبه خبره نه وه چې هغوی كړې وه

---

[1]. امام بخاري ددې سجدې كيسه په لنډه توگه له ابن مسعود او ابن عباس (رضي الله عنهم) نه روايت كړې. د معلوماتو لپاره د باب سجدة النجم او باب سجود المسلمين و المشركين ١/ ١۴٢ او باب ما لقي النبي (صلى الله عليه وسلم) و اصحابه من المشركين بمكة. ١/ ۵۴٣ وگوره.

بلکه هغوی به تل همداسې دروغ او افتراګانې جوړولې.[۱]
دغه خبر په نیمګړې توګه په حبشه کې مهاجرینو ته ورسید، د پیښې له واقعیت او حقیقت نه پوره خبر نه وو، داسې یې واوریدل چې ګویا قریشو اسلام راوړی، نو د همدې کال د شوال په میاشت کې بیرته مکې ته راستانه شول، خو کله چې مکې ته را لنډ شول او د موضوع په حقیقت خبر شول نو ځنې یې بیرته حبشې ته ورګرځیدل، او نور یې یا په پټه توګه او یا د کوم چا په ضمانت او تړون مکې ته ننوتل.[۲]

حبشې ته دوهم هجرت

وروسته قریشو په همدوی (له حبشې نه بیرته راغلیو) او ټولو مسلمانانو باندې خپل ظلمونه څو چنده کړل. مشرکینو دا هم نه شوای زغملای چې مسلمانان دې د نجاشي په پاچاهۍ کې د امن ژوند ولري، دا ډیره سخته وربانديې تمامیدله. او چې پر مسلمانانو یې ظلمونه زیات شول نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لازمه ولیده چې یو ځل بیا خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته حبشې ته د هجرت امر وکړي، خو دا دوهم هجرت مشکل و، ځکه قریش ورته بیدار او تیار وو کوښښ یې وکړ چې دا هجرت ناکام کړي، خو الله تعالی مسلمانانو ته لاره اواره کړه او د نجاشي وطن ته ورسیدل.
دا ځل مهاجرین دري اتیا (۸۳) سړي (که عمار هم ورسره وشمیرل شي، ځکه پدې هکله اختلاف دی چې آیا عمار هم ورسره واو که نه) اتلس (۱۸) یا (۱۹) نولس ښځې وې.[۳]
علامه محمد سلیمان منصور پوري لومړنۍ شمیره تاییدوي او په ټینګار سره وایي چې پدې هجرت کې د ښځو شمیره اتلس وه.[1]

په حبشه کې د مهاجرینو په خلاف د قریشو توطئه

[۱]. تفهیم القرآن ۵/ ۱۸۸. محدثین هم همدا توجیه تاییدوي.
[۲]. نفس الصدر (تفهیم القران) ۱۸۸/۵. زاد المعاد ۲۴/۱، ۲/ ۴۴. ابن هشام ۳۲۴/۱.
[۳]. زاد المعاد ۲۴/۱. رحمة للعالمین ۲۱/۱.
[1]. نفس المصدر الاخیر (رحمة للعالمین).

مشرکينو دا نشوای زغملای چې مسلمانان دې په امن ژوند وکړي، او هلته حبشه کې دې همداسې په امن پاتې شي، نو يې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابي ربيعه چې دواړه ډير پوه او ځيرک سړي وو حبشي ته واستول. د نجاشي او د هغه د درباريانو لپاره يې ډيرې قيمتي تحفې هم ورکړې. نوموړو د نجاشي درباريانو ته هغه تحفې وړاندې کړې او ټول هغه دلايل يې وروښوول چې بايد مسلمانان ورباندې وشړل شي.
او کله چې درباريان پدې راضي شول چې نجاشي ته به د مسلمانانو د شړلو مشوره ورکوي، نو دوی دواړه نجاشي ته وروړاندې شول، تحفې يې ورکړې او ورته ويې ويل:
اې پاچا! ستا وطن ته داسې څو کم عقله ځوانان راغلي دي، چې د خپل قوم دين يې پريښی او ستا دين يې هم ندی منلی، د ځان لپاره يې يو نوی دين غوره کړی، دا داسې يو دين دی چې نه يې مونږ پيژنو او نه تاسې، نو اوس د هغوی پلرونو، ترونو، خپلوانو او د قوم مشرانو مونږ تا ته راليږلي يو چې هغوی بيرته ورواستوی (لدې ځای نه يې وباسې)، ځکه هغوی د دوی په احوال ښه خبر دي، د دوی عيبونه ښه ورته معلوم دي او پدې هکله يې ملامت کړي او رټلي هم دي.
درباريانو هم ورته وويل: زمونږ پاچا! دوی رښتيا وايي، هغوی (مهاجرين) دې دواړو ته وسپاره تر څو خپل وطن او قوم ته يې بوزي.
خو نجاشي وغوښتل چې د مسئلې په ټولو اړخونو ځان پوه کړي او له دواړو خواوو نه دلايل واوري. مسلمانان يې راوغوښتل، هغوی پدې اتفاق کړی و چې رښتيا به وايي نور که هر څه پيښ دې شي. او کله چې دربار ته راغلل، نجاشي ورته وويل:
دا کوم دين دی چې په هغه سره مو خپل قوم پرې ايښی، زما او يا لدې موجوده اديانو نه بل کوم دين مو هم ندی منلی؟
په ځواب کې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) د مسلمانانو په نمايندګۍ وويل: اې پاچا! مونږ د جاهليت په تيارو کې ژوند کاوه، د بتانو عبادت به مو کاوه او مردارې به مو خوړلې، فساد او فحشاء عموميت درلود د خپلوۍ اړيکې به مو شلولې، د ګاونډيتوب حقوق مو نه مراعاتول، د زور خاوندانو به د بې وزله خلکو وينې زبيښلې.
مونږ په همداسې يوه حالت کې وو چې الله تعالی زمونږ له مينځ نه رسول راته راواستاوه، داسې رسول چې مونږ يې د توحيد او د يوه خدای د عبادت په لور دعوت کړو، او دا يې راته وښوول چې د توحيد لاره غوره کړو، د تيږو او بتانو عبادت چې مونږ او زمونږ پلرونو به کاوه پريږدو. نوموړی (رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)) مونږ ته دا امر کړی چې رښتيا به وايو، امانت به ساتو، د خپلوۍ اړيکې به ټينګې او مضبوطه وو، له ګاونډيانو سره به نيکي کوو، له وينې تويولو او محارمو نه

به ځان ساتو. له هر ډول فساد او فحشاء، دروغو، د یتیم له مال خوړلو، په پاک لمنو ښځو پسې له تور او تهمت ویلو نه یې په کلکه منع کړي یو. او دا امر یې راته کړی چې یوازې د یوه الله عبادت به کوو، له هغه سره به شریک نه نیسو. د لمانځه او روژې امر یې راته کړی، او داسې نور اسلامي امور یې ورته یاد کړل زیاته یې کړه :
نو مونږ هم د هغه خبره ومنله او ایمان مو ورباندې راوړ، او هغه دین مو ومانه چې د الله تعالی له لوري نه یې راته راوړی دی. د یوه الله عبادت مو پیل کړ، هیڅ شریک نه ورسره نیسو، څه یې چې حرام کړي هغه حرام او څه یې چې روا بللي هغه روا شمیرو.
او همدا وجه وه چې زمونږ قوم پر مونږ ظلمونه پیل کړل، ډیر یې وکړولو تر څو د الله تعالی له عبادت نه مو واړوي، او بیرته د بتانو عبادت پیل کړو او بیرته هماغه خباثت او جاهلیت ته وګرځو. هغوی په مونږ هر ډول ظلمونه وکړل، مونږ یې نه پریښودو چې خپل دیني شعائر ادا کړو، مونږ یې له خپل دین نه منعې کولو، نو مجبور شو چې خپل وطن پریږدو او ستا وطن ته راشو، مونږ ته غوره کړئ یې، او ستا ګاونډیتوب مو اختیار کړئ، او دا هیله لرو چې ستا په پاچاهۍ کې په مونږ ظلم ونشي.
نجاشي ورته وویل له هغه څه نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی له لوري راوړي، څه شی درسره شته؟
جعفر (رضي الله عنه) ورته وویل: هو. نجاشي ورته وویل: نو راته ویې لوله. جعفر (رضي الله عنه) د (کهیعص) د پیل څو آیتونه ورته تلاوت کړل. نجاشي دومره وژړل چې ږیره یې لمده شوه، اساقفه (دیني عالمانو) هم د قرآنکریم په اوریدو سره وژړل. بیا نجاشي ورته وویل: قسم په خدای چې دا او هغه څه چې حضرت عیسی (علیه السلام) راوړي دواړه له یوې منبعې نه سر چینه اخلي. بیا یې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابي ربیعه ته په خطاب سره وویل: چې لاړ شئ قسم په خدای چې دوی به تاسې ته ونه سپارم. نو هغوی دواړه له نجاشي نه راووتل. بیا عمرو بن العاص خپل ملګري عبدالله بن ابي ربیعه ته وویل: سبا به زه ورسره ګورم، داسې کار به پرې وکړم چې دوی به هم حیران شي بیخې به یې ورباندې ورک کړم. عبدالله بن ربیعه ورته وویل: نه، داسې مه کوه، ځکه هغوی هم خپلوان لري، که څه هم له مونږ سره مخالف دي. خو عمرو بن العاص پخپل نظر ټینګار کاوه او د عبدالله خبره یې ونه منله.
په سبا یې نجاشي ته وویل: اې پاچا! آیا ته خبر یې چې دا خلک (مهاجرین) دعیسی (علیه السلام) په هکله څه وایي؟ نجاشي هغوی راوغوښتل چې پوښتنه ورنه وکړي چې د عیسی (علیه السلام) په هکله څه عقیده لري؟ هغوی لومړی وویریدل خو بیا یې

په رښتیا ویلو اتفاق وکړ، او دربار ته ورغلل. نجاشي ورنه پوښتنه وکړه. جعفر (رضي الله عنه) ورته وویل: مونږ د عیسی (علیه السلام) په هکله هغه څه وایو چې زمونږ نبي (علیه السلام) راته راوړي دي، مونږ وایو چې عیسی (علیه السلام) د الله بنده، د الله رسول او د الله روح او هغه کلمه ده چې پاک لمنې او پیغلې مریمې ته یې القاء کړې وه.
ددې خبرې په اوریدو سره نجاشي له ځمکې نه یو ډکی را اوچت کړ او ویې ویل: قسم په خدای چې عیسی (علیه السلام) لدینه چې تاسې وویل ددې ډکي په اندازه هم اخوا دیخوا ندی. درباریان یې وپښیدل او وځمبیدل، نجاشي ورته وویل: که تاسې هر څو وپښیږئ خبره همداسې ده.
بیا یې مسلمانانو ته وویل: ځئ، تاسې زما په ملک کې په امن یئ، که چا درته بد وویل، جریمه به شي، دری ځله یې دا خبره وکړه، زیاته یې کړه، که څوک راته د سرو زرو غرونه هم راکړي له تاسو نه کوم یوه ته به تکلیف او اذیت رسولو ته زړه ښه نکړم.
بیا یې خپلو کسانو ته امر وکړ چې ددې دواړو تحفې بیرته ورکړي، زه ورته څه اړه نلرم، قسم په خدای، الله تعالی چې کله ماته خپله پاچایي بیرته راکړې نو رشوت یې ندی رانه اخیستی، تر څو زه پدې لاره کې رشوت واخلم، همدارنګه الله تعالی زما په هکله د خلکو خبرې ندي منلې چې اوس زه د الله تعالی په هکله د خلکو خبرې ومنم.
ددې کیسی روایت کوونکې ام سلمه (رضي الله عنها) وایي: هغوی دواړه له خپلو تحفو سره په ډیر شرم او خجالت سره راووتل، او مونږ هملته په همغه غوره ځای او له غوره ګاونډي سره پاتې شوو.[1]
دا د ابن اسحاق روایت دی نور وایي چې عمرو بن العاص نجاشي ته له بدر نه وروسته ورغلی و، ځنې نور وایي چې عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و.[2]
خو هغه روایتونه چې وایي عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و، دوی په دوهم ځل ورتګ کې تقریباً هماغه سوال او ځواب رانقلوي کوم چې په لومړي ځل کې د جعفر (رضي الله عنه) او نجاشي تر مینځه شوی او ابن اسحاق رانقل کړی دی. او بله دا چې د همدې سوال او ځواب موضوع او مطلب پدې دلالت کوي چې دا مناقشه د نجاشي په وړاندې په لومړنۍ مرافعه کې تر سره شوې وه.
د مشرکینو دا توطئه شنډه شوه، مکر او فریب یې ونه چلیده، او پدې پوه شول چې د خپلو پولو نه اخوا د دوی مکرونه اغیزه نلري، نو په بل فکر کې شول، او بالاخره دې نتیجې ته ورسیدل چې ددې مشکل حل دا دی چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و

---

[1]. ابن هشام (لنډیز) ۱/ ۳۸۴ تر ۳۳۸.
[2]. مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۹۲ - ۹۸.

صحبه و سلم) له خپل دعوت نه واړوي او که نه اعدام يې کړي، خو پدې لاره کې ستر خنډ ابو طالب و ځکه هغه د خپل وراره ترخوا ولاړ و او د مشرکينو له ظلمونو نه يې خوندي ساته، نو مشرکينو تصميم ونيو چې پدې هکله له ابو طالب سره مقابله وکړي.

قريش ابو طالب تهديدوي

د قريشو مشران او مخور خلک ابو طالب ته ورغلل او ورته ويې ويل: اې ابو طالبه! ته زمونږ يو شريف مشر يې، په ډېر اهميت درته قايل يو، مونږ درنه غوښتي و چې خپل وراره لدې دعوت نه منع کړې خو تا هغه منع نکړ، نو مونږ نور دا نه شو زغملای چې زمونږ پلرونو ته دې بد رد وويل شي، زمونږ په عقلونو پورې دې ملنډې ووهل شي، او زمونږ معبودان دې توهين او ورټل شي او خبرې دې ورپسې وشي، ستا خوښه وراره دې لدې کارنه اړوې او يا زمونږ سره مخامخ جګړه اعلانوې تر څو چې يو طرف تباه او مسئله هواره شي.

په ابو طالب باندې دا تهديد او اخطار سخت تمام شو، خپل وراره حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې راوغوښت او ورته ويې ويل: وراره! ستا د قوم خلک راته راغلي وو، داسې خبرې يې راته وکړې، نو لږ زما او د خپل ژوند خيال وساته، او ما په داسې څه مه مجبوره وه چې له وسه مې اوچت وي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ګومان وکړ لکه چې تره يې هم د ده مرسته پريښوده نور کومک نه ورسره کوي، نو ويې فرمايل: ((**يا عم، و الله لو وضعوا الشمس في يميني و القمر في يساري على أن أترك هذا الامر – حتى يظهره الله أو أهلك فيه ما تركته**))

اې تره! قسم په خدای که هغوی لمر راته په ښي لاس او سپوږمۍ راته په چپ لاس کې راکړي چې دا کار پريږدم، خو زه به دا کار (دعوت) تر هغې پورې پرې نه ږدم چې يا يې الله تعالی بريالی کړي او يا يې زه په لاره کې ووژل شم. دا خبره يې وکړه له سترګو يې اوښکې روانې شوې او پاڅيد. ابو طالب غږ پسې وکړ، هغه مخ ورته راواړوه، نو ده ورته وويل: وراره! ورځه څه دې چې زړه وي هماغه وايه، قسم په الله چې له مرستې به دې لاس وانخلم او نه به دې چاته پريږدم[1]. او بيايې دا شعر ووايه:

والله لن يصـــلوا إليك بجـــمعهم حتى أوســـد في التـــراب دفينا

[1]. ابن هشام ۱/ ۲۶۵ – ۲۶۶.

فاصدع بأمرك ما عليك غضاضة وابشر و قربذلك منك عيونا(۲)

[قسم په خدای که هغوی له خپلو ډلو سره تر هغې تا ته در ورسيدی شي، تر څو زه په خاورو کې ښخ شوی نه يم. خپله خبره په ډاګه کوه په تا هيڅ اعتراض نشته، خوشاله اوسه او سترګې دې پدې سره روښانه.]

قريش د دوهم ځل لپاره د ابو طالب په وړاندې

کله چې قريشو وليدل رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل دعوت په مخ بيايي، ابو طالب هم د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرسته نه پريږدي، او پدې لاره کې د قريشو دښمنۍ او مقابلې ته تيار دی. نو مشرکان سره راټول شول او عماره بن وليد بن مغيره يې ابو طالب ته ورووست او ورته ويې ويل: ابو طالبه! دا د قريشو تر ټولو غيرتي، پوه او ښکلی ځوان دی، ته دا واخله له عقل او قوت نه يې ګټه اخله، او د ځان لپاره يې زوی ونيسه په بدل کې يې خپل هغه وراره مونږ ته راکړه کوم چې ستا او ستا د پلرونو له دين نه اوړيدلی، په قوم کې يې بې اتفاقي اچولې، تر څو مړ يې کړو، سړی به دې په سړي وي نور څه غواړې؟

ابو طالب ورته وويل: دا ستاسې ډيره غلطه فيصله ده او دا څومره خرابه سودا ده چې له ماسره يې کوئ. تاسې خپل زوی ددې لپاره ماته راکوئ چې درته لوی او چاغ يې کړم او له مانه غواړئ خپل زوی درته وسپارم چې مړ يې کړئ، قسم په الله چې هيڅکله به هم داسې ونشي. پدې وخت کې مطعم بن عدي بن نوفل بن عبد مناف وويل: ابو طالبه! دې خلکو د انصاف خبره درته وکړه، هغوی له خپله طرف ډيرې هلې ځلې وکړې او څه چې نه خوښوي له هغه نه د خلاصون هڅې يې هم وکړې، خو ته نه غواړې چې د دوی پيشنهادونه ومنې! ابو طالب ورته وويل: قسم په خدای که دا انصاف وي، تاسو بالکل د انصاف خبره نده کړې، تا زما د ذلت پريکړه کړيده، او لدې قوم سره زما په خلاف دريدلی يې، نو هر څه چې کوې کوه يې.[1]

تاريخي مصادرو ددې دواړو ليدنو او يا په بل عبارت ابو طالب ته د قريشو ددې پيشنهادونو وخت او نيټه نده ښوولې، خو د قرائنو او شواهدو له ليدو او پلټلو وروسته دا په ډاګه کيږي چې دا دواړه پيښې د نبوت د شپږم کال په منځنۍ برخه کې

---

(2). مختصر سيرة الرسول للشيخ محمد بن عبدالوهاب النجدي ص ۲۸.

(1). ابن هشام ۱/ ۲۲۲ – ۲۲۷.

واقع شوي، او د دواړو لیدنو تر مینځ ډیره کمه موده وه.

د رسول اکرم (ﷺ) د مرګ توطئه

کله چې د مشرکینو دا چلونه ټول ناکام شول او لدې لارې نه یې څه تر لاسه نشوای کړی، نو یې بیرته هماغه د ظلم او زیاتي پخوانۍ لاره ونیوه، خپل ظلمونه او وحشتونه یې څو چنده کړل، او پدې لټه کې شول چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له کومې لارې په شهادت ورسوي. خو د دوی دا فریب او چل هم بیرته د دوی په زیان او د مسلمانانو په ګټه تمام شو، او د قریشو د همدې ظلمونو او همدې توطئې په نتیجه کې د مکې دوه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن الخطاب (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول.

د قریشو لدې وحشتونو او ظلمونو نه دلته څو د مثال په توګه وړاندې کوو: یوه ورځ عتیبه بن ابي لهب رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او ورته ویی ویل: زه په ((وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى)) کافر یم، او((دَنَا فَتَدَلَّى)) نه منم. وروسته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کمیس ورڅیرې کړ، په مخ یې ورتف کړل خو لاړې یې ورباندې ونه لګیدې. پدې وخت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښیره ورته وکړه او ویی فرمایل: (اللهم سلط علیه کلبا من کلابك) اې خدایه! له خپلو سپیو نه یو سپی وربادې وګماره. الله تعالی د خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا دعا قبوله کړه، څه وخت وروسته عتیبه بن ابي لهب د قریشو له یوې ډلې سره په سفر لاړ او کله یې چې د شام په (زرقا) نومې ځای کې واړول، په همدې شپه یو زمری راغی، عتیبه چې ولید نو ویی ویل: افسوس اې وروره! قسم په خدای چې دا زمری به ما خوري، لکه څرنګه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښیره راته کړیده، اوس هغه په مکه کې دی خو زه یې دلته (په شام کې) ووژلم. زمري وربادې ور ټوپ کړ، له سر نه یې راونیو دانګې دانګې یې کړ.[1]

ویل کیږي چې یو ځل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله په حضور کې سر په سجده ایښی و چې عقبه بن ابي معیط راغی او د الله د رسول پر مبارکه

---

[1]. تفهیم القران ۲/ ۵۲۲ ، الاستیعاب، الاصابة، دلائل النبوة، الروض الانف، مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۳۵.

غاړه يې پښه ورکيښوده او دومره زور يې ورباندې وکړ چې نژدې وه د رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارکې سترګې راووزي.[۲]
دا چې د قريشو طاغوتيانو غوښتل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، ددې خبرې د صحت او اثبات لپاره د ابن اسحاق هغه اوږد روايت کافي دی چې وايي:
ابو جهل وويل: اې قريشو، وينئ چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زمونږ دين عيبجن کوي، عيوب يې بيانوي، زمونږ پلرونو ته بد وايي، زمونږ په عقلونو پورې خاندي، زمونږ معبودان هم کنځي، نو زه له خدای سره عهد کوم چې يوه دومره لويه تيږه به اخلم چې پورته کولی يې شم او کله چې هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سجده وکړه نو په ده سره به يې وروولم چې ککره يې ميده ميده شي. تاسې بيا ما و ساتئ او دفاع رانه وکړئ، بيا دې د بنو عبد مناف لاس خلاص وي څه چې کړی شي ويې دې کړي. قريشو ورته وويل: قسم په خدای که دې هيڅا ته هم ورکړو، ته خپل کار وکړه، مونږ درسره يوو.
سبا سهار ابو جهل همداسې يوه تيږه واخيسته او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په انتظار کيناست. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل عادت سره سم راغی او په عبادت يې پيل وکړ، قريش هم ټول راغلي وو او پخپلو ځايونو ناست وو، کتل يې چې ابو جهل څه کوي. کله چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په سجده پريوت، ابو جهل هغه تيږه راپورته کړه او د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خوا ور روان شو، خو چې ور نژدې شو په ويره سره په شا راغی بڼه يې الوتې وه، دومره ويرې اخيستی و چې تيږه يې له لاسونو خطا شوه او پر ځمکه ولويده. د قريشو مشرکان ورپورته شول او ورته ويې ويل: څه درباندې وشول اې ابا الحکمه؟ ده ورته وويل: زه ور روان شوم تر څو لکه پرون مې چې تاسې ته ويلی و هغه تيږه يې په سر وروولم، خو کله چې ورلنډ شوم يو داسې اوښ مې مخې ته راغی چې ډير لوی سر او لوی لوی غاښونه او اوږده غاړه يې درلوده او ما پخپل ژوند کې داسې اوښ ندی ليدلی غوښتل يې ما وخوري.
ابن اسحاق وايي: اوريدلي مې دي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي: ((**ذلك جبريل (عليه السلام) لو دنا لأخذه**)) **هغه جبريل** (عليه السلام) و

---

(2).مختصر سيرة الرسول لعبد الله النجدي ص ۱۳۳.

که نژدې شوی وای نو را نیولی به یې وای.[۱]

ورپسې ابو جهل له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره هغه څه وکړل چې د حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو سبب شول او په راتلونکیر کې به ورنه یادونه وکړو.

د قریشو طاغوتیانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه په خپلو زړونو کې ښه پخه کړې وه. ابن اسحاق له عبدالله بن عمرو بن العاص نه روایت کوي چې وایي: قریش د کعبې تر خوا غونډ ناست وو، زه هم ورغلم او له دوی سره کیناستم. د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله یې خبرې پیل کړې او ویل یې مونږ لدې سړي سره له دومره صبر او حوصلې نه کار واخیست چې بل هیڅا ته مو هم دومره صبر ندی کړی. دوی همدا خبرې کولی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راښکاره شوه، راغی حجر اسود یې مچې کړ د بیت الله طواف یې پیل کړ او کله چې د طواف په ضمن کې له قریشو نه تیر شو، نو دوی ځنې بدې خبرې ورته وکړې، طعنې یې ورکړې. ما د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک مخ کې ددې خبرو اثر ولید. دوهم ځل چې بیا ورنه تیر شو بیایې همغسې بدې خبرې ورته وکړې، بیا مې هم ددې خبرو اثر دده په مبارک مخ کې ولید. دریم ځل چې بیا ورنه تیر شو، بیا یې همداسې خبرې ورته وکړې، نو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ودرید او ویې فرمایل: (**أتسمعون یا معشر قریش، أما والذي نفسی بیده، لقد جئتکم بالذبح**) [اې قریشو! واورئ، قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی چې ما تاسې ته ستاسې د قتل او ذبحې حکم راوړی دی.] د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې ارشاد خلک تر خپل تاثیر لاندې راوستل، او داسې چوپ او آرام کیناستل تا به ویل چې د هر یوه په سر مرغه ناست دی، تر دې چې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مقابل کې تر ټولو شدید او سخت سړي به هم ډیر نرم الفاظ او خوږې خبرې کولې او پدې سره به یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د رحمت سوالونه کول او ورته ویل به یې، اې ابو القاسمه بیرته لاړشه، قسم په خدای ته کله هم نادان نه وې!

په سبا باندې بیا پداسې حال کې چې هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله خبرې کولی هغه مبارک تشریف راوړ، چې هغوی ولید یو ځل ټول

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۲۹۸ - ۲۹۹.

وړپاڅېدل او د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې راګیر کړ.
عبدالله بن عمرو بن العاص وایي: ما ولیدل چې یوه سړي رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر چادر کلک رانیولی و، ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خواته ولاړ دی او پداسې حال کې چې ژړل یې وایي: آیا تاسو هغه څوک وژنئ چې وایي: الله زما رب دی؟ وروسته بیا قریشو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرېښود، راوي وایي: تر کومه چې ما لیدلي دا په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د قریشو تر ټولو ستر ظلم و.[1]
امام بخاري له عروه بن الزبیر نه روایت کوي وایي: ابن عمرو بن العاص ته مې وویل چې پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د قریشو د تر ټولو ستر ظلم په هکله معلومات راکړه. هغه راته وویل: پداسې حال کې چې نبي اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې سره خوا کې په عبادت بوخت و عقبه بن ابي معیط راغی او خپل چادر یې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په غاړه کې وروا چاوه او دومره یې تاوکړ چې نژدې و زندی شي، پدې وخت کې ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) راغی هغه یې ټېنګ راونیو او له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې ایسته ټېل واهه او ویې ویل: آیا هغه څوک وژنې چې وایي الله مې رب دی؟[2]
او په هغه حدیث کې چې اسماء (رضي الله عنها) روایت کړی راځي: یو چا ابوبکر (رضي الله عنه) ته چیغه وکړه چې هله د ملګري کومک ته دې ورشه! نو ابوبکر (رضي الله عنه) په منډه ور ووت، دغه وخت چې له کوره ووت د سر ویښتان یې څلورکوڅې وو او ویل یې: آیا تاسې هغه څوک وژنئ چې وایي: الله مې رب دی؟ یعنی یوازې پدې ګناه یې وژنئ چې وایي الله زما رب دی؟ پدې وخت کې مشرکینو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرېښود او په ابوبکر (رضي الله عنه) ورټول شول، او کله چې بیرته کورته راغی نو په سر یې یو ویښته هم نه و کوڅې یې ټولېورباندې شکولې وې، او که کوم یو ویښته پاته و، نو هغه زمونږ له لاسونو سره تویې شو.[1]

حمزه (رضي الله عنه) د ایمان په لار

[1]. ابن هشام ۱/۲۸۹ - ۲۹۰
[2]. صحیح البخاري - باب ذکر مالقي النبي (صلی الله علیه وسلم) و اصحابه من المشرکین بمکة ۱/ ۵۴۴.
[1]. مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ النجدي ص ۱۱۳ .

پداسې حال کې چې د مکې فضا د ظلم او طغیان تورو تیارو نیولې وه، د حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) په ایمان راوړلو سره د مومنانو زړونو ته نویو هیلو او آرزوګانو لاره ومونده. حمزه (رضي الله عنه) د نبوت د شپږم کال په وروستیو په غالب ګمان د ذي الحجې په میاشت کې ایمان راوړی دی.

د حمزه (رضي الله عنه) د ایمان راوړلو کیسه داسې ده: یوه ورځ ابو جهل د صفا له غونډۍ سره رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت ورساوه، بدې خبرې یې ورته وکړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چوپ و هیڅ یې هم نه ورته ویل: بیا ابو جهل پورته شو او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په یوه تیږه وواهه، مبارک سر یې ورمات کړ او وینې ترې روانې شوې، بیا ابو جهل ورنه روان شو اود کعبې تر خوا له قریشو سره کیناست. د عبدالله بن جدعان یوې وینځې چې د صفا پر غونډۍ پخپل کورکې وه دا صحنه ولیده، پدې وخت کې حمزه (رضي الله عنه) له ښکار نه راغی، لیندۍ یې په لاس کې وه. نوموړې وینځې د ابو جهل د دې ناروا کیسه ورته وکړه. حمزه (رضي الله عنه) چې د قریشو تر ټولو زړور او غیرتي ځوان و یو ځل په قهر او جوش راغی، روان شو تر څو ابو جهل ووینې او حمله ورباندې وکړې، مسجد ته ننووت د ابو جهل سرته ودرید، او ورته ویې ویل: (یا مصفراسته) ـځکه چې ابوجهل په مقعد کې په پیس مرض اخته وـ اې بې غیرته! ته زما هغه وراره ته کنځلې کوې چې زه یې په دین یم؟ بیا یې په لیندۍ یو کلک ګوزار وربانډې وکړ او سر یې ورمات کړ. پدې وخت کې د ابو جهل د کورنۍ (بني مخزوم) او د حمزه (رضي الله عنه) د کورنۍ (بنو هاشم) خلک سره راپورته شول، خو ابو جهل وویل: ابو عماره (حمزه) پریږدئ ما یې وراره ته ډیرې بدې خبرې کړیدي.[۲]

د حمزه (رضي الله عنه) ایمان راوړل په لومړي سر کې د یوه ننګ او غیرت له امله وو پدې ننګ کې ګیر راغلی و چې وراره ته یې چا په سپکه سترګه کتلي وو، اذیت یې ور رسولی و، خو وروسته یې الله تعالی سینه پراخه کړه، او په اسلام ټینګ ودرید[۱]. او د حمزه (رضي الله عنه) ایمان هغه حمزه چې په غیرت او شجاعت کې یې ساری نه درلود د مسلمانانو لپاره د ډیر عزت او قوت سبب شو.

---

[۲]. مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ محمد بن عبدالوهاب ص ۲۲. رحمة للعالمین ۱/ ۲۸. ابن هشام ۱/۲۹۱، ۲۹۲.

[۱]. پدې باندې هغه روایت دلالت کوي کوم چې الشیخ عبدالله النجدي پخپل مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) ص (۱۰۱) کې روایت کړیدی.

عمر (رضي الله عنه) د مومنانو په ليکو کې

په همدې وخت کې چې مکه د کفر او طغيان وريځو تياره کړې وه، د الله تعالی له پلوه مسلمانانو ته يو بل د اميد ځراغ بل شو يعنی عمر (رضي الله عنه) د مومنانو په ډله ورګډ شو. عمر (رضي الله عنه) د حمزه (رضي الله عنه) له اسلام منلو نه درې ورځې وروسته [٢] د نبوت د شپږم کال د ذي الحجې په مياشت کې په اسلام مشرف شو[٣].

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له الله تعالی نه د هغه د اسلام سوال کړی و. ترمذي له ابن عمر (رضي الله عنه) او طبراني له ابن مسعود (رضي الله عنه) نه روايت کوي چې رسول الله (عليه السلام) فرمايلي: ((**اللهم أعز الإسلام بأحب الرجلين إليك: بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام**)). يعنې اې خدايه! ته اسلام ته په عمربن الخطاب او يا ابو جهل بن هشام هر يو چې تا ته ګران وي عزت او قوت ورکړې. الله تعالی ته عمر (رضي الله عنه) منظور و او همدی په اسلام مشرف شو[۴].

که ټولو هغو روايتونو ته کوم چې د عمر (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو په هکله راغلي دي نظر واچوو، نو دا به راته په ډاګه شي چې اسلام د عمر (رضي الله عنه) زړه ته په تدريجي توګه لاره موندلې ده، خو مخکې لدينه چې ددې روايتونو لنډيز وړاندې کړو، لازمه وينم چې د عمر (رضي الله عنه) د احساساتو او عاطفې په هکله څه خبره وکړم:

عمر (رضي الله عنه) په شجاعت او غيرت مشهور و، حساس او تندخوی يې درلود، له لاسه يې مسلمانانو ډير کړاوونه ليدلي دي، خو په ذهن کې به يې تل کشمکش او مقابله وه، له يوې خوا يې د پلرونو او اجدادو عاداتو او تقاليدو ته زيات احترام درلود، له لهو او لعب او شرابو سره روږدی او عادت شوی و، خو له بلې خوا به دېته هم په تعجب کې و چې مسلمانان د خپلې عقيدې په لار کې دا دومره تکليفونه او ستونزې څه ډول ګالي؟! د مسلمانانو له غيرت او ثبات نه ډير متاثر شوی و، او کله کله به يې په زړه کې دا هم راګرزيدل چې کيدای شي اسلام له نورو نه پاک او اوچت وي. لکه غزالي چې وايي[(١)]: دده په ذهن کې د همدغه متناقضو نظرياتو له امله وه کله

---

٢ . پدې هکله به يو روايت په راتلونکې کې راشي.

٣ . تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ١١.

۴ . الترمذي، ابواب المناقب، مناقب ابي حفص عمر بن الخطاب ٢٠٩/٢.

(1). فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ٩٢، ٩٣.

به چې احساساتي شو نو ډېر ژر به بیرته نرم او آرام شو.

د عمر (رضي الله عنه) د اسلام په هکله د مختلفو روایاتو جمع او لنډيز

يوه شپه عمر (رضي الله عنه) له کور نه د باندې ويده کيدو په نيت راووت، حرم شريف ته لاړ او د کعبې شريفې تر پوښ لاندې ننوت، دا په داسې حال کې چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه ولاړ دی او د (الحاقه) سورت لولي. عمر (رضي الله عنه) قرآنکريم ته غوږ ونيو، ډير ورته په تعجب کې شو. عمر (رضي الله عنه) وايي: له ځان سره مې وويل: لکه قريش چې وايي محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) شاعر دی، وايې په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا آيت تلاوت کړ ((إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلاً مَا تُؤْمِنُونَ)) (الحاقة: ٤٠ –٤١) [بيشکه دا (قرآن) خبره د رسول مکرم عزتمن ده او نه ده دا خبره د کوم شاعر، بيخې لږ ايمان راوړئ تاسې (بلکه نه مومنان کيږئ).

وايي: بيا مې وويل: دا کاهن دی، نو هغه دا آيت تلاوت کړ: ((وَلاَ بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ (٤٢) تَنزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٤٣) د سورت تر پايه، [او نه ده دا خبره د کاهن (تيروتي لکه چې تاسو گومان کوئ) لږ پند اخلئ تاسې (بلکه نه يې اخلئ).]

وايي: نو پدې وخت کې مې اسلام پر زړه اغيزه وکړه.[۲]

دا د عمر (رضي الله عنه) پر زړه د اسلام لومړنۍ اغيزه وه، خو جاهلي عادات او د پتو سترگو تقليد دومره ورباندې زورور وو چې نه يې پريښود حق ته سلامې شي، هماغه د جاهليت په لار روان و او د اسلام په خلاف يې خپلو هلو ځلو ته ادامه ورکوله.

له رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې زياته کينه او دښمني درلوده، يوه ورځ يې توره واخيسته او پدې نيت له کوره ووت چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به په شهادت رسوي. د لارې په اوږدو کې له نعيم بن

(2). تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص: ۷. دې ورته يو روايت ابن اسحاق له عطاء او مجاهد نه هم را نقل کړيدی. که څه هم د هغه پای لدې سره څه اختلاف لري. ابن هشام ۱/ ۳۴۲ تر ۳۴۸ ته مراجعه وکړه. او همدې ته ورته هغه روايت دی چې ابن الجوزی له جابر نه رانقل کړيدی خو د هغه آخرينۍ برخه هم لدې روايت سره اختلاف لري، تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ۹ – ۱۰ وگورئ..

عبدالله النحام العدوي سره مخ شو[1]. څوک وایي د بني زهره قبیلې له کوم سړي[2] او په بل روایت د بني مخزوم قبیلې[3] له کوم کس سره مخامخ شو. هغه ورته وویل: اې عمره! چیرته روان یې؟ ده وویل: ځم چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ووژنم. هغه ورته وویل: بیا به له بني هاشم او بني زهره نه څنګه ځان خلاصوې؟ عمر (رضي الله عنه) په ځواب کې ورته وویل: داسې ښکاري لکه چې ته هم له خپل دین نه اوړېدلی یې؟ هغه ورته وویل: عمره! له یوې عجیبې پیښې نه دې خبر نکړم؟ هغه دا چې ستا خور او ستا د خور خاوند دواړه ستا له دین نه اوړېدلي دي. عمر (رضي الله عنه) بیرته راوګرځید او خپلې خور او د هغې خاوند ته ورغی، د هغوی په کور کې خباب بن الارت (رضي الله عنه) و او یوه صحیفه (پاڼه) هم ورسره وه چې د (طه) سورت ورباندې لیکل شوی و، او دوی دواړو ته یې ورزده کاوه. خباب (رضي الله عنه) چې کله پوه شو عمر (رضي الله عنه) راغی نو ژر پټ شو، او د عمر خور فاطمې (رضي الله عنهما) هغه صحیفه هم پټه کړه، خو عمر (رضي الله عنه) د خباب (رضي الله عنه) غږ اوریدلی و چې دوی ته یې قرآنکریم تلاوت کاوه، کله چې کورته ور دننه شو ویې ویل: دا څه و چې ما واوریدل؟ هغوی ورته وویل: مونږ پخپل منځ کې خبرې کولې، نور څه خو نه وو. ده ورته وویل: دا څه و چې ما واوریدل؟ هغوی بیا ورته وویل: مونږ پخپل مینځ کې خبرې کولی، نور څه خو نه و. ده ورته وویل: لکه چې له خپل دین نه ګرزیدلي یئ؟ د خور خاوند یې ورته وویل: اې عمره! که حق ستا له دین نه پرته په بل څه کې وي، نو بیا؟ عمر (رضي الله عنه) ورباندې ورټوپ کړ او په ځمکه یې راچپه کړ، خور یې راغله او عمر (رضي الله عنهم) یې له خپل میړه نه راپورته کړ، نو هغې ته یې هم داسې یوه څپیړه ورکړه چې پر مخ یې وینې را روانې شوې. ابن اسحاق وایي هغه یې هم ووهله او سر یې ورمات کړ. نوموړې (رضي الله عنها) پداسې حال کې چې غوسې اخیستې وه ورته وویل: اې عمره! پداسې حال کې چې حق ستا له دین نه پرته په بل څه کې دی، نو زه شاهدي وایم چې: له یوه الله پرته بل څوک د عبادت وړ نشته او شاهدي وایم چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول دی (**أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمدا رسول الله**).

نو کله چې عمر (رضي الله عنه) نا امیده شو، او دا چې د خور وینې یې ولیدې، خفه او

---

(1). دا د ابن اسحاق روایت دی ابن هشام ۱/ ۳۴۴ وګورئ.

(2). دا انس بن مالك (رضي الله عنه) روایت کړی، تاریخ عمر بن الخطاب ص ۱۰ او مختصر سیرة الرسول للشیخ النجدي ص ۱۰۳ وګوره.

۳ . دا د ابن عباس (رض) روایت دی، الصدر الاخیر ص ۱۰۲.

په خپلو کړو پښېمانه شو، او ویی ویل: دا کتاب چې درسره و، راکړئ چې ویې لولم. خور یې ورته وویل: ته نجس او ناپاک یې او دا کتاب نا پاکان نه شي اخیستئ (نه یې شي لمس کولئ)، ولاړ شه، غسل وکړه. هغه هم پاڅید او غسل یې وکړ، او بیا یې هغه صحیفه واخیستله او ((**بسم الله الرحمن الرحيم**)) یې تلاوت کړه ویې ویل: پاک او سپیڅلي نومونه، بیا یې (طه) تر ((**إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمْ الصَّلاةَ لِذِكْرِي** (١٤). پورې تلاوت کړ.

[بیشکه زه چې یم هم دا زه الله یم، نشته لایق د عبادت بل هیڅوک مګر هم دا زه یم پس عبادت کوه زما او سم دروه (ادا کوه) لمونځ د پاره د ذکر (یادولو) زما.]

او ویې ویل: دا څومره ښکلی او اوچت کلام دی، ما ته محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوښایاست. خباب (رضي الله عنه) چې کله د عمر (رضي الله عنه) دا خبرې واوریدې راووت او ویې ویل: زیری مې درباندې اې عمره! هیله ده چې د پنجشنبې په شپه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعا ستا لپاره وي، هغه دعا چې فرمایلې یې وو ((**اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام**)) او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوس د صفا سره په دارالارقم کې تشریف لري.

نو عمر (رضي الله عنه) خپله توره له تیکي راوایستله او له کوره ووت تر څو دارالارقم ته ورسید، دروازه یې وټکوله یو صحابي (رضي الله عنه) راپاڅید او د دروازې له چولو یې وکتل چې عمر (رضي الله عنه) توره په لاس ولاړ دی، ژر یې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر ورکړ. موجود خلک سره راټول شول، حمزه (رضي الله عنه) ورته وویل: څه خبره ده؟ دوی ورته وویل: عمر (رضي الله عنه) دی. ده وویل: دروازه ورته خلاصه کړئ، که چیرته په خیر او ښه نیت راغلی وي، مرسته به یې وکړو، او که چیرې د شر پخاطر راغلي وي، نو پخپله توره به یې ووژنو. پدې وخت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ننه و وحي ورته کیدله، وروسته راووت او عمر (رضي الله عنه) یې په کوټه کې وموند، هغه یې له جامو او د تورې له بند نه راونیو، په شدت سره یې راکش کړ او ورته ویې فرمایل: (**أما أنت منتهيًا يا عمر حتى ينزل الله بك من الخزى والنكال ما نزل بالوليد بن المغيرة؟ الله م، هذا عمر بن الخطاب، اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب**) [عمره! آیا ته تر هغې له خپلې لارې نه

نه ګرزې تر څو چې الله تعالی د ولید بن المغیره په شان سپکاوی او عذاب درباندې نازل کړي؟ دا عمر بن الخطاب دی، یا خدایه! ته اسلام ته په عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) باندې عزت او قوت ورکړې.] همدا وه چې عمر (رضي الله عنه) وویل: ((أشهد أن لا إله إلا الله و أنك رسول الله)) او پدې ترتیب سره هغه هم په اسلام مشرف شو. کله چې عمر (رضي الله عنه) د شهادت کلمه وویله په دار الارقم کې په یوه آواز سره د تکبیر چیغه او چته شوه چې ټولو خلکو واوریده.[١]

عمر (رضي الله عنه) د بې ساري غیرت او شجاعت درلودونکی و، او دده اسلام راوړل د مشرکینو لپاره د ذلت او سپکاوي او د مسلمانانو لپاره د عزت او قوت پیغام و.

ابن اسحاق په خپل سند سره له عمر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: کله مې چې اسلام راووړ نو فکر مې وکړ چې په مکه کې څوک له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ډیره کینه او دښمني لري؟ ومې ویل: دا ابو جهل دی، نو کورته یې ورغلم دروازه مې وروټکوله، هغه راووت، او راته ویې ویل: په خیر راغلې، خیریت دی، څنګه راغلی یې؟ ما ورته وویل: ددې لپاره راغلم چې پدې دې خبر کړم چې ما په الله او د الله په رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ایمان راوړ، او ټول هغه څه مې ومنل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوړي دي. وایي: نو ابو جهل دروازه ورپسي بنده کړه او ویې ویل: خدای دې تا او هغه څه چې راوړي دې دي خراب او برباد کړي.[٢]

ابن جوزي وایي چې عمر (رضي الله عنه) ویلي: کله به چې چا اسلام راوړ، نو خلکو به هغه نه پرینښود، جګړې به یې ورسره کولې، هغوی به هغه او هغه به دوی وهل، خو کله چې زه په اسلام مشرف شوم، نو خپل ماما (عاصي بن هاشم) ته ورغلم او له پیښې مې خبر کړ هغه په خونه ننوت. وایي: بیا د قریشو یوه بل مشر لکه چې ابوجهل وي ته ورغلم ورته ومې ویل چې زه مسلمان شوم هغه هم پخپل کور رانه ننوت[١].

ابن هشام او همدا راز ابن جوزي په لنډه توګه دا روایت رانقل کړیدی: کله چې عمر (رضي الله عنه) ایمان راوړ نو جمیل بن معمر الجمحي ته ورغی، نوموړي به د قریشو خبرونه یو بل ته وړل راوړل. معمر ته مې وویل چې زه په اسلام مشرف شوم، جمیل بن معمر لاړ او په لوړ آواز چیغه کړه چې اې خلکو: عمر (رضي الله عنه) له دین نه

---

[١]. تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ٧- ١٠ – ١١ مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) للشیخ عبدالله ص ١٠٢ – ١٠٣ . ابن هشام ١/ ٣٤٣ – ٣٤٢.

[٢]. ابن هشام ١/ ٣٤٩ – ٣٥٠.

[١]. تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص ٨.

اوریدلی دی. عمر (رضي الله عنه) چې ورپسې و وویل: دروغ وایي، بلکه ما اسلام راوړی دی. یو ځل مشرکین ورباندې راټول شول او وهل ټکول شروع شول تر څو چې لمر ښه رابره شو، عمر (رضي الله عنه) ډیر ستړی شو نو کیناست هغوی یې په سر ور کیناستل، ده ورته ویل: کوئ څه چې کولئ شئ، قسم په خدای که مونږ درې سوه کسه وای، نو بیا به یا مونږ دا وطن پریښوده او یا تاسو.[۲]

لدینه وروسته مشرکینو د عمر (رضي الله عنه) په کور حمله وروړه او غوښتل یې هغه په شهادت ورسوي. بخاري شریف له عبدالله بن عمر (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وایي: پداسې حال کې چې عمر (رضي الله عنه) په کور کې و او ویرې اخیستی و، چې عاص بن وائل السهمي (ابو عمرو) ورته راغی، ښکلې لیکه داره چپنه او وریښمین کمیس یې اغوستې وُ. نوموړی له بني سهم قبیلې څخه وُ، په جاهلیت کې زمونږ او هغوی تر مینځ تړون هم وُ، ورته وویل:څه پیښه ده؟ ده ورته وویل: قوم دې غواړي ما ووژني ځکه ما اسلام راوړی. عاص ورته وویل: په تا هیڅوک هم لاس نه شي پورته کولی، کله یې چې دا خبره وکړه، مونږ ډاډه شوو. بیا عاص بیرته ووت، هلته ګوري چې خوږ خلکو په سر اخیستې، ورته وویل: چیرته ځئ؟ هغوی وویل: دا د خطاب زوی عمر (رضي الله عنه) له خپل دین نه اوریدلی، هغه پسې ورځو. ده ورته وویل: هغه ته څوک څه نه شي ویلی، نو یو ځل خلک په شاشول. او د ابن اسحاق په روایت کې راځي چې داسې شول لکه دمه چې ورنه ختلې وي.

دا خو د مشرکینو دریځ او حال وُ، د مسلمانانو په هکله، مجاهد له ابن عباس (رضي الله عنهم) نه روایت کوي وایي: له عمر (رضي الله عنه) نه مې وپوښتل، تا ته ولې الفاروق ویل کیږي؟ ده وویل: حمزه (رضي الله عنه) له مانه درې ورځې مخکې ایمان راوړی وُ، بیا یې د خپل اسلام راوړلو کیسه راته تیره کړه، او د کیسې په پای کې یې وویل: کله مې چې اسلام ومانه نو ومې ویل: اې د الله رسوله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! آیا مونږ په حقه نه یو که مړه شو او یا ژوندي وو؟! هغه راته وفرمایل: (بلی، والذي نفسي بیده، إنکم علی الحق وإن متم وإن حییتم). [هو، مونږ په حقه یو، قسم په هغه ذات چې زما ځان د هغه په واک کې دی چې تاسې په حقه یاست که مړ شئ او که ژوندي وئ.] عمر (رضي الله عنه) وایي نو ما ورته وویل: چې د اسې ده نو دا پټه څه معنی لري؟ قسم په هغه ذات چې ته یې په حق مبعوث کړی یې مونږ به خوا

---

[۲]. تاریخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ۸ . ابن هشام ۱/ ۳۴۸ - ۳۴۹.

مخوا د باندې وزو. پدې ترتيب سره مونږ په دوو صفونو (ليکو) کې له رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو ځای د باندې راووتلو، په يوه صف کې حمزه ؤ او په بل کې زه (عمر رضي الله عنهما) وم، زمونږ له پښو سره لکه د اوړو د ګرد په شان ګرد هم اوچتيده تر څو مسجد حرام ته ننوتو. عمر (رضي الله عنه) وايي کله چې قريشو زه او حمزه (رضي الله عنهما) وليدو نو پداسې غم غمجن شول چې کله يې هم دومره لوی غم نه و ليدلی، او په همدغه ورځ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ما ته د الفاروق لقب راکړ.[1]

ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي: مونږ تر هغې پورې له کعبې شريفې سره لمونځ نشو کولی تر څو عمر (رضي الله عنه) اسلام راوړ.[2]

صهيب بن سنان رومي (رضي الله عنه) وايي: کله چې عمر (رضي الله عنه) ايمان راوړ، نو اسلام ښکاره شو دعوت هم په ښکاره ډول کيده، مونږ د کعبې تر څنګ حلقه ووهله، طواف مو وکړ، او هغه چا چې ظلمونه راباندې کړي وو له هغوی نه مو څه ناڅه انتقام واخيست او حساب مو ورسره وکړ.[3]

عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) وايي: له کومې ورځې نه چې عمر (رضي الله عنه) په اسلام مشرف شوی مونږ عزتمن او سر لوړی يوو.[4]

د قريشو استازی د رسول (ﷺ) په حضور کې

کله چې د مکې هغه دواړه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن الخطاب (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول، نو د قريشو په زړونو کې ماتې ګډه شوه، د مکې له آسمان نه د ظلم توري وريځې مخ په شاکيدو شوې، مشرکان له خپلې مستۍ نه لږ په هوش راغلل، پوه شول چې نور ځورول او رنځول څه ګټه نلري، نو يې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د سازش او سولې لاره ونيوه او ددې پخاطر چې د الله تعالی رسول يې له خپل دعوت نه منع کړی وي تشويقونکي وړانديزونه يې ورته وړاندې کړل، خو هغوی لدينه بې خبر وو چې دا ټوله دنيا د هغه د دعوت په مقابل کې د ماشې د يوه وزر په اندازه هم ارزښت نلري، نو ځکه د دوی دا هيلې هم له

(1). تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ٦-٧

(2). مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه وسلم) للشيخ عبدالله النجدي ص ١٠٣

(3). تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزی ص ١٣.

(4). صحيح البخاري، باب اسلام عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ٥٤٥/١

خاورو سره خاورې شوې.
ابن اسحاق وايي: يزيد بن زياد له محمد بن كعب قرظي نه راته روايت كوي وايي: راته ويل شوي چې د قريشو مشر عتبه بن ربيعه يوه ورځ د قريشو په ديره كې ناست وُ، او رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هلته په جومات كې يوازې تشريف درلود، عتبه وويل: اې قريشو، خوښه مو نده چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم، خبرې ورسره وكړم، څه وړانديزونه ورته وكړم كيداى شي څه ومني، او چې مونږ يې شرط پوره كړو بيا به هغه هم له مونږ نه لاس واخلي. دا داسې وخت وُ چې حمزه (رضي الله عنه) هم ايمان راوړى و او دوى ليدل چې د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو شميره مخ په زياتيدو ده. قريشو ورته وويل: سمه ده ورشه اې ابو وليده او خبرې ورسره وكړه! عتبه پاڅيد او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور كې كيناست او ورته وې ويل: وراره، ته خو زمونږ په مينځ كې د اوچتې او قدرمنې كورنۍ، محترم او لوړ نسب خاوند يې، او تا خپل قوم ته يوه لويه مساله راوړې، او پدې سره دې هغوى بې اتفاقه كړې د هغوى دين او معبودان دې عيبجن او توهينوې، د هغوى د پلرونو دين او عادات دې پريښې، نو اوس واوره، زه څو پيشنهادونه درته كوم، فكر پكې وكړه، كيداى شي كوم يو يې ومنې. راوي وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: **(قل يا أبا الوليد أسمع)**.وايه، ابو الوليده څه وايې اورم؟ هغه وويل: وراره! كه غواړې او هدف دې دا وي پدې دعوت چې شروع كړى دې دى، مال او دارايي لاسته راوړې، نو مونږ به درته دومره مال او دارايي راټوله كړو چې له ټولو نه به زيات مالدار شې، او كه لدې لارې مشري غواړې، نو مونږ به دې خپل مشر وټاكو، او هيڅ فيصله به ستا له مشورې پرته نه كوو، او كه پاچايي غواړې نو پاچا به دې كړو، او كه چيرته دا څه چې درته راځي جن يا پيرى وي چې ته يې وينې او ځان نه شې ورنه خلاصولى، نو مونږ به دې پخپلو پيسو علاج او تداوي وكړو تر څو جوړ شې ځكه كله كله داسې پيښيږي چې جن پر انسان غلبه مومي او بيا د هغه د علاج ضرورت پيدا كيږي. عتبه چې خبرې پاى ته ورسولې، رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(أقد فرغت يا أبا الوليد؟)**. [ابو الوليده، خبرې دې خلاصې شوې؟] هغه وويل: هو، ده ورته وفرمايل: **(فاسمع مني)**.اوس ماته غوږ شه، هغه وويل: وايه غوږ مې دى، نو رسول اكرم

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې داسې پیل کړې:
((حم (١) تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (٢) كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ(٣) بَشِيراً وَنَذِيراً فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لا يَسْمَعُونَ (٤) وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ...)) (فصلت : ١_٥) [(دغه قرآن) را لیږلی شوی دی (له هغه الله) نه چې خورا مهربان، ډیر رحم والا دی، داسې کتاب دی چې په تفصیل سره بیان شویدي آیتونه دده، پدې حال چې لوستلی شوی دی په عربي ژبه د پاره د هغه قوم چې پوهیږي. زیری ورکوونکی دی (دا کتاب مؤمنانو ته په جنت) او ویروونکی دی دا کتاب (کفارو لره له دوزخ نه)، پس مخ وګرځاوه زیاترو د دغو (کفارو) پس دوی نه اوري (حق په اوریدلو د قبول سره)، او وایي (دغه کفار محمد ته) زړونه مو په پردو کې دي له (فهم) د هغه څیزه چې بولې ته موږ هغه ته (چې توحیدیا قرآن دی).]

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قرآنکریم تلاوت کوي او عتبه چوپ ورته ناست دی، غوږ یې ورته اینبې دی، لاسونه یې شاته اینبي او تکیه یې وربانديې کړې ده، تر څو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سجدې آیت تلاوت کړ او سجده یې وکړه او بیا یې وویل: ابو الولیده وا دې وریدل، اوس پخپله فکر وکړه، ته پوه شه او کار دې! ابو الولید پاڅید او خپلو ملګرو ته ور روان شو. هلته هغوی سره ویل چې قسم په خدای د ابو الولید بڼه بدله شویده، کله چې هغه راغی او کیناست، دوی ورته وویل: څه کیسه ده؟ ده وویل، خبره خو دا ده، چې اوس ما داسې خبرې واوریدې چې قسم په خدای که مې په ټول عمر کې اوریدلې وي، قسم په خدای چې هغه نه شعر وُ، نه سحر وُ، نه جادو ګري او مداري ګري وه، اې قریشو زما خبره ومنئ او مسئولیت یې هم زما په غاړه، دا سړی یعنې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پریږدئ، قسم په خدای چې دا خبرې مې چې ورنه واوریدې پدې دلالت کوي چې هغه د لوی خیر خاوند دی، او کومه لویه پیښه به رامنځته کوي، تاسې هغه پریږدئ که چیرې عربو له مینځه یوړ، نو تاسې به ورنه بې غمه شئ، او که چیرته هغه پر عربو بریالی شو، نو بیا خو د هغه پاچایي ستاسې پاچایي ده، د هغه عزت ستاسې عزت دی. دوی ورته وویل: لکه چې سحر یې دربانديې کړی اې ابو الولیده! ده ورته وویل: چې د هغه په هکله زما نظر همدا دی، د تاسې خپله خوښه څه مو چې زړه وي هماغه وکړئ.[1]

---

[1]. ابن هشام ١/ ٢٩٣ - ٢٩٤.

په بل روايت کې راځي چې عتبه همداسې غوږ ورته ایښې وُ تر څو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا آیت تلاوت کړ ((فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ))(فصلت:١٣))
[پس که چيرې مخ وګرځاوه (دغه کفارو له حقه) پس ووايه (اې محمده! دوی ته) چې ويروم زه تاسې له سخت عذابه به مثل د سخت عذاب د عاديانو (لکه باد د صرصر) او ثموديانو (لکه چيغه دجبريل) .]
عتبه يو ځل وار خطا شو پاڅيد او خپل لاس يې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مبارکه خوله ور کيښود او ورته ويل يې : د خدای پخاطر رحم راباندې وکړه! دا ځکه چې وويريد هسې نه الهي عذاب يې راګير نکړي، بيا خپلو ملګرو ته ورغی او هغوی ته يې خپل نظر بيان کړ .[٢]

ابوطالب له بني هاشم او بني عبدالمطلب سره غونډه کوي

که څه هم وضعې او حالاتو بدلون موندلی وُ، خو ابو طالب ويريده چې هسې نه مشرکين بې واره حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته څه زيان ورسوي. د هغه په ذهن کې هغه پخوانۍ پيښې ترسيمدلې او دا يې ښه په ياد وُ چې قريشو يو ځل د جګړې اخطار ورکړی وُ، دا يې هم له ياده نه و ايستلې چې قريشو عماره بن الوليد ورته راوستلی وُ چې دا واخله او خپل وراره مونږ ته راکړه چې مړ يې کړو، دا به يې تل په سترګو کې ګرزيدل چې ابو جهل څنګه هغه لويه تيږه واخيستله چې دده خوږ وراره (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورباندې ووژني ، مبارک سر يې پرې ميده کړي، او هغه چې عقبه بن ابي معيط د ده زړه ته ډير نژدې او د الله تعالی مختار رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر چا در نيولی وُ او نژدې وُ چې زندۍ يې کړي، عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) توره را ايستلې وه چې هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، دا ټولې پيښې به د ابو طالب د دماغ په پرده تلې راتلې، ډير يې ځوراوه او پدې فکر کې به وُ چې دا پيښې هسې عادي پيښې ندي، لدينه د لوی شر بوی راځي، مشرکين غواړي دده ترون مات کړي او وراره (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې په شهادت ورسوي،

(2). تفسير ابن اکثير ٢/ ١٥٩ - ١٢٠- ١٢١.

که چیرې کوم مشرک په ناڅاپي توګه په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله وکړي، نو بیا به حمزه او عمر (رضي الله عنهما) څه وکړي؟
ابو طالب پدې ښه متیقن ؤ، او واقعیت هم همداسې ؤ، مشرکینو پدې اتفاق کړی ؤ چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به په ښکاره توګه وژني، د دوی دې ګډ تصمیم ته قرآنکریم داسې اشاره کوي: ((أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ)) (الزخرف: ۷۹) [بلکه محکم کړیدی (کفارو په خلاف د انبیاوو) یو کار، پس بیشکه مونږ هم محکم کوونکي یوو (د تدبیر خپل).]
نو پداسې حالت کې ابو طالب څه باید وکړي؟کله چې ده د خپل وراره په خلاف د قریشو دا دریز او پلان ولید، نو خپل خپلوان یعنې د بني هاشم او بني عبدالمطلب خلک یې را ټول کړل، او له هغوی نه یې دا وغوښتل چې دده د وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دفاع او ملاتړ کې له ده سره ودریږي. هغوی ټول ورسره ودریدل، مسلمانانو د ایمان او کافرو د قومي تعصب په اساس خپل ملاتړ ورنه څرګند کړ، خو یوازې ابو لهب (د ابو طالب ورور) دا خبره ورسره ونه منله، او لاړ د قریشو په خوا کې ودرید.[1]

[1]. ابن هشام ۲۲۹/۱. مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) للشیخ عبدالله بن محمد النجدي ص ۱۰۲.

عمومي پريکون

په څلورو هفتو يا لدې نه هم کمه موده کې مشرکين له څلورو لويو پيښنو سره مخ شول: حمزه (رضي الله عنه) اسلام راوړ، وروسته عمر (رضي الله عنه) په اسلام مشرف شو، بيا رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو سازشونه او پيشنهادونه رد کړل، پدې پسې بني المطلب او بني هاشم ټول له يوه سره مسلمان وو او که کافر پدې متفق شول چې له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه به دفاع او ملاتړ کوي. پدې پيښنو پسې قريش هک پک او حيران ودريدل، او د هغوى حيرانتيا بې ځايه ځکه نه وه چې پدې ښه پوه شوي وو که چيرې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسوي، نو په مکه کې به د وينو لښتي روان شي، او يا کيداى شي د هغوى د کاملې تباهۍ او بربادۍ سبب وګرزي، نو له همدې امله وه چې د قتل منصوبه يې پريښوده او ديوه بل داسې ظلم فيصله يې وکړه چې تر مخکې ياد شويو ټولو ظلمونو نه زيات او سخت و.

د ظلم او عدوان تړون

مشرکين د محصب په وادي د بني کنانه په خيف کې سره راغونډ شول، او د بني هاشم او بني المطلب په خلاف يې يو ظالمانه تړون وکړ، او داسې پريکړه يې وکړه چې: نور به څوک له دې دوو کورنيو (بني هاشم او بني مطلب) سره نه دوستي او خپلوي (واده او نکاح کوي، نه به ورسره بيع (اخيستل او پلورل) کيږي، نه به ورسره ناسته ولاړه کيږي، نه به څوک د دوى کورونو ته ورځي، يعنې حتى خبرې ورسره منع دي. لنډه دا چې له هغوى سره به تر هغې دا عمومي او بشپړ پريکون دوام لري تر څو يې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مشرکينو ته نه وي سپارلى.

دوى ددې تړون لپاره يوه صحيفه (ليک يا خط) وليکه. په دې صحيفه کې يې پدې خبره تړون او اتفاق کړى ؤ ((د بني هاشم د سولې وړانديزونه به هيڅکله هم نه مني او نه به ورسره کوم ډول همدردي او مرسته کوي تر څو محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل لپاره ورته تسليم کړي)). ابن القيم وايي: ويل کيږي دا خط

منصور بن عکرمه بن عامر بن هاشم ليکلی وٸ، او دا هم ويل شوي چې ددې صحيفې ليکونکی نضر بن الحارث وٸ، خو سيي خبره او روايت دا دی چې دا صحيفه بغيض بن عامر بن هاشم ليکلې وه چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته ښيره وکړه او لاس يې شل شو.[١]

تړون وشو، او دا صحيفه د کعبې شريفې په مينځ کې راوځړول شوه، او ددې په نتيجه کې له ابو لهب پرته د بني هاشم او بني المطلب ټول غړي مسلمان وو او که کافر، ټول يو ځای د ابو طالب په شعب (دره يا خوړ) کې محاصره شول. دا د نبوت د اووم کال د محرم د مياشتې د لومړنۍ شپې واقعه ده.

دری کلنه محاصره

محاصره او کلا بندي سخته شوه، په محاصره شويو مظلومانو باندې غله، د خوراک او څښاک ټول شيان بند شول ځکه مکې ته به چې څه خوراکي مواد او يا نور د اخيستلو او پيرودلو شيان راتلل، نو فوراً به مشرکينو اخيستل. پدې ترتيب سره د محاصره شويو کسانو وضعه ډيره خرابه شوه د خوراک لپاره يې څه نه درلودل او له ډيرې مجبورۍ به يې پاڼې او پوستکي خوړل. له لوږې نه به د ماشومانو او ښځو د ژړا آوازونه له دې درې نه د باندې هم اوريدل کيدل، په پټه به که لږ څه ور ورسيدل خو ښه به وو او که نه نورې ټولې لارې ورباندې بندې وې د خپلو اړتياوو د پوره کولو او ضروري شيانو د اخيستلو لپاره يوازې په حرمت لرونکو مياشتو (الاشهر الحرام) کې له شعب (خوړ) نه روانی شوای او بس. او پدې موده کې به يې له باندې نه راغليو کاروانونو نه مواد اخيستل، خو مشرکينو پدې کې هم داو ورباندې واهه او د موادو بيه به يې دومره زياتوله چې د دوی وس به نه ورته رسيده. حکيم بن حزام به کله کله په پټه سره خپلې ترور (عمې) خديجې (رضي الله عنها) ته په غالب ګومان سره غنم وروړل، يو ځل ابو جهل په مخه ورغی او قصد يې وکړ چې حکيم منع کړي، خو ابو بختري مداخله وکړه او حکيم يې پريښود چې غنم خپلې ترور (عمه) ته ورسوي.

ابو طالب په رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې ډير ويريده، او دده امنيت ته يې ډيره پاملرنه درلوده کله به چې خلک ويده کيدل، نو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته به يې وويل چې پخپل ځای دې ويده شه، دا د دې پخاطر و که چيرې څوک د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل

---

[1]. زاد المعاد ٢/ ۴٢

نيت لري او ځارنه کوي چې وګوري هغه چيرته ويده شو، خو کله به چې خلک ويده شول، نو بيا به يې خپل کوم زوی، يا ورور، يا د تره زوی ته وويل چې لاړ شه او د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځای ويده شه، او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته به يې ويل چې راشي او د هغه پر ځای ويده شي.

د حج په دوران کې به رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او نور مسلمانان له شعب نه د باندې وتل، خلکو ته به ورتلل او هغوی به يې اسلام ته رابلل او دا چې ابو لهب به څه کول هغه ته خو مو مخکې اشاره کړې ده.

تړون مات شو

پوره درې کاله تير شول، خو حالات همداسې وو، تر څو د بعثت په لسم کال د محرم په مياشت کې[1] صحيفه نقض او تړون مات شو. ددې تړون د ماتيدو سبب هم دا ؤ چې ځنې قريش له پيل نه پدې تړون نه وو خوښ، او همدې نا خوښو کسانو د تړون د ماتولو لپاره هلې ځلې کولې تر څو مات شو.

د تړون ماتولو اصلې محرک د بني عامر بن لوئ کورنۍ غړی هشام بن عمرو ؤ، نوموړي به د شپې له خوا بني هاشم ته خواړه استول، يو ځل هشام د ابو طالب خوريي زهير بن ابي اميه المخزومي ته ورغی ـ د زهير مور عاتکه د عبدالمطلب لور وه – او ورته وويل: اې زهيره! پداسې حال کې چې ته خورې او څښې، نو څنګه پدې راضي يې چې د ماما خيلو دې همسې حال وي؟ زهير وويل: افسوس، افسوس، زه په يو سر څه کولای شم؟ قسم په الله که يو بل کس راسره ملګری وای، نو ددې تړون د ماتولو لپاره به راپورته کيدم ! هشام ورته وويل: څه، يو بل کس هم درسره دی، ده ورته وويل: هغه به څوک وي؟ هشام ورته وويل: هغه زه يم. زهير وويل: اوس دريم کس راګوره.

پدې پسې هشام، مطعم بن عدي ته ورغی، هغه ته يې د بني عبد مناف له اولادې

---

[1]. ددې خبرې دليل دادی چې ابو طالب د صحيفې له نقض نه شپږ مياشتې وروسته وفات شويدی. او سيي روايت دا دی چې ابو طالب د رجب په مياشت کې وفات شويدی، او هغه کسان چې وايي ابو طالب د رمضان په مياشت کې وفات شوی، نو د دوی په نظر ابو طالب د صحيفې له نقض نه اَته مياشتې او څو ورځې وروسته وفات شوی.

(بني هاشم، بني المطلب) سره د ده د دوستۍ او نژدې نسبي اړيکو يادونه وکړه، ملامتي او پړه يې ورباندې واچوله چې ته ولې پدې ظالمانه تړون او عهد کې د قريشو خوا ته ولاړ يې! مطعم ورته وويل: افسوس، نو زه څه وکړم؟ زه يو تن يم! هشام ورته وويل: دويم هم درسره دی، ده ورته وويل: هغه څوک دی؟ ده ورته وويل: هغه زه يم. نو مطعم ورته وويل:اوس دريم راګوره ، هشام وويل: دريم کس مې هم پيدا کړی، هغه ورته وويل څوک دی؟ ده ورته وويل: هغه زهير بن ابي اميه دی. مطعم وويل: اوس څلورم را ګوره. بيا هشام ابي البختري بن هشام ته ورغی، هغه ته يې هم داسې خبرې وکړې لکه مطعم ته يې چې کړې وې، نو ابو البختري ورته وويل: آيا داسې څوک به وي چې پدې هکله مرستې ته حاضر شي؟ هشام بن عمرو ورته وويل: هو، شته، هغه وويل: څوک دي؟ ده ورته وويل: زهير بن ابي اميه، مطعم بن عدي او زه هم درسره بيا هغه ورته وويل: اوس پنځم کس راګوره.

بيا زمعه بن اسود بن المطلب بن اسد ته ورغی، پدې هکله يې خبرې ورسره وکړې، او له بني عبد مناف سره دده د قرابت (خپلولۍ) او د هغوی د حقوقو يادونه يې ورته وکړه. زمعه ورته وويل: کوم څوک داسې شته چې ستا ددې نظر او پيشنهاد تاييد او ملاتړ وکړي؟ هشام بن عمرو ورته وويل هو، پدې هکله فلانی او فلانی او... ټول نومونه يې ورته واخيستل کلک ولاړ دي، بالاخره ټول له حجون سره راټول شول، او ددې صحيفې د نقض او تړون د ماتولو عزم او پريکړه يې وکړه، زهير وويل: د کار پيل به له ما نه وي، يعنی لومړی به زه پدې هکله خبرې کوم.

سهار شو، خلک ټول خپلو خپلو مجلس ځايونو ته راغلل، زهير هم پداسې کې چې ښکلې جامې يې اغوستې وې راغی، له بيت الله شريف نه يې اوه ځله طواف وکړ، بيا يې خلکو ته مخ کړ او ورته وې ويل: اې د مکې خلکو! مونږ دې خورو او څښو، خو بني هاشم دې له لوږې نه مري، نه دې څه ورنه اخيستل کيږي او نه دې څه ورباندې پلورل کيږي؟ قسم په الله، زه به تر هغې کښينم تر څو دا ظالمانه تړون مات شوی نه وي او تر څو دا صحيفه نقض او څيرې شوې نه وي.

ابو جهل چې د مسجد حرام په کوم کنج کې ناست ؤ وويل: دروغ دې وويل، قسم په الله، دا صحيفه به څيرې نه شي! پدې وخت کې زمعه بن اسود وويل: قسم په الله چې ته ډير دروغ وايې، پدې صحيفه د ليکلو په وخت کې هم مونږ راضي نه وو، ابو البختري هم غږ وکړ او وې ويل: زمعه رښتيا وايي پدې صحيفه کې چې څه ليکل شوي مونږ نه ورباندې خوښ يوو او نه يې ملاتړ کوو.

مطعم بن عدي هم وويل: تاسې رښتيا وويل، او څوک چې بل څه وايي هغه دروغجن

دی، مونږ لدې صحیفې او له هغه څه نه چې پکې لیکل شوي خپل براءت اعلانوو. بیا هشام بن عمرو هم دې ته ورته څه خبرې وکړې.
ابوجهل وویل: ددې خبرې تړون د شپې شویدی، او پدې هکله مشوره چیرته بل ځای شویده. پدې وخت کې ابو طالب هم د مسجد حرام په کومه ګوښه کې ناست ؤ، د هغه د راتګ سبب هم دا ؤ چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د صحیفې په هکله خبر ورکړی ؤ چې الله تعالی وربانديې وینه (پویه) مقرره کړې چې د الله له نامه پرته ټولې د ظلم، زیاتي او دښمنۍ کلمې یې خوړلې دي. رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبره خپل تره ته وکړه، نو ابو طالب هم قریشو ته راغی او ورته ویې ویل چې وراره مې داسې وایي که چیرې دروغ یې ویلي ؤ نو بیا تاسې پوهیږئ او هغه، او که چیرې پدې ادعا کې ریښتونی ؤ نو بیا لدې ظلم نه لاس واخلئ او زمونږ محاصره ختمه کړئ. هغوی ورته وویل: دا د انصاف خبره ده. او کله چې د ابوجهل او دې نورو تر مینځ دا خبرې تبادله شوې، نو مطعم پاڅید چې هغه صحیفه څیرې کړي، صحیفه یې چې رواخستله ګوري چې د صحیفې ټول ټکي وینه خوړلي او یوازې (باسمک اللهم) او هر چیرته چې د الله نوم ؤ هغه پــاتې دی، نور ټول خوړل شوي هیڅ هم نه ؤ پاتې .
نو صحیفه نقض شوه، تړون مات شو، او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له ټولو محاصره شویو کسانو له شعب نه راووتل. مشرکینو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نبوت یوه عظیمه نښانه او معجزه د سر په سترګو ولیدله، خو لدې سره هم د هغوی رویه داسې وه لکه چې دا آیت ورته اشاره کوی:
((وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ)) (القمر: ۲) [او که ووینې دغه (کفار د قریشو) کوم دلیل (د قدرت) نو پر څنګ به شي دوی (مخ به واړوي) ترې او وایي به دوی (دغه) سحر کوډې دي قوي، چې له پخوا راهیسې راځي.]
هوکې، مشرکینو لدې نښانې او معجزې نه هم مخ واړاوه، اعراض یې وکړ، او پخپل کفر او ګمراهۍ کې لا پسې وړاندې لاړل.[1]

[1]. ددې عمومي پریکون تفصیلات مو لدې مراجعو نه اخیستی دي: صحیح البخاري، باب نزول النبي (صلی الله علیه وسلم) بمکة ۱/ ۲۱۲، او باب تقاسم المشرکین علی النبي (صلی الله علیه وسلم) ۱/ ۵۴۸. زاد المعاد ۴۲/۲. ابن هشام ۱/ ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۲، ۳۷۷. رحمة للعالمین ۲۹/۱. ۷۰ مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۰۲- ۱۰۷- ۱۰۸ – ۱۰۹- ۱۱۰. مختصر السیرة للشیخ محمد بن

ابو طالب ته د قريشو وروستۍ جرګه

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابو طالب له خوږ (درې) نه په راوتو سره د دعوت او تبليغ کارته د پخوا په شان ادامه ورکوله قريشو که څه هم په ظاهر کې دا محاصره او بايکاټ ختم کړی وُ، خو په حقيقت کې يې پر مسلمانانو باندې خپل ظلمونه او فشاورنه همداسې جاري ساتل، او خلک يې د الله تعالی له دين نه منع کول. ابو طالب هم د پخوا په شان د خپل وراره تر شا ټينګ ولاړ و خو عمر يې له اتيا کلونو نه اوښتی وُ، او ددې څو کلونو سختيو او دردوونکو پيښو خصوصاً درې کلنې محاصرې ډير کمزوری او ملا ماتی کړی وُ. له محاصرې نه د خلاصون لا څومياشتې نه وې تيرې شوې چې ابو طالب ناروغ شو، بيماري يې زياته شوه. دغه وخت مشرکينو ووېل که ابو طالب مړ شي او بيا مونږ دده له وراره سره ظلم او زياتی کوو، نو دا به زمونږ لپاره لويه بدنامي وي، د همدې بـدنـامـی له ويرې نه هغوی يو ځل بيا د خبرو اترو لاره ونيوه، او نيت يې وکړ چې د ابو طالب په وړاندې له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د خبرو له لارې معامله وکړي، او دا ځل د داسې شيانو په ورکړه هم راضي شول چې مخکې يې هغه نه ورکول، نو همدا وه چې ابو طالب ته يې خپله وروستۍ جرګه ور واستوله.

ابن اسحاق او نور وايي: کله چې ابو طالب بيمار شو، او قريش پوه شول چې حالت يې مخ په خرابيدو دی، نو پخپل منځ کې يې سره ووېل: عمر او حمزه (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول، د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دين د قريشو په ټولو کورنيو کې خور شويدی، راځئ ابو طالب ته ورشو، تر څو هغه خپل وراره زمونږ په اړه د کومې خبرې پابند کړي او زمونږ نه هم په دې اړه عهد او وعده واخلي، قسم په خدای ويريږو چې خلک به بيا زمونږ له ادارې او کنترول نه ووزي. په بل روايت کې داسې راځي: ويريږو چې که دا بوډا مړ شي او بيا پر محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کوم ظلم او زياتی وشي نو بيا به عرب مونږ ته دا طعنه را کوي چې وګورئ دوی محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پرې ايښی وُ او د هغه په مقابل کې يې د ظلم او زياتي جرات نه درلود، خو کله يې چې تره وفات شو نو را

عبدالوهاب النجدي ص ۲۸ – ۲۹- ۷۰-۷۱- ۷۲-۷۳. د موضوع په هکله نوموړی مصادر څه کم شانته اختلاف سره لري، خو مونږ د قرائنو له څېړلو وروسته زمونږ په نظر له ټولو نه قوي نظريه اخيستې ده.

ويې نيو او ظلمونه يې ورباندې شروع کړل! د قريشو دا وفد ابو طالب ته ورغی، د وفد (هيئت) غړي د قريشو اشراف او مخور خلک وو لکه عتبه بن ربيعه، شيبه بن ربيعه، ابو جهل بن هشام، اميه بن خلف، ابو سفيان بن حرب او د قريشو نور اشرافيان چې د ټولو شمير (۲۵) کسانو ته رسيده.
د هيئت غړو له ابو طالب سره خبرې اترې وکړې او داسې يې ورته وويل: ته چې زمونږ په مينځ کې کوم مقام او منزلت لرې هغه ښه درته معلوم دی، په کوم حال کې چې اوس قرار لرې هغه هم وينې، زمونږ ويره ده چې دا ستا آخري شپې ورځې دي، زمونږ او ستا د وراره تر مينځ چې کوم کشمکش روان دی په هغه هم ښه خبر ياست، نو لازمه ده چې ته هغه راوغواړې او زمونږ نه د هغه لپاره، او له هغه نه زمونږ لپاره قول او تړون واخلې يعنې داسې چې هغه له مونږ نه لاس واخلي او مونږ له ده نه، مونږ دې پريږدي چې پخپل دين و اوسو، او هغه به پريږدو چې پخپل دين وي. ابو طالب خپل وراره حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوغوښت، هغه راغی، ابو طالب ورته وويل: وراره! دا ستا د قوم مشران او مخور درته راغلي دي، غواړي چې د څه شيانو قول او وعده درنه واخلي او د څه شيانو قول او وعده دوی درکړي. بيا يې د هغوی وړانديزونه ورته واورول او دا يې ورته وويل چې غواړي داسې تړون سره وکړئ چې نور به يو پر بل غرض نه سره لرئ.
رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرو په ځواب کې د هيئت غړو ته مخ ور واړاوه او داسې يې ورته وفرمايل: (**أرأيتم إن أعطيتكم كلمة تكلمتم بها، ملكتم بها العرب، ودانت لكم بها العجم**). [دا راته ووايئ که زه داسې کلمه او خبره درته وړاندې کړم چې د هغې په ويلو سره به تاسې د عربو پاچايان شئ، عجم به ټول درته سلامي شي، نو تاسې څه نظر لرئ؟] په ځينو روايتونو کې راځي چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو طالب ته وفرمايل: (**إني أريدهم على كلمة واحدة يقولونها تدين لهم بها العرب، وتؤدى إليهم بها العجم الجزية**) [زه له دوی نه د داسې يوې خبرې غوښتونکی يم چې که چيرې هغه ووايي نو عربان به ټول ورته تسليم شي او عجم به ورته جزيه ورکوي.] په بل روايت کې راځي چې خپل تره ته يې وفرمايل: (**أي عم، أفلا أدعوهم إلى ما هو خير لهم؟**) [کاکا جانه! ته ولې هغوی داسې يوې کلمې ته نه رابولې چې هغه د دوی لپاره غوره او بهتره ده؟] ابو طالب ورته وويل: ته هغوی

څه شي ته رابولې؟ ده ورته وفرمایل: (**أدعوهم إلى أن يتكلموا بكلمة تدين لهم بها العرب، ويملكون بها العجم**) [زه غواړم هغوی داسې یوې کلمې ته راوبولم چې د هغې په ویلو سره به دوی د ټولو عربو مشري وګټي او په عجمو باندې به یې پاچایي قایمه شي.]

د ابن اسحاق یو روایت داسې دی: رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:(**كلمة واحدة تعطونها تملكون بها العرب، وتدين لكم بها العجم**). [تاسې زما یوازې یوه خبره ومنئ، هغه داسې خبره ده چې په ویلو سره به یې د عربو پاچایان او عجم به ټول درته سلامي شي.]

په هر حال کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبره وکړه دوی ټول چوپ او حیران شول چې څنګه کیدای شي تر دې حده یوه ګټوره خبره رد کړي؟ بالاخره ابو جهل ورته وویل: دا کومه خبره ده؟ ستا په پلار قسم، ووایه داسې یوه خبره څه لس خبرې خو وکړه مونږ یې منلو ته تیاریو. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: تاسې دا ووایئ چې: ((**لا إله إلا الله ، وتخلعون ما تعبدون من دونه**))[له الله پرته بل حق معبود نشته، او پرته له یوه الله نه د بل هر څه عبادت پریږدئ]. ددې خبرې په اوریدو سره دوی لاسونه سره ووهل او وې ویل: اې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غواړې چې ددې ټولو خدایانو په ځای یوازې یو خدای ونیسو؟ په رښتیا چې ستا دا معامله ډیره عجیبه او غریبه ده، بیا یې یو بل ته سره وویل: قسم په الله چې دا سړی ستاسې هیڅ خبره هم نه مني، ځئ چې ځو، او د خپلو پلرونو په دین به ټینګ اوسو تر څو الله تعالی زمونږ او ده تر مینځ فیصله وکړي، پدې ترتیب سره هغوی هر یو پخپله لار لاړ.

او د همدې خلکو په باره کې په قرآنکریم دا آیتونه رانازل شول:

((ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ (١) بَلْ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ (٢) كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلاتَ حِينَ مَنَاصٍ (٣) وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (٤) أَجَعَلَ الآلِهَةَ إِلَهاً وَاحِداً إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ (٥) وَانطَلَقَ الْمَلأُ مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ (٦) مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلاَّ اخْتِلاقٌ (٧) (ص: ١ ـ ٧))[1]

---

[1]. ابن هشام ۱/۴۱۷ – ۴۱۸- ۴۱۹ . تفهیم القران ۴/ ۳۱۲ – ۳۱۷ - ۳۱۸. مختصر السیرة للشیخ عبدالله النجدي ص ۹۱.

[ص، قسم دى په قرآن چې څښتن د پند، ذكر، بيان، شرف، شهرت، عظمت دى (داسې ندي چې كفار د معبودانو په نسبت وايي) بلكه هغه كسان چې كافران شويدي په كبر، سر كشۍ كې دي (له قبوله د حق) او په مخالفت كې دي (له مسلمانۍ سره)، (نه ګوري منكران چې) څومره ډير هلاک كړيدي مونږ پخوا له دې څخه له اهل د زمانې پس نارې به يې وهلې (عند نزول العذاب) حال دا چې نه به و هغه وخت د خلاصيدلو (او د تښتيدلو) او تعجب كوي (كفار) له دې نه چې راغلى دى دوى ته (نبي) ويرووونكى له دوى نه او وايي دا كافران چې دغه (ويرووونكى نبي) ساحر كوډګر دى دروغجن آيا ده ګرځولي دي دغه (۳۶۰) معبودان الله يو معبود؟ بيشكه دغه (ګرځول د ډيرو معبودانو يوه ته چې تاسې نور معبودان پريږدئ او د يو الله عبادت كوئ) خوامخواه يو ځيز ډير عجيب دى (چې مثل نلري) او لاړل په تلوار سره مشران له دوى نه (له مجلسه چې سره ويونكي وو يو بل ته) چې ځئ (پاځئ له دې ځايه) او صبروكړئ (او محكم اوسئ) پر(عبادت د) معبودانو خپلو، بيشكه دغه شى (توحيد) خوامخواه يوشى دى چې اراده يې كړې شوې ده (له مونږ څخه)، ندى اوريدلى مونږ دغه (توحيد، و حدانيت په دين وروستني (عيسوى كې) نه دى دغه (توحيد) مګر له خپله ځانه جوړ كړې شوې دروغ دي.]

د غم كال

د ابو طالب وفات

د ابو طالب ناروغي سخته شوه بالاخره د بعثت په لسم كال د رجب[1] په مياشت كې وفات شو. دغه وخت د اقتصادي محاصرې له ماتيدو نه يوازې شپږ مياشتې تيرې شوې وې.[2] په بل روايت سره ابو طالب د خديجې (رضي الله عنها) له وفات نه درى ورځې مخكې د رمضان په مياشت كې وفات شويدى.

په صحيح البخاري كې له مسيب (رضي الله عنه) نه روايت شوى: كله چې د ابو طالب ځنكدن وُ، ابو جهل ورسره ناست وُ رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ورغى او ورته وې‌ې وفرمايل: **(أي عم، قل: لا إله إلا الله ، كلمة أحاج لك بها عند الله). [كاكا جانه! د (لا اله الا الله) كلمه ووايه، يوازې همدا يوه كلمه تر څو د الله تعالى په وړاندې يې ستا لپاره د حجت او دليل په توګه وړاندى كړى شم.]**

دلته ابوجهل او عبدالله بن ابي اميه ورته وويل: ابو طالبه! آيا د عبدالمطلب له دين نه ګرزې؟ دوى دواړو همداسې خبرې ورته كولې تر څو له خلكو سره د ابو طالب وروستۍ خبره دا شوه چې ويې ويل: د عبدالمطلب په ملت (دين) يم. نو بيا رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(لأستغفرن لك ما لم أنه عنـــه)** [تر هغې به له الله تعالى نه درته ببنښه غواړم تر څو لدينه منع كړى شوى نه وم.] پدې پسې دا آيت شريف را نازل شو[3]: **((مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ))**

---

(1). تاريخ اسلام للشاه اكبر النجيب آبادي ۱۲۰/۱. تاريخي مصادر پدې هكله چې ابو طالب په كومه مياشت كې وفات شويدى، زيات اختلاف سره لري خو مونږ د رجب مياشت ځكه غوره كړې چې زياتره مصادر پدې اتفاق لري چې ابو طالب له شعب نه له راوتلو نه شپږ مياشتې وروسته وفات شوى، اقتصادي محاصره درى كاله وه، اوپيل يې د بعثت د اووم كال د محرم له لومړۍ شپې نه وُنو پدې حساب سره دده د مرګ نيټه د نبوت د لسم كال د رجب مياشت راځي.

(2). مختصر السيرة للشيخ عبدالله النجدي ص ۱۱۱.

۳- صحيح البخاري باب قصة ابي طالب ۵۴۸/۱

(التوبة: ١١٣) [نه دي لايق او (روا) نبي ته او (نه دي لايق او روا) هغو کسانو ته چي ايمان لرونکي دي دغه چې مغفرت وغواړي دوی د پاره د مشرکانو او اګر که وي دا (مشرکان) خاوندان د خپلولۍ وروسته له دې خبرې چې ښکاره شي دوی ته چې بيشکه دوی صاحبان دي د دوزخ (او په کفر مړه دي).]

او دا آيت هم را نازل شو: ((إِنَّكَ لا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ...)). (القصص: ٥٦)[بيشکه ته (اې محمده) نشې ښوولی (لاره حقه) هغه چا ته چې خوښ وي ستا.]

دلته ددې ضرورت نه وينو چې ووايو ابو طالب څومره او څه ډول د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حفاظت او ملاتړ کړی ؤ، ابو طالب د مکې د جاهلو او لويانو د حملو په وړاندې د اسلامي دعوت لپاره د يوې پخې او اوچتې کلا حيثيت درلود، خو هغه د خپلو پلرونو او مشرانو په ملت او دين مړ شو، نو ځکه يې پوره او کامله کاميابي او رستګاري په برخه نه شوه.

په بخاري شريف کې له عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) نه روايت دی وايي: حضرت عباس (رضي الله عنه) رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وفرمايل: ته خپل تره ته څه کولی شې؟ پداسې حال کې چې هغه به ستا ساتنه کوله او د تا په سر به يې له نورو سره شخړې او جګړې کولی او د تا پخاطر به په نورو غوصه کيده؟ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

(هو في ضَحْضَاح من نار، ولو لا أنا لكان في الدرك الأسفل من النار).

[هغه د دوزخ په باندينۍ برخه يا څنډه کې دی، او که چيرته زه نه وی، نو هغه به د دوزخ په له ټولو نه ژوره کنده کې وای.][1]

ابو سعيد الخدري (رضي الله عنه) وايي چې: يو ځل د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې دده د تره (ابو طالب) يادونه وشوه نو ده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

(لعله تنفعه شفاعتي يوم القيامة، فيجعل في ضحضاح من النار تبلغ كعبيه).

[کيدای شي د قيامت په ورځ زما شفاعت ګټه ور ورسوي، او د دوزخ په باندينۍ برخه (څنډه)کې يې ځای شي چې اور به يې يوازې تر ښنګريو پورې ورسيږي.]

(1). صحيح البخاري باب قصه ابي طالب ١/ ٥٤٨

خدیجه (رضي الله عنها) د عقبی په لور

د ابو طالب له وفات نه دوی میاشتې او یا یوازې درې ورځې وروسته د روایتونو د اختلاف په اساس د بعثت په لسم کال د رمضان په میاشت کې ام المؤ منین حضرت خدیجه الکبری (رضي الله عنها) د (۶۵) کلنۍ په عمر کې له دې فاني دنیا نه سترګې پټې کړې او دغه وخت د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مبارک عمر پنځوسم کال ؤ.[۱]

حضرت خدیجه (رضي الله عنها) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره د الله تعالی له خوا لوی او ډیر ګرانبها نعمت و، پنځه ویشت کاله یې یو ځای سره تیر کړل. خدیجه (رضي الله عنها) د غم او خفګان په وخت د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره خوشالي او ډاډ ګیرنه وه، په سختیو کې به یې خوا ته ولاړه وه، د رسالت د تبلیغ په لاره کې به یې مرسته ورسره کوله، د جهاد کړاوونه او سختۍ به یې ورسره ګاللې، په ځان او مال سره به یې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غمشریکي کوله. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ام المؤمنین خدیجې (رضي الله عنها) په هکله فرمایي: (**آمنت بي حین کفر بي الناس و صدقتني حین کذبني الناس،و اشرکتنی في ماها حین حرمني الناس، ورزقني الله ولدها، و حرم ولد غیرها**)) [۲] [خدیجې (رضي الله عنها) هغه وخت یې په ما ایمان راوړ چې خلک راباندې کافر وو، او هغه وخت یې زما تصدیق وکړ چې خلکو تکذیبولم او هغه وخت یې زه پخپل مال کې شریک کړم چې خلکو زه محروم کړی وم او الله تعالی ما ته له هغې نه اولاد راکړ او له نورو نه یې اولاد رانکړ.]

بخاري شریف له ابو هریره (رضي الله عنه) نه روایت کوی وایي:(**اتی جبریل (علیه السلام) النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فقال:یا رسول الله هذه خدیجة (رضي الله عنها) قد اتت، معها اناء فیه ادام او طعام او شراب فاذا هي اتتك فاقرا علیها السلام من ربها، و بشرها ببیت في الجنة من قصب لا خصب فیه ولانصب**)[۳]

---

[۱]. ابن جوزي او علامه منصور پوري وايي خديجه (رضي الله عنها) د رمضان په مياشت کې وفات شويده: تلقيح الفهوم ص ۷، رحمة للعالمين ۱۲۴/۲

[۲]. رواه الامام احمد في مسنده ۱۱۸/۲

[۳]. صحيح البخاری باب تزويج النبي (صلى الله عليه وسلم) خديجة و فضلها ۱/ ۵۳۹

يعنی جبريل (عليه السلام) د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته تشريف راوړ او ورته ووي فرمايل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ده خديجه (رضي الله عنها) تشريف راوړي او ورسره يو لوښی دی چې پکې څه کتغ (سالن) خواړه يا څه د څښلو شی (مشروب) دی او کله چې هغه تا ته راورسيده نو ته ددې د رب له طرفه ورته سلام ورسوه، او په جنت کې د زمردو او ياقوتو د داسې يوه کور زيری ورکړه چې هلته به نه څوږ او شور وي او نه ستوماني او درماندګي.

د غمونو لړۍ

دا دواړه ډيرې دردوونکې پيښې وې، چې په ډيره کمه موده کې يوه په بله پسې پيښې شوې، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې ډير ودرداوه او زړه يې ډير غمجن او خفه شو، او په همدې پسې د نورو غمونو ورته مخه شوه. د ابو طالب له وفات وروسته مشرکين ورباندې ور روږدي شول او جرات يې وموند، رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې په ښکاره اذيت رساوه او ظلمونه يې ورباندې کول.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دومره غمونو واخيست، او زړه يې دومره ودريده چې نور يې لدې خلکو اميد قطع شو او پدې هيله يې د طائف لاره ونيوه چې کيدای شي هلته يې څوک دعوت ومني، پناه ورکړي او د خپل قوم په مقابل کې مرسته ورسره وکړي، خو هلته هم چا د الله تعالی د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دعوت ونه مانه، پناه يې ور نکړه ، هيڅ ډول مرسته يې ورسره ونکړه، او د هغه ځای خلکو د نيکۍ په ځای دومره بدي ورسره وکړه چې په مکه کې چا نه وه ورسره کړې.
څومره چې په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مکې د مشرکينو ظلمونه زيات شول، هومره په اصحابو (رضي الله عنهم) هم ظلمونه او ربړونه ډير شول، تر دې چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نژدې ملګری ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) هم مجبور شو د حبشې په لور د هجرت لار ونيسي، له کوره ووت او تر برک الغماد پورې ورسيد ، خو هلته ابن الدغنه وليد بيرته يې پخپل جوار او پناه کې مکې ته راووست.[1]

---

[1]. شاه اکبر خان نجيب آبادي وايي چې دا واقعه په همدې کال شويده تاريخ اسلام ۱/ ۱۲۰ وګوره، دا اږده کيسه په ابن هشام ۱/ ۳۷۲، ۳۷۴ او صحيح البخاري ۱/ ۵۵۲، ۵۵۳ کې هم رانقل شويده.

ابن اسحاق وايي: د ابو طالب له وفات نه وروسته قريشو په رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې داسې ظلمونه وکړل چې د ابو طالب په ژوند کې يې تصور قدرې هم نه شوی کولی، ان تر دې چې د قريشو يوه ګمراه او جاهل يوه ورځ د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پر مبارک سر خاورې ور واچولې، او د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې ګردجن او په خاورو لړلي سر کور ته تشريف يووړ، هلته يې يوه لور ورپاڅيده او د خپل ګرانقدر پلار (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک سر يې ومينځه، خاورې يې ورنه پاکولې او ژړل يې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

(**لا تبكى يابنية، فإن الله مانع أباك**). لورې! ته ژاړه مه، الله تعالی ستا د پلار ساتنه او حفاظت کوي. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا هم وفرمايل: (**ما نالت منى قريش شيئًا أكرهه حتى مات أبو طالب**).

[تر څو چې ابو طالب ژوندی و قريشو زما په هکله هسې کار نه شوای کولی چې زما نه خوښيده، يعنې اذيت يې نه شوای رارسولئ.] .(1)

او څرنګه چې پدې کال کې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يو په بل پسې غمونه او دردونه پيښيدل نو دا کال يې د عام الحزن (د غم کال) په نامه ونوماوه، او په همدې نامه په تاريخ کې شهرت لري.

له حضرت سوده (رضي الله عنها) سره واده

په همدې کال يعنی د بعثت په لسم کال د شوال په مياشت کې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حضرت سوده (رضي الله عنه) سره واده وکړ. حضرت سوده (رضي الله عنها) په اسلام مشرفه شوې وه او په دوهم ځل هجرت کې يې حبشې ته هجرت کړی و.

لومړنی ميړه يې سکران بن عمرو نوميده هغه هم مسلمان ؤ او له دې سره يې يو ځای هجرت کړی ؤ خو هملته حبشه کې وفات شو، يا دا چې مکې ته راستون شو او وفات شو. او کله چې د سوده (رضي الله عنها) عدت پوره شو، نو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خطبه (کوزده) ورسره وکړه او بيا يې نکاح کړه.

---

(1). ابن هشام ۴۱۲/۱

او سوده (رضي الله عنها) لومړنۍ بـي بي ده چې د خديجې (رضي الله عنها) له وفات نه وروسته رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نکاح ورسره کړې ده. وروسته په مدينه منوره کې سوده (رضي الله عنها) د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د خوشالۍ پخاطر خپل نوبت حضرت عائشې (رضي الله عنها) ته هبه کړی (ببنبلی) و[١].

(1). رحمة للعالمين ٢/ ١١٥. تلقيح فهوم الاثر ص١٠.

د لومړنيو مسلمانانو
د
صبر او ثبات عوامل

دلته د ډير پياوړي عقل او غټ زړه خاوندان هم له حيرت نه ګوته په غاښ دريږي، او د لوی علم او پوهې خاوندان هم دا پوښتنه کوي چې هغه کوم عوامل او اسباب وو کوم چې د مسلمانانو د دومره عظيم صبر او ثبات سبب شويدي؟ هغوی د داسې ظلمونو په وړاندې چې تش په اوريدو يې ويښتان په غوني نيغ دريږي او له ياد نه يې زړونه په لړزه راځي، څنګه او څه ډول ټينګ ولاړ وو؟ او دا کوم زور ورسره ؤ چې داسې ظلمونه او کړاوونه يې ګاللی شوی؟ نو ددې پخاطر چې دا ډول پوښتنې ځواب شوې وي، لازمه وينو چې د لومړنيو مسلمانانو د صبر او ثبات ځنې عوامل تر نظر تير کړو:

١. ددې ثبات او مقاومت لومړنی او اساسي عامل او سبب په واحد الله (جل جلاله) باندې ټينګ ايمان، او د هغه حقيقي پيژندنه او درست معرفت دی. ځکه يو ځل چې زړه د ايمان په نور منور شي، او د ايمان شمعه په زړه کې بله شي، نو بيا هغه له غرونو نه هم ټينګ وي او هم درونږ، او د داسې ايمان خاوند د دنيا ټول مشکلات او کړاوونه که هر څومره ډير او خطرناک وي په هيڅ شميري، او هغه ټول د خپل ايمان په مقابل کې لکه د اوبو ځک او يا لکه د يوه طوفاني او نړوونکي سيلاب په مخ کې د شګو بند شميري. هغه د ايماني لذت او خپل اعتقادي راحت او طراوت په وړاندې هيڅ مشکل ته مشکل نه وايي، او د ايمان په لاره کې د هيڅ کړاو پروا هم نه ساتي:

((...فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الأَمْثَالَ)) (الرعد: ١٧) [نو هر څه ځک او خيری نو لاړ به شي په دغه حال کې چې پريوتی وي له نظره (او بې نفعې به وي) او هر څه هغه څيز چې نفع رسوي خلکو ته، نو پاتې کيږي په ځمکه کې (د ګټې پخاطر).

دا اساسي علت او سبب نورې څانګې هم لري چې هر يوه يې د ثبات او صبر په لاره کې د بيل بيل اهميت د رلـو د ونـکې ده او هغه دا دي:

٢. داسې قيادت او مشرتابه چې په زړونو حکومت کوي، رسول الله (صلی الله عليه و

اله و صحبه و سلم) چې نه يوازې د اسلامي امت بلکه د ټول بشريت قائد او لارښود دی د داسې جسماني جمال، نفساني کمال، کريمانه او نيکو اخلاقو، عظيم کردار او ډيرو غوره عاداتو او خصائلو درلودونکی ؤ چې زړونه به پخپله ورته تسليميدل، او خلک به ورنه ځاريدل ځکه هغه کمالات او ښيګڼې چې خلک ځانونه ورنه قربانوي رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له هغو نه دومره برخه ورکړل شوې وه چې بل هيڅ بني بشر ته هم دومره لويه برخه نده ورکړل شوې. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شرف، عظمت، فضل او کمال تر ټولو لوړ او اوچت ځلی ؤ، د هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په عفت، امانتدارۍ، صدق، رينښتينولۍ، او نورو ټولو ښيګڼو باندې له دوستانو وړاندې دښمنانو هم اعتراف کاوه. هره خبره به چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارکې خولې وتله حتی ډير غټ دښمنان به هم د هغې په صدق باندې پوره متيقن وو ډيرې داسې پيښې او شواهد وجود لري چې زمونږ د مخکې تيرې شوې خبرې تصديق او تاييد کوي. يو ځل له قريشو نه درې کسان سره راټول شول، دوی هر يوه بيل، بيل او په پټه توګه قرآنکريم اوريدلی ؤ لومړی يو له بل نه خبر نه وو خو بالاخره يې راز فاش او يو په بل خبر شول، لدې دريو نه يو ابو جهل ؤ، کله چې درې واړه سره راټول شول نو يوه يې له ابو جهل نه وپوښتل چې ووايه د هغه څه په هکله چې له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه دې اوريدلي ستا نظر څه دی؟ ابو جهل په ځواب کې ورته وويل: ما څه اوريدلي؟ اصلي خبره دا ده چې په شرف او عظمت کې زمونږ او بنو عبدمناف تر مينځ مقابله او مسابقه وه، هغوی غريبانو ته خواړه ورکول مونږ هم ورکول، هغوی خلکو ته د سپرلۍ بند وبست کاوه مونږ هم ورته سپرلۍ برابرولې، هغوی خلکو ته مرستې ورکولې، مونږ هم ورسره کومکونه کول، يعنی څه به چې هغوی کول مونږ به هم همداسې کول تر څو دواړه سره بالکل برابر شوو، مونږ او هغوی لکه په يوه مسابقه کې دشرط دوه آسان داسې شولو چې هر يو دا کوښښ کوي له بل نه مخکې شي، خو اوس بنو عبدمناف وايي چې زمونږ په مينځ کې داسې نبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی چې له آسمانه وحي ورته راځي، نو اوس ووايۀ مونږ به کله دې ته ورسيدی شو؟ قسم په خدای، مونږ به کله هم پدې سړي ايمان را نه وړو، او کله به يې هم تصديق ونکړو.[1]

---

[1]. ابن هشام ۳۱۲/۱.

همدا راز ابو جهل به دا هم ويل: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ تا دروغجن نه بولو، خو هغه څه تکذيبوو چې تا راوړي دي، نو الله تعالی دا آيت شريف را نازل کړ:((فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ))[1] (الانعام: ٣٣). [نو بيشکه دوی نه کوي تکذيب ستا (په واقع کې) و ليکن دا ظالمان په ايتونو د الله انکار (مسخرې) کوي.]

دا کيسه خو مخکې تيره شوه چې يوه ورځ کفارو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ډرې ځله طعنې ورکړې، او په دريم ځل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: اې قريشو! ما تاسې ته قتل او ذبح راوړې ده، يعنی دا يو ډول تهديد ؤ چې هغوی ته يې ويل ما درته ستاسې د قتل خبر راوړی دی. دې خبرې په هغوی باندې دومره اغيزه وکړه چې په هغه مجلس کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره له ټولو نه د زيات عداوت او دښمنۍ درلودونکي هم په ډيره نرمه لهجه او خوږو کلماتو د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د رضا او خوښۍ حاصلولو کوښښ کاوه.

دا مو هم مخکې وويل چې يوه ورځ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه ولاړ ؤ کله يې چې سر په سجده کيښود کفارو د اوښ لرۍ او کولمې ورباندې ورواچولې، خو کله چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له سجدې نه سر راپورته کړ، نو دوی ته يې ښيره وکړه، يو ځل د مشرکينو خنداګانې په خولو کې ور وچې شوې، غم او ويرې واخيستل او پدې باوري شول چې حتماً به هلاکيږی نور يې نجات نشته.

دا کيسه هم مخکې تيره شوې چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابو لهب زوی عتيبه ته ښيرې وکړې، عتيبه پدې پوره يقين درلود چې دا ښيرې به حتماً ورته لګيږي، او کله يې چې په شام کې زمری وليد نو ويې ويل: قسم په خدای چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه پداسې حال کې ووژلم چې پخپله په مکه کې ناست دی.

همدا راز ابي بن خلف به تل رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د قتل اخطارونه ورکول، يو ځل رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده په ځواب کې ورته وفرمايل: (بل أنا أقتلك إن شاء الله) [چې ته نه، بلکه زه به تا وژنم (ان شاء الله).] او کله چې د احد په غزا کې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و

---

[1]. رواه الترمذي في تفسير سورةالانعام ١٣٢/٢

سلم) د ابي بن خلف په غاړه د نیزې ګوزار وکړ، که څه هم هغه معمولي ټپي شوی وُ، خو داسې يې ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ما ته په مکه کې دا ویلی وُ چې زه به تا وژنم، قسم په خدای که هغه ما ته لاړې هم را تو کړي نو زما روح به له کالبد نه وزي (ددې پېښې تفصیل به په راتلونکو پاڼو کې راشي).[1]
همدارنګه یو ځل سعد بن معاذ په مکه کې امیه بن خلف ته وویل: ما له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه اوریدلي چې فرمایل يې: (إنهم — أي المسلمين — قاتلوك) چې ته (امیه) به د مسلمانانو په لاس وژل کیږې. ددې خبرې په اوریدو سره د امیه زړه ولوید ویرې واخیست او له ځان سره يې دا عهد وکړ چې له مکې نه به د باندې نه وځي، او د بدر د غزا په وخت کې چې د ابو جهل د ډیر اصرار په وجه مجبور شو له مکې نه ووځي، نو یو ډیر تند او تیز اوښ يې واخیست تر څو د خطر په وخت کې يې ژر له صحنې راوایستلی شي، پدې وخت کې چې امیه له مکې نه د مدینې په لور تګ ته تیار شو، نو ښځې يې ورته وویل: اې ابو صفوانه! تا د هغه یثربي ورور خبره هیره کړیده؟ ابو صفوان په ځواب کې ورته وویل: نه، نه مې ده هیره شوې، خو قسم په خدای چې له هغوی سره تر دې نژدې ځایه پورې ځمه.[2]
دا وُ د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمنانو حال، خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یاران او اصحاب (رضي الله عنهم) دومره د خپل عظیم لارښود په مینه کې ډوب وو چې مرګ او ژوند يې په همغه پورې تړلی وُ هغه يې د سترګو تور او د زړه سر وُ، زړونه يې داسې ورپورې نښتي وو لکه اوسپنه په آهن ربا پورې.

فصورته هیولی کل جسم و مغناطیس افئدة الرجل

[یعنی د هغه صورت د هر جسم هیولی او وجود يې د خلکو د زړونو آهن ربا (مقناطیس) وه.] د همدې مینې، محبت، فدا کارۍ او ځان قربانولو نتیجه دا وه چې اصحابو کرامو (رضي الله عنهم) به خپل ځانونه مرګ ته ورکول خو دا يې نه شوی زغملی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوک دې پټ شي او یا يې دې په ګوته کې اغزی لاړ شي.
یوه ورځ په مکه کې ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) ډیر زیات ووهل شو، خلکو تر لغتو

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۸۴
(2). صحیح بخاري ۵۲۳/۲

لاندې اچولی و، عتبه بن ربیعه په دوو پیوند شویو څپلیو واهه، په مخ یې ډېر ګوزارونه ورکول بیا یې په خېټه ور وخوت، دومره وټکول شو چې مخ او پزه یې سره یو شول، وروسته د بنو تیم خلکو په یوه ټکه کې ونغښت او کور ته یې یووړ، چا هم دا ګومان نه کاوه چې ژوندی به پاتې شي، خو د ورځې په وروستۍ برخه کې په حال شو خبرې یې وکړې او داسې یې وویل: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ پدې خبره د قوم خلک ورباندې په غوسه شول، پړه او ملامتې یې وربانديې وویله، بیا پاڅېدل او دده مور ام الخیر ته یې وویل: څه ورکړه چې ویې خوري او یا څه وروڅښه. او کله یې چې مور ورسره ګوښې پاتې شوه ډېر اصرار یې وربانديې وکړ چې څه وخوري او یا څه وڅښي، خو ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) به همدا ویل چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ نو مور یې ورته وویل: قسم په خدای زه د تا د ملګري په حال نه یم خبره. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: لاړه شه او له ام جمیل بنت الخطاب نه د هغه په هکله پوښتنه وکړه، مور یې ووتله او ام جمیل ته ورغله او ورته وې ویل: زما زوی ابوبکر (رضي الله عنه) د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله له تا نه معلومات غواړي چې هغه څنګه دی؟ ام جمیل (رضي الله عنها) ورته وویل: زه نه ابوبکر (رضي الله عنه) پیژنم او نه محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، خو که ته غواړې چې زه ستا زوی ته درسره لاړه شم نو ځه چې ځو، دواړه راووتلې او کور ته راغلې که ګوري چې د ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) حال بل دی، د چا خبره له ډېرو وهلو څلور زره پروت دی. ام جمیل ور لنډه شوه او چیغه یې کړه، قسم په خدای دا خلک چې ته یې دې حال ته راوستی یې فاسقان او کافران دي، له الله تعالی نه دا غواړم چې ستا غچ او انتقام ورنه واخلي. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ ام جمیل ورته وویل: دلته خو ستا مور ده هغه خو زمونږ خبرې اوري! ده ورته وویل: له هغې نه مه ویرېږه، نو ام جمیل ورته وویل: رسول الله (ص جوړ او روغ دی، ده ورته وویل: اوس چیرته دی؟ دې ورته وویل: هغه اوس په دار الارقم کې تشریف لري بیا ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: له خدای تعالی سره دا عهد کوم چې تر هغې به نه څه وخورم او نه به څه وڅښم تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خدمت کې حاضر شوی نه وم، مور او ام اجمیل ورته وویل: اوس صبر وکړه، تر څو لږ آرامې شوه خلک کورونو ته لاړل، تګ راتګ بند شو بیا هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ملاقات پخاطر ووتل، ابوبکر (رضي الله عنه) پداسې حال کې چې په ام الخیر او ام جمیل باندې یې تکیه کوله د رسول اکرم

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو.[۱]
له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د اصحابو (رضي الله عنهم) د مينې اوله ده نه د ځان قربانولو نورې اهمې او نادرې پيښې به هم په راتلونکو پاڼو کې سره ولولو، خصوصا د احد د غزا پيښې او د خبيب (رضي الله عنه) او نورو اصحابو (رضي الله عنهم) تاريخي واقعې.

۳. د مسئوليت احساس – اصحابو (رضي الله عنهم) دا ښه درک کړې وه چې د بشريت په هکله د دوی په غاړه د مسئوليت څومره دروند پيټی پروت دی. هغوی د خپل انساني مسئوليت پوره احساس درلود، او پدې باوري وو چې ددې مسئوليت ادا کول حتمي او لازمي دي، او لدينه غاړه غړول او اوږه خالي کول، لدې اوسنيو کړاوونو او ظلمونو نه ډير خطرناک او ضررناک عواقب لري، او ددې عظيم مسئوليت له ادا نه سرغړول د دوی او ټول بشريت لپاره دومره بدبختي او زيانونه راوړي چې له هغو تکليفونو نه چې ددې دندې د ترسره کولو په لاره کې يې ګالي څو چنده زيات او دردونکي بلکه له هغې سره بالکل د مقايسې وړ ندي.

۴. په آخرت باندې ايمان – په آخرت باندې ايمان د دوی په زړونو کې د مسئوليت احساس نور هم پياوړی کاوه هغوی پدې ټينګه عقيده درلوده چې له مرګ نه وروسته به بيا راژوندي کيږي، الله تعالی به د ټولو وړو او لويو پټو او ښکاره عملونو حساب ورسره کوي، بيا به د تل لپاره يا جنت ته ځي او يا به د جهنم په سوزيدونکو لمبو کې وي. ژوند يې د خوف (ويرې) او رجاء (تمې او هيلې) تر مينځ و. يعنی د الله تعالی رحمت او مهربانۍ ته هيلمن وو او له عذاب نه يې ويريدل، د هغوی حالت داسې ؤ لکه دا مبارک آيت چې ورته اشاره کوي:
((وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ)) (المومنون:۶۰) [او هغه کسان چې ورکوي هر هغه چې ورکوي (له زکاتونو او خيراتونو) حال دا چې زړونه د دوی ويريدونکي دي (له عدم قبوله ځکه چې) بيشکه دوی رب خپل ته ورتلونکي دي.] هغوی پدې پوخ باور درلود چې دا ټوله دنيا د آخرت په مقابل کې د مچ او ماشې د يوه وزر قدرې ارزښت هم نلري نو همدا ټينګه عقيده او درست معرفت ؤ چې د دنيا هر مشکل يې ورته آسانه کړی ؤ، هر ډول کړاو او درد يې زغملی شوی، له ټولو نه ستر ستر مشکلات او کړاوونه يې هم د هدف په لار کې خنډ او مانع نه شوی ګرزيدلی.

---

[1]. البداية و النهاية ۳/۳۰

۵. قرآنکریم _ مشکلاتو او کړاوونو پدې له ټولو نه سخت وخت کې د قرانکریم هغه سورتونه او ایاتونه رانازلیدل چې د اسلام د اساسي اصولو او مبادئو لپاره یې په زړه راښکونکي انداز او قاطعانه لهجه دلایل او براهین قائم کړیدي. دغه وخت اسلامي دعوت د همدې اصولو په محور چورلیده، او دې آیتونو مسلمانانو ته هغه بنیادي او اساسي امور او مسایل په ګوته کول کوم چې الله تعالی د بشریت له ټولو نه اوچتې او سپیڅلې ټولنې (اسلامي ټولنې) جوړښت په همغو امورو پورې تړلی دی. همدا راز دې آیتونو مسلمانانو ته د زغم او صبر، ثبات او پایمردۍ درس هم ورکاوه، پدې هکله یې مثالونه ورته راوړل او پدې کې نغښتې حکمتونه یې ورته بیانول:

((أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ)). (البقرة: ۲۱٤) [بلکه آیا ګومان کوئ تاسي (اې مؤمنانو) چې ننه به وځئ تاسې جنت ته حال دا چې راغلې به نه وي په تاسې باندې په مثل (دسختیو) د هغو کسانو چې تیر شویدي پخوا له تاسې نه چې رسیدلې وه دوی ته سختې (لکه فقر او مرض) او ګرځول شوي وو دوی (په سختیو سره) تر هغه پورې چې ویل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ایمان یې راوړی ؤ سره له ده چې کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شئ! چې بیشکه نصرت د الله نژدې دی (مؤمنانو) ته.]

((الم (۱) أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لا يُفْتَنُونَ (۲) وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ)) (العنکبوت: ۱-۳).
[آیا ګومان کوي دا خلک ددې چې پرې به ښودی شي دوی (په هم دې قدر) چې وایي دوی چې ایمان راوړی دی مونږ حال دا چې دوی به ونه ازمویل شي، او خوامخواه په تحقیق ازمویلي ؤ مونږ هغه کسان چې له دوی نه ړومبی وو پس هرومرو معلوم به کړي الله (په علم ظاهري سره هم) هغه کسان چې رینبتیني دي (په دعوی د ایمان کې) او خوامخوا معلوم به کړي الله (هغه) دروغجن (په علم ظاهري هم).]

ددې تر څنګ دغه وخت داسې آیتونه هم نازلیدل چې کفارو او ټولو معاندینو او مخالفینو ته به یې غابښ ماتوونکي ځوابونه ورکول، د هغوی ټولې حیلې به یې ورماتولې او هیڅ بهانه مانه به یې نه ورته پریښوده. او په پوره څرګنده او صریحه توګه به یې دا ورته اعلانول چې که هغوی حق ته غاړه تیټه نکړي او همداسې ګمراه او بې لارې پاتې شي نو پای او عاقبت به یې ډیر خراب او زیانمن وي، پدې هکله به یې د پخوانیو قومونو کیسې او نور داسې تاریخي شواهد ورته وړاندې کول چې دا به ورنه

معلومیده چې د مسلمانانو او کافرانو په هکله د الله تعالی سنت او فیصله څه ده، خو لدې تهدید او ویرې سره سره داسې آیتونه هم رانازلیدل چې له کرم او مهربانۍ نه به ډک وو، لهجه یې نرمه وه د افهام او تفهیم، و عظ او اراشاد خوا به یې نیولې وه تر څو ګمراهان له خپلې ګمراهۍ او ضلالت نه حق او هدایت ته واوړي.

قرانکریم په حقیقت کې مسلمانانو ته یوه بله دنیا او بیل جهان جوړکړی وُ، لدې خاورینې دنیا نه یې اوچت کړي وو هلته یې د کائناتو مشاهد، د ربوبیت جمال او کمال، د الوهیت عظمت او رفعت، او د رحمت، رضا او مهربانۍ داسې صحنې ورښودلې چې په لیدو سره به یې هغوی دومره پیاوړي کیدل چې بیا به ورته د کړاوونو او مشکلاتو غرونه لکه د یوه طوفاني سیلاب په وړاندې د شګو بندونه داسې وو.

دې آیتونو به مسلمانانو ته د الله تعالی له طرفه د رحمت، رضا، او له همیشنیو نعمتونو نه ډک جنت زیري هم ورکول، او د دوی د ظالمو او کافرو دښمنانو هغه حالت به یې هم ورته تمثیل او ترسیماوه، چې د قیامت په ورځ به د الهي عدالت محکمې ته راوستل کیږي، محاسبه به ورسره کیږي او بالاخره به پړمخې په دوزخ کې اچول کیږي چې ځئ اوس د اور خوند وګورئ.

۶. د بري زیري ـ ددې ټولو تر څنګ مسلمانان له کله نه چې له کړاوونو سره مخ شول بلکه له هغې نه هم وړاندې پدې ښه پوهیدل چې اسلام قبلول او مسلمان کیدل یوازې دا معنی نلري چې تل به دردونه، ظلمونه او کړاونه ګالي، بلکه د اسلامي دعوت هدف دا دی چې د جاهلیت دا تورې تیارې ختمې کړي، او دا د ظلم ماڼۍ را نسکوره او په ځای یې د عدل ځلی ودروي. همدا راز ددې دعوت دا غوښتنه ده چې د نړۍ په سیاسي ډګر کې له نورو نه مخکې شي هلته خپل نفوذ او حاکمیت قایم کړي تر څو اسلامي امت او ټول بشریت د بندګانو له عبادت نه آزاد او یوازې د یوه الله عبادت ته یې بوزي او الهي رضا یې په برخه شي.

قرآنکریم به مسلمانانو ته کله په صریحه لهجه او کله په کنایه سره دا ډول زیري ورکول، پدې سختو شپو او ورځو کې چې تر مسلمانانو لاندې ځمکه سور اور ګرځیدلې وه، له هرې خوا راګیر وو نژدې وو چې له غمه یې زړونه وچوي، په همدې غمجنو حالاتو کې به قرآنکریم د پخوانیو انبیاوو (علیهم السلام) او د دوی د مشرکو اقوامو حالات او واقعات بیانول، او دې آیتونو به د هغو حالاتو او واقعاتو کیسې کولې چې د مکې د مسلمانانو او کفارو له حالاتو سره به یې ډیر ورته والی او شباهت درلود. او پدې ترتیب سره به یې مسلمانانو ته د پخوانۍ زمانې د حق او باطل د

جګړې هغه نقشه په مخ کې ايښودله چې دوی به اوس د سر په سترګو ليدله، بيا به يې ددې جګړې نتيجه هم ورته اعلانوله او دا به يې ورته ښووله چې الله تعالی کافران او ظالمان څه ډول هلاک او برباد کړي او د ځمکې حاکميت يې خپلو نيکو بندګانو ته سپارلی وُ. له دې ډول کيسو نه دا په ډاګه کيدله چې د مکې مشرکان به په ډير نژدې وخت کې له شرميدونکې ماتې سره مخ کيږي، مسلمانان به برى مومي او اسلامي دعوت به خپل منزل ته رسيږي.

له هغو آيتونو څخه چې د دعوت پدې مرحله کې نازل شوي او د مسلمانانو د بري او فتحې زيرى ورکوي ځنې دا دي:

((وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ (١٧١) إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ (١٧٢) وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ (١٧٣) فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ (١٧٤) وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ (١٧٥) أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ (١٧٦) فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ)) (الصافات: ١٧١ –١٧٧) [په تحقيق ښخوا لا صادر شوی دی حکم زموږ د پاره د مرسلينو بندګانو زموږ، چې بيشکه دوی له هم دوی سره مدد کړی شوی دی، او بيشکه لښکرې زموږ خوامخواه هم دوی کامياب دي (په کافرو) پس مخ وګرځوه ته (اې محمده) له دوی نه تر يوه وخته پورې، اوګوره ته دوی ته پس ژر ده چې وبه ويني دوی (عاقبت خپل)، آيا پس (په راتلو) د عذاب زموږ تلوار کوي دوی، پس کله چې نازل شي (عذاب) په ميدان (غولي) د دوی پس بد به وي سبا د ويروليو شويو.]

((سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ)) (القمر: ٤٥) [ژر ده چې ماته به کړه شي جمع (د دوی) او وبه ګرزوي دوی شاوې خپلې (مسلمانانو ته له جنګه). ((جُندٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ)) (ص: ١١) [دوی خو يو لښکر ګوتې دی په دغه ځای کې چې ماتې ورکړی شوې له هغو ډيرو لښکرو څخه دي.

د هغو اصحابو (رضي الله عنهم) په هکله چې حبشې ته يې هجرت کړی وُ د الله تعالی دا قول را نازل شويدی:

((وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ)) (النحل: ٤١). [او هغه کسان چې هجرت يې کړی دی په (لياره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړی شو، نو خوا مخواه ځای به ورکړوموږ دوی ته په دنيا کې ښه (ځای) او خوامخواه اجر (بدل) ثواب د آخرت ډير لوی دی که وئ دغه (کفار) چې پوهيدئ (په ثواب د هجرت....)]

کفارو له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د يوسف (عليه السلام) د کيسې پوښتنه وکړه، نو په ځواب کې الله تعالی داسې ورته وفرمايل: ((لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ)) (يوسف:۷) [په تحقيق چې وُ په (کيسې د) يوسف او ورونړو دده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتونکو] يعنی دا چې د مکې مشرکين د يوسف (عليه السلام) د کيسې پوښتنه کوي نو دوی به هم لکه د يوسف (عليه السلام) د ورونړو په شان له ناکامۍ سره مخامخ کيږي، او آخر به دوی هم لکه د هغوی په شان د تسليمۍ سر پر ځمکه ږدي.

بل ځای قرآنکريم له رسولانو نه يادونه کوي فرمايي: ((وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ (۱۳) وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ)) (ابراهيم: ۱۳. ۱٤) [او وويل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خوامخواه و به باسو مونږ تاسې هرو مرو له ځمکې خپلې يا به خوامخواه وګرځئ تاسې خوامخواه په دين زمونږ کې پس وحي وکړه دوی ته رب د دوی چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان او خوامخواه به و اوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته (د هلاکت) د دوی، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) د پاره د هغه چا چې ويريږي له دريدلو په مخ زما کې او ويريږي له وعدې (د عذاب زما).]

هغه وخت چې د فارسيانو او روميانو تر مينځ جګړه ګرمه وه د کفارو دا هيله وه چې فارسيان بری ومومي ځکه هغوی هم مشرکين وو، خو د مسلمانانو اميد دا وُ چې بری د روميانو په برخه شي ځکه روميانو هم په الله، رسولانو، وحي، کتاب او آخرت باندې ايمان درلود، خو دا ځل بری د فارسيانو په برخه شو، خو په همدې وخت کې الله تعالی مسلمانانو ته زيری ورکوي چې پدې څو لنډو کلونو کې به روميان پر فارسيانو غلبه ومومي، او د دې زيري تر څنګ يې د مسلمانانو د فتحې او بري زيری هم ورکړ، الله تعالی فرمايي : ((...وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ (٤) بِنَصْرِ اللَّهِ...)) (الروم: ٤. ٥) [او په دغه ورځ (د غلبې د روم په فارس) خوشاله به شي مؤمنان په نصرت د الله (له کتابيانو سره په مجوسيانو).

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به پخپله هم وخت په وخت دا ډول زيري ورکول، د حج په وخت کې به يې چې په عکاظ، ذي المجاز، او مجنه کې خلک د الله

دين ته رابلل، نو نه يوازې دا چې مؤمنانو ته به يې د جنت زيري وركول بلكه په ډاګه سره به يې دا هم فرمايل : اې خلكو (لا اله الا الله) ووايئ، تر څو بريالى شئ، او تر څو په همدې كلمې سره عربان لاندې كړئ او عجم هم تر خپلې قبضې لاندې راولئ، او كه پدې لاره كې ومرئ نو په جنت كې به پاچايان وئ. د حديث شريف متن دا دى: ((**يا ايها الناس قولوا لا اله الا الله تفلحوا، تملكوا بها العرب، و تدين لكم بها العجم، فاذا متم كنتم ملوكا في الجنة**)).(۱)

مخكې مو دا هم ولوستل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عتبه بن ربيعه ته چې غوښتل يې له رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د دينوي هيلو او غوښتنو په سر سودا او سازش وكړي څه ډول ځواب وركړى وٴ، او عتبه د رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خبرو نه څنګه پدې پوه شوى و او دا يې ويلي و چې بالاخره رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او دين به يې غلبه او برى مومي. رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو طالب ته د قريشو وروستي هيئت ته هم په صريحو ټكو كې فرمايلي وو چې زه له تاسې نه يوه خبره غواړم چې راسره ويې منئ او هغه داسې خبره ده چې په منلو سره به يې د عربو او عجمو ټولو پاچايي ستاسې وي.

خباب بن الارت (رضي الله عنه) وايي: ((**اتيت النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وهو متوسد برده، و هو في ظل الكعبة، و قد لقينا من المشركين شدة، فقلت: الا تدعوالله، فقعد و هو محمر وجهه، فقال لقد كان من قبلكم ليمشط بمشاط الحديد مادون عظامه من لحم و عصب ما يصرفه ذلك عن دينه وليتمن الله هذا الامر حتى يسير الراكب من صنعاء الى حضرموت ما يخاف الا الله – زاد بيان الراوي – و الذئب على غنمه**[1] **وفي رواية ولكنكم تستعجلون**))[2]

[ترجمه: يو ځل زه د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خدمت كې حاضر شوم، رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د كعبې شريفې سيورې ته په يوه چادر تكيه وهلې وه. دغه وخت مونږ د كفارو له لاسه ډير په عذاب وو، ما ورته وويل: اې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) !الله تعالى ته سوال او

(1). رواه الترمذي
(۱). صحيح البخاري ۵۴۳/۱
(۲). صحيح البخاري ۵۱۰/۱.

دعا نه کوې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې په اورېدو سره را کیناست مبارک مخ یې تک سور شو او وېې فرمایل: هغه خلک چې له تاسې نه مخکې تیر شویدي، غوښې، رګونه او اعصاب به یې تر هډوکو پورې د اوسپنې په ږومنځو توږل کیدل، خو پدې سختیو سره به هم هغوی له خپل دین نه اوړېدل، او بیا یې وفرمایل: الله تعالی به دا دین مکمل، غالب او بریالی کوي تر دې چې سپور به له صنعاء نه تر حضرموت پورې سفر کوي او له الله نه پرته به د بل څه ویره ورسره نه وي ـ راوي زیاتوي ـ او میږو ته به د لیوه خطره او ویره هم ور سره وي. په بل روایت کې دا هم راځي خو تاسې عجله او بیړه کوئ.

دا هم باید وویل شي چې د فتحې دا زیري څه پټ او مخفي نه وو بلکه دا د مسلمانانو او کفارو ټولو غوږونو ته رسیدلي وو، وایي چې اسود بن المطلب او ملګرو به یې چې کله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) ولیدل، نو د استهزاء او ریشخند له مخې به یې ویل: دا دي د ځمکې پاچایان راغلل وګورئ دوی به په کسری او قیصر باندې بریالي کیږي!! بیا به یې شپیلي کول، چک چک او لاسونه به یې سره پړکول.[۳]

همدا د ځلانده مستقبل، او بالاخره په جنت کې د ابدي او دایمي ژوند زیري او امیدونه وو چې مسلمانانو ته یې د هغه لویو دردونو او سختو ظلمونو ګالل او زغمل آسانه کړي وو، او هغوی یې پدې باوري کړي وو چې دا تیارې به حتماً روښانه کیږي، او دا د غم دور به خاتمه مومي نور به بیا خوشالي وي او سعادت.

ددې تر څنګ به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تل هغوی ته روحي غذا هم ورکوله، د هغوی زړونه او دماغونه به یې د ایمان په وړانګو روښانه کول، د قرآنکریم او حکمت (احادیثو) په واسطه به یې د هغوی نفساني تزکیه کوله، په ایمان او عقیده به یې روزل، د روحاني اوچتوالي، قلبي سپیڅلتیا، غوره او لوړو اخلاقو، له مادیاتو او شهواتو نه د آزادۍ او یوازې له یوه خدای ﷻ سره د مینې او د یوه الله ﷻ د بندګۍ لور ته به یې بلل، په زړونو کې به یې د واقعیت او حقیقت شعلې را اوچتولې، له تیارو نه یې روښنایۍ ته را ایستل، د زغم، صبر او حوصلې درس به یې ورکاوه، نو ددې لارښوونو او هدایاتو نتیجه دا شوه چې د هغوی په زړونو کې دین او ایمان کلک ځای ونیو، له مادیاتو او شهواتو سره یې اړیکې وشلیدلې، د الله تعالی

---

[۳]. فقه السیرة ص ۸۴.

(ج) د رضا د حصول په خاطر هر ډول قربانۍ ته آماده وو، د جنت په تمه او هیله اوسیدل، علمي تنده یې لا پسې زیاته شوه، له نفس سره د محاسبې روح او احساس یې پیاوړی شو، خپل اعصاب، احساسات او عواطف یې تر ادارې او کنټرول لاندې ساتل، د صبر، سکون، عزت او وقار په وسیله یې د هر مشکل مقابله کوله.

دریمه مرحله

اسلامي دعوت له مکې نه د باندې

رسول الله (ﷺ) په طایف کې

د نبوت په لسم کال د شوال په میاشت کې چې د ۶۱۹م کاله د مې میاشتې له وروستیو او د جون له لومړیو سره سمون خوري[1]، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د طائف په لور روان شو.

طائف له مکې نه تقریباً شپېته میله لیرې دی، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ټوله مسافه تګ او راتګ په پښو ووهله. پدې سفر کې دده آزاد کړی شوی غلام زید بن حارثه هم ورسره ملګری ؤ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې هرې قبیلې ته ورسید، د اسلام بلنه به یې ورکوله خو هیچا یې هم دعوت ونه مانه. طائف ته له رسیدو وروسته د ثقیف له قبیلې نه دریو ورونو ته چې دری واړه یې رئیسان یا مشران وو او نومونه یې عبدیالیل، مسعود او حبیب او د پلار نوم یې عمرو بن عمیر الثقفي ؤ، ورغی. د الله تعالی لورته یې راوبلل، د اسلام د تایید او ملاتړ غوښتنه یې ورنه وکړه، نو له هغوی نه یوه ورته وویل: که الله تعالی ته رسول رالیږلی وې نو زه به د کعبې پردې (پوښ) څیرې کړم. بل ورته وویل: الله تعالی له تا نه پرته بل څوک ندي پیدا کړي چې ته یې رسول رالیږلی یې! دریم ورته وویل: قسم په خدای که زه له تاسره خبرې وکړم، ځکه که چیرې ته په رښتیا سره رسول وې، نو بیا ستا خبرې ردول او نه منل زیات خطر لري او که چیرې ریښتونی رسول نه وې او په الله پورې دروغ تړې، نو بیا ددې وړ نه یې چې خبرې درسره وکړم. لدې ځواب نه وروسته رسول الله ورنه پاڅید یوازې دومره یې ورته وفرمایل: تاسې چې وکړل، هغه مو وکړل خو ګورئ دا خبره او راز به پټ ساتئ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لس ورځې په طائف کې پاتې شو، ددې ځای ټولو مشرانو او سردارانو ته ورغی او د اسلام بلنه یې ورکړه، خو هیچا هم ونه منله او ټولو په یوه خوله ورته وویل: زمونږ له وطن نه ووزه. دې خلکو نه

[1]. دا د تاریخ اسلام د مولف نجیب آبادي خبره ده او زما په نظر همدا سبې ده تاریخ اسلام ۱۲۲/۱

یوازې دا چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت یې ونه مانه بلکه خپلو اوباشانو او بدماشانو ته یې امر وکړ چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت ورسوي. همغه وه کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بیرته ستنیدو اراده وکړه هغه جاهل او ګمراه خلک ورباندې راټول شول لیکې لیکې ورپسې روان وو، نارې او سورې یې جوړې کړې وې، کنځلې به یې ورته کولې، له بدو ردو سره سره به یې په ډبرو هم ویشته. او له مبارکو پښو یې دومره وینې وبهیدلې چې دواړه څپلۍ (پایزار) یې په وینو لمدې شوې. زید بن حارثه (رضي الله عنه) به لکه ډال داسې دفاع ورنه کوله ځان به یې ګوزار ته وړاندې کاوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورنه په امن پـاتې شي. بالاخره د زید (رضي الله عنه) سر هم مات شو. دا احمقان او جاهلان همداسې ورپسې وو تر څو له طائف نه درې میله لیرې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې مجبور شو چې د ربیعه د زامنو عتبه او شیبه باغ ته پناه یوسي، او همدلته بیا هغه ظالمان احمقان ورنه وګرځیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د انګورو تر سیوره لاندې یوه دیوال ته تکیه وکړه، او کله یې چې دمه جوړه شوه نو یې هغه دعا وکړه چې د مستضعفینو د دعا په نامه مشهوره ده. ددې دعا له هرې فقرې نه دا څرګندیږي چې د طائف د خلکو ددې ظلم، بدسلوکۍ او لدې انکار نه چې هیڅا هم اسلام ونه مانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زړه څومره ځوریدلی او دردمند شوی و او لدې دعا نه دا معلومیږي چې هغه وخت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څومره خفه، غمجن او دردیلی ؤ هغه دعا داسې ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:

((اللهم إليك أشكو ضَعْف قُوَّتي، وقلة حيلتي، وهواني على الناس، يا أرحم الراحمين، أنت رب المستضعفين، وأنت ربي، إلى من تَكِلُني؟ إلى بعيد يَتَجَهَّمُني؟ أم إلى عدو ملكته أمري؟ إن لم يكن بك عليّ غضب فلا أبالي، ولكن عافيتك هي أوسع لي، أعوذ بنور وجهك الذي أشرقت له الظلمات، وصلح عليه أمر الدنيا والآخرة من أن تنزل بي غضبك، أو يحل علي سَخَطُك، لك العُتْبَى حتى ترضى، ولا حول ولا قوة إلا بك)). [اې خدایه، زه د خپلې کمزورۍ، بې بسۍ او د خلکو په وړاندې د خپلې بې قدرۍ شکایت تا ته کوم، اې له ټولو نه رحیم او مهربان خدایه! ته د بې وزلانو رب یې او ته زما رب یې، ته مې چا ته سپارې؟ پردي او بیګانه ته مې سپارې

چې ظلم او زیاتی راسره وکړي؟ او یا مې کوم داسې دښمن ته سپارې چې زما معامله دې هغه ته سپارلې ده؟ که ته را ته په غضب او قهر نه وې نو زما هیڅ پروا هم نشته، خو ستا عافیت ما ته ډېر وسیع او پراخه دی، زه ستا د وجه (مخ) په هغه نور پناه غواړم کوم چې تیارې یې رڼا کړیدي او هغه چې دنیا او آخرت وربانديې جوړ شوی او برابر شویدی ستا له غضب نه پناه غواړم او پناه غواړم چې ستا د عتاب مورد ونګرځم، ستا رضا غواړم تر څو ته راضي شې او پرته له تا نه بل د زور او قوت خاوند وجود نلري.]

کله چې د ربیعه زامنو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید زړه یې پرې وسوو، خپل غلام یې چې عداس نومیده او نصراني ؤ راوغوښت او ورته وې‌ې ویل: دا یو وړی انګور واخله او هغه سړي ته یې وروړه. کله چې عداس انګور د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مخکې کیښودل، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) (بسم الله) وویله لاس یې وراوږد کړ او انګور یې وخوړل. عداس ورته وویل: ددې وطن خلک خو دا خبره یعنی (بسم الله) نه وایي! رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**من أي البلاد أنت؟ وما دینك؟**) ته د کوم ځای یې او د کوم دین پیروي کوې؟ عداس وویل: زه په دین نصراني او د((نینوی)) اوسیدونکي یم. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: **((من قریة الرجل الصالح یونس بن مَتَّی))** ښه، ته د صالح سړي یونس بن متی (علیه السلام) کلیوال یې! عداس ورته وویل: ته یونس بن متی (علیه السلام) له کومه پیژنې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: **((ذاك أخي، كان نبيًا وأنا نبي))**.زما ورور ؤ هغه نبي ؤ او زه هم نبي یم. نو عداس یو ځل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سر، لاسونو او پښو ورپریوت او مچې کول ې‌ې. هلته د ربیعه زوی خپل ورور ته وویل: غلام خو یې درته بې لارې کړ. عداس چې بیرته راغی دوی ورته وویل: دا څه کیسه وه اې عداسه؟ عداس ورته وویل: باداره! پدې ټوله دنیا کې لدې سړي نه غوره شخص وجود نلري ما ته یې داسې معلومات راکړل چې په هغې له نبي پرته بل څوک نه پوهیږي. دوی ورته وویل: عداسه! ګوره چې تا له خپل دین نه وانهړوي، ستا دین د هغه له دینه غوره دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له باغ نه راووت او پداسې حال کې د

مکې په لور روان شو چې زړه يې له حسرتونو او غمونو ډک وُ، او کله چې قرن المنازل ته ورسيد نو الله تعالی جبريل (عليه السلام) ورته راوليږه له هغه سره د غرونو فرښته هم ملګرې وه، هغوی ورته وويل: که غواړې نو امر راته وکړه چې د مکې په خلکو د اخشبين دواړه غرونه راچپه کړو.

بخاري شريف دا کيسه په مفصله توګه له عروه بن زبير نه روايت کړيده وايي عائشې (رضي الله عنها) راته ويلي چې:

((انها قالت للنبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): هل اتى عليك يوم كان اشد عليك من يوم احد؟ قال: لقيت من قومك ما لقيت، وكان اشد ما لقيت منهم يوم العقبة، اذ عرضت نفسي على ابن عبد يا ليل بن عبد كلال، فلم يجبني الى ما اردت، فانطلقت و انا مهموم، على وجهي، فلم استفق الا و انا بقرن الثعالب، و هو المسمى بقرن المنازل، فرفعت راسي فاذا انا بسحابة قد اظلتني، فنظرت فاذا فيها جبريل، فناداني، فقال ان الله قد سمع قول قومك لك، ما ردوا عليك، و قد بعث الله اليك ملك الجبال لتامره بما شئت فيهم فناداني ملك الجبال، فسلم علي ثم قال: يا محمد، ذلك، فما شئت، ان شئت ان اطبق عليهم الاخشبين اي لفعلت، و الاخشبان: هما جبلا مكة، ابو قيس و الذي يقابله و هو قعيقعان. قال النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): بل ارجو ان يخرج الله (عزوجل) من اصلابهم من يعبد الله (عزوجل) وحده لا يشرك به شيئا).(۱)

[حضرت عائشه (رضي الله عنها) وايي: يو ځل ما له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وکړه چې آيا په تا باندې د احد له ورځې نه هم کومه سخته ورځ راغلې ده؟ رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو! ستا د قوم له لاسه مې چې څه ناکردې ليدلې هغه مې ليدلې خو له ټولو نه زيات او سخت مصيبت هغه وُ چې د عقبې په ورځ ورسره مخ شوم هغه وخت چې د عبدياليل بن عبد كلال زوی ته ورغلم، دعوت مې ورکړ، خو هغه زما خبره او بلنه ونه منله نو زه پداسې حال کې چې غمونو او حسرتونو اخيستې وم بيرته را روان شوم، هيڅ په ځان نه وم خبر، تر څو قرن ثعالب ته چې قرن المنازل ورته ويل کيږي راورسيدم

---

(1) صحيح البخاري: كتاب بدء الخلق ۴۵۸/۱. مسلم: باب ما لقي النبي (صلى الله عليه وسلم) من اذى المشركين و المنافقين ۱۰۹/۲.

دلته متوجه شوم، پورته مې وکتل که ګورم یوه ټوټه وریځ مې په سر روانه ده او سیوره راباندې کوي په ځیر مې ورته وکتل که ګورم چې جبریل (علیه السلام) پکې دی، آواز یې راته وکړ او راته ویې فرمایل: ستا قوم چې څه خبرې درته وکړې الله تعالی هغه واوریدې، نو اوس الله تعالی د غرونو فرښته درته رالیږلې ده، ستا خوښه چې څه امر ورته کوې هغه به همداسې کوي، پدې پسې د غرونو فرښتې غږ راته وکړ سلام یې راباندې واچاوه او راته ویې ویل: اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا خوښه څه امر راته کوې؟ که امر راته کوې چې دا دواړه غرونه (ابو قیس او قعیقعان چې اخشبین ورته وایي) ورباندې راچپه کړم، نو همداسې به وکړم، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: نه، زما هیله دا ده چې الله تعالی له هغوی نه داسې زوزاده (نسل) پیدا کړي چې یوازې د یوه الله تعالی عبادت به کوي او هیڅ شریک به نه ورسره نیسي.]

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې ځواب نه دده د شخصیت، عظمت، او دده د مبارکو اخلاقو رفعت او اوچتوالی ښه څرګندیږي، او ددې ځواب په اوریدو سره سلیم عقل دا حکم کوي چې ربښتیا هم رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دومره عظیم شخصیت او لوړو اخلاقو درلودونکی ؤ چې انساني عقل یې له ادراک نه عاجز دی.

لنډه دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې الهي او غیبي نصرت او کومک چې الله تعالی له آسمانه ورته رالیږلی ؤ، ډیر ډاډه او مطمئن شو، غمونه او حسرتونه یې له زړه نه ووتل او په پوره ډاډ سره د مکې په خوا مخکې لاړ تر څو وادي نخله ته ورسید، هلته څو ورځې پاتې شو. هغه وخت پدې ځای کې یوازې د السیل الکبیر او الزیمه دوې سیمې د اوسیدو وړ وې ځکه هلته اوبه او شنه بوټې وو، خو مونږ له تاریخي مصادرو نه دا معلومه نه شوای کړی چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته په کومه یوه سیمه کې اوسیدلی ؤ.

په همدې موده او همدې ځای کې الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یوه ډله پیریان هم راولیږل، قرآنکریم دوه ځایه لدې پیریانو نه یادونه کوي او فرمایي: ((وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَراً مِنْ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ (٢٩) قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَاباً أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ (٣٠) يَا

قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (۳۱) (الاحقاف: ۲۹ – ۳۱)

[او یاد کړه (هغه وخت اې محمده!) کله چې وګرزول مونږ تا ته یو ټولی له پیریانو څخه چې غوږ به یې ایښوده قرآن ته پس کله چې حاضر شول دوی (دې قرآن ته) وویل دوی پخپل منځ کې چپ شئ تاسې اې پیریانو بیا کله چې تمام شو (د قرآن تلاوت) بیرته وګرځیدل قوم خپل ته ویروونکي (له عذابه که همغسې کافران پاتې شي) وویل دوی اې قومه زمونږ بیشکه مونږ واوریده داسې یو کتاب چې نازل کړی شویدی وروسته له موسی پداسې حال کې چې تصدیق کوونکی موافق دی له هغو (کتابونو) سره چې پخوا له دې نه وو. لیاره ښیي حق دین ته او لیارې سمې ته، اې قومه زمونږ! قبول کړئ تاسې قول د بلونکي د الله او ایمان راوړئ په ده باندې چې مغفرت درته وکړي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې، او خلاص به کړي (الله) تاسې له عذاب دردناک څخه.]

بل ځای د جن په سورت کې داسې فرمايي:

((قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنْ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآناً عَجَباً (۱) يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَداً (۲))) (الجن: ۱–۲)

[ووایه (اې محمده! دوی ته) وحي راغلې ماته چې بیشکه شان دا دی چې واوریده (قرائت زما) یوه ټولي له پیریانو نه، نو وویل (دوی نورو قومونو خپلو ته کله چې بیرته ورغلل چې) بیشکه مونږ واوریده یو قرآن عجیب (په فصاحت او بلاغت سره) چې هدایت کوي رشد (ایمان او حق) ته نو ایمان راوړ مونږ پر هغه (قرآن) او هر ګز به شریک نه کړو (پس له دې ورځې) له رب خپل سره بل هیڅوک.]

ددې آیتونو له سیاق او همداراز ددې پیښې په هکله له رانقل شویو روایتونو نه دا څرګندیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر هغې پورې د پیریانو ددې ډلې په راتګ نه ؤ خبر تر څو الله تعالی د همدې آیتونو په ذریعه خبر ورکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا د پیریانو لومړی ځل راتګ و او له احادیثو نه دا په ډاګه کیږي چې پدې پسې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته د پیریانو تګ راتګ څو ځله تکرار شویدی.

د پیریانو دا راتګ او د هغوی اسلام منل په حقیقت کې یو بل غیبي کومک ؤ چې الله تعالی د خپل غیب مکنون له خزانې نه د هغو لښکرو په واسطه له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره وکړ کوم چې له الله تعالی (ج) نه پرته بل څوک وربانديې خبر ندي. او بل دا چې ددې پیښې په هکله را نازل شویو آیتونو د رسول الله

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دعوت د بري زيری هم ورکاوه او دا يې په ډاګه اعلانوله چې د ځمکې پر مخ هيڅ قوت هم ددې دعوت مخه نه شي نيولی او نه يې له خپل منزل نه په شا کولی شي لکه چې فرمايي:

((**وَمَنْ لا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَولِيَاءُ أُوْلَئِكَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ**)) (**الاحقاف: ۳۲**)

[او هغه څوک چې ونه مني (بلنه د) بلونکي پس نه به وي عاجز کوونکی (د الله، په تيښته سره) په ځمکه کې (بلکه هيچيرې) او نه به وي ده ته بې له هغه (الله) څخه دوستان مددګارانو دغه کسان په ګمراهۍ ښکاره کې دي.]

((**وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعجِزَ اللَّهَ فِي الأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَباً**)) (الجن: ۱۲) [او بيشکه مونږ يقين کاوه چې له سره به مونږ عاجز نه کړو الله په ځمکه کې (چې تري پټ او خلاص شو) او له سره به نه عاجز کوو دغه (الله) په تيښتې سره (که تري وتښتو).]

د الله تعالی پدې بشارتونو، او کومکونو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زړه او دماغ نه غمونو او تشويشونو کوچ وکړ، هغه پداسې حال کې له طائف نه راوتلی ؤ چې په سينه کې يې د نورو غمونو ځای نه ؤ، ناهيلي او نا اميدي يې سترګو ته کيدله، خلکو نه يوازې چې خبره يې نه وه منلې بلکه له خپلې سيمې يې راشړلی وو، خو د لارې په اوږدو کې الله تعالی داسې زيري او غيبي کومکونه ورسره وکړل چې غمونه او دردونه يې ټول هير شول، په ټينګ عزم سره د مکې په لور وخوځيد، تر څو هلته له نوي عزم، او نوې روحيې سره خپل دعوت مخکې بوزي او خلکو ته د الله تعالی دين ورسوي.

پدې وخت کې زيد بن حارثه (رضي الله عنه) ورته وايي: جنابه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ته څنګه بيا مکې ته ننوزې پداسې حال کې چې د مکې خلکو (قريشو) ددې ځای پريښودو ته اړ کړی يې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**يا زيد، إن الله جاعل لما ترى فرجًا ومخرجًا، وإن الله ناصر دينه، ومظهر نبيه**). [اې زيده(رضي الله عنه)! دا حالات چې ته ګورې، الله تعالی به خوامخوا مونږ ته پکې د نجات او خلاصون لاره پيدا کوي، الله تعالی حتماً د خپل دين مرسته کوي او خپل نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته برى ور په برخه کوي.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وخوځید تر څو د حراء لمنې ته ورسید هلته معطل (تم) شو، او له هغه ځای نه یې د خزاعه کورنۍ یو کس اخنس بن شریق ته احوال واستاوه او له هغه نه یې د پناه غوښتنه وکړه، خو هغه معذرت و غوښت او ویې ویل چې زه پخپله د مکې د اوسیدونکو حلیف یم (د تړون او عهد خاوندیم) او حلیف خو چا ته چې ملګرې قبیلې شړلی وي د پناه ورکولو حق او صلاحیت نلري. نو بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سهیل بن عمرو ته پیغام ورولیږه چې ده ته پناه ورکړي، خو سهیل په ځواب کې ورته وویل: چې بني عامر د بني کعب په مقابل کې چا ته پناه نه شي ورکولی. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مطعم بن عدي ته د پناه غوښتنې پیغام واستاوه، په ځواب کې مطعم ورته وویل: هو زه ستا پناه په غاړه اخلم، نور یې خپله وسله راواخیسته، زامن او د قوم خلک یې راوغوښتل ورته ویې ویل خپلې وسلې را واخلئ او د کعبې شریفې سره شا او خوا کې ودریږئ، ځکه ما محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړیده.
بیا یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پیغام واستاوه چې اوس راځه، مکې ته را دننه شه، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پداسې حال کې چې زید بن حارثه (رضي الله عنه) هم ورسره ؤ مکې ته ننوت مسجد حرام ته یې تشریف یوور پدې وخت کې مطعم بن عدي په خپله سپرلۍ ودرید او اعلان یې وکړ اې قریشو! ما محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړیده، نور به هیڅوک ورسره غرض نلري. هلته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حجر اسود ته ورغی، مچې یې کړه، دوه رکعته لمونځ یې وکړ بیا خپل کورته روان شو، مطعم او زامن او نور د قوم خلک یې همداسې مسلح تر شا و خوا روان وو تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل کور ته تشریف یوور.
ویل کیږي چې ابو جهل له مطعم بن عدي نه پوښتنه وکړه: چې تا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړه او که د هغه دین دې ومانه او د هغه پیرو شوې؟ مطعم ورته وویل: ما پناه ورکړه، نو ابو جهل ورته وویل: چا ته چې تا پناه ورکړیده مونږ هم پناه ورکوو.[1]
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مطعم بن عدي دا نیکي کله هم نده هیره کړې، هلته د بدر په ورځ چې مسلمانانو یو شمیر مشرکان په اسارت نیولي وو،

---

[1]. د طائف د سفر تفصیلات مو له دې کتابونو نه اخیستي دي: ابن هشام ۴۱۹/۱- ۴۲۲ . زاد المعاد ۴۲/۲_۴۷. مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ عبد الله النجدي ۱۴۱_۱۴۳.رحمة للعالمین ۷۲/۱ . تاریخ اسلام للنجیب آبادي ۱۲۳/۱.

او جبیر بن مطعم د ځینو بندیانو (اسیرانو) د آزادولو پخاطر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلی ؤ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې فرمایلي وو:

((لو كان المطعم بن عدی حیًا ثم كلمنی فی هؤلاء النتنی لتركتهم له))[1] **[یعنی که** چیرې مطعم بن عدي ژوندی وای او ددې بوینو په هکله یې راته خبره کړې وای، نو ما به دده پخاطر دوی ټول آزاد کړي وو.**]**

[1]. صحیح البخاري **۵۷۳/۲**

نورو خلکو او قبایلو ته د اسلام بلنه

د بعثت په لسم کال د ذي القعدې په میاشت کې چې د ۶۱۹م کال د جون د وروستیو او یا جولای له لومړیو سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه مکې ته راستون شو او دلته یې بیا خلک، او قبیلې د اسلام لور ته رابللې. او څرنګه چې د حج وخت راتلونکی ؤ نو خلک له هر لیرې او نژدې ځای نه د حج پخاطر سواره او پیاده مکې ته راتلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به لدې موقع نه په استفادې سره هرې قبیلې ته بیل بیل ورته د اسلام بلنه به یې ورکوله او د ملاتړ غوښتنه یې ورنه کوله او پدې سره یې د نبوت له څلورم کال نه پیل شوې لړۍ یو ځل بیا را ژوندۍ کړه.

هغه قبیلې چې اسلام ته رابللې شوې وې

امام زهري (رحمه الله) وایي: له هغه قبیلو نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی ته تشریف وروړی او اسلام ته یې را دعوت کړې وې ځنې دا وې: بنو عامر بن صعصعه، محارب بن خصفه، فزاره، غسان، مره، حنیفه، سلیم، عبس، بنونصر، بنوالبکاء، کلب، حارثه بن کعب، عذره، حضارمه، خو لدې ټولو نه یوه قبیله هم په اسلام مشرفه نه شوه.[1]

یادونه باید وکړو دا قبیلې چې امام زهري یې نومونه یاد کړیدي ټولې په یوه کال یا د حج په یوه موسم کې اسلام ته ندې رابللې شوې بلکه دا د نبوت له څلورم کال نه تر هجرته مخکې وروستني حج پورې په لس کلنه موده کې اسلام ته رابللې شویدي.[2]

او دا نشو ویلای چې فلانۍ قبیله په فلاني کال اسلام ته رابلل شویده، که څه هم علامه منصور پوري د ځینو قبیلو نومونه اخستي او دا یې ویلي دي چې دا قبیلې د بعثت په لسم کال اسلام ته رادعوت شویدي. ابن اسحاق اسلام ته د ځینو قبایلو د

---

(1). ترمذي - مختصر السیرة للشیخ عبدالله ۱۴۹

(2). رحمة للعالمین ۷۴/۱ وګوره. تاریخ اسلام ۱/ ۱۳۵

رابللو کیفیت او د هغوی ځوابونه بیان کړیدي چې مونږ یې لنډیز په لاندې ډول وړاندې کوو:

۱- **بنوکلب**- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې قبیلې یوې ښنې ته چې بنو عبدالله نومیده ورغی، د الله تعالی لور ته يې راوبلل، د ملاتړ غوښتنه یې ورنه وکړه او دا یې ورته وویل چې دی (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ځان سره بوزي، د خپلو خبرو په ترخ کې یې دا هم ورته وفرمایل: ((**یا بني عبدالله ان الله قد احسن اسم ابیکم**)). [اې د عبدالله اولادې! الله تعالی ستاسې نیکه ته ډیر غوره نوم ورکړی دی] خو نوموړې قبیلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت و نه مانه.

۲- **بنوحنیفه**: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی دیرې ته ورغی د الله تعالی لور ته یې راوبلل، د اسلام غوښتنه یې ورنه وکړه، او له دوی سره یې د تګ خبره ورته وکړه، خو ددې قبیلې خلکو په ټولو عربو کې ډیر خراب او ناوړه ځواب ورکړ.

۳- **بني عامر بن صعصعه**- رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دې قبیلې ته هم ورغی، د الله تعالی دین ته یې راوبلل او له دوی سره د تګ هیله یې ورته څرګنده کړه. په ځواب کې له دوی نه یوه کس چې بحیره بن فراس نومیده داسې ورته وویل: قسم په خدای که زه دا ځوان له قریشو نه خپل کړم، نو ټول عرب به وربانددې وخورم یعنی ټول عرب به د ځان کړم، بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: ښه دا راته ووایه که چیرته مونږ ستا په دې دین بیعت درسره وکړو، بیا الله تعالی پر دښمنانو غلبه او بری در په برخه کړي، نو هغه وخت به بیا د کارونو واګې (واکداري) مونږ ته راکوې او که څنګه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: د کارونو واک او اختیار له الله تعالی سره دی، هغه چاته یې ورکوي چې خوښه یې وي. بیا هغه سړي ورته وویل: ته دا غواړې چې مونږ له عربو نه ستا د دفاع په لار کې خپل سرونه قربان کړو، خو کله چې الله بری د رکړي، نو بیا دې واک او قدرت له بل چاسره وي، نو مونږ ستا دې دین ته اړتیا نلرو. پدې ترتیب سره دې قبیلې هم اسلام ونه مانه.

خو کله چې ددې قبیلې خلک له حج نه وروسته بیرته خپل وطن ته ستانه شول هلته یې خپل مشر ته چې د کمزورۍ او زړښت له وجې حج ته نه و راغلی دا کیسه واوروله

او ورته ويې ويل: د قريشو د بني عبدالمطلب کورنۍ يو ځوان چې د نبوت دعوى يې کوله مونږ ته راغی او دا يې رانه وغوښتل چې مونږ يې ملاتړ وکړو ورسره ودريږو او هغه خپلې سيمې ته راولو. بوډا چې دا خبرې واوريدې غبرګ لاسونه يې په سر کيښودل او ويې ويل: اې د عامر اولادې! آيا ستاسې دا خطا جبران کيدای شي؟ آيا دا له لاسه وتلی مرغه بيرته لاسته راتلی شي؟ قسم په هغه ذات چې د فلانې نفس د هغه په اختيار کې دی چې اسماعيلي کله هم په دروغو د نبوت دعوه نده کړې، يقيناً چې دا حق دی، هغه وخت ستاسې عقل چيرته وُ؟[1]

د ايمان وړانګې له مکې نه د باندې

لکه څرنګه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) قبيلې ، پلاوي او هيئتونه اسلام ته رابلل، همدا راز يې ځينې افراد او وګړي هم د الله تعالی دين ته رادعوت کړل، چې د ځينو عکس العمل هم ښه وُ، او لدې موسم نه څه موده وروسته يو شمير افراد په اسلام مشرف هم شول. راځئ ددې کسانو او پيښو په هکله لنډينې څرګندونې سره ولولو.

۱- **سويد بن صامت:** د يثرب اوسيدونکی، ډير زيرک او ذکي شاعر وُ، او د خپلې سنجيدګۍ، شاعرۍ شرف او نسب له امله په کامل سره مشهور وُ. مکې ته د حج يا عمرې لپاره راغلی وُ، رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اسلام بلنه ورکړه، نو ده ورته وويل: کيدای شي دا کوم څه چې له تاسره دي داسې وي لکه زما سره چې دي. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: (**وما الذي معك؟**). له تاسره څه دي؟ سويد ورته وويل: **قال:حكمة لقمـــان**. له ماسره د لقمان حکمت (علم) دی. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: **قال:(اعرضها عليَّ)**. ما ته يې وړاندې کړه، نو هغه له دې حکمت نه څه ورته تير کړل. بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل:).**فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن هذا لكلام حسن، والذي معی أفضل من هذا؛ قرآن أنزله الله تعالى عليّ، هو هدى ونور)**. دا غوره کلام (خبرې) دي، خو هغه څه چې له ما سره

---

[1]. ابن هشام ۱/۴۲۴، ۴۲۵

دي لدینه غوره او افضل دي، هغه قرآنکریم دی چې الله تعالی پر ما را نازل کړی دی، هغه رڼا ده او هدایت دی. بیا یې یو څو آیتونه ورته تلاوت کړل او اسلام ته یې راوباله، نو سوید هم بلنه ومنله او په اسلام مشرف شو او ویې ویل: دا له ټولو نه غوره قول دی. نوموړی چې بیرته مدینې ته ستون شو هلته د بعاث په جګړه کې ووژل شو[۱] سوید د نبوت د یوولسم کال په پیل کې په اسلام مشرف شوی و.[۲]

۲- ایاس بن معاذ - د یثرب اوسیدونکی ؤ، نوموړی نوی رسیدلی ځوان ؤ چې د اوس قبیلې له یوه هیئت (پلاوي) سره مکې ته راغلی ؤ. دا د نبوت د یوولسم کال پیل او د بعاث له جګړې نه مخکې پیښه وه. نوموړی وفد پدې نیت مکې ته راغلی ؤ چې د خزرج په مقابل کې له قریشو سره حلف او تړون وکړي، هغه وخت د اوس او خزرج تر مینځ د دښمنۍ اور تود ؤ، د اوس قبیلې شمیره هم کمه وه.رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) چې له نوموړي وفد نه خبر شو تشریف یې وروړ او ورته ویې فرمایل: تاسې چې د کوم مقصد لپاره دلته راغلی یاست آیا له هغه نه غوره څیز قبلوئ؟ دوی ورته وویل: هغه به څه وي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: زه د الله تعالی رسول یم، خلکو ته یې رالیږلی یم، زه انسانان دې ته رابولم چې یوازې د یوه الله عبادت وکړي، هیڅ شریک ورسره ونه نیسي، الله تعالی پر ما کتاب هم رانازل کړیدی، بیا یې د اسلام یادونه ورته وکړه، قرآنکریم یې ورته تلاوت کړ. نو ایاس بن معاذ وویل: اې قومه! قسم په الله تعالی دا له هغه څه چې تاسې ورپسې راغلی یئ ډیر غوره دی، پدې وخت کې د وفد له غړو نه یوه کس چې ابو الحیسر انس بن رافع نومیده یو موټی خاورې راواخیستې او د ایاس مخ ته یې وروشیندلې او ورته ویې ویل: زما په عمر قسم چې مونږ ددې لپاره نه یو راغلي، زمونږ د راتلو مقصد بل څه دی. ایاس چوپ شو او رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هم پاڅید، وفد هم وروسته لدې چې له قریشو سره په تړون او عهد کولو کې ناکام شو بیرته مدینې ته ستون شو.

مدینې ته له رسیدو وروسته ایاس مړ شو، خو د ځنکندن په وخت کې یې (**لا الـه الا الله، الله اکبر، الحمدلله، سبحان الله**) په ژبه جاري وو، نو بیشکه چې هغه مسلمان مړ

---

[۱]. ابن هشام ۴۲۵/۱- ۴۲۲-۴۲۷ رحمة للعالمین ۷۴/۱

[۲]. تاریخ اسلام للنجیب آبادي ۱۲۵/۱.

شويدی.[۳]

۳- ابوذر الغفاري : د يثرب د شاو خوا سيمو اوسيدونكی وْ. كله چې د سويد بن صامت او اياس بن معاذ پواسطه د رسول اكرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د بعثت خبر په مدينه كې خپور شو، نو ابوذر (رضي الله عنه) غوږ ته هم ورسيد او همدايې د اسلام راوړلو سبب شو.

امام بخاري له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روايت كوي وايي: **قال ابوذر: كنت رجلا من غفار، فبلغنا ان رجلا قد خرج بمكة يزعم انه نبي، فقلت: لاخي انطلق الى هذا الرجل و كلمه و اءتني بخبره، فانطلق، فلقيه ثم رجع، فقلت: ما عندك؟ فقال: و الله لقد رايت رجلا يامر بالخير و ينهي عن الشر، فقلت له: لم تشفني من الخبر، فاخذت جرابا و عصا، ثم اقبلت الى مكة، فجعلت لا اعرفه، و اكره ان اسال عنه، و اشرب من ماء زمزم و اكون في المسجد، قال: فمر بي علي فقال: كاَن الرجل غريب؟ قال: قلت: نعم. فقال: فانطلق الى المنزل، فانطلقت معه، لا يسالني عن شي و لا اساله و لا اخبره. فلما اصبحت غدوت الى المسجد لا اسال عنه و ليس احد يخبرني عنه بشئ. قال: فمر بي علي، فقال: اما زال للرجل يعرف منزله بعد؟ قال: قلت: لا. قال: فانطلق معي، قال: فقال: ما امرك؟ وما اقدمك هذه البلدة؟ قال: قلت له: ان كتمت علي اخبرتك، قال: فاني افعل. قال: قلت له: بلغنا انه قد خرج ههنا رجل يزعم انه نبي الله، فارسلت اخي يكلمه، فرجع و لم يشفني من الخبر، فاردت ان القاه. فقال له: اما انك قد رشدت، هذا وجهي اليه، ادخل حيث ادخل، فانى ان رايت احدا اخافه عليك قمت الى الحائط كانى اصلح نعلي و امض انت. فمضى، مضيت معه حتى دخل و دخلت معه علي النبي (صلى الله عليه و آله وصحبه وسلم) فقلت له: اعرض علي الاسلام، فعرضه، فاسلمت مكاني. فقال لي: يا اباذر، اكتم هذا الامر، وارجع الى بلدك، فاذا بلغك ظهورنا فاقبل، فقلت: والذي بعثك بالحق لاصرخن بها بين اظهرهم، فجئت الى المسجد و قريش فيه! فقلت: يا**

---

[۳]. ابن هشام ۱/۴۲۷- ۴۲۸. تاريخ اسلام للنجيب آبادي ۱/۱۲۲

معشر قريش. اني اشهد ان لا اله الا الله، و اشهد ان محمدا عبده و رسوله. فقالوا: قوموا الی هذا الصابئ. فقاموا، فضربت لاموت، فادركني العباس فاكب علـــي، ثم اقبل عليهم فقال: ويلكم تقتلون رجلا من غفار؟ و متجركم و ممركم على غفـــار فاقلعوا عني، فلما ان اصبحت الغد، رجعت فقلت مثل ماقلت بـــالامس، فقـــالوا: قوموا الی هذا الصابئ فصنع بي ما صنع بالامس، فادركني العباس، فاكب علي وقال مثل مقالته بالامس.))[1]

يعنی: ابوذر (رضي الله عنه) فرمايي: زه د بني غفار قبيلې يو کس وم، خبر شوم چې په مکه کې يو داسې څوک پيدا شوی چې ځان نبي بولي، ما خپل ورورته وويل: ته دې کس ته ورشه، خبرې ورسره وکړه او ما ته يې احوال راوړه، هغه لاړ، ملاقات يې ورسره وکړ او بيرته راغی، ما پوښتنه ورنه وکړه چې څه خبر دې راوړی؟ ده راتـه وويل: پـه الله قسم چې ما يو داسې شخصيت وليد چې پـه نيکۍ امر او لـه بدۍ نـه نهي کوي. ما ورته وويـل: پوره خبر دې نـدې راوړی، زړه مې پرې ډاډه نـه شو، نـو بيـا مـې د توښې توبره او همسا راواخيسته او د مکې پـه لور روان شوم، (مکې تـه ورسيدم) خـو رسـول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مې نـه پيژانـده، او دا هـم ښـه نـه راتـه ښکاريـده چې له چا نه يې پوښتنه وکړم، د زمزم اوبه به مې څښلې او په مسجد حرام کې به وم، بالاخره علي (رضي الله عنه) راغی راته ويې ويل: بيګانه معلوميـږې! مـا ورتـه وويـل: هو، ده راته وويل: نو راځه زما سره کورته لاړ شه، زه هم ورسره لاړم، خو نه هغه راتـه د څه پوښتنه کوله او نه ما ورنه پوښتل او نه مې څه ورته ويل.کلـه چې سـهار شـو نـو بيـا مسجد حرام ته لاړم تر څو د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) پـه هکلـه څـه معلومات حاصل کړم خو هيڅوک هم نه ؤ چې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) پـه هکلـه يـې معلومـات راکړي وای، بيـا علـي (رضـي الله عنـه) راتـه راغـی ويـې ليدم، راته ويې ويل: دې سړي تر اوسه خپل ځای (کور) ندی پيژندلی؟ ما ورتـه وويـل: نه، ده راته وويل: ښه، نو راځه زما سره لاړ شـه، بيـا يـې راتـه وويـل دا راتـه ووايـه سـتا کار څه دی؟ او د څه پخاطر دې ښارته راغلی يې؟ ما ورته وويل: کـه تـه زمـا راز سـاتې نو درته وبه وايم: هغه راته وويل: سيي ده، (راز دې ساتم) نو مـا ورتـه وويـل: خبـر شـوی يم چې دلته يو داسې کس پيدا شويدی چې ځان د الله تعالی نبي (صلی الله عليـه و الـه

---

[1]. صحيح البخاري باب قصة زمزم ۴۹۹/۱ - ۵۰۰ و باب اسلام ابي ذر ۱/ ۵۴۴ - ۵۴۵.

وصحبه وسلم) بولي، ما خپل ورور دلته را استولی ؤ چې راشي خبرې ورسره وکړي، هغه بيرته تـه راستون شو، خو څه اطميناني او تسلي بخش خبر يې نه ؤ راوړی، نو تصميم مې ونيـو چې زه بايد پخپله لدې شخص سره وګورم. حضرت علي (کرم الله وجهه) راته وويل ته سيي ځای ته رارسيدلی يې، ګوره زه د همغه په طرف روان يم، په کومه چې زه تلم په همغه لار راپسې راځه او کـه د لارې پـه اوږدوکې لـه داسې چا سره مخامخ شوو چې ستا لپاره خطرناک ؤ، نو زه به د ديوال خوا تـه پـدې بهانـه دريږم چې ګويا زه خپلې څپلۍ جوړوم، خو ته به تيريږې او خپله لار بـه وهې، بيا علي (کرم الله وجهه) روان شو، زه ورپسې وم تر څو هغه ننوت او زه هم ورپسې د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) حضور ته ور ورسيدم او عرض مې ورتـه وکړ چې اسلام راتـه را وړاندې کړه! رسول اکرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) اسلام راتـه بيـان کـړ، نـو زه په همغه ځای مسلمان شوم، بيا رسول الله(صلی الله عليـه و الـه وصحبه وسلم) راتـه وويـل: (**يا أبا ذر، اكتم هذا الأمر، وارجع إلى بلدك، فإذا بلغك ظهورنا فأقبل**).ابـو ذره! دا خبره پټه ساته او بيرته خپـل وطن تـه لاړ شـه، او کلـه چې زمونږ د بـري خبـر در ورسيد نو بيا راشه. ما ورته وويل: په هغه ذات قسم چې ته يې په حقه راليږلی يې، زه به د دوی په مينځ کې دا په ډاګه اعلانوم. بيا مسجد حرام ته راغلم، قريش ناست وو، ما ورته وويل: اې قريشـو! واورئ : (**اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله**)، زه شاهدي ورکوم چې له الله تعالی پرتـه بـل د عبـادت وړ څوک نشـته، او زه شـاهدي ورکوم چې محمـد(صـلی الله عليـه و الـه وصحبه وسلم) د الله تعـالی بنـده او رسول دی.

دوی وويل: دا بې دين راونيسئ، يو ځل خلک را پاڅيدل او په مرګ يې ووهلم، تر څو عباس (رضي الله عنه) راغی پر مـا يې ځان را واچاوه بيـا يې قريشـو تـه مـخ ورواړه او ورتـه وې ويـل: تبـاه شئ، تاسې د غفـار قبيلې سړی وژنئ؟ پداسې حـال کې چې ستاسې تجارت او ستاسې لار په غفار قبيله باندې ده! نو پدې سره خلکو زه پريښـودم او رانه لاړل. سبا سهار بيـا همل‍تـه ورغلـم او همـاغـه پرونۍ خبـره مې بيـا اعـلان کـړه، خلکو بيا وويل: دا بې دينه ونيسئ، او بيايې همغه پرونۍ معامله راسره وکړه (ډير يې ووهلـم) دا ځـل بيـا حضـرت عبـاس (رضـي الله عنـه) ورنـه خـلاص کـړم، پـر مـايې ځـان راواچاوه او هماغه پرونۍ خبره يې ورته وکړه.

۴- طفيل بن عمرو الدَوسي: دا يو شريف انسـان، د عقـل او پوهې خاوند، زيرک

شاعر او د خپل قوم مشر وُ. دده قبيلې (دوس) د يمن پر ځينو برخو پوره حاکميت او يا څه نا څه تسلط درلود. نوموړی د نبوت په يوولسم کال مکې ته راغی. د مکې خلکو يې ډير تود هرکلی وکړ، ډير قدر او عزت يې ورکړ، او دا يې ورته وويل: طفيله! تا زمونږ ښار ته تشريف راوړی، او دا شخص چې زمونږ په مينځ کې پيدا شوی زمونږ لپاره د ډيرو مشکلاتو سبب شويدی، زمونږ اتحاد ته يې صدمه رسولې، زمونږ يووالی يې ختم کړيدی، خبرې يې لکه د سحر او جادو په شان اثر او اغيزه لري، د پلار او زوی، ورونړو، ميړه او ښځې تر مينځ بيلتون راولي، مونږ ويريږو دا مشکلات چې مونږ ورسره مخ يو، ته او ستا قوم هم ورسره لاس او ګريوان شي، نو ته به ورسره هيڅ خبرې نه کوې او له هغه نه هيڅ هم بايد وا نه ورې.
حضرت طفيل (رضي الله عنه) وايي: دې خلکو ماته همدا خبرې کولی تر دې چې ما کلکه اراده وکړه چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره به نه خبرې کوم او نه به څه ورنه اورم، ان تر دې چې کله سهار مسجد حرام ته لاړم، نو په غوږونو کې مې مالوچ کينبودل چې هسې نه د رسول الله(صلی الله عليه و آله وصحبه وسلم) کومه خبره مې تر غوږو شي، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له کعبې سره لمونځ کاوه او زه خوا کې ورسره ودريدم او څرنګه چې د الله تعالی اراده داسې وه چې زه به د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) څه خبرې اورم، نو همداسې وشول ما ورنه ډيره غوره خبره واوريدله، بيا مې په زړه کې وويل: مور دې راباندې بوره شي! زه يوه زيرک او پوه شاعر يم، ښه او بد پيژنم، نو بيا ولې ددې شخص خبرې نه اورم؟ که يې خبرې ښې او سيي وې وبه يې منم او که خرابې وې، نو نه به يې قبلوم، دا سوچ مې وکړ او همدلته پاتې شوم تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کورته روان شو، نو زه هم ورپسې شوم او کله چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کورته ننوت زه ورپسې وم او هلته مې د خپل راتګ، د خلکو د خبرو، په غوږونوکې د مالوچو اېښوولو او لدې سره سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ځينو خبرو اوريدلو ټول تفصيلات ورته بيان کړل، بيا مې عرض ورته وکړ چې ته خپلې خبرې راته واوروه! رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) اسلام راته بيان کړ او قرآنکريم يې راته ولوست، الله شاهد دی چې ما کله هم لدې نه غوره قول او لدې نه د زيات عدل او انصاف خبرې نه وې اوريدلې، نو همدا وه چې همدلته په اسلام مشرف شوم او د حق شهادت مې ادا کړ يعنی د شهادت کلمه مې وويله. بيا مې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته عرض وکړ چې زما

قوم زما خبرې مني، زه بېرته ورځم او هغوی اسلام ته رابولم، نو ته الله تعالی ته سوال وکړه چې ماته څه نښانې راکړي! رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته دعا وکړه. حضرت طفیل (رضي الله عنه) ته چې کومه نښه ورکړل شوې وه هغه دا وه چې کله هغه خپلې قبیلې ته ورلنډ شو، نو الله تعالی یې په مخ کې لکه ډیوه داسې رڼا پیدا کړه، ده پدې وخت کې دعا وکړه او وې ویل: یا الله! د مخ په ځای دا رڼا په کوم بل ځای کې پیدا کړه، هسې نه چې خلک ووایي چې مُثله دی، نو دعایې قبوله شوه او دا رڼا یې همسا یا متروکې ته لاړه. بیا یې خپل پلار او خپله ښځه اسلام ته راوبلل او هغوی دواړه مسلمان شول، خو قوم یې ژر اسلام رانه وړ. طفیل (رضي الله عنه) خپل دعوت جاري وساته تر څو د خندق له غزا نه وروسته هغه پداسې حال کې هجرت وکړ چې د خپل قوم (۷۰) یا (۸۰) کورنۍ ورسره وې. حضرت طفیل (رضي الله عنه) د اسلام لپاره ډېره خدمتونه سرته رسولي دي او له ډېرو هلو ځلو وروسته د یمامه په جګړه کې په شهادت رسیدلی دی.

۵- ضِماد الازدي- نوموړی د یمن اوسیدونکې او د ازد شنوءه، قبیلې غړی وٶ، دم او چوپ یې وظیفه وه. مکې ته راغی هلته یې د سیمې له جاهلانو نه واوریدل چې محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) لیونی دی. ضماد وویل: زه دې سړي ته ورځم، کیدای شي الله تعالی یې زما په دم جوړ کړي. ورغی او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې ملاقات وکړ او ورته وې ویل: اې محمده (ص)! زه د مرضونو او دې باد دم او چوپ کوم څنګه ته دم او چوپ ته ضرورت لرې؟ رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په ځواب کې ورته وفرمایل:

(إن الحمد لله نحمده ونستعينه، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلله فلا هادى له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمدًا عبده ورسوله. أمـــا بعد). یعنی: ټول ثنا او صفت خاص د الله تعالی لپاره دی، مونږ د هغه حمد او ثنا وایو، او له همده نه مرسته غواړو چا ته چې الله تعالی هدایت وکړي، نو هیڅوک هم هغه نه شي بې لارې کولی، او الله تعالی چې څوک بې لارې کړي، نو هیڅوک هم هغه ته هدایت نه شي کولی، او زه شاهدي وایم چې له الله پرته هیڅ بل معبود نشته، هغه واحد دی هیڅ شریک نلري، او زه شاهدي وایم چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی بنده او رسول دی. اما بعد.

ضماد ورته وویل: دا خبرې یو ځل بیا راته واوروه! رسول الله(صلی الله علیه و اله

وصحبه وسلم) دا خبرې درې ځله ورته تکرار کړې. بيا ضماد وويل: ما د کاهنانو، جادوګرانو او شاعرانو خبرې اوريدلې دي، خو کله مې هم ستا د خبرو په شان خبرې ندي اوريدلې، دا د سمندر تل ته رسيدلی خبرې دي، راوړه، لاس دې را اوږد کړه تر څو بيعت درسره وکړم. پدې ترتيب سره په اسلام مشرف شو او له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره يې د اسلام بيعت وکړ.[۱]

د مدينې منورې شپږ نيکبخته کسان

د نبوت په يوولسم کال د حج په موسم کې چې د (۶۲۰م) کال د جولای له مياشتې سره سمون خوري اسلامي بلنې داسې نيالګي وموندل چې ډير ژر په داسې لويو ونو بدل شول چې په کلونو کلونو ستړيو او ظلم ځپليو مسلمانانو يې تر يخې سيورې لاندې د امن او راحت ژوند پيل کړ.

د مکې مشرکنيو د رسول اکرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د تکذيب او له اسلام نه د خلکو د منع کولو لپاره چې کومې لارې چارې او هلې ځلې په کار اچولې وې، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د هغوی د دې کوښښونو د ناکامولو پخاطر دا لاره نيولې وه او دا حکمت يې په کار اچولې ؤ چې د شپې په تياره کې به قبايلو ته د دعوت لپاره ورته، تر څو د مکې مشرکينو څه موانع ورته ايجاد نه کړای شي[۲].

يوه شپه رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د دعوت په منظور ووت ابوبکر او علي (رضي الله عنهما) هم ورسره ملګري وو د بنو ذهل او بنو شيبان بن ثعلبه هستوګنځي ته ورغلل او د اسلام په هکله يې خبرې ورته وکړې، هغوی که څه هم نيک او هيله من کوونکی ځواب ورکړ خو في الحاله يې اسلام قبول نکړ. پدې وخت کې د حضرت ابوبکر (رضي الله عنه) او بنو ذهل د يوه کس تر مينځ د نسب د شجرې په هکله ډير په زړه پورې سوال او ځواب هم وشو ځکه دوی دواړه نسب پوهان وو.[۳]

بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په منی کې له عقبې نه تيريده چې د

---

[1]. صحيح مسلم، مشکاة المصابيح باب علامات النبوة ۵۲۵/۲

(2). تاريخ اسلام للنجيب آبادي ۱۲۹/۱

(3). مختصر السيرة للشيخ عبدالله ص ۱۵۰ - ۱۵۲

خلکو خبرې يې تر غوږو شوې، نو د هغوی په طرف ور روان شو او ورغی دا له يثرب نه راغلي شپږ ځوانان وو، چې ټول د خزرج له قبيلې څخه وو او نومونه يې دا دي:

۱. اسعد بن زراره (له بني النجار قبيلې څخه)

۲. عوف بن الحارث بن رفاعه بن عفراء (له بني النجار قبيلې څخه)

۳. رافع بن مالک بن العجلان (له بني زريق قبيلې څخه)

۴. قطبه بن عامر بن حديده (له بني سلمه قبيلې څخه)

۵. عقبه بن عامر بن نابي (له بني حرام بن کعب قبيلې څخه)

۶. جابر بن عبدالله بن رئاب (له بني عبيد بن غنم قبيلې څخه)

د مدينې د خلکو يوه نيکبختي دا هم وه چې هغوی به د خپلو حليفانو يعنی د مدينې له يهودانو نه دا اوريدل چې ويل به يې پدې زمانه کې يو نبي مبعوث کيدونکې دی، ډير ژر به را ښکاره شي، مونږ به يې متابعت او پيروي وکړو او د هغه په ملګرتيا به تاسې لکه د عاد او ارم په شان ووژنو.[1]

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) هغوی ته ور ورسيد پوښتنه يې ورنه وکړه چې تاسې څوک ياست؟ هغوی ورته وويل: مونږ د خزرج قبيلې غړي يوو. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: د يهودانو حليفان؟ دوی وويل: هو. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: نو تاسې کينئ چې څه خبرې درسره وکړم! هغوی کيناستل، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اسلام حقيقت ورته بيان کړ، د الله تعالی لور ته يې راوبلل، او قرآنکريم يې ورته تلاوت کړ، هغوی پخپل مينځ کې سره وويل: داسې ښکاري چې دا همغه نبي(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وي کوم چې يهودان يې يادونه کوي او په همدې سره تاسې ويروي او اخطارونه درکوي، نو په کار ده چې يهود درنه مخکې نه شي. پدې پسې هغوی د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دعوت ومانه او په اسلام مشرف شول.

دا د يثرب پوه او زيرک خلک وو، هغوی خپل مينځي جګړو چې اورونه يې لا بل وو ډير ستړي کړي وو، نو له همدې امله دا هيله ورسره پيدا شوه چې کيدای شي د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دا دعوت جګړې او جنګونه پای ته ورسوي. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته يې داسې وويل: مونږ خپل قوم پداسې حال کې پريښی دی چې بل څوک به د دوی په شان په عداوت او بدبختۍ نه وي

[1]. زاد المعاد ۲/۵۰. ابن هشام ۱/ ۴۲۹ - ۵۴۱

اخته، هیله ده چې الله تعالی هغوی ستا په برکت سره یو کړي، مونږ ورځو او خلک ستا دعوت ته رابولو، او دا دین چې مونږ ومانه هغوی ته یې هم ور وړاندې کوو، که الله تعالی ستا په واسطه هغوی سره متحد کړل، نو بیا ستا په شان عزیز او معزز کس نشته. او کله چې دا خلک مدینې ته ستانه شول، له ځان سره یې د اسلام پیغام هم یووړ، او د همدوی په واسطه د مدینې په هر کور کې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یادونه پیل شوه.[۱]

له حضرت عائشې (رضي الله عنها) سره د رسول الله(ﷺ) نکاح

په همدې کال یعنی د نبوت د یوولسم کال په شوال میاشت کې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له حضرت عائشې (رضي الله عنها) سره نکاح وکړه. دغه وخت د عائشې (رضي الله عنها) عمر شپږ کاله وُ، او واده یې په مدینه کې د هجرت په لومړي کال د شوال په میاشت کې تر سره شو چې هغه وخت عائشه (رضي الله عنها) نهه (۹) کلنه وه.[۲]

[۱]. ابن هشام ۱/ ۴۲۸ – ۴۲۹ - ۴۳۰

[۲]. تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۱۰، صحیح البخاري ۱/ ۵۵۱

اسراء او معراج

پداسي حال کې چې د رسول اکرم(صلی الله علیـه و الـه وصـحبه وسلم) دعـوت او تبلیغ د ظلم او ستم په مینځ کې د بري لار وهله، او د فتحې د افق په لیرو څنډو کې د برلاسۍ او غلبې د ستورو تته شانته رڼا تر سترګو کیدله، په همدې وخت کې د اسـراء او معراج پیښنه وشوه.

ددې پیښې د نیټې په هکله اهل سیر (تاریخ پوهان) مختلف نظرونه لري:

۱ـ ویل کیـږي پـه کـوم کـال چې رسول الله(صلی الله علیـه و الـه وصـحبه وسلم) پـه نبوت مشرف شو په هماغه کال د اسراء پیښنه وشوه (دا د طبري قول دی).

۲ـ له بعثت نه پنځه کاله وروسته دا پیښنه شوې ده (امام نووي او امام قرطبي دا قـول راجح بولي).

۳ـ د نبوت د لسم کال د رجب میاشتې په اوه ویشتمه د اسراء او معـراج واقعـه پیښنـه شویده، (دا قول علامه منصور پوري غوره کړیدی).

۴ـ ویل کیږي چې دا پیښنـه د بعثـت د دوولسـم کـال د رمضـان پـه میاشت یعنـی لـه هجرت نه شپاړس میاشتې مخکې واقع شویده.

۵ـ ویل شوي چې دا پیښنه له هجرت نـه یـو کـال او دوې میاشـتې مخکې یعنـی د نبوت د دیارلسم کال د محرم په میاشت کې واقع شوې ده.

۶ـ یو روایت دا هم دی چې دا پیښنـه لـه هجرت نـه یـو کـال مخکې یعنـی د نبـوت د دیارلسم کال د ربیع الاول په میاشت کې واقع شوې ده.

لدې اقوالو نه درې لومړني قولونه ځکـه سیي نـه شـمیرل کیـږي چې خدیجـه (رضـي الله عنها) د نبوت د لسم کال د رمضان په میاشت کې وفات شویده، او دا ثـو ثابتـه ده چې نومورې د پنځ ګونو لمونځونو له فرضیت نه مخکې وفـات شـوې، او دا هـم ثابتـه ده چې د پنځګونو لمونځونو ادا کول د اسراء په شپه فرض شویدي[١].

خو د دریو وروستیو روایتونو په هکله هم ما داسې څه ونـه مونـدل چې لـه هغـو نـه

[١]. ددیګ اقوالو په هکله دا کتابونه وګوره. زاد المعاد ۴۹/۲. مختصر سیرةالرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۴۸ - ۱۴۹ رحمة للعالمین ۷۲/۱، تاریخ الاسلام للنجیب آبادي ۱۲۴/۱

کوم يو ورباندې غوره او راجح وبولم، يوازې دومره ويلی شم چې د اسراء سورت له سياق نه دا څرګنديږي چې اسراء او معراج ډير وروسته واقع شويدی.
حديث پوهانو ددې پيښې ټول تفصيلات رانقل کړيدي، مونږ ورنه په لاندې توګه لنډه غوندې يادونه کوو:
ابن القيم وايي: د صحيح روايت مطابق رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) جسماً پداسې حال کې چې په براق سپور او جبريل (عليه السلام) ورسره ملګری ؤ له مسجد الحرام نه بيت المقدس ته بوتلی شو، هلته کوز شو، براق يې د جومات د دروازې له يوې کړۍ سره وتاړه او نبيانو (عليهم السلام) ته يې لمونځ ورکړ. بيا په همدې شپه کې له بيت المقدس نه د دنيا تر آسمان پورې پورته يووړل شو، هلته جبريل (عليه السلام) د دروازې خلاصولو (ننوتلو) اجازه ورته وغوښتله، دروازه ورته بيرته شوه او هملته يې آدم (عليه السلام) وليد سلام يې ورباندې واچاوه، هغه هم د سلام ځواب ورکړ او ښه راغلاست يې ورته ووايه او د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په نبوت يې اقرار وکړ. او هملته الله تعالی خپل رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته د هغه (آدم "عليه السلام") ښی خوا نه د شهيدانو او په کيڼې خوا ته يې د بدبختانو ارواوې ورښودلې.
ورپسې دوهم آسمان ته وخيژول شو، د ننوتلو اجازه ورته واخيستله شوه، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) هلته يحيی بن زکريا او عيسی بن مريم (عليهم السلام) وکتل، سلام يې ورکړ هغوی دواړو د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وويل او دده په نبوت يې اقرار وکړ.
بيا دريم آسمان ته هسک کړی شو، هلته يې له يوسف (عليه السلام) سره ملاقات وشو سلام يې ورکړ، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وويل او دده په نبوت يې اقرار وکړ.
پدې پسې څلورم آسمان ته بوتلل شو، هلته له ادريس (عليه السلام) سره مخامخ شو، سلام يې ورباندې واچاوه، هغه د سلام ځواب ورکړ، مرحبا يې ورته وويل او دده په نبوت يې اقرار وکړ.
بيا پنځم آسمان ته وخيژول شو، هلته يې هارون بن عمران (عليه السلام) وليد، سلام يې ورکړ، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وويل او دده په نبوت يې اقرار وکړ.
بيا شپږم آسمان ته وخيژل شو، هلته يې له موسی بن عمران (عليه السلام) سره ملاقات وشو، سلام يې ورکړ، د هغه د سلام ځواب او هرکلی ورته ووايه او دده په

نبوت یې اقرار وکړ، خو کله چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مخ په وړاندې روان شو، موسی (علیه السلام) وژړل، پوښتنه ورنه وشوه چې ولې ژاړې؟ ده په ځواب کې ورته وویل: لدې امله ژاړم چې له ما نه وروسته یو داسې ځوان په نبوت مشرف شویدی چې زما د امتیانو په نسبت به دده د امت زیات شمیر خلک جنت ته داخلیږي.

وریسې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) اووم آسمان ته هسک کړی شو، هلته یې له ابراهیم (علیه السلام) سره ملاقات وشو، سلام یې ورباندې واچاوه، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته ووایه او دده په نبوت یې اقرار وکړ.

بیا سدره المنتهی ته وخیژول شو، وریسې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته بیت المعمور وښودل شوه، بیا د جبار خدای (جل جلاله) حضور ته یوووړل شو، او رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل رب (جل جلاله) ته دومره ورلنډ شو چې د دوو لیندیو د لرګي په اندازه او یا له دې نه هم کمه فاصله پاتې وه. همدلته الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته هغه څه وحي کړل چې وحي یې کړل، او پنځوس لمونځونه یې ورباندې فرض کړل. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بیرته راستون شو تر څو موسی (علیه السلام) ته ورسید، هغه وپوښته چې الله تعالی په څه مامور کړې؟ محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په ځواب کې ورته وویل: الله تعالی د پنځوسو لمونځونو امر راته وکړ. موسی (علیه السلام) ورته وویل: ستا امت د پنځوسو لمونځونو توان نلري، بیرته خپل رب ته ورشه او د خپل امت لپاره د تخفیف سوال ورنه وکړه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) جبریل (علیه السلام) ته پداسې انداز کې وکتل لکه چې مشوره ورنه غواړي. هغه ورته وویل: سیې ده که ستا خوښه وي، نو همدا وه چې جبریل (علیه السلام) بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی حضور ته حاضر کړ، او هغه پخپل ځای ؤ ــ په ځینو طریقو (روایاتو) کې او دا د بخاري شریف لفظ دی- الله تعالی لس لمونځونه ورنه کم کړل، بیا محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) راکوز شو او موسی (علیه السلام) ته یې لدې نه خبر ورکړ. موسی (علیه السلام) ورته وویل: بیرته د خپل رب حضور ته ورشه او د نور تخفیف سوال ورنه وکړه. پدې ډول سره رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی او موسی (علیه السلام) تر مینځ تر هغې پورې تله، راتله تر څو الله تعالی یوازې پنځه لمونځونه فرض پریښودل. بیا هم موسی (علیه السلام) ورته وویل: بیرته خپل رب ته ورشه او د نور تخفیف (آسانی) سوال ورنه وکړه، خو محمد (صلی الله

عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: **[قد استحييت من ربي، ولكني أرضى وأسلم]** نور له الله تعالی نه شرم او حيا راځي، زه ورنه راضي او ورته تسليم يم. او کله چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) لږ ليرې لاړ، نو آواز وشو چې ما خپله فريضه نافذه کړه او پخپلو بندګانو مې تخفيف او آساني وکړه.[١]

پدې پسې ابن القيم ددې خبرې په هکله اختلاف ذکر کړی چې آيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) الله تعالی ليدلی او که نه؟ بيا يې د ابن تيميه تحقيق رانقل کړی چې د هغه لنډيز داسې دی: په سترګو سره د الله تعالی ليدل ثابت ندي شوي او نه هم کوم صحابي (رضي الله عنه) پدې قول قايل دی، او دا چې له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په يوه روايت مطلق ليدل او په بل روايت د زړه ليدل را نقل شويدي، نو دا لومړنی روايت (مطلق ليدل) د دوهم روايت (زړه ليدلو) منافي ندي.

ابن قيم بيا وايي: ((د الله تعالی دا قول چې فرمايي: ((**ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى**)) (النجم: ٨) [بيا نژدې شو (جبريل، محمد ته) پس ښه نژدې شو] د اسراء په کيسه کې ذکر شوی نژديوالی پدې آيت شريف کې له ذکر شوي نژديوالي سره توپير لري، ځکه د نجم سورت پدې پورته ذکر شوي آيت کې نژديوالی د جبريل (عليه السلام) له نژديوالي او تدلي څخه عبارت دی، لکه څرنګه چې حضرت عائشې او حضرت ابن مسعود (رضي الله عنهما) فرمايلي او همدا راز د جملې سياق هم په همدې دلالت کوی، او هلته د اسراء په حديث کې نقل شوی نژديوالی په صريحه د الله تعالی له نژديوالي او تدلي څخه عبارت دی، پدې هکله هيڅ اشکال نشته او د نجم په سورت کې دې ته اشاره نده شوې بلکه هلته داسې ويل شوي چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) هغه د دوهم ځل لپاره له سدره المنتهی سره وليد او دا جبريل (عليه السلام) وُ چې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دوه ځله پخپل اصلي شکل کې ليدلی، يو ځل يې په ځمکه کې ليدلی او بل ځل يې هلته له سدره المنتهی سره ليدلی دی.[٢] (الله تعالی له هر چانه ښه پوهيږي).

په همدې ځل د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مبارکې سينې د

---

[1]. زاد المعاد ٢/٤٧ - ٤٨

[٢]. زاد المعاد ٢/٤٧ –٤٨ صحيح البخاري: ١/ ٥٠، ٤٥٥. ٤٥٦. ٤٧٠. ٤٧١. ٤٨١. ٥٤٨. ٥٤٩. ٥٥٠. ٢/ ٦٨٤. صحيح مسلم : ١/ ٩١/ ٩٢/ ٩٣/ ٩٤/ ٩٥/ ٩٦.

ځيرولو پيښه هم شوې ده، او په همدې سفر کې رسول الله(صلی الله علیه واله وصحبه وسلم) ډېر شيان ليدلي دي.
رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته شيدې او شراب وړاندې شول هغه جناب(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) شيدې غوره کړې، نو ورته وويل شول: د فطرت لاره درته ښودل شويده، يا دا چې فطرت دې غوره کړ، او په ياد ولره که چيرې دې شراب غوره کړي وای، نو امت به دې بې لارې شوی وای.
رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په جنت کې څلور رودونه وليدل چې دوه يې ظاهري او دوه نور يې باطني وو، ظاهري يې د نيل او فرات رودونه وو او ددې معنی دا ده چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) رسالت به د نيل او فرات په حاصلخيزه ځمکو کې خورېږي، او د هغه ځای خلک به پشت په پشت د اسلام پيروان وي، او ددې معنی دا نده چې ګويا ددې دواړو رودونو اوبه له جنت نه راوزي.
رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مالک د دوزخ خازن هم وليد، هغه نه خندل او نه يې په مخ کې د خوشالۍ او خوښۍ څه نښې نښانې ښکاريدې. همدا راز د الله تعالی رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) جنت او دوزخ هم وليدل. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هغه کسان هم وليدل چې په ظلم او ناحقه د يتيمانو مالونه خوري، هغوی د اوښانو په شان شونډې لرلې، د تيږو په شان د اور سکروټې به يې په خوله کولې چې بيرته به يې د مقعد له لارې وتلې.
سود خواره يې هم وليدل چې دومره لويې، لوېې خيټې يې وې چې له ځايه به نه شوای خوځيدای او کله به چې آل فرعون (د فرعون لښکرې يا پيروان) د دوزخ په لور بيول کيدل، نو پدې سود خورو به د پاسه تيريدل او تر پښو لاندې کول به يې.
رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هلته زنا کاران هم وليدل چې مخې ته يې ښه پاکه، تازه او چاغه غوښه ايښې وه او خوا ته يې نوره خوسا، وچه او بد بويه غوښه وه، هغوی به دا پاکه او تازه غوښه پريښووله او هغه مرداره او خوسا غوښه به يې خوړله.
هلته رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هغه ښځې هم وليدلې چې په خپلو ميړونو پسې د بل چا اولاد تړي (پدې معنی چې له بل چا سره زنا کوي او له زنا نه حمل اخلي، او بيا په بې خبرۍ کې دا اولاد د هغې د ميړه شميرل کيږي) رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دا ډول ښځې وليدلې چې د آسمان او ځمکې تر مينځ په تيو (سينو) راځړوندې شوې وې.

همدا راز رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په تګ راتګ کې د لارې په سر د مکې د خلکو یوه قافله هم ولیدله، او هغوی ته یې هغه اوښ هم وروښود کوم چې ورنه تښتیدلی او ورک شوی ؤ. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ددې کاروان له یوه سر پټې لوښي نه اوبه هم وڅښلې، د کاروان خلک ټول ویده وو، او د هغه لوښي سر یې همداسې پټ پرېښود، او همدغه خبره د اسراء د شپې په سهار د رسول الله (ص)، د صدق او رېښتینولی یو د لیل هم شو.[1]

ابن قیم وایي: کله چې سهار شو، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل قوم ته د هغه لویو، لویو نښنو نښانو خبر ورکړ کومې چې الله تعالی ده ته ورښوولې وې. قوم یې دا خبرې ونه منلې، د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) تکذیب یې وکړ، او دده په خلاف یې ظلمونه او جبرونه لا پسې زیات کړل، او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) نه یې وغوښتل چې دوی ته د بیت المقدس کیفیت بیان کړي، نو پدې وخت کې الله تعالی خپل رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته بیت المقدس را ښکاره کړ، د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سترګو ته ودرید ورته کتل یې او خپل قوم ته یې د هغه نښې او نښانې ویلې، هغوی ونه شوای کولای چې دده مبارک کومه خبره رد کړي. همدا راز رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) قریشو ته د دوی د هغه کاروان خبره هم وکړه کوم چې ده معراج ته د تګ او راتګ په وخت کې لیدلی ؤ، او دوی ته یې د نوموړي کاروان د راتګ نیټه هم وښودله، او د هغه اوښ نښې یې هم ورته وویلې کوم چې د کاروان په سرکې روان ؤ. وروسته څرګنده شوه چې حقیقت همداسې ؤ لکه څرنګه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بیان کړی ؤ، خو لدې ټولو سره سره هغوی حق و نه مانه بلکه لا پسې بې لارې شول او د خپل کفر او انکار له امله یې هیڅ ډول حقیقت ته غاړه نه ایښوده.[2]

ویل کیږي چې ابوبکر (رضي الله عنه) ته په همدې وخت کې د صدیق لقب ورکړ شو، ځکه نوموړي پداسې وخت کې ددې پیښې (اسراء او معراج) تصدیق وکړ چې نورو خلکو یې تکذیب کاوه.[1]

د اسراء او معراج د سفر د ګټو او علتونو د بیانولو په هکله تر ټولو نه لویه او تر ټولو

---

[1] مخکې یاد شوي مصادر. ابن هشام ۱/ ۳۹۷، ۴۰۲ _ تر _ ۴۰۲

[2] زاد المعاد ۴۸/۱. صحیح البخاري ۲/ ۲۸۴. صحیح مسلم ۹۲/۱. ابن هشام ۴۰۲/۱. ۴۰۳

[1] ابن هشام ۳۹۹/۱

نه لنډه خبره د الله تعالی دا قول دی چې فرمايي: ((لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا)) (الاسراء : ۱) [چې (هلته وښيو مونږ دغه (محمد) ته ځينې له دلايلو (د قدرت) خپل.] د انبياؤ (عليهم السلام) په هکله د الله تعالی سنت همدادی، فرمايي: ((وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنْ الْمُوقِنِينَ)) (الانعام: ۷۵) [او (لکه مو وښوده ابراهيم ته دده د قوم د ګمرا ه ئ قبحه) هم دا رنګه ښيو مونږ ابراهيم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (دپاره ددې چې دليل ونيسي په وحدانيت زما) او له پاره ددې چې شي له يقين کوونکو (عياناً هم لکه چې ؤ بياناً).]

بل ځای حضرت موسی (عليه السلام) ته خطاب کوي او فرمايي: ((لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى)) (طه: ۲۳). [دپاره ددې چې وښيو تاته ځينې له هغو معجزاتو چې ډيرې لـوي دي.

الله تعالی ددې نښو نښانو د ښوولو هدف او مقصد ته اشاره کوي فرمايي: ((وَلِيَكُونَ مِنْ الْمُوقِنِينَ)) [تر څو له يقين کوونکو څخه شي.] او کله چې د انبياء (عليهم السلام) علومو ته د داسې مشاهداتو ليدنه او کتنه هم ورزياته شي، نو ورته د عين اليقين هغه درجه حاصليږي چې اندازه کول يې ممکن ندي، په فارسی کې يو متل دی وايي ((شنيدن کی بود مانند ديدن)). او همدا وجه ده چې انبياوو (عليهم السلام) د الله تعالی په لار کې داسې مشکلات او کړاوونه ګاللي چې د بل چا له وسه نه وو پوره، او د همدې عين اليقين په برکت د دنيا ټولو قوتونو د دوی په وړاندې د ماشې د يوه وزرقدرې ارزښت هم نه درلود، او له همدې امله وه چې هغوی د هيڅ کړاو او عذاب پروا نه ساتله.

دا چې د معراج ددې عظيم سفر تر شا نور کوم حکمتونه او اسرار پراته دي د هغې د بيانولو اصلي ځای د شريعت د اسرارو کتابونه دي، خو څه داسې حقايق هم شته چې له دې مبارک سفر نه سرچينه اخلي او د نبوي سيرت د ګلشن په لور امتداد مومي، نو دې ډول حقايقو ته داسې اشاره کوو:

ګورو چې الله تعالی د اسراء سورت يوازې په يوه آيت کې د اسراء کيسه ياد کړيده او بيا يې د يهودانو جرائم بيان کړي او د هغوی له جناياتو يې پرده اوچته کړيده، وروسته يې هغوی ديته متوجه کړيدي چې دا قرآن تر ټولو نه نيغې او سمې لارې ته هدايت او لارښوونه کوي. کيدای شي چې د قرآنکريم تلاوت کوونکي ددې آيتونو په تلاوت سره داسې وانګيري چې د دواړو خبرو او مسئلو تر مينځ څه ارتباط او

تړاو نشته، خو حقيقت داسې ندی، بلکه الله تعالی پدې اسلوب سره دې ته اشاره کوي چې دا سفر (اسراء) د بيت المقدس په خوا او له همغه ځای نه ترسره شويدی، او دا هم ځکه چې يهودان به نور د انساني امت له قيادت او مشرتابه نه ليرې کيږي، ځکه دوی داسې جرائم او جنايتونه کړيدي چې نور ددې وړ ندي چې د بشريت رهبري وکړي شي، نو الله تعالی اوس دا منصب خپل رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته سپاري، او د ابراهيمي دعوت دواړه مرکزونه (مکه – بيت المقدس) دده تر امر لاندې راولي، اوس هغه وخت رارسيدلی دی چې معنوي مشرتابه او قيادت له يوه امت نه بل امت ته وسپارل شي. په بل عبارت اوس ددې وخت دی چې دا معنوي قيادت له هغه امت نه واخستل شي کوم چې تاريخ يې ټول له غدر، خيانت، ظلم او بدکاريو نه ډک دی، او داسې يوه امت ته وسپارل شي چې نيکي او صلاح يې شعار، او رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) يې له ټولو نه نيغې لارې ته د لارښوونکي قرآن په وحي مشرف دی.

خو خبره دا ده چې دا قيادت به څه ډول انتقال مومي، پداسې حال کې چې ددې امت رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د خلکو د ظلم له لاسه د مکې په غرونو کې لالهانده ګرزي؟ دا سوال له يوه بل حقيقت نه پرده اوچتوي او هغه دادی چې د اسلامي دعوت دا پړاو نور سرته رسيدلی، اوس به بل نوی پړاو پيليږي او له همدې امله ده چې قرآنکريم په صريحه او شديده لهجه مشرکين تهديدوي لکه چې فرمايي:

((وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَـدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيراً)) (الاسراء: ١٧) [او کله چې اراده وفرمايو مونږ ددې چې هلاک کړو کوم کلی (ښار) نو امر وکړو مونږ غټانو (او متمولانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره) نو فسق وکړي دوی په هغه کې نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د اوسيدونکو) هغه خبره (د عذاب) نو هلاکوو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره له ګډولو کليو او ښارونو د دوی).]

((وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيراً بَصِـيراً)) (الاسراء: ١٧)

[او ډير هلاک کړيدي مونږ له (اهل د) قرنونو پس له نوح (لکه عاديان او ثموديان) او کافي دی رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونکی(عالم په پټو او

ښکاره وي.]

او ددې وعید لرونکو آیتونو تر څنګ داسې آیتونه هم راغلي چې مسلمانانو ته د هغه تمدن اصول او قواعد ور په ګوته کوي په کوم سره چې د دوی اسلامي ټولنه ودانیږي، داسې ښیي لکه چې دوی په کوم ځای کې میشته شوي، ټول کارونه د دوی په لاس کې دي او یو له بل سره د یووالي پداسې مزي تړل شویدي چې ټولنه د همغې په محور را څرخي، نو پدې آیتونو کې دې ته اشاره ده او یا دا په ګوته کوي چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به ډیر ژر داسې یوه پناه ګاه او مېنه ومومي چې هلته به یې دین استقرار پیدا کړي، او همدا نوی مېنه به یې په ټوله دنیا کې د دعوت د خوریدو مرکز وي. دا و د اسراء او معراج د مبارک سفر له پټو حکمتونو او اسرارو نه هغه حکمت او راز چې زمونږ له بحث او موضوع سره یې پیوند درلود او له همدې کبله مو دلته ورنه یادونه وکړه.

پدې ترتیب سره دې حکمت او دې ته ورته نورو حکمتونو ته له نظر کولو وروسته ویلی شو چې اسراء او معراج یا له بیعت عقبه اولی نه مخکې او یا د دواړو بیعتونو تر مینځ واقع شویدی. (والله اعلم)

د عَقَبه لومړنی بیعت

مخکې مو وویل چې د نبوت د یوولسم کال د حج په موسم کې د یثرب له خلکو نه شپږو کسانو ایمان راوړ، او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې ژمنه وکړه چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) رسالت به خپل قوم ته رسوي. ددې نتیجه دا شوه چې په راتلونکې کال یعنی د نبوت د دوولسم کال د حج په موسم کې چې د ۶۲۱م کال د جولای له میاشتې سره سمون خوري دوولس کسان د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) حضور ته راغلل، له دې جملې نه پنځه کسان هماغه وو کوم چې تیر کال حاضر شوي وو، او جابر بن عبدالله بن رئاب د هغوی شپږم وَ چې پدې کال نه وَ راغلی، او ددې دوولسو کسانو د پاتې اوو کسانو نومونه دا دي:

۱. معاذ بن الحارث بن عفراء له بني النجار کورنۍ نه (خزرج)
۲. ذکوان بن عبدالقیس له بني زریق کورنۍ نه (خزرج)
۳. عباده بن الصامت له بني غنم کورنۍ نه (خزرج)
۴. یزید بن ثعلبه د بني غنم له ملګرو (حلیفانو) نه (خزرج)
۵. عباس بن عباده بن نضله له بني سالم کورنۍ نه (خزرج)
۶. ابو الهیثم بن التیهان له بني عبدالاشهل کورنۍ نه (اوس)
۷. عویم بن ساعده له بني عمرو بن عوف کورنۍ نه (اوس)

لدې کسانو نه یوازې دوه وروستي له اوس قبیلې څخه وو، نور ټول د خزرج قبیلې غړي وو.[1]

دې کسانو په منی کې له عقبې سره خوا کې له رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره ملاقات وکړ، او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې د داسې خبرو بیعت وکړ، چې بیا وروسته یعنی د مکې د فتحې په وخت کې له ښځو نه د همغه خبرو بیعت واخیستل شو، او دې بیعت ته بیعه النساء (د ښځو بیعت) ځکه وایي چې د بیعت بندونه (مادې) لکه د ښځو د بیعت د بندونو او مادو په شان وې.

[1]. رحمة للعالمین ۸۵/۱. ابن هشام ۱/ ۴۳۱_ ۴۳۲_۴۳۳.

امام بخاري له عباده بن صامت نه روايت كوی وايي: رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: **[تعالوا بايعوني على ألا تشركوا بالله شيئًا، ولا تسرقوا، ولا تزنوا، ولا تقتلوا أولادكم، ولا تأتوا ببهتان تفترونه بين أيـديكم وأرجلكـم، ولا تعصوني في معروف، فمن وفي منكم فأجره على الله ، ومن أصاب من ذلك شـيئًا فعوقب به في الدنيا، فهو له كفارة، ومن أصاب من ذلك شيئًا فستره الله ، فأمـره إلى الله ؛ إن شاء عاقبه، وإن شاء عفا عـنه]. قـال: فبايعتـه ــ وفي نسـخة: فبايعناه ــ على ذلك.**

[راشئ له ماسره پدې بيعت وكړئ چې : له الله تعالی سره به هيڅ شريک نه نيسئ، غلا به نه كوئ، زنا به نه كوئ، خپل اولادونه به نه وژنئ، بهتان به نه كوئ، په ښو كارونو كې به زما نافرماني نه كوئ، چا چې پدې خبرو پوره عمل وكړ نو اجر يې په خدای دی، او كه څوک لدې امورو نه د كوم يوه مرتكب شو يعنی پدې هكله يې په كوم څه كې زما له امر نه سرغړونه وكړه او بيا يې په دنيا كې د همغه عمل جزا وليده، نو همدا دده لپاره كفاره ده، او كه چا پدې امورو كې كوم يو تر سره كړ يعنی له دې كارونونه د يوه كار مرتكب شو، بيا الله تعالی د هغه پرده وكړه، نو دده معامله له الله تعالی سره ده كه د جزا اراده يې وكړه نو جزا به وركړي، او كه يې د عفوې اراده وكړه، نو عفوه به ورته وكړي. عباده بن صامت وايي نو پدې شيانو مې بيعت ورسره وكړ، او په بل نسخه كې د جمعې په صيغه راغلي يعنې: نو په همدې شيانو مو بيعت ورسره وكړ.[1]]

د اسلام سفير په مدينه كې

كله چې بيعت سرته ورسيد او د حج موسم هم تير شو، نو رسول اكرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له هغو خلكو سره مدينې ته خپل لومړنی سفير واستاوه، تر څو مسلمانانوته د اسلام احكام او هدايات ور زده كړي او د مشركينو په مينځ كې د اسلام تبليغ وكړي. رسول اكرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ددې دندې لپاره د سابقين اولين له جملې نه يو ځوان انتخاب كړ چې نوم يې مصعب بن عمير عبدري (رضي الله عنه) وؤ.

(1). صحيح البخاري، باب علامة الايمان، حب الانصار ۱ /۷، باب و فود الانصار ۱/ ۵۵۰، ۵۵۱ دلته را نقل شوی لفظ له همدې باب نه دی). باب قوله تعالی: (اذا جاءك المؤمنات) ۷۲۷/۲ باب الحدود، كفارة ۱۰۰۳/۲

لویه کامیابي

کله چې مصعب بن عمیر یثرب ته ورسید نو د اسعد بن زراره (رضي الله عنهما) په کورکې یې واړول، دوی دواړو په ډیره مینه او جوش او خروش سره د اسلام تبلیغ کاوه، مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) د مقرئ په نامه مشهور شو. (مقرئ یعنی ویونکی هغه وخت به یې استاذ او معلم ته مقرئ ویل).

د دعوت او تبلیغ په ډګر کې د مصعب (رضي الله عنه) له سترو کامیابیو څخه یوه دا ده چې یو ځل اسعد بن زراره (رضي الله عنه) هغه د بني عبدالاشهل او بني ظفر ځای ته ور ووست، هلته د بني ظفر د یوه باغ په د ننه کې له مرق نومي څاه سره کیناستل. څه شمیر مسلمانان ورته راټول شول، هغه وخت د بني عبدالاشهل دواړه سرداران سعد بن معاذ او اسید بن حضیر مشرکان وو او لا تر اوسه په اسلام نه وو مشرف شوي. دوی دواړه چې کله لدینه خبر شول، نو سعد د بني عبدالاشهل بل سردار اسید ته وویل: لاړ شه او دغه دواړه (مصعب او اسعد (رضي الله عنهما) ښه تهدید کړه او زموږ ځای ته له راتلو نه یې منع کړه ځکه دوی دواړه راغلي تر څو زموږ کمزوري کسان بې لارې او خراب کړي، او که چیرې اسعد بن زراره (رضي الله عنه) زما د خاله (ترور) زوی نه وای نو دا کار ما پخپله کاوه.

پدې سره اسید خپله نیزه واخیسته او د دوی په لور ور روان شو، او کله چې د اسعد (رضي الله عنه) سترې ورباندې ولګیدلې نو مصعب (رضي الله عنه) ته یې وویل: دا دی د خپل قوم سردار را روان دی، دده په هکله له الله تعالی سره ریښتینولي غوره کړه. مصعب (رضي الله عنه) ورته وویل: که کیناست نو خبرې به ورسره وکړم. اسید راغی، دوی ته ودرید او سختې سختې خبرې یې ورته وکړې ورته ویې ویل: تاسې د څه پخاطر دلته راغلي یئ؟ راغلي یئ تر څو زموږ کمزوري کسان احمقان جوړ کړئ؟ که خپل ژوند درته ګران وي، نو له موږ ته لیرې شئ! مصعب (رضي الله عنه) ورته وویل: بده به نه وي که لږ څه کینې او زما خبرې واورې، که دې کومه خبره خوښه شوه، نو قبوله به یې کړې او که دې خوښه نه شوه، نو مه یې منه. حضرت اسید ورته وویل: د انصاف خبره دې وکړه، خپله نیزه یې ودروله او کیناست. مصعب (رضي الله عنه) د اسلام خبره ورته وکړه او قرآنکریم یې ورته ولوست، هغه وایي: قسم په خدای مخکې لدینه چې حضرت اسید خبرې وکړي موږ یې په مخ کې د اسلام رڼا ولیدله، بیا یې وویل: دا څومره ښکلی او خوږ کلام دی؟ دا راتهووایئ چې که څوک پدې دین کې شاملیدل وغواړي، نو څه به کوي؟

هغوی ورته وویل: لومړی غسل وکړه، پاکې جامې واغونده، بیا د حق او شهادت کلمه

ووایه، او دوه رکعته لمونځ ادا کړه. حضرت اسید پاڅید غسل یې وکړ، جامې یې پاکې کړې، د شهادت کلمه یې وویله او دوه رکعته لمونځ یې وکړ، پدې پسې یې دا خبره وکړه: ما پسې یو بل شخص هم دی، که چیرې هغه ستاسې متابعت غوره کړ، نو د هغه قوم به ټول په تاسې پسې روان شي او له دوی نه به هیڅوک هم ستاسې مخالفت ونکړي، زه اوس هغه تاسې ته رالیږم. سعد بن معاذ ته اشاره ده.

بیا حضرت اسید (رضي الله عنه) خپله نیزه واخیستله او سعد بن معاذ ته ورغی، هغه له خپل قوم سره په دیره کې ناست وُ، سعد چې کله هغه ولید نو وې ویل: قسم په خدای دا چې په کوم مخ تللی وُ په هغه بیرته ندی راغلی. حضرت اسید (رضي الله عنه) راورسید، نو سعد بن معاذ وپوښته چې څه دې وکړل؟

ده ورته وویل: ما له هغو دواړو سره خبرې وکړې، خو قسم په خدای چې څه مشکل مې پکې ونه لید، ما هغوی منع کړل، او دوی راته وویل څه چې ستا خوښه وي هغه به کوو. او بله دا چې زه خبر شوم بني حارثه راوتلي تر څو اسعد بن زراره ووژني، او دا پدې خاطر چې هغوی پدې خبر دي اسعد ستا د ترور زوی دی او غواړي پدې ډول له تا سره خپل تړون مات کړي. سعد بن معاذ چې دا خبرې واوریدلې، قهر او غوسې په سر واخیست فوراً راپاڅید، خپله نیزه یې راواخیستله او د هغوی دواړو په خوا ورغی، خو کله یې چې هغوی ډاډه ولیدل پوه شو چې پدې خبره سره اسید غوښتل چې هغه (سعد) د دوی خبرې واوري، او کله چې ښه ورلنډ شو ورته ودرید او دوی دواړو ته یې ډیرې سپورې ستوغې واورولې بیایې اسعد بن زراره (رضي الله عنه) ته وویل: اې ابو امامه! قسم په الله که زما او ستا تر مینځ خپلوي نه وای، نو بیا به تا له مانه دا طمعه او امید نه وُ کړی، ته راځې او زمونږ په کلي او کور کې داسې کارونه کوې چې زمونږ نه خوښیږي؟

لدینه مخکې حضرت سعد، حضرت مصعب (رضي الله عنهما) ته ویلي وُ: دا دی داسې سردار درته را روان دی چې تر شا یې ټول قوم ولاړ دی که چیرې ده ستا پیروي غوره کړه ټول قوم به یې ستا پیروان ګرزي. همدلته وه چې مصعب (رضي الله عنه) ورته وویل: مهرباني وکړه لږ کینه او زما څو خبرې واوره، که د کومه خبره خوښه شوه قبوله به یې کړې، او که د خوښه نه وه نو مه یې منه! سعد بن معاذ په ځواب کې ورته وویل: د انصاف خبره دې وکړه، بیا یې خپله نیزه ودروله او کیناست. حضرت مصعب (رضي الله عنه) اسلام ورته بیان کړ او د قرآنکریم تلاوت یې ورته وکړ. وایي: قسم په خدای مخکې لدینه چې څه ووایي مونږ یې په مخ کې د اسلام رڼا ولیدله، بیا یې راته وویل: کله چې اسلام منئ نو څه کوئ؟ دوی دواړو ورته وویل: ته لومړی غسل وکړه، خپلې جامې پاکې کړه، بیا د حق او شهادت کلمه ووایه او ورپسې دوه رکعته

لمونځ ادا کړه. حضرت سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هم پاڅید او دا ټول کارونه یې تر سره کړل. بیا یې خپله نیزه واخیستله او د خپل قوم په لور ور روان شو، هغوی چې ولید یو بل ته یې وویل: قسم په خدای په کوم مخ چې تللی وُ په هغه بیرته ندی راغلی، او چې مجلس ته را ورسید نو وې ویل: اې بني عبدالاشهل! ستاسې په مینځ کې زما مقام او معامله څنګه ده؟ دوی ورته وویل: ته زمونږ سردار یې، او له مونږ ټولو نه د پاخه نظر خاوند، او له مونږ ټولو نه برکتي او زمونږ نماینده او سرپرست یې. نو ده ورته وویل: ښه واورئ، ستاسې ټولو (نارینه او ښځو) سره تر هغې زما خبرې حرامې دي تر څو مو په الله تعالی او د هغه په رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ایمان نه وي راوړی. د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) ددې خبرې اثر دا وُ چې تر ماښامه پورې دده ټول قوم نر او ښځې په اسلام مشرف شول، یوازې یوه کس چې (اصیرم) نومیده اسلام رانه وړ هغه هم بیا وروسته د احد په جګړه کې مسلمان شو د الله په لار کې یې جګړه وکړه او پداسې حال کې په شهادت ورسید چې الله تعالی ته یې یوه سجده هم نه وه کړې. رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دده په هکله فرمایلي: ((عمل قلیلا و اجر کثیرا)) یعنی نوموړی عمل کم کړی، خو اجر یې زیات تر لاسه کړ.حضرت مصعب (رضي الله عنه) تر هغې پورې د اسعد بن زراره (رضي الله عنه) په کور کې وُ او د اسلام تبلیغ یې کاوه تر څو په انصارو کې داسې کورنۍ پاتې نه شوه چې څو کسان (نر او ښځې) نه وي پکې مسلمان شوي، یوازې د بني امیه بن زید او خطمه او وایل کورنۍ داسې وې چې څوک نه وو ورنه مسلمان شوي، او دا هم ځکه چې مشهور شاعر قیس بن اسلت د دوی له ألړې نه وُ او دوی به دده خبره په کلکه سره منله، او همدې شاعر دوی د خندق تر غزا (پنځم هجري کال) پورې له اسلام نه بیل او لیرې ساتلي وو. حضرت مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) د بعثت د دیارلسم کال د د حج له موسم نه مخکې مکې مکرمې ته ستون شو او هلته یې خپل عظیم لاربنود حضرت محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته د فتحې زیري وارول، او هغه یې د یثرب د خلکو له حال احوال، د دوی له جنګي او دفاعي صلاحیتونو او نورو ښو ښو استعدادونو نه خبر کړ.[1]

---

[1]. ابن هشام ۴۳۵/۱، ۲۳۲، ۴۳۷، ۴۳۸، ۲ / ۹۰ زاد المعاد ۵۱/۲

د عَقَبه دوهم بيعت

د نبوت د ديارلسم کال د حج په موسم يعنی د (۶۲۲م) کال د جون په مياشت کې د مدينې منورې له اوسيدونکو نه له اوياوو نه زيات مسلمانان د خپل قوم له مشرکانو سره يو ځای د حج ادا کولو پخاطر مکې ته ورسيدل. دا مسلمانان لا په مدينه او يا د مکې په لاره وو چې دا خبره يې سره ياده کړه ترکومه به رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مکې په غرونو کې لا لهانده او له غمونو او مشکلاتو سره لاس او ګريوان پاتې وي؟

دوی مکې ته له رسيدو نه وروسته په پټه له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره تماس ونيو او پدې سره سلا شول چې د ذي الحجې په دولسمه شپه به په منی او د جمره عقبه خوا کې سره غونډيږي.

اوس راځئ کعب بن مالک الانصاري (رضي الله عنه) ته غوږ شو چې ددې تاريخې غونډې په هکله کومې چې د کفر او اسلام د جګړې مخه يې بدله کړه څه وايي:

((حج ته لاړو، او له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره مو د تشريق منځنۍ ورځ وعده وټاکله، بالاخره ټاکل شوې شپه را ورسيده، مونږ دا خبره د خپل قوم له مشرکينو نه پټه ساتله، خو يوازې له عبدالله بن عمرو بن حرام سره مو پدې هکله څه خبرې وکړې، نوموړی زمونږ له مشرانو او شريفو خلکو نه شميرل کيده. مونږ ورته وويل: ابو جابره! ته زمونږ له مشرانو او شريفانو نه يې، مونږ نه غواړو چې د دوزخ په اور کې وسوځې، بيا مو اسلام ته راوباله، او له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره له کړې وعدې نه مو خبر کړ، کعب وايي: نو هغه هم په اسلام مشرف شو او د عقبې په بيعت کې يې ګډون وکړ او د خپل قوم نقيب (استازی) وټاکل شو)).

کعب وايي: ((د نوموړې شپې په سر کې له خپل قوم سره يو ځای پخپله مېنه کې ويده شوو، خو د شپې د دريمې برخې له تيريدو نه وروسته راپاڅيدو او په پټه سره د ټاکل شوي ځای په خوا وخوځيدو تر څو د عقبې خوا کې سره غونډ شوو. زمونږ شميره دري اويا سړي او دوه ښځې چې يوه يې د بني مازن بن النجار نسيبه د کعب لور (ام عماره) او بله يې د بني سلمه قبيلې اسماء د عمرو لور (ام منيع) وه)).

هملته ټول سره راټول شوو، او د رسول الله(صلی الله عليه و الـه وصحبه وسلم) د راتلو انتظار مو يوست، تر څو تشريف يې راوړ، له ده سره يې تره عباس (رضي الله عنـه) هم وُ، نوموړی هغه وخت لا مسلمان شوی نه وُ خو دا يې غوښتل چې د خپل وراره پدې معامله کې برخه ولري او ټينګ عهد ورته واخلي، او ددې غونډې لومړنی خبرې کوونکی هم عباس (رضي الله عنه) وُ.[١]

د خبرو پيل او د عباس (رضي الله عنه) له پلوه د مسئلې په اهميت رڼا اچول

کله چې د مجلس غړي پوره شول، نو د ديني او عسکري تړون په اړوند خبرې پيل شوې، له ټولو نه مخکې عباس (رضي الله عنه) په پوره صراحت سره د مسئلې د ارزښت او د دوی د مسئوليت د دروندوالي په هکله خبرې وکړې او ويې ويل:

((اې خزرجيانو! -د هغه وخت عربو ټول انصارو يعنی اوس او خزرج دواړو ته خزرجيان ويل – تاسې زمونږ په مينځ کې د محمد(صلی الله عليه و الـه وصحبه وسلم) مقام او منزل وينئ، مونږ هغه د خپل قوم له مونږ سره په عقيده کې شريکوخلکو نه په امن ساتلی، هغه پخپل قوم کې د عزت خاوند دی، او دلته پخپل وطن کې زمونږ له ملاتړ او حمايې نه برخمن دی، خو هغه غواړي تاسې ته درشي، ستاسې لوري ته ميلان لري، نو اوس که چيرې تاسې له ده سره په کړې وعده وفا کوئ، او له مخالفينو نه يې ساتئ، نو سيي ده، تاسې پوه شئ او مسئوليت مو، خو که ستاسې خيال دا وي چې له دې ځای نه له وتو وروسته يې ملاتړ پريږدئ، نو سر له اوس نه يې پريږدئ، ځکه پخپل وطن کې د عزت خاوند او زمونږ له ملاتړ نه برخمن دی)).

کعب وايي: مونږ په ځواب کې ورته وويل: مونږ ستا خبرې واوريدې، نو اوس ته خبرې وکړه يا رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم)! او د خپل ځان او رب لپاره پخپله خوښه عهد او تړون واخله [٢]. د انصارو له دې ځواب نه دا ښه په ډاګه کيږي چې هغوی د دې عظيم مسئوليت په ادا کولو کې څومره مخلص او ټينګ ولاړ وو، او پدې لاره کې يې د هر راز مشکلاتو زغمولو ته په پوره ايمانداری سره اوږه ورکوله. پدې پسې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) خپلې خبرې وکړې، او بيعت

---

[1]. ابن هشام ١/ ٤٤٠ - ٤٤١

[٢]. ابن هشام ١/٤٤١ - ٤٤٢

ورسره وشو.

د بیعت بندونه

امام مالک پدې هکله د جابر روایت په مفصله توګه رانقل کړیدی. جابر وایي: مونږ رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: په څه شي بیعت درسره وکړو؟ ویې فرمایل: پدې بیعت راسره وکړئ چې: **[على السمع والطاعة في النشاط والكسل. وعلى النفقة في العسر واليسر. وعلى الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر. وعلى أن تقوموا في الله ، لا تأخذكم في الله لومة لائم.وعلى أن تنصروني إذا قدمت إليكم، وتمنعوني مما تمنعون منه أنفسكم وأزواجكم وأبناءكم، ولكم الجنة]**.

۱ـ په هر حالت، سستۍ او چالاکۍ (کمزورۍ او پیاوړتیا) کې به زما خبرې اورئ او منئ به یې یعنې اطاعت به مې کوئ.

۲ـ په فقر اوشتمنۍ دواړو یا نیستۍ اوهستۍ کې به مال خرڅوئ او مصرفوئ.

۳ـ په نیکۍ به امر او له بدۍ نه به نهي کوئ.

۴ـ د خدای د دین په خاطر راپورته شئ، او پدې لاره کې د هیچا پروا ونه ساتئ.

۵ـ کله چې زه درغلم نو ملاتړ به مې کوئ، او د خپلو ځانونو، ښځو او اولادونو په شان به زما دفاع هم کوئ، او ددې ټولو په بدله کې زه د جنت وعده درکوم.[1]

د کعب په هغه روایت کې چې ابن اسحاق راوړی دی یوازې وروستی بند ذکر شویدی او هغه داسې دی چې: کعب وایي: نو بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خبرې وکړې، د قرآنکریم له تلاوت، د الله لور ته له بلنې او اسلام ته له ترغیب او هڅونې وروسته یې وفرمایل: **[أبايعكم على أن تمنعوني مما تمنعــون منــه نسائكم وأبناءكم]**.پدې بیعت درنه اخلم چې زما داسې دفاع او ملاتړ وکړئ لکه څرنګه چې دخپلو ښځو او اولادونو دفاع کوئ. نو براء بن معرور په خپل لاس دده مبارک لاس ونیو او وې ویل: قسم په هغه ذات چې ته یې په حقه نبي را استولی یې چې د خپلو اولادونو په شان به دفاع درنه کوو، له مونږ نه بیعت واخله اې د الله رسوله ! مونږ د جنګ بچیان یو، وسله زمونږ سینګار ده، دا مونږ ته له پلرونو نه په میراث را پاتې ده.

---

[1]. امام احمد دا په حسن اسناد را نقل کؤیدی، حاکم او ابن حبان دا روایت صحیح بللی دی، د عبدالله النجدي مختصر سیره الرسول نومی کتاب **۱۰۵** مخ هم وکګوره، ابن اسحاق هم له عباده بن الصامت نه دې ته ورته روایت راوؤی خو په هغه کیګ دا ماده زیاته ده چیګ وایي: د حکومت پخاطر به له حاکمانو سره مخالفت نه کوو. ابن هشام ۱/ **۴۵۴**

راوي وايي: ابو الهيثم بن التيهان د براء خبرې ور پرې کړې او وې ويل: اې رسول الله (ص)! زمونږ او يهودو تر منځ اوس ښې اړيکې دي، خو زمونږ هغه غوڅوو، هسې نه چې اوس مونږ دا اړيکې هم غوڅې کړو، بيا ته له فتحې او برې نه وروسته مونږ په ډاګ پرېږدې او بېرته خپل قوم ته راشې؟ رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) تبسم وکړ او ويې فرمايل: **[بل الدَّمُ الدَّمُ، والهَدْمُ الْهَدْمُ، أنا منكم وأنتم منى، أحارب من حاربتم، وأسالم من سالمتم]**. نه، داسې نده ستاسې وينه زما وينه، او ستاسې تباهي زما تباهي ده، زه د ستاسې او تاسې زما يئ، له چا سره چې تاسې جګړه کوئ زه هم ورسره جنګېږم، او له چاسره چې سوله کوئ نو زه هم ورسره سوله کوم.[1]

د بيعت په هکله نور ټينګار

وروسته له دې چې د بيعت د شرطونو په هکله خبرې وشوې او خلکو يې د تړون اراده وکړه. د لومړۍ ډلې مسلمانانو له جملې نه دوه هغه کسان چې د نبوت په (۱۱) او (۱۲) کال يې اسلام راوړی ؤ يو په بل پسې پاڅېدل تر څو خپل قوم ددې بيعت له اهميت او خطر نه يو ځل بيا خبر کړي، چې هغوی له بيعت کولو نه مخکې ښه پوه شي، او په ټېټو سترګو او ناپوهۍ کې دا مسئوليت په غاړه وانخلي او تر څو دا معلومه کړي چې قوم يې پدې لاره کې څومره قربانۍ ورکولو ته تيار دی.

ابن اسحاق وايي: کله چې خلکو د بيعت کولو اراده وکړه عباس بن عباده بن نضله وويل: اې خلکو آيا تاسې پوهېږئ چې لدې سړي سره د څه بيعت کوئ؟ دوی وويل: هو. ده ورته وويل: تاسې ددې بيعت ورسره کوئ چې له ټولو خلکو سور پوټکو او تور پوټکو سره به جنګېږئ نو که ستاسې دا خيال وي چې د خپلو مالونو له مکملې تباهۍ او د مشرانو له وژلو نه وروسته د هغه ملاتړ پرېږدئ، نو همدا اوس يې پرېږدئ، ځکه هغه وخت دده له ملاتړ نه لاس اخيستل د دنيا او آخرت تباهي او رسوايي ده، او که دا اراده لرئ چې د مالونو له تباهۍ او سردارانو له مرګ سره سره به له ده سره پخپل تړون وفا کوئ، نو بيا يې له ځان سره واخلئ، ټينګ يې کړئ ځکه دا د دنيا او آخرت خير او ګټه ده.

---

[1]. ابن هشام ۴۴۲/۱

دوی وویل: پدې لاره کې مونږ د مالونو د تباهۍ مشرانو او رهبرانو د مرګ ژوبلې خطر په ځان منو، یا رسول الله (ص)! دا راته ووایه که مونږ پدې وفا وکړو، نو ددې په بدله کې به زمونږ لپاره څه وي؟ ده وفرمایل: ددې په بدله کې د تاسې لپاره جنت دی. دوی وویل: لاس دې را اوږد کړه، ده(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل مبارک لاس ور اوږد کړ او دوی بیعت ورسره وکړ.[۱]

او د جابر په روایت کې راځي (وېې ویل): پاڅیدو تر څو بیعت ورسره وکړو کله یې چې اسعد بن زراره لاس ونیو، نوموړی تر ټولو کشر وُ او وېې ویل: لږ تم شئ اې د یثرب خلکو، مونږ دده حضور ته د حاضرۍ پخاطر دا اوږد سفر لدې یقین او باور سره کړی چې بیشکه هغه د الله رسول دی، نن ورځ دده وتل له ټولو عربو سره د مقاطعې او دښمنۍ معنی لري، دا ستاسې د سردارانو د مرګ او تورو چلولو غوښتنه کوي که تاسې دې قربانۍ ته تیار وئ، نو درسره واېې خلئ، خدای به اجر درکوي، او که چیرې تاسې پخپلو ځانونو ویریږئ نو بیا یې پریږدئ او دا به د الله په وړاندې ستاسې څه نا څه مقبول عذر وي.[۲]

د بیعت تړون

د بیعت په شرطونو او بندونو له موافقې او له یاد شوي تاکید وروسته د بیعت سلسله په مصافحې (لاس ورکولو) سره پیل شوه. جابر د اسعد بن زراره د خبرو له روایت نه وروسته وایي: نو هغوی وویل: اې اسعده! لاس دې لیرې کړه، قسم په خدای چې مونږ دا بیعت حتماً کوو او بیا یې نه ماتوو[۳]. پدې سره اسعد پوه شو چې قوم یې پدې لاره کې څومره قربانۍ ورکولو ته تیاردی، دی له دې پلوه ډاډه او مطمئن شو، نوموړی د بیعت کوونکو دیني رئیس وُ ځکه د مصعب بن عمیر ملګری داعي وُ او له ټولو نه لومړی همده بیعت وکړ. ابن اسحاق وایي: بنو النجار دا ګومان کوي چې ابو امامه اسعد بن زراره لومړنی کس وُ چې له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې د بیعت لاس ورکړ.[۴]

وروسته عام بیعت پیل شو، جابر وایي: مونږ یو یو ورپاڅیدو او بیعت به مو کاوه، په

---

(1). ابن هشام ۴۴۲/۱

(2). د امام احمد له خوا د جابر په روایت نقل شوی حدیث

(3). پخوانی مصدر

(4).ابن اسحاق وایي: بنو عبدالاشهل وایي: چیګ لومړنی بیعت کونکی ابو الهیثم بن التیهان دی او کعب بن مالك وایي: لومړنی کس چی بیعت یی وکړ براء بن معرور وُ (ابن هشام ۱/ ۴۴۷) خو زه وایم: شاید دوی به د بیعت کوونکو او رسول الله (ص) تر مینځګ تیری شوی خبریګ بیعت ګګنګي، خو سییګ دا ده چیګ لومړنی بیعت کوونکی اسعد بن زراره دی. و الله اعلم.

مقابل کې به يې د جنت وعده راکوله.[۱]
خو د هغو دوو ښځو چې هلته موجودې وې بيعت يوازې زباني ؤ ځکه رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له پردی ښځې سره کله هم لاس ندی ورکړی.[۲]

د دوولسو مشرانو (استازیو) ټاکل

د بيعت له تکميل نه وروسته رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د دوولسو کسانو د انتخاب غوښتنه وکړه، دا کسان به د خپل قوم مشري او د بيعت د بندونو د تطبيق او تنفيذ مسئوليت په غاړه لري. دوی ته يې وفرمايل: تاسې له خپل مينځ نه دوولس کسه وټاکئ چې دوی به د خپل قوم استازي او د هغوی له طرفه مسئول وي، نو فوراً دا دوولس کسه وټاکل شول، چې نه (۹) يې د خزرج او (۳) د اوس قبيلې څخه وو.

د خزرج نقيبان (استازي):
۱ـ اسعد بن زراره بن عدس.
۲ـ سعد بن الربيع بن عمرو.
۳ـ عبدالله بن رواحه بن ثعلبه.
۴ـ رافع بن مالک بن العجلان.
۵ـ البراء بن معرور بن صخر.
۶ـ عبدالله بن عمرو بن حرام.
۷ـ عباده بن الصامت بن قيس.
۸ـ سعد بن عباده بن دليم.
۹ـ المنذر بن عمرو بن خنيس.

د اوس قبيلې نماينده ګان:
۱ـ اسيد بن حضير بن سماک.
۲ـ سعد بن خيثمه بن الحارث.

---
[۱] .مسند امام حمد.
[۲] . صحيح مسلم باب کيفية بيعة النساء ۱۳۱/۲ مخ وګوره.

۳ـ رفاعه بن عبدالمنذز بن زبیر.[۳]

دا هم ویل کیږي چې دا وس دریم نماینده ابو الهیثم بن التیهان وُ. کله چې دا دوولس کسه وټاکل شول، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له دوی نه د رئیسانو او مسئولینو په حیثیت یو بل تړون هم واخیست، او داسې یې ورته وفرمایل:

[أنتم على قومكم بما فيهم كفلاء، ككفالـــة الحواريين لعيسى ابن مريم، وأنا كفيل على قومي] تاسې د خپل قوم داسې استازي او کفیلان یئ لکه څرنګه چې حواریون د عیسی (علیه السلام) کفیلان وو، او زه د خپل امت یعنی مسلمانانو کفیل یم. دوی وویل: هو، سیې ده.[۱]

شیطان د تړون راز افشا کوي

تړون او بیعت ترسره شو، خلک د خوریدو په حالت کې وو، په همدې وخت کې یوه شیطان د تړون او بیعت راز افشا کړ، خو څرنګه چې غونډه تقریباً پای ته رسیدلې وه او دا ممکنه نه وه چې د قریشو مشران په پټه سره خبر کړي تر څو بیعت ته حاضر شوي کسان په ناببره توګه راګیر کړي، نو دا شیطان په یوه هسک ځای ودرید او په ډیر لوړ آواز یې چیغه کړه، اې خلکو! اې ددې کورونو اوسیدونکو! محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ورسره بې دینان – له خپل دین نه اوړیدلي – کسان وګورئ، چې ستاسې سره د جګړې پخاطر راټول شویدي.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: **[هذا أزَبُّ العقبة، أما والله يا عدو الله لأتفرغن لك. ثم أمرهم أن ينفضوا إلى رحالهم]**. (دا ددې عقبې شیطان دی، اې د الله دښمنه! واوره، زه اوس درته وزګاریږم)) بیا یې حاضرو کسانو ته امر وکړ چې خپلو مېنو ته لاړ شي.[۲]

له قریشو سره د مقابلې لپاره د انصارو تیاري

د شیطان ددې آواز په اوریدو سره عباس بن عباده بن نضله وویل: ((قسم په هغه ذات

---

[۳]. زبیر په ب سره ، که څګه هم ځگینو په ن یعنی زنبر ذکر کړیدی، او یو شمیر مور خینو د رفاعه په ځگای د ابوالهیثم بن تیهان نوم راوړی دی.

[۱]. زاد ابن هشام ۴۴۳/۱ -۴۴۴- ۴۴۲

[۲]زاد المعاد ۵۱/۲

چې ته يې په حقه رسول راليږلی يې، که ته وغواړې نو مونږ به سبا د منی پر اوسيدونکو د تورو حمله وکړو)).

رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: **[لم نؤمر بذلك، ولكن ارجعوا إلى رحالكم]** تر اوسه ددې اجازه نه ده راکړل شوې، خپلو مېنو ته ستانه شئ. بيا دوی هم ستانه او هملته خپلو ځايونو کې ويده شول.[1]

قريش د يثرب مشرانو ته خپل احتجاج رسوي

دې آواز د قريشو غم او غصه راوپاروله، ځکه دوی ښه پوهيدل چې پردوی او د دوی پر مالونو به د داسې يوه بيعت اغيزه او اثر څه وي، نو کله چې سهار شو د قريشو له مشرانو نه يوه لويه ډله خلک د يثربيانو مېنې ته ورغلل تر څو هغوی ددې بيعت په هکله له خپل عکس العمل او احتجاج نه خبر کړي، او داسې يې ورته وويل: ((خزرجيانو! مونږ خبر شوي يو چې تاسې راغلي يئ تر څو زمونږ ملګری لدې ځای نه وباسئ او له مونږ سره د جګړې بيعت مو هم ورسره کړيدی، خو قسم په خدای چې مونږ د ټولو عربي قبيلو په نسبت ستاسې سره جګړه بده ګڼو)).[2]

خو څرنګه چې دخزرج مشرکان لدې مسئلې څخه نه وو خبر، ځکه دا بيعت د شپې په تياره کې په ډيره پټه ترسره شوی وُ، يو ځل راپورته شول، قسمونه يې خوړل چې هيڅ داسې پيښه په مينځ کې نشته او مونږ لدې نه هيڅ خبر نه لرو. بالاخره د قريشو وفد عبدالله بن ابي بن سلول ته ورغی، هغه هم ورته وويل: چې دا خبره دروغ ده، داسې څه ندي تر سره شوي، او دا هم امکان نلري چې زما قوم دې له مانه پټ داسې کار وکړي، که هلته مدينه کې هم وم، زما قوم زما له مشورې پرته داسې کار نه کوي. مسلمانانو هم يو بل ته وکتل، او چپ ناست وو پدې هکله يې هيڅ هم ونه ويل: قريشو هم د مشرکانو خبره ومنله، او بې فايدې ستانه شول.

د بيعت د خبر په هکله د قريشو باور او د يثربيانو تعقيبول

د قريشو مشران د دوی له مېنی نه پداسې حالت کې ستانه شول، چې د بيعت د خبر

---

[1]. ابن هشام ۴۸۸/۱

[2]. ابن هشام ۱ / ۴۴۸

په دروغوالي څه نا څه يقيني شوي وو، خو سر بيره پر دې پدې لټه کې وو چې سيې معلومات لاسته راوړي او پدې هکله يې خپله پلټنه جاري وساتله. بالاخره پدې باوري شول چې د بيعت خبر سيي دی، خو دا داسې وخت ؤ چې حاجيان ټول د خپلو وطنونو په لور خوځيدلي وو.په هر ترتيب د قريشو سپاره په يثربيانو پسې ووتل، مخکې لاړل تر څو سعد بن عباده او منذر بن عمرو يې وليدل، تعقيب يې کړل منذر ورنه وتښتيد، خو سعد يې ونيو، لاسونه يې له ورميږه سره دده د کجاوې په رسۍ وتړل، تر وهلو او ټکولو لاندې يې ونيو ويښتان يې کشول او په کښولو کښولو يې مکې ته ورساوه. هلته مطعم بن عدي او حارث بن حرب بن اميه وليد او د دوی له بنده يې آزاد کړ، ځکه سعد به په مدينه کې د دوی له قافلو نه ملاتړ کاوه. انصار چې پوه شول سعد ورنه پاتې شويدی، نو پدې سره سلا شول چې بيرته ورپسې ورشي، خو دوی لا خوځيدلي نه وو چې هغه ورته راورسيد، او ټول يو ځای مدينې ته ورسيدل.[1]

دا و د عقبې دويم بيعت چې د لوی بيعت په نامه ياديږي، دا بيعت پداسې حالت کې ترسره شو چې د مسلمانانو زړونه يو له بل سره له مينې او محبت نه ډک وو، او پدې لاره کې په پوره همت او ميړانه سره هر راز قربانۍ ورکولو ته چمتو وو. د مدينې مسلمان په مکه کې پخپل مسلمان ورور باندې شفقت کوي، زړه ورباندې سيځي، غم شريکي ورسره کوي، د هغه چا په وړاندې چې د مکې پر مسلمان ظلم کوي خپل قهر او غوسه څرګندوي، لنډه دا چې د خپل ديني ورور سره په هر څه کې ځان ګډ او شريک بولي. دا مينه او محبت هسې هم نه و چې د وخت په تيريدو سره له مينځه لاړ شي، ځکه ددې مينې سبب او مصدر پر الله، رسولانو او کتابونو باندې ايمان ؤ، داسې ايمان چې هيڅ ظالم او جابر يې د مينځه وړلو توان او قدرت نلري. دا داسې ايمان ؤ چې د عمل او عقيدې په ډګر کې به يې داسې کارنامې ترسره کولې چې د عادي بشر له وسه ندي پوره او پدې ايمان سره د هغه وخت مسلمانانو داسې کارونه او قهرمانۍ ترسره کړې چې نه يې اوس مثال شته، نه پخوا او نه به يې هم په راتلونکې کې مثال وليدل شي.

[1]. زاد المعاد ۵۱/۲. ابن هشام ۴۴۸/۱ –۴۴۹_ ۴۵۰.

د هجرت پیل

وروسته له هغې چې د عقبې دویم بیعت ترسره شو، او اسلام وتوانید له کفر او جهالت نه ډکې بیدیا کې د ځان لپاره مېنه ومومي او د فتحې په درشل پښه کېږدي. -په رښتیا چې دا د دعوت له پیل نه د اسلام لویه سوبه او لاسته راوړنه وه ـ رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مسلمانانو ته د هجرت کولو اجازه ورکړه.

دغه وخت د هجرت معنی د ځان د احتمالي نجات او خلاصون پخاطر د ټولو ګټو او مصلحتونو تر پښو لاندې کول، او هر راز مالي قرباني په ځان منل وې. هر هجرت کوونکی به پدې ښه پوهېده چې سر یې هم په باوري توګه په امن ندی، کیدای شي د لارې په سر او یا پای کې ووژل شي، راتلونکې یې هم مجهول او نامعلوم دی، خدای خبر چې سبا به له څه ډول مشکلاتو او کړاوونو سره مخ کیږي.

مسلمانانو د هجرت سفر پیل کړ، دا ټول تکلیفونه یې په ځان ومنل، مشرکینو هم د خطر په درک کولو سره زیار ایسته د دوی د هجرت مخه ونیسي، راځئ پدې اړه لاندې خبرې واورو:

١. لومړنی مهاجر ابو سلمه وې- ابن اسحاق وایي: نوموړي د عقبې له دویم بیعت نه یو کال وړاندې هجرت کړی وې – کله چې ده د هجرت اراده وکړه، نو خپله ښځه او زوی هم یې له ځان سره روان کړل، خو خسرګنۍ یې ورته وویل: د خپل ځان په هکله څه نه شو درته ویلی، خو دا ستا ښځه چې زمونږ خپله ده، څنګه یې درسره پریږدو چې لیرې وطن ته یې بوزې؟ همدا وه چې ښځه یې ورنه ستنه کړه. پدې وخت کې د ابو سلمه کورنۍ په غوسه شوه او وې ویل: مونږ هم خپل ماشوم نه پریږدو چې له مور سره یې ستاسې سره وي. د دواړو قبیلو خلکو ماشوم ونیو یو له بل نه یې را کاږه تر څو د ماشوم لاس ووت او بیا د ابو سلمه کورنۍ واخیست، او ابو سلمه یوازې د هجرت لاره ونیوه لاړ. ښځه به یې هر سهار له کوره وته او ابطح نومې ځای ته به تلله او ترماښامه به یې هلته ژړل، پوره یو کال یې همداسې بده ورځه وه. بالاخره یې د خپلوانو له جملې نه دیوه تن زړه ورباندې وسوځیده او نورو ته یې وویل: دا مسکینه پریږدئ، له زوی او میړه نه مو جدا کړیده! نو دوی ورته وویل: که غواړې خپل میړه ته

ورشي، تلی شی، لاړه شـه، همغـه وه چې دې خپـل زوی د ميـړه لـه پلرګنـۍ نـه بيرتـه راواخيست، او د مدينې په لور وخوځيده. هو، دې اوږد سفر ته يې چې تقريباً پنځه سوه کيلو متـره اوږد و پـه يـوازې صـورت مـلا وتړلـه. لاړه پسـې لاړه تـر څو تنعـيم تـه ورسيده هلته عثمان بن طلحه بن ابې طلحه وليده، د حال احوال لـه پـوښتنې وروسـته ورسره روان شو تر څو قباء ته ورسيدل هلته يې ورته وويل: ميړه دې دلتـه دی، ورشـه ، او دی پخپله بيرته مکې ته روان شو.(۱)

۲- هغه وخت چې صهيب د هجرت نيت وکړ، د قريشـو کفـارو ورتـه وويـل: تـه چې کله دلته را غلې يو حقير او ناداره سړی وې، همدلته د مال او شتمنۍ خاوند شوې، اوس غواړې دلته ګټلی مال له ځان سره يوسې، دا کلـه هم نـه شـي کيـدلی. صـهيب پـه ځواب کې ورته وويل: که زه خپل مال تاسې ته درکړم، نو بيـا مې پريږدئ چې ولاړ شم؟ دوی وويل: هو. ده ورته وويل: ځه زما مال ستاسې شو. دا خبره رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) تـه ورسيده نـو ويـې فرمايـل: صـهيب ګټـه کـړې، صـهيب ګټه کړې.(۲)

۳- عمر بن الخطاب، عياش بن ابي ربيعه او هشام بن العاصي بن وائـل يـو ځـای سره وټاکه چې سهار به همله سره غونډيږي بيا به مدينې ته هجرت کوي، خو سـهار عمـر او عيـاش راغلـل او هشـام ورنـه وګـرزول شـو. او کلـه چـې دوی دواړه قبـاء تـه ورسيدل ابوجهل او ورور يې حارث راغلل او عياش ته يې وويل: مور دې قسم خوړلئ چې تر هغې به نه سر موږمنځوی او نه به سيورې ته کيني تر څو يې ته نـه وې ليـدلی، نو د عياش زړه پرې وسوځيد ورته خفه شو.- د دوی دری واړو مور يوه وه - پدې وخت کې عمر (رضي الله عنـه) ورتـه وويـل: عياشـه! دوی غـواړې تـا لـه خپـل ديـن نـه واړوي، متوجه اوسه، مور دې که له سپږو نه په عذاب شي حتماً بـه خپـل سر ږومـنځ کـړي، او که ګرمي يې پسې واخلي خوامخوا به سيورې ته ځي. خو عياش تصميم ونيو چې له دوی سره بيرته مکې ته لاړ شي، تر څو د خپلې مور قسم رېښتونی کړي، نو عمر ورتـه وويل: اوس چې دا اراده لرې، نو دا زما اوښه درسره بوزه، دا ډيره ښـه ارامـه او چټکـه اوښه ده، مه ورنه کوزيږه که چيرې دې د خلکو له طرف نه څه شکمن حرکت وليد فوراً را تښته. بيا دری واړه روان شول، په لاره کې ابو جهل ورته وويل: قسم په خدای چې دا زما اوښه سرکشه ده، څه کيږي که زه هم ستا سره سپور شم؟ عياش وويل: سيي ده، اوښې يې و د ر ول ې بيا يې چو کړې، پـه همـدې وخت کـې دواړو (ابوجهـل او حـارث)

---

(1). ابن هشام ۱/ ۴۲۸ – ۴۲۹ - ۴۷۰

(2). ابن هشام ۴۷۷/۱

ناڅاپي حمله ورباندې وکړه راوېې نیو، ټینګ یې وتاړه، او مکې ته یې یوړ، هلته یې خلکو ته وویل: تاسې هم له خپلو بې عقلانو سره داسې چلن وکړئ لکه څرنګه چې مونږ له خپل دې جاهل سره وکړ.[۱]

دا ډول ځ له هجرت کوونکو سره د مشرکینو چلن، خو سربیره پردې هم مسلمانان یو په بل پسې له مکې نه ووتل او د عقبې له دویم بیعت نه یوازې دوې میاشتې او څو ورځې تېرې شوې وې چې په مکه کې له رسول الله (صلی الله علیه واله وصحبه وسلم)، ابوبکر، علي او له هغو مسلمانانو نه پرته چې مشرکینو په زور نیولي وو، بل مسلمان نه ؤ پاتې شوی. ابوبکر او علي (رضي الله عنهما) د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په امر دلته پاته شوي وو، رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) د سفر تیاري نیولې وه، خو پدې انتظار ؤ چې کله به ورته د وتو امر کیږي.[۲]

امام بخاري له حضرت عایشي (رضي الله عنها) نه روایت کوی فرمایي: رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مسلمانانو ته وویل: **[أني أريت دار هجرتكم، ذات نخل بين لابَتَيْن]** ما ته ستاسې د هجرت ځای رابنودل شویدی، د لارې د دوو غرونو تر مینځ یوه نخلستاني علاقه ده. پدې پسې مسلمانانو مدینې ته هجرت وکړ، د حبشې مهاجرین هم ټول مدینې ته راغلل، ابوبکر (رضي الله عنه) هم مدینې ته د سفر تیاري ونیوله، خو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: **[على رِسْلِك، فأني أرجو أن يؤذن لي]**. لږ څه صبر وکړه، هیله ده ما ته هم د هجرت اجازه راکړل شي. نو ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: زما پلار له تا قربان، آیا ته ددې امید لرې؟ رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: **[نعم]** هو زه امید لرم. نو ابوبکر (رضي الله عنه) هم پاتې شو تر څو له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره ملګری شي. ده دوې اوښې هم برابرې کړې وې او پوره څلور میاشتې یې د سمر ونې پاڼې ورکړې او ښې يې وساتلې.[۳]

---

(1). هشام او عیاش همداسې د کفارو په قید کې وو تر څو رسول الله (ص) هجرت وکړ، یوه ورځ یې وفرمایل: څوك به هشام او عیاش راخلاص کړي؟ د ولید زوی ولید وویل: زه یې درته راخلاصوم یا رسول الله (ص)! همدا وه چې ولید په پټه مکې ته لاړ، هلته یې یوه ښځه ولیده چې دوی ته خواړه وروړې په دې سره یې د دوی د اوسیدو ځای معلوم کړ او دا بو بې چته کور و، ماښام په دیوال ورواوښت ، دواړه یې را خلاص کړل او له ځان سره یې مدینې ته بوتلل ابن هشام ۱/۴۷۴- ۴۷۲.عمر له ۲۰ نورو کسانو سره یو ځای مدینې ته تللی وُ بخاري ۱/ ۵۵۸

(2). زاد المعاد ۲/۵۲

(3). صحیح بخاري باب هجرة النبي (صلى الله عليه وسلم) و اصحابه ۱/۵۵۳

د دارالندوه یا د قریشو د پارلمان غونډه

کله چې قریشو ولیدل د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) اصحاب مهاجر شول، اولادونه او څه اندازه مالونه یې د مدینې اوس او خزرج ته یووړل، نو یو ځل یې په زړونو کې بې ساري غم او غوبه را وپاریده. اور ورباندې بل شو، خپل دیني او اقتصادي وجود یې په خطر کې ولید، ځکه دوی محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ښه پیژانده او پوهیدل چې هغه څومره عظیم او موثر لارښود دی. پدې هم پوه وو چې اصحاب (رضي الله عنهم) څومره د صبر، استقامت خاوندان او قرباني ته تیار کسان دي، د اوس او خزرج قوت او زور یې هم لیده او پدې هم پوره باوري وو چې ددې دواړو قبیلو مشران او د عقل خاوندان ددې توان او استعداد لري چې خپل مینځي دښمنۍ ختمې کړي او یو بل ته د ورورۍ او همکارۍ لاس ورکړي.
د مدینې استراتیژیک موقعیت یې هم له سترګو پټ نه وُ، او پدې خبر وو چې دا علاقه د هغه تجارتي لارې لپاره د څومره اهمیت درلودونکې ده کومه چې د سرې بحیرې په غاړه له یمن نه تر شام پورې غزیدلې ده. د مکې خلکو به هر کال شام ته د (۲۵۰) زرو طلایي دینارونو په بیه تجارت درلود د طائف او نورو ځایونو د اوسیدونکو تجارت لدینه جدا وُ، او ښکاره ده چې ددې لارې امن او آرامې د دوی د تجارت لپاره ډیره ضروري وه. خو دا هم باید ووایو چې قریشو په مدینه کې د اسلامي دعوت له ځای په ځای کیدو او د دوی په مقابل کې د هغه ځای د خلکو له راپاریدو نه هم غټ خطر احساساوه، دا ټول خطرونه یو ځای د قریشو سترګو ته ودریدل، نو پدې لټه کې شول چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په لاس را پیدا شوی خطر بالکل او په پوره توګه له مینځه یوسي.
د عقبې له دویم بیعت نه تقریباً دوې نیمې میاشتې وروسته د پنجشنبې په سهار د نبوت د څوارلسم کال د صفر میاشتې په (۲۶) مه چې د (۶۲۲)م کال د سپتمبر میاشتې له (۱۲) مې سره سمون خوري[1] د قریشو پارلمان (دارالندوه) پخپل تاریخ

[1]. دا نیتګه مو د هغه تحقیقاتو له خګیړنې وروسته غوره کړه کوم چیګ علامه محمد سلیمان منصور پوري په رحمه للعالمین نومیګ کتاب کیګ لیکلي دي ۱/ ۹۵ –۹۷_ ۱۰۲، ۲/ ۴۷۱.

کې له ټولو نه خطرناکه غونډه پرانیستله[۱]، پدې غونډه کې د قریشو د ټولو قبیلو استازو برخه واخیسته، تر څو د اسلامي دعوت د ستر لاربنود د له مینځه وړو او اسلامي ډیوې د وژلو لپاره لارې چارې ولټوي او پدې هکله پریکنده فیصله وکړي.
پدې غونډه کې د قریشو له استازو نه لاندنیو مشهورو کسانو برخه اخیستې وه:
۱ـ ابو جهل بن هشام د بني مخزوم له قبیلې نه.
۲ـ جبیر بن مطعم، طعیمه بن عدي، او حارث بن عامر د بني نوفل بن عبد مناف نه.
۳ـ د ربیعه زامن شیبه او عتبه، او ابو سفیان بن حرب له بني عبد شمس بن عبد مناف قبیلې نه.
۴ـ نضر بن حارث له بني عبدالدار قبیلې نه، دا همغه سړی دی کوم چې پر رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې د اوښې پریوان وراچولې وُ.
۵ـ ابو بختري بن هشام، زمعه بن اسود او حکیم بن حزام له بني اسد بن العزی قبیلې نه.
۶ـ د حجاج زامن نبیه او منبه له بني سهم قبیلې نه.
۷ـ امیه بن خلف له بني جمح قبیلې نه.
ټول د وعدې سره سم راغلل، که ګوري چې شیطان د یوه مخور مشر په شکل کې په دروازه کې ولاړ دی، قیمتي چپنه یې اغوستې، دوی ورته وویل: دا مشر څوک دی؟ ده ورته وویل: زه د نجد قبیلې یو مشر یم ستاسې د غونډې خبر مې واورید، راغلم تر څو ستاسې خبرې واورم، او کیدای شي پدې هکله ښه مشوره درکړم. دوی ورته وویل: ډیر ښه، راځه، او پدې ترتیب هغه هم په غونډه کې شریک شو.

له مناقشې وروسته د رسول الله(ﷺ) د وژلو پریکړه

د پارلمان غړي ټول حاضر شول، خبرې او مناقشې پیل شوې، هر چا خپله طرحه وړاندې کوله، ابو اسود وویل: راځئ محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له خپل وطن نه وشړو، هر چیرته چې ځي لاړ دې شي، زمونږ څه کار ورسره نشته، خو دده په اخراج به زمونږ مشکل حل شي او اړیکې به مو بیرته سره ټینګې او وحدت به مو

---

[۱]. ابن اسحاق روایت کوی چیگ جبریل (علیه السلام) رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته ددیگ غونأیگ په هکله خبر ورکؤ او د هجرت اجازه ییگ ورکؤه. او پدیگ هکله بل دلیل د عایشی (رضي الله عنها) روایت دی چیگ وروسته به ییگ سره ولولو.

قائم شي.

خو نجدي سپین ږیري وویل: نه دا سیي نظر ندی، تاسې نه ګورئ چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) څومره بلیغ او منطقي شخصیت دی، د هغه زړه وړونکې او خوږې خبرې نه وینئ، او دا نه ګورئ چې هغه د نورو زړونه څه ډول ځانته راکاږي، نو ددې ویره موجوده ده چې هغه یوی بلې عربي قبیلې ته لاړ شي، او هغوی د ځان پیروان وګرزوي، بیا به پر تاسې حمله وکړي او دلته پخل وطن کې به مو تس او نس کړي او بیا به خپله رایه درباندې تحمیل کړي، بهتره دا ده چې پدې هکله نور فکر وکړئ او بل پلان جوړ کړئ.

ابو البختري وویل: هغه د ا وسپنې په پنجرو کې بند کړئ، تر څو د پخوانیو شاعرانو زهیر او نابغه په څیر مړ شي. د نجد مشر بیا وویل: نه دا هم چندان سیي نظریه نده، ځکه که تاسې هغه بند هم کړئ، هغه به خپل ارشادات خپلو اصحابو ته رسوي، کیدای شي هغوی حمله وکړي او له قید نه یې آزاد کړي، بیا به یې پیروان ډیر شي او پر تاسې به برلاسي ومومي، نو یوه بله لاره وګورئ.

پارلمان دا دواړه پیشنهادونه رد کړل، خو دا ځل د مشرکانو مشر او د مکې غټ مجرم ابو جهل داسې ظالمانه وړاندیز وکړ چې ټولو ورسره موافقه وکړه. او هغه داسې ؤ چې ابو جهل وویل: زه دده په هکله داسې نظر لرم چې تاسې یو به یې هم نلرئ، دوی ورته وویل: وایه ستا څه نظر دی؟ ده وویل: چې مونږ باید له هرې قبیلې نه یو یو غښتلی، تکړه او د ښه نسب خاوند ځوان غوره کړو، دوی ټولو ته توري ورکړو او دده (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د مرګ لپاره یې ورواستوو، ټول به یو ځایورباندې ګوزار وکړي او په قتل به یې ورسوي، نو مونږ به ورنه بیغمه شو، که داسې وکړو خون به یې په ټولو قبیلو وویشل شي او عبدمناف به هم ددې وس ونلري چې له ټولو قبیلو سره جګړه وکړي، نو مجبور به شي دیت اخیستل ومني او مونږ به یې دیت ورکړو. نجدي مشر وویل: ددې سړي خبره او نظریه د منلو وړ ده، زما نظر هم دا دی[1]. نو د پارلمان ټولو غړو دا نظریه او وړاندیز ومانه، او تصمیم یې ونیو چې دا طرحه به ژر او فوراً عملي کوي، او په همدې سره غونډه پای ته ورسیده.

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲

د رسول الله(ﷺ) هجرت

کله چې قریشو د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د وژلو ظالمانه فیصله وکړه، نو جبریل (علیه السلام) وحي راوړه، رسول (علیه السلام) یې د قریشو لدې توطئې نه خبر کړ، او د ا يې ورته وویل چې الله تعالی د هجرت اجازه درکړیده، د هجرت کولو وخت یې ورته وټاکه او داسې یې ورته وویل: نن پخپل ځای مه ویده کیږه.[1]

نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په همدې غرمه کې د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی تر څو د هجرت په هکله پلان جوړ کړي. عائشه (رضي الله عنها) وایي: ټکنده غرمه وه مونږ د ابوبکر (رضي الله عنه) په کور کې ناست وو، چې یو کس آواز وکړ، دا دی رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) راغی سر یې پټ کړیدی. دا داسې وخت ؤ چې عادتاً به هغه(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پدې وخت کې زمونږ کره نه راته. ابوبکر وویل: زما مور او پلار دې ورنه قربان شي، قسم په خدای چې د کوم مهم کار لپاره راغلی دی.

عائشه (رضي الله عنها) وایي: رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) راغی او له اجازې وروسته کور ته را ننوت، ابوبکر ته یې وویل: **[أخــرج مَــنْ عنــدك]**. دا حاضرین وباسه. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: زما پلار له تا قربان یا رسول الله (صلی الله علیه وسلم)! دا خو ټول ستا اهل دی. ده وفرمایل: **[فــأني قــد أذن لي في الخروج]**. ما ته د هجرت اجازه شویده، نو ابوبکر ورته وویل: اې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پلار مې درنه قربان، آیا ما درسره ملګری کوې، زما لپاره به د ملګرتیا شرف وي؟ رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: هو.[2]

د هجرت له پلان جوړولو وروسته رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بیرته خپل کورته لاړ، او د شپې انتظار یې یوست.

---

(1). ابن هشام ۴۸۲/۱، زاد المعاد ۵۲/۲

(2). صحیح بخاري، باب هجرة النبي (ص) و اصحابه ۱/ ۵۵۳

د رسول الله (ﷺ) د کور محاصره

د قريشو مجرمانو مشرانو ټوله ورځ پدې تيره کړه چې د مکې پارلمان (دارالندوه) پريکړه به څنګه عملي کوي، او له تيارۍ وروسته يې ددې کار د عملي کولو لپاره يوولس مشران وټاکل چې نومونه يې دا دي:

۱- ابو جهل بن هشام. ۲- حکم بن ابي العاص. ۳- عقبه بن ابي معيط. ۴- نضر بن حارث. ۵- اميه بن خلف. ۶- زمعه بن اسود. ۷- طعيمه بن عدي. ۸- ابو لهب. ۹- ابي بن خلف. ۱۰- نبيه بن حجاج. ۱۱- منبه بن حجاج.[۱]

ابن اسحاق وايي: کله چې د شپې تياره خوره شوه، هغوی ټول د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) تر کور راتاو شول او ددې انتظار يې يوست چې هغه ويده شي او دوی حمله ورباندې وکړي.[۲]

مشرکانو پوره باور درلود چې د دوی دا توطئه به حتما کاميابيږي، تر دې حده چې ابو جهل د کبر او غرور په حالت کې خپلو ملګرو ته مخ کوي او وايي: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وايي که تاسې دده پيروی وکړۍ نو د عربو او عجمو پاچايان به شئ، او بيا به له مرګ نه وروسته بيا راژوندي شئ، او هلته به د اردن د باغونو په شان باغونه درکړل شي، او که داسې مو ونه کړل- دده دين مو ونه مانه – نو بيا به دده له لاسه ستاسې په مينځ کې قتل و قتال وشي، او چې بيا را ژوندي کړی شي، نو بيا به په اور کې سوځئ[۳]!!

د توطئې د پلي کولو وخت نيمه شپه ټاکل شوی و، هغوی ټول بيدار او ويښ ولاړ وو، د ټاکل شوي وخت انتظار يې يوست، خو الله تعالی تر ټولو لوی او غالب ذات دی، د ځمکې او آسمان پاچايي له ده سره ده څه يې چې اراده وي همغه کوي، هغه پناه ورکوونکې دی، چا ته چې پناه ورکړي هيڅوک هغه ته ضرر نه شي رسولی، او که وغواړي څوک را ګير کړي، نو بيا د هغه خلاصون نشته. پدې ترتيب سره غالب الله تعالی خپل رسول وساته، د قرآنکريم لاندينی آيت چې لدې پيښې وروسته را نازل شوی دا موقف داسې تشريح کوي:

((وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ

---

[۱]. زاد المعاد ۵۲/۲

[۲]. ابن هشام ۴۸۲/۱

[۳]. ابن هشام ۴۸۳/۱

وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ)). (الانفال: ۳۰)
[او یاد کړه (اې محمده) هغه وخت چې مکر فریب به کاوه له تا سره کافرانو لپاره د دې چې بندي کړي تا یا ووژني تا، یا وباسي تا (له مکې نه) او پټ فریب کوي دوی (له تا سره) او جزا د فریب ورکوي الله (دوی ته) او الله بهتر د جزا ورکوونکو د مکر دی.]

رسول الله (ﷺ) خپل کور پریږدي

سره لدې چې قریشو د خپل وحشیانه پلان د تطبیق لپاره پوره تیاري نیولې وه، خو بیا هم له فـا حش‌ې ناکامۍ سره مخ شول. په همدې سخت او مشکل وخت کې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ابو طالب زوی علي (رضي الله عنه) ته وویل: ته نن شپه زما په بستره کې ویده شه، او دا زما شین حضرمي چادر دربانديې واچوه[۱] ویده شه تا ته به د هغوی له لاسه هیڅ ضرر در و نه رسیږي. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به په همدې چادر کې ویده کیده.[۲]
بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ووت، د دوی له مینځه تیر شو، او یو موټی شګلنه خاوره یې واخیسته او د دوی پر سرونو یې وروشنله، الله تعالی د هغوی سترګې ورباندې ړندې کړې او ویې نه لیده او ده مبارک دا آیت تلات کاوه: ((وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدّاً وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدّاً فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لا يُبْصِرُونَ)) (یــس: ۹). [او ګرځولی مو دی په مخ د دوی کې سد (دیوال) او له وروسته د دوی دیوال، پس پټې کړې مو دي (سترګې د دوی) پس دوی هیڅ نه ویني.]
رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ټولو مشرکانو پر سرونو خاوره واچوله، او سیخ د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی، له هغه ځای نه دواړه د شپې له مخې د یوې کړکۍ له لارې ووتل د یمن په طرف روان شول ترڅو غار ثور ته ورسیدل[۳]. هلته محاصره کوونکي د ټاکل شوي وخت د رارسیدو انتظار باسي، خو د وخت له رارسیدو لږ شیبه مخکې پخپله نامرادۍ او ناکامۍ پوه شول. یو سړی ورته راغی او

[1]. په حضرموت (جنوبیګ یمن) کیګ جوړ شوی خګادر په حضرمي چادر شهرت لري.
(2). ابن هشام ۴۸۲/۱ - ۴۸۳
(3). ابن هشام ۴۸۳/۱- زاد المعاد ۵۲/۲

ورته وي: ويل: د څه انتظار باسئ؟ دوی ورته وويل: د محمد (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) انتظار باسو. ده ورته وويل: نامراده شوئ، ناکام شوئ، هغه خو در نه تللی، او ستاسې پر سرونو يې خاورې در اچولې، هغه پخپله لار تللی. دوی وويل: قسم په خدای مونږ خو ندی ليدلی، سرونو ته يې لاس کړ او خاورې يې ورنه پاکې کړې.
خو د دروازې له چاک نه يې د ننه وکتل، که ګوري چې علي (رضي الله عنه) ويده دی، دوی وويل: قسم په خدای هغه دی محمد (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) تر اوسه لا ويده دی. هغوی تر سهاره منتظر وو تر څو سهار شو او علي (رضي الله عنه) له ځايه پاڅيد، دوی هغه را ونيو او د محمد (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هکله يې معلومات ورنه وغوښتل. ده ورته وويل: زه د هغه په هکله هيڅ معلومات نلرم.[1]

له کور نه تر غاره

رسول (صلی الله عليه وسلم) د نبوت د څوارلسم کال د صفر مياشتې په (۲۷) مه شپه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر مياشتې له ۱۲/ ۱۳[2] سره سمون خوري له خپل کور نه ووت، د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی، او له هغه ځای نه دواړه د کور له وروستۍ کړکۍ نه لدې ويرې نه چې وربانديې سهار نه شي په ډيره چټکۍ ووتل.
رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) پدې پوهيده چې مشرکين به يې په لټه پسې را وزي او لومړنۍ لار چې دوی به يې نيسي هغه دشمال خوا ته د مدينې لويه لاره ده، نو ده پخپل حکمت سره ددې مقابله يعنی د جنوب لاره ونيوله، دا لاره يمن ته تللې وه، تقريباً پنځه ميله مخکې لاړل تر څو د ثور غره ته ورسيدل. دا ډير لوړ، سخت او د لويو لويو تيږو درلودونکې غر دی.
د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دواړه پښې لوڅې وې بلکه دا هم ويل کيږي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د پښو په سرو (ګوتو) تله تر

---

[1]. ابن هشام – زاد المعاد
[2]. رحمة للعالمين ۹۵/۱. که د دې کلونوپيل له محرم مياشتی نه فرض کؤو نو دا مياشت (صفر) د نبوت د خگوارلسم کال مياشت راحگي او که د کلونو پيل د بعثت له مياشتی نه فرض کؤو نو بيا دا د نبوت ديارلسم کال مياشت راحگي.
او د سيرت زيات ليکونکيگ کله لومؤنی او کله هم دوهمه فرضيه سييگ کگنگي او همدا وجه ده چيگ د حوادثو په ترتيب کيگ خگه غلطی هم ورنه وشي، نو مونږ ددیگ شيانو په پام کيگ نيولو سره دا غوره کگنگو چيگ د کلونو پيل د محرم له مياشتيگ وي.

څو د پلونو اثر یې پاتې نه شي او پدې سره یې پښې زخمې شوې. په هر حال ابوبکر (رضي الله عنه) د غره له لمنې نه د غره په څوکه کې تر واقع غار پورې چې په تاریخ کې د ثور غار په نامه یادیږي رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په بیړه، بیړه په خپله شا یووړ. (۱)

په غار کې

کله چې غار ته ورسیدل ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه وسلم)! ته به تر هغې پورې غار ته نه ننوزې تر څو زه پکې ننوتلی نه وم او کتلی مې نه وي، ځکه که هلته څه مضر شی وي، نو لومړی به زه ورسره مخامخ شم. ابوبکر (رضي الله عنه) غار ته ننوت او جارو یې کړ، ټول سوري یې د خپل لنګ په ټوټو پټ کړل، یوازې دوه سوري (سوړې) پاتې شول چې هغه یې هم پخپلو پښو بند کړل پښې یې پکې کېښودلې بیا یې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: مهرباني وکړه غار ته را ننوزه. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) غار ته تشریف یووړ او هلته یې د ابوبکر (رضي الله عنه) په غیږ کې سر کېښود او ویده شو. ابوبکر (رضي الله عنه) له یوه سوري نه په پښه څه شي وچیچه، او ددې له ویرې چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) راویښ نه شي هیڅ ونه خوځید، خو اوښکې یې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پر مبارک مخ را تویې شوې هغه را ویښ شو او ورته ویې فرمایل:څه خبره ده ابوبکره؟ ده ورته وویل: څه شي وچیچلم زما مور او پلار له تا قربان شه! نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هغه ځای خپلې مبارکې لاړې (زیړې) واچولې او پدې سره د ابوبکر (رضي الله عنه) درد ورک او آرام شو.(۲)

دوی دواړه درې شپې یعنی د جمعې، هفتې او یکشنبې شپې په غار کې پټ وو(۳).

د ابوبکر زوی عبدالله (رضي الله عنهما) به د شپې له دوی سره ویده کیده. عائشه (رضي الله عنها) وایي: عبدالله (رضي الله عنه) تنکی، پوه او زیرک ځوان ؤ سهار د

(1). رحمة للعالمین ۹۵/۱. مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۲۷

(2). دا روایت رزین له عمر (رضي الله عنه) نه هم روایت کړی خو په هغه کیګ دا هم شته چیګ ددیګ زهرو اثر د ابوبکر (رضي الله عنه) د مرګګ په وخت کیګ بیرته را شګکاره شو او همدا زهر بیګ د مرګګ سبب شول، مشکاة المصابیح باب مناقب ابیګ بکر ۵۵۲/۲

(3). فتح الباري ۷/ ۳۳۲

وخته به له دوی نه راووت، او داسې وخت به مکې ته رارسیده چې ګومان به کیده شپه یې همدلته تیره کړیده.

او قریشو به چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په خلاف کومې خبرې کولې، ټولې به یې اوریدلې ځان به یې ورباندې پوهاوه او بیا به د شپې په تیاره کې دوی ته ورتله او دا خبرې به یې ورسولې. د ابوبکر (رضي الله عنه) غلام (عامر بن فهیره) به رمه پووله، او کله به چې شپه پخه شوه، نو رمه به یې د غار خولې ته راوستله، او د غار دواړو ملګرو به شیدې څښلې او ارام به ویده کیدل، او عامر به بیا سهار وختي رمه بیرته بیوله. هغه دا درې واړه شپې همداسې کول[1] او د سهار له خوا به یې رمه په هغه لاره بیوله په کومه به چې عبدالله بن ابوبکر (رضي الله عنهما) تللی وُ تر څو د هغه پلونه رنګ کړي اثر او نښه یې پاتې نه شي.[2]

د قریشو منډې ترړې

هلته د توطئې د تطبیق د شپې په سهار قریش له خپلې ناکامۍ او د رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له نجات نه باوري شول نژدې وو چې لیونیان شي، لاره ورنه ورک شوه، لومړی خو یې علي (رضي الله عنه) راونیوه ښه یې وواهه، کعبې ته یې یووړ او هلته یې بندي کړ تر څو د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هکله معلومات ورنه واخلي.[3] او کله یې چې له علي (رضي الله عنه) نه څه بود (تر لاسه) نکړل، نو د ابوبکر (رضي الله عنه) کور ته ورغلل دروازه یې ور وټکوله د ابوبکر لور اسماء (رضي الله عنها) راووته، دوی ورته وویل: پلار دې چیرته دی؟ دې ځواب ورکړ، والله که خبره وم چې پلار مې چیرته دی. پدې ځواب سره خبیث ابوجهل داسې کلکه څپیړه ورکړه چې د غوږ لښتۍ یې ایسته ولویده.[4]

قریشو د یوې عاجلې او فوق العاده غونډې په نتیجه کې فیصله وکړه چې باید د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ملګري د نیولو لپاره یې ټول وسایل او امکانات په کار واچول شي، نو فوراً یې له مکې نه د باندې وتلې ټولې لارې تر کلکې وسله والې څارنې لاندې ونیولې، او اعلان یې وکړ هر چا که هغوی دواړه مړه یا

---

[1]. صحیح البخاري ۵۵۳/۱ . ۵۵۴

[2] ابن هشام ۴۸۲/۱

[3]. رحمة للعالمین ۹۲/۱

[4]. ابن هشام ۱/ ۴۸۷

ژوندي دوی ته راوستل، نو دوی به د هریوه په بدل کې سل اوښان جائزه ورکړي.[1]
ددې لویې جائزې له اعلان نه وروسته ټولو خپلې هڅې ګړندۍ کړې، پلي او سپاره او پل پیژوندونکي یوې خوا بلې خوا ته خواره شول، غرونه، دښتې، خوړونه او درې یې پلټلې، خو ټول نامراده وو او هیڅ یې په لاس نه ورتلل.
څنې پلټونکي ان د غار خولې ته ورغلل، خو الله پخپل کار کې غالب او برلاسی دی.
امام بخاري له انس او هغه له ابوبکر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: زه له نبي(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره په غار کې وم، کله مې چې سر راپورته کړ که ګورم چې د خلکو پښې راته ښکاریږي، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته مې وویل: که د هغوی کوم یو هسې لاندې وګوري نو مونږ به ویني.
ده وفرمایل: **[اسكت يا أبا بكر، اثنان، الله ثالثهما]، وفي لفظ: [ما ظنك يا أبا بكر باثنين الله ثالثهما]**. چپ یا ابوبکره! مونږ دوه یو دریم مو الله دی، او په بل لفظ کې راځي: ابوبکره! د هغو دوو کسانو په هکله څه ګومان کوې چې دریم یې الله دی.[3]
دا یوه معجزه وه چې الله تعالی خپل رسول پرې مشرف کړ، پلټونکي بیرته نا مراده ورنه وګرځیدل پداسې حال کې چې دده(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او هغوی تر مینځ یوازې څو قدمه فاصله وه او بس.

د مدینې په لار

کله چې د لټې او پلټنې هلې ځلې غلی شوې، او قریش له دریو ورځو مسلسلو خو بې نتیجې منډو، ترړو نه وروسته څه نا څه آرام شول. نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ملګري یې له غار نه د وتو تیاري ونیوله.
دوی له مخکې نه له عبدالله بن اریقط اللیثي سره چې په صحرایي لارو پیژندنه کې یې خاص مهارت درلود د پیسو په مقابل کې مدینې ته د رسولو خبره کړې وه.

---

[1]. صحیح البخاري ۱/۵۵۴
(3). صحیح البخاري ۱/۵۱۲ – ۵۵۸. د ابوبکر (رض) ویره د خپل حګان پخاطر نه وه، بلکه د ویرې سبب ییګ دا وُلکه چیګ په یوه روایت کیګ راحګي ده چیګ کله هغوی ولیدل نو د رسول الله (ص) په هکله أیر غمجن شو او ویی ویل: که زه ووژل شم نو یو سؤي یم پروا میګ نشته، خو که ته ووژل شی یا رسول الله !نو تګول امت هلاك شو، پدیګ وخت کیګ رسول الله (ص) ورته وویل:مه خفه کیإه الله زمونإ سره دی، مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) ۱۲۸.

نومـوړی هغـه وخـت لا مشـرک وُ، خـو دوی تـه د اعتمـاد وړ وُ خـپلې اوښـې يـې ورتـه سپارلې وې او دا وعده يې ورسره کړې وه چې درې ورځې وروسته بـه د غـار خـولې تـه راځي. همدا وه چې عبدالله بن اريقط د دوشنبې په شپه د هجرت د لومړې کـال د ربيـع الاول پـه لومړۍ نيټه چې د (۶۲۲م) کـال د سـپتمبر لـه (۱۶) مې سره سمون خوري اوښې د غار خولې ته راوستې. ابوبکر (رضي الله عنه) رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: پلار مې له تا قربان شه يا رسول الله! لـه دې دوو اوښـو نـه يوه د تا، او هغه بهتره اوښه يې ور وړاندې کړه. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل سيې ده خو په بيه.

پدې وخت کې اسماء بنت ابي بکر (رضي الله عنهما) ورته د لارې توښه راوړه، خو ددې د تړلـو لپـاره يـې څـه نـه وُ ورسره راوړي، او کله چې دوی د سفر اراده وکړه اسـماء (رضي الله عنها) څه پيدا نکړل چې هغه توښه پکې وتړي، نـو فـوراً يې د خپلې مـلا کمربند دوه ځايه کړ، په يوه ټوټه يې خوراک وتاړه او بله يـې تـر مـلا کـړه او پـه دې سره ذات النطاقين وبلله شوه.[1]

بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنـه) روان شـول، عـامر بـن فهيـره هـم ورسره وُ او لارې پيژنـدونکي_ عبدالله بـن اريقـط د بحـر د غـاړې (ساحل) لاره غوره کړه او همداسې مخکې لاړل.کله چې لـه غـار نـه ووتـل لومړی د جنوب پلو ته د يمن په لور لاړل، بيـا د بحـر د غـاړې پـه خـوا د غـرب (لويـديز) لـوري تـه راوګرځيـدل او مخکې لاړل تـر څـو داسـې لارې تـه ورسـيدل چې عـام خلـک بـه نـه وربانديې تلل، بيا د شمال لوري ته وګرځيدل او د سرې بحيرې غاړې ته نژدې په داسې لار روان شول چې له کوم يوه سړي پرته بل هيڅوک هم نه وربانديې تلل.

ابن اسحاق د هغو ځايونو نومونه ذکر کړيدي لـه کومـو نـه چې رسـول الله(صـلی الله عليـه و الـه وصـحبه وسـلم) پـه دې سفر کې تيـر شـويدی. هغـه وايـي: لارې پيژنـدونکي لومړی هغوی د مکې په لانديني برخه کې بوتلـل، بيـا د سـاحل پـه لاره روان شـول او د عسفان په لانديني برخه کې يې لاره غوځه کړه، بيا د امج پـه لانـدينی برخـه کـې روان وو او کله چې له قديد نـه تيـر شـول،نو بيـا يـې لاره غوځـه کـړه، همداسې مخکې د خرار په لاره لاړل بيا په ثنيه المره او وروسـې په لقفا او بيا د لقف له بيابان نه تير شول، وروسـې يې د مجاح بيابان (دښته) ونيوه، بيا د مجاح له ګرزندي (موړ) نه پورې وتل او د ذي الغضوين ګرزندی يې ونيو په ذي کشر ورننوتل او داسې په جداجد بيا پـه اجرد،

---

[1]. صحيح بخاري ۵۵۳/۱ – ۵۵۵. ابن هشام ۴۸۲/۱

ذاسلم او د اعداء لـه لارې د تعهـن پـه دښتـه او مخکې پـه عبابیـد او داسې پـه فاجـه بالاخره په عرج راکوز شول، بیا د رکوبه په ښی خوا کې له ثنیه العائر نـه تیـر شـول، او د رئم په وادۍ کې راکوز شول او مخکې د قبا[١] په لور لاړل.

اوس راځئ د لارې په دوران کې واقع شوې ځنې پیښې تر نظر تیرې کړو:

١- بخاري روایت کوي چې ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) وایـي: کله چې د شپې (له غاره ووتلو) نو دا ټوله شپه او سبا ورځ تر غرمې مو مزل وکړ، دغـه وخت لاره بالکل خالي وه هیڅ لاروی هم نه لیدل کیده، کـه ګـورو چې یـوه لویـه پرښـه ده او پـه سیوره یـې تـر اوسـه لا لمـر نـه ؤ راغلی، مونـږ همدلتـه واړول. مـا پخپـل لاس رسـول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) تـه ځـای برابـر کـړ، او یـو پوستین مې وربانـدې اوار کړ او ورته ومې ویل: دلته ویده شه یا رسول الله (ص)! زه به د شـا او خـوا څارنـه او مراقبت کوم. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ویده شو او ما څارنه کوله، پدې وخت کې مې یو شپون ولیـد چې رمـه یـې د پـــرښـې پـه خـوا را روانـه کړیـده، غواړي زمونږ په شان دلته واړوي، ما ورته وویل: ته د چا یې؟ هغه د مکې یا د مـدینې د کوم سړي نوم واخیست. ورته ومې ویل: میږې دې شیدې لري؟ ده وویـل: هـو. ورتـه و مې ویل : آیا لـوشې یې؟ و یې ویل: هو، یوه میږه یې راونیوه تر څو ویې لوشي. ما ورته وویل: دا تی یې له خاورو، ویښتـانو او نـورو شیانو نـه پـاک کـړه، بیـا یـې پـه یـوه لوښي کې شیدې ر ا ولـوشلې. له ما سره یوه چرمې بدنۍ وه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بـه اوبـه ورنـه څښلې او اودس بـه یـې وربانـدې کـاوه. بیـا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته راغلم، خو مناسبه مې ونـه لیـده چې راویښ یې کړم، همـلتـه ورتـه ولاړم تـر څـو راویـښ شـو، نـو فـورا مـې پـه شیدو لـږ اوبـه وراچولې تر څو لاندینۍ برخه یې یخه شوه او ورتـه ومـې ویـل: مهربـانـي وکـړه شـیدې وڅښـه یـا رسـول الله (صـلی الله علیـه وسـلم)! رسـول الله(صـلی الله علیـه و الـه وصـحبه وسلم) دومره شیدې وڅښلې چې زه ډیر پرې خوښ شوم، بیـا یـې وفرمایـل: د حرکت وخت ندی؟ ما ځواب ورکړ: هو د تګ وخت دی، بیا روان شوو.[٢]

٢- پدې سفر کې د ابوبکر (رضي الله عنه) عـادت دا ؤ چې پـه رسـول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پسې به وروسته په اوښـه سپور ؤ. او څرنګـه چې لـه عمـره

---

(1). ابن هشام ۴۹۱/۱ - ۴۹۲

(2). صحیح بگخاري ۵۱۰/۱

پوخ ښکاریده نو د خلکو توجه به هم همده ته وه، او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په څیره کې د ځوانۍ نښې ډیرې وې، نو د خلکو زیاته توجه به نه وه ورته. او همدا وجه وه چې کله به له چاسره مخامخ شول نو لومړی به یې له ابوبکر (رضي الله عنه) نه پوښتنه کوله چې دا سړی څوک دی؟ ابوبکر (رضي الله عنه) به یې په ځواب کې ویل: دا زما لارښود دی، اوریدونکي به داسې گومان کاوه چې دا لار ښیي په کومه چې روان دي، خو دده مراد به هغه د خیر او دین لاره وه.[1]

۳- سراقه بن مالک چې د هغوی په لټه پسې وتلی ؤ وایي: زه د خپل قوم بني مدلج له خلکو سره ناست وم چې له دوی نه یو سړی راغی راته ودریده او وې ویل: اې سراقه! ما همدا اوس له ساحل سره څو کسان ولیدل، فکر کوم چې هغه محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ملگري یې دي. سراقه وایي: زه پوه شوم چې دا کسان همدوی دي، خو ده ته مې وویل: دا هغوی نه شي کیدلای، او دا تا چې څوک لیدلي هغه فلانی او فلانی دي چې زمونږ له مخې تیر شول، بیا څه وخت همدلته مجلس کې پاتې شوم، وروسته پاڅیدم او کور ته لاړم. خپلې وینځې ته مې امر وکړ، چې آس وباسي او هلته د غونډۍ شا کې راته انتظار وکړي. ما خپله نیزه راواخیسته او د کور له وروستنۍ دروازې نه پداسې حال کې ووتلم چې د نیزې څوکه مې په ځمکه لگوله او پورتنۍ خوا مې یې هم کښته نیولې وه، آس ته ورغلم ورباندې سپور شوم او پوه شوم چې هغه مې د معمول په شان په منډو منډو مخکې وړي ان تر دې چې دوی ته ورلنډ شوم، دلته مې آس بودري وکړه او زه ورنه راپریوتم، بیا راپورته شوم توبرې ته مې لاس کړ او د فال غشي مې ورنه راوایستل، فال مې ورباندې واچوه چې آیا دوی ته زیان ور ورسوم او که نه؟ نو هغه غشي راووت چې زما خوښ نه ؤ، خو ددې غشي پروا مې ونکړه، په آس سپور شوم او په چټکۍ سره یې دوی ته دومره ورلنډ کړم چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د قرائت آواز مې واورید. هغه خپل قرائت کاوه هیڅ بل طرف ته یې التفات نه کاوه، خو ابوبکر (رضي الله عنه) ډیر یوې خوا بلې خواته کتل، پدې وخت کې زما د آس پښې ان ترگونډو په ځمکه کې خښې شوې زه هم ورنه ولویدم، بیا مې آس وواهه او هغه په ډیر مشکل سره خپلې پښې راوایستلې کله چې نیغ ودرید، نو د پښو له نښانو نه یې د دود په شان گرد پورته شو، دلته مې بیا په غشو فال واچوه، بیا هغه غشی راووت چې زما نه ؤ خوښ، نو د امان غږ مې ورباندې وکړ.

[1]. صحیح بخاري له انس (رضي الله عنه نه ۱/ ۵۵۲

هغوی راته ودریدل، ما په آس پښه وروارولـه او ورغلم او هغـه وخت چي زه لـه دوی نه منع کړی شوی وم، نو دا خبره مې په زړه کې پخه شوې وه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به غالب او امر به یې برلاسی کیږي، ورته ومې ویـل: ستا قوم ستا په سر جایزه ټاکلې ده، او لدینه مې هم خبر کړ چې خلک دده په هکله څه نیت او اراده لري، او خپـل زاد او توښـه مـې ور وړانـدې کـړه، خـو هغـوی څـه ورنـه وانخستل نه یې تکلیف راکړ او نه یې د څه سوال رانه وکړ، یوازې دومره یې راته وویل: چې حال پټ ساته. ما ورته وویل: د امن خط راتـه ولیکـه، نو عـامر بـن فهیـره تـه یـې د خط لیکلـو امـر وکـړ، هغـه د پوستکي پـه یـوه ټوټـه خط ولیکـه، بیـا رسـول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مخ په وړاندې لاړ.(۱)

پدې هکله له ابوبکر (رضي الله عنه) نه هم یو روایت را نقـل شـویدی هغـه وایـي: مونږ روان شوو، او خلک زمونږ په لټه کې وو، خو لـه سراقه پرتـه هیڅـا هـم و نـه مونـدو، او کله چې د سراقه آس را لنډ شو ما وویل: یا رسول الله! دا دی دا پلټونکی راورسیده ده وفرمایل: (**لا تحزن ان الله معنا**)(۲)

سراقه بیرته مکې ته ستون شو او خلک لا پـه تـپ او تـلاش کې وو، ده ورتـه وویـل: مـا مکمل او پوره احوال درته راوړی، نور دلته ستاسې هلې ځلې بې ګټې دي، پدې خوا کې چې څه لازم ؤ هغه وشول. (او پدې سره یې خلک راستانه کړل، نوموړی د ورځې په پیل کې د هغوی په لټه پسې وتلی ؤ،خو د همدې ورځې په پای کې د هغوی نګهبـان او ساتونکی ګرزیدلی ؤ.(۳).

۴- <u>پدې سفر کې یې</u> د خزاعیـه کورنـۍ د ام معبـد نـومې ښځې پـه دوو خیمـو هـم ګـذر وشو. نوموړې مشهوره او تکړه ښځه وه، زیـاتره بـه څـرخ پـه لاس د خیمې پـه خولـه کې ناسته وه، او چې څوک به ورتلل نو د خوراک او څښاک بند وبست به یې ورته کاوه. رسول الله(صلی الله علیـه و الـه وصـحبه وسـلم) او ملګري یـې د څـه شـي غوښـتنـه ورنـه وکړه، دې ورته وویل: قسم په خدای که مو څه درلودلی نو ستاسې پـه میزبانـۍ کې بـه مو کوتاهي نه وای کړې، زمونږ میږې هم ډیرې لیرې دي. دغه کال هم ډیر وچ ؤ.

(1). نفس المصدر ۵۵۴/۱. د بني مدلج مېنه رابغ ته نژدې وه، سراقه هغه وخت ورپسې ووت چې دوی له قدید نه بر ختلي وو. په غالب ګومان سره سراقه د دوی د سفر په دریمه ورځ ورپسې وتلی ؤ.
(2). صحیح البخاري ۵۱۲/۱
(3). زاد المعاد ۵۳/۲

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وکتل او د خیمې په کنج یې یوه میږه ولیده، نو یې وفرمایل: [ما هذه الشاة یا أم معبد؟]دا څه ډول میږه ده؟ اې ام معبد! دې وویل: دا د ډیرې کمزورۍ له امله له رمې پاتې شویده. هغه (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: [هل بها من لبن؟]شیدې کوي؟ دې وویل: دا له پښو لویدلې او شیدې؟! ده ورته وفرمایل: [أتأذنین لی أن أحلبها؟] اجازه راکوې چې ویې لوشم؟ دې وویل: مور او پلار مې له تا قربان، که لازم وینې نو ویې لوشه!

نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پخپل مبارک لاس د هغې غولانځه مسحه کړه، بسم الله یې وکړه او دعا یې ولوستله، یو ځل یې غولانځه ډکه شوه، او پښې یې سره لیرې کړې، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ام معبد هغه لوی لوښی وغوښت کوم چې د یوه ټولګي لپاره بس وُ، میږه یې پکې ولوشله تر څو په مورګو يې ځګ ودرید، بیا یې ام معبد ته شیدې وروڅښلې تر څو ښه مړه شوه، بیایې خپل ملګري ماړه کړل په پای کې یې پخپله وڅښلې، او ورپسې یې میږه بیا ولوشله تر څو لوښی ښه ډک شو او له دې سره یې پریښود او دوی وخوځیدل.

لږ ساعت وروسته ابو معید له خپلو کمزوریو، سستو او ډنګرو وزو سره راورسید، او کله یې چې شیدې ولیدلې، حیران شو، خپلې ښځې ته یې وویل: دا شیدې له کومه شوې؟ رمه خو لیرې ده، او په کور کې هم شیدې ورکوونکې میږه نشته. دې ورته وویل: قسم په خدای همدا اوس یو ډیر مبارک سړی رانه رخصت شو، چې دا او داسې خبرې یې وې، او حال یې داسې او داسې وُ. ده وویل: هو فکر کوم دا هغه څوک دی چې قریش یې لټوي، نو اې ام معبد راته معرفي یې کړه او نښې یې راته ووایه! دې هم پخپله بلیغه ژبه د هغه عظیم صفات داسې ورته بیان کړل که ته به وایې همدا اوس یې په مخ کې ولاړ دی، د کتاب په پای کې به دا بیان رانقلوو. ابو معید وویل: قسم په خدای چې دا د قریشو هماغه ملګری دی د کوم په هکله چې دوی مختلفې خبرې کوي، زه د هغه د ملګرتیا اراده لرم، او د امکان په صورت کې به حتماً دا کار سرته رسوم.

له بلې خوا هلته مکه کې یو داسې آواز پورته شو چې ټول خلک یې اوري، خو ویونکی یې نه ښکاري دا آواز داسې وُ:

جزی الله رب العرش خیر جزائه — رفقین حـــلا خیمـــتي ام معبد
هـــما نـــزلا بالبر و ارتحـــلا به — و افلـــح من امسی رفیق محمد

فيـــا لقصـــــي ما زوی الله عنكم به من فعال لا يجازی و سؤدد

ليهـــن بني كعـــب مـــكان فتاهم و مقعـــدها للمـــؤمنين بمرصد

سلـــوا اختـــكم عن شاهًا و انائها فانكم ان تســـالوا الشاة تشهد

[ترجمه: د عرش مالک الله دې دوو هغو ملګريو ته بهترينه جزا او بدله ورکړي کوم چې د ام معبد خيمې ته راغلي وو، دوی دواړه هلته په خير او نيکۍ راغلي وو او بيرته په خير او نيکۍ سره ولاړل، او بريالي دي هغه څوک چې د محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ملګرتيا کوي، اې قصي! الله تعالی له هغه سره څومره بې مثاله کارنامې او سرداری له تاسې نه يووړه (او يا: مبارکې دې وي تا قصي ته چې الله (جل جلاله) د محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په واسطه له تاسې نه يې ساري سرداري وانه خستله). بنو کعب ته دې د دوی د سياه سرې کور او د مؤمنانو د نګهداشت ځای مبارک وی، تاسې له خپلې خور نه ددې د ميږې او لوښي په هکله پوښتنه وکړئ، که تاسې له هغه ميږې نه هم وپوښتئ نو هغه به هم شاهدي ووايي.]

اسماء (رضي الله عنها) وايي: مونږ نه و خبر چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کومې خوا ته تللی، تر څو د مکې له لانديني برخې نه يو جن (پيری) راغی او دا پورتني ابيات يې وويل، خلک ورپسې ورغلل او ورپسې ورتلل آواز يې اوريده خو هغه يې ليده نه، تر څو هغه د مکې له پورتنۍ برخې نه ووت. اسماء (رضي الله عنها) وايي: کله مو چې دا خبرې واوريدلې نو پوه شوو چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مدينې لوري ته تللی دی.[1]

۵- رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د لارې په اوږدو کې له بريده بن حصيب اسلمي سره هم مخامخ شوی ؤ. نوموړی د خپل قوم مشر ؤ او د قريشو له طرفه د اعلان شوې لويې جايزې ګټلو په طمعه د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) په لټه پسې وتلی ؤ، خو کله چې له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره مخ شو او د هغه مبارکې خبرې يې واوريدې، نو په همغه ځای د خپل قوم له اويا کسانو سره يو ځای په اسلام مشرف شو، بيايې خپله پګړۍ را خلاصه کړه او د بيرغ په څير يې د نيزې په څوکه کې ټينګه کړه، پدې سره يې دا اعلانول غوښتل چې دا دی د امن او سلامتيا پاچا را روان دی تر څو دا دنيا په

(1). زاد المعاد ۲/۵۳ - ۵۴

عدل او انصاف سره ودانه کړي.[۲]

وعن عبد الله بن بريدة أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يتفاءل ولا يتطير، فركب بريدة في سبعين راكبًا من أهل بيته من بني سهم، فلقى النبي صلى الله عليه وسلم، فقال له: [ممن أنت؟] قال: من أسلم، فقال: لأبي بكر: سلمنا، ثم قال: [مِمَنْ بني مَنْ؟] قال: من بني سهم. قال: [خرج سهمك].

له عبد الله بن بريده نه روايت دی چې رسول (صلى الله عليه وسلم) به بد شګوني نه کوله هر څه يې په نيک فال نيول، د خپل قوم بني سهم له اويا سپرو کسانو سره ووت، کله چې له رسول (صلى الله عليه وسلم) سره مخ شو، پوښتنه يې ترې وکړه: له کوم قوم نه يې؟ ده وويل: له اسلم نه. رسول (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل: په امن شوو. بيا يې وفرمايل: له کومې کورنۍ نه. ده وويل: له بني سهم نه. رسول (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل: برخه دې ووته.

۶- د هجرت په لاره زبير (رضي الله عنه) هم د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په ملاقات مشرف شو، زبير (رضي الله عنه) چې له يوې ډلې مسلمانو تاجرانو سره له شام نه راګرزيدلی ؤ، رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) ته يو يو جوړ سپينې جامې هديه کړې.[۱]

قبا ته د رسول الله(ﷺ) تشريف راوړل

د د وشنبې په ورځ د نبوت د څوارلسم او د هجرت لومړني کال د ربيع الاول په اتمه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۲۳) مې سره سمون خوري رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) قبا ته ورسيد.[۲]

عروه بن الزبير وايي: په مدينه کې مسلمانانو له مکې نه د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د روانيدو خبر اوريدلی ؤ، نو هر سهار وختي به د حره (ډاګ) په خوا

(2). رحمة للعالمين ۱۰۱/۱

[۱]. دا له عروة بن الزبير نه د امام بخاري روايت دی ۵۵۴/۱

[۲]. رحمی للعالمين ۱۰۲/۱. پدې ورځ د رسول الله (ص) عمر پوره ۵۳ کاله ؤ او که د نبوت پيل دعام الفيل د (۴۱) کال د ربيع الاول له ۹ نه ومنو، نو پدې ورځ د نبوت پوره ديارلس کاله تير شوي وؤ او که د هغوکسانو رايه ومنو چې وايي رسول الله (ص) د عام الفيل په (۴۱) کال د رمضان په مياشت کې په نبوت مشرف شوی ؤ، نو پدې ورځ (قباء ته رسيدو په ورځ) د نبوت (۱۲) کاله پنځه مياشتې (۱۸) يا (۲۲) ورځې تيرې شوې وې.

راوتل او هلته به يې تر ټکنده غرمې پورې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) انتظار يوست. يوه ورځ هغوی له ډېر انتظار وروسته بيرته کورونو ته ستانه شول، پدې وخت کې يو يهودی د کوم شي د کتلو لپاره خپل برج ته ختلی ؤ که ګوري چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ملګري يې په سپينو جامو کې چې د سپوږمۍ په شان ړنا کوي را روان دي، نو يو ځل يې له خولې نه په لوړ آواز داسې الفاظ ووتل: اې عربو! دا دی ستاسې هغه پلار چې تاسې يې په انتظار کې وئ! ددې آواز په اوريدو سره مسلمانان ټول راپورته شول خپلې وسلې يې واخيستې او د خپل رهبر استقبال ته ور روان شول.[1]

ابن قيم وايي: په همدې وخت کې په بني عمرو بن عوف (د قبا اوسيدونکي وو) کې هم د تکبير آوازونه اوچت شول. مسلمانانو له ډېرې خوشالۍ نه په لوړ آواز تکبيرونه ويل او دده مبارک استقبال ته ور روان وو، تر څو حضور ته ورسيدل او د نبوت په تحيه (سلام) سره يې دده استقبال وکړ او لکه د بوراګانو په شان له خپل لاربنود نه راتاو وو، او رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د وقار او عظمت د لوی غر په شان د دوی په مينځ کې تشريف درلود او د الله تعالی له خوا نه دا آيتورباندې نازل شو[2]:

((...فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ)) (التحريم-٤) [نو بيشکه الله همغه مدد ګار دی د هغه (نبي) او جبريل او صالح د مومنانو (يې هم مدد ګاران دي) او ملائکې (يې هم) وروسته له دغه (مددګارۍ نه) مددګاراني دي.]

عروه بن الزبير وايي: له خلکو سره له ليدو کتو وروسته رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له خلکو سره يو ځای ښي طرف ته لاړ او د بني عمرو بن عوف په ښه کې يې واړول. دا د ربيع الاول مياشت او د دوشنبې ورځ وه.

دلته ابوبکر (رضي الله عنه) د خلکو د هرکلي لپاره ودريد او رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) چوپ ناست ؤ او هغه انصار (رضي الله عنهم) چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) يې مخکې نه ؤ ليدلی هغوی به د سلام او ښه راغلاست پخاطر مستقيما ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورتلل، تر څو په رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) لمر راغی، نو ابوبکر (رضي الله عنه) خپل ځادر

---

(1). صحيح البخاري ٥٥٥/١

(2). زاد المعاد ٥٤/٢

و اخيست او په رسول (صلی الله عليه وسلم) يې سيوره جوړه کړه، پس لدينه خلکو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وپيژانده.[1]

مدينه د استقبال او هرکلي پخاطر ټوله شور او زوړ اخيستې وه، او داسې يوه ورځ وه چې د مدينې په تاريخ يې ساری نه موندل کيږي. پدې ورځ يهودانو هم د نبي حبقوق (عليه السلام) د هغه زيري ريښتينوالی په سترګو ليده چې ويل به يې: الله د جنوب تيمان له لوري او هغه چې قدوس دی د فاران د غرونو له خوا راغلی.[2]

رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په قبا کې د کلثوم بن هدم او په بل روايت د سعد بن خيثمه په کور کې واړول، خو لومړنی قول راجح دی.

علي (رضي الله عنه) درې ورځې نور په مکه کې پاتې شو، تر څو يې له رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره د خلکو ايښودل شوي امانتونه يې ټول خپلو خاوندانو ته تسليم کړل. بيا يې په پليو پښو د هجرت لار ونيوه، له مکې مکرمې نه د مدينې منورې په لور وخوځيد تر څو په قبا کې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) سره د کلثوم بن الهدم په کور کې يو ځای شو.[3]

رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په قبا کې څلور ورځې (دوشنبه، سه شنبه، چارشنبه، پنجشنبه)[4] تيرې کړې او دلته يې د قباء جومات جوړ کړ او لمونځ يې پکې ادا کړ. دا دده له نبوت نه وروسته لومړنی جومات دی چې تهداب يې په تقوی سره ايښودل شويدی، تر څو په پنځمه يعنی د جمعې په ورځ د الله تعالی د امر مطابق په خپله سپرلۍ چې ابوبکر يې رديف (ملګری) ؤ سپور شو، خپلو ماما خيلو (بني نجار) ته يې اطلاع ورکړه، هغوی له تورو سره ورته راغلل او بيا د مدينې په لور ورسره روان شول. او کله چې بني سالم بن عوف ته ورسيدل، نو د جمعې د لمانځه وخت شو، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د بطن وادي په هغه ځای کې د

---

(1). صحيح البخاري ۵۵۵/۱

(2). صحيفۍ حبقوق بايبل (۳: ۳)

(3). زاد المعاد ۵۴/۲. ابن هشام ۴۹۳/۱. رحمت للعالمين ۱۰۲/۱

(4). دا د ابن اسحاق روايت دی. ابن هشام ۴۹۴/۱وګوره، علامه منصور پوري هم همداروايت غوره ګڼلی دی . رحمۍللعالمين ۱۰۲/۱ وګوره، په بخاري کې راځي چې رسول الله (ص) په قبا کې (۲۴) ورځې تم شوی ؤ (۱-۶۱) په بل روايت له لسو ورځو نه څو شپې زياته موده (۵۵۵/۱) او په دريم روايت (۱۴) ورځې پاتی شوی ؤ، اين قيم دا (۱۴) ورځې غوره ګڼي او پخپله وايي چې رسول الله (ص) په دوشنبه قباته رسيدلی او د جمعی په ورځ ورنه روان شويدی. (زاد المعاد ۵۴/۲-۵۵) او ښکاره ده چې د دوشنبي او جمعی تر مينځ له لسو ورځو زياتی نه وی بيله دې چې د وتو او رسيدو دوی ورځې ورسره حساب کړو او پدې سره هم له (۱۲) ورځو نه شي زياتيدای البته په دوو هفتو کې.

جمعې لمونځ ادا کړ چيرته چې اوس يو جومات ورباندې جوړ شويدی، او ددې لمونځ کوونکو شميره سلو تنو ته رسيده[1].

رسول الله(ﷺ) په مدينه کې

د جمعې له لمانځه وروسته رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته تشريف يوړ، او له همدې ورځې نه د يثرب نوم مدينه الرسول شو، او اوس د اختصار په توګه مدينه ورته ويل کيږي. دا يوه تاريخي او بې ساري ورځ وه، د مدينې ټولی لارې او کوڅې د تکبير، تحميد او تقديس نارو په سر اخيستې وې.

او د انصارو لوڼو له ډيرې خوشالۍ نه دا ابيات ويل:

طلع البــــدر علينا	من ثنيات الوداع
وجب الشكر علينا	مـــا دعا لله داع
ايهـــا المبعوث فينا	جئت بالامر المطاع

[ترجمه: د جنوبي لوري له غرو (ثنيات وداع) نه په مونږ باندې د څوارلسمې سپوږمۍ راوختله. په مونږ تر هغې د الله شکر واجب دی، تر څو بلونکی د خدای لورته بلنه کوي. اې مونږ ته راليږلی شويه! دا ستا د حکم اطاعت فرض دی.][2]

انصار (رضي الله عنهم) که څه هم د زياتې سرمايې خاوندان نه وو، خو هر يوه يې دا هيله او آرزو درلوده چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) يې ميلمه شي، او دده په کورکې واړوي، نو په هر يوه کور به چې تيريده د کور مالک به يې د اوښې واګې نيولې او ورته ويل به يې: تشريف راوړئ دلته زيات تعداد ډير ساز او سامان،

---

[1].صحيح البخاري ۵۵/۱_۵۶۰. زاد المعاد ۵۵/۲. ابن هشام ۴۹۴/۱. رحمۍ للعالمين ۱۰۲/۱.

[2]. ابن قيم ليکې چې دا اشعار له تبوک نه د رسول الله (ص) د راستنيدو په وخت کې ويل شويدی او وايي څوک چې ګمان کوي دا اشعار مدينې ته د رسول الله (ص) د داخليدو په وخت کې ويل شوي هسې بې اساسه خبره کوي (زاد المعاد ۱۰/۱/۳ خو ابن قيم پدې هکله څه قوي دليل ندی وړاندې کړی. او دده په خلاف منصور پوري دا خبره ثابته او راجحه بولي چې وايي دا اشعار مدينې ته د داخليدو په وخت کې ويل شويدي او له ده سره د خپلې خبرې د اثبات لپاره کافي او معقول دلايل هم موجود دي چې ردول يې ممکن ندي . رحمۍ للعالمين ۱۰۶/۱ وګوره.

وسله او حفاظت ستاسې په خدمت کې دي. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به ورته فرمایل: **[خلوا سبیلها فإنها مأمورة]**اوښه پرېږدئ دا مأموره شویده! او ښه روانه وه تر څو د مسجد نبوي ځای ته ورسیده او هلته چو شوه، خو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورنه کوز نه شو، اوښه پاڅیده لږ وړاندې لاړه، بیایې یوې خوا بـلې خواته وکتل بیرته راوګرځیده او پخپل لومړني ځای چو شوه. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورنه کوز شو. دا د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ماما خیلو بني النجار ځای وُ، او دا د الله له لوري اوښې ته توفیق وُ ځکه ده غوښتل چې د خپلو ماما خیلو د عزت او احترام پخاطر له دوی سره واړوي، پدې وخت کې خلکو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته له دوی سره د تلو پیشنهادونه کول، خو ابو ایوب الانصاري (رضي الله عنه) وار ړومبی کړ او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بار او کجاوه یې خپل کورته یووړه، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: **[المرء مع رحله]**. مسافر له خپل بار او کجاوې سره وي. او اسعد بن زراره راغی او د اوښې پړی یې ونیوه او له ځان سره یې بوتلله او له همده سره وه.[۱]

امام بخاري له انس نه روایت کوي وایي: رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: **[أي بیوت أهلنا أقرب؟]** . زمونږ د خلکو نه دکوم یوه سړي کور ډېر نژدې دی؟ ابو ایوب ورته وویل: **فقال أبو أیوب: أنا یا رسول الله ، هذه داری، وهذا بأبي،** زما کور ډېر نژدې دی یا رسول الله ! دا مې کور او دا یې دروازه ده. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: **قال: [فانطلق فهيئ لنا مقيلًا]** درځه، او زمونږ لپاره د قیلولی (د غرمې په وخت د خوب) ځای برابر کړه. هغه عرض وکړ: **قال: قوما على بركة الله** تاسې دواړه مهرباني وکړئ د الله په برکت سره[۲].

څو ورځې وروسته د رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بي بي ام المؤمنین سوده او دواړه لوڼې یې فاطمه او ام کلثوم، او اسامه بن زید او ام ایمن له عبدالله بن ابوبکر چې عائشه او د ابوبکر نوره کورنۍ یې را ایستلې وه را ورسیدل (رضي الله

---

[۱]. رحمة للعالمین ۱۰۲/۱ زاد المعاد ۵۵/۲

[۲]. صحیح البخاري ۵۵۲/۱

عنهم اجمعین) خو حضرت زینب (رضي الله عنها) هملته په مکه کې له ابو العاص سره پاتې شوه ځکه هغه اجازه نه ورکوله، تر څو له بدر وروسته را مهاجره شوه.[۳]
عائشه (رضي الله عنها) وايي: کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته ورسید ، هلته ابوبکر او بلال (رضي الله عنه) سختې تبې ونیوله، زه ورغلم او ورته ومې ویل: پلار جانه څنګه یې؟ او بلاله ته څنګه یې؟ دا وايي چې ابوبکر (رضي الله عنه) به د تبې په وخت کې داشعر وایه:

کل امرئ مصبح في اهله و الموت ادنی من شراك نعله

هر چا ته پخپل کور کې سهار په خیر (صبح بخیر) ویل کیږي، پداسې حال کې چې مرګی یې د څپلۍ له تسمې نه هم ورلنډ دی. او وايي کله به چې د بلال حالت لږ غوندې ښه شو نو پخپل ښکلي آواز سره به یې داسې ویل:

الا لیت شعري هل ابیتن بواد و حولي اذخر و جلیل

وهل اردن یوما میاه مجنة وهل یبدون لي شامة و طفیل

[کاشکي خبر وای چې کومه شپه په وادي (مکه) کې تیرولی شم او شا او خوا مې اذخر او جلیل بوټي وای او آیا کومه ورځ به مې د مجنی په چینه ګذر شي، او آیا د شامې او طفیل غرونه به بیا ووینم.] عائشه (رضي الله عنها) وایي: زه بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته ورغلم او لدې حال نه مې خبر کړ. نو رسول (صلی الله علیه وسلم) د اسې وفرمایل: [اللهم العن شیبة بن ربیعة، وعتبة بن ربیعـــة، وأمیة بن خلف، كما أخرجونا من أرضنا إلى أرض الوباء].
خدایه! په شیبه بن ربیعه او عتبه بن ربیعه، او امیه بن خلف لعنت وکړې، هغوی مونږ له خپل وطن نه د رنځونو ځمکې ته راوشړلو. ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: [الله م حبب إلينا المدينة كحبنا مكة أو أشد، وصححها، وبارك في صاعها ومدها، وانقل حماهـــا فاجعلـــها بالجُحْفَة]. یا الله ته زمونږ په زړونو کې د مکې د محبت په شان او یا له هغې نه هم زیات د مدینې محبت واچوې، اې خدایه! ته د مدینې فضا او هوا صحیح او صحت ورکوونکې وګرزوې، او ددې ځای د غله جاتو په پیمانو کې برکت واچوې، او ددې

---

[۳]. زاد المعاد ۵۵/۲

Comment:

ځای تبه له دې ځایه اوچته کړې او په جحفه کې یې و ګرځوې [۱].

الله تعالی د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دعا قبوله کړه د مدینې حالات یې بدل کړل. دلته د دعوت مکي دور پای ته ورسید ، او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ژوند د لومړۍ برخې حالات او واقعات مو هم همدلته تر نظر تیر کړل.

۱. صحیح البخاري ۵۸۸/۱ - ۵۸۹

د مدينې ژوند

مدني دور په دريو مختلفو مرحلو ويشلای شو:

١- لومړنۍ مرحله چې مختلف مشکلات او فتنې پکې راولاړې شوې وې، له يوې خوا کورني خنډونه بې شميره وو، له بلې خوا دښمنانو له بهر نه د مدينې د ختمولو کوښښونه کول. دا مرحله د حديبيې په سوله يعنی د شپږم هجري کال د ذي القعدې په مياشت کې پای مومي.

٢- له شرک او بت پرستانو سره د اوربند، او اسلام ته د پاچايانو د رابللو مرحله، چې د مکې په فتحه يعنی د اتم هجري کال د رمضان په مياشت کې پای ته رسيږي.

٣- د الله په دين کې د ډلو ډلو خلکو داخليدلو، او مدينې ته د بيلابيلو اقوامو او قبايلو د راتګ مرحله، او دا د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ژوند تر پايه يعنی د يوولسم هجري کال تر ربيع الاول پورې ادامه مومي.

لومړنۍ مرحله

د هجرت په وخت کې د مدينې حالات

هجرت يوازې له شر، فتنې او ملنډو نه د نجات په معنی نه ؤ، بلکه ددې تر څنګ هجرت په نوي او آرام وطن کې د يوې نوې ټولنې د جوړېدو ګډکوښښ او پيغام هم ؤ. او همدا وجه وه چې په هر مسلمان باندې دا فرض شول چې د خپل توان په اندازه ددې نوي وطن په جوړېدو کې برخه واخلي، او ددې وطن په ترقۍ، آرامۍ او دفاع کې خپل ټول زور او توان په کار واچوي.

بيشکه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ددې نوې ټولنې يوازينی امام، مشر، او لارښود و، او د ټولو امورو او کارونو واګې په بشپړه توګه د همده په لاس کې وې.

رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په مدينه کې له دريو مختلفو او بېلا بېلو داسې قومونو سره مخامخ ؤ چې حالاتو يې يو له بل سره ډېر توپير درلود، مسائل او مشکلات يې هم سره بېل او ګوښي وو، دا درې قومونه عبارت وو له:

۱ـ نيک، مکرم او غوره اصحاب (رضي الله عنهم).

۲ـ د مدينې هغه اصلي اوسېدونکي چې لا تر اوسه يې له شرک نه نجات نه ؤ موندلی.

۳ـ يهود.

الف: د اصحابو (رضي الله عنهم) له هغه مسايلو نه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورسره مخ ؤ، يوه هم دا مسئله وه چې دلته د مدينې حالات د مکې له حالاتو نه بالکل جدا او بېل وو، ځکه هغوی په مکه کې که څه هم د يوې کلمې او يوه هدف درلودونکي وو، خو په بېلابېلو کورونو کې ويشل شوي، رټل شوي، غم ځپلي او مظلومان وو، د هيڅ شي واک او اختيار يې نه درلود، ټول کارونه د دوی د دښمنانو په لاس کې وو، هغوی هلته ددې وس او توان نه درلود چې د ځانګړيو موادو او اصولو درلودونکې داسې يوه نوې اسلامي ټولنه جوړه کړي چې له همغو اصولو پر ته په نړۍ کې هيڅ يوه انساني ټولنه په پښو نه شي درېدای، او همدا علت دی چې مکي سورتونه يوازې اسلامي اصول او مبادئ په ګوته کوي، داسې

امرونه نه کوي چې هر څوک په ګوښې توګه عمل ورباندې کولی شي، او ورسره د نيکو اخلاقو، خير او نيکۍ لورته بلنه او له رذائلو او بد اخلاقيو نه منع کوي.
خو په مدينه کې وضعه بدله وه، دلته له لومړنۍ ورځې نه مسلمانان د خپل واک او اختيار خاوندان وو، هيڅا ورباندې تسلط او واکمني نه درلوده. نو اوس ددې وخت ؤ چې هغوی نور بايد د ترقۍ، آبادۍ، اقتصاد، سياست، حکومت، سولې، جنګ، او نورو ژوندينو امورو په هکله فکر وکړي، او نور دا په کار وه چې دوی ته حلال، حرام، عبادت ، اخلاق او نور مسايل په مفصله توګه بيان او توضيح کړای شي.
اوس ددې وخت رارسيدلی ؤ چې هغوی يوه بيله ټولنه جوړه کړي، داسې اسلامي ټولنه چې په هر څه کې له جاهلي ټولنې نه مختلفه، او د بشري نړۍ له هرې بلې ټولنې نه اوچته او ځانګړې وي.او د هغه اسلامي دعوت ممثله او نماينده ټولنه وي د کوم په لار کې چې مسلمانانو پوره لس کاله ډول ډول کړاونه او تکليفونه ګاللي وو.
او دا خو څرګنده ده چې ددې ډول يوی ټولنې جوړول د ورځې، مياشتې او کال خبره نده، بلکه دا اوږد وخت په کار لري تر څو تشريع او قانون جوړول له تربيې، تعليم او عملي تمرين سره خوا په خوا په تدريجي توګه د تکامل پړاو ووهي. الله تعالی پخپله ددې تشريع کفيل ؤ، او د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وظيفه ددې قانون تنفيذ او تطبيق او دې لور ته لارښوونه او په همدې قانون سره سم د مسلمانانو روزنه وه: ((هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمْ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ)) (الجمعة: ۲) [دغه (الله) هغه ذات دی چې پورته کړی (ليږلی يې دی) په ايمانو ناپوهانو کې يو رسول (محمد (صلی الله عليه وسلم) له دوی څخه چې لولي پر دوی باندې آيتونه ددې (قرآن) او پاکوي دوی (له شرکه له نورو رذيله (اخلاقو) او ښيي دوی ته کتاب (قرآن) او احکام (د قرآن)...]
د اصحابو (رضي الله عنهم) زړونه پخپل رهبر او قانون پورې تړلي وو، د هغه احکام به يې په ډېره خوشالۍ سره پلي کول ((وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا)) (الانفال: ۲) [او کله چې ولوستی شي پر دوی باندې آيتونه (کلام) د الله نو زياتوي (پياوړی کوي) دغه (آيتونه) دوی لره ايمان.]
او څرنګه چې دا مسائل زمونږ د بحث موضوع نده، نو ځکه يوازې هغو امورو ته اشاره کووچې يادول يې ضروري بولو.

په هر حال دا د مسلمانانو له هغو لويو مسايلو نه يوه مساله ده چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورسره مخ وُ، او په حقيقت کې دا په پراخه پيمانه سره د محمدي رسالت او اسلامي دعوت هدف او مقصد هم وُ. خو دا مساله عاجله نه بلکه مستقله او دايمي مساله وه، هلته داسې نور مسايل هم وو چې عاجل او فوري حل او اقدام ته يې اړه درلوده.

په مدينه کې د مسلمانانو ټولګی له دوه ډوله خلکو نه جوړ شوی وُ:

يوه ډله انصار وو چې د خپلې ځمکې وطن او مال خاوندان وو، او پدې هکله د دوی فکر او غم د هغه چا د فکر او غم په اندازه وُ چې له خپل عيال او اولاد سره يو ځای د امن په کور کې شپې او ورځې تيروي، خو دومره وه چې د دوی تر مينځ ډيره زړه او کلکه دښمني موجوده وه. بله ډله هغه مهاجرين وو چې هيڅ يې هم نه درلودل ټول يې له لاسه وتلي وو، يوازې ځانونه يې مدينې ته رارسولي وو او بس، دلته يې نه ځای و نه ځايګی، نه د کار او کسب درک وُ، او نه يې دومره څه درلودل چې خپل ژوند ورباندې روان کړي. ددې مهاجرينو تعداد هم ډير وُ، او ورځ په ورځ پسې ډيريده، ځکه دا اعلان شوی و چې هر مسلمان بايد مکه پريږدي او مدينې ته هجرت وکړي. او دا هم په ډاګه ده چې د مدينې اقتصادي بنسټ هم دومره پياوړی نه وُ چې دا ډول مشکلات وزغملی شي، نو همدا وه چې يو ځل يې اقتصادي حالت مخ په خرابيدو شو، او په همدې سختو شرايطو کې اسلام دښمنه ځواکونو له بهر نه له مدينې سره د اقتصادي پريکون (بنديز) او ديته ورته لار او پاليسي غوره کړه او پدې سره د وارداتو اندازه کمه او مشکلات نور پسې زيات او حالات کړکيچن شول.

ب: دوهم قوم يعنی د مدينې اصلي اوسيدونکې مشرکان – دوی پر مسلمانانو څه واک او حاکميت نه درلود، ځنې يې داسې وو چې له شکوکو سره مخ وو او د پلرنې دين پريښودو ته يې زړه نه شوی ښه کولی، خو له مسلمانانو او اسلام سره يې کينه او دښمني هم نه درلوده، بالاخره لږ وخت وروسته په اسلام مشرف شول.

په مشرکينو کې ځنې داسې هم وو چې زړونه يې له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او مسلمانانو سره له بغض او دښمنۍ نه ډک وو، خو په عين وخت کې يې ددې جرات او همت هم نه درلود چې مخامخ مقابله ورسره وکړي، او دې حالاتو ديته مجبور کړي وو چې له مسلمانانو سره د مينې او خلوص ښکارونه وکړي، ددې ډلې مشرکانو مشر عبدالله بن ابي وُ. اوس او خزرج چې د هيڅا په مشرۍ نه وو راضي شوی د بعاث له جنګ نه وروسته يې پدې اتفاق کړی وُ چې نوموړی به خپل مشر ټاکي. او عملاً يې دده د پاچايی لپاره تياري پيل کړې وه، قيمتي مرۍ او غمي

يې راټول کړي وو تر څو تاج ورته جوړ کړي او په تخت يې کينوي، خو يو ځل رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته تشريف راوړ او ټول قوم د هغه په خوا ورمات شو، نو له عبدالله بن ابي سره دا عقيده پيدا شوه چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) دده تخت او پاچايي په لغته ووهله. او له همدې امله يې سخته کينه ورسره درلوده، خو کله چې پوه شو نور شرک دده په ګټه ندی او حالات داسې دي چې د شرک په واسطه يې ډيرې دنيوي ګټې له لاسه وزي، مجبور شو چې د بدر له غزا نه وروسته په خوله اسلام راوړي، خو زړه يې هماغسې له کفر او شرک نه ډک وُ. او هر کله به يې چې لاس بر شو نو د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) او مسلمانانو په خلاف به يې له هيڅ ډول فريب او غدر نه ډډه نه کوله. له ده سره هغه کسان هم ملګري ووکوم چې دده په ناجوړه شوې پاچايي کې لوی لوی منصبونه ورته په نظر کې نيول شوي وو. هغوی به دده د شيطاني پلانونو او توطئو په پلي کولو کې مرسته ورسره کوله، او کله کله به يې له ځينو واقعاتو او پيښو او حتی له ځينو کمزورو او کم عقلو مسلمانانو نه هم د خپلو شومو اهدافو د تحقق په لاره کې ګټه اوچتوله.

ج: دريم قوم (يهودان): هغه چې د آشوريانو او روميانو له ظلم نه حجاز ته راغلي وو. دوی اصلا عبرانيان وو، خو دلته په حجاز کې له ميشته کيدو وروسته يې ژبه، عادات، د افرادو او قبايلو نومونه عربي شوي وو له عربانو سره يې د خپلوۍ اړيکې هم ټينګې کړې وې، خو له دې ټولو سره سره يې خپل ملی هويت ساتلی وُ او په پوره توګه په عربي ټولنه کې نه وو منحل شوي، بلکه پخپل يهودي مليت (اسرائيليت) يې فخر او وياړ کاوه. عربان يې ډير زيات تحقير او سپکول ان تر دې چې هغوی ته به يې اميين يعنی چارپايان، مرتجعين او رذيلان ويل، د عربو مالونه يې د ځان لپاره مباح بلل، او کله به يې چې لاس پرې بر شو نو خوړل به يې ((**قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ**)) (آل عمران: ۷۵). [وويل (کتابيانو) نشته پر مونږ باندې په (حق) ددې اميانو کې هيڅ ګناه (چې مالونه يې وخورو).]

هغوی د خپل دين په نشر او ترويج کې ډير فعال نه وو، او د دوی ټول دين په دم، چپ، فال، سحر او جادو کې خلاصه کيده. او يوازې په همدې سره يې ځانونه د پوهې، روحانيت، قيادت او صلاحيت خاوندان ګڼل. هغوی په کسب او کار، مال ګټلو او لاسته راوړلو کې خاص مهارت درلود، د غلې دانې، خرما، شرابو او ټوکر تجارت له

همدوی سره وځ. ټوکر، غلې دانې او شراب به یې راوړل او په مقابل کې به یې خرما صادرولې، او د تجارت تر څنګ یې نور کسبونه هم کول، له عربانو نه به یې څو چنده ګټه اخیستله پدې یې هم اکتفا نه کوله بلکه د سود بازار یې هم ښه تود کړی وځ. د عربانو مشایخو او مشرانو ته به یې قرضونه ورکول، هغوی به دا پیسې بې مطلبه او بې ځایه په مداحانو، شاعرانو او ځان ښوونه او ستاینه کې خرڅولې. یهودانو به لومړی ددې قرضونو په بدل کې د دوی ځمکې، باغونه او پټې ګرو کړل، خو څو کاله وروسته به یې د ملکیت قبضه وربانده ولګوله. دوی په فتنو، فساد، توطئو او دسیسو کې له هر چانه مخکې وو، په دې مکر او چالاکۍ سره به یې شا او خوا پرتې عربې قبیلې یو بل کې سره اچولې، او تر مینځ به یې د اوږدو جګړو اور بلاوه او په ډیره مرموزه توګه به یې ددې اور لمبې غوړې ساتلې. عربان به سره جنګیدل او دوی به ورته د خیر په غونډۍ ناست وو، خو که به د کوم طرف پیسې کمې شوې، نو دوی به په سود باندې ډیر قرض ورکاوه تر څو د پیسو د کمې له امله جګړه بنده نه شي. یهودانو به پدې سره دوه ګټې کولې یعنی په یوه غشي به یې دوه مرغۍ ویشتلې یو به یې خپل یهودي موجودیت، شخصیت او هویت ژوندی ساته او له بل پلوه به یې د سود بازار ښه ګرم ساته، ډیرې پیسې او سرمایې به یې ګټلې.

<u>په مدینه کې د یهودانو درې مشهورې قبیلې اوسیدلې:</u>

۱. بنو قینقاع، دې قبیلې له خزرج سره تړون درلود او کورونه یې په مدینه کې د ننه وو.

۲. بنو نضیر.

۳. بنو قریظه. دوی دواړو له اوس سره تړون درلود، او د مدینې په شا او خوا برخو کې اوسیدل.

همدې قبیلو به له ډیر پخوا نه د اوس او خزرج تر مینځ د جګړو اور بلاوه، د بعاث په جګړه کې خو پخپله دوی هم هره یوه له خپل حلیف سره په جنګ کې شریکه وه.

طبیعي وه چې یهودو به له اسلام او مسلمانانو سره کینه او عداوت کاوه، له هغوی نه د خیر طمعه بې ځایه وه ځکه رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له دوی څخه نه و تر څو د دوی نژادي او توکمي عصبیت ته چې په ذهن او زړه یې حاکم وځ سکون او اطمینان حاصل شي. او بله دا چې اسلامي دعوت د سولې او یووالي داسې یو پیغام او آواز و چې مات زړونه یې سره پیوندول، د کینې او دښمنۍ اورونه یې مړه کول، په ټولو کارونو کې د امانت او امانتدارۍ غوښتونکی وځ، او په هر

څه کې یې یوازې د پاک او حلال شیز د خوړلو اجازه ورکوله او ددې لازمي معنی دا وه چې نور به په مدینه کې میشتې عربي قبیلې سره یوکیږي او پدې سره به د یهودانو له خبیثو پنجو نه آزادي مومي، چې په نتیجه کې به د یهودانو تجارت زیانمن کیږي او د سود له هغو ګټو به بې برخې کیږي چې د دوی دکار و بار او شتمنیو اساس ورباندې ولاړ وُ.

او دا هم کیدای شوای چې دا عربي قبیلې متوجه شي او هغو مالونو ته یې فکر شي کوم چې یهودانو په سود کې ورنه اخیستي وو، او له یهودانو نه په سود کې د تللو ځمکو، باغونو او پټیو د بیرته اخیستلو هڅې وکړي.

یهودانو دا ټول حساب کړی و، او له کومې ورځې نه چې پوه شول اسلام په مدینه کې میشته کیدل غواړي نو دا ټول شیان یې د ذهن پر پرده تیر را تیر شول، او له همدې امله یې مدینې ته د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له تشریف آوری سره سم له اسلام او رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره دښمني پیل کړه، خو دا دښمني یې څه موده پټه وه چې وروسته یې ښکاره او په ډاګه کړه.

ددې موضوع ښه تصویر او تفسیر د ابن اسحاق هغه روایت کولی شي کوم چې له حضرت صفیه (رضي الله عنها) نه یې رانقل کړیدی، ابن اسحاق وایي:

له صفیه بنت حیي بن اخطب نه روایت دی چې وایي: زه مې په پلار او تره (ابو یاسر) له ټولو اولادونو نه زیاته ګرانه وم، او هر کله به چې د دوی له بل کوم یوه اولاد سره زه ورسره مخامخ شوم، نو حتماً به یې زه اخیستلم.

وایي: خو کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته را روان و او په قبا کې یې له بني عمرو بن عوف سره واړول، پلار مې (حیي بن اخطب) او تره مې (ابو یا سر بن اخطب) سهار وختي ورغلل، او ان له لمر لویدو سره بیرته راستانه شول، وایي: داسې سست پست، له پښو لویدلي، کشال کشال را روان وو. وایي: زه د خپل عادت سره سم ورپه منډو شوم، خو قسم په خدای هغوی دومره غم اخیستي وو چې یوه یې هم زما خوا ته التفات او توجه ونکړه.

وایي: وا مې وریدل چې تره مې (ابو یاسر) پلار ته وایي: ایا ته یې ښه سیي پیژنې؟ ده وویل: بالکل ښه یې پیژنم. تره مې بیا ورته وویل: نو ته د هغه په هکله څه نظر لرې؟ پلار مې ورته وویل: دښمني، قسم په خدای تر مرګه به ورسره دښمني کوم.[1]

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۵۱۸- ۵۱۹

ددې خبرې تایید د بخاري هغه روایت هم کوي کوم چې د عبدالله بن سلام (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو په هکله یې را نقل کړیدی.

نوموړی د یهودانو لوی او عظیم عالم و، کله چې خبر شو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته د بني النجار مېنې ته تشریف راوړی، نو په بیړه سره د هغه(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) حضور ته ورغی، او داسې پوښتنې یې ورنه وکړې چې ځواب یې یوازې نبي ویلی شي. او څنګه یې چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ځوابونه واوریدل نو فوراً په هماغه ځای په اسلام مشرف شو. بیا یې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: یهودان خبرې جوړونکي او بهتان کوونکي خلک دي که هغوی مخکې لدینه چې ته ورنه زما په هکله پوښتنه وکړې پدې خبر شي چې زه په اسلام مشرف شوی یم، نو بهتانونه به راپسې وتړي. همدا وه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یهودان راوغوښتل، هغوی راغلل، عبدالله بن سلام په کور کې د ننه ناست و، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وویل: عبدالله بن سلام څنګه سړی دی؟ او ستاسې په مینځ کې د کوم مقام خاوند دی؟

دوی وویل: هغه د لوی عالم زوی او له مونږ ټولو نه د زیات علم څښتن دی او له مونږ ټولو نه غوره او د ډیر غوره سړي زوی دی. په بل روایت کې راغلي چې وایي: هغه زمونږ مشر او زمونږ د مشر زوی دی، او په بل لفظ – هغه له مونږ ټولو نه بهتر او د بهترین سړي زوی دی، او په بل لفظ هغه زمونږ افضل او د افضل سړي زوی دی. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وویل: ښه، نو اوس دا راته ووایاست که هغه اسلام راوړ نو بیا؟ یهودانو دوه، دری ځله وویل: الله دې هغه لدینه وساتي! همدلته عبدالله بن سلام راووت او ویې ویل: ((اشهد ان لا الـــه الا الله و اشــــهد ان محمدا رسول الله)) نو دوی یو ځل خپلې ژبې بدلې کړې او ویې ویل: دا زمونږ په مینځ کې تر ټولو زیات شریر او د شریر زوی دی او داسې نورې خبرې یې ورپسې وکړې. ده (عبدالله) په ځواب کې ورته وویل: یهودانو! له خدای نه وویریږئ، قسم په هغه ذات چې له ده پرته بل د عبادت مستحق نشته تاسې پدې ښه پوهیږئ چې دا د الله رسول دی، او په حقه راغلی دی. دوی ورته وویل دروغ دې وویل.[1]

دا وه په مدینه کې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ژوند په لومړنۍ ورځ له یهودانو سره لومړنۍ تجربه.

---

(1). صحیح البخاري ۴۵۹/۱- ۵۵۲-۵۲۱

دا وو د مديني داخلي حالات، او له مديني نه د باندې د اسلام تر ټولو ستر او سخت دښمن قريش وو. قريشو پوره لس کاله د مسلمانانو په خلاف له هر ډول، ظلم، زياتي، تهديد او جبر نه کار اخيستی و، د مظلومو مسلمانانو د ځورولو او ځپلو پخاطر يې د وړي کولو او اقتصادي بنديزونه سياست خپل کړی ؤ او د مصيبتونو او کړاوونو تر څنګ يې د هغوی په خلاف سترې کوونکی عصبي، نفسياتي او تبليغاتي جنګ هم پيل کړی و. او کله چې مسلمانانو مديني ته هجرت پيل کړ، نو دوی به يې ځمکې او مالونه مصادره کول، او هغوی به يې له خپلو ښځو او اولادونو نه بيلول، او که به يې په چا لاس ورسيده، نو ښه به يې تعذيباوه. دا خو لا څه هغوی د دعوت د لاربښود (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مرګ او وژلو اراده او فيصله وکړه، او ددې توطئې د عملي کولو لپاره يې ډيرې منډې ترړې هم وکړې. او له دې نه اخوا هغه وخت چې مسلمانان مدينې ته ورسيدل او د دوی له ظلمونو نه يې نجات وموند، او له دوی نه (٥٠٠) کيلو متره ليرې لاړل، نو دوی (قريش) دلته هم په آرام کيناستل. او څرنګه چې دوی د حرم اوسيدونکي او د بيت الله ګاونډيان وو، نو د عربو په مينځ کې يې په ديني او دنيوي لحاظ اوچت او د قدر وړ مقام درلود، نو دلته يې له خپل همدې اثر او رسوخ نه په استفادې سره يو سياسي رول لوبول وغوښتل، پاڅيدل او د عربې جزيرې نور مشرکان يې د مدينې د اوسيدونکو په خلاف راوپارول او مدينه يې له اقتصادي بحران سره لاس او ګريوان کړه. نژدې وه تر بشپړې اقتصادي محاصرې لاندې راشي، واردات يې ډير کم شول، دا هم پداسې حال کې چې د مهاجرينو شمير ورځ په ورځ مخ په زياتيدو و. حقيقت دا دی چې د مکې د مشرکينو او مسلمانانو تر منځ د اسلام په نوی مېنه (مدينه) کې د جنګ حالات او اسباب برابر شوي وو، او دا به ډيره بې عقلي او بې انصافي وي چې ددې جګړو او دښمنيو پړه پر مسلمانانو ور واچول شي.[٢]

مسلمانانو حق درلود چې د خپلو مصادره شويو مالونو په بدل کې د قريشو مالونه مصادره کړي او حق يې درلود چې د دوی د ظلم ځواب ورکړي. او د دوی د ژوند د قافلې په وړاندې داسې خنډونه را پيدا کړي لکه چې دوی د مسلمانانو د ژوند په مخه کې پيدا کړيدي. او حق يې درلود د خپل ځان او هويت دفاع وکړي او د دوی ټولې هغه توطئې شنډې کړي چې هدف يې د اسلام ختمول و.

(2). دا وروستي خبره د محمد الغزالي خبره ده، فقه السيرة ص ١٢٢

د ا وو هغه مشکلات او مسائل چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مديني ته د رسول، رهبر، امام او لارښوونکي په صفت له رسيدو نه وروسته ورسره لاس او ګريوان و.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په مدينه کې د رسول او رهبر په څير معامله کوله، له هر چا او هر قوم سره يې د هغه د مقام او اهليت سره برابر عمل کاوه، څوک چې د رحم او کرم وړ وو د هغوی په سر يې د رحمت او شفقت لاس راکاږه، او که د چا چاره او علاج به يوازې شدت او سختي وه، نو د هغه دوا او علاج به يې په سختۍ سره کاوه، خو دا بايد له ياده ونه باسو چې د رحمت او شفقت پله يې ډيره درنده وه. او د همدې حکيمانه قيادت په برکت په څو لنډو کلونو کې ټول کارونه د اسلام او مسلمانانو لاس ته ورغلل، لوستونکي ته به راتلونکو پاڼو کې پدې هکله پوره معلومات وړاندې کړو.

د نوې ټولنې جوړول

مخکې مو وویل چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د جمعې په ورځ د هجرت د لومړي کال د ربیع الاول په (۱۲) مه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۲۷) مې سره سمون خوري په مدینه کې د بني النجار مېنې ته تشریف یووړ، د ابو ایوب د کور مخې ته یې واړول او ویې فرمایل: همدلته زمونږ منزل دی (ان شاء الله) بیا د ابو ایوب کور ته منتقل شو.

د نبوي مسجد ودانول

لدینه وروسته د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) لومړنی کار د نبوي مسجد جوړول وُ. د مسجد لپاره یې هغه ځای وټاکه په کوم کې یې چې اوښه چو شوې وه، دغه ځمکه د دوو یتیمانو وه، چې په بیه یې ورنه واخیستله. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پخپله د مسجد په جوړولو کې فعاله ونډه درلوده، خښتې او تیږې به یې رانقلولې او داسې به یې فرمایل:

اللهم لا عیش الا عیش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

[اې خدایه زندګي او ژوند خو یوازې د آخرت ژوند دی، نو ته انصارو او مهاجرینو ته بخشش وکړه.]
او دا شعر به یې هم زمزمه کاوه:

هذا الحمال لاحمال خیبر هذا ابر ربنا و اطهر

[دا بار د خیبر بار ندی دا زمونږ د رب پاک او سپیڅلی بار دی]
د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کار به د اصحابو (رضي الله عنهم) نشاط او فعالیت نور هم زیاتوه، او یوه صحابي به د کار په وخت کې داسې ویل:

لئن قعدنا والنبي يعمل لذاك منا العمل المضلل

[که چیرته مونږ کینو او نبي(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کار کوي، نو دا به زمونږ د گمراهۍ او بې لارۍ کار وي.]

پدې ځای کې د مشرکینو یو شمیر قبرونه، خرابه، د غرقد او خرما څه ونې هم وې، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) امر وکړ چې قبرونه را لوڅ او پاک شي، دا خرابه هوار کړی شي، ونې یې ووهل او لرگي یې د قبلې لور ته واچول شي (هغه وخت قبله بیت المقدس ؤ).

د دروازې دواړه پایې (څنگدرې) یې له تیږو جوړې کړې، دیوالونه یې د خښتو او خټو وو، چت یې د خرما په تنو ، ښاخونو او پاڼو پټ کړ، په غولي کې یې ریگ او شگې اوارې کړې، ټول جومات ته یې درې دروازې ورکړې وې. د قبلې د دیواله او د مخامخ دیوال اوږده سل گزه، او د څنگ دواړو نورو دیوالونو اندازه یې هم تقریبا همدومره وه، تهداب یې نژدې درې گزه راته.

د جومات له خوا سره یې د خټو او تیږو څو خونې هم جوړې کړې، چتونه یې د خرما په تنو او شاخونو پټ کړل، دا د امهات المؤمنین (رض) خونې وې. او کله چې تکمیلې شوې، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ابو ایوب (رضي الله عنه) له کورنه ور منتقل شو.[1]

دغه جومات یوازې د لمانځه ځای نه ؤ، بلکه د یوه داسې پوهنتون حیثیت یې درلود چې مسلمانانو به پکې خپل دین زده کاوه، او داسې یو غونډ ځای ؤ چې پخپل زړه کې به یې په ډیره مینه او محبت سره هغه کسان سره راغونډول چې کلونه کلونه د جاهلیت او عداوت لمبو سیځلي وو.

او همدا جومات د داسې یوه عمومي مرکز په شان ؤ چې د مسلمانانو ټول کارونه له همدې ځایه اداره کیدل، د هر څه قومانده له همدې ځایه وه او په نننۍ ژبه دا یو داسې پارلمان ؤ چې ټول مشورتي او تنفیذي (اجرایوي) مجلسونه به همدلته ترسره کیدل. او ددې تر څنگ دا جومات د هغو فقیرانو مهاجرینو کور هم ؤ کوم چې نه یې کور درلود ، نه مال او نه خپل او خپلوان.

د هجرت په لومړیو کې د آذان حکم هم وشو. آذان دا آسماني آواز چې هره ورځ پنځه ځلې د ځمکې او آسمان تر مینځ انگازې کوي، او ټول عالم په لړزه راولي.

پدې هکله د عبدالله بن زید بن عبد ربه د خوب کیسه مشهوره ده، چې تفصیلات

---

[1]. صحیح البخاري ۱/ ۷۱-۵۵۵-۵۲۰. زاد المعاد ۵۲/۲

یې پدې کتابونو جامع الترمذي، سنن ابي داود، مسند احمد او صحیح ابن خزیمه کې روایت شوي او کولی شو هملته یې ولولو .[١]

د مسلمانانو تر مینځ وروړګلوي

لکه څرنګه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د نبوي جومات په جوړولو سره د غونډېدو او یو کېدو یو عظیم مرکز مینځ ته راوړ همدا ډول یې د انصارو او مهاجرینو په وروری سره په انساني تاریخ کې یوه بل نه هیریدونکې او بې ساري کارنامه تر سره کړه. ابن قیم وایي: بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د انس بن مالک په کور کې (٩٠) کسه چې نیم یې انصار او نیم نور یې مهاجرین وو سره وروڼه کړل، ددې وروړګلوۍ اصل او اساس دا و چې دا وروڼه به یو له بل سره همدردي او غمشریکي کوي، او د نسبي خپلولۍ په ځای به دوی یو د بل میراث وړي. دا حکم د بدر غزا تر وخته باقي پاتې و،تر څو د الله تعالی دا حکم رانازل شو: ((وَأُوْلُوا الأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ)) (٨–٧٥). [او خاوندان د خپلوۍ ځینې د دوی غوره دي (د میراث په وړلو سره) په ځینو نورو...]

دې آیت د دیني وروڼو تر مینځ د میراث وړلو حکم لغوه کړ، خو د وروری عقد او پیمان همداسې باقي پاتې دی. ویل کیږي چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دویم ځل د مهاجرینو تر مینځ وروړګلوي ټینګه کړې وه، خو دا خبره کمزوري غوندې بریښي، ځکه مهاجرین چې یو له بل سره یې دیني، وطني، نژادي او نسبي وروري او خپلوي درلوده د وروری دې ډول عقد او تړون ته اړ نه وو، په داسې حال کې چې د انصارو او مهاجرینو خبره او معامله بیا دغه ډول نه وه[٢].

لکه چې محمد غزالي وایي ددې وروری معنی دا وه چې جاهلي تعصب او عصبیت له مینځه یوسي، ننګ، حمیت او غیرت که وي، نو باید یوازې د اسلام پخاطر وي او بس، د رنګ، نسل، وطن او نسب په بناء د برترۍ او امتیاز دور نور ختم دی، ځکه د بلندۍ او پستۍ یوازینی معیار انسانیت، مروت او تقوی ده نه بل څه.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دا وروري یوازې تر ژبې او کلماتو پورې محدوده نه وه ساتلې، بلکه دې تړون ته یې د عمل داسې جامه وراغوستې وه چې له

(1). بلوغ المرام د ابن حجر عسقلاني لیکنه ص ١٥ وګوره.
(2). زاد المعاد ٥٢/٢

امله يې دا ژمنه تر وينې او مال پورې تړلې وه. دا ترون د ژبې او الفاظو له دايرې نه وتلی د قربانۍ، همدردۍ، او غمشريكۍ په ډگر کې داسې پلې شوی و، چې دې نوې ټولنې ته يې تر ټولو لوړ مثالونه وړاندې کول او دا ورورولي له نسبي ورورولۍ نه زياته په مينه او خلوص ولاړه وه.[1]

بخاري روايت کوي، کله چې مهاجرين مدينې ته راغلل، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) عبدالرحمن بن عوف له سعد بن الربيع سره د ورورۍ په مزي وتاړه. سعد خپل ورور عبدالرحمن ته وويل: زه په انصارو کې د ډير مال او دارايۍ خاوند يم، ته زما مال دوې برخې کړه، (نيم يې ستا) همدا راز زه دوې ښځې لرم، وگوره کومه يوه دې چې خوښه وي ما ته ووايه، زه هغه طلاقوم، او چې عدت يې پوره شو، نو ته يې په نکاح کړه. ده (عبدالرحمن) ورته وويل: خدای دې ستا په مال او اولاد کې برکت واچوي، ما ته بازار راوښيه. هغوی د بنو قينقاع بازار وروښود، هغه بازار ته لاړ او کله چې بيرته راوگرځيد، نو يوه اندازه غوړي او کـروت يې هم له ځان سره راوړل. په همدې ترتيب هغه هره ورځ بازار ته تلو او گټه يې کوله څه وخت وروسته داسې ورځ راغله، چې د څه زيړوالي اثر وربانـدې ښکاريده. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: دا څه دي؟ ده ورته وويل: واده مې کړی. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: څومره مهر دې ورکړ؟ ده وويل: تقريباً پاو باندې يوه توله سره زر (تقريبا **١٥** گرامه)[2].

له ابو هريره (رضي الله عنه) نه روايت دی وايي: انصارو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: ته زمونږ د خرما باغونه زمونږ او زمونږ د وروڼو (مهاجرينو) تر منځ وويشه! ده وفرمايل: نه. نو دوی وويل: نو تاسې (مهاجرين) زمونږ سره کار وکړئ او مونږ به تاسې په ميوو کې را سره شريک کړو، دوی (مهاجرينو) وويل: دا بالکل سمه او مقبوله ده.[3]

لدينه دا ښه په ډاگه کيږي چې انصارو د خپلو مهاجرينو وروڼو د عزت او احترام، همکارۍ او همدردۍ پخاطر له څومره زيات اخلاص، قربانۍ، مينې او محبت نه کار اخيسته. او لدينه دا هم څرگنديږي چې مهاجرينو د دوی د عزت او همکارۍ، احسان او کرم څومره قدر او پاس درلود، او د دوی له همکارۍ او اخلاص نه يې يوازې دومره گټه اخيستله چې خپل مات او گوډ ژوند يې وربانـدې روانولی شوای.

---

[1]. فقه السيرة ص ١٤٠ - ١٤١

[2]. صحيح البخاري، باب اخاء النبي (ص) بين المهاجرين و الانصار **٥٥٣/١**

[3]. صحيح البخاري - باب اذا قال: اکفني مئونة النخل ١-٣١٢

بیشکه چې دا ورورولي لویه وه او دا یو عظیم حکمت، پوخ، عاقلانه سیاست، او د مسلمانانو د زیات شمیر یاد شویو مشکلاتو لپاره کافي او شامل حل و.

د اسلامي یووالي تړون

لکه څرنګه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مؤمنان د ورورلۍ په ټینګ مزي سره وتړل، همدا ډول یې یو بل داسې عهد او تړون هم ترسره کړ چې د هغه پواسطه یې د جاهلیت ټول کشمکشونه، ناروا قومي او قبیلوي عصبیتونه له هر ډول جاهلانه رسم او رواج سره یو ځای له مینځه یو وړل. دا دی لاندې ددې تاریخي تړون مادې په لنډه توګه وړاندې کوو:

دا د محمد رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له خوا لیک دی د قریشي ، یثربي او نورو هغو مؤمنانو او مسلمانانو ترمنځ چې د دوی پیروي وکړي، ورسره یو ځای شي او یو ځای جهاد ورسره وکړي:

۱_ دوی ټول له دوی نه پرته ټولو انسانانو نه جدا یو امت دی.

۲_ قریشي مهاجرین به د خپلو پخوانیو روایاتو مطابق یو بل ته دیت او د مؤمنانو په مینځ کې به په نیکۍ او انصاف سره د خپلو بندیانو فدیه ورکوي. د انصارو ټولې قبیلې به هم د پخوا په شان یو بل ته دیت ورکوي، او د دوی هره ډله او طایفه به د مؤمنانو په مینځ کې په نیکۍ او انصاف سره د خپلو بندیانو فدیه ورکوي.

۳_ مؤمنان به د فدیې او دیت په معامله کې خپل بې وسه او بې کسه له خپلې نیکې ورکړې او سخا نه بې برخې کوي.

۴_ ټول ربښتیني مؤمنان به یو موټی د هر هغه چا مقابلې ته دریږي چې پر دوی ظلم کوي، یا غواړي د مؤمنانو تر مینځ ظلم، ګناه، تیری او فساد خور کړي.

۵_ دوی (مؤمنان) به ټول یو لاس د دا ډول کس په خلاف وي، که څه هم هغه د دوی د کوم یوه زوی وي.

۶_ هیڅ مؤمن به د کافر په بدل کې بل مؤمن نه وژني.

۷_ او نه به د مؤمن په مقابل کې د کوم کافر ملاتړ کوي.

۸_ د الله ذمه (عهد) یوه ده، تر ټولو بې وسه مسلمان هر چا ته چې وغواړي پناه ورکولی شي د یوه معمولي انسان له خوا ورکړل شوې ذمه (ژمنه) پر ټولو مسلمانانو لازمه او واجب ده.

۹_ هغه یهودان چې زمونږ پیروي غوره کړي، نو د هغوی مدد او کومک به کیږي، نه به ظلم وربانديې کیږي، او نه به د دوی په خلاف د چا ملاتړ کیږي.
۱۰_ د ټولو مسلمانانو سوله یوه ده، هیڅ مسلمان له بل مسلمان پرته د خدای په لار کې په جنګ او جګړه کې سوله او جوړه نه کوي، بلکه ټول به یو ځای د عدل او برابرۍ په بناء کوم عهد او تړون سرته رسوي. (د مسلمانانو سوله به د ټولو په موافقه وي، فردي سوله نشي کولی).
۱۱_ مسلمانان په هغه خون (وینه) کې یو له بل سره برابر دي، کومه چې څوک یې د خدای په لار کې تویوي.
۱۲_ هیڅ مشرک به قریشو ته د ځان یا مال پناه نه ورکوي، او نه به د هغوی د ساتنې پخاطر د مسلمان په وړاندې دریږي.
۱۳_ که هر چا کوم مومن بې موجبه وواژه، او قتل په شاهدۍ او دلیل سره وربانديې ثابت شو، نو هغه (قاتل) به قصاص کیږي، خو که د مقتول ولي راضي شو بیا به نه وژل کیږي.
۱۴_ دا ټول مؤمنان به د هغه په خلاف راپورته کیږي، او پرته لدې چې د هغه په خلاف ودریږي په بل څه یې نه مسئولیت ادا کیږي او نه بل څه ورته روا دي.
۱۵_ هیڅ یوه مسلمان ته ندي روا چې د کوم مشکلات را پیدا کوونکي یا بدعتي مرسته وکړي، او یا پناه ورکړي، او که څوک یې مرسته کوي یا پناه ورکوي، نو پر هغه به د قیامت په ورځ د الله تعالی لعنت او غضب وي، او د هغه به هیڅ هم نه قبلیږي یعنی نه به یې فرض قبلیږي او نه نفل.
۱۶_ تاسې که په هر کار کې له اختلاف سره مخ شوئ، نو هغه باید یوازې الله او محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته راجع کړئ.[1]

[1]. ابن هشام ۵۰۲/۱-۵۰۳

پر ټولنه د معنویاتو اغیزه

په دومره عظیم حکمت او زیرکۍ سره رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ددې نوې ټولنې تهداب کیښود، خو د ټولنې دا ظاهري ښه د هغو معنویاتو اثر او تصویر وُ چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د صحبت او ملګرتیا په برکت ددې عظیمو پرګنو په برخه شوی وُ. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به همیشه د هغوی د ښوونې او روزنې، تزکیې او نیکو اخلاقو باندې د آراسته کولو زیار یوست، او هغوی به یې په مینه، ورورۍ، عزت، شرف، عبادت او اطاعت سره روزل.

یوه صحابي له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) نه وپوښتل: کوم ډول اسلام ډیر غوره دی؟ (یعنی په اسلام کې کوم یو عمل ډیر بهتر دی؟)

رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه وسلم) ورته وفرمایل: **[تطعم الطعام، وتقرئ السلام على من عرفت ومن لم تعرف]**.[1]. خلکو ته خواړه ورکوه، په ټولو پیژندګلو او نا پیژندګلو سلام اچوه .

عبدالله بن سلام وایي: **لما قدم النبي صلى الله عليه وسلم المدينة جئت، فلما تبينت وجهه، عرفت أن وجهه ليس بوجه كذاب، فكان أول ما قال: [يا أيها الناس، أفشوا السلام، وأطعموا الطعام، وصلوا الأرحام، وصلوا بالليل والناس نيام، تدخلوا الجنة بسلام]**. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) چې مدینې ته تشریف راوړ، زه ورغلم، او کله مې چې د مبارک مخ ولید، نو پوه شوم چې دا د کوم دروغجن مخ نه شي کیدای. او د رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) لومړنۍ خبره دا وه چې ویې فرمایل: اې خلکو سلام خور کړئ، خواړه ورکړئ، صله رحمې کوئ (د خپلوۍ اړیکې ټینګې ساتئ) د شپې هغه وخت لمونځ کوئ چې خلک ویده وي، نو په سلام او سلامتۍ سره به جنت ته داخلیږئ.[2]

---

[1]. صحیح بخاري ۱/ ۷-۹

[2]. رواه الترمذي، ابن ماجة، الدارمي. مشکاة المصابیح ۲۸/۱

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) فرمایي: **[لا یدخل الجنة من لا یأمن جاره بوائقه]**. هغه څوک به جنت ته داخل نه شي چې ګاونډیان یې له شر او زیان نه په امن نه وي.[۳]

همدا راز فرمایي: **المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده]**. کامل مسلمان هغه دی چې نور مسلمانان یې د ژبې او لاس له شر نه په امن وي.[۴]

بل ځای فرمایي: **[لا یؤمن أحدکم حتی یحب لأخیه ما یحب لنفســـه]**. له تاسې نه هیڅوک ترهغې کامل مؤمن نه شي کیدای تر څو یې د خپل ورور لپاره هغه څه نه وي خوښ کړي کوم چې د خپل ځان لپاره یې خوښوي.[۱]

او فرمایي: **[المؤمنون کرجل واحد، إن اشتکی عینه اشتکی کله، وإن اشتکی رأسه اشتکی کله]**. ټول مؤمنان د یوه سړي په شان دي، که سترګه یې په درد شي، نو ټول جسد یې په درد راځي، او که یې سر وخوږیږي، نو ټول بدن یې دردمند کیږي.[۲]

او فرمایي:**[المؤمن للمؤمن کالبنیان یشد بعضه بعضاً]** مؤمن بل مؤمن ته د عمارت او تعمیر حیثیت لري چې پخپل مینځ کې یو بل سره مضبوط او پیاوړی کوي.[۳]

او فرمایي: **[لا تباغضوا، ولا تحاسدون، ولا تدابروا، وکونوا عباد الله إخوانـــاً، ولا یحل لمسلم أن یهجر أخاه فوق ثلاثة أیام]**. یو له بل سره بغض، کینه او حسد مه کوئ، یو بل ته شامه اړوئ (یو له بل نه نفرت مه کوئ) د الله بندګان او یو د بل ورونه اوسئ، هیڅ مسلمان ته نده روا چې له خپل مسلمان ورور نه له دریو ورځو نه زیات مرور و اوسي.[۴]

فرمایي: **[المسلم أخو المسلم لا یظلمه ولا یسلمه، ومن کان في حاجة أخیه کان الله في حاجته، ومن فرج عن مسلم کربة فرج الله عنه کربة من کربات یوم القیامـــة، ومن ستر مسلماً ستره الله یوم القیامة]** مسلمان د مسلمان ورور دی، نه پر هغه ظلم

---

[۳]. مسلم، مشکاة المصابیح ۱/ ۴۲۲

[٤]. صحیح بخاري ۲/۱

(1). بخاري ۲/۱

(2). مسلم، مشکاة ۴۲۲/۲

(3). متفق علیه، مشکاة۴۲۲/۲

(4). صحیح بخاري ۸۹۲/۲

کوي او نه به يې دښمن تـه سپاري، څـوک چې د خپـل ورور د حاجت او ضـرورت پـوره کولو زيار باسي، الله تعالی بـه د هغـه ضرورتونه رفـع کـوي، او هغـه څـوک چې د کـوم مسلمان غم او درد دوا کړي، الله تعـالی بـه لـه هغـه نـه د قيامـت د ورځـې لـه غمونـو او دردونونه کوم غم ليرې کړي، او څوک چې د مسلمان پرده کـوي الله تعـالی بـه قيامـت په ورځ د هغه پرده کوي.[۵]

فرمايي: [ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء]. د ځمکې پر اوسيدونکو رحم وکړئ تر څو هغه ذات رحم درباندې وکړي چې په آسمان کې دی.[۶]

فرمـايي: [ليس المؤمن بالذي يشبع وجاره جائع إلى جانبه]. هغـه څـوک کامـل مـؤمن ندی چې پخپله موړ او په خوا کې ګاونډی يې وږی وي.[۱]

فرمايي: [سِباب المؤمن فسوق، وقتاله كفر]. د مسلمان کنځل فسق او جګړه ورسره کفر ده.[۲]

په همدې ترتيب سره رسول (صلی الله عليـه وسـلم) لـه لارې نـه د ضـررې څيزونـو ليـرې کول صدقه بولي، او دا د ايمان له ښاخونو نه يو ښاخ شميري.[۳]

اصحاب يې خيرات او صدقې ورکولو ته هڅول، او د صدقې دومره فضـائل يـې ورتـه بيانول چې زړونه به پخپله ورماتيدل. فرمايل بـه يـې: [الصدقة تطفئ الخطايـا كمـا يطفئ الماء النار]. صدقه ګناهونه داسې له مينځه وړي لکه اوبه چې اور وژني.[۴]

همدا راز فرمـايي: [أيما مسلم كسا مسلماً ثوباً على عُرى كساه الله من خُضر الجنة، وأيما مسلم أطعم مسلماً على جوع أطعمه الله من ثمار الجنة، وأيما مسـلم سـقى مسلماً على ظمأ سقاه الله من الرحيم المختوم] کوم مسلمان چې بـل لـوڅ مسـلمان پـه جامو پټ کړي، الله تعالی به هغه ته د جنت شنې جامې ورواغونـدي. او کـوم مسـلمان چې بل مسلمان ته د لوږې په حال کې خواړه ورکړي الله تعالی بـه هغـه تـه د جنت ميـوه وروخوري. او کوم مسلمان چې بل تږي مسلمان ته اوبه ورکـړي، الله بـه هغـه تـه د جنت

(5). متفق عليه – مشكاة ۴۲۲/۲

(6). سنن ابيگ داوٌد ۳۳۵/۲. الترمذى ۱۴/۲

(۱). البيهقي، مشكاه: ۴۲۴/۲

(۲). بخاري ۸۹۳/۲

(۳). پدې هکله حديث په بخاري او مسلم کې روايت شويدی. مشکاة ۱۲/۱-۱۲۵

(٤). احمد ، ترمذي، ابن ماجة، مشكاة ۱۴/۱

مهر شوي پاک شراب وروښښي.[۵]

فرمايي: **[اتقوا الناء ولو بشق تمرة، فإن لم تجد فبكلمة طيبة]** له اور نه ځان وساتئ، که څه هم د خرما د يوې ټوټې په صدقه کولو سره وي، او که دا هم نلرئ، نو په نيکې خبرې سره.[۶]

او ددې تر څنګ يې له سوال نه د ځان ساتلو کلک امر هم کاوه، د صبر اوقناعت فضائل يې بيانول، او سوال کول يې د سوال کوونکي لپاره د مخ داغ، درز او زخم باله،[۱] خو لدينه هغه فقير او محتاج مستثنی دی چې له سوال نه پرته بله هيڅ چاره ونلري.

رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به د عبادتونو فضائل، اجر او ثواب هم بيانوه. او مسلمانان به يې پر ده (صلی الله عليه وسلم) باندې له آسمان نه را نازل شوې وحي سره ټينګ تړل. وحي به يې دوی ته لوستله، او هغوی به پخپله هم لوستله، او تکراروله تر څو پدې کار سره له پوهې او تدبر نه علاوه د هغوی په زړونو کې د دعوت د حقوقو او رسالت د مسئوليتونو احساس ښه پوخ او ژوندی شي. پدې ترتيب سره رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اصحابو معنويات او روحيات اوچت کړل، د هغوی استعدادونو ته يې نيکه وده ورکړه، هغوی يې د فضل او کمال هغې درجې ته وخيژول چې په انساني تاريخ کې يې له انبياوو (ع) پرته مثال نه ليدل کيږي.

عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) وايي: څوک که په چا پسې اقتداء کوي يا کومه لاره غوره کول غواړي، نو ورته ښايي، د مخکې تلليو خلکو په لار پل کيږدي، ځکه د ژونديو په هکله د فتنې احتمالات شته، خو هغه مخکيني خلک د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) اصحاب وو، هغوی ددې امت غوره او افضله ډله وه. له ټولو نه د نيکو او صافو سپيڅلو زړونو، زيات او ژور علم او د ډير کم تکلف خاوندان وو. الله تعالی هغوی د خپل نبي (ع) د صحبت، او خپل دين د قيام او حاکميت لپاره غوره کړي وو، نو د هغوی فضل او مقام و پيژنئ، متابعت او پيروي يې وکړئ، او د امکان تر اندازې د هغوی اخلاق او سيرت خپل کړئ، ځکه هغوی د هدايت په نيغه لار برابر خلک وو.[۲]

---

[۵]. ابو داود، الترمذي، مشکاة

[۶]. بخاري ۱۹۰/۱، ۲/ ۸۹۰

[۱]. ابو داوٗد، ترمذي، نسائي، ابن ماجة، دارمي، مشکوة ۱۲۳/۱ وکګوره

[۲]. د رزين روايت – مشکوة ۳۲/۱

بله دا چې زمونږ عظيم رسول او لارښود(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) پخپله د دومره اوچتو معنوي او ظاهري صفاتو، مجد، عظمت، فضل او نيكو اخلاقو، غوره كردار او بې ساري عمل درلودونكى وُ چې زړونه به ورپورې نښتل، ځانونه او نفسونه به ورنه قربانيدل. او كله به يې چې له مباركې خولې نه كوم امر صادريده، نو اصحابو (رضي الله عنهم) به فورا هغه ته د عمل جامه وراغوستله او كه به يې د كومې نـيكۍاو هدايت خبره كوله نو هغوى به فوراً خپل ځانونه په هغې سره سينګارول.

پدې ډول كوښښونو او هلو ځلو سره رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) پدې وتوانيد چې په مدينه كې يوه نوې ټولنه جوړه كړي. داسې ټولنه چې په ټول تاريخ كې له ټولو نه اوچته او د زيات شرف درلودونكې ټولنه وه. او ددې ټولنې مشكلاتو ته يې داسې يو حكيمانه حل راويوست چې له اوږدو زمانو په تورو تيارو كې ستړې انسانيت پكې د اطمينان او آرامۍ ساه وكښله.

ددې نوې ټولنې عناصرو او اجزاوو پدې ډول لوړو ارشاداتو او معنوياتو سره د تكامل داسې پړاو وواهه، چې نور د زمانې هر ډول مقابلې ته تيار وُ، په پوره ځوانمردۍ يې د حالاتو مقابله كوله. بالاخره يې د زمانې مخه او د تاريخ تګلاره بدله او په نيغه برابر كړه.

له يهودانو سره معاهده

كله چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته له هجرت نه وروسته د نظام، سياست او عقيدې د يووالي په واسطه د نوې اسلامي ټولنې تهدابونه ټينګ كړل، نو يې خپله توجه له نامسلمانو قوتونو سره د اړيكو ټينګولو خواته واړوله. د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) هيله او هدف دا وُ چې ټول انسانان د امن، نيكبختۍ، خير او آرامۍ تر سيورې لاندې ژوند وكړي. او دا يې غوښتل چې مدينه او شا و خوا سيمې تر يوې ادارې لاندې سره راټولې كړي، د زغم، عفوې او ګذشت داسې قوانين يې جوړ كړل چې د هغه وخت له تعصب او افراط نه ډكې دنيا كې يې تصور غوندې هم نه شواى كيداى.

د مدينې تر ټولو نژدې ګاونډيان يهودان وو، هغوى كه څه هم په زړه كې له مسلمانانو سره دښمني درلوده خو په خوله يې لا تر اوسه ددې دښمنۍ اظهار نه وُ كړى. نو رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) له هغوى سره داسې يو تړون لاسليك كړ چې د

هغه په رڼا کې يهودانو ته د دين او مال پوره آزادي ورکړل شوې وه، او له دوی سره د دښمنۍ، مال او جائيداد ضبطولو او اخراج يا شړلو له سياست نه بالکل ډډه شوې وه. دا تړون د مسلمانانو د خپل مينځي تړون – کوم چې مخکې تير شو – په ضمن کې ترسره شوې و، دا دی ددې تړون ځنې مهم ټکي:

د معاهدې مادې

۱- د بني عوف يهودان له مسلمانانو سره يو دي، يهودان به پخپل او مسلمانان به په خپل دين عمل کوي. دا د دوی او د دوی د پيروانو او غلامانو حق دی. له بني عوف نه علاوه د نورو يهودانو هم همدا حقوق دي.

۲- مسلمانان او يهودان هره ډله بيله بيله د خپلو مصارفو او لګښتونو مسئوليت او ضمانت په غاړه لري.

۳- هر څوک چې ددې تړون د کوم طرف په خلاف جګړه اعلان کړي، د تړون ټول اطراف به د هغه په خلاف درېږي.

۴- ددې معاهدې د تړون کوونکو اړيکې به د خير خواهی، نصيحت او ګټې رسولو پر بنا ولاړې وي نه د ګناه پر اساس.

۵- هيڅوک هم د خپل حليف د جرم په وجه مجرم نه شميرل کيږي.

۶- له مظلوم سره به مرسته او مدد کيږي.

۷- تر څو چې جګړه روانه وي تر هغې پورې به يهودان له مسلمانانو سره د جنګ په خرڅ او مصرف کې پوره ونډه اخلي.

۸- د معاهدې په ټولو اړخونو باندې په مدينه کې فتنه او فساد راولاړول او وينه تويول حرام دي.

۹- که د معاهدې د اړخونو تر مينځ کومه داسې منازعه او اختلاف را پيدا شي چې د خطر او فساد احساس ورنه کيږي، نو د هغه فيصله به الله او محمد رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کوي.

۱۰- قريشو او د دوی همکارانو ته به پناه نه ورکول کيږي.

۱۱- هر څوک که په مدينه حمله وکړي، نو د معاهدې ټول اطراف به د هغوی په خلاف يو ځای جګړه کوي او هر څوک به د خپل طرف دفاع او ساتنه کوي.

۱۲- دا تړون د ظالم او مجرم لپاره پناه او د نجات سبب نه شي کيدلی[۱].

---

[1]. ابن هشام ۱/۵۰۳، ۵۰۴

پدې ترون سره مدينه او شا و خوا سيمې د يوه فدرالي حکومت تر ادارې لاندې راټول ې شوې. ددې حکومت مرکز مدينه او رئيس يې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وٌ چې واک او خبره د مسلمانانو پکې چليده، او پدې سره مدينه واقعاً د مسلمانانو او اسلام مرکز وګرزيد.
په ټوله سيمه کې د امن او آرام ې د ټينګښت پخاطر له نورو قبايلو سره هم د حالاتو او واقعاتو مطابق معاهدې وشوې چې په راتلونکو پاڼو کې به ورنه يادونه وکړو.

وسله واله مبارزه

له هجرت نه وروسته د مسلمانانو په خلاف د قريشو فتنې او له عبدالله بن ابي سره يې تماسونه

مخکې مو ولوستل چې د مکې کفارو پر مسلمانانو څه ډول ظلم او زياتی کاوه، او د هجرت په وخت کې يې څه ډول وحشيانه معامله ورسره کوله، نو د دا ډول ظلمونو او تيريو له امله کفار ددې مستحق وو چې مالونه يې ضبط او د جنګ لاره ورسره ونيوله شي. هغوی په سد نه راتلل، ظلم او وحشت يې نه پريښوده، بلکه د مسلمانانو په خلاف يې غوسه او کينه هغه وخت نوره هم پسې زياته شوه کله چې مسلمانانو د دوی له ظلم نه نجات وموند او په مدينه کې د امن د کور خاوندان شول. همغه وه چې عبدالله بن ابي بن سلول ته يې چې هغه وخت لا مشرک ؤ ليک واستاوه. نوموړی له هجرت نه وړاندې د انصارو رئيس ؤ که رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) هجرت نه وی کړی او انصارو وړباندې ايمان نه وی راوړی، نو عبدالله بن ابي به يې خپل پاچا ټاکلی وای. قريشونوموړي او مشرکانو ملګروته يې ډير تونډ ليک وليکه چې پکې راغلي وو:

تاسې زمونږ ملګري ته پناه ورکړې، قسم په خدای چې يا به ورسره جنګيږئ او يا به يې له وطن نه شړئ، او که نه نو مونږ ټول درځو تر څو ستاسو ټول جنګيالي ووژنو، او د ښځو عزت او حرمت موتر پښو لاندې کړو.[1] د ليک له رسيدو سره سم عبدالله بن ابي د خپلو مشرکينو وروڼو د امر د تنفيذ او پلي کولو پخاطر متيی را ونغښتلې.

دده زړه له مخکې نه رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته ډک ؤ ځکه ګومان يې کاوه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) يې پاچايي ورخرابه کړه. عبدالرحمن بن کعب وايي: کله چې عبدالله بن ابي او ورسره مشرکو ملګرو ته يې د قريشو دا خبر ورسيد ، نو له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره د جګړې لپاره راټول شول، خو کله چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له

---

[1]. ابو داوٗد باب خبر النضير

موضوع نه خبر شو، ورغی او ویې فرمایل: (**لقد بلغ وعید قریش منکم المبالغ، ما کانت تکیدکم بأکثر ما تریدون أن تکیدوا به أنفسکم، تریدون أن تقاتلوا أبناءکم وإخوانکم**).د قریشو اخطار او تهدید پر تاسې ډیره ژوره اغیزه کړیده، خو تاسې پخپله خپل ځانونه دومره زیانمن کوئ چې قریش درته دومره لوی زیان او ضرر نه شي رسولی، آیا تاسې غواړئ له خپلو زامنو او وروڼو سره جګړه وکړئ؟! مشرکینو چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دا خبرې واوریدې، نو بیرته سره خواره شول.[۱]

پدې سره عبدالله بن ابي د جنګ اراده پرینښوده، ځکه ویې لیدل چې ملګري یې وتریېدل او یا دا چې په خبره پوه شول او سد یې سر ته راغی. خو دا ښکاره وه چې نوموړي له قریشو سره سر خوځاوه، او کله به یې چې مناسب فرصت موند، نو د مسلمانانو او مشرکانو تر منځ به یې د شر او فتنې اور بلاوه. له ده سره د یهودو همکاري هم وه، خو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به تل د دوی د شر او فتنې په اور د خپل حکمت یخې اوبه اچولې او فساد به یې سر اوچتولو ته نه پرینښوده.[۲]

د مسلمانانو په مخ د مسجد حرام د دروازې تړلو اعلان

څه وخت وروسته سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د عمرې ادا کولو پخاطر مکې ته لاړ. هلته د امیه بن خلف میلمه شو او امیه ته یې وویل: داسې مناسب او د فرصت وخت راته ګوره چې طواف وکړم. هغه غرمې ته نژدې وخت کې حرم شریف ته بوته، هلته ابو جهل ورسره مخامخ شو او امیه ته یې وویل: ابو صفوانه ! دا څوک دی ؟ امیه ورته وویل: دا سعد دی. ابو جهل ورته وویل: ته ګوره دلته مکه کې په امن او آرام سره طواف کوې، خو هلته مدینه کې مو زمونږ بې دینانو ته پناه ورکړیده او دا مو هم پتیلې ده چې د دوی مرسته او مدد به کوئ، قسم په خدای که ته له ابو صفوان سره نه وای، نو بیرته به ژوندی نه وای رانه تللی! سعد په لوړ آواز ځواب ورکړ ورته ویې ویل: قسم په خدای که ته ما لدینه (طواف) منع کړې، زه به دې له هغه څه نه منع کړم

---

[۱]. نفس المصدر

[۲]. صحیح البخاري۲/ ۲۵۵، ۲۵۲، ۹۱۲، ۹۲۴ وګوره.

چې تـا تـه لـه دينـه ډيـر سـخت او درونـد دی، يعنـی لـه مـدينې نـه تيـره شـوې ستاسـې (تجارتي) لار به ستاسې په مخ بنده کړم.[۱]

مهاجرينو ته د قريشو ګوابن

بيا قريشو مسلمانانو ته داسې اخطار او تهديد وليـږه: ګورئ پـدې غـره نـه شـئ چـې مدينې ته رانـه ولاړئ، مونـږ در پسـې درځـو، او هملتـه مـو تـس، نـس کـوو.[۲] دا هسـې لفظي تهديد او اخطار نه وُ. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د قريشـو لـه فتنو او فاسدو ارادو نه ښه خبر وُ، نو ځکه به يې ټوله شپه پـه رڼـو سـترګو تيرولـه او يـا به د اصحابو (رضي الله عنهم) تر پيرې لاندې ويده کيـده. مسـلم لـه عائشـې (رضـي الله عنها) نه روايت کوي وايي: رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مـدينې تـه لـه راتګ نه وروسته يوه شپه همداسې ويښ ناست وُ، او ويـې فرمايـل: (**ليت رجلاً صالحاً من أصحابي يحرسني الليلة**)، **قالت: فبينما نحن كذلك سمعنا خشخشة سلاح، فقال: (من هذا ؟) قال: سعد بن أبي وقاص، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: (ما جاء بك؟) فقال: وقع في نفسي خوف على رسول الله صلى الله عليه وسلم، فجئت أحرسه، فدعا له رسول الله صلى الله عليه وسلم، ثم نام.** کاشکي له اصـحابو نـه مـې يوه صالح سړي نن شپه پيره راباندې کړې وای. عـائشـه وايي: مونږ په همدې حالت کـې وو چې د وسلې کړپ کړوپ مو واورید، رسول الله(صلی الله عليه و الـه وصـحبه وسـلم) وفرمايل: څوک دي؟ هغه وويل: سعد بن ابي وقاص يم، نو رسول الله(صـلی الله عليـه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: ولې راغلی يې؟ ده وويل: هسې په زړه کې مـې د رسـول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هکلـه ويـره را پيـدا شـوه، نـو راغلـم چـې پيـره درباندې وکـړم. بيـا رسـول الله(صـلی الله عليـه و الـه وصـحبه وسـلم) دعـا ورتـه وکـړه او ويده شو.[۳]

دا پيره او بيداري د کومې يوې دوو شپو خبره نه وه، بلکـه د رسـول الله(صـلی الله عليـه و اله وصحبه وسلم) همدا حال وُ. له عـائشې نه روايت دی فرمـايي: پـه رسـول الله(صـلی الله عليـه و اله وصحبه وسلم) باندې بـه د شـپې پيـره کيدلـه تـر څـو دا آيـت را نـازل شـو:

---

(1) صحيح بخاري کتاب المغازي ۵۲۳/۲
(2).رحمة للعالمين ۱۱۲/۱
(3).مسلم باب فضل سعد بن ابي وقاص ۲۸۰/۲ . البخاري ۴۰۴/۱

((وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنْ النَّاسِ)) (المائدة:٦٧) [الله تعالی تا له خلکو نه ساتي.]
نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل مبارک سر له قبې نه را ویوست او ویې فرمایل: (یا أیها الناس، انصرفوا عني فقد عصمني الله عز وجل). اې خلکو! ورځئ لاړ شئ الله تعالی زما حفاظت کوي.[1]
داسې هم نه وه چې دا خطر یوازې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته متوجه وئ، بلکه ټول مسلمانان تر ویرې او خطر لاندې وو. ابي بن کعب روایت کوي وایي: کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او اصحاب یې مدینې ته راغلل، انصارو پناه ورکړه، ټول عرب د دوی په خلاف سره یو موټی شول، نو مسلمانان به د شپې او ورځې له مخې بې وسلې نه ګرزیدل.

مسلمانانو ته د جنګ اجازه

پدې حساسو او خطرناکو حالاتو کې چې د مسلمانانو وجود تر خطر لاندې وئ، او داسې ښکاریده چې قریش په سد نه راځي، او په هیڅ قیمت هم خپل کبر او ظلم نه پریږدي. په همدې وخت کې الله تعالی مسلمانانو ته د جنګ اجازه ورکوي، خو دا جنګ ورباندې فرض کوي نه بلکه ورته فرمایي: ((أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ)) (الحج: ٣٩). [حکم ورکړې شویدی (د قتال) هغو کسانو ته چې قتال ورسره کاوه شي (د کفارو له خوا) پدې سبب چې بیشکه په دوی ظلم شویدی، او بیشکه چې الله په مرسته د دوی ښه قادر دی.]
دا آیت له هغو آیاتونو سره رانازل شو چې مسلمانان یې پدې پوهول چې ددې اجازې هدف جنګ د جنګ پخاطر نه بلکه ددې اصلي هدف دا دی چې باطل له مینځه یوړل شي او د الله احکام او شعائر په ځای شي. الله فرمایي: ((الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الأُمُورِ)). (الحج: ٤١) [دغه مهاجر مظلومان، هغه کسان دي چې که چیرې قدرت ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه کې (په دښمن باندې دغلبې په اعتبار) نو قائموي دوی (سم ادا کوي له سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکوي به زکات، او امر (حکم) به کوي

[1]. جامع الترمذي ابواب التفسیر ١٣٠/٢

(خلکو ته) په معروف (نيک شرعي کار) سره او منع کوي به (خلک) له بد کار څخه او د کارونو پايله له الله سره ده.]

سيي خبره دا ده چې د جنګ دا اجازه له هجرت نه وروسته په مدينه کې نازله شويده، خو دا مو و نه شواى کړی چې د نزول معين او دقيق تاريخ يې وټاکو.

د جنګ اجازه خو وشوه، خو پداسې حالاتو کې چې د قريشو زور او زياتی ښه په جوش کې ؤ د حکمت تقاضا دا وه چې مسلمانان د مکې او شام تر مينځ د قريشو تجارتي لارې تر خپلې ولکې لاندې راولي. رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ددې هدف د تحقق لپاره دوې لارې غوره کړې:

١- د مکې او شام تر مينځ د لارې په سر او يا ددې لارې او مدينې تر مينځ پرتو قبيلو سره د همکارۍ او يا يو پر بل د عدم تجاوز او نه تيري تړونونه ترسره کول. مخکې مو له يهودو سره د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) له معاهدې نه يادونه وکړه. له وسلې والې مبارزې نه مخکې همدې ته ورته يو تړون له جهينه قبيلې سره هم شوی ؤ. ددې قبيلې مېنی له مدينې نه د دريو مزلونو يا تقريبا ۴۰- ۵۰ ميله په مسافه کې پرتې وې. همدا راز رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) له نورو قبايلو سره هم د خپلو عسکري عملياتو په وخت کې تړونونه لاسليک کړيدي چې په راتلونکې کې به ورنه يادونه وکړو.

٢- دی لارې ته د ګزمې او ګشتي ګروپونو استول. ددې تفصيل به په راتلونکو پاڼو کې راشي:

له بدر نه مخکې سرېې او غزا ګانې[1]

د جنګ د اجازې له نزول نه وروسته مسلمانانو د پورته يادو شوو دواړو پلانونو د تطبيق پخاطر عملاً په عسکري تحرکاتو لاس پورې کړ.

شا و خوا ته به يې د کشف او ګزمې ګروپونه استول تر څو له يوې خوا د مدينې تر څنګ له پرتو برخو نه مکې ته غزيدلې لارې ځانته معلومې کړي، او له بلې خوا دلته له پرتو قبايلو سره د همکارۍ تړونونه لاسليک کړي او د مدينې مشرکينو، يهودانو او نورو اعرابو (کوچيانو) ته دا وښيي، چې نور مسلمانان د پخوا په شان کمزوري ندي

[1]. مؤرخين هغې پوځې اقدام ته چې پخپله رسول الله (صلى الله عليه وسلم) پکې وتلی دی، جګړه يې کړې ده که نه غزوه وايي، او په کومو عملياتو کې يې چې پخپله ګډون ندی کړی کوم بل قوماندان يې استولی وي هغې ته سر يه وايي.

بلکه اوس د قوي ځواک او زيات قدرت خاوندان ګرزيدلي.
ددې عسکري تحرکاتو بل هدف دا هم ؤ چې قريش وويروي، سد يې سر ته راولي ترڅو د کبر او غرور له نيلي نه راکوز شي، او د خپل اقتصاد او مهمو ژونديتو لارو په هکله د خطر احساس وکړي او د سولې لاره غوره کړي، له مسلمانانو سره د جنګ اراده پريږدي، د الله په لاره کې نور خنډونه را پيدا نکړي، په مکه کې د مسلمانانو له تعذيب او ځورولو نه لاس واخلي او مسلمانان پريږدي په پوره آزادۍ سره په عربي جزيره کې د الله پيغام خپور کړي.

راځئ اوس په لنډه توګه لدې سراياوو نه يادونه وکړو:

۱- د سيف البحر سريه: د هجرت د لومړي کال د رمضان په مياشت کې چې د (۶۲۳م) کال د مارچ له مياشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مهاجرينو يو ديرش کسيز ګروپ چې مشري يې د حمزه (رضي الله عنه) په غاړه وه، پدې وګوماره چې د قريشو د هغې درې سوه کسيزې قافلې مخه ونيسي کومه چې ابو جهل هم پکې ؤ او له شام نه را روانه وه. مسلمانان چې کله د عيص[1] له خوا د سيف البحر منطقې ته ورسيدل او هملته له مشرکينو سره مخامخ شول. دواړو طرفونو د جنګ تياري ونيوله، خو مجدي بن عمرو الجهني چې له دواړو لوريو يعنې مسلمانانو او مشرکينو سره يې تړون درلود راغی، منځګړيتوب يې وکړ او هغوی يې له جنګ نه واړول.
د حمزه (رضي الله عنه) بيرغ لومړنی بيرغ ؤ چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پورته کړ يا يې وتاړه، رنګ يې سپين او وړونکی يې ابو مرثد کناز بن حصين الغنوي(رضي الله عنه) ؤ.

۲- د رابغ سريه: د هجرت د لومړي کال د شوال په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال د اپريل له مياشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عبيده بن الحارث بن المطلب (رضي الله عنه) په مشرۍ د مهاجرينو يو شپيته کسيزه ګروپ تيار کړ او ويې ليږه. دا ګروپ د ابو سفيان په مشرۍ د قريشو له دوه سوه کسيز کاروان سره د رابغ په سيمه کې مخامخ شو، په يو بل يې غشي و ورول، خو لاس په

---

[1]. عيص: دع په زبر سره د ينبع او مروه چې له سرې بحيرې سره واقع دی په مينځ کې د يوې سيمې نوم دی.

لاس جګړه ونه شوه. پدې سريه کې د مشرکينو له لښکر نه دوه کسه مقداد بن عمرو البهراني او عتبه بن غزوان المازني له مسلمانانو سره يو ځای شول. دوی دواړه له مخکې نه په اسلام مشرف شوي وو او له مشرکينو سره پدې خاطر راوتلي وو، تر څو ځانونه مسلمانانو ته ور رسولی شي. د عبيده بيرغ سپين او وړونکی يې مسطح بن اثاثه بن المطلب بن عبد مناف وُ.

۳- د خرار سريه [۱]: د لومړي هجري کال د ذي القعدې په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال د مې له مياشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سعد بن ابي وقاص تر مشرۍ لاندې د سپرو يوه شل کسيز ګروپ ته امر وکړ چې د قريشو د کاروان مخې ته ورشي، خو دا يې ورته وويل چې د خرار له سيمې نه به اخوا نه تيريږي. دوی پياده حرکت وکړ، د شپې يې مزل کاوه او د ورځې به چيرته غلي کيدل تر څو د پنځمې ورځ په سهار خرار ته ورسيدل. او هلته خبر شول چې کاروان پرون لدې سيمې نه تير شويدی.د سعد (رضي الله عنه) بيرغ سپين او علمبردار يې مقداد بن عمرو وُ.

۴- د ابواء يا ودان غزا:[۲] د دويم هجري کال د صفر په مياشت کې چې د۶۲۳م کال د اګست له مياشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله او يا کسو مهاجرينو سره ووت. سعد بن عباده يې په مدينه کې خليفه وټاکه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوښتل د قريشو د کاروان مخه ونيسي، مخکې تر ودان پورې ورسيد، خو له کوم خطر سره مخامخ نه شو. پدې غزا کې يې د بني ضمره له رئيس عمرو بن مخشي الضمري سره د تعاون تړون وکړ ددې تړون متن دا دی: (**هذا كتاب من محمد رسول الله لبني ضمره، فإنهم آمنون على أموالهم وأنفسهم، وإن لهم النصر على من رامهم إلا أن يحاربوا دين الله ن ما بل بحر صوفة وأن النبي إذا دعاهم لنصره أجابوه**).

[دا بني ضمره ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ليک دی، د دوی

[۱]. خرار – دخ په زور او د را په تشديد له جعفی سره نژدې د يوه ځای نوم دی

[۲]. ودان – د واو په زور او د دال په تشديد سره ويل کيږي دا د مکې او مدينې ترمنځ د يوې سيمې نوم دی، ددې ځای او رابغ ترمنځ (۲۹) ميله مسافه ده . او ابواء د ودان تر خوا يوه بله منطقه ده .

سرونه او مالونه په امن دي که چا وربانديې حمله وکړه، نو مرسته به يې کيږي، خو که هغوی د الله د دين په خلاف جګړه وکړي نو بيا ورسره کومک او مرسته نشته.] (دا معاهده) تر هغه وخته د اعتبار وړ ده تر څو د سمندر اوبه وجود لري. يعنی د هميشه لپاره معتبره ګڼلی شي. او هر کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دوی نه مرسته وغواړي، نو دوی به يې مرستې ته ور دانګي[1]. دا د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لومړنی غزا وه، ده مبارک (۱۵) ورځې له مدينې نه د باندې تيرې کړې، بيرغ يې سپين او وړونکی يې حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) وۍ.

۵- د بواط غزا: د دويم هجري کال د ربيع الاول په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال د سپتمبر له مياشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دوه سوه اصحابو (رضي الله عنهم) سره د قريشو د کاروان مخې ته ورغی. پدې کاروان کې اميه بن خلف الجمحي، او د قريشو سل نور کسان او دوه زره پنځه سوه اوښان وۀو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ تر څو د رضوی له طرفه بواط ته ورسيد، خو له څه واقعې سره مخامخ نه شو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دې غزا کې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) په مدينه کې خپل خليفه ټاکلی وۍ. ددې غزا بيرغ سپين او وړونکی يې سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) وۍ. (بواط او رضوی د جهينه د غرونو د لړۍ دوه فرعي غرونه دي چې له مکې نه د شام د لارې پر غاړه پراته دي او له مدينې نه ۴۸ ميله مسافه لري.)

۶- د سفوان غزا: د دويم هجري کال د ربيع الاول په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال له سپتمبر سره سمون خوري، د جابر الفهري زوی کرز له يو شمير مشرکانو سره د مدينې په څړ ځايونو يا ورشو حمله وکړه او څه شمير څاروي يې بوتلل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له اويا کسه اصحابو (رضي الله عنه) سره وريسې ووت او د بدر له طرفه د سفوان سيمې ته ورسيد. خو کرز يې له لاسه وتلی وۍ او بيرته بې جګړې راستون شو. دا غزا د بدر د لومړنی غزا په نامه يادېږي.دا ځل يې زيد بن حارثه (رضي الله عنه) په مدينه کې خليفه وټاکه، بيرغ يې سپين او وړونکی يې علي

[1]. المواهب اللدنية ۷۵/۱ و شرحه للزرقاني.

بن ابي طالب (رضي الله عنه) ؤ.

۷- د ذي العشيرة[5] غزا: د هجرت د دويم کال د جمادي الاولی او جمادي الاخر په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال له نومبر او ديسمبر سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له (۱۵۰) يا (۲۰۰) کسو مهاجرينو سره ووت. هيڅوک يې له ځان سره په زور نه ؤ بوولي، ټول په خپله رضا او خوښه روان شول. له دوی سره يوازې ديرش اوښان ؤ چې په نوبت به ورباندې سپريدل. هدف يې د هغې کاروان نيول ؤ چې له مکې نه شام ته روان ؤ؛ داسې خبر راغلی ؤ د قريشو په خاص او قيمتي مالونو بار کاروان له مکې نه روان شويدی، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ تر څو د ذي العشيرې سيمې ته ورسيد ، هلته خبر شو چې کاروان څو ورځې مخکې تير شويدی. او دا همغه کاروان دی چې له شام نه د بيرته ستنيدو په وخت کې يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيا مخې ته ورغلی ؤ کاروان نجات وموند خو د بدر لويه غزا پيښه شوه.

د ابن اسحاق په خوله دا ځل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جمادي الاولی په وروستيو کې وتلی او د جمادي الاخر په لومړيو ورځو کې بيرته راستون شوی ؤ.کيداې شي همدا د مورخينو تر مينځ د دې غزا د نيټې په هکله د اختلاف سبب وي.پدې غزا کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بني مدلج او د دوی له حليفانو سره د عدم تجاوز تړون هم لاس ليک کړ.ابو سلمه بن عبدالاسد المخزومي يې په مدينه کې خپل خليفه پرې ايښی ؤ، بيرغ سپين او وړونکی يې حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) ؤ.

۸- د نخله سريه: د دوهم هجري کال د رجب په مياشت کې چې د ۶۲۴م کال د جنوري له مياشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عبدالله بن جحش اسدي تر مشرۍ لاندې د مهاجرينو يو دوولس کسيز ګروپ د نخلې سيمې ته واستاوه. له دوی سره شپږ اوښان وو چې په نوبت به ورباندې سپريدل.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ګروپ قوماندان ته يو خط ليکلی ؤ او امر يې ورته کړی ؤ چې ليک به له دوو ورځو مزل نه وروسته ګوري. عبدالله دوه

[5]. ذي العشيرة په تصغير سره، ځينو يې نوم العشيراء او العسيرة هم بللی دی چې د ينبع خواته د يوې سيمې نوم دی.

ورځې مزل وکړ بیایې لیک ولوست چې داسې پکې لیکل شوي وُ: (**إذا نظرت في كتابي هذا فامض حتى تنزل نخلة بين مكة والطائف، فترصد بها عير قريش وتعلم لنا من أخبارهم**). [کله دې چې زما دا لیک ولوست، نو مخکې لاړ شه د مکې او طائف تر مینځ پرتې نخلې سیمې کې واړوه، هلته د کاروان لاره څاره او مونږ ته خبر راکوه].
خط یې چې ولوست ویې ویل: امر په سترګو قبول دی، خپل ملګري یې خبر کړل، خو دا یې ورته وویل: چې زه تاسې نه مجبوروم، څوک که شهادت غواړي نو راسره ځي دي او که د چا مرګ نه وي خوښ، نو بیرته دی وګرځي، زه به ځم. ملګري یې ورسره موافق شول، ټول وخوځیدل، د لارې په اوږدو کې سعد بن ابي وقاص او ملګري یې عتبه بن غزوان خپل اوښ ورک کړ چې په لټه کې یې له ګروپ نه پاتې شول.
عبدالله بن جحش مخکې لاړ او نخلې ته ورسید، چې ګوري د قریشو یو کاروان چې ممیز، څرمنې او نور تجارتي سامان یې نقلاوه لدې ځای نه تیریږي. له کاروان سره عمرو بن الحضرمي، د عبدالله بن المغیره دوه زامن، عثمان او نوفل او د بني مغیره مولی (غلام) حکم بن کیسان یې ملګري وو. مسلمانانو په خپل مینځ کې سلا او مشوره وکړه چې څه باید وکړو نن د رجب وروستۍ شپه ده، که اوس ورسره جنګیږو، نو د شهر حرام بې حرمتي کیږي او که یې نن پریږدو، نو بیا د حرم حدودو ته داخلیږي! بالاخره فیصله پدې وشوه چې همدا نن مقابله ورسره وکړي او له دوی نه کوم یوه عمرو بن الحضرمي وویشت او مړ یې کړ، عثمان او حکم یې اسیران کړل، نوفل ورنه وتښتید. بیایې کاروان له اسیرانو سره یو ځای مدینې ته راوست، لدې مال نه یې خمس بیل کړ دا په اسلام کې لومړنی خمس او لومړنی مړی او لومړني اسیران وو.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا کار وغانده، او ورته ویې فرمایل: (**ما أمرتكم بقتال في الشهر الحرام**) [ما خو په شهر حرام کې د قتال امر او اجازه نه وه درکړې.] د کاروان او اسیرانو په هکله یې خپله فیصله محفوظه وساتله، او فعلاً یې هر ډول تصرف پکې متوقف کړ.
پدې پیښې سره مشرکینو ته فرصت په لاس ورغی چې د مسلمانانو په خلاف خپل زهرجن تبلیغات لا پسې زیات کړي. هغوی دا پروپاګند شروع کړ چې مسلمانان د شهر حرام احترام نه ساتي، او د الله تعالی له خوا حرام شوي شیان حلال ګرزوي. پدې هکله یې ډیر څه ویل، تر څو د قرآن کریم آیتونه نازل شول او دا مسئله یې حل کړه، په ډاګه یې کړه چې د مسلمانانو ددې کار په اندول د مشرکینو جرم او ګناه ډیره لویه ده...

((يَسْأَلُونَكَ عَنْ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنْ الْقَتْلِ...)) (البقرة: ۲۱۷). [پوښتنه کوي خلک له تا نه (اې محمده) له مياشتې حرامې څخه له جنګ کولو پدې کې (چې روا دی که ناروا؟) ووايه (اې محمده) دغه (سائلينو ته) چې جنګ کول پدې (اشهر الحرام) کې (عمدا) لويه ګناه ده، او منع کول له لارې (دين) د الله څخه او کافر کيدل په الله او (منع کول له) مسجد حرام او ايستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (ګناه) ډيره لويه ده په نزد د الله (له قتاله په اشهر الحرام کې) او فتنه (له دين څخه د خلکو ايستل) ډير لويه (ګناه) ده له جنګ څخه.]

قرآنکريم پدې سره دا په ډاګه کړه چې د مسلمانو جنګياليو د سيرت او اخلاقو په هکله چې مشرکينو دا نارې سورې په کار اچولې دې ټولې بې ځايه او بې بنياده دي، ځکه قريشو له اسلام سره په دښمنۍ او پر مسلمانانو باندې په ظلم زياتي سره ټول حرمتونه تر پښو لاندې کړيدي. آيا قريشو له هجرت نه وروسته د مسلمانانو د مالونو د ضبط او غصب، او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل او وژلو فيصله په همدې حرم (مکه) کې نه وه کړې؟ اوس څه وشول چې د دوی له خوا تر پښو لاندې شوی حرمت بيرته را پيدا شو او څه وشول چې اوس ددې شيانو د حرمت ماتول د شرم او عيب خبره وګرزيده؟ بې شکه د مشرکانو له خوا د ناروا او بې بنياده پرو پاګند د د دوی د بې شرمۍ او بې حيايۍ يوه نمونه ده. لدينه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دواړه اسيران خوشې کړل، او د وژل شوي کس خپلوانو ته يې د هغه ديت ورکړ.[1]

دا وې له بدر نه مخکې پيښې شوې غزا ګانې او سريې، پدې ټولو کې تر هغې د مالونو لوټ او د خلکو وژلو ته خبره نه وه رسيدلې، تر څو پورې چې مشرکينو د کرز بن جابر فهري تر مشرۍ لاندې د مسلمانانو څاروي نه وو لوټ کړي. بناءً ددې شروع هم د مشرکينو له خوا شوې ده، دا خو پريږده چې لدينه مخکې يې څه کړي وي. د عبدالله بن جحش له سريې نه وروسته د مشرکينو په زړه کې ريښتينې ويرې ځای ونيو، لوی خطر يې سترګو ته ودريد ، او د څه ويره يې چې درلوده همغه وشول. او پدې

-[1]. ددې غزاګانو او سراياوو تفصيلات مو لدې کتابونو اخيستې دي!. زاد المعاد ۸۳/۲. ۸۴. ۸۵ ابن هشام / ۵۶۱ تر ۶۰۵، رحمة للعالمين ۱۱۵/۱، ۱۱۶، ۲۱۵/۲، ۲۱۶، ۴۶۹، ۴۷۰. دا مراجع د غزواتو او سراياوو د ترتيب او ګډون کوونکو د شميرې په هکله اختلاف لري خو مونږ د ابن قيم او علامه منصور پوري په تحقيق تکيه کړيده.

باوري شول چې د مديني قيادت ويښ، او با حکمته قيادت دی، د دوی ټول تجارتي حرکات يې تر کلکې څارنې لاندې نيولي. اوس مسلمانان ددې توان لري چې ان دری سوه ميله مخکې لاړ شي، او بيا هلته مشرکان ووژني يا يې اسيران کړي او مالونه يې له ځان سره يوسي او پخپله روغ رمټ مدينې ته ستانه شي. مشرکين پدې پوه شول چې نور شام ته د دوی تجارت تر دايمي خطر لاندې دی، خو لدې ټولو سره سره هغوی خپله د کبر او حماقت لاره نه پريښوده، او په ځاې ددې چې د بني ضمره او جهينه په شان د سولې او اخلاص لاره ونيسي، کينه او دښمني يې نوره هم په ځوښ راغله. مشران يې د خپلو تهديدونو او اخطارونو د پلي کولو لپاره ميدان ته راوړاندې شول، او اراده يې وکړه چې د مسلمانانو پر وطن حمله وکړي او هملته خپل وطن کې يې تصفيه کړي. د مسلمانانو وينو ته د دوی همدا تنده وه چې هغوی يې د بدر تر ميدانه را ورسول.

د عبدالله بن جحش له سريې وروسته يعنې د دويم هجري کال د شعبان په مياشت کې په مسلمانانو باندې جنګ او قتال فرض شو، او پدې هکله دا څرګند آيتونه را نازل شول: ((وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (١٩٠) وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنْ الْقَتْلِ وَلا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (١٩١) فَإِنْ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (١٩٢) وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انتَهَوْا فَلا عُدْوَانَ إِلاَّ عَلَى الظَّالِمِينَ)). (البقرة: ١٩٠ – ١٩٣)

ترجمه: [او جنګ کوئ (اې مؤمنانو) په لاره دالله کې له هغو کسانو سره چې جنګ کوي له تاسې سره، او مه کوئ زيادت (پر هيچا باندې) بيشکه چې الله نه خوښوي تيريدونکي له حده. او وژنئ دوی په هر ځاې کې چې مومئ دوی او وباسئ دوی له هغه ځايه چې ايستلي وئ دوی تاسې او فتنه (شرک او له دين ځنې اړول) ډير سخت دي له وژلو څخه. او جنګ مه کوئ له دوی سره په نزد د مسجد الحرام کې تر هغه پورې چې وجنګيږي دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې پس که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ دوی هم داسې. (لکه تيرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو. پس که منع راوړي (له شرکه نو الله به يې وبښي) نو بيشکه الله ډير ښښونکی پوره رحم لرونکی دی.

او جنګ کوئ تاسې له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرک او فساد) او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چيرې وګرځيدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوئ پر دوی باندې) نو نشته هيڅ تيرې مګر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندې.]

پدې پسې لږ وخت وروسته الله تعالی بل ډول آيتونه نازل کړل چې په هغې کې يې د جنګ طريقه ښوولې او مسلمانان يې د جنګ لور ته هڅول او پدې هکله يې څه احکام ورته بيانول هغه مبارک آيتونه دا دي: ((فَإِذا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنّاً بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ * سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ * وَيُدْخِلُهُمْ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ)).(۱) (محمد: ٤ – ٧)

ترجمه: [نو کله چې مخامخ شوئ (په جنګ کې) له (هغو کسانو) سره چې کافران شويدي نو ووهئ وهل د ورميږونو (د هغو) تر هغه پورې چې ښه ډير مو ووژل دوی او پرې غالب شوئ نو (وتړئ دوی) بيا سخت محکم کړی تړل (د دوی چې ورڅخه خلاص نشي) پس بيا احسان ورسره وکړئ احسان کول وروسته (له بندي کولو او تړلو نه يې) او يا تاسې فديه کړئ دوی فديه کول (په عوض کې يې مال واخلې يا مسلمانان بنديان را خلاص کړئ) (جنګ) ورسره کوئ تر هغه پورې چې کيږدي (جنګياليان د) جنګ وسلې خپلې دغه (حکم الله په دوی کې) دی او که اراده فرمايلی وی الله (د بدل اخيستلو) نوخوا مخواه به بدل اخيستی ؤ الله له دوی څخه (بی له جنګه) او ليکن (امر يې درته وکړ په جهاد له دوی سره) لپاره ددې چې ازموينه وکړي الله د ځينو ستاسو په ځينو نورو (په جنګ کې) او هغه کسان چې وژلی شويدي په ليار د الله کې پس له سره به ضايع نکړي (الله) عملونه د دوی ژر به سمه لياره وښيي دوی ته (الله په دنيا او آخرت کې) او ښه به کړي حال د دوی (په دارينو کې) او داخل به کړي (الله) دوی په جنت کې چې معلوم کړيدی (الله) دغه (جنت) دوی ته. اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنی اې مؤمنانو) که مددګاري وکړئ تاسی (له دين (الله او رسول) د الله سره نو مدد به وکړي (الله) تاسې سره (په غلبه پر (دښمن) او ثابت به کړي قدمونه ستاسې (په

(1). استاذ سيد ابو الاعلی مودودي له مـدلـل ی څيړنې وروسته وايي چې د محمد سورت د بدر له غزا وروسته نازل شويدی.تفهيم القرآن ۵/۱۱-۱۲ ته مراجعه وکړه.

ځای د جنګ کې).]
پدې پسې الله تعالی د هغې خلکو مذمت وکړ او ویې غندل کوم چې د جنګ د حکم په اوریدو سره ویرې اخیستي وو، او له ډیر خوف نه یې زړونه رپیدل. الله تعالی فرمایې:
((وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنْ الْمَوْتِ فَأَوْلَى لَهُمْ)).(محمد: ۲۰) [نو پس کله چې نازل کړ شي یو سورت محکم او یاد کړی شي په هغه کې جنګ نو وینې به ته هغه کسان چې وي په زړونو د دوی کې ناروغي (د نفاق) ګوري تا ته لکه کتنه د هغه چا چې بیخودي راغلې وي پر هغه باندې له ویرې د مرګ نه، هلاکت دې وي دوی لره.]
حقیقت دادې چې د جنګ فرضیت، او جنګ ته د تیارۍ امر او دې لور ته هڅونه د هغه وخت د حالاتو او شرایطو له غوښتنې سره بالکل مطابقه او برابره خبره وه. که له حالاتو خبر او زیرک کوم قوماندان هم وای، نو هغه به هم خپل لښکر ته ددې فوق العاده او عاجلو حوادثو او حالاتو د مقابلې لپاره خپل پوځ ته د نمبر اول احضاراتو او آماده باش حکم صادراوه، نو په هر څه عالم او له هر څه لوړ خدای به ولې له حالاتو سره برابر حکم نه کاوه. دا واقعیت دی چې حالاتو د حق او باطل تر مینځ د یوې سرنوشت ټاکونکې او فیصله کونکې جګړې غوښتنه کوله. خصوصاً د عبدالله بن جحش له سریې وروسته کومه چې د مشرکینو په غیرت او حمیت لوی او ملاماتونکی ګذار وُ او کومه چې ټول مشرکان یې په سرو سکروټو کینولي وو.
د جنګ د آیتونو له سیاق او سباق نه دا څرګندیده چې نور د داسې خونړیو جګړو وخت را لنډ شویدی چې برى او برلاسي به پکې د مؤمنانو وي. ګوره الله تعالی مسلمانانو ته څه ډول حکم کوي چې مشرکان له هغه ځایه وباسئ له کوم نه یې چې تاسې ایستلې یې، بیا هغوی ته د فاتح لښکر په حیث څه ډول د اسیرانو د تړلو، نیولو او د دښمنانو تر مکملې خاتمې پورې د جګړې کولو ښوونه کوي. دا ټول دې لوري ته اشاره وه چې وروستی برى د مسلمانانو دی. خو دا خبره یې همداسې د اشارو تر پردو لاندې پټه وساتله، تر څو هر مسلمان د الله په لار کې د خپلې جذبې عملي ښکارونه هم وکړی شي.
په همدې ورځو یعنې د دوهم هجري کال د شعبان په میاشت کې چې د ۶۲۴م میلادي کال د فبروري له میاشتې سره سمون خوري الله تعالی د بیت المقدس په ځای کعبه

شريفه د مسلمانانو قبله اعلان کړه. ددې فايده دا شوه چې هغه کمزوري او منافق يهودان چې يوازې د شر او فتنې را ولاړولو پخاطر مسلمان شوي وو، بيرته خپل حالت ته وګرزيدل، له مسلمانانو نه بېل شول او پدې سره د مسلمانانو ليکې له ډيرو غدارانو او فساد کارانونه پاکې شوې.

د قبلې بدلولو ديته هم اشاره کوله چې اوس يوه نوې داسې مرحله شروع کيدونکی ده چې پر قبله باندې د مسلمانانو تر تسلط او حاکميت نه مخکې پاې نه مومي. ځکه دا د ډير حيرت او تعجب خبره ده چې د کوم قوم قبله دې د هغوی د دښمنانو ترولکې لاندې وي، او که فرضاً د هغوی تر قبضې لاندې وي، نو بايد حتماً د هغوی له سلطې نه آزاده کړی شي.

لدې اوامرو او اشاراتو وروسته د مسلمانانو حرکت او نشاط زيات شو، د خدای په لار کې يې د جهاد جذبې په مستۍ راغلې او له دښمن سره د پريکندې جګړې لپاره ليوال شول.

د بدر لویه غزا
د اسلام لومړنۍ پریکنده جګړه

د غزا سبب: د عشیرې په غزا کې مو وویل چې د قریشو یو کاروان چې له مکې نه شام ته روان ؤ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لاسه ووت، خو کله چې همدا کاروان له شام نه بیرته راستنیده، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) طلحه بن عبیدالله او سعید بن زید د کاروان د خبر راوړلو پخاطر د شمال لوري ته واستول. دوی تر حوراء پورې لاړل او هملته پاتې شول تر څو د ابو سفیان کاروان ورباندې تیر شو، دوی په منډه ځانونه مدینې ته ورسول او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې له احوال نه خبر کړ.
پدې کاروان کې د قریشو ډیر مالونه وو یعنې زر اوښان چې د پنځوس زره طلایي دینارونو (دوه سوه دوه شپیته نیم کیلو سره زر) په اندازه سامان ورباندې بار ؤ، او یوازې څلویښت ساتونکي ورسره وو.
دا د مدینې د خلکو لپاره طلایي موقع وه، خو د مکې د مشرکینو لپاره لدې دومره ډیر مال نه محرومیدل ملاماتونکې نظامي، سیاسي او اقتصادي ضربه وه. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مسلمانانو ته وفرمایل:(**هذه عیر قریش فیها أموالهم، فاخرجوا إلیها لعل الله ینفلکموها**). [دا د قریشو په مال او سامان بار کاروان دی، مخې ته یې ورشئ کیدای شي الله تعالی هغه تاسې ته د غنیمت په ډول درکړي.]
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کاروان مخې ته ورتلل په هیچا لازمي نکړل، ټول یې خپلې خوښې ته پریښودل، ځکه پدې وخت کې دا ګومان نه کیده چې د قافلې په ځای به د بدر په میدان کې له مشرکینو سره یوه پریکنده جګړه صورت مومي. له همدې امله ډیر اصحاب (رضي الله عنهم) په مدینه کې پاتې شول ځکه هغوی فکر کاوه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا عملیات به له پخوانیو عملیاتو سره څه توپیر ونلري. او په همدې سبب له جګړې نه پاتې شویو کسانو باندې څه عتاب او ملامتیا هم نه شته.

د اسلامي لښکر شميره او په ګروپونو ويشل

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د روانيدو لپاره تيار شو، (۳۱۳ يا ۳۱۴ يا ۳۱۷) کسان ورسره وو، له دې جملې نه ۸۲ يا ۸۳ يا ۸۶ مهاجرين، نور انصار چې (۶۱) له اوس او (۱۷۰) له خزرج قبيلې څخه وو. دې لښکر د جګړې څه انتظام نه ؤ کړی او نه يې پوره تياري نيولې وه، په ټول لښکر کې يوازې دوه آسان چې يو يې د زبير بن عوام او بل يې د مقداد بن اسود کندي ؤ. او د پاتې کسانو د هرو دوو يا دريو په سر يو اوښ رسيده څکه ټول ايله اويا اوښان ورسره وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او علي او مرثد بن ابي مرثد غنوي درې واړه په يوه اوښ په نوبت سره سپريدل.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لومړی د مدينې د ادارې او لمانځه ادا کولو لپاره ابن ام مکتوم خپل خليفه وټاکه، خو کله چې روحاء ته ورسيد، نو ابو لبابه بن عبد المنذر يې په مدينه کې د خليفه په حيث ور وليږه.

د لښکر عمومي بيرغ سپين او علمبردار يې مصعب بن عمير قرشي عبدري ؤ. لښکر يې په دوو برخو يا غونډونو وويشه:

۱- د مهاجرينو غونډ چې بيرغ يې له علي (رضي الله عنه) سره ؤ.

۲- د انصارو غونډ او علمبردار يې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) ؤ.

د ميمنې (ښي اړخ) قوماندانې يې زبير بن عوام، او د ميسرې قوماندانې يې مقداد بن عمرو او د ساقې مشري يې قيس بن ابي صعصعه ته سپارلې وه، او د لښکر عمومي قومانده رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د لښکر د عمومي قوماندان په توګه پخپل لاس کې اخيستې وه.

د بدر په لور د لښکر روانيدل

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دې غير مجهز لښکر سره روان شو، له مدينې نه ووت او مکې ته غزيدلې عمومي لاره يې ونيوه مخکې د روحاء تر کوهي پورې ورسيد. او کله چې له هغه ځای نه وخوځيد نو د مکې لاره يې خپلې چپې خوا ته پريښوده او ښی خواته وګرزيد، نازيې ته ورسيد، د بدر په لور د نازيې له يوې برخې تير شو او د صفراء د تنګي او نازيې تر مينځ پرته رحقان نومې وادي يې ووهله بيا له تنګي تير، او د صفراء په خوا مخکې لاړ، له هغه ځای نه يې د جهينه قبيلې دوه

کسه بسیس بن عمرو او عدي بن ابي الزغبا جهیني د کاروان په هکله د معلوماتو راټولولو پخاطر د بدر لور ته واستول.

په مکه کې د خطر اعلان

له بل پلوه د کاروان مشر ابو سفیان په ډیر احتیاط سره د حالاتو څارنه کوله، ځکه هغه پوهیده چې د مکې لاره له ډیرو خطرونو سره مخامخ ده، هر وخت یې په اوضاع ځان پوهاوو او له نورو کاروانونو نه یې د لارې په هکله معلومات اخیستل. بالاخره پدې خبر شو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب پر قافلې باندې د حملې لپاره تیار کړیدي، نو فورا یې ضمضم بن عمرو غفاري ته پیسې ورکړې او مکې ته یې واستاوه تر څو قریشو د کاروان د نجات او مرستې لپاره راوبولي. ضمضم په ډیره بیړه ځان مکې ته ورساوه، او هلته یې د عربو د عاداتو سره سم د اوښ پزه او خپل کمیس څیرې کړ، کجاوه یې چپه کړه او پاس پر اوښ ودرید او په لوړ آواز یې نارې کړې اې قریشو! قافله.... قافله...... محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې له ابو سفیان سره ستاسې پر مالونو حمله کوي، فکر نه کوم چې په لاس به درشي، کومک... کومک.....

د مکې خلک د جنګ تیاري نیسي

ددې اواز په اوریدو سره د مکې ټول مشرکین په حرکت راغلل، او ویې ویل: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې فکر کوي چې دا هم د ابن حضرمي کاروان دی؟ قسم په خدای چې ژر به پوه شي چې زمونږ معامله بل ډول ده ټول پدې سلا شول چې یا به هر څوک پخپله ځي او یا به خپل عوض لیږي، خو زیاترو جنګ ته تلل غوښتل خصوصا مشرانو او رئیسانو. پدې سره له ابو لهب پرته نور ټول مشران جنګ ته تیار شول ابو لهب د ځان په عوض خپل پوره وړی واستاوه. قریشو شاو خوا عربي قبیلې هم له ځان سره ملګرې کړې او له بني عدي پرته چې یو کس یې هم جنګ ته ونه ووت نورې ټولې قریشي قبیلې جګړې ته روانې شوې.

د مکې لښکر شمیره

د روانيدو په وخت کې ددې لښکر شميره يو زر او درى سوه (۱۳۰۰) جنګيالو ته رسيده چې ورسره سل آسان (۶۰۰) زغرې او بې شميره اوښان چې دقيقه شميره يې نده معلومه. عمومي قومندان يې ابو جهل ؤ او د قريشو (۹) مشرانو د لښکر لوژستيکي امور، تمويل او رسد په غاړه اخيستى ؤ، دوى به هره ورځ (۹) او کله (۱۰) اوښان حلالول.

د بني بکر قبيلو لانجه

کله چې لښکر د تلو تياري ونيوله، نو قريشو ته يو ځل له بني بکر سره خپله دښمني او لانجه ورپه ياد شوه، او وويريدل چې هسې نه هغوى د شا له خوا ورباندې حمله وکړي چې پدې سره به دوى له دوو خواو نه راګير شي! نژدې ؤ چې دا تشويش يې له مخکې تګ نه پښېمانه کړي، په همدې وخت کې شيطان د بني کنانه د مشر سراقه بن مالک بن جعشم المدلجي په شکل کې ورته راغی او ورته ويې ويل: زه ستاسې ملګرى يم او ضمانت درکوم چې کنانه به د شا له خوا ستاسې په حق کې داسې څه نه کوي چې تاسې يې نه خوښوئ.

د مکي لښکر روانيدل

لدې اطمينان او ډاډ ګيرنې وروسته د مشرکينو لښکر په ډير کبر او غرور سره له مکې نه روان شو. قرآنکريم د دوى حالت ته اشاره کوي فرمايي:((بَطَراً وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)) (الانفال: ٤٧).ترجمه :[په ډير کبر، خيال او خلکو ته ځان ښودنې په حالت (روان دي) او د خداى له لارې نه منع کوي]

او لکه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي له خپل زور او وسلې سره پداسې حال کې چې له الله تعالى او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د دښمنۍ بيرغ اوچت کړى ؤ د مدينې په لور وخوځيدل ((وَغَدَوْا عَلَى حَرْدٍ قَادِرِينَ)) (القلم: ٢٥) [ترجمه: سهار مهال پداسې حال کې دخپل کښت د ريبلو لپاره ووتل (چې فقيرانو ته د نه ورکولو نيت يې درلود) او ځانونه يې توانمند شميرل.]

د ټولو زړونه له کينې، غوسې او غضب نه په جوش راغلې وو تر څو له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو نه ددې انتقام او پور واخلي چې

هغوی څنګه او په کوم جرات سره د دوی په کاروان کې سترګې خښې کړیدي؟
لنډه دا چې په ډیره بیړه د شمال په لور د بدر خوا ته لاړل، د عسفان له وادي، قدید او جحفی نه تیر شول او هلته یې د ابو سفیان له طرفه داسې خبر تر لاسه کړ چې ورته وایي: تاسې د خپلو مالونو، کاروان، او افرادو د ساتلو پخاطر راوتلي یئ، الله تعالی هغه ټول وساتل، نجات یې ورکړ، نو بیرته ستانه شئ.

کاروان نجات وموند

هلته ابو سفیان په ډیر احتیاط او تدبیر سره په عمومي لار روان وُ، د څارنې او کشف عملیات یې څو چنده کړي وو، خو کله چې بدر ته را لنډ شول خپله د قافلې تر مخ شو وړاندې لاړ او مجدي بن عمرو یې ولید د مدینې د لښکر په هکله یې معلومات ورنه وغوښتل. هغه ورته وویل: ما خو څه نا آشنا څوک ندي لیدلي، یوازې دوه سواره وو دلته راغلل له هغه غونډۍ سره یې اوښان چو کړل، ژي یې له اوبو ډک کړل او بیرته لاړل. ابو سفیان فورا دې ځای ته ورغی او د اوښانو پچې یې راواخیستې، ماتې یې کړې که ګوري چې د خرما مندکې (زړي) دي پکې، نو ویې ویل: قسم په خدای چې دا د مدینې واښه دي. بیا په بیړه خپل کاروان ته ورغی عمومي لاره یې چې په بدر ورغلې وه چپې خوا ته پریښوده، او په لویدیځ کې د ساحل په لور روان شو، او پدې سره یې قافله د مدینې له لښکر نه خلاصه کړه او د مکې مشرانو ته یې هغه پیغام ورواستوه چې هغوی ته په جحفه کې ورسید.

مکي لښکر د بیرته ستنیدو له ارادې وروسته سوړه کوي

د ابو سفیان د پیغام له رسیدو نه وروسته د مکې لښکر د بیرته ستنیدو تکل وکړ، خو ابو جهل په ډیر کبر او غرور سره وویل: نه والله که تر هغه ستانه شو تر څو بدر ته نه وو تللي او هلته مو درې شپې نه وي تیرې کړې. هلته به څو اوښان حلالوو، خلکو ته به ډوډۍ ورکوو، د شرابو څښلو ګرم محفلونه به د ډمانو په آوازونو او سندرو لا پسې ګرموو، تر څو عربان زمونږ د راتګ دبدبې او غونډیدو خبر واوري، او د تل لپاره زمونږ رعب ورباندې کیني.
خو اخنس بن شریق د ابو جهل لدې خبرې سره سره د بیرته ستنیدو خبره وکړه، مګر چا وا نه وریده. بالاخره یوازې هغه د بني زهره له تقریبا درې سوه کسانو سره بیرته ستون

شو. ابن شريق د بنو زهره حليف او پدې وخت کې د دوی قوماندان وُ. د بدر په غزا کې د بنو زهره قبيلې يوه فرد هم ګډون ونکړ، د اخنس پدې نظريه او عمل د بنو زهره خلک له حده زيات خوشاله وو، او هميشه يې ده ته خاص احترام او اطاعت درلود.
د بنو هاشم خلکو هم د بيرته ستنيدو اراده وکړه، خو ابو جهل په ډيره سخته او تونده لهجه ورته وويل:تاسې به له مونږ څخه نه جدا کيږئ، او تر هغه به راسره وئ تر څو مونږ ټول نه وو ستانه شوي. د بنو زهره له جدا کيدو وروسته د مکې لښکر پاتې تقريبا زر کسان د بدر په لور روان شول مخکې لاړل، او د هغه غونډۍ شا ته يې واړول چې د بدر په وادي کې د ننه له جنوبي خولې (العدوه القصوى) سره پرته ده.

د اسلامي لښکر لپاره د حالاتو حساسيت او نزاکت

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لا د لارې په اوږدو کې د ذفران له سيمې سره وُ چې استخباراتو ورته د کاروان او مکې د لښکر خبرونه راوړل. ده مبارک ته پدې خبرونو کې له غور او څيړنې وروسته دا ثابته شوه چې بې له جګړې بله چاره نشته او اوس داسې يوه جراتمندانه، غيرتي او مدبرانه اقدام ته ضرورت دی چې د شرک د لښکر دا غرور ورمات کړي. واقعيت دا دی که چيرې قريش همداسې پريښودل شوي وای چې پدې سيمه کې د غرور او فساد نيلې وزغلوي، نو پدې سره به په عسکري ډګر کې د هغوی لاس نور هم مضبوط او په سياسي ميدان کې به يې نفوذ او اثر زيات شوی وای. او ددې په مقابل کې به د مسلمانانو شان او عظمت زيانمن کيده، بلکه اسلامي حرکت به د يوه بې روحه کالبد حيثيت غوره کاوه او د اسلام دښمنانو ته به نوره دا آسانه وه چې پر مسلمانانو باندې د حملې او تيري جرات وکړي.
بله مهمه خبره دا چې مسلمانانو ته ددې ضمانت چا ورکاوه چې د مکې لښکر به د مدينې په لور وړاندې نه ځي، او هملته به پردوی حمله او تيری نه کوي؟! هيچا هم دا ضمانت نه شوی ورکولی، که پدې حساس وخت کې مسلمانانو ابتکار له لاسه ورکړی وی، نو د خلکو په مينځ کې به د دوی هيبت او عظمت ډير زيانمن شوی وای.

د شورى غونډه

پدې خطرناک، او ناڅاپه رامخ ته شوي وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشورتي شورى غونډه دايره کړه. ده پخپله په حالاتو رڼا واچوله، او له اصحابو سره يې پدې هکله نظريات تبادله کړل. ځنې خلک داسې هم وو چې په حالاتو

له خبريدو وروسته ويري واخيستل، زړونه يې په رپيدو راغلل او دا همغه کسان دي چې الله تعالی يې په هکله فرمايي:

((کَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ (٥) يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ)). (الانفال: ٥-٦)

ترجمه: [همداسې لکه چې ستا رب ته له خپل کور نه له حق سره راويستې، او يوې ډلې مسلمانانو ته دا کار سخت ښکاريده، او د همدې حق (جګړې) په هکله يې له معلوماتو وروسته په همدې حق کې له تا سره مناقشه کوله او داسې ښکاريدل لکه چې په رڼو سترګومرګ نه بوول کيږي.]

خو د لښکر د قوماندانانو موقف بل ډول وُ، ابوبکر (رضي الله عنه) پاڅيد او ډيرې ښې خبرې يې وکړې، وروسته عمر (رضي الله عنه) پاڅيد دې ته ورته نيکې خبرې يې وکړې. بيا مقداد بن عمرو (رضي الله عنه) وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ درسره يو هغه وکړه چې الله يې امر کړی، قسم په خدای مونږ به کله هم د بنو اسرائيلو په شان درته و نه وايو چې ته او ستا رب جنګ ته لاړ شئ، او مونږ به دلته ناست وو، بلکه مونږ داسې درته وايو: ته او ستارب جنګ ته لاړ شئ، مونږ هم په جګړه کې درسره يو، قسم په خدای که امر راته وکړې چې تر برک الغماد پورې درسره لاړ شو، نو تر همغه ځايه به له تاسره اوږه په اوږه جګړې ته ادامه ورکوو.رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مننه ورنه وکړه او دعا يې ورته وفرمايله.

دا درې واړه مشران مهاجرين وو، او څرنګه چې پدې لښکر کې د مهاجرينو تعداد لږ و، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوښتل د انصارو رايه هم معلومه کړي، ځکه له يوې خوا په جګړه کې د هغوی رول اساسي وُ، او له بلې خوا د عقبې د معاهدې په اساس هغوی پدې نه وو مجبور چې له مدينې نه د باندې جګړې ته داخل شي، نو همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی درې واړو د خبرو له اوريدو نه وروسته وفرمايل: اې خلکو ستاسې رايه څه ده؟ مقصد يې انصار وو. د انصارو مشر او علمبردار سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مطلب پوه شو او ويې فرمايل: لکه چې د تا اشاره زمونږ خوا ته ده يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ده

وفرمايل: هو. سعد (رضي الله عنه) وويل: مونږ ايمان درباندې راوړی، او ستا تصديق مو کړی، او دديې شاهدي مو ورکړې څه چې تا راوړي هغه ټول حق دي، او پدې مو د اطاعت او پيروی عهد او پيمان درسره کړئ، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! څه چې غواړې همغه وکړه، قسم په هغه خدای چې ته يې په حق راليږلی يې، که وغواړې پدې بحر کې ځانونه واچوو، نو مونږ به ټول له تاسره يو ځای ځانونه په بحر کې ور لاهو کړو، دديې پروا نلرو چې سبا مو له دښمن سره مخامخ کړې، مونږ په جګړو کې د ډير صبر او د مقابلې په وخت کې د ځوانمردی او پايمردی خاوندان يو، کيدای شي الله تعالی زمونږ هغه جوهردروښيي چې د تا مبارکی سترګی پری يخې او رڼې شي، نو د خدای په برکت سره حرکت وکړه.

په يوه بل روايت کې راځي چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: فکر کوم چې ته لدينه ويريږې چې انصار به يوازې پخپل وطن کې ځانونه ستا په دفاع ملزم ګڼي! زه د انصارو خبره کوم او د هغوی ځواب وايم، لاړ شه چيرته دې چې زړه وي، پوره واک لرې چې له خپلې خوښې سره سم د هر چا سره اړيکی ټينګې کړې، او که غواړې چې له چا سره اړيکې وشلوې، نو ويې شلوه. زمونږ له مالونو نه د خپلی خوښې په اندازه واخله، او څه چې دې زړه وي همغه راکړه او مونږ ته هغه مال چې ته يې رانه اخلې د هغه په نسبت ډير غوره دي چې راته پرې يې ږدې. او په څه چې ته امر کوې هغه مونږ ته منظوره ده. والله که تر برک الغماد پورې لاړ شې، مونږ به هم درسره روان وو او که وغواړې پدې بحر کې به له تاسره يو ځای ځانونه لاهو کړو.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) له خبرو نه ډير ډاډه او راضي شو، بيا يې وفرمايل: (**سيروا وأبشروا، فإن الله تعالى قد وعدني إحدى الطائفتين، والله لكإني الآن أنظر إلى مصارع القوم**). [حرکت وکړئ، او زيری واورئ، الله تعالی له ماسره له دې دوو شيانو (کاروان يا لښکر) نه د يوه وعده کړې ده قسم په خدای دا دی لکه چې زه همدا اوس ددې خلکو (مشرکينو) د وژلو ځايونه وينم.]

اسلامي لښکر مخ په وړاندې درومي

بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ذفران نه وخوځيد، د اصافر غرونه يې ووهل او (الديه) نومې باندې ته کوز شو وروسته يې حنان نومې غونډی ښی خوا ته پريښوده مخکې لاړ او له بدر سره نژدې يې واړول.

د رسول الله (ﷺ) له خوا د کشف او څارنې عمليات

په همدې ځای کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل ملګري ابوبکر (رضي الله عنه) سره يو ځای د کشف او څارنې لپاره ووت، د قريشو د لښکرو په شاو خوا سيمو کې يې يو عربي سپين ږيری وليد. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: د قريشو او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله څه معلومات لرې؟- د راز پټ ساتلو پخاطر يې د دواړو لښکرو پوښتنه ورنه وکړه – هغه بوډا ورته وويل: لومړی دا راته ووايئ چې تاسې څوک يئ؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (إذا أخبرتنا أخبرناك). لومړی ته خبر راته ووايه، بيا به مونږ ځانونه در معرفي کړو. بوډا وويل: سمه ده دا پدې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو. بوډا وويل: خبر شوی يم چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې په فلانۍ ورځ راخوځيدلي دي، که دا خبر رښتيا وي، نو نن به محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په فلانۍ سيمه کې وي. همغه ځای يې ښوولی ؤ په کوم کې چې د مدينې لښکر پروت ؤ- او د مکې د لښکر په هکله خبر راکړل شوی چې هغوی په فلانۍ ورځ حرکت کړی، که خبر ورکوونکی ريښتونی وي نو هغوی به نن په فلاني ځای کې وي- او همغه ځای يې ښوولی ؤ کوم ته چې قريش را رسيدلي وو. او کله يې چې خبره خلاصه کړه، نو دوی ته يې وويل: تاسې څوک يئ (تاسې له چا نه يئ؟) رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: مونږ له ماء (اوبو) څخه يو. دا يې وويل او روان شو. بوډا له ځان سره وايي: د کومو اوبو؟ آيا د عراق له اوبو؟

د مکي لښکر په هکله د مهمو معلوماتو لاسته راوړل

د همدې ورځې په ماښام رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مهاجرينو دری سرداران علي بن ابي طالب، زبير بن عوام او سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنهم) له يو شمير نورو اصحابو (رضي الله عنهم) سره پدې مکلف کړل چې لاړ شي او د دښمن په هکله تازه معلومات راوړي. هغوی د بدر اوبو ته ورغلل هلته د مکي

لښکر دوه کسه وو چې لښکر ته یې اوبه وړې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عسکرو هغوی دواړه ونیول او له ځان سره یې راوستل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه وخت لمونځ ادا کاوه، نو اصحابو (رضي الله عنهم) ورنه تحقیقات شروع کړل. بندیانو ورته ویل: مونږ د قریشو سقاوان یو اوبو پسې راغلي وو. اصحابو (رضي الله عنهم) دا نه منل او ګومان یې کاوه چې دا به د ابو سفیان د کاروان خلک وي، ځکه هغوی لا تر اوسه په کاروان باندې د قبضې هیله او طمعه درلودله. په دواړو یې د وهلو شروع وکړه تر هغه یې ووهل تر څو دې ته اړ شول چې ووایي مونږ د ابوسفیان کسان یوو، نو بیا یې پریښودل. کله چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ خلاص کړ، اصحابو ته یې په تهدید آمیزه لهجه وفرمایل: (**إذا صدقاکم ضربتموهما، وإذا کذباکم ترکتموهما، صدقا والله، إنهما لقریش**). [**کله یې چې رښتیا درته ویل نو وهل مو، خو کله یې چې دروغ درته وویل، نو پرېې مو ښوول، دوی رښتیا وایي دا دواړه د قریشو کسان دي.**]

بیا یې هغو دواړو ځوانانو ته مخ وروااړاوه او ورته ویې فرمایل: (**أخبراني عن قریش**) د قریشو په هکله معلومات راکړئ! دوی ورته وویل: هغوی ددې وادي په وروستۍ خوله کې پرتې غونډۍ شاته دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**کم القوم؟**) شمیر یې څومره دی؟ دوی وویل: ډیر زیات دی. ده وفرمایل: (**ما عدهم؟**) څومره؟ دوی وویل: په دقیق شمیر یې نه پوهیږو. ده وفرمایل: (**کم ینحرون کل یوم؟**) د ورځې څو اوښان حلالوي؟ دوی وویل: یوه ورځ نهه او یوه ورځ لس. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**القوم فیما بین التسعمائة إلی الألف**) د دوی تعداد د (۹۰۰) او (۱۰۰۰) تر مینځ اټکل کیدای شي.

بیا یې بندیانو ته وفرمایل: (**فمن فیهم من أشراف قریش؟**) له دوی سره کوم مشران راغلي دي؟ دوی وویل: له دوی سره د ربیعه زامن عتبه او شیبه، ابو البختري بن هشام، حکیم بن حزام، نوفل بن خویلد، حارث بن عامر، طعیمه بن عدي، نضر بن حارث، زمعه بن اسود، ابو جهل بن هشام، امیه بن خلف او نور....

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته مخ کړ او ویې فرمایل: (**هذه مکة قد ألقت إلیکم أفلاذ کبدها**). مکې د خپل زړه کترې (د جګر ټوټې) درته رالیږلې دي.

د رحمت باران

الله تعالی په همدې شپه ښه باران وکړ. همدا باران د مشرکینو لپاره عذاب او وبال ؤ هغوی یې له وړاندې تګ نه منع کړل، او د مسلمانانو لپاره رحمت ؤ د هغوی زړونه او بدنونه یې ورباندې پاک کړل ځمکه یې ورته برابره کړه، تر پښو لاندې یې ریګ کلک شو، حالات برابر او زړونه مضبوط شول.

اسلامي لښکر د مهمو عسکري مرکزونو په لور وړاندې ځي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر ته د وړاندې تګ قومانده ورکړه، تر څو له مشرکینو نه مخکې د بدر اوبو ته ورسیږي او هغوی ته اجازه ورنکړي چې پر اوبو ولکه ولګوي.

لښکر مخکې لاړ او لماسختن یې د بدر له ټولو نه نژدې چینې سره واړول. په دې وخت کې حباب بن منذر لکه د نظامي امورو د متخصص په حیث رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: آیـا الله تعالی پدې ځای کې د اړولو امر درته کړیدی؟ او مونږ همدلته تم کیدو باندې مامور یو د مخکې او وروسته تګ اجازه نلرو؟ او که نه تا خپله د جنګي حکمت او تدبیر په اساس دا ځای غوره کړیدی؟

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**بل هو الرأي والحرب والمكيدة**). دا زما نظر او یو جنګي تاکتیک دی. نو ده ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا مناسب ځای ندی، لښکر ته امر وکړه چې قریشو ته تر ټولو نه لنډې چینې باندې واړوي، هلته به بیا مونږ نورې ټولې چینې پټوو او پخپله چینه به حوض جوړوو او له قریشو سره به په جګړه لاس پورې کوو، نو هغه وخت به له مونږ سره اوبه وي او دوی به له اوبو نه محروم وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لقد أشرت بالرأي**). تا ډیره ښه مشوره راکړه.

وروسته یې لښکر ته د وړاندې تګ امر وکړ، او په نیمایي شپه کې یې دښمن ته له ټولو نه نژدې چینه باندې واړول، هلته یې د اوبو ډنډونه جوړ کړل، او نورې ټولې چینې یې پټې کړې.

د قیادت مرکز

وروسته له هغه چې مسلمانان ځای په ځای شول، سعد بن معاذ (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وړاندیز وکړ چې باید د خاصو او عاجلو حالاتو سره د مقابلې او احتمالي ماتې د جبران لپاره د قیادت لپاره یو خاص مرکز جوړ شي. خپل وړاندیز یې داسې وړاندې کړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! خوښه دې نده چې ستاسې لپاره یوه څپره جوړه کړو ته به پکې تشریف لرې، او ستاسې سورلي به هم هملته تیاره درته ولاړه وي، مونږ به له دښمن سره د جګړې ډګر ته ننوزو که چیرته الله عزت راکړ او پر دښمن یې بر لاسي کړو، نو دا به هغه څه وي چې مونږ یې غواړو، او که داسې ونه شول نو بیا به ته پخپله سپرلۍ سپور او له مونږ نه پاتې شوو کسانو سره به یو ځای شي. یا نبي الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زمونږ له قوم نه هغه کسان وروسته پاتې دي چې مونږ له تاسره له هغوی نه ډیره مینه نلرو، که چیرې هغوی خبر وای چې ته به له دښمن سره مخامخ کیږې، نو چیرې به هم نه وای پاتې شوي، الله تعالی به د هغوی په واسطه د تا ساتنه کوي، هغوی به ستا خیر غواړي او په جهاد کې به ستا ملګري وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) ستاینه وکړه او د خیر دعا یې ورته وفرمایله.مسلمانانو خپل عظیم قائد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د جګړې د میدان شمال ختیځې خوا ته د غونډۍ په سر په یوه حاکمه نقطه کې څپره جوړه کړه.او د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې د انصارو ځوانانو یو ګروپ پدې موظف شو چې د قیادت د مرکز یعنې د لښکر د عمومي قوماندانۍ ساتنه او حفاظت وکړي.

د لښکر ترتیب او د شپې سبا کول

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر ترتیب او تنظیم کړ[1]. د جګړې په میدان کې وګرزید او پخپل مبارک لاس سره به یې اشاره کوله. چې دا سبا د فلاني د وژل کیدو ځای دی (ان شاء الله)[2] او دا د فلاني. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هلته د یوې ونې سره لمونځ کاوه، مسلمانانو ټولو په ډاډ او

---

(1). جامع الترمذي ابواب الجهاد، باب ما جاء في الصف والتعبئة ۲۰۱/۱.
(2). مسلم له انس نه روایت کړی، مشکاة المصابیح ۵٤۳/۲ وګوره.

راحت سره شپه سبا کړه، زړونه يې له سکون او هيلو نه مالا مال وو او ددې طمعه يې درلوده چې سبا د خپل رب رحمت او کرم د سر په سترګو ووينې ((**إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الأَقْدَامَ**)) (الانفال-۱۱). [ياد کړه هغه وخت چې د الله له لوري د امن پخاطر خوب درباندې راغی، او له آسمان نه يې اوبه درباندې نازلې کړې تر څو تاسې درباندې پاک کړي او د شيطان پليتي درنه ليرې کړي، او زړونه مو سره وتړي او قدمونه درباندې استوار او ثابت وګرزوي.]

دا شپه د جمعې مبارکې شپه وه چې د دوهم هجري کال د رمضان مياشتې له اوولسمې سره سمون خوري او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د همدې مياشتې په ۸ يا ۱۲ له مدينې نه راخوځيدلی ؤ.

د جنګ په ميدان کې د مکي لښکر اختلاف

قريشو هلته العدوه القصوي (ليرې خوا)کې شپه سبا کړه، او سهار ټول له غونډۍ نه راکوز او د بدر په لور روان شول، يو څو کسان يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حوض په خوا راغلل، چې اوبه وڅښي. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: پرې يې ږدئ. وروسته له حکيم بن حزام پرته نور ټول چې لدې حوض نه يې اوبه څښلی وې په همدې جګړه کې مړه شول، حکيم وروسته په اسلام مشرف شو، او کله به يې چې کلک قسم کاوه، نو ويل به يې: قسم په هغه ذات چې ماته يې د بدر په ورځ نجات راکړی.

کله چې قريش ډاډه شول، نو عمير بن وهب الجمحي ته يې وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د مدينې د لښکر په قوت او اندازه ځان پوه کړي. عمير په خپل آس سپور او د اسلامي لښکر له قرار ګاه نه راتاو شو، بيا قريشو ته ورغی ويې ويل: دوی څه کم يا څه زيات دری سوه کسان دي، خو اجازه راکړئ وګورم چې هغوی خو کوم کمين او يا نور کومک نلري؟ آس يې د وادي په مينځ کې تر ډيره وزغلوه خو هيڅ يې هم ونه ليدل، بيرته راغی او ورته ويې ويل: ماڅه ونه ليدل، خو اې قريشو! داسې بلاوې مې وليدلې چې د مرګ پيغام يې درلود، د مدينې اوښانو خالص مرګ راوړی دی، دا داسې خلک دي چې له تورو پرته هيڅ ملجا د تيښتې ځای او پناه ګاه نلري، د قوت راز يې هم په تورو کې دی، زه قسم خورم چې له هغوی نه هيڅوک تر هغې نه مري تر

څو يې له تاسې نه څوک نه وي وژلي، نو که چیرې هغوی ستاسې د سرکسان ووژني، نو بیا به د ژوند خوند او ارزښت څه وي؟ درته وایم چې ښه فکر وکړئ.
دلته د ابوجهل په خلاف یو بل مخالفت راولاړ شو، چې غوښتل يې د ابو جهل د نظر بر عکس بې له جګړې بیرته مکې ته ستانه شي. حکیم بن حزام پدې هکله د خلکو په مینځ کې فعالیت شروع کړ، عتبه بن ربیعه ته ورغی او ورته ویې ویل: ابو الولیده! ته د قریشو مشر او سردار يې ټول ستا خبرې اوري، نو ته ولې یو داسې نیک کار نکوې چې تر قیامته د نوم ښه پرې یادیږې؟! ده وویل: حکیمه دا به کوم کار وي؟ ده ورته وویل: هغه دا چې دا خلک بیرته ستانه کړې، او په سریه نخله کې د وژل شوي عمرو بن الحضرمي چې ستا حلیف ؤ معامله ته پخپله غاړه واخلې! عتبه وویل: سیې ده، دا خبره زما قبوله ده، ته زما له خوا ددې ضامن يې، هغه زما حلیف ؤ زه يې د دیت او ټول ضایع شوي مال ضامن او ذمه وار یم. بیا عتبه ورته وویل: لاړ شه حکیمه بن حنظلیه ته ورشه - حنظلیه د ابو جهل مور وه - ځکه زه د خلکو په معاملاتو کې له ده پرته له بل چا نه د مخالفت او مشاجرې تشویش نلرم. بیا عتبه بن ربیعه پاڅید او خلکو ته په خطاب سره يې وویل: اې قریشو! تاسې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو سره يې له جګړې نه څه نه شئ ګټلئ او نه پدې سره کومه خاصه کارنامه تر سره کولای شئ که چیرې تاسې هغه ووژنئ هم، نو داسې مخونه به ووینئ چې لیدل يې نه خوښوئ، ځکه هر چا به یا د تره زوی، یا د ماما زوی او یا بل خپلوان وژلی وي، نو بیرته ستانه شئ او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نورو عربو سره پریږدئ، وګورئ که عربانو هغه وواژه، نو ستاسې هیله به پوره شوې وي، او که داسې ونه شول نو بیا به هم تاسې پداسې حالت کې ورسره مخامخ کیږئ چې له ده سره به مو هغه څه نه وي کړي چې کړل مو يې غوښتل.
حکیم بن حزام ابوجهل ته ورغی، هغه خپله زغره برابروله او ورته ویې ویل: ابو الحکمه! عتبه دا پیغام درته را استولی دی. ابو جهل ددې خبرې په اوریدو سره وغوړمبید او ویې ویل: د محمد او اصحابو په لیدو سره د عتبه سینه پړسیدلې ده، یعنې ویرې اخیستې دی، دا نه منو، قسم په خدای تر هغې به ستانه نه شو تر څو الله زمونږ او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مینځ فیصله نه وي کړې. عتبه دا خبره ځکه کړې چې فکر کوي محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې اوښ خوړونکي دي. او بله دا چې زوی يې حذیفه چې مخکې مسلمان او مهاجر شوی ؤ هم له دوی سره دی. او له همدې کبله تاسې له هغوی نه ویروي. کله چې عتبه د ابو جهل په خبرو خبر شو نو ویې ویل: ابو جهل ویرې اخیستئ، دا په کوناټې

خوشبويي وهونکی به پوه شي چې د چا سينه له ويرې نه پړسيدلې ده، ډارن زه يم او که هغه؟ ابو جهل لدې ويرې چې هسې نه دا مخالفت زور و نه نيسي، په حرکت راغی او ژر يې په سريه نخله کې د وژل شوي عمرو ورور عامر بن الحضرمي ته احوال وليږه چې وګوره ستا حليف (عتبه) غواړي خلک بيرته ستانه کړي، تا خو خپل انتقام پخپلو سترګو ليدلی، پاڅه او خلک له خپل مظلوميت او د ورور د مرګ له انتقام نه خبر کړه. پدې پسې عامر پاڅيد خپل کوناټی يې لوڅ کړ او چيغه يې کړه، واعمراه! و اعمراه! خلک يو ځل را سره شول، معامله سخته او د جنګ اراده پخه شوه، د عتبه د عقل مندی خبره هيره شوه، او پدې ترتيب سره جوش پر هوش يعنې جذبه پر عقل بر لاسې شوه او دا مخالفت هم ختم شو.

دواړه لښکرې يو بل ته مخامخ

کله چې مشرکين را ښکاره شول، او دواړه لښکر يو بل ته مخامخ ودريدل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم هذه قريش قد أقبلت بخُيَلائها وفَخْرها تُحَادُّك وتكذب رسولك، اللهم فنصرك الذي وعدتني، اللهم أحْنِهُم [الغداة]**). يا الله! دا قريش چې په ډير کبر او غرور سره دلته پداسې حالت کې راغلي چې ستا سره دښمني کوي او ستا رسول تکذيبوي، يا الله! ستا مدد... هغه چې تا يې وعده راسره کړيده، يا الله! ته نن د دوی ملا ورماته کړې! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې کله عتبه بن ربيعه وليد چې په يوه سره اوښ سپور دی، نو ويې فرمايل: (**إن يكن في أحد من القوم خير فعند صاحب الجمل الأحمر، إن يطيعوه يَرْشُدُوا**).که چيرې پدې خلکو کې له چا سره خير وي، نو هغه د سره اوښ له خاوند سره دی، که خلک دده خبره ومني، نو په نيغه لار به تللي وي. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مسلمانانو ليکې برابرول پيل کړل، په همدې وخت کې يوه عجيبه پيښه وشوه، هغه داسې چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو غشی ؤ چې خلک به يې پرې برابرول، همدا غشی يې د سواد بن غزيه چې له صف نه لږ وتلی ؤ په خيټه ور چوخ کړ او ورته ويې فرمايل: (**استو يا سواد**) سواده! برابر شه. سواد وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه خو

دې خوږ کړم، بدله غواړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله مبارکه خيټه ورته لوڅه کړه او ویې فرمایل: (**استقد**) بدله دې واخله. سواد يو ځل ورنه تاو شو او مبارکه خيټه يې ورته مچي کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:(**ما حملك على هذا يا سواد؟**).ولې دې داسې وکړل؟ سواد عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حالات خو وينی چې څه ډول دي، ما وغوښتل چې له تاسره مې آخري معامله دا وي چې زما پوستکی ستا له مبارک جلد سره ولګيږي. بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته د خير دعا وفرمايله. کله يې چې صفونه برابر کړل نو ورته ويې فرمايل: تر هغې به جنګ نه شروع کوئ تر څو زما آخرينۍ قومانده نه وي صادره شوې، بيايې د جنګ په هکله خصوصي لارښوونه ورته وکړه او ويې فرمايل: (**إذا أكثبوكم ـــ يعنى اقتربوا منكم ـــ فارموهم، واستبقوا نبلكم، ولا تسلوا السيوف حتى يغشوكم**).کله چې د قريشو ټولي درته را لنډ شول، نو د غشو باران ورباندې وکړئ، د غشو ساتلو خيال کوئ يعنې هسې بې فايدې غشي مه ولئ.[1] او تر هغه پورې توري مه وهئ تر څو دوی درنه را تاو شوي نه وي[2] بيايې له ابوبکر سره څپرې ته تشريف يووړ، او سعد بن معاذ د ساتنې له ګروپ سره د څپرې په خوله کې ولاړ و.

د مشرکينو له مينځه ابو جهل يدې ورځ د فتحې دعا وکړه او ويې ويل: اې خدايه! زمونږ نه هغه ډله ماته او ټوټې ټوټې کړه چې د خپلوۍ د مزي شلوونکې وي، او هغه څوک مات کړې چې موږ ته يې داسې څه راوړي چې مونږ يې نه پيژنو. اې خدايه! هر څوک چې تاته ډيره ګران او نژدې وي هغه نن بريالی کړه. الله تعالی دې ته په اشارې سره فرمايي:

((**إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئاً وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ**)). (**الانفال:١٩**) [که تاسو د فتحې او فيصلې غوښتنه کوئ، نو فيصله خو در وشوه ، اوس که منع شئ نو همدا ستاسې لپاره ډيره ښه ده او که بيا وګرځئ او هماغه حماقت تکرار کړئ نو مونږ به هماغه سزا تکرار کړو او ستاسې ډله که هر څومره زياته هم وي ستاسې په درد به هيڅ ونه شي خوږ لای، الله د مؤمنانو ملګري

(1). صحيح البخاري ٥۶٨/٢

(2). سنن ابي داود باب في سل السيوف عند اللقاء ١٣/٢

دی.]

د صفر ګړی او د جګړې لومړۍ قرباني

ددې جګړې لومړنۍ قرباني اسود بن عبدالاسد المخزومي و. دا ډير شرير او بد اخلاق انسان و پدې وخت کې د لښکر له مينځ نه راووت او ويې ويل: په خدای مې دې قسم وي چې يا به د دوی له حوض نه اوبه څښم، يا به يې ړنګوم او يا به همدلته مرم. مقابلې ته يې حمزه (رضي الله عنه) راووت او له حوض سره خوا کې يې د توري داسې ګوزار پرې وکړ چې پښه يې په پنډۍ کې بوټه ور پرې کړه او د شا په تخته ولويد، خو هغه پداسې حال کې چې له پښې نه يې وينو دارې وهلې په خېوړو خېوړو حوض ته ځان ورساوه او غوښتل يې حوض ړنګ او خپل قسم پوره کړي، خو حمزه (رضي الله عنه) بل ګوزار ورباندې وکړ او هملته حوض کې د ننه په وينو کې خولم شو.

مقابله

دا لومړنی فتل و چې د جګړې اورورباندې بل شو، پدې پسې د قريشو د سردارانو د يوې کورنۍ درې غړي د ربيعه زامن عتبه او شيبه، او وليد بن عتبه ميدان ته را وړاندې شول او د مقابلې چيلنج يې ورکړ. په ځواب کې د انصارو درې ځوانان د حارث او عفراء زامن عوف او معوذ، او عبدالله بن رواحه ميدان ته ور ووتل. مشرکانو ورته وويل: تاسې څوک يئ؟ دوی ځواب ورکړ، مونږ انصار يو. هغوی وويل: تاسې قدرمن سيالان يئ، مونږ له تاسې سره غرض نلرو، مونږ خپل تربرونه غواړو. بيايې غږ اوچت کړ اې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته له خپل قوم نه زمونږ سيالان رامخکې کړه! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ او ويې فرمايل: عبيده بن حارث، حمزه اوعلي (رضي الله عنه) راووزئ. هغوی را مخکې شول او کله چې مشرکينو ته ورنژدې شول، ورته ويې ويل: تاسې څوک يې؟ دوی ځانونه وروپيژندل.

مشرکينو وويل: تاسې قدرمن سيالان يئ. مقابله پيل شوه. عبيده چې له ټولو نه مشر

ؤ د عتبه بن ربيعه او حمزه د شيبه او علي د وليد مقابلې ته ودريد.[1] حمزه او علي (رضي الله عنه) په دير لږ وخت کې خپل حريفان د مرګ په خوله ورکړل، خو د عبيده او مقابل لوري تر مينځ د تورو ګوزارونه تبادله شول او دواړه سخت ټپيان شول، پدې وخت کې حمزه او علي (رضي الله عنهما) په عتبه ورتاو شول او ويې واژه. عبيده يې له ځان سره يووړ. د هغه پښه غوڅه شوې وه او له خبرو لويدلې ؤ، بالاخره د جنګ په څلورمه يا پنځمه ورځ کله چې مسلمانان د مدينې په لور روان وو د صفرا په سيمه کې وفات شو. علي (رضي الله عنه) به قسم يا داوه او ويل به يې چې دا لاندينی آيت د دوی په حق کې نازل شويدی ((**هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ**)) (**الحج :١٩**) [دا دواړه مخالفان دي چې د الله په خاطر يې مخالفت سره کړی.]

عمومي يرغل

ددې مقابلې پای د مشرکينو لپاره د يوې لويې غميزې پيلامه وه، هغوی په يو ځل د درې تکړه او پياوړي مشران له لاسه ورکړل. ټول يو ځل له قهراو غوسې نه په جوش راغلل او په مسلمانانو يې ور ودانګل. مسلمانان پداسې حال کې چې له خپل رب نه يې په پوره عجز او زاريو د مرستې او نصرت سوالونه کول، پخپلو ځايونو ټينګ ولاړ وو، ژبې يې د احد احد په ويلو لمدې وې، کلکه دفاع يې کوله او مشرکينو ته يې ډير زيانونه ور واړول.

رسول الله (ﷺ) خپل رب ته د سوال لاس اوږدوي

له کله نه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) صفونه برابر کړل او ځېرې ته راغی له همغه وخت نه يې خپل پروردګار ته د سوال لاسونه پورته کړې وو او د کړې وعدې د پوره کيدو غوښتنه يې ورنه کوله، داسې يې فرمايل: (**اللهم أنجز لي ما وعدتني، اللهم إني أنشدك عهدك ووعدك**) ((اې خدايه! له ماسره خپله وعده پوره کړه، خدايه! زه له تانه ستا د عهد او وعدې سوال کوم)). کله چې جګړه ښه ګرمه شوه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا دعا فرمايله: (**اللهم إن تهلك هذه**

---

[1]. دا د ابن اسحاق خبره ده. د احمد او ابو داود په روايت کې راځي چې عبيده د وليد، علي د شيبة او حمزة د عتبة مقابلې ته ودريد. مشکاة المصابيح ٣٤٥/٢.

العصابة اليوم لا تعبد، اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم أبدًا). ((اې پروردګاره! که نن دا ډله هلاکه شوه، نو بيا به ستا عبادت ونشي، خدايه! که ستا اراده وي نو له ننه وروسته به هيڅکله هم ستا عبادت ونشي)). ده مبارک دومره خشوع او خضوع کوله چې ان چادر يې له مبارکو اوږو نه ولويد، ابوبکر (رضي الله عنه) هغه بيرته ورسم کړ او ورته ويې ويل: بس کړه يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تا له خپل رب نه په ډير اصرار سوال وکړ. الله تعالی هم خپلوملائکو ته وحي وفرمايله :**((أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ))** (الانفال:۱۲) [زه له تاسې سره يم مؤمنانو ته ثبات ورکړئ او زه به د مشرکينو په زړونوکې ويره اچوم.] او خپل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې وفرمايل:**((أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلائِكَةِ مُرْدِفِينَ))** .(الانفال:۹) [ترجمه : زه مو په زرو فرښتو سره چې يو په بل پسې وي مرسته کوم.]

د ملائکو نزول (راکوزيدل)

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوه لحظه پړمخې پريوت، ژر يې خپل سر را پورته کړ او ويې فرمايل: **(أبشر يا أبا بكر، هذا جبريل على ثَنَاياه النَّقْعُ) [أي الغبار] وفي رواية ابن إسحاق: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (أبشر يا أبا بكر، أتاك نصر الله، هذا جبريل آخذ بعنان فرسه يقوده، وعلى ثناياه النقع)**. زيری مې درباندې ابوبکره! دا دی جبريل له مخې سره يې ګرد او غبار را ولاړ شويدی.

د محمد بن اسحاق په روايت کې راغلي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: ابوبکره! خوشاله اوسه، د الله تعالی کومک درته راورسيد، دا دی جبريل (ع) پداسې حال کې چې د آس قيزه يې نيولې او له مخې سره يې ګرد او دوړې اوچتې شوې را روان دی. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له څپرې نه پداسې حال کې راووت چې زغره يې اغوستې او دا خبرې يې په خوله وې: **((سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ))** (القمر: ٤٥)) ترجمه :[ژر به د دښمن ټولي ماتې وخوري او په تېښته به شي].

په ډير جوش او هيبت سره روان و، يو موټی شګې يې واخيستې د قريشو خوا ته يې

مخ واړاوه او ويې فرمايل: ((**شاهت الوجوه**)) (ورک دي دا مخونه شي) او شګې يې ددوی په طرف وروشيندلې، دا شګې د ټولو مشرکينو په سترګو، سږمو، او خولو کې ولګيدې. الله تعالی پدې هکله فرمايي: ((**وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى**)) (الانفال:۱۷) [حقيقت دادی چې تا و نه ويشتې بلکه الله وويشتلې.]

ځوابي بريد

په همدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر ته د ځوابي يرغل قومانده ورکړه او ورته ويې فرمايل: (**شدوا**) يعنی پرې ور ودانګئ. بيا يې جنګ ته وهڅول ويې فرمايل: (**والذي نفس محمد بيده، لا يقاتلهم اليوم رجل فيقتل صابرًا محتسبًا مقبلًا غير مدبر، إلا أدخله الله الجنة**).په هغه ذات مې دې قسم وي چې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نفس دده په واک دی، هر څوک چې نن له دښمنانو سره جګړه کوي، بيا پداسې حال کې ووژل شي چې د جګړې په ميدان کې دښمن ته مخامخ د ثواب په نيت ټينګ او صابر ولاړ او له ميدان نه تښتيدلی نه وي، الله تعالی به يې جنت ته داخلوي. د خپل لښکر حماسې راپاروي او ورته فرمايي: (**قوموا إلى جنة عرضها السموات والأرض**).پاڅئ د هغه جنت په لور پاڅئ چې د ځمکې او آسمانونو په اندازه پراخه دی. پدې وخت کې عُمَيْر بن الحُمَام وويل: بَخْ بَخْ. (واه، واه څومره ښه). رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (**ما يحملك على قولك: بخ بخ؟**) ولې دې بخ، بخ وويل؟ ده ورته وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا مې يوازې پدې هيله او اميد وويل چې زه هم دې جنت ته له داخليدونکو نه شم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**فإنك من أهلها**). ته جنتي يې. وروسې هغه له خپلې توبرې نه څوداني خرماوې را وايستلې او خوړلی يې، بيا يې وويل: که زه دومره ژوندی پاتې شم چې دا خرماوې وخورم، نو دا به هم ډير اوږد ژوند وي، نو ژر يې پاتې خرماوې وغورځولې او په مشرکينو ورګډ شو، تر هغې وجنګيد تر څو شهيد شو.[1] همدا راز د مشهورې ښځې عفرا زوی عوف بن حارث له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وکړه: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! الله تعالی د

[1]. مسلم ۱۳۹/۲. مشکاة المصابيح ۳۳۱/۲

بنده په کوم کار دومره خوښيږي چې وخاندي؟ ده ورته وفرمايل: (**غَمْسُه يده في العَدُوّ حاسرًا**).الله تعالی پدې سره ډير خوښيږي چې بنده بې له زغرې او ډال نه خپل لاس په دښمن کې ور د ننه کړي، يعنی په دښمنانو وردانگي. نو عوف خپله زغره وايسته او توره په لاس د دښمن په ليکو ورگډ شو تر هغې وجنگيد تر څو د شهيدانو له کاروان سره يوځای شو.

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځوابي حملې قومانده ورکړه هغه وخت د دښمن څو حملې تيرې شوې وې، د هغوی جوش او خروش مخ په سړيدو و، نو دا يو داسې با حکمته تاکتيک و چې د مسلمانانو د موقف په ټينگولو کې يې ژوره اغيزه درلوده، ځکه هغوی ته پداسې وخت کې د حملې او يرغل امر ورکړ شوی و چې د دوی د جهاد روحيه ځوانه او په پوره زور کې وه. همدا وه چې پر مشرکينو يې داسې سخته او پريکنده حمله وکړه چې ليکی يې ورماتې او ډيرې ککرۍ يې پر ځمکه راوغورځولې. د اسلام د سپاهيانو جوش او خروش هغه وخت لا پسې ډير شو کله چې دوی خپل عظيم رهبر پداسې حال کې وليد چې زغره يې په تن ده په ډير کلک عزم او لوړ همت را روان دی او فرمايي: ((**سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ**)) **[دا لښکر به ماتې خوري او شا به را اړوي، تښتي به.]**

مسلمانانو ډيره سخته جگړه وکړه، ملائکو يې هم مرسته کوله. ابن سعد له عکرمه نه په يوه روايت کې وايي: پدې ورځ به موږ کټل چې د سړي سر پرې کيږي خو دا نه معلوميږي چې چا وواهه او د بل سړي به لاس پرې کيده او دا به نه معلوميده چې چا وواهه. ابن عباس وايي: يوه مسلمان د جنگ په ميدان کې يو کافر تعقيباوه او وريسې و، پدې وخت کې ناڅاپه پر مشرک باندې د درې (متروکې) د گوزار آواز واوريدل شو او د يوه سواره غږ پورته شو چې ويل يې:((**اقدم حيزوم**)) حيزومه! وړاندې ځه، مسلمان هغه مشرک وليد چې په شا راولويد، ورته راوگرزيد که گوري چې پزه يې زخمي او مخ يې داسې څيرې شويدی لکه چې په متروکه وهل شوی وي، دا ټول زخمونه يې نوي او تازه وو، دا انصاري مسلمان راغی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې ټوله کيسه بيان کړه، نو ده ورته وفرمايل: (**صدقت، ذلك من مدد السماء الثالثة**). ته رېښتيا وايې دا د دريم آسمان کومک او مدد ؤ.[1]

---

[1]. مسلم ۹۳/۲ او نور.

ابو داود مازني وايي: زه په يوه مشرک پسې وم چې ويې وهم، خو مخکې لدينه چې زما توره وړورسيږي د هغه سر راپريوت، نو زه پوه شوم چې بل چا وواژه. يوه انصاري حضرت عباس (رضي الله عنه) اسير کړی او له ځان سره يې راووست. عباس (رضي الله عنه) وويل والله که زه دې سړي اسير کړی وم، زه يوه داسې سړي اسير کړم چې په سر يې ويښتان نه وو، ښکلی او روڼ مخ او په يوه تور و سپين آس سپور وُ، زه اوس هغه دلته نه وينم. انصاري وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا ما اسير کړيدی. ده ورته وفرمايل: (اسكت فقد أيدك الله بملك كريم). چپ شه، الله تعالی د کريمې ملکې په واسطه ستا مرسته کړېده.

ابليس د جنګ له ډګر نه پښې سپکوي

ابليس چې د سراقه بن مالک بن جعشم مدلجي په شکل کې له قريشو سره راغلی وُ، تر هغې پورې له دوی سره حاضر وُ تر څو يې ملائکې وليدلې چې پر مشرکينو باندې حملې کوي، نو پدې وخت کې يې شا واړوله او د تيښتې لاره يې ونيوه. دلته حارث بن هشام هغه راونيو ځکه ګومان يې کاوه چې سراقه دی، خو ابليس ټټر کې داسې ګوزار ورکړ چې ايسته يې ورغوځاوه او په تيښته له ميدان نه ووت. مشرکينو ورته وويل: سراقه چيرته ځې تا خو ويلي وُ چې زه به تر پايه درسره ولاړ اوملګری وم؟ ده ورته وويل: زه هغه څه وينم چې تاسې يې نه وينئ، زه له خدايه ويرېږم، الله تعالی شديد عذاب ورکوونکی دی، بيا همداسې تښتيده تر څو ځان يې په بحر کې لاهو کړ.

بشپړه ماتې

د مشرکينو په مينځ کې ماتې ګډه شوه، ټول ويرې او پريشانۍ ونيول. د مسلمانانو د ملاماتوونکو ګوزارونو په وړاندې يې قوت او مقاومت ختم شو، جګړه د ختميدو حالت ته نژدې کيده. مشرکينو د جګړې له ډګر نه د تيښتې کوښښونه کول، مسلمانان ور پسې وو څوک به يې ورنه وژل او نور به يې ژوندي رانيول، پدې ترتيب سره د کفر او شرک لښکر له پريکنده او کاملې ماتې سره مخ شو.

د ابو جهل مقاومت

ابو جهل چې کله پخپل لښکر کې د ماتې نښې او آثار وليدل، نو هڅه يې کوله چې

ددې عظیم طوفان مخې ته بند واچوي، خپلو عسکرو ته یې په ډېر کبر او غرور سره آواز وکړ: ګورئ د سراقه ماتې او تیښته ستاسې د ماتې سبب نه شي، هغه له مخکې نه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سازش کړی ؤ. او ګورئ د عتبه، شیبه او ولید په وژل کیدو خپل همت له لاسه ورنکړئ، هغوی بیځایه بیړه وکړه، په لات او عزی مې دې قسم وي چې تر هغې به بیرته ستانه نه شو تر څو مو هغوی په رسیو نه وي تړلي، تاسې د هغوی د وژلو کوښښ مه کوئ، بلکه هغوی ژوندي رانیسئ تر څو د خپلو کړو مزه وروڅکو.
خو ډېر ژر ده ته د خپل کبر او بې ځایه غرور حقیقت څرګند شو، د لښکر لیکې یې د مسلمانانو د حملو په وړاندې دړې وړې، تیت او پرک شوې.د ابو جهل شا و خوا یو ګروپ پاتې ؤ چې تر ده یې د تورو او نیزو کلا راتاو کړې وه، خو د مسلمانانو د ایمان او تورې زور د شرک دا کلا هم ونړوله او ستر طاغوت په آس سپور د مسلمانانو مخې ته راښکاره شو، دا هغه وخت ؤ چې مرګی هم ورته رارسیدلی ؤ او ددې انتظار یې یوست چې دوه انصار ځوانان دده سر پرې کړي او مرګی یې وینې وڅښي.

د ابو جهل وژل کیدل

عبدالرحمن بن عوف وایي: زه د بدر په ورځ په صف کې د ننه وم، که ګورم چې ښی او چپې خوا ته مې دوه تنکي ځوانان دي، زه د دوی په لیدو حیران شوم. په همدې وخت کې له دوی نه کوم یوه پټ راته وویل: تره! ابو جهل راوښیه. ما ورته وویل: وراره! په ابوجهل څه کوې؟ ده وویل زه خبر شوی یم چې هغه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې نا مناسبه ژبه استعمالوي، او خپلو خبرو ته یې ادامه ورکړه ویې ویل: قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په لاس کې دی، که زه ابو جهلووینم نو تر هغې به یې پرې نه ږدم تر څو چې له مونږ دواړو نه هغه یو مړ شوی نه وي کوم ته چې مرګ مخکې لیکل شوی دی. عبدالرحمن زیاتوي: زه د ځوان دې خبرو ته ډېر تعجب شوم، بیا وایي: دلته یې هغه دوهم ځوان هم په پټه همدا ډول خبرې راته وکړې، لږ درنګ وروسته مې ابوجهل ولید چې د خلکو په مینځ کې کارته پورته کیږي. نو دوی دواړو ته مې وویل: نه وینئ؟ هغه دی هغه څوک چې تاسې یې پوښتنه کوئ.
عبدالرحمن وایي: دوی دواړو ورمنډه کړه او د تورو ګوزارونه یې پرې وکړل او ویې واژه. بیا دواړه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته ورغلل، ده

مبارک پوښتنه ورنه وکړه چې: (**أيكما قتله؟**) له تاسې دواړو نه کوم یوه وواژه؟ دوی هر یوه ویل ما وواژه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**هل مسحتما سيفيكما؟**)آیا تاسې خپلې تورې پاکې کړېدي؟ دوی وویل: نه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې تورې وکتلې او ویې فرمایل: (**كلاكما قتله**). تاسو دواړو وژلی دی، خو د ابو جهل مال او سامان یې معاذ بن عمرو بن جموح ته ورکړ. دا دواړه تنکي ځوانان ورونه د یوه نوم معاذ بن عمرو بن جموح او د بل نوم يې مُعَوِّذ بن عفراء ؤ[1].

ابن اسحاق وايي: معاذ بن عمرو بن جموح ویل: ما له مشرکینو نه واوریدل چې وایي: ابو الحکم ته څوک نه شي ورسیدی، ځکه هغه دغه وخت د خپلو سپاهیانو د تورو او نیزو پداسې یوه دایره کې د ننه ؤ چې مشرکینو له هغې ونې سره تشبیه کاوه چې رسیدل ورته ممکن نه وي. وایي: ما چې دا واوریدل: نو خپل هدف مې په نښه کړ، ځان مې ورته برابر کړ او کله چې موقع په لاس راغله، نو حمله مې ورباندې وکړه او داسې ګوزار مې ورکړ چې پښه یې په پنډۍ کې بوټه ماته شوه او ایسته پریوته، پښه یې داسې والوته لکه چې کوم زړی د زړیو ماتوونکي د سوټي له ګوزار نه والوزي. معاذ وايي: پدې وخت کې یې زوی عکرمه ګوزار راباندې وکړ او زما لاس یې بوټې پرې کړ، لاس مې تش په پوستکي ځوړند ؤ، خو څرنګه چې زه په جنګ بوخت وم ډیر فکر مې ورته نه ؤ ټوله ورځ مې جګړه وکړه او لاس مې همداسې راپسې ځړیده، خو کله یې چې درد زیات شو، نو پښه مې ورباندې کیښوده، کش مې کړ او ایسته مې واچاوه[2]، بیا معوذ ورغی او په ابوجهل یې چې دغه وخت ما زخمي کړی ؤ یو داسې ګوزار وکړ چې هملته پریوت، خو نفس لا پکې چلیده، او معوذ تر هغې وجنګیده تر څو شهید شو. او کله چې جګړه پای ته ورسیده نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**من ينظر ما صنع أبو جهل؟**).څوک به وګوري چې ابوجهل څه کړېدي؟ خلک ورپسې لاړل،ګوري یې، دا دی چې عبدالله بن مسعود ورباندې ور برابر شو او هغه آخرینۍ سلګۍ وهي، عبدالله بن مسعود یې په غاړه پښه ورکیښوده، تر ږیره یې راونیو چې سر یې ورپرې کړي او ورته ویې ویل: د خدای دښمنه! خدای

---

[1]. صحیح بخاري ۴۴۴/۱، ۵۶۸/۲. مشکاة المصابیح ۴۵۲/۲. د ابو جهل مال یې ځکه یوه ته ورکړ چې هماغه بل په همدې غزا کې شهید وی ؤ. خو د ابو جهل توره یې عبدالله بن مسعود ته ورکړه ځکه هغه د ابو جهل سر غوڅ کړی ؤ. سنن ابو داود ۳۷۳/۲.

[2]. همدا معاذ د عثمان (رضي الله عنه) تر وخته ژوندی ؤ.

ځنګه سپک کړي؟ ده ورته وویل: څه یې سپک کړم؟ آیا له هغه چا غوره څوک شته چې ستاسې په لاس وژل شوی وي؟ یعنې دا څه سپکاوی ندی چې څوک د خپل قوم له لاسه ووژل شي. بیا یې وویل: کاشکې د بزګر په ځای بل چا وژلی وای؟ زیاته یې کړه: وایه چې نن بری د چا دی؟ عبدالله بن مسعود ورته وویل: بری د الله او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. بیا یې ابن مسعود ته چې دده پر غاړه یې پښه ایښې وه وویل: شپونکیه! نن ډیر لوړ او خطرناک ځای ته پورته شوی یې. (عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) به په مکه کې رمه پوووله).لدې خبرو نه وروسته عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) د ابوجهل سر پرې کړ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته یې وړاندې کړ، او عرض یې ورته وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا دی د الله د دښمن ابوجهل سر. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دری ځله داسې وفرمایل: **الله الذي لا اله الا هو)) بیایې** وویل: (**الله أکبر، الحمد لله الذي صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، انطلق أرنیه**). الله اکبر، ثنا او صفت دی هغه خدای لره چې خپله وعده یې ریښتونې کړه، د خپل بنده مرسته یې وکړه، او یوازې (الله) ټولو مشرکینو ته ماتې ورکړه. بیا یې ابن مسعود ته وویل: راځه راو یې ښیه. هغه وایې: بیا لاړو او د هغه جسد مې ور وربښود، هلته یې وفرمایل:(**هذا فرعون هذه الأمة**).دا د دې امت فرعون ؤ.

پدې جګړه کې د ایماني عظمت ځو نښانې

مخکې مو د عمیر بن حمام او عوف بن حارث دوی مثالي کارنامې تر نظر تیرې کړې. پدې غزا کې نورې هم ډیرې داسې پیښې شویدي چې د عقیدې قوت او د مبدا عظمت له ورایه پکې ښکاري. پدې جګړه کې زوی د پلار، ورور د ورور په ضد سنګر نیولی ؤ د عقیدې او اصولو د اختلاف له وجې یو بل ته تورې له تکیو راووتې، او فیصله د تورې وه. او په همدې جګړه کې مظلومان د ظالمانو مخې ته ودریدل او خپل زړونه یې ښه ورباندې یخ کړل.

۱- <u>ابن اسحاق</u> له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کړی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحابو ته وفرمایل: (**إني قد عرفت أن رجالًا من بني هاشم وغيرهم قد أخرجوا کرهًا، لا حاجة لهم بقتالنا، فمن لقی أحدًا من بني هاشم**

فلا يقتله، ومن لقى أبا البَخْتَرِيّ بن هشام فلا يقتله، ومن لقى العباس بن عبد المطلب فلا يقتله، فإنه إنما أخرج مستكرهًا)، فقال أبو حذيفة بن عتبة: أنقتل آباءنا وأبناءنا وإخواننا وعشيرتنا ونترك العباس، والله لئن لقيته لألحمنه ــ أو لألجمنه ــ بالسيف، فبلغت رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال لعمر بن الخطاب: (يا أبا حفص، أيضرب وجه عم رسول الله صلى الله عليه وسلم بالسيف)، فقال عمر: يا رسول الله، دعني فلأضرب عنقه بالسيف، فوالله لقد نافق. زه پوه يم چې بني هاشم او څه نور خلک دلته په راتلو باندې مجبور شويدي، هغوی زمونږ سره جګړې ته اړتيا نلري، نو که هر چا ته د بني هاشم کوم کس په لاس ورغی نه يې دې وژني، او که چا ته ابو البختري بن هشام په مخه ورغی هغه دې هم نه وژني، او که چا ته عباس بن عبدالمطلب په مخه ورغی هغه دې نه وژني، ځکه هغه په زور او جبر راوستل شويدی. نو ابو حذيفه بن عتبه وويل: مونږ به خپل پلرونه، زامن، وروڼه او نور خپلوان وژنو او عباس به پريږدو، قسم په خدای که هغه زما مخې ته راغی نو په توره به يې ووژنم او يا به يې سوری کړم. دا خبره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسيده هغه مبارک (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) ته وفرمايل: ابو حفصه! آيا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره مخ په توره وهي؟ عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: اجازه راکړه چې سر يې په توره غوڅ کړم، والله چې هغه منافق شويدی. وروسته ابو حذيفه (ض) وويل: زه له هغې خبرې نه آرام او مطمئن نه يم کومه مې چې هغه ورځ (د بدر په ورځ) کړې وه، او لا تر اوسه ورنه په ويره او خوف کې يم، خو يوازې دومره ويلی شم چې کيدای شي شهادت زما د هغې خبرې کفاره شي. وروسته نوموړی د يمامه په جګړه کې په شهادت ورسيد.

۲- د ابو البختري له وژلو نه پدې خاطر منع شوې وه، چې نوموړی له هغو کسانو څخه وُ چې په مکه کې يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زيان او ضرر نه رساوه، نه يې په لاس ضرر ورساوه، او نه يې په ژبه. او دا هماغه کس دی چې د بنو هاشم او بنو مطلب په خلاف ليکل شوې ظالمانه معاهدې په ماتولو کې يې مهم رول لوبولی دی. خو ابو البختري په همدې جګړه کې ووژل شو، او دا داسې چې په جګړه کې مجذر بن زياد البلوي ورباندې برابر شو له ابو بختري سره دده يو ملګري هم و، دواړو يو ځای جګړه کوله، مجذر ورته وويل: ابو البختري! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ستا له وژلو نه منع کړي يوو، ده وويل: او زما د

ملګري له وژلو هم؟ مجذر ورته وويل: نه د ملګري خلاصون دې نشته. ده وويل: نو چې داسې ده اوس به مونږ داوړه يو ځای مرو، بيايې جګړه پيل کړه، نو مجذر مجبور شو چې ويې وژني.

۳- عبدالرحمن بن عوف او اميه بن خلف په مکه کې د جاهليت د دوران کلک ملګري وو. د بدر په ورځ عبدالرحمن د خپل ملګري اميه چې د خپل زوی علي لاس يې نيولی او ولاړ دی، خواته تير شو، له عبدالرحمن سره د غنيمت څو زغرې وې چې له ځان سره يې وړلې، اميه چې هغه وليد ، نو ورته يې ويل: آيا ما ته د څه حاجت نشته؟ زه درته لدې زغرو نه غوره او بهتر يم، ما کله هم داسې بده ورځ نده ليدلې، آيا تاسې شيدو ته ضرورت نلرئ؟ يعنې که زه چا اسير ونيولم، نو په فديه کې به ښې شيدې ورکوونکې اوښانې ورکړم- عبدالرحمن زغرې ورغوځولې، اودوی دواړه يې اسيران او له ځان سره يې روان کړل. عبدالرحمن وايي: پداسې حال کې چې زه د اميه او د هغه د زوی تر منځ روان وم، را ته ويې ويل: عبدالرحمانه! دا چې په سينه کې يې د فيل مرغ بڼکه ټومبلې ده څوک دی؟ ما ورته وويل: هغه حمزه بن عبدالمطلب دی. ده وويل: همدغه په مونږ باندې ناتار جوړ کړی وُ، او همدغه مونږ تباه کړو. عبدالرحمن زياتوي: ما دوې دواړه بوول چې د بلال سترګې پرې ولګيدې، اميه خو همغه کس وُ چې پر بلال يې په مکه کې ډير ظلمونه کړي وُ، دلته بلال وويل: د کفر مشر اميه بن خلف! اوس به يا زه ژوندی وم يا هغه! ما ورته وويل: بلاله! دا زما اسير دی. ده وويل: نن به يا زه مرم او يا دی. ما وويل. د توري زويه زما خبره نه اورې. ده وويل: يا به زه ژوندی پاته کيږم او يا دی، بيايې په لوړ آواز چيغه کړه: يا انصار الله! دا د کفر سر لښکر اميه بن خلف، نن به يا زه مرم او يا دی. عبدالرحمن وايي: يو ځل خلک راباندې راټول شول مونږ يې محاصره کړو، زه له اميه نه دفاع کوم، خو يو چا توره را تيره کړه او د اميه زوی يې په ده پښه وواهه هغه په ځمکه پريوت پدې وخت کې اميه داسې يوه چيغه وکړه چې پخپل ژوند کې مې داسې هولناکه چيغه نه وه اوريدلې. عبدالرحمن وايي: ما اميه ته وويل: اوس د ځان چاره پخپله کوه، لکه چې د نجات لاره دې نه وي زه اوس هيڅ هم نه شم کولی، همدا وه چې خلکو توري ترې تيرې کړې او د دواړو کار يې تمام کړ. عبدالرحمن به وروسته ويل: الله دې په بلال رحم وکړي، زما زغرې هم لاړې، او په بندي يې هم وځورلم. په زاد المعاد کې راځي چې عبدالرحمن بن عوف، اميه ته وويل: څمله، هغه څملاست، او عبدالرحمن پاس ځان ورباندې ورواچاوه، نورو خلکو هغه له لاندې نه تر هغې په تورو وواهه تر څو مړ شو، پدې وخت کې د عبدالرحمن پښه هم څه

زخمي شوې وه.[۱]

۴- په همدې ورځ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) خپل ماما عاص بن هشام بن مغيره وواژه.

۵- ابوبکر (رضي الله عنه) خپل زوی عبدالرحمن ته چې هغه وخت لا مشرک وُ غږ وکړ، اې خبيثه زما مال او دارايي چيرې ده؟ عبدالرحمن ورته وويل:

لم يبق غير شكة و يعبوب و صارم يقتل ضلال الشيب

[له وسلې، تيز رفتار آس او له هغې تورې پرته بل هيڅ هم ندي پاته، کومه چې زړه ګمراهي د مرګ کندې ته اچوي.]

۶- کله چې مسلمانانو د مشرکينو نيول او بندول پيل کړل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په څپره کې تشريف درلود او سعد بن معاذ (رضي الله عنه) توره په لاس پيره وربانديې کوله. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خلکو د کړو له امله د سعد په مخ کې د ناخوښۍ آثار وکتل، ورته ويې فرمايل: سعده! لکه چې د مسلمانانو دا کار دې خوښ نه شو؟ څه خفه غوندې ښکارې؟ ده عرض وکړ: هو، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)، له مشرکينو سره دا لومړنۍ جګړه او لومړنۍ موقه وه چې الله تعالی مونږ ته په لاس راکړې، زه دې دوی له ژوندي پاته کيدو نه د دوی په وژل کيدو او تباهۍ ډير خوښ يم.

۷- په همدې ورځ د عکاشه بن محصن الاسدي توره ماته شوه، او کله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی نو هغه ورته يو لرګی ورکړ او ورته ويې فرمايل: (**قاتل بهذا يا عكاشة**). عکاشه! ځه پدې سره جنګيږه. عکاشه دا لرګی واخيست او ويې غورځاوه که ګوري په يوه اوږده، مضبوطه او تکه سپينه توره بدل شويدی. او په همدې تورې سره تر هغې پورې وجنګيد تر څو الله تعالی مسلمانانو ته بری ورپه برخه کړ. دغه توره په العون مشهوره وه، عکاشه به هرې جګړې ته له همدې تورې سره تله. تر څو د ردت په جګړه کې پداسې حال کې شهيد شو چې همدا توره يې په لاس کې وه.

۸- د جګړې له ختميدو وروسته مصعب بن عمير العبدري خپل ورور ابي عزيز بن عمير وليد، نوموړی د مسلمانانو په خلاف له جګړې نه وروسته اسير شوی وُ، يوه انصاري يې لاسونه وتړل، مصعب هغه انصاري ته وويل: ددې سړي په واسطه خپل لاسونه مضبوط کړه، دده مور مالداره ده، کيدای شي په بدل کې يې ښه فديه درکړي.

---

[1]. زاد المعاد ۸۹/۲

ابو عزیز خپل ورور مصعب ته وویل: زما په باب دې همدا وصیت او سفارش دی؟ مصعب په ځواب کې ورته وویل: ستا په ځای دا انصاري زما ورور دی.
۹- کله چې امر وشو د مشرکینو جسدونه دې په کنده کې واچول شي، او عتبه بن ربیعه د کندې په لور کشول کیده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عتبه د زوی ابو حذیفه مخ ته وکتل، ویې لیده چې غمګین او خفه ښکاري، بڼه یې اوښتې ده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**یا أبا حذیفة، لعلك قد دخلك من شأن أبیك شيء؟**) ابو حذیفه! لکه چې د پلار په هکله دې په زړه کې څه ګرزي؟ ده وویل: نه، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! والله که مې په زړه کې د پلار او د هغه د مرګ په هکله څه غم او تشویش وي، خو خبره داده چې زما پلار یو پوه، دور اندیشه، حلیم او د فضل خاوند وځ او زما هیله دا وه چې ددې پوهې او نورو ښو خصلتونو په برکت به په اسلام مشرف شي، خو اوس مې چې دده دا حال ولید، او زما د هیلې په خلاف کافر له دنیا تیر شو، نو ربنتیا هم چې غمجن شوم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حذیفه ته د خیر دعا وفرمایله او نیکې او خوږې خبرې یې ورته وکړې.

د دوارو ډلو مړي

جګړه د مشرکینو په پوره او کاملې ناکامۍ او د مسلمانانو په پریکنده بري سره پای ته ورسیده. پدې غزا کې له مسلمانانو نه (۱۴) کسه چې (۶) مهاجر او (۸) یې انصار وو په شهادت ورسیدل.خو مشرکینو ته ډیر زیان ور واښتی وځ، اویا تنه ورڅخه وژل شوي، اویا نور یې ژوندي نیول شوي وو، د مړیو او اسیرانو زیاتره برخه یې مشران او مخور خلک وو.
کله چې د جګړې اور مړ شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ، د مشرکینو مړیو ته ودرید او ویې فرمایل: (**بئس العشیرة کنتم لنبیکم؛ کذبتموني وصدقني الناس، وخذلتموني ونصرني الناس، وأخرجتموني وآواني الناس**).
تاسې زما له ټولو نه بد او خراب خپلوان وئ، تاسو زه تکذیب کړم پداسې حال کې چې نورو خلکو زه رینتیني وبللم، تاسو یوازې پریښودم او نورو خلکو زما مرسته وکړه، تاسو له خپل کور نه وایستلم، خو نورو خلکو ځای او پناه راکړه. بیا یې امر وکړ

چې د بدر په یوه کنده کې دې واچول شي.
له ابو طلحه نه روایت دی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر د بدر په ورځ د قریشو (۲۴) مشران او سرداران د بدر په یوه مرداره او خبیثه کنده کې واچول شول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا عادت وُ چې کله به په کوم قوم بریالی او برلاسی شو یعنې جګړه به یې ورنه وګټله، نو درې ورځې به هملته د جګړې په میدان کې پاتې کیده.
د بدر د غزا چې دریمه ورځ شوه نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر سره سم سواري تیاره شوه زین او کجاوه پرې کیښودله شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې پیاده روان شو، اصحاب (رضي الله عنهم) وروسته ورپسې روان وو مخکې لاړ او د هغې کندې په څنډه ودرید، چې د کفارو مړي پکې اچول شوي وو (مړیو) ته یې د هر یوه نوم او د پلار نوم اخیسته فرمایل یې:
(یا فلان بن فلان، یا فلان بن فلان، أیسرکم أنکم أطعتم الله ورسوله؟ فإنا قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقًا، فهل وجدتم ما وعد ربکم حقًا؟) فقال عمر: یا رسول الله، ما تکلم من أجساد لا أرواح لها؟ قال النبي صلی الله علیه وسلم: (والذي نفس محمد بیده، ما أنتم بأسمع لما أقول منهم) وفي روایة: (ما أنتم بأسمع منهم، ولکن لا یجیبون). [آیا پدې خوشالیدئ چې د الله او د هغه د رسول اطاعت مو کړی وئ؟ ځکه زمونږ رب له مونږ سره کړې وعده پوره کړه او د څه یې چې وعده راسره کړې وه هغه مو تر لاسه کړل، آیا تاسې هغه څه په حق سره ولیدل کوم چې ستاسې رب یې وعده درسره کړې وه؟ دلته عمر (رضي الله عنه) ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! آیا ته له بی روحه جسدونو سره خبرې کوې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: قسم په هغه ذات چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نفس یې په لاس کې دی، تاسې زما خبرې له دوی نه ښې نه اورئ. او په بل روایت کې راځي چې تاسې له هغوی نه ښه اوریدونکي نه یئ، خو دا خلک ځواب نه شي ورکولی].[1]

د مشرکینو د ماتې خبر مکې ته رسیږي

[1]. متفق علیه، مشکاة المصابیح ۲/۳٤٥.

د بدر له میدان نه مشرکین هرې خوا ته وتښتیدل، هر څوک د ځان په غم کې وُ، په کومه یې چې مخه وه په همغه وتښتید، په خوړونو او درو کې تیت پرک شول، د ټولو وروستی منزل مکه وه، خو له شرم او خجالت نه لاره ورنه ورکه وه چې څه ډول مکې ته داخل شي.

ابن اسحاق وایي: لومړی کس چې مکې ته یې د قریشو د ماتې خبر راوړ حیسمان بن عبدالله خزاعي وُ. هغه چې ورغی خلکو ورته وویل: څه خبر دې راوړیٔ؟ ده وویل: د عتبه، شیبه، ابو الحکم، امیه بن خلف او نورو سردارانو د مرګ خبر مې راوړی. ده چې د قریشو د سردارانو نومونه اخیستل صفوان بن امیه چې په حجر (حطیم) کې ناست وُ، وویل: قسم په خدای که دا په هوش کې وي، تاسې زما په هکله پوښتنه ورنه وکړئ! دوې ورته وویل: په صفوان بن امیه څه وشول؟ ده وویل: هغه خو دا دی په حطیم کې ناست دی، قسم په خدای چې ما یې پلار او ورور ولیدل چې ووژل شول.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مولی (آزاد شوی غلام) ابو رافع وایي: زه د عباس (رضي الله عنه) غلام وم، اسلام زمونږ کورنۍ ته داخل شوی وُ، ما، عباس او میرمنې یې (ام الفضل) ټولو اسلام راوړی و، خو عباس (رضي الله عنه) خپل دین پټ ساته. ابو لهب بدر ته نه وُ تللی او کله یې چې د ماتې خبر واورید، نو الله تعالی ډیر خوار او ذلیل کړ، خو مونږ د قوت او عزت احساس وکړ. زه یو کمزوری سړی وم، د زمزم په حجره کې به مې غشي جوړول، قسم په خدای چې زه ناست وم او غشي مې جوړول، ام الفضل هم دلته ناسته وه، مونږ ددې خبر په اوریدو سره ډیر خوشاله وو، چې یو ځل ابو لهب راغی پښې یې ورپسې ښښیدلې، د حجرې په یوه څنډه کې کیناست شا یې زما شا ته وه، هغه لا همدلته ناست وُ چې غږ وشو: ابو سفیان بن حارث بن عبدالمطلب راغی، ابو لهب ورته وویل: دلته راشه، تا به حتماً خبر راوړی وي. ابو رافع وایي، ابو سفیان راغی او له ابو لهب سره کیناست نور خلک ټول ورته ولاړ دي، ابو لهب ورته وویل: وراره! وایه د خلکو څه حال وُ؟ ده ورته وویل: څه حال وُ، خبره دا ده چې مونږ له داسې یوه قوم سره مخامخ شوي وو، چې په مقابل کې یې زمونږ زور وتلی وُ، مونږ خپل ځانونه دوی ته حواله کړي وو، خوښه د دوی وه چې څنګه مو وژني او څنګه مو بندیانوي، خو قسم په خدای زه لدې ټولو سره سره خپل خلک نه ملامتوم، ځکه مونږ له داسې سپینو خلکو سره مخامخ شوي وو، چې د ځمکې او آسمان تر منځ په تورو و سپینو آسونو سپاره وو، والله چې هغوی نه څه پریښودل او نه یې څوک مخې ته ټینګیدی شوی

. ابو رافع وايي: ما د خيمې څنډه پورته کړه او ومې ويل: والله، چې دا ملائکې دي، زياتوي: ابو لهب لاس پورته کړ او په ده مخ يې يوه کلکه څپيړه راکړه، زه هم ورپاڅيدم او ورسره په جګړه شوم، خو څرنګه چې زه کمزوری وم، نو پورته يې کړم او پر ځمکه يې راوويشتم او د پاسه راباندې کيناست او وهلم يې، پدې وخت کې ام الفضل پاڅيده او د خيمې يوه ستنې يې راواخيسته او ابولهب ته يې په ده سر داسې يوکلک ګوزار ورکړ چې سر يې ډير زيات مات شو، بيايې ورته وويل: دا چې مالک يې نشته، نو کمزوری دې وليد! پدې ګوزار پسې ابو لهب ذليل او سپک پاڅيد، قسم په خدای چې لدينه وروسته يوازې اوه ورځې نور ژوندی وُ، الله تعالی په عدسه مبتلا کړ، (عدسه يو قسم دانه يا يو قسم طاعون دی چې عرب يې په بدفال نيسي) او له همدې عدسې نه مړ شو. له مرګ نه وروسته دری ورځې همداسې پروت وُ، زامنو يې لاس نه ورووړ، نه يې څوک خوا ته ورنژدې کيدل او نه يې چا د ښخولو فکر کاوه، خو کله يې چې زامن د خلکو له شرم او عار نه وويريدل او فکر يې وکړ که يې همداسې پريږدي، نو خلک به خبرې ورپسې وکړي، مجبور شول چې يوه کنده ورته وکيندي، بيايې له ليرې . نه په يوه لرګي سره پدې کنده کې ورواچاوه، او له ليرې . نه يې تيږې ورباندې وروغورځولې او پټ يې کړ.

پدې ترتيب سره د بدر په ميدان کې د مشرکينو د رسوا ماتې خبر مکې ته ورسيد، دې خبر د مکې په اوسيدونکو ډير بد اثر وکړ، ان تر دې چې هغوی په مړيو باندې ژړا منع اعلان کړه، دا پدې خاطر چې د مدينې خلک د دوی په ژړا نور پسې خوشاله نه شي.

يوه په زړه پورې واقعه دا هم ده چې پدې غزا کې د اسود بن مطلب دری زامن وژل شوي وو. نومورې په سترګو ړوند وُ او زړه يې غوښتل چې د زامنو په مرګ ښه په چيغو چيغو وژاړي، يوه شپه يې د يوې ښځې د ژړا آواز واوريد، فورا يې خپل غلام واستاوه او ورته ويې ويل: وګوره چې په مړيو د ژړلو اجازه ورکړل شويده او که څنګه؟ آيا قريش پخپلو مړيو ژاړي؟ چې زه پخپل زوی ابو حکيمه وژاړم، زما سينه خو له ډيره غمه په چاودیدو ده.

غلام يې لاړ او کله چې بيرته راغی ورته ويې ويل: دا د هغې ښځې د ژړا آواز دی چې پخپل ورک شوي اوښ پسې ژاړي. دلته اسود له کنترول نه ووت او په خوله يې دا شعرونه جاري شول:

اتبکي ان يضــــــل لها بعير و يمنعها من النوم الســــهود

فلا تبـــکی علی بکر و لکن علی بدر تقاصرت الجدود

على بـــدر سراة بني هصيص	و مخزوم و رهط ابي الوليد
وبكي ان بكيـــت على عقيل	و بكي حارثا اسد الاسود
و بكيهم، ولا تســـمي جميعا	ومـــا لابي حكيمة من نديد
الا قد ســـاد بعــدهم رجال	ولولا يوم بـــدر لم يسودوا

[آیا دا پدې ژاړي چې اوښ یې ورک شویدي؟ او پر هغه باندې بې خوابی یې خوب ورک کړیدی. په اوښ مه ژاړه، بلکه په بدر وژاړه چیرته چې قسمتونه ایرې شویدي،هو په بدر وژاړه چیرته چې بني هصیص، بني مخزوم او ابوالولید د قبیلې سرداران دي، که ژاړې نو په عقیل وژاړه په هغه حارث وژاړه چې د زمریانو زمری وُ نو په هغو خلکو وژاړه او د ټولو نومونه مه اخله، او د ابو حکیمه خو هیڅ مثل او سیال نه وُ، وګوره، له هغوی نه وروسته داسې خلک سرداران شول، که د بدر ورځ نه وای، نو کله به هم نه وو سرداران شوي.]

په مدینه کې د فـتـحې زیری

کله چې د مسلمانانو فتحه او بری په برخه شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې اوسیدونکو ته د عاجل زیري لپاره دوه کسان عبدالله بن رواحه د مدینې د پاسنۍ برخې اوسیدونکو ته او زید بن حارثه د مدینې د لاندینۍ برخې اوسیدونکو ته د زیري لپاره واستول.

هلته مدینه کې یهودانو او منافقانو پخپلو دروغو خبرونو او پروپاګند سره بده ورځ جوړه کړې وه ان تر دې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مرګ خبر یې هم خپور کړی وُ. او کله چې یوه منافق زید بن حارثه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په اوښه (قصواء) باندې سپور ولید، نو ویې ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی دی، او دا یې اوښه ده، مونږ خو یې پیژنو، دا هم زید بن حارثه دی چې راتښتیدلی دی او له ډیرې ویرې یې هیڅ هم تر خوله نه خیژي. په هر حال دواړه زیري وړونکي مدینې ورسیدل، مسلمانان ورنه تاو شول، او خبرو ته یې غوږ شول، بالاخره پدې باوري شول چې د مسلمانانو فتحه او بری په برخه شویدی.

په مدینه کې هرې خوا ته خوښې او خوشالي خوره شوه، د تکبیر او لا اله الا الله نارې

اوچتې شوې، مدينه ټوله له خوښۍ نه په حرکت راغله. مسلمان مشران یې د بدر لارې ته ورغلل تر څو خپل عظیم رهبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې لويې فتحې مبارکي ووايي. اسامه بن زيد وايي: مونږ ته د فتحې خبر هغه وخت راورسيد چې مونږ په مدينه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور رقيه (رضي الله عنها) باندې چې د عثمان (رضي الله عنه) په نکاح کې وه خاورې اړولې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زه هم د رقيې (رضي الله عنها) د خدمت لپاره له عثمان (رضي الله عنه) سره په مدينه کې پرې ایښی وم.

د غنيمت مسئله

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له جګړې نه وروسته درې ورځې نور هم د بدر په ميدان کې پاتې شو، او لدې ځای نه لا نه ؤ خوځیدلی چې د غنيمت د مالونو په سر د مسلمانانو تر مينځ اختلاف پيدا شو. او کله چې دا مخالفت او اختلاف زيات شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټول کسان دې د غنيمت مالونه ده ته وسپاري. سپاهيانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر عملي کړ او ټول شيان یې ورته تسليم کړل، وروسته وحي راغله او دا مشکل یې حل کړ.

له عباده بن صامت (رضي الله عنه) نه روايت دې وايي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له مدينې نه ووتلو، تر څو بدر ته ورسيدو له خلکو (مشرکانو) سره جګړه وشوه، الله تعالی دښمنانو ته ماتې ورکړه ، له مونږ يوه ډله خلک داسې وو چې کافران يې پسې اختستي وو او وژل به یې، خو بله ډله داسې وه چې په غنيمتونو پسې شوي وو راټولول او جمع کول به یې، یوه بله ډله خلک په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راټول شوي وو ویریدل چې هسې نه دښمن په فريب او چل سره څه ضرر ورورسوي، نو هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ساتنه کوله، خو کله چې شپه شوه خلک سره راغونډ شول، هغو کسانو چې د غنيمت مالونه یې راوړي وو وويل: مونږ دا مالونه راټول کړيدي، د هيڅ چا برخه نشته پکې، او هغو کسانو چې په دښمنانو پسې تللي وو ويل: پدې مالونو کې ستاسې برخه زمونږ له برخې نه ډيره نده، ځکه دا مونږ وو چې دښمنان مو مات کړل او لدې مالونو نه مو ليرې ، وساتل. او هغو کسانو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ساتنه یې کړې وه ويل: مونږ خو لدې ويرې نه چې دښمنان په پټه او چل

سره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زيان و نه رسوي د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ساتنه او دفاع مشغول وو. پدې ترتيب سره دا مشکل را پيدا شو تر څو وحي را نازله شوه او پدې هکله يې داسې فيصله وکړه:
((يَسْأَلُونَكَ عَنْ الأَنْفَالِ قُلْ الأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ)) (الانفال:١)
[ترجمه: پوښتنه کوي دوی له تانه (اې محمده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له (حکمه) د غنائمو څخه ووايه دوی ته چې دا اموال د غنيمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسيم يې کړي سم له شرعي اصولو سره) پس وويريږئ تاسې له الله نه او اصلاح وکړئ تاسې د هغه حال چې په مينځ ستاسې کې دی (يعنې په خپلو مينځونو کې سره دوستي وکړئ او نزاع پريږدئ) او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د الله که يئ تاسې مؤمنان (په حقه سره).] او لدينه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غنيمت مال د مسلمانانو تر مينځ وويشه.[1]

اسلامي لښکر د مدينې په لار

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په بدر کې له درې ورځې اقامت نه وروسته د مدينې په لور وخوځيد. مشرکان بنديان او د غنيمت مالونه هم ورسره وؤ او ددې نګرانی يې عبدالله بن کعب (رضي الله عنه) ته سپارلې وه. کله چې د صفراء درې له تنګۍ نه ووت، ددې تنګۍ او نازيه سيمې تر مينځ پرتې يوې غونډۍ باندې يې واړول او د غنيمت له مال نه يې خمس (پنځمه برخه) جدا کړه او نور پاته يې په مساويانه ډول پر مسلمانانو باندې وويشه.
رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صفراء په دره کې د نضر بن حارث د وژلو حکم صادر کې. نوموړی د بدر په ورځ د مشرکينو علمبردار و د هغوی بيرغ يې اوچت کړی ؤ او د قريشو له هغو لويو مجرمينو او اسلام دښمنه عناصرو څخه شميرل کيده چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې زيان او تکليف رساوه. همغه وه چې علي (رضي الله عنه) يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و

---
[1]. احمد ۵/۳۲۳-۳۲۴. الحاکم ۲/ ۳۲۶

صحبه و سلم) په امر سر وواهه.
لدينه وروسته کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عرق الظبيه ته ورسيد هلته يې د عقبه بن ابي معيط د وژلو فرمان صادر کړ. دا هغه کس ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې ډير تکليفونه رسولي ؤ، او مونږ مخکې څه دا ډول پيښنو ته اشاره هم کړيده. دا هماغه رذيل ؤ کوم چې د لمانځه په وخت کې يې پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د اوښ پريوان ور اچولی ؤ، او دا هماغه شيطان ؤ چې پخپل چادر سره يې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زندۍ کولو کوښښ کړی ؤ او که ابوبکر (رضي الله عنه) نه وای راغلی، نو نژدې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مړ کړي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه (عقبه) د وژلو امر وکړ، نو ده ورته وويل: يا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زما د ماشومانو لپاره به څوک وي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اور.[1] ويل کيږي چې دده سر عاصم بن ثابت انصاري او په بل روايت علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) وواهه.
د جنګی تاکتيک او استراتيژۍ له مخې ددې دوو رذيلانو وژل څکه ضروري ؤ، چې دا دواړه نه يوازې جنګي اسيران بلکه په ننني ژبه جنګي مجرمان هم وو.

د مبارکۍ وفدونه (پلاوي)

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) روحاء ته ورسيد د مسلمانانو هغه مشران يې استقبال او مبارکۍ ته حاضر شول چې له مدينې نه د همدې غرض پخاطر راوتلي وو. پدې وخت کې سلمه بن سلامه مبارکي ويونکو مسلمانانو ته وويل: تاسې مونږ ته د څه مبارکي راکوئ؟ قسم په خدای مونږ د اوښانو په شان له زړو بوډاګانو ګنجيانو سره مخ شوي وو. پدې خبرې سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبسم وکړ او ويې فرمايل: وراره! هغوی د قوم مشران وو.
اسيد بن حضير عرض وکړ: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حمد او ثنا دې وي هغه خدای لره چې ته يې برلاسی او بريالی کړې او ستا سترګې يې رڼې او يخې کړې، يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! قسم په خدای زه له بدر نه پدې ګومان نه يم پاتې شوې چې ته به له دښمن سره جګړه کوې، زما خيال خو دا وو

[1]. دا حديث په صحاح کتابونو کې روايت شويدی سنن ابو داود د هغه له شرحې عون المعبود سره وګوره ۱۲/۳

چې يوازې د کاروان خبره ده، که زه خبر وای چې له دښمن سره مقابله ده، نو کله به هم نه وای درنه پاتې شوی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: ته رښتيا وايې. وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې مدينې منورې ته سر لوړی، کامياب او منصور ننوت چې پر دښمنانو يې په مدينه کې د ننه وو که د باندې ويره او هيبت لويدلی و. ددې عظيمې فتحې په نتيجه کې د مدينې ډير خلک په اسلام مشرف شول، عبدالله بن ابي بن سلول او ملګري يې هم په همدې وخت په ظاهري توګه د مسلمانانو ليکو ته داخل شول.
مدينې ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له تشريف راوړلو نه يوه ورځ وروسته بنديان هم راورسيدل. هغوی يې پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) وويشل، امر يې ورته وکړ چې له بنديانو سره ښه او نيکه معامله وکړي. اصحابو (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر د تعميل پخاطر له بنديانو سره دومره نيکي کوله چې پخپله به يې خرما خوړلې، خو بنديانو ته به يې ډوډۍ ورکوله (هغه وخت په مدينه کې خرماوې له ټولو نه ارزانه او بې ارزښته وې، خو ډوډۍ ډيره قيمته او مهمه بلل کيدله).

د بنديانو مسئله

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدينې ته ورسيد ، نو د بنديانو په هکله يې له اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه چې څه ورسره وشي؟ ابو بکر (رضي الله عنه) وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دوی (بنديان) زمونږ وروڼه، د تره زامن او خپلوان (تربرونه) دي، زما رايه خو دا ده چې فديه ورنه واخلې، ځکه دا به له يوې خوا د مشرکينو په مقابل کې زمونږ لپاره مالي او اقتصادي تقويه او کومک وي، او له بلې خوا کيدای شي الله تعالی دوی ته هم د نيکۍ هدايت وکړي او زمونږ مرستندويان شي.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: ته څه وايې يا ابن خطابه! عمر(رضي الله عنه) وايي ما وويل: زه د ابوبکر (رضي الله عنه) نظريه نه تاييدوم، بلکه زه دا وايم چې ما ته فلانی – نوموړی د عمر (رضي الله عنه) خپلوان وُ، په لاس راکړئ چې سر يې ووهم، او علي (رضي الله عنه) ته عقيل بن ابي طالب وسپارئ چې سر يې غوڅ کړي، او فلانی چې د حمزه (رضي الله عنه) ورور وُ حمزه (رضي الله عنه) ته

ورکړئ چې مرئ یې ورپرې کړي، تر څو الله تعالی ووینې چې زمونږ په زړونو کې د کفارو او مشرکینو لپاره رحم او مهرباني ځای نلري، دوی (اسیران) خو د مشرکانو، سرداران او مشران دي.

عمر (رضي الله عنه) وایي رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابوبکر (رضي الله عنه) رایه غوره کړه او زما نظر یې و نه ما نه، فیصله یې وکړه چې له بندیانو نه فدیه واخلي. عمر (رضي الله عنه) وایي سبا سهار رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او ابوبکر ته ورغلم، که ګورم دواړه ژاړي، ما ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولې؟ ته او ملګری دې په څه ژاړي؟ پوه مې کړه که د ژړا وجه راته ښکاره شوه، زه به هم درسره وژاړم، او که د ژړا وجه نه وه، نو ستاسې حضراتو په ژړا به وژاړم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**أبكی للذي عرض علی أصحابك من أخذهم الفداء، فقد عرض عليّ عذابهم أدنی من هذه الشجرة**) په هغه څه ژاړم چې د فدیې قبلولو له امله ستا ملګرو ته پیښ شویدي، ما ته د دوی عذاب له دې ونې نه – یوې نژدې ونې ته یې اشاره وکړه[1] هم لنډ رانبوودل شویدی. الله تعالی دا آیتونه رانازل کړیدي: ((**مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (٦٧) لَوْلا كِتَابٌ مِنْ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ**))

(**الانفال: ٦٧– ٦٨**)

[نه ښایي نبي لره دا چې وي ده لره بندیان (چې ترې فدیه واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د مشرکینو د ډیر قتل او جرحې په سبب) آماده کوئ تاسې (اې مؤمنانو) اسباب د دنیا (په اخیستلو د فدیې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د مشرکینو د قتل په سبب) او الله ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو، ښه حکمت والا دی چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي. او که نه وی ازلي حکم له جانبه د الله چې وړومبی لیکل شویدی (په لوح محفوظ کې) نو خوامخاه رسیدلی به وُ تاسې ته په عوض د) هغې (فدیې) کې چې اخیستی ده تاسې عذاب ډیر لوی.]

او هغه کتاب (نوشته) چې د الله له لوري یې سبقت کړی وُ دا وُ چې ((**فَإِمَّا مَنّاً بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً**)) (**محمد:٤**) **[یعنې چې یا احسان ورباندې وکړئ او یا یې د فدیې په بدل کې خوشې کړئ.]**

---

[1]. تاریخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۲۶.

دا آیت د بندیانو په مقابل کې د فدیې اخیستلو اجازه ورکوي، او همدا وجه وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) د فدیې قبلولو په وجه په عذاب نه شول، بلکه یوازې عتاب او سر زنش ورباندې رانازل شو هغه هم پدې خاطر چې دوی مشرکین له ښو ځپلو او ډیر وژلو نه مخکې اسیران کړل. او بله دا چې هغوی له داسې خلکو نه فدیه واخیستله چې نه یوازې جنګي بندیان وو بلکه جنګي لوی لوی مجرمان هم وو، داسې جنګي مجرمان چې د جنګ ننني قانون یې هم بې له محاکمې نه خوشي کوي او ځرګنده ده چې په دا ډول مجرمینو به یا د اعدام حکم کیږي او یا به په دایمي بند محکومیږي.
په هر حال د ابوبکر (رضي الله عنه) د مشورې سره سم له بندیانو نه فدیه واخیستله شوه، د فدیې اندازه څلور زره او درې زره درهمه او یو زر درهمه ټاکل شوې وه. او څرنګه چې د مکې خلک په لیک لوست پوهیدل او د مدینې خلک لدې نعمت نه محروم وو، نو دا فیصله هم وشوه هغه بندیان چې د فدیې ادا کولو وس نلري هغوی دې د مدینې لسو هلکانو ته لیک لوست ور زده کړي او هر کله چې دې هلکانو لیک لوست ښه زده کړ، نو همدا ددې بندي فدیه شوه.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځینو بندیانو ځانګړی احسان او منت هم کیښود، هغوی یې بیله فدیې آزاد کړل. له دې جملې نه مطلب بن حنطب، صیفي بن ابي رفاعه، او ابو عزه الجمحي وو دا وروستی بیا د احد په غزا کې اسیر او ووژل شو (د پیښې تفصیل وروسته راځي).
همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل زوم ابي العاص هم احسان وکړ، خوشی یې کړ، خو دا شرط یې ورباندې کیښود چې د زینب (رضي الله عنها) مخه به نه نیسي یعنی اجازه به ورکوي چې هجرت وکړي. ددې وجه دا وه چې زینب (رضي الله عنها) د خپل میړه ابي العاص د خوشي کیدو او فدیې ادا کولو پخاطر څه اندازه مال را استولی وُ، پدې شیانو کې یو امیل هم وُ، دغه امیل په اصل کې د خدیجی (رضي الله عنها) وُ، چې خپلې لور زینب (رضي الله عنها) ته یې د ابو العاص کور ته د رخصتیدو په وخت ورکړی وُ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا آمیل ولید زړه یې ډیر نرم شو، اصحابو (رضي الله عنهم) نه یې د ابو العاص د خوشي کیدو خبره وکړه. اصحابو (رضي الله عنهم) قبوله کړه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ابو العاص دا شرط کیښود چې زینب (رضي الله عنها) ته به اجازه ورکوي چې مدینې ته راشي. ابو العاص په خپل شرط وفا وکړه او زینب (رضي الله عنها) مدینې ته مهاجره شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و

صحبه و سلم) زيد بن حارثه او يو انصاري ته وظيفه ورکړه امر يې ورته وفرمايه : (کونا ببطن يَأجَج حتى تمر بكما زينب فتصحباها). چې لاړ شي او د ياجج په دره کې تر هغې انتظار وباسي تر څو زينب درباندې راشي او بيايې له ځان سره راولئ. هغوی لاړل او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لور يې راوستله، ددې د هجرت کيسه ډير اوږده او له حده نه زياته دردونکې ده.

د بنديانو په ډله کې مشهور او تيز زبانه خطيب سهيل بن عمرو هم وُ. عمر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته عرض وکړ چې دده د مخې دواړه غاښونه ورمات کړه، بيا به يې ژبه بنده بنده غوندی کيږي، او هيچرته به هم ستا په خلاف مغرضانه خطبې نه شي ويلی، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عمر (رضي الله عنه) دا وړانديز رد کړ، ځکه دا د مثلې په حکم کې راځي او پدې ډول عمل سره د قيامت په ورځ د الله د گرفت ويره هم ده.

سعد بن نعمان (رضي الله عنه) د عمرې ادا کولو لپاره مکې ته لاړ، هلته ابو سفيان بندي کړ د ابو سفيان زوی عمرو هم د بنديانو په ډله کې وُ، نو هغه يې خپل پلار ابو سفيان ته ورولیږه چې هغه يې په بدل کې سعد بن نعمان را خوشی کړ.

ددې غزا په هکله د قرآنکريم تبصره

ددې غزا په هکله د انفال سورت نازل شو، او که چيرې دا تعبير درست وبلل شي، نو ويلی شو چې دا سورت په حقيقت کې پدې غزا باندې يوه الهي تبصره وه، خو دا داسې تبصره ده چې له هغو تبصرو سره ډير توپير لري کومې چې پاچايان او د لښکر قوماندانان يې له فتحې وروسته خلکو ته اوروي.

الله تعالی په پيل کې د مسلمانانو نظر د هغو تقصيراتو او اخلاقي کمزورويو په لور راوگرزاوه، کومې چې لا تر اوسه له دوی سره موجودې وې، او ځينی خو يې په همدې وخت کې له دوی نه پيښې شوې وې دا هم پدې خاطر چې مسلمانان ځانونه لدې نقايصو نه پاک کړي، د کمال او عظمت لوړ مقام ته پورته شي.

پدې پسې يې له مسلمانانو سره د الله تعالی له نصرت او غيبي کومک نه يادونه وکړه، ددې هدف دا وُ چې مسلمانان په خپل قوت او شجاعت غره نه شي، کبر او غرور يې زړونو ته لار پيدا نکړي. هغوی بايد تل په الله توکل ولري، د الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې تسليم او فرمانبردار و اوسي.وروسته يې هغو لوړو او غوره اهدافو ته اشاره وفرمايله د کومو لپاره چې رسول الله (صلی الله

عليه و اله و صحبه و سلم) دې خونړۍ جګړې ته ننوتی وُ، او هغه صفات او اخلاق يې په ګوته کړل د کومو په وجه چې دوی ته فتحه او بری ور په برخه شوی وُ او يا چې د هغې پذريعه جنګونه ګټل کيدای شي. بيا يې مشرکينو، منافقينو، يهودو او جنګي بنديانو ته خطاب فرمايلی، ډير فصيح او بليغ نصيحت يې ورته کړی تر څو هغوی د حق په وړاندې تسليم شي او په حقيقت اعتراف وکړي. وروسته يې مسلمانان مخاطب ګرزولي او د غنيمت په هکله يې اساسي او څرګند اصول او قوانين ورته بيان کړيدي.

پدې پسې يې د جنګ او سولې هغه قوانين او اصول توضيح او تشريع کړي کوم چې پدې وخت کې اسلامي دعوت ورته اړتيا درلوده. دا ددې لپاره چې د مسلمانانو جنګ بايد د جاهليت له جنګ نه بيل او اوچت وي، او مسلمانان بايد په اخلاقي، عملي او ټولو نورو اړخونو کې له نورو نه مخکې او وړاندې وي. او دنيا بايد پدې پوه شي چې اسلام خالي نظريه نده، بلکه اسلام خپل پيروان په ټولو هغه اصولو او مقرراتو به عملي توګه سينګاروي د کومو چې دغه دين غوښتونکی دی او نور خلک ورته رابولي.

بيا يې د اسلامي حکومت د قانون او دستور د ځينو موادو يادونه کړيده. او له هغه نه دا په ډاګه کيږي چې د اسلامي حکومت په حدودو کې د ننه او له پولو نه د باندې اوسيدونکو مسلمانانو تر مينځ څه توپير وجود لري.

ځنې نورې پيښې

د دوهم هجري کال د رمضان په مياشت کې د رمضان روژه، او د فطر صدقه فرض شوه. د زکات د مختلفو نصابونو تفصيل او بيان هم راغی، د فطر صدقې او زکات د نصاب په فرضيت او بيان سره د هغو فقيرانو او بې وسه مهاجرينو ډير مشکلات او ستونزې حل شوې کومو چې د سفر او کار توان او قدرت نه درلود.

له ټولو نه د خوشحالۍ خبره او ډير نيک تصادف دا وُ چې مسلمانان لومړنی عيد چې د دوهم هجري کال د شوال په لومړۍ ورځ وُ هغه وخت ولمانځه چې د بدر په ميدان کې يې لويه فتحه او کاميابی هم تر لاسه کړې وه. څومره بختور وُ دغه عيد چې الله مسلمانانو ته د برې او عزت له تاج ور په سر کولو نه وروسته راوستې وُ، څومره زړه راښکونکی وه د هغه لمانځه صحنه چې مسلمانان له خپلو کورونو نه پداسې حال کې ورته راوتلي وو چې په ژبو يې د توحيد، تکبير او تحميد کلمې جاري وې. هو

مسلمانان پداسې حال کې د لومړني عيد لمونځ په هغه ميدان کې ادا کوي چې د تکبير نارې يې آسمان ته اوچتې شوې، زړونه يې د الله له مينې ډک وو، او په ژبو يې د الله د نعمتونو او مهربانيو له امله شکرانې او شکرونه ايستل، د عجز سرونه يې ورته ټيټ‌ول او سترګې يې د خپل رب د لا زيات رحمت او رضا په لور کړې وې. الله تعالی خپلو دې نعمتونو ته اشاره کوي فرمايي: ((وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمْ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنْ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ)).(الانفال: ٢٦) [او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې تاسې لږ ضعيفان (مغلوبان کړی شوي وئ په ځمکه کې، ويريدئ تاسې له دې نه چې وبه تښتوي په تيزۍ سره تاسې خلق ((يعنی مغلوب به کړي تاسې قريش يا فارس يا روم)) نو ځای درکړ ((الله)) تاسې ته او قوت يې درکړ تاسې ته په کومک (مدد) سره او روزي يې درکړه تاسې ته له طبياتو (پاکو شيانو لکه غنائم)) لپاره ددې چې تاسې شکر وباسئ.]

د بدر او احد تر مينځ پوځي عمليات

بدر د مسلمانانو او مشركانو تر مينځ لومړنۍ پريكنده وسله واله نښته وه. پدې غزوه كې فتح او برى د مسلمانانو په برخه شو. ددې جگړې له نتائجو نه دوې ډلې خلک ډير غمجن او نا آرامه وو، لومړنۍ ډله هغه مشركين وو چې په جگړه كې مستقيماً زيانمن شوي وو د مال او سر ډير تاوان وراوښتی و. او دوهمه ډله يهودان وو ځكه دوى د مسلمانانو عزت او كاميابي خپل ديني او اقتصادي موجوديت ته لوى خطر او ملاماتونكې گوزار باله، نو د دوى ټولو په زړونو اور بل شوى ؤ او له ډير غم او غوسې نه په ځان نه پوهيدل ((لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا)) (المائدة:۸۲) [له مسلمانانو سره تر ټولو زياته دښمني د يهودانو او مشركانو ده.]

په مدينه كې داسې كسان هم وو چې په ښكاره خو يې له مجبوريت نه او د خپل وقار ساتلو پخاطر اسلام راوړى ؤ، خو په پټه او واقعيت كې له مشركينو او يهودانو سره ملگري وو. دا د عبدالله بن ابي بن سلول ډله وه، دې دريمې ډلې هم له مسلمانانو سره لكه د دوو نورو ډلو په شان زياته كينه او عداوت درلود.

څلورمه ډله خلک هم وو، هغوى د مدينې شاو خوا ميشته بدويان او كوچيان وو، دوى ته كفر او اسلام اهميت نه درلود، ژوند يې په غلا او چور روان ؤ، د مسلمانانو لدې فتحى او بري نه ډير په تشويش كې شول، ځكه فكر يې كاوه كه چيرې په مدينه كې يو پياوړى حكومت قايم شي، نو بيا خو به حتماً له چور او چپاول نه د دوى لاسونه ورلنډوي پداسې حال كې چې د دوى د روزۍ گټيلو طريقه او لاره همدا ده، نو د دوى زړونه هم د مسلمانانو له دښمنۍ او عداوت نه ډک شول.

پدې ترتيب سره مسلمانان له ټولو خواو نه له خطرونو او تهديدونو سره مخ شول، خو مخكې يادوشويو ډلو له مسلمانانو سره د معاملې بيلې بيلې لارې ونيوې. هرې ډلې هغه طريقه غوره كړه چې د خپلو اهدافو د تحقق لپاره يې مناسبه بلله. د مدينې او شاو خوا برخو هغو خلكو چې په ښكاره يې ځانونه اسلام ته منسوبول د مسلمانانو په

خلاف د فتنو، دسیسو، توطئو او نورو مشکلاتو راولاړولو لاره خپله کړې وه.
د یهودانو یوه ډله داسې وه چې له مسلمانانو سره یې د ښکاره او علني دښمنۍ لاره نیولې وه. هلته د مکې مشرکینو د انتقام او غچ اخیستلو لپاره متې رانغښتلې او د حملې تیاري یې نیوله، او لکه چې مکې مسلمانانو ته د حال په ژبه داسې پیغام ورلیږلی وئ:

و لابد من یوم اغر محجل   یطول استماعي بعده للنوادب

[داسې یوه رڼا او ځلانده ورځ ډیره ضروري ده چې له هغې نه وروسته تره ډیره وخته په مړو د ژړیدونکو ژړا واورم.]

وروسته همداسې وشول، یو کال وروسته د مکې مشرکینو د مدینې په پولو کې د احد په نامه مشهوره جګړه توده کړه کوم چې د مسلمانانو په هیبت او منزلت یې ډیر منفي اثر واچاوه. خو مسلمانان ددې ټولو خطرونو مقابلې ته ودریدل او ددې خطرونو په خنثی کولو کې یې داسې رول ولوباوه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قیادت، عظمت، ویښتابه، د خطرونو په پوره پیژندنه او ادراک د خطرونو د له مینځه وړلو پخاطر په حکیمانه تدبیر او تخطیط دلا لت کوي، چې په راتلونکو پاڼو کې به ورته لنډه غوندې اشاره هم وکړو.

د کدر په سیمه کې د بني سلیم غزا

د بدر له غزا نه وروسته د مدینې استخباراتو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته لومړی دا خبر راوړ چې د غطفان قبیلې یوه څانګه (بني سلیم) په مدینه باندې د حملې تیاري نیسي، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوو سوو کسانو سره په ناڅاپه توګه د دوی مقابلې ته ور روان شو، او د کدر [1] تر سیمې مخکی ورغی. بنو سلیم په ځان کې د مقابلې توان ونه لید، وتښتیدل او پنځه سوه اوښان یې دلته په ځای پریښودل، چې مسلمانانو راونیو او وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خمس اخیستلو نه وروسته پر لښکر باندې وویشل، هر چا ته دوه دوه اوښان ورسیدل، پدې وخت کې یې ده (یسار) په نامه یو غلام هم ونیو، چې بیا یې آزاد کړ.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته له دریو ورځو تم کیدو نه وروسته

---

[1]. کدر داسې یو مرغه دی چې په رنګ کې یې څه خړوالی دی، او کدر د مکې او شام په تجارتي لاره د نجد په سیمه کې د بنو سلیم یو اوبه خور هم وُ.

بیرته مدینې ته ستون شو. دا غزا له بدر نه له راستنیدو نه اوه ورځې وروسته یعنې د دوهم هجري کال د شوال په میاشت کې پیښه شوې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې غزا کې سباع بن عرفطه او په بل روایت ابن ام مکتوم[1] په مدینه کې خپل خلیفه ټاکلی ؤ.

۲- د رسول الله (ﷺ) د قتل توطئه

د بدر په غزا کې د ماتې له امله مشرکین ټول په لړزه راغلي وو، اور پرې بل ؤ او مکه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له دښمنۍ او کینې نه د جوش کټوې په شان خوټکیده. بالاخره دوه قهرمانان یا غښتلي ځوانان فیصله کوي او تصمیم نیسي چې د دوی په ګومان د دوی د اختلاف او بدبختۍ، ذلت او سپکاوي اصلي عامل یعنی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مینځه یوسي. له بدر نه کمه موده وروسته عمیر بن وهب جمحي له صفوان بن امیه سره په حطیم کې ناست ؤ، عمیر خو د مکې هغه شیطان ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو ته یې ډیر تکلیف رساوه، او زوی یې وهب په بدر کې اسیر شوی ؤ. دلته یې په بدر کې د وژل شویو مشرکینو (اصحاب قلیب) کیسه وکړه، نو صفوان ورته وویل: لدینه وروسته په ژوند کې خیر او مزه نشته. عمیر ورته وویل: رښتیا دې وویل، قسم په خدای که دا قرض راباندې نه وای چې وجه یې هم نه ورته لرم، او دا اولاد مې نه وای چې له مرګ نه وروسته ورباندې ویریږم، نو همدا اوس به په اوښ ورسپریدم او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به مې واژه، زما بهانه هم جوړه ده زوی مې ور سره بندي دی.
صفوان دا فرصت غنیمت وګاڼه ورته ویې ویل: قرض دې په ما، زه یې ادا کوم، ستا اولاد به هم زما له اولاد سره یو ځای وي، یعنی لکه زما د خپل اولاد په شان به وي، او تر څو چې ژوندي دي کفالت او سرپرستي به یې کوم. او داسې به پیښه نه شي چې زه څه ولرم او دوی ته یې ورنه کړم. عمیر ورته وویل: سیې ده خو دا راز پټ ساته. صفوان وویل: بې غمه اوسه. بیا عمیر لاړ توره یې تیره او زهرجنه کړه او مدینې ته روان شو. کله چې هلته ورسید او د مسجد له دروازې سره یې خپله اوښه چو کوله پدې وخت کې

[1]. زاد المعاد ۲/ ۹۰ ابن هشام ۲/ ۴۳- ۴۴ مختصر سیره الرسول ص ۲۳۶

عمر (رضي الله عنه) چې له مسلمانانو سره يې د بدر په غزا كې د الله تعالى له كرم او نصرت نه خبرې كولې، متوجه شو او سترګې يې په عمير ولګيدې، ويې ويل: دا سپى، دا د الله دښمن، د څه شر او فتنې لپاره راغلى دى؟! فورا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغى او ورته ويې ويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! د خداى دښمن عمير توره په لاس راغلى دى. رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **قال: (فأدخله علي)**. رايې ولئ. عمر (رضي الله عنه) راغى او عمير يې له غاړې سره دده د تورې له پړي نه ونيو، څو كسه انصارو ته يې وويل: لاړ شئ له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره كينئ، ددې خبيث (عمير) خواته متوجه اوسئ ځكه دا باوري او مطمئن سړى ندى. بيا يې عمير د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې كړ. كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد، نو ويې فرمايل: **ال: (أرسله يا عمر، ادن يا عمير)**. عمره! دا پرېږده او عميره! ته را لنډ شه. هغه ورغى او ورته ويې ويل: سهار په خير! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(قد أكرمنا الله بتحية خير من تحيتك يا عمير، بالسلام تحية أهل الجنة)**. عميره! الله تعالى ستاسې له تحيې نه غوره تحيه چې د اهل جنت تحيه ده راكړې او هغه (سلام) دى. بيايې ورته وويل:**(ما جاء بك يا عمير ؟)**. عميره ولې راغلى يې؟ ده وويل: له تاسې سره دې بندي راوستې يم، نيكي ورسره وكړئ! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:**(فما بال السيف في عنقك؟)**. نو دا توره دې ولى په غاړه كې اچولې ده؟ عمير وويل: خداى دې دا تورې په بلا ووهي، ددې تورو مونږ ته څه ګټه راورسيده؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: **(اصدقني، ما الذي جئت له ؟)**. رښتيا وايه د څه لپاره راغلى يې؟ ده وويل: زه صرف د همدې غرض لپاره راغلى يم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: **قال: (بل قعدتَ أنت وصفوان بن أمية في الحِجْر، فذكرتما أصحاب القليب من قريش، ثم قلت: لولا دين علي وعيال عندي لخرجت حتى أقتل محمداً، فتحمل صفوان بدينك وعيالك على أن تقتلني، والله حائل بينك وبين ذلك)**.نه داسې نده، ته او صفوان چې په حطيم كې سره ناست وئ، د قريشو د قليب (كندې) خاوندان (هغه چې په بدر كې

ووژل شول) مو ياد کړل، بيا تا وويل: که زما د قرضدارۍ او اولاد غم نه وای، نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مرګ لپاره به ورغلی وم، بيا صفوان ستا قرض او اولاد پخپله غاړه واخيستل، تر څو ته ما ووژنې، خو الله تعالی ستا دا شوم هدف نه ترسره کوي. ددې په اوريدو سره عمير وويل: زه شاهدي وايم چې ته د الله رسول يې، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! کله به چې تا د وحي او آسمان خبر راوړ، نو مونږ به نه مانه، خو دا خبره چې له ما او صفوان نه پرته بل هيچا هم نده اوريدلې، قسم په خدای چې ته الله تعالی درباندې خبر کړی يې، ثنا او صفت دی هغه خدای لره چې د اسلام په لور يې زما لارښوونه وکړه، او دې ځای ته يې راوستم. وروسته يې د شهادت کلمه وويله، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحابو ته وفرمايل: وسلم: (فقهوا أخاكم في دينه، وأقرئوه القرآن، وأطلقوا له أسيره). خپل ورور ته دين ورزده کړئ، قرآن ورته ولولئ او بندي يې ورته آزاد کړئ. هلته په مکه کې به صفوان خلکو ته ويل: صبر وکړئ ډير ژر به د داسې پيښې زيری واورئ چې د بدر غم به مو درباندې هير شي. او تل به يې له خلکو نه د عمير په هکله پوښتنې کولې، بالاخره يوه سواره لدينه خبر کړ چې عمير مسلمان شويدی، نو صفوان قسم ياد کړ چې نور به نه ورسره خبرې وکړي او نه به ورته څه ګټه ورسوي. عمير بيا مکې ته راستون شو او هملته ديره شو، خلک يې اسلام ته رابلل او د همده په لاس ډير کسان په اسلام مشرف شول.[1]

۳-د بني قينقاع غزا

په تيرو پاڼو کې مو له يهودانو سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د معاهدې يادونه وکړه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل ټول وس سره ددې معاهدې د تطبيق کوښښ کاوه د عملي کولو هيله يې درلوده. او د تطبيق په ميدان کې له يوه مسلمان نه هم داسې کوم کار ندی صادر شوی چې د نوموړې معاهدې له کوم بند او مادې سره دې تناقض ولري، خو يهودانو چې تاريخ يې ټول له غدر، خيانت، بې وفايۍ، جفا او عهد شکنۍ نه ډک دی، دا ځل هم وفا ونه شوی کړی، ډير ژر خپل پخواني حالت ته واوښتل د مسلمانانو په مينځ کې يې د توطئو،

[1] ابن هشام ۱/ ۶۶۱- ۶۶۲- ۶۶۳

فتنو، پريشانيو او سازشونو راولاړولو لپاره هلې ځلې پيل کړې. راځئ د يهودانو ددې ډول مکاريو او توطئو يو مثال هم تر نظر تير کړو:

د يهودانو د مکر او فريب يوه نمونه

ابن اسحاق وايي:يو ځل يهودي شاس بن قيس چې ډير بوډا ، غټ کافر او د مسلمانانو له ټولو نه لوی دښمن وُ د اصحابو (رضي الله عنهم) په يوه مجلس تيريده، که ګوري چې هلته د اوس او خزرج خلک ګډ سره ناست دي يو له بل سره خبرې اترې کوي. يهودي چې دا حالت وليد چې اسلام هغه د جاهليت په دوران کې سره دښمنې قبيلې څه ډول سره يو کړيدي، د مينې او محبت په مزي يې سره تړلې دي، نو په زړه کې يې د عداوت او حسد د اور لمبی بلې شوې، ويې ويل: دلته د بنو قيله سرداران سره يو شوی دي، قسم په خدای د دوی له اتحاد او يووالي نه وروسته دلته زمونږ ټيکان او ګذران ډير ګران دی، دا فکر يې وکړ او هغه يهودي ځوان ته يې چې ور سره ملګری وُ وويل: د دوی مجلس ته ورشه ورسره کينه د بعاث د جګړې او له هغه نه مخکې حالاتو يادونه وکړه او هغه اشعار ورته ووايه کوم چې دواړو طرفونو (اوس – خزرج) پدې هکله ويلي وو. هغه ځوان لاړ او همداسې يې وکړل، نو اوس او خزرج خبرې او مناقشې پيل کړې، يو په بل يې د فخر او وياړ څرګندونه کوله، سره مخالف شول تر څو له دوی نه دوه کسان راپورته شول، يو د بل په خلاف يې خبرې وکړې، بالاخره يوه بل ته وويل: که غواړې، نو همدا اوس به بيا د هغې خپل منځي جګړې اور بيا راتازه کړو! دواړه قبيلې په غوسه شوې او سره ويې ويل: سيي ده نو راځئ د حره ميدان ته چې سره معلومه يې کړو! نارې يې وکړې وسله راوړئ ، ټول راووتل او نژدې وه چې د جګړې اور بل شي.

دا خبر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسيد ، هغه مبارک له يو شمير مهاجرينو سره يو ځای تشريف راوړ او ويې فرمايل: **(يا معشر المسلمين، الله الله، أبدعوي الجاهلية وأنا بين أظهركم بعد أن هداكم الله للإسلام، وأكرمكم به، وقطع به عنكم أمر الجاهلية، واستنقذكم به من الكفر وألف بين قلوبكم)**.اې مسلمانانو! الله در په ياد کړئ، خدای ته وګورئ، بيا د جاهليت ناره او دعوه، هغه هم پداسې حال کې چې زه ستاسې په مينځ کې يم او وروسته له هغې چې الله تعالی په اسلام مشرف کړئ، له جاهليت نه يې را بيل او له کفر نه يې نجات درکړ، او په زړونو کې يې درته يو د بل مينه او الفت واچاوه؟

همدا وه چې دوی (اوس او خزرج) پوه شول چې دا یو شیطاني حرکت، وسواس او د دښمنانو چل او فریب وُ، ژر په حقیقت پوه شول، له سترګو یې اوښکې روانې شوې، یو بل یې په غیږ کې ونیوه او بیا له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په پوره اخلاص او اطاعت او داسې حال کې روان شول چې الله تعالی ورته د اسلام د دښمن شاس بن قیس له مکر او فریب نه نجات ورپه برخه کړی و.[1]

دا د مسلمانانو په مینځ کې د یهودانو د توطئو او فتنو یوه وړه نمونه وه او د هغې سلسلې یوه کړۍ وه کومه چې یهودانو د اسلامي دعوت د مخنیوي لپاره په کار اچولې وه. هغوی ددې شوم هدف او مقصد لپاره مختلفې لارې او ډیرې منصوبې جوړې کړې وې، بې اساسه او دروغجن تبلیغات به یې کول، سهار به یې ایمان راوړ او ماښام به بیرته کفر ته اوړیدل دا ددې پخاطر چې له کمزورو مسلمانانو سره د اسلام په هکله شکوک او شبهې را پیدا شي.

او پر هغو مسلمانانو به یې اقتصادي فشار راوړ، ژوند به یې ورباندې تنګاوه له کومو سره به یې چې مالي معامله درلوده. که قرض به یې ورباندې وُ ، نو سهار، ماښام به یې دروازې ته ولاړ او د قرض د ادا غوښتنه به یې ورنه کوله او که د مسلمان قرض به پر دوی و، نو نه به یې ورکاوه، په ظلم او زیاتي سره به یې ورنه خواړه او ورته ویل به یې: ستا قرض خو هغه وخت راباندی وُ چې ته پخپل پلرني دین وې، اوس چې تاسو خپل دین پرې ایښی، نو زمونږ او ستاسې څه معامله نشته.[2]

دا باید په یاد ولرو چې یهودانو دا ډول کارونه او فتنې له بدر نه مخکې شروع کړې وې، دا سره لدې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې معاهده هم درلوده.

د یهودانو ددې ناوړه اعمالو په وړاندې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو له صبر او زغم نه کار اخیست، او دا طمعه یې درلوده چې کیدای شي هغوی د هدایت او حقیقت لاره غوره کړي. او بله دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل په سیمه کې امن او آرامي حاکمه وي.

---

(1). ابن هشام ۱/۵۵۵ - ۵۵۶

(۲). مفسرینو د ال عمران او نورو سورتونو په تفسیر کې د یهودو له دې ډول اعمالو نه یادونه کړېده.

د بني قينقاع له خوا د تړون ماتول

کله چې يهودو وليدل الله تعالی د بدر په ميدان کې د مسلمانانو بې کچه مرسته وکړه، عزت او شوکت يې ور په برخه کړاو د هر چا ليرې. دی که نژدې پر زړه د اسلام او مسلمانانو د هيبت او عظمت اثر پريوت، نو د دوی په زړونو کې د دښمنۍ او حسد اور په لمبو شو، نور يې خپل عداوت پټ نه شوای کړی په ښکاره يې د بغاوت بيرغ اوچت کړ او د مخامخ مقـابـلې ميدان ته راووتل.

په يهودانو کې له ټولو نه لوی کينه ناک او ډير شرير انسان کعب بن اشرف وٴ چې وروسته به ورنه خبرې وکړو، او له ټولو نه زياته شريره ډله او طايفه د بني قينقاع قبيله وه. دا قبيله په مدينه کې د ننه اوسيدله، کلی يې په همدې نامه ياديده. زياتره خلک يې يا زرګران وو يا آهنګران او يا لوښي جوړونکي کلالان، او د همدې کسب و کار له برکته له هر يوه سره د جنګ ساز و سامان هم وٴ. دوی اوه سوه جنګيالان درلودل په غيرت کې هم له نورو يهودانو نه وړاندې وو، او همدوی له ټولو نه ړومبی عهد او تړون مات کړ.

وروسته له هغې چې الله تعالی مسلمانان په بدر کې بريالي او برلاسي کړل، نو ددې يهودانو طغيان او سرکشي زياته شوه د مسلمانانو په خلاف يې خپل شرارتونه او خباثتونه زيات کړل. له هيڅ ډول ګډوډۍ نه يې لاس نه نيوه، هر مسلمان به چې د دوی بازار ته ورتله ملنډې او مسخرې به يې ورپورې کولی او تکليف به يې ورساوه، ان تردې چې ددې خبيثانو له شر نه مسلمانې ښځې هم په امن نه وې. او کله چې د دوی سرکشي او شرارتونه له حده نه زيات شول، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راټول کړل، وعظ او نصيحت يې ورته وکړ، د حق او هدايت لور ته يې راوبلل، د ظلم او بغاوت له بد انجام نه يې وويرول، خو هغوی له خپل شر او تکبر نه لاس وانه خيست او خپله بد معاشي يې جاري وساتله. ابو داود او نور له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روايت کوي چې وايي: کله چې د بدر په ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) قريشو ته ماتې ورکړه، او بيا مدينې ته راغی، يهودان يې د بني قينقاع په بازار کې راټول کړل او ورته ويې ويل: (**يا معشر يهود، أسلموا قبل أن يصيبكم مثل ما أصاب قريشاً**). يهودانو! مخکې لدينه چې د قريشو له سرنوشت سره مخامخ شئ اسلام راوړئ. دوی ورته وويل: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ګوره دا دې په غوره کې نکړي او په دې غره نشي چې يو څو له جګړو سره نا اشنا قريشان دې ووژل، ته که له مونږ سره د جګړې ډګر ته ووزي، نو پوه به شې

چې مونږ څوک یوو، او باور به دې راشي چې مخکې زمونږ په شان خلکو سره نه یې مخ شوی. نو پدې هکله الله تعالی دا آیتونه رانازل کړل:

((قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ (١٢) قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ)) [1].

(آل عمران: ١٢، ١٣)

[ووایه (اې محمده!) هغو کسانو ته چې کافران شویدي ژر به مغلوب کړی شئ تاسې په وژلو یا شړلو سره په دنیا کې او جمع به کړی شئ ((شړلی به شئ په عقبی کې)) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنې دی ((دغه دوزخ)) په تحقیق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه اې ناظرینو!)) په هغو دوو فرقو کې چې سره مخامخ شولې (په ((بدر)) کې له پاره د جنګ) یوه فرقه چې جنګ یې کاوه په لاره د الله کې او بله فرقه وه چې کافره وه، لیدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی په لیدلو د سترګو سره او الله قوت ورکوي په نصرت مرسته خپله سره هرچا ته چې اراده وکړي (د نصرت) بیشکه په دې ((لا زیات او کم لیدلو)) کې خامخاه عبرت (پند) دی له پاره د خاوندانو د بصیرت.]

څرګنده ده چې د بنو قینقاع ددې ځواب معنی په حقیقت کې د جنګ اعلان ؤ، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو له صبر او زغم نه کار واخیست، او د فرصت انتظار یې کاوه.

پدې سره د بني قینقاع یهودان نور هم سپین سترګي شول، او په ډیره لږ موده کې یې په مدینه کې داسې یوه فتنه راولاړه کړه چې لومړی یې همدوی وخوړل او پخپلو لاسونو یې ځانونه د مرګ او ورکې خولې ته ورتیل وهل.

ابن هشام له ابي عون نه روایت کوي وایي: یوې عربي ښځې څه سامان د خرڅلاو لپاره د بني قینقاع بازار ته راوړ او د یوه زرګر له دکان سره کیناستله. یهودانو د فتنې پخاطر غوښتل مخ یې لوڅ کړي، خو نوموړې خپل مخ نه لوڅاوه، نو همدا وه چې زرګر پاڅید او په پټه سره یې ددې ښځې د کالیو (کمیس) وروستۍ برخه په شا پورې وروتړله، دا نه وه پرې خبره، او کله چې پاڅیده نو بې پردې شوه. د یهودانو له

[1]. سنن ابي داود مع شرحه عون المعبود ٣/ ١١٥، ابن هشام ٥٥٢/١.

خنداګانو نه خولې وازې شوې. ښځې چيغه وکړه، يوه مسلمان چې دا چيغه واوريدله فورا راغی او هغه يهودی زرګر يې وواژه. ورپسې يهودان راټول شول او دا مسلمان يې وواژه، بيا د مسلمان خپلوانو نورو مسلمانانو ته د يهودانو په مقابل کې د فرياد چيغه وکړه، او نتيجه دا شوه چې د مسلمانانو او بني قينقاع يهودانو تر مينځ شر او جګړه جوړه شوه.[1]

محاصره بيا تسليميدل او له وطن نه شړل

نور نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صبر او زغم کاسه په ډکيدو شوه. ابو لبابه بن عبدالمنذر يې د مدينې خليفه وټاکه، د لښکر بيرغ يې حمزه بن عبدالمطلب ته ورکړ او د بني قينقاع په لور وخوځيد.د دوهم هجري کال د شوال له نيمايي نه يې چې د هفتې ورځ وه د هغوی محاصره پيل کړه. دا محاصره ترذي القعدې پورې يعنی پوره پنځلس ورځې اوږده شوه. بالاخره الله تعالی د يهودانو په زړونو کې ويره او ترهه واچوله ټول تسليم شول، ځانونه، مالونه او اولادونه يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر او فيصلې ته وړاندې کړل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فوراً د يهودانو د تړلو امر صادر کړ او پدې ترتيب سره ټول وتړل شول.

پدې وخت کې د منافقانو مشر عبدالله بن ابي بن سلول را وړاندې شو او په ډير اصرار سره يې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د هغوی د عفوې او خوشي کولو غوښتنه وکړه او ورته ويې ويل: اې محمده(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زما له حليفانو سره نيکي وکړه! ځکه بنو قينقاع له خزرج قبيلې سره د دوستۍ تړون درلود. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ځواب ورنکړ، هغه (منافق عبدالله) خپله غوښتنه بيا تکرار کړه، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ ورنه واړاوه، منافق پدې هم نه شو بلکه را وړاندې شو او خپل لاسونه يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ګريوان کې ورواچول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير په غوسه شو او ويې فرمايل: پرې مې ږده، خوار شې، پرې مې ږده! خو منافق په پوره سپين سترګۍ خپله غوښتنه تکراروله او ويل يې: تر هغې دې نه پريږدم تر څو زما دوستان معاف نکړې، دا درې سوه زغره لرونکي او څلور سوه بې زغرو ځوانان چې زه يې له سرو او تودو نه ساتلی يم

[1]، ابن هشام ۴۷/۲ - ۴۸

په یوه ورځ وژني؟ قسم په خدای چې زه د زمانې له ګردشونو نه ویره لرم.
په پای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوموړي منافق سره چې د اسلام ښکارولو نه یې تقریباً یوه میاشت تیره شوې وه د نرمۍ او بخښنې معامله وکړه او دده په مخ یې ټول یهودانو وبښل، خو دایې ورته وویل: چې په مدینه او شاو خوا سیمو کې د اوسیدو اجازه نلري. پدې ډول سره هغوی له مدینې نه ووتل او د شام په اذرعات نومي ځای کې یې واړول، چې یو زیات شمیر یې څه موده وروسته په هلاکت ورسیدل.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی مالونه او جایدادونه ضبط کړل، او له هغې جملې نه یې درې لیندۍ، درې زغرې، درې تورې او درې نیزې د ځان لپاره خوښې کړې، نور غنیمتونه یې چې د محمد بن مسلمه په واسطه راټول شوي وو د خمس (پنځمې) له بیلولو نه وروسته په حساب برابر وویشل.

۴- د سویق غزا

پداسې حال کې چې صفوان بن امیه، یهودان او منافقان د اسلام په خلاف په توطئو او هلو ځلو بوخت وو، ابو سفیان د یوه داسې تحرک او عمل په لټه کې ؤ چې خطر او تکلیف یې کم، خو اثر او نوم یې ډیر وي، تر څو له یوې خوا د خپل قوم حیثیت او منزلت بیا را ژوندی کړي او له بل پلوه د دوی د زور او توان ښکارندوی شي. قسم یې خوړلی ؤ نذر یې اینښې ؤ چې تر هغې به له جنابته ځان نه مینځي تر څو یې پر محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله نه وي کړې. همدا وه چې په خپل قسم د وفا په اساس له دوو سوو سپرو سره روان شو او د قناه نومې سیمې په برنۍ خوا کې پراته نیب نومي غره په لمن کې یې چې له مدینې نه تقریباً دولس میله لیرې پروت و واړول، خو څرنګه چې پر مدینه باندې د ښکاره او مخامخ حملې توان او جرات یې نه درلود، نو د یوه غلچکي او تروریستي پلان د عملي کولو په لټه کې شو. د شپې په تیاره کې مدینې ته ننوت، د یهودانو د مشر حیي بن اخطب کور ته ورغی، خو هغه له ویرې نه دروازه ورته خلاصه نکړه، نو د بني نضیر قبیلې د یوه بل مشر او خزانه دار سلام بن مشکم دروازه یې وروټکوله، هغه کور ته د ننه کړ، ښه مهماني یې ورکړه، شراب یې ورباندې وڅښل او د خلکو پټ ښکاره حالات یې ورته بیان کړل. بیا ابو سفیان د شپې په وروستۍ برخه کې خپلو ملګرو ته ورغی او له هغه ځای نه یې یوه ډله

راولیږله، هغوی د مدینې عریض نومې سیمې ته ننوتل او هلته یې د خرما ځنې ونې غوڅې کړې ځنې نورو ته یې اور ورته کړ، او یو انصاري یې چې له خپل حلیف (ملګري) سره یې په فصل (پټیو) کې کار کاوه وواژه او وروسته بیرته د مکې په لور وتښتیدل.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پیښې خبر شو، نو په چټکۍ سره ورپسې ووت، خو ابو سفیان او ملګري یې ډیر ګړندي تښتیدلي وو. او پدې خاطر چې ځانونه خلاص او بار سپک کړي د خپلې توښې او خوراک زیاته برخه د سویق (د غنمو یا اوربشو ډیر میده اوړو) توبرې یې په لاره غورځولې وې.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په لټه پسې ان تر قرقره الکدر پورې وراندې لاړ، خو هغوی په تیښته بریالي شوي وو. مسلمانانو د هغوی د اوړو توبرې راټولې کړې او بیرته مدینې ته راستانه شول. او د سویق (میده اوړو) د همدې توبرو له امله دا غزا د سویق د غزا په نامه ونومول شوه، چې د بدر له غزا نه دوې میاشتې وروسته یعنې د دوهم هجري کال د ذي الحجې په میاشت کې پیښه شویده.

او دا ځل هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې لپاره ابو لبابه (رضي الله عنه) خپل خلیفه ټاکلی وُ.[1]

۵- د ذي امر غزا

دا غزا چې د دریم هجري کال د محرم په میاشت کې واقع شویده له احد نه مخکې او له بدر نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مشرۍ لاندې له ټولو نه لویه عسکري حمله وه.

ددې غزا سبب څه داسې وُ: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر تر لاسه کړ چې د بنو ثعلبه او محارب زیات شمیر کسان پر مدینه باندې د حملې لپاره تیاري نیسي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبر له اوریدو سره سم څلور نیم سوه سواره او پیاده له ځان سره کړل، عثمان بن عفان (رضي الله عنه) یې په مدینه کې د خلیفه په توګه پریښود او پخپله د دښمن په لور وخوځید.

د لارې په اوږدو کې اصحابو (رضي الله عنهم) د بني ثعلبه قبیلې جبار نومی شخص ونیو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته یې راووست.

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۹۰ – ۹۱. ابن هشام ۲/ ۴۴ - ۴۵

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اسلام بلنه ورکړه او هغه په اسلام مشرف شو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د بلال (رضي الله عنه) په لاس ورکړ تر څو د دښمن تر سیمې پورې مسلمانانو ته لار وښیي.
هلته دښمنانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ د خبر له اوریدو سره سم خپل ځایونه پریښودل او شاو خوا غرونو ته وتښتیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ او تر ذي امر نومې چینې (اوبه خوړ) پورې چې دښمنانو د غونډیدو لپاره ټاکلی ؤ ورسید او هلته یې واړول. او ددې پخاطر چې د غلیم په زړه کې نوره ویره هم واچوي، د خپل زور او توان اندازه وروښیي، پوره یوه میاشت یعنې د دریم هجري کال صفر ټوله میاشت یې هملته تیره کړه او وروسته بیا مدینې ته ستون شو.(۱)

۶- د کعب بن اشرف ترور

کعب بن اشرف هغه یهودي ؤ چې له هر چا نه یې له اسلام او مسلمانانو سره زیاته دښمني او کینه درلوده او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په زیان او آزار رسولو کې تر ټولو وړاندې و. د نوموړي مور له بني نضیر او پخپله د طیي قبیلې له بني نبهان کورنۍ څخه ؤ، ډیر مالدار او د آرام ژوند خاوند ؤ، د عربو په مینځ کې یې په شاعرۍ سربیره په حسن او ښکلا کې هم شهرت درلود، کلا یې د بنو نضیر د آبادۍ تر شا د مدینې د جنوبي برخې په ختیځ کې پرته وه.
کله یې چې د بدر په غزا کې د مسلمانانو د بري او قریشي سردارانو د ماتې او سردارانو دمړینې خبر واورید، نو ویې ویل: آیا دا خبره ریښتیا ده، هغه د عربانو مشران او د خلکو پاچایان ووژل شول؟! که دا رښتیا وي چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی مات کړي او وژلي دي نو بیا خو مرګ له ژوند نه غوره دی.
او کله چې له پیښې نه ښه باوري شو، نو ژبه یې راویستله، په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو پسې یې بد رد ویل او د مشرکینو ستاینه یې کوله او هغوی یې غچ او انتقام اخیستلو ته هڅول. پدې یې هم زړه یخ نه شو، سپور شو مکې ته لاړ او هلته د ابي وداعه السهمي د زوی مطلب میلمه شو. د قریشو په

---

(1). ابن هشام ۴۶/۲ .زاد المعاد ۹۱/۲ .ویل کیږي چې دعثور یا غورث محاربي په همدې غزا کې د رسول الله (ص) ترور هڅه کړې وه، خو صحیح قول دا دی چې هغه توطئه پدې غزا کې نه وه .صحیح البخاري : ۹۳/۲ .

مړیو یې ډیر وژړل او په غم کې یې اوږده شعرونه وویل. زیار یې ایست چې د مشرکینو په زړونو کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمنۍ اور نور هم تازه کړي. په همدې وخت کې ابو سفیان او نورو مشرکانو ورنه وپوښتل چې زمونږ دین دې خوښ دي او که د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین؟ او له زمونږ نه کوم یو طرف په حق بولې؟ ده په ځواب کې ورته وویل: تاسې له محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه غوره او حق په جانب یاست! همدا وه چې الله تعالی دا آیتونه را نازل کړل: ((أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنْ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلاءِ أَهْدَى مِنْ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلاً)) (النساء: ۵۱)

[ترجمه: ایا ندي کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړې شویده دوی ته برخه له کتاب څخه ایمان راوړی دوی په بت او په شیطان او وایي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شویدي، دا (مشرکین) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي له جهته د لوري.]

کعب بن اشرف دا ټول په مکه کې ترسره کړل بیا مدینې ته ستون شو، او هلته یې خپله اوږده ژبه په مسلمانانو پسې راوایسته ان تردې چې د اصحابو (رضي الله عنهم) په پاک لمنو پسې یې قصیدې او غزلې و ویلې او هغوی یې له حده زیات په تنګ کړل.

په همدې حالاتو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (من لكعب بن الأشرف ؟ فإنه آذى الله ورسوله). د کعب بن اشرف له شر نه به مو څوک خلاص کړي؟ او لدې غم نه به مو څوک آرام کړي؟ ځکه نوموړي الله تعالی او د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته آزار او اذیت رسولی دی! په ځواب کې محمد بن مسلمه، عباد بن بشر، د کعب رضاعي ورور ابو نائله چې نوم یې سلکان بن سلامه و، حارث بن اوس، او ابو عبس بن حبر دې کار ته خپله آمادګي څرګنده کړه، او همدې ټولګي د محمد بن مسلمه تر مشرۍ لاندې د کعب د ترور لپاره کار پیل کړ.

نور روایات وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وویل: (من لكعب بن الأشرف ؟ فإنه قد آذى الله ورسوله) قام محمد بن مسلمة فقال: أنا يا رسول الله، أتحب أن أقتله ؟ قال: (نعم). قال: فائذن لي أن أقول شيئاً. قال: (قل).څوک به مو د کعب له شر نه وژغوري؟ ځکه ده الله او د هغه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت رسولی دی؟ نو محمد بن مسلمه پاڅید او ویې

ويل: دا کار به زه کوم يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! او زياته يې کړه: غواړې چې ويې وژنم؟ ده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو. محمد بن مسلمه ورته وويل: د پلان د تطبيق پخاطر د څو خبرو اجازه راکړه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: څه هر څه چې وايې ورسره ويې وايه.

بيا محمد بن مسلمه د کعب بن اشرف کور ته ورغی او ورته ويې ويل: دا سړی (اشاره يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته وه، له مونږ نه صدقه غواړي او که رښتيا درته ووايم مونږ يې ډير ستومانه او په جنجال اخته کړي يوو.
کعب ورته وايي: دا به مو نور هم تر ستونيه کړي. محمد بن مسلمه په ځواب کې ورته وايي: اوس څه وکړو، اوس خو دا شويدي او د هغه پيروي مو منلې ده مناسبه به نه وي چې لاره ورنه بيله کړو، اوس به ورسره يوو او ګورو به چې د کار نتيجه يې څه خيژي، اوس راغلی يو تر څو يو او يا دوه وسقه غله پور راکړې، (يو وسق ۶۰ صاعه يا تقريباً ۱۵۰ کيلو ګرامه کېږي).

کعب ورته وويل: سيي ده خو څه شی راته ګرو کړئ! ابن مسلمه ورته وويل: څه غواړې؟ هغه ورته وويل: ښځې راته ګرو کړئ. محمد بن مسلمه په ځواب کې ورته وايي: پداسې حال کې چې ته په عربو کې له ټولو نه ښايسته ځواني لرې، ښځې به څنګه درسره ګرو کړای شو؟! کعب ورته وايي: نو بيا مو بچيان راسره ګرو کړئ! ابن مسلمه وايي: بچيان به څنګه درته ګرو کړو، سبا به خلک پيغور ورکوي چې دا په يوه، دوو وسقه غله ګرو شوي وو دا خو ستر عيب او ننګ دی، څه مونږ به خپله وسله درته ګرو کړو. کعب پدې سلا شو دواړو نيته سره وټاکله چې محمد بن مسلمه به وسله ورته راوړي.

ابو نائله هم د محمد بن مسلمه په شان پلان جوړ کړی وُ. کعب ته ورغی څه وخت يې له يو ځای بل ځای نه شعرونه سره واورول، بيايې ورته وويل: ياره! زه خو د يوې ډيرې مهمې خبرې او ضرورت په خاطر درته راغلی يم او پدې شرط يې درته وايم چې پټ يې وساتې! کعب ورسره ومنله او ډاډ يې ورکړ چې وايه راز دې نه افشا کوم.
ابو نائله ورته وويل: ددې سړي (اشاره يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ده) راتګ خو زمونږ لپاره غم او مصيبت شو، ټول عربان مو دښمنان شول، ټولو په يوه خوله او يوه لاس زمونږ په خلاف کاره وايي وکړه، لارې راباندې وتړل شوې، دومره سختي راباندې راغله چې ځان او اولاد مو په خطر کې دی، بربادي ده او

تباهی. دا ډول خبرې وشوې او په پای کې يې دا هم ورته وويل: زما يو څو نور ملګري هم دي او بالکل زما په شان رايه او نظريه لري، غواړم هغوی هم درته راولم تر څو څه شی ورباندې خرڅ او په مونږ خپل احسان وکړې. پدې ترتيب محمد بن مسلمه او ابو نائله وکولای شوای کعب پخپل دام کې راګير کړي، اوس که هغوی له وسلې او ملګرو سره ورځي، نو کعب به يې بد نه ګڼي.

بالاخره د دريم هجري کال د ربيع الاول په څوارلسمه شپه دا ټولګی د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، او د سپوږمۍ په سپينه رڼا کې رسول مبارک (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله تر بقيع غرقد پورې ورسره لاړ او پدې مبارک قول سره يې رخصت کړل: (**انطلقوا على اسم الله، اللهم أعنهم**).د الله په نامه حرکت وکړئ، اې خدايه ته د دوی مرستندوی شې. بيا خپل کورته راستون شو او هلته يې په لمانځه او دعا شروع وکړه تر څو الله هغوی پخپل هدف کې بريالي کړي.

نوموړي مجاهدين د کعب کلا ته ورغلل، ابو نائله غږ پرې وکړ چې راووزه! کعب راپورته شو چې د باندې راووزي، ښځې چې نوی يې واده ورسره کړی و ورته وويل: پدې وخت کې چيرته وزې، دا آواز ما ته خطرناک ښکاره شو؟! کعب ورته وايي: مه ويريږه دا زما ورور محمد بن مسلمه او بل مې رضاعي ورور ابو نائله دی، بله دا چې مرد که د تورې ګوزار ته هم وغوښتل شي ورځي او ښه په شا نه ږدي، دا خبره يې وکړه او د باندې پداسې حال کې راووت چې فضا يې په خوشبويۍ اخيستې وه.

هلته ابو نائله خپلو ملګرو ته ويلي وُ، کله چې کعب راشي، نو زه به يې د سر ويښتو په بهانه ويښتان رانيسم او کله مې چې پدې بهانه ټينګ راونيو، نو تاسې به ورباندې ګوزارونه وکړئ. کعب راغی څه وخت يې خبرې اترې سره وکړې، ابو نائله ورته وويل: خوښه مو نده عجوز نومی دری (خوړ) ته لاړ شو، د شپې دا پاته برخه به هلته تيره کړو. ده وويل: سيي ده، نو روان شول. د لارې په اوږدو کې ابو نائله وايي: په ژوند کې مې دا ډول اعلی او بهترينه خوشبويي نده ليدلې! کعب ته دې خبرې ډير خوند ورکړ او وې ويل: زه د عربو له ټولو نه زياته خوشبويه ښځه لرم. ابو نائله ورته وويل: اجازه دې ده سر دې يو ځل بوی کړم. کعب اجازه ورکړه، نو ده يې لاس په ويښتانو کې ننه ايست پخپله يې بوی کړ او ملګرو ته يې هم وربوی کړ.

لږ ساعت وروسته يې بيا دده په اجازه همدا کار تکرار کړ، تر څو کعب ښه ډاډه شو او دوی لږ نور هم مخکې لاړل، نو بيا يې اجازه ورنه غوښتله، کعب اجازه ورکړه، نو لاس يې په ويښتانو کې وربند کړ، ټينګ يې راونيو او خپلو ملګرو ته يې وويل: وهئ دا د خدای دښمن! هغوی د تورو څو ګوزارونه پرې وکړل، خو تورې سره تيرې بيرې شوې او

يو يې هم کاري واقع نه شو. پدې وخت کې محمد بن مسلمه خپل کلنګ ته لاس کړ او له نامه نه لاندې يې داسې کلک ګوزار ورباندې وکړ چې شا ته ورنه وخوت او د خدای دښمن داسې يوه چيغه وکړه چې هر چا واوريدله او همدلته ځای په ځای شو.

د مسلمانانو لدې ټولي نه يو تن حارث بن اوس د خپلو ملګرو د تورو په څوکو زخمي شوی ؤ او وينې ترې روانې وې. نور ملګري يې روان شول او کله چې د عريض ډاګ ته ورسيدل پام يې شو چې حارث خو ورسره نشته، څه وخت ورته ودريدل چې هغه هم ورپسې راورسيد، نو دوی هغه اوچت کړ او روان شول او کله چې بقيع غرقد ته ورسيدل په لوړ آواز يې د تکبير ناره اوچته کړه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا ناره واوريدله او پوه شو چې هغه د خدای دښمن يې وژلی دی، نو پخپله يې هم تکبير ووايه، او کله چې دوی ورته راورسيدل ورته ويې فرمايل: (**أفلحت الوجوه**). بريالی اوسئ.

دوی په ځواب کې ورته وويل: او ته هم بريالی اوسې يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! او د کعب سر يې مبارک حضور ته وړاندې کړ، ده د خدای شکر انې په ځای کړې، د حارث په زخم (ټپ) يې خپلې مبارکې لاړې پورې کړې هغه فوراً جوړ او روغ شو بيا يې هيڅ درد و نه ليد.[1]

د کعب ترور او وژلو د يهودانو په زړونو کې ويره او ډار واچولو. ټول پدې پوه شول چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امن دښمنان، عهد ماتونکي او فتنه اچونکي نه پريږدي چې په مدينه کې فساد خور کړي، لومړې ورته نصيحت کوي او که نصيحت اغيزه ونکړي، نو بيا يې په اوسپنيز سوک برابروي.

يهودان دومره ووېريدل چې د خپل دې سرکش مشر په وژلو نه يوازې چپ او آرام کيناستل بلکه زيار يې ويوست ځانونه په عهد او تړون پابند وښيي. پدې ډول سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر يوه وخته پورې د مدينې له داخلي مشکلاتو او ستونزو نه بې غمه شو او د ډيرو هغو خطراتو مخه ونيول شوه چې په مدينه کې يې د پيښندو امکانات ډير زيات وو.

اوس رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرصت درلود چې له بهرنيو مشکلاتو او خطرونو سره مقابله وکړي.

---

[1].. ابن هشام ۱/۵۱ – ۵۷ بخاري ۱/ ۳۴۱ – ۴۲۵. سنن ابي داود ۲/۴۲ – ۴۳. زاد المعاد ۲/ ۹۱

۷- د بحران غزا

دا یو لوی عسکري تحرک یا ګزمه وه هغه داسې چې د دریم هجري کال د ربیع الاخر په میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دری سوو کسانو په مشرۍ بحران نومې سیمې ته وتــلــی ؤ. دا سیمه د حجاز په فرع نومي ځای کې یو معدنیاتي مقام دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې کال ربیع الاخر او جمادي الاولی میاشتې همدلته تیرې کړې او بیا مخکې لدینه چې جګړه وشي مدینې ته ستون شو.[1]

۸- د زید بن حارثه (رضي الله عنه) سریه

دا له احد نه مخکې د مسلمانانو وروستی نظامي تحرک ؤ چې د دریم هجري کال په جمادي الاخره کې واقع شویدی او تفصیل یې داسې دی:

قریش د بدر له غزا وروسته ډیر پریشانه او بد حاله وو، د اوړي په رارسیدو چې شام ته د دوی د کډې او کوچ وخت ؤ نور هم پریشانه شول. ددې کال د تجارتي قافلې مشر صفوان بن امیه قریشو ته وویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو یې زمونږ تجارتي لاره بنده کړیده، نه پوهیږو څه ورسره وکړو، ساحل خو د همدوی تر کنترول لاندې دی، دوی همدلته وجود لري، او ددې منطقې (سرې بحیرې د ساحل) اوسیدونکو هم سوله او تړون ورسره کړیدی، نه پوهیږو په کومه لار لاړ شو؟ که دلته په مکه کې پــاتې کیږو نو څه چې لرو هغه به وخورو، بیا به څه کړو؟ زمونږ ژوند خو په اوړي کې شام او ژمي کې حبشې ته تجارت باندې ولاړ دی.قریشو په دې هکله مشورې کولی اسود بن عبدالمطلب وویل: صفوانه! د ساحل لاره پریږده، بلکه له نجد نه تیریدونکې د عراق اوږده او سخته لاره ونیسه. دغه لار چې د مدینې په ختیځ کې تیره شوې وه قریشو ته نه وه معلومه، نو اسود پیشنهاد وکړ چې د بني بکر بن وائل قبیلې فرات بن حیان د لاروي په حیث ورسره بوزي.

د قریشو دا تجارتي کاروان د صفوان په مشرۍ په همدې نوې لاره روان شو، خو راز یې پټ پاته نه شو او خبره مدینې ته داسې ورسیده، چې مسلمان شوی سلیط بن

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۵۰ زاد المعاد ۹۱/۲ .ددې غزا د سبب په هکله ځنې وایي چې رسول الله (ص) ته خبر راغی چې بني سلیم پر مدینه باندې د حملې لپاره ډیر قوتونه راټول کړیدي، او نور مصادر لکه ابن هشام وایي چې رسول الله (ص) د قریشو په لټه پسې ووت، ابن القیم همدا قول غوره کړیدی او دا سیي هم ښکاري ځکه د بني سلیم م ېنــه په نجد کې له فرع نومي ځای نه ډیره لیرې پرته وه.

نعمان د شرابو څښلو په یوه مجلس کې (دغه وخت شراب لانه ؤ حرام شوي) له نعیم بن مسعود اشجعي سره یو ځای شو، کله چې نعیم مست او خمار شو نو د تجارتي کاروان او نوې لارې ټوله کیسه یې وکړه. سلیط په ډیره چټکۍ سره د مدینې لاره ونیوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له قضیې خبر کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خبر له اوریدو سره سم د زید بن حارثه الکلبي په مشرۍ یوه سل (۱۰۰) کسیزه ډله تیاره کړه او د کاروان مخې ته یې ورولیږله. زید وخوځید او د نجد په سیمه کې له قرده نومې چینې (اوبه خور) سره یې په کاروان ناڅاپي حمله وکړه، ټول مالونه یې ونیول، صفوان او ملګرو یې پښې سپکې کړې او د تیښتې لاره یې ونیوه. مسلمانانو د قافلې لاروی او په بل روایت دوه نور کسان هم ژوندي ونیول، او تقریباً د سلو زرو په قیمت غنیمتونه یې چې لوښي او سپین زر پکې وو له ځان سره راوړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خمس ورنه بیل کړ او نور یې د سریه (ګروپ) په غړو وویشل، او هغه لاروی فرات بن حیان په اسلام مشرف شو.[1]

له بدر وروسته د قریشو لپاره دا یو بل لوی غم او مصیبت ؤ حالت یې ډیر خراب شو له هرې خوا ورباندې غم او خفګان راغی. اوس یې په وړاندې یوازې دوې لارې پاته وې لومړې دا چې نور د کبر او غرور له نیلي نه را کوز شي او له مسلمانانو سره د سولې او مصالحت لاره غوره کړي، بله دا وه چې د داسې یوې جګړې اور بل کړي چې د مسلمانانو قوت او زور ویلې کړي، د هستۍ له صحنې یې وباسي، ترڅو د دوی (قریشو) له لاسه تللی مجد او دبدبه بیرته راژوندی کړي. د قریشو سرکشانو همدا دوهمه لاره غوره وبلله، د انتقام او غچ ناره یې پورته کړه او له مسلمانانو سره د پریکنده جګړې تیاري یې پیل کړه. دا او لدینه مخکې پیښې د احد غزا لپاره تمهید او سبب شوې.

[1]. ابن هشام ۵۰/۲ فقه السیره ص ۱۹۰ رحمه للعلمین ۲۱۹/۲

د احد غزا

د انتقامي جګړې لپاره د قریشو تیاري

د بدر په ډګر کې د قریشو ماتې او هملته د دوی د مخورو مشرانو مړینې د مکې د مشرکینو په زړونو کې اور بل کړی وُ، د هر یوه په سر د انتقام او غچ اخیستلو لېبۍ سرې وې، خو ددې پخاطر چې غم له مسلمانانو نه پټ وساتي، نو په ښکاره یې پخپلو مړو ژړا ګانې بندې کړې وې او د خپلو بندیانو فدیه یې هم ځنډوله.

ټول پدې سره سلا شوي وو چې په مسلمانانو به خپل زړونه یخوي او د یوې خونړۍ جګړې اور به وربلاندې بلوي.د همداسې یوې عامې جګړې لپاره یې تیاریانې پیل کړې وې، داسې یوې جګړې ته خو د دوی هر یو تږی وُ، خو عکرمه بن ابو جهل، صفوان بن امیه، ابو سفیان بن حرب او عبدالله بن ابي ربیعه غوندې سرداران پدې کار کې له ټولو نه مخکې وو.

جګړې ته د تیارۍ په سلسله کې د قریشو د مشرانو لومړنی دا کار وُ چې هغه تجارتي کاروان یې پخپل لاس کې ونیو کوم چې د بدر د غزا سبب شوی وُ هغه چې د ابو سفیان په مشرۍ له شام نه سلامت راستون شوی وُ. په دغه کاروان کې زر اوښان او د پنځوس زره دینارونو په بیه نور مالونه وُو د مالونو خاوندانو ته یې وویل: تاسو ته معلومه ده چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څومره زیان دراواړاوه، سرداران یې در ووژل، نوددې مالونو په ذریعه دده په خلاف جګړه کې زمونږ مرسته وکړئ، کیدای شي انتقام ورنه واخلو! هغوی هم ورسره ومنله او دا ټول مالونه د جنګ لپاره تخصیص شول. الله تعالی پدې اړه دا آیت را نازل کړ: ((إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ)).
(الانفال: ٣٦)

[بیشکه هغه کسان چې کافران شویدي نفقه کوي (لګوي) دوی مالونه خپل، د پاره ددې چې منع کړي دوی (خلک) له لارې د الله څخه نو ژر به نور هم ولګوي دغه مالونه بیا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پښیماني چې مال یې ځي او مطلب یې نه پرې

حاصليږي) بيا به په آخر کې مغلوب شي.]
په دوهم قدم کې يې احابيش، کنانه او د تهامه خلک خپلې خوشګې ته پرېښودل چې د مسلمانانو په خلاف جګړه کې په څومره اندازه برخه اخلي، خو هغوی ټول يې په مختلفو طريقو سره دې لور ته هڅول، ان تردې پورې چې صفوان بن اميه د عربو هغه شاعر باټ (غره) کړ کوم چې د بدر په غزا کې اسير شوی ؤ او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بې فديې پدې شرط آزاد کړی ؤ چې بيا به د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف کوم اقدام نه کوي. صفوان هغه ته هوا ورکړه تر څو عربي قبيلې د مسلمانانو په خلاف را پورته کړي، او ددې کار په بدل کې يې وعده ورکړه که له جګړې نه ژوندی راغلې نو دومره څه به درکړم چې ما لا مال به شي او که مړ شوې نو د لوڼو کفالت او سرپرستي دې زما په غاړه. نو دې شاعر (ابو عزه) له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپل شرط مات کړ او شروع يې وکړه عربان يې په شعرونو سره د اسلام مقابلې ته راپلل او په زړونو کې يې د انتقام او دښمنۍ اورونه را تازه کول. مشرکانو د همدې کار لپاره يو بل شاعر چې نوم يې مسافع بن عبد مناف جمحي ؤ هم ګمارلی ؤ.
ابو سفيان هغه وخت د مسلمانانو په خلاف نور هم زيات سوريدلی او پاريدلی ؤ کله چې د سويق له جګړې نه نامراده راوګرزيد او نه يوازې دا چې خپل هدف يې تر لاسه نکړ بلکه خپل ډير امکانات يې هم له لاسه ورکړل. ددې تر څنګ د زيد بن حارثه ناڅاپي حملې او په همدې سريه کې قريشو ته زيات ځاني او مالي ور اوښتي تاوان خبره نوره سخته کړه، له ډيره غمه د مشرکينو زړونه په چاوديدو شول. همدا وه چې په ډيره بيړه او بې صبرۍ يې د فيصله کن (پريکنده) جنګ تياري ونيوله.

د قريشو د لښکر شميره او مشرتابه

د يوه کال په تيريدو سره د قريشو او د دوی د ملګرو او احابيشو پوره درې زره کسان جګړې ته تيار شوي وو.مشرانو يې دا مناسبه وبلله چې د جنګياليو د تشويق او د جنګ په ډګر کې له ناموس نه د ساتنې د حماسو راپارولو پخاطر يو شمير ښځې هم له ځان سره بوزي، نو پدې حساب سره پنځلس ښځې ورسره رواني شوې.
لدې لښکر سره درې زره اوښان، دوه سوه جنګي آسونه[1] چې ټوله لار څوک وربانديې

[1]. زاد المعاد ۹۲/۲. په فتح الباري کې د آسونو شميره سل ښودل شويده ۷/ ۳۴۶

سپاره نه شول او اوه سوه زغرې وې. د جګړې عمومي قومانده د ابو سفيان په لاس کې وه، د سپرو مشر خالد بن وليد معاون يې عکرمه بن ابو جهل او بيرغ له بنو عبدالدار سره ؤ.

د مکې لښکر وخوځيد

د مکې لښکر پداسې حال کې د مدينې په لور وخوځيد چې په زړونو کې يې د انتقام او دښمنۍ اور لمبې وهلې، او د يوې شديدې خونړۍ جګړې نه يې خبرې کولې.

د رسول (ﷺ) استخبارات د دښمن د تحرکاتو خبر راوړي

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره عباس (رضي الله عنه) د قريشو ټول نظامي تحرکات او تـيـا ريـا ني په ډير غور سره تر نظر تيرولې او کله چې د دوی لښکر د مدينې په لور وخوځيد، نو په ډير بيړه سره يې پدې هکله رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خبر واستاوه. د عباس (رضي الله عنه) ډاګي (ليک وړونکي) له مکې نه تر مدينې پورې تقريباً پنځه سوه کيلو متره اوږده فاصله په دريو ورځو کې ووهله او ځان يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته چې هغه وخت د قبا په جومات کې ؤ ورساوه، د عباس (رضي الله عنه) ليک يې ورکړ، چې ابي بن کعب ورته ولوست. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې دا خبره پټه وساتي او پخپله په بيړه مدينې ته ستون شو تر څو پدې هکله د انصارو او مهاجرينو له مشرانو سره مشوره وکړي.

د فوق العاده او اضطراري حالاتو لپاره د مسلمانانو تياري

مدينه د فوق العاده او اضطراري حالت په اساس د پوره تيارسۍ په حال کې شوه، ته به وايې نمبر اول احضارات نيول شوي، مسلمانانو ان د لمانځه په وخت کې هم وسله له ځانه نه ليرې کوله.

د انصارو يوې ډلې او له هغې جملې نه سعد بن معاذ، اسيد بن حضير او سعد بن عباده به ټـولـه شپه وسله په لاس د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دروازه په پيره ولاړ وو. نور ګروپونه مدينې ته د راتلونکو لارو او بندرونو ساتلو لپاره په پيره ګمارل شوي وو تر څو دښمن په ناڅاپي توګه حمله ونکړي. همدا راز د

هغو لارو د څارلو لپاره هم ګزمې ټاکل شوې وې کومې چې د دښمن د راتګ او حملې احتمال ورنه موجود ؤ.

د مکې لښکر د مدینې په پولو کې

د مکې لښکر په لویدیځه عمومي لار د مدینې خواته روان ؤ، او کله چې د ابواء سیمې ته ورسید ، نو د ابو سفیان ښځې هند بنت عتبه پیشنهاد وکړ چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قدرمنې مور قبر را لوڅ کړي، خو د لښکر مشرانو ددې کار له بدو عواقبو نه د ځان ساتلو پخاطر دا خبره و نه منله. لښکرې وړاندې د مدینې پولو ته ډیرې را نژدې شوې کله چې له عقیق نومې درې نه تیرې شوې نو لږ ښی خوا ته کږې شوې او همداسې مخکې لاړې تر څو د احد غره ته نژدې د مدینې د شمالي درې په څنډه کې پـرتې‌قناه نومې سیمې د ښوره زارې په مینځ کې پراته عینین نومې ځای کې یې واړول، دغه وخت د جمعې ورځ د دریم هجري کال د شوال شپږمه نیټه وه.

په مدینه کې دفاعي مشورتي غونډه

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) استخباراتو د مکې لښکرو د تحرکاتو خبرونه وخت په وخت مدینې ته راوړل اخرینې خبر یې دا ؤ چې مشرکینو د احد تر خوا واړول. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نظامې مشورتي شوری دایره کړه تر څو لازمې دفاعي فیصلې وکړي. په غونډه کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل خوب هم بیان کړ او داسې یې وفرمایل: (**إني قد رأيت والله خيراً، رأيت بقراً يذبح، ورأيت في ذُبَاب سيفي ثُلْماً، ورأيت أني أدخلت يدي في درع حصينة**).قسم په خدای چې ما ډیر ښه خوب لیدلی دی، خوب مې لیده چې یو غویی حلال شي، د تورې د تیغ په څوکه کې مې درز وې او لاس په یوه کلکه زغره کې ورکړم. بیا یې غویی د څو کسه اصحابو (رضي الله عنهم) او د تورې درز یې د خپلې کورنۍ د کوم غړي په شهادت، او زغره یې په مدینه تعبیر کړه، او حاضرینو ته یې وویل: زما رایه خو داده چې همدلته مدینه کې پاتې شو او سنګرونه ونیسو، که مشرکان پخپل ځای کې پاتې شي نو هیڅ ګټه به ونکړي او دا به

ورته له ټولو خراب ځای ثابت شي، او که فرضاً مدینې ته را ننوزي نو مسلمانان به ورسره په ټولو لارو، کوڅو کې مقابله وکړي او ښځې به يې د بامونو له سرونو نه ولي. او همدا په حقیقت کې تر ټولو معقوله او ګټوره رايه وه.
د منافقانو رئیس عبدالله بن ابي بن سلول چې د خزرج قبیلې د مشرانو په ډله کې غونډې ته راغلی وُ د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له رایې سره موافقه وکړه او همدا رایه يې غوره وبلله. کیدای شي د نوموړي موافقه پدې خاطر وي چې پداسې یوه طریقه ځان له جنګ نه وساتي چې څوک ورباندې پوه نه شي، او داسې به نه وه چې ګویا ده د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نظریه د جنګي تاکتیک او استراتیژۍ له پلوه غوره بللی وي. په هر حال الله تعالی غوښتل د منافقینو له مخې نه چادر پورته کړي تر څو کفر او نفاق يې ټولو ته څرګند او بربنډ شي.
ځینو قدرمنو خصوصاً هغو اصحابو (رضي الله عنهم) چې د بدر له فیض او شرفه بې برخې پاتې شوي وو دا غوښتل چې مسلمانان باید له مدینې نه د باندې د دښمن مقابله وکړي. له هغوی نه ځینو په ډیر اصرار سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې عرض کاوه: مونږ خو داسې ورځ له خدایه په سوال غوښتله دادی اوس يې دلته لنډه راوستې ده، ورځو به او د مدینې نه د باندې به له دښمن سره جنګیږو تر څو ونه وایي چې مونږ مخه ورنه واړوله. ددې په ځوښ راغلیو اصحابو (رضي الله عنهم) په سر کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) وُ. ده ته د خپل ایمان قوت او د بدر په غزا کې د خپلې تورې د خرپ او شرنګ اندازه لګیدلې وه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې وویل: قسم په هغه ذات چې کتاب يې درباندې نازل کړیدی، چې زه به تر هغې پورې څه ونه خورم تر څو مې له مدینې ته د باندې له دښمنانو سره وسله واله مقابله نه وي کړې.[1] نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اکثریت په وړاندې له خپلې رایې نه تیر شو، او فیصله پدې شوه چې له مدینې نه د باندې به د دښمن مقابله کوي.

د اسلامي لښکر ګروپ بندي او د جګړې ډګر ته روانیدل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جمعې لمونځ ادا کړ، خلکو ته يې د وعظ او نصیحت په ضمن کې د زیات زیار او کوښښ امر وکړ او ورته ويې فرمایل چې

[1]. السيرة الحلبية ٢/ ١٤

برى يوازې په صبر او حوصله تر لاسه كيداى شي. بيايې له دښمن سره د مقابلې لپاره د تيارۍ حكم صادر كړ. خلك د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ارشاداتو په اوريدو سره خوشاله او مطمئن شول. په همدې ورځ يې د لمازديگر لمونځ هم په مدينه كې وكړ. خلك راټول شوي وو، او د عوالي نومې سيمې اوسيدونكي هم راغلي وو، په لمانځه پسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو يارانو ابوبكر او عمر (رضي الله عنهما) سره يو ځاى كور ته ننوت هغوى پگړۍ ور په سر كړه جامې يې ورواغوستې، ځان يې ښه مسلح كړ، دوې زغرې يې واچولې او توره په لاس راووت.

كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) كور ته ننوت، نو سعد بن معاذ او اسيد بن حضير خلكو ته وويل: تاسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مدينې نه وتلو باندې مجبور كړ، خبره بيرته ده ته وسپارئ! دوى هم پخپل اصرار پښېمانه شول، او كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راووت دوى ورته وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته لازمه نه وه چې ستاسې د رايې مخالفت وكړو، اوس خوښه ستا، كه غواړې په مدينه كې د ننه سنگرونه ونيسو نو زمونږ خوښه او رضا ده. په ځواب كې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(ما ينبغي لنبي إذا لبس لأْمَتَه ـــ وهي الدرع ـــ أن يضعها حتى يحكم الله بينه وبين عدوه)**. دا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له شان سره نه ښايي چې يو ځل وسله را واخلي يا زغره واغوندي او بيا مخكې لدينه چې الله تعالى دده او دښمن تر مينځ فيصله وكړي بيرته كښيني.[1]

بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښكر په دريو ټوليو وويشه:

١ـ د مهاجرينو ټولى او بيرغ يې مصعب بن عمير عبدري ته وركړ.

٢ـ د انصارو د اوس قبيلې ټولى او بيرغ يې اسيد بن حضير ته وركړ.

٣ـ د انصارو د خزرج قبيلې ټولى او بيرغ يې حباب بن المنذر ته وركړ.

د ټول لښكر شميره زر كسان و چې سل يې زغره لرونكي او پنځوس يې سواره وو، كه

---

[1]. رواه احمد، نسائي، حاكم، ابن اسحق.

څه هم ځنې روايات وايي چې پدې غزا کې له مسلمانانو سره آسونه نه وو[۲]. په مدينه کې پاتې کيدونکو لپاره يې عبدالله بن ام مکتوم د لمانځه امام وټاکه، او د جګړې د ډګر په لور د خوځيدو اجازه يې وکړه. پدې ترتيب سره اسلامي لښکر پداسې حال کې د شمال په لور وخوځيد چې دواړه سعدان (سعد بن معاذ او سعد بن عباده) وسله په لاس او زغره په ځان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مخ مخ روان وو.

کله چې اسلامي لښکر له ثنيه الوداع نه تير شو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سترګې په يوه وسله بند ټولي ولګيدې چې له نور لښکر نه جدا روان دی، پوښتنه يې وکړه چې دا څوک دي؟ په ځواب کې ورته وويل شول دا د خزرج دوستان يهودان دي[۱]، غواړي د مشرکينو خلاف جګړه کې برخه واخلي. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وپوښتل آيا دوی مسلمان شويدي؟ په ځواب کې ورته وويل شول: نه اسلام خو يې ندی راوړی، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی د بيرته ستنيدو امر وکړ او خوښه يې نه شوه چې د مشرکينو په خلاف جګړه کې له کفارو نه مرسته وغواړي.

د لښکر معاينه

شيخان نومي ځای ته په رسيدو سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر معاينه پيل کړه، او هغه کسان يې له لښکر نه بيل کړل کوم چې عمر يې کم او د جګړې توان يې نه درلود.

پدې ډله کې عبدالله بن عمر، اسامه بن زيد، اسيد بن ظهير، زيد بن ثابت، زيد بن ارقم، عرابه بن اوس، عمرو بن حزم، ابو سعيد الخدري، زيد بن حارثه الانصاري، او سعد بن حبه (رضي الله عنهم) شامل وو. که څه هم د براء بن عازب نوم هم پدې ډله کې اخستل کيږي، خو د بخاري هغه روايت چې له براء نه يې نقل کړی پدې دلالت کوي چې نوموړي په دې غزا کې برخه اخيستې وه.

د کشرانو او کم عمره ځوانانو له جملې نه يې يوازې رافع بن خديج او سمره بن جندب

---

(2). د پنځوسو آسونوخبره ابن القيم په الهدی ۹۲/۲ کې نقل کړيده، خو ابن حجر وايي چې دا خبره بالکل غلطه ده. او موسی بن عقبه په تائيد سره وايي چې په احد کې له مسلمانانو سره يو آس هم نه ؤ، واقدي وايي چې په احد کې يو آس د رسول الله (ص) او بل د ابو برده ؤ (فتح الباری ۷/ ۳۵۰)

[۱]. دا د ابن سعد روايت دی، او وايي چې دا يهودان د بني قينقاع له قبيلې څخه وو (طبقات ۳۴/۲) پداسې حال کې چې دا قبيله مخکې له مدينې نه شړل شوې وه.

ته اجازه ورکړه چې په جګړه کې برخه واخلي، او دا هم ځکه چې رافع یو ډیر ماهر غشي ویشتونکی وُ، نو په همدې سبب په جګړه کې د اشتراک اجازه ورکړه شوه، پدې وخت کې سمره وویل: ماته هم اجازه را کړه ځکه زه خو له رافع نه زیات قوي او پیاوړی یم او هغه راڅملولی شم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: راځئ په غیږو ورشئ چې کوم یو ډیر پیاوړی دی. په مقابله کې سمره بریالی شو او رافع یې راچپه کړ، په دې ترتیب ده ته هم په جنګ کې د اشتراک اجازه ورکړل شوه.

د مدینې او احد تر مینځ یوه شپه

په همدې ځای کې وربانديې شپه شوه د ماښام وریسې د ماسختن لمونځونه یې ادا کړل او بیا همدلته ویده شو. پنځوس کسان یې د محمد بن مسلمه تر مشرۍ لاندې د پیرې لپاره وټاکل، ددې ګروپ اتل کعب بن اشرف و او ذکوان بن عبد قیس په خاصه توګه په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې پیره کوله.

د عبدالله بن ابي بغاوت

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له سپیده داغ نه لږ څه د مخه حرکت وکړ، د سهار لمونځ یې په شوط نومي ځای کې ادا کړ او دغه وخت دښمن ته دومره ور لنډ شوی وُ چې یو بل یې ښه لیدل. په همدې حساسو شیبو کې د منافقانو مشر له خپلو دری سوه ملګریو سره بغاوت وکړ، دا خبره یې بهانه ونیوله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زما رایه ونه منله، نو اوس ولې او د څه لپاره ځانونه ووژنو؟

دوی ټول بیرته له لارې وګرزیدل. څرګنده ده چې د دوی د بغاوت او بیرته ګرزیدو سبب همغه نه وُ کوم چې دوی عنواناوه، که رښتیا دوی په همدې خفه شوي وای، نو بیا تر دې ځایه ولې راتلل؟! اصلاً د دوی هدف دا وُ چې دلته د دښمن سره نژدې مسلمانانو کې هله ګوله راولاړه کړي، په لښکر کې ماتې ګډه کړي تر څو دښمنان نور وربانديې را تیز او زړور شي او په دې ترتیب سره به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مخلصو اصحابو (رضي الله عنهم) د له مینځ وړلو امکانات ډیر زیات

شي او که دا وشول نو میدان به بیادې منافق ته خالي وي چې بیا به يې راج چلیږي.
نژدې وه چې منافقان پخپل دې شوم هدف کې بریالي شي. له اوس نه بني حارثه او له خزرج نه د بنو سلمه پښې سستی شوې، د په شاتګ په هڅه کې شول، خو د میدان پرېښودو په وخت کې الله تعالی د هغوی زړونه را تکیه کړل او په الهي مدد سره ددې جوګه شول چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته په میړانه ودریږي. الله تعالی دې حالت ته اشاره کوي او فرمایي:
((إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُؤْمِنُونَ)) (آل عمران: ۱۲۲)

[ترجمه: کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې نه ددې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنګه) حال دا چې الله ولي (مددګار) د دوی ۇ او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان.]

د جابر پلار عبدالله بن حرام (رضي الله عنهما) ډېره هڅه وکړه منافقان خپلې دندې ته متوجه کړي. ورپسې ورغی، بیرته راتګ ته يې هڅول او ورته ویل يې: راشئ، بیرته راوګرزئ د خدای په لاره کې وجنګیږئ او یا دفاع وکړئ!

منافقانو په ځواب کې ورته ویل: که مونږ پدې باوري وای چې تاسې جنګیږئ، نو مونږ به بیرته نه ګرزیدو.

پدې سره عبدالله بن حرام (رضي الله عنه) ورنه راستون شو او داسې يې ویل: خدای مو له مونږ نه ورک کړه اې د خدای دښمنانو! خدای به خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تاسې ته نه اړ باسي.

قرآنکریم دې منافقینو ته په اشاره کولو سره فرمایي:
((وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ)) (آل عمران– ۱۶۷)

[ترجمه: او (بل) له پاره ددې ۇ چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق يې کړی ۇ او وویلی شو دغو (بیرته تلونکو منافقانو) ته چې راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له مشرکینو سره) په لاره د الله کې یا مدافعه وکړئ ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو!) نو وویل دې (منافقانو) که مونږ پوهیدئ په جنګ، نو هرومرو (خامخا) به مونږ متابعت کړی ۇ ستاسې. دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره يې کوله) ډېر نژدې وو، له دوی نه په نسبت د ایمان، وایي دوی (منافقان) په خولو خپلو

سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصدیق) په زړونو د دوی کې، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چې پټوي یې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره).]

اسلامي لښکر د احد په لور

د عبدالله بن ابي له ماتې او په شاتګ وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاتې لښکر چې اوه سوه تنه وُ د احد په لور روان کړ، خو څرنګه چې د دښمن سپایان په څو ځایونو کې احد ته غزیدلې لاره کې پراته وو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: داسې څوک به وي چې مونږ په یوه لنډه خو داسې لاره بوزي چې پر دوی (مشرکانو) ورنه شو؟ په ځواب کې ابو خیثمه وویل: زه تیار یم یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! بیا یې د مشرکینو د لښکرو لویدیځې خوا ته د بني حارثه په بیدیا او کښتونو کې غزیدلې لنډه لار ونیوله. او کله چې اسلامي لښکر د یوه منافق (مربع بن قیظي) چې په سترګو هم ړوند وُ په باغ تیریده، هغه منافق راپاڅید، مسلمانانوته یې خاورې ورشیندلې او ویل یې : که ته د خدای رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وې، نو باغ ته د ننوتلو اجازه نه درکوم! ځینې کسان ورتاو شول چې ویې وژني، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:

(**لا تقتلوه، فهذا الأعْمَى أعمى القلب أعمى البصر**). مه یې وژنئ، دا په سترګو او زړه دواړو ړوند دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې مخکې لاړ تر څو د درې خوا ته د احد غره په یوه خوړ کې داسې ځای په ځای شو چې مخ یې د مدینې او شا یې د احد د پوښتو خوا ته وه. او پدې ترتیب سره د دښمنانو لښکر د مدینې او اسلامي لښکر تر مینځ واقع شوی وُ.

دفاعي پلان

په همدې ځای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د جګړې لپاره تیار او په منظمو لیکو برابر کړ. د عبدالله بن جبیر بن نعمان انصاري اوسي بدري په مشرۍ یې پنځوسو ماهرو غشو ویشتونکو ته وظیفه ورکړه چې د قناه د درې په جنوبي څنډه کې د پراته غره په غاښي کې سنګر ونیسي. دغه غر چې وروسته د

جبل الرماه په نوم یاد شو د اسلامي لښکر جنوب لویدیځ لور ته د قوماندانۍ له مرکز نه (۱۵۰) متره لیرې پروت ؤ.
ددې پنځوس کسیز ګروپ قوماندان ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لارښوونې په هغه کنډو کې د دوی د توظیفولو هدف او غرض ښه په ګوته کوي، ورته فرمایي: (**انضح الخیل عنا بالنبل، لا یأتونا من خلفنا، إن کانت لنا أو علینا فاثبت مکانك، لا نؤتین من قبلك**). په خپلو غشو سره د دښمن آسونه له مونږ نه منع کړه، مه پریږده چې د شا له خوا راباندې راشي،که هر څه ؤ مونږ بریالي شوو او یا دوی، خپل ځای مه پریږده، ګوره چې ستاسې له پلوه دښمن راباندې رانشي.[۱]
بیا یې غشي ویشتونکو ته د اسې امر وکړ: (**احموا ظهورنا، فإن رأیتمونا نقتل فلا تنصرونا، وإن رأیتمونا قد غنمنا فلا تشرکونا**). تاسې به خپله خوا ټینګه ساتئ، خپل سنګر به نه پریږدئ، که مونږ ټول وژل کیدلو هم تاسې به مو مرستې ته نه راځئ، او که مو ولیدل چې مونږ غنیمتونه راټولوو بیا به هم د غنیمت لپاره نه راځئ[۲].
د بخاري په روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**إن رأیتمونا تخطفنا الطیر فلا تبرحوا مکانکم هذا حتی أرسل إلیکم، وإن رأیتمونا هزمنا القوم ووطأناهم فلا تبرحوا حتی أرسل إلیکم**).که مو ولیدل چې مرغان زمونږ غوښې وړي بیا به هم خپل ځای نه خوشی کوئ، او تر هغې به نه راځئ تر څو ما نه وئ راغوښتي، او که مو ولیدل دښمن ته مو ماتې ورکړه، دړې وړې مو کړ بیا به هم تاسې له خپل سنګر نه تر هغې نه پورته کیږئ تر څو پورې ما احوال نه وي درلیږلئ.[۳]
هغه یوازینۍ لار چې دښمن کولی شوای د شا له خوا وراندې را تاو شي او مسلمانان محاصره کړي د همدغه کنډو لاره وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پکې دا پنځوس کسیز ګروپ وټاکه او داسې کلکې، څرګندې عسکري لارښوونې یې ورته وکړې چې هغوی باید هملته په سنګر کې وي تر څو دا لار د دښمن په مخ همداسې بنده پاته وي.
نور لښکر یې داسې برابر کړ: منذر بن عمرو یې په میمنه، زبیر بن عوام چې مقداد بن اسود یې معاونت کاوه په میسره وټاکه. ددې تر څنګ زبیر بن عوام دا دنده هم لرله

---

(1). ابن هشام ۲/۶۵-۶۶
(2). دا له ابن عباس نه د احمد، طبراني او حاکم روایت دی، فتح الباري ۷/ ۳۵۰ وګوره.
(۳). صحیح البخاري کتاب الجهاد ۱/ ۴۲۶.

چې د مشرکانو د سپرو چې خالد بن وليد يې مشري کوله مخه هم ونيسي، او د لښکر په لومړۍ ليکه کې يې داسې کسان ځای په ځای کړل چې په غيرت او ميړانه کې يو په زړ شميرل کيده.
د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) جنګي پلان او برنامه دومره دقيقه او بشپړه وه چې د بل هيڅ يوه مشر او عسکري قوماندان له وسه نه ده پوره داسې يو پلان او برنامه طرحه کړي. او دا پخپله د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قيادت په عظمت او عسکري امورو په ښه پوهه دلالت کوي. سره لدې چې د جګړې ميدان ته له دښمن نه وروسته راغی، خو د لښکر لپاره يې تر ټولو غوره او مهم ځای اشغال کړ او هغه داسې چې وروستنۍ او ښۍ خوا ته يې غر واقع وُ، چپه او وروستۍ خوا يې په غشو ويشتونکو حمايه او وساتله، او په عمومي توګه دا ځای لوړ او هسک وُ، چې د احتمالي ماتې په وخت کې ښه حمايه کيدی شوای او مسلمانانو د تيښتې په ځای دلته ځان ټينګولی او له اسارت نه ژغورلی شوای، او که دښمن د دوی د سنګرونو د نيولو کوښښ کړی وای، نو په ډيرو تلفاتو به يې هم دا کار نه وی ترسره کړی. ددې بر عکس دښمن يې داسې يوه ځای ته ايسار کړی وُ، چې که بريالی شوی هم وی، نو د فتحې ګټې لکه غنيمتونه، اسيران او نور يې نه شوی تر لاسه کولای، او که مسلمانان ورباندې برلاسي کيدی نو بيا يې د خلاصون او تيښتې لار نه وه. همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر د شمير کمښت په لومړۍ ليکه کې د هغو مشهورو ميړنو په ځای کولوسره جبيره کړ.
پدې ترتيب سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د دريم هجري کال د شوال په اوومه د هفتې په ورځ د دښمن مقابلې ته تيار او برابر کړ.

رسول (ﷺ) د سپاهيانو په زړونو کې د غيرت روح پوکي

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې تر هغې به جګړه نه پيل کوي تر څو ده ورته امر نه وي کړی. او پداسې حال کې چې دوې زغرې يې اغوستې وې سپاهيانو ته يې د جګړې په ډګر کې د خير او ثبات لاربښوونه کوله او د دوی په زړونو کې يې د همت او ميړانې روح پوکوله. يوه ډيره تيره توره يې راوايستله او اصحابو ته يې وفرمايل: (من يأخذ هذا السيف بحقه؟). دا توره څوک پدې شرط اخلي چې حق

یې ادا کړي؟ څو کسان لکه علي بن ابي طالب، زبیر بن العوام او عمر بن الخطاب ورپاڅیدل چې توره ورنه واخلي، پدې ضمن کې أبو دُجَانة سِمَاك بن خَرَشَة ورپاڅید او ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې تورې حق څه دی؟ ده ورته وفرمایل: (أن تضرب به وجوه العدو حتی ینحني). ددې توری حق دادې چې پر دښمنانو تر هغې پورې ګزارونه پرې وکړې تر څو ښه کږه وږه شي. ابودجانه عرض وکړ قبوله مې ده، زه به یې همدا حق په ځای کړم. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره همده ته ورکړه.

ابو دجانه ډیر زړور سړی وُ د جګړې په وخت کې به په ډیر غرور او خیال روان وُ، یوه سره پګړۍ یې درلوده کله به یې چې وتړله نو خلک به پوه شول چې اوس به تر مرګه جنګیږي او کله یې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه توره واخیستله نو هغه پګړۍ یې وتړله او د لښکر په مینځ کې په خیال او غرور روان شو. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (إنها لمشیة یبغضها الله إلا في مثل هذا الموطن).دا هغه رفتار دی چې الله تعالی یې له دا ډول حالت نه (له دښمن سره د مقابلې له وخت نه) پرته بالکل نه خوښوي.

د مکي لښکر تنظیم

مشرکانو خپل لښکر د لیکو په حساب برابر کړ، عمومي قومانده له ابو سفیان صخر بن حرب سره وه چې د لښکر په قلب (زړه) کې یې ځای نیولې وُ، په میمنه یې خالد بن ولید او میسره یې عکرمه بن ابي جهل ټاکلی وُ پداسې حال کې چې د پلیو (پیاده) قواوو مشر صفوان بن امیه او د غشو ویشتونکو مشر عبدالله بن ابي ربیعه وُ.

بیرغ د بني عبدالدار له یوې ډلې سره وُ، او دا منصب دوی ته ان د قصي بن کلاب له وخت نه په میراث پاتې و، هیچا دا حق نه درلود پدې هکله جنجال ورسره وکړي، خو د جګړې عمومي قوماندان (ابو سفیان) د بدر په غزا کې د قریشو بده ورځ او د بیرغ وړونکي (نضر بن حارث) اسارت ور په یادوي او ددې پخاطر چې بني عبدالدار په غیرت راولي ورته وایي: تاسې د بدر په ورځ هم د بیرغ وړونکی وئ او و مو ولیدل چې په څه حال ګرفتار شولو! جنګیالي خلک همیشه د بیرغ له پلوه ضربه ویني، یعنې کله یې چې بیرغ پریوزي، دوی هم تباه کیږي، نو اوس به یا بیرغ ښه په میړانه اوچت ساتئ، او که دا نه شئ کولئ نو مونږ ته یې راکړئ چې د ساتنې ضمانت یې درکړو.

ابو سفیان پدې خبره سره خپل هدف تر لاسه کړ، بنو عبدالدار دده په خبرو راوپاریدل

او په ډېره غوسه يې ورته وويل: بيرغ تا ته درکړو؟! سبا به ګورې چې مونږ څه کوو او رښتيا چې هغوی د جګړې په ډګر کې تر هغې وجنګيدل تر څو ټول ختم او تباه شول.

د قريشو سياسي چلبازي

د جګړې له پيل نه مخکې قريشو هڅه وکړه پخپلې چلبازۍ سره د مسلمانانو تر مينځ درز او نفاق پيدا کړي. ابو سفيان انصارو ته داسې احوال ورولېږه چې: مونږ او زمونږ د تره زوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پرېږدئ، تاسې غرض مه لرئ مونږ له تاسې سره د جګړې ضرورت نه وينو. خو انصارو پخپل فولادين ايمان سره د دوی دا توطئه له خاورو سره خاورې کړه او ابو سفيان ته يې داسې څه ور واورول چې ښه پرې خفه شو.

د جګړې اور په بليدو وُ، دواړه لښکرې يو بل ته ورلنډې شوې، په دې وخت کې قريشو د مسلمانانو په منځ کې د نفاق اچولو يوه بله ناکامه هڅه وکړه.

او هغه داسې چې د جاهليت په زمانه کې د اوس قبيلې يو خائن او مزدور مشر چې نوم يې عبد عمرو بن صيفي وُ او په ابو عامر راهب سره يې شهرت درلود او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فاسق نوم ورباندې ايښی وُ را ميدان ته شو. نوموړي له اسلام او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ښکاره دښمني درلوده او کله چې اسلام راغی، نو هغه ونه شوای زغملی، له مدينې نه ووت، قريش يې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته راټولول او تشويقول او دا خبره يې ورته کوله چې که زما قوم ما ووينې، نو اطاعت به مې وکړي او زما خوا ته به ودرېږي. نوموړی فاسق لومړنی کس وُ چې د احد په غزا کې يې له احابيشو او د مکې د خلکو له غلامانو سره د مسلمانانو مقابلې ته راودانګل. د احد په ميدان کې را وړاندې شو خپل قوم ته يې ځان داسې وروښود، اې د اوس خلکو! زه ابو عامر يم! دوی په ځواب کې ورته وويل: خدای دې مه ښادوه، نامراد اوسې اې فاسقه! ده چې دا واوريدل ويې ويل: له ما نه وروسته زما قوم په شر او بدۍ اخته شويدی. او کله چې جګړه ونښتله نو له خپل قوم سره سخت جنګيده او مسلمانان يې په تيږو ويشتل.

پدې ترتيب سره د قريشو دوهمه توطئه هم خنثی شوه. دا سياسي چل ول او ناکامې

توطئې پدې دلالت کوي چې د هغوی په زړونوکې د مسلمانانو ویره او هیبت پروت وُ، او د سپایانو د شمیر او وسلو ډیروالي یې هم زړونه نه وو ډاډه کړي.

د قریشو ښځې د جنګیالانو حوصلې لوړوي

د قریشو ښځو هم په جګړه کې خپل رول ولوباوه، دغه ډله ښځې چې د ابو سفیان ښځې هند بنت عتبه یې مشري کوله د لښکر په مینځ کې ګرزیدې، ډولکي او دایرې یې وهلې، خلک یې په غیرت راوستل جنګ ته یې هیڅول، د قهرمانانو حماسې یې راپارولې، د نیزه بازانو، تورزنو، او غشو ویشونکو احساسات یې په جوش راوستل، کله به یې بیرغ وړونکو ته داسې ویل:

ویها بني عبدالدار ویها حماة الادبار

ضربا بکل بتار

اې د عبدالدار زامنو! اې د لښکر د وروستیو لیکو ساتونکو! پخپلو تیرو تورو ښه میړني ګوزارونه وکړئ. کله به یې د خپل قوم حماسې داسې راپارولې:

ان تقبـــلوا نعانق و نفرش النمارق

او تدبروا نفارق فراق غیر وامـــق

که دښمن ته ورمخکې شوی نو غیږ په غیږ به شو او قالینچې به درته وغوړوو، او که مو شا کړه ورته نو بیا مو درسره جدایې ده نه په خلا کیدونکې جدایي.

د جګړې لومړنۍ لمبې

دواړه لښکري نورې هم یو بل ته ورلنډې شوې، د جګړې نغارې وډنګیدې.د مشرکانو بیرغ وړونکی طلحه بن ابي طلحه العبدري لومړنی کس وُ چې د جنګ اور ته یې پلته ورته کړه. دا یو ډیر زړور او غیرتي انسان وُ مسلمانانو ورته د لښکر ګډ (پسه) وایه پداسې حال کې چې په اوښ سپور وُ را مخکې شو او د مقابلې ټټر یې وواهه، هیچا یې هم مقابلې ته زړه نه شو ښه کولی، خو زبیر بن العوام (رضي الله عنه) د زمري په

شان ورپاځید ورټوپ یې کړ په اوږ ور سپور شو او سمدستي یې په ځمکه رانسکور کړ او سر یې په توره ورنه بیل کړ.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا میړنۍ مقابله ولیدله، د تکبیر چیغه یې پورته کړه مسلمانانو هم ورسره تکبیر وواېه او د زبیر (رضي الله عنه) ستاینه یې وکړه ویې فرمایل: ((ان لکل نبي حواریا، وحواري الزبیر)) هر نبي یو خاص دوست او ملګری لري، زما دوست او ملګری زبیر دی . (السیرة الحلبیة ۱۸/۲)

د بیرغ شاو خوا سختې جګړې او د علمبردارانو له مینځه وړل

پدې ترتیب سره د جګړې اور هرې خوا ته خور شو، خو ډیر زور یې د مشرکینو د بیرغ شاو خوا وُ چې د دوی د علمبردار او د بني عبدالدار مشر طلحه بن ابي طلحه ووژل شو.
ورور یې عثمان را وړاندې شو بیرغ یې اوچت کړ او دا شعر یې وواېه:

ان علی اهل اللواء حقا ان تخضب الصعدة او تندقا

د علمبردارانو وظیفه داده چې نیزې یې ښې په وینو سرې شي او یا هم بوټې ماتې شي.
په همدې وخت کې حمزه (رضي الله عنه) پرې ورټوپ کړ او په مټ یې داسې ګوزار ورباندې وکړ چې لاس یې ورنه بیل او ان تر نامه پورې څیرې شو، سږې یې راښکاره شول، ولوید. بیرغ ابو سعد بن ابي طلحه پورته کړ، چې سعد بن ابي وقاص په ستوني کې په غشي وویشت ژبه یې تر خوله راووتله او ځای په ځای سړی شو. او بل روایت داسې دی چې ابو سعد میدان ته رامخکې شو، مسلمانانو ته یې د مقابلې بلنه ورکړه علي (رضي الله عنه) ورمخکې شو توري یې سره تیرې بیرې کړې ترڅو علي (رضي الله عنه) پخپل مرګوني ګوزار سره پر مځکه رانسکور کړ. نو وراره یې مسافع بن طلحه بن ابي طلحه توغ پورته کړ، خو هغه هم د عاصم بن ثابت بن ابي الاقلح په غشي ووژل شو. بیایې ورور کلاب بن طلحه بیرغ ته لاس کړ جګړه یې پیل کړه تر څو زبیر بن عوام ورمخې ته شو او ویې واژه. بیا بیرغ د دوی دواړو ورور جلاس بن طلحه واخیست، خو طلحه بن عبیدالله ده ته هم ډیر وخت ورنکړ او په یوه ګوزار یې نسکور کړ، او په بل روایت سره دا هم د عصام بن ثابت په غشي سره ووژل شو.
دا شپږ واړه د ابو طلحه عبدالله بن عثمان بن عبدالدار له کورنۍ څخه وو چې ټول د

مشرکينو د توغ او بيرغ نه د دفاع په ميدان کې ووژل شول. بيا د همدې کورنۍ (بنو عبدالدار) ارطاه بن شرحبيل توغ پورته کړ تر څو هغه هم دعلي (رضي الله عنه) او يا حمزه (رضي الله عنه) په ګوزار سره ستې شو. بيا شريح بن قارظ بيرغ اوچت کړ هغه هم د يوه منافق چې قزمان نوميده او د تعصب په اساس جنګ ته راغلی وُ په لاس ووژل شو. بيا ابو زيد عمرو ابن عبد مناف العبدري د شرک بيرغ په لاس کې واخيست هغه هم د قزمان په لاس مړ شو.

په ده پسې د شرحبيل بن هاشم العبدري زوی بيرغ پورته کړ، خو هغه هم د همدې قزمان په ګوزار ووژل شو. پدې ترتيب سره د بنو عبدالدار پوره لس علمبرداران په همدې ډګر کې ستې شول، نور له دوی نه څوک نه وُ پاتې چې بيرغ اوچت وساتي، همدا وه چې د دوی يو حبشي غلام (مريې) چې صواب نوميده بيرغ پورته کړ او له خپلو بادارانو نه په زياته ميړانه تر هغې وجنګيد تر څو دواړه لاسونه يې غوڅ شول، خو بيا يې هم زيار ايست چې پخپله غاړه او سينه سره بيرغ اوچت وساتي او په همدې حالت کې يې دا خبره په خوله وه چې اې خدايه اوس خو به مې عذر درته مقبول وي او په هلاکت ورسيد.

د صواب له وژل کيدو وروسته بيرغ په ځمکه راپريووت او بيا چا و نه شوای کولای د کفر دا نسکور بيرغ اوچت کړي.

د جګړې نورې صحنې

پداسې حال کې چې د جګړې زيات زور د مشرکينو د بيرغ شاو خواته و، د احد ډګر په نورو برخو کې هم جګړې روانې وې. مسلمانان د ايمان په وسله سنبال او د اسلام په مينه مست د يوه داسې سيل په شان چې ډير کلک بندونه هم نشي ورته ټينګيدی د کفر په لښکر ورګډ شول او هر يوه يې د احد غزا شعار اَمِت، اَمِت (يعنې مړ کړه، مړ کړه) زمزمه کاوه.

ابو دجانه چې تر سر يې سره پټۍ تاوکړې وه او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) توره يې پدې نيت په لاس کې نيولې وه چې حق يې ادا کړي را وړاندې شو وجنګيد د مشرکينو په ليکو کې ورننوت هر مشرک يې چې مخې نه راغی ځای په ځای يې وواژه، د کفر لښکر يې تار په تار کړ. زبير (رضي الله عنه) وايي هغه وخت چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) توره ابو دجانه ته ورکړه او ما ته يې رانکړه، ما پخپل زړه کې وويل: زه يې د عمه (صفيې) زوی او د قريشو مهم غړی وم ورغلم توره مې ترې وغوښتله، خو هغه ابو دجانه ته ورکړه، ګورم به چې ابو دجانه څه

کوي؟ څاره مې، که ګورم چې سر يې په سره پټۍ وتاړه، پدې وخت کې انصارو وويل ابو دجانه د مرګ پټۍ راوايستله، راوړاندې شو او دا شعر يې زمزمه کړ:

انا الـــذي عاهـــدني خليلي	و نحن بالسفح لدى النخيل
ان لا اقوم الدهر في الكيول	اضرب بسيف الله و الرسول

زه هغه چې خليل (دوست) مې د غره په لمن او د خرماوو له باغ سره عهد راسره کړی چې هميشه به د لښکر په مخ کې وم او هيڅکله به د لښکر شا ته نه جنګيږم، او د خدای او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په توره به پر دښمنانو ګوزارونه کوم.

ابو دجانه همداسې مخکې روان ؤ هر مشرک به يې چې مخې ته راته نو سمدلاسه به يې رانسکوراوه. زبير (رضي الله عنه) وايي: د مشرکينو په ډله کې يو کس داسې ؤ چې زخميان به يې لټول او وژل به يې، ما پدې وخت کې خدای ته سوال وکړ چې ابو دجانه پدې کافر ور برابر کړي. همدا وه چې دوی دواړه سره مخامخ شول يو پر بل يې ګوزارونه وکړل خو سره تير او بير شول، دې مشرک بل ګوزار ورباندې وکړ خو ابو دجانه پخپل ډال سره ځان ورنه وساته توره يې په ډال کې بنده شو، په ځواب کې ابودجانه داسې ګوزار ورباندې وکړ چې کافر ځای په ځای شو.[١]

ابو دجانه مخ په وړاندې روان ؤ د کفر ليکې يې څيرولې ترڅو د مشرکينو د ښځو قومندانۍ ته ور ورسيد، لـومړی يې نه پيژندله چې دا ښځه ده، پدې هکله (ابو دجانه) وايي: يو څوک مې وليد چې په خلکو ډير کلک کلک ګوزارونه کوي، زه ور مخې ته شوم خو کله مې چې توره ورباندې پورته کړه چې ګوزار پرې وکړم چيغه يې وکړه پوه شوم چې ښځه ده، لاس مې ونيو او زړه مې ونه منله چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په توره ښځه ووژنم، دا ښځه هند بنت عتبه وه. زبير (رضي الله عنه) وايي ما ليدل چې ابو دجانه پر هندې توره پورته کړه، خو بيا يې لاس ورنه ونيو په دغه وخت کې ما وويل: بيشکه چې الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بل هر چا نه ښه پوهيږي.[٢]

---

(1). ابن هشام ٦٨/٢-٦٩ .

(2). ابن هشام ٢/ ٦٩ .

حمزه (رضي الله عنه) هم د سوریدلي زمري په شان جنګیده، په ډېره میړانه او بې باکۍ سره یې د شرک د لښکر زړه ته ځان ورساوه او د کافرانو هغه ډېر زړور جنګیالان یې هم داسې په مخکې لویدل لکه د توپان په مخکې چې پاڼې توئیږي. حمزه (رضي الله عنه) نه یوازې د مشرکینو څو تنه علمبرداران له پښو وغورځول بلکه د دوی نور ډېر میړني یې هم رانسکور کړل، خو په پای کې پداسې حال کې چې په ډېره میړانه یې د کافرانو مقابله کوله، په یوه غلچکي، او د یوه نامرد په مکارانه ګوزار سره په شهادت ورسید.

د اسدالله حمزه (رضي الله عنه) شهادت

د حمزه (رضي الله عنه) قاتل وحشي بن حرب پدې هکله وایي: زه د جبیر بن مطعم غلام (مریې) وم. په بدر کې دده تره طعیمه بن عدي هم وژل شوی و، او کله چې قریش د احد په لور روان شول، نو بادار مې راته وویل: که زما د تره په بدل کې دې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) وواژه نو ته آزاد یې.
وحشي زیاتوي:
زه په همدې طمعه له خلکو سره روان شوم، زه یو حبشي ماهر نیزه ویشتونکی وم، نښه به مې ډېره کمه خطا کیده. کله چې دواړه خواوې سره ونښتلې زه د حمزه په لټه کې شوم که ګورم چې د خاکستري (خړ) اوښ په شان د خلکو لیکې ماتوي هیڅوک یې مخې ته نه شي دریدی، په خدای قسم چې زما سترګې په همده کې خښې وې، ځان مې ورته برابراوه، او پدې خاطر چې را لنډ شي د ونې یا کومې تیږې شا ته به پټیدم. پدې وخت کې سباع بن عبدالعزی له ما نه مخکې ور وړاندې شو او کله چې د حمزه (رضي الله عنه) سترګې پرې ولګیدې نو ورته ویې ویل: را وړاندې شه د سنت کونکې مور زویه! پرې را تاو شو او په یو ګوزار یې سر ورنه بوټ قلم کړ. دلته ما خپله نیزه برابره کړه او ښه نښه مې ورباندې ونیوله او پرې ورخوشې مې کړه، په خیټه یې داسې وربرابره شوه چې له شا نه یې ووتله، هڅه یې وکړه چې زما خوا ته راشي خو و نه توانید، په همدې حالت مې پرېښود تر څو مړ شو. وروسته ورغلم او نیزه مې ورنه وایستله، بیرته لښکر ته راغلم او آرام کیناستم، ځکه له بل چا سره مې کار نه و، حمزه (رضي الله عنه) مې پدې خاطر وواژه چې آزاد شم، او کله چې مکې ته ورسیدو

نو آزاد شوم.[۱]

په جګړه کې د مسلمانانو برلاسي

سره لدې چې د حمزه (رضي الله عنه) شهادت د مسلمانانو لپاره نه جبران کیدونکې خساره وه، خو بیا هم د جګړې په میدان کې بر لاسي د همدوی وه. ابوبکر، عمر، علي، زبیر، مصعب بن عمیر، طلحه بن عبیدالله، عبدالله بن جحش، سعد بن معاذ، سعد بن عباده، سعد بن الربیع، انس ابن النضر او نور (رضي الله عنهم اجمعین) داسې په میړانه جنګیدل چې مشرکان یې تار او مار کړل. د مشرکانو مورال دومره لویدلی وُ چې نور د ټینګیدو نه وو.

د ښځې له غیرې نه د تورو تر میدانه

ددې ورځې له قهرمانو سرتیرو نه یو هم حنظله غسیل وُ. دا د هغه ابو عامر راهب زوی وُ چې په فاسق مشهور شوی وُ او څو صفحې مخکې یې یادونه شویده.
حنظله نوی واده کړی وُ، او پداسې حال کې یې د جنګ آواز واورید چې له خپلې ښځې سره پروت وُ سمدستي یې د ښځې غیږه پریښوده او د جګړې ډګر ته روان شو. هلته چې له مشرکینو سره مخامخ شو، ناتار یې ورباندې جوړ کړ په لښکر ورننوت او ابو سفیان ته یې ځان ورساوه، نژدې وه چې ابو سفیان را نسکور کړي، خو شداد بن اسود وار ورباندې رومبی کړ او حنظله یې په شهادت ورساوه.

په جګړه کې د غشو ویشتونکو رول او ونډه

د هغو غشو ویشتونکو ډلې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الرماه غره په کنډو کې ځای په ځای کړې وه، په جګړه کې ډیر مهم رول درلود او حالات یې د مسلمانانو په ګټه ساتلي وو. د مشرکینو سپرو د خالد بن الولید په

---

[۱]. ابن هشام ۲/ ۶۹ – ۷۲ صحیح بخاري ۲/ ۵۸۳. همدا وحشي بیا د طائف له غزا وروسته مسلمان شو او په همدې نیزه سره یې مسیلمه الکذاب وواژه، او د روم په خلاف مشهوره جګړه (برموک) کې یې هم برخه درلوده.

مشری چې ابو عامر الفاسق یې مرسته کوله درې ځله هڅې وکړې چې د اسلامي لښکر چپ وزر مات کړي تر څو د مسلمانانو شا لوري ته لار ومومي او ناتار ورباندې ګډ کړي، خو غشو ویشتونکو د غشو باران پرې جوړ کړ او درې واړه حملې یې ورناکامې کړې.[١]

مشرکان ماتې خوري

خونړۍ جګړه روانه وه، کم شمیر اسلامي لښکر حالات تر خپل کنترول لاندې راوستې ؤو. په مشرکینو کې له هرې خوا ماتې ګډه شوه، داسې وارخطا وو لکه چې درې زره کسیزه لښکر یې له دیرش زره مسلمانانو سره مخ وي. مسلمانان د شمیر او وسلې له کمښت سره سره په پوره میړانه او پایمردۍ جنګیدل.

قریشو ډیر زور وواهه چې د مسلمانانو مخه ونیسي حمله یې دفع کړي خو هیڅ یې هم ونه شوی کړای بې وسې شول، ارادې یې ماتې او پښې یې سستې شوې، زړونه یې ولویدل او په یوه کې یې هم دومره متره نه وه چې د صواب له لاس نه لویدلی بیرغ راپورته کړي. همدا وه چې د تیښتې لار یې ونیوله، ترپ یې له خرپ نه غوره وګاڼه. هغه د غچ انتقام، عزت او دبدبې، دا او هغه ټولې باتې، لاپې یې هیرې شوې له جګړې نه په منډه شول. ابن اسحاق وایي: الله تعالی مسلمانانو ته بری ور په برخه کړ، مشرکین یې د تورې په څوکه له ډګر نه وایستل، حتمي ماتې یې ورباندې ګډه کړه. عبدالله د خپل پلار زبیر (رضي الله عنهما) له خولې وایي: قسم په خدای چې ما هنده او نورې ښځې لیدلې چې جامې یې له پنډیو نه ورپورته کړې او د تیښتې په حالت کې وې، هیڅ څوک هم نه وو ورسره چې له اسارت او نیولو نه یې وژغوري.[١]

بخاري له براء بن عازب نه روایت کوي وایي: کله چې له مشرکینو سره مخامخ شوو، مات مو کړل او وتښتیدل، لیدل مې چې ښځې یې په ډیره بیړه تښتي او خپلې جامې یې دومره وربډ وهلې چې پایزیبونه یې ښه ښکاریدل.[٢] مسلمانان ورپسې وو، مشرکین یې په تورو وهل او ورنه پاتې غنیمتونه یې راټولول.

---

[١]. فتح الباري ۷/ ۳۴۶

[١]. ابن هشام ۷۷/۲

[٢]. بخاري ۲/ ۵۷۹

د غشو ویشتونکو ستره غلطي

پداسې حال کې چې اسلامي لښکر د بدر په شان د یوه بل عظیم او بی نظیر بري او فتحې په درشل ولاړ وو، د هغه پنځوس کسیزې غشي ویشتونکې ډلې اکثریت یوه داسې غلطي کوي چې وضع او حالات پوره بدلوي مسلمانانو ته ډیر تاوان اړوي، او د بدر په ډګر کې ګټل شوی هیبت او منزلت یې زیانمنوي. او تردې نه لویه دا چې نژدې وه همدا غلطي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت سبب شي.
لکه مخکې مو چې یادونه کړیده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې غشو ویشتونکو ته په ډیرو کلکو الفاظو امر کړی ؤ چې خپل سنګر به نه پریږدي، د فتحې او ناکامۍ په دواړو حالاتو کې به پخپل ځای ټینګ پاته کیږي.
خو لدې جدي امر سره سره کله چې دوی ولیدل مسلمانان د غنیمت مالونه راټولوي یو ځل یې په زړونو کې د دنیا مینه راښکاره شوه، یو بل ته یې وویل: غنیمت دی، غنیمت، راځئ مسلمانان بریالي شول نور د څه انتظار کوئ؟
خو قوماندان یې (عبدالله بن جبیر) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوامر ور په یادوي او ورته وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوامر مو هیر کړل؟ خو زیات شمیر یې دې یادونې ته غوږ نه ایښود او ویل یې نور مونږ ورځو تر څو خپله برخه غنیمت په لاس راوړو.[1] همدا وه چې څلویښت کسان غشي ویشتونکي له کنډو نه کوز شول او په نور لښکر ورګډ شول تر څو غنیمتونه را ټول کړي. اوس د مسلمانانو شا خالي وه یوازې عبدالله بن جبیر له خپلو نهو ملګرو سره په ټینګ عزم پخپل ځای وو، او دا یې اراده وه چې تر هغې پورې به همدلته وي تر څو پورې ټول مړه شوي نه وي او یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغوښتي نه وي.

خالد بن الولید د اسلامي لښکر د محاصرې په تکل

خالد بن ولید لدې طلایي موقع نه پوره ګټه پورته کړه، په ډیره چټکۍ سره په مسلمانانو را تاو شو عبدالله بن جبیر او ملګري یې له مینځه یووړل او په نورو

[1]. بخاري ۴۲۶/۱

مسلمانانو يې د شا له خوا بريد وکړ. آسونه يې داسې وشيشنيدل چې مشرکان پوه شول حالات بدل شويدي، نو هغوی هم په مسلمانانو مخ راوړاوه د علقمه الحارثيه لور عمره په ډيره چټکۍ د بيرغ خوا ته ورغله، له خاورو نه يې را پورته کړ. يو ځل مشرکين ورنه تاو شول، يو بل ته يې نارې کړې، راغونډ شول، او پدې ترتيب سره مسلمانان له شا او مخې نه د مشرکينو تر محاصرې لاندې راغلل.

د محاصرې په وخت کې د رسول الله (ﷺ) ميړنی دريځ

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له يوه نهه کسيز[1] ګروپ سره د لښکر په وروستۍ برخه کې و[2]، جګړه يې څارله او کتل يې چې مسلمانانو مشرکين په مخه کړي دي، خو يو ناڅاپه د خالد سپرو بريد پرې وکړ، نو اوس يې يوازې دوې لارې په مخه کې وې لومړۍ دا چې په بيړه له خپل ګروپ سره کوم محفوظ ځای ته ځان وباسي او لښکر خپل قسمت او تقدير ته پريږدي، دويمه لار دا وه چې ژوند په خطر کې واچوي همدې ځای ته خپل اصحاب راوبولي يوه قوي جبهه ورنه جوړه کړي تر څو محاصره ماته او لښکر د احد غره ته وباسي.

همدلته يو ځل بيا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بې مثله ميړانه او عظمت څرګنديږي، خپلو اصحابو، ته چيغه کوي: (**إلي عباد الله**). اې د خدای بندګانو! زما خوا ته راشئ! دا پداسې وخت کې چې ښه پوهيده چې دا نارې به له مسلمانانو مخکې مشرکين اوري، خو ددې پروا يې ونکړه ځان يې خطر ته ورکړ، خپل اصحاب يې راوبلل، او د همدی غږ په اوريدو سره مخکې لدينه چې مسلمانان راورسيږي مشرکين متوجه شول او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې ځانونه ورسول.

د مسلمانانو ماتې

کله چې مسلمانان د دښمن تر محاصرې لاندې راغلل، نو يو شمير دومره وارخطا او بې واره شول چې له ځان نه پرته هر څه ورنه هير شول، د جګړې ميدان يې پريښود د تيښتې لاره يې ونيوه. ځنې مدينې ته ورسيدل نور يې د غره څوکې ته وختل، يو شمير نور بيرته شاته راوګرځيدل او له مشرکانو سره داسې ګډ شول چې کافر له مسلمان

---

[1]. صحيح مسلم ۱۰۷/۲.: رسول الله (ص) د احد په ورځ له (۷) انصارو او (۲) قريشو سره ګوښی پاتې شوی و..

[2]. پدې د الله تعالی دا قول دلالت کوي ((الرسول يدعوكم في اخراكم)) (ال عمران/ ۱۵۳)

څخه نه پیژندل کیده تردې حده چې مسلمانانو یو بل سره ووژل. بخاري له عایشې (رضي الله عنها) نه روایت کوي وايي: د احد په ورځ لومړی مشرکانو ماتې وخوړه، په همدې وخت کې شیطان چیغه وکړه اې د خدای بندګانو شا ته متوجه اوسئ یعنې له دیخوا نه ځانونه وساتئ، همدا وه چې د ړومبنۍ لیکې کسان را وګرځیدل او له وروستۍ لیکې سره په جګړه شول. حذیفه کتل چې پلار یې د مسلمانانو تر حملو لاندې دی چیغه یې وکړه اې د الله بندګانو دا زما پلار دی! دا زما پلار دی! خو چا وا نه وریدل او هغه مسکین یې وواژه. حذیفه وویل: خدای دې تاسې و بښي.[1]

عروه وايي: په خدای قسم چې په حذیفه کې تر مرګ ورځې خیر موجود وُ. ددې ډلې په مینځ کې یو ډول هرج و مرج را پیدا شو، خلک یې بې نظمه شول، له ډیرو نه لاره ورکه شوه نه پوهیدل په کومه خوا ولاړ شي. په همدې وخت کې یو چا په لوړ آواز غږ وکړ چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسید. همدا وه چې هغه پاتې نور هم له خوده ووتل، مورال یې مات شو، زړونه یې ولویدل، ډیرو له بې وسۍ او سستۍ نه وسله وغورځوله جنګ یې بند کړ د ځینو په زړونو کې دا وګرزیدل چې لاړ شي له عبدالله بن ابي سره یو ځای شي تر څو هغه ورته له ابو سفیان نه امان واخلي.

انس بن النضر راغی او دا کسان یې ولیدل ورته ویې ویل د څه انتظار کوئ؟ دوی ورته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت رسیدلی، (حیران یو څه وکړو)! ده ورته وویل: نو اوس ژوندون څه کوئ، پورته شئ او په هغه څه ځانونه ووژنئ په کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځان په شهادت ورساوه. او زیاته یې کړه: اې خدایه! زه ددې مسلمانانو له کړو نه عذر او بښنه غواړم، او د مشرکانو له کړو نه برائت اعلانوم. بیا مخکې لاړ تر څو د سعد بن معاذ سترګې پرې ولګیدی غږ یې پرې وکړ چیرته یا ابو عمره؟ انس ورته وویل: آه دا د جنت بوی چې د احد له خوا راځي، بیا همداسې وړاندې لاړ او تر هغې وجنګید تر څو په شهادت ورسید. او دومره ګوزارونه یې خوړلي وو چې د جګړې په پای کې نه پیژندل کیده، خو خور یې د ګوتو له بندونو نه وپیژانده، په بدن یې له اتیاوو نه زیات د

[1]. بخاري ۱/ ۵۳۹ – ۲/ ۵۸۱ او نور روایتونه وايي چې رسول الله (ص) وغوښتل حذیفه ته دده پلار دیت ورکړي خو حذیفه په ځواب کې ورته وویل: دا دیت دې زما له خوا د مسلمانانو لپاره صدقه شي، نو رسول الله (ص) نور هم ورنه راضي شو، سیره الرسول للشیخ النجدي ص ۲۴۶.

نیزې، تورې، او غشي تېپونه وو.[۲]
همدا راز ثابت بن دحداح هم خپل قوم ته غږ وکړ چې اې انصارو! که چیرې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی وي، نو خدای خو حي (ژوندي) دی او نه مري، پورته شئ په دین وجنګیږئ، الله مو حامي او ناصر دی. همدا وه چې یوه ډله انصار ور پورته شول او په ګډه یې د خالد بن ولید په ګروپ حمله وروړه او تر هغې ورسره و جنګیدل تر څو خالد بن ولید هغه په نیزه سره په شهادت ورساوه او نور ملګري یې هم ټول ورسره شهیدان شول.[۱]
له مهاجرینو نه یو کس ولیدل چې یو انصاري پخپلو وینو کې لت و پت پروت دی، مهاجر ورته وویل: فلانیه! خبر یې چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل رسیدلی دی؟ انصاري ځواب ورکړ او ویې ویل: که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی وي، نو خپل مسوولیت یې ادا کړ، اوس تاسې پخپل دین ننګ وکړئ او وجنګیږئ.[۲]
همدا بې مثاله میړانه او ډاډ ګیرنه ددې سبب شوه چې یو ځل بیا د مسلمانانو زړونه پورته شي په خود راشي، عقل یې بیرته سر ته ورشي. نور یې له منافقینو سره د یو ځای کیدو فکرونه پریښوول خپلې وسلې یې بیرته راپورته کړې او په مشرکینو یې ورودانګل. پدې وخت کې پدې هم پوه شول چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مرګ خبر دروغ دی، پدې نور هم تقویه او زړه ور شول، په مشرکینو ورلویدل، ډیر سخت وجنګیدل او په پای کې پدې بریالي شول چې له محاصرې نه ووزي او د قیادت مرکز ته ځان ورسوي.
د مسلمانانو دریمه ډله داسې وه چې یوازې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په غم کې وه او په هیڅ شي کې یې فکر نه کاوه، ان د محاصرې له پیل نه یې ځانونه خپل لاربنود (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسول. ددې ډلې په سر کې ابوبکر، عمر، علي او نور (رضي الله عنهم) وو، دوی د جګړې په لومړۍ کرښه کې وو، خو کله چې پوه شول د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ژوند په خطر کې دی نو سمدستي ورنه راتاو شول او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د دفاع په خط کې ودریدل.

---

(2). زاد المعاد ۲/ ۹۳ – ۹۶ . بخاري ۲/ ۵۷۹
[۱]. السیرة الحلبیة ۲/ ۲۲
[۲]. زاد المعاد ۲/ ۹۶

د رسول الله (ﷺ) په شاو خوا کې سخته جګړه

پداسې حال کې چې تر اسلامي لښکر د محاصرې کړۍ راتاویده او مسلمانان د مشرکینو د حملو تر مینځ داسې واقع شوي وو لکه د ژرندې د دوو پلو تر مینځ، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شا و خوا ته سخته جګړه روانه وه. او لکه مخکې مو چې وویل د محاصرې په پیل کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې (۹) کسان موجود وو، خو کله یې چې مسلمانانو ته غږ وکړ او ویې فرمایل: (**هلموا إلي، أنا رسول الله**). زما خوا ته راشئ، زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم!

مشرکانو دا غږ واورید رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې وپېژانده ورباندې را تاو شول (ځکه د دوی تر مینځ ډېره کمه فاصله وه) حمله یې وربانديې وکړه او مخکې لدینه چې نور مسلمانان راورسیږي مشرکینو خپل ټول زور په کار واچاوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ځان ورسوي. همدلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره موجود نهه کسان په ډېره میړانه او غیرت دفاع کوي او د مشرکینو په وړاندې دومره کلک مقاومت کوي چې د مینې، سرښندنې او میړانې په میدان کې یې مثال نه لیدل کیږي.

مسلم له انس بن مالک (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د احد په ورځ یوازې اوه کسان انصار او دوه قریش پاتې وو. کله چې جګړې ډېره سخته شوه او مشرکین را لنډ شول، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**من یردهم عنا وله الجنة ؟ أو هو رفیقي في الجنة ؟**). څوک به د دوی (مشرکینو) مخه ونیسي که دا کار چا وکړ د هغه لپاره جنت دی؟ او یا هغه به په جنت کې زما ملګری وي؟ د همدې خبرې په اوریدو سره یو انصاري را مخکې شو او تر هغې وجنګید تر څو په شهادت ورسید. جګړه لا پسې تودیده او مشرکین د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته را لنډیدل، یو، یو انصاري (رضي الله عنهم) په شهادت رسیده تر څو اوه واړه شهیدان شول پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغو دوو قریشیانو

ته وفرمایل: (**ما أنصفنا أصحابنا**). مونږ له خپلو یارانو سره انصاف و نه شوای کړی.[۱]
د هغو اوو انصارو (رضي الله عنهم) آخرینی کس عماره بن یزید بن السکن ؤ چې دومره وجنګید تر څو ټول زخمي زخمي شو او په ځمکه راپریوت .[۲]

د رسول الله (ﷺ) په ژوند کې تر ټولو سخته ګړۍ

د ابن السکن له لویدو نه وروسته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې دوه تنه قریشیان پاتې وو. په بخاري او مسلم کې له ابو عثمان نه روایت دی وایي: د جګړې پدې ورځو کې یوه ورځ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې طلحه بن عبیدالله او سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) پاتې وو [۱].
دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند تر ټولو سخته ګړۍ وه، او همدا د مشرکینو لپاره یو طلایي چانس هم ؤ. هغوی ټول زور په کار واچاوه تر څو لدې فرصت نه ګټه اوچته کړي ټولو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لوري حمله راوړه او کوښښ یې کاوه هغه مبارک له مینځه یوسي. عتبه بن ابي وقاص تیږه پورته کړه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د مبارک مخ په یوه طرف وویشت او لاندینی ښی رباعي غاښ یې مات شو او لاندینۍ مبارکه شونډه یې هم زخمی شوه. عبدالله بن شهاب زهري ورمخکې شو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په مبارکه تنده زخمي کړ. په همدې وخت کې یو بل بدبخت عبدالله بن قمئه چې په آس سپور راغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارکه اوږه یې د توري دومره سخت ګوزار وکړ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوره یوه میاشت شکایت ورنه درلود، خو بیا هم د توري په ګوزار دده مبارک غبرګې زغرې پرې نه شوې، هغه بدبخت دشمن ورپسې بل د توري همدومره کلک ګوزار وکړ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک مخ سترګې ته نژدی برابر شو او د زغره والې خولۍ دوې کړۍ یې د غومبوري په هډوکي کې ننوتې، هغه بدبخت له ګوزار سره دا هم وویل: دا درواخله زه د قمئه زوی یم. په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې

---

(1). صحیح مسلم، باب غزوه احد ۲/ ۱۰۷

(2). له لږ ځنډ وروسته د مسلمانانو یوه ډله د رسول الله (ص) خواته راورسیده، مشرکین یې له عماره (رضي الله عنه) نه په شا کړل او عماره یې د رسول الله (ص) خواته راووړ، رسول الله (ص) هغه ته خپلې مبارکی پښې تکیه کړې او پداسې حال کې په شهادت ورسید چې مخ یې د رسول الله (ص) په مبارکه پښه ایښی ؤ (ابن هشام ۲/ ۸۱)

۱ .صحیح البخاري ۱/۲، ۵۲۷/ ۵۸۱.

حال کې چې وينې يې له مبارک مخ نه پاکولې ورته وفرمايل: الله تعالى دې ټوټې ټوټې کړه.[۲]

په بخاري کې روايت دی چې پدې غزا کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) رباعي غاښ په شهادت ورسيد، مبارک سر يې زخمي شو، وينې ورنه روانې وې او ده مبارک (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل: (**كيف يفلح قوم شجوا وجه نبيهم، وكسروا رباعيته، وهو يدعوهم إلى الله**). هغه قوم به څنګه کامياب شي چې د خپل نبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ يې زخمي کړ او رباعي غاښ يې ورمات کړ، پداسې حال کې چې نبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوی د الله لوري ته رابولي، نو الله تعالى دا آيت را نازل کړ: ((**لَيْسَ لَكَ مِنْ الأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ**)) (آل عمران: ۱۲۸) . [ترجمه: نشته تا لره له امره هيڅ شی (بلکه الله اختيار لري (د هر شي) يا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې يا به عذابوي (الله) دوی پس بيشکه دوی ظالمان دي.]

طبراني روايت کوي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې ورځ وفرمايل: (**اشتد غضب الله على قوم دموا وجه رسوله**). په هغه قوم دې الله (جل جلاله) لوې عذاب نازل کړي کوم چې د خپل رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ يې زخمي کړ، بيا څه وخت چپ پاتې شو ورپسې يې وفرمايل: (**اللهم اغفر لقومي فانهم لا يعلمون**). [۱] اې خدايه زما قوم ته ببښنه وکړه ځکه دوی نه پوهيږي.

همدا راز په صحيح مسلم کې روايت دی چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل: (**رب اغفر لقومي فانهم لا يعلمون**)[۲] اې خدايه زما قوم ته مغفرت وکړه ځکه دوی نه پوهيږي. د قاضي عياض په الشفاء نومي کتاب کې راځي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم اهد قومي فانهم لا**

---

[۲]. الله تعالى د رسول الله (ص) دا دعا قبوله کړه ابن عائذ روايت کوي چې وروسته لدې چې ابن قمئه له جنګ نه کور ته راستون شو، د خپلې رمی ليدو ته ورغی او هغه يې د غره په څوکه کې پيدا کړه او پکې ګډ شو په همدې وخت کې يوه ښکرور وزګوړي حمله ورباندې وکړه او په ښکرو يې وواهه او د غره نه يې د لاندې ورغورځاوه او ټوټې ټوټې شو (فتح الباری: ۷/ ۳۷۳). د طبراني روايت وايي چې الله تعالى يو غرڅه ورباندې مسلط کړ او تر هغې يې په ښکرو واهه تر څو ټوټې ټوټې شو (فتح الباری: ۷ / ۳۶۶ .

[۱]. فتح الباري ۷/ ۳۷۳

[۲]. صحيح مسلم باب غزوة احد ۱/۸۱

يعلمون)[۳]. خدايه! زما قوم ته هدايت وکړې ځکه دوی نه پوهيږي.

پدې کې هيڅ شک نشته چې مشرکينو کلکه اراده کړې وه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، خو هغه دوه قريشيان سعد بن ابي وقاص او طلحه بن عبيد الله په دومره ميړانه، همت او غيرت وجنګيدل چې د مشرکينو دا شوم هدف يې له خاورو سره خاورې کړ. هغوی دواړه د عربو مشهور غشي ويشتونکي وو او پداسې ميړانه يې مقابله کوله چې په غشو سره يې حمله کوونکي مشرکين له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه په شاتګ ته اړ ايستل. سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) ته خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله د غشو توبره خلاصه کړه او ورته ويې فرمايل: (**ارم فداك أبي وأمي**). وله زما مور او پلار له تا قربان! له همدې قول نه د سعد (رضي الله عنه) د مقام، اهليت او صلاحيت اندازه ښه ښکاره ګنديږي ځکه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بل هيچا ته هم داسې ندي ويلي چې زما مور او پلار دواړه له تا قربان.[۱]

د طلحه بن عبيدالله (رضي الله عنه) په هکله نسائي له جابر نه، پر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو ددې حملې او ورسره د څو انصارو د موجوديت په يادونې سره روايت کوي وايي: مشرکين رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته را ورسيدل، نو ده وفرمايل:(**من للقوم ؟**) څوک به د دوی مقابله وکړي؟ طلحه وويل: زه. جابر زياتوي: انصار ور وړاندې شول او لکه مخکې مو چې د مسلم شريف په روايت کې ويلدل يو په بل پسې په شهادت ورسيدل کله چې انصار ټول شهيدان شول، نو طلحه ور مخکې شو. جابر وايي: بيا طلحه د يوولسو کسانو په شان جنګيده په همدې وخت کې په لاس ولګيد ،ګوتې يې پرې شوی او له خولې نه يې د حس يا آه آواز ووت. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**لو قلت: بسم الله، لرفعتك الملائكة والناس ينظرون**).که د بسم الله ويلې وای نو خلکو به درته کتل او ته به ملائکو اوچتولې. راوي وايي: بيا الله تعالى مشرکين په شا کړل[۲] حاکم په اکليل کې روايت کوي وايي چې طلحه (رضي الله عنه) د احد په ورځ (**۳۹**) يا پنځه ديرش ټپه خوړلي وو او د شهادت او لمنځۍ ګوتې يې شلې شوې وې.[۳] بخاري له قيس بن ابي حازم نه روايت کوي وايي: ما وليدل چې د طلحه (رضي الله

---

۳. کتاب الشفاء بتعريف حقوق المصطفى ۱/۸۱.

[۱]. صحيح البخاري ۱/ ۴۰۷ - ۲/ ۵۸۰ - ۵۸۱

[۲]. فتح الباري ۷/ ۳۶۱. سنن النسائي ۲/ ۵۲ - ۵۳

(۳). نفس المصدر الاول ۷/ ۳۶۱

عنه) لاس شل شوی ؤ، او په همدې لاس سره يې د احد په ورځ له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه دفاع کړې وه.[۴]
ترمذي روايت کوي چې پدې ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د طلحه په هکله فرمايلي: (**من أحب أن ينظر إلى شهيد يمشي على وجه الأرض فلينظر إلى طلحة بن عبيد الله**). که څوک غواړي چې داسې شهيد ته وګوري چې ژوندی د ځمکې پر مخ ګرزي نو طلحه بن عبيدالله ته دې وګوري.[۱]
ابو داود الطيالسي له عائشې (رضي الله عنها) نه روايت کوي چې وايي: ابوبکر (رضي الله عنه) به چې کله د احد ورځ يادوله نو فرمايل به يې چې دا ورځ ټوله د طلحه ورځ ده.[۲]
همدارنګه ابوبکر دده په هکله ويلي:

يا طلحة بن عبيدالله قد وجبت لك الجنان و بوات المها العينا[۳]

[اې د عبيدالله زويه طلحه تا ته جنت واجب شو او له حورو سره دې کور جوړ کړ.]
په همدې سخته ګړۍ کې الله تعالی له غيبه خپل نصر را نازل کړ. په بخاري او مسلم کې له سعد نه روايت دی وايي: د احد په ورځ مې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې دوه داسې کسان ورنه دفاع کوي چې سپين کالي يې اغوستي او ډير په ميړانه جنګيږي، ما هغه کسان نه مخکې ليدلي وو او نه مې وروسته وليدل. او په بل روايت کې راځي چې هغه دوه کسان جبريل او ميکائيل(عليهما السلام) وو.[۴]

د رسول (ﷺ) شاو خوا ته د اصحابو (رضي الله عنهم) راټوليدل

دا ټولې پيښې په ډيره چټکۍ او ناڅاپي توګه د سترګو په رپ کې ترسره شوې او که نه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوره جنګيالي اصحاب (رضي الله عنهم) چې د جګړې په لومړۍ کربنه کې وو د جګړې د حالت له بدليدلو او د رسول الله

(٤). صحيح البخاري ١/٥٢٧، ٢/٥٨١.
(١). مشکاه المصابيح ۲/ ۵۶۶. ابن هشام ۸۶/۲
(٢). فتح الباري ۷/ ۳۶۱
(٣). مختصر تاريخ دمشق ۷/ ۸۲ (من هامش شرح شذور الذهب ص ۱۱۴)
(٤). صحيح البخاريی ۲/ ۵۸۰

(صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د آواز له اوريدو سره سم د خپل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لور په ډير بيړه راو ګرزيدل تر څو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له څه نا ګواره پيښې سره مخ نه شي. خو دوی پداسې حال کې راورسيدل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زخمي شوی ؤ شپږ تنه انصار په شهادت رسيدلي او اووم په ځمکه زخمي پروت ؤ، سعد او طلحه په ډيره ميړانه دفاع ورنه کوله او په جګړه بوخت وو، نو ټول له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه تاو شول خپل ځانونه او وسلې يې دده مبارک نه د دفاع پخاطر لکه ديوال داسې ورنه تاو کړې، د دښمن ګوزارونو ته يې ځانونه ډال کړل، حملې يې په شا وتمبولې. ابوبکر د غار ملګری يې لومړي شخص ؤ چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې ځان راورساوه.

ابن حبان له عائشه (رضي الله عنها) نه روايت کوي چې وايي: ابو بکر (رضي الله عنه) وويل: د احد په ورځ خلک ټول له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه ليرې شوي وو، زه لومړنی کس وم چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته بيرته راوګرزيدم، هلته مې وليدل چې يو شخص دفاع ورنه کوي په جګړه بوخت دی، په زړه کې مې وويل چې دا به طلحه وي، مور او پلار مې ورنه قربان، په همدې وخت کې ابو عبيده بن الجراح را پسې راورسيد هغه لکه د مرغه په شان تيز را روان ؤ، دواړو ځانونه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسول که ګورو چې طلحه يې په مخکې لويدلې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمايل: (**دونکم أخاکم، فقد أوجب**). د خپل ورور غم وخورئ ده ځانته جنت واجب کړ. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارک مخ هم زخمي شوی ؤ د اوسپنيزې خولۍ دوې کړۍ يې په غومبوري کې ښخې شوې وې. ابوبکر (رضي الله عنه) وايي ما وغوښتل چې دا کړۍ يې له مبارک غومبوري نه راوباسم، خو ابو عبيده (رضي الله عنه) راته وويل: د خدای په روی ما پريږده چې دا کړۍ زه ورنه راوباسم! او پدې ترتيب هغه يوه کړۍ په خوله ټينګه ونيوله او ورو ورو يې را ايستله تر څو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په تکليف نه شي، بالاخره يې يوه راوايستله خو پدې کوشش کې د ابو عبيده له ثنايا غاښونو نه يو غاښ هم ووت. ابوبکر وايي: بيا زه ورغلم چې هغه بله زه راوباسم، ابو عبيده بيا راته وويل: د خدای په روی ما پريږده چې راويې باسم، نو دوهمه يې هم په خوله راونيوله او ورو ورو يې راوايستله خو دا ځل يې بل غاښ هم ووت. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: د خپل ورور غم وخورئ ده ته جنت واجب شو يا يې جنت ځانته واجب کړ.

ابوبکر وايي: بيا مو طلحه ته مخه کړه او درملنه مو يې پيل کړ له ديارلسو نه يې زيات زخمونه خوړلي وُ[۱].

دا پدې ورځ په جګړه کې د طلحه د غيرت او شجاعت، همت او استعداد يو بل دليل دی.

په همدې سخته شيبه کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر شاو خوا يو شمير قهرمان اصحاب راغونډ شول، په دې ډله کې ابودجانه، مصعب بن عمير، علي بن ابي طالب، سهل بن حنيف، مالک بن سنان (د ابو سعيد الخدري پلار)، ام عماره نسيبه بنت کعب المازنيه، قتاده بن النعمان، عمر بن الخطاب، حاطب بن ابي بلتعه او ابو طلحه (رضي الله عنهم) شامل وو.

د مشرکينو حملې تندې شوې

دلته د مشرکينو شمير لحظه په لحظه زياتيده او حملې يې تندې دې. په مسلمانانو فشار دومره زيات شو چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له هغو کندو نه په يوه کنده کې ولويد کومې چې ابو عامر الفاسق د همدې شرارت لپاره کيندلې وې، په مبارکه ګونډه کې يې وبرېښدل علي (رضي الله عنه) لاس ورکړ او طلحه بن عبيدالله په غيږ کې راونيو تر څو راپورته شو او ودريد. نافع بن جبير وايي: له مهاجرينو نه يوه کس به ويل: د احد په ورځ مې ليدل چې غشي له هر لوري را وريدل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مينځ کې وُ خو ټول به ورنه چپيدل (يعنې اصحابو به ورنه دفع کول) او په همدې ورځ مې عبدالله بن شهاب الزهري وليد چې ويل يې: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوښاياست، اوس به يا زه ژوندی پاتې کيږم او يا هغه (صلی الله عليه وسلم)! دا پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې بالکل خوا ته وُ او هيڅوک هم نه وُ ورسره، خو هغه ورنه تير شو، صفوان وربانديې په قهر شو (چې ولې ورنه تير شوې) هغه په ځواب کې ورته وويل: قسم په خدای که مې ليدلی وي، قسم په خدای لکه چې هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مونږ نه ساتل شويدی. په دې پسې مونږ څلور کسانو عهد وکړ او د عبدالله په مرګ پسې ورمخکې شوو خو ونه توانيدو چې ويې

---

[۱]. زاد المعاد ۲/ ۹۵

وژنو.[۲]

بې مثاله قرباني او اتلولي

په دې ورځ مسلمانانو د قرباني او فدا کارۍ، میړانې، اتلولۍ او سربازۍ په ډګر کې داسې قهرماني او کارنامې وکړې چې په تاریخ کې یې مثال نه لیدل کیږي. ابو طلحه (رضي الله عنه) ځان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته لکه سپر داسې نیولی ؤ په خپله سینه یې د دښمن غشي ور نه دفع کول. انس (رضي الله عنه) وایي: د احد په ورځ خلک په ماتې په حال کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بیل شول، خو ابو طلحه په داسې حال کې چې یو ډال ورسره ؤ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ولاړ ؤ، هغه ډیر ماهر غشي ویشتونکی ؤ په ډیر زور سره یې غشي ویشتل، په دې ورځ یې دوې یا درې لیندۍ ماتې کړې. دلته له مسلمانانو نه یو سړی چې د غشو توبره ورسره وه تیریده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**انثرها لأبي طلحة**).غشي دې ابو طلحه ته واچوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله سر پورته کړ چې خلک ووینې ابو طلحه به ورته ویل: مور او پلار مې درنه قربان سر مه اوچتوه هسې نه د دښمن کوم غشی درباندې برابر نه شي، زما غاړه ستا له غاړې قربان.[۱]

همدا راز انس (رضي الله عنه) روایت کوي چې ابو طلحه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړو په یوه ډال له ځان نه دفاع کوله. ابو طلحه ډیر ښه غشي ویشتل او کله به یې چې غشی وویشته نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به سر اوچت کړ او کتل به یې چې غشی یې چیرته ولګیده.[۲]

ابو دجانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ودرید خپله شا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ډال کړه، غشي به راتلل او ورباندې لګیدل به، خو دی به له ځایه نه خوځیده.

حاطب بن ابي بلتعه په عتبه بن ابي وقاص هغه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک غاښ یې شهید کړی ؤ پسې شو، تعقیب یې کړ او د تورې داسې

(2). زاد المعاد ۲/ ۹۷

(1). صحیح البخاری ۲/ ۵۸۱

(2). نفس المصدر ۱/ ۴۰۶

ګوزار يې ورباندې وکړ چې سر يې بوټې ورباندې قلم کړ، آس او توره يې ورنه را واخيستل. سعد بن ابي وقاص ډير کوښښ وکړ چې خپل ورور عتبه ووژني، خو حاطب ورنه مخکې شو او د هغه کار يې ورجوړ کړ.
سهل بن حنيف يو ميړنى غشي ويشتونکى ؤ، له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د مرګ بيعت وکړ او په ډيره ميړانه يې د مشرکينو په وړاندې مقابله کوله.
رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله هم غشي ويشتل. قتاده بن النعمان روايت کوي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلې ليندۍ نه دومره غشي وويشتل چې دا يوه څنډه يې بالکل نرۍ او يا ماته شوې وه، بيا همدا ليندۍ قتاده ورنه واخيستله او له همده سره وه. په همدې ورځ د قتاده سترګه ولګيده پوچه راووتله په مخ يې څړيدله، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس بيرته ور په ځاى کړه جوړه روغه شوه ان تر دې چې همدا سترګه يې له بلې سترګې نه هم ګلالۍ وه او هم د تيز نظر درلودونکې.
عبدالرحمن بن عوف ډير په ميړانه جنګيده په خوله ولګيد او د مخې غاښ يې مات شو، له شلو نه زيات ټپونه يې وخوړل په پښه هم کلک ولګيد او له همدې نه بيا ګوډ شو. د ابو سعيد الخدري پلار مالک بن سنان د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مبارک مخ له زخم نهويني په خوله زبـيښلې او تـر هغې يې څټلې تر څو پاکې شوې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (مُجَّه).تو يې کړه. ده وويل قسم په خداى که يې تو کړم. بيا يې جګړې ته مخه کړه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (من أراد أن ينظر إلى رجل من أهل الجنة فلينظر إلى هذا).څوک غواړي جنتي ته وګوري، نو ده ته دې وګوري. او هغه تر هغې پورې وجنګيد تر څو په شهادت ورسيد.
ام عماره هم په ډير لوړ همت جنګيده، د مسلمانانو له يوه ګروپ سره ابن قمئه ته ور مخکې شوه، ابن قمئه ورباندې د تورې ګوزار وکړ او اوږه يې ډيره ژوره ور زخمي کړه، دې هم پر ابن قمئه باندې څو مسلسل ګوزارونه وکړل، خو هغه دوې زغرې اغوستې وې، ژوندى پاتې شو، ام عماره همداسې په ميړانه جنګيده تر څو دولس ټپونه يې وخوړل.
مصعب بن عمير په ډيره ميړانه سربازي کوله له رسول الله (صلى الله عليه و اله و

صحبه و سلم) نه يې د ابن قمئه او نورو مشركينو حملې په شا كولې او ځان يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مخكې ډال جوړ كړى وُ، له ده سره د اسلامي لښكر بيرغ هم وُ. مشركينو حمله ورباندې وكړه او ښى لاس يې ور پرې كړ، ده فورا بيرغ په چپ لاس كې ونيو او د مشركينو مقابلې ته لكه غر داسې ولاړ وُ، بالاخره يې چپ لاس هم پرې شو، خو بيا يې هم نه غوښتل بيرغ په ځمكه پريوزي ځان يې ورباندې ورواچاوه په سينې او غاړې سره يې اوچت ساته تر څو په شهادت ورسيد. دده قاتل هم ابن قمئه وُ او داسې گمان كاوه چې دا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دى، ځكه مصعب (رضي الله عنه) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ډير ورته وُ او كله يې چې مصعب (رضي الله عنه) په شهادت ورساوه، نو ابن قمئه مشركينو ته مخ كړ او چيغه يې وكړه چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسيد.[1]

د رسول الله (ﷺ)د شهادت خبر او پر جگړه يې اغيزې

د ابن قمئه لدې چيغې سره د مشركينو او مسلمانانو په مينځ كې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شهادت خبر خور شو. دا ډيرې حساسې شيبې وې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه بيل او د مشركينو له خوا محاصره شوي اصحاب (رضي الله عنهم) ډير وارخطا شول، ارادې يې كمزورې شوې، گډوډي او بى نظمي پكې گډه شوه، غمجن او پريشانه شول، خو پدې چيغې سره دا هم وشول چې د مشركينو حملې څه نا څه كمې شوې، فشار يې څه كم غوندې شو، ځكه دوى دا وېتييله چې نور خپل هدف ته ورسيدل، يو شمير مشركينو خو جگړه پريښوده او د شهيدانو په مثله كولو لگيا شول.

رسول الله (ﷺ) جگړې ته ادامه وركوي او حالات كنترولوي

كله چې مصعب (رضي الله عنه) په شهادت ورسيد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيرغ علي (رضي الله عنه) ته وسپاره. علي (رضي الله عنه) او نور موجود اصحاب (رضي الله عنهم) ډير په ميړانه جنگيدل، دفاع يې كوله او په دښمن يې

[1]. ابن هشام ۲/ ۷۳- ۸۴. زاد المعاد ۲/ ۱۹۷

مرګوني ګوزارونه کول.

په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وتوانيد محاصره ماته کړي او خپل محاصره شوي لښکر ته لار وباسي. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر خوا ته ورغی لومړی د کعب بن مالک سترګې پرې ولګيدې ويې پيژانده او په لوړ آواز يې چيغه کړه: اې مسلمانانو! زيری مې درباندې، دا دی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم). رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اشاره ورته وکړه چې چوپ شه. او دا هم پدې خاطر تر څو مشرکانو ته دده مبارک د موجوديت او ځای معلومات ونه شي، خو د کعب دا چيغه د مسلمانانو غوږونو ته ورسيده ټول ورته راتاو شول او تقريباً ديرش کسان يې شاو خواته راټول شول.

کله چې يو شمير اصحاب راټول شول، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډيره منظمه توګه د غره د درې خوا ته په شاتګ پيل کړ. او څرنګه چې لدې شاتګ نه هدف د محاصرې ماتول وُ، نو مشرکينو په ټول زور سره خپلې حملې جاري ساتلې او زيار يې يوست چې د مسلمانانو د شاتګ مخه ونيسي خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو حمله کوونکو په مينځ کې خپله لاره وايستله او مشرکين د اسلام د زمريانو په وړاندې بې بسه شول.

پدې وخت کې د مشرکينو يو سپور عثمان بن عبدالله بن مغيره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خوا را مخکې شو او ويل يې: يا به زه ژوندی پاتې کيږم او يا هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د مقابلې لپاره مخې ته ودريد، خو د مقابلې نوبت را نغی ځکه د هغه مشرک آس په يوه کنده کې ولويد او فوراً حارث بن الصمه ورته راورسيد او په پښه يې د تورې ګوزار پرې کړ ځای په ځای يې کيناوه او بيا يې هملته ستی کړ وسله يې ورنه را واخيستله او ځان يې بيرته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه. پدې وخت کې د مشرکينو له لښکر نه يو بل سپور عبدالله بن جابر په حارث بن الصمه حمله وروړه په مټ يې په توره وواهه او کلک زخمي شو چې بيا مسلمانانو پورته کړ او يو يې ووړ. پدې وخت کې ابو دجانه هغه چې سره پټۍ يې په سر تړلې او له مرګ سره لوبيده راغی او د تورې په يوه وار سره يې د مشرک عبدالله بن جابر سر قلم کړ.

د خونړۍ جګړې پدې سختو شيبو کې په مسلمانانو د خوب غوټې هم راتللې او

لکه څرنګه چې قرآنکریم فرمایي دا خوب د الله له طرفه مسلمانانو ته امن او اطمینان وٌ. ابو طلحه وایي: زه د احد په ورځ له هغه کسانو نه یو وم چې خوب وربانديٍ راته او داسې به خوب راباندې غالب شو چې څو ځله مې توره له لاس نه پریوته، بیرته به مې واخیسته، بیا به ولویده او وابه مې خیسته.[1]

په همدې قربانۍ او سربازۍ سره د مسلمانانو دا ګروپ په منظمه توګه د غره درې ته ورسید او د نور لښکر لپاره یې د امن ځای ته لاره پرانیستله. پاته لښکر هم ورسره یو ځای شو او د خالد عسکري تدبیر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عسکري تدبیر په وړاندې ماتې وخوړه.

د ابي بن خلف وژل

ابن اسحاق وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غره دې درې ته تشریف یووړ، ابي بن خلف راغی او ویل یې: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چیرته دی؟ اوس به یا زه ژوندی پاتې کیږم او یا هغه! اصحابو وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، اجازه راکوې کوم یو حمله ورباندې وکړو؟

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: پرې ایږدئ، کله چې رانژدې شو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حارث بن الصمه نه یوه وړه نیزه واخیسته. کله یې چې نیزه واخیستله، نو په ډیر زور سره راپورته شو او خلک داسې یوې بلې خوا ته ولویدل لکه چې اوښ ځان وخوځوي او د شا ویښتان یې ورنه باد شي. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه مخې ته ورغی د زغرې او خوز (اوسپنیزې خولۍ) تر مینځ د ورمیږ یوه برخه یې په نظر ورغله او په همدې ځای یې د نیزې داسې وار ورباندې وکړ چې څو ځله له آس نه را ونښوئید. او کله چې نوموړی بیرته د قریشومشرکینو ته ورغی په غاړه یې لږ غوندې زخم و، وینه یې بنده شوې وه خو ویل یې: په خدای قسم چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ووژلم! مشرکینو ورته وویل: زړه دې اچولی، ته خو څه زیات نه یې ټپي شوې! ده ورته وویل:محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ماته په مکه کې ویلي وٌ چې زه دې

[1]. صحیح البخاري ۲/ ۵۸۲

وژنم،[۲] قسم په خدای که هغه را تو کړي نو هم وژني مې.
او همداسې وشوه نوموړی د خدای دښمن مکې ته د بيرته تلو په وخت په سرف نومي ځای کې مړ شو.[۱]
او له عروة نه د ابو الاسود په روايت کې راځي: نوموړی (ابي) به لکه غوی داسې بغيده او ويل به يې: قسم په هغه ذات چې زما نفس يې په لاس کې دی که دا تکليف (رنځ) چې په ما دی د ذي المجاز په ټولو اوسيدونکو لګيدلی وای، نو ټول به مړه شوي وو[۲].

طلحه (رضي الله عنه) رسول الله (ﷺ) راپورته کوي

غره ته د شاتګ په دوران کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته يوه لويه پرښه راغله، اراده يې وکړه چې ورباندې وخيژي، خو و نه توانيد ځکه دغه وخت يې وزن هم څه زيات و، زغرې يې هم دوې اغوستې وې او سخت زخمي شوی هم و، نو طلحه بن عبيد الله (رضي الله عنه) ورته ټيټ شو لاندې ورته کيناست او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په پرښه ورهسک شو او ويې فرمايل: (أَوْجَبَ طلحةُ) [۳] طلحه جنت واجب کړ.

د مشرکانو وروستۍ حمله

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غره په دره کې د قيادت او مشرتابه په مرکز کې ځای په ځای شو مشرکانو پخپلې وروستۍ حملې لاس پورې کړ تر څو مسلمانانو ته نور زيان هم ورواړوي. ابن اسحاق وايي: هغه وخت چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دره کې و د قريشو يو ګروپ د ابو سفيان او خالد بن وليد په مشرۍ غره ته راوخوت، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و

(2). دا کيسه داسې ده همدغه ابي به چې په مکه کی له رسول الله (ص) مخامخ شو نو ورته ويل به يې: اې محمده (ص) ما عود نومی يو آس ساتلې او هره ورځ (۷،۵۰) کيلو ګرامه دانه (جوار) ورکوم او په همدې آس به سپور وم او تابه وژنم، رسول الله (ص) به ورته فرمايل: بلکه زه به تا وژنم (ان شاء الله).

[۱]. ابن هشام ۲/ ۸۳ . زاد المعاد ۹۷/۲.

۲ . مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۵۰.

[۳]. ابن هشام ۲/ ۸۶.

سلم) دعا وکړه او ويې فرمايل: يا خدايه! دوی له مونږ نه مه هسکوې، نه ښايي دوی له مونږ نه اوچت وي. په همدې سره عمر (رضي الله عنه) او يو ټولی مهاجرين مقابلې ته ورغلل او هغوی يې له غره نه کوز کړل.[۴]

په مغازي اموي کې روايت دی چې: مشرکان غره ته وختل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سعد ته وويل: ارادې يې ور خاورې کړه. يعنې کوز يې کړه مخه يې ونيسه! سعد وويل: په يوه ځان يې څنګه مخه ونيسم او څنګه يې حوصلې ورټيټې کړم؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله خبره درې ځله تکرار کړه، نو سعد له خپلې توبرې نه يو غشی راواخيست يو سړی يې پرې وويشت او ويې واژه. سعد وايي: بيا مې همغه غشي راواخيست ښه مې پيژانده بل کس مې وربانديې وويشت هغه مې هم ستې کړ، دريم ځل مې بيا همغه غشی راواخيست ښه مې پيژانده او دريم کس مې وربانديې وواژه، نور مشرکان ټول له غره نه کوز شول، نو ما له ځان سره وويل: چې دا مبارک غشی دی، همغه مې پخپله توبره کې واچاوه.

سعد (رضي الله عنه) همدا غشی د مرګ تر ورځې له ځان سره ساته او له ده وروسته يې له زامنو سره وُ.[۱]

د شهيدانو مثله کول

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف دا د مشرکينو وروستۍ حمله وه. د هغوی ګمان دا وُ چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت رسيدلی، نو خپل مرکز ته ورغونډ شول او مکې ته د تګ تياري يې پيل کړه. ځنې مشرکين او ورسره مشرکې ښځې د شهيدانو په مثله کولو بوخت شول، د هغوی غوږونه، پزې، او تناسلي غړي يې ورنه پرې کول، خېټې يې څيرلې. هند بنت عتبه د حمزه (رضي الله عنه) سينه څيره کړه ينه يې را پرې کړه او په خوله يې کړه، خو تيره يې نه شوی کړی بيرته يې تو کړه، او مشرکينو ښځو لدې پرې شويو غوږونو او پزو نه آميلونه او پازيبونه جوړ کړل.[۲]

قهرمان مسلمانان تر پايه د جګړې تياري لري

---

[۴]. نفس المصدر.

[۱]. زاد المعاد ۲/ ۹۵

[۲]. ابن هشام ۲/ ۹۰

د جګړې په وروستيو شيبو کې دوې داسې پيښې وشوې چې د مسلمانانو همت او قهرماني په ګوته کوي او دا ښيي چې هغوی د خدای په لار کې هر ډول قربانۍ ته آماده وو:

۱- کعب بن مالک (رضي الله عنه) وايي: زه له هغو مسلمانانو نه يو وم کوم چې د غره له درې نه راووتلو، کله مې چې وليدل مشرکين لګيا دي مسلمان شهيدان مثله کوي، نو ودريدم او بيا روان شوم که ګورم چې يو مشرک چې زغره يې اغوستې په مسلمانانو شهيدانو تيريږي او وايي: دوی خو لکه د ذبح شويو پسونو په شان ټوټې ټوټې ډيرې پراته دي!! او يو مسلمان چې زغره يې په ځان کې ده دده لاره څاري انتظار يې کوي، زه وريسې ورغلم او بيا مې دواړو مسلمان او کافر ته په ځير وکتل چې کوم يې قوي او کوم يې کمزوری دی او دا مې وپتييله چې دا کافر د وسلې او ساز و سامان له پلوه ورنه مخکې دی، خو همداسې ورته ګورم تر څو دواړه سره ونښتل، مسلمان داسې يو ګوزار ورباندې وکړ چې دوه شقه يې کړ له سر نه تر پښو پورې دوې ټوټې شو او بيا همدې قهرمان مسلمان خپل مخ لوڅ کړ او راته وې ويل: څنګه ګوزار و اې کعبه؟ زه ابو دجانه (رضي الله عنه) يم.[۱]

۲- د جګړې په پای کې يو شمير مسلمانې ښځې د جنګ ميدان ته راغلې. انس (رضي الله عنه) وايي ما عائشه بنت ابی بکر او ام سليم (رضي الله عنهم) وليدلې چې بډې يې وهلې او د پښو پازيبونه يې ښکاري، پخپلو اوږو د اوبو مشکونه راوړې او د خلکو په خولو کې يې ورخالي کوي، بيا ځي او بيرته يې را ډکوي، راوړي يې او د خلکو په خولو کې يې ورخالي کوي[۲]. عمر (رضي الله عنه) وايي: ام سليط (رضي الله عنها) به د احد په ورځ زمونږ لپاره ډک ډک مشکونه راوړل[۳].

او لدې مسلمانو ښځو نه يوه هم ام ايمن وه کله يې چې ځنې ماتې خوړلې مسلمانان وليدل چې د مدينې په لور روان دي، مخونو ته يې خاورې وروشيندلې او ځينو ته به يې ويل: واخله دا د سنيو څرخ واخله او توره دې ماته راکړه! بيا ام ايمن په ډيره بيړه د جګړې ميدان ته لاړه او زخميانو ته يې اوبه ورکولې چې حبان بن ابي العرقه په غشي وويشتله ولويده او بې پردې شوه، د خدای دښمن ورته په خندا شو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته دا ډيره سخته ښکاره شوه سعد بن ابي وقاص ته يې

---

(۱). البداية والنهاية ۱۷/٤.
۲ . صحيح البخاري ٤۰۳/۱، ۵۸۱/۲.
۳ . نفس المصدر ٤۰۱/۱.

يو داسې غشی ورکړ چې نوک يې هم نه ؤ او ورته ويې فرمايل: (ارم به). وله! سعد غشی ورخوشی کړ او د حبان په غاړه ولګيد، د شا په تخته ولويد او بې ستره شو، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې وخندل چې ان نواجذ (ز ا م ې) غاښ يې ښکاره شول او ويې فرمايل: (استقاد لها سعد، أجاب الله دعوته). سعد د ام ايمن انتقام او پور واخيست، الله تعالی ې ې دې سوال قبول کړي.[۱]

په دره کې له ځای په ځای کېدو وروسته

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دره کې د ننه پخپل مرکز کې ځای په ځای شو، نو علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) لاړ او خپل ډال يې له مهراس نه ډک کړ (ځنې وايي مهراس په احد کې د يوې چينې نوم دی او ځنې نور وايي مهراس داسې يوې پربنې ته وايي چې مينځ يې ژور وي او ډيرې اوبه پکې غونډيږي) په هر حال هغه خپل ډال له اوبو نه را ډک کړ او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې راوړ تر څو اوبه ورنه وڅښي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې اوبه وليدې يو ډول بوی يې درلود، نو ويې نه څښلې خو خپل مبارک مخ يې ورباندې ومينځلو، پاکې وينې يې ورنه پاکې کړې او يوه اندازه يې په مبارک سر واچولې او فرمايل يې: (اشتد غضب الله على من دَمَّى وجه نبيه).

د الله تعالی لوی عذاب دې پر هغه چا وي چې د الله د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ يې وينې کړ.[۲]

سهل (رضي الله عنه) وايي: قسم په خدای چې زه هغه کسان ښه پيژنم چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زخمونه يې ومينځل په سر يې اوبه ور واچولې او دا ښه راته معلومه ده چې په څه شي دده مبارک تداوي وشوه؟ د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لور فـا طم ې (رضي الله عنها) يې سر مينځه او علي (رضي الله عنه) له ډال نه اوبه ورباندې اچول ې، کله چې فاطمې (رضي الله عنها) وليدل چې په اوبو سره وينه نه دريږي همداسې روانه ده، نو د پوزي (بوريا) يوه ټوټه يې وسيځله او په زخم يې ور واچوله او په همدې سره ې ې وينه ودريده.[۳]

محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ډيری پاکې او خوږې اوبه راوړې، رسول الله (صلی

(۱). السيرة الحلبية ۲/ ۲۲
(۲). ابن هشام ۲/ ۸۵
(۳). صحيح البخاري ۲/ ۵۸٤

الله علیه و اله و صحبه و سلم) وڅښل ې او د خیر دعا یې ورته وکړه[۴].
رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د زخمونو له امله د ماسپښین لمونځ په ناستې وکړ او مسلمانانو هم په ناسته لمونځ ورپسې ادا کړ.[۱]

د ابو سفیان پسخند او له عمر (رضي الله عنه) سره خبرې

وروسته لدې چې مشرکینو د بیرته تګ تیاري مکمله کړه ابو سفیان غره ته پورته شو او چیغه یې کړه: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په مینځ کې شته؟ مسلمانانو ځواب ورنکړ. بیا یې چیغه کړه: ابن ابي قحافه شته؟ مسلمانانو ځواب ورنکړ. بیایې چیغه کړه: عمر بن الخطاب شته؟ مسلمانانو بیا هم ځواب ورنکړ، ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی له ځواب ورکولو نه منع کړي وو. ابو سفیان له دوی دریو پرته د بل چا پوښتنه ونکړه، ځکه هغه پوهیده چې د اسلام قیام په همدې دریو پورې تړلی دی. پدې پسې ابو سفیان وویل: ځه له دې دریو نه خو خلاص شوو. دلته عمر (رضي الله عنه) صبر ونه شوای کړی او په ځواب کې یې ورته وویل: اې د الله دښمنه دا دری واړه چې تا یاد کړل ژوندي دي، او الله هغه څه پرې ایښي دي چې ستا د خفګان او رسوایۍ سبب به کیږي! ابو سفیان وویل: ستاسې مړي مثله شوي، خو ما ددې نه امر کړی او نه مې دا کار غندلی او بد ګڼلی دی. او زیاته یې کړه: (اعلی هبل) یعنی هبل لوړ دی. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:(ألا تجیبونه؟). ځواب یې نه ورکوئ؟ اصحابو (رضي الله عنهم) وویل: څه ورته ووایو؟ ده وفرمایل: (قولوا: الله أعلی وأجل). ووایئ: الله تعالی له ټولو نه لوړ او لوی دی.ابو سفیان بیا وویل: مونږ عزی لرو او تاسې یې نلرئ.رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ألا تجیبونه؟). آیا ځواب یې نه ورکوئ؟ اصحابو (رضي الله عنهم) عرض وکړ څه ورته ووایو؟ ده وفرمایل: (قولوا:الله مولانا، ولا مولی لکم). ووایئ: الله زمونږ مولی دی او تاسې مولی نلرئ.

ابو سفیان وویل: څومره ښه کار وشو، نن ورځ د بدر د ورځې بدله ده، په جنګ کې خو

---

(٤). السیره الحلبیه ٢/ ٣٠
[۱]. ابن هشام ۲/ ۸۷

کله مات او کله برى حتمى دى. عمر (رضي الله عنه) په ځواب کې ورته وایي: نه، برابر ندي، زمونږ مړي په جنت کې دي او ستاسې مړي په دوزخ کې.
پدې پسې ابو سفيان زياته کړه: اې عمره (رضي الله عنه)! راشه ما ته لږ راشه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (ائته فانظر ما شأنه؟). ورشه وګوره چې څه وايي؟ عمر (رضي الله عنه) ورغى. ابوسفيان ورته وويل: د خداى په روى راته ووايه چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مو وژلى دى كه نه؟ عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: نه، والله نه، هغه همدا اوس ستا خبرې اوري. ابو سفيان ورته وويل: ته زما په نزد له ابن قَمِئَة نه ډېر رښتينى او غوره يې.[1]

د بدر په ميدان کې د يوې بلې مقابلې وعده

ابن اسحاق وايي: كله چې ابو سفيان او لښكر بيرته تلل نو داسې يې وويل: په راتلونکي كال کې مو د بدر په ميدان کې د يوې بلې مقابلې وعده ده درسره. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوه صحابي ته وويل: (قل: نعم، هو بيننا وبينك موعد).ورته ووايه سيي ده، دا به زمونږ او ستاسې تر مينځ وعده وي.[2]

د مشرکانو د دريځ او پلان په هکله تحقيق

بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و سلم) علي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې: (اخرج في آثار القوم فانظر ماذا يصنعون؟ وما يريدون؟ فإن كانوا قد جَنَبُوا الخيل، وامْتَطُوا الإبل، فإنهم يريدون مكة، وإن كانوا قد ركبوا الخيل وساقوا الإبل فإنهم يريدون المدينة. والذي نفسي بيده، لئن أرادوها لأسيرن إليهم فيها، ثم لأناجزنهم).
لاړ شه وګوره مشركين څه كوي؟ څه اراده لري؟ [وګوره كه دې وليدل په اوښانو سپاره دي او آسان يې همداسې ورسره روان کړيدي، نو پوه شه چې د مکې لورته روان دي او كه په آسانو سپاره وو او اوښان يې همداسې ورسره روان کړي وو، نو بيا پوه شه چې دوى د مدينې په لور روان دي، قسم په هغه ذات چې زما مرګ او ژوند دده په واک کې دى كه د مدينې اراده يې وکړه ورپسې ورځم به او دړې وړې كوم به يې.] علي

---

(1). ابن هشام ۲/ ۹۳ – ۹۴ ، زاد المعاد ۲/ ۹۴ صحيح البخاري ۲/ ۵۷۹
(2). ابن هشام ۲/ ۹۴

(رضي الله عنه) وايي: زه ورپسې ورغلم تر څو په حالاتو ځان خبر کړم هلته مې وليدل چې په اوښانو سپاره او آسان يې همداسې ورسره د مکې په لور روان کړي وو.[۳]

د شهيدانو او زخميانو کتل

د مشرکينو له ستنيدو وروسته مسلمانانو ته ددې فرصت په لاس ورغی چې د خپلو شهيدانو او زخميانو خبر واخلي. زيد بن ثابت (رضي الله عنه) وايي: د احد په ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليږلم تر څو سعد بن الربيع (رضي الله عنه) ولټوم او امر يې راته وکړ: (**إن رأيته فأقرئه مني السلام، وقل له: يقول لك رسول الله صلى الله عليه وسلم: كيف تجدك؟**).که د سعد وليد، نو سلام مې ورته وايه او پس له سلام دا ورته ووايه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) درته وايي چې څنګه يې؟ زيد (رضي الله عنه) زياتوي زه لاړم او د شهيدانو په مينځ کې ګرزيدم تر څو سعد ته ورسيدم که ګورم چې هغه خپل آخريني نفسونه باسي، د ځنکدن په حال کې دی، د تورو، غشو او نيزو اويا ګوزارونه يې خوړلي. ورته مې ويل: سعده! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سلام درباندې وايي او پوښتنه دې کوي چې څنګه يې؟ ده راته وويل: په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې سلامونه وي او زما له خوا نه ورته عرض کړه چې يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! د جنت خوشبويي مو تر سږمو کيږي، او زما قوم انصارو ته ووايه: که د تاسې يو کس هم ژوندی وي او دښمن پدې وتوانيږي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ځان ورسوي، نو د خدای په وړاندی به عذر ونلرئ! په همدې وخت کې يې روح له مبارک بدن نه ووته او له فاني دنيا نه يې سترګې پټې کړې.[۱]

خلکو د زخميانو په مينځ کې اصيرم (عمرو بن ثابت) هم وموند لدينه مخکې به يې چې هغه ته د اسلام بلنه ورکوله ده به نه منله او اسلام به يې نه قبلاوه. له همدې امله خلک حيران شول چې اصيرم دلته څه کوي او څنګه راغلی؟ هغه خو په اسلام نه ؤ مشرف شوی، پوښتنه يې ورنه وکړه: څنګه او ولې دلته راغلی يې؟ له خپل قوم نه د دفاع پخاطر راغلی يې او که له اسلام سره د مينې په اساس؟ ده په ځواب کې ورته

(3). ابن هشام ۲/ ۹۴ به فتح الباري کې روايت دی چې سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) د قريشو د احوال معلومولو په خاطر ورپسې ورغلی ؤ ۷/ ۳۴۷.

(1). زاد المعاد ۲/ ۹۶

وويل: زه له اسلام سره د مينې پخاطر دلته راغلی يم، ما په الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ايمان راوړی او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د دفاع پخاطر دومره وجنګيدم چې حالت مې تاسې ګورئ، په همدې خبره يې سترګې پټې شوې. هغوی دا خبره بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسوله، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**هو من أهل الجنة**).هغه جنتي دی. ابو هريره (رضي الله عنه) وايي: دا پداسې حال کې چې يو لمونځ يې هم نه ؤ کړی.[۱]

د زخميانو په ډله کې **قُزْمَان** هم ؤ چې د زمري په شان جنګيدلی ؤ اوه يا اته تنه مشرکان يې وژلي وو، خو اوس د زخمونو له وجې پروت ؤ مسلمانانو را اوچت کړ او د بني ظفر محلې ته يې يووړ او زيري يې ورکول خو ده ورته وويل: قسم په خدای چې زه صرف د خپل قوم د ناموس پخاطر جنګيدلی يم او که دا نه وای نو هيڅ جګړه به مې نه وی کړې! او کله يې چې د زخمونو دردونه زيات شول نو ځان يې پخپله حلال کړ او خودکشي يې وکړه.

کله به يې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې يادونه وشوه، نو فرمايل به يې: (**إنه من أهل النار**).؛ هغه دوزخي دی.[۲]

او دا د هر هغه چا جزا او سزا ده چې د قوم او يا بل کوم دنيوي غرض په خاطر جنګيږي او وژل کيږي. هر څوک چې د الله له رضا نه پرته بل هدف ولري که څه هم د مسلمانانو په لښکر کې ومري او ان که د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لښکر او د اصحابو په مينځ کې هم وي جزا يې همغه ده چې د قزمان وه.

ددې په خلاف د شهيدانو په مينځ کې د بني ثعلبه د يهودانو يو کس هم ؤ، کله چې د جګړې خبرې کيدلې هغه خپل قوم ته ويلي ؤ: اې يهودانو! قسم په خدای چې تاسې ښه پوهيږئ چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرسته او مدد په تاسې فرض دی. دوی ورته وويل: نن خو د هفتې ورځ ده. ده ورته وويل: د تاسې لپاره کومه هفته نشته، بيايې خپله توره او وسله واخيسته او ويې ويل: که زه مړ شوم، نو مال مې ټول د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی، هر څنګه يې چې زړه وي هغسې دې وکړي. بيا د جګړې ډګر ته ننوت او تر هغې پورې وجنګيد تر څو ووژل شو،

[۱]. نفس المصدر ۲/ ۹۴. ابن هشام ۲/ ۹۰

[۲]. نفس المصدر الاول ۲/ ۹۷ – ۹۸ ابن هشام ۲/ ۸۸

نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**مُخَیرِیق خیر یهود**).مخیریق غوره یهودی و.[۳]

د شهیدانو را غونډول او د فن کول

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله د شهیدانو لیدلو ته ورغی او ویې فرمایل: (**أنا شهید علی هؤلاء، إنه ما من جریح یُجْرَح في الله إلا والله یبعثه یوم القیامة، یَدْمَي جُرْحُه، اللون لون الدم، والریح ریح المِسْك**).زه د دوی شاهد یم. حقیقت دا دی هر څوک چې د خدای په لار کې زخمي کیږي، الله تعالی یې د قیامت په ورځ پداسې حال کې بیرته را ژوندی کوي چې له زخم نه به یې وینې روانې وي رنګ به یې د وینو وي، خو بوی به یې د مشکو بوی وی.][۱]

ځینو اصحابو (رضي الله عنهم) خپل شهیدان مدینې ته وړي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې هغوی بیرته راوړي او د شهادت په ځای کې دې دفن شي، غسل دې نه ورکوي او له خپلو جامو سره دې خاورو ته وسپارل شي، خو ا وسپنې او پوستې شیان دې ورنه لیرې کړی شي. دا شهیدان به دوه دوه او یا دری دری په یوه قبر کې دفن کیدل او دوه دوه شهیدان به یې په یوه جامه کې سره پټول او فرمایل به یې: (**أیهم أکثر أَخْذًا للقرآن؟**).کوم یو یې ډیر په قرآن پوه وُ؟ خلکو به چې هر یوه ته اشاره وکړه همغه به یې په لحد کې له هغه بل نه مخکې کړ او فرمایل به یې: (**أنا شهید علی هؤلاء یوم القیامة**).د قیامت په ورځ به زه د دوی شاهد وم. عبدالله بن عمرو بن حرام او عمرو بن الجموح (رضي الله عنهما) چې دواړه سره دوستان وو په یوه قبر کې دفن شول.[۲]

پدې وخت کې د حنظله (رضي الله عنه) مبارک جسد نه و مسلمانان ورپسې وګرزیدل که ګوري چې یو ځای په ځمکه اینبودل شوی او اوبه ورنه څاخي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته وفرمایل چې دا دې ملائکې ده (حنظله) ته غسل ورکوي. او بیا یې وفرمایل: (**سلوا أهله ما شأنه؟**). دده

---

(۳). ابن هشام ۲/ ۸۸ - ۸۹

(1). نفس المصدر ۲/ ۹۸

(2) . زاد المعاد ۲/ ۹۸ صحیح البخاري ۲/ ۵۸۴

له کورنۍ نه پوښتنه وکړئ چې څه خبره ده؟هغوی یې له ښځې نه پوښتنه وکړه. هغې کيسه ورته وکړه، او له همدې ځايه حنظله په غسيل الملائکه مشهور شو.[3]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې کله د خپل تره او رضاعي وروره حمزه (رضي الله عنه) حال وليد بې حده زيات خفه شو، تروری یې صفيه (رضي الله عنها) هم راغله چې خپل شهيد ورور حمزه (رضي الله عنه) وګوري، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) یې زوی زبير (رضي الله عنه) ته وويل چې مور دې بيرته بوزه تر څو خپل ورور حمزه (رضي الله عنه) پدې حالت و نه ګوري! خو صفيه (رضي الله عنها) ويل آخر ولې څه وجه ده چې ما د خپل ورور ليدو ته نه پريږدئ؟ زه خبره شوې يم چې ورور مې مثله شويدی، خو څرنګه چې دا د الله تعالی په لار کې دی، نو مونږ وربانديې راضي يوو، زه دا ثواب شميرم او ان شاء الله صبر به کوم. بيا راغله او حمزه (رضي الله عنه) يې وليد، دعا يې ورته وکړه، انا لله وانا اليه راجعون يې وويل او له الله تعالی نه يې د مغفرت سوال وکړ. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې حمزه (رضي الله عنه) له خپل خوريي او رضاعي ورور عبدالله بن جحش (رضي الله عنه) سره په يوه قبر کې دفن کړي.

ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې په حمزه (رضي الله عنه) څومره وژړل مونږ کله هم دده مبارک دومره ژړا نده ليدلې، د حمزه جنازه يې د قبلې لور ته کيښوده بيا ورته ودريد په ژړا شو او دومره يې وژړل چې د ژړا آواز يې لوړ او په سلګو شو.[1]

د شهيدانو منظر ډېر دردونکی او غمونکی وُ، زړونه يې چاودول. خباب (رضي الله عنه) وايي د حمزه (رضي الله عنه) کفن نه وُ، يو تور ليکدار چادر وُ چې سر به يې پرې پټ شو نو پښې به يې لوڅې شوې او چې پښې به يې وربانديې پټې شوې نو سر به يې لوڅ شو، بالاخره يې سر پرې پټ شو او په پښو يې د اذخر واښه ورواچول شول.[2]

عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) وايي: مصعب بن عمير (رضي الله عنه) شهيد شو، هغه له ما نه غوره وُ او پداسې يوه چادر کې په کفن شو چې سر به يې پرې پټ شو پښې به يې لوڅې وې او چې پښې به يې پټې شوې نو سر به يې لوڅيده. همدې ته ورته يو روايت له خباب بن ارت (رضي الله عنه) نه هم روايت شويدی چې پکې راځي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمايل: سر يې پدې چادر پټ

_3). زاد المعاد ۲/ ۹۴

[1]. رواه ابن شاذان، مختصر سيره الرسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۵۵

[2]. رواه احمد، مشکاه المصابيح ۱/ ۱۴۰

کړئ او په پښو کې اذخر واچوئ.[۳]

رسول الله (ﷺ) د خپل رب ثنا وايي او سوالونه ورنه کوي

امام احمد روايت کوي چې د احد په ورځ وروسته له دې چې مشرکان بيرته ستانه شول، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:(استووا حتى أثني على ربي عز وجل)، فصاروا خلفه صفوفاً، فقال: (اللهم لك الحمد كله، اللهم لا قابض لما بسطت، ولا باسط لما قبضت، ولا هادي لمن أضللت، ولا مضل لمن هديت، ولا معطي لما منعت، ولا مانع لما أعطيت، ولا مقرب لما باعدت، ولا مبعد لما قربت. اللهم ابسط علينا من بركاتك ورحمتك وفضلك ورزقك).

(اللهم إني أسألك النعيم المقيم، الذي لا يحُول ولا يزول. اللهم إني أسألك العون يوم العيلة، والأمن يوم الخوف. اللهم إني عائذ بك من شر ما أعطيتنا وشر ما منعتنا. اللهم حبب إلينا الإيمان وزينه في قلوبنا، وكره إلينا الكفر والفسوق والعصيان، واجعلنا من الراشدين. اللهم توفنا مسلمين، وأحينا مسلمين، وألحقنا بالصالحين، غير خزايا ولا مفتونين. اللهم قاتل الكفرة الذين يكذبون رسلك، ويصدون عن سبيلك، واجعل عليهم رجزك وعذابك. اللهم قاتل الكفرة الذين أوتوا الكتاب، إله الحق).

تيار شئ چې زه مې د خپل رب حمد او ثنا ووايم. اصحاب (رضي الله عنهم) ټول وريسې صفونه ودريدل، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

اي خدايه! ټول حمد او ثنا ستا لپاره ده، اې خدايه! څه شی چې تا پراخه کړي هغه هيڅوک نه شي تنګولی او څه چې تا تنګ کړي هغه هيڅوک نه شي پراخولی، او څوک چې تا ګمراه او بې لارې کړي وي هغه ته هيڅوک هدايت نه شي کولی، او چا ته چې تا هدايت کړيدی هغه څوک نه شي ګمراه کولی، او څه چې تا بند کړي هغه هيڅوک نه شي ورکولی، او څه چې تا ورکړي هغه هيڅوک نه شي بندولی، او څه چې تا ليرې

---

[۳]. صحيح البخاري ۲/ ۵۷۹ - ۵۸۴

کړي هغه څوک لنډولی نه شي او څه دي چې لنډ کړي هغه څوک لیرې کولی نه شي، اې خدایه! پر مونږ خپل رحمتونه برکتونه، فضل او رزق را نازل کړه.
اې خدایه! زه درنه د دایمي نعمت سوال کوم، هغه نعمت چې نه وروسته کیږي او نه له مینځه ځي، اې خدایه! زه د بې وسۍ په ورځ د کومک او د ویرې په ورځ د امن او امان سوال کوم، اې خدایه! زه د هغه څه د شر نه چې را کړي دې دي او د هغه چې نه دې دي را کړي له شر نه په تا باندې پناه غواړم. اې خدایه! له ایمان سره مو مینه پیدا کړه او زمونږ په زړونو کې یې ښایسته کړې، له کفر، فسق او نافرمانۍ نه مو وساته، او مونږ د راشدینو (هدایت کړی شویو) له ډلې نه وګرزوه، اې خدایه! مسلمان مو له دنیا تیر کړه او له ایمان سره مو راژوندي کړه، او له رسوایۍ او فتنو څخه مو په امن کړه د صالحینو (نیکانو) په ډله ورګډ کړه، اې خدایه! هغه کافران ووژنې چې ستا د رسولانو تکذیب کوي او ستا له لارې نه خلک منع کوي، خدایه! دوی پخپل عذاب اخته کړې، اې خدایه! هغه کافران هم ووژنې چې کتاب ورکړ شویدی. یا اله الحق.[1]

مدینې ته ستنیدل، د مینې او فداکارۍ څو نمونې

وروسته له دې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهیدانو له تدفین، د الله تعالی له حمد او ثنا، دعا او زاریو نه فارغ شو نو د مدینې په لور یې مخه کړه. د لارې په اوږدو کې مؤمنو صحابیاتو (رضي الله عنهن) د مینې سر ښندنې او فدا کارۍ داسې مثالونه وړاندې کړل لکه څرنګه چې مؤمنو اصحابو (رضي الله عنهم) د جګړې په میدان کې وړاندې کړي وُ.
په لار کې حمنه بنت جحش (رضي الله عنها) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ورغله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د ورور عبدالله بن جحش په شهادت خبره کړه او غمرازي یې ورسره وکړه، دې **انا لله و انا الیه راجعون** وویل، خپل ورور ته یې له الله تعالی نه د مغفرت سوال وکړ. بیا یې د ماما حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) د شهادت خبر ورکړ او غمشریکی یې ورسره وکړه. دې **انا لله و انا الیه راجعون** وویل او د مغفرت دعا یې ورته وکړه. بیا یې دخاوند مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) د شهادت خبر ورکړ پدې سره حمنه یو ځل په چیغو شوه په ترمو ترمو یې وژړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

(1). رواه البخاري في الادب المفرد، امام احمد في مسنده ۳/ ۴۲۴.

وفرمایل: (**إن زوج المرأة منها لبمَكان**).میړه د ښځې په وړاندې خاص مقام لري.[۲] همدا راز له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د بني دینار د یوی داسې ښځې ملاقات وشو چې میړه، ورور او پلار یې په احد کې شهیدان شوي وو. اصحابو (رضي الله عنهم) د هغوی د شهادت خبر ورکړ او د غمشریکۍ څرګندونه یې ورسره وکړه. نوموړې مؤمنې وویل: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ دوی ورته وویل: هغه په خیر او سلامت دی یا ام فلان، الحمدلله همغسې په خیر دی لکه ته یې چې غواړې! دې وویل: ما ته یې راوښیئ چې ورته وګورم! هغوی په اشارې سره رسول (صلی الله علیه وسلم) وروښود ،دې ولید او ویې ویل: (**كل مصيبة بعدك جلل** – له تا نه پرته بل هر غم او مصیبت کم دی) [۱] (ستا له غمه پرته بل غم، غم ندی).

همدا راز د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) مور په منډو منډو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته راغله، سعد بن معاذ (رضي الله عنه) چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آس قیزه یې نیولې وه عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه زما مور ده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: په خیر راغله او ورته ودرید، چې را نژدې شوه د زوی عمرو بن معاذ (رضي الله عنه) په شهادت يې غمشریکي ورسره وکړه. دې وویل: دا چې ته مې روغ ولیدې، نور غم راباندې سپک شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د احد د شهیدانو خپلوانو ته دعا وکړه او ویې فرمایل: (**يا أم سعد، أبشري وبشري أهلهم أن قتلاهم ترافقوا في الجنة جميعاً، وقد شفعوا في أهلهم جميعاً**).

[اې د سعد مورې! خوشاله اوسه او د نورو شهیدانو خپلوانو ته هم د خوشالۍ زیری ورکړه او ورته ووایه چې ټول شهیدان یو ځای په جنت کې دي او د ټولو خپلوانو په هکله یې شفاعت کړیدی.] دې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ راضي یو، څوک به لدې وروستهورباندې ژاړي؟ بیا یې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهیدانو پسمانده ګانو ته دعا وکړه! رسول

(2). ابن هشام ۲/ ۹۸

(1). نفس المصدر ۲/ ۹۹

الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**اللهم أذهب حزن قلوبهم، واجبر مصیبتهم، وأحسن الخَلفَ علی من خُلِّفُوا**).اې خدایه د دوی له زړونو نه غم وباسه، د مصیبتونو بدله یې ورکړه، او د دوی سبب ساز شې.(۲)

رسول الله (ﷺ) په مدینه کې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دریم هجري کال د شوال په اوومه د شنبې په ماښام مدینې ته ورسید، کله یې چې کورته تشریف یووړ خپله توره یې فاطمی (رضي الله عنها) ته ورکړه او ورته ویې فرمایل: (**اغسلي عن هذا دمه یا بنیة، فوالله لقد صدقني الیوم**). [لورې دا وینې ورنه ومینځه، قسم په خدای چې دا توره ډیره راسره رینښتونې او سیې وه.]

علي (رضي الله عنه) هم خپله توره ورکړه او ورته وې ویل دا هم ومینځه په خدای قسم چې ډیره رینښتونې وه راسره. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لئن کنت صدقت القتال، لقد صدق معك سهل بن حُنَیف وأبو دُجَانة**). که ته په سیې او رینښتونې توګه جنګیدلی یې، نو سهل بن حنیف او ابو دجانه هم رینښتني جنګیدلي دي.(۱)

د دواړو ډلو مړي

زیاتره روایات پدې اتفاق لري چې د مسلمانانو د شهیدانو شمیر اویا تنه ؤ چې زیاتره یې له انصارو څخه وو. د انصارو پنځه شپیته (**۶۵**) تنه په شهادت رسیدلي وو، یو څلویښت یې د خزرج قبیلې او څلور ویشت نور له اوس قبیلې څخه وو. یو یهودی هم مړ شوی ؤ او له مهاجرینو نه یوازې څلور کسان په شهادت رسیدلي وو.

د مشرکانو د مړیو په هکله ابن اسحاق وایي چې: له دوی نه دوه ویشت کسان وژل شوي وو، خو که ددې غزا په هکله د مغازي د لیکونکو او اهل السیر هغو روایتونو ته چې د جګړې په مختلفو مراحلو کې د مشرکینو د مړیو په هکله روایت شوي دقیق نظر وکړو نو دا به راته په ډاګه شي چې له مشرکینو نه دوه ویشت

(2). السیرة الحلبیة ۲/ ٤٧

(۱). ابن هشام ۲/ ۱۰۰

نــه ، بــلـکـه اوه ديرش کسه وژل شوي وو[۲]. (والله اعلم)

په مدينه کې فوق العاده حالت

مسلمانانو د يـکشنبې شپه د دريم هجري کال (د شوال مياشتې اتمه) په مدينه کې پداسې حال کې تيره کړه چې حالات فوق العاده (اِضطراري) وو، ټول تيارسۍ وو. که څه هم ډېر ستومانه وو، خو د مدينې ټولې لارې او دروازې يې څارلې، پخپل رهبر حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې خاصه پيره کوله ځکه له هرې خوا يې ويره درلوده او په زړونو کې يې شکونه او شبهې راولاړيدې.

د حمراء الاسد غزا

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه شپه ټوله د جګړې او له جګړې نه د راپيدا شويو حالاتو په هکله په فکر او سوچ کې سبا کړه لدې نه يې تشويش درلود هسې نه مشرکين دا فکر وکړي چې د جګړې په ميدان کې له برلاسۍ سره سره مو څه خاصه ګټه ونکړه، پښېمانه نه شي او له لارې نه بيرته د مدينې په لور حمله رانه وړي، نو ددې تشويش د دفع کولو پخاطر يې تصميم ونيو چې د مکې لښکر تعقيب کړي وريسې ووځي.

اهل مغازي (سيرت ليکونکي) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د احد د غزا په سبا يعنې د دريم هجري کال د شوال په اتمه د يکشنبی په ورځ اعلان وکړ چې:(**لا يخرج معنا إلا من شهد القتال**). د دښمن مقابلې ته ورځو، تيار اوسئ، او يوازې هغه کسان به راسره ځي چې د احد په غزا کې يې برخه اخيستې ده. عبدالله بن ابي ورته وويل: زه هم درسره ځم. ده ورته وفرمايل: نه، ته مه ځه. مسلمانان که څه هم ټپيان وو او زړونه يې له غمونو او ويرې ډک وو، خو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر تطبيق ته تيار شول، ويې ويل: د سر په سترګو آماده يوو. جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و

[۲]. ابـن هشام ۲/ ۱۲۲ تـر ۱۲۹. فـتـح الـبـاري ۷/ ۳۵۱. غزوة احد لمحمد احمد بـاشميل ص ۲۷۸ تـر ۲۸۰

سلم) زما دا هیله ده چې په هره جګړه کې درسره وم خو څرنګه چې پدې غزا کې پلار پدې مکلف کړی وم چې د خپلو خویندو سر پرستي او کفالت وکړم، نو کور کې پاته شوی وم، خو اوس د تلو اجازه غواړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه ورکړه، نو ورسره روان شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره روان شو او له مدینې نه اته میله لیرې په حمراء الاسد نومي ځای کې مستقر شو، په همدې ځای کې معبد بن ابي معبد الخزاعي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ملاقات ته راغی اسلام یې راوړ. او ځنې وایي چې په اسلام نه ؤ مشرف شوی، خو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خوا خوږي درلوده ځکه د بني خزاعه او بني هاشم تر مینځ د تعاون تړون شوی ؤ راغی او عرض یې وکړ: یا محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا ته او ستا اصحابو (رضي الله عنهم) ته چې کوم تکلیف رسیدلی مونږ ډیر پرې خفه یو، ډیره سخته راباندې تمامه شوې، زمونږ دا هیله ده چې الله تعالی دې عافیت په برخه لره. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړ چې لاړ شه او د ابو سفیان حوصله شکني وکړه، روحیات یې ور کمزوري کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د مشرکینو د بیرته را تاویدو او پر مدینې د حملې کوم تشویش درلود هغه رښتیا ؤ. کله چې مشرکین له مدینې نه ۲۶ میله لیرې روحاء نومي ځای کې دمه شول یو په بل یې پړه اچوله یو بل ته یې ویل: هیڅ مو ونکړل، د مسلمانانو شان او شوکت مو ورمات کړ نور مو همداسې پریښودل د هغوی مشران مو پریښودل چې بیا به خلک درته راغونډوي او مشکلات به درته راولاړوي، راځئ بیرته ورتاو شو او له ریښو نه یې راوباسو.

داسې ښکاري چې دا یوه عادي او سطحي رایه وه او هغو کسانو وړاندې کړې وه چې د دواړو ډلو د قوت او روحیاتو سیې اندازه یې نه وه لګولې. او همدا وجه وه چې یو مسوول مشر صفوان بن امیه مخالفت کوي او وایي: اې خلکو! دا کار مه کوئ، زه ویریږم که دا ځل ورتاو شئ نو هغه مسلمانان به هم ستاسې خلاف را ټول شي کوم چې د احد غزا ته نه وو راغلي، ځئ مکې ته ځئ، بری ستاسی دی، او که بیرته وروګرځیدئ نو هسې نه چې حالات ستاسې په خلاف بدل شي او د ماتې سیلۍ درباندې راتاو شي! خو د صفوان رایه ونه منل شوه ځکه زیاترو بیرته مدینې ته ستنیدل غوښتل او فیصله وشوه چې د مدینې په لور به حمله وروړي خو مخکې لدینه چې ابو سفیان خپل لښکر د مدینې په لور مرش کړي، معبد بن ابي معبد را ورسید ابو سفیان لدې نه خبر ندی چې هغه په اسلام مشرف شوی، پوښتنه یې ورنه وکړه

معبده وایه څه خبر دي راوړی؟ معبد د ابو سفیان په خلاف د عصبي او تبلیغاتي جنګ له اسلوب نه کار واخیست او ورته ویې ویل: خبر خو دا دی چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له یو زیات شمیر لښکر سره په تاسې پسې راوتلی دی، دومره کسان ورسره دي چې ما کله هم دومره زیات لښکر ندی لیدلې، ټول له ډیرې غصې درته شنه دي، هغه کسان هم ورسره راوتلي کوم چې د احد په ورځ نه وو موجود، او څه یې چې له لاسه ورکړي سخت ورباندې پښېمانه دي، تاسې ته یې زړونه دومره ډک دي چې ما یې مثال ندی لیدلی! ابو سفیان ورته وویل: خوار شې، دا څه وایې؟ معبد وویل: والله چې زما ګمان خو دا دی چې مخکې لدینه چې ته حرکت وکړې د آسانو ټنډې به ووینې او د دوی د لښکر لومړنی ګروپ به لدې غونډۍ نه راښکاره شي. ابو سفیان وویل: قسم په خدای مونږ خو وربانديې د بیا حملې فیصله کړې تر څو ریښې یې له بیخه وباسو! معبد ورته وایې: دا کار مه کوه، زه نصیحت درته کوم، زه دې خیر غواړم.

په همدې سره د مکې لښکر روحیات کمزورې شول، حوصلې یې ماتې شوې، ویرې او ډار واخیستل خیر یې پدې کې ولید چې د مکې په لور شاتګ ته ادامه و رکړي، خو ابو سفیان ددې پخاطر چې له اسلامي لښکر سره د بل ټکر مخه ونیسي او پرې نه ږدي چې نور هم د دوی لښکر تعقیب کړی د مسلمانانو په خلاف یې یوه تبلیغاتي حمله وکړه او هغه داسې چې د عبدالقیس یو کاروان مدینې ته روان ؤ او لدې ځایه تیریده ابو سفیان ورته وویل اې خلکو زما یو پیغام محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته رسوئ؟ او زه وعده در کوم کله چې مکې ته راغلئ نو ددې کار په بدل کې به د عکاظ په بازار کې دومره ممیز درکړم چې ستاسې اوښان یې وړی شي. دوی ورته وویل: هو، رسوو یې. ابو سفیان وویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ووایئ چې مونږ دده او د اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف د بیا حملې فیصله کړی او اراده لرو چې دا ځل یې ریښې له بیخه راوباسو.

دا کاروان حمراء الاسد ته ورسید چیرته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره اړولي وو، د ابو سفیان خبره یې ورته وکړه او زیاته یې کړه: مشرکین درته راټول شوي، ورنه وویریږئ، خو د دوی دې خبرې د مسلمانانو په زړونو کې د غیرت څپې راوپارولې، ایما یې نور هم پیاوړی شو ((**الَّذِينَ قَالَ لَهُمْ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَاناً وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ**

الْوَكِيلُ (۱۷۳) فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ (۱۷٤) (آل عمران: ۱۷۳-۱۷٤).

[هغه (مومنان) چې خلکو ورته وویل خلك درته راټول شویدي ورنه ووېرېږئ، (پدې سره د دوی ایمان لاپسې پیاوړی شواو وویل دوی بس دی مونږ ته الله او څومره ښه وکیل (کار جوړونکی) دی الله. نو بیرته راوګرځیدل (دا مؤمنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چې ونه رسیده دوی ته هیڅ بدي (نه زخم نه قتل نه هزیمت) او تابعان شول دوی د رضامندۍ د الله او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان رحمت) ډیر لوی دی.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته حمراء الاسد ته د یکشنبې په ورځ راغلی ؤ دوشنبه، سه شنبه او چار شنبه د شوال ۹ – ۱۰- ۱۱ یې همدلته تیره کړه او بیا د مدینې په لور ستون شو. مدینې ته له ستنیدو نه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ابو عزه الجمحي په ګوتو ورغی او دا هغه کافر ؤ چې د بدر په غزا کې اسیر شوی ؤ، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ډیر فقر او زیاتو لوڼو درلودلو (د هغوی د کفالت) پخاطر پدې شرط خوشی کړی ؤ چې بیا به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف څه نه وایي او پخپل شعر سره به خلک د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف نه تشویقوي. خو هغه خپل عهد مات کړ، غدر او خیانت یې وکړ خلک یې پخپل شعر سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته هڅول او د مقابلې لپاره یې د احد میدان ته راغی. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ونیو، نو عرض یې وکړ: اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ما وبښه پر ما احسان وکړه، او د لوڼو پخاطر مې پرېږده، هغوی بل څوک نلري، وعده درکوم چې بیا به داسې ونکړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**لا تمسح عارضیك بمكة بعدها وتقول: خدعت محمداً مرتین، لا یلدغ المؤمن من جحر مرتین**).اوس به داسې و نه شي چې بیرته مکې ته لاړ شې پخپل مخ به لاس راکاږې او وایي به: دوه ځله مې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بازي ورکړه، مؤمن له یوه غار نه دو ځله نه چیچل کیږي. بیا یې زبیر (رضي الله عنه) او یا عاصم بن ثابت (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې ويې وژني، نو هغه یې سر ورنه قلم کړ.

همدا راز د مکې له جاسوسانو په یوه جاسوس هم د اعدام حکم تطبیق شو. دا جاسوس

معاویه بن المغیره بن ابي العاص ؤ چې د عبدالملک بن مروان د مور له پلوه بابا کیده. کله چې مشرکین له احد نه ستانه شول نوموړی (معاویه) د خپل تره زوی عثمان بن عفان (رضي الله عنه) ته راغی، عثمان (رضي الله عنه) دده لپاره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه امن وغوښت، او هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې شرط امن ورکړ چې له دریو ورځو نه به زیات نه پاتې کیږي او که پاتې شو، نو وژل کیږی به. او کله چې اسلامي لښکر له مدینې نه ووت نو ده د قریشو لپاره جاسوسي پیل کړه او له دریو ورځو نه زیات پاتې شو، خو کله چې اسلام لښکر بیرته راستون شو، معاویه هڅه وکړه وتښتي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زید بن حارثه او عمار بن یاسر (رضي الله عنهما) ورپسې واستول هغوی تعقیب کړ او ویې واژه.[1]

حقیقت دا دی چې حمراء الاسد بیله او مستقله غزا نده بلکه دا د احد غزا تکمله او یوه صحنه ده.

د احد په غزا کې بری او ماتې

دا وه د احد غزا سره له ټولو تفصیلاتو او مختلفو مراحلو. محققینو ددې غزا د پای په هکله زیات بحثونه کړیدي چې آیا دا د مسلمانانو ماتې وه او که نه؟ خو پدې کې شک نشته چې د جګړې په دوهم پړاو کې مشرکان له عسکري پلوه برلاسي وو او د جنګ په ډګر دوی مسلط وو، مسلمانانو ته د سر زیات تاوان ورواښتی ؤ، بیشکه یوه ډله مسلمانان له ماتې سره مخ شوي وو، جګړه د مشرکینو په ګټه روانه وه، خوځنې داسې دلایل شته چې د هغې په اساس د مشرکینو دې برلاسی ته فتح او کامیابي نه شو ویلی.

یو دا چې د مکې لښکر ونه شوای کړی د مسلمانانو مرکز ونیسي، او د مدینې د لښکر زیات شمیر کسانو خپل مقاومت ته دوام ورکړ، د تیښتې لاره یې ونه نیوه که څه هم ګډوډي او ویره پرې ګډه شوي وه، خو په پوره میړانه یې د جګړې په ډګر کې مقابله کوله او بالاخره له خپل قیادت نه شاوخوا راټول شول، او دومره هم نه وو کمزوري شوي چې مشرکین یې تعقیب کړي او ویې ځغلوي. د مسلمانانو له لښکر نه

[1]. د احد غزا او حمراء الاسد تفصیلات مو له ابن هشام ۲/ ۶۰ – ۱۲۹ – زاد المعاد ۲/ ۹۱ – ۱۰۸ فتح الباري ۷/ ۳۴۵ – ۳۷۷. صحیح البخاري مختصر سیره الرسول (ص) ۲۴۲ – ۲۵۷. او نورو یاد شویو مصادرو نه اخیستي دي.

يو کس هم د مشرکينو په لاس اسير نه شو، همدا راز مشرکينو ته د مسلمانانو له مالونو نه هم هيڅ شی په لاس ورنه غلل. او بل دا چې که څه هم مسلمانان هملته خپل مرکز کې موجود وو، خو مشرکينو د جګړې دريم پړاو ته زړه ښه نه کړ، او نه داسې وشول چې مشرکين لکه د هغه وخت د فاتحانو په شان د جګړې په ميدان کې يوه، دوې يا درې ورځې پاتې شي او خپله فتحه ونمانځي، بلکه هغوی په ډيره بيړه په شا شول او له مسلمانانو نه مخکې يې د جګړې ميدان پريښود. او دا جرات يې هم ونه شوای کړی چې مدينې ته وورننوزي او د اوسيدونکو اولادونه يې اسيران او مالونه يې لوټ کړي دا سره لدې چې مدينه ډيره ورته لنډه هم وه او هم له سر تيرو نه خالي وه.

نو پدې اساس ويلی شو چې قريشو د جګړې په ميدان کې يوازې دا وکړای شوی چې مسلمانانو ته د سر زيات تاوان ور واړوي، خو پدې کې پاتې راغلل چې له محاصرې نه وروسته مسلمانان بالکل وځپي ټول له مينځه يوسي. ډير ځله فاتحان همداسې تاوانونه ګالي لکه دلته چې مسلمانانو وګالل، خو په هيڅصورت سيي نده چې د قريشو دا عمل فتحه، بری او نصر وبولو. بلکه د ابو سفيان په بيړه په شاتګ دا په ګوته کوي چې هغه لدينه ويره درلوده که چيرې د جګړې دريم پړاو شروع شي نو لښکر به يې له ماتې او تباهۍ سره مخ کيږي. نو ځکه يې بيړه وکړه او بيرته ستون شو او دا خبره هغه وخت لا زياته پخيږي کله چې د حمراء الاسد د غزا په هکله د ابو سفيان رايه تر نظر تيره کړو.

نو اوس ويلی شو چې دا جګړه يوه داسې جګړه وه چې فاتح يې نه درلود، دواړو طرفونو هر يو پخپله اندازه په يوه برخه کې بری تر لاسه کړ او په بل طرف کې له ماتې سره مخ شو. او هر يوه يې پداسې حال کې له جګړې نه لاس واخيست چې نه له ميدانه وتښتيد او نه يې خپل مرکز دښمن ته پريښود چې قبضه ورباندې وکړي، همدې مطلب ته قرآنکريم داسې اشاره فرمايي:

((وَلا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنْ اللَّهِ مَا لا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً)) (النساء: ١٠٤)

[او سستي (بې همتي اې! مؤمنانو) مه کوئ په طلب (تعقيب او جنګ) د قوم د کفارو کې، که يئ تاسې چې دردمن کيږئ، نو بيشکه دوی (هم) دردمن کيږي همغسې چې تاسې دردمن کيږي! او هيله (اميد) لرئ تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوی (کفار) اميد (يې) او الله عليم او حکيم دی.]

دلته قرآنکريم دواړه ډلې په درد کې سره تشبيه کړيدي، ورته يې بللې او ددې

مطلب دا دی چې د دواړو حالت او موقف يو و او دواړه پداسې حال کې له جګړې نه په شا شول چې يو يې هم فاتح او غالب نه ؤ.

قرآنکريم ددې غزا په هکله فرمايي:

بيا د قرانکريم آيتونه رانازل شول او ددې غزا په مهمو مراحلو يې رڼا واچوله، يوه يوه يې وڅيړله، تبصرې يې ورباندې وکړې. او هغه اسباب يې په ګوته کړل کوم چې ددې زيات تاوان سبب شوي وو، او پداسې حساسو او خطرناکو حالاتو کې يې د مسلمانانوځنې کمزورئ په ګوته کړې، د خپل مسووليت د ادا په هکله يې د دوی غفلت او کوتاهي څرګنده کړه او د هغو لوړو اهدافو د تحقق په لار کې يې د دوی سستي په ګوته کړه د کوم لپاره چې دا وسط امت جوړ شويدی.

همدا راز قرآنکريم د منافقينو د دريځ او موقف په هکله هم خبرې وکړې، له هغوی نه يې پردې اوچتې کړې ټولو ته يې وروپيژندل، له الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د دوی دښمني څرګنده کړه، او ددې تر څنګ يې د ځينو کمزوريو مسلمانانو په زړونو کې موجود هغه شکوک او شبهات هم ليرې . کړل چې منافقانو او يهودانو ورته پيدا کړي وو.

او هغه اهداف او حکمتونه يې په ګوته کړل کوم چې لدې غزا نه په لاس راځي. د احد د غزا په هکله د آل عمران سورت شپيته (۶۰) آيتونه نازل شول چې پيل يې د جګړې د لومړني پړاو په هکله دی او فرمايي: ((**وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ**)) (آل عمران: ۱۲۱)

[او (ياد کړه اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تيارول دې مؤمنانو ته (په احد کې) ځايونه له پاره د جنګ او الله ا و ريـد ونـکی **عليم دی.**]

او په پای کې د جګړې نتايجو اوحکمتونو ته اشاره کوي فرمايي: ((**مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنْ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ**)) (آل عمران: ۱۷۹)

[نه دی الله چې پرېږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې يئ تاسې (اې خلکو!) پر هغه تر څو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه ځينی او نه دی الله چې خبر کاندي تاسې په غيب باندې (چې د منافقانو تميز دی له مخلصانو څخه)، لکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې)، نو ايمان ولرئ تاسې اې مؤمنانو! پر الله او پر رسولانو د الله، او په ايمان قايم پاتې اوسئ! او پرهيز ګاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسې ته اجر ډېر لوی.]

ددې غزا ګټې او حکمتونه

ابن قيم پدې هکله مفصل بحث کړيدی.[1] ابن حجر وايي: علماء وايي: د احد په غزا او مسلمانانو ته اوښتي تاوان کې ډيرې ګټې او الهي لوی حکمتونه وو چې ځنې يې عبارت دي له: مسلمانانو ته د معصيت او نافرمانۍ د جزا او نتيجې ښوول، هغوی د منهياتو د ارتکاب په ضرر پوهول. او هغه هم هلته چې غشو ويشتونکو خپل هغه سنګر پرېښود چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د نه پرېښودلو امر ورته کړی و؛ خو کله چې دوی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له امر نه سر غړونه کوي او هغه څه کوي چې ورنه منع شويدي، نو جزا يې هم دا ده چې ټولو وليده.

ددې غزا بل حکمت دا دی چې د رسولانو د اسې وي چې وخت نا وخت له مختلفو ابتلا آتو او ازميښتونو سره مخامخ کيږي، خو پای بيا د همدوی وي. او که دا ازميښتونه نه وای او دوی تل فاتح او غالب وای، نو د مسلمانانو په مينځ کې به داسې کسانو هم ځای نيولی وای چې اصلاً به يې ايمان نه درلود. او که دا امتحان نه وای نو رښتوني به له دروغجنو نه څنګه بيليدل او څرنګه به پيژندل کيدل؟ او که هميشه ناکام او مات وای، نو بيا خو د نبوت اهداف او مقاصد نه ترسره کيدل. نو د الهي حکمت تقاضا هم همدا وه چې کله ماتې او کله بری وي تر څو دروغجن له رښتوني نه بيل شي، ځکه تر دې وخته منافقان پټ وو چا نه پيژندل خو کله چې دا پيښه وشوه نو منافقانو له خپلو مخونو نه پردې پورته کړې، په ژبه او عمل سره يې د خپل نفاق اعلان وکړ. او مسلمانان پوه شول چې په کور کې د ننه هم دښمنان لري نور د لستوڼي دې مارانو ته متوجه شول او لازم اقدامات يې وکړل.

بل حکمت يې دا دی چې په ځنې ځايونو کې د برې او فتحې ځنډيدل د انساني نفس

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۹۹ – ۱۰۸

غرور وژني د کبر ملا ماتوي او په انسان کې خاکساري او تواضع پيدا کوي. او کله چې مسلمانان له دې امتحان سره مخامخ شول نو د صبر لمن يې ونيوه خو منافقانو چيغې ګډې کړې او په واويلا شول.

بل حکمت يې دا دی چې الله تعالی خپلو مؤمنو بندګانو ته د خپل کرامت په کور (جنت) کې داسې درجې او مقامات تيار کړيدي چې په عمل سره هلته رسيدل ممکن ندي، نو پدې خاطر هغوی له داسې ازميښتونو او مصيبتونو سره مخ کوي تر څو همغه اوچتې درجې يې په برخه شي. او بل دا چې شهادت د اولياؤ له ټولو نه لوړه درجه ده، نو الله تعالی دا مرتبه د دوی په برخه کړه. او همدا راز الله تعالی غوښتل خپل دښمنان په هلاکت ورسوي، نو د دوی د هلاکت اسباب لکه کفر، سرکشي، طغيان او مسلمانانو ته ضرر رسول يې هم ورته برابر کړل او په همدې سره يې د مسلمانانو ګناوې وبښلې اوکافران يې هلاک او برباد کړل.[۱]

[1]. فتح الباري ۷/ ۳۴۷

لــه احـد نــه وروسـتـه نـظـامـي عـمـلـيـات

د احد غميزې د مسلمانانو لپاره منفي اغيزې درلودې. د هغوى شهرت ته يې زيان ورساوه، زور يې مات شو، د خلکو په زړونو کې يې هيبت او شوکت کم شو، له ډيرو داخلي او بهرنيو مشکلاتو سره لاس او ګريوان شول. مدينه منوره له هر لوري تر تهديد او خطر لاندې راغله، يهودانو، منافقانو او اعرابو (بدويانو – صحرايانو) خپله دښمني په ډاګه کړه. هرې يوې ډلې زيار يوست مسلمانانو ته زيان ورسوي او ختم يې کړي، بالکل يې له مينځه يوسي او له جرړو يې وباسي.
ددې غزا لا دوى مياشتې نه وې پوره شوې چې بنو اسد پر مدينه باندې د حملې تيارې ونيوله. او د څلورم هجري کال د صفر په مياشت کې عضل او قاره قبيلو د مسلمانانو په خلاف توطئه جوړه کړه، لس کسه اصحاب (رضي الله عنهم) يې په شهادت ورسول.
او په همدې مياشت کې د بنو عامر قبيلې پداسې يوې توطئې لاس پورې کړ چې پوره اويا کسه اصحاب (رضي الله عنهم) پکې شهيدان شول او دا پيښه د بئر معونه په نامه شهرت لري. د يهودانو بنو نضير قبيلې هم خپله دښمني په ډاګه کړه او دڅلورم هجري کال د ربيع الاول په مياشت کې يې يوه لويه توطئه جوړه کړه، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د په شهادت رسولو کوښښ يې وکړ. بنو غطفان هم جرات وکړ او د څلورم هجري کال په جمادي الاولى کې يې پر مدينه منوره د حملې پلان جوړکړ.
څرنګه چې د احد په غزا کې مسلمانانو ته تاوان اوښتى او زور يې ختلى وؤ نو له همدې امله تر يوه وخته له خطراتو او تهديدونو سره مخ وو، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل حکمت او تدبر سره د پيښو مخه بدله کړه د مسلمانانو شان شوکت، هيبت او عظمت يې بيرته را ژوندى کړ.او پدې لار کې يې لومړنى ګام د حمراء الاسد په لور حرکت او د مشرکينو ځغلول وؤ پدې مدبرانه عمل سره يې د خپل لښکر شهرت او عظمت ژوندى وساته، شان او هيبت يې اعاده او خوندي کړ، يهودان او منافقان يې وويرول. وروسته يې پداسې عملياتو لاس پورې کړ چې نه يوازې د مسلمانانو تير عظمت يې را ژوندى کړ بلکه د هغوى شان و شوکت يې نور هم پسې اوچت کړ، په راتلونکو صفحاتوکې به ددې عملياتو تفصيلات سره ولولو.

۱- د ابـي سلمـه سریـه

د احد له غزا نه وروسته تر ټولو لومړی بنو اسد بن خزیمه د مسلمانانو په خلاف راپورته شول. د مدینې منورې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې د خویلد زامن طلحه او سلمه له خپل قوم او نورو پیروانو سره راپورته شوي او بني اسد بن خزیمه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف جګړې ته رابولي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فوراً یو ګروپ چې شمیره یې یو سل او پنځوس انصار او مهاجرین جنګیالان وو د مقابلې لپاره ورواستاوه. ابو سلمه یې ددې ګروپ امیر وټاکه .بیرغ یې ورته وتاړه. او مخکې لدینه چې بنو اسد بن خزیمه په اقدام لاس پورې کړي ابو سلمه (رضي الله عنه) وربانديې حمله وکړه، کفـا ر دومره وارخطا شول چې تیت او پرک شول، یوې خوا بـلې خوا ته وتښتیدل. مسلمانانو ته ډیر اوښان او پسونه په لاس ورغلل او سالمین غانمین، جوړ، روغ او له غنیمتونو سره یو ځای مدینې ته ستانه شول او خبره جګړې ته ونه رسیده.

دا سریه د څلورم هجري کال د محرم په لومړۍ نیټه واقع شوې، او له بیرته راستنیدو وروسته د ابو سلمه (رضي الله عنه) هغه زخم چې په احد کې خوړلې ؤ وبلید په بد واوښت او لږه موده وروسته وفات شو.[1]

۲- د عبدالله بن انیس (رضي الله عنه) سریه

د څلورم هجري کال د محرم په پنځمه د مدینې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې خالد بن سفیان الهذلي له مسلمانانو سره د جګړې پخاطر تیاري نیسي خلک راټولوي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عبدالله بن انیس (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې لاړ شي او هغه له مینځه یوسي.

عبدالله بن انیس (رضي الله عنه) اتلس ورځې له مدینې نه غائب ؤ او د هفتې په ورځ چې د محرم میاشتې اوه ورځې پاتې وې بیرته مدینې ته پداسې حال کې راستون شو چې د خالد سر یې له ځان سره راوړی ؤ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مخکې یې کیښود.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دی وخت کې ده ته یوه لکړه ورکړه او ورته ویې فرمایل: (**هذه آیة بیني وبینك یوم القیامة**).دا به د قیامت په ورځ زما او

---

[1]. زاد المعاد ۱۰۸/۲

ستا تر مینځ نښه وي. او کله چې د عبدالله بن انیس (رضي الله عنه) ځنکدن شو وصیت یې وکړ چې هغه لکړه یې په کفن کې ورسره کېښودله شي.[1]

۳- د رجیع حادثه

د همدې څلورم هجري کال د صفر په میاشت کې د عضل او قاره قبیلو څو کسان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راغلل او عرض یې وکړ چې د دوی ځنې کسان په اسلام مشرف شوي کـه څوک ورسره واستوي تر څو د دین ښوونه ورته وکړي او قرآنکریم ورزده کړي! نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابن اسحاق په روایت شپږ کسان او د بخاري په روایت لس کسان ورسره واستول او د ابن اسحاق د یوه روایت په اساس یې مرثد بن ابي مرثد الغنوي مشر ورته وټاکه. او د بخاري او ابن اسحاق د بل روایت له مخې ددې ډلې مشر عاصم بن ثابت د عاصم بن عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) نیکه وُ. اصحاب (رضي الله عنهم) ورسره روان شول او کله چې د رابغ او جدې تر مینځ د هذیل قبیلې رجیع نومې چینې ته ورسیدل، د عضل او قاره قبیلو نوموړو کسانو د هذیل قبیلې بنو لحیان څانګه ورباندې را وپاروله، تقریباً سل کسه غشي ویشتونکی ورپسې راووتل د هغوی پل یې پسې واخیست او بالاخره ور ورسیدل محاصره یې کړل. نوموړي اصحاب (رضي الله عنهم) یوې غونډۍ ته ختلي وو، مشرکینو ورته وویل: زمونږ له پلوه د تاسې لپاره عهد او پیمان دی که راکوز شوئ، نو نه مو وژنو! عاصم (رضي الله عنه) له راکوزیدو نه انکار وکړ او له خپلو ملګریو سره یې د مشرکینو په خلاف جګړه پیل کړه اوه کسان یې د مشرکینو په غشو په شهادت ورسیدل او یوازې درې تنه حضرت خبیب، زید بن دثنه او یو بل صحابي (رضي الله عنهم) ژوندي پاتې شول. مشرکینو یو ځل بیا د تړون او عهد یادونه ورته وکړه، نو دوی درې واړه ورته راکوز شول، خو کفارو خپل عهدمات کړ غدر یې وکړ او درې واړه یې د خپلو لیندیو په تارونو وتړل.

پدې وخت کې هغه دریم صحابي (رضي الله عنه) وویل: دا د دوی لومړنی غدر دی، نو له دوی سره له تګ نه یې انکار وکړ، هغوی کش کړ او کوښښ یې وکړ له ځان سره یې بوزي، خو ورسره لاړ نه شو نو بیا یې په شهادت ورساوه. خبیب او زید (رضي الله عنهما) یې له ځان سره بوتلل او په مکه کې یې خرڅ کړل. دوی دواړو د بدر په غزا کې د مشرکینو مشران وژلي وو. خبیب (رضي الله عنه) څه وخت په مکه کې بندي پاتې شو

---

[1]. نفس المصدر ۲/ ۱۰۹ ابن هشام ۲/ ۶۱۹- ۶۲۰

بالاخره يې مشرکينو د وژلو فيصله وکړه او له حرم نه يې تنعيم ته بوته. او کله يې چې په دار خيژاوه نو خبيب (رضي الله عنه) ورته وويل: لږ مې پرېږدئ چې دوه رکعته لمونځ وکړم. مشرکينو پرېښوده، دوه رکعته لمونځ يې وکړ او کله يې چې سلام وګرزاوه ويې ويل: که تاسو دا نه ويلئ چې له مرګ نه ډارېږي، نو لمونځ به مې اوږداوه، بيا يې دعا وکړه او ويې ويل اې خدايه! ته دوی يو يو له منځه يوسې، يو، يو يې کړې بيا ټول هلاک کړې، يوه ته هم نجات ورنکړې. او ورپسې يې دا شعرونه وويل:

لقد اجمع الاحزاب حولي و البوا قبائلهم واستجمعوا کل مجمع

خلک ډلې ډلې رانه تاو دي او خپلې قبيلې يې راباندې را ټولې کړيدي او ټولې ډلې يې راجمع کړيدي.

و قد قربوا ابناء هم و نساء هم و قربت من جذع طويل ممنع

خپل اولادونه او ښځې يې هم راوستلې دي او زه د خرما يوې اوږدې او مضبوطې تنې ته نژدې کړی شوی يم.

الی الله اشکو غربتي بعد کربتي و ما جمع الاحزاب لي عند مضجعي

د خپلې بې کسۍ بې وطنۍ او غم، او د خپلې قتل ګاه شا و خوا ته ددې ډلو د راغونډېدو نه الله ته فرياد کوم.

فذا العرش صبرني علی مايراد بي فقد بضعوا لحمي و قد بوْس مطعمي

اې د عرش مالکه! دښمن چې زما په خلاف کومه اراده لري په هغه باندې صبر راکړه، دوی خو زه بوټی بوټی کړی يم او خوراک مې يې خراب کړيدی.

و قد خيروني الکفر و الموت دونه فقد ذرفت عيناي من غير مدمع

هغوی د کفر او مرګ تر منځ اختيار را کړئ خو مرګ له کفر نه ډېر راته آسانه دی، سترګې مې له اوښکو پرته ډکې ډکې کيږي.

ولست ابالي حين اقتل مسلما علی اي شق کان في الله مضجعي

دا چې مسلمان ومرم نو پروا مې نشته چې د الله په لار کې په کومه ډډه ووژل شوم.

وذلك في ذات الاله و ان يشاء يبارك على اوصال شلو ممزع

دا د الله لپاره دي او که د هغه اراده وشوه نو په بوټي بوټي او ټوټه ټوټه اندامونو کې به هم برکت واچوي.

پدې مهال ابو سفيان ورته وويل: آيا پدې خوښيږې چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دلته له مونږ سره وي مونږ يې غاړه ووهو او ته پخپل کور کې وې؟ خبيب (رضي الله عنه) وويل: نه قسم په خدای پدې هم نه يم خوښ چې زه دې پخپل کور کې وم او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې هلته وي چيرته چې تشريف لري او يو اغيزی دې تکليف ور ورسوي. بيا مشرکانو په دار و خيژاوه او چاته يې وظيفه ورکړه چې په جسد يې همدلته پيره وکړي. خو عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) د شپې له خوا په يوه چل د هغه مبارک جسد لدې ځای نه اوچت کړ او خاورو ته يې وسپاره.

خبيب (رضي الله عنه) د عقبه بن الحارث په لاس شهيد کړی شو ځکه د بدر په غزا کې خبيب (رضي الله عنه) د نوموړي پلار حارث وژلی ؤ.

په صحيح بخاري کې روايت دی چې خبيب (رضي الله عنه) لومړنی شخص دی چې دمرګ په وخت کې يې د دوه رکعته لمانځه طريفه پريښې ده. او کله چې خبيب (رضي الله عنه) له مشرکينو سره اسير ؤ نو پداسې حال کې ليدل شوی چې د انګورو وږی يې په لاس او انګور ورنه خوري او دا پداسې وخت او موسم کې چې په مکه کې حتی خرما هم نه موندل کيده انګور خو لا پريږده.

او زيد بن الدثنه (رضي الله عنه) صفوان بن اميه واخيست او د خپل پلار په بدل کې يې په شهادت ورساوه.

همدا راز قريشو څه کسان واستول تر څو د عاصم (رضي الله عنه) د بدن کومه داسې ټوټه راوړي چې دوی يې وربانديِ وپيژني چې همدا هغه عاصم دی کوم چې د بدر په ورځ يې د مشرکانو يو لوی او مهم مشر په هلاکت رسولی ؤ. خو الله تعالی د هغه په جسد يو سيل غومبسې مقرري کړې او مشرکين يې پرې نه ښودل جسد ته يې لاس ورووړي. حضرت عاصم (رضي الله عنه) له الله تعالی سره دا عهد کړی ؤ چې نه به کوم مشرک هغه ته لاس وروړي او نه به دی پخپله مشرک ته لاس ورنژدې کوي. او کله چې دا خبر عمر (رضي الله عنه) ته ورسيده نو ويل به يې: الله تعالی خپل مؤمن بنده پس له

مرګه همداسې ساتي لکه څنګه یې چې په ژوندون ساتنه کوي.[1]

۴- د بئر معونة غميزه

په همدې میاشت کې د الرجیع له غمیزې نه وروسته یوه بله لویه او ډیره دردناکه غمیزه وشوه چې د بئرمعونه په غمیزې سره شهرت لري.

ددې پېښې لنډه کیسه څه داسې ده: ابو براء عامر بن مالک چې په نیزه باز سره مشهور ؤ په مدینه منوره کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغی. رسول الله (ص اسلام ته راوباله، خو نوموړی نه په اسلام مشرف شو او نه یې بالکل رد کړ، عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که څو تنه اصحاب (رضي الله عنهم) د اهل نجد د دعوت لپاره واستوې کیدای شي هغوی دعوت ومني او ستا دین قبول کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إني أخاف عليهم أهل نجد**).زه پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ویریږم هسې نه د نجد خلک څه زیان ور ورسوي. ابو براء وویل: زه یې ملاتړ کوم، زه پناه ورکوم، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابن اسحاق په روایت (۴۰) او د بخاري په روایت (۷۰) کسان د بني ساعده قبیلې د منذر بن عمرو په مشرۍ چې په المعتق لیموت (مرګ ته آزاد کړی شوي) باندې یې شهرت درلود واستول.

نوموړي اصحاب (رضي الله عنهم) له غوره، مخورو او له ټولو نه په قرآنکریم پوهو کسانو څخه وو. دوی (رضي الله عنهم) چې ورسره روان شول، نو د ورځې به یې خس او لرګي راټولول خرڅول به یې او اصحاب صفه ته به یې غله وربانديې اخیسته، قرآنکریم به یې تلاوت او تدریس کاوه او د شپې به یې د الله تعالی عبادت کاوه. پدې ترتیب سره د بئر معونه منطقې ته ورسیدل، معونه د یوه کوهي نوم ؤ چې د بني عامر او حره بني سلیم (د بني سلیم د ډاګ) تر مینځ پرتې ځمکه کې واقع ؤ. دوی همدلته واړول بیا یې دام سلیم ورور حرام بن ملحان ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورکړ چې د خدای دښمن عامر بن الطفیل ته یې ورسوي. هغه چې کله خط وروړ،کافر عامر خط ته هیڅ ونه کتل ویې نه لوست او یوه کس ته یې اشاره

[1]. ابن هشام ۲/ ۱۶۹ – ۱۷۹ زاد المعاد ۲/ ۱۰۹ صحیح البخاري ۲/ ۵۶۸- ۵۷۰، ۵۸۵

وکړه هغه د شا له خوا د نیزې وار پرې وکړ نیزه ترې ووته، وینې ورنه روانې شوې حرام چیغه کړه الله اکبر، د کعبې په رب قسم چې بریالی شوم.

وروسته سمدلاسه د الله تعالی دښمن (عامر) په نورو اصحابو (رضي الله عنهم) باندې د حملې پخاطر خپله قبیله راوپاروله، خو هغوی د ابو براء د پناه ورکولو د احترام پخاطر د عامر خبره ونه منله. د خدای دښمن بني سلیم ته ورغی او د پاتې اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف یې د حملې غوښتنه ورنه وکړه. د بني سلیم دریو کورنیو عصیه، رعل او ذکوان دا غوښتنه ومنله راغلل او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) یې محاصره کړل. جګړه ونښته اصحاب (رضي الله عنهم) تر هغې پورې وجنګیدل تر څو ټول په شهادت ورسیدل یوازې کعب بن زید بن النجار ژوندی پاتې ؤ چې زخمي د شهیدانو په مینځ کې پروت ؤ او بیا د خندق په غزا کې په شهادت ورسید.

هلته عمرو بن امیه الضمري او منذر بن عقبه بن عامر اوښان پوول وېې لیدل چې د پیښې په ځای مرغان ګرزي، راغلل او ویې لیدل چې جګړه روانه ده. منذر (رضي الله عنه) په جګړه ورګډ شو او له خپلو ملګرو (رضي الله عنهم) سره یو ځای په شهادت ورسید، خو عمرو بن امیه الضمری (رضي الله عنه) د مشرکینو په لاس اسیر شو خو کله یې چې ورته وویل زه له مضر قبیلې نه یم، نو عامر یې د تندې څه ویښتان پرې کړل او د خپلې مور له طرفه یې چې د یوه غلام آزادول ورباندې نذر ؤ، آزاد کړ. بیا عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او دا درد ونکی یعنې د اویا غوره کسانو د شهادت خبر یې ورته واوراوه. دغې غمیزې د احد غم را تازه کاوه، خو په دومره فرق سره چې په احد کې مخامخ جګړه وه مسلمانان د جګړې په ډګر کې شهیدان شوي وو او دلته په غدر او خیانت سره په شهادت رسیدلي وو.

کله چې عمرو بن امیه الضمري (رضي الله عنه) مدینې ته روان ؤ او د قناه وادي په سر کې قرقره نومي ځای ته ورسید تر یوې ونې لاندې یې دمه وکړه. دلته د بني کلاب قبیلې دوه کسان هم راغلل او تر همدې ونې لاندې ویده شول. عمرو (رضي الله عنه) په دې نیت چې د خپلو ملګرو انتقام واخلي دواړه په خوب ویده ووژل، خو حقیقت دا ؤ چې لدې دواړو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیمان او عهد موجود ؤ چې عمرو (رضي الله عنه) نه ؤ پرې خبر. کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید کیسه یې ورته وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لقد قتلت قتیلین لأدِیَنَّهما**).تا دوه داسې کسان وژلي

چې زه به يې حتماً ديت ورکوم، او شروع يې وکړه د دوی دواړو ديت يې له مسلمانانو او د دوی له حليفانو يهودانو نه راټولاوه. [1] او همدا پېښه بيا د بني نضير د غزا سبب شوه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې غمجنه پېښه او د رجيع په غميزه ډېر زيات غمجن شو، دواړه په څو ورځو کې پېښې شوې[2].

په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) غم او درد دومره غالب شو چې په خائنو او غدارو خلکو پسې يې ښيرې شروع کړې[3].

بخاري روايت کوي چې انس (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هغو کسانو پسې چې دده اصحاب (رضي الله عنهم) يې په بئر معونه کې په شهادت رسولي وو، پوره ديرش ورځې ښيرې کولې، د سهار په لمانځه کې به يې ورته بد دعايي کوله. رعل، ذکوان ، عصيه او لحيان ته به يې ښيرې کولې فرمايل به يې:

(عُصَيَة عَصَتْ الله ورسوله)، فأنزل الله تعالى على نبيه قرآناً قرأناه حتى نسخ بعد: (بلغوا عنا قومنا أنا لقينا ربنا فرضي عنا ورضينا عنه) فترك رسول الله صلى الله عليه وسلم قُنُوتَه .

[عصيه د الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له امر نه عصيان او سرکشي وکړه، تر څو الله تعالی پدې هکله په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې آيتونه رانازل کړل چې مونږ لوستل او وروسته منسوخ شول او دا آيتونه داسې وو: "زمونږ له خوا زمونږ قوم ته خبر ورکړئ چې مونږ له خپل رب سره ملاقي شوو هغه له مونږ نه او مونږ له ده نه راضي يوو". لدې نه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا قنوت پرېښود].[4]

(1). ابن هشام ۲/ ۱۸۳- ۱۸۸ زاد المعاد ۲/ ۱۰۹- ۱۱۹، صحيح البخاري ۲/ ۵۶۴ - ۵۸۶

(2). واقدی وايي چې د دواړو پېښو خبر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته په يوه شپه کې ورسيد.

[3]. ابن سعد له انس نه روايت کړی وايي: رسول (ص) مې نه دی ليدلی چې د بئر معونة اصحابو له غم نه په بل چا زيات غمجن شوی وي، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۲٦۰ وګوره.

(4). بخاري ۲/ ۵۸۶ - ۵۸۸

۵- د بني نضير غزا

مخکې مو وويل چې د يهودانو په زړونو کې له اسلام او مسلمانانو سره د دښمنۍ اور لمبې وهلې، خو څرنګه چې هغوی د میدان میړونه نه وو، نو تل يې له غدر، چل، فريب او دسيسو نه کار اخيست. کينې او دښمنۍ يې زړونه سيځل، ډول ډول فتنې او توطيې يې په کار اچولې. او د مخامخ جګړې په ځای يې مسلمانانو ته د چل او فريب له لارې تکليفونه رسول. او سره لدې چې له مسلمانانو سره يې پيمان او عهد هم درلود خو بيا يې هم د دوی په لار کې راز راز مشکلات راولاړول. لکن د بني قينقاع له غزا او د کعب بن اشرف له ترور نه وروسته غلي شول، وويريدل، او څه نا څه آرام شول.

د احد له غزا نه وروسته يو ځل بيا زړور شول، وخوځيدل، دښمنۍ او کينې يې راپورته شوې. د مسلمانانو په خلاف يې له منافقانو او د مکې له مشرکانو سره پټې اړيکې جوړې کړې او د اسلام په ضد يې خپله دښمني يو ځل بيا را څرګنده کړه.[1]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا کړه ليدل، خو بيا يې هم له صبر او زغم نه کار اخيست. مګر د رجيع او بئر معونه له پيښو نه وروسته يهودان نور هم سپين سترګي شول او ان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه يې جوړه کړه. د دې تفصيل داسې دی: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له څو تنو اصحابو (رضي الله عنهم) سره د بني نضير مېنې ته ورغی تر څو هغوی د کلاب قبيلې د هغو دوو کسانو په ديت کې له معاهدې سره سم مرسته وکړي کوم چې عمرو بن اميه الضمري وژلي وو. يهودانو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: سيي ده يا ابا القاسم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دلته تشريف کيږده تر څو ستا غوښتنه پوره کړو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د يوه ديوال خوا ته د دوی د وعدې په انتظار ناست ؤ، ابوبکر، عمر، علي او نور اصحاب (رضي الله عنهم) هم ورسره موجود وو.

يهودان سره ګوښه شول، شيطان تير ايستل او د هغې بدبختۍ خوا ته يې وبلل چې ورته ليکل شوې وه د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه يې جوړه کړه، يو بل ته يې وويل څوک به دا د ژرندې پل اوچت کړي چې د رسول الله

---

[1]. ابو داود باب خبر النضير ۳/ ۱۱۶ – ۱۱۷. عون المعبود شرح سنن ابي داود.

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سر یې ور واچوي او له مینځه یې یوسي؟ خدای وهلي او بدبخت عمرو بن جحاش وویل دا کار زه کوم. پدې وخت کې سلام بن مشکم ورته وویل: ګورئ دا کار مه کوئ قسم په خدای چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې توطئې خبر ورکول کیږي، او دا خو د هغه تړون مخالفت هم دی کوم چې مونږ ورسره امضاء کړیدی. خو نورو یهودانو دې خبرې ته غوږ ونه نیو او د خپلې توطئې عملي کول یې پیل کړل.

په همدې شیبو کې رب العالمین جبریل امین (علیه السلام) ته امر وکړ چې ورشه او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یهودانو له توطئی نه خبر کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فوراً له خپل ځایه پاڅید او د مدینې په لور روان شو. اصحاب (رضي الله عنهم) وروسته ورغلل او عرض یې وکړ، تا تشریف راوړ مونږ پوه نه شوو! ده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یهودانو له توطئی نه خبر کړل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته له رسیدو سره سم محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې بني نضیر ته ورشه او ورته ووایه: **(اخرجوا من المدينة ولا تساكنوني بها، وقد أجلتكم عشراً، فمن وجدت بعد ذلك بها ضربت عنقه)**. له مدینې نه ووزئ، نور دلته د اوسیدو حق نلرئ، لس ورځې مهلت درکوم، لدې نه اخوا که هر څوک په ګوتو راغلل سر یې قلموم. یهودان مجبور شول د وتو تیاري یې پیل کړه خو د منافقانو مشر عبدالله بن ابي خبر ورکړ چې مه وزئ، همدلته پاتې شئ مقاومت وکړئ، زه دوه زره کسان درلیږم چې له تاسې سره یو ځای ستاسی په کلا ګانو کې، تر مرګه درنه دفاع وکړي. قرآنکریم دې مطلب ته اشاره کوي فرمايي:

((لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَداً أَبَداً وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ)) (الحشر: ۱۱)

[که خامخا وایستل شئ تاسې (له مدینې څخه) نو خامخا وبه وځو مونږ مونږ هرو مرو له تاسې سره او نه به منو مونږ (په ضرر د تاسې کې) د هیڅا هیڅکله او که چیرې جنګ شروع کړ شي له تاسې سره نو خامخا مدد به وکړو مونږ هرو مرو له تاسې سره.]

منافق دا هم ورته وویل: لدې نه علاوه ستاسې حلیفان غطفان اوقریظه به هم ستاسې مرسته کوي. په همدې سره یهودانو زړه پیدا کړ، د مقاومت او مقابلې نیت یې وکړ. مشر یې حیي بن اخطب د منافقانو د مشر خبره ومنله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې داسې ځواب ولیږه: مونږ له خپل وطنه نه وځو څه چې کوې

لاس دې آزاد!

ښکاره خبره ده چې دا حالت د مسلمانانو لپاره زيات خطرناک ؤ، پداسې حساسو شيبو کې له دښمن سره مقابله آسانه نه وه. هلته ټول مشرکين عرب د دوی په خلاف را پاڅيدلي وو د دوی له هيئتونو او پلاويو سره يې لوی ظلم او غدر کړی و، برسيره پر دې د بنو نضير يهودان خپله هم د زور او ځواک خاوندان وو تسليميدل يې ممکن نه بريښيدل، نو له هغوی سره جګړه ډېر خطرناکه او له بدو عواقبو نه خالي نه وه. خو د رجيع او بئر معونه غميزې مسلمانان ډېر حساس کړي وو د غدارانو په خلاف يې په زړونو کې د انتقام او غچ لمبی بلې وې، نو ځکه يې فيصله وکړه چې له دې غدارانو سره به چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه يې جوړه کړې وه، مقابله او جګړه کوي نتيجې يې که هر څه وي.

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د يهودانو د مشر حيي بن اخطب ځواب ورسيد، الله اکبر يې وويل اصحابو (رضي الله عنهم) هم د تکبير ناره وکړه او د مقابلې لپاره راپورته شول. عبد الله بن ام مکتوم يې په مدينه کې خپل قائم مقام وټاکه او خپله د بنو نضير په لور روان شو. علي (رضي الله عنه) بيرغ وړه او پدې ترتيب سره يې يهودان پخپلو کورونو کې محاصره کړل، هغوی خپلو کلا ګانو ته ننوتل او له هغه ځای نه يې مسلمانان په تيرو او غشو ويشتل. د خرما ونې او نور باغونه هم د دوی په ګټه وو او جنګي استفاده يې ورنه کوله، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ونو او باغونو د پرې کولو او سيځلو امر صادر کړ، حسان (رضي الله عنه) دا مطلب داسې بيانوي:

و هان علی سراة بني لوْئ حريق بالبويرة مستطير

د بني لويي د سردارانو لپاره دا آسانه خبره وه چې په بويره کې د اور لمبې ګډې شي.

بويره د بنو نضير د خرما د باغونو نوم ؤ، الله تعالی پدې هکله فرمايي:

((**مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّه**)) (الحشر: ٥)

[هغه چې پرې کوئ تاسې له تنو د ونو د (کم اصلو) خرماوو څخه يا يې پريږدئ هغه ولاړې په بيخونو خپلو باندې نو دغه (ټول) په اذن (حکم) د الله سره دی.]

په هر حال کله چې بنو نضير محاصره شول نو بنو قريظه يې مرستې ته رانغلل، عبدالله بن ابي او بنو غطفان هم نامردي ورسره وکړه د هيچا خير ور ونه رسيد، هيڅوک يې دفاع ته راپورته نه شول. او همدا وجه ده چې الله تعالی د دوی دا کيسه لدې حالت سره تشبيه کړيده او فرمايي: ((**كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي**

بَرِيءٌ مِنْكَ)). (الحشر: ١٦)

[(مثال د منافقانو په مخالفت د وعدې کې) لکه مثل (کيسه) د شيطان داسې ده کله چې وايي انسان ته چې کافر شه نو کله چې (انسان) کافر شي وايي (شيطان) زه بيزار جلا (جدا) يم له تا څخه.]

محاصره يوازې شپږ شپې او په بل روايت (١٥) ورځې اوږده شوه، الله تعالی د يهودانو په زړونو کې ويره واچوله، حوصلې يې تنګې او ارادې يې ماتې شوې د سلامې کيدو او وسلې کيښودو فيصله يې وکړه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې احوال وليږه: مونږ له مدينې څخه وځو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا غوښتنه ومنله او موافقه يې وکړه چې دوی کولې شي له خپلو اولادونو سره له مدينې نه په امن ووزي او کولی شي له وسلې پرته نور دومره سامان او کالي چې په اوښانو يې وړئ شي له ځان سره يوسي.

يهودان تسليم شول وسلې يې کيښودې او پدې شرايطو سره له مدينې نه وتل او خپل کورونه يې پخپله ړنګول. ورونه، کړکۍ حتی څنګ درۍ ، دستک او تيرونه يې هم له ځان سره وړل، ماشومان او ښځې ټول يې له ځان سره بوتلل د شپږ سوه اوښانو يوه قافله ورنه جوړه شوه او له مدينې نه په کډه شول.ځنې مشران يې لکه حيي بن اخطب او سلام بن ابي الحقيق خيبر ته لاړل، ځنې نور شام ته کډه شول يوازې دوو کسانو ورنه ايمان راوړ او هغه يامين بن عمرو او ابو سعد بن وهب وؤ چې په اسلام سره يې خپل مالونه هم وساتل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بني نضير وسله را ټوله کړه، مځکی، کورونه او جايدادونه يې قبضه کړل، په وسله کې پنځوس زغرې، پنځوس اوسپنيزې خولۍ او درې سوه څلويښت تورې شاملې وې.

د بنو نضير ځمکې، مالونه او باغونه ټول خاص د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حق وؤ او صلاحيت يې درلود چې هر ډول تصرف پکې وکړي ځانته يې پريږدي او يا يې په نورو ويشي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې مالونو نه خمس (پنځه حصه) بيله نکړه ځکه دا غنيمت نه وؤ بلکه في وؤ ځکه مسلمانانو د تورې په زور نه وؤ نيولی بلکه بيله جګړې د دوی لاس ته ورغلی وؤ، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا مالونه او ځمکې په لومړنيو مهاجرينو و ويشل او د انصارو له ډلې نه يې يوازې ابو دجانه او سهل بن حنيف ته چې فقيران وو برخه پکې ورکړه. او يوه ټوټه

ځمکه يې د ځان لپاره وساتله چې د خپل مبارک کور کلنی خرڅ به يې ترې پوره کاوه او که نور څه به ورنه پاتې شول هغه به يې د جهاد په لار کې مصرفول وسله او يا آسونه به يې ورباندې تيارول.

د بنو نضير غزا د څلورم هجري کال د ربيع الاول په مياشت (۶۲۵ م اګست) کې واقع شويده. الله تعالی د حشر مبارک سورت ټول د همدې غزا په هکله را نازل کړيدی او په همدې سورت سره يې د يهودانو شړل، بيان کړي. له منافقانو نه يې پردې اوچتې کړی، هغوی يې افشا کړي، د في احکام يې ښوولي، د انصارو او مهاجرينو ستاينه يې کړی. او د جنګي اهدافو پخاطر يې د ونو او باغونو پرې کول او سيځل جائز بللي او مسلمانانو ته يې د تقوی او آخرت ته د تيارۍ امر کړی، او په پای کې يې خپله ثنا بيان کړی، حمد او صفت يې ويلی او خپل مبارک نومونه او صفات يې ياد کړيدي.

ابن عباس (رضي الله عنهما) به د حشر سورت ته د بنو نضير سورت هم وايه.[1]

۶- د نجد غزا

د بنو نضير په غزا کې له قربانۍ او سخت کړاو نه پرته د مسلمانانو په دې لوی بري سره په مدينه کې د اسلام حکم نور هم مضبوط شو. واکمني يې نوره هم کلکه شوه. منافقان وويريدل، ذليل شول د ښکاره دښمنۍ توان ورنه لاړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ددې فرصت په لاس ورغی چې د هغو اعرابو (بدويانو) د تصفيې لپاره اقدام وکړي کوم چې له احد نه وروسته يې مسلمانانو ته تکليفونه رسول، د اسلام داعيان يې په ډيره نامردۍ او ظالمانه طريقې سره په شهادت رسولي وو او داسې زړه ور شوي وو چې ان پر مدينه باندې يې د حملې سوچونه کول[2].

مخکې لدينه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې غدارانو او عهد ماتونکو د تاديب او غوږ تاوولو لپاره کوم عملي اقدام وکړي د مدينې استخباراتو خبر ورکړ چې د بنو غطفان قبيلې دوې کورنۍ بني محارب او بنو ثعلبه د جګړې لپاره تياري نيسي. نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيصله وکړه چې د نجد بدويانو او اعرابو ته د عبرت درس ورکړي، روان شو او د نجد په صحراګانو کې تر ليرې ليرې پورې لاړ تر څو ددې سخت زړو، عهد ماتوونکو بدويانو په مينځ کې ويره واچوي او داسې يې وډار کړي چې بيا د تير په شان د عهد ماتولو، غدر او خيانت

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۱۹۰- ۱۹۲. زاد المعاد ۲/ ۷۱ – ۱۱۰. صحيح البخاري ۲. **۵۷۴. ۵۷۵**.

[2]. دا د محمد الغزالي خبرې دي فقه السيرة ص ۲۱٤.

کولو جرات شانته هم ونکړي.
د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې ناڅاپي حملې د خبر په اوریدو سره هغه اعراب چې د قتل او غارت، غلا او لوټمار لپاره یې تیارۍ نیولې ټول وتښتیدل او د غرو په څوکو کې پټ شول. پدې ترتیب سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا غداران او لوټماران وویرول او خپله بیرته په امن او سلامتۍ سره مدینې ته راستون شو.
اهل السیر (سیرت لیکونکو) په دې سلسله کې د ذات الرقاع په نامه یوه غزا یاد کړیده چې د څلورم هجري کال د ربیع الثاني او یا جمادي الاولی په میاشت کې په نجد کې شویده. پدې کې هیڅ شک نشته چې په دې وخت کې دې دا غزا شوې وي، ځکه د مدینې د شرائطو تقاضا هم دا وه چې باید په دی وخت کې اعرابو ته درس ورکړی شوی وای ځکه د ابو سفیان سره د وعدې په اساس د بدر د راتلونکې غزا وخت رارسیدونکی ؤ.
او مخکې لدینه چې د اعرابو (بدویانو) غوړونه تاو شي زور یې مات شي او وویرول شي د مشرکانو مقابلې ته وتل او مدینه همداسې خوشې پریښودل د کامیابې جنګې استراتیژۍ خلاف وه او لازمه وه چې لومړی باید ددې لوټمارانو لاس ورلنډ شي او بیا د ابو سفیان د لښکر مقابلې ته ووزي. خو د دوی (سیرت لیکونکو) دا خبره سمې نده چې د څلورم هجري کال په ربیع الثاني او یا جمادي الاولی کې پیښه شوې غزا د ذات الرقاع غزا ده، ځکه د ذات الرقاع په غزا کې ابو هریره او ابو موسی اشعري (رضي الله عنهما) هم برخه درلودله او ابو هریره (رضي الله عنه) خو د خیبر غزا نه څو ورځې مخکې ایمان راوړی همدا راز ابو موسی اشعري (رضي الله عنه) په یمن کې په اسلام مشرف شو، بیا په کښتۍ کې سپور شو چې کښتۍ یې د حبشې په ساحل کې ودریده او بیا له حبشې نه هغه وخت راغی کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود. نو پدې اساس د ذات الرقاع غزا له خیبر نه وروسته پیښه شویده.
او پدې هکله بل دلیل دا دی چې د ذات الرقاع غزا په وخت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خوف (ویرې) لمونځ ادا کړیدی او د خوف لمونځ د لومړي ځل لپاره د عسفان د غزا په وخت روا شویدی او دا ثابته ده چې د عسفان غزا له خندق غزا نه وروسته وه او د خندق غزا خود پنځم هجري کال په وروستیو کې پیښه شویده، نو پدې اساس د ذات الرقاع غزا په څلورم هجري کال کې نه ده واقع شوې.

۷- د بدر دوهمه غزا

وروسته لدې چې مسلمانانو د بدویانو (کوچیانو) لوټمارانو غرور مات کړ، غوږونه یې ورتاو کړل او د دوی له شرنه یې ځانونه ډاډه کړل، نو له خپل لوی دښمن (قریشو) سره یې د مقابلې تیاري شروع کړه ځکه کال مخ په پوره کیدو ؤ او د احد په میدان کې له مشرکینو سره د شوې وعدې ورځې رارسیدونکې وې. او دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) حق ؤ چې د ابو سفیان د لښکر مخې ته ورووزي او د داسې یوې جګړې میدان ته ودانګي چې ګټه به یې د هغه چا وي چې د بقاء وړ او له مقابل لوري نه د اهلیت او هدایت له پلوه وړاندې وي.

په همدې اساس د څلورم هجري کال د شعبان چې د (۶۲۶م) کال له جنوري سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له (۱۵۰۰) کسانو سره چې لس آسان هم ورسره وو د جنګ په لور روان شو. (علم) بیرغ یې علي (رضي الله عنه) ته ورکړ، عبدالله بن رواحه یې په مدینه کې خپل قائم مقام وټاکه، او مخکې لاړ تر څو بدر ته ورسید هملته یې واړول او د مشرکانو د راتګ انتظار یې یوست. ابو سفیان زړه نا زړه له دوو زرو کسانو او پنځوسو آسونو سره له مکې نه را روان شو او له مکې نه یو براو لیرې، مرالظهران وادي ته ورسید او له مجنه چینې سره یې واړول.

ابو سفیان ان په مکه کې سوچونو اخیستی ؤ له مسلمانانو سره د مقابلې انجام ته اندیښمن ؤ، زړه یې درزیده، ویرې اخیستی ؤ، خو مر الظهران ته له رسیدو وروسته نور هم وډار شو، اراده یې کمزورې شوه، زړه یې ولوید، د په شا تګ بهانې یې جوړې کړې خپلو ملګرو ته یې وویل: اې قریشو! جنګ هغه وخت ښه دی چې آبادي او پریمانې وي مالونه مو هم ماړه وي او تاسو ته هم شیدې در رسیږي، دا کال خو وچ کال دی هیڅ هم نشته، نو زه خو بیرته ګرځم راځئ تاسې هم په شا تاو شئ.

داسې ښکاري لکه چې د نور لښکر په زړونو کې هم ویره موجوده وه ځکه ددې رایې په اوریدو سره ټول وګرځیدل هیچا هم مخالفت ونکړ او چا هم له مسلمانانو سره د مقابلې په خبره تاکید ونکړ.

مسلمانان اته ورځې د بدر په میدان کې وو د دښمن د راتګ انتظار یې یوست، خپل تجارتي مالونه یې په ښه ګټه یو په دوه خرڅ کړل او بیا مدینې ته پداسې حال کې روان شول چې یو ځل یې بیا برلاسي په برخه شوې، حالات یې تر کنترول لاندې راوستي او هیبت یې د خلکو په زړونو کې بیا ځای نیولی او په اوضاع مسلط شوي دي. دا غزا د

بدر موعد، دوهم بدر، بدر الاخره، او بدر الصغری په نومونو شهرت لري.[١]

٨- د دومة الجندل غزا

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بدر نه تشريف راوړ هرې خوا ته امن او آرامي وه، د اسلامي دولت په ټولو برخو کې پوره ډاډ او اطمينان حاکم ؤ. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) توجه د عربو د ليرې ليرې پولو خواته واوښته، اراده يې وکړه هلته هم بايد د مسلمانانو غلبه وي، تر څو دوستان او دښمنان ټول د دوی په وجود اعتراف وکړي. له بدر صغری نه وروسته شپږ مياشتې په مدينه کې پاتې شو، پدې وخت کې خبر راغلی چې د دومه الجندل شا و خوا ته پرتې قبيلې لارې شو کوي او خلک لوټي، زيات شمير کسان يې راټول کړي او پر مدينه د حملې تياري نيسي. نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مدينه کې سباع بن عرفطه الغفاري خپل قائم مقام وټاکه او پخپله له زرو کسانو سره، د پنځم هجري کال د ربيع الاول په ٢٥ د دومه الجندل په لور وخوځيد د بني عذره قبيلې مذکور نامی يو کس يې لاروي ونيو او روان شو.

پدې غزا کې به رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شپې مزل کاوه او د ورځې به يې پدې خاطر دمه کوله چې دښمن اغفال او ناڅاپي حمله ورباندې وکړي. کله چې ورنژدې شو نو معلومه شوه چې د لارې شوکونکي لدې ځايه تللي، نو د هغوی په رمو او شپنو يې حمله وکړه، ځنې يې ورنه ونيول او نور وتښتيدل. د دومه الجندل اوسيدونکي ټول يوې خوا بلې خوا ته وتښتيدل او کله چې مسلمانان ورغلل نو هيڅوک هم په ګوته ورنه غلل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څو ورځې دلته پاتې شو جنګي ګروپونه يې يوې خوا بلې خوا ته واستول خو بيا هم څوک په لاس ورنه غلل، بالاخره بيرته مدينې ته ستون شو. په دې غزا کې يې له عيينه بن حصن سره سوله او مصالحه هم وکړه. دومه الجندل د – دال په پيښ – د شام په پولو کې يوه سيمه ده چې له دمشق نه د پنځو شپو مزل او له مدينې نه د ١٥ شپو په اندازه ليرې پرته ده.

پدې چټکو او ناڅاپي حملو او دې حکيمانه او مدبرانه پلان او سياست سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وتوانيد هرې خوا ته امن او آرامي خوره کړي،

---

[1]. ابن هشام ٢/ ٢٠٩ – ٢١٠ زاد المعاد ١١٢/٢

حالات په قابو کې وساتي. او د زماني مخه د مسلمانانو په ګټه بدله کړي، داخلي او خارجي مشکلات چې له هرې خوا ورنه را تاو وو يو په بل پسې له مينځه يوسي، د منافقانو کړې خولې ورسمې کړي، غړې يې غلی کړي. همدا راز يې د يهودانو يوې کورنۍ (بنو نضير) نه د هغوی د کړو سزا ورکړه له مديني نه يې وشړله او نورې يې داسې پاتې شوې چې د تړون او عهد پابندې وې د ګاونډيتوب حقوق يې مراعاتول. همدا راز بدويان، کوچيان او اعراب هم ډير وډار شول ارادې يې کمزورې شوې، غرور يې مات شو، قريشو په مسلمانانو د حملې فکرونه له زړه نه وايستل، او مسلمانانو ته دا فرصت په لاس ورغی چې خلک د الله تعالی دين ته راوبولي او د اسلام رڼا تورو زړونو ته ورسوي.

د احزاب غزا

له یو کال نه اوږدو جګړو او نظامي عملیاتو نه وروسته امن او آرامي شوه، په عربي جزیره کې امنیت قائم شو، خو یهودان چې د غدر، خیانت، توطئو او سازشونو په نتیجه کې ډیر رسوا، سپک او ذلیل شوي وو لا اوس هم له مستئ‌نه نه وو لویدلي عقل یې سرته نه ؤ راغلی له غدر او خیانت څخه نه وو اوښتي. خیبر ته له شړلو وروسته د مسلمانانو او مشرکانو تر مینځ د روانې جګړې نتیجې ته منتظر وو، خو کله چې حالات د مسلمانانو په ګټه وڅرخیدل او د وخت په تیریدو سره د اسلامي حکومت دائره نوره هم پراخه شوه په منطقه کې د اسلام حاکمیت لاپسې ټینګ شو، نو د یهودانو په زړونو اور بل شو او د مسلمانانو په خلاف یې نوې توطئې جوړې کړې او د داسې یوه سازش پلان یې جوړ کړ چې د مسلمانانو وجود بالکل له مینځه یوسي. او لدې امله چې له مسلمانانو سره یې د مخامخ مقابلې توان او جرات نه درلود، نو د نفاق او توطئې لار یې خپله کړه.

د بنو نضیر قبیلې شل مشران یهودان د مکې قریشو ته ورغلل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف یې یوې لویې حملې ته راوبلل له خپل طرف نه یې د پوره مرستې وعده ورکړه. قریشو دا خبره ومنله جګړې ته تیار شول او څرنګه چې دوی د احد له غزا نه وروسته له مسلمانانو سره د بدر په میدان کې د بلې مقابلې وعده کړې وه او بیا یې ددې وعدې مخالفت کړی ؤ، د مسلمانانو مقابلې ته نه وو راوتلي نو دغه فرصت یې د ځان په ګټه وباله او غوښتل یې پدې جګړې سره له لاسه تللی حیثیت بیرته را ژوندی کړي او خپله وعده پوره کړي.

د یهودانو همدغه هیئت بیا بنو غطفان ته ورغی هغوی یې هم د قریشو په شان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف جګړې ته راوبلل دوی هم دا پیشنهاد ومانه، جنګ ته تیار شول. بیا همدغه یهودان نورو عربي قبیلو ته ورغلل او پدې جګړه کې د برخه اخیستو بلنه یې ورکړه چې ډیرو جنګ ته خپله آمادګي څرګنده کړه. پدې ترتیب سره یهودي مشران پدې وتوانیدل چې د کفر لښکرې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو په خلاف راغونډې او د اسلام په

خلاف يې يوې لوې حملې ته تيارې کړې.
پدې پسې له جوړ شوي پلان سره سم د جنوب له خوا قريش، کنانه او په تهامه کې له اوسيدونکو قبيلو نه د دوی نور ملګري او حليفان چې ټول څلور زره کسان وو د ابو سفيان په مشرۍ د مدينې په لور روان شول او مر الظهران ته له رسيدو وروسته بنو سليم هم ورسره ملګري شول. او د شرق له لوري د غطفان قبيلې لکه بنو فزاره د عيينه بن حصن په مشرۍ او بنومره د حارث بن عوف په مشرۍ او بنو اشجع د مسعر بن رخيله په مشرۍ او ورسره د بنو اسد او نورې قبيلې هم د مدينې په لور وخوځيدې.
د کفر دا لښکرې له پلان سره سم په ټاکلي وخت د مدينې په لوري وخوځيدې او په څو ورځو کې د مدينې په شا و خوا کې له لس زره کسانو نه جوړ شوی لوی لښکر راغونډ شو چې دا شميره په مدينه کې د ټولو اوسيدونکو ځوانانو، بوډاګانو، ماشومانو او ښځو له شميرې نه زياته وه. که چيرې دا لښکرې د ناخبرۍ په حالت او نابېره توګه د مدينې پولو ته رسيدلی وای نو بې شکه چې د مسلمانانو لپاره به يوه نه جبران کيدونکې خساره وه او دا هم ممکنه وه چې د مسلمانانو ريښې يې له بيخه ايستلې وی او د هستۍ له ميدان نه يې نابود کړې وای، خو د مدينې قيادت ويښ او د پيښو مقابلې ته تيار او له پيښو نه با خبر قيادت ؤ حالا ت به يې کتل او د وضعې مطابق اقدام به يې کاوه.
د احزابو لښکرې لا خوځيدلی نه وې چې د مدينې استخباراتو خپل قيادت ته پدې اړه مکمل راپور ورکړ. د همدې خبر له رسيدو سره سم رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لوړه مشورتي غونډه راوغوښتله، او له مدينې نه د دفاع په مساله غور پيل شو. د قيادت او شورى د نورو غړو تر مينځ له خبرو او مناقشاتو وروسته د رايو په اتفاق سره د قدرمن صحابي حضرت سلمان الفارسي (رضي الله عنه) وړانديز ومنل شو، او په همغه فيصله وشوه. سلمان (رضي الله عنه) عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ به چې کله په فارس کې محاصره کيدلو، نو شا و خوا به مو خندقونه ايستل، راځئ دلته هم له مدينې چارپيره خندق (کنده) وباسو. دا ډير عاقلانه وړانديز ؤ، عربان مخکې لدينه له دې ډول دفاعي سيستم نه خبر هم نه وو.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شورى فيصله فورا د عمل په ډګر کې پلی کړه، هرو لسو کسانو ته يې وظيفه ورکړه چې څلويښت ګزه کنده (خندق) وباسي. اصحابو (رضي الله عنهم) په ډيره مينه او رغبت سره د خندق په کيندلو پيل وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به نه يوازې تشويقول بلکه په

عملي توګه يې هم د دوی مرسته کوله، او پخپل مبارک لاس به يې خندق کيندلو.
بخاري (رح) له سهل بن سعد (رضي الله عنه) نه روايت کوي چې وايي: مونږ د خندق کيندلو په وخت کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره وو، مونږ کار کولو او خاورې به مو په خپلو اوږو سره وړلې، په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل:

اللهم لا عيش الا عيش الاخرة فاغفر للمهاجرين و الانصار [1]

[اې خدايه! ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو مهاجرينو او انصارو ته مغفرت وفرمايې.]

انس (رضي الله عنه) روايت کوي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې خندق ته تشريف راوړ چې مهاجرينو او انصارو په ساړه سهار کې خندق کيندلو، هغوی مزدوران نه درلودل چې دا کار يې ورته کړی وای. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې د دوی ستړيا او لوږه وليدله نو ويې فرمايل:

اللهم ان العيش عيش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

[لويه خدايه! ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو ته انصارو او مهاجرينو ته بښنه وکړه.]

اصحابو (رضي الله عنهم) د خپل محبوب رهبر په ځواب کې عرض وکړ او ويې ويل:

نحن الذين بايعوا محمدا على الجهاد ما بقينا ابدا [2]

[مونږ هغه کسان يوو چې د ژوند تر پايه مو له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د جهاد ژمنه او بيعت کړيدی.]

همدا راز بخاري له براء بن عازب نه په روايت سره وايي: ما رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې د خندق خاورې يې وړلې او دومره په دوړو کې پټ ؤ چې د مبارکې خېټې پوستکی يې نه ښکاريده، او په مبارک بدن يې ډېر ويښتان وو. ما ورنه اوريدل چې په همدې وخت کې چې خاورې يې وړلې د عبدالله بن رواحه

---

(1). صحيح بخاري د خندق غزا باب ۲/ ۵۸۸

(2). صحيح بخاري ۲/ ۵۸۸

(رضي الله عنه) دغه کلمات يې زمزمه کول:

اللهم لو لا انت ما اهتدينا ولا تصدقنا و لا صلينا
فانزلن ســــــکينة علينا و ثبت الاقدام ان لاقينا
ان الاولى رغـــبوا علينا و ان ارادوا فتنة ابينا

[اې الله! که ته نه وای نو مونږ به د هدايت لاره نه وای موندلی، نه به مو خيرات ورکړی وی او نه به مو لمونځ ادا کړی وای، نو اوس پر مونږ سکينت (استقامت) رانازل کړه، او که مقابله پيښه شوه نو پښې مو ټينګې کړه (ثبات مو په برخه کړه) هغوی زمونږ په خلاف خلک راپارولي دي او که لويه فتنه يې وغوښتله نو مونږ به يې کله هم و نه منو.]

حضرت براء (رضي الله عنه) وايي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به ددې شعر وروستي لفظونه اوږدول. او په بل روايت کې ددې شعر وروستی فرد داسې راغلی دی:

ان الاولى قد بغوا علينا و ان ارادوا فتنة ابينا[1]

[هغوی زمونږ په خلاف ظالمانه بغاوت کړی او که هغوی وغواړي مونږ په فتنه کې واچوي نو کله به يې هم ورسره قبوله نکړو.]

مسلمانانو له يوې خوا په پوره مينه او ولوله خندق کيندلو، خو له بلې خوا داسې لوږه ورباندې راغلې وه چې زړونه يې چول. انس (رضي الله عنه) وايي چې خندق ايستونکو ته به دوه لپې اوربشې راوړل شوې او په بوينو زړو غوړيو کې به ورته پخې شوې، بيا به د خوړلو لپاره ور وړاندې شوې، هغوی به دومره لوږې اخيستي وو چې همدا بد بوی لرونکي خواړه به يې چې له ستوني تيريدل يې هم ګران وو، خوړل.[2]

ابو طلحه (رضي الله عنه) وايي: مونږ له خپلې لوږې نه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شکايت وکړ، او ور ومو ښودل چې مونږ هر يوه پخپله خيټه يوه يوه تيږه تړلې ده، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوښودله چې پخپله مبارکه خيټه پورې يې دوې تيږې تړلې دي.[3]

په همدې وخت يعنې د خندق کيندلو په جريان کې د نبوت ډيرې نښانې ليدل شوې. جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) وليدل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و

[1]. صحيح البخاري ۲/ ۵۸۹
[2]. بخاري ۲/ ۵۸۸
[3]. ترمذي – مشکاه المصابيح ۲/ ۴۴۸

سلم) ډير وږی شويدی، نو يوه بيزه (وزه) يې حلاله کړه او ميرمنې يې يوه صاع يا پيمانه (دوه نيم کيلو) اوربشې اوړه کړې، بيا يې په پټه سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ووېل چې له يو څو محدودو اصحابو (رضي الله عنهم) سره دده کورته تشريف وروړي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرو په اوريدو سره پاڅيد او د خندق ټول کار کوونکي يې چې زر کسه وو له ځان سره ملګري کړل، ټول لاړل او د جابر (رضي الله عنه) ډوډۍ يې وخوړه، ټول ماړه شول، د غوښې ديګ همداسې ډک پاتې ؤ، اوړه همداسې پخپل حالت وو هيڅ شی هم نه وو کم شوي.[1]

د نعمان بن بشير (رضي الله عنه) خور خندق ته راغله او يوه لپه خرما ورسره وه، غوښتل يې خپل پلار، او ماما ته يې ورکړي. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسيده، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل خرما دلته راوړه! خرما يې ورنه واخيستله او په چادر يې واچوله، بيا يې د خندق کار کوونکي راوبلل، ټول راغلل او دا خرماوې يې خوړلې، خرماوې همداسې زياتيدلې، ټول ماړه شول، خو خرماوې دومره زياتې پاتې وې چې د څادر له څنډو نه وتلې.[2]

په همدې ورځو کې له دې دوو پيښو نه يوه بله لويه پيښه هم واقع شويده. بخاري له جابر (رضي الله عنه) نه روايت کوي وايي: مونږ په خندق کيندلو بوخت وو چې يوه سخته کلکه پربنه مخې ته راغله، اصحاب (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلل او ورته ويې ويل: په خندق کې سخته کلکه پربنه را پيدا شويده! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: پريږدئ زه پخپله ورکوزيږم، بيا پداسې حال کې پاڅيد چې په خيټه يې تيږه تړلې وه، او دا داسې وخت ؤ چې مونږ دری ورځې په څه شي څک هم نه ؤ وهلی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کلنګ واخيست او په پربنه يې وار وکړ، په همدې ګوزار سره هغه سخته پربنه لکه ريګ داسې دانې دانې شوه.[3]

حضرت براء (رضي الله عنه) وايي: د خندق ايستلو په دوران کې يوه داسې پربنه مخې ته راغله چې کلنګونو هيڅ اثر نه پرې کاوه، ورغلو او رسول الله (صلی الله عليه و اله و

---

[1]. صحيح البخاري ۲/ ۵۸۸ - ۵۸۹

[2]. ابن هشام ۲/ ۲۱۸

[3]. صحيح بخاري ۲/ ۵۸۸

صحبه و سلم) ته مو شکایت وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغی کلنګ یې واخیست او ویې فرمایل: بسم الله او ګوزار یې وکړ، بیایې وفرمایل: (**الله أکبر، أعطیت مفاتیح الشام، والله إني لأنظر قصورها الحمر الساعة**). الله اکبر د شام د فتحې کلیانی راکړې شوې، دا دی زه همدا اوس د هغه ځای سرې ماڼۍ وینم. بیا یې دوهم ګوزار وکړ، پربنه یې ماته کړه او ویې فرمایل: (**الله أکبر، أعطیت فارس، والله إني لأبصر قصر المدائن الأبیض الآن**). الله اکبر د فارس واک هم راکړل شو، قسم په خدای چې اوس د مدائن سپین قصر وینم. بیایې په بسم الله سره دریم ګوزار ورباندې وکړ او پربنه ټوله میده شوه، ویې فرمایل: (**الله أکبر، أعطیت مفاتیح الیمن، والله إني لأبصر أبواب صنعاء من مکاني**).الله اکبر د یمن د فتحې کلیانې راکړل شوې، قسم په خدای چې له همدې ځای نه د صنعاء دروازې ګورم.[۱]

ابن اسحاق همدې ته ورته روایت له سلمان الفارسي (رضي الله عنه) نه رانقل کړیدی.[۲]

د مدینې موقعیت څه داسې و چې له شمالي لوري پرته نورو ټولو خواوو ته یې د خرماوو باغونه، غرونه او ریګستاني پوښتې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه عسکري متخصص په حیث پدې ښه پوهیده چې د مشرکینو دا لوی لښکر پر مدینه باندې یوازې له شمالي لوري نه حمله کولی شي، او له همدې خوا نه وربادې راتلی شي، په همدې اساس یې خندق د مدینې په شمالي خوا کې وکینده. مسلمانانو خندق کیندلو ته ادامه ورکړه، ټوله ورځ به یې کار کاوه ماښام به کورونو ته ستنیدل او مخکې لدینه چې د مشرکینو لوی او بې شمیره لښکر مدینې ته را ننډ شي دوی د خندق کار بشپړ کړی و.[۳]

د قریشو څلور زره کسیز لښکر د مدینې پولو ته راورسید، د رومه سیمې زعابه او جرف په مینځ کې یې په مجتمع الاسیال (د سیلابي اوبو د یو ځای کیدو په محل)کې واړول. د غطفان، نجد او ملګرو یې شپږ زره پوځیان هم راغلل د احد په شرقي خوا کې یې په ذنب نقمي سیمه کې خیمې ودرولې. ((**وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلاَّ إِيمَاناً وَتَسْلِيماً**)) (**الاحزاب:۲۲**) [او کله چې ولیدل مؤمنانو لښکرې (د مشرکینو) نو وویل

---

[۱]. سنن النسائی ۲/ ۵۶، احمد فی مسنده لفظ د نسائی ندی، په هغه کې راغلی: وعن رجل من الصحابه.

[۲]. ابن هشام ۲/ ۲۱۹

[۳] ابن هشام ۲/ ۳۳۰ - ۳۳۱

(مؤمنانو) دا هغه دی چې وعده کړې ده له مونږ سره الله او رسول د دغه (الله د نصرت) او ربنتیا ویلي و الله او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددغه (الله په وعده کې) او زیات نکړ دغو (لښکرو) د مشرکینو) مؤمنانو ته مګر ایمان او تسلیم (احکامو د الله ته).]

خو د منافقانو او کمزوري ایمان د خاوندانو حالت بیا بل څه وُ، هغوی ددې لښکرو په لیدو سره ویرې واخیستل، الله تعالی د دوی حالت ته اشاره کوي فرمايي:

((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ غُرُوراً))
(الاحزاب: ۲۲)

[او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل: (ابن ابي، ابن قشر او نورو) منافقانو او (وویل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، یمن، پارس) مګر په غرور، تیر ایستلو سره.]

له مشرکینو سره د مقابلې پخاطر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له درې زره اصحابو (رضي الله عنهم) سره له مدینې نه راغی، شا یې د سلع غره ته وګرزوله او همله یې سنګر ونیو خندق د دوی او مشرکینو تر منځ واقع وُ شعار او شفر یې ((حم — لا ینصرون)) و.

ابن ام مکتوم یې په مدینه کې خلیفه وټاکه، ښځې او ماشومان یې د مدینې په کلاګانو او برجونو کې سره ټول کړل. کله چې مشرکینو پر مسلمانانو او مدینې باندې د یرغل تکل وکړ، ویې لیدل چې ډېر ژور او سورور خندق یې مخې ته دی، بله چاره یې ونه لیده د مسلمانانو د محاصرې په فکر کې شول. دا پداسې حال کې چې له مکې نه د روانیدو په وخت کې ورسره د محاصرې فکر او پلان نه وُ. دوی دې ډول یوه اقدام ته تیاري نه درلوده، بلکه د دوی پخپله خبره دا خندق داسې یو چل او تاکتیک وُ چې عربانو نه پیژانده او نه پرې پوهیدل، اصلاً یې د خندق فکر ذهن ته راغلی هم نه وُ.

مشرکان به په ډیره غوسه د خندق په غاړه تاویدل، او هلته به یې د کمزورۍ او ضعف د نقطو پلټنه کوله، تر څو له همغې نه په استفادې سره اخوا تیر شي. مسلمانانو حالات څارل مشرکین یې تر کـلـلـکـې څ ا رنې لاندې نیولي وو، هغوی به یې په غشو ویشتل تر څو له خندق نه د تیریدو جرات ونکړي، نه به یې پریښودل خندق ته ورلنډ شي، ځانونه پکې واچوي او یا یې په خاورو سره د ډکولو هڅه وکړي او ځانته لاره پکې جوړه کړي.

د قريشو ځينو جنګياليو دا نه شواى زغملى چې د محاصرې نتيجې او پايلې ته انتظار وباسي، او بې فايد د خندق په څنډو ولاړ وي، دا د دوی لپاره د زغم نه وه. همدا وه چې يوه ډله چې عمرو بن عبد ود، عکرمه بن ابي جهل، ضرار بن الخطاب او نور پکې وو راووتل، د خندق يوه تنګه نقطه يې انتخاب کړه او ورداخل شول، آسونه يې له خندق نه تير شول د خندق او سلع غره تر مينځ پدې ساحه کې يې وځغلول. حضرت علي (رضي الله عنه) له يو شمير مسلمانانو سره د دوی مقابلې ته را ووت او همغه ځای يې ورته ونيو له کوم نه چې دوی راتير شوي وو.

پدې وخت کې عمرو غږ وکړ چې څوک مقابلې ته تيار دي؟ حضرت علي (رضي الله عنه) ور وړاندې شو او داسې يوه خبره يې ورته وکړه چې عمرو له ډيرې غوسې نه له آس نه ورکوز شو، د آس پښې يې پرې کړې او پر مخ يې هم ګوزارونه ورباندې وکړل. عمرو د قريشو له ډيرو مشهورو غيرتي جنګياليو څخه شميرل کيده، دواړه سره مخامخ شول، يو پر بل يې د ګوزارونو هڅې کولې. بالاخره علي (رضي الله عنه) وتوانيد چې خپل دښمن (عمرو) له پښو وغورځوي او په هلاکت يې ورسوي، نورو مشرکينو د تيښتې لاره ونيوله او داسې ويرې اخيستي وو چې له عکرمه نه خپله نيزه هم پاتې شوې وه او له ميدان نه يې منډې وهلې.

څو ځله داسې هم شوي چې مشرکينو له خندق نه د تيريدلو سخت کوششونه کړيدي، ډيرې هڅې به يې کولی چې ځانته پکې لاره ومومي، لکن مسلمانانو په ډيره ميړانه مقابله کوله په غشو به يې ويشتل او کلکه دفاع به يې کوله. د مسلمانانو د همت او شجاعت له برکته د مشرکينو ټولې هڅې ناکامې او شنډې شوې. مسلمانان په داسې کلکه او مسلسله مقابله بوخت وو چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) نه څو لمونځونه هم قضا شول. په بخاري او مسلم کې له جابر (رضي الله عنه) نه روايت دی وايي: د خندق د غزا په ورځ عمر (رضي الله عنه) راغی او مشرکينو ته يې بد رد ويل، بيا يې وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ! نن مې په ډير مشکل سره د لمازديګر لمونځ د لمر پريوتو په وخت کې ادا کړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: قسم په الله چې ما لا تر اوسه هم لمونځ ندی ادا کړی.

جابر (رضي الله عنه) زياتوي: بيا مونږ له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره بطحان ته کوز شوو، هلته يې اودس وکړ مونږ هم اودسونه وکړل، بيا يې د لمازديګر لمونځ پداسې وخت کې راکړ چې لمر لويدلی ؤ، ورپسې يې د ماښام لمونځ

ادا کړ[١] .

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لمانځه د قضا کیدو له امله دومره خفه شو چې د مشرکینو لپاره یې ښیرې وکړې. بخاري له علي (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خندق په ورځ وفرمایل:(**ملأ الله علیهم بیوتهم وقبورهم ناراً، کما شغلونا عن الصلاة الوسطي حتی غابت الشمس**).الله تعالی دې د مشرکینو کورونه او قبرونه له اور نه ډک کړي، هغه چې مونږ یې داسې مصروف وساتلو چې د لمازدیگر لمونځ مو دومره ناوخته شو چې له لمر پریوتو نه وروسته مو ادا کړ.[٢]

په مسند امام احمد او امام شافعي کې روایت دی چې مشرکانو داسې سختې حملې کولې او مسلمانان یې دومره مصروف ساتلي وو چې د ماسپښین، لمازدیگر، ماښام او لماسختن ټول لمونځونه ورنه قضا شول، بیا وروسته یې ټول یو ځای ادا کړل. امام نووي وايي: ددې روایتونو تر مینځ جمع داسې کیدی شي چې خندق غزا څو ورځې وه، کیدای شي یوه ورځ یو لمونځ ورنه قضا شوی وي، او په بله ورځ ټول قضا شوي وي.[٣]

لدینه دا خبره ثابتیږي چې مشرکینو څو ورځې مسلسل هڅه کوله له خندق نه تیر شي، او مسلمانان هم په مسلسله توگه په کلکه دفاع او مقابله بوخت وو. او څرنگه چې خندق د دواړو لوریو تر مینځ حایل و، نو مخامخ جگړه او خونړۍ نښته نده شوې، بلکه دواړو لوریو یو پر بل غشي ویشتل او له لیرې نه مقابله روانه وه. د غشو ویشتلو په نتیجه کې له دواړو لښکرو نه څو کسه ووژل شول، پدې جمله کې شپږ مسلمانان شهیدان شول او لس مشرکین په هلاکت ورسیدل. پداسې حال کې چې یوازې یو او یا دوه کسان په توره وژل شوي دي.

همدا راز پدې دوران کې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هم په غشي ولگید او د مټ لوی رگ یې پرې شو. نوموړی د قریشو د یوه تن چې حبان بن العرقه نومیده په غشي ولگید. پدې وخت کې سعد (رضي الله عنه) دعا وکړه خدایه! ته ښه عالم یې، چې زه له ټولو نه زیات له هغو کسانو سره جگړه خوښوم کوم چې ستا د رسول (صلی الله علیه

(1). صحیح بخاري ٢/ ٥٩٠
(2). همدا مصدر
(3). مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ عبدالله النجدي ص ٢٨٧ شرح مسلم للنووي / ٢٢٧

و اله و صحبه و سلم) تکذیب یې کړی او هغه یې له خپل کور نه په هجرت کولو مجبور کړی، اې الله! داسې ښکاري لکه چې زمونږ او دوی تر مینځ جګړه وروستي پړاو ته رسیدلی وي، که چیرې له قریشو سره زمونږ د جګړې څه وخت پاته وي، نو خدایه، ما ورته ژوندی پریږده، تر څو زه ستا په لاره کې جهاد ورسره وکړم، او که له دوی سره جګړه دې پای ته رسولې وي، نو بیا دا زخم وشړوه او مرګ مې له همدې ټپ نه وګرزوه،[1]. د دعا په پای کې یې وویل:اې خدایه! تر هغې پورې مې مه وژنه تر څو مې په بنو قریظه زړه نه وي یخ شوی.[2]

پداسې حال کې چې مسلمانان د جګړې په ډګر کې له دا ډول ستونزو سره لاس او ګریوان وو، د فریب او غدر لښکر لکه د زهرجنو مارانو په شان اوړیدل را اوړیدل، او زیار یې یوست چې مسلمانانو ته زیان ورسوي.

د بنو نضیر مشر او لوی مجرم روان شو، د بني قریظه مېنې ته ورغی، هلته یې له کعب بن اسد قرظي سره چې د بني قریظه مشر ؤ ولیدل. بني قریظه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دا عهد کړی ؤ چې که جنګ پیښیږي نو دوی به د مسلمانانو څنګ ته دریږي او مرسته به یې کوي. حیي ورغی د کعب دروازه یې وټکوله، کعب دروازه نه ورته پرانیستله، خو هغه اصرار کاوه تر څو چې دروازه یې ورته خلاصه کړله. حیي ورته وویل: ما تا ته همیشنی عزت او بې شمیره لښکرې راوستې دي، قریش، د هغوی مشران او مخور ټول مې درته راوستلي دي، هغوی اوس د رومه په مجمع الاسیال کې دي، ما غطفان او د هغوی مشران او رهبران ټول درته راوستلي دي، هغوی د احد په خوا په ذنب نقمي کې اړولي دي، دوې ټولو له مونږ سره دا عهد کړیدی چې تر هغې به په شا نه ځي تر څو یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) له مینځه نه وي وړي.

کعب ورته وویل: قسم په خدای چې تا عزت نه، بلکه ذلت راته راوړی، او داسې یو لښکر دې راوستلئ چې هغه وریځې ته ورته دی چې هیڅ اوبه نه وي پکې پاتې. هغه وریځ چې رعد او برق یې وي خو د باران درک یې نه وي، اې حیي! ستا په حال افسوس، ما پریږده، ما له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه له رښتیا او وفاء نه پرته بل څه ندي لیدلي.

خو حیي همداسې لګیا وو په یوه او بله لار یې د کعب د قانع کولو کوښښ کاوه، تر څو دا عهد یې ورکړ ورته ویې ویل: د خدای په نامه دا عهد درسره کوم که چیرې

(1). صحیح بخاري ۳/ ۵۹۱

(2)ابن هشام ۲/ ۳۳۷

قریش او غطفان پدې ونه توانیدل چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مینځه یوسي، او بیرته مکې ته ستانه شول، نو پدې صورت کې به زه ستا سره یو ځای ستاسې په کلا کې پاتې کیږم، او څه چې پر تا راځي هغه دې په ما هم راشي، پدې سره کعب بن اسد له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړ، او له مسلمانانو نه یې د د وستۍ پیمان بیرته واخیست، او د هغوی په خلاف د مشرکینو په خوا کې ودریدل.[1]

همدا وه چې د بني قریظه یهودو عملاً د مسلمانانو په خلاف جنګي عملیات پیل کړل.

ابن اسحاق وایي: صفیه بنت عبدالمطلب (رضي الله عنها) د حسان بن ثابت (رضي الله عنه) په فارع نومي کلا کې وه، هلته له حسان سره د مدینې ماشومان او ښځې هم وې. صفیه (رضي الله عنها) وایي: یو یهودی زمونږ کوټې ته راغی، تر کلا شاو خوا تاویده، دا هغه وخت ؤ چې بنو قریظه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړی ؤ او د مسلمانانو په خلاف جګړې ته داخل شوي وو. له مونږ سره هیڅوک هم نه وو چې دفاع رانه وکړي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانان له دښمنانو سره په مقابله بوخت وو، که مونږ ته څه مشکل پیدا کیدلې، هغوی مو مرستې ته نه شوای راتللی. صفیه (رضي الله عنها) زیاتوي: حسان ته م ې وویل: حسانه! دا یهودی خو وینې چې له کلا نه د باندې ګرزي، قسم په خدای زه فکر کوم چې غواړي زمونږ خبر نورو یهودانو ته یوسي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) خو هلته مشغول دي، ته ورشه او دا یهودی ووژنه. حسان وویل: ته خو ښه پوهیږې، چې زه ددې کار لپاره تیار او مناسب نه یم. صفیه (رضي الله عنها) وایي: همدا وه چې ما خپله ملا وتړله او یو کوتک مې راسره واخیست، ورکوزه شوم پر هغه کوتک یا ستنه چې راسره وه یو سخت ګوزار مې پرې وکړ او یهودی مې وواژه، بیرته کلاته راغلم. حسان ته مې وویل: اوس ورشه او له هغه نه یې وسله را واخله، ځکه ما لاس ورنه وو. حسان (رضي الله عنه) راته وویل: زه دده وسلې او سامان ته هیڅ اړتیا نلرم.[2]

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۲۲۰ - ۲۲۱

[2]. ابن هشام ۲۲۸/۲ . لدې حدیث نه داسې معلومیږي چې حسان (رضي الله عنه) بې زړه او ډ ا رن و، خو یو شمیر علماوو ددې ځواب ویلی او دا حدیث یې منکر بللی ځکه سند يې منقطع دی، او که حدیث صحیح وي، نو د حسان هجوه ورنه ښکاره ګندیږي، پدې صورت کې ځواب دا دی چې کیدای شي هغه ورځ به حسان ناروغ و. زه دا تر ټولو غوره تاویل بولم.

پدې ډول سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمه حضرت صفيې (رضي الله عنها) داسې يوه عظيمه کارنامه تر سره کړه چې د مسلمانانو د ميرمنو او اولادونو د ساتنې سبب شوه، يهودانو داسې گمان وکړ چې گويا يو شمير مسلمانان لدې کلاگانو او برجونو نه ساتنه کوي. پداسې حال کې چې اصلاً دا ټول خالي وو، هيڅوک هم دلته موجود نه وو. همدا يو جراتمندانه اقدام ددې سبب شو چې يهودانو بيا دې ډول اقدام ته زړه ښه نه شواى کړى. خو په عملي توگه يې له مشرکانو سره مرسته کوله کومکي مواد يې ور استول، او له همدې کومکي موادو نه مسلمانانو يو څل شل اوښان ونيول.

کله چې دا خبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو ته ورسيد، نو د خبر د تحقيق او د بني قريظه د دريځ معلومولو پخاطر يې سعد بن معاذ، سعد بن عباده، عبدالله بن رواحه، او خوات بن جبير (رضي الله عنهم) هغوى ته واستول او ورته يې فرمايل: (**انطلقوا حتى تنظروا أحق ما بلغنا عن هؤلاء القوم أم لا ؟ فإن كان حقاً فالحنوا لي لحناً أعرفه، ولا تَفُتُّوا في أعضاد الناس، وإن كانوا على الوفاء فاجهروا به للناس**). لاړ شئ او وگورئ چې دا خبر رښتيا دى او که نه؟ که فرضاً خبره رښتيا وه يعني هغوى له مونږ سره خپل تړون مات کړى او له قريشو سره يې تړون کړى وئ نو خبره په رموز کې وکړئ، داسې څه راته ووايئ چې يوازې زه پرې پوه شم، خبره ټولو خلکو ته مه اعلانوئ، او که فرضا هغوى تر اوسه پورې له مونږ سره وفادار پاتې شوي وو، عهد يې نه و مات کړئ، نو بيا يې ټولو خلکو ته اعلان کړئ. پلاوى چې ورلنډ شو نو له يهودو نه يې دومره بده معامله وليده چې گمان يې هم نه کيده. فوراً يې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان کې گستاخي وکړه د هغه پلاوي ته يې بد رد وويل. په ډيره بې شرمۍ سره يې ورته وويل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څوک دى؟ زمونږ او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مينځ هيڅ تړون نشته. ځئ بيرته لاړ شئ. هيئت همداسې ورنه روان شو او کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيدل، نو په شفر کې يې ورته وويل: (عضل و قاره) يعني بنو قريظه هم داسې غدر کړيدى لکه څرنگه چې د عضل او قاره خلکو له اصحاب الرجيع سره کړى وَ.

که څه هم کوشش وشو چې خبره پټه وساتل شي، خو اصحاب (رضي الله عنهم) په حقيقت پوه شول او د لوى خطر احساس يې وکړ. دا د مسلمانانو لپاره تر ټولو سخته

شيبه وه، د دوی او بنو قريظه تر مينځ هيڅ حايل نه وُ، هغوی هر وخت کولی شوای پر مسلمانانو د شا له خوا نه بريد وکړي. دا هم په داسې وخت کې چې مخې ته يې د مشرکينو داسې يو لوی لښکر پروت وُ چې يوه لحظه يې هم له سترګو نه شوای پناه کولی. د مسلمانانو پر ماشومانو او ميرمنو د يهودو د بريد د مخنيوي لپاره ځوک نه وو، ټول مسلمانان ډير غمجن وو، د دوی دغه حالت قرانکريم داسې تر سيموي او فرمايي: ((وَإِذْ زَاغَتْ الأَبْصَارُ وَبَلَغَتْ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا (١٠) هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالاً شَدِيداً)) (الاحزاب: ١٠– ١١)

[او کله چې کږې خړې شوې سترګې (له ډيرې ويرې) او ورسيدل زړونه بيخونو د مريو ته (له ډيره خوفه) او ګمانونه وکړل تاسو پر الله راز راز ګمانونه، پدې وخت کې وازمويل شول مؤمنان (له منافقانو څخه) او وخوځول شول په خوځولو سختو سره (له ډيرې ويرې).]

دلته يو ځل بيا د ځينو منافقينو نفاق ځرګند شو او ويې ويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته د کسرې او قيصر د خزانو وعده راکوي، خو نن مونږ حتی نه شو کولی د قضاء حاجت لپاره د باندې ووزو! ځينې منافقين خو راغلل او دروغ بهانې يې جوړې کړې چې زمونږ په کورونو کې ځوک نشته، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته اجازه راکړه چې خپلو کورونو ته لاړ شو! زمونږ کورونه له مدينې نه د باندې واقع دي، تر زيات خطر لاندې دي! په بنو سلمه کې هم بالکل ماتې ګډه شوه، د همدوی په هکله الله تعالی دا آيتونه نازل کړل: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ غُرُوراً (١٢) وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلاَّ فِرَاراً)) (الاحزاب : ١٢– ١٣)

[او (ياد کړه هغه وخت) کله چې وويل (ابن ابي، ابن قيشر او نورو) منافقانو او (وويل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، يمن، پارس) مګر په غرور، تير ايستلو سره. او کله چې وويل يوې طايفې له دغو (منافقانو) چې اې اهل د يثربه (مدينې) نشته ځای (د هستوګنې) تاسې ته پس بيرته وګرځئ او اذن (د بيرته تللو) غواړي يو فريق ډله له دوی له نبي نه وايي (بنو حارثه او بنو سلمه) چې بيشکه کورونه زمونږ تش پراته دي

(له سرېو) حال دا چې ندي تش پراته کورونه د دوی نه لري اراده دوی (په دغه تګ سره) مګر د تيښتې (له جنګه).]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته چې د بنو قريظه د غدر خبر راغی، نو خپل مبارک سر او مخ يې په چادر کې پټ کړ وغزيد، څه ځنډ يې وکړ. اصحابو (رضي الله عنهم) چې دا حالت وليد نور هم پريشانه شول. په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې د هيلې او اميد نوې څپه راغله، را پاڅيد د الله اکبر ناره يې وکړه، ويې وفرمايل: (**الله أكبر، أبشروا يا معشر المسلمين بفتح الله ونصره**).مسلمانانو! د الله تعالی له لوري د بري او فتحې مبارکي درکوم. بيا يې پيل وکړ له حالاتو سره د مقابلې په فکر کې شو، په عملي اقداماتو يې لاس پورې کړ، يوه جامعه طرحه يې جوړه کړه. د همدې طرحې په اساس به يې يوه ډله وسله وال کسان مدينې ته وليږل تر څو په ماشومانو او کورونو بريد ونه شي. د وخت غوښتنه دا وه چې بايد يو داسې اقدام وشي چې د مشرکانو ليکې درې ورې کړي. د همدې غرض پخاطر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه د غطفان قبيلې له مشرانو عيينه بن حصن او حارث بن عوف سره مصالحه وکړي. هغوی ته يې وړانديز وکړ چې که دوی بيرته ستانه شي او خپل قوم له ځان سره بوزي، نو په بدل کې به ورته د مدينې د ميوې دريمه برخه ورکړل شي. دوی ته دا وړانديز وشو چې تاسو لاړ شئ، قريش يوازې پرېږدئ تر څو مونږ حساب ورسره وکړو. پدې وړانديز څه خبرې وشوې، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له سعدينو (سعد بن معاذ او سعد بن عباده (رضي الله عنهما)) سره مشوره وکړه. هغوی دواړو ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! که چيرې الله تعالی دا امر درته کړی وي، نو په سترګو مو منلی، او که دا ستا له خوا زمونږ د نجات لپاره يوه هڅه وي، نو بيا عرض دا دی چې د جاهليت او بت پرستۍ په زمانه کې هم هغوی په زور سره زمونږ ميوې ندي خوړلې، هغه وخت يې د مدينې يوازې هغه ميوې خوړلې دي چې يا يې اخيستې او يا چا په ميلمستيا کې ورکړې دي، اوس چې الله په اسلام مشرف کړو، هدايت يې راته وکړ، او د ستاسو په وجود سره يې عزت راوبښلو، نو بيا ولې دا ميوې ورکړو؟ قسم په الله چې له تورې پرته به هيڅ ورنکړو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم د دوی رايه غوره وبلله او ورته ويې فرمايل: (**إنما هو شيء أصنعه لكم لما رأيت العرب قد رمتكم عن قوس واحدة**).دا زما طرحه وه ما ددې پخاطر وړاندې کړې وه چې له خطر نه مو وژغورم ځکه ما ليدل چې عرب ټول ستاسې په

خلاف دریدلي دي. بیا الله تعالی د خپل رحمت له مخې داسې کار برابر کړ چې د دښمنانو د ماتې، رسوايۍ او بیلتون سبب شو، غرور يې مات او مستي يې له مینځه لاړه. او دا کار داسې وشو چې د غطفان قبیلې يو شخص چې نعیم بن مسعود بن عامر الاشجعی (رضي الله عنه) نومیده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راغی عرض يې وکړ: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زه مسلمان شوی یم، خو قوم مې راباندې خبر ندی، امر راته کوه څه وکړم؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:((**انما انت رجل واحد،فخذل عنا ما استطعت فان الحرب خدعة**)). ته يو کس يې، دښمن چې په هرې طریقې سره له مونږ نه دفع کولی شي، هغه وکړه، ځکه جګړه چل دی. نعیم فوراً بني قریظه ته ورغی، له دوی سره يې له پخوا نه ښې اړیکې درلودې، ورغی او ورته ويې ویل: تاسو خو پدې پوهیږئ چې زه له تاسو سره څومره مینه لرم، زمونږ او ستاسې اړیکې ډیرې نژدې دي. دوی ورته وویل: پدې کې خو شک نشته. ده ورته وویل: ګورئ قریش خو ستاسې په شان ندي، دا وطن ستاسې دی، ستاسې مالونه ، ښځې، اولادونه او ټول شیان همدلته دي، دا خو امکان نلري چې دا ټول پریږدئ او بل ځای ته کوچ وکړئ ، قریش او غطفان چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جګړې په نیت راغلي، دا دی تاسې له هغوی سره مرسته کوئ، د هغوی اولادونه، مالونه او ښځې ټول پخپل وطن کې دي که فرصت ورته برابر شو بریالي شول نو ښه، او که نه نو ولاړ به شي، تاسې به محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یوازې پریږدي! دوی ورته وویل: نو څه کول په کار دي یا نعیم! ده ورته وویل: تر هغې پورې په جګړه کې مرسته مه ورسره کوئ تر څو مو ورنه څه کسان ګرو نه وي اخیستي. دوی دده رایه خو ښه کړه او ويې ویل: ښه مشوره دې راکړه.

بیا نعیم سیخ قریشو ته ورغی او ورته ويې ویل: پدې خو پوه یاستئ چې زه ستاسې سره ډیره مینه او همدردي لرم. دوی وویل: بیشکه ته زمونږ دوست يې، ده وویل: د بني قریظه یهود له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پخپل عهد او تړون ماتولو پښیمانه شوي، هغوی له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره بیا رابطه ټینګه کړې، او دا وعده يې ورسره کړیده چې دوی به له تاسې نه ځینې کسان ګرو اخلي او بیا به يې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته سپاري، او پدې سره به له هغه سره خپله دوستي ټینګوي، که فرضاً یهودو له تاسو نه د څه

کسانو د ګرو کولو غوښتنه وکړه، نو مه يې منئ او ګروګان مه ورکوئ. بيا له دوی نه لاړ او غطفان ته ورغی، هغوی ته يې هم همداسې خبره وکړه. کله چې د پنځم هجري کال د شوال مياشتې د هفتې ورځ را ورسيدله، قريشو بني قريظه ته احوال وليږه، چې مونږ خو دلته مسافر يوو، پخپل وطن کې نه يوو، اوښان او آسونه مو مري، راځئ زمونږ مرسته وکړئ تر څو په محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بريد وکړو. يهودو ځواب ورواستاوه چې نن خو د هفتې ورځ ده، تاسې خو خبر يئ چې پدې ورځ زمونږ د شريعت له حکم نه سرغړوونکو ته کومه سزا ورکړل شوې ده، په هر حال مونږ تر هغې پورې ستاسې په ګټه په جګړه کې برخه نه اخلو تر څو پورې مو مونږ ته څو کسان د يرغمال په توګه نه وي را کړي. د قريشو قاصد چې دا خبر راوړ، قريشو او غطفان يو بل ته وويل چې قسم په الله نعيم رښتيا ويلي وو. فوراً يې يهودو ته خبر وليږه چې قسم په خدای که يو کس هم يرغمال درکړو، راځئ چې په ګډه پر محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حمله وکړو. قريظه ددې خبر په اوريدو سره وويل: نعيم رښتيا راته ويلي او په همدې طريقې سره د يهودو او مشرکينو تر مينځ بې اتفاقي او نفاق را مينځته شو، ارادې يې سستې او حوصلې يې ټيټې شوې.

مسلمانانو خپل رب ته زارۍ او سوالونه کول او ويل به يې: (**اللهم استر عوراتنا وآمن روعاتنا**).اې الله! ته زمونږ پرده وکړې، له خطراتو نه مو په امن وساتې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو په حق کې ښيرې کولې، او له الله (جل جلاله) نه يې د هغوی د ماتې سوالونه کول فرمايل يې:(**اللهم منزل الکتاب، سريع الحساب، اهزم الأحزاب، اللهم اهزمهم وزلزلهم**).اې د قرآنکريم نازلونکيه ربه! اې په چټکۍ سره حساب کونکيه! ته د مشرکينو دا ټولی مات کړې، خدايه دوی ته شکست او ماتې ورکړې او ويې لړزوې.[۱]

الله تعالی د خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو سوالونه قبول کړل، وروسته له هغې چې د مشرکينو، يهودو او مشرکينو تر مينځ نفاق او درز پيدا شو، الله تعالی داسې باد ورباندې مسلط کړ چې خيمې يې ورته پورته کړې، ديګونه يې ورته چپه کړل، د خيمو تناوونه يې له بيخه راوايستل، هيڅ شی يې په امن نه وو. همدا راز الله تعالی د ملايکو لښکر هم ورواستاوه، مشرکين يې ولړزول او په زړونو کې يې ويره او رعب ور واچاوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)

[1]. صحيح البخاري، کتاب الجهاد ۱/ ۴۱۱. کتاب المغازي ۲/ ۵۹۰

په همدې سخته سړه شپه کې حذيفه بن اليمان د مشرکينو ميځ ته ورواستاوه تر څو د هغوی په هکله معلومات راوړي. حذيفه (رضي الله عنه) ورغی او ويې ليدل چې د مشرکينو هر څه په بل مخ چپه دي ټولو د بيرته تلو تياري پيل کړې. همدا احوال يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړ. او چې سهار شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليدل چې الله (جل جلاله) يې دښمنانو ته ماتې ورکړې، او پداسې حال کې بيرته تللي چې د الله تعالی له قهر او غضب نه پرته يې هيڅ هم لاسته ندي راوړي. او په همدې سره الله تعالی خپله وعده رښتونې کړه، خپل لښکر (مسلمانانو) ته يې عزت ورکړ، د خپل بنده (محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)) مرسته يې وکړه، او ټولو مشرکينو ته يې ماتې ورکړه، په پای کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بريالی مدينې ته ستون شو.

د خندق غزا په صحيح روايت سره د هجرت په پنځم کال د شوال په مياشت کې وه. مشرکينو تقريباً يوه مياشت رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) محاصره کړي وو. له رواياتو داسې ښکاري چې د محاصرې پيل د شوال په مياشت او په ذي القعدې کې پای ته رسيدلی ؤ. ابن سعد وايي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خندق نه د چارشنبې په ورځ چې د ذي القعدې يوازې اوه ورځې پاتې وې مدينې ته ستون شو.

د خندق غزا د تلفاتو جګړه نه وه، بلکه دا د اعصابو جنګ ؤ، که څه هم پدې غزا کې سختې نښتې ندي شوې، خو بيا هم د اسلامي تاريخ له پريکنده جګړو څخه شميرل کيږي. پدې جګړه کې مشرکينو ماتې وخوړه، حوصلې يې پريوتې. ددې غزا په ترځ کې دا په اثبات ورسيدله چې د عربو هيڅ ځواک هم ددې توان نلري چې په مدينه کې مخ په وده وړوکی قوت له مينځه يوسي. ځکه ټولو وليده چې عربان ټول په پوره شور او ځواک سره راغلي وو، خو هيڅ يې هم ونه شوای کړی، همدا وجه وه کله چې احزاب د الله تعالی په امر له مدينې نه ستانه شول، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اوس به مونږ ورباندې حملې کوو، نور به دوی راباندې حملې نه کوي، مونږ به ورپسې ورځو.[1]

---

[1]. صحيح بخاري ۲/ ۵۹۰

د بني قريظه غزا

په هماغه ورځ چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيرته مدينې ته تشريف راوړ، ماسپښين جبريل (عليه السلام) پداسې حال کې ورته راغی چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ام سلمه (رضي الله عنها) په کور کې غسل کاوه، ورته ويې ويل: ايا تا خپله وسله ايښې ده؟ ملايکو خو تر اوسه وسلې ندي اينښې او زه همدا اوس د دوی (مشرکانو) له تعقيب نه راوګرځيدم، لاړ شه له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره د بني قريظه په لور لاړشه، زه له تا نه مخکې ور روان يم، کلا ګانې يې ورباندې لړزوم، په زړونو کې يې ويره اچوم . ورپسې جبريل (عليه السلام) له ملايکو سره روان شو.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټولو ته دا اعلان وشي: څوک چې امر قبلونکی وي بايد د لمازديګر لمونځ بني قريظه ته ورسوي. عبدالله بن ام مکتوم يې د مدينې والي وټاکه، بيرغ يې علي (رضي الله عنه) ته ورکړ، او د بني قريظه په لور يې واستاوه. علي (رضي الله عنه) لاړ او کله چې د بني قريظه کلا ګانو ته ورلنډ شو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله يې له يهودو نه نا مناسبې خبرې واوريدلې.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د انصارو او مهاجرينو (رضي الله عنهم) له يوه ټولي سره روان شو، مخکې لاړ او د بني قريظه له (انا) نومې څاه سره تم شو. مسلمانانو ټولو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر تعميل وکړ، فوراً روان شول، دوی په لاره کې وو چې د لمازديګر د لمانځه وخت را ورسيد، ځينو وويل: امر راته شوی چې لمونځ بايد په بني قريظه کې وکړو، له همدې ډلې نه ځينو د لمازديګر لمونځ ان له ماسختن نه وروسته ادا کړ، نورو اصحابو (رضي الله عنهم) وويل چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هدف دا وُ چې په بيړه لاړ شو نه دا چې لمونځ له هغه ځای پرته بل ځای ادا نکړو، نو هغوی همدلته د لارې په اوږدو کې لمونځ وکړ. وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوې ډلې ته هم عتاب ونکړ او ملامتي يې ورباندې ونه ويله (ځکه دواړو د خپل اجتهاد پيروي کړې وه). پدې ډول مسلمانان ډلې ډلې د بني قريظه په لور لاړل، ټول له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو ځای شول. د ټولو شميره

دری زره وه، ورسره ديرش آسانونه هم وو. لاړل د بني قريظه له کلا ګانو نه راتاو شول او محاصره يې کړل، کله چې د محاصرې کړۍ تنګه شوه، کعب بن اسد چې د بني قريظه رئيس وُ، خپل قوم ته دری وړانديزونه وړاندې کړل او ورته وې ويل:

اې زما قومه! يا اسلام راوړئ او د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دين ومنئ تر څو مالونه، وينې، اولادونه او ښځې ټول مو په امن شي، او زياته يې کړه: قسم په الله چې ښه درته څرګنده او ثابته شويده چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی، او تاسې پخپل کتاب کې دده ذکر ليدلی دی.

دوهم وړانديز دا دی، که ايمان نه راوړئ نو لومړی خپل اولادونه او ښځې ټول ووژنئ، بيا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته ووزئ او تر هغې ورسره وجنګيږئ تر څو يا وربانديې برلاسي شئ، او يا ټول له مينځه لاړ شئ.

او دريم دا چې د هفتې په ورځ ټول پر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) يې حمله وکړی، دا ځکه چې د هفتې په ورځ به هغوی دا فکر کوي چې يهود خو نن بريد نه کوي، پدې ورځ جګړه نه راسره کوي، اغفال به شي.

بنو قريظه د خپل مشر يوه خبره هم ونه منله، دری واړه يې رد کړې، نو کعب بن اسد په ډير قهر او غوسه ورته وويل: په تاسې کې د فيصلې او پريکنده خبرې سړی نشته، کله مو هم د عقل مندی کار ندی کړئ.

وروسته له هغې چې بني قريظه د سعد دری واړه وړانديزونه ونه منل، نو مجبور وو چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر ته يې غاړه ايښې وئ، خو دا يې غوره وګڼله چې لومړی بايد له هغو مسلمانانو نه چې د دوی ملګري دي پدې هکله پوښتنه وکړي، تر څو پوه شي که د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر ته غاړی کيږدي نو څه به ورسره کيږي؟ هماغه وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې خبر وليږه چې ابو لبابه راته راوليږه تر څو مشوره ورسره وکړو! ابو لبابه له دوی سره تړون درلود، کورنۍ او مالونه يې د دوی په سيمه کې وو. کله چې ابو لبابه ورغی، ټول ورته راپاڅيدل، ښځو او ماشومانو ژړل، ددې حالت په ليدو سره د ابو لبابه زړه پرې وسوځيد. ټولو يهودانو ورته وويل: ابو لبابه! آيا دا مشوره را کوې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته تسليم شو؟ ده ورته وويل: هو: خو لاس يې په غاړه راکش کړ، مطلب يې دا وُ که تسليم شي نو مری به مو پرې شي، حلال به کړی شئ. په همدې حالت کې متوجه او پوه شو چې پدې عمل

سره د الله (جل جلاله) او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حق کې د خيانت مرتکب شويدی، فورا روان شو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته هم ورنغی، سيخ نبوي جومات ته لاړ، ځان يې په يوې ستنې پورې وتاړه، او قسم يې ياد کړ تر څو چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل لاس نه وي خلاص کړئ، ځان به خوشی نکړي، همداسې به تړلی وي. او بله يې دا ژمنه وکړه چې بيا به تر ابده د بني قريظه سيمې ته نه ورځي. کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبر شو، نو ويې فرمايل: (أما إنه لو جاءني لاستغفرت له، أما إذ قد فعل ما فعل فما أنا بالذي أطلقه من مكانه حتى يتوب الله عليه).که ابو لبابه ماته راغلی وای، نو مغفرت به مې ورته غوښتی وای، خو اوس يې چې ځان تړلئ، نو تر هغې پورې يې نه خلاصوم تر څو يې چې الله تعالی توبه نه وي قبوله کړې.
د ابو لبابه له دغه مشورې سره سره بني قريظه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر ته تسليم او سلامي شول. يهودو د اوږدې محاصرې تاب او توان هم درلود ځکه ښه ډير خوراکي مواد، اوبه هر څه ورسره وو، کلا ګانې يې ښه مضبوطې وې، په مقابل کې مسلمانان په خالی ميدان کې وو، له لوږې او يخنۍ سره مخ وو، ستړيا خو يې دومره وه چې اندازه يې ګرانه ده. خو دا جګړه هم د اعصابو جګړه وه، الله تعالی د يهودو په زړونو کې ويره واچوله، حوصلې يې ټيټې شوې. په همدې وخت کې علي (رضي الله عنه) او زبير (رضي الله عنه) ورمخکې شول، علي (رضي الله عنه) چيغه وکړه: اې د ايمان لښکره! قسم په خدای چې يا به د حمزه (رضي الله عنه) په شان شهيد شم او يا به دا کلا فتحه کړم. د همدې آواز له اوريدو سره يهود د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې سلامي شول.
رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې نارينه يهودان دې بنديان شي، د همدې امر په اساس د محمد بن مسلمه انصاري (رضي الله عنه) تر مراقبت لاندې د هغوی په لاسونو کې زولنې واچول شوې، ښځې او ماشومان بيل ځای ته يووړل شول. د اوس قبيلې خلک رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغلل عرض يې وکړ يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تا زمونږ د ورونړو خزرج له حليفانو (بني قينقاع) سره هسې ښه معامله وکړه، دا بني قريظه زمونږ حليفان او دوستان دي له دوی سره هم ښه وکړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل:(ألا ترضون أن يحكم فيهم رجل منكم؟) قالوا: بلى. قال: (فذاك إلى سعد بن معاذ). آيا تاسې پدې خوښ ياستئ چې ستاسې يو شخص د دوی

په هکله فیصله وکړي؟ دوي وویل: هو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا فیصله دې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) وکړي. دوی وویل: بالکل سیي ده. ټول پرې راضي یو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته خبر ولیږه چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) دې را حاضر شي. نوموړی د احزاب په غزاکې ټپي شوی او د مټ رګ یې پرې شوی وُ، او له همدې امله په مدینه کې پاتې وُ. کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر وروسید ، نو په خره باندې سپور شو او پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور روان شو چې د قوم خلک یې یوې او بلې خوا ته روان وو ورته ویل یې: سعده! له خپلو حلیفانو سره ښه وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې لپاره حکم ګرزولی یې چې د دوی په هکله نرمه او غوره فیصله وکړې! سعد (رضي الله عنه) د دوی خبرې اوریدلې، څه یې نه ویل، خو کله چې دوی ډیر اصرار وکړ نو ده ورته وویل: اوس هغه وخت رارسیدلی دی چې سعد د الله (جل جلاله) پخاطر د هیچا پروا ونه ساتي. خلکو چې دا خبره واوریده یو شمیر له همدې ځایه ورنه وګرځیدل، یو له بل سره یې غمشریکي وکړه او خفګان یې څرګند کړ.

کله چې سعد (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورلنډ شو، اصحابو ته یې امر وکړ چې: **(قوموا إلى سيدكم)**. خپل مشر ته پاڅیږئ! خلک پاڅیدل او سعد (رضي الله عنه) یې له خره نه راکوز کړ او ورته ویې ویل: سعده! بني قریظه ستا حکم او فیصلې ته تسلیم شوي. ده وویل: آیا زما فیصله پر دوی نافذه ده؟ دوی ورته وویل: هو. ده وویل: آیا مسلمانان به هم زما حکم مني؟ دوی ورته وویل: ولې نه. بیایې ویل: ایا زما فیصله هغه چاته هم د منلو وړ ده چې دلته تشریف لري؟ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته یې د تکریم او تعظیم په دود اشاره وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(نعم، وعلي)**. هو. زه هم ستا فیصله منم. سعد وویل: نو زما فیصله دا ده چې نارینه یې باید ووژل شي، اولادونه او ښځې زوزاده یې دې اسیران کړی شي او مالونه یې دې وویشل شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې فیصلې په اوریدو سره وفرمایل: **(لقد حكمت فيهم بحكم الله من فوق سبع سموات)**. تا د دوی په هکله هغه فیصله وکړه کومه چې الله تعالی له اوو آسمانو پاس کړې وه.

د بني قريظه په هکله د سعد (رضي الله عنه) حکم ډېر عادلانه او په انصاف ولاړ و، ځکه دوی نه يوازې له مسلمانانو سره غدر او خيانت کړی ؤ بلکه د مسلمانانو د له مينځه وړلو لپاره يې ۱۵۰۰ تورې، دوه زره نيزې، ۳۰۰ زغرې او ۵۰۰ ډالونه هم تيارکړي وو او دا ټول شيان له فتحې وروسته مسلمانانو غنيمت کړل.
د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر سره د بني قريظه ټول افراد د بني النجار قبيلې د بنت الحارث نـومې ښځې په کور کې بنديان شول هلته د مدينې په بازار کې ورته کندې وايستل شوې، وروسته دوی ډلې، ډلې ورته راوستل کيدل او هملته به يې سرونه پرې کيدل. په همدې حالت کې يوه يهودي خپل مشر کعب بن اسد ته وويل: څه فکر کوې له مونږ سره به څه معامله کيږي؟ ده ورته وويل: تاسې هيچرته هم له عقل نه کار نه اخلئ،نه ګورئ چې بلونکي نه دريږي؟ او څوک چې ځي بيرته نه راستنيږي، قسم په خدای چې زمونږ سرنوشت (برخليک) مرګ دی. پدې ترتيب سره د بني قريظه د شپږ يا اوه سوه کسانو سرونه قلم شول.
ددې فيصلې په تنفيذ سره د غدر او خيانت جرړې له بيخه و وتـلې، او هغه خاينان پخپله سزا ورسيدل کوم چې تړون يې مات کړی و، او په ډېر سخت وخت کې يې د مسلمانانو د تـبـا هـۍ په نيت له مشرکينو سره لاس يو کړی و، او پدې عمل او کړو سره د هغو جنګي مجرمينو په ډله ورګډ شوي وو کوم چې د محـاکـمې او اعدام وړ دي.
دلته له دوی سره د بني نضير قبيلې لوی شيطان او د احزاب جګړې لوی مجرم حيي بن اخطب هم ووژل شو نـومـوړی د ام المؤمنين صفيه (رضي الله عنها) پلار ؤ. هغه وخت چې قريش او غطفان د جګړې له ډګر نه په شا شول، نو حيي راغی او له بني قريظه سره يو ځای پاتی شو، خپله هغه وعده يې پوره کړه چې د جګړې په دوران کې يې له کعب بن اسد سره کړې وه. ده هغه وخت کعب ديته اړ ايستلی ؤ چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړي او له مشرکينو سره يو ځای د هغه په خلاف په جګړه کې برخه واخلي او پـه مـقـابـل کې يې دا ورته ويلي و چې زه به تر آخره درسره وم. همداسې يې وکړل له بني قريظه سره يو ځای اسير شو، او کله چې د وژلو لپاره راوستل شو، چپنه يې په غاړه وه خو سـوری سوری کړی يې وه تر څو څوک ورنه ګټه وانخلي، راوستل شو لاسونه يې له غاړې سره تړل شوي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې وويل: ستا سره په دښمنۍ پښيمانه نه يم، خو بری او غلبه د خدای په لاس کې ده، بيا يې زياته کړه: اې خلکو! همدا به د الله امر ؤ، همدا به ليکل شوي او همدا مو تقدير و، الله تعالی بني اسرائيلو ته وژل مقرر کړي ؤ، وريسې کيناست او همدلته يې سر پرې شو.

پدې پيښه کې له يهودو نه يوازې يوه ښځه ووژل شوه، هغه هم پدې دليل چې نوموړې پر خلاد بن سويد (رضي الله عنه) باندې د ميچنۍ تيږه ورغورځولې وه او هغه يې وژلی وُ، نو ددې په بدل کې دغه ښځه هم ووژل شوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر کړی وُ چې يوازې هغه کسان دې ووژل شي چې ږيرې يې راغلې وي او د چا چې ږيره نه وي راغلې، نه دې وژل کيږي. پدې ډله کې عطيه القرظي هم وُ چې هغه وخت يې ږيره نه وه راغلې، نو ژوندی پاتې شو اسلام يې ومانه او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صحبت شرف يې وګاټه.

ثابت بن قيس (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه سوال وکړ چې زبير بن باطا، مال او کورنۍ يې ده ته وروبښي! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه وروبښل. زبير له ثابت (رضي الله عنه) سره نيکي کړې وه، او د همدې نيکۍ په بدل کې يې هغه ته وويل: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ما ته را وبښلې، ستا مال او اولاد يې راوباښه، اوس دا ټول بيرته ستا. زبير چې د خپل قوم له مرګ نه خبر شو، نو ثابت (رضي الله عنه) ته يې وويل: زه د خپلې نيکۍ په نامه له تا نه ددې سوال کوم چې ما هم له خپلو دوستانو سره يو ځای کړه، يعنې ما هم ووژنه، نو بيايې دده سر هم پرې کړ او په نورو يهودانو پسې يې وروليږه. ثابت د زبير زوی عبدالرحمن ژوندی وساته، عبدالرحمن په اسلام مشرف شو او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) صحبت يې وګاټه.

همدا راز ام المنذر سلمی بنت قيس النجاريه له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه هيله وکړه چې رفاعه بن سموال القرظي ورته وروبښي! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې غوښتنه ومنله، او هغه يې وروباښه. رفاعه ژوندی پاتې شو ايمان يې راوړ او د اصحابو (رضي الله عنهم) په ډله کې شامل شو.

د تسليمۍ په شپه هم يو شمير يهودانو ايمان راوړ، او په همدې اساس د هغوی ژوند او مال په امن پاتې شول. په همدې شپه عمرو چې له خپل قوم بني قريظه سره په غدر او خيانت کې شريک نه و، له خپل کور نه د باندې راووت، د نبوي لښکر د پاسدارانو مشر محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) وليد، خو څه يې ورته ونه ويل، لاره يې ورکړه، او معلومه نه شوه چې هغه به چيرته تللی وي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بني قريظه له مالونو نه خمس بيل کړ او نور مالونه يې په مسلمانانو باندې وويشل، سواره ته يې درې برخې، دوې برخې يې د آس او يوه د سواره، او د پياده (پلي) لپاره يې يوه برخه وټاکله. وينځې

يې د سعد بن زيد الانصاري تر سرپرستۍ لاندې نجد ته و استولې، هلته يې وسله او آسونه ورباندې راونيول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وينځو له ډلې نه ريحانه بنت عمرو بن خناقه د خپل ځان لپاره خوښه کړه، او د ژوند تر پايه ورسره وه، دا د ابن اسحاق روايت دی.[1] خو کلبي وايي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه (ريحانه) آزاده کړه او په شپږم هجري کال يې په نکاح سره واخيستله، چې له حجه الوداع نه له راستنيدو وروسته وفات شوه او په بقيع کې خاورو ته ورسپارل شوه.[2]

وروسته له هغې چې د بني قريظه مساله ختمه شوه، الله تعالی د خپل صالح بنده سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هغه سوال قبول کړ چې مخکې يې يادونه شويده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) لپاره په جومات کې خيمه درولې وه تر څو هملته يې عيادت وکولی شي. د بني قريظه له فتحې وروسته د سعد (رضي الله عنه) ټپ خلاص شو او په بد واوښت. عائشه (رضي الله عنها) وايي: د سعد (رضي الله عنه) له ټپ نه وينې روانې شوې، په جومات کې د بنو غفار څو خيمې هم وې ټولو د سعد (رضي الله عنه) وينې وليدلې ځکه ډيرې زياتې بهيدلې وې، د وينو په ليدو سره هغوی چيغه کړه اې د خيمو خلکو! دا څه دي چې ستاسې له لوري زمونږ خوا ته را روان دي؟ ټولو وکتل چې د سعد (رضي الله عنه) له زخم نه وينې را روانې دي او په پاې کې له همدې کبله وفات شو.[3]

په بخاري او مسلم کې له جابر (رضي الله عنه) نه روايت دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي: (اهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ). د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) په مرګ د الله تعالی عرش ولړزيد[4].

همدا راز ترمذي له انس (رضي الله عنه) نه په روايت سره وايي: **قال: لما حملت جنازة سعد بن معاذ قال المنافقون: ما أخف جنازته، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن الملائكة كانت تحمله).** کله چې د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) جنازه پورته شوه، منافقانو وويل: دا څومره سپکه جنازه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: دا ځکه چې ملائکو وړله يعنې د هغه (سعد بن معاذ (رضي الله

---

(1). ابن هشام ۲/ ۲۴۵

(2). تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۱۲

(3).صحيح البخاري ۲/ ۵۹۱

(4). صحيح البخاري ۱/ ۵۳۶. صحيح مسلم ۲/ ۲۹۴ جامع الترمذي ۲/ ۲۲۵

عنه) جنازه ملائکو وړله.[۱]

د بني قریظه د محاصرې په دوران کې له مسلمانانو نه یو تن (خلاد بن سوید) په شهادت ورسید، یوې یهودۍ ښځې د میچنې تیږه ورباندې وروغورځوله او مړ شو. همدا راز پدې ترڅ کې د عکاشه ورور ابو سنان بن محصن هم مړ شو.

ابو لبابه هملته مسجد کې شپږ ورځې تړلی ؤ د لمانځه په وخت کې به یې ښځه ورته راتلله خلاصاوه به یې او له لمانځه نه وروسته به بیرته په ستنې پورې تړل کیده، تر څو یوه ورځ سهار وختي یې الله تعالی توبه قبوله کړه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې چې د ام سلمه (رضي الله عنها) په کور کې ؤ خبر ورکړل شو. ابو لبابه (رضي الله عنه) وایي ام سلمه (رضي الله عنها) د خپلې حجرې په دروازه کې ودریده او راته ویې ویل: ابو لبابه! مبارک شه، الله تعالی دې توبه قبوله کړه! ددې خبرې په اوریدو سره په جومات کې ناست اصحاب (رضي الله عنهم) را پاڅیدل تر څو خلاص یې کړي، خو ابو لبابه وویل: نه، تر څو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله تشریف نه وي راوړئ او زه یې نه وم خلاص کړئ بل څوک به مې نه خلاصوي. او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سهار لمانځه ته تشریف راوړ په ابو لبابه تیریده ورغی او خوشی یې کړ.

دا غزا (بني قریظه) د هجرت د پنځم کال د ذي القعدې په میاشت کې شوې وه، او د بني قریظه کلا بندۍ ۲۵ ورځې دوام کړی ؤ.[۲]

الله تعالی د احزاب او بني قریظه غزا ګانو په اړه د احزاب سورت څو آیتونه نازل کړیدي. او په هغې کې یې د مؤمنانو او منافقانو د حال او احوال په هکله څرګندونې کړي، د مشرکینو ماتې ته یې اشاره فرمایلې، او د اهل کتابو د غدر او خیانت نتایج او پایلې یې په ګوته کړیدي.

---

[۱]. جامع الترمذي ۲/۲۲۵

[۲]. ابن هشام ۲/ ۲۳۷. ۲۳۸. صحیح البخاري ۲/ ۵۹۰، ۵۹۱. زاد المعاد ۲/ ۷۲- ۷۴. مختصر سیرۍ الرسول للشیخ النجدي ص ۲۸۷ تر ۲۹۰.

له بني قريظه غزا نه وروسته پوځي عمليات

۱- د سلام بن ابي الحقيق وژل

سلام بن ابي الحقيق چې کنيه نوم يې ابو رافع ؤ، هغه لوی يهودي مجرم ؤ چې د مسلمانانو په خلاف يې د مشرکينو ډيرې لښکرې راوپارولې او زياته اندازه مال او پيسې يې ورکړې، بې حسابه مرستې يې ورسره وکړې.(۱)

دې مجرم به رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته هم زيات اذيت او ضرر رساوه، کله چې مسلمانانو د بني قريظه مشکل حل کړ، خزرج قبيلې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د ابو رافع د وژلو اجازه وغوښتله، ځکه لدينه مخکې اوس قبيلې کعب بن اشرف وژلی ؤ. اوس خزرج غوښتل چې دوی هم هغوی ته ورته يو وياړ وګټي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله او اجازه يې ورکړه چې ابو رافع ووژني، خو پدې امر يې تاکيد وکړ چې بايد ښځې او ماشومان ونه وژل شي او هغوی ته خطر متوجه نه شي. خزرج ددې وظيفې د انجام لپاره پنځه کسيز ګروپ جوړ کړ، د ګروپ ټول غړي له بنو سلمه کورنۍ څخه وو او مشر يې عبدالله بن عتيک نوميده. دغه ګروپ د خيبر په لور روان شو، چيرته چې د ابو رافع کلا وه، ماښام وررسيدل، خلک ټول خپلو کورونو ته راغلي وو. عبدالله بن عتيک خپلو ملګرو ته وويل تاسې ټول همدلته کينئ، زه ځم او له دروازه وان سره خبرې کوم، غواړم د هغه زړه په لاس راوړم، کيدای شي له همدې لارې نه کلا ته ورد ننه شم. لاړ او دروازې ته لنډ يو ځای داسې کيناست چې خپل چادر يې په سر واچاوه او داسې يې ښودله چې ګويا د قضاء حاجت لپاره ناست دی. خلک ننوتل، دروازه وان غږ پرې وکړ اې د خدای بنده! که غواړې چې ننوزې،نو زر داخل شه زه دروازه بندوم.

عبدالله بن عتيک کيسه کوي وايي: په همدې خبرې سره لاړم ، کلا ته د ننه شوم، او د ننه پټ شوم کله چې خلک ټول داخل شول، دروازه وتړل شوه، پيره دار کليانې ټولې له

---

(1). فتح الباري ۷/ ۳۴۳.

دروازې سره خوا کې په ځنګ درې وځړولې. زیاتوي وروسته زه ورغلم او دا کلیانې مې راواخستلې، راتلونکې دروازه مې خلاصه کړه، ابو رافع په بالاخانه کې ؤ هملته یې مجلس ښه ګرم ؤ ما څاره، کله چې د مجلس او کیسو خلک ورنه لاړل، زه وروختلم، هره دروازه به مې چې پرانیستله، نو بیرته به مې له ننه خوا نه تړله، او له ځان سره مې ویل که چیرې خلک درباندې خبر شي نو مخکې لدینه چې هغوی ما ته راورسیږي زه به ابو رافع ووژنم. ابو رافع ته ورورسیدم، کوټه یې تیاره وه او له خپلې کورنۍ سره ؤ نه پوهیدم چې ځای یې چیرته دی؟ غږ مې وکړ ابو رافع! ده وویل: څوک یې؟ په غږ پسې لاړم او پداسې حال کې مې د توري ګوزار پرې وکړ چې ویرې اخیستی وم، پدې ګوزار هیڅ هم ونه شول هغه چیغې کړې. زه یې له کور نه راووتلم او لږ انتظار مې وکړ، بیا بیرته ورغلم، ورته ومې ویل: دا څه غږ دی اې ابو رافع! ده وویل: مور دې بوره شه، همدا اوس یوه سړي د توري ګوزار راباندې وکړ. ابو رافع زیاتوي: همدلته مې یو قوي ګوزار پرې وکړ، سخت ټپي شو، خو مړ نه شو، بیا مې د توري څوکه د هغه په خیټه کېښوده او زور مې ورکړ تر څو له شا یې ووتله او پوه شوم چې مړ شو، نور د باندې راووتلم دروازې مې یو په بل پسې خلاصولې، په یوه زینه کې راکوزیدم فکر مې کاوه چې پښه مې ځمکې ته رسیدلې خو داسې نه وه د لاندې ولویدم، سپوږمۍ ښه رڼا کوله، پښه مې ماته شوه خپل پټکی (پګړۍ) مې را خلاص کړ او پښه مې ورباندې وتړله، روان شوم او له دروازې سره کیناستم. له ځان سره مې فیصله وکړه چې تر هغې پورې به نه ځم تر څو یې له مرګ نه ښه مطمئن شوی نه وم، چرګ غږ چرګانو آذانونه وکړل، او د کلا په چار دیوالۍ هم غږ وشو د حجاز د تاجر د مرګ خبر اعلانوم. دا مې چې واوریدل راغلم او خپلو ملګرو ته مې وویل: چې ځئ، الله تعالی ابو رافع وواژه. راغلو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته حاضر شوو، خبر مې ورته تیر کړ. ده راته وفرمایل: پښه دې وغزوه، پښه مې اوږده کړه هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل مبارک لاس ورباندې راتیر کړ او داسې جوړه شوه لکه چې بالکل ماته شوې نه وي.[1]

دا د بخاري شریف روایت دی. ابن اسحاق وایي چې د هغه ګروپ ټول غړي کلا ته ورد ننه شوي وو او ټولو په ګډه ابو رافع وژلی و، او هغه څوک چې توره یې د ابو رافع په خیټه کې د ننه کړې وه د تورې وار یې پرې کړی و د هغه نوم عبدالله بن انیس

---

[1]. صحیح البخاري ۲/ ۵۷۷

(رضي الله عنه) وُ. په دې روایت کې دا هم راغلي کله چې دوی هغه وواژه، او د شپې د عبدالله بن عتیک پښه ماته شوه، ملګرو یې هغه پورته کړ او ټول له کلا سره خوا کې د یهودو په یوه چینه کې پټ شول، یهودانو اورونه بل کړل، یوې خوا بلې خوا یې پلټنې پیل کړې، بالاخره مایوس او نامراده د خپل مشر سر ته ورغلل، په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) روان شول او مدینې ته لاړل.[1]

دغه سریه د پنځم هجري کال د ذي القعدې او یا ذي الحجې په میاشت کې وه.[2]

پدې وخت کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو،کفارو او یهودو، او نورو جنګي مجرمینو له مشکل نه فارغ شو، د هغوی حساب یې تصفیه کړ، نو د نورو مشرکو قبایلو او اعرابو (کوچیانو) په خلاف یې د یو لړ تادیبي بریدونو امر ورکړ، ځکه دا هغه کفار وو چې بې له زوره یې له خپلو شرارتونو او اذیتونو لاس نه اخیست، امنیت یې خراباوه، نو د دوی د شر او بې امنۍ له مینځه وړل یو ضرورت وُ چې باید تر سره شوی وای.

۲- د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) سریه

له احزاب او قریظه غزا نه وروسته لومړنۍ سریه د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ده. پدې سریه کې (۳۰) سواره وو، دغه ډله اصحاب (رضي الله عنهم) د نجد د بکرات سیمې د ضریه څنډې قرطاء ته لاړل، د ضریه او مدینې تر مینځ د اوو ورځو لار وه. دوی د شپږم هجري کال د محرم میاشتې په شلمه د بني بکر بن کلاب مېنې ته ور روان شول، کله یې چې حمله ورباندې وکړه، خلک یې ټول وښتیتدل، مسلمانانو یې ټول څاروي (میږې او پسونه) ونیول، او وریسې پداسې حال کې چې د محرم د میاشتې یوه ورځ پاتې وه بیرته مدینې ته ورسیدل.

له مشرکینو سره ثمامه بن اثال الحنفي د بني حنیفه قبیلې مشر هم وُ، نوموړی په پټه سره د مسیلمه الکذاب په امر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور لپاره وتلی وُ،[3] چې مسلمانانو ونیو راییې ووست جومات ته یې بوته او هلته یې په یوه ستنې پورې وتاړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف وروړ او ویې فرمایل: ثمامه څه دي درسره؟ ده وویل: له ما سره خیر دی یا محمد

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۲۷۴ - ۲۷۵

[2]. رحمه للعالمین ۲۲۳/۲ – ابن هشام ۲۳۷/۲ – ۲۳۸ صحیح البخاري ۵۹۰/۲ – ۵۹۱ زاد المعاد ۹۱

[3]. السیره الحلبیه ۲/ ۲۹۷

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که مې ووژنې نو يو وينه لرونکی به دې وژلی وي او که احسان راباندې وکړې، نو په يوه قدر دان او احسان منونکي به دې احسان کړی وي، او که چيرته مال او پيسې غواړې، نو څومره چې غواړې همدومره به درکړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هيڅ ورته ونه ويل همداسې ورنه لاړ، بيا ورته راغی او هماغه خبره يې ورته تکرار کړه. د ثمامه ځواب هم هماغه وؤ. دريم ځل يې بيا تشريف راوړ او د همغې خبرې له تکرار نه وروسته يې وفرمايل: ثمامه خوشی کړئ، اصحابو (رضي الله عنهم) خوشی کړ. هغه لاړ او له جومات سره نژدې د خرما يوه باغ ته ورغی، غسل يې وکړ او بيرته راغی په اسلام مشرف شو او ويې ويل:

يا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! قسم په الله د ځمکې پر مخ مې له تا نه زياته دښمني له بل چا سره نه درلوده، خو اوس له ټولو نه زياته مينه درسره لرم، قسم په خدای له ټولو نه مې ستا له دين نه ډير نفرت درلود، خو اوس له ټولو اديانو نه ستا دين راته ګران دی، ستا اصحابو هغه وخت ونيولم چې ما د عمرې نيت کړی وؤ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زيری ورکړ او ورته ويې فرمايل: لاړ شه عمره وکړه.

ثمامه چې کله مکې ته ورسيد نو قريشو ورته وويل: بې دينه او ګمراه شوې يا ثمامه! ده وويل: نه قسم په الله زه نه يم بې لارې شوی، بلکه زه د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دين مشرف شوم، اې قريشو دا هم واورئ چې لدينه وروسته به تر هغې پورې له يمامه نه يوه دانه غنم هم درته رانشي تر څو يې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه نه وي کړې. يمامه هغه وخت د مکې لپاره د ځمکې او پټي حيثيت درلود. ثمامه عمره ادا کړه او خپل کورته ستون شو.

مکې ته يې غله استول بند کړل، قريش ډير په تکليف شول، او مجبور شول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خط وليکي او د خپلې خپلوۍ په روی يې ورنه وغوښتل چې ثمامه ته امر وکړي غله او غنم مکې ته خوشې کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله او ثمامه ته يې وليکل چې مکې ته خوراکي مواد ليږل بيرته پيل کړي.[1]

۳- د بني لحيان غزا

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۱۹ز مختصر سيره الرسول للشيخ النجدي ص ۲۹۲- ۲۹۴

بنو لحیان هغه قبیله ده چې د رجیع په سیمه کې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) سره غدر او خیانت کړی وُ، لس تنه یې په شهادت رسولي وو، او دوه نور یې د مکې په مشرکینو پلورلي وو. د بنو لحیان مېنه د مکې له پولو سره او په حجاز کې د ننه وه. هغه وخت د مسلمانانو او قریشو او نورو اعرابو تر مینځ سخت کشمکش روان و، نو پداسې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مناسبه نه ګڼله چې د لوی دښمن سره خوا کې په کوم جنګي اقدام لاس پورې کړي، خو کله چې د احزاب په غزا کې مشرکینو ماتې وخوړه، ارادې یې کمزورې او حوصلې یې تر ډېره حده پرېوتې، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه چې له بني لحیان نه د رجیع په پېښه کې د شهید شویو اصحابو (رضي الله عنهم) غچ واخلي.

همدا وه چې د شپږم هجري کال د ربیع الاول او یا جمادي الاولی په میاشت کې په بنو لحیان د حملې په نیت ووت، عبدالله بن ام مکتوم یې په مدینه کې خلیفه وټاکه، خلکو ته یې داسې وښوله چې ګویا د شام په لور روان دی. مخکې لاړ د امج او عسفان تر مینځ د غران نومې وادۍ مینځ ته ورسید. دا هغه ځای وُ چېرته چې درسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) په شهادت رسیدلي وو، د هغوی لپاره یې دعا وکړه. بنو لحیان چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ خبر واورید، ټول وتښتیدل، د غرونو سرونو ته لاړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوې ورځې همدلته پاتې شو، خو یو کس هم په لاس ورنغی، یوې خوا بلې خوا ته یې جنګي ګروپونه ولیږل خو بنو لحیان ترې تښتیدلي وو. وروسته د عسفان په لور ورغی لس سواره یې کراع الغمیم ته ولیږل تر څو قریش هم دده په راتګ خبر شي، بالاخره له ۱۴ شپو وروسته بیرته مدینې ته ستون شو.

د سراياوو او جنګي ګروپونو استول

لدینه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مختلفې سریې او جنګي ګروپونه واستول، چې ددې پیښو لنډیز دا دی:

۱- د عکاشه بن محصن (رضي الله عنه) **سریه:** دا د ۶ هجري کال د ربیع الاول یا ربیع الاخر په میاشت کې وه. عکاشه د ۴۰ کسیز ګروپ په مشرۍ د غمر سیمې ته روان شو. الغمر د بني اسد قبیلې یوه چینه وه مخکې لدینه چې عکاشه ورورسیږي د هغه ځای مشرکین وتښتیدل، مسلمانان ورغلل، دوه سوه اوښان یې ونیول او مدینې ته یې راوستل.

۲- د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) **سریه:** دا هم د شپږم هجري کال د ربیع الاول یا ربیع الاخر په میاشت کې وه. محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) له لسو کسانو سره د بني ثعلبه په سیمه کې د ذي القصه په لور روان شو، هلته د دښمن سلو کسانو کمین ورته نیولی ؤ، کله چې مسلمانان ویده شول هغوی حمله ورباندې وکړه او له محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) نه پرته ټول یې شهیدان کړ، یوازې محمد په ټپي حالت کې ورنه خلاص شو.

۳- د ابو عبیده بن الجراح (رضي الله عنه) **سریه:** دا هم د ۶ هجري کال د ربیع الاخر په میاشت کې د ذي القصه په لور وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) د ملګرو له شهادت نه وروسته ابو عبیده (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې د بني ثعلبه مقابلې ته لاړ شي. هغه له ۴۰ کسانو سره د اصحابو (رضي الله عنهم) د شهادت ځای ته ورغی، د شپې یې پیاده سفر وکړ او سهار وختي یې پر بني ثعلبه برید وکړ، خو هغوی بیا هم ورنه وتښتیدل، یوازې یو کس په لاس ورغی هغه هم اسلام راوړ. مسلمانانو یو شمیر څاروي او پسونه په غنیمت ونیول.

۴- د زید بن حارثه (رضي الله عنه) **سریه:** د ۶ هجري کال د ربیع الاخر په میاشت

کې وه. دا د مرالظهران په سيمه کې د بني سليم په يوه چينه کې چې جموم نوميده پيښه شويده. زيد (رضي الله عنه) لاړ او هلته يې د مزينه قبيلې يوه ښځه چې حليمه نوميده ونيوله، دې ښځې د بني سليم يوه محله وروښوده چيرته چې مسلمانانو ډير پسونه، څاروي او بنديان ونيول. کله چې زيد (رضي الله عنه) بيرته راستون شو او غنيمتونه يې له ځان سره راوړل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نوموړې ښځې ته ددې خپل ځان او ميړه دواړه وروبښل يعنې دواړه يې آزاد کړل.

۵- عيص ته د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) **سريه:** دا د ۶ هجري کال په جمادي الاولی کې وه. زيد له ۱۷۰ سوارو سره د عيص په لور وخوځيد، هلته يې د قريشو هغه قافله په لاس کې پريوته چې مشر يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زوم ابو العاص وُ. ابو العاص پخپله نجات ومونده، لاړ، سيده مدينې ته راغی او له زينب (رضي الله عنها) نه يې پناه وغوښتله، او ورته ويې ويل چې له خپل مهربان پلار (حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)) نه سوال وکړې چې ددې قافلې مالونه بيرته ده ته ورکړي. زينب (رضي الله عنها) همداسې وکړل، له خپل پلار (صلی الله عليه وسلم) نه يې همدا سوال وکړ! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خلکو ته وويل، که مو خوښه وي نو دا مالونه بيرته ورکړئ! اصحابو (رضي الله عنهم) ټولو په خپله خوښه هر څه بيرته ورکړل. ابو العاص له خپلو مالونو سره مکې ته ستون شو، ټول شيان يې خپلو خاوندانو ته وسپارل بيا يې ايمان راوړ او مدينې ته يې هجرت وکړ، او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله لور زينب (رضي الله عنها) چې تقريباً درې نيم کال مخکې يې هجرت کړی وُ بيرته په هماغه لومړنۍ نکاح سره ابو العاص ته ورکړه او دا خبره په صحيح حديث سره ثابته ده[1]. او په اولنۍ نکاح يې ځکه بيرته ورکړه چې هغه وخت له مشرکينو سره د مسلمانو ښځو د نکاح د تحريم آيت شريف نه و نازل شوی. او هغه حديث او روايت صحيح ندی چې وايي رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زينب په نوې نکاح سره ابو العاص ته ورکړه او يا يې شپږ کاله وروسته ورکړه. دا د معنی او سند دواړو له لارې سيې ندی.[2]

تعجب دی هغو کسانو ته چې پدې ضعيف حديث استناد کوي او وايي: ابو العاص د

---

[1] . سنن ابي داود مع شرحه عون المعبود باب الی متی ترد عليه المراة اذا اسلم بعدها.

[2]. تحفه الاحوذي ۱۹۵/۲ – ۱۹۶ ته مراجعه وکړئ.

مکې له فتحې نه مخکې د اتم هجري کال په وروستيو کې ايمان راوړی، بيا د همدې خبرې مخالفه خبره کوي او وايي: زينب (رضي الله عنها) د اتم هجري کال په لومړيو کې وفات شويده. پدې هکله مو پر بلوغ المرام باندې پخپل تعليق کې مفصله خبرې کړې، موسی بن عقبه عقيده لري چې دغه پيښه د ابي بصير او ملګرو له خوا يې په اووم هجري کال کې پيښه شويده، خو دا خبره نه له صحيح او نه هم له ضعيف حديث سره تطابق لري.

۶- د زيد (رضي الله عنه) **سريه**: دا هم د ۶ هجري کال په جمادي الاخره مياشت کې وه. زيد (رضي الله عنه) له **۱۵** کسانو سره د بني ثعلبه په لور ووت، طرف يا طرق نومې سيمې ته ورغی، اعراب ورنه وتښتيدل او فکر يې کاوه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله پر دوی باندې د بريد په نيت راوتلی دی. زيد او ملګرو يې له مشرکينو نه شل اوښان په غنيمت ونيول، اوڅلور ورځې له مدينې نه غايب ؤ.

۷- بيا هم وادي القری ته د زيد (رضي الله عنه) **سريه**: زيد د ۶ هجري کال د رجب په مياشت کې له ۱۲ کسانو سره د قری په وادي کې د دښمن د تحرکاتو د معلومولو پخاطر ووت. هلته د قری اوسيدونکو حمله ورباندې وکړه، ۹ کسان يې ورنه شهيدان کړل او د زيد په شمول درې نور ژوندي پاتې شول.[1]

۸- د خبط سريه: دا د آتم هجري کال په رجب مياشت کې وه، خو د پيښې له بهير نه داسې ښکاري چې دا بايد له صلح حديبيه نه مخکې واقع شوې وي. جابر (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ درې کسانو ته چې مشر مو ابو عبيده بن الجراح ؤ امر وکړ چې لاړ شو او د قريشو د کاروان څارنه وکړو، په لاره کې سخت وږي شوو له ډيرې لوږې مو خبط (يو ډول بوټی دی) وخوړل، او له همدې وجې دغه لښکر ته د خبط لښکر نوم ورکړل شو.

وروسته يوه سړي درې اوښان راته حلال کړل، بيا يې درې نور راته حلال کړل، دريم ځل يې بيا درې اوښان راته حلال کړل، بيا ابو عبيده (رضي الله عنه) هغه لدې کار نه منع

(1). رحمه للعالمين ۲/ ۲۲۶.زاد المعاد ۲/۱۲۰ – ۱۲۲. حواشي تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۲۸،۲۹.

کړ. پدې وخت کې له بحر نه يو ماهي چې عنبر ورته ويل کيده راته را واچول شو او هغه مو پوره نيمه مياشت خواړه، غوړي مو يې هم استعمالول، تر څو بيرته په پښو ودريدو او خپل اولني حالته ورسيدو. ابو عبيده ددې ماهي د پوښتيو يو هډوکی واخيست، بيا يې په لښکر کې تر ټولو دنګ سړي ته وويل چې په تر ټولو لوړ اوښ باندې سپور شي، بيا همدا دواړه تر دې هډوکي لاندې تير شول. مطلب دا چې د ماهي د پوښتۍ هډوکی ډير اوږد وٌ. جابر (رضي الله عنه) زياتوي مونږ ددې ماهي له غوښې نه يوه اندازه د توښې په دود راسره واخيستله او کله چې مدينې ته ورسيدو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته مو دا کيسه تيره کړه، هغه وفرمايل: **(هو رزق أخرجه الله لكم، فهل معكم من لحمة شيء تطعمونا؟)**.دا د الله تعالی له لوري د ستاسې رزق او روزي وه، ايا له هغې غوښې نه څه اندازه درسره شته چې مونږ ته يې را کړئ؟ نو مونږ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له هغې غوښې نه يوه اندازه ورولیږله.[1]

مونږ مخکې وويل چې د کيسې سياق پدې دلالت کوي چې دا سريه بايد له صلح حديبيه نه مخکې واقع شوې وي، ځکه چې له حديبيې نه وروسته خو مسلمانان د قريشو د کاروانو مخې ته نه ورتلل، او پر هغوی يې حمله نه کوله.

(1). صحيح البخاري ۲/ ۶۲۵. صحيح مسلم ۲/ ۱۴۵ - ۱۴۶

د بني المصطلق او يا مريسيع غزا

۶ هجري کال، د شعبان مياشت

دغه غزا که څه هم له عسکري پلوه دومره لويه او مهمه غزا نده، خو پدې دوران کې داسې پيښې شوې دي چې په اسلامي ټولنه کې يې داسې اړ دوړ او جنجالونه راولاړ کړل چې په ترڅ کې يې د منافقانو له مخ نه پردې پورته شوې، او داسې تعزيراتي قوانين رانازل شول چې اسلامي ټولنې ته يې د عظمت، سپيڅلتيا، کرامت او پاک نفسۍ نوی رنګ ورکړ. مونږ به لومړی د غزا په هکله خبرې وکړو، ورپسې به له نورو پيښو نه وغږيږو.

د صحيح روايت په اساس سره ويلی شو چې دغه غزا د شپږم هجري کال د شعبان په مياشت کې وه.[1] ددې غزا سبب هم دا وٶ: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې د بني مصطلق رئيس حارث بن ابي ضرار له خپل قوم او نورو

---

[1]. دليل يې دا دی چې د افک په حديث شريف کې دا ثابته ده چې دغه پيښه د حجاب د حکم له نازليدو نه وروسته وه د حجاب آيت خو د زينب (رضي الله عنها) په هکله نازل شوی ؤ، او زينب (رضي الله عنها) خو دغه وخت يعنې د حجاب د حکم د نزول په وخت کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نکاح کې وه څکه له زينب (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) واده د پنځم هجري کال په ذي القعده او يا ذي الحجه کې شوی و، او دغه غزا خو د شعبان په مياشت کې وه نو دا به د ۶ هجري کال شعبان وي نه د پنځم کال او د افک له پيښې وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عايشې په هکله پوښتنه ترې وکړې وه چې دې ورته وويل: زه خپلې سترګې او غوږونه ساتم، حضرت عايشه (رضي الله عنها) فرمايي: چې زينب (رضي الله عنها) يوازينی بی بی وه چې له ما سره يې سيالي کوله.

بناء دا د شپږم کال د شعبان مياشت شوه. او دا روايت چې وايي سعد بن معاذ او سعد بن عباده (رضي الله عنهما) د افک د اصحابو په هکله يو له بل سره مناقشه او منازعه وکړه، يعنې دا چې دا غزا بايد د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) له وفات نه مخکې پيښه شوې وی، معلومه ده چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د ۵ هجري کال په اخرو کې له بني قريظه غزا نه وروسته وفات شويدی، نو پدې اساس د بني مصطلق غزا هم بايد په پنځم هجري کال کې شوی وي، ددې اشکال صحيح ځواب دا دی چې ددې روايت راوي سهوه شوی او سهوا يې له سعد بن عباده (رضي الله عنه) سره د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) نوم راوړی دی، ابن اسحاق له زهري له عبيدالله بن عبدالله بن عتبه او هغه له عائشه (رضي الله عنها) نه روايت کړی او په هغه روايت کې د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) نوم نشته بلکه هلته دا سيد بن حضير نوم راغلی دی ابو محمد بن حزم وايي چې همدا خبره صحيح ده. (زاد المعاد ۱۱۵/۲) پدې هکله د محمد الغزالي خبره هم د حيرانتيا وړ ده هغه ابن قيم ته دا خبره منسوبوي چې ګويا هغه هم وايي دغه غزا په پنځم هجري کال کې شويده (فقه السيره ص ۲۲۳). حال دا چې په الهدي (۱۱۵/۲)کې چې هغه څه ويلي هغه بالکل ددې خبرې مخالف دی.

عربانو سره له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د جګړې لپاره راوتلی دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبر په اوريدو سره بريده بن حصيب اسلمي ته امر وکړ چې لاړ شي او د خبر تحقيق وکړي. هغه لاړ او له حارث بن ابي ضرار سره يې خبرې وکړې، او بيا يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راوړ.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې د خبر له صحت نه ډاډه شو، نو اصحابو (رضي الله عنهم) ته يې د تلو قومانده ورکړه او په بيړه سره روان شو. دغه وخت د شعبان د مياشتې دوې ورځې پاتې وې، له رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دا ځل يو شمير هغه منافقين هم روان شول چې په مخکينو غزا ګانو کې يې برخه نه وه اخيستې.

دا ځل يې زيد بن حارثه (رضي الله عنه) او په بل روايت ابوذر (رضي الله عنه) او په دريم روايت سره نميله بن عبدالله ليثي (رضي الله عنه) په مدينه کې خليفه وټاکه. حارث بن ابي ضرار هم يوه جاسوس ته وظيفه ورکړې وه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د لښکر څارنه وکړي، مسلمانانو هغه جاسوس ونيو او ويې واژه.

کله چې حارث ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د راتګ او د خپل جاسوس د ژولو خبر ورسيد ډير وويريد، ملګري يې هم وارخطا شول، يو شمير عربان ورنه لاړل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بحر ساحل ته نژدې د قديد خوا ته د دوی يوې چينې ته چې مريسيع نوميده ورسيد. هغوی هم د جنګ تياري ونيوله. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب (رضي الله عنهم) په ليکو برابر کړل، بيرغ له ابوبکر (رضي الله عنه) سره وُ، د انصارو جنډه يې سعد بن عباده (رضي الله عنه) ته ورکړې وه. دواړه لښکرې سره مخامخ شولې، څه وخت يې يو بل په غشو سره وويشتل، بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بريد امر ورکړ، ټولو اصحابو (رضي الله عنهم) په يوه حرکت حمله وکړه، دښمن ته يې ماتې ورکړه او بريالي شول. يو شمير مشرکين ووژل شول، ښځې او اولادونه يې د مسلمانانو په اسارت کې ولويدل، ډير پسونه او څاروي يې هم په غنيمت ونيول له مسلمانانو نه يوازې يو کس شهيد شو، هغه هم سهوا د يوه انصاري له لاسه مړ شو، هغه و نه پيژانده د دښمن ګمان يې وربانديې وکړ او ويې واژه.

دا د اهل مغازي او اهل السير رايه ده. ابن قيم وايي چې دا ګمان او وهم دی، ځکه حقيقت دا دی چې پدې غزا کې جګړه نده پيښه شوې، مسلمانانو پر دوی حمله وکړه،

ښځې اولادونه او مالونه يې ورنه ونيول. په بخاري کې راځي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بني مصطلق غافلګير کړل يعنې ناڅاپي بريد يې ورباندې وکړ.[١]

په اسارت نيول شويو ښځو کې جويريه بنت حارث هم وه، لومړی هغه د ثابت بن قيس په برخه ورسيده، هغه ورسره مکاتبه وکړه يعنې د يوه اندازه مال په بدل کې يې د آزادۍ وعده وکړه، دواړه پدې راضي شول چې جويريه به څه پيسې ورکوي او هغه به يې آزادوي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همدغه ټاکلی مبلغ ابن قيس ته ورکړ او جويريه يې پخپله نکاح کړه. جويريه (رضي الله عنها) د قوم د رئيس حارث لور وه، او کله چې دې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نکاح شرف تر لاسه کړ نو اصحابو (رضي الله عنهم) ټولو خپل غلامان او وينځې آزادې کړې، ځکه دوی ويل چې دا قوم خو اوس د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خسرګنۍ ده، نو بايد قدر يې وشي. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپلوۍ د احترام په دود کې يې هغوی ټول آزاد کړل، هغوی هم له آزادۍ نه وروسته ټولو چې سل کورنۍ وو ايمان راوړ او په اسلام مشرف شول.[٢]

پدې غزا کې د ټولو پيښو اصلي او اساسي عامل د منافقينو رئيس عبدالله بن ابي وُ، نو مخکې لدينه چې ددې پيښو په اړه څه ووايو، غوره ګڼو لومړی د منافقينو د رول او په اسلامي ټولنه کې د دوی د منفي کړو وړو په هکله هم څه خبرې وکړو.

له بني مصطلق غزا نه مخکې د منافقينو رول او دريځ

څو ځله مو دا خبره کړيده چې عبدالله بن ابي له اسلام او مسلمانانو په ځانګړې توګه له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره سخته کينه او دښمني لرله ځکه اوس او خزرج دده په مشرۍ سلا شوي وو، لګيا وو ده ته يې تاج جوړاوه، مرۍ او غمي يې ورته برابرول. په همدې حال کې هلته د اسلام لمر راوخوت، اوس او خزرج يې دده له پاچايۍ نه بلې خوا ته واړول، او له همدې ځايه عبدالله بن ابي دا فکر کاوه چې دده پاچايي رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورانه او خاورې کړه.

له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د عبدالله بن ابي دښمني د

(1). صحيح بخاري ١/ ٣٤٥. فتح الباري ٧/ ٤٣١

(2). زاد المعاد ١١٢/٢، ١١٣، ابن هشام ٢/ ٢٨٩_٢٩٠.

هجرت له پيل نه څرګنده وه، يوه ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خره سپور د سعد بن عباده (رضي الله عنه) پوښتنې ته ور روان و او په هغه مجلس ورغی چې عبدالله بن ابي هم پکې ؤ کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ور ورسيد د منافقينو رئيس خپله پزه پټه کړه او ويې ويل دلته دوړې مه راته کوئ! بيا چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قرآنکريم آيتونه تلاوت کړل ده ورته وويل: په کور کې دې کينه، زمونږ مجلس مه را خرابوه.[1]

دا د هغه وخت خبره ده چې عبدالله بن ابي لا په اسلام سره تظاهر نه ؤ کړی، او کله يې چې له بدر نه وروسته په اسلام تظاهر هم وکړ خپله دښمني يې پرې نښودله، له الله (جل جلاله) او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې خپلې دښمنۍ ته ادامه ورکړه، تل يې هڅه کوله چې د مسلمانانو تر مينځ نفاق واچوي.

د اسلام د ذلت کوشش يې کاوه، له مشرکينو سره يې مرستې کولې، د بني قينقاع په پيښه کې يې چې کوم رول ادا کړی هغه خو مو مخکې ذکر کړی. همدا راز د احد په غزا کې يې مسلمانانو ته لوی غم، شر او مصيبت راولاړ کړ، د هغوی په مينځ کې يې ګډوډي، نفاق او خلاف واچاوه.

دغه منافق د مسلمانانو په حق کې له بې حده مکر و فريب نه کار اخيست، وروسته له هغه چې په اسلام سره يې تظاهر وکړ، هره جمعه به چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خطبې ويلو لپاره کيناسته نو هغه به پاڅيد او خلکو ته به يې ويل: اې خلکو! دا دی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په وړاندې تشريف لري، الله تعالی پده سره تاسو ته عزت او منزلت در په برخه کړ، نو تاسې دده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرسته وکړئ. خبرې يې واورئ او اطاعت يې وکړئ، بيا به کيناست، ورپسې به رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پاڅيد او خطبه به يې وويله.

د منافقينو دغه رئيس دومره سپين سترګی و چې سره لدې چې د احد په غزا کې يې هغه غدر او خيانت وکړ، خو له غزا وروسته د لومړۍ جمعې په ورځ پاڅيد او غوښتل يې هماغه څه ووايي کوم چې هره جمعه به يې له خطبې نه مخکې ويل، خو دا ځل مسلمانانو له جامو راونيو او ورته ويې ويل: د خدای دښمنه! کينه، ته ددې وړ نه يې چې دا خبرې وکړې، تا چې څه وکړل هغه ټولو وليدل. پدې خبرو سره هغه خفه شو او له جومات نه روان شو، د خلکو له غاړو نه يې قدمونه اوچتول او په وتو وتو کې يې ويل:

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۵۸۴ - ۵۸۷ بخاري ۲/ ۹۲۴ ، مسلم ۱۰۹/۲

زه خو ددې جناب د ملاتړ لپاره پورته شوی وم، خو داسې ښکاري لکه چې ما کومه د جرم خبره کړې وي! له دروازې سره يو انصاري مخې ته ورته راغی او ورته وېې ويل: هلاک شې، بيرته وګرزه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به درته د مغفرت دعا وکړي. ده وويل: زه نه غواړم چې هغه راته د مغفرت دعا وکړي.[۱]

همدا راز عبدالله بن ابي له بنو نضير سره مسلسله رابطه درلوده، له دوی سره په ګډه يې د مسلمانانو په خلاف توطيې جوړولې، ان تر دې چې ورته ويلي يې وو چې: که چيرې تاسې د مسلمانانو خلاف جګړې ته راووتئ نو مونږ به هم درسره وو، او که ستاسې په خلاف جګړه وشوه نو مونږ به ستاسې مرسته کوو.

همدا راز د احزاب په غزا کې ددې منافق او ملګرو کار يې دا ؤ چې د مسلمانانوپه مينځ کې ويره، پريشاني او ګډوډي را پيدا کړي، الله تعالی همدې مطلب ته د احزاب په سورت کې داسې اشاره فرمايي: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ غُرُوراً)) (الاحزاب: ۱۲).تر دې ايته چې فرمايي: ((يَحْسَبُونَ الأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلاَّ قَلِيلاً)) (الاحزاب: ۲۰)

[او (ياد کړه هغه وخت) کله چې وويل (ابن ابي، ابن قيشر او نورو) منافقانو او (وويل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، يمن، فارس) مګر په غرور او تيرايستو سره.]

[هغوی (له ويرې) داسې ګمان کوي چې د کفر لښکرې ندي تللې که چيرته بيا راشي لښکر د (مشرکينو جنګ ته) نو دوست ګڼي (منافقان) دا چې کاشکې دوی اوسيدونکي وی په (ليرو کليو د) اعرابو کې (له ښاره) چې پوښتنې به يې کولې (له ليرې) له (احوالو) خبرو ستاسې او که چيرې وی (دغه منافقان) په تاسې کې نو جنګ به يې نه وو کړی دوی مګر لږ (د پاره د رياء).]

پداسې حال کې چې د يهودو، منافقينو او مشرکينو په شمول ټول دښمنان پدې ښه پوهيدل چې د اسلام د بري او غلبې راز مادي تفوق، د وسلو، عسکرو او وسايلو ډيرښت ندی بلکه ددې بري راز هغه اخلاق او معنوي پياوړتيا ده چې مسلمانان پرې سينګار شويدي. او دا هم ټولو ته په ډاګه وه چې ددې عظمت او کرامت منبع هغه

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۱۰۵

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې چې په نیکۍ، معنوي او اخلاقي لوړتیا او سپیڅلتیا کې تر ټولو لوړ مثال او قدوه دی. همدا راز ټول پدې ښه متیقن شوي وو او د پنځه کلنو جګړو په دوران کې ټولو ته ثابته شوې وه چې د وسلې په زور سره پر اسلام او مسلمانانو باندې غلبه ناممکنه ده. همدا وه چې دوی د اسلام او مسلمانانو په خلاف د ساړه یا تبلیغاتي جنګ فیصله کړې وه، دوی هڅه کوله د عاداتو، اخلاقو او کړو وړو له مخې د مسلمانانو په خلاف تشویشونه راولاړ کړي، پدې تبلیغاتي جګړه کې د مشرکینو لومړنی هدف پخپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ؤ.

څرنګه چې منافقین په مدینه کې د ننه اسلامي ټولنه کې اوسیدل او دا ورته آسانه وه چې د مسلمانانو احساسات راوپاروي، او له هغوی سره له تماس نه په استفادې سره د دوی په زړونو کې کار وکړي، نو د اسلام په خلاف په تبلیغاتي جنګ کې زیات مهم رول د همدې منافقانو او د دوی د رئیس عبدالله بن ابي و.

د دوی دغه توطئه او پلان له احزاب غزا نه وروسته په ډاګه شو، کله چې حضرت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زینب بنت جحش (رضي الله عنها) سره چې زید طلاقه کړې وه نکاح وکړه. منافقینو همدا پیښه د حربې یا تبلیغاتي وسیلې په شکل استعمال کړه. ځکه د عربانو عادت او رواج دا ؤ چې هغوی به خپل فرزندي اولاد هم لکه خپل اصلي اولاد داسې باله، او د دا ډول زوی طلاقه شوې ښځه به یې د هغه چا لپاره ناروا بلله کوم چې دغه کس به یې خپل زوی نیولی و.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زینب (رضي الله عنها) سره واده وکړ، نو منافقینو ګمان وکړ لکه چې اوس دوی ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د پروپاګند او تهمت ښه دلایل په لاس ورغلي دي او پدې هکله یې دوه ټکي د ځان په ګټه بلل:

لومړې دا چې دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده ؤ، او قرآنکریم خو له څلورو نه د زیاتو ودونو د جواز حکم نلري، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کوم دلیل دا پنځم واده وکړ؟

دوهم دا چې زینب (رضي الله عنها) خو د زید (رضي الله عنه) ښځه وه او زید خو هغه څوک ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل زوی نیولی ؤ، او د خپل زوی (فرزندي) له ښځې سره خو نکاح د عربو په نزد یوه لویه ګناه وه. منافقینو پدې هکله ډیر تبلیغات وکړل له ځانه یې ډیرې کیسې او دروغ جوړ کړل. ددې دروغو په ترځ کې به یې ویل چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو ځل زینب

(رضي الله عنها) په ناځاپي توګه ولیده خوښه یې شوه، د هغې حسن يې زړه یووړ، ډیره مینه یې ورسره پیدا شوه او کله چې دده زوی زید (رضي الله عنه) پدې پوه شو، نو زینب یې دده لپاره خوشې کړه. دغه پروپاګند دومره عام او پداسې طریقې سره خور شو چې تر نن ورځې پورې یې د تفسیر او احادیثو په کتابو کې آثار تر سترګوکیږي. څرګنده ده چې دې تبلیغاتو به حتماً په کمزوریو زړونو اثر او اغیزه هم درلوده، همدا وه چې د الله تعالی له لوري د قرآنکریم شفا ورکوونکي آیتونه نازل شول، او په غوڅه توګه یې د منافقینو د دروغو او پوچو تبلیغاتو بطلان اعلان کړ. الله تعالی د احزاب سورت په لومړي آیت کې فرمایي:

((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلا تُطِعْ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً)). (الاحزاب: ۱)

[اې نبي (محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! وویریږه (تل) له الله څخه او مه منه (حکم) د کافرانو او (نه) د منافقانو، بیشکه چې الله دی ښه عالم پر هر شي ښه حکمت والا.]

دا له بني مصطلق غزا نه مخکې د منافقینو د توطئو او منفي دریزونو یو څو وړې نمونې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پوره صبر او حوصلې سره ددې حالاتو مقابله کوله. د منافقینو دا ټول حالات یې ښه لیدل خو بیایې هم له دوی سره له مهربانۍ او نرمۍ نه ډک معامله کوله. همدا راز نورو مسلمانانو هم دا کوشش کاوه چې د منافقینو له شر نه ځان وساتي، او د هغوی په وړاندې یې له ډیرې حوصلې نه کار اخیست ځکه لیدل یې چې د منافقینو فتنه یوه نده، هغوی هره ورځ نوې نوې فتنې راولاړوي نو باید له زغم او صبر نه کار واخستل شي.
الله تعالی دې مطلب ته اشاره کوي فرمایي:

((أَوَلا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لا يَتُوبُونَ وَلا هُمْ يَذَّكَّرُونَ)) (التوبة: ۱۲۶)

[آیا (فکر نه کوي) او نه ګوري دوی چې بیشکه دوی مبتلا کولی شي (په ډول ډول) قسم قسم مصائبو په هر یوه کال کې یو کرت یا دوه کرته بیا له سره هغوی نه کوي توبه (له نفاقه) او نه دوی پند اخلي (په دې ابتلاء).]

په بني مصطلق غزا کې د منافقینو رول

د بنې مصطلق په غزا کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د منافقینو ګډون د الله تعالی ددې قول عملي مصداق دی چې فرمایي: ((لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلاَّ خَبَالاً وَلأَوْضَعُوا خِلالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ)) (التوبة: ٤٧)

[نو که وتلي وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسې کې نو نه به و زیات کړی دوی تاسې ته (هیڅ شی) مګر شر، خرابي، فساد او چغلي اوخامخاه چابکي به کړې وه دوی په منځ ستاسې کې (په چغلۍ او نورو بدیو کې) حال دا چې غوښتله به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منځ کې د دښمنۍ په اچولو او له کافرانو څخه ستاسې په ویرولو کې).]

د نفاق لښکرو همدلته له خپل شر او شیطنت نه ښه ګټه پورته کړه. او دوه داسې فرصتونه په لاس ورغلل چې له امله یې پدې وتوانیدل د مسلمانانو په لیکو کې درز او تشویش پیدا کړي. او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف دومره لوی تهمت جوړ کړي چې ځواب یې پخپله الله تعالی ووایه. ددې دواړو پیښو تفصیل دا ډول دی:

١ – له مدینې نه د ذلیل سړي شړلو خبره:

د منافقینو دا قول چې ویل به یې: ((لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ)) . (المنافقون: ٨)

[که چیرې بیرته وګرځو مونږ طرف د مدینې ته نو خامخا به وباسي ډیر عزتمن (کافر خلک له دغه مدینې نه) ډیر خوار کمزور خلک.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له غزا نه وروسته له مریسیع چینې سره تشریف درلود او همله یې اړولي و، خلک لاړل تر څو له چینې نه او به راوړي، د عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) یو غلام یا مزدور ؤ چې جهجاه الغفاري نومیده، دده او سنان بن وبر جهني تر مینځ د اوبو په سر جنجال او جنګ پیښ شو. جهني چیغه وکړه اې انصارو او جهجاه مهاجرینو ته غږ کړ. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (أبدعوي الجاهلية وأنا بين أظهركم؟ دعوها فإنها مُنْتِنَة). پداسې حال کې چې زه ستاسې په مینځ کې وجود لرم تاسې د جاهلیت نارې

وهئ؟ دا د جاهلیت نارې پرېږدئ، دا ډېرې بدبویه نارې دي! عبدالله بن ابي بن سلول ته چې دا خبره ورسیده ډېر په غوسه شو، له ده سره یې د قوم یوه ډله خلک هم وو. زید بن ارقم چې دغه وخت کشر ځوان ؤ هم پدې ځای کې موجود و، عبدالله بن ابي وویل: آیا دوی همداسې وکړل، دوی زمونږ سیمې ته راغلل اوس ځانونه له مونږ سره په تله کې اچوي او مقابله راسره کوي! قسم په خدای پر مونږ او دوی دا متل صدق کوي چې وایي: سپی دې چې چاغ کړ، نو خوري به دې! قسم په الله چې مدینې ته له رسیدو وروسته به د هغه ځای عزیز او سرلوړي خلک دغه ذلیل او خوار خلک له مدینې نه باسي. بیا یې خپلو ملګرو ته مخ کړ او ورته ویې ویل: دا ټول ستاسې له خپله لاسه، تاسې پخپل وطن کې ځای ورکړ، خپل مالونه مو ورسره وویشل، که تاسې دوی ته څه نه وای ورکړي نو چیرته بلې سیمې ته به تللي وای.

زید بن ارقم (رضي الله عنه) دا خبر خپل تره ته ورساوه، تره یې لاړ او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې چې عمر (رضي الله عنه) هم ورسره ؤ له واقعې خبر کړ. عمر (رضي الله عنه) وویل: عباد بن بشر (رضي الله عنه) ته امر وکړه چې دا منافق (عبدالله بن ابي) ووژني. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:(**فكيف يا عمر إذا تحدث الناس أن محمداً يقتل أصحابه؟ لا ولكن أَذِّنْ بالرحيل**). اې عمره! که داسې وکړم نو بیا به خلک وایي چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب وژني، نه داسې نه کوم، خلکو ته د تللو امر وکړه. دا داسې ساعت او وخت ؤ چې عادتاً به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، پکې کوچ نه کاوه. په هر حال حکم وشو، خلک روان شول، اسید بن حضیر (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو له سلام نه وروسته یې عرض وکړ چې په نا مناسب وخت کې دې د تګ او کوچ امر وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ورته وویل:(**أو ما بلغك ما قال صاحبكم؟**). ته نه یې خبر چې ستاسې آشنا (عبدالله بن ابي) څه ویلي دي؟ ده وویل: نه زه نه یم خبر، څه یې ویلي دي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:(**زعم أنه إن رجع إلى المدينة ليخرجن الأعز منها الأذل**). هغه دا ګمان او خیال کړی چې مدینې ته له رسیدو نه وروسته به د عزت خاوندان پاڅیږي او هغه ذلیل او خوار کسان به له مدینې نه شړي! اسید (رضي الله عنه) عرض وکړ، که وغواړې نو

ته به هغه له مديني نه شړي، قسم په الله چې ته عزيز او هغه ذليل دی. او زياته يې کړه: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! له هغه (عبدالله بن ابي) سره ډيره نرمي وکړه، ته الله مونږ ته پداسې حال کې را وستې چې د هغه قوم دده لپاره مرۍ او غمي برابرول تر څو تاج ورته جوړ کړي او پاچا يې وټاکي، هغه اوس دا ګمان کوي چې پاچايي يې تا ور نه اخيستې ده!

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه ورځ ان تر لماسختن پورې او ورپسې ټوله شپه مسلسل سفر وکړ، سهار هم روان و تر څو لمر بنه ګرم شو خلک يې په تکليف کړل، نو يو ځای يې واړول. خلک ټول ډير ستړي شوي وو څنګه چې ځمکې ته ورسيدل فوراً ټول ويده شول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا کار او دا دومره اوږد مزل ددې پخاطر وکړ تر څو د خلکو توجه بلې خواته واړوي، او له خبرو نه يې په بل څه مصروف کړي.

د منافقانو مشر (ابن ابي) چې کله خبر شو چې زيد بن ارقم دده خبره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته رسولې ده، نو فوراً د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، قسم يې ياد کړ چې ما دا ډول خبرې ندي کړي، او نه مې ديخوا ته اشاره کړيده. موجودو انصارو هم وويل يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کيدای شي هغه هلک زيد (رضي الله عنه) په خبره نه وي پوه شوی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده خبره ومنله. زيد (رضي الله عنه) وايي: قسم په خدای پدې سره زه دومره خفه شوم چې په ټول ژوند کې دومره نه وم خفه شوی، لاړم په کور کې کيناستم. تر څو الله تعالی دا ايتونه رانازل کړل.

((إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ)) تر دې پورې چې فرمايي: (هُمْ الَّذِينَ يَقُولُونَ لا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا)) (المنافقون:۷) [دوی (منافقان) هغه کسان دي چې وايي د رسول الله په ملګرو مصرف مه کوئ (مرسته مه ورسره کوئ) تر څو تيت او ورنه جدا شي] ((لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ)) (المنافقون:۸) [د عزت خاوندان به ذليل او خوار کسان له مديني نه وباسي]

زيد وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څوک راپسې راوليږل ورغلم او همدا آيتونه يې راته ولوستل او ويې فرمايل: زيده! (إن الله قد صدقك). الله تعالی

رینښتونی کړي.[۱]

د منافق عبدالله بن ابي زوی چې هغه هم عبد الله نومیده، یو صالح او غوره صحابي ؤ له خپل پلار نه يې برائت اعلان کړ، لاړ او د مدینې په دروازه کې د خپل پلار مخې ته ودرید، توره يې په لاس کې وه او کله يې چې پلار راغی غږ يې ورته وکړ ودریږه! قسم په الله تر هغې پورې به لدې ځاي نه مخکې لاړ نه شې تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه نه وي درته کړې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عزیز او ته ذلیل يې. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ د تلو اجازه يې ورکړه، نو هغه هم پرېښود چې مدینې ته داخل شي. عبدالله بن عبدالله بن ابي (رضي الله عنه) دا هم ویلي و، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که غواړې پلارمې ووژنې نو امر راته وکړه قسم په الله چې سر به يې درته حاضر کړم.[۱]

۲- د افک پیښه

د افک (تور) پیښه په همدې غزا کې واقع شویده، ددې پیښې لنډیز داسې دی: پدې غزا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو بیبیانو (رضي الله عنهن) نه د پچې په اساس حضرت عائشه (رضي الله عنها) له ځان سره بوولې وه. له غزا نه د بیرته ستنیدو په دوران کې یو ځای تم شول، حضرت عائشه (رضي الله عنها) د حاجت رفع کولو پخاطر ووتله، هلته هغه امیل ورنه ورک شو کوم چې له خپلې خور نه يې په عاریت اخیستې ؤ، بیرته ورپسې ورغله او په هغه ځای کې يې لټاوه چیرته چې ورنه ورک شوی ؤ. په همدې وخت کې د تللو امر وشو، هغه کسان چې ددې کجاوه يې باروله راغلل، فکر يې کاوه چې عائشه (رضي الله عنها) پکې شته، کجاوه يې پورته کړه، په اوښ يې بار کړه، پوه نه شول چې په کجاوه کې عائشه (رضي الله عنها) نشته.

عائشې (رضي الله عنها) خپل امیل ووموند او بیرته خپل ځای ته راغله، خو هلته هیڅوک هم نه وو پاتې شوي ټول تللي وو، همهلته ځای په ځای کیناستله. فکر يې وکړ چې دوی به بیرته ورپسې راوګرزي.

---

[1]. صحیح بخاري ۱/ ۴۹۹. ۲/۷۲۷-۷۲۹ ابن هشام ۲/ ۲۹۰ - ۲۹۲

[1]. ابن هشام . مختصر سیره الرسول ص ۲۷۷ .

الله تعالی د واک خاوند دی، څه یې چې اراده وي همغه کیږي. عائشه (رضي الله عنها) همدلته خوب یووړه ویده شوه. یو وخت د صفوان بن معطل په دې آواز سره راویښه شوه چې ویې ویل: ((انا لله و انا الیه راجعون)) دا خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بي بي ده؟ صفوان له لښکر نه وروسته پاتې شوی ؤ، ځکه هغه ډېر خوب درلود او کله یې چې عائشه (رضي الله عنها) ولیده، ویې پېژندله ځکه د حجاب له حکم نه مخکې یې لیدلې وه، (انا لله . . . . .) یې وویل اوښه یې چو کړه پدې وخت کې عائشه (رضي الله عنها) راویښه شوه، نو صفوان خپله اوښه ورلنډه کړه او عائشه (رضي الله عنها) وربانديې سپره شوه. صفوان یوه کلمه خبره هم ورسره ونکړه، او له (انا لله و انا الیه راجعون) نه پرته يې بل حرف هم ورنه وانه ورېده. صفوان د اوښې تر مخ روان شو مخکې لاړ او لښکر ته چې د غرمې په وخت کې یې لنګر اچولی و ورسید.

خلکو چې دا حالت ولید هر یوه له خپل شان او حال سره برابر یو څه وویل. خو د خدای دښمن د منافقانو رئیس عبدالله بن ابي د خپلې دښمنۍ، کینې او خبث د اظهارولو لپاره ښه فرصت وموند، د افک (تور یا تهمت) کیسه یې جوړه کړه. پیل یې وکړ همدا یې خورول په یوه او بله لاره یې زیار یوست دا تهمت د هر چا غوږونو ته ورسوي. ډله یې تړوله ورنه راټوله وه، همدا خبرې یې سره زمزمه کولې. او کله چې مدینې ته ولاړل افک (تهمت) جوړونکو کیسه اوږده کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چپ او ساکت و هیڅ یې نه ویل. خو کله چې پدې هکله وحي وځنډېده، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عائشه (رضي الله عنها) د سرنوشت په هکله له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه، علي (رضي الله عنه) اشارتاً داسې مشوره ورکړه چې عائشه (رضي الله عنها) پریږدي یعنې طلاق ورکړي، د اسامه (رضي الله عنه) او نورو مشوره دا وه چې پدې هکله د دښمنانو خبرو ته اهمیت ورنکړي او عائشه (رضي الله عنها) له ځان سره وساتي. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) منبر ته پورته شو او له عبدالله بن ابي او دده له اذیتونو نه یې شکایت وکړ. په همدې وخت کې د اوس مشر اسید بن حضیر خپله تیاري څرګنده کړه او ویې ویل که اجازه وي زه دا منافق وژنم. سعد بن عباده (رضي الله عنه) چې د خزرج قبیلې سردار ؤ په احساساتو راغی د خپل قوم پلوي یې وکړه، په همدې سره دده او اسید (رضي الله عنه) تر مینځ خبرې هسکې تیتې شوې، په نتیجه کې دواړه قبیلې پخپل منځ کې سره ببرې شوې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ډېر مشکل سره هغوی آرام کړل او پخپله هم چپ شو.

عائشه (رضي الله عنها) مدینې ته له ستنیدو وروسته پوره یوه میاشت رنځوره وه، د

افک (تهمت) له کیسې نه خبره نه وه، خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه مهرباني یې نه لیدله کومه چې پخوا به یې د بیمارۍ او مرض په وخت کې ورباندې درلوده. کله چې جوړه شوه یوه شپه له ام مسطح سره د قضاء حاجت لپاره بیرون ته ووتله. د ام مسطح پښه په ټکري کې بنده شوه ولویده او په همدې وخت کې یې خپل زوی ته ښیره وکړه. عائشې (رضي الله عنها) پدې ښیرو سره هغې ته وویل دا کار دې سیي ندی! ام مسطح په ځواب کې عائشې (رضي الله عنها) لـه پـېښې نـه خبره کړه ورتـه وویل: چې زما زوی هم پدې تهمت کې شریک دی چې په تا پسې ویل شویدی. کیسه یې ورته وکړه. عائشه (رضي الله عنها) کورته راغله او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې اجازه وغوښتله چې د خپل پلار کورته لاړه شي تر څو له پیښې نه پوره ځان خبر کړي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه ورکړه او هغه د خپل مور و پلار کره لاړه هلته یې د کیسې په تفصیلاتو ځان خبر کړ او کله چې په خبر پوه شوه نو ډیر زیات یې وژړل، دوې شپې او یوه ورځ یې مسلسل ژړل. خوب یې ورک شو، اوښکې یې همداسې روانې وې، نژدې وه چې له ډیرې ژړا نه یې زړه وچوي. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ، د شهادت کلمه یې ولوستله او ویې فرمایل: (أما بعد يا عائشة، فإنه قد بلغني عنك كذا وكذا، فإن كنت بريئة فسيبرئك الله، وإن كنت ألممت بذنب فاستغفري الله وتوبي إليه، فإن العبد إذا اعترف بذنبه، ثم تاب إلى الله تاب الله عليه). اې عـا ئـشې (رضي الله عنها)! ستا په هکله دا او هغه خبرې راته شویدي، که چیرې ته بې ګناه او پاکه وې، نو الله (ج) به ستا برائت او پاکي اعلانوي، او که خدای نا خواسته ګناه درنه شوې وي نو توبه وباسه، ځکه بنده چې پخپله ګناه اعتراف وکړي او توبه وباسي، الله تعالی یې توبه قبلوي.

همدلته د عائشې (رضي الله عنها) اوښکې وچې شوې، خپل مور و پلار ته یې مخ واړاوه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ځواب ووایي. خو هغوی حیران وو چې څه ووایي؟ نو عائشې (رضي الله عنها) پخپله وویل: قسم په الله دی چې تاسې زما په هکله دا خبرې اوریدلې دي او ستاسې زړه هم منلې ده، هغه مو رښتیا بللې که زه درته ووایم چې زه بري او پاکه یم، الله تعالی خبر دی چې زه بري یم. تاسې زما دا خبره نه منئ او که زه په هغه څه اقرار وکړم چې الله تعالی پرې عالم دی چې زه

ورنه بري یم، نو تاسې به یې ومنئ، زه دلته د ځان او تاسې لپاره د یوسف (علیه السلام) د پلار دا قول وایم چې فرمایې: ((**فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ**)) (یوسف: ۱۸). [نو کار زما صبر جمیل دی (چې پکې هیڅ شکایت ونکړم خلکو ته) او (له هم دغه) الله څخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې یې بیانوئ (له هلاکه د یوسف).]

دا خبره یې وکړه بلې خوا ته لاړه او څملاسته، په همدغه وخت کې همدلته پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی له لوري وحې رانازله شوه. کله چې د وحي کیفیت ختم شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خندا شو او لومړنۍ کلمه یې دا وه: (**یا عائشة، أما الله فقد برأك**). [یا عائشه (رضي الله عنها)! قسم په الله چې الله تعالی ستا برائت اعلان کړ.]

مور یې ورته وویل: پاڅه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشه، شکر یې په ځای کړه. عائشې (رضي الله عنها) پداسې حال کې چې له خپل برائت او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له محبت او اعتماد نه به بې حده خوشاله شوې او مطمئنه وه په ناز سره وویل: زه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته نه ورځم، زه یوازې د الله تعالی حمد او شکرانه وایم.

الله تعالی د افک د حادثې په هکله لس آیتونه نازل کړي چې په پیل کې یې فرمایې: ((**إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ**)) (النور: ۱۱تر۲۰) [بیشکه هغه کسان چې راوړي یې دې غټ دروغ (په شان د عائشې (رضي الله عنها) کې) یو ټولی دی له تاسې (مسلمانانو نه).]

پدې تهمت او جرم کې له شریکو کسانو نه مسطح بن اثاثه، حسان بن ثابت او حمنه بنت جحش (رضي الله عنهم) اتیا اتیا درې (متروکې) ووهل شول، خو ددې جرم لوی مجرم او د منافقینو رئیس عبدالله بن ابي ته جزا ورنکړل شوه، حد وربانديې جاري نه شو. دا هم ځکه چې حد خو د مجرمینو لپاره یو ډول تخفیف دی، دغه منافق خو د تخفیف مستحق ندی، الله تعالی هغه ته په آخرت کې د سخت عذاب وعید کړیدی. او یا کیدای شي چې د هغه مصلحت پخاطر حد نه وي وربانديې جاري شوی د کوم پخاطر چې هغه وژل شوی نه وُ.[1]

پدې ترتیب سره له یوې میاشتې پریشانۍ وروسته له مدینې نه د شک، پریشانۍ او

[1]. صحیح بخاري ۱/ ۲/۶۹۶-۶۹۸ .. زاد المعاد ۲/ ۱۱۳- ۱۱۵. ابن هشام ۲/ ۲۹۷- ۳۰۷

تشويشونو وريځې والوتلې. د منافقانو رئيس داسې وشرميد چې نور يې هسک نه شوی کتلی. ابن اسحاق وايي: لدې پيښې نه وروسته عبدالله بن ابي دومره سپک او رسوا شو چې که کومه خبره او پيښه به يې جوړه هم کړه، نو تر ټولو لومړی به يې خپل قوم خبره ردوله، ورباندې په غوسه کيدل به، او راټه به يې.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) ته وفرمايل: (کيف ترى يا عمر؟ أما والله لوقتلته يوم قلت لي: اقتله، لأرعدت له آنف، ولو أمرتها اليوم بقتله لقتلته). {څه فکر کوې يا عمره! که هغه ورځ دې وژلی وئ، په کومه ورځ دې چې ماته وويل چې اجازه را کړه ويې وژنم، نو که هغه وخت دې وژلی وئ ډير همدردان او ملاتړي به يې پيدا کړي وو، خو که نن يې همغوی ته د وژلو حکم وشي، نو و به يې وژني.}

عمر (رضي الله عنه) عرض وکړ: زه پوه شوم چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر او معامله زما له کار او معاملې نه ډيره برکتي او غوره ده.[1]

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۲۹۳

له مریسیع غزا وروسته پوځي عملیات

۱- د عبدالرحمن بن عوف سریه:

د شپږم هجري کال د شعبان په میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) په دومه الجندل کې میشته بني کلب ته واستاوه، له خوځیدو نه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ور ته وویل: راځه دلته زما مخ ته کینه. هغه راغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته کیناست، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس لنګۍ ور وتړله، او د جګړې په هکله یې په زړه پورې لارښوونې وکړې، ورته ویې فرمایل: (**إن أطاعوك فتزوج ابنة ملكهم**).که هغوی ستا امر ومانه، نو د پاچا د لور سره یې واده وکړه. عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) لاړ او درې ورځې یې هغه قوم اسلام ته راباله، تر څو هغوی په اسلام مشرف شول، بیا عبدالرحمن بن عوف د قبیلې د سردار یا پاچا (اصبغ) له لور (تماضر) سره واده وکړ. او همدا تماضر په ام ابي سلمه سره شهرت لري.

۲- د علي بن ابي طالب سریه: په ۶ هجري کال د شعبان په میاشت کې وه، هدف یې په فدک کې میشته د بني سعد بن بکر قبیله وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې دلته څه کسان له یهودانو سره د مرستې لپاره راټول شویدي، نو فوراً یې علي (رضي الله عنه) د دوه سوه کسیز لښکر په مشرۍ هغه سیمې ته واستاوه. علي (رضي الله عنه) به د شپې سفر کاوه او د ورځې له مخې به یې چیرته کمین نیوه، یوه ورځ یې د مشرکینو یو جاسوس ونیو هغه اقرار وکړ چې د بني سعد قبیلې له خوا یې د خیبر یهودانو ته دا خبر رسولی و که یهودان دوی ته د خیبر خرماوې ورکړي، نو دوی به ورسره مرسته وکړي. همدې جاسوس د بني سعد د غونډیدو ځای هم په ګوته کړ. علي (رضي الله عنه) پر هماغه ځای یرغل وکړ، پنځه سوه اوښان، او دوه زره پسونه یې په غنیمت ونیول. بنو سعد له خپلو ښځو، اولادونو او له خپل مشر وبر بن علیم سره یو ځای وتښتیدل.

۳- د ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) په بل روايت د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) سريه: د ۶ هجري کال د رمضان په مياشت کې د وادي القری په سيمه کې پيښه شوې وه. فزاره قبيلې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ترور نيت کړی ؤ، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د مقابلې لپاره ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) ورولیږه. سلمه بن اکوع وايي: زه هم ورسره وم او کله مو چې د سهار لمونځ ادا کړ، امر راته وشو، بريد مو پرې وکړ، د هغوی د اوبو چينې ته ورسيدو يو شمير مو ورنه ووژل. ما له دوی نه يوه ډله وليده چې ښځې او ماشومان هم پکې وو، وويريدم هسې نه له مانه مخکې غره ته ورسيږي، ورپسې ورغلم د دوی او غره تر مينځ مې د غشي وار وکړ کله چې دوی غشی وليد، ودريدل، پدې ډله کې ام قرفه نومې يوه ښځه هم وه چې يو زوړ پوستين يې اغوستی ؤ له دې سره يې لور چې د زياتې ښکلا درلودونکې وه هم ملګرې وه، ما ټول ونيول او د ابوبکر (رضي الله عنه) حضور ته مې راوستل. هغه همد ا ښکلې نجلۍ ما ته حواله کړه، ما د هغې جامې هم نه وې پرانيستې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رانه وغوښتله، مکې ته يې وليږله او په بدل کې يې د مسلمانانو ډير اسيران ورباندې را خوشي کړل.[1]
ام قرفه يوه شيطان صفته ښځه وه، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د په شهادت رسولو لپاره يې ډيرې توطئې جوړولې، او د همدې هدف لپاره يې د خپلې کورنۍ ديرش کسه تيار کړي هم وو، او بالاخره هغه پخپله سزا ورسيده اوپوره ديرش کسان يې ووژل شول.

۴- د کرز بن جابر الفهري سريه: دا هماغه صحابي دی چې له بدر نه وړاندې يې د سفوان په غزا کې د مدينې په پنډ غالي حمله کړې وه، وروسته په اسلام مشرف شو او د مکې د فتحې په غزا کې په شهادت ورسيد.
کيسه داسې وه چې د عکل او عرينه يوې ډلې (چې رنځوران وو) په ظاهره اسلام راوړ، په مدينه کې ميشته شول، خو ددې ځای هوا د دوی لپاره مناسبه نه وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوی له يوه ځړ ځای او هلته له څارويو نه د دفاع پخاطر واستول، امر يې ورته وکړ چې ددې څارويو (اوښانو) ساتنه به کوئ او د هغې شيدې او متيازې به څښئ. کله چې دغه خلک له ناروغۍ نه جوړ شول، نو د

(1). صحيح مسلم ۸۹/۲ ويل کيږي دغه سريه په اووم هجري کال وه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شپون یې وواژه، اوښان یې له ځان سره وتښتول او بیرته مرتد او کافر شول. بناء رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ۶ هجري کال په شوال میاشت کې کرز بن جابر (رضي الله عنه) له یوه ګروپ سره په هغوی پسې ورولیږه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې وخت کې دا دعا هم وکړه: (**اللّهم أعم علیهم الطریق، واجعلها علیهم أضیق من مَسَك**).اې خدایه! ته په عرنیینو لاره بنده کړې، لاره یې له وښې نه هم زیاته ورته تنګه کړې. الله تعالی همدا دعا قبوله کړه، له هغوی نه لاره ورکه شوه او ټول د مسلمانانو په اسارت کې ولویدل. بیا د خپل جرم (قتل او شوکو) په بدل کې حد ورباندې جاري شو، لاسونه او پښې یې پرې شوې، سترګې یې ورنه وایستلې شوې، او بیا هملته یو ځای وغورځول شول او ټول مړه شول[1]. دا کیسه په صحیح بخاري کې له انس (رضي الله عنه) نه هم روایت شویده[2].

سیرت لیکونکي پدې سریه پسې له سلمه بن ابي سلمه سره د عمرو بن امیه الضمري د سریې ذکر هم کوي. دا هم د ۶ هجري کال په شوال کې وه. کیسه یې داسې ده چې نوموړی د ابوسفیان د ترور لپاره مکې ته لاړ ځکه ابو سفیان لدې نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور لپاره یو کوچی مدینې ته رالیږلی ؤ، خو دا یو هم پخپل هدف کې بریالی نه شو. داسې روایت هم شته چې عمرو د لارې په اوږدو کې درې کسان وژلي وو، او بل روایت وایې چې عمرو په همدې سفر کې د شهید خبیب (رضي الله عنه) جسد هم له ځان سره اخیستې ؤ. مشهوره خو دا ده چې خبیب له رجیع حادثې نه څو ورځې یا میاشتې وروسته شهید شوی دې. د رجیع پیښه په څلورم هجري کال د صفر په میاشت کې وه، نه پوهیږم تاریخ لیکونکي سهوه شویدي او که همدا دواړه پیښې په یوه سفر او څلورم هجري کال کې شویدې! علامه منصور پوري دا نه مني چې پدې سریه کې دې جګړه او مقابله شوې وي. والله اعلم.

دا له احزاب او بني قریظه غزا ګانو نه وروسته پیښې شوې سریې دي چې په یوه کې یې هم سخته جګړه نده شوې، نو پدې اساس ویلی شو چې دا ټول یو ډول اکتشافي ګزمې او عملیات وو چې هدف یې د هغو اعرابو ویرول او آرامول وو چې لا تر اوسه یې سد سرته نه ؤ ورغلی. که پیښو ته ژوره کتنه وشي نو داسې ښکاري چې له احزاب غزا نه وروسته د پیښو مسیر بدل شوی او دښمنان د ماتې په لور روان وو، حوصلې یې ټیټې شوې، د اسلامي حکومت او ځواک له ماتولو نه بالکل مایوسه او نا امیده

(1). زاد المعاد ۱۲۲/۲

۲ . صحیح البخاري ۶۰۲/۲.

شوي وو. دا حقیقت هغه وخت ښه څرګند شو کله چې د حدیبیې سوله وشوه، او پدې سولې سره مشرکینو د اسلام په ځواک او عظمت اعتراف وکړ، او اسلام یې د یوه ځواک په توګه په عربي جزیره کې ومانه.

د حديبيې صلح

شپږم هجري کال د ذي القعدې مياشت

د حديبيې عمرې سبب:

وروسته له هغې چې په عربي جزيره کې حالات تر ډيره حده د مسلمانانو په ګټه شول، د اسلامي بلنې د بري رڼا ورو ورو را ښکاره کيدله، او په مسجد حرام چې پوره شپږ کاله د مشرکانو له خوا د مسلمانانو په مخ تړل شوی و، اوس د مسلمانان د عبادت په حق د اعتراف مقدمه پيل کيدونکې وه.

رسول رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مدينه منوره کې خوب وليد چې دی او اصحاب (رضي الله عنهم) يې مسجد حرام ته داخل شوي د کعبې شريفې کليانې يې اخيستې او ټولو طواف او عمره ادا کړې، وروسته ځينو د سر ويښتان کم او نورو بالکل پاک خريلي دي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل دا خوب اصحابو (رضي الله عنهم) ته ووايه، هغوی ډير خوشاله شول، ګمان يې وکړ چې دوې به همدا کال مکې ته داخليږي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا هم ورته وويل چې زه به عمره ادا کوم، نو همدا وه چې اصحابو (رضي الله عنهم) د سفر تياري ونيوله.

مسلمانانو ته د سفر امر

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مدينې او شا و خوا سيمو اوسيدونکو ته اعلان وکړ چې له ده مبارک سره د سفر لپاره تيار شي. ډيرو اعرابو (کوچيانو) سستي کوله، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله خپلې مينځل شوې جامې واغوستلی، عبدالله بن ام مکتوم او په بل روايت نميله ليثي يې د مدينې خليفه وټاکه، او په خپله قصواء نومې اوښه سپور شو.

د ۶ هجري کال د ذي القعدې په لومړۍ نيټه د دوشنبې په ورځ يې له مدينې نه حرکت وکړ، ام المؤمنين ام سلمه (رضي الله عنها) هم ورسره ملګرې وه. د لښکر شميره يې ۱۴۰۰ او په بل روايت ۱۵۰۰ کسانو ته رسيده. پدې سفر کې له رسول الله (صلی الله

عليه و اله و صحبه و سلم) او لښکر سره يې له تورو پرته چې هغه هم په تکيو کې وې نوره هيڅ ډول وسله نه وه.

مسلمانان د مکې په لور خوځيږي

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او ورسره اصحاب (رضي الله عنهم) د مکې په لور روان شول.کله چې ذي الحليفه سيمې ته ورسيدل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلې هدی (د قربانۍ څارويو،ميږو او پسونو) ته قلادې ور واچولې، ا وښې يې په بوکام کې څيرې او په نښه کړې. د عمرې لپاره يې احرام وتاړه تر څو خلک پدې پوه شي چې د جنګ اراده نلري. يو کس ته يې وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د قريشو حال احوال ورته راوړي، او کله چې عسفان ته نژدې کيده همدا څاری ورته راغی، عرض يې وکړ چې کعب بن لوئ خپل حليف قبائل (احابيش) راغونډ کړي او ستا سره د مقابلې نيت لري، نور خلک يې هم د جګړې لپاره راټول کړيدي، تصميم يې نيولی تاسو ته اجازه درنکړي مکې ته داخل شئ! پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه او ويې فرمايل: (**أترون نميل إلى ذراري هؤلاء الذين أعانوهم فنصيبهم؟ فإن قعدوا قعدوا موتورين محزونين، وإن نجوا يكن عنق قطعها الله، أم تريدون أن نؤم هذا البيت فمن صدنا عنه قاتلناه؟**). تاسې پدې کې څه نظر لرئ چې لاړ شو او د هغو خلکو په کورونو حمله وکړو کوم چې له قريشو سره د مرستې لپاره وتلي دي؟ او د هغوی پر هر څه قبضه وکړو، وروسته که هغوی غلي کيني، نو دا به داسې وخت وي چې د جنګ خوند به يې څکلی وي، لوی غم به ورباندې راغلی وي، او که راځي نو دا به هم پداسې حالت کې وي چې الله به يې ورميږونه ورمات کړي وي، او که نه دا غواړئ چې د بيت الله شريف په لور مخ په وړاندې لاړ شو، که څوک مو مخې ته ودريدل جګړه به ورسره کوو؟ په ځواب کې ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه ښه پوهيږي، مونږ خو د عمرې په نيت راغلي يوو. له هيچا سره د جګړې نيت نلرو، خو که څوک زمونږ او بيت الله تر مينځ حايل واقع کيږي يعنې مونږ ته د عمرې اجازه نه راکوي، نو له هغوی سره به حتماً جنګيږو. پدې پسې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ

چي: (فروحوا). ځئ، روان شئ، همدا وه چي ټول د مکې په لور وخوځېدل.

قريش هڅه کوي مسلمانان له بيت الله شريف نه منع کړي

قريشو چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د راتګ خبر واوريد، غونډه يې وکړه او ټول پدې سره متفق شول چې په هيڅصورت کې به رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته مکې ته د داخليدو اجازه نه ورکوي. پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له احابيشو نه په څنګ کې تير شوی وُ، د بني کعب يوه سړي خبر ورته راوړ چې قريش ذي طوی ته راغلي او د کراع الغميم په سيمه کې د خالد بن وليد په مشرۍ دوه سوه سواره ځاې په ځای شويدي. کراع الغميم د مکې په عمومي لاره واقع يوه سيمه وه، خالد د مسلمانانو د منع کولو هڅه کوله او خپل لښکر يې پداسې ځای کې اچولی و چې دواړو لښکرو (مسلمانانو او مشرکينو) يو بل سره ليدل. مسلمانان چې د ماسپښين په لمانځه وو، چې خالد وليدل ورته پام يې شو چې رکوع او سجده کوي، نو له ځان سره يې وويل دوی خو پدې وخت کې ښه مصروف وو، مونږ ته يې پام نه وو که حمله مو ورباندې کړې وای، نو ښه تاوان به مو ور اړولی وای، بيا يې فيصله وکړه چې د مازديګر د لمانځه په وخت کې ناڅاپي حمله ورباندې وکړي. نو په همدې وخت کې الله تعالی د ويرې د لمانځه (صلاه خوف) حکم نازل کړ او د خالد پلان شنډ شو.

د لارې بدلول او له خونړۍ جګړې نه ډډه کول

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کراع الغميم لاره پريښوده او د درو په مينځ کې يې يوه بله سخته لاره ونيوله، ښۍ خوا ته له حمش نه تيره شوې لاره کومه چې ثنيه المرار ته وتله، باندې روان وو. او له ثنيه المرار نه ښکته خوا د مکې لاندينۍ برخه کې يې د حديبيې له سيمې نه تيره شوې لاره ونيوله، هغه عمومي لاره يې خوشې کړه کومه چې په تنعيم باندې حرم شريف ته وتله. هغه لار يې چپې خواته پريښوده. او کله چې خالد د اسلامي لښکر د پښو ګرد وليد او پوه شو چې پردوی باندې ورغلی لاره يې بدله کړيده، نو فوراً يې قريشو ته خبر وليږه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې مخکې روان و تر څو ثنيه المرار ته ورسيد هملته يې اوښه چو شوه. خلک په هـ، هـ سره کوشش کاوه اوښه پاڅيږي خو نه پاڅيدله، نو دوی سره وويل چې قصواء ودريده، نوره د تګ نده! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې وفرمايل: (ما خلأت القصواء، وما

ذاك لها بخلق، ولكن حبسها حابس الفيل). قصواء نده دریدلې او نه یې دا عادت دی، خو دلته هغه چا ایساره کړه کوم چې د ابرهه فیل یې ایسار کړی ؤ. بیا یې زیاته کړه: **(والذي نفسي بيده لا يسألوني خطة يعظمون فيها حرمـــات الله إلا أعطيتـــهم إياها)**. قسم په هغه ذات چې زما نفس یی په واک کې دی چې د قریشو ټول هغه وړاندیزونه به منم کوم چې د الله تعالی د حرماتو احترام او درناوی وي پکې. بیا یې اوښه په زور سره اوچته کړه، روانه شوه لاره یې بدله کړه او هلته د حدیبیه په سر کې یې له هغې چینې سره واړول چې لږ کمې اوبه یې لرلې. خلکو لږ لږ اوبه ورنه اخیستلې او په لږ ساعت کې هغه اوبه هم وچې شوې، لاړل او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې له تندې نه شکایت وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلې توبرې نه یو غشی راویوست، اصحابو (رضي الله عنهم) ته یې امر وکړ چې دا غشی په هغه چینه کې کېږدي. هغوی چې کله غشی په چینه کې واچاوه، فوراً اوبه ورنه را په خوټېدو شوې، ټولو وچښلې او ماړه شول.

بدیل د رسول الله (ﷺ) او قریشو تر مینځ مینځګړیتوب کوي

وروسته له هغه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مطمئن او ډاډه شو د خزاعه قبیلې بدیل بن ورقاء له څو کسانو سره ورته راغی. د تهامه په اوسیدونکو کې خزاعه قبیله یوازینۍ قبیله وه چې د مسلمانانو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خیر یې غوښت او له دوی سره یې همدردي درلوده. بدیل عرض وکړ چې کعب بن لوئ د حدیبیې له زیاتو اوبو سره خوا کې اړولي دي، ښځې او اولادونه یې هم ورسره دي، له ستا سره د جګړې او له بیت الله شریف نه د منع کولو اراده یی کړیده. په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(إنـــا لم نجئ لقتال أحد، ولكنا جئنا معتمرين، وإن قريشاً قد نهكتهم الحرب وأضرت بهـــم، فإن شاءوا ماددتهم، ويخلوا بيني وبين الناس، وإن شاءوا أن يدخلوا فيما دخل فيـــه الناس فعلوا، وإلا فقد جَمُّوا ، وإن هم أبوا إلا القتال فوالذي نفسي بيده لأقاتلنهم على أمري هذا حتى تنفرد سالفتي، أو لينفذن الله أمره)**.مونږ د عمرې په نیت راغلي یوو، له هیچا سره د جګړې اراده نلرو، قریش خو جګړو تباه کړي له جګړو نه زیات

زيانمن شويدي، كه غواړي نو تر يوه وخته دې زما او نورو خلكو تر مينځ غرض نلري، ځه وخت به وركړم، مونږ او نور دې سره پريږدي، وروسته كه خلك زما امر ته تسليم شول، نو دوی هم همدا كار كولی شي او زما اطاعت غوره كولی شي. او كه بيا يې نه غوښتل ما ته تسليم شي، نو تر هغې پورې به يې يو څه دمه كړې وي، لږ په حال به راغلي وي، خو كه دوی يوازې په جګړه اصرار كوي، نو قسم په الله چې د خپل دين په لار كې به تر هغې پورې ورسره جنګيږم تر څو مې سر نه وي پرې شوی او يا د الله تعالی امر نه وي نافذ شوی.

بديل وويل: زه به ستا خبره قريشو ته ورسوم. روان شو قريشو ته ورغی او ورته ويې ويل: اې قريشو زه د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له طرفه درته راغلی يم، هغه څه خبره راته كړيده كه خوښه مو وي درته و به يې كړم؟ ځينو كم عقلانو وويل: نه، مونږ د هغه خبرو ته اړتيا نلرو، خو هوښيارانو يې وويل: وايه هغه څه يې درته ويلي دي؟ بديل د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبره ورته وكړه، نو قريشو مكرز بن حفص ور واستاوه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې كله مكرز وليد نو ويې وفرمايل دغه يو غدار او خائن سړی دی. په هر حال مكرز راغی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همغه خبره ورته وكړه كومه يې چې بديل ته كړې وه، او مكرز بيرته قريشو ته ورغی.

د قريشو سفيران

هلته د كنانه قبيلې حليس بن علقمه نومي سړي وويل: اجازه راكړئ چې زه هم محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم. هغوی ورته وويل: ورشه، كله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورلنډ شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (هذا فلان، وهو من قوم يعظمون البدن، فابعثوهــــا).دا د فلانی قبيلې غړی دی، د دوی خلك له حج نه وروسته قربانۍ ته د ځانګړيو شويو ځارويو (بدن) قدر او درناوی كوي. بيا يې اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر وكړ چې د قربانۍ خپل ځاروي ددې سړي مخې ته واستوي تر څو هغه يې وګوري. اصحابو (رضي الله عنهم) همداسې وكړل او له هغه نه يې پداسې حال كې استقبال وكړ چې ټولو تلبيه ويله.

حليس چې دا حالت وليد نو ويې ويل: سبحان الله! دا خلك خو بايد له بيت الله شريف

نه منع نه کړای شي. بيرته خپل قوم ته ورغی او ورته ويې ويل: چې ما د قربانۍ لپاره تيار شوي څاروي وليدل، لازمه نده چې دا خلک (مسلمانان) له مکې نه منع کړای شي.

دلته دده او قريشو تر مينځ داسې خبرې وشوی چې حليس يې وپاراوه، عروه بن مسعود ثقفي وويل: دې سړي د عقلمندۍ خبره وکړه، اجازه راکړئ زه هم يو ځل محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم. قريشو اجازه ورکړه، هغه لاړ او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې خبرې پيل کړې.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همغه خبرې ته نژدې يوه خبره ورته وکړه کومه يې چې بديل ته کړې وه. پدې وخت کې عروه ورته وويل: يا محمده! (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) که چيرې ته خپل وځپې او ټول له مينځه يوسې نو څه به تر لاسه کړې؟ او راته ووايه چې آيا تا تر اوسه داسې اوريدلي دي چې په عربو کې دې له تا پرته بل چا خپل ټول قوم له مينځه وړی وي؟ او که حالت بدل وي جګړه ستا په ګټه نه وي، نو زه دلته داسې اوباش کسان او مخونه وينم چې بيا به تا پريږدي او درنه تښتي به. ددې خبرې په اوريدو سره ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: د لات عورت وخورې! فکر کوې مونږ به له خپل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څخه تښتو؟ عروه وويل: دا څوک دی؟ ځواب ورکړ شو چې دا ابوبکر (رضي الله عنه) دی.

عروه وويل: که چيرې دې هغه احسان نه وی راباندې کوم چې ما يې لا تر اوسه بدله نه درکړې، نو حتما به م ې ددې خبرې ځواب درکاوه. په هر حال عروه له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپلو خبرو ته ادامه ورکړه، هر ځل به يې چې خبره کوله، نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارکه ږيره به يې رانيوله.

مغيره بن شعبه مغيره چ ې د عروه وراره ؤ.د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر و لاړ ؤ په لاس کې يې توره او په سر يې خول ؤ. کله به چې عروه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارکې ږيرې ته لاس اوږد ک ړ ، نو مغيره به د تورې په لاستي د هغه لاس وواهه او ورته ويل به يې: لاس دې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ږيرې نه ليرې کړه. عروه سر پورته کړ او ويې ويل: دا څوک دی؟ دوی ورته وويل: دا مغيره دی. ده وويل: دا څه حالت دی؟ دا څه خيانت دی؟ اې غداره! آيا دا زه تر اوسه پورې ستا د غدر له لاسه منډې نه وهم؟ ستا پخاطر هلې ځلې نه کوم؟ آيا ستا د جرم له امله مې ديت نه و ورکړی؟ مغيره د

جاهليت په دوران کې له څو کسانو سره ملګری شوی ؤ، بيا يې هغوی وژلي او مالونه يې ورنه اخيستي وو، له هغې نه وروسته راغلی او په اسلام مشرف شوی ؤ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته فرمايلي و: (**أما الإسلام فأقبلُ، وأما المـــال فلست منـــه فـــي شـــيء**). اسلام دې منم، خو له مال سره دې څه کار نلرم، دا مسئوليت نه منم.

عروه کتل او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د اصحابو (رضي الله عنهم) اړيکې او معامله څارله، بيا قريشو ته ستون شو او ورته ويې ويل: اې زما قومه! قسم په خدای چې زه د ډيرو پاچايانو دربار ته ورغلی يم، قيصر، کسری، نجاشي او نور مې ليدلي، قسم په خدای چې هيڅ يو هم د خپلو افرادو په وړاندې د دومره قدر درلودونکی ندی لکه محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې چې د خپل قوم په وړاندې لري، د هغه اصحاب (رضي الله عنهم) له ده سره دومره مينه لري چې يو رعيت يې هم له خپل پاچا سره نه لري. اصحاب (رضي الله عنهم) له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره تر دې حده مينه لري چې هغه که پزه هم سغ کړي، نو د پزې اوبه يې هم ځمکې ته نه پريږدي يو کس يې اخلي پخپل مخ او بدن يې موښي، کله چې امر وکړي ټول يې تعميل ته ولاړيږي، کله چې اودس کوي نو د اوداسه په اوبو يې سره جنګ وي هر يو هڅه کوي هغه واخلي، او کله چې هغه خبرې کوي ټول چپ شي، د ډير احترام له وجې پورته هم نه ورته ګوري، هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير معقول وړانديز کړيدی ويې منئ.

هغه ذات چې د دوی لاسونه يې له تاسې نه لنډ کړل

کله چې د قريشو مستو، احساساتي او جنګ ته تږو ځوانانو وليدل چې مشران يې سوله غواړي، نو د داسې يوه پلان جوړولو په فکر کې شول چې د سولې هڅې ورباندې شنډې کړي. فيصله يې وکړه چې د شپې له خوا د مسلمانانو پر مرکز بريد وکړي، او داسې څه ترسره کړي چې د جګړې سبب شي. دا پلان يې جوړ او د عمل په ډګر کې يې پلی کړ ۷۰ يا ۸۰ ځوانان د تنعيم له غره نه د شپې روان شول غوښتل يې د مسلمانانو مرکز ته لار پيدا کړي، خو هلته د مسلمانانو د امنيتي چارو قوماندان محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ټول اسيران کړل. وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه او د سولې پخاطر يې ټول پريښودل. پدې اړه دا آيت شريف نازل شو:

((وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ)).(الفتح– ٢٤)

[او دغه الله هغه (ذات دی) چې بند یې کړل لاسونه د هغو (مشرکینو) له تاسې څخه او لاسونه ستاسې له هغوی څخه په منځ د مکې کې پس له هغې څخه چې غالب یې کړئ تاسې په هغوی باندې.]

عثمان بن عفان (رضي الله عنه) قریشو ته د مسلمانانو د سفیر په توګه

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فیصله وکړه چې د خپل دریځ او لـه سفر نـه د هدف د توضیح او څرګندولو پخاطر قریشو تـه یـو استازی واستوي. لومړی یې عمر (رضي الله عنه) ته وویل چې ته لاړ شه او قریشو ته زمونږ دریځ او هدف بیان کړه. عمر (رضي الله عنه) خپل عذر داسې وړاندې کړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! په مکه کې د بني کعب لـه کورنۍ نـه داسې څوک نشته چې که ما ته څه زیان او ضرر راورسیږي، هغه مې ملاتړ وکړي، غوره دا ده چې عثمان (رضي الله عنه) واستول شي، ځکه دده قوم همدلته مکه کې دی، هغه به ستا خبره په سیې توګه ورسوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په عثمان (رضي الله عنه) پسې احوال ولیږه، هغه راغی او قریشو ته یې د خپل استازي په توګه واستاوه او ورته ویې فرمایل: قریشو ته ووایه چې مونږ د جګړې په نیت نه یوو راغلي، مونږ عمره ادا کول غواړو. هغوی ته د اسلام بلنه هم ورکړه، او بیا لاړ شه په مکه کې میشته مسلمانانو (ښځو او نارینه) ټولو ته د فتحې او بري زیری ورکړه، او ورته ووایه چې الله تعالی به حتماً خپل دین ته غلبه ورکوي، او داسې وخت راتلونکی دی چې اسلام به غالب وي او مسلمانان به هغه وخت خپل دین نه پټوي.

عثمان (رضي الله عنه) روان شو او په بلدح نومې سیمه کې له قریشو سره مخامخ شو، قریشو ورته وویل: چیرته ځې؟ ده په ځواب کې ورته وویل: زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې لپاره رالیږلی یم، او د هغه خبره یې ورته وکړه. قریشو وویل: مونږ ستا خبرې واوریدلې، ځه لاړ شه خپله وظیفه اجرا کړه. ابان بن سعید بن العاص ورپاڅید، هر کلی یې ورته ووایه. خپل آس یې زین کړ، عثمان (رضي الله عنه) یې له ځان سره سپور کړ او پخپله پناه کې یې مکې ته یووړ. هلته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیغام د قریشو مشرانو ته ورساوه.

قريشو ورته وويل: لاړ شه د بيت الله شريف طواف وکړه. عثمان (رضي الله عنه) دا وړانديز ونه مانه او ويې ويل: تر څو چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) طواف نه وي کړی زه طواف نه کوم.

د عثمان (رضي الله عنه) د شهادت خبر او د رضوان بيعت

قريشو عثمان (رضي الله عنه) له ځان سره ايسار کړ، کيدای شي دوی به د حالاتو په اړه پخپلو کې سلا او مشوره کوله او د فيصلې کوشش به يې کاوه، بيا به يې همدا فيصله د عثمان (رضي الله عنه) په لاس رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ليږله. عثمان (رضي الله عنه) پدې ترتيب سره وځنډيد، د مسلمانانو په مينځ کې دا شايعه خوره شوه چې هغه شهيد کړی شويدی. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته دا خبره ورسيده، نو ويې فرمايل: **(لا نبرح حتی نناجز القوم)**.اوس به تر هغې پورې نه ځو تر څو مو له قريشو سره جګړه نه وي کړې. بيا يې اصحاب (رضي الله عنهم) د بيعت لپاره راټول کړل.

ټول راغلل او پدې خبره يې بيعت ورسره کاوه چې له جګړې نه به تيښته نه کوي. يوې ډلې د مرګ بيعت هم ورسره وکړه. لومړنی صحابي (رضي الله عنه) چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې بيعت وکړ ابو سنان اسدي و. سلمه بن اکوع (رضي الله عنه) دری ځله په مرګ بيعت ورسره وکړ، يو ځل د بيعت په شروع کې بيا په مينځ کې او دريم ځل په آخر کې. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لاس په بل لاس کې ونيو او ويې فرمايل: **(هذه عن عثمـــان)**. دا د عثمان (رضي الله عنه) لپاره. او کله چې بيعت پای ته ورسيد، عثمان (رضي الله عنه) هم راورسيد او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې بيعت وکړ. ټولو اصحابو (رضي الله عنهم) بيعت وکړ، يوازې يو منافق چې جد بن قيس نوميده بيعت ته حاضر نه شو.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه بيعت تر يوې ونې لاندې واخيست. عمر (رضي الله عنه) يې مبارک لاس نيولی و او معقل بن يسار د ونې شاخونه ورنه پورته نيولي وو. همدا د رضوان بيعت دی، او د همدې رضوان بيعت په هکله دا آيت شريف نازل شويدی:

((لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ)) (الفتح: ۱۸)

خامخا راضي او خوښ شوی دی الله تعالی له مؤمنانو نه هغه وخت چې بیعت یې کاوه له تا سره د لاندې د ونې.]

د سولې تړون

قریشو د وضعې حساسیت درک کړ، فوراً یې سهیل بن عمرو د سولې لپاره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ولیږه، خو دا یې ورته په ډاګه کړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) به سږ کال بیرته مدینې ته ستنیږي. ځکه مونږ نه غواړو چې نور عرب داسې څه خبرې وکړي چې ګویا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زور مکې ته داخل شو. سهیل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته ورسید او کله یې چې سترګې مبارکې پرې ولګیدلې نو ویې فرمایل: (**قد سهل لكم أمركم**).کار مو آسانه شو، دوی (قریشو) چې دا شخص رالیږلی، نو حتماً سوله غواړي. سهیل راغی، اوږدې خبرې یې وکړې، تر څو دواړه په سوله راضي شول، او پدې ټکو یې تړون سره لاسلیک کړ:

۱- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به سږ کال بیرته ستنیږي او مکې ته به نه داخلیږي. په راتلونکي کال کې به مسلمانان راځي او درې ورځې به په مکه کې پاتې کیږي، له دوی سره به یوازې یوه یوه توره یعنې د هغه وخت د عادي سواره وسله وي، تورې به هم په تیکیو کې د ننه وي. او دوی ته به هیڅ ډول ضرر او اذیت نه رسول کیږي.

۲- د دواړو لوریو تر مینځ به لس کال اور بند وي، پدې موده کې به خلک په امن وي، او یو پر بل به د تعرض هڅه نه کیږي.

۳- هر څوک کولی شي پخپله خوښه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره او یا هم له قریشو سره د دوستۍ تړون وکړي. هر هغه قبیله چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او یا قریشو سره یې عهد وکړ، نو دا د همغه طرف یوه برخه شمیرل کیږي، او پر هغې باندې برید او تعرض د عهد لرونکي په خلاف تعرض بلل کیږي. ددې مطلب دا چې قبایل آزاد دي چې له چا سره د دوستۍ تړون کوي، کولی یې شي. او که فرضا یوې قبیلې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د دوستۍ تړون وکړ، بیا قریشو پر همدې قبیله باندې حمله وکړه نو دا حمله

په حقیقت پر مسلمانانو حمله بلل کیږي. او همداسې د قریشو په هکله هم همدا خبره نافذه ده.

۴- که څوک له قریشو نه د خپل ولي له اجازې پرته راوتښتیدل او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راغلل، نو هغه به یې بیرته قریشو ته سپاري او که له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه څوک قریشو ته وروتښتیدل، نو قریش به یې بیرته محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته نه سپاري.

کله چې د تړون په موادو اتفاق وشو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) راوغوښت، امر یې ورته وکړ چې د تړون متن ولیکي او ورته ویې فرمایل ولیکه: ((**بسم الله الرحمن الرحیم**)) پدې وخت کې سهیل وویل: الرحمن خو مونږ نه پیژنو؟ داسې ولیکه: **باسمك اللهم**. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې همداسې ولیکي. بیا یې ورته وویل: ولیکه چې: (**هذا ما صالح علیه محمد رسول الله**). دا هغه څه دي چې محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سوله او مصالحه ورباندې کړې ده. سهیل بیا وویل: که مونږ پدې باور او ایمان درلودلئ چې ته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې، نو بیا به مو نه له بیت الله شریف څخه منع کړی وای، او نه به مو جګړې درسره کولی، نو داسې ولیکه چې محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم). رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إني رســـول الله وإن كذبتموني**). زه د الله (جل جلاله) رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم که څه هم تاسې مې نه منئ، علي (رضي الله عنه) ته یې امر وکړ چې همداسې ولیکي (محمد بن عبدالله) او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لفظ حذف کړي. علي (رضي الله عنه) وویل زه خو دا نه شم حذفولی او زړه مې دا نه مني چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لفظ حذف کړم. بیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل لاس سره هغه لفظ حذف کړ. او پدې ترتیب سره د تړون متن ولیکل شو.

د تړون له لاسلیک نه وروسته خزاعه قبیله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ودریده او تړون یې ورسره وکړ. خزاعه له مخکې نه ان د عبدالمطلب له زمانې نه د بني هاشم حلیفه وه او له هغوی سره یې تړون درلود. له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دا تړون د هماغه پخواني تړون تجدید او تاکید وُ. او د بنوبکر قبیلې له قریشو سره تړون وکړ.

د ابو جندل بيرته سپارل

پداسې حال کې چې د تړون ليکل لا پای ته نه وو رسيدلي، د سهيل زوی ابو جندل چې زولنې يې راکشولې راورسيد. له مکې نه راتښتيدلی وُ، راغی او ځان يې مسلمانانو ته راورساوه. پدې وخت کې سهيل وويل: دا به لومړنی کس وي چې په اړه به يې معامله درسره کوم، ته به دغه شخص بيرته راته سپارې! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إنا لم نقض الكتاب بعد**). مونږ خو تر اوسه ليکل ندي تکميل کړي. سهيل وويل: قسم په خدای که دا نه منې، نو هيڅ د سولې معامله نه درسره کوم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**فـأجزه لي**). نو دا زما پخاطر پريږده. ده ورته وويل: نه تا ته يې هم نه درکوم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**بلى فافعل**).پريږده، دا زما لپاره پريږده، ما ته يې راکړه. سهيل وايي، نه، تا ته يې هم نه درکوم. سهيل پاڅيد ابو جندل يې په مخ وواهه، له جاغې نه يې راونيو کش يې کړ تر څو مشرکينو ته يې وسپاري. ابو جندل په چيغو، چيغو سره ويل: اې مسلمانانو! آيا بيرته ددې پخاطر مشرکينو ته سپارل کيږم چې هغوی مې دين ته زيان ورسوي؟ له فتنې او امتحان سره مې مخ کړي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**يا أبا جندل، اصبر واحتسب، فإن الله جاعل لك ولمن معك من المستضعفين فرجاً ومخرجا، إنا قد عقدنا بيننا وبين القوم صلحاً، وأعطيناهم على ذلك، وأعطونا عهد الله فلا نغدر بهم**). ابا جندله!، صبرکوه، له خدايه اجر غواړه، الله تعالی به تا او ستا په شان نورو بې وسه کسانو ته لاره برابروي، مخه به مو آزاده وي، مونږ له دوی (قريشو) سره تړون کړی، همدا مو ورسره منلي، هغوی د الله په نامه وعده او عهد راسره کړې، خيانت نه شو ورسره کولی .

عمر (رضي الله عنه) پاڅيد د ابو جندل خوا ته ورغی، خوا خوا کې ورسره روان وُ او ورته ويل يې: صبر کوه اې ابو جندله! دوی خو مشرکين دي، د مشرک وينې خو لکه د سپي داسې دي، همدا ورته وايي او د خپلې تورې لاستی هم ورنژدې کوي. عمر (رضي الله عنه) وايي: هيله مې دا وه چې ابو جندل به زما توره واخلي او خپل پلار به ورباندې ووهي، خو هغه د خپل پلار په هکله له بخل نه کار واخيست يعنې ويې نه غوښتل ويې

وژني. همدا وه چې د سولې تړون نافذ شو.

له عمرې نه د خلاصون لپاره قرباني او د ویښتانو خریيل

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تړون له لیکلو فارغ شو ویې فرمایل: (قوموا فانحروا). پاځئ، او قرباني وکړئ (د قربانۍ څاروي مو ذبح کړئ)! خو اصحاب (رضي الله عنهم) یو هم نه پاڅید. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله خبره دری ځله تکرار کړه، خو تېول پخپلو ځایونو ناست وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا عکس العمل ولید، روان شو او ام سلمه (رضي الله عنها) ته ورغی، دا کیسه یې ورته وکړه. هغې ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که ته همدا غواړې چې هغوی لاړ شي او قرباني وکړي، نو لاړشه، له هیچا سره خبرې مه کوه خپله قرباني پخپله وکړه او خپل نایي راوغواړه او مبارک سر دې کل کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې په اوریدو سره پاڅید، هیچا ته یې هم څه نه ویل. خپل د قربانۍ څاروي یې حلال کړ، نایي یې راوغوښت او خپل مبارک سر یې کل کړ. اصحابو (رضي الله عنهم) چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید، ټول پاڅیدل خپل څاروي یې حلال کړل، وروسته یې یو د بل سرونه سره کل کړل، او داسې ازدحام جوړ شو او په دومره بیړه یې خپل سرونه کلول چې نژدې وه یو بل سره ووژني (یعنې یو د بل سرونه او غاړې په چړو پرې کړي). اصحابو (رضي الله عنهم) په هرو اوو کسانو سره یوه اوښه حلاله کړه، همدا راز غوا هم په اوو کسانو یوه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله هغه اوښه حلاله کړه چې یو وخت له ابوجهل سره وه، او په پزه کې یې د سپینو زرو یوه حلقه هم وه، لدې کار نه یې هدف دا ؤ چې مشرکین ورباندې وځوروي. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغو کسانو لپاره چې سرونه یې پوره کل کړي وو دری ځله دعا وکړه او د هغه چا لپاره چې ویښتان یې لنډ کړي وو یوځل د عا وفرمایله. په همدې سفر کې الله تعالی د کعب بن عجره په هکله هغه آیت شریف را نازل کړ چې حکم یې دا دی: که چا عذر درلود او د احرام په دوران کې یې سر کل کړ، نو کولی شي فدیه یې ورکړي، فدیه یې یا صدقه ده او یا روژه او یا هم قرباني (د څاروي حلالول).

مهاجرې میرمنې بیرته نه سپارل کیږي

پدې پسې یو شمیر مهاجرې میرمنې راغلی، وروسته یې خپلوان او مشران راغلل،

مسلمانانو ته يې وويل چې د شوي تړون په اساس دا مسلمانې مؤمنې مهاجرينې بيرته دوی ته وسپاري. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو دا غوښتنه رد کړه ځکه په تړون کې داسې ليکل شوي وو: ((هغه نارينه چې زمونږ له خوا تا ته درځي که څه هم هغه ستا په دين وي بيرته به يې راته سپاري[1])) دلته پدې ماده کې د ښځې ذکر نشته او پدې حکم کې ندي شاملې. په همدې رابطه الله تعالی دا آيت نازل کړ: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ)) تر دې قول پورې چې فرمايي: ((بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ)) (الممتحنة: ١٠)

[اې مؤمنانو کله چې راشي تاسې ته مؤمنانې (ښځې) هجرت کوونکې نو واېږ ازمويئ تاسې هغوی، الله ته ښه معلوم دی ايمان د دوی، نو که وپيژنئ تاسې دوې (په قسم سره) مؤمنانې نو بيرته مه ليږئ هغوی طرف د مشرکينو ته، نه دي دغه (مؤمنانې ښځې) حلالې هغو (کفارو سړيو) لره او نه دي هغه (کافران) حلال (دې ښځو مؤمنانو) لره. او ورکړئ تاسې (هغوی کافرانو) (ته چې خاوندان د هغو ښځو دي) هغه څه چې لګولي يې دي له (مهره) او نشته هيڅ ګناه پر تاسې باندې چې نکاح وتړئ تاسې له دې ښځو سره په شرط ددې کله چې ورکړئ تاسې هغه ښځو ته مهرونه د دوی، او منګولې مه نښلوئ په عصمتونو د ښځو کافرانو (په نکاح يې مه اخلئ).]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به دا ډول مؤمنې ميرمنې د الله تعالی پدې ارشاد سره ازمويلې چې فرمايي: ((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئاً)) الاية:(الممتحنة: ١٢) [اې نبي کله چې راشي تا ته مؤمنانې ښځې چې بيعت کوي له تا سره پردې شرط چې نه به شريکوي دوی له الله سره هيڅ شی . . . . .]

چا به چې په همدې شرايطو اعتراف او اقرار وکړ، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به ورته وفرمايل: ځه همدا دې بيعت دی، په همدې ټکو مې بيعت درنه واخيست. او بيا به يې دا ډول ميرمنې مشرکينو ته نه سپارلې. او د همدې حکم په اساس مسلمانانو خپلې کافرې ښځې طلاقې کړې. په همدې ورځ عمر (رضي الله عنه) خپلې دوې ښځې چې د شرک له زمانې ورسره وې طلاقې کړې، بيا وروسته له يوې سره معاويه واده وکړه او بله يې صفوان بن اميه نکاح کړه.

---

[1]. صحيح بخاري ١/ ٣٨٠

د دې تړون پـا يـلې

که د حديبيې د سولې د تړون په هکله ژور فکر وشي، نتائجو او لاسته راوړنو ته يې په ځير وکتل شي، نو دا به په ډاګه شي چې رښتيا هم دغه تړون د مسلمانانو لپاره لويه فتحه وه. لدينه وړاندې قريشو د مسلمانانو په وجود اعتراف نه درلود، هميشه يې د دوی د کاملې تباهۍ او لـه مينځه وړلو هڅـګې کـولې او د هغې ورځې راتلو ته منتظر وو چې مسـلمانان پکې بالکل ختم شـوي وي. لـه اسلامي دعـوت سره يې د سختې مقابلې لاره نيولې وه، اجازه يې نه ورکوله د اسلامي بلنې غږ د عربانو غوږونو ته ورسيږي. او نـه يـې غوښتل اسلامي دعـوت پـه عربي جزيره کې د ديني او دنيـوي مشرتابه په حيث تبارز وکړي.

له مسلمانانو سره د سولې د تړون لاسليکول پـه حقيقت کې د مسـلمانانو پـه وجود او ځواک اعتراف دی. او دې تړون ته غاړه ايښودل يعنې دا چې قريش نـور لـدې اسلامي ځواک سره د مقابلې توان نلري. او د تړون دريمه ماده پدې دلالت کوي چې قريشو نـور له خپل دنيوي او ديني مشرتابه نه لاس مينځلی دی. هغوی نور پدې فکر کې ندي، له دوی سره يوازې د خپل ژوند فکر دی، نـور عربـان او نـورې قبيلې کـه ټولې هم اسلام راوړي، د دوی ورسره کـار نشـته، دوی لدينـه وروسـته پـدې مسـايلو کـې مداخلـه نـه کوي، دوی يوازې د ځان خير غـواړي او بس، نو آيـا دا د قريشـو لپـاره څرګنده مـاتې نده؟ او آيا همدا د مسلمانانو لپاره لويه فتحه نده؟ د مسلمانانو او مشرکينو تر مينځ چې څومره خونړۍ جګړې شوې وې له هغو نه د مسلمانانو هدف دا نـه و چـې د خلکو مالونه واخلي او سرونه يې قلم کړي، او يا په زور خلک په اسلام راوړلو مجبور کړي، بلکه لدې جګړو نه د مسلمانانو هدف دا و چې د خلکو لپاره ددين او عقيدې په هکله پوره آزادي وي. ددې جنګونو هدف د انسان مکمله آزادي وه، او هدف يې دا و چې هر څوک پخپله خوښه خپله لاره وټاکي او د ځان لپاره خپل دين پخپله غوره کړي.

الله تعالی فرمايي:

((فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ)). (الکهف:۲۹). ترجمه: [د چـا چې زړه وي ايمان دې راوړي او د چا چې خوښه وي کـافر دې شي.]

ددې سولې او تړون پواسطه همدغه هدف لاسته راغی، او همدا هيله پداسې شکل سره سرته ورسيده چې کيدای شوای د ډيرو جګړو له لارې هم نه وای ترسره شوې. خلکو تـه پوره آزادي ورکړل شوه چې خپـل ديـن پخپلـه غـوره کـړي، او د همـدې آزادۍ لـه برکتـه مسلمانانو ته ډيرې ګټې ورسيدې. اسلامي دعـوت ډيـر برياليتوبونـه تـر لاسـه کـړل، لـه

دې ترون نه مخکې د مسلمانانو شميره درې زره تنو ته رسيده خو دوه کاله وروسته د مکې د فتحې په کال همدا شميره لس زرو ته پورته شوه.
دوهمه ماده د لويې فتحې دوهمه برخه ده، د جګړې پيل د مسلمانانو له خوا و نه شو بلکه لومړی قريشو د جنګ اور بل کړ، الله تعالی فرمايي: ((وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ)).(التوبة:۱۳)[لومړی هغوی جګړه پيل کړه.]
د مسلمانانو له جنګي تحرکاتو او ګزمو نه هدف دا و چې قريش لږ له کبر او غرور نه راکوز کړي، او له هغوی سره د عدالت او تساوي په بناء معامله وکړي، دواړه خواوې پخپل حال آزادې پريښودل شي. د لسو کلو لپاره دزبندي او اوربند يعنې د قريشو د کبر ماتول، د هغوی له غرور سره ټکر او مقابله کول. او د اور بند بله معنې دا وه هغه چا چې لومړی جنګ پيل کړی اوس دې مرحلې ته رارسيدلي چې نور د جګړې توان نلري، هغوی اوس کمزوري شوي مجبور دي اوربند ته غاړه کيږدي، او که بې وسي او کمزوري نه وای نو ولې پخپل لاس پيل شوی جنګ ودروي؟ د ترون لومړنۍ مادې پر مسجد حرام د قريشو واکمنۍ پای ته ورسوله، دا د دوی يوه بله ناکامي وه، ځکه هغوی خو مسلمانان له مسجد حرام نه منع کول غوښتل، خو پدې مادې سره له يوه کال پرته نور هغوی ددې حق نلري چې مسلمانان د مسجد حرام له زيارت نه منع کړي، کيدای شي د هغوی زړونه په همدې يوه کال منع کولو سره تسکين شوي وي.
پدې ترون قريشو مسلمانانو ته دا درې پورته ياد شوي امتيازات ورکړل، په مقابل کې يې له مسلمانانو څخه يوازې يو امتياز لاسته راوړ، کوم چې په څلورمه ماده کې ذکر شويدی. **(وعلى أنه لا يأتيك منا رجل، وإن كان على دينك إلا رددته علينا)**. دا هم ډير مهم امتياز ځکه ندی چې د مسلمانانو لپاره يې هيڅ ډول زيان نه درلود، څرګنده ده چې مومن له الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څخه تيښته نه کوي، هغه د اسلام ښار او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدينه نه پريږدي، او تر څو يې چې دين نه وي بدل کړی، مرتد شوی نه وي تر هغې پورې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه تيښتې ته زړه نه ښه کوي. او که چيرې کوم مسلمان له خپل دين نه اوړي، نو بيا خو مسلمانان ورته هيڅ ضرورت نلري، او له اسلامي ټولنې نه يې تيښته له بقا نه غوره ده. همدې مطلب ته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اشاره کړې او فرمايلي يې دي: **(إنه من**

ذهب منا إليهم فأبعده الله[1]). څوک چې له مونږ نه لاړل په حقیقت کې الله تعالی هغوی له مونږ نه لیرې کړل. خو هغه کسان چې په مکه کې اسلام راوړي، که څه هم ددې مادې په اساس مدینې ته د هجرت اجازه نلري، خو د الله تعالی ځمکه پراخه ده، کولی شي بل کوم ځای ته هجرت وکړي، لکه چې له مدینې نه مخکې مسلمانانو حبشې ته هجرت کړی و.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدې مسئلې ته په اشارې سره فرمایي: (**ومن جاءنا منهم سیجعل الله له فرجاً ومخرجاً**[2]). (څوک چې له دوی نه مونږ ته راتلل غواړي، الله تعالی ورته لاره برابروي او مخه یې خلاصوي.))

دا تحفظات او شرط که څه هم په ظاهر کې د قریشو په ویاړ او عزت دلالت کوي، خو په حقیقت کې داهم د دوی د معنوي ماتې، ویرې او پریشانۍ لوی دلیل دی. د دوی زړونه دې ویرې اخیستي وو چې هسې نه جاهلي او په شرک ولاړه ټولنه یې نوره ختمه نه شي. او لکه چې پوهیدلي به وو چې دوې او ټولنه یې د نیستۍ او فنا کید و په څنډه ولاړ دي، او له حتمي سقوط نه د ژغورنې پخاطر یې همدا ډول ضمانتونو ته پناه وړله. او دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا اجازه ورکوي چې قریش به هغه کسان بیرته نه ورته سپاري کوم چې له مدینې نه مکې ته تښتي، دا پدې دلالت کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلې ټولنې په قوت او عظمت پوره باوري دی، د سقوط او له مینځه تللو ویره یې ورسره نشته.

د مسلمانانو خفګان او له رسول (ﷺ) سره د عمر (رضي الله عنه) مناقشه

ددې سولې حقیقت دا ؤ چې مخکې بیان شو. خو هلته دوه داسې ټکي هم وو چې د مسلمانانو د غم او خفګان سبب شول. لومړی دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې ورته ویلي و چې ځو به او د بیت الله شریف طواف به کوو. پداسې حال کې چې دا خبر یې ورکړی ؤ نو اوس ولې له طواف نه مخکې او بیله دې چې عمره ادا کړي بیرته مدینې ته ستنیږي؟ دوهمه خبره دا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خو په حق دی، د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. الله تعالی خو د خپل دین د غلبې وعده هم کړیده، نو رسول الله (صلی الله

(1). صحیح مسلم باب صلح الحدیبیة ۲/ ۱۰۵

(2). صحیح مسلم.

عليه و اله و صحبه و سلم) ولې د قريشو فشار قبلوي؟ او ولې په داسې څه راضي کيږي چې دده د عزت له مقام سره مناسب ندي؟

په همدې دوو خبرو مسلمانان خفه وو، تشويشونه او شبهات ورسره پيدا شوي وو. ډير ځوريدل تر دې حده چې د سولې د تړون د موادو او نتايجو په هکله ورسره زياتې پوښتنې پيدا شوې. کيداې شي چې عمر (رضي الله عنه) له ټولو نه زيات خفه شوی وي، صبر يې ونه شو راغی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا مونږ په حق او هغوی په باطل ندي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**بلـــی**). هو، مونږ په حقه او هغوی په ناروا دي. عمر (رضي الله عنه) وويل: آيا زمونږ مړي به په جنت کې او د دوی مړي به په دوزخ کې نه وي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (بلی). هو زمونږ د مړيو ځای جنت او د دوی د مړيو ځای دوزخ دی. عمر (رضي الله عنه) وويل: نو ولې دا ذلت ورسره منو، او ولې بيرته ګرځو؟ تر اوسه خو الله تعالی زمونږ ترمينځ د ماتې او برې فيصله نده کړې، نو ولې بيرته ستنيږو؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**يـــا ابـــن الخطاب، إني رسول الله ولست أعصيه، وهو ناصري ولن يضيعني أبداً**).اې د خطاب زويه! زه د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم، هيڅ نافرماني نه کوم، الله زما مددګار دی، هغه مې بې اسرې نه پريږدي. عمر (رضي الله عنه) ورته وايي: آيا تا نه و راته ويلي چې ځو او د بيت الله طواف کوو؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: هو ما دا خبره کړې وه. (**فأخبرتك أنا نأتيه العـــام؟**) خو آيا دا مې درته ويلي وو چې همدا سږ کال به طواف کوو؟ عمر (رضي الله عنه) وايي: نه، دا کال خو دي نه و ياد کړی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: (**فإنك آتيه ومطوف به**).نو چې داسې ده زما خبره سيې ده، ته به حتماً بيت الله ته ځې او طواف به يې کوې. پدې خبره عمر (رضي الله عنه) پاڅيد، همداسې د غوسې په حالت کې ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورغی، او هغه ته يې هغه خبرې وکړې کومې يې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته کړې وې. او د ابوبکر (رضي الله عنه) ځوابونه هم لکه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځوابونو په شان وو. يوازې دا خبره يې ورته زياته کړې وه چې عمره! تر مرګه د رسول

الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره ټينګه نيسه، قسم په خدای چې هغه په حق دی. وروسته دا آيتونه را نازل شول: ((إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً)) (الفتح:١) [مونږ تاته ښکاره فتح درکړه او څرګند بری در په برخه کړ.] رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) را وغوښت او همدا مبارک آيتونه يې ورته تلاوت کړل، کله يې چې دا واوريدل نو ويې ويل: آيا همدا فتحه ده؟ يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: هو همدا فتحه ده. پدې خبرې سره يې زړه خوشاله شو، طبيعت يې وغوړيد او لاړ.

وروسته عمر (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پدې مناقشه سخت پښيمانه و. عمر (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مقابل کې د همدې تفريط او سختې مناقشې پخاطر مې ډير کارونه وکړل، ددې سهوې د جبيره کولو پخاطر تر اوسه پورې روژه نيسم، نفلونه کوم، صدقه ورکوم، او غلامان آزادوم، د همدې غلطۍ د کفارې پخاطر مې ډيرې نيکۍ کړې، هيله لرم چې اوس به خدای خير راکړي.[1]

د بيوزلانو د کشالې پای

وروسته لدينه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدينې ته ورسيد، او هلته ځای په ځای شو، له مکې نه يو مسلمان له مشرکينو نه خوشی شو، د هغوی له بند او شکنجو نه يې نجات وموند او مدينې ته راغی. ددغه صحابي نوم ابو بصير وُ، نوموړی د قريشو له حليفې قبيلې ثقيف څخه وُ. هغوی دده په لټه پسې دوه کسان مدينې ته واستول، او هلته يې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وويل چې تړون بايد مات نه شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو بصير همدې دوو کسانو ته وسپاره.

هغوی روان شول او کله چې ذو الحليفه ته ورسيدل، دمه يې جوړوله، کيناستل خرماوې يې خوړلې، ابو بصير له دوی نه يوه ته وويل: اې فلانيه څه ښه توره لرې! هغه توره پورته کړه او ويې ويل، هو ډيره ښه توره مې ده، دا مې ډير ځايه په کار راغلې. ابو بصير ورته وويل ته يې راکړه چې ويې ګورم! هغه توره ورکړه، ابو بصير توره

---

[1]. ددې غزا او سولې د زيات تفصيل لپاره فتح الباري٤٣٩/٧تر٤٥٨، صحيح بخاري ٣٧٨/١تر٢، ٧١٧/٣٨١، ٦٠٠، ٥٩٨، صحيح مسلم١٠٤/٢_١٠٦، ابن هشام ٣٠٨/٢تر٣٢٢ زاد المعاد ١٢٢/٢تر١٢٧، مختصر سيرة الرسول ٢٠٧تر ٣٠٥،تاريخ عمر بن الخطاب ٣٩_٤٠وګوره.

واخسته او په یوه کلک ګوزار سره یې هغه مړ کړ، دوهم کس وتښتید مدینې ته یې ځان ورساوه، په منډه مسجد ته داخل شو. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید ویې فرمایل: (لقد رأى هذا ذعراً). دا سړي ویریدلی دی. او چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسید ویې ویل: زما ملګری یې وواژه، ما هم وژني. په همدې وخت کې ابو بصیر هم راغی عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! الله تعالی خو ستا غاړه خلاصه کړه، تا خپله وعده پوره کړه، زه دې ورته وسپارلم، اوس الله تعالی زه ورنه وژغورلم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (ویل أمه، مِسْعَر حَرْبٍ لو كان له أحد). مور یې بوره شه، که دې سړي څوک درلودی، نو د جنګ اورونه به یې بل کړي وای. ابو بصیر چې دا خبره واوریدله پوه شو چې بیرته مشرکینو ته سپارل کیږي، همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضور نه لاړ او له مدینې نه هم ووت، ځان یې د بحر ساحلي برخې ته ورساوه.

هلته ابو جندل هم له قریشو نه په تیښته بریالی کیږي، او ابو بصیر ته ځان رارسوي. په همدې ترتیب سره د مکې مسلمانان یو په بل پسې له قریشو نه راتښتي او ابو بصیر ته راځي، چې پدې ترتیب له دوی نه یو ښه ګروپ جوړ شو او هر کله به چې خبر شول د قریشو کاروان شام ته روان دی، ورتلل به حمله به یې ورباندې کوله، خلک به یې وژل او مالونه به یې ورنه اخیستل.

بالاخره قریش مجبور شول چې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د مرستې او مهربانۍ سوال وکړي، او پدې راضي شول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ووایي د خدای لپاره هغه کسان چې تا ته راځي، مونږ ته یې مه سپاره له ځان سره یې وساته. هغوی ته پناه ورکړه. پدې ترتیب سره قریشو پخپله دا ومنله چې هغه مسلمانان چې مدینې ته لاړل هغوی نور په امن دي، له همدې موافقې نه وروسته رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو بصیر او ملګرو (رضي الله عنهم) ته یې احوال ولیږه چې مدینې ته راشي، هغوی هم راغلل او په مدینه کې میشته شول.[1]

[1] مخکیني مصدرونه.

د قریشو د اتلانو اسلام

د اووم هجري کال په لومړیو کې په همدې ترڅ پسې عمرو بن العاص، خالد بن ولید، عثمان بن طلحه (رضي الله عنهم) په اسلام مشرف شول. هغوی چې کله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إن مکـــة قد ألقت إلینا أفلاذ کبـــدها**).مکې مونږ ته د خپل زړه کترې رالیږلې دي[1].

که څه هم ددې دریو قهرمانانو د اسلام راوړلو د تاریخ په هکله څه اختلاف شته، خو ثابته دا ده چې دوی په اووم هجري کال کې مسلمان شویدي.

---

[1]. د اسماء الرجال عام کتابونه وایي چې دې اتلانو په آتم هجري کال ایمان راوړی دی، خو د نجاشي په وړاندې د عمرو بن العاص د اسلام کیسه مشهوره ده. خالد او عثمان بن طلحه هغه وخت اسلام راوړې چې عمرو بن العاص له نجاشي نه بیرته راستون شو. او د مدینې په لور روان و چې دوی دواړه ورسره یو ځای شول، او پدې ترتیب سره درې واړه یو ځای د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته حاضر شول او اسلام یې راوړ او دا پدې دلالت کوي چې دوی د اووم هجري کال په لومړیو کې مسلمان شویدي.

دوهمه مرحله

نوی بدلون

د حديبيې تړون په اسلامي تاريخ کې د نوي بدلون پيلامه وه. قريش د اسلام او مسلمانانو تر ټولو سخت دښمنان وو د جګړې له ډګر نه ددې لوی دښمن په شا تګ سره د مسلمانانو د مخالف مثلث (قريش، غطفان، يهود) يو مهم وزر مات شو. او څرنګه چې قريش د بت پرستانو او مشرکانو مشران او نمايندګان وو، د دوی پدې شا تګ سره د ټولو مشرکانو احساسات مړاوي او روحيات يې کمزوري شول، حوصلې يې پريوتې. ګورو چې لدينه وروسته د بنو غطفان قبيلې د اسلام په مقابل کې هيڅ د توجه وړ اقدام ندی کړی، او که څه يې کړي هم دي، هغه يې د يهودانو د تحريک او لمسونې په سبب کړيدي.

يهودانو له مدينې نه له شړلو وروسته خيبر خپل مرکز وټاکه، همدلته يې د اسلام په خلاف توطئې کولې. خيبر د يهودي مکر او فتنې په اډه بدل شوی وُ، يهودانو نه يوازې پخپله د مسلمانانو په خلاف توطئې کولې بلکه نور عربان يې هم د هغوی په خلاف هڅول. زيار يې يوست مسلمانان له مينځه يوسي او زيان ور واړوي. همدا وجه وه چې له حديبيې نه وروسته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لومړنی کار د يهودي مرکز او د فساد دا اډه له مينځه وړل و. د حديبيې له تړون نه وروسته مسلمانانو دا فرصت وموند چې خلکو ته د اسلام دعوت ورسوي، دعوتي پروګرام يې لا پسې ګړندی او پياوړي شو، او پدې مرحله کې د دوی دعوتي پروګرام د پوځي پروګرام په نسبت مخکې و. په همدې اساس دغه مرحله په دوو برخو ويشلی شو:

۱- د دعوت او بلنې پروګرام يا مشرانو او پاچايانو ته ليکونه استول.

۲- پوځي تحرکات.

مخکې لدينه چې پدې مرحله کې له پوځي تحرکاتو او عملياتو نه خبرې وکړو، غواړو مشرانو او پاچايانو ته د ليکونو استولو په اړه معلومات وړاندې کړو، ځکه دعوت او بلنه د اوليت حق لري. او همدا دعوت او بلنه هغه هدف دی چې مسلمانانو يې په لار کې ډيرې ستونزې ليدلی او راز راز کړاوونه يې ګاللي دي.

مشرانو او پاچايانو ته ليكونه

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هجرت په شپږم كال كې له حديبيې نه راستون شو، مختلفو مشرانو او پاچايانو ته يې ليكونه واستول، او هغوی يې اسلام ته راوبلل.

كله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اراده وكړه پاچايانو ته ليكونه واستوي ورته وويل شول چې د پاچايانو عادت دا دی چې بې مهره ليكونه نه مني. همدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځان لپاره د سپينو زرو يو مهر جوړ كړ او پرې وليكل شول ((محمد رسول الله)) دغه مباركه كلمه په دريو كرښو كې ليكل شوې وه، له لاندې خوا نه لومړۍكرښه ((محمد))، دوهمه ((رسول)) او دريمه ((الله)) وه.[١]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) نه يو څو هوښيار او با تجربه اصحاب (رضي الله عنهم) انتخاب كړل، پاچايانو او مشرانو ته يې واستول. علامه منصور پوري وايي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل استازي خيبر ته له تللو نه څو ورځې مخكې د (٧) هجري كال د محرم په لومړۍ ورځ ليږلي دي.[٢]

راځئ اوس ځينې دا ليكونه وګورو او د پايلو په هكله يې خبرې وكړو.

١- د حبشې پاچا نجاشي ته ليك

ددغه نجاشي نوم اصحمه بن ابجر ؤ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شپږم هجري كال په وروستيو او يا د اووم هجري كال په محرم مياشت كې د عمرو بن

---

(1). صحيح بخاري ٢/ ٨٧٢ - ٨٧٣

(2). رحمه للعالمين ١٧١/١

امیه الضمري په لاس لیک ورواستاوه. طبري ددې لیک متن رانقل کړیدی، خو که دقت وشي نو دا په ډاګه کیږي چې دا هماغه لیک ندی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حدیبیې نه وروسته ورته لیکلی دی. کیدای شي دا د هغه لیک متن وي کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به له مکې نه د جعفر (رضي الله عنه) په لاس حبشې ته د هجرت په وخت استولی وي، ددې لیک په وروستۍ برخه کې حبشې ته د مهاجرینو ذکر داسې راغلی دی: (**وقد بعثت إليكم ابن عمي جعفراً ومعه نفر من المسلمين، فإذا جاءك فأقرهم ودع التجبر**).

[تا ته مې خپل د تره زوی جعفر در واستاوه، له ده سره یو شمیر نور مسلمانان هم ملګري دي، کله چې دوی در ورسیدل نو درناوی یې وکړه او زیاتی مه ورسره کوه].

بیهقي له ابن اسحاق نه د هغه لیک متن رانقل کړیدی کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نجاشي ته استولی ؤ او د هغه متن دادی: (**بسم الله الرحمن الرحيم. هذا كتاب من محمد رسول الله إلى النجاشي، الأصحم عظيم الحبشة، سلام على من اتبع الهدي، وآمن بالله ورسوله، وشهد أن لا إله إلاالله وحده لا شريك له، لم يتخذ صاحبه ولا ولداً، وأن محمدًا عبده ورسوله، وأدعوك بدعاية الإسلام، فــإني أنا رسوله فأسلم تسلم، {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ فَــإِن تَوَلَّــوْاْ فَقُولُواْ اشْهَدُواْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ} فإن أبيت فعليك إثم النصارى من قومك**).((بسم الله الرحمن الرحیم، دا لیک د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د حبشې مشر نجاشي اصحمه ته دی. په هغه چا دې سلام وي چې د هدایت لاره یې نیولې، په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ایمان راوړی، شاهدي وایم چې له الله پرته بل د عبادت مستحق نشته، الله واحد دی، شریک نلري، ښځه او اولاد نلري، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله بنده او رسول دی، زه تا ته بلنه در کوم چې اسلام ومنې، زه د الله رسول یم، ایمان راوړه او ځان خوندي وساته، [اې د کتاب خاوندانو! راځئ هغه خبره ومنئ چې زمونږ او تاسې ترمینځ شریکه ده، راځئ دا ومنو چې له یوه الله تعالی پرته د بل چا عبادت نه کوو، له هغه سره به شریک نه نیسو، یو بل په خدایی نه نیسو، که دا خبره یې ونه منله، نو ورته ووایئ چې مونږ مسلمانان یو] که تا دا بلنه قبوله نکړه نو د خپل قوم د ټولو

نصرانيانو ګناه ستا پر غاړه ده.))
لوی او مشهور څېړونکي دکتور حميد الله پدې وروستيو کې د همدې ليک اصلي متن لاسته راوړی دی، دغه متن هغه ته ورته دی کوم چې ابن قيم رانقل کړيدی. دوکتور حميدالله د ليک د متن په توضيح، تحقيق او برابرولو کې زيات کوشش کړيدی، له نويو وسايلو نه يې ګټه اخيستې ده، او د ليک متن دا دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى النجاشي عظيم الحبشة، سلام على من اتبع الهدى، أما بعد: فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن، وأشهد أن عيسى بن مريم روح الله وكلمته ألقاها إلى مريم البتول الطيبة الحصينة، فحملت بعيسى من روحه ونفخه، كما خلق آدم بيده، وإني أدعو إلى الله وحده لا شريك له، والموالاة على طاعته، وأن تتبعني، وتؤمن بالذي جاءني، فإني رسول الله صلى الله عليه وسلم، وإني أدعوك وجنودك إلى الله عز وجل، وقد بلغت ونصحت، فاقبل نصيحتي، والسلام على من اتبع الهدى).

[د محمد رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د حبشې مشر نجاشي ته! په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت لاره يې نيولې ده. زه د هغه الله ثنا وايم چې له هغه پرته بل الله نشته، هغه الملک، القدوس، السلام، المؤمن، المهيمن دی او شاهدي وايم چې عيسی بن مريم د الله تعالی روح او هغه کلمه ده چې سپېڅلې، پاک لمنې او بتول (پيغلې) مريم ته يې القاء کړې يا اچولې ده. د همدې روح او القاء له امله (عيسی (عليه السلام) د مريم په نس شو او الله تعالی هغه داسې پيدا کړ لکه څرنګه يې چې آدم پخپل لاس سره پيدا کړيدی. زه د هغه يوه الله تعالی لوري ته بلنه کوم چې هيڅ شريک نلري. زه بلنه درکوم چې د الله تعالی په اطاعت سره دوستي وکړو. زه بلنه درکوم چې زما اطاعت او پيروي وکړئ، او په هغه الله ايمان راوړئ چې زه يې غوره کړی يم. زه د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم. زه تا او ستا لښکرې ټول د الله لور ته رابولم ما خپله خبره درته وکړه، نصيحت مې

در ورساوه، زما نصيحت قبول کړه. په هغه چا دې سلام وي چې په حق روان دی.][1]

دوکتور حميدالله وايي چې دا د هغه ليک متن دی چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حديبيې نه وروسته نجاشي ته استولی دی. پدې کې هيڅ شک نشته چې دا متن بالکل سيي دی، خو دا ثابته نده چې دا دې حتماً د همغه ليک متن وي چې له حديبيې نه وروسته ليکل شويدی. بيهقي چې له ابن اسحاق نه کوم متن رانقل کړيدی، له هغه ليکونو سره ورته والی لري کوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حديبيې نه وروسته پاچايانو او مشرانو ته استولي دي. پدې ليک کې دا آيت شريف ليکل شوی: ((يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ))الايـة. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عادت همدا ؤ چې پدې ليکونو کې يې همدا آيت شريف ليکه. په همدې ليک کې د اصحمه نوم هم ليکل شويدی، خو هغه متن چې دوکتور حميدالله راوړی دی فکر کوم چې دا د هغه ليک متن وي کوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحمه له مرګ نه وروسته د هغه قايم مقام ته ليکلی ؤ همدا وجه ده چې پدې متن کې د اصحمه نوم هم ندی راغلی.
د ليکونو د ترتيب په هکله هم څه دليل نلرم، يوازې د ليکونو له محتوی نه دا راته ښکاره شويده چې کيدای شي په همدې ترتيب سره استول شوي وي. د تعجب خبره خو دا ده چې دکتور حميدالله د هغه ليک په هکله چې بيهقي رانقل کړيدی وايي چې دا د هغه ليک متن دی کوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحمه له مرګ نه وروسته د هغه خليفه ته استولی دی، پداسې حال کې چې پدې متن کې د اصحمه نوم ليکل شويدی.[1] و الله اعلم
کله چې عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) نجاشي ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ليک وسپاره، نجاشي ليک واخيست په سترګو يې وموښه، له خپل تخت نه راکوز شو، د جعفر بن ابي طالب په لاس يې ايمان راوړ او په اسلام مشرف شو، او په ځواب کې يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته دا ليک وليکه: **بسم الله الرحمن الرحيم**، د نجاشي اصحمه له خوا د محمد رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته! **سلام عليك يا نبي الله من الله و رحمة**

---

(۱) . رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کې سياسي زندګي ص ۱۰۸_۱۰۹_۱۲۲_۱۲۳_۱۲۴_۱۲۵.
په زاد المعاد کې د والسلام على من اتبع الهدى په ځای اسلم انت جمله راغلې ده ۳/۶۰.

[1]. رسول اکرم کې سياسي زندګي ص ۱۰۸ تر ۱۱٤ او ۱۲۱ تر ۱۳۱.

الله و برکاته، و الله الذي لا الله الا هو، اما بعد:اې د الله رسوله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا لیک راورسید، تاسو د عیسی (علیه السلام) یادونه کړې وه، د ځمکې او آسمان په رب مې دې قسم وي چې عیسی (علیه السلام) له هغه څه سره چې تا ورنه یادونه کړې د یوه ویښته په اندازه هم توپیر نلري. څه دې چې مونږ ته رالیږلي وو په هغه پوه شوو، ستا د تره د زوی او ستا د نورو اصحابو (رضي الله عنهم) قدر او عزت مو وکړ. زه شاهدي وایم چې ته په ربښتیا سره د الله تعالی رسول یې، ما له تا سره بیعت وکړ، ستا د تره له زوی سره مې بیعت وکړ. او دده په لاس مې د الله تعالی دین ومانه او په اسلام مشرف شوم.[١]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نجاشي نه دا غوښتنه کړې وه چې جعفر او په حبشه کې میشته نور مهاجرین ده ته ورواستوي، نجاشي د همدې غوښتنې په اساس ټول مهاجرین په دوو کښتیو کې له عمرو بن امیه الضمري سره ورولیږل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود چې دا مهاجرین ور ورسیدل.[٢] همدغه نجاشي په نهم هجري کال کې له تبوک غزا نه وروسته وفات شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د وفات په ورځ خپله خواشیني څرګنده کړه او په غیابت کې یې د جنازې لمونځ ادا کړ.

د اصحمه له وفات نه وروسته بل څوک دده په ځای وټاکل شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ته هم لیک ولیږه او د اسلام بلنه یې ورکړه، خو دا ثابته نده چې دې نجاشي یا پاچا ایمان راوړی وٍ او که نه.[٣]

٢- د مصر پاچا مقوقس ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مصر او اسکندریې پاچا چې د منصور پوري په قول یې نوم جریج بن متی او د داکتر حمید الله په قول یې نوم مقوقس وٍ لیک واستاوه. ددغه مبارک لیک متن په لاندې ډول دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله إلى المقوقس عظيم القبط، سلام

(1). زاد المعاد ٣/ ٦١

(2). ابن هشام ٢/ ٣٥٩

(3). مسلم ٢/ ٩٩

على من اتبع الهدى، أما بعد، فإني أدعوك بدعاية الإسلام، أسلم تسلم، وأسلم يؤتك الله أجرك مرتين، فإن توليت فإن عليك إثم أهل القبط، {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقُولُواْ اشْهَدُواْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ}.

د الله د بنده او رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د قبطیاتو (مصر) مشر مقوقس ته. په هغه چا دې سلام وي چې د هدایت په لار روان دی. اما بعد: زه دې اسلام ته رابولم. اسلام راوړه تر څو په امن وې، ایمان راوړه الله تعالی به دوه اجرونه درکړي، که دې زما بلنه ونه منله نو د قبطیانو ګناه به هم ستا پر غاړه وي، [ووایه اې محمده! چې اې اهل کتابو راځئ تاسې په طرف د یوې کلمې (خبرې) چې برابره ده په منځ زمونږ او ستاسې کې (او هغه دا ده) چې عبادت به نه کوو مګر یوازې د الله او شریک به نه نیسو په الله پورې هیڅ شی او نه به نیسي ځینې زمونږ ځینې نور خدایان غیر له الله (جل جلاله) (لکه چې تاسې کتابیان احبار او رهبان نیسئ) نو که وګرځیدل دوی (له توحیده) او اسلامي احکامو ته یې شا واړوله پس ووایئ تاسې (اې مؤمنانو کتابیانو ته چې) شاهدان یئ تاسې پدې چې په تحقیق مونږ مسلمانان یوو (او تاسې نه یئ).][1]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه لیک حاطب بن ابي بلتعه ته ورکړ، هغه چې کله مقوقس ته ورغی ورته ویې ویل: له تانه مخکې دلته مصرکې یوه سړي د خدایی دعوه کړې وه او ځانته یې لوی رب وایه. خو الله تعالی هغه ته په دنیا او اخرت کې سخته سزا ورکړه، انتقام یې ورنه واخیست. ته له نورو نه پند واخله، هسې نه چې نور بیا له تا نه پند واخلي.

په ځواب کې مقوقس ورته وویل چې مونږ دین لرو او یوازې هغه وخت به یې بدلوو چې لدینه غوره دین ومومو. حاطب ورته وویل: مونږ تا د هغه دین قبلولو ته رابولو کوم چې الله تعالی غوره کړیدی، او د نورو ټولو ادیانو په ځای یې خپلو بندګانو ته انتخاب کړیدی، د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول خلک اسلام ته رابللي، ډیر کلک مخالفت یې له قریشو نه لیدلی، او تر ټولو نه زیاته دښمني یهودانو

---

[1] . دا د زادالمعاد عبارت دی ۶۱/۳، خو دکتور حمیدالله چې کوم عبارت ذکر کړی هغه د هغه لیک متن دی چې پدې وروستیو کې تر لاسه شوی او ځنې کلمې یې لدې متن سره توپیر لري، په هغه متن کې لیکل شوي: "فاسلم تسلم یؤتك الله" همدا راز په هغه کې د "اثم القبط" لفظ د اثم اهل القبط په عوض راغلی، رسول اکرم کې سیاسي زندګي ص ۱۳۷،۱۳۶.

ورسره کړیده، له دوی ټولو نه نصرانیان ورته لنډ دي، قسم په خدای چې موسی (علیه السلام) د عیسی (علیه السلام) په هکله داسې زیری ورکړی دی لکه څرنګه چې عیسې (علیه السلام) د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله ورکړی دی، مونږ تا د قرآنکریم لور ته رابولو لکه څرنګه چې تاسې د تورات خاوندان د انجیل لوري ته رابولئ، هر نبي (علیه السلام) چې له هر قوم سره ژوند کوي هغه یې امت وي، د خلکو مسؤلیت دا دی چې په همدې نبي (علیه السلام) ایمان راوړي، تاسې هم د همدې نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زمانه کې ژوند کوئ، د مسیح (علیه السلام) له دین نه دې هم نه منع کوو، بلکه په همغه دین د عمل او منلو امر درته کوو.

مقوقس وویل: ما ددې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله فکر وکړ، دې نتیجې ته ورسیدم چې په کم ارزښته څیز امر نه کوي، له ښه او ګټور کار نه نهي هم نه کوي، ګمراه او شاعر هم ندی، کاهن او دروغجن هم ندی، د هغه د نبوت نښانې مې هم لیدلې هغه د پټو شیانو ښودنه کوي، او د پټو او څانګړیو خبرو په هکله هم معلومات ورکوي، خو پدې هکله نور فکر هم کوم.

بیا مقوقس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک واخیست او په صندوق کې یې چې د فیل له غاښ نه جوړ شوی و کیښود، مهر یې پرې ولګاوه او یوې خادمې ته یې ورکړ. وروسته یې یو کاتب چې عربي یې زده وه راوغوښت او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې داسې ولیکل:

بسم الله الرحمن الرحیم. د مصر د مشر مقوقس له خوا محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته! سلام علیک اما بعد ستا لیک مې ولوست، په مطلب یې پوه شوم. پوه شوم چې کومې خوا ته مې بولې. پدې هم خبر وم چې یو نبي (علیه السلام) پاتې دی، ما ګمان کاوه چې دغه نبي (علیه السلام) به په شام کې ظهور کوي، ما ستا د قاصد درناوی وکړ، او تا ته مې دوې خادمانې درولیږلې. دا دواړه زموږ په وړاندې د ډیر قدر درلودونکې دي، تا ته مې یوه جوړه جامې هم درواستولې، همدا راز یوه قاطره (قچره) مې هم درته اهداء کړه، و السلام علیک. یوازې همدا یې ولیکل، خو ایمان یې را نه ووړ، او دغه دوې خادمانې یوه ماریه نومیده او بله سیرین، او د قاطرې نوم دلدل ؤ. او همدا قاطره د معاویه (رضي الله عنه) د خلافت تر

زماني ژوندۍ وه.[1]
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ماريه خپل ځان سره وساتله او له همدې نه يې ابراهيم نومی زوی پيدا شو، او سيرين يې حسان بن ثابت (رضي الله عنه) ته ورکړه.

۳- د فارس پاچا کسرى ته ليک

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د فارس پاچا کسرى ته داسې ليک واستاوه: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى كسرى عظيم فـارس، سـلام على من اتبع الهدى، وآمن بالله ورسوله، وشهد أن لا إله إلا الله وحـده لا شريك له، وأن محمداً عبده و رسوله، وأدعوك بدعاية الله، فإني أنا رسـول الله إلى الناس كافة، لينذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، فأسلم تسلم، فإن أبيت فإن إثم المجوس عليك**). **بسم الله الرحمن الرحيم**، د محمد رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د فارس مشر کسری ته په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت په لار روان، په الله او رسول يې ايمان راوړی وي، او دا شاهدي وايي چې له يوه الله پرته بل (د عبادت وړ) نشته. الله شريک نلري، او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله بنده او رسول دی. زه تا د الله لوري ته رابولم، زه د ټولو خلکو لپاره رسول رالیږل شوي يم، تر څو ژوندي کسان له بد انجام نه وويرول شي، او په کفارو حقه خبره دليل وګرځي. اسلام راوړه تر څو په امن شې، که دې اسلام رانه ووړ نو د فارسيانو ګناه به هم پر تا وي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې ليک د وړلو دنده عبدالله بن حذافه السهمي ته وسپارله. سهمي لاړ او دغه ليک يې د بحرين مشر ته وسپاره، معلومه نده چې د بحرين مشر د بل چا په لاس دا ليک وليږه او که خپله عبدالله سهمي يووړ. په هر حال کله چې ليک کسرى ته ورسيد او ورته ولوستل شو، نو هغه ليک څيرې کړ او په ډېر کبر سره يې وويل: زما د رعيت يو عادي او حقير شخص خپل نوم زما له نامه نه مخکې ليکي!! کله چې دغه خبره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسيده نو ويې فرمايل: (**مزق الله ملكـه**). الله تعالى د هغه پاچايي خرابه کړه. او همداسې وشول لکه څرنګه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي و. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ليک نه

---

[1]. زاد المعاد ۳/ ۶۱

وروسته کسری د يمن والي باذان ته وليکل: دغه شخص ته چې په حجاز کې دی دوه چالاک سړي وليږه تر څو ما ته يې راولي. باذان هم دوه کسان غوره کړل او له يوه ليک سره يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته وليږل، په ليک کې يې دا ورته ليکلي و چې لدې کسانو سره کسری ته ورشه. دا کسان چې کله مدينې ته ورسيدل او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې ملاقات وکړ، يوه يې ويل: باذان پاچا د کسری شاهنشاه په امر مونږ تا ته راليږلي يوو چې تا له ځان سره کسری ته بوزو، پدې ترڅ کې يې څه ګواښ هم وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: چې سبا بيا له ما سره وګورئ.

په همدې وخت کې د کسرې په کور کې د ننه کودتا شوې وه. دا وروسته له هغه چې لښکرو يې د قيصر د سپايانو په وړاندې رسوا ماتې خوړلې وه، د کسری زوی شيرويه پاڅيدلی وُ، خپل پلار يې وژلی وُ او پخپله يې پاچايي اعلان کړې وه. دا کودتا د اووم هجري کال د سه شنبې په شپه د جمادي الاولی په لسمه شوې وه[1].

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وحي له لارې پدې پيښه خبر شو، سهار يې چې تشريف راوړ، د باذان عسکرو ته يې کيسه وکړه، هغوی ورته وويل: ته پوهيږې چې څه وايې؟ مونږ خو لدينه په وړه خبره باندې درته په غصه يوو، آيا ستا دا خبرې هم وليکو او پاچا ته يې وليږو؟ ده ورته وفرمايل: (**نعم أخبراه ذلك عني، وقولا له: إن ديني وسلطاني سيبلغ ما بلغ كسرى ! وينتهي إلى منتهي الخف والحافر، وقولا له: إن أسلمت أعطيتك ما تحت يدك، وملكتك على قومك من الأبناء**).

هو، ويې ليکئ او پرې خبر يې کړئ، او دا هم ورته ورسوئ چې زما دين او واکمني به تر هغه ځايه پورې رسيږي چيرته چې اوس د کسری واکمني ده، او زما واکمني به تر هغه ځايه رسيږي چيرته چې ستاسې د آس او اوښه پښه هلته نه شي رسيدلی، دا هم ورته ورسوي چې: که اسلام دې راوړ نو ستا واکمني به تا ته وسپارم، او د خپل قوم مشر به دې غوره کړم.

دا دواړه کسان روان شول او خبر يې باذان ته يوړ. په همدې وخت کې لږ شيبه وروسته باذان ته دا خبر هم راورسيد چې شيرويه خپل پلار کسری وژلی دی، په همدې ليک

---

[1]. فتح الباري ٨/ ١٢٧

کې شیرویه باذان ته لیکلي وې: د هغه کس د هڅونې هڅه مه کوه کوم چې په هکله یې زما پلار درته لیکلي و اوس تر دوهم امر پورې انتظار باسه. همدا کار ددې سبب شو چې باذان او په یمن کې میشته ټول فارسیان په اسلام مشرف شي.[۲]

۴- د روم پاچا (قیصر) ته لیک

امام بخاري د یوه اوږده حدیث د را نقلولو په ترځ کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه لیک متن راوړی دی کوم چې د روم پاچا هرقل ته یې لیږلی وې، ددغه لیک متن څه داسې دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد عبد الله ورسوله إلى هرقل عظيم الروم، سلام على من اتبع الهدي، أسلم تسلم، أسلم يؤتك الله أجرك مرتين، فإن توليت فإن عليك إثم الأريسيين { يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقُولُواْ اشْهَدُواْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ}) [آل عمران:٦٤][۱].

[د محمد بن عبدالله چې د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او بنده دی له خوا د روم واکمن هر قل ته. په هغه چا دې سلام وي چې د هدایت په لاره روان وي، اسلام راوړه تر څو په امن شې، په اسلام مشرف شه، الله تعالی به دوه اجرونه درکړي، که د اسلام رانه ووړې نو د ټولو اریسیونو (پیروانو) ګناه به ستا په غاړه وي (د ایت ترجمه مخکې شویده).]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه لیک د دحیه بن خلیفه الکلبي په لاس ولیږه او امر یې ورته وکړ چې لیک د بصری مشر ته وسپاري تر څو هغه یې قیصر ته ورسوي. بخاري له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په روایت سره وایي چې ابو سفیان بن حرب وایي: هر قل د قریشو له یو شمیر مشرانو سره وغوښتلم، مونږ شام ته د تجارت لپاره تللي وو. دا هغه وخت وې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د حدیبیې تړون لاسلیک شوی وې. ابو سفیان وایي: مونږ هرقل ته ورغللو هغه په ایلیاء (بیت المقدس) کې وې[۲] خپل دربار ته یې وبللو. ورسره د روم

---

[2]. محاضرات تاریخ الامم - ۱/ ۱۴۷. فتح الباري ۸/ ۱۲۷، ۱۲۸

[1]. صحيح البخاري ٥٠٤/١.

[۲]. دغه وخت قیصر له حمص نه بیت المقدس ته راغلی و، تر څو د الله تعالی د هغه احسان شکرانه ادا کړي چې پر دوی یې کړی و او فارسیانو ته یې ماتې ورکړې وه (صحیح مسلم : ۲/ ۹۹). فارسیانو خپل مشر خسرو پرویز وژلی وې او له رومیانو سره یې سوله کړې وه او دایې منلې وه چې د روم اشغال شوې ځمکې به بیرته رومیانو ته سپاري، او هغه صلیب یې هم ورسپارلی و

مشران هم ناست وو ترجمان يې راوباله او راته ويې ويل له تاسې نه کوم يو له دې شخص سره چې د نبوت دعوه يې کړيده نسبي نژديوالی لري؟ کوم يو يې ډير نژدې خپل دی؟ ابو سفيان وايي: ما ورته وويل: زه ډير ورلنډ يم. هرقل وويل: دا سړی او ملګري يې زما خوا ته رالنډ کړئ، ملګري يې دده شاته کينوئ، بيا يې خپل ترجمان ته وويل: زه لدې سړي نه د نبوت د مدعي يعنې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله پوښتنې کوم، زما ملګرو ته يې وويل که دې سړي دروغ راته وويل، نو تاسې يې راته په ګوته کړئ. ابو سفيان وايي که له خپلو ملګرو څخه نه وی شرميدلی چې بيا به وايي دروغجن دی، نو په محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسې به مې دروغ ويلي وای.

ابو سفيان زياتوي، د هرقل لومړنی سوال دا ؤ چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نسب په هکله څه وايئ؟ ما ورته وويل: هغه د ډير لوړ او شريف نسب خاوند دی. بيا يې وويل: له ده نه مخکې له تاسو نه چا دا ډول خبره او دعوه کړيده؟ ورته ومې ويل: نه. راته ويې ويل: له پلرونو نه يې کوم يو د واک او قدرت خاوند ؤ؟ ومې ويل: نه. پوښتنه يې وکړه چې اوس يې پيروان کمزوري خلک دي او که د مال او واک خاوندان؟ ورته ومې ويل: کمزوري خلک يې ملګري دي. ويې ويل: د پيروانو شميره يې زياتيږي که کميږي؟ ما ورته وويل: شميره خو يې مخ په زياتيدو ده. سوال يې وکړ چې له پيروانو نه يې څوک له خپل دين نه د کرکې له امله بيرته له خپل دين نه ګرزي (مرتد کيږي) ؟ ومې ويل: نه. راته ويې ويل: د نبوت له دعوی نه مخکې مو له هغه نه دروغ اوريدلي؟ ومې ويل: نه. ويې ويل: ايا غدر او خيانت کوي؟ ومې ويل: نه، خو اوس مو ورسره يو تړون کړيدی وګورو چې څه کوي؟ ابو سفيان وايي لدې خبرې پرته ما ته بل هيڅ داسې مجال په لاس رانغی چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله له ځانه څه ووايم. بيايې راته وويل: ايا تاسو جګړه ورسره کړيده؟ ومې ويل: هو. ويې ويل: د جګړو نتيجې يې څه ډول وې؟ ورته ومې ويل: جنګ زمونږ او ده تر منځ داسې ؤ چې کله به مونږ او کله به هغه برلاسی و. پوښتنه يې وکړه چې په کومو څيزونو امر درته کوي؟ ورته ومې ويل: راته وايي: د يوه الله عبادت وکړئ، هيڅ شريک مه ورسره نيسئ، د خپلو پلرونو خبرې پريږدئ، همدا راز د لمانځه، رښتيا ، خپلوۍ، دوستۍ او پاکۍ امر راته کوي.

چې نصرانيان ګومان کوي چې عيسې (ع) ورباندې اعدام شوی و، قيصر په ۶۲۹م (۷هـ) کال بيت المقدس ته راغی چې صليب پخپل ځای کيږدي او ددې برې شکر په ځای کړي.

بيا يې خپل ترجمان ته وويل: دې قريشي ته ووايه چې د نسب په هکله مې پوښتنه درنه وکړه تا وويل هغه د شريف نسب درلودونکی دی، رسولان همداسې وي هغوی د نسب له پلوه هم له نورو نه لوړ وي. پوښتنه مې درنه وکړه چې له ده نه مخکې يې د قوم کوم فرد دا ډول دعوه کړيده ؟ تا راته وويل: نه، که داسې وای چې لدينه وړاندې کوم شخص داسې دعوه کړې وای، نو ما به ويل چې کيدی شي ده به د هغه په پيروی سره دا ډول دعوه کړې وي. درته ومې ويل چې له پلرونو نه يې کوم يو واکمن او پاچا وو؟ تا وويل: نه ، که فرضاً له پلرونو نه يې کوم يو پاچا او مشر تير شوی وای، نو ما به ويل چې د خپل پلار پاچايي غواړي. دا مې درته وويل چې له نبوت نه مخکې مو دروغ ورنه اوريدلي؟ تا وويل نه، نو زه په يقين سره دا ويلی شم داسې نه شي کيدای چې څوک دې انسانانو ته دروغ نه وايي خو په الله پسې دې دروغو ته زړه ښه کړي. بله مې دا خبره درته وکړه چې پيروان يې کمزوري خلک دي او که د مال او مقام خاوندان؟ تا راته وويل: چې کمزوري خلک يې پيروان دي، حقيقت هم همداسې دی چې د رسولانو (عليهم السلام) پيروان کمزوري خلک وي. دده د پيروانو د شمير په هکله مې پوښتنه درنه وکړه، تا راته وويل چې د پيروانو شميره يې مخ په زياتيدو ده، د ايمان خاوندان همداسې وي. درته ومې ويل چې څوک چې يو ځل مسلمان شي آيا بيا بيرته له خپل دين نه د کرکې له امله له دين نه ګرزي؟ تا وويل: نه. همداسې ده ايمان چې يو ځل په زړه کې ځای ونيسي بيا په زور هم نه شي ورنه ايستل کيدلی. پوښتنه مې درنه وکړه چې آيا هغه غدر او خيانت کوي؟ تا وويل: نه غدر نه کوي، رسولان (عليهم السلام) همداسې وي غدر او خيانت نه کوي. ددې پوښتنه مې وکړه چې په څه امر درته کوي؟ تا راته وويل: هغه امر راته کوي چې د يوه الله عبادت وکړو، شريک ورسره ونه نيسو، او د بتانو له عبادت نه مو منع کوي، د لمانځه، رښتيا ويلو او پاکۍ امر راته کوي. که دا ستا خبرې رښتيا وي نو همدا پيغمبر (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به ان دا زما تر پښو لاندې ځای هم نيسي، زه خبر وم چې هغه به په همدې وخت کې مبعوثيږي، خو پدې نه پوهيدم چې هغه به له تاسې څخه وي، که زه پدې پوهيدلی چې ده ته ورسيدی شم نو د ليدلو تکليف به مې يې ګاللی وای. او که زه دده په حضور کې وای، نو دواړه پښې به مې يې ور مينځلې وای. بيا يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کتاب(ليک) راوغوښت او ويې ولوست. کله چې د ليک له لوستلو نه فارغ شو، ګڼه ګوڼه جوړه شوه خلکو شورکاوه، نو مونږ ته د وتلو امر وشو. ابو سفيان وايي کله چې مونږ ته د بيرون وتلو امر وشو، ما خپلو ملګرو ته وويل: د ابو کبشه (محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د زوی کار جوړ شو،

له ده نه خو د رومیانو (ژیږ پوټکو) پاچا هم ویریږي. لدې نه وروسته زما پوخ یقین و چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین به حتماً بریالی کیږي، په همدې فکر کې وم تر څو په اسلام مشرف شوم.(۱)

په قیصر باندې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لیک دا اثر خو ابو سفیان ولید. پر هغه باندې ددې خط بل اثر دا و چې قیصر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قاصد دحیه کلبي ته جامې او تحفې ورکړې، خو کله چې دحیه بیرته مدینې ته روان و په حسمی نومې سیمه کې د جذام قبیلې څو کسانو ډاکه ورباندې واچوله او ټول شیان یې ورنه یووړل، مدینې ته له رسیدو وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو د خپل سفر راپور یې ورکړ. وریسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زید بن حارثه (رضي الله عنه) حسمی ته واستاوه، چې ورسره پنځه سوه وسله وال نور هم وو، لاړ او په حسمی کې یې چې د وادي قری شا ته پرته وه په جذام قبیله برید وکړ، ډیر کسان یې ورنه ووژل، سل ښځې او ماشومان یې اسیران کړل، زر اوښان او پنځه زره پسونه یې هم په غنیمت ونیول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او جذام قبیلې تر منځ اور بند هم شوی و لدې پیښې نه وروسته د جذام یوه مشر زید بن رافعه راغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې احتجاج وکړ. نوموړې په اسلام مشرف شوی و، له دحیه سره یې مرسته هم کړې وه، په همدې اساس رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دده احتجاج قبول کړ او امر یې وکړ چې اولادونه، ښځې او مالونه یې بیرته ورکړل شي.

زیاتره سیرت لیکونکي دا سریه له حدیبیې نه مخکې ذکر کوي، پداسې حال کې چې دا سیي نده ځکه قیصر ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک له حدیبیې نه وروسته استول شوی و. ابن قیم هم وایي دغه سریه له حدیبیې نه وروسته واقع شویده.(۲)

۵- منذر بن ساوی ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بحرین والي یا پاچا منذر بن ساوی

---

(1). صحیح بخاري ۴/۱. صحیح مسلم ۲/ ۹۸ - ۹۹

(2). زاد المعاد ۲/ ۱۲۲. حاشیة تلقیح فهوم الاثر ص ۲۹.

ته لیک ولیکه، او د علاء بن الحضرمي په لاس یې ورولیږه. منذر یې اسلام ته را دعوت کړ. په ځواب کې منذر ورته ولیکل: اما بعد، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستاسې لیک مې ولوست، خپل قوم ته مې واوراوه، ځینې داسې وو چې اسلام یې خوښ کړ، او ځینو نورو اسلام و نه مانه، زما په ملک کې یهود او مجوس هم اوسیږي، پدې هکله لارښوونه راته وکړه. د همدې په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته ولیکل: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى المنذر بن ساوي، سلام عليك، فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، أما بعد، فإني أذكرك الله عز وجل، فإنه من ينصح فإنما ينصح لنفسه، وإنه من يطيع رسلي ويتبع أمرهم فقد أطاعني، ومن نصح لهم فقد نصح لي، وإن رسلي قد أثنوا عليك خيراً، وإني قد شفعتك في قومك، فاترك للمسلمين ما أسلموا عليه، وعفوت عن أهل الذنوب، فاقبل منهم، وإنك مهما تصلح فلم نعزلك عن عملك. ومن أقام على يهودية أو مجوسية فعليه الجزية**).

[**بسم الله الرحمن الرحيم**، له محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه منذر بن ساوی ته! سلام علیک. زه د هغه الله حمد او ثنا وایم چې له هغه پرته بل د عبادت وړ څوک نشته، شاهدي وایم چې محمد د الله بنده او رسول دی. اما بعد زه الله تعالی دریادوم، څوک چې نیکي کوي، خیر غواړي هغه یې په خپله ګټه دی، څوک چې زما د قاصدانو اطاعت وکړي، امر یې ومني هغوی په حقیقت کې زما اطاعت کړیدی، چا که زما له رسولانو سره نیکي وکړه دا نیکي یې له ما سره ده. زما قاصدانو ستا صفت وکړ، ما ستا د قوم په رابطه ستا شفاعت قبول کړ، مسلمانان په خپل حال پریږده کنهګارانو ته مې عفوه وکړه، عفوه یې قبوله کړه، او تر څو پورې چې ته په صلاح او خیر وې له چوکۍ څخه دې نه عزل کوو، که څوک په یهودیت او مجوسیت باندې قایم پاتې کیږي پر هغه جزیه ده، جزیه ورنه اخله.[1]]

۶- د یمامه پاچا هوذه بن علي ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یمامه مشر هوذه بن علي ته پدې

---

(1). زاد المعاد ۳/ ٦١. دکتور حمید الله چې کوم عبارت راوړی په هغه کې د [لا اله الا هو] په ځای [لا اله غیره] لیکل شوي.

متن یو لیک ولیږه: (**بسم الله الرحمن الرحیم. من محمد رسول الله إلی هـوذة بـن علي، سلام علی من اتبع الهدی، واعلم أن دیني سیظهر إلی منتهی الخف والحـافر، فأسلم تسلم، وأجعل لك ما تحت یدیك**).

[**بسم الله الرحمن الرحیم**، د الله د رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا هوذه بن علي ته! سلام دې په هغه چا وي چې د هدایت په لار روان وي، پوه شه چې زما دین به پر ټولو هغو سیمو برلاسی کیږي چیرته چې پیاده او سپور رسیدلی شي، اسلام راوړه تر څو په امن شې، که په اسلام مشرف شوې چوکۍ به دې درسره پاتې وي.

دا لیک سلیط بن عمرو العامري یووړ.]

کله چې سلیط هوذه ته ورغی، هغه هرکلی ورته ووایه، عزت یې ورکړ، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې داسې ولیکل: ربښتیا هم چې تاسې ډیر غوره شي ته بلنه کوئ، همدا راز زما د پاچایۍ رعب هم په عربانو پروت دی. ما پخپل امرکې درسره شریک کړه تر څو پیروي دې وکړم. سلیط ته یې جایزه او په هجرکې جوړې شوې جامې هم ورکړې.

سلیط ټولې تحفې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړې، او د خپل سفر راپور یې هم ورکړ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هوذه خط ولوست او ویې ویل: (**لو سألني قطعة من الأرض ما فعلت، باد، وباد ما في یدیـه**). که یوه ټوټه ځمکه رانه وغواړي هم وربه یې نکړم، هغه هم تباه شو او څه چې ورسره دي هغه هم تباه شول.

او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې له فتحې نه راستون شو جبریل (علیه السلام) خبر ورکړ چې هوذه مړ شو. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:

(**أما إن الیمامة سیخرج بها کذاب یتنبي، یقتل بعدي**).په یمامه کې به داسې کذاب پیدا کیږي چې د نبوت دعوه به وکړي، خو له ما نه وروسته به ووژل شي.

چا سوال وکړ چې قاتل به یې څوک وي یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)؟ ده وفرمایل: (**أنت وأصـحابك**).ته او ستا ملګري به یې وژني. وروسته بیا

همداسې وشول.[1]

۷- د دمشق مشر حارث بن ابي شمر غساني ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې لیک ورته لیکلی و: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى الحارث بن أبي شمر، سلام على مـــن اتبـــع الهدى، وآمن بالله وصدق، وإني أدعوك إلى أن تؤمن بالله وحده لا شريك له، يبقي لك ملكك**).

[**بسم الله الرحمن الرحيم**، د الله درسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لـه خوا حارث بن ابي شمر ته. په هغه چا دې سلام وي چې په حقه لار روان وي، په حق يې ايمان راوړې وي، ريښتونی وي. زه بلنه درکوم چې پـه يوه الله ايمـان راوړې، شـريک ورسره ونه نـيسې که داسې وکړې نو پاچايي به دې درسره وي.]

دا لیک یې د شجاع بن وهب چې له بني اسد قبیلې څخه ؤ پـه لاس ولیـږه. کلـه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خط ور ورسيد نـو ويـې ويـل: څوک بـه زما نه پاچايي اخلي؟ زه وربسې ورځم. پدې توګه مسلمان نه شو.[1]

۸- د عمان پاچا ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمان پاچا جيفر بن جلندي او ورور ته یې چې عبد نوميده داسې لیک ولیکه: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى جيفر وعبد ابني الجلندي، سلام على من اتبع الهدي، أما بعد:**

فإني أدعوكما بدعاية الإسلام، أسلما تسلما، فإني رسول الله صلى الله عليه وســـلم إلى الناس كافة، لأنذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، فإنكما إن أقررتمـــا بالإسلام وليتكما، وإن أبيتما [أن تقرا بالإسلام] فإن ملككما زائل، وخيلي تحـــل

---

[1] زاد المعاد ۳/ ۶۳

[1]. زاد المعاد ۳/ ۶۳. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية : ۱/۱۴۶

بساحتكما، وتظهر نبوتي على ملككما).

بسم الله الرحمن الرحيم، د الله تعالی د رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د جلندي زامنو جيفر او عبد ته! په هدايت او نيغه لار برابرو باندې دې سلام وي. اما بعد زه مو اسلام ته رابولم، اسلام راوړئ تر څو دواړه په امن شئ. زه د الله تعالی له لوري ټولو انسانانو ته رسول رالېږل شوی يم. زه خلک د کفر او بدی له عواقبو نه ويروم، حق ورته بيانوم تر څو په کفارو باندې دليل قايم شي. که تاسې اسلام ومانه، همغه به مو پخپله چوکۍ پرېږدم، او که اسلام و نه منئ نو پاچايي مو ختميدونکې ده، ستاسې په پاچايۍ به زما د آسونو بريد او يلغار جوړ شي، زما نبوت به حتماً ستاسې پر پاچايۍ غلبه مومي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه ليک د عمرو بن العاص (رضي الله عنه) په لاس ولېږه. عمرو وايي: روان شوم تر څو عمان ته ورسيدم، لومړی عبد ته ورغلم، هغه يې له ورور نه زيات هوښيار او نرم سړی ؤ ورته ومې ويل چې زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تاسې ته رالېږلی يم. ده راته وويل: ورور مې د عمر او مقام له پلوه له ما نه مخکې دی، راځه زه به دې هغه ته ورولم تر څو ستا ليک ولولي. او بيا يې زياته کړه: ته څه غواړې؟ ما ورته وويل: زه د يوه الله لور ته بلنه درکوم. له الله نه پرته د نورو ټولو عبادت پرېږده، پدې سره شاهدي ووايه چې محمد د الله بنده او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. عبد وويل: اې عمرو! ته د خپل قوم د سردار زوی يې، دا راته ووايه چې ستا پلار پدې هکله څه کړي؟ د هغه عقيده څه وه؟ هغه زمونږ لپاره نمونه دی.

ما ورته وويل: پلار مې پداسې حال کې مړ شو چې په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې ايمان نه درلود. زما هيله دا وه چې هغه په اسلام مشرف شي، او د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تصديق وکړي. زه هم لکه پلار مې مشرک وم تر څو الله تعالی د اسلام لارښوونه راته وکړه. عبد راته وويل: څومره وخت کيږي چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پيروي دې غوره کړيده؟ ځواب مې ورکړ، لږ وخت کيږي چې په اسلام مشرف شوی يم.

راته ويې ويل چيرته مسلمان شوې؟ ما ورته وويل: په حبشه کې د نجاشي په وړاندې. او دا مې هم ورته وويل چې نجاشي پخپله هم په اسلام مشرف شويدی. عبد راته وويل نو رعيت يې څه ورسره وکړل؟ ما ورته وويل: هغوی يې امر ومانه او پيروي يې کوي.

ويې ويل: آيا ديني او مذهبي مشرانو يې هم پيروي وکړه؟ ما ورته وويل: هو. عبد راته وويل: اې عمرو! پوه شه چې دروغ سړی ډير ژر رسوا کوي. ما ورته وويل:زه خو دورغ نه وايم، زمونږ دين د دروغ ويلو اجازه نه ورکوي. بيا يې وويل: فکر کوم چې هرقل به د نجاشي په اسلام نه وي خبر؟ ما ورته وويل: نه، هرقل پدې ښه خبر دی چې نجاشي اسلام راوړيدی. ده راته وويل: ته پدې خبر څنګه خبر شوی؟ ما وويل: نجاشي به هرقل ته خراج ورکاوه، خو کله چې په اسلام مشرف شو، نو ويې ويل قسم په خدای که لدينه وروسته يو درهم هم ورکړم. او کله چې هرقل پدې کيسه خبر شو، نو ورور يې چې نياق نوميده ورته وويل: آيا خپل هغه غلام همداسې پريږدې چې خراج ورنکړي؟ او دا اجازه ورکوې چې د بل چا دين ومني؟ هرقل ورته وويل: دا يو شخص دی چې د ځان لپاره يې يو دين غوره کړيدی، نو زه څه ورسره کولی شم؟ په خدای قسم که د پاچايۍ غم نه وای راسره نو ما به هم لکه نجاشي دا دين مانه.

عبد وويل: اې عمرو! دا ته څه وايې؟ ما ورته وويل: قسم په خدای چې زه رښتيا وايم .

هغه راته وويل: ښه، اوس دا راته ووايه چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په څه شيانو امر او له کومو شيانو څخه نهي کوي؟ په ځواب کې مې ورته وويل: هغه امر کوي چې مونږ د الله تعالی اطاعت وکړو، او نافرماني يې ونکړو. هغه د صله رحمۍ امر کوي، او له هر ډول ظلم، زنا، شرابو، بت پرستۍ نه نهي کوي. عبد وويل: دا څومره ښه او غوره خبره ده، څومره غوره شيانو ته بلنه کوي. که زما ورور زما خبره ومني نو مونږ به ټول سواره درسره روان شو او د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته به حاضر شو، ايمان به وربانديې راوړو، او تصديق به يې کړو، خو ورور مې په پاچايۍ ډير ويريږي، د واک ډير حريص دی، هغه خپلواک نه شي پريښودی، هغه ته ګرانه ده چې د بل چا پيروي وکړي.

ما ورته وويل: که هغه اسلام راوړي، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې بيرته د خپل قوم مشر وټاکي. د هغه دنده به بيا دا وي چې له بډايانو نه صدقې واخلي او په غريبانو يې وويشي. عبد وويل: دا هم څومره نيک عمل دی، بيا يې وويل: صدقه څه ته وايې؟ شروع مې وکړه هغه ته مې صدقه او زکات تشريح کړ، د هر شي د زکات اندازه مې ورته بيان کړه او په اوښانو مې ورته خلاصه کړه. راته ويې ويل: يا عمرو! هغه حيوانات چې د باندې څرې ونې او بوټې خوري او اوبه څښي آيا پدې ډول څارويو کې هم صدقه شته؟ په ځواب کې مې وويل: هو. هغه وويل: فکر نکوم چې زما قوم به د وطن لدې ليرې والي او شميرې له زياتوالي سره دې خبرې ته غاړه کيږدي. عمرو وايي څو ورځې هملته ورته انتظار وم. عبد به زما خبرې خپل ورور

ته رسولې. تر څو يوه ورځ يې زه وغوښتلم. ورد ننه شوم پيره دارانو له متهو نه ونيولم، ده ورته وويل: خوشئ يې کړئ. خوشی يې کړم، ما غوښتل چې کينم. پيره دارانو د کيناستلو اجازه رانکړه پاچا ته مې وکتل. هغه راته وويل: وايه څه ويل غواړې؟ ما د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مهر شوی ليک ور وړاندې کړ، مهر يې مات کړ، ليک يې پرانيست او تر پايه يې ولوست. بيايې خپل ورور ته ورکړ، هغه هم ولوست. خو ما ليدل چې ورور يې له ده نه نرم دی، بيا يې راته وويل: وايه د قريشو دريځ څه دی؟ ما ورته وويل: هغوی د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيروي غوره کړيده. ځينې له زړه نه او له دين سره د مينې په بناء په اسلام مشرف شويدي، او ځينې نور بيا په زور سره مغلوب شوي. پاچا راته وويل: نور څوک له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دي؟

ما وويل: خلکو دا دين خوښ کړيدی، هغوی د الله تعالی په فضل سره دا درک کړيده چې دوی په گمرا ه ی کې وو او اوس حق ته راغلي دي. فکر کوم دلته له تا نه پرته نور څوک گمراه ندي پاتې. که ته هم نن اسلام رانه وړې او پيروي يې ونکړې، نو لښکرې درپسې راځی له رينبو نه به دې باسي هر څه به دې ختميږي، نو اسلام راوړه تر څو په امن شې، که اسلام راوړې نو محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به دې بيرته د خپل قوم مشر وټاکي، هيڅوک پلي او سواره به نه درته راځي. هغه راته وويل: يوه ورځ مهلت راکړه. ته سبا بيا راشه.

زه لاړم او ورور ته يې ورغلم. هغه راته وويل: يا عمرو! هيله من يم چې ايمان راوړي او د واکمنۍ حرص پريږدي. سهار ورغلم، خو اجازه يې را نکړه چې ورسره وگورم. ورور ته يې ورغلم ورته ومې ويل چې ما ته خو له پاچا سره د ليدو اجازه رانکړل شوه. هغه وروستلم. پاچا راته وويل ستا په خبرو کې مې فکر وکړ، که زه اوس پاچايي داسې چا ته پريږدم چې شهسواران يې لا تر اوسه دلته ندي رارسيدلي، نو دا زما لپاره مناسبه نه ده او عربان به مې ډير کمزوری وشميري، او که د هغه سواره دلته راورسيدل نو له داسې يوه مقاومت سره به مخ شي چې مخکې به يې ليدلی هم نه وي.

په ځواب کې مې ورته وويل: ستا خوښه، زه نو سبا بيرته روانيږم. کله چې هغه زما له ستنيدو نه ډاډه شو، نو خپل ورور يې گوښه کړ او ورته ويې ويل: دغه پيغمبر (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې په کومو خلک غالب او بريالی شوی، مونږ د هغوی په نسبت په هيڅ حساب يوو، ده چې هر چا ته پيغام استولی، ټولو يې دعوت منلی.

په همدې اساس يې بل سهار زه ورغوښتلم، او هملته پاچا او ورور يې دواړو اسلام

راوړ او د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تصديق يې اعلان کړ. دواړه په اسلام مشرف شول، او ما ته يې اجازه راکړه چې له خلکو نه صدقې راټولې کړم او په غريبانو يې وويشم او د خلکو تر مينځ فيصلې وکړم. که چا به مخالفت راسره وکړ هغوی دواړو به مې عملي مرسته کوله.[1]

ددې پيښې له سياق نه داسې ښکاري چې دغه ليک د نورو په نسبت وروسته استول شوی، او ګمان کيږي چې د مکې له فتحې نه وروسته ليکل او استول شوی وي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې ليکونو سره خپل دعوت د هغه وخت زياترو پاچايانو ته ورساوه. په ځواب کې ځينې پاچايان په اسلام مشرف شول او يو شمير همداسې کافر پاتې شول. خو دومره خبره ده چې د هغو کفارو توجه هم همدې خوا ته را واوښتله. او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارک نامه او اسلام سره ځه نا ځه آشناشول.

[1]. زاد المعاد ۳/ ۶۲- ۶۳

له حدیبیه صلحې نه وروسته پوځي تحرکات

د غابه یا ذي قرد غزا

د بني فزاره قبیلې یوې ډلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د یوه اقدام په نتیجه کې د مسلمانانو په یو شمیر څارویو ډاکه واچوله، غلا یې کړل. همدې ډاکوانو ته د سزا ورکولو پخاطر دا غزا پیښه شوې وه. له حدیبیې نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ غزا همدا وه، که څه هم ځینې روایتونه وایي چې لومړنۍ غزا یې خیبر وه. امام بخاري ددې باب په مقدمه کې وایي چې د غابه غزا له خیبر نه درې ورځې مخکې واقع شویده. مسلم هم همدا خبره له سلمه بن اکوع نه په روایت سره نقل کړیده. د سیرت لیکونکو زیاترو دا ویلي چې دغه غزا له حدیبیه سولې نه مخکې وه، خو د بخاري روایت د تاریخ لیکونو له قول نه زیات صحیح دی.(۱)

ددې غزا قهرمان سلمه بن اکوع دی. سیرت لیکونکي روایتونه ټول له ده نه نقلوي او وایي چې: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلې شیدې ورکونکې اوښانې له خپل شپانه او غلام رباح سره څر ځای ته لیږلې وې، سلمه وایي زه هم ورسره وم او د طلحه آس مې له ځان سره بوولی و، سهار ناڅاپه عبدالرحمن فزاري پر اوښانو حمله وکړه، ټول یې وتښتول، شپون یې په قتل ورساوه. ما رباح ته وویل چې لاړ شه، دا آس طلحه ته ورسوه، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پیښې خبر کړه. زه په یوه هسک ځای ودریدم مخ مې د مدینې په لور کړ او درې ځلې مې په لوړ آواز چیغه وکړه یا صباحاه!! بیا په غلو پسې روان شوم، په غشو مې ویشتل

---

(1). صحیح البخاري باب غزوه ذات قرد ۲/ ۶۰۳ . صحیح مسلم باب غزوه ذي قرد ۱۱۳/۲تر ۱۱۵. فتح الباري ۴۶۰/۷ تر ۴۶۳، زاد المعاد ۲/ ۱۲۰

او دا شعر مې زمزمه کاوه:

انـــا ابـــن الاکـــو ع   واليـــوم يـــوم الرضـــع

زه د اکوع زوی يم، نن ورځ د شيدو رودلو ورځ ده. يعنې نن به معلوم شي چې چا د خپلې مور شيدې رودلې دي.

ابن اکوع وايي ما په مسلسله توګه کفار په غشو ويشتل، که له هغوی نه به يو راپسې راغی نو زه به د ونې بيخ ته ورته کيناستلم او له همغه ځای نه به مې وويشت او ټپي به شو، تر څو هغوی د غرونو په منځ کې تنګې درې ته ننوتل. زه غره ته وختلم او د غره له سر نه مې تيږې پرې راغورځولې همداسې په هغوی پسې وم، تر څو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ټول اوښان مې شاته پاتې شول. هغوی دا ټول را ته خوشي کړل او لاړل. که څه هم هغوی د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ټول اوښان راته خوشي کړل، خو بيا هم زه ورپسې وم په غشو مې ويشتل، چې مجبور شول ديرش چادر او ديرش نيزې ورغورځوي، دا د دې پخاطر چې بار يې سپک شي.

دوی به چې هر څه پريښودل ما به د نښانې په توګه تيږې ورباندې اچولې تر څو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) ورته متوجه شي او ويې پيژني. زه ورپسې وم هغوی د يوې غونډۍ په يوه تنګه لاره کې د غرمې ډوډۍ ته کيناستل، زه له دوی نه پاس وختلم او ورته ګورم له دوی نه څلور کسان ماته راوختل. ما ورته وويل: آيا ما پيژنئ چې زه څوک يم؟ دوی دومره را لنډ شوي وو چې زما غږ يې ښه اوريده، ما ورته وويل زه سلمه بن اکوع يم، زه چې په چا پسې روان شوم هغه به حتماً رانيسم، او که څوک ما پسې شي او زما د نيولو هڅه وکړي نو کله به مې هم ونه نيسي، هغوی چې زما خبرې واوريدلې څلور واړه بيرته ستانه شول.

زه پخپل ځای ناست وم، په همدې وخت کې مې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پوځيان وليدل چې د ونو په مينځ کې راروان دي، مخکې يې اخرم روان وځ، ورپسې ابو قتاده، ورپسې مقداد بن اسود وځ. حضرت اخرم له عبدالرحمن سره مخامخ شو، سره ونښتل د عبدالرحمن آس زخمي شو، خو عبدالرحمن وتوانيد اخرم په شهادت ورسوي ، بيا يې آس ورنه واخيست ورباندې سپور شو، خو قتاده ورپسې راورسيد او عبدالرحمن يې همدلته وواژه، نو مشرکين په تيښته شول. زه هم ورپسې په منډه شوم، لمانښام ته نژدې هغوی ډير ورې وو غوښتل يې لږ اوبه وڅښي خو ما اجازه ورنکړه چې له چينې نه اوبه وڅښي، يو څاڅکی يې هم ترخولې نکړ. رسول الله

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او لښکر يې لماسختن راپسې راورسيد ما عرض وکړ يا رسول الله ! دا خلک تږي دي، که له ماسره سل کسان وليږې ،نو زه به د دوی ټول آسونه ورنه واخلم، او دوی به هم ټول لاس تړلي درته راولم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: : (**يا بن الأكوع. ملكت فأسجح**). اې د اکوع زويه! برلاسی شوې يې، نو لږ نرمي وکړه. بيايې وفرمايل: (**إنهم ليقرون الآن في غطفان**). چې اوس دوی ته په بنو غطفان کې ميلمستيا کيږي يعنې دوی به اوس د هغوی ميلمانه وي.

بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**خير فرساننا اليوم أبو قتادة، وخير رجالتنا سلمة**). نن ورځ زمونږ تر ټولو غوره شهسوار ابو قتاده دی، او له ټولو نه غوره پلی مو سلمه دی. سلمه وايي چې بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوې برخې راته راکړې يوه برخه د پلي او بله د سواره، او بيا يې زه پخپله عضباء نومې اوښه ورسره سپوره کړم او مدينې ته راستانه شوو. پدې غزا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابن ام مکتوم خليفه ټاکلی ؤ، او د غزا بيرغ يې مقداد بن عمرو ته ورکړی ؤ.[1]

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۲۰. او دوه وروستي مصدرونه.

د خيبر غزا

د ۷ کال د محرم مياشت

خيبر لوی ښار وُ، ښه فصلونه او مضبوط برجونه يې درلودل، د مدينې منورې شمال ته ۶۰ يا ۸۰ ميله ليرې پروت وُ، اوس د يوه کلي حيثيت لري، هوا يې هم ډيره ښه نده.

د خيبر غزا سبب

د حديبيې لـه سولې نـه وروسته رسـول الله (صلى الله عليـه و الـه و صحبه و سـلم) د مخالف مثلث له لوی قوت (قريشو) نه بې غمه شو، د هغوی له اړخه يې زړه جمع شو، نو نيت يې وکړ چې ددې مثلث له دوو نورو اضلاعو يا برخو سره حساب تصفيه کړي.
او دايې ضروري وګڼله چې په سيمه کې د امن او امنيت ټينګولو پخاطر د يهودو او نجد د نورو قبايلو خطر هم له مينځه يوړل شي، ترڅو مسلمانانو له جګړې نه فارغ او د الهي دين دعوت ته وزګار شي.
څرنګه چې خيبر د مسلمانانو په خلاف د ټولو توطئو، او سازشونو داسې مرکز وُ چې د رسول الله (صلى الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) پـه ضـد ټـول جنګونـه او فعاليتونـه لـه همدې ځايه تنظيميدل نو مسلمانانو ته په کار وه چې لومړی همدا شيطاني ځاله ورانه کړي.
د يادونې وړ ده چې د خيبر يهودانو د احزاب په غزا کې د مسلمانانو پـه خلاف ټول يې عربي قبيلې راوپارلې، بني قريظه يې ديته اړ کړل چې له رسول الله (صلى الله عليه و الـه و صحبه و سلم) سره غدر او خيانت وکړي. هغوی پدې هم بسـنه ونکړه بلکـه پـه مدينـه کې د ننـه يې هـم لـه منـافقينو سره اړيکې ټينګې کړې، لـه غطفـان او پـه صـحرا کې ميشـته کوچيـانو سره يې تماسـونه ونيـول، پخپلـه يې هـم د جګړې تيـاري نيولـه، پـه همدې اساس مسلمانان له سختو مشکلاتو سره مخ وو. يهودانو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ترور توطئه جوړه کړه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو ددې شرارتونو د مخنيوي پخاطر پوځي تحرکات ولري، او د يهودي لښکر ځينې شيطان مشران لکه سلام بن ابي حقيق، او اسير بن رزام له مينځه يوسي.

خو خبره پدې هم پای ته نه رسيدله، د يهودانو خطر لوی ؤ، او ددې خطر له مينځه وړلو يوه لوی او جدي اقدام ته ضرورت درلود. مسلمانانو تر هغې پورې ددې فرصت نه درلود چې له يهودانو سره مقابله وکړي تر څو پورې يې چې له لوی دښمن (قريشو) سره د سولې تړون نه ؤ کړی، او کله چې مسلمانان د قريشو له شر نه بې غمه شول نو د يهودانو مقابلې ته يې وخت وموند.

د خيبر په لور

ابن اسحاق وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حديبيې نه راستون شو، ذي الحجه او د محرم مياشتې څو ورځې يې همدلته مدينه کې تيرې کړې، او بيا په همدې محرم مياشت کې د خيبر په لور روان شو. مفسرين وايي چې خيبر هغه وعده وه چې الله تعالی پدې آيت کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره کړې وه:

((وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِه)) (الفتح: ٢٠)

[الله تعالی له تاسو سره د ډيرو غنائمو او ولجو وعده کړيده چې وا به يې خلئ تاسې، نو الله تعالی ژر درکړل دا غنائم.]

اسلامي لښکر

منافقان او د کمزوري ايمان خاوندان د حديبيې په غزا کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره نه وو تللي، سستي يې کړې وه، الله تعالی د دوی په هکله خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته داسې امر وفرمايه:

((سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلامَ اللَّه قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لا يَفْقَهُونَ إِلاَّ قَلِيلاً)) (٤٨:١٥)

[ژر به ووايي (تاته وروسته پاتې کيدونکي (خلک) کله چې روان شئ تاسې غنيمتونو (د خيبر ته) د پاره ددې) چې واخلئ تاسې هغه غنائم، پرېږدئ مونږ چې په تاسې پسې درشو اراده لري دوی چې بدل کړي حکم د الله. ووايه اې محمده! چې له سره به متابعت ونکړئ تاسې زمونږ، همداسې فرمايلي وو الله پخوا بيا به ووايي چې کينه

کوئ ستاسې له مونږ سره بلکه دوی نه پوهيدل مګر لږ.]
همدا وه کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خيبر په لور روانيده، نو اعلان يې وکړ چې يوازې هغه کسان به ورسره ځي چې په جهاد کې برخه اخيستل غواړي. پدې ترتيب سره له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يوازې تر ونې لاندې بيعت کوونکي چې شميره يې ۱۴۰۰ تنه وو روان شول.
په مدينه کې يې سباع بن عرفطه غفاري خليفه وټاکه. ابن اسحاق وايي چې نميله بن عبدالله ليثي يې خليفه ټاکلی ؤ، خو محققين وايي چې لومړنی روايت قوي دی.[1]
په همدې وخت کې ابوهريره (رضي الله عنه) پداسې حال کې مدينې ته هجرت وکړ چې په اسلام مشرف شوی ؤ، د سهار په لمانځه کې يې په سباع بن عرفطه پسې اقتدا وکړه. او کله چې له لمانځه نه فارغ شو سباع ته ورغی، هغه څه توښه ورکړه او روان شو په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسې ور ورسيد.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې په هکله له مسلمانانو سره خبره وکړه او هغوی پخپلو غنيمتونو کې هغه (ابو هريره) او ملګري يې ورسره شريک کړل.

له يهودانو سره د منافقانو تماس

منافقانو د يهودانو په ګټه کار کاوه، د منافقانو رئيس عبدالله بن ابي بن سلول د خيبر يهودانو ته احوال وليږه چې متوجه اوسئ محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په لور در روان شويدی، متوجه اوسئ، خپل تدابير ونيسئ، ګورئ همت له لاسه ورنکړئ، ورنه ونه ويريږئ، تاسې د شمير او وسايلو له پلوه له هغه نه پياوړي ياست، د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) قوم ډير لږ دی، هغوی تش لاسي هم دي، وسلې نلري.
يهودانو ته چې د ابن ابي خبر ورسيد کنانه بن ابي حقيق او هوذه بن قيس يې غطفان قبيلې ته واستول او د کمک غوښتنه يې ورنه وکړه.
بني غطفان قبيله د يهودانو ملګرې وه او د مسلمانانو په خلاف يې له دوی سره مرسته کوله. پدې غوښتنې سره يهودانو دا وړانديز هم وکړ که دوی پر مسلمانانو بريالي شول نو د خيبر د ميوو نيمه برخه به بنو غطفان ته ورکوي.

---

[1]. فتح الباري ۷/ ۴۶۵. زاد المعاد ۲/ ۱۳۳.

د خیبر لار

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خیبر ته د رسیدو پخاطر لومړی د عصر نومي غره په لور لاړ، بیا له صهباء نومې سیمې نه تیر شو، ورپسې رجیع ته ورسید هغه چې له غطفان نه یې د یوې شپې، ورځې مزل درلود. د غطفان قبیلې خلکو تیاري نیولې وه او د خیبر په لور وخوځیدل تر څو د یهودانو مرسته وکړي، دوی لا خیبر ته نه وو رسیدلي چې له شا نه یې شور او ځوږ تر غوږو شو، گمان یې وکړ لکه چې مسلمانانو یې پر اولادونو او مالونو حمله کړې، همدا وه چې بیرته ستانه شول، او د خیبر یهودان یې یوازې پریښودل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه دوه لارښوونکي راوغوښتل کوم چې مسلمانانو ته یې لاره ښووله، له دوی نه د یوه نوم حسیل وُ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل چې داسې لار راوښیئ چې خیبر ته د شمال یعنې شام له لوري ورتاو شو، تر څو شام ته د یهودانو د تیښتې لاره بند کړو، او همدا راز د دوی او غطفان تر مینځ لاره هم غوڅه شي.

له لارښوونکو نه یوه وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا لار زه درته ښیم! روان شو تر څو یوې څلور لارې ته ورسید هلته یې عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! له دې ټولو لارو نه خپل مقصد ته رسیدلی شو، اوس ستا خوښه په کومه لاړ شو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړ چې د هرې یوې لارې نوم ورته واخلي. هغه وویل: دا لار حزن نومیږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا دې وي، پدې نه ځو. هغه بیا وویل ددې بلې لارې نوم شاش دی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا هم خوښه نه شوه. هغه وویل دریمه لار د حاطب په نامه یادیږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه هم خوښه نکړه. پدې وخت کې حسیل وویل: چې اوس یوازې یوه لاره پاتې ده: عمر (رضي الله عنه) وویل: د هغې نوم څه دی؟ هغه وویل: نوم یې مرحب دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې مرحب نومې لار باندې تگ خوښ کړ.

د لارې په اوږدو کې واقع شوې ځنې پېښې

۱- سلمه بن اکوع (رضي الله عنه) وایي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د خیبر په لور روان وو، د شپې مو مزل کاوه چې یوه کس عامر ته وویل: څه خو راته واوروه، عامر شاعر ؤ، راکوز شو پیل یې وکړ داسې بدلې یې بللې:

اللهم لولا انت ما اهتدینا و لا تصـــدقنا ولا صلینا

فاغفر فداء لـــك ما اتقینا و ثبت الاقدام ان لاقینا

والـــقین ســـــكینة علینا انا اذا صیح بنـــــا ابینا

و بالصـــیاح عـــولوا علینا

[اې الله! که ته نه وای نو مونږ به هدایت نه وای موندلی، نه به مو صدقه ورکړی وای او نه به مو لمونځ ادا کړی وای، خدایه! مونږ له تا قربان، ښښنه راتـه وکړې، چې تقـوی غوره کړو او که له دښمن سره مخامخ شوو ثبات را پـه برخه کړې او سکون راباندې نازل کړې مونږ ته چې آواز وشي نو مونږ ځواب نه وایو، غرور کوو، او د چیغو پـه ډګر کې خلک باور راباندې لري.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آواز په اوریدو سره وویل : (من هذا السائق). دا آواز ویونکی څوک دی؟ ورته وویل شول چې دا عامر بن اکوع دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (یرحمه الله).[الله تعالی دې رحم پرې وکړي.]

له اصحابو (رضي الله عنهم) نه یوه کس وویل: ستاسو دعا د هغه په حق کې لازمه شوه، اوس د هغه شهادت واجب شو، تاسو ولې مونږ د هغه له وجود نه لا زیات نه برخمن کولو؟! یعنې کاشکې د عمر د اوږدوالي دعا مو ورته کړې وای[6].

اصحاب (رضي الله عنهم) پدې پوهیدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جنګ په وخت کې چاته په ځانګړې توګه دعا وکړي نو هغه حتماً په شهادت رسیدونکی دی.[۲]

د خیبر په غزا کې هم همداسې وشول او حضرت عامر (رضي الله عنه) شهید شو. همدا وجه وه چې اصحابو (رضي الله عنهم) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

---

[6]. صحیح بخاري باب غزوه خیبر۶۰۳/۲. صحیح مسلم باب غزوه دي قرد و غیرها ۲/ ۱۱۵.

[(2)]. صحیح مسلم.

ته عرض وکړ چې ولې یې هغه ته د اوږده عمر دعا ونکړه تر څو دوی له ده نه نور هم مستفید شوی وای.

۲- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خیبر سره نژدې د صهباء په وادي کې د لمازدیگر لمونځ ادا کړ. بیا یې توښې راوغوښتلې، ټولو خپلې خپلې توښې راوړې چې ټول میده شوي غنم وو، امر یې وکړ چې ټول دلته واچوي، واچول شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) ورنه وخوړل. بیا د ماښام لمانځه ته پورته شو، مبارکه خوله یې ومینځله، اصحابو (رضي الله عنهم) هم خپلې خولې ومینځلې او په زاړه اوداسه یې لمونځ ادا کړ، وروسته یې د ماخستن لمونځ هم وکړ.[۱]

اسلامي لښکر د خیبر په لمنو کې

هغه شپه چې په سهار یې جگړه پیل شوه مسلمانانو خیبر ته نژدې تیره کړه، یهودان نه وو ورباندې خبر. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت ؤ چې کوم قوم ته به د شپې ورسید، نو تر سهاره به نه ورنژدې کیده، حمله به یې نه وربانده کوله، دا شپه یې هم همداسې وکړل. سهار وختي پاڅید د سهار لمونځ یې په تیاره کې ادا کړ مسلمانان روان شول د خیبر په لور یې مخه کړه، هلته یهودان د ناخبرۍ په حالت کې له بیلچو، ټسکورو او تبرونو سره د خپلو ځمکو او پټیو په لور روان وو، کله یې چې اسلامي لښکر ولید ویې ویل: قسم په خدای چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغلی، منډې یې کړل بیرته خپل ښارته ننوتل. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**الله أکبر، خربت خیبر، الله أکبر، خربت خیبر، إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنـــذرين**). الله اکبر، خیبر وران شو، الله اکبر خیبر وران شو، مونږ چې د کوم قوم ساحې ته ورشو نو د گواښل شویو خلکو سهار خراب وي.[۲]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر لپاره یو ځای غوره کړ. حباب بن منذر (رضي الله عنه) ورته راغی عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه

[۱]. مغازي الواقدي غزوه خیبر ص ۱۱۲..

[۲]. صحیح بخاري باب غزوه خیبر ۲/ ۶۰۳- ۶۰۴.

و اله و صحبه و سلم) دا ځای دې د الله په امر غوره کړیدی، او که تا خپله د جنګي تاکتیک په توګه انتخاب کړیدی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا زما شخصي نظر دی. منذر ورته وویل: دغه ځای له نطاه برجونو سره ډیر نژدې دی د یهودانو ټول جنګیالي په همدې برج کې دي، هغوی زمونږ په احوال خبر دي، مونږ ګوري، پداسې حال کې چې مونږ نه دوی وینو او نه یې په هکله پوره معلومات لرو. د هغوی غشي مونږ ته رارسیږي، خو زمونږ غشي دوی ته نه رسیږي، دلته مونږ د هغوی له شبخون نه هم په امن نه یو. بله دا چې دا ځای د خرما د ونو په منځ کې واقع دی، ژور هم دی، ځمکه یې هم خرابه ده، غوره به وي چې بل مناسب ځای وټاکې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: سیې خبره دې وکړه، وریسې یې د لښکر لپاره بل ځای غوره کړ.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خیبر ته نژدې شو ویې فرمایل: (قفوا). **فوقف الجيش، فقال: (اللهم رب السموات السبع وما أظللن، ورب الأرضين السبع وما أقللن، ورب الشياطين وما أضللن، ورب الرياح وما أذرين، فإنا نسألك خير هذه القرية، وخير أهلها، وخير ما فيها، ونعوذ بك من شر هذه القرية، وشر أهلها، وشر ما فيها، أقدموا، بسم الله)**. ودریږئ، ټول لښکر ودرید، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: اې د اوو آسمانونو او تر آسمانو لاندې د ټولو مخلوقاتو لویه ربه! اې د اوو ځمکو او پکې د ټولو موجوداتو ربه! اې د شیطانانو او د دوی له خوا د ګمراه شویو ربه! مونږ له تا نه ددې کلي خیر غواړو، ددې کلي د اوسیدونکو او ټولو له شر نه تا ته پناه در وړو. بیا یې وفرمایل: روان شئ، مخ په وړاندې د خدای په نامه سره.[1]

د جنګ تیاري او د خیبر برجونه

پر خیبر له حملې نه مخکې شپه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لأعطين الراية غدًا رجلاً يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله، [يفتح الله على يديه]) فلما أصبح الناس غدوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم، كلهم يرجو أن يعطاها، فقال: (أين علي بن أبي طالب؟) فقالوا: يا رسول الله، هو يشتكي**

[1]. ابن هشام ۲/ ۳۲۹.

عينيه، قال: (فأرسلوا إليه)، فأتي به فبصق رسول الله صلى الله عليه وسلم في عينيه، ودعا له، فبرئ، كأن لم يكن به وجع، فأعطاه الراية، فقال: يا رسول الله، أقاتلهم حتى يكونوا مثلنا، قال: (انفذ على رسلك، حتى تنزل بساحتهم، ثم ادعهم إلى الإسلام، وأخبرهم بما يجب عليهم من حق الله فيه، فوالله، لأن يهدي الله بك رجلا واحدًا خير لك من أن يكون لك حمر النعم).

سهار به بيرغ داسې شخص ته ورکوم چې لـه الله تعالی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره محبت لري، الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ورسره مينه لري. کله چې سهار شو، اصحاب (رضي الله عنهم) ټول د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورتلل هر يوه دا تمه لرله چې بيرغ به ده ته ورکړل شي. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: علي (رضي الله عنه) چيرته دی؟ اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وويل: هغه خو د سترګو تکليف لري.[1] ويې فرمايل: را ويې غواړئ. څوک لاړل او علي (رضي الله عنه) يې راووست. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې سترګې پخپلو مبارکو لاړو ورلمدې کړې، دعا يې ورته وکړه او سترګې يې داسې جوړې شوې لکه چې هيڅ مرض نه وو پکې، بيايې بيرغ ورکړ. علي (رضي الله عنه) عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تر هغې پورې به ورسره جنګيږم تر څو هغوی زمونږ په شان مسلمانان شي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: په اطمينان سره لاړ شه تر څو د دوی ساحې ته ورسيږې، هلته هغوی ته د اسلام بلنه ورکړه، د الله تعالی حقوق ورته بيان کړه، قسم په خدای که الله تعالی ستا په لاس يوه سړي ته هدايت وکړي، نو دا له سرو اوښانو نه درته غوره دی.[2]

خيبر په دوو برخو ويشل شوی و

<u>په لومړنۍ برخه کې يې دا پنځه برجونه وو:</u>

---

[1]. د همدې رنځ له کبله علي (رضي الله عنه) په سر کې له لښکر نه پاتې شوی و، خو وروسته ورپسې راغلی ؤ.

[2]. صحيح بخاري ۲/ ۵۰۵-۶۰۶. ځينې روايات وايي چې علي (رضي الله عنه) ته بيرغ د برجونو د فتحې لپاره د څو هڅو له ناکامۍ نه وروسته ورکړل شو، خو د محققينو رايه هغه ده کومه چې مونږ ذکر کړيده.

۱- د ناعم برج. ۲- د صعب بن معاذ برج. ۳- د قلعه زبیر برج. ۴- د ابي برج. ۵- د نزار برج.
لومړي دری برجونه په نطاه نومې سیمه او دوه نور په شق نومې سیمه کې پراته وو.
د خیبر په دوهمه برخه کې چې په کتیبه سره یې شهرت درلود درې برجونه پراته وو چې نومونه یې دا دي:
۱- د قموص برج دا د بني نضیر د مشر ابي حقیق برج ؤ. ۲- د وطیح برج. ۳ – د سلالم برج. په خیبر کې لدې آتو برجونو نه علاوه نور برجونه او کلا ګانې هم وې، خو هغه نورې ددې آتو په شان لویې او مضبوطې نه وې.
د جګړې زیات شدت د خیبر په لومړنۍ برخه کې ؤ، دوهمه برخه که څه هم جنګیالان پکې ډیر وو خو ټول بیله جګړې تسلیم شول.

د جګړې پیل او د ناعم برج فتح کیدل

مسلمانانو لومړی پر ناعم برج حمله وکړه، همدلته د یهودو لومړنۍ دفاعي کربنه هم وه. دې برج که له یوې خوا زیات استراتیژیک اهمیت درلود له بل پلوه د یهودانو مشهور قهرمان مرحب هغه چې په زرو شمار ؤ هم همدلته اوسیده.
علي (رضي الله عنه) مسلمانان د همدې برج په لوري مرش کړل، هلته یې یهودانو ته د اسلام بلنه ورکړه خو هغوی اسلام و نه مانه، د خپل مشر مرحب تر مشرۍ لاندې د مسلمانانو مقابلې ته راووتل. مرحب را وړاندې شو او مسلمانانو ته یې د مقابلې چیلنج ورکړ. سلمه بن اکوع وایي: په خیبر کې د هغوی مشر مرحب د جګړې میدان ته راوړاندې شو، توره یې په لاس کې وه او دا شعر یې وایه:

قد علمت خیبر اني مرحب شاكي السلاح بطل مجرب
اذا الحروب اقبلت تلهب

[د خیبر خلک پدې پوه دي چې زه مرحب یم، مسلح یم، د جنګ او جګړې په دوران کې تجربه کار اتل یم.
سلمه وایي دده مقابلې ته زما تره (عامر) وروووت او ویې ویل:

قد علمت خیبر اني عامر شاكي السلاح بطل مغامر

[خيبر وال پدې خبر دي چې زه عامر يم، بيباکه، وسله په لاس اتل يم.]
دواړو يو پر بل د ګوزار هڅه وکړه، د مرحب توره زما د تره عامر په ډال ولګيده، عامر هڅه وکړه چې له لاندې نه په مرحب ګوزار وکړي، خو توره يې لنډه وه، که څه هم غوښتل يې د يهودي په پنډۍ ګوزار وکړي خو توره يې پخپله ګونډه برابره شوه، سخت زخمي شو، او بيا له همدې ټپ نه وفات شو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده په هکله فرمايلي: (إن له لأجرين ــ وجمع بين إصبعيه ــ إنه لَجَاهِدٌ مُجَاهِد، قَلَّ عربي مَشَى بها مِثْلَه). دده (عامر) لپاره دوه اجرونه دي او پخپلو دوو مبارکو ګوتو يې اشاره وکړه، ده داسې جهاد وکړ چې په عربو کې به دده په شان مجاهد کم موندل شي[1].
داسې ښکاري چې مرحب به بيا د مقابلې غږ کړی وي، او هماغه خپل شعر به يې وايه او په ميدان کې به تاويده. همدا وه چې دا ځل يې د مقابلې لپاره علي (رضي الله عنه) ووت، او دا شعر يې ووايه:

انا الذي سمتني امي حيدره كليث غابات كريه المنظره

اوفيهم بالصاع كيل السندره

[زه هغه ځوک يم چې مور مې حيدر (زمری) نوم راباندې ايښی دی، زه لکه د ځنګل د پاچا (زمري) په شان هيبتناک يم. زه د ټولو د نيزو پوره حساب ورکوم.]
علي (رضي الله عنه) دا شعر زمزمه کړ او په مرحب يې داسې ګوزار وکړ چې ځای په ځای يې نسکور کړ، وروسته د همده په لاس خيبر فتح شو.[2]
کله چې علي (رضي الله عنه) د يهودانو برجونو ته ورلنډ شو، يوه يهودي له برج نه راوکتل او ويې ويل: ته ځوک يې؟ ده ځواب ورکړ چې زه علي بن ابي طالب (کرم الله وجهه) يم. يهودي وويل: قسم په هغه کتاب چې پر موسی (عليه السلام) نازل شويدی چې تاسې برلاسي شوئ. بيا د مرحب ورور ياسر راووت او ويې ويل: ځوک راسره مقابله کوي؟ له مسلمانانو نه زبير (رضي الله عنه) مقابلې ته ور وړاندې شو، مور يې صفيه (رضي الله عنها) وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! هسې نه چې زوی مې مړ نه شي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)

---

[1]. مسلم باب غزوه خيبر ۱۲۲/۲ ،باب غزوه دي قرد ۱۱۵/۲ . صحيح البخاري باب غزوه خيبر ۶۰۳/۲
[2]. د مرحب د قاتل، د قتل د نېټې او د دغه برج د فتحې په اړه د مصادرو تر منځ لوی اختلاف وجود لري.

وفرمایل: (**بل ابنك يقتله**).نه، بلکه ستا زوی به هغه وژني. همغه وه چې زبير (رضي الله عنه) پدې وتوانيد چې يهودی (ياسر) ووژني.

د ناعم برج په شاو خوا کې سختې جګړې وشوې، يو شمير وتلي يهودان پکې مړه شول، د نورو يهودانو روحيات کمزوري شول، د مسلمانانو د مقابلې توان يې له لاسه ورکړ. ځينې مصادر وايي چې دا جګړه څو ورځې روانه وه، مسلمانان له سخت مقاومت سره مخ وو، په پای کې يهودان بې وسه شول، د مقابلې توان يې بايلود، او له همدې برج نه صعب نومي برج ته واوښتل، او مسلمانانو د ناعم برج فتحه کړ.

د صعب بن معاذ د برج فتحه کول

په ناعم نومي برج پسې دوهم مهم برج د صعب په نامه يادېده. پر دې برج د بريد قومانده د حباب بن منذر انصاري په غاړه وه، مسلمانانو برج درې ورځې کلا بند کړ، په دريمه ورځ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)ددې برج د فتحې لپاره خاصه دعا وکړه.

ابن اسحاق روايت کوي چې د اسلم قبيلې بني سهم کورنۍ مسلمانان د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل عرض يې وکړ: مونږ ستړي شوي يوو، هيڅ مو په لاس کې نشته. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم إنك قد عرفت حالهم، وأن ليست بهم قوة، وأن ليس بيدي شيء أعطيهم إياه، فافتح عليهم أعظم حصونها عنهم غَنَاء، وأكثرها طعامًا ووَدَكًا**).خدايه ته د دوی په حال خبر يې، دوی وس نلري، زه هم څه نلرم چې ورېې کړم، خدايه! ته د دوی په لاس تر ټولو لوی برج فتحه کړې تر څو څه شی يې لاسته ورشي، هغه برج د دوی په لاس فتح کړې چې ډېره غله او ډېر غوړي وي پکې. کله چې سهار شو، الله تعالى د دوی په لاس د صعب بن معاذ برج فتحه کړ. او پدې برج کې له ټولو برجو نه زيات خواړه او وازدې يعنې غوړي وو.[1]

کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) پر برج باندې د حملې لپاره استول، نو د بني اسلم قبيلې کسان له نورو نه مخکې وو. د برج مخې ته مقابله او جګړه وشوه، په پای کې په همدې ورځ له لمر لويدو نه مخکې برج فتحه شو. مسلمانانو پدې لوی برج کې د هغه زماني يو شمير توپونه او ټانکونه

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۳۳۲

هم په غنیمت ونیول.
د ابن اسحاق په روایت پدې ورځو کې مسلمانان له سختې لوږې سره مخ شوي وو، او له ډیرې لوږې یې خره ذبح کړي وو او د همدې خرو غوښې یې په دیګونو کې بار کړې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې له مسئلې خبر شو د اهلي خره د غوښې له خوړولو نه یې نهي وکړه، او دادیګونه واړول شول.

د زبیر د کلا فتح

د ناعم او صعب برجونو له فتح کولو وروسته یهودان ټول د زبیر کلا ته لاړل. دغه یوه ډیره مضبوط کلا وه، موقعیت یې هم داسې و چې آسونه او پیاده ځواکونه نه شوای وربانديې ورختلی. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محاصره کړه، محاصره دری ورځې اوږده شوه. یو یهودي راغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې عرض وکړ چې یا ابا القاسم! که ته یوه میاشت هم محاصرې ته ادامه ورکړې یهودانو ته څه مشکل نشته ځکه چې له دوی سره خواړه شته د اوبو مشکل یې هم نشته، د شپې له خوا د خپل ضرورت وړ اوبه اخلي او بیرته پخپله کلا کې ځای نیسي، خو که تا اوبه وربانديې بندې کړې، نو دوی به مجبور شي چې بیرون ته راووزي. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوبه وربانديې بندې کړې، دوی راووتل او سخته جګړه یې وکړه. یو شمیر مسلمانان شهیدان شول، لس کسه یهودان هم ولګیدل، بالاخره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بریالی شو او دا کلا یې هم فتحه کړه.

د اُبي د کلا فتحه

کله چې د زبیر کلا هم د مسلمانانو په لاس فتحه شوه، یهودان د ابي کلا ته لاړل او هلته یې سنګر ونیو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا کلا هم محاصره کړه، د محاصرې په دوران کې دوه یهودي اتلان یو په بل پسې راووتل او د مقابلې ټهر یې وواهه. مقابله وشوه دواړه د مسلمانانو په لاس ووژل شول. لدې دوو یهودي جنګیالیو نه یو د مشهور مسلمان اتل د سرې لنګۍ خاوند ابو دجانه سماک بن خرشه انصاري په لاس ووژل شو. کله چې ابو دجانه دغه یهودي وواژه نو د کلا په لور یې مخه کړه، مسلمانان هم ورپسې ورغلل ګرمه جګړه ونښته، مسلمانان کلا ته ورد ننه شول، یهودان په تیښته بریالي شول او ځانونه یې د نزار برج ته ورسول.

د نزار برج فتحه

د خيبر پدې برخه کې نزار تر ټولو زيات مضبوط برج ؤ، يهودانو باور درلود چې مسلمانان به په هيڅصورت کې هم دغه برج ونه شي نيولی، دوی پدې برج دومره زړه تړلی و چې خپل اولادونه او ښځې يې هم همدلته ورسره ساتلي وو.

مسلمانانو هم دغه برج کلک کلا بند کړ، په يهودو يې سخت فشار راووست، خو څرنګه چې برج د غره په څوکه کې پروت ؤ، وررننوتل ګران وو. يهودانو هم دا جرائت نه درلود چې له برج نه د باندې راووزي، خو د برج له درز نه يې د غشو او ډبرو په ويشتلو سره سخت مقاومت وکړ. کله چې د نزار برج محاصره اوږده شوه، مسلمانان ونه توانيدل برج ونيسي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې د هغه وخت توپونه ورته نصب شي، داسې ښکاري چې مسلمانانو به هم د توپ څه ډزې کړې وي او په همدې ګوليو سره يې د برج په ديوالونو کې درزونه پيدا کړل، او له همدې لارې نه د ننه ور داخل شول. په برج کې د ننه سخته جګړه ونښته چې په نتيجه کې يې يهودانو ماتې وخوړه، ډير تلفات يې ورکړل پدې هم ونه توانيدل چې د پخوا په شان بل برج ته پناه يوسي، بلکه څوک چې په تيښته بريالي شول هغوی خپل اولادونه او ښځې مسلمانانو ته پريښودلې. او پدې ترتيب او ددې برج په فتحې سره د خيبر د لومړنۍ برخې (نطاه او شق) ټول برجونه فتحه شول، که څه هم پدې برخه کې يو شمير نور واړه برجونه هم وو، خو د نزار برج له سقوط نه وروسته يهودانو پخپله هغه واړه برجونه خوشي کړل او ټول د خيبر دوهمې برخې ته منتقل شول.

د خيبر د دوهمې برخې فتحه

د نطاه او شق له فتحې نه وروسته، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بني نضير قبيلې د نورو برجونو چې په کتيبه کې پراته او وطيح، قموص او سلالم نوميدل، په لور توجه وکړه، چيرته چې ټول يهودان راټول شوي وو.

سيرت ليکونکي پدې برجونو کې د جګړې د پيښيدو په هکله اختلاف لري. د ابن اسحاق له روايت نه داسې ښکاري چې د قموص برج د فتح کيدو په وخت کې جګړه شوې وي، او دا برج په جګړې سره فتحه شوی نه د خبرو له لارې[1].

واقدی وايي چې: د خيبر دغه برخه د خبرو له لارې فتحه شوې، خو دا هم کيدای شي

(1). ابن هشام ۲/ ۳۳۱- ۳۳۶- ۳۳۷

چې د قموص برج په شاو خوا کې لومړی جګړه شوې وي او بیا د خبرو لـه لارې تسـلیم شـوې وي. او پاتـه دوه نـور برجونـه بیلـه جګړې تسـلیم شـویدي. پـه هـر حـال رسـول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې برخې (کتیبه) ته له راتګ نـه وروسـته یهـودان کلا بند کړل، چې پوره ۱۴ ورځې محاصره وو. په پای کې رسول الله (صلی الله علیـه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه چې دا برجونه هم په توپونو وولـي، خو کلـه چې یهـودان پوه شول چې نور وژل کیږي نو د سولې او خبرو وړاندیز یې وکړ.

خبرې او مذاکرات

ابن ابي حقیق د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ځوک واستول او ورته ویې ویل: آیا خوښه دې ده چې خبرې سره وکړو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا وړاندیز ومانه، هغه راغی خبرې پیل شوې، او پدې سره جوړ شول چې په برجونو کې موجود یهودي جنګیالان به تړول په امن وي، د یهودانو اولادونه به د دوی وي، اسیران کیږي به نه، خو هغوی به تړول له خیبر نه وزي، خپلې ځمکې، مالونه، سره او سپین به تړول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته سپاري، خپل آسونه، وسلې، نیزې او نور تړول به پریږدي، یوازې هغه څه به ورسره وړی شي چې په غاړه یې وي لکه جامې. خو د ابو داود په یوه روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ورسره ومنله چې یهودان به له خیبر نه د وتلو په وخت د دومره مال د وړلو اجازه لري چې اوښ یې وړی شي.[1] په همدې اتفاق وشو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: (**وبرئت منکم ذمة الله وذمة رسوله إن کتمتموني شیئا**)[2].

که څه مو پټ کړل، نو الله ته به یې ځواب ورکوئ. د الله او رسول الله (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) ذمـه درنـه خلاصـه ده. پـدې ترتیـب سـره تـړون وشـو او خیبـر د مسلمانانو په لاس فتحه شو. او برجونه ورته وسپارل شول.

د ابي حقیق د دوو زامنو وژل کیدل

سره لدې چې دا تړون وشو، خو د حقیق زامنو ډیر مالونه پټ کړل، هغـه ژې یـې هـم پټ

---

[1] . سنن ابي داؤد، باب ما جاء في حکم خیبر ۷٦/۲.
[2] . زاد المعاد ۱۳٦/۲.

کړل چې د حیی بن اخطب بې شمیره دارایي او ګاڼې وې پکې کوم ې چې د بني نضیر د شړلو په وخت یې له ځان سره خیبر ته راوړې وې.

ابن اسحاق روایت کوي: کنانه بن ابي حقیق (الربیع) چې د بني نضیر خزانې وې ورسره، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راوستل شو، پوښتنه یې ورنه وکړه چې د بنو نضیر خزانې چیرته دي؟ ده سره لدې چې د خزانې ساتونکی ؤ انکار وکړ، پدې وخت کې یو بل یهودی راغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې وویل چې ما به هر سهار کنانه لیده چې د غې مخروبې ځمکې ته به راته. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کنانه ته وویل: (أرأیت إن وجدناه عندك أأقتلك؟)ګوره که چیرته دغه خزانه له تاسره پیدا شوه نو آیا بیا دې ووژنو؟ کنانه وویل: هو، که له ما سره وموندل شوه نو ومې وژنئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې دغه خرابه وکیندل شي. له کیندلو وروسته څه اندازه مالونه لاسته راغلل، بیا له کنانه نه پوښتنه وشوه چې نور مالونه چیرته دي؟ هغه بیا هم انکار وکړ، همدا وه چې زبیر (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړل شوه چې کنانه تعذیب کړي تر څو د خزانې ځای په ګوته کړي.

زبیر (رضي الله عنه) په چقماق باندې په سینه سینه کې واهه تر څو مرګ حال شو، وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ته وسپاره، او هغه یې د خپل ورور محمود په بدل کې سر پرې کړ. (محمود د مسلمه زوی چې د محمد ورور ؤ د ناعم برج تر څنګ ناست ؤ چې یهودانو د میچنې تیږه ورباندې غورځولې او په شهادت یې رسولی ؤ.)

ابن قیم وایي چې: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابي حقیق د دواړو زامنو د وژلو امرکړی ؤ، او په دوی باندې د کنانه د تره زوی شاهدي ویلې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حیی بن اخطب لور صفیه هم په اسارت ونیوله، صفیه پدغه وخت کې د کنانه بن ابي حقیق په نکاح کې وه.

د غنیمتونو ویش

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فیصله وکړه چې یهودان له خیبر نه وشړي، خو هغوی ورته راغلل عرض یې وکړ چې مونږ ددې ځمکې په هکله له تاسې نه زیات معلومات او تجربه لرو، مونږ همدلته پریږدئ دا ځمکې به درته کاله کوو. له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) سره نه

دومره وخت او فرصت و او نه هم دومره کسان وو ورسره چې دلته په ځمکه کار وکړي، همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فیصله وکړه چې یهودان به پدې ځمکو کار کوي په بدل کې به یې د ټولو حاصلاتو او میوو نیمه برخه دوی ته ورکول کیږي. او دا فیصله به تر هغې پورې عملي وي تر څو پورې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوښه وي. یهودان همدلته پاتې شول او عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) به د حاصلاتو په اړه د تخمین په اساس فیصله کوله یعنې تخمیني اندازه به یې معلوموله. همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر ځمکې په ۳۶ برخو وویشلې، بیا هره برخه په سلو برخو مشتمله وه پدې حساب سره ټولې درې زره شپږ سوه برخې وې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو حصه نیمه یعنی ۱۸۰۰ برخې وې، شخصاً د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوه برخه وه او هغه هم لکه د بل هر مسلمان د برخې په اندازه، او پاتې نیمه بله برخه چې (۱۸۰۰) نورې برخې کیدلې هغه یې د خاصو حالاتو، ځان او مسلمانانو د مشکلاتو یا ټولنیزو ستونزو لپاره وساتله. او دا نیمه برخه ځمکه یې لدې امله په ۱۸۰۰ برخو وویشله چې دا په حقیقت کې د الله له طرفه د حدیبیې د ټولو غازیانو حاضر وو که غائب لپاره یو نعمت، روزي او بدله وه. د حدیبیې غازیان ۱۴۰۰کسان وو، دوه سوه آسونه هم ورسره وو، د هر آس لپاره دوې برخې وې، پدې حساب ټولې برخې یو زر اته سوه شوې چې د سواره لپاره درې او د پلي لپاره یوازې یوه برخه وه.[1]

د خیبر غنیمتونه بې حسابه وو، بخاري له ابن عمر (رضي الله عنهما) نه روایت کوي چې وایي: د خیبر تر فتحې پورې مونږ په نس نه وو ماړه شوي، همدا راز عائشه (رضي الله عنها) وایي: کله چې خیبر فتحه شو نو مونږ وویل اوس به په خرماوو ماړه شو.[2]

او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خیبر نه بیرته مدینې ته تشریف راوړ، نو ټولو مهاجرینو هغه باغونه بیرته خپلو انصارو ورونو ته ورکړل چې دوی ته یې د مرستې په دود ورکړي وو، ځکه اوس خو مهاجرین هم په خیبر کې د مال، باغ اوخرما خاوندان شوي وو.[3]

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۳۷ – ۱۳۸.

[2]. ، صحیح بخاري ۲/ ۶۰۹.

[3]. زاد المعاد ۲/ ۱۳۷، صحیح مسلم ۲/ ۹۶.

د جعفر بن ابي طالب او اشعريانو(رضي الله عنهم) راتګ

د خيبر د غزا په دوران کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره زوی جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) او ملګري يې له ابو موسى اشعري او ملګرو سره يې راورسيدل. ابو موسى (رضي الله عنه) وايي: مونږ په يمن کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وتلو خبر واوريد، همدا وه چې زه او دوه ورونه مې له څو پنځوس کسانو سره يو ځای د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لور د هجرت سفر پيل کړ، په کښتۍ کې سپاره شوو، خو کښتۍ د حبشې په لور يووړو، هلته مو له جعفر او ملګرو سره يې ملاقات وشو، هغوی راته وويل: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ دلته راليږلي يوو او همدلته يې د پاتې کيدو امر راته کړيدی، تاسی هم راسره پاتې شئ، نو ورسره پاتې شوو. تر څو وروسته روان شوو او پداسې وخت کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيدو چې خيبر يې فتحه کړی و، مونږ چې ور ورسيدو نو مونږ ته يې هم په غنيمت کې برخه راکړه. غايبانو ته يې(هغه چې په غزا کې نه وو ورسره) د خيبر له غنيمتونو نه څه ورنکړل، يوازې مونږ د جعفر ملګرو ته يې برخه راکړه او بس [1].

کله چې جعفر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيد هرکلی يې ورته ووايه، ښکل يې کړ او ويې فرمايل: (**والله ما أدري بأيهما أفرح؟ بفتح خيبر أم بقدوم جعفر**). والله که پوهيږم په کومه خوشالی خوښي وکړم، د خيبر په فتحه او که د جعفر په راتګ[2]؟

جعفر (رضي الله عنه) او ملګري يې وروسته له هغې راغلي وو چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نجاشي ته عمرو بن اميه الضمري ليږلئ او د مسلمانانو د بيرته ليږلو خبره يې ورته کړې وه، نو نجاشي هغوی په دوو کښتيو کې ورواستول. د جعفر (رضي الله عنه) ملګري ۱۶ نارينه وو، ښځې او اولادونه يې هم ورسره وو. او نور مسلمانان مخکې له حبشې نه مديني ته راغلي وو.[3]

---

(1). صحيح بخاري ۱/ ۴۴۳. فتح الباري ۴۸۴/۷تر ۴۸۷.

(2). زاد المعاد ۲/ ۱۳۹ .

(3). محاضرات تاريخ الامم الاسلاميه للخضري ۱۲۸/۱ .

له صفیه (رضي الله عنها) سره د رسول الله (ﷺ) واده

مخکې مو وویل چې د صفیه (رضي الله عنها) میړه کنانه بن ابي حقیق د غدر په سزا کې ووژل شو، نو صفیه (رضي الله عنها) په اسارت ونیول شوه. کله چې اسیرانې ښځې ټولې راغونډې شوې، دحیه بن خلیفه کلبي راغی او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې د یوې وینځې سوال وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: لاړ شه او له اسیرو ښځو نه یوه واخله. دحیه لاړ او په صفیه بنت حیي یې لاس کیښود، پدې وخت کې یو صحابي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او ورته ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا دحیه ته د بنو نضیر او بنو قریظه قبیلې سرداره یعنی صفیه ورکړه! دغه میرمن خویوازې ستاسې له شان سره ښایي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: احوال ورکړئ چې هغه راولي. دحیه سره له صفیې راغی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وکتل او ویې ویل: ددې په بدل کې بله اسیره واخله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفیه (رضي الله عنها) اسلام ته راوبلله، هغې اسلام ومانه، په اسلام مشرف شوه، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آزاده کړه او په نکاح یې کړه، او مهر یې همدا آزادي وه. د مدینې په لار چې د سد صهباء سیمې ته ورسیدل صفیه (رضي الله عنها) له حیض نه پاکه شوه، نو ام سلیم ورته جوړه کړه، د شپې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته واستوله، او پدې ترتیب سره دا واده تر سره شو. سهار یې د خرما، میده شویو اوړو او غوړیو نه تیاره شوې شوروا ولیمه ورکړه، درې ورځې یې د لارې په اوږدو کې د واده د شپو په توګه ورسره تیرې کړې.(۱)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفیه (رضي الله عنها) په مخ کې شین والی ولید ورته ویې ویل چې دا څه دي؟ دې وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ما ستا له راتګ نه مخکې خوب ولید چې سپوږمۍ له خپل ځای نه بیځایه شوه او زما په غیږ کې راولویده. پدې وخت کې م ی ستا په هکله هیڅ معلومات نه درلودل، دغه کیسه او خوب مې خپل میړه ته ووایه، هغه په مخ ووهلم او راته ویې ویل لکه چې د هغه پاچا هیله لرې چې په مدینه کې دی.(۲)

---

(۱). صحیح بخاري ۱/ ۲، ۵۴/۶۰۴ـ۶۰۶، زاد المعاد ۲/ ۱۳۷.

(۲). ابن هشام ۲/ ۲۳۶، زاد المعاد.

په زهرو ککړ پسه

د خیبر له فتحې نه وروسته پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د فاتح لاربښود په حیث دلته ځای په ځای شوی ؤ د سلام بن مشکم ښځې زینب بنت حارث یو کباب شوی پسه ورته راوړ. نوموړې پوښتنه کړې وه چې د پسه کوم غړی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر خوښیږي، ورته ویلی شوي ؤ چې لاس یا ځکیږی پښې. نو په همدې پښه کې یې ډیر زهر ورته واچول بیا یې ټول پسه په زهروککړکړ، بیا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راووړ او مخې ته یې ورته کیښود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدا پښه چې ډیر زهر پکې ؤ راونیوله، غوښه یې ورنه بیله کړه ویې ژووله خو تیره یې نه شوه، بیرته یې تپ کړه. ویې فرمایل: (**إن هذا العظم ليخبرني أنه مســـموم**).دا هډوکی راته وایي چې زهر پـــکې ګډ شویدي. بیا یې هغه ښځه راوغوښتله ،ورته وویې ویل : (**ما حملك على ذلــك؟**) ولې دې دا کار کړئ؟ ښځې اعــتراف وکړ وېې ویل: **ما ویل که محمد** (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاچا وي، نو پدې سره به ورنه بې غمه شو، او که رسول وي، نو حتماً به خبر ورکړل شي او دا غوښه به ونه خوري. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه. د غوښې خوړلو په وخت کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره بشر بن البراء بن معرور هم ؤ هغه یوه اندازه غوښه وخوړله چې له امله یې مړ شو.

دې ښځې ته د عفوې په اړه مختلف روایتونه رانقل شویدي، ځینې وایي عفوه ورته وشوه او نور وایي چې ووژل شوه، خو اتفاق بیا پدې شویدی چې لومړی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه، خو کله چې بشر مړ شو، نو دغه ښځه یې ورباندې قصاص کړه.[1]

د خیبر په غزا کې د شهیدانو او مشرکینو د مړیو شمیره

په خیبر غزا کې ۱۶ مسلمانان په شهادت ورسیدل، څلور قریشان، یو له اشجع قبیلې، یو له اسلم قبیلې یو د خیبر له خلکو او نور انصار (رضي الله عنهم) وو.

بل روایت وایي چې ددې غزا د شهیدانو شمیره ۱۸ تنه وه. منصور پوري دغه شمیر

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۳۹ . فتح الباري: ۷/ ۴۹۷. اصله کیسه په بخاري ۱/۴۴۹، ۲/۸۶۰،۶۲۰ او ابن هشام ۲/۳۳۷_۳۳۸ کې ذکر شویده.

۱۹ تنه ښوودلی او وايي : سيرت ليکونکو د خيبر شهيدانو شميره پنځلس ښودلې ده، خو ما له ډيرې څيړنې وروسته ۲۳ نومونه موندلي، چې يو نوم رنيف بن حبيب يوازې په طبري کې، بل رنيف بن وائله يوازې په واقدي کې راغلی دی، يو (بشر بن براء) په زهرو لړلې پسه له امله مړ شو، يو بل کس (بشر بن عبدالمنذر) داسې دی چې ځنې وايي په خيبر کې شهيد شوی او نور وايي چې په بدر کې په شهادت رسيدلی دی، خو صحيح روايت دا دی چې په بدر کې شهيد شويدی.[۱] له يهودانو نه پدې غزا کې۹۳ کسه وژل شويدي.

فدک

خيبر ته له رسيدو نه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) محيصه بن مسعود (رضي الله عنه) د فدک يهودانو ته واستاوه، تر څو هغوی اسلام ته راوبولي، خو هغوی خبره اوريده کړه.
خو کله چې خيبر فتح شو، نو الله تعالی يې په زړونو کې رعب واچاوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې د سولې وړانديز وکړ او ويې ويل چې: د خيبر د يهودانو په شان دوی هم د فدک په نيمايي حاصلاتو سره سولې ته تيار دي.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی وړانديز ومانه، د فدک سيمه ټوله خاص د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لپاره وه. ځکه دلته مسلمانانو هيڅ ډول جنګ او جدل نه و کړی.[۲]

وادي القِری

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خيبر له فتحې نه فارغ شو، نو د وادي القری په لور يې مخه کړه، هلته يو شمير يهودان چې څه عربان هم ورسره وو اوسيدل.
دې سيمې ته له رسيدو سره سم د يهودانو له لوري پر مسلمانانو د غشو باران وشو، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يو غلام (مدعم) هم ووژل شو. خلکو وويل: جنت يې دې مبارک وي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)

---

[۱]. رحمه للعالمين ۲/ ۲۶۸ تر ۲۷۰.
[۲]. ابن هشام ۲/ ۳۳۷ - ۳۵۳ .

وفرمایل: (كلا، والذي نفسي بيده، إن الشَّمْلَة التي أخذها يوم خيبر من المغانم، لم تصبها المقاسم، لتشتعل عليه نارًا)، فلما سمع بذلك الناس جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم بشِرَاك أو شراكين، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: (شراك من نار أو شراكان من نار). نه داسې نده، قسم په هغه ذات چې زما ژوند یې په واک کې دی، هغه شمله (یو ډول پراخه جامه ده) به چې له ویش نه مخکې یې د خیبر له ولجو نه اخیستې وه په ده باندې اور بلوي. اصحابو (رضي الله عنهم) چې دا خبره واوریدله، نو هر یو لاړ چا یوه او چا به دوې تسمې رانیولې وې راوړلې به یې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایل: د اور یوه تسمه د اور دوې تسمې.[1]

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د مقابلې لپاره تیار کړ، په لیکو یې برابر کړل، عمومي بیرغ یې سعد بن عباده ته ورکړ. یو جنډه یې حباب بن منذر، بله یې سهل بن حنیف، دریمه یې عباد بن بشر ته ورکړه. وروسته یې یهودانو ته د اسلام بلنه ورکړه خو هغوی اسلام ونه مانه، یو کس یې مقابلې ته راووت، مخې ته زبیر بن عوام ورغی او هغه یې رانسکور کړ. وروسته بل راوړاندې شو هغه یې هم وواژه. وروسته دریم د مقابلې میدان ته راغی، د مسلمانانو له اړخه علي (رضي الله عنه) ورمخې ته شو او هغه یې ځای په ځای کړ. پدې ترتیب سره مقابله روانه وه تر څو له یهودانو نه ۱۱ تنه ووژل شول. هر کله به چې یو ورنه وژل کیده نور به اسلام ته رابلل کیدل. پدې ورځ به د لمانځه په وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ په جماعت ادا کړ، بیا به یې یهودانو ته د اسلام بلنه ورکوله، هغوی به اسلام نه مانه، پدې ترتیب سره تر لماسختن پورې جګړه روانه وه، وروسته سهار شو، لمر د نیزې په اندازه هسک شوی ؤ چې یهودان په زور سره تسلیم شول مالونه یې ټول ولجه شول. مسلمانانو ته ډیر مالونه او سامانونه په لاس ورغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدلته د قری په وادي (سیمه) کې څلور ورځې پاتې شو، غنیمتونه یې په اصحابو وویشل، خو ونې، ځمکې او باغونه یې لکه د خیبر د ځمکو په شان له یهودانو سره پریښودل.[2]

[1]. صحیح بخاري ۲/ ۶۰۸
[2].زاد المعاد ۲/ ۱۴۶ . ۱۴۷

تیماء

د تیماء یهودان چې د خیبر، فدک او وادي قرى له فتحې نه خبر شول، فورا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د سولې وړاندیز وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم د دوی وړاندیز ومانه سوله یې ورسره وکړه، او خپل مالونه یې همدوی ته پرېښودل[1].

او داسې تړون یې ورسره ولیکه: دا د بني عادیا لپاره د محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تړون دی، دوی به محفوظ او خوندي وي، جزیه به ورکوي، دښمني به نه ورسره کیږي او نه به له خپلې خاورې نه شړل کیږي، دا تړون به همیشنی وي. تړون لیک د خالد بن سعید په لاس ولیکل شو[2].

د مدینې په لور

پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې په لور روان شو. د سفر په جریان کې خلک یوې درې ته ورسیدل په لوړ آواز یې الله الکبر، الله اکبر، لا اله الا الله، ویل، رسول (صلی الله علیه وسلم) ورته وفرمایل: **(أربعوا علـــى أنفســكم، إنكـــم لا تدعون أصَمَّ ولا غائبا، إنكم تدعون سميعا قريبا).**

[له ځان سره لږ نرمي وکړئ، تاسو خو کوم کاڼه یا غائب ته دعا نه کوئ، بلکه تاسو هغه ذات ته فریاد کوئ چې اوریدونکی او نژدې دی.]

یوه شپه یې مزل وکړ، د شپې په وروستۍ برخه کې یې د لارې په اوږدو کې واړول، ویده شو، خو له ویده کیدو نه مخکې یې بلال ته وویل: بیدار اوسه، چې د سهار لمانځه ته مو راویښ کړې.

بلال (رضي الله عنه) خپل پیټې ته ډډه وهلې او خوب وړی و. او کله چې لمر ښه تود شو، راویښ شول. لومړی او تر ټولو د مخه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راویښ شو. بیا لدې وادي (درې) نه ووت، لږ مخکې لاړ، او هلته یې د سهار لمونځ په جماعت سره ادا کړ. په بل روایت کې راغلي چې دغه کیسه په بل سفر کې

---

(1). زاد المعاد ۲/ ۱۴۷.

(2).ابن سعد ۲۷۹/۱.

پیښنه شوې وه.[۳]
د خیبر غزا له حوادثو نه دا څرګندیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ۷ هـ کال د صفر په وروستۍ برخه او یا ربیع الاول په میاشت کې مدینې ته ستون شویدی.

د ابان بن سعید سریه

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه ماهر قوماندان په حیث پدې ښه پوهیده چې له حرامو میاشتو نه اخوا د مدینې خوشي او خالي پرېښودل په ځای عمل ندی، ځکه د مدینې شا و خوا پراته اعراب د مناسب فرصت انتظار باسي، او پدې تمه دي چې په غلچکي برید سره مسلمانانو ته زیان واړوي مالونه یې لوټ او غلا کړي.
همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابان بن سعید په مشرۍ یوه سریه نجد ته ولیږله تر څو اعراب وویروي. ددې سریې سره همزمان خپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر په لور روان شو. ابان بن سعید د خپلې دندې له سرته رسولو نه وروسته بیرته راستون، او په خیبر کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پداسې وخت کې یو ځای شو چې خیبر فتحه شوی و. موثق روایت دا دی چې دغه سریه د ۷ هـ کال د صفر په میاشت کې وه، ددې سریې کیسه بخاري هم رانقل کړیده.[۱]
ابن حجر وایي: زه ددې سریې په هکله معلومات نلرم.[۲]

---

[۳]. ابن هشام ۲/ ۳۴۰. زاد المعاد ۱۴۷/۲.
(1). صحیح البخاري ۲/ ۶۰۸ -٦٠٩.
(2). فتح الباري ۷/ ۴۹۱.

په اووم هجري کال کې

د ذات الرقاع غزا

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې وتوانيد د کفر د مثلث دوې (ضلعې) برخې درې وربې کړي، نو د دريمې برخې ماتولو ته يې پام شو. دغه دريمه ډله د نجد په دښتو او ميرو کې پراته سخت زړي اعراب او کوچيان وو چې وخت نا وخت به يې شوکې او ډاکې اچولی. څرنګه چې دا کوچيان په کوم ښار يا کلي کې نه اوسيدل، د کلاګانو او برجونو خاوندان نه وو چې کلا بند، او له مينځه يووړل شي بلکه په پراخو سيمو کې تيت او پرک پراته وو، نو بری وربانديې ګران وُ. د دوی مشکل د مکې او خيبر له خلکو نه ډير لوی وُ، د دې ډول شر او فساد په وړاندې يوازې تاديبي عمليات کيدلی شوای او بس.

پرکوچيانو باندې د فشار اچولو، او د مدينې په شاو خوا کې د بريد لپاره راټولو شويو اعرابو د ماتولو په نيت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ديو لړ تاديبي پوځي عملياتو پيل وکړ، غزا ته لاړ، او دغه غزا په تاريخ کې د ذات الرقاع په نوم شهرت لري.

زياتره سيرت ليکونکي عقيده لري چې دغه غزا په څلورم هجري کال کې پيښه شويده، خو د ابو موسی اشعري او ابو هريره (رضي الله عنهما) ګډون پکې دا څرګندوي چې بايد دا غزا د خيبر له فتحې نه وروسته شوې وي، همدا وجه ده چې سيي روايت دا ښيي چې دغه غزا د ۷ هـ کال په ربيع الاول کې شويده.

ددې غزا کيسه داسې ده: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې د غطفان قبيلې د انمار يا بني ثعلبه او بني محارب کورنۍ پر مدينه د بريد لپاره راټولې شويدي، نو د دوی د مقابلې لپاره د ۴۰۰ يا ۷۰۰ کسه غازيانو په ملګرتيا له مدينې نه ووت.

ابوذر (رضي الله عنه) او په بل روايت يې عثمان بن عفان (رضي الله عنه) په مدينه کې خپل خليفه وټاکه، مخکې لاړ، او له مدينې نه د دوو ورځو په مزل ليرې نخل نومې

سیمې ته ورسید ، هلته د غطفان قبیلې له یو شمیر کسانو سره مخ شو خو جګړه ونه شوه، مګر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې ورځ د خوف لمونځ ادا کړ.

امام بخاري له ابو موسی اشعري (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: مونږ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په یوه غزا کې روان وو، مونږ ۶ کسان وو چې په نوبت سره به په یوه اوښ سپریدو. پښې مو ټناکې او زخمي شوې، وپړسیدې، زما پښې هم زخمي شوې نوکان مې ولویدل، نو مونږ به خپلې پښې په ټوټو کې پټولې، او له همدې وجې نه دې غزا ته ذات الرقاع یعنی د ټوټو او پیوندونو جګړه ویل کیږي.[۱]

بخاري بل روایت له جابر (رضي الله عنه) نه رانقل کړی وایي: په ذات الرقاع غزا کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ملګري وو، هر چیرته به چې ښه سیوره لرونکې ونه راغله هغه به مو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پریښوده. یو ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر ونې لاندې تشریف کیښود ، نور اصحاب (رضي الله عنهم) په اغزي لرونکو ونو کې سره تیت شول هر چا ځانته سیوره لټوله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله توره په ونه کې راوځړوله. جابر (رضي الله عنه) وایي: مونږ ټول ویده شو، په همدې وخت کې یو مشرک راغی، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره یې واخیستله په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې غږ وکړ چې اوس رانه ویریږې که نه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لا) نه. هغه ورته وویل: نو څوک به دې رانه خلاص کړي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وویل: (الله). الله به مې ساتي.

جابر زیاتوي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته آواز وکړ، ورغلو که وینو چې یو اعرابي ورسره ناست دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمایل: (**إن هذا اخترط سيفي وأنا نائم، فاستيقظت وهو في يده صَلْتًا. فقال لي: من يمنعك مني؟ قلت: الله، فها هو ذا جالس**). زه ویده وم او دې سړي مې توره اخیستې وه، زه پداسې حال کې راویښ شوم چې توره یې په لاس کې راته نیولې وه، راته ویې ویل: څوک به دې رانه ژغوري؟ ما ورته وویل: الله تعالی. دا دی ناسې

---

[1]. صحیح البخاري ۲/ ۵۹۲. مسلم ۲/ ۱۱۸

يې وينئ چې اوس لـه مـا سره ناست دی. رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) هغه اعرابي ته هيڅ هم ونه ويل، معاف يې کړ.
په بل روايت کې راځي چې: لمونځ ادا شو، رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) يوې ډلې اصحابو (رضي الله عنهم) تـه دوه رکعتـه لمونځ ورکړ، بيـا دا ډلـه لاړه، نور پاتې اصحاب (رضي الله عنهم) راغلل او دوه رکعتـه پـاتې لمـونځ يې ورپسې ادا کړ، او پدې ترتيب رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) پخپلـه څلور رکعته لمونځ ادا کړ، خو اصحابو دوه دوه رکعته لمونځ ورپسې وکړ.[1]
د اعرابي کيسه ابو عوانه هم راوړيده پـه هغې کې راځي چې: تـوره د اعرابي لـه لاسه پريوته. او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) واخيسته ورته ويې فرمايل: (**من يمنعك مني؟**) څوک به دې رانه ژغوري؟ اعرابي ورته وويل: تر ټولو غـوره نيـونکی اوسـه، رحـم رابانـدې وکـړه! رسـول الله (صـلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) ورتـه وفرمايـل: (**تشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله؟**) د شـهادت کلمـه ووايـه. اعرابي وويل: عهد درسره کـوم چې پـه خلاف بـه دې جګړه ونکړم، او نـه بـه لـه هغـه قـوم سره ملګرتيا وکړم چې ستا پـه خلاف جنګيږي. راوي وايي: نـو رسول الله (صلی الله عليـه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورتـه وکـړه او پرې يې ښود، هغـه لاړ خپـل قـوم تـه ورغـی او ورته ويې ويل: زه تاسې ته له ټولو انسانانو نه د غوره شخصيت له لوري راغلی يم.[2]
بخاري وايي چې مسدد له ابو عوانه هغه له ابي بشر نه روايت کوي چې: ددغه اعرابي نوم غورث بن حارث وُ[3]. ابن حجر وايي: د واقدي د روايت پـه اساس د دغـه اعرابي نوم دعثور وُ او اسلام يې هم راوړی وُ، خو داسې ښکاري لکه چې دا دواړه دوې بيلې بيلې کيسې وي چې په دوو غزاګانو کې واقع شويدي.[4]
له دې غزا نه د بيرته ستنيدو په وخت کې د مشرکانو يوه ښځه د مسلمانانو په اسارت کې راغله، ددې ښځې ميړه قسم وکړ چې تر هغې پورې به بيرته نـه ګـرزي تـر څـو يې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عـنهم) نـه د کـوم چـا وينه نه وي تويې کړې، په همدې اساس د شپې لـه مخې راغـی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دوو کسانو ته د پيرې امر کړی وُ، دا دواړه چې يو يې عباد

(1). صحيح بخاري ۱/ ۴۰۷ – ۴۰۸، ۲/ ۵۹۳
(2). مختصر سيره الرسول. ۲/ ۲۶۴ . فتح الباري ۴۱۶/۷.
(3). صحيح بخاري ۲/ ۵۹۳.
(4). فتح الباري ۷/ ۴۲۸.

بن بشر او بل يې عمار بن ياسر وؤ د پيرې په دوران کې هغه وخت د نوموړي مشرک تر بريد لاندې راغلل چې عباد لمونځ کاوه په لمانځه ولاړ وؤ، مشرک په غشي وويشت. هغه غشی له بدن نه ويوست خو لمونځ يې پرې نه ښود بيا يې په دريو نورو غشو وويشت، خو بيا يې هم لمونځ پرې نه ښود، کله يې چې پای ته ورساوه سلام يې وګرزاوه خپل ملګری يې راويښ کړ، هغه چې دده دا حالت وليد ورته ويې ويل: سبحان الله، ولې دې زه نه راويښولم؟ عباد ورته وويل: ما داسې سورت تلاوت کاوه، چې زړه مې ونه منله تلاوت نيمګړی پريږدم.[1]

ددې غزا له برکته د سخت زړو عربانو په زړونو کې ويره وليده، او لدينه وروسته د غطفان قبيلې دغه کورنيو د سر پورته کولو جرات ونکړ، ورور ورو يې ځواک اوبه کيده تر څو ټولې سلامې شوې او افراد يې ټول په اسلام مشر شول. ځينو خو يې بيا د مکې په فتحه کې برخه درلوده د حنين په غزا کې شريک وو، او د غنيمت له مالونو نه يې خپله برخه تر لاسه کړه. د مکې له فتحې نه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ځينو کورنيو ته زکات راټولونکي واستول، دوی ورته زکاتونه ورکړل، پدې ډول سره د کفر مثلث مات شو، او په ټوله سيمه کې امن او آرامي حاکمه شوه، نور مسلمانانو دا توان درلود چې يو ځای بل ځای له پيښيدونکو وړو مشکلاتو سره په ډيره اسانۍ مقابله وکړی شي. ويلی شو چې ددې غزا په نتيجه کې د لويو لويو ښارونو او سيمو فتحه کيدلو ته لاره اواره شوه.

د همدې کال نور عسکري عمليات

له غزا نه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اووم هجري کال تر شوال مياشتې پورې په مدينه کې پاتې شو پدې مدت کې يې دا عسکري عمليات تر سره کړيدي:

۱-د غالب بن عبدالله ليثي سريه: د ۷ هجري کال د صفر يا ربيع الاول په مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غالب په قديد سيمه کې د بني ملوح مقابلې ته وليږه. ځکه دې قوم د بشير بن سويد ملګري په شهادت رسولي وو. نو دغه ډله اصحاب يې له هغوی نه د انتقام پخاطر ور واستول. هغوی ورغلل د

[1]. زاد المعاد ۱۱۲/۲. د تفصيلاتو لپاره ابن هشام ۲/ ۲۰۳ – ۲۰۹ ، زاد المعاد ۲/ ۱۱۰ او فتح الباري ۷/ ۴۱۷ تر ۴۲۸ وګوره.

شپې لـه مخې يې بريد ورباندې وکړ، يو شمير يې ورنه ووژل او څاروي يې ورنه راوستل. پدې وخت کې د دښمن زيات شمير لښکر ورپسې راغی، او پداسې حال کې چې مسلمانانو ته ډير ورلنډ شوی ؤ باران وشو او لوی سيل راغی د دواړو لښکرو تر مينځ حايل واقع شو، او مسلمانان وتوانيدل په برياليتوب سره شاتګ وکړي.

۲- د ۷ هـ کال په جمادي الثانيه کې د حسمی سريه: ددې پيښې تفصيلات مخکې پاچايانو ته د ليکونو په فصل کې تير شويدي.

۳- د ۷ هـ کال د شعبان په مياشت کې تربه ته د عمر بن خطاب (رضي الله عنه) سريه: پدې سريه کې له عمر (رضي الله عنه) سره **۳۰** مجاهدين وو، د شپې به يې مزل کاوه او د ورځې له خوا به پټيدل، خو بيا هم د هوازن قبيلې خلک ورباندې خبر شول او د د دوی له رسيدو نه مخکې وتښتيدل، کله چې عمر (رضي الله عنه) ورغی هيڅوک هم په ګوتو ورنه غلل.

۴- د ۷ هـ کال د شعبان په مياشت کې د بشير بن سعد انصاري سريه: ده ته وظيفه ورکړل شوه چې د فدک سره خوا کې بني مره باندې حمله وکړي. له ده سره هم (۳۰) کسان وو، ورغی له بريد نه وروسته يې يو شمير څاروي او پسونه او نور ورنه ولجه کړل بيرته را روان شول، خو د دښمن له خوا تعقيب او تر بريد لاندې ونيول شول، جګړه وشوه تر څو د بشير او ملګرو يې ټول غشي تمام شول، او پدې ترتيب سره له بشير نه پرته ټول اصحاب (رضي الله عنهم) په شهادت ورسيدل، بشير پخپله په ټپي حالت کې فدک ته ځان ويوست او هلته ترهغې پورې له يهودانو سره پاتې شو تر څو زخمونه يې جوړ شول بيا مدينې ته ستون شو.

۵- د ۷ هـ کال په رمضان مياشت کې د غالب بن عبدالله ليثي سريه: دا سريه د بني عوال، او په ميفعه کې د بني عبد بن ثعلبه په خلاف وه. يو بل روايت وايي چې دا د جهينه قبيلې د حرقات کورنۍ په خلاف وه. پدې سريه کې له اسامه بن زيد (رضي الله عنهما) سره يو سل ديرش مجاهدين وو، د دښمن له افرادو نه يې څوکسان ووژل او يو شمير څاروي يې ورنه په غنيمت ونيول. په همدې سريه کې اسامه (رضي الله عنه)

يو تن چې نوم يې نهيک بن مرداس ؤ وروسته له هغې وواژه چې په خوله يې لا اله الا الله کلمه وويله. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اسامه ته وويل: (**أقتلته بعد ما قال: لا إله إلا الله؟**) آيا د لا اله الا الله ويلو وروسته دې وواژه؟! اسامه وويل: کلمه يې د ځان ژغورلو په خاطر وويله! رسول (صلی الله عليه وسلم) ورته وفرمايل: (**فهلا شققت عن قلبه فتعلم أصادق هو أم كاذب؟**). آيا تا يې سينه چاک کړې وه چې رښتيا او دروغ يې درته څرګند شوي وي.

۶- د عبدالله بن رواحه سريه: نوموړی له ۳۰ کسانو سره د ۷ هـ کال د شوال په مياشت کې د خيبر په لور واستول شو. سبب يې دا ؤ چې اسير او يا بشير بن رزام د غطفان قبيلې خلک د مسلمانانو په خلاف راټولول، مسلمانانو اسير له ديرشو کسانو سره راويوست او دا تمه يې ورکړه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به د خيبر ولايت ده ته ورکوي، هماغه وه چې هغه له ۳۰ ملګرو سره راووت او ورسره روان شو، خو کله چې د قرقره نيار سيمې ته ورسيدل د دواړو ډلو تر مينځ سوء تفاهم را مينځته شو او په نتيجه کې اسير سره له ټولو ملګرو يې ووژل شو.

۷ - د بشير بن سعد انصاري سريه: د ۷ هـ کال په شوال مياشت کې په يمن او جبار کې د ميشته اعرابو په خلاف چې د غطفان قبيلې سيمه وه ۳۰۰ مسلمانان واستول شول. ددې لښکر وظيفه دا وه چې له هغې ډلې سره مقابله وکړي کومه چې د مدينې پر څنډو يې د حملې لپاره تياري نيوله. مسلمانانو به د شپې مزل کاوه د ورځې به يې کمين نيوه، کله چې مشرکين د بشير له راتګ نه خبر شول وتښتيدل، مسلمانانو ډيرې ولجې ونيولې، دوه کسان يې هم ورنه اسيران کړل، مدينې ته يې راوستل، او هلته دواړو اسلام راوړ.

۸- د ابي حدرد اسلمي سريه: ابن قيم وايي چې دا په اووم هجري کال له عمره القضاء نه مخکې کې وه. لنډيز يې داسې دی چې د جشم بن معاويه قبيلې يو سړی له ډير شمير لښکرو سره غابه ته راغی او غوښتل يې قيس قبيله د مسلمانانو په خلاف راوپاروي. همدا وه چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې مقابلې ته ابو حدرد واستاوه، له ده سره دوه کسان وو. ابو حدرد له ډيرې حکيمانه استراتيژۍ نه کار واخيست، دښمن ته کلکه ماتې ورکړه، ډير اوښان او پسونه يې ورنه ولجه کړل.[1]

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۴۹ – ۱۵۰ (تفصيل لپاره رحمه للعالمين، زاد المعاد، تلقيح فهوم الاثر او مختصر سيره الرسول وګوره.

د قضاء عمره

حاکم وايي: دا خبره په تواتر سره ثابته ده چې کله د ذي القعدې میاشت رابره شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر وکړ چې د قضاء شوې عمرې د ادا لپاره ځانونه تیار کړي، چا چې په حدیبیه کې برخه درلوده هغه ټول به ځي. همدا وه چې ټول روان شول، په حدیبیې کې له ګډون کوونکو سربیره څه نور اصحاب هم د عمرې په نیت ووتل، د ټولو شمیره په ښځو او ماشومانو سربیره دوه زره کسان وو.[۱]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې عویف ابا رهم غفاري خلیفه وټاکه. شپیته څاروي یې ورسره روان کړل او ناجیه بن جندب اسلمی یې پدې وګماره چې ددې اوښانو پالنه او ساتنه وکړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ذي الحلیفه نه احرام وتاړه، تلبیه یې ویله، مسلمانانو هم دده مبارک پیروي کوله، تلبیه ویونکي ورپسې روان وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جګړې لپاره تیاري نیولې وه، وسله یې ورسره اخیستې وه، ځکه د قریشو له خیانت نه یې ویره درلوده، خو کله چې یاجج نومې سیمې ته ورسید ټولې وسلې لکه ډالونه،نیزې، غشي یې همدلته کیښودل، د اوس بن خولي انصاري تر مشرۍ لاندې یوه دوه سوه کسیزه ډله یې د وسلو په ساتنه مکلفه کړه او خپله له نورو مسلمانانو سره چې یوازې تورې ورسره وې هغه هم په تیکیو کې مخ په وړاندې لاړ.[۲]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته د داخلیدو په وخت کې په خپله قصواء نومې اوښه سپور ؤ، مسلمانان تورې په لاس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاو خوا ته روان وو، ټولو تلبیه ویله او مکې ته داخل شول.

مکې ته د مسلمانانو د داخلیدو په وخت کې مشرکان د کعبې شریفې شمال ته پراته قعیقعان نومي غره ته لاړل او له هغه ځای نه یې مسلمانانو ته کتل، یو بل ته یې

(1). فتح الباري ۷/ ۷۰۰.

(2) .نفس المصدر، زاد المعاد ۱۵۱/۲.

ويل چې: اوس به داسې کسان راځي چې د يثرب تبې يې زور ايستلی دی. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مخکې نه خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر کړی ؤ چې د طواف په لومړيو دريو دورو کې به اوږې اچوي، د قوت مظاهره دې وکړي او په چستۍ او چالاکۍ سره دې طواف ادا کړي. ددې امر حکمت دا ؤ تر څو مشرکان وګوري چې مسلمانان د دوی د تصور خلاف زور او قوت لري[1]. همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر کړی ؤ چې د احرام په دوران کې ټول بنۍ اوږی لوڅې پريږدي او د څادر دواړه خواوې په چپې اوږې واچوي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مکې ته له هغه کنډو نه داخل شو چې لار يې حجون ته رسيده. مشرکان په ليکو ولاړ وو او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې کتل، چې تلبيه يې ويله راغی پخپلې نيزې سره يې حجر اسود لمس کړه، طواف يې وکړ، مسلمانانو هم طواف کاوه، عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې مخې ته روان ؤ چې توره يې په لاس کې وه او لاندينې اشعار يې زمزمه کول:

خـــلوا بني المشركين عن سبيله ... خـــلوا فكل الخير في رسوله
قـــد انزل الرحمن في تـــتزيله ... في صحف تتلى على رسوله
يـــا رب اني مـــؤمن بقيـــله ... اني رايت الـــحق في قبـــوله
بان خير القتـــل في سبيـــله ... اليـــوم نضربكم على تتزيله
ضربا يزيل الـــهام عن مقيله ... و يذهل الخليل عن خليله [2]

[اې د مشرکينو زوزاته! دده لاره پريږدئ، لاره يې پريږدئ چې ټول خير د الله په رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کې دی. رحمن رب پخپل کتاب کې نازل کړی، پداسې صحيفو کې چې دده پر رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې تلاوت کيږي. اې ربه! زه د هغه په قول ايمان لرم، او ددې خبرې منل حق بولم، چې بهترين مرګ هغه دی چې د الله په لار کې وي. نن به مونږ په تاسو د هغه کتاب مطابق ګوزارونه کوو، داسې ګوزار چې ککرۍ پرې کوي او داسې ګوزار چې دوست له دوست نه غافل او بې خبر ګرزوي.]

---

[1] صحيح البخاري ۱/ ۲۱۸- ۲/ ۶۱۱،۶۱۰ . صحيح مسلم ۱/ ۴۱۲

[2]. د اشعارو ترتيب مونږ پدې ترتيب برابر کړيدی، خو په کتابونو کې په مختلف ډول راوړل شويدی..

د انس (رضي الله عنه) په روایت کې راځي چې عمر (رضي الله عنه) وویل: اې ابن رواحه! د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې او په حرم شریف کې شعر وایې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**خَلِّ عنه یا عمر، فلهو أسرع فیهم من نضح النبل**).پرېږده اې عمره! پر مشرکینو ددې شعر اغیزه تر غشو هم زیاته ده.[١]

د طواف په درېو لومړیو دورو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو په قوت او چالاکۍ سره اوږې اچولې، کله چې مشرکینو پدې حالت کې ولیدل نو یو بل ته یې وویل: زمونږ خو ګمان و چې دا خلک به تبې وهلي او کمزوري شوي به وي، ګورئ دوی له هر چا نه پیاوړي او چالاک دي!![٢]

په طواف پسې یې د صفا او مروه تر منځ سعي وکړه، بیا یې هغه ځای ته وکتل چېرته چې د ذبحې اوښان درول شوي وو، ویې فرمایل: (**هذا المنحر، وکل فجاج مکة منحر**). دا د نحر (قربانۍ) ځای دی، د مکې هره کنده د نحر ځای دی. په همدې ترتیب سره یې له مروه سره خوا کې قرباني وکړه او هملته یې سر وخراوه. مسلمانانو هم د خپل رهبر پوره متابعت او پیروي کوله. بیایې یوه ډله خلک یاجج ته ولیږل تر څو هلته د وسلې ساتنه وکړي، او په هغه ځای کې توظیف شوي خلک مکې ته راشي او خپل د عمرې مناسک ادا کړي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) درې ورځې په مکه کې پاتې شو، په څلورمه ورځ سهار مشرکین ورته راغلل، او اصحابو (رضي الله عنهم) ته یې وویل: خپل رهبر ته ووایاست چې وخت مو پوره شوی. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مکې نه وخوځید او لاړ په سرف نومې سیمه کې یې واړول.

هغه وخت چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مکې نه روان شو د حمزه (رضي الله عنه) لور ورپسې را روانه شوه چیغې یې پسې وهلې اې زما کاکا! اې کاکا! علي (رضي الله عنه) په غېږ کې راونیوله. بیا د علي، جعفر او زید (رضي الله عنهم) تر مینځ ورباندې دعوه شوه، هر یوه غوښتل چې له ځان سره یې بوزي او کفالت بې په غاړه واخلي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې فیصله او

---

[1]. الترمذي، ابواب الاستئذان والادب، باب ما جاء في انشاد الشعر ١٠٧/٢.

(2). مسلم ١/ ٤١٢.

امر يې وکړ چې دا نجلۍ به له جعفر (رضي الله عنه) سره وي ځکه چې نجلۍ خاله د جعفر (رضي الله عنه) ښځه وه.
په همدې سفر کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له میمونه بنت حارث عامریه (رضي الله عنها) سره واده وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته له داخلیدو نه مخکې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) حضرت میمونه (رضي الله عنها) ته ورلیږلی وُ، هغې خپل صلاحیت او اختیار عباس (رضي الله عنه) ته سپارلی وُ، ځکه خور يې ام الفضل (رضي الله عنها) د حضرت عباس (رضي الله عنه) ښځه وه. عباس (رضي الله عنه) فیصله وکړه چې میمونه (رضي الله عنها) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته نکاح کړي. او کله چې له مکې نه روان شو نو ابو رافع ته يې وظیفه ورکړه چې میمونه (رضي الله عنها) ورته راولي، همدا وه چې نکاح وشوه او په سرف سیمه کې مبارک واده تر سره شو[1].
دغې عمرې ته ځکه د قضاء عمره وايي چې دا د حدیبیې د عمرې قضاء و او یا دا چې دا عمره د حدیبیې د سولې د تړون او مصالحې چې په عربي کې ورته قضا او مقاضاه ویل کیږي، مطابق ترسره شوه، زیاترو همدا دوهمه وجه تایید کړیده[2] ددې عمرې څلور نومونه دي: قضاء، قضیه، قصاص او صلح[3].

لدې عمرې نه وروسته څو نورې سریې

۱- د ابن ابي عوجاء سریه: د ۷ هـ کال په ذي الحجه میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابن ابي عوجاء د **۵۰** کسانو په مشرۍ بني سلیم ته ولیږه، تر څو هغوی اسلام ته راوبولي. هغوی په ځواب کې ورته وویل: مونږ اسلام ته ضرورت نلرو، په نتیجه کې سخته جګړه وشوه، ابو عوجاء ټپي شو، او له دښمن نه دوه کسان په اسارت ونیول شول.

۲- د غالب بن عبدالله سریه: د ۷ هجري کال په صفر میاشت کې غالب بن عبدالله د ۲۰۰ کسانو په مشرۍ د فدک هغې سیمې ته واستول شو چیرته چې د بشیر

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۵۲ .
[2]. زاد المعاد – ۱/ ۱۷۲ فتح الباری ۷/ ۵۰۰ .
[3]. فتح الباري ۷/۵۰۰.

بـن سـعد ملګـري پـه شـهادت رسـيدلي وو. دوی د دښمـن څـه افـراد ووژل او يـو شـمير حيوانات يې ورنه ولجه کړل.

۳- د ذات اطلـح سـريه: د آتـم هجـري پـه ربيـع الاول مياشـت کـې بنـو قضـاعه پـر مسلمانانو د بريد لپاره زيات شمير کسان راغونډ کړي وو. رسـول الله (صـلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) د کعـب بـن عميـر انصـاري پـه مشـرۍ (**۱۵**) کسـان ورواسـتول. هغوی له دښمن سره له مخامخ کيدو وروسته لومړی د اسلام بلنه ورکړه، خو هغـوی د دوی دعوت ونه مانه، جګړه پيل شوه په نتيجه کې ټول مسلمانان په شهادت ورسيدل، يوازې يو کس د شهيدانو له مينځ نه ژوندی راووت او يا را وايستل شو او بس.[۱]

۴- د ذات عرق سريه: د ۸ هـ کال په ربيع الاول مياشت کې د بنو هـوازن پـه خلاف وه. بني هوازن به وخت نا وخت د مسلمانانو له دښمنانو سره مـرستې کـولې، همـدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و الـه و صـحبه و سـلم) شـجاع بـن وهـب اسـدي لـه **۲۵** کسـانو سره د دوی مقابلې ته واستاوه، هغوی لاړل او له دښمنانو نـه يـې زيـات څـاروي ولجه کړل او سالم بيرته راستانه شول.[۲]

---

(1). رحمه للعالمين ۲۳۱/۲

(2). رحمه للعالمين، تلقيح فهوم اهل الاثر لابن الجوزي ص ۳۳

د موته جګړه

د موته جګړه تر ټولو سخته او خونړۍ جګړه ده چې مسلمانانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ژوند کې کړېده. همدا جګړه د نصرانیانو د سیمو او هیوادونو د فتحې او نیولو پیلامه وه. داجګړه د ۸ هـ کال په جمادي الاولی چې د ۶۲۹ کال د سپتمبر یا اګست میاشتې سره سمون خوري واقع شویده.
موته چې د میم په پیښ او همزه په سکون ویل کیږي د شام په لاندینۍ برخه بلقاء کې پرته یوه سیمه ده چې له بیت المقدس نه ډیره فاصله نلري تقریبا دوه منزله ورنه لیرې ده.

د جګړې سبب

ددې جګړې سبب دا دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حارث بن عمیر ازدي په لاس د بصری واکمن ته لیک واستاوه. د لارې په اوږدو کې د قیصر له لوري د شام د بلقاء حاکم شرحبیل بن عمرو غساني لاره ورته ونیوه، هغه یې ونیو او بیا یې په شهادت ورساوه.
د سفیرانو وژل نه یوازې ډیر لوی جرم بلکه د جنګ د اعلان په معنی وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې سره ډیر په غوسه شو فوراً یې درې زره کسیز لښکر تیار کړ.[1] چې له احزاب غزا نه پرته په هیڅ یوه غزا کې همدومره زیات شمیر غازیانو برخه نه ده اخیستې.

د لښکر مشران او د رسول الله (ﷺ) لارښوونې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې لښکر مشري زید بن حارثه (رضي الله عنه) ته وسپارله، او ویې فرمایل : (**إن قتل زید فجعفر، وإن قتل جعفر فعبد الله**

---

[1] زاد المعاد ۲. ۱۵۵ فتح الباري ۷ / ۵۱۱ .

بن رواحة). که زید شهید شو، نو په ځای به یې جعفر (رضي الله عنه) قوماندان وي، که هغه هم شهید شو، نو عبدالله بن رواحه به دغه دنده په غاړه اخلي[۱]. دوی ته یې سپینه جنډه ورکړه چې زید بن حارثه ته یې وسپارله.[۲]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر او مشرانو ته یې هدایت وکړ چې لومړی به د حارث بن عمیر د شهادت ځای ته ورشي، له همغه ځای نه به خلک اسلام ته راوبولي، که اسلام یې راووړ نو ښه او که نه نو د الله په توکل سره به برید ورباندې وکړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**اغزوا بسم الله، في سبیل الله، مَنْ کفر بالله، لا تغدروا، ولا تغلوا، ولا تقتلوا ولیداً ولا امرأة، ولا کبیراً فانیاً، ولا منعزلاً بصومعة، ولا تقطعوا نخلاً ولا شجرة، ولا تهدموا بناء**). د الله په نامه سره د الله په لار کې د کفارو په خلاف وجنګیږئ، غدر او خیانت مه کوئ، عهد مه ماتوئ، واړه، ښځې، زاړه او په عبادت بوخت راهبان مه وژنئ، ونې او بوټي مه پرې کوئ، کلي او کورونه مه ورانوئ.[۳]

له لښکر سره په مخه ښه او د عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) ژړا

لښکر تیار شو، خلک راټول شول، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا ټاکل شویو قوماندانانو سره یې په مخه ښه وکړه. پدې وخت کې عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) خپلې اوښکې کنترول نه شوای کړی، په ژړا شو. سوال ورنه وشو ولې ژاړې؟ عبدالله وویل: قسم په خدای په دنیا پسې نه ژاړم، له تاسې نه د جدایۍ په سبب هم ژړا نه کوم. د ژړا سبب مې دا دی چې ما له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د قرآنکریم تلاوت اوریدلی چې په یوه آیت کې یې د دوزخ یاد راغلی او داسې فرمایي: ((**وَإِنْ مِنْكُمْ إِلاَّ وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيّاً**)) (مریم: ۷۱) [د تاسې هر یو به دوزخ ته داخلیږي، دا د الله حکم او فیصله ده.] نه پوهیږم چې یو ځل دې اورته داخل شم بیا به څنګه ور نه وزم؟ مسلمانانو ورته وویل: الله تعالی مو مل شه. الله مو ساتندوی شه، الله مو بیرته سالم او غانم راوله. په ځواب

---

[۱]. صحیح البخاري باب غزوه موته من ارض الشام ۲/ ۶۱۱ .

[۲]. مختصر سیره الرسول للشیخ عبد الله النجدي ص ۳۲۷ .

[۳].نفس المصدر، رحمه للعالمین ۲/ ۲۷۱ .

کې عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) دا شعر ووايه.

لکنني اســـال الرحمن مغفرة	وضربة ذات فرغ تقذف الزبدا
او طعنة بيدي حران مجهزة	بحربة تنفذ الاحشاء و الکبدا
حتی يقال اذا مروا علی جدثي	ارشده الله من غاز و قد رشدا

[خو زه لـه رحمـن رب نـه د مغفرت سوال کوم، ورنـه غـواړم چې هـډوکي ماتونکی او ماغزه شيندونکی ګوزار مې په برخه کړي، يا د داسې نيزه باز د لاس ګوزار غواړم چې ينه او کوڅې مې پرې کړي، تر څو چې کله مې خلک په قبر تيريږي نو وايي دا د هغه غازي قبر دی چې الله هدايت ورته کړی او په نيغه لاره برابر ؤ.

پدې پسې لښکر روان شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله تر وداع نـــوم ې غونډۍ پورې ورسره ملګرې ؤ هلته ودريد او په مخه ښه يې ورته وويله.[1]

اسلامي لښکر او ترينګلي حالات

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو (رضي الله عنهم) دا لښکر روان شو، د شمال په لور تر معان پورې مخکې لاړ، دغه سيمه لـه شمالي حجاز سره خوا کې پرته ده. هلته استخباراتو خبر ورته راوړ چې هرقل د بلقاء په مآب نومې منطقه کې له يو لک لښکر سره ځای په ځای شويدی، او يو لک نور کسان د نورو قبايلو لکه لخم، جذام، بلقين، بهراء او يلي هم ورسره يو ځای شويدی.

په معان کې مشورتي غونډه

مسلمانانو لـه دومره لوی لښکر سره د مقابلې لپاره تياري نه درلوده، هغوی ته دا حالت ناڅاپي او نابېره پېښ شوی ؤ حيران وو چې دا درې زره کسيز لښکر به څه ډول پر دوه لکه لښکر باندې حمله کوي؟ دوه ورځې پـه معان کې پاتې شول، مشورې يې کولې، يو ځل يې وويل: راځئ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ليک وليږو د دښمن د لښکر په هکله خبر ورکړو، هغه به يا نور کسان راوليږي، او يا به بل څه هدايت راکړي چې مونږ به يې عملي کړو.

---

[1]. ابن هشام ۳۷۳/۲ ، ۳۷۴ . زادالمعاد ۱۵۶/۲. مختصر سيره الرسول للشيخ النجدي ص ۳۲۷ .

عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) ددې نظریې مخالفت وکړ، خلک یې وهڅول ویې ویل: اې ملګرو! تاسې چې له څه نه ویره لرئ هغه هماغه شهادت دی چې په لټه کې یې تردې ځایه راغلي یاست، جګړه خو د افرادو په ډیربښت او قوت نده، مونږ خو له دښمنانو سره په ځواک او ډیربښت نه جنګیږو بلکه مونږ په هغه دین ورسره جنګیږو چې الله تعالی عزت پرې راکړئ، توکل په خدای وکړئ، ملاوې وتړئ، یا به بریالي شئ او یا به مو شهادت په برخه شي! په پای کې ټولو همدا د عبدالله (رضي الله عنه) رایه ومنله او د مقابلې فیصله یې وکړه.

اسلامي لښکر پر دښمن ناتار جوړوي

اسلامي لښکر دوې ورځې په معان کې پاتې شو، وروسته د دښمن په لور وخوځید، او د بلقاء سیمې په مشارف نومي کلي کې د هرقل له سپایانو سره مخ شو. دښمن مخکې راغی، مسلمانان د موته خوا ته کاږه شول او هلته یې سنګر ونیو، د جګړې تیاري یې ونیوله، د میمنې (ښي اړخ) مشري یې قطبه بن قتاده عذري او د کیڼې خوا قومانده یې عباده بن مالک انصاري ته ورکړه.

د جګړې پیل او اتلو مجاهدینو شهادت

په موته کې دواړې لښکرې سره مخامخ شوې، سخت جنګ ونښت، دری زره مسلمانانو د دوه لکو جګړه مارانو مقابله کوله. عجیبه صحنه او سخته جګړه وه، خو د ایمان قوت تاریخونه جوړوي جنډه د زید بن حارثه (رضي الله عنه) په لاس کې وه، په ډیره میړانه جنګیده، تر هغې پورې یې پر دښمن حملې کولې تر څو د دښمن په نیزو سره سوری سوری شو او د شهادت جام یې په سر واړاوه.

پده پسې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) جنډه پورته کړه، په بې ساري توګه جنګیده، کله چې جګړه ډیره تنده شوه، ستړی شو، نو له خپل سره تور بخون آس نه کوز شو د هغه پښې یې ووهلې جګړې ته یې ادامه ورکړه تر څو ښی لاس یې پرې شو، جنډه یې په چپ لاس کې ونیوه، همداسې جنګیده تر څو چپ لاس یې هم پرې شو، بیا یې جنډه په دواړو مټو په غیږ کې ونیوه او همداسې اوچته یې نیولې وه تر څو په شهادت ورسید. په یوه روایت کې راځي چې یوه رومي داسې ګوزار پرې وکړ چې په نیمایي سره دوې ټوټې شو. الله تعالی دده د دواړو لاسونو په بدل کې په جنت کې دوه

وزرونه ورکړل، چیرته یې چې زړه وې هلته پرې الوزي او همدا وجه ده چې په جعفر طیار یا جعفر ذي جناحین سره شهرت لري. امام بخاري له نافع نه روایت کوي چې ابن عمر (رضي الله عنهما) ورته ویلي چې د جعفر (رضي الله عنه) له شهادت نه وروسته زه دده جسد ته ودریدم، پنځوس د نیزو، تورو او غشو ټپونه یې خوړلي وُو، یو ټپ یې هم په شا نه وُ لګیدلی ټول یې په مخ او سینه خوړلي وو.[1]

په بل روایت کې راځي چې ابن عمر (رضي الله عنهما) وایي: زه پدې غزا کې حاضر وم، د جعفر (رضي الله عنه) په لټون کې وو چې د شهیدانو په مینځ کې مو وموند ،ومو لیدل چې له نوي (۹۰) نه زیات د تورې، نیزې او غشو ګوزارونه یې خوړلي دي.[2]

او له نافع نه د العمري په روایت کې دا هم شته چې دا ټول ټپونه یې په سینه وو.[3]

کله چې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) لدې بې ساري او اتلانه جګړې نه وروسته په شهادت ورسید، نو جنډه عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) پورته کړه، پخپل آس سپور وُ، د دښمن په لور ورغی. د حملې تیاري یې کوله پدې وخت کې څه متردد غوندې شو، آس یې لږ کوږ هم شو، خو فوراً یې دا شعرووایه:

اقســــمت یـــا نفس لتنزلنه	کـــارهة او لتـــطاوعنه
ان اجلب الناس وشدوا الرنه	مالي اراك تكرهين الجنه

[اې نفسه! قسم دی چې حتماً به مقابلې ته وردانګې، په خفګان وي که په خوشالۍ دا به کیږي، که خلکو جنګ پیل کړی او نیزې یې نیولې دي نو زه ولې تا له جنت نه په تیښته کې وینم؟]

بیایې د مقابلې میدان ته وردانګل، پدې وخت کې یې د تره زوی‌یو له غوښې ډک هډوکی ورته راوړ، ورته ویې ویل دا واخله او ځان څه ناڅه ورباندې تقویه کړه، دا څو ورځې خو ډیر کړیدلی یې! ورنه وایې خیست یو کپ یې ورنه وکړ نور یې ایسته واچاوه، توره یې واخیستله په جګړه یې پیل وکړ او د ژوند تر وروستۍ لحظې پورې په پوره میړانه وجنګید ترڅو په شهادت ورسید.

---

(1). بخاري ۲ / ۶۱۱

(2). بخاري ۲/ ۶۱۱

(3). فتح الباري ۵۱۲/۷ . لدې احادیثو نه په ظاهر دا معلومیږي چې دواړه یې د ټپونو په هکله اختلاف لر، خو دا داسې جمع کیدلی شي چې د ټپونو زیاتوالی یې د غشو د لګیدو له امله یاد شویدی.

اسلامي جنډه د سیف الله په لاس کې

پدې وخت کې د بني عجلان قبیلې یو کس چې ثابت بن ارقم نومیده رامخې ته شو، جنډه یې پورته کړه، غږ یې وکړ، اې مسلمانانو! یو کس خپل مشر وټاکئ. دوی ورته وویل: همدا ته مو مشر. ده وویل نه، زه دا کار نه کوم، بالاخره ټول په خالد بن ولید (رضي الله عنه) باندې راضي او سلا شول. خالد (رضي الله عنه) جنډه پورته کړه سخته جګړه یې وکړه. بخاري ورنه روایت کوي چې وایي: د موته په ورځ زما په لاس کې نهه (۹) تورې ماتې شوې، په پای کې یوازې یوه یماني وړه غوندې توره راسره پاتې شوه. په بل لفظ کې راځي چې وایي: د موته په ورځ مې نهه (۹) تورې په لاس کې کړې شوې یوازې زما یمني توري تاب راوړ او راسره پاتې شوه.[۱]

د موته په ورځ مخکې لدینه چې څه خبر راشي رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د وحي په واسطه خبر ورکړ شو او هغه داسې وفرمایل: (أخذ الراية زيد فأصيب، ثم أخذ جعفر فأصيب، ثم أخذ ابن رواحة فأصيب ـــ وعيناه تذرفان ـــ حتى أخذ الراية سيف من سيوف الله، حتى فتح الله عليهم).د جګړې په میدان کې زید په شهادت ورسید، بیا جنډه جعفر پورته کړه هغه هم شهید شو، بیا عبدالله بن رواحه جنډه پورته کړه هغه هم په شهادت ورسید. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبرې کولې او له مبارکو سترګو نه یې اوښکې روانې وې، زیاته یې کړه بیا جنډه سیف الله پورته کړه او د همده په لاس د مسلمانانو بری په برخه شو.[۲]

د جګړې پای

که څه هم مسلمانانو بې ساري مقاومت کاوه، او په بې ساري میړانه جنګیدل، خو بیا هم دا تصور کمزوری ښکاریده چې بری به هم د دوی په برخه وي، ځکه د دښمن په مقابله کې د دوی شمیر ډیر کم او وسایل یې هم لږ وو، خو خالد بن ولید (رضي الله عنه) خپل مهارت او حکمت په کار واچاوه او مسلمانانو ته یې نجات ورکړ.

---

[1]. صحیح بخاري باب غزوه موته من ارض الشام۲/ ۶۱۱

[2]. صحیح بخاري ۲/ ۶۱۱ -۳. نفس المصدر ٦١١/٢ .

ددې جګړې د پایلې په اړه مختلف روایتونه راغلي دي، له صحیح روایتو نه دا څرګندیږي چې خالد (رضي الله عنه) ټوله ورځ د دښمن مقابله وکړه، خو دا یې ضروري ګڼله چې باید له یوې کامیابې استراتیژۍ نه ګټه واخیستله شي تر څو مسلمانان نجات ومومي او مشرکین داسې وویرول شي چې د مسلمانانو د تعقیب جرات ونه شي کړی، ځکه هغه پوهیده که چیرې مسلمانان د عقب نشینۍ په وخت کې د دوی تر ګوزار لاندې راشي نو بیا به یې ژغورل ممکن نه وي. همدا وه چې د جګړې په دوهمه ورځ یې جنګي استراتیژي بدله کړه، د لښکر ترتیب یې بدل کړ، له سره یې ځایونه ورته وټاکل، مقدمه یې د ساقې په ځای ودروله او میمنه یې د میسرې په ځای او میسره د میمنې په ځای توظیف کړه،کله چې د دښمن له لښکرو سره مخامخ شول نو دکفارو ټولیو هر یوه له خپل مخ سره نوي کسان ولیدل، فکر وکړ لکه چیګ مدد او کومک ورته راغلی دی، یو ځل یې په زړونو کې ویره پیدا شوه، دښمنان د ویرې او تشویش په حالت کې وو چې خالد (رضي الله عنه) د ورو ورو عقب نشینۍ یا په شاتګ امر وکړ. دوی داسې په شاتګ کاوه چې د لښکر په تنظیم کې هیڅ بدلون نه لیدل کیده رومیان هم نه ورپسې راتلل ځکه هغوی دا ګمان کاوه لکه چې مسلمانان چل ورسره کوي غواړي رومیان د صحرا په لورې بوزي او هلته یې حساب تصفیه کړي.

پدې ترتیب سره دښمن په شا شو، او د مسلمانانو په تعقیب پسې یې هیڅ هڅه ونکړه، او مسلمانان پدې وتوانیدل چې روغ رمټ مدینې ته ستانه شي.[1]

د دواړو خواوو مړي

پدې جګړه کې ۱۲ مسلمانان په شهادت ورسیدل، د کفارو د مړیو شمیره پوره نده معلومه خو داسې ښکاري چې له هغوی نه به زیات کسان وژل شوي وي.

د جګړې اغیزې

که څه هم مسلمانانو لدې جګړې نه مطلوب هدف تر لاسه نه شوای کړای او خپل کسات یې وا نه شوی اخیستلی، خو بیا یې هم د دوی لپاره ګټورې اغیزې درلودې. پدې سره ټول عرب ویرې او ډار ونیول، د مسلمانانو رعب پرې ولوید، هغه وخت رومیان زبر ځواک وو او عربانو ګمان کاوه چې لدوی سره ټکر یعنې بربادي او خودکشي، نو پدې جګړې سره دا ګمان هم غلط ثابت شو.

[1]. فتح الباري ۷/ ۵۱۳. زاد المعاد ۲/ ۱۵۶ .

لـه دوه لکـه عسـکرو سره د درې زره مسـلمانو سـپايانو مقابلـه داسـې يـوه بې سـاري مقابلـه وه چـې د تـاريخ لـه عجـايبو نـه شـميرل کيـږي. دې جګـړې دا ثابتـه کـړه چـې مسلمانان هسې ندي لکه څرنګه چې عربانو او روميانو تصور کاوه، له دوی سره د الله تعالی مرستې دي. همدا وجه وه چې ددې جګړې نه وروسته ډيرې سر کشې قبيلې اسلام تـه سلامي شوې، بنو سليم، اشجع، غطفان، فزاره او ذبيـان قبيلې پـه اسلام مشرفې شوې.
همدغه جګړه له بـلې خوا له روميانو سره د لويو خونړيو جګړو پيلامـه وه، او پـه پـای کې د همدې جګړې له برکته د روميانو ډير ښارونه فتح شول.

د ذات السلاسل سريه

کلـه چې رسـول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) د شـام پـه غـاړو کې د پرتـو عربي قبايلو په اهدافو او دريـځ پوه شو او ويې ليـدل چې دغـه قبيلې پـه جګـړه کې د مسلمانانو په خلاف د روميانو خواته ودريدلې، نو دا ضروري ورته ښکاره شوه چې د روميـانو او دې عربـانو تـر ميـنځ بيلتـون راوسـتل شـي تـر څـو پـه راتلـونکې کـې د مسلمانانو په خلاف دومره لوی ائتلاف جوړ نه شي.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې کار د عملي کولو لپـاره عمـرو بـن العاص غوره کړ، ځکه د ده انا يعنې د پلار مور له "بلي" قبيلې څخه وه. د ۸ هـ کـال پـه جمادي الاخره کې يې دوی ته واستاوه تر څو همکاري يې ترلاسه کړي. پـه يـوه روايـت کې خو لا دا راځي چې دوی ته خبر را ورسيد چې د قضاعه قبيلې خلک راټول شـوي او د مدينې په لور راتلل غـواړي، نـو رسـول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) عمرو ته وظيفه ورکړه چې هغـوی تـه ورشـي او خبرې ورسره وکـړي. کيـدای شـي همـدا دواړه سببونه سره يو ځای شوي وي.
رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) عمـرو بـن العـاص (رضـي الله عنـه) تـه سپينه جنډه ورکـړه، يـوه بلـه يـې تـوره هـم ورسره ورکـړه، درې سـوه مخـور مهـاجرين او انصار يې دده تـر قوماندې لانـدې ورکـړل. لـه دوی سره ديـرش آسـونه هـم وو. امـر يـې ورته وکړ چې له بلي، عذره او بلقين قبيلو نـه مرسـته وغـواړي. عمـرو (رضـي الله عنـه) روان شو د شپې به يې مزل کاوه او د ورځې له مخې بـه يـې چيرتـه کمـين نيـوه، او کلـه چې هغوی ته ورلنډ شو نو خبر شو چې د دښمن شميره ډيره زياتـه ده. رسـول الله (صلی

الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې د رافع بن مکیث جهیني په لاس احوال ولیږه، او د نورې مرستې غوښتنه یې ورنه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ابو عبیده بن الجراح (رضي الله عنه) له دوو سوو کسانو سره د هغه مرستې ته ورولیږه، جنډه یې ورکړه. پدې ډله کې مشهور اصحاب لکه ابوبکر او عمر هم شامل وو، دوی ته یې امر وکړ چې لاړ شي او له عمرو سره یو ځای شي. دواړه به یو موټی وي، اختلاف به نه کوي. کله چې دوی هلته ورسیدل ابو عبیده اراده وکړه چې په لمانځه کې د خلکو امامت وکړي، خو عمرو (رضي الله عنه) ورته وویل: چې امیر زه یم، ته خو مې مرستې ته راغلی یې. همدا وه چې ابو عبیده (رضي الله عنه) هم دده خبر ومنله، اطاعت یې ورنه وکړ، او عمرو به په لمانځه کې د خلکو امامت کاوه. اسلامي لښکر د قضاعه تر سیمې پورې مخکې لاړ، د هغوی د سیمې لیرې لیرې ځایونو ته ورغلل، هلته له یو شمیر کسانو سره مخ شول، برید یې ورباندې وکړ خو د دښمن ټول افراد وتښتیدل او تیت و پرک شول. وروسته عمرو بن العاص عوف بن مالک اشجعي له خپل اړخه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته له مکمل احوال سره ولیږه، او هغه یې پخپل بري او په ټولو تفصیلاتو آګاه کړ.

ذات السلاسل د لومړني سین په پیښې یا زور سره لوستل کیږي، دا د یوې سیمې نوم دی چې د قری وادي شا ته او له مدینې نه د لسو ورځو مزل په اندازه لیرې پرته ده. ابن اسحاق وایي چې مسلمانانو د جذام په سیمه کې له سلسل نومې چینې سره واړول او له همدې کبله دې جګړې ته ذات السلاسل وایي.[۱]

د ابو قتاده سریه

دا د ۸ هـ کال د شعبان په میاشت کې وه، سبب یې دا ؤ چې بني غطفان په خضره نومې سیمه کې چې په نجد کې پرته او په محارب قبیلې پورې مربوطه وه را ټول شوي وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی مقابلې ته اباقتاده (رضي الله عنه) له (۱۵) کسانو سره واستاوه. دوې لاړل له دښمن نه یې یو شمیر کسان ووژل، څه یې ورنه اسیران کړل، ولجې یې لاسته راوړلې. او له پنځلسو ورځو سفر نه وروسته بیرته ستانه شول.[۲]

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۶۲۳ تر ۶۲۶ – زاد المعاد ۲/ ۱۵۷

[۲]. رحمه للعالمین ۲/ ۲۴۴. تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۳۳.

د مکې فتحه

ابن قيم وايي: د مکې فتحه هغه لويه سوبه ده چې الله تعالى د خپل دين، رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مؤمنو بندګانو د عزت او له کفارو او مشرکانو نه د خپلې خونې او وطن د آزادۍ سبب وګرزوله. دا هغه سوبه ده چې د آسمان اوسيدونکي پرې خوښ شول، د عزت د څلې څوکه يې پاس له آسمان سره ولګيده ، له برکته يې ډلې ډلې، خلک په اسلام مشرف شول، او د ځمکې مخ يې په نور روښانه او سوکاله کړ.[1]

د غزا سبب

مخکې مو وويل چې د حديبيې د سولې يوه ماده دا وه چې عربي قبايل اجازه لري، کولې شي پخپله خوښه له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او يا قريشو سره تړون او ائتلاف وکړي، له تړون نه وروسته همدا قبيله د همغه اړخ يوه برخه بلل کيږي، او تيرى ورباندې د سولې له تړون نه مخالفت او پر همغه بله ډله تيرى شميرل کيږي.د همدې مادې په اساس خزاعه له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او بنوبکر له قريشو سره تړون او ائتلاف لاسليک کړ، او پدې ترتيب دا دواړه قبيلې يوه د بلې له تيري او جګړې نه په امن شوه. د دوی تر منځ زړه دښمني وه چې د اسلام له برکته يې تر مينځ اوربند وشو. پدې وخت کې بنوبکر يو ځل بيا د کسات په فکر کې شول. د ۸ هـ کال د شعبان په مياشت کې نوفل بن معاويه د يلې د بنوبکر له يو شمير کسانو سره د شپې له مخې پر خزاعه باندې شبخون وکړ، له "وتير" نومې چينې سره يې د هغوی يو شمير کسان ورووژل، او پدې ترتيب د جګړې اوربل شو. د جګړې په جريان کې قريشو له بنوبکر سره مرسته وکړه، وسلې يې ورکړې، د شپې يې څه جنګيالان هم ور واستول په نتيجه کې بنو خزاعه مجبور شول حرم ته پناه يوسي.

هلته د بنوبکر خلکو نوفل ته وويل: دا دی مونږ حرم ته داخل شوو، د خدای روی ومنه، د خپل رب حرمت وساته وويريږه! خو نوفل ډيره غټه او د کفر خبره وکړه ويې

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۶۰

ويل: اې بنوبکر! نن اله "خدای" نشته، خپل وار او کسات واخلئ، قسم چې تاسې په حرم کې د ننه غلا کوئ، نو خپل انتقام ولې نه پکې اخلئ؟

خزاعه چې مکې ته پناه يوووړه هلته يې د بديل بن ورقاء خزاعي او خپل مولی (ملګري) رافع کورته مخه کړه، هلته ننوتل. عمرو بن سالم خزاعي په منډه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی، مديني ته لـه رسيدو وروستـه د رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) پـه حضـور کـې ودريـد، هغـه (صـلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) سره په جومات کې تشريف درلود، عمرو دا شعرونه ورته وويل:

يـــا رب اني ناشـــد محمدا — حلفنا و حـــلف ابيه الاتلدا
قدکنتم ولدا و کـــنا والدا — ثـــمة اسلمنا ولم نـــترغ يدا
فانصر هداك الله نصرا ايدا — وادع عبـــادالله يـــاتوا مددا
فيـــهم رسول الله قد تجردا — ابيض مثل البدر يسمو صعدا
ان سيم خسفا وجهه تر بدا — في فيلق کالبحريجري مزبـــدا
ان قريشـــا اخلفوك الموعدا — و نقضـــوا ميثاقـــك الموکدا
و جعلوا لي في کداء رصدا — و زعموا ان لست ادعو احدا
و هم اذل، و اقـــل عددا — هم بيـــتونا بالـــوتير هـــجدا
و قتلـــونا رکعـــا و ســـجدا

[اې ربـه! زه محمـد (صـلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) تـه دده عهـد او دده د پـلار پخوانی عهد وريادوم، تـا سې اولادونه وئ او مونږ پلرونه وو (دا ځکـــه د قصـي ښځـه چې د عيد مناف مور وه او حبی نوميدله له بنو خزاعه قبيلې څخه وه نـو بنـو خزاعـه د بني مطلب ماماخيل کيدل). بيـا مونـږ ستاسـې اطاعـت وکـړ او هـيڅ سرغړونه مـو نـده کړی، الله دې تاسې ته هدايت وکړي، کلک مدد مو وکړئ، خلـک هـم مـدد او مرسـتې ته راوغواړه هغوی مرستې تـه راځـي د دوی پـه مينـځ کـې وسله پـه لاس د سـپوږمۍ پـه شان سپين او ګلالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی چې د کمال په لور

اوچتيږي. که پر هغوی ظلم وشي په سپکه ورته وکتل شي نو د مخ يې رنګ يې بدل شي، او د خروشان سمندر په شان د لښکر په منځ کې تشريف راوړي، په رښتيا سره چې قريشو ستاسې د عهد مخالفت کړيدی، او کلک تړون يې مات کړيدی هغوی ما ته په کداء کې کنده او کمين نيولی و، او ګمان يې کاوه چې زه به څوک خبر نه شم کړای پداسې حال کې چې هغوی ډير کم، ذليل او خوار دي. هغوی "وتير" کې پر مونږ حمله وکړه او مونږ يې د رکوع او سجدې په حالت کې ووژلو.]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ورته وفرمايل: (**نصرت يا عمرو بن سالم**). اې عمرو بن سالم! ستا سره مرسته وشوه. پدې پسې په آسمان کې يوه ټوکره وريځ راښکاره شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إن هذه السحابة لتستهل بنصر بني كعب**). دې وريځې د بنو کعب د بري زيری راوړی. بيا بديل بن ورقاء خزاعی د خپلې قبيلې له څو کسانو سره ووت، روان شو او ځان يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه، له حالاتو يې خبر کړ، دا يې ورته وويل چې له دوی نه څو کسان مړه شوي او قريشو پدې جګړه کې د بنو بکر مرسته کړې، دا احوال يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه او بيرته مکې ته ستون شو.

ابوسفيان د تړون د تجديد هڅه کوي

قريشو چې څه وکړل هغه له تړون نه څرګنده خلاف ورزي، لوی غدر او خيانت وُ، ددې خيانت لپاره يې هيڅ دليل او بهانه نه درلوده. همدا وه چې هغوی هم ډير ژر پخپل غدر پوه شول. د وضعې نزاکت يې درک کړ، مشورتي شوری يې راوبلله. غونډې فيصله وکړه چې ابو سفيان مدينې ته لاړ شي او هلته له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره تړون نوی او تجديد کړي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مخکې نه خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته ويلي وو چې قريش به له خپل غدر او خيانت نه وروسته څه ډول اقدام کوي؟ هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي وو: (**كأنكم بأبي سفيان قد جاءكم ليشد العَقْدَ، ويزيد في المدة**). کيدای شي ابو سفيان د تړون د نوي کيدو او مودې د تمديد لپاره درته راشي. ابو سفيان د قريشو د فيصلې مطابق روان شو، په عسفان سيمه کې له بديل بن ورقاء سره مخ شو چې له مدينې نه مکې ته روان وُ. ګمان يې وکړ

لکه چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغلی، نو ورته ویې ویل: بدیله! له کوم ځای نه ر ا غلی ؟ هغه ورته وویل: له خزاعه سره پدې دره او دې ساحل کې وګرزیدم. ابو سفیان ورته وویل: د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته نه وې ورغلی؟ ده ورته وویل: نه. بدیل چې مکې ته لاړ ابو سفیان وویل: که مدینې ته تللی وي نو اوښې ته به یې (نوی) یعنې د خرما د دانو کنجاړه ورکړې وي، لاړ او د بدیل د ا وښې ځای یې وکوت، پچه یې راوخیستله او ماته یې کړه ویې لیدل چې د خرماوو د دانو اثار پکې شته، دا یې چې ولیده نو ویې ویل قسم په خدای چې بدیل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلی دی.

په هر حال ابوسفیان مدینې ته ورسید ، د خپلې لور ام حبیبه (رضي الله عنها) کورته ورغی، هلته یې اراده وکړه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په فرش کینې، خو ام حبیبه (رضي الله عنها) هغه فرش ورنه ټول کړ. ده ورته وویل: لورې! دا فرش دې زما لپاره مناسب و نه باله، او که دې زه ددې وړ ونه بللم چې وربانديې کینم؟ دې وفرمایل: دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرش دی، ته مشرک یې او ددې وړ نه یې چې وربانديې کینې. ده ورته وویل: قسم په خدای چې له ما نه وروسته په شر او بدۍ اخته شوې یې. بیا ابوسفیان ووت او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغی، خبرې یې ورته وکړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هیڅ ځواب ورنکړ. ورپسې ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورغی هغه ته یې وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې شفاعت وکړې. ابوبکر (رضي الله عنه) د نه ځواب ورکړ. بیا عمر (رضي الله عنه) ته ورغی، او همدا غوښتنه یې ورنه وکړه. هغه ورته وویل: زه به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ستاسې شفاعت کوم؟ قسم په خدای که له وړو لرګیو پرته بل هیڅ ونلرم هم له تاسې سره به جهاد کوم. بیا د علي (رضي الله عنه) کره ورغی، هلته فاطمه (رضي الله عنها) هم وه، حسن (رضي الله عنه) وړوکی و او د دوی په غیږ کې لوبیده. ابو سفیان وویل: یا علي (رضي الله عنه)! ته له نورو نه د نسب او خپلوۍ له پلوه ډیر را نژدې یې، زه د یوه ضرورت پخاطر راغلی یم، نه غواړم تش لاس او نامراده بیرته ستون شم، هیله ده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته زما شفاعت وکړې! ده ورته وویل: افسوس ستا په حال اې ابو سفیانه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوس داسې فیصله کړیده، چې مونږ نه شو کولی پدې رابطه خبرې ورسره وکړو. ابو سفیان د فـــا طم ې (رضي الله عنها) لوري ته وکتل او

ورته ويې ويل: کيداى شي چې خپل زوى حسن ته امر وکړې چې هغه د خلکو په مينځ کې مونږ ته د پناه راکولو غږ وکړي، هغه به پدې سره تر پايه د عربانو سردار وي؟ فاطمي (رضي الله عنها) وويل: زما زوى اوس پدې موقف کې ندى چې چا ته پناه ورکړي، هغه به څوک وي چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې چا ته پناه ورکړاى شي ؟! يعني هيڅوک د هغه د ارادې خلاف چا ته پناه نه ورکوي.

ددې خبرو په اوريدو سره د ابو سفيان په سترګو تياره شوه، علي (رضي الله عنه) ته يې په ډيره مايوسۍ، ناهيلۍ او خفګان کې وويل: فکر کوم چې حالات ډير راباندې تنګ شول، مشکل زيات شو، اوس مشوره راکړه څه وکړم؟علي (رضي الله عنه) ورته وويل: زما په فکر خو هيڅ چاره نه ده درته پاتې، خو څرنګه چې ته د بني کنانه مشر يې، نو لاړ شه د خلکو په مينځ کې پناه وغواړه، او بيا لاړ شه خپل کور ته ستون شه. ابو سفيان وويل: دا به مې څه په درد وخوري؟ علي (رضي الله عنه) وويل: فکر نه کوم چې ګټه درته ولري، خو بله چاره نشته. همدا وه چې ابو سفيان جومات ته لاړ، هلته ودريد ويې ويل: اې خلکو! ما تاسې ته پناه راوړې ده، دا خبره يې وکړه لاړ او پخپل اوښ سپور شو. هلته چې قريشو ته ورسيد هغوى ورته وويل: څه دې راوړي؟ ده وويل: لاړم له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مې خبرې وکړې، خو هغه هيڅ ځواب را نکړ، بيا ابوبکر ته ورغلم له هغه نه مې هم خير و نه ليد. بيا عمر ته ورغلم د هغه موقف خو ډير تند ؤ، بيا علي (رضي الله عنه) ته ورغلم هغه مې له ټولو نه نرم وموند، بيا يې څه مشوره راکړه هغه مې عملي کړه، خو نه پوهيږم چې څه ګټه به ولري او که نه؟ دوى ورته وويل: د څه مشوره يې درکړه؟ ده وويل: راته ويې ويل چې د خلکو په وړاندې پناه غوښتنه اعلان کړم، ما همداسې وکړل. دوى وويل: آيا محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستا پناه قبوله کړه؟ ده وويل: نه. دوى ورته وويل: علي (رضي الله عنه) خو ملنډې درباندې وهلې دي. ده وويل نه: بله هيڅ چاره نه وه، همدا يوازينۍ لاره او چاره وه.

د جګړې تياري

د طبراني د روايت په اساس مخکې لدينه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د قريشو له خوا د تړون د ماتيدو خبر راشي، رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عائشې (رضي الله عنها) ته امر کړى ؤ چې د سفر تياري ونيسي او

سامان يې ورته برابر کړي، هيڅوک هم نه وو خبر. ابوبکر (رضي الله عنه) يوه ورځ د عائشه (رضي الله عنها) کورته ورغى ورته ويې ويل دا څه سامان دى تيار کړى زما لوري! دې ورته وويل: و الله که خبره يم. ابوبکر وويل: " دا وخت خو له روميانو سره د جګړې هم ندى، نه پوهيږم رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) کومې خوا ته ځي؟ عائشې وويل: زه هم نه يم خبره. له همدې نه درې ورځې وروسته سهار عمرو بن سالم خزاعي له ۴۰ سپرو کسانو سره راورسيد ، او هغه مخکې تير شوي اشعار يې وويل. همدلته خلک پوه شول چې قريشو عهدمات کړيدى، په عمرو پسې بديل بيا ابو سفيان راغى، نو اصحاب پوه شول، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تيارئ امر ورته وکړ، او پدې يې خبر کړل چې د مکې په لور روانيږي. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا دعا هم وکړه: (**اللّهم خذ العيون والأخبار عن قريش حتى نبغتها في بلادها**). اې ربه! ته د قريشو سترګې پټې کړې، جاسوسان يې غافل کړې تر هغې پورې خبر مه ورکوې تر څو مونږ ناڅاپي بريد ورباندې وکړو. ددې لپاره چې خبر يې پټ ساتلى وي رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ۸ هـ کال د روژې په لومړۍنيټه د ابو قتاده بن ربعي په مشرئ يو آته کسيز ګروپ د اضم درې ته واستاوه. دغه سيمه له مدينې نه ۳۶ ميله ليرې د ذي خشب او ذي مروه تر مينځ پرته وه. دا ددې لپاره تر څو خلک داسې ګمان وکړي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې خوا ته حرکت کوي. دا ګروپ لاړ تر ټاکل شوي نقطې پورې ورسيد او همدلته مکې ته د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له تګ نه خبر شول، او مکې ته ورپسې ورغلل. دا ګروپ له عامر بن اضبط سره مخامخ شو، هغه د مسلمانئ سلام ورباندې واچاوه، خو محلم بن جثامه چې له پخوا نه يې څه ستونزه ورسره درلوده هغه وواژه اوښ او سامان يې ورنه واخيستل، همغه وه چې الله تعالى دا آيت را نازل کړ: (**ولا تقولوا لمن القى اليكم السلام لست مومنا**)) **الايــه**. [مه وايئ هغه چاته چې سلام يې درباندې واچاوه چې مومن نه يې] بيا يې محلم د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته وړاندې کړ چې مغفرت ورته وغواړي، خو کله چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې ودريد، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: خدايه! محلم مه بښې! بښنه مه ورته کوې! دا دعا يې درې ځله تکرار کړه. محلم ورنه روان شو او اوښکې يې په څادر يا کميس پاکولې. ابن اسحاق وايي: د محلم قوم ګمان کوي

چې وروسته رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مغفرت ورته وغوښت. (زاد المعاد ۲/ ۱۵۰ ابن هشام ۲/ ۶۲۶ تر ۶۲۸).

□ پدې وخت کې حاطب بن ابي بلتعه یو لیک ولیکه قریشو ته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تیارۍ او ارادې په هکله خبر پکې لیکلی و، یوې ښځې ته یې ورکړ تر څو د اجرت په بدل کې یې قریشو ته ورسوي. نوموړې ښځې دغه لیک پخپلو کوڅیو کې پټ کړ او روانه شوه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غیبي خبر ورکړ شو چې حاطب لیک لیږلی دی، فوراً یې علي او مقداد (رضي الله عنهما) ته وظیفه ورکړه چې پدې ښځې پسې ورشي، امر یې ورته وکړ: (**انطلقوا حتی تأتوا رَوْضَةَ خَاخ، فإن بها ظعينة معها كتاب إلى قريش**). لاړ شئ د روضه خاخ سیمې ته ورشئ هلته یوه مسافره ده او ورسره د قریشو لپاره یو لیک دی. هغوی په ډیره بیړه ورپسې ورغلل، آسونه یې ځغلول چې په هماغه ځای کې یې همغه ښځه ولیده، ورته ویې ویل: له تا سره یو لیک دی؟ دې ورته وویل: نه، له ماسره لیک نشته. دوی یې بار تلاشي کړ، خو لیک په لاس ور نه غی.

علي (رضي الله عنه) ورته وویل: په خدای قسم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دروغ نه وایي، مونږ هم دروغ نه وایو، یا به لیک راکوې او یا به دې جامې هم تلاشي کوو لوڅوو به دې!! ښځې چې دا حالت او جدیت ولید، نو ویې ویل: لرې اخوا شئ، هغوی بلې خوا ته لاړل، دې خپلې کوڅۍ خلاصې کړې،لیک یې ورنه راویوست او دوی ته یې ورکړ. هغوی بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راوړ. پدې لیک کې داسې لیکل شوي و: د حاطب بن ابي بلتعه له خوا قریشو! ته وروسته پکې لیکل شوي و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په لور دروانیږي، خبر اوسئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حاطب راوغوښت ورته ویې ویل چې دا ولې؟ ده وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حوصله وکړه، زه مسلمان یم، نه مرتد شوی یم او نه مې دین بدل کړی دی، څرنګه چې زه قریشي نه یم، خو ورسره تړلی یم، زما اولادونه او کورنۍ هلته له دوی سره دي، ورسره داسې اړیکې او خپلوي هم نلرم چې زما د اولادونو حمایت وکړي، د نورو اصحابو خو هلته خپلوان شته چې دفاع ورنه وکړي، په همدې خاطر ما وغوښتل چې د دوی داسې ملاتړ حاصل کړم چې زما د اهل او اولاد ساتنه وکړي. عمر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! اجازه راکړه

چې سر يې غوڅ کړم، ده له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خيانت کړيدی، دا منافق شويدی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إنه قد شهد بدراً، وما يدريك يا عمر لعل الله قد اطلع على أهل بدر فقال: اعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم**). نه يې خبر چې حاطب په بدر غزا کې برخه اخيستې ده، او نه يې خبر اې عمره! چې الله تعالی د بدر ټولو غازيانو ته خبر ورکړيدی فرمايلي يې دي: هر څه چې کوئ ويې کړئ، ما (الله تعالی) عفوه درته کړې ده. ددې فرمودې په اوريدو سره د عمر (رضي الله عنه) له سترګو اوښکې روانې شوې، او ويې ويل الله او رسول ښه پوهيږي[٧].

پدې ترتيب سره الله تعالی د مسلمانانو راز پټ وساته، د قريشو غوږونه کاڼه او سترګې يې پټې شوې، جاوسوسان ټول غافل شول او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جنګي تيارۍ په هکله هيڅ خبر نه شول.

اسلامي لښکر د مکې په لور

د آتم هجري کال د روژې په لسمه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدينه د مکې په نيت پريښوده، لس زره اصحاب (رضي الله عنهم) ورسره ملګري وو، ابو رهم غفاري يې د مدينې خليفه وټاکه او پخپله مکې ته روان شو.

د لارې په اوږدو کې په جحفه يا لږ اخوا سيمه کې يې تره عباس (رضي الله عنه) په مخه ورته راغی، هغه له اسلام راوړلو نه وروسته له خپل اهل و عيال سره د هجرت لاره نيولې وه چې همدلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې ابواء ته ورسيد د تره زوی يې ابو سفيان بن حارث او د عمه زوی يې عبدالله بن ابي اميه هم په مخه ورته راغلل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ترې واړاوه ځکه له دوی نه يې ډير تکليفونه او اذيتونه ليدلي وو. ام سلمه (رضي الله عنها) ورته وويل: دا نه ښايي چې د تره او ترور زوی دې د ستا په حضور کې تر ټولو بدبخت وي. علي (رضي الله عنه) ابو سفيان بن حارث ته وويل: ځان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ته ورسوه او هغه خبره ورته وکړه چې د يوسف (عليه السلام) ورونو يوسف

---

[7] صحيح البخاري ٢/ ٤٢٢- ٢/ ٦١٢١٦٣ .

(عليه السلام) تـه کـړې وه ((**قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَـا وَإِنْ كُنَّـا لَخَـاطِئِينَ**)) (يوسف: ۹۱) [قسم خورو چې الله تا ته پر مونږ فضيلت در کړيدی. او مونږ په غلطه او خطا کاران وو.]

ځکه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نـه خوښوي څوک لـه ده نـه زياتـه غوره خبره وکړي، هيڅوک هـم لـه ده نـه زيات د ښې خبرې خاوند ندی. ابو سفيان همـد اسې وکـړل د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ورغی او همدا خبره يې ورتـه وکړه. پـه ځواب کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

((**لا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ**)) (يوسف: ۹۲)

[ترجمه: نن هيڅ ملامتيا نشته درباندې، الله به ښنه درته کوي او هغه له ټولو نه زيات مهربان دی.]

بيا ابو سفيان دا شعرونه وويل:

لعمـــرك اني حين احمل راية	**لتغلب خيل اللات خيل محمد**
لکالمـــدلج الحيران اظلم ليله	**فهذا اواني حين اهدی فاهتدي**
هداني هاد غير نفسي و دلني	**علی الله من طـــردته کل مطرد**

[ستا په عمر قسم! هغه وخت چې ما ددې لپاره جنډه پورته کړې وه چې د لات لښکرې به د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پر لښکرو غلبه مومي، زما مثال د هغه مسافر ؤ چې د شپې په تياره کې حيران او سرګردان وي، خو اوس هغه وخت راغلی دی چې د هدايت لاره ومومم او په سمه روان شم، ما ته يوه لارښود هدايت وکړ، همدې هادي د الله لور ته بوتلم، که څه هم ما هغه ته ډير تکليف رسولی او له ځان نه مې شړلی ؤ.]

پدې سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه په سينه وواهه او ورته ويې فرمايل: (أنتَ طَرَّدْتَني كل مُطَرَّد؟)[1]. [تا زه له ځان او وطن نه شړلی وم].

ابو سفيان ښه مسلمان شو، او ويل شوي پخپل ژوند کې يې د حيا له مخې د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې سر پورته نکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم مينه ورسره لرله د جنت زيرې يې ورکړی و، او فرمايل به يې: هيله لرم د حمزه خليفه شي. کله چې د ابوسفيان ځنکدن ؤ خلکو ورباندې ژړل.

---

[1]. زاد المعاد ۱۶۲/۲_۱۶۳.

ده ویل: مه ژاړئ قسم په خدای چې له اسلام نه وروسته مې هیڅ د ګناه خبره په ژبه نده راوړې.

اسلامي لښکر له مرالظهران سره اړوي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره روان ؤ، ټولو روژه نیولې وه، مخکې لاړل تر څو د عسفان او قدید تر مینځ پرتې کدید نومې چینې ته ورسیدل، هلته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) روژه ماته کړه، مسلمانانو هم دده اطاعت وکړ، ټولو روژه ماته کړه[1].

بیا روان شول، ماښام یې په مرالظهران (وادي فاطمه) کې یې واړول. اصحابو ته یې امر وکړ هغوی ټولو اورونه بل کړل، لس زره اورونه بل شول. عمر (رضي الله عنه) ته یې وظیفه ورکړه چې د پیرې د امورو مشري په غاړه واخلي.

ابو سفیان د رسول الله (ﷺ) په حضور کې

عباس (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سپینه قاطره (کچره) سپور شو، لاړ کتل یې تر څو کوم بوټوه او یا بل څوک پیدا کړي چې قریشو ته خبر یوسي او ورته ووایي چې راشي او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه مکې ته له داخلیدو نه مخکې د امن سوال وکړي. ځکه د الله په کرم سره قریش هیڅ خبر نه وو د ویرې او خوف په حالت کې وو. ابو سفیان به له مکې نه د باندې ووت حالات او لارې به یې څارلې. پدې ورځ هم چې حکیم بن حزام او بدیل بن ورقاء هم ورسره ملګري وو راوتلی و خبرونه یې تعقیبول. عباس (رضي الله عنه) وایي: زه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قاطره سپور وم چې د ابو سفیان آواز مې واورید، له بدیل سره یې خبرې کولې.دواړه د بیرته ستنیدو په حال کې وو. ابوسفیان ورته وایي: ما د ننني شپې په شان دومره زیات اورونه او لښکرې کله هم ندي لیدلې. بدیل ورته ویل: کیدای شي دا به د خزاعه قبیلې خلک وي، چې جګړې سورولي دي. ابو سفیان ورته وایي: خزاعه لدینه ډیرکم او کمزوري دي، هغوی دومره عسکر له کومه کړل چې دومره اورونه بل کړي! عباس (رضي الله عنه) زیاتوي: ما غږ

---

[1] . صحیح البخاري ۶۱۳/۲.

ورباندي وکړ اې ابو حنظله! ابو سفیان وپیژندلم ویې ویل: ابو الفضل یې؟ ما وویل: هو. ده راته وویل: مور او پلار مې درنه جار، څه کوې؟ ما ورته وویل: دا دی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره راغلی، سهار دې قریشو ته خیر وي، د قریشو تباهي ده. ابو سفیان وویل: وایه، چاره څه ده؟ مور او پلار مې له تا قربان؟ ما ورته وویل: قسم په خدای که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاس درباندې بر شو نو سر به دې قلم کړي، راځه له ما سره پدې قاطره سپور شه تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته دې ورولم او امن درته وغواړم. ابو سفیان راغی او را سره سپور شو، او دواړه نور ملګري یې بیرته ستانه شول.

عباس وايي: ابو سفیان مې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راوست، له هر اور ځای نه به چې تیریدو هغوی به راته ویل چې دا څوک دی؟ خو کله به یې چې زه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پر قاطره ولیدم، نو یو بل ته به یې وویل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره دی. همداسې روان وو تر څو د عمر (رضي الله عنه) ځای ته ورسیدو، مونږ یې چې ولیدو، را پاڅید ویل یې دا څوک دی؟ راغی او چې ابوسفیان یې له ما سره ولید ویې ویل: دا د خدای دښمن ابو سفیان. الحمد لله چې بې له کوم تړون او عهد نه په لاس راغی، بیا په منډه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور روان شو، ما قاطره ورپسې وځغلوله، ترینه مخکې شوم، هلته له قاطرې نه کوز شوم فوراً د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورغلم، عمر (رضي الله عنه) هم راغی ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو سفیان راغلی، اجازه راکړه چې سر یې پرې کړم. عباس وايي: ما ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ما هغه ته پناه ورکړیده. بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته کیناستم خبرې مې ورسره پیل کړې او له ځان سره مې ویل چې نن شپه به له ما پرته بل څوک ورسره مجلس ونکړي. عمر (رضي الله عنه) چې ډیر اصرار وکړ نو ما ورته وویل: عمره! لږ حوصله وکړه. که ابو سفیان ستا له قبیلې بني عدي بن کعب څخه وای، نو بیا به دې دا خبرې نه کولې. عمر وویل: پریږده عباسه! قسم په خدای چې ستا په اسلام د خپل پلار خطاب له اسلام نه زیات خوشاله شوم، دا ځکه چې زه پوهیږم چې ستا په اسلام راوړلو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خطاب له مسلمانیدو نه زیات خوشاله دی. پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اذهب به یا عباس إلی

رحلك، **فإذا أصبحت فأتني به)**. اې عباسه! ابوسفيان خپلې مېنې ته درسره بوزه، سهار يې راته راوله. سهار مې ورووست. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: **(ويحك يا أبا سفيان، ألم يأن لك أن تعلم أن لا إله إلا الله؟)** افسوس ستا په حال اې ابو سفيانه، آيا اوس هم پدې اعتراف نه کوې چې الله يو دی، او نه غواړې وواييې: لا اله الا الله. ابو سفيان وويل: مور او پلار مې له تا قربان. ته څومره مهربان، کريم او نژدې دوست يې. زه فکر کوم که له الله (جل جلاله) پرته بل خدای موجود وای نو زما به يې څه مدد کړی وای! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(ويحك يا أبا سفيان، ألم يأن لك أن تعلم أني رسول الله؟)** افسوس ستا په حال اې ابو سفيانه! آيا اوس پدې باور نلرې چې زه (محمد) د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم؟ ابو سفيان وويل: مور او پلار مې درنه قربان، ته بې حده زيات مهربان، کريم او نژدې دوست يې، پدې اړه (ستا د رسالت) مې لا تر اوسه په زړه کې څه خو شته. عباس ورته وويل: خوار شې، اسلام راوړه او د شهادت کلمه ووايه، مخکې لدينه چې سر دې قلم شي د **(لا اله الا الله محمد رسول الله)** مبارکه کلمه ووايه. همغه وه چې ابو سفيان په اسلام مشرف شو او د شهادت کلمه يې وويله. عباس وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ابو سفيان داسې شخص دی چې فخر او وياړ يې ډېر خوښېږي ده ته يو څه ورکړه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(نعم، من دخل دار أبي سفيان فهو آمن، ومن أغلق عليه بابه فهو آمن، ومن دخل المسجد الحرام فهو آمن)**.څوک چې د ابو سفيان کور ته داخل شو هغه په امن دی، چا چې د خپل کور دروازه ورپسې بنده کړه هغه هم په امن دی، څوک چې مسجد حرام ته داخل شو هغه هم په امن دی. يعنې دا درې ډوله خلک په امن دي.

اسلامي لښکر له مرالظهران نه د مکې په لور

د اتم هجري کال د رمضان مياشتې په اوولسمه د سه شنبې ورځې په سهار رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)، مرالظهران د مکې په لور پرېښود. عباس (رضي الله عنه) ته يې امر وکړ چې ابو سفيان د درې په تنګۍ کې د غره له پزې سره ودروي تر څو د الله تعالی لښکرې پخپلو سترګو وګوري. عباس (رضي الله عنه)

همداسې وکړل د درې په تنګه برخه کې يې ابو سفيان ودراوه، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکرې تيريدلې، هرې قبيلې بيل بيرغ درلود، هر يوه به چې لدې ځای نه تيريدله ابو سفيان به پوښتنه کوله دا څوک دي؟ عباس (رضي الله عنه) به ورته معرفي کوله مثلاً ورته ويل به يې چې دا سليم قبيله ده. ابو سفيان به ويل چې: له سليم سره زما څه کار. بيا به يې بله ورته معرفي کوله چې دا مزينه قبيله ده، ده به همدغه خبره کوله چې له دوی سره زما څه. تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل شنه ګروپ سره رابښکاره شو، انصار او مهاجرين ورسره ملګري وو، ټول وسله بند وو ابو سفيان چې دا مؤمن لښکر وليد پوښتنه يې وکړه ويې ويل سبحان الله، دا څوک دي اې عباسه ؟ عباس (رضي الله عنه) ورته وويل: دا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی چې د انصارو او مهاجرينو په منځ کې روان دی. ابو سفيان وويل: هيڅوک هم د دوی مقابله نه شي کولی، او زياته يې کړه، ابو فضله! ستا د وراره پاچايي ډيره لويه شوه. ابو الفضل عباس ورته وويل: دا نبوت دی زما وراره د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی. ابو سفيان وويل بې شکه چې دا عظمت د نبوت دی، اوس همدا ويل سيي دی. د انصارو جنډه له سعد بن عباده (رضي الله عنه) سره وه، کله چې له ابو سفيان سره مخ شو ورته ويې ويل: نن د جنګ ورځ ده، نن به دا حرمت له مينځه ځي، الله به نن قريش خوار او ذليل کړي.

خو کله چې ابو سفيان له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو عرض يې وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا د سعد خبره دې واوريدله؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: څه يې وويل. خبره يې ورته وکړه، پدې ترڅ کې عثمان او عبدالرحمن بن عوف وويل: مونږ هم ويره لرو هسې نه سعد په قريشو کې څه مرګ ژوبله ونکړي! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**بل اليوم يوم تُعَظَّم فيه الكعبة، اليوم يوم أعــز الله فيــه قريشاً**). نن د کعبې د درناوي او احترام ورځ ده، نن د قريشو د عزت او سر لوړۍ ورځ ده. بيا يې له سعد (رضي الله عنه) نه د جنډې اخستلو حکم وکړ، او دده زوی قيس بن سعد (رضي الله عنه) ته يې وسپارله. ددې معنی دا ده چې ګويا جنډه له سعد نه وانه خستله شوه ځکه قومانده ورسره پاتې شوه. او په بل روايت سره جنډه زبير (رضي الله عنه) ته ورکړل شوه.

قريش په ناڅاپي توګه د اسلامي لښکر په وړاندې

کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابو سفيان د دريدو له ځای نه تير شو، نو عباس (رضي الله عنه) ورته وويل: ابو سفيانه! زرکوه خپل قوم ته نجات ورکړه، ويې ژغوره. ابو سفيان په منډه ځان مکې ته ورساوه او په لوړ آواز سره يې چيغه وکړه: اې قريشو! دا دی محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راورسيد، له هغه سره دومره لښکر دی چې هيڅوک يې هم مقابله نه شي کولی، واورئ! څوک چې د ابوسفيان کور ته داخل شو هغه په امن دی. ددې خبرې په اوريدو سره يې ښځه هند بنت عتبه راغلله او خپل ميړه (ابوسفيان) يې له بريتونو راونيو او ويې ويل: مړ کړئ دا له غوړيو نه ډک ژی، مړ کړئ دا د نريو پنډيو خاوند، بدې دې وي دې مخکښ خبر راوړونکي ته. ابو سفيان بيا وويل: افسوس ستاسې په حال، دا به هيڅ ستاسې په درد و نه خوري، ګورئ غره نه شئ دا ښځه مو تير نه باسي له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دومره لښکر دی چې حساب يې نشته، څوک چې د ابو سفيان کورته داخل شو هغه په امن دی. قريشو ورته وويل: الله دې خوار کړه، ستا کور به مونږ ته څه ګټه راورسوي؟ ده ورته وويل: څوک چې پخپل کور ننوزي او دروازه ورپسې بنده کړي هغه هم په امن دی، چا چې جومات ته پناه يووړه هغه هم په امن دی. همدا وه چې خلک تيت شول څوک خپلو کورونو او څوک جوماتونو ته ننوتل، خو ځينې اوباشان يې وهڅول، او د مقابلې خبره يې ورته وکړه، ويل يې که دوی غالب شول نو مونږ به ورسره وو، او که ووژل شول، نو څه چې غواړي هغه به ورکړو. پدې ترتيب سره يو شمير جاهل او لويدلي خلک، له عکرمه بن ابي جهل سره راغونډ شول، له دوی سره صفوان بن اميه او سهيل بن عمرو هم وو، په خندمه کې يې له مسلمانانو سره د مقابلې لپاره سنګر ونيو. پدې ډله کې د بني بکر قبيلې يو کس چې حماس بن قيس نوميده هم ملګری ؤ، ده چې کله وسلې برابرولې ښځې يې ورته وويل: دا وسلې د څه لپاره تياروې؟ ده وويل: له محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو سره د مقابلې لپاره. ښځې يې وويل: قسم په خدای چې هيڅوک د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مقابله نه شي کولی. ده ورته وويل: زه غواړم چې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ځينې ملګري ستا خادمان کړم بيا يې دا شعر ووايه:

ان يقبلوا اليوم فما لي عله **هذا سلاح كامل و اله**

و ذو غرارين سريع السله

[كه هغوی نن مقابلې ته راغلل نو زه به هيڅ عذر ونلرم، ټوله وسله، نيزې، او دوه تيغه لــر ونـكې توري هر څه پوره دي، يعني بالكل مقابلې ته تياريم.]

په خندمه نومي ځای كې مقابلې ته راټولو شويو كسانـوكې همدغه كس هم و چې لـه محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د جګړې لپاره راغلی و.

اسلامي لښكر په ذي طوی كې

رسـول الله (صـلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) مخكـې روان وٌ تـر څـو ذي طـوی تـه ورسيد، د الهي لوی نعمت يعنی مكې د فـــتحې د شـــكر انې په دود يې خپـل مبارک سر د الله تعالی د عظمت، رحمت او كرم پـه وړاندې لـه ډيرې تواضـع نـه دومره خم كړی وٌ چې د مباركې ږيرې ويښتان يې نژدې د اوښې له ځل سره لګيدل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې ځای كې خپـل لښكـر تقسـيم كـړ: خالـد بن وليد (رضي الله عنـه) تـه يې د ښي اړخ قومانـده وسپارله پـدې طرف كې د اسلم، سليم، غفار، مزينه، جهينه او ځينې نورې عربي قبيلې وې. هغه ته يې امر وكړ چې د مكې له لاندينۍ برخې نه داخل شي، او ورته ويې ويل: (**إن عرض لكم أحـــد مـــن قريش فاحصدوهم حصداً، حتى توافوني علـــى الصـــفا**). ((كه څوک مو مخې او مقــابـلې ته راغلل نو له مينځه يې يوسئ او پدې ترتيب سره بـه صفا كې لـه مـا سره يوځای شئ)). د كينې خوا قومانده له زبير بن عوام (رضي الله عنه) سره وه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيـرغ هم لـه ده سره وٌ. هغـه يې مـامور كـړ چې د مكې له پورتنۍ برخې (كداء) نه داخل شي، او پـه حجـون كې دې لـه خپـل بيـرغ سره د رسـول الله (صـلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) د رسـيدو انتظـار كـوي. ابـو عبيـده (رضي الله عنه) له پليو او بې وسلې سپايانو سره وٌ هغـه تـه يې امـر وكـړ چې د مكې وسطي لار پـه ځكې ونيسي او لـه همغې لارې نـه پـه مكـه كې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته حاضر شي.

اسلامي لښكر په مكه مكرمه كې

ټول لښکر روان و، هر ګروپ په ټاکل شوي لار د مکې په لور وخوځید. خالد (رضي الله عنه) له خپلو ملګریو سره مخکې لاړ ځوک یې چې مخې ته ودرید له مینځه یې یووړ، دده له ملګرو نه هم دوه کسان کرز بن جابر فهري او خنیس بن خالد بن ربیعه په شهادت ورسیدل. دوی دواړه له لښکر نه ګوښي په بیله لار روان وو چې د مشرکینو تر برید لاندې راغلل او شهیدان شول.

خالد (رضي الله عنه) په خندمه کې د مشرکینو له اوباشانو او کم عقلانو سره مخ شو، څه نښته وشوه چې په ترڅ کې یې ۱۲ تنه مشرکین ووژل شول او نور وتښتیدل. حماس بن قیس هغه چې له ډیر پخوا نه یې مقابلې ته وسلې تیـــا روله هم لـه جګړې نه وتښتید، کور ته لاړ او خپلې ښځې ته یې وویل: دروازه راپسې بنده کړه. ښځې یې ورته وویل: هغه ستا غورې څه شوې؟!، ده په ځواب کې دا شعر ورته ووایه:

انك لوشهـــدت يوم الخندمه　　اذ فر صفوان و فر عكرمه

و استقبلتنا بالسيوف المسلمه　　يقطعن كل ساعد و جمجمه

ضربا فلا يسمع الا غـــمغمه　　لـــهم نهيت خلفنا و همهمه

لم تنـــطقي في اللوم ادنى كلمه

[که تا د خندمه صحنه لیـــدلې وای چې صفوان او عکرمه وتښتیدل، مونږ ته د (مسلمانانو) له خوا نه په تورو سره هرکلی وویل شو داسې توري چې سرونه او پښې یې ریـبلې، د تورې ګوزارونه به یې کول او د زمریانو په شان آوازونه به یې کول په مونږ پسې وو، که تا دا لیدلي وای نو د ملامتیا یوه خبره به دې هم نه وای کړې.]

خالد (رضي الله عنه) مکې ته داخل شو او ځان یې په صفا کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورساوه. زبیر (رضي الله عنه) هم مخکې لاړ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرغ یې په حجون کې له فتح جومات سره پورته کړ، او وربانديې یې د پوستکي (چرم) یوه خیمه ودروله او هملته انتظار ئ تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ.

رسول الله (ﷺ) مسجد حرام ته داخلیږي او بتان نسکوروي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حرکت وکړ مهاجرین او انصار چار چاپیر ورنه روان وو مسجد حرام ته یې تشریف یووړ حجر اسود ته ورغی لمس یې کړه،

طواف يې وکړ، نيزه يې په لاس کې وه، پدې وخت کې په بيت الله او شاو خوا کې (۳۶۰) بتان وو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به بتان پخپله نيزه وهل او فرمايل به يې: ((وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقاً)) (الاسراء: ۸۱) [وواېه چې حق راغی او باطل له مينځه لاړ، بيشکه باطل له مينځه تلونکی دی.] (قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ)) (سبا: ۴۹) [وو اېه حق راغی باطل نه د نوي کار توان لري او نه تېر شوی کار بېرته را ګرځولی شي.] رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ويل او بتان به پرمخې رانسکوريدل.

بتان ټول نسکور شول

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور ؤ طواف يې کاوه، احرام يې هم نه و تړلی، کله يې چې طواف وکړ، نو عثمان بن طلحه يې راوغوښت د کعبې شريفې کلیانې يې ورنه واخيستلې امر يې وکړ چې دروازه دې خلاصه شي. دروازه خلاصه شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ور داخل شو هلته يې عکسونه وليدل، د عکسونو په منځ کې يې د ابراهيم (عليه السلام) او اسماعيل (عليه السلام) عکسونه هم وليدل چې دواړه په غشو څه سره ويشي. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**قاتلهم الله، والله ما استقسما بها قط**). ((الله تعالی دې مشرکان خوار او تباه کړي، قسم په خدای ابراهيم او اسماعيل (عليهما السلام) کله هم به غشو سره تقسيم ندی کړی)). هلته له لرګي نه جوړه شوې يوه کوتره هم وه هغه يې پخپل مبارک لاس ماته کړه او امر يې وفرمايه چې دلته موجود ټول عکسونه دې له مينځه يووړل شي.

رسول (ﷺ) په کعبه کې لمونځ کوي او قريشو ته خطبه اوروي

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کعبې شريفې ته له داخليدو نه وروسته دروازه ورپسې بنده کړه، اسامه او بلال (رضي الله عنهما) هم ورسره وو. د دروازې ديوال ته مخامخ ودريد، په داسې ځای کې ولاړ ؤ چې له ديوال نه يې درې ګزه فاصله درلوده، دوې ستنې يې چپې او يوه ستنه يې ښۍ خوا ته او درې ستنې يې شا

ته وي. هغه وخت د کعبې شریفې چت په شپږو ستنو ولاړ ؤ، بیا یې هملته لمونځ ادا کړ. ورپسې په بیت الله کې وګرزید، تکبیر یې وایه، د توحید نعره یې په ژبه وه، دروازه یې پرانیستله، قریش په زیات شمیر کې جومات ته راغلي وو، لیکې لیکې ناست وو، انتظار یې یوست چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به څه معامله ورسره کوي؟ پداسې حال کې چې قریش ټول د لاندې ناست وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې د دروازې دواړه څنګ درې ونیولې ویې فرمایل: (**لا إله إلا الله وحده لا شريك له، صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، ألا كل مأثُرَة أو مال أو دم فهو تحت قدمي هاتين، إلا سدَانَة البيت وسِقاية الحاج، ألاوقتيل الخطأ شبه العمد ـــ السوط والعصا ـــ ففيه الدية مغلظة، مائة من الإبل أربعون منها في بطونها أولاد.**

يا معشر قريش إن الله قد أذهب عنكم نخوة الجاهلية وتعظمها بالآباء، الناس من آدم، وآدم من تراب ثم تلا هذه الآية: {يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا إن أكرمكم عند الله أتقاكم إن الله عليم خبير}(الحجرات : ١٣). له یوه الله پرته بل څوک د عبادت وړ ندي، الله یو دی شریک نلري، الله خپله وعده رېښتونې کړه، له خپل بنده سره یې مرسته وکړه، ټولو احزابو ته یې ماتې ورکړه، واورئ! د بیت الله شریفې د کلیانو له ساتنې، او حاجیانو ته له اوبو ورکولو نه پرته نورې ټولې ویاړنې، کمالات، خون او مال ټول زما تر پښو لاندې دي، یعنې دا ټول ملغی اعلانوم، واورئ! په سهوه سره قتل، شبه عمد چې په متروکه (دره) یا ډنډه سره وي، پدې ډول قتل سره مغلظ یا سخت دیت لازمیږي ددې دیت اندازه سل اوښان دي چې څلویښت به یې حمل (بار لرونکې) اوښانې وي.
اې قریشو! الله تعالی له تاسې نه د جاهلیت د زمانې بیځایه غیرت، غرور په پلار او نیکونو ویاړ له مینځه یوور، ټول انسانان له آدم (علیه السلام) نه او آدم (علیه السلام) له خاورو نه پیدا شویدی.
[اې خلکو تاسې مو له یوه نارینه او ښځې نه پیدا کړي یاست، بیا مو په څانګو او قبیلو ددې پخاطر سره ویشلي یاستئ چې یو بل سره وپیژنئ، د الله په نزد تر ټولو زیات د قدر او منزلت خاوند هغه دی چې د زیاتې تقوی خاوند وي، الله تعالی په هرڅه

عالم او خبر دی.]

نن په تاسې ملامتيا نشته

بيـايې زياتـه كړه: (يا معشر قريش ما ترون أني فاعل بكم؟) قالوا: خيرًا، أخ كـريم وابن أخ كريم، قال: (فإني أقول لكم كما قال يوسف لإخوته: {لاَ تَثْرَيبَ عَلَيْكُمُ} اذهبوا فأنتم الطلقاء).اې قريشـو! څه فكر كـوئ زه بـه څه ډول معامله درسره وكړم؟ دوی وويـل: حتمـاً بـه ښـه معاملـه راسـره كـوې، تـه مهربـان ورور او مهربـان وراره يـې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايـل: زه نـن هغـه خبـره درتـه كـوم كومه چې يوسف (عليه السلام) خپلو وروڼو تـه كړې وه [نـن پـه تاسـې بانـدې ملامتيـا نشته] ورځئ تاسې آزاد ياست.

د بيت الله شريف كلياني بيرته خپل اهل ته سپارل

پدې پسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پـه جومـات كې كيناست، علي (رضي الله عنه) ورغی د بيت الله كليانۍ يې په لاس كې وې، ويې ويل: يـا رسـول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! حجـاجو تـه د اوبـو وركولـو لـه دنـدې سـره د حجابت (كليانو ساتلو) دنده هم راوسپاره. په بل روايت كې راځي چې دا خبـره عبـاس (رضي الله عنـه) ورتـه كړې وه. رسـول الله (صلى الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) ورتـه وفرمايل: (أين عثمان بن طلحة؟). عثمان بن طلحه چيرته دی؟ هغـه راوغوښـتل شـو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورتـه وفرمايـل: (هاك مفتاحـك يـا عثمان، اليوم يوم بر ووفـاء). واخله عثمانـه دا كليـانۍ بيرتـه واخلـه، نـن د وفـا او نـيكۍ ورځ ده. ابن سعد په طبقات كې روايت كوي چې د كليانو وركولو په وخت كې يې داسې ورتـه وفرمايـل: (خذوها خالدة تالدة، لا ينزعها منكم إلا ظالم، يا عثمان إن الله استأمنكم على بيته، فكلوا مما يصل إليكم من هذا البيت بـالمعروف).واخلـئ دا كلياني واخلئ، د تل لپاره يې واخلئ، دا به له ظالم نه پرته بل څوک نه درنه اخلي، اې عثمانه! الله تعالى خپله خونه تاسې تـه امانت در كړيده، د الله تعـالى لـدې خونې چې

څه په لاس درځي له هغې نه په حلاله او شرعي توګه استفاده وکړئ.

بلال (رضي الله عنه) د کعبې معظمې په بام آذان کوي

د لمانځه وخت شو، رسول الله (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل موذن بلال (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې د کعبی بام ته وخیژي او آذان وکړي. پدې وخت کې ابو سفیان بن حرب، عتاب بن اسید او حارث بن هشام د کعبې په صحن کې ناست وو، عتاب وویل: زما پلار اسید بختور و چې دا حالت یې ونه لید، ددې شخص آواز یې وانه ورید او هغه څه یې وا نه وریدل چې د غوسې سبب یې کیدل.حارث وویل: که زه پدې پوه شم چې محمد (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق دی، نو حتماً به یې پیروي کوم. ابو سفیان ورته وایي: زه خو هیڅ نه وایم، ځکه که هر څه ووایم دا شګې به راباندې شاهدي ووایي، دغه کاڼي به مې احوال افشا کړي. همدا وه چې رسول الله (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ ورته ویې فرمایل: زه پوه شوم چې تاسې څه ویلي، او دوی چې څه ویلي وو هماغه خبرې یې ورته تکرار کړې. حارث او عتاب وویل: مونږ شاهدي وایو چې ته د الله رسول (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې، قسم په خدای که زمونږ خبرې هیچا هم اوریدلې وي، یعنې هیڅوک داسې نه وو چې مونږ ووایو هغه به درته دا خبرې رسولې وي.

د فتحې یا شکرانې لمونځ

په همدې ورځ رسول الله (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ام هانئ بنت ابي طالب (رضي الله عنها) کور ته تشریف یووړ، غسل یې وکړ او هملته یې اته رکعته لمونځ ادا کړ، دا د ضحی (غرمې) وخت و.

ځینې ګمان کوي چې دغه لمونځ د څاښت(ضحی) لمونځ و، خو صحیح دا ده چې دا د څاښت نه، بلکه د فتحې یا شکرانې لمونځ و. ام هانئ په خپل کور کې خپلو دوو لیورو ته پناه ورکړې وه، رسول الله (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (قد أجرنا من أجرت یا أم هــانئ).چا ته چې تا پناه ورکړیده زمونږ قبوله ده، مونږ هم پناه ورکوو یا ام هانئ! که څه هم علي (رضي الله عنه) غوښتل چې هغه دواړه ووژني، خو ام هانئ دروازه ورپسې بنده کړه، او له رسول الله (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې دا وغوښتل چې ددې پناه قبوله کړي، چې هغه همداسې

وکړل.

د څو لویو مجرمینو د وژلو حکم

د فتحې په ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نهو لویو مجرمینو د قتل امر صادر کړ، هغوی یې مباح الدم او بلل او امر یې وکړ چې که د کعبې تر پردو لاندې هم په لاس راشي باید ووژل شي. ددغه مجرمینو نومونه دا وو: عبدالعزی بن خطل، عبدالله بن ابي سرح، عکرمه بن ابي جهل، حارث بن نفیل بن وهب، مقیس بن صبابه، هبار بن اسود، د ابن خطل دوې ډمانی چې دواړو به تل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هجوه کوله، ساره چې د بني مطلب خادمه وه دا همغه ښځه ده چې قریشو ته یې د حاطب لیک راوړه او ورسره ونیول شو.

ابن ابي سرح خو نجات وموند ځکه عثمان (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راووست، د هغه شفاعت یې وکړ تر څو چې اسلام یې ومنل شو، لومړی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه شیبه پدې خاطر سکوت غوره کړ چې ګوندې اصحاب ورپاڅیږي او ابن ابي سرح ووژني، خو داسې و نه شول نو عفوه یې ورته وکړه، او له مرګ نه وژغورل شو. ابن ابي سرح مخکې اسلام راوړی او هجرت یې کړی وُ، خو بیا بیرته مرتد شوی او مکې ته ستون شوی وُ.

عکرمه یمن ته وتښتید، ښځې یې دده لپاره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه امن وغوښت، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امن ورته اعلان کړ. ښځه یې ورپسې ورغله راېې ووست په اسلام مشرف او ښه مسلمان شو. ابن خطل د کعبې په پردو کې پټ شوی وُ، ځان یې ورپورې نښلولی و، پدې وخت کې یو صحابي (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او خبر یې ورکړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل مړ یې کړئ، هغه لاړ او هملته یې وواژه.

مقیس بن صبابه د نمیله بن عبدالله له لاسه ووژل شو. مقیس مخکې اسلام راوړی وُ، مدینې ته تللی او هلته یې یو انصاري وژلی وو بیا بیرته مرتد شوی او مکې ته راستون شوی وُ. حارث چې په مکه کې به یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ډیر زیان او اذیت رساوه د علي (رضي الله عنه) په لاس جهنم ته واستول شو.

هبار بن اسود هغه څوک وُ چې د زینب (رضي الله عنها) د هجرت په وخت کې یې د هغې اوښه تریولې وه چې په نتیجه کې زینب (رضي الله عنها) له اوښ نه پر یوه تیږه لویدلې او خپل ماشوم یې ضایع کړی وُ. همدغه هبار چې مباح الدم اعلان شوی وُ د

فتحې په ورځ وتښتید وروسته په اسلام مشرف شو او رېښتونی مسلمان ورنه جوړ شو. هغه دوې وینځې دمانې چې د وژلو امر یې شوی ؤ یوه یې ووژل شوه او بلې ته یې امن وغوښتل شو، پناه ورکړل شوه په اسلام مشرفه او نجات یې وموند. همدا راز ساره هم مسلمانه شوه او امان ورکړل شو.

ابن حجر وایي: ابو معشر وایي: د مباح الدم اعلان شویو په ډله کې حارث بن طلاطل خزاعي هم شامل ؤ چې د علي (رضي الله عنه) په لاس په هلاکت ورسید. حاکم په همدې ډله کې د کعب بن زهیر نوم هم راوړی دی. دده کیسه مشهوره ده، خو هغه وروسته راغی، اسلام یې راوړ. او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره مدحه یې وکړه. همدا راز حاکم پدې جمله کې د وحشي بن حرب، هند بنت عتبه چې د ابو سفیان ښځه وه او مسلمانه شوه، ارنب چې د ابن خطل وینځه وه او ووژل شوه او ام اسعد چې هغه هم په قتل ورسیده نومونه هم راوړیدي. (لدې جملې نه یوازې دوې وروستۍ ښځې (ارنب – ام سعد) وژل شوې دي دا د ابن اسحاق روایت دی) او پدې ترتیب هغه کسان چې د وژلو حکم یې شوی و ۱۴ تنه وو چې ۸ یې نارینه او ۶ یې ښځې وې امکان لري چې ام سعد او ارنب هماغه د ابن خطل وینځې وي، په نومونو، او یا لقبونو او کنیه نومونو کې به یې اختلاف پیدا شوی وي.[١]

صفوان بن امیه او فضاله بن عمیر اسلام راوړي

که څه هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفوان د وژلو حکم نه ؤ کړی او هغه یې مباح الدم نه ؤ بللی، خو څرنګه چې د قریشو د مخورو مشرانو له ډلې څخه و، وویرید او له مکې نه وتښتید.

عمیر بن وهب جمحي له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه امن ورته وغوښت، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې غوښتنه ومنله، امن یې ورکړ او خپله هغه مبارکه لنګۍ (دستار) یې ورولیږله چې مکې ته ورسره راغلی و.

عمیر ورپسې ورغی هغه په جده کې ؤ پداسې حال کې یې ونیو چې په کښتۍ کې د یمن په لور روانیدونکی ؤ، د امن خبر یې ور ورساوه او بیرته یې راوګرځاوه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او ورته ویې ویل: دوې میاشتې مهلت راکړه چې په مسئله کې ښه غور وکړم. رسول الله (صلی الله علیه و اله

(1). فتح الباري ۸/ ۱۱_۱۲.

و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (أنت بالخيار أربعـــة أشـــهر). څلور مياشتې مهلت درکوم.
هماغه وه چې وروسته صفوان په اسلام مشرف شو، ښځه يې له ده نه مخکې مسلمانه شوی وه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هماغه زړه نکاح دوی ته د ګډ ژوند اجازه ورکړه. فضاله چې ډير ميړنی شخص وٴ، کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) طواف کاوه، هغه راغی نيت يې درلود رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) پـه قتـل ورسـوي، خـو رسـول الله (صـلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) هغه ته دده د بدې ارادې په هکله خبر ورکړ، پدې ترتيب سره هغـه هـم پـه ايمان مشرف شو.

د فتحې په دوهمه ورځ د رسول الله (ﷺ) خطبه

د فـتحې په دوهمه ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خطبې لپاره پورته شو، خلک ورته ناست وو. خطبه يې په حمد او ثنا سره پيل کړه ويې فرمايل: (أيها الناس، إن الله حرم مكة يوم خلق السموات والأرض، فهي حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة، فلا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك فيها دماً، أو يعضد بها شجرة، فإن أحد ترخص لقتال رسول الله صلى الله عليه وسلم فقولوا: إن الله أذن لرسولة ولم يأذن لكم، وإنما حلت لي ساعة من نهار، وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالأمس، فليبلغ الشاهد الغائب).

اې خلکو! الله تعالی له هغې ورځې نه چې ځمکه او آسمان يې پيدا کړيدي مکې ته حرمت ورکړيدی او تر قيامته پورې د الله تعالی په حکم د همدې حرمت درلودونکې ده، هيڅ مؤمن ته هغه چې په الله او آخرت ايمان لري نده روا چې په مکه کې د چا وينه تويې کړي، يا د مکې ونه پرې کړي. که چا په مکه کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په جنګ استدلال کاوه، نو ورته ووايئ چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته اجازه ورکړې وه خو تاسې ته يې اجازه نده درکړې، ما ته د ورځې يوه برخه حلاله وګرزول شوه، خو نن بيرته د پرون په شان د مکې حرمت اعاده شو. موجود کسان دې دغه لاربښوونې غايبينو ته ورسوي. په بل

روايت کې راغلي چې وي فرمايل: (**لا يعضد شوكه، ولا ينفر صيده ولا تلتقط ساقطته إلا من عرفها، ولا يختلى خلاه**)، **فقال العباس: يا رسول الله، إلا الإذخر، فإنه لقينهم وبيوتهم، فقال**: (**إلا الإذخر**). د مکې اغزي پرې کول هم ندي روا، ښکار يې له ځايه نه پورته کول کيږي، په ځمکه پراته بې مالکه شيان يې نه اخيستل کيږي، يعنې چا ته نده روا چې په لارو کې موندل شوي شيان واخلي، خو هغه کسان چې دا شيان و پيژني يعنې خپل يې وي او يا يې مالک ته ورسولی شي نو بيا ورته روا ده چې پورته يې کړي. او نه ده روا چې ښوک ددې ځای وابنه پرې کړي يعنې د وښو پرې کول هم جواز نلري. عباس (رضي الله عنه) عرض وکړ يا رسول الله! له اذخر (يو ډول بوټی دی) پرته ځکه دا يې د کورونو او وينځو لپاره دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: بيله اذخر څخه. مطلب دا چې دا بوټی مستثنی شو، پرې کول يې جواز لري.

پدې ورځ خزاعه قبيلې له بني ليث قبيلې نه يو کس د خپل مړي په بدل کې چې د جاهليت په دوران کې بني ليث وژلی ؤ وواژه. پدې هکله رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې وفرمايل: (**يا معشر خزاعة، ارفعو أيديكم عن القتل، فلقد كثر القتل إن نفع، ولقد قتلتم قتيلا لأدينه، فمن قتل بعد مقامي هذا فأهله بخير النظرين، إن شاءوا فدم قاتله، وإن شاءوا فعقله**).

اې خزاعه والو! له وژلو نه ډډه وکړئ که په وژلو کې ګټه وي، نو بس دي ډير مو وژلي دي، تاسې داسې څوک وواژه چې بايد زه يې ديت ورکړم که چا لدينه وروسته څوک ووژل، نو د مقتول کورنۍ کولی شي په خپله خوښه يا قاتل ووژني (قصاص شي) او يا دا چې د مقتول ديت تر لاسه کړي. په بل روايت کې راغلي، د يمن يو اوسيدونکی چې ابو شاه نوميده پورته شو او عرض يې وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ماته څه وليکه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اكتبوا لابي شاه**). ابو شاه ته وليکئ[1].

د انصارو انديښنه

[1]. صحيح البخاري ۱/۲۲، ۲۱٦_۲٤۷_۳۲۸_۳۲۹+۲/٦۱٥_٦۱۷. صحيح مسلم۱/٤۳۷_٤۳۹. ابن هشام ۲/٤۱٥تر ٤۱٦. ابو داود ۱/۲۷٦.

کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا مکه مکرمه فتحه شوه، هغه مکه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کور، وطن، اصلي ټاټوبی ؤ. انصارو پخپل مینځ کې سره وویل: اوس چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې په فتحې سره ونازاوه، او خپل ټاټوبی یې ورته فتح کړ، نو آیا فکر نه کوئ چې دې به همدلته پاتې شي؟! دا خبرې یې پداسې وخت کې کولې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صفا ولاړ ؤ لاسونه یې په دعا پورته نیولي و. کله چې له دعا نه فارغ شو، انصارو ته یې وویل: (**ماذا قلتم؟**) څه مو سره وویل؟ دوی ځواب ورکړ هیڅ مو هم ندي ویلي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصرار وکړ تر څو هغوی خپله خبره ورته وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**معـاذ الله، المحیـا محیاکم، والممات مماتکم**). الله ته پناه وړم، مرګ به مې له تاسې سره وي، او ژوند به مې هم له تاسې سره وي.

بیعت

وروسته له هغې چې د الله په کرم سره مکه فتحه شوه، د مکې خلکو ته حقیقت څرګند شو، په حق پوه شول باوري شول چې له اسلام پرته بله د نجات او بري لاره نشته، نو په اسلام مشرف شول او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د بیعت لپاره راټول شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صفا ناست و خلک ورته راتلل او بیعت یې ورسره کاوه، عمر (رضي الله عنه) لاندې ولاړ ؤ خلک یې تنظیمول. خلکو ټول پدې بیعت ورسره وکړ چې د توان په اندازه به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر مني او پیروي به یې کوي.
په تفسیر مدارک کې راځي[1]: وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نارینه وو له بیعت نه فارغ شو، نو ښځو ورسره بیعت پیل کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هملته صفا کې تشریف درلود عمر لاندې ورنه ناست و. ښځې به راتللې او عمر به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر بیعت ورنه اخیست، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره به یې ورته رسوله. په همدې وخت هند بنت عتبه راغله ځان یې پیچلی او

[1]. تفسیر المدارک د بیعت آیت ته دی مراجعه وشي.

پټ کړی وٰ، له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه ويريدله چې ويې نه پيژني ځکه له حمزه (رضي الله عنه) سره يې ډير ظلم کړی وٰ، همدا وجه وه چې پداسې حال کې بيعت ته راغله چې ځان يې ښه پيچلی وٰ.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ښځو ته وفرمايل: (**أبايعكن علـــى ألا تشركن بالله شيئا**).

پدې بيعت درنه اخلم چې له الله تعالی سره به هيڅ شريک نه نيسئ، عمر (رضي الله عنه) په همدې سره چې له الله سره به شريک نه نيسئ له ښځو نه بيعت واخيست. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**ولا تسرقن**) پدې به بيعت کوئ چې غلا به نه کوئ، پدې وخت کې هندې وويل: ابو سفيان ډير سخت او بخيل سړی دی، که فرضا زه د هغه له مال نه څه اندازه واخلم، نو آيا دا هم غلا شميرل کيږي؟ ابو سفيان وويل: ځه، څه دې چې زما له مال نه واخيستل يا دې اخيستي هغه درته حلال دي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وخندل، هنده يې وپيژندله او ويې فرمايل: (**وإنك لهند؟**) ته هنده يې؟ دې وويل: هو، زه هنده يم عفوه راته وکړه، يا نبي الله، الله تعالی دې تا ته عفوه وکړي!

بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**ولا يـــزنين**). پدې به بيعت کوئ چې زنا به نه کوئ، هند وويل: آيا اصيله ښځه هم زنا کوي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**ولا يقتلن أولادهـــن**). د بيعت بل ټکی به دا وي چې خپل اولاد به نه وژنئ. هند وويل: مونږ خو هغوی واړه لوی کړل، خو تـــا س ی راته ووژل، تاسې پوه شه او دوی، د بدر په ورځ ددې زوی حنظله بن ابي سفيان وژل شوی وٰ. پدې سره عمر (رضي الله عنه) دومره وخندل چې پريوت، او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم مسکی شو. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**ولا يأتين ببهتان**) پدې به بيعت کوئ چې بهتان به نه کوئ، هند وويل: بهتان ډير بد کار دی، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ستا ټول امرونه ډير نيک او غوره دي.

بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**ولا يعصـــينك في معروف**) پدې به بيعت راسره کوئ چې په نيکۍ کې به سرغړونه نه کوئ، هميشه به

مې امر منئ، هند وويل: دلته چې درته راغلي يوو، نو دا مو په زړه کې نشته چې بيا به دې نافرماني کوو. هند چې کله ستنه شوه، د خپل بت په ماتولو يې شروع وکړه او ويل يې مونږ په تا غوليدلي او تيروتلي وو.

په مکه کې د رسول الله (ﷺ)هستوګنه

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نولس (۱۹) ورځې په مکه کې پاتې شو، خلک يې اسلام ته رابلل، د هدايت او تقوی لاربښوونې يې ورته کولې. په همدې ورځو کې يې اسيد خزاعي ته وظيفه ورکړه چې د حرم شريف پولې تازه او نوې کړي، نوي بريدونه يې ورته کيښودل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اسلامي بلنې لپاره يوه خوا بله خوا دعوتي ګروپونه واستول، دې ګروپونو ته يې همدارنګه امر کړی ؤ چې د مکې په شاو خوا کې موجود بتان مات کړي. همدا وه چې ټول بتان مات شول. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له اړخه په مکه کې اعلان وشو: څوک چې په الله او آخرت ايمان لري بايد پخپل کور کې بت ونه ساتي که له چاسره بت وي بايد فوراً يې مات کړي.

جنګي ګروپونه او پلاوي

١- له فتحې نه وروسته چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډاډه شو، د آتم هجري کال د رمضان په ۲۵ مه يې خالد بن وليد (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې عزی نومي بت ته ورشي او دړې وړې يې کړي. دغه بت په نخله نومه سيمه کې ؤ دا د قريشو او ټولو بني کنانه تر ټولو لوی معبود ؤ، منجوري يې له بني شيبان قبيلې سره وه. خالد له ۳۰ سپرلو سره ورغی او دړې وړې يې کړ. کله چې بيرته راغی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پوښتنه ورنه وکړه : (**هل رأيت شيئا؟**) **قال : لا قال:** (**فإنك لم تهدمها فارجع إليها فاهدمها**) **فرجع خالد متغيظًا قد جرد سيفه فخرجت إليه امرأة عريانة سوداء ناشرة الرأس فجعل السادن يصيح بها، فضربها خالد فجزلها باثنتين، ثم رجع إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبره، فقال:** (**نعم، تلك العزى، وقد أيست أن تعبد في بلادكم أبدا**)څه دې وليدل؟ ده وويل: هيڅ مې هم و نه ليدل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: نو بيا دې

مات کړې ندی، ورشه او مات یې کړه.
خالد (رضي الله عنه) بیا ور روان شو ښه په غوسه ئ توره یې په لاس کې نیولې وه، که ګوري چې یوه لوڅه لغړه توره ببر سرې ښځه یې مخې ته راووتله، منجور چیغې پسې وهلې، خو خالد د تورې په ګوزار سره دوې ټوټې کړه بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو او کیسه یې ورته وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: هو، همدا ښځه عزی بت وئ، هغه به نور تر قیامته دلته ونه نمانځل شي.

۲- <u>په همدې میاشت</u> کې یې عمرو بن عاص (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې لاړ شي او سواع نومی بت ونړوي. دغه بت له مکې نه درې میله لیرې د رهاط په سیمه کې وُ او هذیل قبیلې به یې عبادت کاوه. کله چې عمرو هلته ور ورسید منجور یې ورته وویل: څه غواړې؟ ده وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر راته کړی چې دغه بت ونړوم. منجور ورته وویل: دا کار نه شې کولی. ده ورته وویل: ولې؟ هغه وویل: ددې کار اجازه نه درکول کیږي، یعنې لاس به دې نیول کیږي. عمرو ورته وویل: ته لا تر اوسه هم په غلطه روان یې، ستا په حال صد افسوس، آیا دغه بت ویني او اوري؟ چې ته یې په هکله دا تصور لرې؟ بیا ورنږدې شو او بت یې ټوټې کړ، خپلو ملګرو ته یې امر وکړ چې د بت د خزانو کوټې هم ونړوي، هغه یې ړنګې کړې خو هیڅ یې پکې ونه موندل، بیا یې منجور ته وویل: ودې لیدل څنګه شو؟ هغه وویل: الله ته تسلیم یم.

۳- <u>په همدې میاشت کې</u> یې سعد بن زید اشهلي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې له ۲۰ سپرو سره لاړ شي او منات بت ړنګ کړي. دغه بت په مشلل سیمه کې له قدید سره نژدې پروت وُ اوس، خزرج او غسان قبیلو به یې عبادت کاوه. کله چې سعد ورغی منجور یې ورته وویل: څه غواړې؟ ده ورته وویل: منات نړوم. ده ورته وویل: دا ته او دا منات. سعد ورمخکې شو، دلته هم یوه توره بربنډه ببرسرې ښځه راووتله، ښیرې او نالې کوي، سینه ډبوي، منجور ورته وویل: اې مناته! پام دا له تا نه باغیان دي، نیسه یې! سعد ګوزار پرې وکړ او ویې وژله. بیا بت ته ورغی دړې وړې یې کړ، دلته یې هم په خزانه کې هیڅ و نه موندل.

۴- خالد چې د عزی له ماتولو نه بيرته راستون شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د همدې کال په شعبان مياشت کې بني جذيمه ته وليږه تر څو هغوی اسلام ته رادعوت کړي. همدا وه چې له (۳۵۰) مهاجرو او انصارو او د بني سليم له کسانو سره روان شو ورغی هغه خلک يې اسلام ته راوبلل. دوی ددې پر ځای چې ووايي اسلمنا يعني اسلام مو راوړيدی ويې ويل صبانا، صبانا يعني دين موبدل کړ، دين موبدل کړ، پدې خبرې سره خالد پيل ورباندې وکړ وژل يې او نيول يې، دومره اسيران يې ورنه ونيول چې هر کس ته يې يو اسير ورکړ، يوه ورځ يې بياخپلو ملګرو ته امر وکړ چې هر څوک دې خپل اسير ووژني، ابن عمر او ملګرو يې دا امر ونه مانه. او کله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل دا کيسه يې ورته وکړه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لاسونه پورته کړل او ويې فرمايل: (**اللهم إني أبرأ إليك مما صنع خالدًا**). اې ربه! زه د خالد له کړو نه برائت اعلانوم، دا خبره يې دوه ځله تکرار کړه.[1]

د خالد له ملګرو نه يوازې د بني سليم کسانو خپل بنديان وژلي وو، مهاجرينو او انصارو دا امر نه ؤ منلی. پدې پسې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) واستاوه تر څو د هغې قبيلې د مړيو ديت ورکړي او د تاوان معاوضه يې ادا کړي. ددې پيښې په اړه د خالد او عبدالرحمن بن عوف تر مينځ سخت جنال را پيدا شوی ؤ، خبره ان رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسيده چې بيايې خالد ته وفرمايل: (**مهلا يا خالد، دع عنك أصحابي، فوالله لو كان أحد ذهبا، ثم أنفقته في سبيل الله ما أدركت غدوة رجل من أصحابي ولا روحته**). پام کوه خالده! زما له اصحابو سره غرض مه لره، قسم په خدای که د احد غره په اندازه سره زر د خدای په لار کې خيرات ورکړې، زما د يوه صحابي د سهار او يا ماښام قدرې اجر به هم ونه موم ې.[2]

دا وه د مکې فتحه، همدا سرنوشت ټاکونکې غزا او لويه سوبه وه، په همدې سوبې سره شرک له منځه لاړ، له عربي جزيره نه د شرک تغر ټول شو. مخکې زياترو قبيلو د اسلام او کفر تر منځ د جګړې پايلې او نتيجې ته انتظار يوست. دوی دا باور

[1]. صحيح بخاري ۱/ ۴۵۰ . ۲/ ۶۲۲

(2). ددې غزا تفصيلات مو لدې کنابونو څخه اخستی دي: ابن هشام ۲/ ۲۸۹ تر۴۳۷. بخاري۱کتاب الجهاد و کتاب المناسك او ۲/۶۱۲ تر ۶۲۲، فتح الباري ۳/۸تر ۲۷، مسلم۱/۴۳۷_۴۳۹، ۲/۱۰۲_۱۰۳_۱۳۰ زاد المعاد۲/۱۶۰تر۱۶۸، مختصره سيره الرسول۳۲۲_۳۵۱.

درلود چې په حرم شریف کې به حتماً د حق غلبه وي. دوی ته دا باور هغه وخت پیدا شوی ؤ او ورنه په اثبات رسیدلی و چې نیمه پیړۍ مخکې اصحاب الفیل مات او هلاک شوي وو، و يې نه شوای کړای بیت الله شریف او حرم ونیسي. دوی ایمان درلود چې په حرم به د حق حاکمیت وي. د حدیبیې تړون ددې لوی فتحې سریزه او پیلامه وه. د هغه تړون له برکته خلک په امن شول یو له بل سره یې د اسلام په هکله مناقشې وکړې، په مکه کې پټ مسلمانان را ښکاره شول، او له همدې امله ډیر خلک په اسلام مشرف شول، ومو لیدل چې د فتحې په ورځ د اسلامي لښکر شمیره لس زرو ته رسیدلې وه.

د مکې په فتحې سره له ټولو حقایقو نه پردې پورته شوې، په ټوله عربي جزیره کې د اسلام او مسلمانانو سیاسي او دیني حاکمیت ثابت شو، په دیني او د نیوي لحاظ دواړو سره مشرتابه د دوی په لاس کې ولویده حالاتو د مسلمانانو په ګټه بدلون وموند، روښانه او ځلانده سوبه وشوه، پدې پسې نور حالات له هر پلوه د مسلمانانو په ګټه څرخیدل. هر څه د دوی په واک کې وو. نورو اقوامو او قبایلو بله چاره نه درلوده، مجبور وو ټول د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شي پخپله په اسلام مشرف او نور خلک ورته راوبولي. په دې ډول سره په دوو راتلونکو کلونو کې ټول خلک د اسلام دعوت منلو او نورو ته رسولو لپاره تیار او چمتو شول.

دریمه مرحله

دا مرحله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند وروستنۍ مرحله ده په همدې دوره کې د اسلامي دعوت ونې بار راوړ جهاد او کړاونو نتیجه ورکړه. او عربي جزیرې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو د نه ستړویدونکو هلو ځلو، منډو ترړو او مشکلاتو په نتیجه کې پخه شوې میوه وخوړه. د مکې فتحه هغه لویه کامیابي او ګټاوې چې په لاسته راوړو سره یې د تاریخ مسیر بدل شو، په دغه سوبې سره ماضي له راتلونکې نه بیله شوه، د جاهلیت په زمانه کې قریش د دیني زعامت د سمبول په حیث پیژندل کیدل، خلکو ټولو هغوی د دین انصار بلل، ټولو د دوی دیني زعامت منلی وُ، خو اوس د همدې دیني مشرانو (قریشو) تسلیمي او له اسلام نه پیروي په حقیقت کې په ټوله عربي جزیره کې د بت پرستۍ د له مینځ تللو په معنی وه، حقیقت هم همداسې وُ په همدې فتحې سره له جزیرې نه د بت پرستۍ ټغر ټول شو.

دا مرحله په دوو برخو ویشلی شو:

۱- د جهاد او قتال برخه.

۲- اسلام ته د ولسونو او قبایلو تسلیمي.

دا دواړه برخې یو له بل سره اوبدل شوې، یو له بل سره تړل شوې او یو په بل کې ننوتلې دي، خو مونږ زیار ایستلی هره برخه بیله تر نظر تیره کړو، څرنګه چې جهاد او قتال په مخکیني دور پورې ډیر تړلی دی، نو ځکه مو لومړی د جهاد او قتال برخې ته ځای ورکړیدی.

د حنين غزا

مکه مکرمه د ناڅاپي او داسې حملې په ترڅ کې فتحه شوه چې عربان يې حيران کړل، شاو خوا پرتې قبيلې له فتحې نه وروسته د داسې واقعيت په وړاندې ولاړې وې چې د بدلون او تغيير وس يې نه درلود. همدا وجه وه چې له ځو زورورو، شريرو او کبرجنو پرته نورې ټولې قبيلې په اسلام مشرفې شوې. له هغې جملې نه چې کبر او سرکشي يې وکړه د هوازن او ثقيف قبيلې وې. دوی اسلام و نه مانه د مقابلې لاره يې خپله کړه، ورسره د قيس عيلان قبيلې ځينې کورنۍ لکه نصر، جشم، سعد بن بکر او د بني هلال ځيني کسان هم ملګري وو. دوی د ځان لپاره دا مناسبه و نه بلله چې اسلام ته سر کيږدي، فيصله يې وکړه چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره به ټکر کوي. لاړل خپل مشر مالک بن عوف نضري ته ورغلل له هغه نه راټول شول او د جګړې لپاره يې ملا وتړله.

د دښمن لښکرې په اوطاس کې

د دښمن ځواکونو عمومي قوماندان مالک بن عوف له خپلو لښکرو سره روان شو، له ټولو سره يې اولادونه ښځې او مالونه هم وو، مخکې تر اوطاس پورې ورسيدل. اوطاس حنين ته نژدې د هوازن قبيلې يوه دره وه. حنين او اوطاس دوې بيلې بيلې درې دي، حنين د ذي مجاز خوا ته پرته ده چې ددې ځای او عرفات د غره تر مينځ څه باندې لس ميله مسافه ده .[1]

د پوځي امورو ماهر بوډا د خپل مشر غلطي په ګوته کوي

کله چې مالک بن عوف په اوطاس کې واړول. د خلکو په مينځ کې دريد بن صمه هم وُ، نوموړی ډير زوړ، خو غيرتي، په جنګي امورو کې ماهر او تجربه کار سپين ږيری وُ. دريد له خپلو ملګرو نه پوښتنه وکړه اوس مونږ په کومه دره کې پراته يوو؟ دوی

---

[1]. فتح الباري ۸/ ۲۷ - ۴۲

ورته وويل: په اوطاس دره کې يوو. دغه زاړه تجربه کار جنګي ماهر وويل: دا د آسونو د جنګ لپاره ډېره مناسبه دره ده، نه تيږې شته پکې نه ډېره نشيبه او ځوړه ده، نه ډېره کلکه ده او نه ډېره نرمه، ښه آس ځغلولو ته برابره ده.

بيا يې وويل دا څه دي د اوښ آواز مې تر غوږو شو، د خرو او پسونو آوازونه هم اوريدل کيږي، د ماشومانو ژړاګانې هم اورم دا څه دي؟ خلکو ورته وويل چې مالک بن عوف امر کړی چې ټول خلک بايد له ځان سره ښځې، اولادونه او مالونه ټول راولي. مالک يې راوغوښت او ددې کار د علت په هکله يې پوښتنه ترې وکړه. مالک ورته وويل زما هدف دا دی چې له خلکو سره چې مالونه او اولادونه وي، نو دوی به سخته جګړه او مقاومت وکړي، له خپل اولاد او مال نه د دفاع پخاطر به هر څه کوي. دريد ورته وويل: رښتيا چې شپون يې يعنې د مشرتابه وړ نه يې، څوک چې يو ځل ماتې وخوري بيا يې څه شی راټينګولې شي؟! که بری ستا وي نو يوازې وسله وال کسان به دې په درد وخوري او که ماتې درباندې ګډه شوه نو د مال، اولاد او ښځو تاوان به هم در اوښتی وي، رسوا او شرميدلی به وې. بيا يې د ځينو سردارانو او قبيلو نه پوښتنه وکړه بيا يې ورته وويل: اې مالکه! تا د بني هوازن ماشومان او ښځې د سپرو تورزنو مقابلې ته راوستلې دي، دا مناسب کار ندی. دوی محفوظو، خوندي او د قوم هسکو مينو ته وليږه، د دوی له ليږلو نه وروسته په آسونو پښه واړوئ او له بې دينانو سره وجنګيږئ، که بريالي شوئ نو وروسته پاتې شوي به درسره يو ځای شي، او که ماتې مو وخوړه، نو ستاسې اولاد، ښځې او مالونه خو به خوندي پاتې شوي وي! مالک ددې زاړه خبره ونه منله، د هغه نصيحت ته يې غوږ ونه نيو، او ويې ويل: زه داسې نه شم کولی ته زوړ شوی يې، عقل دې هم زوړ شويدی، قسم په خدای چې هوازن به يا زما اطاعت کوي او يا به دا توره پخپله خېټه منډم تر څو له شا مې ووزي. حقيقت دا دی چې اصلاً مالک نه غوښتل د دريد نوم لوړ شي، او پدې جګړه کې دده رول وي، پدې خبرې سره د هوازن خلکو وويل: مونږ ستا پيروي کوو. دريد وويل چې: دا داسې جګړه ده چې نه پوره ونډه پکې لرم او نه پوره ورنه بيل يم بيا يې دا شعر ووايه:

يا ليتني فيها جذع	اخب فيها و اضع
اقود وطفاء الدمع	كانها شاة صدع

[کاشکی زه پدې ورځ ځوان وای، بريد، حمله او منډه تړه مې کولی، هغه آس مې ځغلولی چې د متوسط يا برابر پسه په شان اوږده ويښتان لري.]

د دښمن جاسوسان

په همدې وخت کې هغه جاسوسان هم بيرته راورسيدل کوم چې مالک د مسلمانانو د حالاتو معلومولو پخاطر ليږلي وو. هغوی په ډير بد حالت کې راغلي وو، ټوک ټوک وو، روحيات يې لويدلي وو، مالک ورته وويل: خوار شئ دا څه دربانديې شوي؟ هغوی ورته وويل: مونږ وليدل چې سپين سپين خلک په تور بخونو آسونو سپاره دي، ددې منظر په ليدو سره له واکه ووتلو نور ټينګ نه شوو او پدې حالت ګرفتار شو.

د رسول الله (ﷺ)استخبارات

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دښمن ځواکونو له تحرکاتو نه خبر شو، ابو حدرد اسلمي ته يې وظيفه ورکړه چې لاړ شي د دښمن په مينځ کې ځای ونيسي او مکمل احوال يې راوړي.

رسول الله (ﷺ)د حنين په لور

د آتم هجري کال د شوال په شپږمه د شنبې په ورځ مکې ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د راتګ په نولسمه ورځ، اسلامي لښکر چې شميره يې دولس زره تنه وه له مکې نه د حنين په لور روان شو. په اسلامي لښکر کې لس زره هغه مسلمانان وو چې د مکې په فتحه کې يې برخه درلوده او پاتې دوه زره نور د مکې خلک وو چې زياتره يې تازه په اسلام مشرف شوي وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عتاب بن اسيد په مکه کې خليفه وټاکه، له صفوان بن اميه نه يې چې لا مشرک ؤ سل زغرې عاريت واخيستلې او روان شو.

د شپې له خوا يو سپور راغی خبر يې راوړ چې: زه فلانې غره ته تللی وم، ومې ليدل چې هوازن قبيله ټوله له اولادونو، ښځو او مالونو سره راوتلې ده. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تبسم وکړ او ويې فرمايل: (**تلك غنيمة المسلمين غدًا إن شاء اللّه**). ان شاء الله سبا ته به دا ټول شيان د مسلمانانو له خوا ولجه نيول کيږي. په همغه شپه انس بن ابي مرثد غنوي[1] په رضا کارانه توګه پيره کوله.

---

(1). سنن ابي داود و شرحه عون المعبود ۲/ ۳۱۷

مسلمانانو د لارې په اوږدو کې یوه لویه شنه ونه ولیدله چې ذات انواط بلل کیدله. عربانو به په هغې باندې خپلې وسلې را ځړولې او همدلته به یې ذبحه کوله او څه وخت به ورسره پاتې کیدل. له مسلمانانو نه هم ځینو وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته هم لکه د مشرکینو په شان یوه ذات انواط جوړه کړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**اللّه أکبر، قلتم والذي نفس محمد بیده کما قال قوم موسي: اجعل لنا إلها کما لهم آلهة، قال: إنکم قوم تجهلون، إنها السَّنَنُ، لترکبن سُنَنَ من کان قبلکم**)[1].

الله اکبر، تاسې خو داسې خبره وکړه لکه څرنګه چې د موسی قوم موسی (علیه السلام) ته کړې وه. ورته ویلي یې وو، مونږ ته هم د دوی د خدایانو په شان خدای جوړ کړه! په ځواب کې موسی (علیه السلام) ورته ویلي وو چې تاسې نه پوهیږئ، رښتیا ده چې دا هماغه طریقه ده تاسې به حتما د پخوانیو قومونو لارې او طریقې تعقیبوئ.
ځینو مسلمانانو چې د لښکر دا دومره زیات شمیر لیدلی و، نو ویل یې نن خو به بالکل ماتې ونه خورو، خو دا خبره په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره سخته تمامه شوې وه.

اسلامي لښکر تر غلچکي برید لاندې

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر د چارشنبې په شپه د شوال په لسمه حنین ته ورسید. خو مالک بن عوف له مسلمانانو نه مخکې هلته رسیدلی و، خپل عسکر یې د درې په مهمو ځایونو، لارو او تنګیو کې ځای په ځای کړي وو، امر یې ورته کړی و چې دې ځای ته د مسلمانانو په رسیدو سره سم باید برید ورباندې وشي او په غشو وویشتل شي.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سهار وختي خپل لښکر تیار کړ، جنډې او بیرغونه یې وتړل په مسلمانانو یې وویشل، او په دره کې مخ په وړاندې روان شول. په همدې وخت کې په کمین کې ناست دښمن د غشو باران پرې جوړ کړ، سخته حمله یې ورباندې وکړه، مسلمانان مجبور شول شا تګ وکړي، خو منظم شاتګ نه، بلکه ماتې وربانډې ګډه شوه هر چا خپله مخه ونیوه، یو په بل خبر نه و، ابو سفیان

---

[1] . ۲- الترمذي.

چې نوی مسلمان شوی ؤ ددې حالت په ليدو سره وويل اوس يې والله که څوک په سره بحيره کې هم راټينګ کړای شي!
جبله يا کلده چې د جنيد زوی ؤ وويل: خبردار! دا دی نن جادو او سحر باطل او مات شو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ښي طرف ته مخ واړاوه او فرمايل يې: (هَلُمُّوا إلى أيها الناس، أنا رسول الله، أنا محمد بن عبد اللّه) اې خلکو! زما خوا ته راشئ، زه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم، زه محمد بن عبدالله يم. پدې شيبو کې يوازې کم شميره مهاجرين او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کورنۍ غړي ورسره پاتې وو. همدلته يو ځل بيا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بې مثله غيرت او ميړانه په اثبات ورسيدله په پوره جرات او شجاعت سره يې مقابله کوله او فرمايل به يې: (أنـــــا النبي لا كَذِبْ ** أنا ابـــن عبد المطلب) زه رينښتونی پيغمبر يم، زه د عبدالمطلب زوی يم.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غره په شان ولاړ ؤ ابو سفيان بن حارث يې د قاطرې واګې نيولې وې، عباس (رضي الله عنه) يې رکاب ته ولاړ ؤ د جګړې په همدې سختو لحظاتو کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راکوز شو او له خپل رب نه يې د برې سوال وکړ، ويې ويل: (اللّهم أنزل نصرك). يا ربه! برى راکړې، نصرت را په برخه کړې!

مسلمانان بيرته راګرځي

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل تره عباس (رضي الله عنه) ته چې ښه لوړ غږ يې درلود امر وکړ چې خلکو ته چيغه وکړي. عباس (رضي الله عنه) وايي: ما په لوړ آواز غږ وکړ: چيرته دي د بيعه الرضوان ياران؟ وايي: ددې آواز په اوريده سره هغوی داسې را تاو شول او دومره په بيړه راغلل لکه چې غوا پخپل خوسي پسې ورځي، ټولو وويل: لبيک، لبيک[1]. ځينو به کوشش کاوه چې د خپل اوښ مخه راواړوي خو نه به يې شوای کولی، نو له اوښ نه به راکوزيده، هغه به يې پريښود، له خپلې زغرې او تورې سره به د آواز په لور راته، پدې ترتيب سره تقريبا سل تنه راټول شول او په دښمن يې ورودانګل.

[1] .صحيح مسلم ۲/۱۰۰.

بيايې انصارو ته بلنه ورکړه، غږ يې وکړ اې انصارو! اې انصارو! بيا يې يوه يوه قبيله يادوله پدې ترتيب سره خبره بني حارث بن خزرج ته ورسيده.
مسلمانان ټول يو په بل پسې راتلل، ټول ګروپ ګروپ بيرته د جګړې ميدان ته راغلل، سخته جګړه پيل شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې د جګړې حالت وليد ويې فرمايل:
(الآن حَمِي الوَطِيسُ) اوس د جګړې تنور ګرم شو.
بيا يې يو موټی خاورې واخيستلې او د مشرکانو پر مخونو يې وروشيندلې او ويې فرمايل (شاهت الوجوه) [بد دې وي دا مخونه.] دا خاورې د مشرکينو په سترګو کې ولويدلې د ټولو سترګې ډکې شوې او په همدې ډول ورو ورو د کفر په لښکر کې ماتې ګډه شوه او د مقابلې توان يې له لاسه ورکړ.

د دښمن ماتې

د همدې يو موټي خاورو له شيندلو نه لږ وروسته په دښمنانو کې ماتې ګډه شوه، يوازې له ثقيف قبيلې نه ۷۰ تنه ووژل شول. مسلمانانو د هغوی مال، وسله، اهل اولاد ټول غنيمت کړل.
دې حالت ته الله تعالی داسې اشاره فرمايي:
((لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئاً وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ (٢٥) ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ)) (التوبة: ٢٥ – ٢٦)
[الله تعالی له تاسې سره په ډيرو ځايونو کې مدد کړيدی، او خصوصا د حنين په ورځ چې غره کړی تاسې ډيروالي ستاسې، دغه ډيروالي ستاسې هيڅ درد دوا نه کړ، له ويرې نه دا ارته ځمکه دربانديې تنګه شوه، بيا مو شا کړه دښمن ته بيا الله خپل تسکين نازل کړ پر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مؤمنانو باندې، او داسې لښکرې يې راوليږلې چې نه وې ليدلې تاسې او کافرانو ته يې عذاب او جزا ورکړه، د کافرانو سزا همدا ده.]

مسلمانان په دښمنانو پسې

دښمن ماتې وخوړه، ځينې يې طائف، نور يې نخله او يوه ډله يې اوطاس ته وتښتيدل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو عامر اشعري د يوه ګروپ په مشرۍ اوطاس ته وليږه. هلته څه کمه جګړه وشوه مشرکينو بيا ماتې وخوړه، خو ابو عامر (رضي الله عنه) هم په شهادت ورسيد.

د سپرو مسلمانانو يو بل ګروپ په هغو مشرکينو پسې ورغی چې نخلې ته تښتيدلي وو. هلته ربيعه بن رفيع هغه زوړ دريد بن صمه وواژه. زيات شمير مشرکان طائف ته وتښتيدل چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غنيمتونو له ټولولو وروسته هلته ورپسې ورغی.

غنيمتونه يا ولجې

ددې غزا ولجې ډيرې زياتې وې، پدې ولجو کې ۶۰۰۰ اسيرانې (وينځې) ۲۴۰۰۰ اوښان، له څلويښت زرو نه زيات پسونه، ۴۰۰۰ اوقيه نقره يا سپين زر(اوقيه هغه وخت د زرو د اندازې يو مقياس ؤ چې تقريبا له ۷ مثقالو سره برابره ده) چې ټول ۱۶۰ زره درهم کيدل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټول غنيمتونه په جعرانه کې راټول شي، مسعود بن عمرو غفاري ته يې وظيفه ورکړه چې د هغې ساتنه وکړي، او د طائف له غزا نه مخکې يې د ويشلو حکم نه وکړی.

د اسيرو ښځو په ډله کې شيماء بنت حارث السعديه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي خور کيدله هم وه کله چې هغه راوستل شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل چادر ورته وغوړاوه، شيماء وربانديې کيناستله، نيکي يې ورسره وکړه او خپل قوم ته يې وليږله.

د طائف غزا

د طائف غزا په حقیقت کې د حنین د غزا ادامه ده، ځکه د هوازن او ثقیف ماتې خوړلې لښکرې له خپل قوماندان مالک بن عوف نضري سره یو ځای لاړې، او ټول په طائف کې میشته شول، هملته یې په کلاګانو کې ځایونه ونیول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې په جعرانه کې د ولجو له ټولولو نه فارغ شو د همدې آتم کال په شوال میاشت کې د طائف په لور وخوځید.
خالد (رضي الله عنه) یې له زرو مخکښانو سره مخکې ولیږه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ورپسې روان شو له نخله یماني، قرن المنازل ورپسې له لیه نه تیر شو، هلته د مالک یوه کلا وه هغه یې ړنګه کړه، مخکې لاړ طائف ته له رسیدو سره سم یې د طائف کلا محاصره کړه، نژدې یې سنګر ورته ونیو. ددغه کلابندۍموده لنډه نه وه. مسلم له انس (رضي الله عنه) نه په روایت سره دا موده څلویښت (۴۰) ورځې ښودلې ده، خو سیرت لیکونکو دغه موده د روایاتو په خلاف سره شل ورځې، یا ۱۸ ورځې او یا ۱۵ ورځې ښودلې ده.[١]
د محاصرې په دوران کې دواړو خواوو یو پر بل د تیرو او غشو وارونه کول، په لومړي سر کې مسلمانان د محاصره شویو کفارو له خوا د غشو تر سخت برید لاندې راغلل. یو شمیر ورنه ټپیان او ۱۲ تنه شهیدان شول، په پاې کې مجبور شول خپل سنګر بدل کړي او په هغه ځای کې یې نوې قرارګاه جوړه کړه چیرته چې اوس د طائف جومات دی.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) منجنیق یا د هغه وخت توپ نصب کړ په مشرکینو یې ګوزارونه وکړل، کلا درز وکړ، او څو تنو مسلمانانو د هغه وخت له ټانک نه په استفادې سره له همدې درز نه کلا ته د ننوتلو هڅه وکړه ترڅو اور ورته کړي، خو کفارو په اور سرې شوې اوسپنې پرې واچولې، هغوی له ټ ا نګ و نـــو نه راووتل او کفارو په غشو سره څو تنه ورنه په شهادت ورسول.[٢]

---

(1). فتح الباري ۴۵/۸ .

(2). د هغه وخت ټانک د اوسني وخت د ټانک په شان نه و، بلکه دا به له لرګي نه جوړیده خلک به پکې ننوتل، بیا به د کلا بیخ ته ورټیل وهل کیده چې هلته پداسې حال کې چې پکې ناست کسان دیوال سورى کړي او یا له شته سوریو نه کلا ته د ننه شي.

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له نوي جنګي تاکتيک نه کارواخيست او داسې اقدام يې وکړ چې کفار دې ته اړ باسي تسليم شي. پدې لړ کې يې د هغوی د انګورو د ونو او تاکونو قطع کولو او سيځلو امر وکړ، تاکونه پرې او وسوځول شول، همدا وه چې ثقيف غوښتنه وکړه چې د خدای پخاطر او د خپلوۍ په اساس دغه سلسله نوره بنده کړئ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا آواز وشو هر غلام چې له کلا نه راووزي او زمونږ لوري ته راشي هغه آزاد دی. پدې اعلان پسې ۲۳ تنه راغلل[1]. پدې ډله کې يو هم ابوبکره ؤ، هغه د طائف له کلا نه راکوز شوی ؤ، او د لاندې د يوه څاه په څرخ باندې ناست ؤ پښې . يې ځوړندې کړې وې، له همدې امله رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابو بکره نوم وربانديې کيښود. دا ټول غلامان يې آزاد کړل، هر يو يې يوه يوه مسلمان ته وسپاره تر څو د دوی خرڅ و خوراک ورکړي، پدې کار سره کفار په غوسه شول، او دا ډير سخت وربانديې تمام شو.
محاصره اوږده شوه، د کلا فتحه کول سخت او مشکل ؤ، د کفارو په غشو او سرو شويو اوسپنو سره يو شمير مسلمانان زخميان او شهيدان شول، په کلا کې د ننه له کفارو سره د يوه کال آذوقه هم وه، له بيرون نه هم لاره موندل ورته ګران و. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له نوفل بن معاويه سره مشوره وکړه، نوفل ورته وويل: هغوی لکه ګيدړې په غارونو کې د ننه دي، که همدلته انتظار وباسې نو وبه يې نيسې، او که خوشې يې کړې نو زيان نه شي در رسولئ. همدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د محاصرې پای ته رسولو فيصله وکړه، عمر (رضي الله عنه) ته يې امر وکړ چې خلکو ته غږ وکړي چې: ((ان شاء الله سبا به روانيږو)). دا اعلان مسلمانانو ته عجيب ښکاره شو، سخت وربانديې تمام شو، ويې ويل: ځو به خو مخکې لدينه چې دا کلا فتحه کړو!! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اغدوا على القتال**).ځئ، سبا هم جنګ وکړئ.
مسلمانان سهار جنګ ته لاړل، يو شمير ورنه ټپيان شول. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله اعلان وکړ: (**إنا قافلون غداً إن شاء اللّه**).[ان شاء الله سبا به ستنيږو] مسلمانان دا ځل خوښ شول او ټول روان شول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تبسم کاوه، او کله يې چې کوچ کاوه امر يې وکړ چې داسې وايې :

[1] . بخاري۲/۶۲۰ .

(آیبون تائبون عابدون، لربنا حامدون). یعنې په داسې حال کې بیرته ځو چې توبه ګار یوو، عبادت کوونکي او د خپل رب ثنا ویونکي یوو. چا عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ثقیف ته ښیرې وفرمایه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (اللّهم اهد ثقیفا، وائت بهم). اې ربه ثقیف ته هدایت وکړې، او زما حضور ته يې راولې.

په جعرانه کې د ولجو ویشل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه ستون شو او څه د پاسه لس ورځې په جعرانه کې پاتې شو، غنیمت شوي مالونه يې نه ویشل انتظار يې یوست چې کیدای شي د هوازن نمایندګان راشي او خپل مالونه بیرته ور وسپاري، خو څوک را معلوم نه شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غنیمتونو ویشل پیل کړل، تر څو د مکې مشران د قبایلو سرداران او نور مخور چې ډیر حریص وو، پدې مالونو سره خوښ چوپ او قانع کړي. لومړی يې هغو کسانو ته چې نوي مسلمان شوي وو او ددې ضرورت لیدل کیده چې زړونه يې راجلب شي، تشویق او ترغیب شي، ښه برخه ورکړه، دې ډول خلکو ته مؤلفت القلوب ویل کیږي، همدوی ته يې له نورو نه مخکې ښه لویه برخه وربیله کړه.

ابو سفیان ته يې څلویښت اوقیې نقره (سپین زر) او سل اوښان ورکړل، خو لدې سره هم ابو سفیان وویل: زوی مې یزید؟ یعنې زوی ته مې هم برخه ورکړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې زوی ته هم همدومره برخه ورکړه. ابو سفیان بیا وویل: هغه بل زوی مې معاویه؟ هغه ته هم څه ورکړه! هغه ته يې همدومره برخه ورکړه. وروسته يې حکیم بن حزام ته سل اوښان ورکړل، هغه د نورې برخې سوال وکړ، نور هم همدومره اوښان ورکړل شول. صفوان بن امیه ته يې هم درې ځله سل، سل، اوښان یعنې ټول ۳۰۰ اوښان ورکړل. دا په شفاء نومې کتاب کې راغلي[1].

او حارث بن کلده ته يې هم سل اوښان ورکړل، همدا راز د قریشو او نورو قبایلو سردارانو ته يې سل، سل اوښان ورکړل، نورو ته يې پنځوس، پنځوس اوښان، وروسته څلویښت، څلویښت اوښان ورکول، خلکو به ویل محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره بخشش ورکوي لکه چې له فقر نه بالکل ویره نلري.

په همدې وخت کې کوچیانو یو ځل چور جوړ کړ، په رسول الله (صلی الله علیه و اله و

[1] . الشفاء بتعریف حقوق المصطفی للقاضي عیاض ٨٦/١.

صحبه و سلم) ورتهول شول هر یوه مال ورنـه غوښت، رسـول الله (صـلی الله علیـه و الـه و صحبه و سلم) مجبور شو د یوې ونې خوا تـه ودریـد، چـادر یـې پـه زور ورنـه کـش شـو، ویې فرمایل: (**أیها الناس، ردوا علي ردائي، فو الذي نفسي بیده لو کـــان عنـــدي عدد شجر تهامة نعماً لقسمته علیکم، ثم ما ألفیتموني بخیلاً ولا جباناً ولا کـــذاباً**).

[اې خلکو! چادر مې پرېږدئ، چـادر مـې راکـړئ، قسـم پـه هغـه ذات چـې زمـا مـرګ او ژوند یې په لاس کې دی، که د تهامې د ونو په اندازه څـاروي مې لـرلـئ تهول بـه مـې درباندې ویشلي وای، بله دا چې تاسې خـو زه کلـه هـم بخیـل، ډارن او دروغجـن نـه یـم لیدلئ.]

ورپسې د خپلې اوښې خوا ته ودرید، له بوکام نه یې یو ویښته راویوست په ګوتو کې یې نیولی و فرمایل یې:(**أیها الناس، واللّه مالي من فیئکم ولا هذه الوبرة إلا الخمس، والخمس مردود علیکم**).

[اې خلکو! په خدای قسم که مې لدې غنیمتونو نه ددې ویښتـه پـه انـدازه هـم څـه شـی اخیستي وي، یوازې خمس (پنځمه برخه) زما حق ده، ګورئ چې هغه هم بیرته تاسې تـه درکول کیږي.]

موٴلفه القلوب ته لدې لویو لویو برخو ورکولو نه وروسته یې زیـد بـن ثابت تـه امـر وکـړ چې غنیمتونه او خلک را حاضـر کـړي، ټول مالونـه یـې وویشـل، چـې هـر پلـي کـس تـه څلور اوښان، څلویښت پسـونه ورسـیدل، د سـپرو برخـه دوولـس اوښـان او ۱۲۰ پسـونه وو. رسول الله (صلی الله علیه و الـه و صـحبه و سلم) پـه ډیـره حکیمانـه توګـه دا مالونـه وویشـل، ځکه ډیر داسې کسـان شته چې د خیټې له لارې اسلام ته راوسـتل کیـدی شـي، یعنې له مادي لارو نـه د حق پـه لـور رابلـل کیـدی شـي، لـدې ډول کسـانو سـره عقـل او منطق کارنه کوي، لومړی به یې خیټه ور ډکوې بیـا بـه یـې حق تـه رابولې، دا کسـان هغو څارویو ته پاتې کیږي چې په شنو وښـو یـا شـفتلې سره یې پـه لاره بـوولی شـې، دا ډله انسانان هم همداسې مادي تشویقونو او اسبابو ته ضرورت لري تـر څـو ورو ورو لـه اسلام سره الفت او مینه پیدا کړي او په حق اعتراف وکړي.(1)

(1). فقه السیره ص ۲۹۸ – ۲۹۹ .

د رسول الله (ﷺ)لدې ويش نه د انصاروخفګان

په پيل کې اصحاب (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې حکيمانه ويش او مدبرانه سياست په راز او ګټو پوه نه شول ددې ويش تر شا پټ اهداف يې درک نه شواى کړى، نو همدا وه چې ځينې اعتراضونه او انتقادات راولاړ شول. پدې ويش کې انصارو د زيات تاوان احساس کاوه، ځکه هغوى ته د حنين له بخششونو نه هيڅ ونه رسيدل. دوى خو هغه کسان وو چې د سختۍ او ماتې په وخت غرېږي وشو او دوى په ډيره بيړه دجګړې ډګر ته راودانګل، جهاد يې کاوه او له رسول (صلى الله عليه وسلم) نه کلکه دفاع وکړه. او د همدوى دمقاومت له برکته ماتې په برې بدله شوه، خو اوس چې د ولجو د ويشلو وخت شو د همغو فراريانو او له جګړې نه په شا شويو کسانو لاسونه ډک دي، ډير بخششونه ورکړل شول، خو دوى (انصارو) ته هيڅ هم په برخه ونه رسيدل.[٢] دا تصور ددې سبب شو چې ناراضه شي.

ابن اسحاق له ابو سعيد خدري (رضي الله عنه) نه روايت کوي وايي: کله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا بخششونه په قريشو او نورو عربي قبيلو وويشل، او انصارو ته يې هيڅ برخه ورنکړه، دوى خفه شول او پدې هکله خبرې او پوښتنې راولاړې شوې. ځينو وويل: اوس خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل قوم سره يو ځاى شو. سعد بن عباده (رضي الله عنه) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغى او عرض يې وکړ:يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ستا لدې ويش نه انصار خفه شويدي، تا بخششونه خپل قوم ته ورکړل، نورو عربانو ته دې هم لويې برخې ورکړې، خو انصارو ته دې هيڅ ورنکړل! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل :

(**فأين أنت من ذلك يا سعد؟**) ستا څه نظر دى اې سعده! ده وويل: زه خو هم د همدې قوم يو غړى يم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**فاجمع لي قومك في هذه الحظيرة**). لاړ شه او خپل قوم دې پدې پنډ غالي کې را ته راغونډ کړه. سعد لاړ او انصار يې په يوه پنډ غالي کې راټول کړل، يو شمير مهاجرين

---

(2). فقه السيره ص ٢٩٨_٢٩٩ .

هم راغلل هغوی ته يې اجازه ورکړه ورسره کيناستل، وروسته نور راغلل، خو هغوی ته يې اجازه ورنکړه. کله چې ټول راغونډ شول، سعد ورغی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې وويل چې انصار را ټول شويدي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ، حمد او ثنا يې وويله بيايې وفرمايل: (يا معشر الأنصار، ما قَالَةٌ بلغتني عنكم، وَجِدَةٌ وجدتموها على في أنفسكم؟ ألم آتكم ضلالاً فهداكم اللّه؟ وعالة فأغناكم اللّه؟ وأعداء فألف اللّه بين قلوبكم؟) قالـــوا: بلـــى، اللّه ورسولـــه أَمَنُّ وأَفْضَلُ . اې انصارو! ستاسې يوه خبره راته رارسيدلې ده، لکه چې تاسې له ما خفه شوي ياستئ؟ آيا داسې نده چې زه تاسې ته پداسې حالت کې درغلم چې تاسې ګمراهان وئ الله تعالی هدايت درته وکړ، تاسې بې وسه وئ الله تعالی وس او دارايي در کړه، يو د بل دښمنان وئ الله تعالی سره دوستان کړئ؟ انصارو وويل هو همداسې ده، پر مونږ باندې د الله تعالی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زياته مهرباني او کرم دی او لـه هر څه نـه راتـه غوره دي. بيا يې زياته کړه: (ألا تجيبوني يا معشر الأنصار؟) اې انصارو ولې ځواب نه را کوئ؟ دوی وويل: د څه ځواب در کړو يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)؟! پر مونږ د الله او رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لوی فضل شويدی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (أما واللّه لو شئتم لقلتم، فصَدَقْتُمْ ولصُدِّقْتُمْ: أتيتنا مُكَذَّبًا فصدقناك، ومخذولاً فنصرناك، وطريداً فآويناك، وعائلاً فآسَيْنَاك).

قسم په الله که غواړئ چې ووايئ او که ووايئ رينښتوني به هم وئ، ووايئ چې يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! تـه مونږ تـه پداسې حالت کې راغلې چې خلکو دروغ در پورې تړل او مونږ دې تصديق وکړ، چا مرسته نه درسره کوله مونږ دې مدد وکړ، چا ځای نه درکاوه او مونږ ځای درکړ، محتاج وې مونږ دې مرسته وکړه. بيا يې زياته کړه: (أوَجَدْتُمْ يا معشر الأنصار في أنفســـكم في لَعَاعَةٍ من الدنيا تَأَلَّفْتُ بها قوماً ليُسْلِمُوا، ووَكَلْتُكم إلى إسلامكم؟ ألا ترضـــون يـــا معشر الأنصار أن يذهب الناس بالشاة والبعير، وترجعوا برسول اللّه صلى الله عليه

وسلم إلى رحالكم؟ فوالذي نفس محمد بيده، لولا الهجرة لكنت امرأ من الأنصار، ولو سلك الناس شِعْبًا، وسلكت الأنصار شعباً لسلكت شعب الأنصار، اللّهم ارحم الأنصار، وأبناء الأنصار، وأبناء أبناء الأنصار). [اې انصارو د ناچيزې مادي متاع په سبب له ما خفه نه شئ. ما غوښتل پدې بې ارزښته متاع سره د خلکو زړونه واخلم تر څو اسلام راوړي ستاسې په اسلام ډاډ څرګند شوی. اې انصارو! آیا دا مو نده خوښه چې خلک له اوښانو او پسونو سره روان وي او تاسې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپلې مېنې ته ستانه شئ؟ قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی، که هجرت نه وی نو زه به له انصارو نه یو فرد وای، که ټول خلک په یوه لاره روان شي او انصار په بله زه به د انصارو په لاره ځم. اې الله ته په انصارو رحم وکړه، د انصارو په زامنو رحم وکړه او د انصارو په لمسیانو رحم وکړه.] پدې خبرو سره ټولو دومره وژړل چې ږیرې یې په اوښکو لمدې شوې، ټولو وویل: زمونږ لپاره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کافي دی، همدا عظیمه برخه راته بس ده. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف یووړ. او دوی هم سره تیت شول[1].

د هوازن پلاوی

وروسته له هغې چې غنیمتونه وویشل شول، د هوازن قبیلې نمایندګان پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل چې په اسلام مشرف شوي وو. دوی ۱۴ کسان وو، مشر يې زهیر بن صُرَد وُ، ابو بُرقان چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رضاعي تره کیده هم ورسره وُ. د نوموړي د نوم په هکله څه اختلاف شته ځینو یې نوم ابومروان او ابو ثروان هم بللی دی. هغوی له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه سوال وکړ چې احسان ورسره وکړي بندیان او مالونه یې بیرته ورکړي، او داسې خبرې یې وکړې چې د ټولو زړونه پرې وسوځیدل. ابن اسحاق وایي: پدې ډله کې نهه سرداران وو، چې اسلام یې راوړ، بیعت یې وکړ، بیا یې عرض وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه وسلم)! د تاسو له خوا په نیول شویو کسانو کې میندې، خویندې، تروریانې (عمه ګانې او خاله ګانې دي، چې دا ټولې د قومونو ناموس او غیرت شمیرل کیږي.

[1] . ابن هشام ۴۹۹/۲_۵۰۰. په بخاري کې هم دیته ورته روایت ذکر شویدی ۶۲۰/۲_۶۲۱.

فامنن علينا رسول اللّه في كـــرم ** فإنـــك المرء نرجـــوه وننتظر

امنن على نسوة قد كنت ترضعها ** إذ فوك تملؤه من محضها الدرر

[يا رسول الله(عليه السلام) د خپل كرم له مخې پر مونږ منت كيږده، ته هسې شخصيت يې چې مونږ تمه او هيله درته لرو، پر هغو ميرمنو احسان وكړه چې تا يې شيدې خوړلې او رضاعي اړيكې ورسره لرې.]

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: : (**إن معي من تـــرون، وإن أحب الحديث إلى أصدقه، فأبناؤكم ونساؤكم أحب إليكم أم أمـــوالكم؟**) له ماسره خو دغه كسان شته چې تاسې يې وينئ، رښتيا خبرې ډيرې غوره ګڼم، دا راته ووايئ چې خپل اولادونه او ښځې ډيرې درباندې ګرانې دي او كه خپل مالونه؟ دوی وويل: مونږ هيڅ شی له خپل نسب،ا ولاد، حسب او شرف سره نه برابره وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إذا صليت الغداة ـــ أي صلاة الظهر ـــ فقوموا فقولوا: إنا نستشفع برسول اللّه صلى الله عليـــه وســـلم إلى المـــؤمنين، ونستشفع بالمؤمنين إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم أن يرد إلينا سبينا**).كله مو چې د ماسپښين لمونځ ادا كړ پورته شئ او ووايئ چې مونږ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مسلمانانو ته او مسلمانان رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شفيع وړاندې كوو چې زمونږ بنديان راته آزاد كړي. د ماسپښين لمونځ چې وشو، هغوی پورته شول او همدا خبرې يې وكړې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: : (**أما ما كان لي ولبني عبد المطلـــب فهـــو لكـــم، وسأسأل لكم النـــاس**).كوم شی چې په ما او بني مطلب پورې اړه لري هغه ټول ستاسې، او ستاسې لپاره له نورو خلكو نه همداسې غوښتنه كوم. مهاجرينو او انصارو وويل: له مونږ سره چې څه شيان شته هغه ټول د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دي، خو الأَقْرَع بن حابس وويل: زه او بنو تميم دا مالونه او شيان بيرته نه وركوو. عُيَيْنَة بن حِصْن هم وويل: زه او بنو فزاره هم دا كار نه كوو. عباس بن مِرْدَاس هم همدا ډول خبره وكړه ويې ويل: زه او بنو سُلَيْم هم دا شيان نه مستردوو، خو

بنو سلیم وویل: زمونږ شیان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دي. عباس ورته وویل: تاسې زه توهین کړم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إن هؤلاء القوم قد جاءوا مسلمين، وقد كنت استأنيت سَبْيَهُمْ، وقد خيرهم فلم يعدلوا بالأبناء والنساء شيئاً، فمن كان عنده منهن شيء فطابت نفسه بأن يرده فسبيل ذلك، ومن أحب أن يستمسك بحقه فليرد عليهم، وله بكل فريضة ست فرائض من أول ما يفيء اللّه علينا**). دا خلک پداسې وخت مونږ ته راغلي چې اسلام يې راوړيدی، ما خو د دوی د بنديانو په هکله څه انتظار هم ويوست اوس مې هم دوی ته اختيار ورکړ چې مالونه غواړي او که اولادونه، خو هغوی وويل هيڅ شی هم له خپلو اولادونو او ښځو سره نه برابروي، نو له چا سره چې د دوی اسير شته که خوښه يې وي هغه دې بيرته دوی ته ورکړي، او که څوک نه غواړي له خپل حق نه تير شي، نو غوره ورته دا ده چې اسير بيرته ورکړي زه به د دوی د هرې برخې په عوض کې له راتلونکي غنيمت نه شپږ برخې ورکړم. خلکوپه ځواب کې وويل: مونږ ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوښه له هرڅه نه غوره ده، يعنې دده پخاطر ټول اسيران بيرته دوی ته ورکوو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إنا لا نعرف من رضي منكم ممن لم يرض، فارجعوا حتى يرفع إلينا عُرَفَاؤكم أمركم**). تاسې لاړ شئ تر څو ستاسې مشران او قومندانان ګزارش راکړي، ځکه اوس ما ته ستاسې راضي او ناراضي معلوم نه شو. بيا ټولو د هوازن قبيلې بنديان ځوانان وو که ماشومان او که ښځې ټول يې بيرته ورکړل، يوازې عيينه چې يوه زړه ښځه يې په برخه رسيدلې وه نه ورکوله، په پای کې يې له څه بحث نه وروسته هغه هم ورکړه. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هرې اسيرې ښځې ته يو يو جوړه قبطي جامې هم ورکړې.

عمره او مدينې ته ستنيدل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په جعرانه کې د ولجو له ويش نه وروسته عمره ادا کړه او بيا يې مدينې منورې ته تشريف يووړ. عتاب بن اسيد يې په مکه مکرمه کې خپل خليفه وټاکه د کائناتو سردار د هجرت د اتم کال د ذي القعدې په ۲۴ مه بيرته مدينې ته ستون شو.

محمد غزالي وايي: د الله تعالی له لوري د ځرګندې فتحې له پيرزوينې وروسته مدينې

ته د ستنيدلو او لدينه آته كاله وړاندې هجرت تر منځ څومره فاصله او څومره توپير موجود دی؟! وګوره کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې مدينې ته هجرت کړی ؤ چې لـه مکې نـه شړل شـوی، تر تعقيب او څارنې لاندې ؤ، ګوښی ؤ، مسـافر ؤ، د انس، الفت، ځـای او ځـای ګيـر پـه لټـه کې ؤ چې د مـدينې اوسيدونکو ښه راغلاست ورته ووايه، دده راتګ يې نيکمرغي وبلله، ځای يې ورکړ، تود هرکلی يې ورته ووايه، اطاعت يې ورنه وکړ، ورته تسليم شول، مرستې يې ورسره وکړې، له لاربښوونو څخه يې ګټه پورته کړه، دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حضور او موجوديت په بدل کې يې د ډيرو دښمنی ته تن ورکړ، خو دا دی اوس آته کاله وروسته بيرته همغه مدينې ته چې مخکې بې پناه پکې لټوله پداسې حال کې روان دی چې مکه يې فتحه کړې، د جاهليت واکمني يې نسکوره او غرور يې ورمات کړی، د کفر او شرک زور اوبه شوی، د جاهليت غرور تر پښو لاندې شوی، همغه جاهل او ګمراه خلک په اسلام مشرف او عزتمن شوي، اسلام ورته له هر څه محترم او مقدم شوی، همدا وجه ده چې مخکينی ګناوې يې ورته ښښل شوې الله تعالی فرمايي:

((إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ)). (يوسف: ۹۰)

[ترجمه: چا چې تقوی او صبر وکړ نو الله تعالی د نيکو کارانو اجر نه ضايع کوي[1].]

---

[1] . فقه السيرة ۳۰۳. ددی غزواتو ـ دمکې فتحه، حنين او طائف ـ د تفصيل لپاره دا کتابونه وګورئ: زاد المعاد ۲/ ۱۲۰تر ۲۰۱. ابن هشام ۲/۳۸۹ تر ۵۰۱. صحيح البخاري ۲/ ۲۱۲ تر ۲۲۲. فتح الباري ۸/۳تر۵۸.

د مکې له فتحې وروسته

پلاوي او سرايا

لدې اوږده او برياليې سفر څخه له راتګ نه وروسته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ډېر پلاوي او وفدونه راغلل، همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مختلفو سيمو ته واليان، موظفين او بلونکي واستول. او د هغو قوتونو په خلاف يې عسکري اجرآت وکړل کوم چې اسلام ته يې سر نه ايښود، کبر يې کاوه او په واقعيت يې اعتراف نه کاوه، په لاندې کرښو کې لدې وضعې نه په لنډه توګه داسې يادونه کوو:

د زکات راټولونکي

مخکې مو وويل چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د آتم هجري کال په وروستيو کې له مکې نه راستون شو، لږه موده وروسته د ۹ (نهم) هجري کال د محرم مياشت رابره شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لاندېني کسان مختلفو قبايلو ته وليږل تر څو له هغوی نه د زکات مالونه راټول کړي:

۱- عيينه بن حصن بني تميم قبيلې ته
۲- يزيد بن حصين اسلم او غفار قبيلو ته.
۳- عباد بن بشر اشهلي سليم او مزينه قبيلو ته.
۴- رافع بن مکيث جهينه قبيلې ته.
۵- عمرو بن العاص بني فزاره ته.
۶- ضحاک بن سفيان بني کلاب ته.
۷- بشير بن سفيان بني کعب ته.
۸- ابن لتبيه ازدي بني ذبيان ته.
۹- مهاجر بن ابي اميه صنعاء ته. (نوموړی هملته ؤ چې اسود عنسي بغاوت او د نبوت دعوه وکړه).
۱۰- زياد بن لبيد حضر موت ته.
۱۱- عدي بن حاتم طيئ او بنو اسد ته.
۱۲- مالک بن نويره بني حنظله ته.
۱۳- زبر قان بن بدر د بني سعد يوی برخې ته.
۱۴- قيس بن عاصم د بني سعد بلې برخې ته.

۱۵- علاء بن حضرمي بحرين ته.
۱۶- علي بن ابي طالب نجران ته (د صدقې او جزيې را ټولولو لپاره).
دا كسان ټول د نهم هجري كال په محرم مياشت كې ندي استول شوي، بلكه ځيني يې لدې نيټې نه وروسته هغه وخت ليږل شويدي چې مربوط قبايل په اسلام مشرف شوي.
خو ددې عاملينو يا د زكات راټولونكو موظفينو د ليږلو پيل د نهم كال په محرم مياشت كې وځ، دا هم د حديبيې تړون له مثبتو نتايجو څخه دى، او پدې دلالت كوي چې لدې تړون نه وروسته اسلام او مسلمانان ډير ځواكمن شويدي. د مكې له فتحې نه وروسته خو خلك ډله ډله په اسلام مشرف شوي او ډيرو خلكو د اسلام امر ته غاړه ايښې ده.

سرايا (جنګي ګروپونه)

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) كه له يوې خوا مختلفو قبايلو ته زكات راټولونكي وليږل، له بلې خوا دا هم يو ضرورت وځ چې بايد د عربي جزيرې امنيت په ځانګړې توګه د لارو ساتلو ته هم پاملرنه شوى واى. له همدې امله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا لاندې سرايا (واړه جنګي ګروپونه) يوې او بلې خوا ته واستول:

۱- د عيينه بن حصن فزاري سريه: د نهم هجري كال د محرم په مياشت كې يې د ۵۰ سپرو په مشرۍ بني تميم ته وليږه. پدې ډله كې له انصارو او مهاجرينو څخه هيڅوك نه وو. ددې سريې سبب دا وځ چې بنو تميم ځينې كورنۍ له زكات وركولو نه منعې كـــولې، او د مسلمانانو په خلاف يې راپارولې. عيينه وريسې ورغى، د شپې به يې مزل كاوه او د ورځې به يې كمين نيوه، تر څو ور ورسيد او په دښته كې يې حمله ورباندې وكړه هغوى وتښتيدل. عيينه وتوانيد يوولس سړي، يوويشت ښځې او ديرش ماشومان په اسارت ونيسي، هغوى يې له ځان سره مدينې ته راوستل، هلته يې د رملة بنت حارث په كور كې واچول. همدا وه چې د هغوى لس تنه مشران مدينې ته وريسې راغلل د رسول (صلى الله عليه وسلم) دروازې ته ودريدل، چيغې يې وهلې اې محمده (صلى الله عليه وسلم)! زمونږ فرياد واوره! رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته تشريف راوړ، دوى له لمنې ونيو، خبرې يې ورسره پيل كړې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه وخت ورسره ولاړ وځ، بيا يې تشريف يووړ د ماسپښين لمونځ يې ادا كړ او بيا په جومات كې كيناست. هغه خلك راغلل خپل څه وياړونه يې ياد كړل، خپل خطيب (وياند) عطارد بن حاجب يې رامخې ته كړ هغه څه خبرې وكړې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اسلام خطيب (وياند) ثابت بن قيس بن شماس ته امر وكړ چې د دوى د وياند ځواب ووايي.

بيا د هغوی شاعر زبرقان بن بدر شعر ووايه مدح او ستاينه يې وکړه خپل وياړونه يې ياد کړل، په ځواب کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) شاعر حسان بن ثابت (رضي الله عنه) شعر ورته ووايه.
پدې پسې اقرع بن حابس وويل: بيشکه چې د دوی (مسلمانانو) وياند زمونږ له وياند نه غوره دی، او شاعر يې زمونږ له شاعر نه ډير مخکی دی، آواز يې له مونږ نه لوړ او خبرې يې زمونږ له خبرو نه ډيرې درنې دي، دايې وويل بيا ټول په اسلام مشرف شول.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته ښې تحفې او سوغاتونه ورکړل، د دوی ښځې او اولادونه يې ورته وسپارل. سيرت ليکونکي عقيده لري چې دغه سريه د نهم هجري کال په محرم کې شويده، خو دا خبره د نقد او اعتراض وړ ده، ځکه لدې نه خو داسې څرګنديږي چې اقرع بن حابس لدې تاريخ نه مخکې اسلام ندی راوړی پداسې حال کې چې همدې اقرع خو د هوازن د اسيرانو د بيرته ورکولو په وخت کې ويلي و چې زه او بنو تميم خپل بنديان بيرته نه ورکوو! دا ددې معنی لري چې بايد اقرع له هوازن نه مخکې مسلمان شوی وي.

۲- د قطبه بن عامر سريه: د نهم هجري کال په صفر مياشت کې د خثعم يوې کورنۍ ته چې تربه ته نژدې (تباله) کې يې اړولي وُ واستول شو. له قطبه سره شل کسان او لس اوښان وو چې په نوبت سره به پرې سپريدل. لاړل او پر هغوی يې بريد وکړ، سخته جګړه ونښتله، دواړو خواوو ډير تلفات ورکړل، قطبه له څو ملګرو سره يو ځای په شهادت ورسيد، خو په پای کې مسلمانان پدې بريالي شول چې له کفارو نه څو ښځې په اسارت ونيسي، پسونه او اوښان ورنه غنيمت کړي.

۳- د ضحاک بن سفيان کلابي سريه: د نهم هجري کال د ربيع الاول په مياشت کې د کلاب قبيلې په لور. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ګروپ ددې پخاطر وليږه تر څو کلاب قبيله اسلام ته راوبولي، خو هغوی اسلام و نه مانه او له مسلمانانو سره په جنګ شول، په پای کې يې ماتې وخوړه، د سر تلفات يې هم ورکړل، او مسلمانان بيرته ستانه شول.

۴- د علقمه بن مجزز مدلجي سريه: د نهم هجري کال په ربيع الآخر مياشت کې د جدې د ساحلي برخو په لور وه. له علقمه سره دری سوه جنګيالان وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وظيفه ورکړه چې د هغو حبشيانو مقابلې ته ورشي کوم چې په مکه او د جدې په شا و خوا ساحلی برخو کې د چور و چپاول لپاره

راټول شوي وو. علقمه د بحر له لارې مخکې لاړ تر څو جزیرې ته ورسید، حبشیان خبر شول او ټول وتښتیدل[1].

۵ – د علي بن ابي طالب سریه: د نهم هجري کال په ربیع الاول میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ته وظیفه ورکړه چې لاړ شي او د طیئ قبیلې قلس نومی بت ویجاړ کړي. له ده سره (۱۵۰) تنه مجاهدین ملګري وو، چې سل اوښان او پنځوس آسان هم ورسره وو دوه بیرغونه چې یو لوی او رنګ یې سپین او بل وړوکی تور رنګی ؤ.
د سهار په وخت کې یې د حاتم پر کلي حمله وکړه، بت یې مات کړ، زیات شمیر پسونه او اوښان یې غنیمت کړل، زیات کسان یې بندیان کړل، د بندیانو په جمله کې د عدي بن حاتم خور هم وه. عدي پخپله شام ته وتښتید، مسلمانانو د بت په خزانو کې درې تورې، درې زغرې او څه نور شیان وموندل، غنیمتونه یې سره وویشل، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) برخه یې ورنه جدا کړه، خو د حاتم کورنۍ یې و نه ویشله، کله چې مدینې ته ستانه شول د حاتم لور له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه د احسان سوال وکړ او ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) پلار مې مړ شو، وروڼه مې ورک شول، سرپرست نه لرم، زه یوه زړه ښځه یم د چا خدمت نه شم کولی، احسان راباندې وکړه! رسول (صلی الله علیه وسلم) ورته وفرمایل: (**من وافدك؟**) سرپرست مو څوک دی؟ دې وویل: عدي بن حاتم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**الذي فر من اللّه ورســوله؟**). هغه چې له الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې فرار کړیدی؟ دا ږې وویل او ورنه لاړ.

د عدي خور بله ورځ بیا همداسې عرض وکړ، دریمه ورځ یې بیا تکرار کړ، همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احسان پرې وکړ، او هغه یې آزاده کړه. دلته یو صحابي چې په اغلب ګمان سره علي (رضي الله عنه) ؤ ورته وویل: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د ځان لپاره سورلۍ هم وغواړه! هغې د مرکب سوال وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرکب هم ورکړ. بیا د حاتم لور لاړه او شام ته ورسیده هلته یې خپل ورور عدي ته وویل. دې

[1]. فتح الباري ۵۹/۸.

شخص (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دومره احسان راباندې وکړ چې ستا پلار به هم نه وي راباندې کړی، ويريږې او که تمه ورته لرې کـه هـر څه وي حتماً به ورځې! هماغه وه چې عدي هم بې له امانه او بې ضمانته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه خپل کور ته بوته، هلته يې ورته وويل: **ما يُفرُّكَ؟ أيُفِرُّك أن تقول: (لا إله إلا اللّه؟ فهل تعلم من إله سوى اللّه؟) قال: لا. ثم تكلم ساعة ثم قال: (إنما تفر أن يقال: اللّه أكبر، فهل تعلم شيئاً أكبر من الله؟) قال: لا. قال: (فإن اليهود مغضوب عليهم، وإن النصاري ضالون). قال: فإني حَنيف مسلم، فانبسط وجهه فرحاً، وأمر به فنزل عند رجل من الأنصار، وجعل يأتي النبي صلى الله عليه وسلم طرفي النهار.**

ولې تبنتيدلی وې، آيا د کلمې ((**لا اله الا الله**)) نه دې فرار کړی؟ آيا له الله پرته بل حق معبود پيژنې؟ عدي وويل: نه. بيا څه نورې خبرې وشوې. رسول الله (صلی الله عليـه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: آيـا لـدې تبنـتې چې وويـل شـي (**الله اكـــبر**). آيـا لـه خدای نه پرته بل لوړ او غوره څيز پيژنې؟ عدي وويل: نـه. رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) وفرمايـل: پـه يهـودو د خـدای قهـر شـوی، او نصـرانيان بـې لارې شويدي. عدي وويل: زه يو ريښتونی مسلمان يـم. د رسـول الله (صـلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) تندې له ډيرې خوشالۍ نه وغوړيده امر يې وکړ چې عـدي تـه دې د يـوه انصاري په کور کې ځای ورکړل شي، پدې ترتيب سره به عدي سهار او ماښام د رسـول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر يده.[۱]

ابن اسحاق روايت کوي چې عدي وايي: زه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل کور کې کينولم راته ويې فرمايل: **(إيه يا عدي بن حاتم، ألم تكن رَكُوسيّا؟) قال: قلت: بلي، قال: قال: قلت: بلي. قال: قال: قلت أجل واللّه. قال: وعرفت أنه نبي مرسل، يعرف ما يُجْهَل.**

ايگ عدي! آيا ته رکوسي (هغـه وخـت د نصـرانيت او صـائبيت تـر مـنځ د مشـرکانو يـو

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۲۰۵

دریم مروج مذهب ؤ) نه وې؟ ما وویل: هو. ده وفرمایل: (**أو لم تکن تسیر في قومــك بالمِرْبَا ع؟**).آیا د غنیمت څلورمه برخه به دې نه اخیستله؟ وایي: ورته ومې ویل: هو. راته ویې فرمایل: (**فإن ذلك لم یحل لك في دینك**). پداسې حال کې چې دې کار ستا په دین کې جواز نه درلود. ما ورته وویل: هو، په خدای قسم چې همداسې ده. عدي زیاتوي: همدلته پوه شوم چې دا د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی، ځکه له داسې څه نه معلومات لري چې ورته ویل شوي ندي[1].

احمد روایت کوي وایي چې: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**یا عدي، أسلم تسلم**). یا عدي! مسلمان شه تر څو په امن شې. عدي ورته وایي: زه خو دین لرم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**أنــا أعلــم بدینك منك**). زه ستا د دین په هکله له تا نه ډیر معلومات لرم. عدي وایي: ته زما د دین په هکله له ما نه ډیر معلومات لرې؟ ویې فرمایل: (**نعم، ألست من الرکوســیة، وأنت تأکل مربا ع قومك؟**). هو. آیا ته رکوسي نه یې؟ بیا یې راته وفرمایل: آیا د خپل قوم د غنیمت څلورمه برخه به دې نه خوړله؟ ما وویل: هو. همداسې ده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**فإن هذا لا یحل لك في دینــك**). ستا په دین کې خو دا کار جواز نلري. عدي وایي چې دا خبره یې وفرمایله نو ورته تسلیم شوم[2].

بخاري هم له عدي نه په روایت سره وایي: **قال: بینا أنا عند النبي صلی الله علیه وسلم إذ أتاه رجل فشکا إلیه الفاقة، ثم أتاه آخر فشکا إلیه قطع السبیل، فقال:** (**یا عدي، هل رأیت الحیرة؟ فإن طالت بك حیاة فلترین الظعینة ترتحل من الحیرة حتی تطوف بالکعبة، لا تخاف أحداً إلا اللّه، ولئن طالت بك حیاة لتفتحن کنوز کسری، ولئن طالت بك حیاة لترین الرجل یخرج ملء کفه من ذهب أو فضة، ویطلب من یقبله فلا یجد أحداً یقبله منه...**) **الحدیث وفي آخره: قال عدي: فرأیت الظعینة ترتحل من**

---

[1]. ابن هشام **۵۸۱/۲**.

[2]. مسند الامام احمد.

الحيرة حتى تطوف بالكعبة لا تخاف إلا اللّه. وكنت فيمن افتتح كنوز كسري بن هرمز، ولئن طالت بكم حياة لترون ما قال النبي أبو القاسم صلى الله عليه وسلم: (يخرج ملء كفه[1]).

کله چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ناست وم، يو سړی راغی له لوږې نه يې شکايت وکړ، وروسته بل څوک راغی چې له غلو نه يې شکايت درلود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اې عدي! حيره دې ليدلې ده؟ که ژوندی وې و به يې وينې، يوه ښځه به له حيره نه راځي، د کعبې طواف به کوي، او له الله پرته به د بل هيچا ويره ورسره نه وي. که دې عمر ياري درسره وکړه نو د کسرى خزانې به فتحه کړې او که عمر دې اوږد و نو و به ګورې چې خلک به طلا او يا نقره په لاس کې ګرزوي، پدې لټه کې به وي چې څوک فقير پيدا کړي او خيرات ورکړي، خو داسې غريب به نه مومي چې دده خيرات واخلي. دا حديث شريف ډير اوږد دی چې په وروستۍ برخه کې يې راځي: عدي وايي: ما پخپلو سترګو يوه ښځه وليدله چې له حيره نه راغلې او د کعبې طواف يې کاوه او له الله پرته د بل هيچا ويره ورسره نه وه. زياتوي: همدارنګه زه د هغو کسانو په ډله کې شامل وم چې د کسرى بن هرمز خزانې مو فتحه کړې، که تاسو ژوندی وئ حتماً به همداسې حالت وګورئ لکه څرنګه چې ابو القاسم محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي چې غني به پيدا سې حال کې چې لاس به يې له طلا او نقرې ډک وي، غريب به لټوي چې خيرات ورکړي، خو فقير به نه مومي.

---

[1] . صحيح البخاري، مشکاة المصابيح ٥٢٤/٢ ته دی مراجعه وشي.

د تبوک غزا

۹ هجري کال د رجب میاشت

د مکې فتحه ډېره لویه کارنامه او د حق او باطل تر منځ پریکنده غزا وه. لدې سوبې نه وروسته مشرکینو ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په رسالت کې د شک ځای پاتې نه شو، د تاریخ مسیر بدلون وموند، خلک ډلې ډلې په اسلام مشرف شول. مخکې مو ولیدل چې څومره وفدونه او نمایندګان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شول، او دا به هم وګورو چې په حجه الوداع کې د مسلمانانو شمیره څو ته لوړېږي، دا ټول د مکې د فتحې له برکته. پدې ترتیب سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حکومت داخلي ستونزې حل شوې، نور مسلمانانو دا فرصت درلود چې په پوره ډاډ سره د الله د دین زده کړه او تبلیغ وکړي او خلکو ته اسلام ورسوي.

ددې غزا سبب

مسلمانانو په جزیره کې د ننه مشکلات نه درلودل، خو دغه وخت بې موجبه د رومیانو له مخالفت او تهدید سره مخ شول، رومیان د هغه وخت زبر ځواک و.

په تیرو پاڼو کې مو ولوستل چې د بصری والي ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قاصد حارث بن عمیر ازدي (رضي الله عنه) د شرحبیل بن عمرو غساني له خوا په شهادت ورسید او همدا د تیري پیل و. د همدې تیري په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زید بن حارثه (رضي الله عنه) په مشری یو لښکر ولیږه چې په موته کې له رومیانو سره ونښت، سخته جګړه یې وکړه خو ویې نه شوای کولی له خپل ظالم او کبرجن دښمن نه پوره انتقام واخلي. خو د لیرو او نژدې عربانو پر زړونو یې ډېره غوره اغیزه وکړه. د روم مشر قیصر دېته متوجه و، او پدې پوهیده چې د جګړې پایله څومره د مسلمانانو په ګټه وه او له مسلمانانو سره یې د ځینو عربي قبایلو هم غږې او له روم نه د استقلال هڅې له پامه نه وې اچولې. او په رښتیا سره چې دا هغه خطر و چې ګام په ګام د روم پولو ته ورنژدې کیده، له عربو سره

ګاونډ کې د شام پولې يې تهديدولې.
همدې ته په توجه سره قيصر تصميم ونيو چې بايد مخکې لدينه چې مسلمانان په نه ماتيدونکي ځواک او خطر بدل شي، او مخکې لدينه چې د روم په خوا کې پرتو عربي برخو کې پاڅونونه او انقلابونه پيل شي بايد د اسلامي دولت جرړې له بيخه وايستل او د مسلمانانو ځواک اوبه شي.
له همدې کبله له موته جګړې نه وروسته پوره يو کال قيصر د جنګ تياري نيوله، له روميانو او تر خپل کنټرول لاندې عربانو لکه آل غسان او نورو نه يې لوی لښکر جوړ کړ، او د فيصله کوونکي جنګ ټول وسايل يې برابر کړل.

د روميانو د تيارۍ خبر په مدينه کې

مدينې ته دا خبرونه رارسيدل چې روميانو له مسلمانانو سره د پريکنده جګړې تياري نيولې ده. په مدينه کې د ننه له مسلمانانو سره تشويشونه پيدا شوي وو، حتی چې د يوه پردي او نا آشنا آواز په اوريدو سره به ډيرو داسې تصور کاوه چې ګويا روميانو پر مدينه بريد وکړ.
ددې حالت اندازه له هغه حالت نه ښه څرګنديدای شي چې عمر (رضي الله عنه) ورسره مخ شويدی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نهم هجري کال کې له خپلو بيبيانو سره ايلاء وکړه، (ايلاء ديته وايي چې څوک قسم وکړي چې زه به له خپلې ښځې سره جماع نه کوم نه به ورسره يوځای کيږم، که دا موده له څلورو مياشتو نه کمه وي پروا نلري يعنې له څلور مياشتو نه مخکې هر وخت کولی شي له خپلې ښځې سره يو ځای شي خو د قسم کفاره به ورکوي، او که څلور مياشتې تيرې شوې او نوموړې خپلې ښځې ته ورنژدې نه شو نو بيا به قاضي او محکمه مداخله کوي چې هغه دې يا ښځې ته رجوع وکړي يا دې طلاق ورکړي).
د يو شمير اصحابو (رضي الله عنهم) په رايه د څلورو مياشتو له تيريدو وروسته طلاق واقع کيږي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې کال له خپلو ميرمنو نه خفه شوی او يوه مياشت يې ايلاء وکړه، د خپل کور په بالاخانه کې اوسيده، په پيل کې مسلمانان (اصحاب) نه وو خبر، پدې حکم نه پوهيدل بلکه فکر يې کاوه لکه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو ميرمنو ته طلاق ورکړيدی او پدې سره ټول له حده زيات خفه شوي وو.

عمر (رضي الله عنه) **دا کيسه داسې بيانوي:**

زما يو انصاري ملګری وُ، هغه به چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مجلس کې حاضريده او زه به نه وم، نو د مجلس احوال به يې ماته راوړ، او که به زه موجود وم او هغه به نه وُ بيا به ما د مبارک مجلس ګزارش ورکاوه. مونږ دواړو په يوه سيمه کې ژوند کاوه، په نوبت به د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مجلس ته حاضريدو د غسان قبيلې د يوه پاچا دا خبر هم راته رسيدلی وُ چې پر مدينه د حملې نيت لري، نو لدې پلوه ويريدو او تشويش راسره وُ. يوه ورځ ناڅاپي زما انصاري دوست راغی دروازه يې ووهله او غږ يې وکړ: خلاصه کړه، خلاصه کړه! عمر (رضي الله عنه) وايي: ما ورته وويل: څه چل دی؟ آيا غساني حمله وکړه؟ هغه راته وويل: نه لدينه هم لويه پيښه شويده، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو ميرمنو نه بيل شويدی... د حديث تر پايه.[١]

په بل روايت کې راغلي چې عمر (رضي الله عنه) وايي: ما او انصاري دوست به خبرې سره کولې او ويل به مو چې غسانيان آسونه راته نعل کوي او د بريد تياري نيسي. ملګری مې يوه ورځ د خپل نوبت په اساس د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مجلس ته تللی وُ چې د شپې بيرته راغی دروازه يې په شدت سره وټکوله غږ يې وکړ چې عمر ويده دی؟ زه وويريدم فوراً ور ووتلم. هغه راته وويل: ډيره لويه پيښه شويده. ما ويل: څه دي؟ آيا غسانيان را ورسيدل؟ ويل يې نه، له دې نه هم لويه او مهمه پيښه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو ميرمنو ته طلاق ورکړيدی.[٢]

دا کيسه پخپله دا ښيي چې مسلمانانو د روميانو له لوري څومره ويره او تشويش درلود. د روميانو خطر او لدې طرفه متوجه تهديد دومره لوی وُ چې منافقان يو ځل بيا را ژوندي او اميدوار شوي وو، که څه هم د سر په سترګو يې ليدل چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څومره برياليتوبونه تر لاسه کړل، څومره قوت لري. د مسلمانانو همت او غيرت هم ورته ثابت وُ خو بيا هم پدې تمه وو چې کيدای شي روميان حمله وکړي او مسلمانان نابود کړي. د مسلمانانو کمزوري او تباهي د دوی هيله وه، پدې وخت کې دوی خپل شوم هدف لنډ ليدلو او له همدې امله يې د شر

(1). صحيح البخاري ٢/ ٧٣٠ .

(2). صحيح البخاري ١/ ٣٣٤ .

او توطئو يوه اډه جوړه کړه. د شر دغه اډه يې د جومات په نوم ونوموله چې په اسلامي تاريخ کې ورته مسجد الضرار ويل کيږي. منافقانو هيله درلوده له همدې مرکز نه په استفادې سره د مسلمانانو تر مينځ نفاق واچوي، همدا به د کفر او کفارو لپاره مرکز او اډه وي. دوی چې دا جومات جوړ کړ له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې وغوښتل چې تشريف راوړي او لمونځ پکې ادا کړي، لدې کار نه يې هدف دا وُ تر څو مسلمانان پرې وغولوي، او متوجه نه شي چې دوی دلته د اسلام په خلاف څه توطئې جوړوي. دوی لدې ځای نه د فساد او توطئې جوړونې مطمئنه او آرامه اډه جوړوله، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دلته لمونځ کول له غزا نه تر بيرته راتګ پورې وځنډاوه، ځکه پدې وخت کې غزا ته تياری باندې مصروف وُ. پدې ترتيب سره منافقان پخپل هدف کې ناکام شول، الله تعالی وشرمول، او کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له غزا نه بيرته راستون شو د همدې مسجد د نړولو حکم يې وکړ، او مسجد وران شو.

د روميانو او غسان قبيلې د تياری خاص رپوټونه

دا و هغه حالت او خبرونه چې مسلمانان ورسره مخامخ وو، په همدې ډول حالاتو کې نبطيونو هغه چې له شام نه يې مدينې ته تيل يا غوړي راوړل خبر راوړ چې هرقل څلويښت زره کسيزه لښکر تيار کړيدی، مشر يې يو مخور رومي ټاکلی، لخم، جذام او نورې عربي قبيلې هم ورسره دي. د همدې لښکر لومړنی ټولګی (مقدمه) د بلقا سيمې ته رارسيدلې ده. پدې سره مسلمانان له لوی خطر او تهديد سره مواجه شول. يادونه بايد وکړو چې نبطيان د اسماعيل (ع) د زوی نابت اولاده وه، يو وخت يې په شمالي حجاز کې ښه برم درلود، خو ورو ورو مخ په ځوړ لاړل او عادي سوداګران او بزګران شول.

حالات نور هم ترينګلي شول

حالات ډير خراب او ترينګلي شول، د سختۍ او شديدې ګرمۍ موسم وُ. مسلمانان له نورو ستونزو علاوه د وچکالۍ، بې وسۍ او د سوارۍ لپاره د څارويو له کمبود سره لاس او ګريوان وو. بله دا چې ميوې هم پخې شوې وې، د هر چا زړه دا غوښتل چې پخپل باغ کې تر سيوري لاندې وي پداسې وخت کې له کور نه وتل ډير ګران و، ګرمي هم وه، لاره ډيره اوږده او سخته وه.

د رسول الله ﷺ پریکنده اقدام

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حالاتو او د شرایطو بدلون ته په ډیر دقت کتل، د پیښو اسباب او عواقب یې څیړل، باور یې درلود که په موجوده حالاتو کې له رومیانو سره له جګړې نه ډډه وشي، سستي وشي، دښمن فرصت ومومي د اسلامي دولت له پولو نه تیری وکړي د مدینې په لور مخکې راشي، دا به د مسلمانانو لپاره ډیرې ناوړې اغیزې ولري. جنګي ځواک، شهرت او حیثیت به یې صدمه ومومي، تشویشونه به راولاړ شي، او کیدای شي هغه مشرکان چې له حنین غزا نه وروسته د بشپړې نابودۍ په مورګه ولاړ وو بیرته ځانونه منظم کړي او هڅه وکړي چې بیا د ژوند او ځواک خاوندان شي. بل خطر دا ؤ چې منافقانو هم پر مسلمانانو د پریکنده برید لپاره مناسب فرصت لټاوه، د فاسق ابو عامر له لارې یې د رومیانو له پاچا سره اړیکې ټینګې کړې وې. پلان یې جوړ کړی ؤ چې د رومیانو د حملې په صورت کې به دوی له شا نه پر مسلمانانو د تورې ګوزار کوي. او که داسې شوي وای نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) د اوږدو او سختو هلو ځلو، جنګونو او کوششونو نتیجه به اوبه وړې وای! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ټول واقعیتونه درک کړي ؤ، همدا وه چې له زیاتو مشکلاتو سره سره یې له رومیانو سره د دوی له پولو نه اخوا د جګړې او ټکر فیصله وکړه، امر یې وکړ چې باید رومیان فرصت و نه مومي د اسلامي حکومت د پولو او سرحدونو په لوري وړاندې ټګ وکړي.

له رومیانو سره د جګړې لپاره د تیارۍ امر

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل تصمیم اصحابو (رضي الله عنهم) ته ورساوه، هغوی یې خبر کړل چې باید له رومیانو سره د جګړې تیاري ونیسي. د مکې او شاوخوا نورو سیمو قبایلو ته یې هم د تیارۍ فرمان صادر کړ. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سنت او عادت داسې ؤ چې د جګړې په وخت کې به یې خپله لاره او خپل هدف پټ ساته له توریې نه به یې کار اخیست پدې معنی که غوښتل به یې د شمال په لوري لاړشي نو اعلان به یې داسې کاوه چې جنوب ته ځي، او یا بر عکس، خو دا ځل څرنګه چې شرایط ډیر سخت، تنګ او خطرناک وو نو په څرګنده توګه یې اعلان وکړ چې له رومیانو سره یې د جګړې پریکړه کړیده، ټول یې

خبر کړل تر څو د جګړې تیارۍ ونیسي او جهاد ته يې تشویق کړل. په همدې ورځو کې د سوره برائت څو مبارک آیتونه نازل شول، چې مسلمانان هاند او جګړې ته هڅوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو ته د الله په لار کې د مالي قربانۍ اهمیت هم بیان کړ او دیته يې وهڅول چې هر یو د خدای په لار کې خپل غوره مال په مصرف ورسوي.

جهاد ته په تیارۍ کې سیالي

له رومیانو سره د جګړې لپاره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له فرمان نه وروسته مسلمانانو یو له بل سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر په تعیمل کې سیالي کوله. هر چا په ډیره بیړه د جګړې تیاري نیوله، مختلفې قبیلې او کورنۍ له هر لوري نه د مدینې په خوا را ماتې وې. ټول مسلمانان آماده شول، له منافقانو پرته ټولو د جګړې اراده کړې وه. ټول جګړې ته روان شول، یوازې درې کسه ریښتوني مسلمانان ورنه پاتې شول نور ټول وخوځیدل.
جګړې ته له روانیدو نه مخکې بې وسه، محتاج او فقیر مسلمانان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راتلل د جګړې لپاره یې د سپرلۍ او وسایلو سوال کاوه خو کله به یې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا لاندینی ځواب اوریده نو پداسې حال کې به بیرته ورنه تلل چې سترګې به یې له اوښکو ډکې وې: ((**لا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنْ الدَّمْعِ حَزَناً أَلاَّ يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ**)). (التوبة: ۹۲)
[ترجمه: نو ویل تا دوی ته چې ستاسې د سپرلۍ لپاره څه نلرم، نو بیرته تلل دوی پداسې حال کې چې سترګې یې له اوښکو ډکې وې، او پدې خفه دي چې د جهاد په لارکې د نفقې لپاره څه نلري.**]**
مسلمانانو د الله په لار کې د مال او دارایۍ په خرڅولو کې هم یو له بل سره سیالي کوله د هر یوه هیله دا وه چې زیات اجر وګټي. عثمان (رضي الله عنه) هغه تجارتي کاروان چې د شام د تجارت لپاره يې تیار کړی وٴ ټول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورکړ، پدې کاروان کې دوه سوه اوښان سره له څلونو او کجاوو، دوه سوه اوقیې یعني **۵/ ۲۹** کیلو ګرامه نقره دا ټول یې د الله په لار کې صدقه کړل. دا ټول مجهز کاروان یې صدقه کړ، سل اوښان سره له ټولو لوازمو او زر دیناره (پنځه نیم کیلو سره زر) نور یې هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته

راوړل عرض يې وکړ چې دا هم د الله په لار کې په خرڅ ورسوئ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې دغه دينارونه يې په لاس کې اړول را اړول فرمايل يې: (**ما ضَرَّ عثمان ما عمل بعد اليـــوم**)[1]. لدې ورځې نه وروسته چې عثمان هر عمل وکړي هيڅ زيان نه ورسوي. عثمان (رضي الله عنه) پدې هم اکتفا ونکړه، نور مالونه يې هم خيرات کړل، ټول نهه سوه اوښان او سل آسونه يې صدقه کړل، البته د طلا او نقرې حساب خو يې لا بيل ؤ.

عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) دوه سوه اوقيې نقره راوړه. ابوبکر (رضي الله عنه) خپل ټول مال چې څلور زره درهمه وو راوړل، د خپل اولاد لپاره يې الله او رسول کافي وبلل. عمر (رضي الله عنه) هم خپل نيم مال راوړ. عباس (رضي الله عنه) هم ډير څه راوړل. طلحه، سعد بن عباده، محمد بن مسلمه (رضي الله عنهم) هر يوه ډير څه حاضر کړل. عاصم بن عدي (رضي الله عنه) نوي وسقه خرما (يو وسق ۶۰ صاع کيږي او پدې حساب ټول ديارلس نيم زره کيلو يا ديارلس نيم ټنه خرما) راوړه. اصحابو (رضي الله عنهم) يو په بل پسې د خپل توان په اندازه مالونه راوړل، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې يې ايښودل، داسې کسان هم وو چې يوازې يو مُد يا دوه مُده يا کمې او زياتې خرماوې يې راوړلې.[يو مُد ٦٧٥ گرامه وزن لري] ښځو هم چې څه درلودل رايې وړل، چا به مشک راوړل، چا پايزيب، بنگړي، لښتۍ، گوتيې او، ټول يې حاضر کړل. له منافقانو پرته هيچا هم بخل ونکړ، ډير څه جمع شول. ((**الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ فِـــي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لا يَجِدُونَ إِلاَّ جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ....**)). (التوبه: ۷۹)

[ترجمه: هغه منافقان چې عيب وايي په خيرات کوونکو مؤمنانو باندې په ادا د صدقاتوکې او بل د هغو بې وزلو عيب وايي چې هيڅ نه مومي مگر په اندازه د توان او زيار خپل، پس مسخرې کوي دغه منافقان په دوی پورې...]

اسلامي لښکر د تبوک په لور

لښکر تيار شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) محمد بن مسلمه او په بل روايت سباع بن عرفطه په مدينه کې خپل خليفه وټاکه. علي (رضي الله عنه) ته يې

[1] . جامع الترمذي،مناقب عثمان بن عفان ٢١١/٢.

وظیفه ورکړه چې دده د کورنۍ سر پرستي وکړي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) روان شو منافقانو داسې خبرې وکړې چې علي (رضي الله عنه) هغه تحمل نه شوی کړی، روان شو له مدینې نه ووت او ځان یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرته امر ورته وکړ چې لاړ شي او د خپلې کورنۍ سر پرستي وکړي او ورته ویې فرمایل: (**ألا ترضی أن تکون مني بمنزلة هارون من موسي، إلا أنه لا نبي بعـدي**).
اې علي! آیا دا دې نده خوښه چې زما په وړاندې داسې مقام ولرې لکه چې هارون یې د موسی (علیه السلام) په وړاندې لرې. خو له ما نه وروسته بل هیڅ پیغمبر نشته.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پنجشنبې په ورځ د شمال په لور مدینه د تبوک په قصد پرېښوده، د مجاهدینو شمیره ډېره زیاته وه، دیرش زره کسان جګړې ته روان وو، که څه هم ډېر مالونه راټول شول خو بیا هم ددې دومره لوی شمیر عسکرو لپاره کافي نه وو.
لښکر د سورلۍ او توښې له پلوه له مشکلاتو سره مخ و، هرو اتلسو کسانو ته یوه سورلي وه په نوبت به ورباندې سپریدل. غازیانو به له ډېرې لوږې د ونو پاڼې خوړلې د اکثرو کسانو شونډې وپړسیدلې، که څه هم اوښانو ته ډېره اړتیا وه خو بیا هم له ډېرې تندې او لوږې نه دیته مجبور شول څه اوښان حلال کړي، دومره تږي وو چې باید د اوښانو د خیټې اوبه یې چښلې وای. او څرنګه چې لښکر ډېرې سختۍ لیدلې نو دې لښکر ته جیش العسره یعنې د سختیو لښکر هم ویل کیږي.
اسلامي لښکر د لارې په اوږدو کې د ثمودیانو له سیمې (حجر) نه تیر شو، ثمودیانو هلته وادي قری کې له تیږو نه لویې لویې خونې جوړې کړې وې. اصحابو(رضي الله عنهم) اراده وکړه ددې ځای له اوبو نه څه وچښي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې: (**لا تشربوا من مائها ولا تتوضأوا منه للصلاة، وما کان من عجین عجنتموه فاعلفوه الإبل، ولا تأکلوا منه شـیئاً**). دا اوبه مه چښئ او مه اودس ورباندې کوئ او کوم اوړه مو چې پدې اوبو خوشته کړي هغه خپلو اوښانو ته ورکړئ خپله یې مه خورئ. او زیاته یې کړه چې یوازې له هغې چینې نه اوبه وڅښئ له کومې نه به چې د صالح (علیه السلام) اوښې اوبه چښلې.
بخاري او مسلم له ابن عمر (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حجر نومې سیمې نه تیریده ویې فرمایل: (**لا تدخلوا مساکن الذین ظلموا أنفسهم أن یصیبکم ما أصابهم إلا أن تکونوا باکین**). د

هغه چا کورونو ته مه داخلیږئ چې پخپلو نفسونو یې ظلم کړیدی، هسې نه چې د دوی عذاب تاسې ته هم در ورسیږي، دلته پداسې حالت کې داخل شئ چې د الله له ویرې نه ژړا کوونکي وئ. بیا رسول (صلی الله علیه وسلم) خپل مبارک سر پټ کړ او په بیړه ، بیړه لدې درې نه ووت.[1]

د لارې په اوږدو کې غازیان سخت تږي شول، اوبو ته زیات اړ وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې شکایت وکړ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د باران سوال وکړ، یو ځل وریځې رابنکاره شوې ښه باران وشو. خلکو اوبه وڅښلې او د ضرورت په اندازه یې ورسره واخیستلې. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبوک ته نژدې شو ویې فرمایل: (**إنكم ستأتون غداً إن شاء اللّه تعالى عين تبوك، وإنكم لن تأتوها حتى يَضْحَي النهار، فمن جاءها فلا يمس من مائها شيئاً حتى آتي**). [تاسې به سبا د تبوک چینې ته ورسیږئ (ان شاء الله) خو تر نیمې ورځې پورې به ور ونه رسیږئ، که له ما نه مخکې ور ورسیدئ نو ترهغې پورې اوبه مه ورنه چښئ تر څو زه نه وم راغلی.]

معاذ (رضي الله عنه) وایي مونږ پداسې حال کې چینې ته ورسیدو چې له مونږ نه مخکې دوه کسان ورسیدلي وو، د چینې اوبه لږ لږ رواني وې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هغو دوو کسانو نه پوښتنه وکړه : (**هل مسستما من مائها شيئاً؟**) آیا د چینې اوبو ته مو لاس وروړی دی؟ هغوی وویل: هو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته د خدای د ارادې او خپلې خوښې مطابق خبره وکړه. بیا یې په مبارکو لاسونو اوبه رابندې کړې تر څو یوه اندازه جمع شوې، مبارک مخ او لاسونه یې ورباندې پرې مینځل، نورې یې بیرته په چینه کې واچولې پدې سره یو ځل له چینې نه زیاتې اوبه روانې شولې، خلکو وچښلې او د ضرورت په اندازه یې ورسره واخیستلې. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**يوشك يا معاذ، إن طالت بك حياة أن ترى ماهاهنا قد ملئ جناناً**). اې معاذه! که عمر یاري درسره وکړي، نو و به وینې چې یو وخت به دا سیمه ټوله د میوو له باغونو ډکه وي.[2]

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تبوک په لاره کې او په بل

---

(1). صحیح بخاري ۲/ ۶۳۷.

(2). مسلم ۲/ ۲۴۶

روایت تبوک ته له رسیدو وروسته وفرمایل: (**تهب علیکم اللیلة ریح شدیدة، فلا یقم أحد منکم، فمن کان له بعـــیر فلیشـــد عقَالَـــه**). نن شپه به سخت باد دربانديږ راوالوزي، هیڅوک به نه دریږي، د اوښانو خاوندان دې د اوښانو ګونډې وتړي.

هماغه وه چې د شپې سخت باد راغی، یو سړی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر په خلاف پاڅید ودرید، چې باد پورته کړ او ان د طيئ په غره یې وغورځاوه[1].

همدارنګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت داسې وٶ چې د لارې په اوږدو کې به یې د ماسپښین او لمازدیګر، ماښام او لماسختن لمونځونه یو ځای ادا کول یعنې د لمازدیګر لمونځ به یې د ماسپښین او لماسختن به یې د ماښام په وخت کې یو ځای ادا کاوه چې دیته جمع تقدیم وایي، او یا به یې د ماسپښین لمونځ د لمازدیګر او ماښام د لماسختن په وخت کې یو ځای ادا کول چې دیته جمع تاخیر وایي.

اسلامي لښکر په تبوک کې

اسلامي لښکر تبوك ته ورسید، له دښمن سره د مقابلې پوره تیاري یې درلوده، مرکز یې جوړ کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره مهمه خطبه وویله، په لنډو ټکو کې یې لوی مفاهیم ادا کړل، مسلمانان یې د دنیا او آخرت ښیګڼو ته راوبلل، د بدو اعمالو او شر له عواقبو نه یې وویرول، ویې ګو ابښل. همدا راز د خوښۍ ځرګندونه یې وکړه، او دوې ته یې هم د خوښۍ او بري زیری ورکړ. پدې ترتیب سره یې د هغوی روحیات دومره لوړ کړل چې د وسایلو د کمبود او موادو د نشتوالي جبران پرې وشو. رومیانو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر کشۍ خبر واورید ویرې واخیستل، د وړاندې تګ او مقابلې جرات یې نه شوی کولی، له پولو نه اخوا ښارونو کې سره تیت شول. دې کار د مسلمانانو لپاره په زړه پورې نتیجې درلودې، او مسلمانانو داسې سیاسي بریاوې لاسته راوړې چې د جنګ او وسلوالې مقابلې په حالت کې یې لاسته نه شوای راوړی. د ایله مشر یحنه بن روبه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او د جزیې په منلو سره یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سوله وکړه. د جرباء او اذرح خلک هم حاضر شول جزیه ورکول یې ومنل، رسول الله (صلی الله علیه و

[1]. صحیح مسلم.

اله و صحبه و سلم) هغوی ته يو ليک وليکه. د ايله واکمن ته د ليکل شوي ليک متن داسې و:

(بسم اللّه الرحمن الرحيم، هذه أمنة من اللّه ومحمد النبي رسول اللّه ليحنة بن رؤبة وأهل أيلة، سفنهم وسيارالهم في البر والبحر لهم ذمة اللّه وذمة محمد النبي، ومن كان معه من أهل الشام وأهل البحر، فمن أحدث منهم حدثاً، فإنه لا يحول مالــه دون نفسه، وإنه طيب لمن أخذه من الناس، وأنه لا يحل أن يمنعوا ماء يردونه، ولا طريقاً يريدونه من بر أو بحر). [بسم الله الرحمن الرحيم، دا د مهربان الله او محمد رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د يحنه بن روبه او ايله د خلکو لپاره امان ليک دی. د دوی کښتۍ او ځمکني کاروانونه به ټول محفوظ او خوندي وي، الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې ذمه وار دي. دا تړون او عهد د دوی او د شام او سمندر ټولو هغو خلکو لپاره دی چې له دوی سره همکاري لري، او ديته ورته نظر ولري. که له دوی نه څوک د بد او نا مناسب کار مرتکب کيږي، نو مال يې د مجازاتو مخه نشي نيولی، او د جرم د ارتکاب په صورت کې د هغه مال نورو ته روا دی چې وايې خلي. همدا راز دوی اجازه لري له هرې چينې نه ګټه واخلي او له هرې بحري او ځمکنۍ لارې نه استفاده وکړي.] رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يو څلور سوه شل کسيز سپور ګروپ د خالد بن وليد (رضي الله عنه) په مشرۍ د دومه الجندل مشر اکيدر ته وليږه، ورته ويې فرمايل: (إنــك ســتجده يصـيد البقر).اکيدر به پداسې حال کې ووينئ چې د غوايانو ښکار به کوي. خالد (رضي الله عنه) لاړ او کله چې د هغوی برجونه ورته ښکاره شول، يو نيلي رنګه غويی يې د قصر له دروازې سره وليدل شو چې د قصر دروازه يې په ښکرو موښله، اکيدر هم ورپسې راغی او د هغه د ښکار هڅه يې کوله، شپه وه خو سپوږمۍ رڼا کوله، خالد (رضي الله عنه) اوملګري يې پدې وتوانيدل چې اکيدر ونيسي او بيا يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته راووست.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم د هغه دمرګ حکم ونکړ، بلکه سوله يې ورسره وکړه او هغه دا ومنله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته به له جزيې سره سره دوه زره اوښان، اته سوه وزې، څلور سوه زغرې او څلور سوه نيزې ورکوي، او پدې ترتيب سره يې له هغه سره هم د يحنه، دومه،تبوک، تيماء

او ایله په شان ترون وکړ.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بریالي سیاست په نتیجه کې هغه عربي قبایل چې له رومیانو سره یې همکاري درلوده په بله و ا وښتې، په رومیانو یې باور کم شو د مسلمانانو خوا ته نژدې شوې.

او پدې سره د مسلمانانو د حکومت دایره پراخه شوه، او د روم تر اصلي پولو پورې وغزیده د رومیانو نوکران نور ختم شول خپله ماتې یې ولیده او خبره مستقیماً په رومیانو پورې مربوطه شوه.

بیرته د مدینې په لور

د مسلمانانو بریالی لښکر پداسې حال کې بیرته مدینې ته روان شو چې الله تعالی له جګړې او وسله والې نښتې پرته ډیر بریالیتوب ورپه برخه کړي وُ.

د لارې په اوږدو کې له یوې کږ لیچې غونډۍ سره دوولسو منافقانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت توطئه جوړه کړه. کیسه داسې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې نقطې نه پداسې حال کې تیریده چې نور لښکر په دښته کې روان و، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې دوه کسان موجود وو، عمار (رضي الله عنه) چې د اوښې واګې نیولې وې، او حذیفه (رضي الله عنه) چې ورپسې روان وُ.

منافقانو پدې وخت کې هڅه وکړه لدې فرصت نه ناوړه ګټه پورته کړي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو دوو ملګرو سره روان و چې د پښو ځپا او آواز یې واورید پوه شو چې څوک ورپسې په منډه را روان دي ویې کتل چې څو نقاب پوشان په تیزۍ سره د دوی په لور راځي، فوراً یې حذیفه (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې د هغوی مخه ونیسي. حذیفه هم د دوی د سورلیو پر مخونو د ورسره موجود ډال ګوزارونه وکړل، پدې سره منافقان وډار شول او وتښتیدل. او د نور لښکر سره یو ځای شول. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې منافقانو نومونه حذیفه (رضي الله عنه) ته وښودل، او دا یې هم ورته وویل چې هغوی کوم شوم نیت او هدف درلود، خو ورته ویې فرمایل چې افشا کوه یې مه. له همدې وجې نه حذیفه (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صاحب السر یعني د راز یار بلل کیږي.

الله تعالی د منافقانو ددې بدې ارادې په هکله فرمایي: ((وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا))

(التوبة: ٧٤) [دوی د داسې کار هڅه وکړه چې پکې بریالي نه شول] یعنې هغوی غوښتل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي خو ویې نه شوی کولی خپل هدف تر لاسه کړي. کله چې مدینه را ښکاره شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**هذه طَابَةٌ، وهذا أحُدٌ، جبل يحبنا ونحبه**).دا طابه ده، هغه د احد غر دی، هغه احد چې له مونږ سره مینه لري او مونږ هم ورسره مینه لرو.

د مدینې اوسیدونکي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له راتګ نه خبر شول، ښځې او ماشومان یې مخې ته را ووتل، په ډیر احترام او درناوي یې هرکلی کاوه، او دا شعرونه یې ویل:

طلــع البـــدرعلينا   من ثنيات الوداع

وجب الشـــكرعلينا   مادعـــالله داع [1]

[د څورلسم سپوږمۍ راوختله، د وداع له غونډیو نه یې راباندې رڼا واچوله، تر څو پورې چې د الله لورې ته دعوت روان دی تر هغې پورې پر مونږ شکر لازم دی.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رجب په میاشت کې د تبوک په لور روان شوی ؤ او د رمضان په میاشت کې بیرته راستون شو. ددې غزا ټوله موده پنځوس ورځې وه چې دیرش یې په تبوک او نورې یې په سفر کې تیرې شوې. د تبوک غزا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وروستۍ غزا وه.

له غزا نه د پاتې شویو کیسه

بیرته پاتې شوي هغه چې بې عذره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه پاتې شوي وو، غزا ته نه وو ورسره تللي. د دوی په هکله خاص حکم وشو چې باید له ټولنې ګوښې کړی شي تر څو توبه یې قبوله شوه او بیرته په اسلامي ټولنه کې ومنل شول. د تبوک غزا د ځانګړو شرایطو درلودونکې وه، د مسلمانانو لپاره یې له هر پلوه د سخت امتحان حیثیت درلود په همدې جګړې سره مؤمنان له نورو نه بیل او وپیژندل شول. الله تعالی تل په سختیو سره رینښتوني له دروغجنو نه بیلوي، الله

---

[1]. دا د ابن قیم نظر دی.

تعالی فرمايي: (**مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنْ الطَّيِّبِ**)) (آل عمران: ۱۷۹)

[ترجمه: ندی الله چې پريږدي مؤمنان مختلط ستاسې په شان، تر څو جلا کړي ناپاکه له پاکه څنې.]

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تبوک د غزا حکم صادر کړ، ټول مؤمنان روان شول، څوک چې پاتې شول مطلب یې دا ؤ چې په زړه کې یې نفاق دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به چې وویل شول چې فلانی ندی راغلی په مدینه کې پاتی شویدی نو ده به فرمایل: (**دعوه، فإن يكن فيـــه خـــير فسيلحقه اللّه بكم، وإن يكن غير ذلك فقد أراحكم منه**). [پرې یې ږدئ، که خیر پکې وي نو الله تعالی به یې حتماً راولي، او که خیر نه وي پکې نو ښه ده خدای یې له شر نه وژغورلئ.]

له همدې کبله له رښتینو مومنانو نه هیڅوا هم لدې غزا نه سر و نه غړاوه، یوازې د عذر خاوندان پاتې شول او هغه منافقان و نه وتل کوم چې په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ایمان نه ؤ. ځینو په دروغو سره بهانې جوړې کړې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې د پاتې کیدو اجازه واخیستله. لنډه دا چې یوازې منافقان او د عذر خاوندان پاتې شول، نور ټول لاړل، دلته دری کسان داسې هم وو چې له یوې خوا رښتوني مؤمنان وو، عذر یې هم نه درلود، او له بلې خوا له غزا نه هم پاتې شوي وو همدغو کسانو ته پاتې شوي وایي په همدوی الهي ازموینه راغله تر څو بریالي ورنه ووتل.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تبوک نه بیرته مدینې ته تشریف راوړ، لومړی جومات ته لاړ، دوه رکعته لمونځ یې ادا کړ بیا یې له خلکو سره خبرې شروع کړې. منافقان چې شمیره یې له اتیا[1] نه زیاته وه راغلل ډول ډول عذرونه یې وړاندې کول، قسمونه یې خوړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به هم د دوی عذر مانه، د دوی ظاهري اعتراف به یې قبلاوه بیعت به یې ورنه اخیست د مغفرت دعا به یې ورته کوله او نور به یې خدای ته سپارل.

پدې ډله کې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غزا ته نه وو

---

[1]. واقدي ویلي چې دغه د انصارو د منافقانو وه، او د اعرابو(بدویانو) لکه بني غفار او نورو د عذر وړاندې کوونکو تعداد هم ۸۲ کسان وو.او عبد الله بن ابي او پیروان یې لدینه جدا وو او د هغوی شمیره هم زیاته وه. فتح الباري ۱۱۹/۸ وګوره.

تللي، دري کسه داسې وو چې د کلک ایمان خاوندان وو، اوس یې هم د رښتیا لاره غوره کړه، دروغ یې ونه ویل اعتراف یې وکړ چې بې عذره لدې غزا نه پاتې شوي وو. دغه دری کسان کعب بن مالک، مراره بن ربیع او هلال بن امیه نومیدل. دوی ومنل چې هیڅ عذر یې نه درلود خو په غزا کې یې ګډون ونکړ، همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې باید دوی له ټولنې نه ګوښې شي، مسلمانانو ته یې وویل چې له دوی سره اړیکې وشلوي او خبرې کول ورسره بند کړي.
دوی له ټولنې نه داسې پرې او بیل شول چې دا دومره لویه ځمکه وربانديې تنګه شوه، له ژوند نه ماړه شول له څلویښتو ورځو نه وروسته امر ورته وشو چې له خپلو ښځو نه هم جدا شي، لس ورځې نورې هم له ټولو نه پردي وو، تر څو له پنځوس ورځې بیلتون نه وروسته الله تعالی رحم پرې وکړ توبه یې قبوله شوه او دا آیت شریف نازل شو:((وَعَلَى الثَّلاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمْ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لا مَلْجَأَ مِنْ اللَّهِ إِلاَّ إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.))(التوبة: ۱۱۸)
[په هغو دریو کسانو چې بیرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنګه شوه پر دوی دا ارته ځمکه او تنګ شول پر دوی زړونه د دوی او یقین یې وکړ چې نشته ځای د پناه له قهره د الله، پناه یوازې له الله سره ده، بیا الله دوی ته د توبې توفیق ورکړ بیشکه چې الله ښه توبه قبلونکی ډیر رحم والا دی.]
پر دوی الهي رحم وشو، مسلمانان زیات خوشاله شول، دوی هم له ډیرې خوشالۍ نه صدقې ورکړې او دا یې د ژوند تر ټولو نیکمرغه ورځ وه.
د هغو مؤمنانو په هکله چې د عذر په اساس یې په دې غزا کې ګډون نه و کړی، دا آیتونه را نازل شول: ((لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلا عَلَى الْمَرْضَى وَلا عَلَى الَّذِينَ لا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۹۱) وَلا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنْ الدَّمْعِ حَزَناً أَلاَّ يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ)) (التوبة: ۹۱– ۹۲)
[نشته هیڅ ګناه په کمزورېو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چې نه مومي دوی هغه مال چې ولګوي یې په غزا کې کله چې اخلاص کوي له الله او رسول سره او نشته پر محسنانو ملامتیا. او نشته ګناه په هغو کسانو چې تا ته راغلل تر څو د سورلۍ

لپاره څه ورکړي، تا ورته وویل ستاسې د سورلۍ لپاره څه نلرم، او دوی پداسې حال بیرته ستانه شول چې سترګې یې له اوښکو ډکې وې پدې غمجن وو چې د خدای پـه لار کې د لګښت لپاره څه نلري]

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې کله د بیرتـه ستنیدو پـه وخت کې مدینې ته را لنډ شو نو ویې فرمایـل: (إن بالمدينة رجالاً ما سرتم مَسِيراً، ولا قطعتم وادياً إلا كانوا معكم، حبسهم العُذْرُ)، قـالوا: يا رسول اللّـه، وهـم بالمدينة؟ قال: (وهم بالمدينة). په مدینه کې داسې کسان شته چې ناست هلتـه دي خو ستاسې ټول ثواب یې ګټلی دی، په هره دښته او هره لاره چې تاسې تللي یاست د هغې ثواب دوی ته هم ور رسیدلی دی، ځکه دوی عذر درلود او عذر یې ددې مانع شو چې له تاسې نه پاتې شي. اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وویل یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دوی ته ثواب په مدینه کې ورکول کیږي؟ ده وفرمایـل: هـو همدا ثواب یې پداسې حال کې په برخه دی چې دوی په مدینه کې ناست دي.

د تبوک غزا پایلې او اغیزې

دې غزا په عربي جزیره کې د مسلمانانو د نفوذ د پراختیـا او پیاوړتیـا پـه لار کې لویـه اغیزه درلوده خلکو ته ثابته شوه چې دلتـه یـوازې اسلام هغـه ځواک دی چې د بقـا او دوام چانس لري او مسلمانان له ټولو نه ځواکمن او د زیات نفوذ خاوندان دي.

پدې غزا سره د منافقانو او جاهلانو هیلې له خاورو سره خاورې شوې. دوی تمه درلوده چې ګوندې رومیان به مسلمانان له مینځه یوسي خو هسې ونه شول، همدا وه چې دوی هم مجبور شول دېخوا تـه مخه کړي، نورې لارې وربانـدې بندې شوې، نو واقعیت ته تسلیم شول. او لدینه وروسته نور داسې دلیل نه و پاتې چې مسلمانان نـرمې ورسره وکړي. الله تعالی امر وکړ چې سختي ورسره وشي، صدقې یې ونه منل شي د جنازې لمونځ یې ادا نه شي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بایـد نـور د دوی لپاره مغفرت و نه غواړي او په قبرونو یې ونه دریږي. امر وشو چې د مسجد ضرار په نامه جوړ شوی د شر مرکز ونړول شي. د قرانکریم آیتونه نازل شول منافقان یې د اسې معرفي کړل لکه چې نومونه یې یاد کړي وي، ډیر سپک او رسوا شول، نور ټولو پیژندل، پردې یې له مخونو پورته شوې. ددې غزا اغیزه دا وه چې د عربي پلاویو شمیره ډیره شوه، که څه هم د مکې له فتحې نه وړاندې او وروسته د عربي قبایلو نمایندګان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راتلل خو

له تبوک نه وروسته ددې ډول وفدونو شمیر نور هم زیات شو.[۱]

ددې غزا په هکله د قرآنکریم لارښوونې

د برائت سورت زیات آیتونه د همدې غزا د حالاتو او احکامو په هکله نازل شول. پدې آیتونو کې ځینې داسې دي چې غزا ته له روانیدو نه مخکې نازل شوي، ځینې د سفر په دوران کې او نور له غزا نه له بیرته ستنیدو نه وروسته نازل شویدي. ددې آیتونو په واسطه الله تعالی ددې غزا حالات او شرایط بیان کړي، د منافقانو حقیقت یې پکې څرګند او په ګوته کړیدی. د ریښتینو مجاهدینو مقام او فضیلت ته یې اشاره کړیده، د هغو دریو کسانو توبه پکې قبوله شوې چې بې عذره پاتې شوي وو او داسې نور.

ددې کال ځینې مهمې پیښې

پدې کال کې څه داسې پیښې شوې چې په تاریخ کې د ډیر اهمیت درلودونکې دي:

۱- له تبوک څخه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ستنیدو نه وروسته د عویمر عجلاني او میرمنې تر مینځ یې لعان واقع شو. لعان یعنې د ښځې او میړه له خوا یو پر بل لعنت ویل.

ددې حکم تفصیل د نور سورت په نهم آیت کې راغلی دی چې لنډیز یې داسې دی: کوم کسان چې خپلو ښځو ته د زنا نسبت کوي او پدې هکله شاهدان ونلري، نو باید لومړی میړه څلور ځلې قسم وخوري او په قسم سره ووایي چې پخپله خبره کې صادق دی او پنځم ځل ووایي که دروغ یې ویلي وي نو د خدای لعنت دې ورباندې وي، لدینه وروسته حد په ښځه راځي، خو که ښځې هم لعان ووایه یعنې څلور ځلې په قسم سره یې د میړه خبره دروغ وبلله او پنځم ځل یې وویل چې که دروغ وایي نو د الله غضب دې پرې وي پدې سره له حد نه نجات مومي خو دواړه سره جدا کیږي.

---

(1). ددې غزا تفصیلات مو لدې کتابونونه اخیستي دي: ابن هشام ۲/**۵۱۵**تر**۵۳۷**.. زاد المعاد۳/۲تر۱۳، بخاري ۲/۶۳۳تر ۶۳۷، صحیح مسلم مه شرحه للنووي۲/۲۴۶، فتح الباري ۸/۱۱۰تر۱۲۶، مختصر سیره الرسول ۳۹۱تر۴۰۷.

۲- له غامدي قبيلې نه يوه ښځه راغله د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې يې په زنا اعتراف وکړ هغه وخت يې وړوکی ماشوم درلود، خو کله يې چې ماشوم له شيدو نه جدا شو، ډوډۍ خوړل يې شروع کړل نو هغه ښځه سنګساره شوه.

۳- د حبشې پاچا اصحمه وفات شو، او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د جنازې غائبانه لمونځ ادا کړ.

۴- د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لور ام کلثوم (رضي الله عنها) چې د عثمان (رضي الله عنه) ميرمن وه وفات شوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير غمګين شو او عثمان (رضي الله عنه) ته يې وفرمايل: (**لو كانت عنـــدي ثالثة لزوجتكها**). که دريمه لور مې درلودی هغه به مې هم تا ته په نکاح درکړې وای.

۵- د منافقانو رئيس عبدالله بن ابي مړ شو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د جنازې لمونځ وکړ او د مغفرت دعا يې ورته وکړه. عمر (رضي الله عنه) مخالفت کاوه چې بايد جنازه يې ونه شي، له جنازې نه وروسته هغه آيتونه را نازل شول چې د عمر (رضي الله عنه) دريځ او خبره پکې تاييد شويده.

د ابوبکر (رضي الله عنه) حج

(نهم هجري کال)

د همدې نهم هجري کال په ذي القعده یا ذي الحجه میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل یار ابوبکر (رضي الله عنه) د حاجیانو امیر وټاکه. امر یې ورته وکړ چې لاړ شي او د حج په دوران کې د مسلمانانو لارښوونه وکړي او مناسک ورباندې ادا کړي. وروسته د برائت سورت هغه آیتونه نازل شول چې د تساوي او برابرۍ په بنسټ یې له مشرکینو سره د شویو تړونونو ما تول اعلان کړل.

له همدې کبله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې لاړ شي او په مکه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا دا فرمان خلکو ته اعلان کړي. دغه کار د مالونو او نفسونو په اړه تړونونو کې د عربو د عاداتو مطابق و (د دوی دا دستور و چې دا ډول اعلان به سړی یا پخپله کاوه او یا به یې د کورنۍ د کوم غړي په واسطه اعلاناوه، د کورنۍ له غړو پرته د بل چا له خوا به اعلان نه منل کیده).

علي (رضي الله عنه) روان شو او په عرج او یا په ضجنان کې یې له ابوبکر (رضي الله عنه) سره ملاقات وشو. ابوبکر (رضي الله عنه) پوښتنه ورنه وکړه چې امیر یې او که مامور؟ علي (رضي الله عنه) په ځواب کې وویل: نه، زه مامور یم.

بیا دواړه روان شول، ابوبکر (رضي الله عنه) د حج د مناسکو مشري وکړه، د اختر په ورځ علي (رضي الله عنه) له جمرې سره ودرید او خلکو ته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمان او پیغام ولوست.

پدې فرمان سره له ټولو مشرکینو سره تړونونه مات او لغوه شول، هغوی ته یې څلور میاشتې وخت ورکړ چې له سره فکر وکړي، له کومو مشرکینو سره چې تړون نه و شوی هغوی ته همدا مهلت وټاکل شو، خو هغه مشرکین چې مسلمانانو ته یې اذیت نه و رسولی او د مسلمانانو په خلاف یې له چاسره مرسته نه وه کړې هغوی ته اعلان وشو چې له دوی سره به تړون تر ټاکلې مودې پورې نافذ، د اعتبار وړ او عملي وي. ابوبکر (رضي الله عنه) ځینی کسان توظیف کړل چې اعلان وکړي لدې کال نه وروسته هیڅ

مشرک نه شي کولی د حج په مراسمو کې ګډون وکړي، هيچا ته اجازه نشته په بربنډ حالت کې طواف وکړي. ددې فرمان په اعلان سره په حقيقت کې له عربي جزيرې نه د بت او بت پرستۍ تېغر په کلي توګه ټول شو، دا اعلان شوه چې نور شرک ختم شو، د بت پرستۍ تاريخ پای ته ورسيد، او بيا به دلته بت پرستي رواج ونه مومي.[1]

[1]. صحيح بخاري ۱/ ۲۲۰_۴۵۱. ۲/۶۲۶_۶۲۷، زاد المعاد ۳/۲۵_۲۶، ابن هشام ۲/۵۴۳_۵۴۴_۵۴۵_۵۴۶.

د رسول الله ﷺ غزاګانو ته یو نظر

که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غزاګانو او دده له لوري استول شویو جنګي ګروپونو او پلاویو ته نظر وکړو، په نتایجو کې یې غور او دقت وکړو، نو دا به راته په ډاګه شي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تاریخ تر ټولو لوی او بې سیاله قوماندان و، په شجاعت او حکمت، تدبر او پوهه کې یې ساری نه درلود. او هغه لکه څرنګه چې د نبیانو سردار او سالار دی همداسې د جنګ په ډګر کې هم د با تدبیره، زړورو او بریالیو جنګ سالارانو سردار دی.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې وخته او بې ضرورته جګړه نده کړې، او کله چې د جګړې ضرورت پیښ شوی، نو په پوره شجاعت، تدبیر او قاطعیت سره یې د جګړې امور ترتیب او عملي کړیدي. کله هم داسې نده شوې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر دې د جنګي استراتیژۍ، پلان او تګلارې د کمزورۍ له امله ماتې خوړلې وي، د مناسب ځای انتخاب، د لښکر تنظیم، مناسبه استراتیژي او نورو برخو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا په اثبات رسولې ده چې هغه د نړۍ له هر بل جنګي قوماندان نه پوه او مخکې دی.
د احد او حنین د پیښو او ماتې سبب د یو شمیر غازیانو کمزوري او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اوامرو مخالفت او هغه څه نه پلي کول و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پوځي اړخه لازمي بللي و. او پدې دواړو غزاګانو کې د مسلمانانو له ماتې نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نبوغ، شجاعت او حکمت په اثبات رسیږي. د احد په ورځ د جګړې په ډګر کې دومره استقامت او مقاومت کوي چې له امله یې د جګړې مخه په بله اوړي، ماتې بیرته په بري بدلیږي، همدا راز د حنین په غزا کې هم په پوره حکمت او دقت سره ماتې خوړلی لښکر مقاومت ته رابولي، او داسې یې تنظیموي چې دښمن یې نور په وړاندې مقاومت نه شي کولی، د دښمن روحیات ماتوي، حوصلې یې پریوزي او ماتې خوري. پدې ډول حالاتو کې ډیر لوی او زړور قوماندانان خپله روحیه له لاسه ورکوي، هر څه ورنه شړیږي او د ځان له ژغورنې پرته د بل څه په فکر کې نه وي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یوازې مقاومت کوي بلکه د دښمن

برى په ماتې بدلوي. مطلب دا چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) جنګي پوهه او حکمت دومره ؤ چې تاريخ يې سارى نلري.
رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل حکيمانه جنګي تاکتيک او بريالۍ استراتيژۍ پواسطه وکولى شواى په عربي جزيره کې امنيت ټينګ کړي. د اسلام او سولې دښمنان له مينځه يوسي، مشرکان سولې ته اړ کړي او د اسلامي دعوت په وړاندې ټول خنډونه ليرې کړي هغه پخپل حکمت سره منافقان هم تجريد کړل، ريښتوني مومنان له دروغجنو او منافقانو نه بيل شول.
رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يوازې پخپله عظيم لارښود او قوماندان ؤ، بلکه هغه ډير نور نوميالي قوماندانان هم روزلي دي. او همدا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لاس روزل شوي قوماندانان وو چې د خپل لارښود له وفات نه وروسته يې د فارس او روم په مقابل کې جګړې وکړې، د شام او عراق په دښتو کې يې د مقابلې په ډګر کې پر دښمن غلبه وموندله، خپله برلاسي يې په اثبات ورسوله، او پخپل تدبر او حکمت سره يې وکولاى شواى دښمنان مات کړي، او د وخت دوې امپراطورۍ دړې وړې کړي.
د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جګړو او غزاګانو بله ګټه دا وه چې د مسلمانانو لپاره کور، ځمکه او کار پيدا شو، د بې وسه مهاجرينو مشکلات حل شول، هغوى هم جنګي وسايل او مصارف پيدا کړل. دا ټول مشکلات پداسې حال او داسې طريقې سره حل شول چې په هيڅا هم يوه ذره ظلم و نه شو.
رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جاهليت د زمانې ټول دودونه بدل کړل، د هغې تورې دورې د جنګ اسباب او اهداف يې هم له مينځه يووړل. په جاهليت کې د جنګ معنى او هدف چور، چپاول، ظلم، تيرى، انتقام، د نورو حقوق تر پښو لاندې کول، د کليو او کورونو ورانول، د بې ګناه خلکو بې ځايه وژل، د ښځو په عفت تيرى، د ماشومانو، ښځو، زړو او بې وسانو پر حقوقو تيرى، د فصلونو او ونو له مينځه وړل او په ځمکه کې هر ډول فساد خورول ؤ. هو جنګ د اسم او معنى دواړو له مخې بدل شو، جنګ په جهاد بدل شو چې هدف يې مقدس او سپيڅلى ؤ دا داسې جنګ و چې انسانيت پرې وياړي، ددې جنګ هدف له ظلم او وحشت نه د انسان آزادي وه. پدې سره بې وسانو خپل حقوق تر لاسه کړل، د زورورو زور اوبه شو، د زور او ظلم دوره تيره شوه، حق او انصاف قايم شو. ددې جهاد هدف د هغو ښځو، ماشومانو او بو ډاګانو آزادي وه چې ويل به يې: اې ربه! مونږ لدې ظالمانو نه خلاص کړې، مونږ لدې کلي نه چې اوسيدونکي يې ظالمان دي وباسې، ربه! زمونږ چاره

وکړي، زمونږ سره مرسته وکړي، او مونږ ته ولي او سرپرست پیدا کړي.
د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جګړو هدف دا وٴ چې ځمکه له فریب، چل، غدر، خیانت، تیري او فساد نه پاکه کړي. ځای یې انصاف، وفا، عدل، او پاکي ونیسي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جنګ لپاره شریفانه او سپیڅلي قواعد وضع کړل او کله به یې چې کوم صحابي د لښکر قوماندان ټاکه نو د تقوی، عدل او انصاف توصیه به یې ورته کوله، امر به یې ورته کاوه چې له خلکو سره ښه معامله وکړي. سلیمان بن بریده له خپل پلار نه روایت کوي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې څوک د لښکر قوماندان وټاکه نو د تقوی او له مسلمانانو سره د نیکۍ امر به یې ورته کاوه او فرمایل به یې: (**اغزوا بسم اللّـــه، في سبيل اللّه، قاتلوا من كفر باللّه، اغزوا، فلا تغلوا، ولاتغدروا، ولا تمثلوا، ولا تقتلوا وليداً...**) **الحديث**.[د الله په لار کې د الله په نامه جنګیږئ، له کافرانو سره جګړه وکړئ، جنګ وکړئ خو خیانت، غدر، فریب او چل مه کوئ، څوک مه مثله کوئ (اندامونه یې مه پرې کوئ) ماشومان مه وژنئ....] همدا راز د نرمۍ امر به یې ورته کاوه فرمایل به یې: (**يسروا ولا تعسروا، وسكنوا ولا تنفروا**). آساني کوئ، سختي پریږدئ، خلک خپل کړئ او له ځان نه یې مه بیزاروئ.[1]
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د شپې له خوا پر دښمن برید نه کاوه، په اور د سوځیدو اجازه یې نه ورکوله د ماشومانو، ښځو او زړو له وژلو، او چور چپاول نه یې په کلکه سره نهي کوله، فرمایل به یې: (**إن النُّهْبَى ليست بأحـــل مـــن الميتة**).غلا او لوټ شوی مال د مرداري غوښې په شان مردار دی. د فصلونو له تباه کولو، ونو، بوټو له قطع کولو نه یې منع فرمایلې. او له خاصو ضروري شرایطو پرته یې کله هم د ونو د پرې کولو اجازه نده ورکړې. دمکې د فتحې په وخت کې یې فرمایلي: (**لا تجهزن على جريح، ولا تتبعن مدبراً، ولا تقتلن أســـيراً**). زخمي مه وژنئ، او څوک چې درنه تښتي هغه پسې مه ورځئ، او اسیر مه وژنئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمان صادر کړی وٴ چې سفیر او قاصد به نه وژل کیږي، د ذمي (هغه مشرک چې له مسلمانانو سره عهد او تړون ولري) مرګ ندی روا.

---

[1]. صحيح مسلم ۲/ ۸۲-۸۳ .

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي:

(**من قتل معاهداً لم يُرِحْ رائحة الجنة، وإن ريحها لتوجد من مسيرة أربعين عاماً**). چا چې ذمي وواژه د جنت بوی به و نه مومي، پداسې حال کې چې د جنت بوی د څلويښتو کلو سفر په مسافه ليرې محسوسيږي.

دا او ديته نورې هغه اساسي لارښوونې دي چې د جاهليت د زماني جنګ يې په مقدس جهاد بدل کړ.[1]

[1]. د تفصيلاتو لپاره : زاد المعاد ۲/ ۶۳ تر ۶۸ و الجهاد في الاسلام للاستاذ ابي الاعلی المودودي ص ۲۱۶ تر ۲۶۲ .

خلک ډلې ډلې اسلام راوړي

لکه مخکې مو چې وويل د مکې فتحه هغه لويه سوبه وه چې پواسطه يې د بت پرستۍ ستړه له بيخه ووته. عربانو حق او باطل وپيژندل، شک او شبهې له زړونو نه ووتلې، ټولو د اسلام خوا ته رجوع وکړه، او ډلې ډلې خلک اسلام ته راتلل.

عمرو بن سلمه وايي: مونږ له يوې داسې چينې سره اوسيدلو چې د خلکو لار وه را باندې پدې وخت کې ډير کاروانونه زمونږ له خوا سره تيريدل، پوښتنه به مو کوله په خلکو څه شوي؟ او دا محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څوک او څه کاره دی؟ په ځواب کې به يې را ته ويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وايي چې: هغه د الله (جل جلاله) رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی او وحي ورته راځي او الله داسې او هسې وحي ورته کړيده، ما به دا خبره داسې په ذهن کې ساتله لکه په زړه مې چې ليکل شوې وي.

عربان د مکې تر فتحې پورې په انتظار کې وو ويل به يې پريږدئ محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او قوم يې چې سره معلومه يې کړي، هر وخت که محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) برلاسی شو، نو دا به ثابته شي چې هغه په حق دی، او ريښتونی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی.

کله چې مکې فتحه شوه نو هرې قبيلې به هڅه کوله له نورو نه مخکې په اسلام مشرفه شي. عمرو زياتوي زما پلار هم له نورو نه مخکې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر او په اسلام مشرف شو، کله چې بيرته راغی مونږ ته يې وويل: زه د هغه ريښتوني پيغمبر (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له لوري تاسې ته راغلی يم چې فرمايي: دا لمونځ پدې وخت او دا پدې وخت کې ادا کړئ، کله چې د لمانځه وخت شي، نو يو کس بايد آذان وکړي، او بيادې هغه څوک امامت وکړي چې ډير قرآن کريم يې حفظ وي[1]. د حديث تر پايه.

لدې حديث نه دا څرګنديږي چې د مکې فتحې د اسلام او مسلمانانو په قوت او د

---

[1] . صحيح البخاري۲/۲۱۵_۲۱۲.

شرک په له مینځه وړلو کې زیات اثر درلود. لدې فتحې نه وروسته عربان اسلام ته تسلیم شول. تاریخ شاهد دی چې په نهم او لسم هجري کال کې مختلفې قبیلې ډلې ډلې مدینې منورې ته راغلې او په اسلام مشرفې شویدي. د خدای بندګانو ډلې ډلې اسلام راوړی، او پدې مرحله کې د مسلمانانو شمیره دومره زیاتیږي چې د مکې په فتحه کې لس زره کسیز لښکر د تبوک په غزا کې په دیرش زره کسیز لښکر بدلیږي. په ډیره لنډه موده کې د لښکر شمیره دومره زیاتیږي، لدې نه یو کال وروسته د حجه الوداع په دوران کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو لک یا یو لک او څلویښت زره تنه برخه اخلي، او ټول د الله له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای تکبیر، تهلیل او تلبیه وایي.

پلاوي او استازي

هغه پلاوي چې د قومونو په نمایندګۍ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلي، سیرت لیکونکو یې شمیره اویا (۷۰) ښودلې ده، خو دلته د ټولو په هکله خبرې نه شو کولی. او څرنګه چې په مفصله کیسه کې یې ډیره ګنه نشته، نو په اختصار سره له هغو پلاویو نه یادونه کوو چې زیات تاریخي ارزښت لري، خو دا باید په یاد ولرو چې که څه هم د اکثرو قبیلو پلاوي د مکې له فتحې نه وروسته راغلي، خو د مکې له فتحې نه مخکې هم د ځینو قبایلو یو شمیر پلاوي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلي دي.

۱- عبدالقیس پلاوی: د دې قبیلې دوه هیئتونه استولي وو، چې لومړې یې په پنځم هجري کال یا له هغه نه هم مخکې ؤ.

ددې قوم یو کس چې منقذ بن حیان نومیده هر وخت به د تجارت لپاره مدینې ته راته، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هجرت نه وروسته هم مدینې ته راغی د اسلام په هکله یې معلومات تر لاسه کړل او مسلمان شو. بیایې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک او پیغام خپل قوم ته یووړ هغوی هم ټول په اسلام مشرف شول. وروسته یې د حرام په میاشت کې یو ۱۳ یا ۱۴ کسیز پلاوی مدینې ته ولیږه، دوی د همدې سفر په دوران کې د ایمان او هغو لوښو په هکله پوښتنه وکړه کوم چې شراب به یې پکې ساتل. ددې پلاوي مشر اشج عصري ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په هکله فرمایلي: (**إن فيك خصلتين يحبهما**

اللّه: الحلم والأناة).په تا کې دوه داسې صفتونه شته چې د الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوښ دي دا صفتونه یو حلم دې او بل تاني (دقت).
ددې قبيلې دوهم هيئت له فتحې نه وروسته په هغه کال کې مدينې ته راغی چې د عام الوفود په نامه یادیږي. پدې پلاوي کې څلويښت تنه راغلي وو، له دوی سره جارود بن علاء عبدي هم ؤ، نوموړی لدينه مخکې مسيحي ؤ چې بيا په اسلام مشرف شو.[1]

۲- د دَوس قبيلې پلاوی: پداسې وخت کې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خيبر کې تشريف درلود، ددې قبيلې پلاوی راغی، مخکې پاڼو کې مو وويل چې طفيل بن عمرو الدوسي له هجرت نه مخکې مسلمان شو، مکې ته راغلی ؤ او هملته يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لاس ايمان راوړ، بيا خپلی قبيلې ته ستون شو، هغوی ته يې د اسلام بلنه ورکړه، خو قوم يې مثبت ځواب نه ورکاوه، طفيل ورنه ناهيلی شو بيرته د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته راغی، عرض يې وکړ: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دوس قبيلې ته ښيرې وکړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم اهد دوساً**). اې ربه! ته دوس قبيلې ته هدايت وکړې. وروسته يې اسلام راوړ په اووم هجري کال کې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خيبر کې تشريف درلود طفيل د خپل قوم له ۷۰ يا ۸۰ کورنيو سره يو ځای مدينې ته راغی او ټول په اسلام مشرف شوي وو.

۳- د فروه بن عمرو جذامي استازی: فروه د روميانو تر حکم لاندې يو عربي قوماندان ؤ له روم سره د نژدې پرتو عربي قبايلو قومانده يې په غاړه درلوده. مرکز يې په معان نومې سيمه کې ؤ چې اوس د اردن په جنوب کې پرته ده. فروه چې په اتم هجري کال کې د موته غزا په ترڅ کې د مسلمانانو شجاعت، مقاومت، صبر او تدبير وليد په اسلام مشرف شو او يو نماينده يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته واستاوه، د خپل اسلام خبر يې ورکړ او يوه سپينه کچره يا قاطره يې هم ورته د تحفې په شکل وليږله.

---

[1]. شرح مسلم نووي ۱/ ۳۳ .فتح الباري ۸/۸۵_۸۶.

رومیان چې د فروه په اسلام خبر شول بندې یې کړ او ورته ویې ویل یا به اسلام پرېږدې او یا به دې سر پرې کوو، هغه په اسلام قایم پاتې شو، همغه وه چې رومیانو په فلسطین کې له عفراء نومې چینې سره په دار وځړاوه او سر یې پرې کړ.[1]

۴- د صُدَاء پلاوی: دا پلاوی هغه وخت راغی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په اتم هجري کال کې له جعرانه څخه راستون شو. کیسه داسې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو څلور سوه کسیز جنګي ګروپ ته وظیفه ورکړه چې لاړ شي او د یمن هغه سیمه تر پښو لاندې کړي چیرته چې د صداء قبیله میشته وه. کله چې دغه ګروپ غازیان د قناه درې په پاسنۍ برخه کې ځای په ځای شول، زیاد بن حارث صدایي خبر شو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سپایان د دوی سیمې ته راغلي، هماغه وه چې سیخ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغی عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ((زه د خپل قوم د نماینده په صفت درته راغلی یم. هیله ده خپل لښکر ته د بیرته ستنیدو امر وکړې، زه د خپل قوم ضامن یم، ضمانت یې کوم)). رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل سپایان له قناه درې نه راوغوښتل، زیاد هم لاړ خپل قوم یې تشویق کړ چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورشي، په نتیجه کې **۱۵** کسه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل په اسلام مشرف شول. بیا بیرته ستانه شول خپل قوم یې اسلام ته راوباله، او پدې توګه ددوی په منځ کې اسلام خور شو، د حجه الوداع په وخت کې له همدې قبیلې نه سل کسان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل.

۵- کعب بن زهیر ابي سلمی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې: کعب د شاعرانو له کورنۍ او ډیر مشهور او معروف شاعر و. ده به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هجوه کوله، په آتم هجري کال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه ستون شو د کعب ورور بجیر بن زهیر خپل ورور کعب ته لیک ولیکه چې پکې لیکلي یې و: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قریشو یو شمیر هغه کسان ووژل کوم چې دده هجوه

[1]. زاد المعاد ۳/ ۴۵، تفهیم القران ۲/ ۱۶۹ .

يې کړې وه او زيان يې ورسولی و او نور يې له مکې نه تښتيدلي دي، که خپل ژوند درته ګران وي نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشه، ځکه که څوک توبه وباسي او خدمت ته يې حاضر شي هغه نه وژني، که دا نه کوې نو د خپل ژوند څه چاره دې کوه.

کعب هم خپل ورور ته ځواب وليکه، د دواړو تر منځ خطونه تبادله شول، په پای کې په کعب باندې ځمکه تنګه شوه، تيکان يې ورک شو، وويريد او مجبور شو مدينې ته لاړ شي. هلته د جهينه قبيلې د يوه تن کره ورغی د سهار لمونځ يې له هغه سره ادا کړ بيا هغه سړي اشاره ورته وکړه، نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورپاڅيد خپل لاسونه يې د هغه په مبارکو لاسونو کې کيښودل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لا نه و پيژندلی چې دا کعب دی، کعب وويل : يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! کعب پناه درته راوړي، اسلام يې راوړی، ستا حضور ته راتلل غواړي امان درنه غواړي، که زه يې درته راولم، خپل حضور ته يې منې، توبه يې قبلوې؟! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو. کعب وويل: زه پخپله کعب يم. يو انصاري پورته شو اجازه يې وغوښته چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړي چې د کعب سر پرې کړي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**دعه عنك، فإنه قد جاء تائباً نازعاً عما كان عليه**). پرېږده هغه توبه ايستلی اسلام يې راوړی او تيره لاره يې بدله کړيده.

کعب پدې وخت کې خپله مشهوره قصيده وويله چې پيل يې داسې و:

بانت سعاد فقلبي اليوم متبول   متيم اثرها لم يفد مكبول

[سعاد را نه ليرې شوې زړه مې ورپسې نا آرام دی، زړه مې ورپسې کشال دی، د هغې د عشق په زنجير تړل شوی دی خو هغې يې هيڅ بدل او عوض ندی ورکړی.]

په همدې قصيده کې يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدح کړی او د خپلې پخوانۍ خطا ښښنه يې غوښتې، وايي:

نبئت ان رسول الله اوعدني   و العفو عند رسول الله مامول

مهلا هداك الذي اعطاك نافلةال   قران فيها مواعظ وتفصيل

لا تاخذني باقوال الوشاة و لم   اذنب ولو كثرت في الاقاويل

لقــد اقــوم مقاما لو يقــوم به اری و اسمع ما لو يسمع الفيــل
لظل يرعد الا ان يكــون له من الــرســول باذن الله تنويل
حتى وضعــت يميني ما انازعه في كــف ذي نقمات قيله القيل
فلهو اخوف عندي اذا اكلمه و قيل انــك منسوب و مسئول
من ضيغم بضراء الارض مخدره في بطــن عثــر غيل دونه غيل
ا ن الرســول لنور يستضاء به مهــند من سيوف الله مسلول

[خبر شوم چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راته ګواښ کړیدی، خو عفوه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مامول ده، احتياط، هغه خدای دې هدایت درته وکړي، چې قرآنکریم یې درته هدیه کړیدی، چې پکې نصیحتونه او د مسایلو تفصیلات دي، ما د چغلګرو په خبرو مه نیسه، زه بې ګناه یم که څه هم په هکله مې خبرې ډیرې شوې، زه پداسې ځاې کې ولاړ یم داسې څه اورم او وینم که هلته فیل ولاړ وای او دا یې اوریدلي وای نو لړزیدلی به وای، او تر هغې پورې به نه ؤ آرام شوی تر څو چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله په امر ورته عفوه او مهرباني وکړي تر دې پورې چې لاس مې بې له کوم مخالفته د هغه چا په مبارکو لاسونو کېښودل، چې د انتقام پوره توان لري او خبرې یې پوره مردانه او په ځاى دي، په هغه شیبو کې چې زه ورسره خبرې کوم، هغه وخت چې راته ویل کیږي دغه او هغه خبره دې را رسیدلې او پدې هکله پوښتنه درنه کیږي، په همدې وخت کې هغه د عثر نومې سیمې له زمرې نه ډیر ویرونکی راته ښکاري، پدې سیمه کې یوې خوا بلې خوا ته ګڼې ونې دي. او زیات ځنګلونه لري بیشکه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې نُور دی چې نور ورنه ګټه اخلي، نور ورنه رڼا اخلي، او هغه د الله په تورو کې د هغه هندي تورې په شان دی چې د دښمن د مقابلې لپاره له تیکي نه ایستل شوې وي.]

ورپسې یې د قریشو مهاجرینو صفت او ستاینه وکړه، ځکه چې دده د راتګ په وخت کې له دوی نه یوه هم دده په هکله نا مناسبه خبره ونکړه، د انصارو مدحه یې ونکړه بلکه طنز یې پرې وکړ ځکه له دوی نه یوه تن دده د مرګ اجازه غوښتې وه، ویلي یې دي:

يمشون مشي الجمال الزهر يعصمهم ضرب اذا عرد السود التنابيل

[قریش لکه د ښکلیو سپینو اوښانو په شان روان وي توري وهونکي یې ساتنه کوي

کله چې هغوی را مخکې شي نو تور او کمزوري خلک لاره پرېږدي او تښتي.]
کعب له اسلام راوړلو نه وروسته، هغه وخت چې ایمان یې ښه په زړه کې ځای ونیو د انصارو صفت هم وکړ او د دوی په هکله یې تیره غلطي جبران کړه، هغه په یوه قصیده کې وایي:

من سره کرم الحیاة فلا یزل — في مقنب من صالحي الانصار
ورثوا المکارم کابرا عن کابر — ان الخیـــار هم بنو الاخیار

[څوک چې شرافتمندانه او محترم ژوند غواړي هغه به د انصارو په یوه ځانګه کې اوسیږي انصار پشت په پشت بزرګان او قدرمن دي، دوی غوره دي د غوره بندګانو زامن دي.]

۶- د عذره قبیلې نمایندګان: ددې قبیلې دوولس کسیز پلاوی د حمزه بن نعمان په ګډون د نهم هجري کال د صفر په میاشت کې حاضر شو. کله چې پوښتنه ترې وشوه تاسې د کومې قبیلې یاستئ؟ ویاند یې وویل: مونږ له بنو عذره قبیلې څخه یو، مونږ د قصي مادري وروڼه یو، مونږ هغه څوک یوو چې د قصي ملاتړ مو کړی، خزاعه او بنو بکر مو له مکې نه ایستلي، مونږ د صله رحمۍ او خپلوۍ خاوندان یوو. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تود هرکلی ورته ووایه، او د شام د فتحې زیری یې ورکړ، او له کاهنو (کوډګرو) ښځو نه له سوال کولو او د جاهلیت د زمانې په شان قربانۍ (ذبح) کولو نه یې منـــع کړل. د پلاوي غړي ټول په اسلام مشرف شول، څو ورځې یې په مدینه کې تیرې کړې، بیا خپلې مېنې ته ستانه شول.

۷- د بلي پلاوی: دغه هیات د نهم هجري کال په ربیع الاول میاشت کې مدینې ته راغی اسلام یې قبول کړ، درې شپې یې په مدینه کې تیرې کړې. د پلاوي مشر ابو الضبیب سوال وکړ چې آیا میلمه پالنه ثواب لري که نه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**نعم، وکل معروف صنعته إلی غني أو فقـــیر فهـــو صدقة**). هره نیکي له غني سره وي که له فقیر سره صدقه ده. نوموړي د میلمستیا د مودې په هکله پوښتنه وکړه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**ثلاثة أیام**). میلمستیا درې ورځې وي. ابو الضبیب سوال وکړ: ورک شوی پسه د چا

دی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**هي لك أو لأخيك أو للذنب**). هغه يا ستا دی، يا ستا د ورور او يا د ليوه. د ورک شوي اوښ په هکله يې هم پوښتنه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځواب ورکړ: (**مالك وله؟ دعه حتى يجده صـــاحبه**). ته ورک شوې اوښ څه کوې، خوشې يې کړه تر څو مالک يې پيدا شي.

٨- د ثقيف نمايندګان: دا پلاوی د نهم هجري کال په رمضان مياشت کې له تبوک غزا نه وروسته مدينې ته راغی. ددې پلاوي د اسلام کيسه داسې ده: د ثقيف سردار عروه بن مسعود ثقفي د آتم هجري کال په ذي القعده کې له طائف غزا نه وروسته او مدينې ته له رسيدو نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلی ؤ اسلام يې راوړ، بيرته خپل قوم ته ستون شو او هغوی يې هم اسلام ته راوبلل. دده تمه دا وه چې قوم به يې ايمان راوړي، ځکه د خپل قوم په منځ کې يې زيات محبوبيت درلود يو منل شوی سردار ؤ، خلکو ته له خپلو ښځو او اولادونو نه هم زيات ګران ؤ، نو ځکه يې دا ګمان و چې قوم به يې بلنه او خبره مني، خو هغوی دا ځل دده د اسلامي بلنې په ځواب کې نه يوازې منفي ځواب ورکړ بلکه د غشو باران يې پرې جوړ کړ تر څو د اسلام په ګناه شهيد شو.

لدينه وروسته ثقيف قبيله څو مياشتې همداسې سر ګردانه وه، بالاخره يې مشورې سره وکړې او پوه شول چې د مسلمانانو مقابله نه شي کولی، تصميم يې ونيو يو کس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وليږي. لومړی يې عبدياليل بن عمرو غوره کړ تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشي، خو هغه وويريد او ويې ويل هسې نه له ده سره هم لکه د عروه په شان معامله وشي همدا وه چې د خپل قوم دا غوښتنه يې و نه منله او ورته ويې ويل: زه دا کار هغه وخت کولی شم چې څو نور کسان هم راسره ملګري کړئ! قوم دوه کسان له ثقيف او درې تنه له بني مالک نه ورسره ملګري کړل، پدې ترتيب سره شپږ کسان چې عثمان بن ابي العاص ثقفي هم ورسره ؤ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته لاړل.

دوی چې مدينې ته ورسيدل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې په جومات کې د ننه ورته يو ځای تيار شي تر څو هملته د قرآنکريم تلاوت واوري او مسلمانان د لمانځه په حالت کې وګوري.

د پلاوي غړي څه موده همدلته پاتې شول، وخت نا وخت به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیارت ته راتلل، هغه به اسلام ته رابلل. په پای کې د هیئت مشر له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د امن او سولې د داسې تړون سوال او غوښتنه وکړه چې پکې دوې ته د زنا، شراب څښلو، سود خوړلو، او لمونځ نه کولو اجازه وي، لوی بت (لات) یې مات نشي او نور بتان به هم دوی پخپل لاس نه ماتوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا یوه غوښتنه هم قبوله نکړه. هغوی بیا مشورې سره وکړې، بالاخره دې نتیجې ته ورسیدل چې له اسلام او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پیروی او اطاعت نه پرته بله لاره او چاره نلري. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل او مسلمانان شول، خو یوه غوښتنه یې وکړه چې لات بت دې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مات کړي ثقیف ته دې دا کار نه سپاري، دا غوښتنه یې ومنل شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورته ولیکه، عثمان بن ابي العاص یې امیر ورته وټاکه ځکه هغه له نورو نه زیات د اسلام او قرآنکریم له زده کړې سره مینه لرله. د وفد غړي به هر سهار د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راتلل او عثمان به یې له خپل سامان سره پرېښوده، خو کله به چې دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضور نه بیرته راتلل د غرمې له مخې به ویده کیدل، عثمان به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راته او ورته ویل به یې د قرآنکریم تلاوت راته واوروه! د دین د احکامو په هکله به یې هم سوالونه کول او که به یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ونه موند نو بیا به د همدې غرض لپاره د ابوبکر (رضي الله عنه) خدمت ته ورته. دا همغه برکتي او مؤمن شخص ؤ چې د ارتداد په زمانه کې د خپل قوم لپاره لوی رحمت ثابت شو، ځکه هغه وخت چې دې قوم اراده وکړه له اسلام نه واوړي ده ورته وویل: اې د ثقیف خلکو! تاسې وروستی قوم یاستئ چې اسلام مو راوړ، اوس په کفر کې له نورو نه مه مخکې کیږئ! قوم یې خبره ومنله او په اسلام ثابت پاتې شول.

پلاوی له مدینې نه ستون شو، کله چې خپل قوم ته ورسیدل حقیقت یې ورنه پټ کړ، څو ورځې یې د خپل اسلام خبره ورته ونه کړه، خو دا مشوره یې ورکړه چې جنګ ته زړه ښه نکړي ځانونه یې غمجن او خفه ښکارول او دا یې ورته وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوی نه د اسلام راوړلو غوښتنه کړیده، او

ورته ویلي يې دي چې زنا ، شراب، سود او نور ناروا کارونه به پرېږدي، که نه نو جنګ به ورسره کوي.

ثقیفیان چې ډېر کبرجن خلک وو مغرور شول، دوې درې ورځې يې د جنګ اراده درلوده، خو وروسته يې په زړونو کې ویره پیدا شوه او د پلاوي غړو ته يې وویل: لاړ شئ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر مطابق عمل وکړئ غوښتنې يې ومنئ. همدلته وه چې هغوی حقیقت ورته بیان کړ او هغه مطالب يې ورته وویل چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره يې منلي وو. پدې ترتیب سره ثقیف قبیله هم په اسلام مشرفه شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خالد (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې د یوه ګروپ په مشرۍ لاړ شي او لات دړې وړې کړي. مغیره بن شعبه ګرز یا یو غټ تبر واخیست او خپلو ملګرو ته يې وویل: تاسې به د ثقیف په باره کې خندوم، هماغه وه چې یو ځل يې تبر پورته کړ پر لات يې وار وکړ بیا يې ځان وغورځاوه او منډه يې کړه، د طائف خلکو پداسې حال کې چې لړزیدل وویل: خدای د مغیره ورک کړي، دا دی د لات منجورې وواژه.

مغیره راسم شو او وې‌یې ویل: خوار شئ، دا بت خو له خټو او تیږو نه جوړ شوی، بل څه ندی، وروسې يې په دروازه ګوزار وکړ ماته يې کړه، بیا يې په لوړ دیوال ور پورته شو، خلکو هم ورسره شروع وکړه دیوال يې ونړاوه، بت يې مات کړ، تهداب يې را لوڅ کړ هلته چې څه کالي، زیورات وو ټول يې را وایستل د ثقیف قبیلې خلک حیران دریان ولاړ وو.

خالد (رضي الله عنه) دا کالي او زیورات ټول د رسول (صلی الله علیه وسلم) حضور ته راوړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همغه ورځ وویشل. د الله تعالی د نعمت او نصرت شکر يې وواېه، حمد او ثنا يې وویله.[1]

۹- د یمن د پاچایانو لیک: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې له تبوک نه راستون شو د حِمیر د پاچایانو لیک ورته راغی. دغه مشران چې لیک يې راستولی و عبارت وو له: الحارث بن عبدکُلال، نعیم بن عبدکلال، النعمان، قَیل ذي رعین، هَمدان، او مُعافر وو. دوی مالک بن مره الرهاوي خپل نماینده وټاکه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې ولیږه چې خبر ورکړي دوی په اسلام مشرف شوي او شرک يې پرې ایښی دی.

[1]. زاد المعاد ۲۶/۲ تر ۲۸ ابن هشام ۲/ ۵۳۷ تر۵۴۲.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) **دوی ته اسلامي لارښوونې وکړې، د مومنانو مسووليتونه او حقوق يې ورته په ګوته کړل**. او په همدې ليک کې يې دا ورته څرګنده کړه که معاهده کوونکي ټاکلی جزيه ورکړي، نو د دوی لپاره د الله تعالی او رسول الله (صلی الله عليه وسلم) عهد او ژمنه ده. **يو ګروپ اصحاب يې د معاذ بن جبل (رضي الله عنهم) په مشرۍ د هغوی د رهنمايۍ او لارښوونې لپاره وليږل**. معاذ (رضي الله عنه) يې د الکورة العليا چې د عدن له خوا د السکون او سکاسک تر منځ واقع ده، مسئول وټاکه چې د قاضي، د جنګ د قوماندان، جزيې او صدقاتود راټولولو او امامت دنده يې لرله. او ابو موسی الاشعري (رضي الله عنه) يې الکورة السفلی ته واستاوه چېرته چې زُبيد، مارب، زمع او الساحل قبيلې ميشته وې. او دواړو ته يې داسې امر وکړ: **(يسرا ولا تعسرا، وبشرا ولا تنفرا، وتطاوعا ولا تختلفا)**. [آساني کوئ او له سختۍ نه ډډه کوئ، زيری ورکوئ، تشويقوئ يې او زړونه يې مه بدوئ، يو له بل سره مرسته کوئ او اختلاف مه کوئ.]

معاذ (رضي الله عنه) تر هغې په يمن کې پاتې و، تر څو رسول (صلی الله عليه وسلم) رحلت وکړ. او ابو موسی الاشعري (رضي الله عنه) په حجة الوداع کې د رسول اکرم (صلی الله عليه وسلم) خدمت ته ورسيد.

۱۰- د همدان پلاوی: دا پلاوی په نهم هجري کال کې له تبوک غزا نه وروسته را ورسيد. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ليک ورته وليکه او څه شيان يې چې دوی غوښتي وو ورکړل. مالک بن نمط يې د خپل قوم د مسلمانانو امير وټاکه، او د نورو لپاره يې خالد بن وليد (رضي الله عنه) ورولېږه، چې اسلام ته يې را وبولي. هغه هلته شپږ مياشتې پاتې شو، هغوی يې اسلام ته رابلل، خو دوی اسلام ونه مانه، بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خالد په ځای علي (رضي الله عنه) مقرر کړ، خالد (رضي الله عنه) را ستون شو. علي (رضي الله عنه) د همدان خلکو ته ورغی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ليک يې ورته ولوست، اسلام ته يې را دعوت کړل، په همدې سره هغوی ټول په اسلام مشرف شول.

علی (رضي الله عنه) د خپلې کاميابۍ او همدان قبيلې د اسلام زيری رسول الله (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وليږه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته چي دا ليک ورسيد له خوشالی نه په سجده پريوت او کله يې چې مبارک سر له سجدې نه پورته کړ ويې فرمايل: (**السلام علی همدان، السلام علی همدان**). سلام پر همدان، همدان دې سلامت وي.

۱۱- د بني فزاره نماينده ګان: دغه پلاوی په نهم هجري کال کې له تبوک نه له راستنيدو وروسته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، شميره يې څه د پاسه لس تنه وو چې راغلل په اسلام يې اعتراف وکړ او ورسره جوخت يې د خپلې بدې ورځې، قحطۍ او وچکالۍ نه شکايتونه وکړل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) منبر ته پورته شو لاسونه يې پورته کړل، د باران دعا يې وکړه ويې فرمايل: (**اللهم اسق بلادك وبهائمك، وانشر رحمتك، وأحْي بلدك الميت، اللهم اسقنا غَيْثاً مُغيثاً، مريئًا مَرِيعاً، طَبَقاً واسعاً، عاجلاً غير آجل، نافعاً غير ضار، اللّهم سقيا رحمة، لا سقيا عذاب، ولاهَدْم ولا غَرَق ولا مَحْق، اللّهم اســقنا الغيث، وانصرنا على الأعداء**). يا لويه خدايه! خپل ښارونه او چارپايان سيراب کړه! رحمتونه دې نازل کړه، دا مړ (وچ) ملک بيرته ژوندی کړه، خدايه! داسې باران راباندې وکړه چې درد مو دوا کړي، آرامي راته راوړي، ګټه را ورسوي، ډير پراخ وي، زر وي وروسته نه، ګټور وي، تاوان ونلري! لويه خدايه! د رحمت باران غواړو، نه د عذاب باران او نه داسې باران چې نړوونکی، ډوبونکی او له مينځه وړونکی وي! لويه خدايه! پر مونږ باران وکړې، او پر دښمن برلاسي او نصرت را په برخه کړې! [1]

۱۲- د نجران پلاوی: نجران د مکې جنوب د يمن لور ته اوه منزله ليرې پروت لوی ښار دی. نجران دري اويا (۷۳) کلي درلودل، سپور په تيز رفتار سره په يوه ورځ کې ورسيدلی شوای.[2]

دلته يو لک مسيحي جنګيالان هم وو. د نجران هيئت په نهم هجري کال کې مدينې ته راغی. پدې پلاوي کې ۶۰ کسان وو، چې ۲۴ يې سرداران وو، دری يې هغه وو چې د نجران مشرتابه يې په غاړه وه:

---

[1]. زاد المعاد ۳/ ۴۸

[2]. فتح الباري ۸/ ۹۴

الف: عاقب چې نوم یې عبدالمسیح وُ، نوموړي د حکومت مشري په غاړه درلوده.
ب : سید چې نوم یې ایهم یا شرحبیل وُ، ده د سیاسي او فرهنگي چارو مسئوولیت درلود.
ج: اسقف چې نوم یې ابو حارثه بن علقمه وُ او د دیني چارو ریاست یا دیني مشرتابه ورسره وه.
دغه نمایندګان چې مدینې ته راغلل له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې وکتل، یو له بل نه یې څه پوښتنې وکړې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اسلام ته راوبلل، قرآنکریم یې ورته تلاوت کړ، دوی د اسلام له منلو نه معذرت وغوښت، د عیسی (علیه السلام) په هکله یې دده نظر وغوښت.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې ورځ ځواب ورنکړ تر څو دا مبارک آیاتونه نازل شول: ((إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٥٩) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (٦٠) فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ)). (آل عمران: ٥٩- ٦١)
[بیشکه صفت د عیسی په نزد د الله د آدم د صفت او مثال په شان دی. الله پیدا کړ آدم له خاورو څخه بیا یې وویل ده ته بشر شه پسې بشر شو. حق هغه دی چې راغلی دی له جانب د رب ستا، نو مه کیږئ له شک کوونکو نه، نو هر څوک چې جګړه او مناقشه کوي له تا سره په باره د عیسی (علیه السلام) کې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته صحیح علم د عیسی په بندګۍ او نبوت کې نو ووایه اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راځئ چې راوبولو زامن زمونږ او زامن ستاسې او ښځې زمونږ او ښځې ستاسې او ځانونه خپل او ځانونه ستاسې بیا به التجا وکړو په دعا کې نو و به ګرځوو مونږ (وبه وایو) لعنت د الله په دروغجنو باندې.]
چې سهار شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې آیتونو په رڼا کې د عیسی (علیه السلام) په هکله خپل نظر وړاندې کړ بیا یې هغوی (نمایندګانو) ته یوه ورځ وخت ورکړ چې فکر او غور وکړي. وروسته دې کسانو د عیسی (علیه السلام) په هکله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رایه او نظریه ونه منله، اسلام یې هم را نهووړ.
بل سهار رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې حسن او

حسین (رضي الله عنهما) یې پخپل چادر کې پټ کړي، فاطمه (رضي الله عنها) وروسې شا ته روانه وه، راغی او له دې نصرانیانو نه یې وغوښتل چې راځئ اوس مباهله وکړو! (مباهله دې ته ویل کیږي چې ټول حاضر شي او بیا دعا او التجا وکړي چې الله دې دروغجن هلاک کړي).

هغوی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جدیت ولید، سره ګوښه شول خبرې یې سره وکړې، عاقب او سید ورته وویل چې مباهله نه کوو، ځکه که دا کار مو وکړ او هغه رېښتونی رسول وي، نو بیا به نه مونږ خیر وګورو او نه زمونږ راتلونکي نسلونه، ټول به هلاک شو، هیڅ به راته پاتې نه شي ټول به هلاک شو، بالاخره یې دا خبره سره غوټه کړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به حکم ګرزوي. راغلل او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې عرض وکړ د فیصلې واک تا ته درکوو ته چې څه غواړې همغه به درکوو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جزیه ورباندې وټاکله. جزیه دوه زره جوړې (جامې او کالي) وې چې زر به یې په رجب او زر نورې به یې په صفر میاشت کې ورکوي. دا شرط یې هم ورباندې کېښود چې له هرو دوو حلو (جامو) سره به یوه اوقیه (۱۵۲ ګرامه سپین زر) هم ورکوي. ددې جزیې په مقابل کې یې دوی ته پوره دیني آزادي او د الله او رسول ذمه او ضمانت ورکړ او لیک یې ورته ولیکه.

دې نمایندګانو سوال وکړ چې یو امین شخص دوی ته واستوي. هماغه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې امت امین یعنې ابو عبیده بن جراح (رضي الله عنه) ورولیږه تر څو جزیه ورنه راوړي.

وروسته بیا د اسلام نور په نجران کې هم خور شو. سیرت لیکونکي وایي چې:

عاقب او سید هم نجران ته له رسیدو نه وروسته په اسلام مشرف شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم ځل علي (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې له دوی نه صدقې او جزیه راوړي، څرګنده ده چې صدقه له مسلمان څخه اخستل کیږي[1].

۱۳- د بني حنیفه قبیلې پلاوی: دا اوولس کسیز پلاوی چې مسیلمه الکذاب بن ثمامه بن کبیر بن حبیب بن الحارث هم ورسره ؤ په نهم هجري کال کې مدینې ته

---

[1]. فتح الباري ۸/ ۹۴_۹۵. زاد المعاد ۳۹/۳تر ۴۱د نجران د پلاوې د څرنګوالي په اړه مختلف روایات راغلي، تردې چې ځنې محققین وایي چې د نجران پلاوی دوه ځله راغلی و. او مونږ پدې هکله هغه نظر وړاندې کړ چې راجح راته معلوم شو.

راغلی[1].

د پلاوي غړي لومړی د یوه انصاري کره ورغلل، بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شول او اسلام یې راوړ. د مسیلمه الکذاب د اسلام په هکله مختلف روایتونه راغلي دي خو که دقت وشي دا ښکاري چې نوموړي اسلام نه و منلی، د تکبر، غرور، سرغړونې او قدرت غوښتنې ښکارندونه یې کړې وه او د هیئت له نورو غړو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته نه ؤ حاضر شوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لومړي سر کې هڅه وکړه په قولي او فعلي نیکۍ او شفقت سره هغه راجلب کړي، خو کله یې چې ولیدل چې نیکي اثر نه پرې کوي نو پخپل فراست سره یې د شر اثرات او نښانې پکې ولیدلې.

لدینه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوب لیدلی ؤ چې د ځمکې ټولې خزانې دده حضور ته راوړل شي او دوې کړې (د لاس حلقې) ورنه دده په مبارک لاس کې ولویږي. پدې سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر خفه شي او دا ډیرې ګرانې ورباندې تمامې شي، پدې وخت کې وحي ورته وشي چې پف یې کړه، کله یې چې پف کړې دواړه ورکې او ایسته شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خوب تعبیر داسې وکړ چې دا دواړه (کړې یا بنګړې) به دوه دروغجن وي چې له ده نه وروسته به ظهور کوي.

او کله چې مسیلمه الکذاب دا تکبر او انکار وکړ او ویې ویل: که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ده نه وروسته واک ما ته راسپاري نو پیروي به یې وکړم پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې هلته تشریف یووړ چې د خرما ونې یوه ښانګه یې په لاس کې وه، شاعر یا خطیب یې ثابت بن قیس بن شماس هم ورسره و، له مسیلمه الکذاب او ملګرو سره یې ودرید خبرې یې ورته وکړې. په ځواب کې مسیلمه ورته وویل: که دې خوښه وي اوس به اختیار تا ته پریږدو، خو پدې شرط چې له تا نه وروسته واک زمونږ شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لو سألتني هذه القطعة ما أعطيتكها، ولن تعدو أمر اللّه فيك، ولئن أدبرتَ ليعقرنك اللّه، واللّه إني لأراك الذي أرِيتُ فيه ما رأيتُ، وهذا ثابت يجيبك عني**). که دغه د خرما ښانګه یا پوستکی را نه وغواړې هم در به یې

[1] . فتح الباري ٨٧/٨.

نکړم، ته د خپل ځان په هکله د الله تعالی امر نه شی بدلولی، که د شا واړوله، انکار دې وکړ الله تعالی به دې مات کړي، قسم په خدای چې زه تا هغه شخص ګڼم د کوم په هکله چې ما خوب ليدلی، نور به دا ثابت زما په عوض ستا پوښتنې ځوابوي. دا خبره يې وفرمايله او ورنه لاړ.[1]

په پای کې همغه څه وشول چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې وړاند وينه کړې وه. مسيلمه چې بيرته يمامه ته ستون شو، سوچونه يې کول او بالاخره يې دعوه وکړه چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره په نبوت کې شريک کړی شويدی. په دروغو يې د نبوت دعوه وکړه، څه سجع ويل يې پيل کړل د خپل قوم لپاره يې د شرابو او زنا جواز ورکړ، لدې شر سره به يې دا شاهدي هم ويله چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله رسول دی. د بني حنيفه ځينې خلک پرې وغوليدل ددې دروغجن اطاعت يې وکړ، ورسره ملګري شول، خبره يې لويه شوه، تر دې حده چې د يمامه په رحمان مشهور شو.

مسيلمه لږ موده وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ليک واستاوه چې پکې ليکلي يې وو: زه له تا سره په نبوت کې شريک کړای شوی يم، نيم واک زمونږ لپاره دی، او پاته نيم د قريشو لپاره. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې په ځواب کې ليک ورته وليکه چې دا آيت يې هم پکې ليکلی و: ((إِنَّ الأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ)) (الاعراف: ۱۲۸) [ځمکه د الله تعالی ده، چا ته يې چې زړه وي همغه ته يې ورکوي عاقبت د متقيانو دی.][2]

له ابن مسعود نه روايت دی وايي چې: ابن نواحه او ابن اثال د مسيلمه الکذاب د قاصدانو په توګه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**أتشهدان أني رسول اللّه؟**) آيا پدې شاهدي وايئ او ايمان لرئ چې زه د الله رسول يم؟ دوی وويل: مونږ شاهدي وايو چې مسيلمه د الله رسول دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**آمنت باللّه ورسوله، لو کنت قاتلاً رسولاً لقتلتکما**). په الله او

---

(1) صحيح البخاري باب وفد بني حنيفة، و باب قصة الاسود العنسي۲/٦۲۷_٦۲۸. فتح الباري ۸/۸۷ تر۹۳.
(2) زاد المعاد ۳/ ۳۱- ۳۲ .

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مې ایمان راوړی، که قاصد او نماینده مې وژلی، نو تاسې به مې حتماً وژلي وای.[(۱)]

مسیلمه الکذاب د هجرت په لسم کال د نبوت دعوه وکړه او په ۱۲ هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت په وخت کې د یمامه په مشهوره جګړه کې د حمزه (رضي الله عنه) د قاتل وحشي په لاس ووژل شو.
دوهم دروغجن او د نبوت مدعي اسود عنسي وؤ، چې په یمن کې را پیدا او بیا د فیروز له لاسه ووژل شو. فیروز د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له وفات نه یوه شپه او ورځ مخکې د اسود سر غوځ کړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د وحي په واسطه خبر راغی او بیا دغه خبر له یمن نه د ابوبکر (رضي الله عنه) دخلافت په دوران کې راورسید[۲].

۱۴- د بني عامر بن صعصعه نمایندګان: پدې ډله کې د خدای دښمن عامر بن طفیل او اربد بن قیس چې د لبید میرنی ورور کیده، خالد بن جعفر، جبار بن اسلم او نور شیطانان شامل وو. عامر هغه وحشي ظالم وؤ چې د بئر معونه له اصحابو (رضي الله عنهم) سره یې غدر او خیانت کړی و او ۷۰ کسان یې په شهادت رسولي وو.
کله چې دې هیئت مدینې ته د تګ اراده وکړه لوی شیطان عامر بن طفیل او اربد توطئه جوړه کړه او پدې سره متفق شول چې په چل او فریب سره به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل رسوي مدینې ته چې ورسیدل، عامر له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خبرې شروع کړې، اربد د شا له لوري را تاو شو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شا ته ودرید توره یې له تیکي را ایستله، لږ یې چې را وایستله نور یې لاس وچ شو او توره یې ونه شوای را ایستلی، او پدې ترتیب سره الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وساته.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړو ته ښیرې وکړې، کله چې ستانه شول الله تعالی په اربد او اوښ یې تندر را نازل کړ دواړه یې وسیځل، عامر د یوې سلولي ښځې کره ورغی هلته یې په ستوني کې یوه غده (دانه) را پیدا شوه، او ویل به

(۱). امام احمد، مشکاه المصابیح ۲/ ۳۴۷ .
۲ . فتح الباري ۹۳/۸.

يې: آيا د اوښ د غدې په شان غده؟! د سلولي ښځې په کور کې مرګ!!
بخاري روايت کوي چې عامر د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی ويې ويل: د دريو شيانو وړانديز کوم خوښه ستا کوم غوره کوې؟
لومړی دا چې د دښتې خلک به ستا او د کليو او ښارونو ا وسيد ونکي به زما وي، يا دا چې له تا نه وروسته به واک زما وي، او که نه نو د غطفان لښکرې چې زر آسونه او زر آسپې به وي پکې درباندې راولم.
لدينه وروسته هغه د يوې ښځې په کورکې په طاعون مرض اخته شو، او هلته به يې ويل: دا غده خو لکه د اوښ د غدې په شان ده، اوس به د همدې ښځې په کور کې مرم، آس مې راولئ، آس يې راغی پرې سپور شو او د آس په شا يې ساه ورکړه.

۱۵- د تُجيب پلاوی: دا وفد چې ۱۳ کسان وو پکې د خپل قوم له صدقو سره يو ځای راغی. د قرآنکريم او احاديثو زده کړه به يې کوله، له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې ډير شيان وغوښتل او ډيرې پوښتنې يې ورنه وکړې.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه ټول ورته وليکل، ډير پاتې نه شول، کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تګ اجازه ورکړه، دوی لاړل او هغه ځوان يې ورته راوليږه چې له خپل سامان سره يې پرې اينښی و.
ځوان راغی عرض يې وکړ: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! صرف ددې لپاره راغلی يم چې له الله نه راته مغفرت او رحمت وغواړې، دا دعا راته وکړې چې الله د زړه غنا را کړي.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همدا دعا ورته وکړه. لدينه وروسته دا ځوان د بې حده زيات قناعت خاوند و.
د ارتداد په وخت کې په اسلام ثابت او قايم پاتې شو، خپل قوم ته يې لارښوونه کوله هغوی هم په اسلام ثابت پاتې شول.
ددې پلاوي غړي په لسم هجري کال د حجه الوداع په وخت کې هم له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ او په زيارت يې مشرف شويدي.

۱۶- د طيئ وفد: دا پلاوی چې زيد الخيل هم پکې و د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل اسلام يې ومانه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د زيد په هکله فرمايي: **(ما ذكر لي رجل من العرب بفضل، ثم جاءني**

إلا رأيته دون ما يقال فيه ، إلا زيد الخيل، فإنه لم يبلغ كل ما فيه). ما ته چې تر اوسه د عربانو د کوم شخص ښيګڼې يادې شوې بيا چې هغه راته راغلی نو ليدلي مې دي چې په هغه کې بيا دومره ښيګڼې نه وي لکه څومره چې ما اوريدلي وي، يوازې زيد الخيل داسې شخصيت دی چې ښيګڼې يې ډيرې زيـــاتې دي او ټولې ماته نه وې بيان شوې. او له همدې امله يې د زيد الخير نوم ورباندې کيښود.

پدې ترتيب سره په نهم او لسم هجري کال زيات پلاوي او نمايندګان مدينې ته راغلل. تاريخ او سيرت ليکونکو پدې لړ کې د يمن، ازد، د قضاعه له بني سعد نه هذيم، بني عامر بن قيس، بني اسد، بهراء، خولان، محارب، بني حارث بن کعب، غامد، بني منتفق، سلامان، بني عبس، مزينه، مراد، زبيد، کنده، ذي مره، غسان، بني عيش او نخع چې تر ټولو وروستی هيئت وُ ياد کړيدی. د نخع پلاوی چې دوه سوه کسان وو د ۱۱ هجري کال د محرم په مياشت کې راغلی وُ. نور زياتره هيئتونه په ۹ او ۱۰ کال کې راغلي وو، ددې هيئتونو مسلسل راتلل پدې دلالت کوي چې اسلامي دعوت په عربي جزيره باندې تسلط موندلی وُ، د جزيرې ټولو اوسيدونکو مسلمانانو ته د قدر او احترام په سترګه کتل، هغوی پدې واقعيت باوري شوي وو چې د اسلام له اطاعت نه پرته بله لاره په مخکې نلري. مدينه منوره د عربي جزيرې په پايتخت او مرکز بدله شوې وه، خو دا هم نه شو ويلی چې اسلام په حقيقي معنی سره ددې ټولو خلکو په زړونو کې ځای نيولی و. ډير داسې کسان وو چې له خپلو مشرانو نه د پيروۍ په اساس يې اسلام منلی وُ، زړونه يې د جاهليت، قتل او غارت له ميکروبونو نه بالکل نه وو صفا شوي، په بشپړه توګه د اسلام په قالب کې نه وو جوړ شوي، قرانکريم دې مطلب ته داسې اشاره فرمايي:

((**الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَأَجْدَرُ أَلاَّ يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ** (۹۷) **وَمِنْ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَماً وَيَتَرَبَّصُ بِكُمْ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ**)) (التوبة: ۹۷– ۹۸).

[ترجمه: دغه بانده چيان عرب (کوچيان) په کفر او نفاق کې ډير کلک او د هغوی په هکله ددې خبرې امکانات زيات دي چې د هغه دين له حدودو نه بې خبره پاتې شي چې الله پخپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نازل کړيدی پدې باندچيانوکې داسې کسان شته چې د خدای په لار کې چې څه لګوي نو هغه پر خپل ځان باندې د زور قلنګ ګڼي او ستاسې په باب د زمانې د څرخ انتظار باسي، پداسې

حال کې چې د بدی څرخ پخپله پر دوی مسلط دی، الله اوریدونکی او عالم دی.]
وریسې بیا د نورو مدح او توصیف کوي فرمایي: ((**وَمِنْ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمْ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ**)) (التوبة: **٩٩**) **[**ترجمه: او له همدې بانډه چیانو څخه ځنې داسې دي چې په الله او ورځ د آخرت ایمان لري. او څه چې لګوي هغه الله ته د نژدې کیدو او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د رحمت د دعا ګانو اخیستلو وسیله ګرځوي، هو هغه د هغو لپاره د نژدیوالي وسیله ده، الله به هغوی په رحمت کې داخل کړي الله غفور او رحم کوونکی دی.**]**
خو هغه ښاریان چې په مدینه، مکه، ثقیف، همدا راز زیات شمیر چې په یمن او بحرین کې وو د هغوی ایمان قوي و او د همدوی له ډلې نه د مسلمانانو سرداران، مشران او لوی صحابیان (رضي الله عنهم) دي[1].

---

[1]. دا د خضري خبرې دي محاضرات في تاريخ الامم الاسلامية ١/١٤٤. د یاد شویو پلاویو د تفصیلاتو لپاره دې کتابونو ته مراجعه وکړه: صحیح البخاري١/٢،١٣/٦٢٦تر٦٣٠. ابن هشام٢/٥٠١تر٦٠١. زاد المعاد٣/٢٦تر ٦٠. فتح الباري ٨/٨٣ تر ١٠٣. رحمة للعالمين١/١٨٤ تر ٢١٧.

د اسلامي دعوت برى

او

اغيزې يې

مخکې له دينه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ژوند د وروستنيو ورځو څيړنې او مطالعې ته يو ګام نور هم ورلنډ شو، غواړو په هغې ويارمنې، عظيمې او بې ساري کارنامې څه نا څه رڼا واچوو کومه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لاس تر سره شوې. هغه يې د ژوند ثمره ده او په همغې سره يې له نورو رسولانو (عليهم السلام) نه امتياز او برتري موندلې ده. او د همغې عظيمې کارنامې په وجه الله تعالی د دواړو کونينو سردار بللی، او د ړومبنيو او وروستنيو د سيادت تاج يې ور په سر کړی دی.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د الله تعالی له لوري امر وشو:

((يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ (١) قُمْ اللَّيْلَ إِلاَّ قَلِيلاً)) (المزمل: ١– ٢) [اې نغښتونکيه د ځان په جامه کې! ودريږه لمانځه ته په شپه کې مګر خو په لږه شپه کې.]

((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (١) قُمْ فَأَنذِرْ)) (المـــدثر: ١–٢) [ترجمه: اې جامه کې نغښتونکيه! ودريږه پورته شه او وويروه.]

د همدې الهي حکم د تعميل لپاره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کلکه ملاوتړله، او له ٢٠ کلونو نه زياته موده يې د ځمکې په مخ ددې عظيم امانت د ادا کولو په لار کې نه ستړې کيدونکې هلې ځلې وکړې. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په غاړه د ټول بشريت مسؤوليت پروت وُ، د عقيدې او په بيلابيلو ډګرونو کې د جهاد دروند مسؤوليت يې درلود.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وظيفه درلوده د هغه ويده ضميرونو په خلاف جهاد وکړي چې د جاهليت په خرافاتو او باطلو تصوراتو کې ډوب شوي وو، د مادي شهواتو، هوسونو او غوښتنو په ځنځيرونو تړل شوي وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې پدې وتوانيد د څو غوره اشخاصو ضميرونه د جاهليت

له ډنډ او ځنځیرونو نه آزاد کړي، په خپل صف کې یې ودروي، او د اصحابو مقام ته یې ورسوي، نو د بل ډول جهاد ډګر ته داخل شو. دا داسې جهاد ؤ چې یو په بل پسې یې مختلفې مرحلې درلودې. دا جهاد د بې شمیره او سوګند خوړلو دښمنانو په خلاف جهاد او مبارزه وه، هغه دښمنان چې په پوره توان سره یې ددې هڅه کوله د خیر، راحت، هدایت او برکت دغه نوې ونه له بیخه وباسي او پرینږدي په ځمکه کې ریښې وغزوي او سیوري یې هرې خوا ته خواره شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لا په عربي جزیره کې له جګړې نه بې غمه شوی نه و چې رومیانو یې په خلاف د جګړې اور بل کړ، او د مقابلې لپاره یې تیاري ونیوله.

دا باید له یاده و نه باسو چې د جهاد او مبارزې پدې ټولو مراحلو کې د ویده ضمیر په خلاف جګړه روانه وه. له ویده ضمیر سره جګړه پای نلري، دا طولاني او همیشنۍ جګړه ده، ځکه د دې جګړې مقابل لوری شیطان دی. شیطان هیڅکله هم د انسان له اغوا، منحرف کولو څخه لاس نه اخلي، هغه تل هڅه کوي په انساني ضمیر خپل واک قایم وساتي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الهي دعوت په میدان کې د غره په شان ثابت ولاړ ؤ، د جهاد او مقاومت لاره یې نیولې وه، د ژوند سختیو ته یې اوږه ورکړې وه. د مادي امکاناتو د شتون او موجودیت په صورت کې یې هم د زهد او تقوی لاره خپله کړې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) او نورو انسانانو د رحمت، امن، برکت، او سکون سیوره غوړولې وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاره د زحمت، کړاو، تکلیف، صبر او مقاومت لار وه. هغه به د شپې د خپل رب عبادت کاوه د قرآنکریم تلاوت به یې کاوه، او د خپل رب په وړاندې به یې د عجز او تسلیمۍ سر په سجده ایښود.[1] او د همدې عظیم عمل، صبر، ستړیا له برکته یې نور خلک له امن او سوکالۍ نه برخمن کړي وو.

پدې ترتیب سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شل کاله نه زیاته موده جهاد او جګړه وکړه. هیڅ ډول خنډ یې مخه ډب نه شوای کړی، په پای کې دعوت بریالی شو. دا یو بې ساري بریالیتوب ؤ، خلک ورته حیران شول. ټوله عربي جزیره د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ترواک لاندې راغله، د جاهلیت جرړې له بیخه ووتلې، رنځور عقلونه روغ شول د بتانو عبادت یې پرینښود. هرې خوا ته د توحید نور خور شو په هره سیمه او هره دښته کې د توحید او آذان انګازې پورته

[1]. دا د سید قطب خبرې دي، فی ظلال القران ۲۹ /۱۶۸ .

شوې، د قرآن داعیان او قاریان شمال او جنوب ته لاړل قران به یې لوست او الهي احکام به یې پلي کول او پدې توګه هر چیرته د توحید مدرسې جوړې شوې.
بیلابیلې او ګډې وډې قبیلې سره یو شوې، انسان د انسان له بندګی نه آزاد شو، ټول د الله بندګان وګرزیدل. طبقاتي نظام ختم شو، هلته نور بادار او غلام، ظالم او مظلوم، حاکم او محکوم نه و، ټول خلک برابر او د یوه الله بندګان وو، ټول سره ورورنه وو، د جاهلیت ټولې نبناني له مینځه لاړې. داسې یوه ټولنه جوړه شوه چې پکې عربي په عجمي، عجمي په عربي، تور په سره، سور په تور برتري نه درلوده، د برتری معیار تقوی او دینداري وه ځکه انسانان ټول د آدم (علیه السلام) اولاده ده او آدم له خاورو نه پیدا شوی.
د اسلامي دعوت له برکته بې ساري عربي او انساني یووالی مینځته راغی، اجتماعي عدالت حاکم شو. بشریت نیکمرغه او سوکاله شو، د تاریخ مسیر بدل شو، د ځمکې مخ بدلون ومونند، فکر او افکار نوي شول. د اسلامي دعوت له پیل نه مخکې هر چیرته جاهلیت حاکم ؤ، ضمیرونه ویده وو، آرزوګانې ملوثې شوې وې، معیارونه لویدلي وو، د ظلم او جبر بازار ګرم ؤ. په ځینې ځایونو کې به عیاشي او اسراف و، بل ځای به خلک له محرومیت، فقر او لوږې نه ځوریدل. د کفر، طاغوت، او ګمراهۍ پاچاهي وه. که څه هم د آسماني ادیانو ځینې نبنانې وې، خو هر څه تحریف شوي وو او دینداري ډیره کمزورې او له زړونو نه وتلې وه. کله چې د اسلامي بلنې رول پیل شو، اسلام د ژوند په ډګر کې خپل ځای ونیو، بشریت او بشري دماغ له وهم، خرافاتو، بندګۍ، غلامۍ، فساد، انحلال، ګمراهۍ او بې لارۍ نه پاک شو، ظلم، سرکشي، بې نظمي، استبداد او طبقاتي نظام پای ته ورسید، د عفت، پاکۍ، آزادۍ، ابتکار، نوښت، پوهې، یقین، باور، اعتماد عدالت، کرامت دایمي او مخلصانه کار، ترقۍ او ایمان نوې دنیا آباده شوه.[1]
د همدې لوی او ژور بدلون له برکته په عربي جزیره کې د تاریخ او انساني ژوند نوی باب پرانیستل شو، او دا د جزیرې په تاریخ کې زرین باب او داسې خوځښت و چې تاریخ یې مثال نلري.

---

[1]. دا هم د سید قطب خبرې دي، چې د ما ذا خسر العالم بانحطاط المسلمین کتاب په مقدمه کې یې لیکلې دي.

حجة الوداع
د رسول الله (ﷺ) وروستی حج

د اسلامي بلنې کاروانه پای ته ورسيدل، رسالت ادا شو، د الهي دين په اساس او د قرآنکريم د هداياتو په رڼا کې نوې ټولنه جوړه شوه. په عملي توګه عبادت يوازې د الله حق جوړ شو، د دروغجنو، بې وسه، او بې روحه خدايانو پاچايي ړنګه شوه، اسلام حاکميت وموند. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله دنده په پوره توګه ادا کړه. په همدې وخت کې د غيبي خبر په اساس د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې دې خبرې ځای ونيو لکه چې نور يې په دنيا کې وخت مخ په پوره کيدو دی.

په لسم هجري کال يې چې معاذ (رضي الله عنه) يمن ته استوه ورته ويې فرمايل: (**يـا معاذ، إنك عسى ألا تلقاني بعد عامي هذا، ولعلك أن تمر بمسجدي هذا وقبري**).اې معاذه! کيدای شي راتلونکی کال ما و نه وينې، ښايي ته به راتلونکی کال زما په جومات او زما په قبر تير شې! ددې خبرې په اوريدو سره د معاذ (رضي الله عنه) اوښکې روانې شوې، او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په فراق کې يې په زار زار وژړل.

د الله تعالى اراده داسې وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل ۲۳ کلن دعوت، نه ستړې کيدونکو هلو ځلو، کړاوونو او زحمتونو ميوه وخوري. هغه ونې بار راوړې چې له ۲۰ کلونو زياته موده په وينو، اوښکو او خولو خړوبه شوې وه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل هدف ته ورسيد، د مکې په څنډو کې د عربي قبايلو له نمايندګانو او مشرانو سره ګوري، هغوی ټول ورته راغلي الهي احکام او لارښوونې ورنه زده کوي، په مقابل کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له هغوی نه دا اعتراف اخلي چې ده ورته دين او رسالت رسولی، الهي امانت يې په مکمله توګه دوی ته سپارلی، او امت ته يې نصيحت کړی او د ټولو خير يې غوښتی دی.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حج اراده وفرمايله. اعلان وشو، بې شميره خلک مدينې ته راغلل. ټولو دا تمه درلوده چې په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسې اقتدا وکړي، او يو ځای حج ورسره ادا کړي.[۱]

همدا وه چې د شنبې په ورځ چې دذي القعدې مياشتې څلور ورځې لا پاتې وې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سفر تياري ونيوله.[۲] خپل مبارک ويښتان يې ږومنځ کړل، تيل يې ووهل، لنګ او څادر يې واغوستل، د قربانۍ څاروي ته يې قلاده (غاړه کۍ) واچاوله، او له ماسپښين نه وروسته يې حرکت وکړ، چې له لمازديګر نه مخکې ذي الحليفه ته ورسيد، هلته يې د لمازديګر لمونځ قصر(دوه رکعته) وکړ. شپه يې هملته تيره کړه سهار يې اصحابو (رضي الله عنهم) ته وفرمايل: (أتاني الليلة آت من ربي فقال: صَلِّ في هذا الوادي المبارك وقل: عمرة في حجة). د شپې د الله له لوري راتلونکی راته راغی او راته ويې ويل چې پدې مبارکه دره کې لمونځ وکړه او ووايه: حج او عمره.[۳]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ماسپښين لمانځه نه مخکې غسل وکړ، بيا عائشې (رضي الله عنها) پخپل لاس خوشبويي ورباندې ووهله په مبارک بدن او سر يې داسې خوشبويي ور ووهله چې ذريره او مشک پکې ګډ و. په مبارکه ږيره يې د خوشبويۍ آثار له ورايه ښکاريدل چې ويې هم نه مينځل، بيا يې خپل لنګ او چادر واغوست بيا يې د ماسپښين لمونځ وکړ ورپسې يې د لمانځه په ځای د حج او عمرې دواړو په نيت احرام وتاړه تلبيه يې وويله. بيا د باندې ووت په قصوا نومې اوښه سپور شو تلبيه يې وويله، روان شو چې آزاد ميدان ته ورسيد هلته يې هم تلبيه وويله.

روان ؤ تر څو مکې ته ورلنډ شو، شپه يې په ذي طوی کې وکړه د سهار له لمانځه نه وروسته يې غسل وکړ او مکې ته داخل شو. دا د لسم کال د ذي الحجې څلورمه د يکشنبې ورځ وه. په لارو کې يې اته ورځې تيرې شوې وې.

کله چې مسجد حرام ته داخل شو د بيت الله شريف طواف يې وکړ، د صفا او مروه تر مينځ يې سعي وکړه، احرام يې خلاص نکړ ځکه چې د حج قران نيت يې کړې ؤ او د قربانۍ څاروي يې ورسره راوستلی و. له سعي نه وروسته يې د مکې په پورتنۍ سيمه

(1). مسلم عن جابر باب حجی النبي۱/ ۳۹۴
(2). فتح الباري ۸/ ۱۰۴
(3). بخاري عن عمر ۱/ ۲۰۷

(حجون) کې واړول، او بيا يې د حج له طواف نه پرته د بيت الله بل طواف ونکړ. او لـه کومو کسانو سره چې د قربانۍ څاروي نه وو، هغوی ته يې امر وکړ چې لومړنی احرام يې يـوازې د عمـرې لپـاره وګـرزوي، يعنـې لـه طواف او سعې نـه وروسـته بايـد احـرام خلاص کړي، ځانونه له احرام نه وباسي، خو څرنګه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله احرام نه ؤ خلاص کړی، نـو اصـحاب (رضـي الله عـنهم) پـه شـک کې ولويدل متردد شول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (لو استقبلت من أمري ما استدبرت ما أهديت، ولولا أن معي الهدي لأحللت).کـه زه د خپلې معـاملې پـه رابطـه پـه هغـه څـه چـې اوس وربانـدې پـوه يـم مخکـې پـوه شـوی وای، نو د قربانۍ څاروی به مې نه ؤ راسره راوستلی، که دا څاروی نـه وای راسـره، نـو له احرام نه به مې ځان حلالاوه. په همدې امر سره هغو اصحابو (رضي الله عنهم) چې د قربانۍ څاروي نه وو ورسره ټولو اطاعت وکړ او احرام يې خلاص کړ.
د ترويه يعنې د ذي الحجې په اتمه رسـول الله (صـلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) د منی په طرف روان شو، هلته يې د ماسـپښين، لمـازديګر، ماښـام، لماخسـتن او سـهار لمونځونه ادا کړل. د سهار له لمانځه وروسـته يـې لـږ ځنډ وکـړ تـر څـو لمـر څـوک وواهـه بيا د عرفات په لـور روان شـو، هلتـه ورتـه خيمـه وهـل شـوې وه، نـو هملتـه يـې تشـريف يوور، تر څو زوال وشو. امر يې وفرمايه چې او ښه يې (قصواء) آماده کړای شي، د ميدان منځ ته راغی، شا و خوا ته يې يو لک څلويښت يا يـو لـک څلـور څلويښـت زره خلک را غونډ شوي وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې وخت کې دا خطبه ولوستله:

(أيها الناس، اسمعوا قولي، فإني لا أدري لعلى لا ألقاكم بعد عامي هذا بهذا الموقف أبداً)[1]. (إن دماءكم وأموالكم حرام عليكم كحرمة يومكم هذا، في شهركم هذا، في بلدكم هذا. ألا كل شيء من أمر الجاهلية تحت قدمي موضوع، ودماء الجاهلية موضوعة، وإن أول دم أضع من دمائنا دم ابن ربيعة بن الحارث ــ وكان مسترضعاً في بني سعد فقتلته هُذَيْل ــ وربا الجاهلية موضوع، وأول ربا أضع من ربانا ربا عباس بن عبد المطلب، فإنه موضوع كله).(فاتقوا اللّه في النساء، فإنكم أخذتموهن بأمانة اللّه، واستحللتم فروجهن بكلمة اللّه، ولكم عليهن ألا يوطئن فرشكم أحداً

[1] . ابن هشام۲/۲۰۳.

تكرهونه، فإن فعلن ذلك فاضربوهن ضرباً غير مُبَرِّح، ولهن عليكم رزقهن وكسوهّن بالمعروف).

(وقد تركت فيكم ما لن تضلوا بعده إن اعتصمتم به، كتاب اللّه[1]).

(أيها الناس، إنه لا نبي بعدي، ولا أمة بعدكم، ألا فاعبدوا ربكم، وصلوا خمسكم، وصوموا شهركم، وأدوا زكاة أموالكم، طيبة بها أنفسكم، وتحجون بيت ربكم، وأطيعوا أولات أمركم، تدخلوا جنة ربكم[2]). (وأنتم تسألون عني، فما أنتم قائلون؟) قالوا: نشهد أنك قد بلغت وأديت ونصحت. فقال بأصبعه السبابة يرفعها إلى السماء، وينكتها إلى الناس: (اللهم اشهد) ثلاث مرات[3]. وكان الذي يصرخ في الناس بقول رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ــ وهو بعرفة ــ ربيعة بن أمية ابن خَلَف[4].

اې خلكو! زما خبره واورئ، نه پوهيږم، ښايي له سږ كال نه وروسته نور تاسې پېدې ځای كې د تل لپاره و نه وينم. ستاسې وينې او مالونه په تاسې باندې د تاسې پدې ښار كې د تاسې ددې مياشتې ددې ورځې د حرمت په شان حرام دي. خبر اوسئ چې د جاهليت ټول امور او شيان زما تر پښو لاندې اېښودل شوي، د جاهليت د زمانې وينې هدر او لغوه دي. لومړنۍ وينې چې زه يې له خپلو وينو نه هدر اعلانوم هغه د ابن ربيعه بن حارث وينې دي. (ابن ربيعه په بني سعد قبيله كې يوې دايې ته د شيدو خوړلو لپاره وركړل شوی ؤ او د هذيل قبيلې له لاسه په قتل رسيدلی ؤ). د جاهليت د زمانې د سود معاملې هم لغوه دي، او لومړنۍ د سود معامله چې زه يې ملغی اعلانوم هغه د عباس د سود معامله ده، هغه معامله ټوله لغوه او بې اعتباره ده. د ښځو په حق كې له الله نه وويريږئ، ځكه تاسې هغوی د الهي امانت په اساس خپلې كړيدي، او د خدای په امر او كلمې سره مو د جنسي استفادې لپاره حلال ګرزولې دي،

[1] . مسلم ۳۹۷/۱.
[2] . معدن الاعمال، رواه ابن ماجة و ابن عساكر، رحمة للعالمين۲٦۳/۱.
[3] . مسلم۳۹۷/۱.
[4] . ابن هشام ٦۰٥/۲.

پر هغوی ستاسې حق دا دی چې ستاسې په کور او فرش کې داسې څوک ته اجازه ورنکړي چې ستاسې نه خوښيږي، که دا کار يې وکړ، نو تاديبا يې ووهئ داسې وهل چې کلک او ډير دردوونکي نه وي. او پر تاسې باندې د هغوی حق دا دی چې په ښه او مناسبه طريقه ورته خوراک او لباس برابر کړئ. ما تاسې ته داسې څه پرې ايښې دي چې که منګولې پرې ونښلوئ نو کله به هم ګمراه او بې لارې نه شئ، او هغه قرآنکريم دی.

اې خلکو! له ما نه وروسته نبي نشته، او له تاسې نه وروسته بل امت نشته. خبردار اوسئ، د خپل رب عبادت کوئ، پنځه وخته لمونځ ادا کوئ، د رمضان مياشت روژه نيسئ، پخپله خوښه د خپلو مالونو زکات ورکوئ. د بيت الله حج کوئ، د خپلو آمرينو اطاعت کوئ نو د خپل رب جنت ته به داخل شئ.

له تاسې نه زما په هکله پوښتنه کيږي، تاسې به څه وايئ؟ حاضرينو وويل: مونږ شاهدي وايو چې تا د الله دين مونږ ته رارسولی دی، خپل رسالت دې ادا کړيدی، نصيحت دې کړی او خير دې غوښتی دی. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله بټه يعنې د شهادت ګوته چې د آسمان لوري ته يې نيولې وه او د خلکو خوا ته يې کږوله اشاره وکړه، او ويې فرمايل: اې خدايه! شاهد اوسه، اې خدايه شاهد اوسه! اې خدايه شاهد اوسه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې دا خبرې کولې، ربيعه بن اميه بن خلف هغه په لوړ آواز نورو خلکو ته رسولې.

د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې خطبه ولوستله، دا آيت شريف نازل شو: {الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا}. (المائده: ۳)

[ما خپل دين ستاسې لپاره بشپړ کړ، او خپل نعمت مې درباندې تمام کړ او اسلام مې د دين په حيث درته غوره کړ.] عمر (رضي الله عنه) چې دا آيت شريف واوريد ويې ژړل، رسول (عليه السلام) پوښتنه ترې وکړه ولې ژاړې؟ ده وويل: په کمال پسې نقصان وي. ورته وې فرمايل: (صدقت) رښتيا دې وويل.[1]

له خطبې وروسته بلال (رضي الله عنه) آذان او اقامت ووايه، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په امامت د ماسپښين لمونځ ادا شو، وروسته اقامت وويل شو او د لمازديګر لمونځ ادا شو. ددې دواړو لمونځونو تر منځ يې بل هيڅ لمونځ

---

[1]. بخاري عن ابن عمر، رحمه للعالمين ۱/ ۲۶۵.

ونکړ. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور شو او موقف (په عرفات د دريدو ځای) ته راغی د ا وښې (قصواء) خيټه يې د پرښو (تيرو) خوا ته کړه، حبل مشاه (د پليو لارې) ته مخامخ داسې ودريد چې مخ يې قبلې ته وُ او تر لمر پريوتو پورې لاس په دعا ولاړ وُ. له لمر لويدو وروسته د مزدلفې په لور روان شو، اسامه (رضي الله عنه) يې له ځان سره سپور کړې وُ، په مزدلفه کې يې د ماښام او ماسختن لمونځونه په يوه آذان او دوو اقامتونو ادا کړل، او د دواړو تر منځ يې بل لمونځ ونکړ. بيايې استراحت وکړ او تر سهاره ويده وُ. د سهار لمونځ يې ښه په رڼا کې له آذان او اقامت وروسته ادا کړ، بيا پخپله اوښه سپور شو او مشعر الحرام ته يې تشريف يوور، هلته مخ په قبله ودريد، د الله ذکر يې کاوه ((**الله اکبر، لا الــه الا الله وحده لا شريك له**)) کلمه يې ويله، تر څو ښه رڼا شوه. بيايې له لمر ختو نه مخکې د منی په طرف حرکت وکړ، فضل بن عباس (رضي الله عنه) يې له ځان سره په اوښه سپور کړی وُ. د محسر درې ته چې ورسيدل، اوښه يې لږ تيره کړه ، لږ مخکې لاړ ، بيا يې لويې جمرې ته وتلې منځنۍ لاره ونيوله او جمره الاولی يا جمره العقبه ته چې هغه وخت يوه ونه هم ورسره وه ورسيد. جمره يې په اوو وړو شګو وويشتله هر ځل به يې تکبير وايه، او د درې له منځ نه به يې داسې ويشتله لکه څوک چې نښنه ولي. بيا د ذبحې ځای ته راغی ۶۳ اوښان يې پخپل مبارک لاس ذبح کړل، نور يې علي (رضي الله عنه) ته وسپارل چې دده په نمايندګۍ يې ذبح او حلال کړي. پدې ترتيب سره علي (رضي الله عنه) ۳۷ اوښان حلال کړل او ټول ۱۰۰ اوښان برابر شول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله قربانۍ کې علي (رضي الله عنه) هم ورسره شريک کړ، بيا يې امر وکړ چې له هر اوښ نه يوه يوه ټوټه غوښه واخيستل شي، يو ځای پخه شي. همداسې وشول غوښه پخه شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او علي (رضي الله عنه) غوښه وخوړله او شوربا يې وڅښله. وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور شو او د طواف افاضه (د حج د وروروستي طواف) پخاطر مکې ته روان شو. د بيت الله شريف طواف يې ورکړ د ماسپښين لمونځ يې وکړ. بيا د زمزم اوبو ته ورغی، هلته يې وليدل چې د عبدالمطلب اولاده خلکو ته اوبه ورکوي، ده ورته وفرمايل: (**انزعوا بني عبد المطلب، فلولا أن يغلبكم الناس على سقايتكم لنزعت معكــم**). اې د عبدالمطلب زامنو او اولادې! اوبه راوکاږئ، که ددې ويره نه وئ چې خلک به را ډير شي ټول به اوبه

راوباسي نو ما به هم اوبه درسره را ایستلې وای! یعنې که زه اوبه را ایستل پیل کړم، نو اصحاب (رضي الله عنهم) به ټول همدې کار ته را وړاندې شي، بنو عبدالمطلب به نظم و نه شي ساتلئ او حاجیانو ته د اوبو ورکولو په شرف ګټلو کې به خلل واقع شي. هغوی یوه ډولچه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هم ورکړه چې اوبه یې ورنه وڅښلې.[1]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عید یعنې د ذي الحجې په لسمه ورځ له لمر ختلو نه وروسته پداسې حال کې چې پخپله شهباء نومې کچره سپور وُ خطبه وویله، علي (رضي الله عنه) یې خبرې په لوړ آواز تکرارولې او خلکو ته یې رسولې خلک څوک ناست او څوک ولاړ وو.[2]

پدې خطبه کې یې هم د عرفات د خطبې ځنې مطالب بیان کړل.

بخاري او مسلم له ابوبکر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عید په ورځ په خطبه کې داسې وفرمایل: (**إن الزمان قد استدار کهیئته یوم خلق الله السموات والأرض، السنة اثنا عشر شهراً، منها أربعة حرم، ثلاث متوالیات، ذو القعدة وذو الحجة والمحرم، ورجب مُضَر الذي بین جمادي وشعبان**). زمانه خپل لومړني شکل ته اوښتې ده، د هغې ورځې په شان ده په کومه چې آسمانونه او ځمکه پیدا شول. کال دولس میاشتې دی، څلور میاشتې یې حرامې دي، دا څلور حرامې میاشتې درې مسلسلې یوه په بله پسې دي او هغه ذي العقده، ذي الحجه او محرم دي، څلورمه یې رجب مضر ده چې د جمادي او شعبان تر منځ ده.

بیا یې وفرمایل: (**أي شهر هذا؟**) دا کومه میاشت ده؟ ابوبکر وایي مونږ وویل: الله او رسول ښه پوهیږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم چپ پاتې شو مونږ ګمان وکړ لکه چې دا میاشت په بل نوم نوموي، بیا یې وفرمایل: (**ألـيس ذا الحجة؟**) آیا دا د ذي الحجې میاشت نده؟ مونږ وویل: بلې همدا ذي الحجه ده. ویې فرمایل: (**أي بلد هذا؟**) دا کوم ښار دی؟ مونږ عرض وکړ الله او رسول ښه عالم دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چپ شو، مونږ ګمان وکړ لکه چې بل نوم ورباندې ږدي. بیا یې وفرمایل: (**أليست البلدة؟**) آیا دا مکه نده؟ مونږ وویل: هو

---

[1]. مسلم عن جابر ۱/ ۳۹۷تر ۴۰۰.

[2]. ابو داود ۱باب اي وقت یخطب یوم النحر/ ۲۷۰

همدا مكه ده. بيا يې وفرمايل: (**فأي يوم هذا؟**) نن كومه ورځ ده؟ مونږ وويل: الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ښه پوهيږي. چپ و، ګمان مو كاوه لكه چې كوم نوم ورته لتيوي. بيا يې وفرمايل: (**أليس يوم النحر؟**) دا د نحر (قربانۍ) ورځ نده؟ مونږ وويل: هو، همدا د قربانۍ ورځ ده. بيا يې وفرمايل: (**فإن دماءكم وأموالكم وأعراضكم عليكم حرام كحرمة يومكم هذا، في بلدكم هذا، في شهركم هذا، (وستلقون ربكم، فيسألكم عن أعمالكم، ألا فلا ترجعوا بعدي ضلالاً يضرب بعضكم رقاب بعض، ألا هل بلغت؟) قالوا: نعم، قال: (اللهم اشهد، فليبلغ الشاهد الغائب، فَرُبَّ مُبَلَّغ أوعي من سامع**[1]). خبر اوسئ چې ستاسې وينې، مالونه، عزت او آبرو په تاسې باندې پدې ښار كې ددې مياشتې ددې ورځې د حرمت په شان حرام دي. تاسې به له خپل رب سره مخ كيږئ، هغه به ستاسې د عملونو پوښتنه كوي، خبر اوسئ! له ما نه وروسته بې لارې نه شئ داسې نه شئ چې يو د بل غاړې به پرې كوئ. خبر اوسئ آيا ما خپل امانت ادا كړ خبره مې ورسوله؟ دوى (اصحابو) وويل: هو تا تبليغ وكړ، امانت دى ادا كړ. ويې فرمايل: اې الله ته شاهد اوسه، حاضرين دې دا خبره غائبو ته ورسوي، ډير هغه كسان چې تبليغ ورته رسول كيږي له اوريدونكو نه پوه او زيرک وي.

په بل روايت كې راځي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې خطبه كې وفرمايل: (**ألا لا يجني جَانٍ إلا على نفسه، ألا لا يجني جان على ولده، ولا مولود على والده، ألا إن الشيطان قد يئس أن يُعْبَد في بلدكم هذا أبداً، ولكن ستكون له طاعة فيما تحتقرون من أعمالكم، فسيرضى به**[2]).

خبردار! جاني (مجرم) يوازې د خپل ځان په حقه كې جنايت كوي (يعنې سزا د هغه چا لپاره ده چې جرم او ګناه وكړي) خبر اوسئ چې هيڅ جنايتكار پخپل زوى تجاوز او تيرى نه كوي، او نه زوى په پلار ظلم او تيرى كوي (ددې مطلب دا دې چې پلار د زوى او زوى د پلار په ګناه نه مجازات كيږي). خبر اوسئ ! شيطان لدينه بالكل نا اميده شوى چې بيا به يې ستاسې په دې ښار كې عبادت وشي، خو په هغه كارونو او

---

[1]، صحيح بخاري باب الخطبة ايام منى ١/ ٢٣٤.

[2]. تر مذي ٢/ ٣٨_١٣٥. ابن ماجه في الحج، مشكاة المصابيح ٢٣٤/١.

امورو کې به چې تاسې یې واړه او بې ارزښته شمیرئ د شیطان پیروي کیږي، او هغه به پدې هم خوشاله وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تشریق ورځې (د ذي الحجې ۱۱-۱۲-۱۳) په منی کې تیرې کړې، خپل مناسک یې ادا کړل، خلکو ته یې د حج احکام وښودل. تل به یې د الله ذکر کاوه، د ابراهیم (علیه السلام) سنت یې را ژوندي کړل، د شرک نښانې یې له مینځه یوړې په ځینې ورځو کې یې خطبې هم وویلې.

ابو داود له سراء بنت نبهان نه روایت کوي وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ذي الحجې په دوولسم خطبه وویله او ویې فرمایل: (**أليس هذا أوسط أيام التشريق**[1]).آیا نن د تشریق د ورځو منځنۍ ورځ نده؟ دغه خطبه هم لکه دعید د ورځې خطبې په شان وه چې د نصر سورت له نازلیدو وروسته یې وویله. د عید په څلورمه یعنې د ذي الحجې په ۱۳ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له منی نه روان شو، له ابطح نه لاندې را کوز شو او د بني کنانه په خیف کې یې واړول. د ورځې پاتې برخه او شپه یې هملته تیره کړه، د ماسپښین، لمازدیګر، ماښام او لماسختن لمونځونه یې هملته ادا کړل. بیا لږه ویده شو، بیا په اوښه سپور شو مکې ته راغی د بیت الله طواف یعنې طواف وداع یې وکړ، اصحابو ته یې هم ددې طواف امر وکړ.

د حج د مناسکو د بشپړیدو وروسته یې خپلو سپرو یارانو ته د تګ حکم وکړ، او هغوی یې د مدینې په لور د تګ لپاره تشویق کړل، خو دا ددې لپاره نه چې لاړ شي او هلته آرام وکړي بلکه ددې لپاره چې لاړ شي او د الله په لار کې د جهاد او مبارزې لړۍ جاري او دوامداره وساتي.[2]

---

[1]. ابو داوٗد ۱ باب اي یوم یخطب بمنی/ ۲۲۹.

[2]. د نبي (علیه السلام) د حج د تفصیلاتو لپاره دا کتابونه وګوره: البخاري کتاب المناسک ۱/ ۲۳۱. مسلم باب حجة النبي. فتح الباري ج ۳ و ۸/ ۱۰۳تر ۱۱۰. ابن هشام ۲/ ۲۰۱ تر ۲۰۵. زاد المعاد ۱/ ۱۹۲_۲۱۸ تر ۲۴۰.

وروستی پوځي تحرک

د رومیانو طاغوت همداسې د ناروا لاره نیولې وه، له کبر نه یې حق ته غاړه نه ایښوده، د اسلام او مسلمان د ژوندي پاتې کیدو په حق یې اعتراف نه کاوه. بلکه ځوک به چې په اسلام مشرفیدل هغه به یې وژل. لکه چې فروه بن عمرو الجذامي چې د رومیانو له خوا د معان والي ؤ او د اسلام په ګناه د رومیانو له خوا ووژل شو.
د رومیانو د دې کبر او غرور د ماتولو په نیت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ۱۱ هجري کال په صفر میاشت کې یو لوی لښکر تیار کړ، اسامه بن زید بن حارثه یې د لښکر قوماندان وټاکه . امر یې ورته وکړ چې د فلسطین داروم او بلقاء سیمو ته به ځي، تر څو رومیان وویریږي، او هلته پولو کې پراته عربان جرات او حوصله پیدا کړي، او دا ورته ثابته شي چې د کلیسا د واکدارانو مقابله ممکنه ده او داسې نده چې ځوک یې د ظلم مخه نشي نیولی. او تر څو له خلکو سره دا تصور پیدا نه شي چې اسلام منل یعنې مرګ او ځان وژنه یعنې دا چې مسلمانان ځان په خطر کې و نه شمیري بلکه مطمئن شي چې ددوی د دفاع لپاره اقدامات کیږي.
اصحابو د اسامه د قیادت په هکله څه خبرې وکړې ځکه هغه ډیر کشر ؤ خبره څه نا څه وځنډیده خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إن تطعنوا في إمارته، فقد كنتم تطعنون في إمارة أبيه من قبل، وايم الله، إن كان لخليقاً للإمـــارة، وإن كان من أحب الناس إلي، و إن هذا من أحب الناس إلي بعـــده**[1]).[تاسې که اوس دده د امارت په هکله اعتراض کوئ، لدینه مخکې مو دده د پلار د امارت په هکله هم نیوکې درلودې، پداسې حال کې چې قسم په خدای هغه د قیادت اهلیت درلود، او زما ډیر خوږ دوست ؤ له ټولو نه راته ګران ؤ، اوس همدا (اسامه) له ټولو نه راته نژدی او ګران دی.]
همدا وه چې خلک ټول راضي شول له اسامه نه راتاو شول، په لښکر کې یې راټول شول، تر څو جرف نومې سیمې ته ورسیدل. دغه ځای درې میله د مدینې نه لیرې ؤ

(1). صحیح بخاري باب بعث النبي (ص) اسامه۲/ ۶۱۲

هلته يې وا ړول، خو څرنګه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رنځور وُ، د دوی زړونه د هغه خوا ته کشال وو له ډېره غمه مخکې لاړ نه شول، هملته يې الهي فيصلې ته انتظار يوست. بيا د الله اراده داسې وه چې همدا لښکر د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت لومړنی لښکر و چې له مدينې نه د باندې واستول شو.[1]

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۶۰۶

له فاني دنیا نه رحلت

د رحلت نښانې

کله چې دعوت بشپړ شو، اسلام حاکم او مسلط شو، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې له ژوند او فاني دنیا نه د رحلت آثار او احساس پیدا شو، دغه احساس دده مبارک په قول او عمل کې ښه څرګند و.

د لسم هجري کال د رمضان په میاشت کې یې شل ورځې په اعتکاف کې تیرې کړې، پداسې حال کې چې نور کلونه به یې یوازې لس ورځې اعتکاف کاوه. په همدې کال او همدې میاشت کې جبریل (علیه السلام) دوه ځله قرآنکریم ورته تکرار کړ او د حجه الوداع په مراسمو کې یې وفرمایل: (**إني لا أدري لعلى لا ألقاكم بعد عامي هذا بهذا الموقف أبداً**). ښایي له سږني کال نه وروسته د تل لپاره تاسې پدې ځاې کې و نه وینم. له جمره العقبه سره یې هم وفرمایل: (**خذوا عني مناسككم، فلعلي لا أحج بعد عامي هذا**). د حج مناسک له ما نه زده کړئ، ښایي زه بیا کله هم حج ونکړم. د تشریق په ورځو کې د ((النصر)) سورت ورباندې نازل شو، د همدې سورت له نازلیدو نه هغه پوه شوچې ژوند یې پاې ته رسیدلی دی، نور د رخصتۍ وخت دی.

د ۱۱ هجري کال په صفر میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احد ته تشریف یووړ، شهیدانو ته یې داسې دعا وکړه لکه له ژوندیو او مړیو نه چې بیلیدونکی او تلونکی وي. بیا خپل منبر ته راغی ویې فرمایل: (**إني فرط لكم، وأنا شهيد عليكم، وإني والله لأنظر إلى حوضي الآن، وإني أعطيت مفاتيح خزائن الأرض، أو مفاتيح الأرض، وإني والله ما أخاف عليكم أن تشركوا بعدي، ولكني أخاف عليكم أن تنافسوا فيها**). ز ه ستاسې د کاراوان مشر او پر تاسې ګواه یم، قسم په خدای چې زه همدا اوس خپل حوض ته ګورم، ما ته د دنیا د ټولو خزانو کلیانې راکړل شویدي، (او یا د ځمکې کلیانې را کړل شویدي) زه لدینه ویره نلرم چې تاسې به

له ما نه وروسته مشرکان شئ، زما ویره لدینه ده چې په دنیا کې به یو له بل سره په سیالۍ او مقابله اخته شئ.[1]

یوه شپه نا وخته له کور نه ووت، بقیع ته یې تشریف یووړ هلته ښخو شویو مسلمانانو ته یې د مغفرت دعا وکړه ویې فرمایل: (السلام علیکم یا أهل المقابر، لِیَهْنَ لکم ما أصبحتم فیه بما أصبح الناس فیه، أقبلت الفتن کقطع اللیل المظلم، یتبع آخرها أولها، والآخرة شر من الأولی)، وبشرهم قائلاً: (إنا بکم للاحقون). اې د قبرونو خاوندانو، سلام دې درباندې وي! په کوم حالت کې چې خلک دي د هغوی په نسبت ستاسې دا خپل حال مبارک شه، فتنې او فساد لکه د شپې د تیارو په شان داسې راغلې دي، یو په بل پسې را روانې دي، وروستۍ یې له لومړنۍ نه ډیره بده او خرابه ده. او همدلته یې هغوی ته د خپل ورتګ زیری هم ورکړ ویې فرمایل: موږ تاسې ته درتلونکي یوو.

د ناروغتیا پیل

د ۱۱ هجري کال د صفر میاشتې په ۲۹ مه د دوشنبې په ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بقیع کې په یوه جنازه کې برخه درلوده. کور ته د ستنیدو په لار کې یې په مبارک سر درد شو، سختې تبې ونیو، دومره ګرم ؤ چې د لمدې شوې پټۍ په سر به یې هم حرارت محسوسیده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۱۱ ورځې د بیمارۍ په حالت کې خلکو ته لمونځ ورکاوه، د بیمارۍ ټوله موده یې ۱۳ یا ۱۴ ورځې وه.

وروستۍ اونۍ

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرض زیات شو، زیات په تکلیف شو، له خپلو میرمنو نه به یې پوښتنه کوله : (أین أنا غداً؟ أین أنا غداً؟) سبا مې له چاسره نوبت دی؟ زه سبا له چا سره یم؟ درنې میرمنې یې په هدف پوه شوې اجازه یې ورکړه هر چیرته یې چې زړه وي همهلته دې پاتې شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې د فضل بن عباس او علي (رضي الله عنهم) په اوږو

---

[1]. متفق علیه.

يې تکيه کړې وه د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ورغی، مبارک سر يې ترلی و، مبارکې پښې يې پر ځمکه ښـبيدلې او د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ننوت او هملته يې د مبارک ژوند وروستۍ اونۍ تيره کړه.

عائشې (رضي الله عنها) به معوذتين (الفلق، الناس سورتونه) ورباندې لوستل او په هغه دعاګانو به يې دماوه کومې يې چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه زده کړې وې. دا سورتونه به يې لوستل په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې چپول او کوفول، او د برکت په نيت به يې مبارک بدن دده په خپل مبارک لاس مسح کاوه.

له رحلت نه پنځه ورځې وړاندې

له وفات نه پنځه ورځې وړاندې د چارشنبې په ورځ د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مبارک بدن سخت دردونه راغلل، مرض يې دومره ډير شو چې د الله حبيب (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پرکاله شو، بيهوشي پرې راغله ويې فرمايل: (**هريقوا علي سبع قِرَب من آبار شتي، حتى أخرج إلى الناس، فأعهد إليهم**). اوبه راباندې واچوئ! له بيلابيلو څاګانو نه اوه ژيه اوبه راباندې تويې کړئ، تر څو وکولی شم خلکو ته ورشم وصيت ورته وکړم. دهمدې امر په اساس په يوه لګن کې کينول شو، اوبه وربانـدې واچول شوې تر څو په خود راغی، ويې فرمايل: (**حسبكم، حسبكم**).بس دي، بس دي.

پدې سره يې لږ آرامي وشوه مرض يې کم شو، جومات ته يې پداسې حال کې تشريف يووړ چې مبارک سر يې ترلی وُ، په منبر کيناست، دا يې وروستی مجلس و، له حمد او ثنا وروسته يې خلکو ته وفرمايل: (**أيها الناس، إلي**). ای خلکو دلته راشئ! خلک ټول ورته راټول شول، بيا يې پخپلو خبرو کې وفرمايل: (**لعنة الله على اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد**) ـــ **وفي رواية**: (**قاتل الله اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد**) ـــ **وقال**: (**لا تتخذوا قبري وثناً يعبد**).

په یهودو او نصرانیانو دې د الله لعنت وي، چې د خپلو رسولانو له قبرونوڅخه يې جوماتونه جوړ کړيدي.[1] په بل روایت کې راځي چې ويې فرمايل: الله تعالی دې یهود او نصاری هلاک کړي، دوی د خپلو رسولانو له قبرونو نه جوماتونه جوړ کړيدي. بیا يې زیاته کړه: زما له قبر نه بت مه جوړوئ چې عبادت يې وشي.[2] یعنې زما د قبر عبادت ونکړئ.

بیايې خپل مبارک نفس یا ځان د محاکمې او انتقام (قصاص) لپاره مخ کې کړ ويې فرمايل: (**من كنت جلدت له ظَهْرًا فهذا ظهري فليستقد منه، ومن كنت شتمت له عِرْضاً فهذا عرضي فليستقد منه**). که څوک مې په شا وهلي وي دا ده زما شا، زه حاضر يم انتقام دې واخلي، که چا ته مې بده خبره کړې وي، د هغه آبرو مې تويې کړې وي، دا دی زه حاضر يم له ما نه دې خپل وار واخلي. بیا له منبر نه راکوز شو د ماسپښين لمونځ يې وکړ. بیا بیرته منبر ته پورته شو، کیناست او خپله خبره يې تکرار کړه. د دښمنۍ او نورو په هکله يې خبره وکړه، پدې وخت کې يوه شخص وويل: زما په تا باندې درې درهمه دي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**أعطه يا فضل**). اې فضل! درې درهمه ورکړه. بیا يې د انصارو په هکله وصیت وکړ ويې فرمايل: (**أوصيكم بالأنصار، فإنهم كِرْشِي وعَيْبَتِي، وقد قضوا الذي عليهم وبقي الذي لهم، فاقبلوا من مُحْسِنهم، وتجاوزوا عن مسيئهم)، وفي رواية أنه قال: (إن الناس يكثرون، وتَقِلُّ الأنصار حتى يكونوا كالملح في الطعام، فمن ولي منكم أمراً يضر فيه أحداً أو ينفعه فليقبل من محسنهم، ويتجاوز عن مسيئهم**). زه تاسې ته د انصارو په هکله د نیکۍ وصیت کوم، هغوی زما زړه او جګر دي، هغوی خپل مسوولیت ادا کړیدی، خو حقوق يې پاتې دي، د هغوی د نیکو کارانو نیکۍ ومنئ او د ګنهګارانو له ګناه نه تیر شئ. په بل روایت کې راځي چې ويې فرمايل: د خلکو شمیره زیاتیږي، خو انصار کمیږي، بالاخره به دومره کم شي لکه مالګه په طعام کې. که له تاسو نه چا ته داسې دنده او کار وسپارل شو چې د ګټې او زيان رسولو توان يې درلود، نو د انصارو نیکي دې ومني او د مقصرینو له ګناه نه يې دې تیر شي[3].

---

(1). بخاري ۱/ ۶۲ - موطا الامام مالک ص ۳۶۰

(2). موطا الامام مالک ص ۶۵.

(3). بخاري ۱/ ۵۳۶

بیا یې وفرمایل: (**إن عبداً خيره الله بين أن يؤتيه من زهرة الدنيا ما شاء، وبين ما عنده، فاختار ما عنده**). الله تعالی خپل یوه بنده ته اختیار ورکړیدی چې خوښه یې د دنیا له شان، شوکت، زیب او زینت نه چې څه غواړي اخلي او که هغه څه اخلي چې له الله سره دي، همدې بنده د دنیا په مقابل کې هغه څه خوښ کړل چې له الله تعالی سره دي.

ابو سعید الخدري وایې ددې خبرې په اوریدو سره ابوبکر (رضي الله عنه) په ژړا شو ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زمونږ مور او پلار له تا قربان شه، ټول دې له تا قربانوي. راوي وایي مونږ د ابوبکر ژړا ته حیران شوو، ځینو وویل: دې شیخ ته وګورئ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه بنده په هکله خبرې کوي چې الله تعالی د دنیا او آخرت په مینځ کې اختیار من کړیدی، خو دا شیخ یعنې ابوبکر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وایې میندې او پلرونه درنه قربانوو! ابو سعید (رضي الله عنه) وایي مونږ هغه وخت نه وو پوه شوي، وروسته پوه شوو چې همدا اختیار من شوی بنده پخپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وُ، او ابوبکر (رضي الله عنه) له مونږ نه ډیر پوهیده.[۱]
بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إن من أمنّ الناس علي في صحبته وماله أبو بكر، ولو كنت متخذاً خليلاً غير ربي لا تخذت أبا بكر خليلاً، ولكن أخوة الإسلام ومودته، لا يبقين في المسجد باب إلا سد، إلا باب أبي بكر**).

له ما سره د ملګرتیا او مالي همکارۍ له وجې نه تر ټولو زیات احسان او نیکي ابوبکر (رضي الله عنه) کړیده، که له الله پرته مې خلیل (دوست) نیولی، نو ابوبکر به مې خلیل وای، خو له هغه سره مې د وروري او اسلام اړیکې دي، ددې جومات ټولې دروازې دې بندې شي، یوازې د ابوبکر (رضي الله عنه) دروازه دې خلاصه وي او نه دې بندیږي.[۲]

[1]. متفق علیه
[2]. متفق علیه

څلور ورځې له رحلت نه مخکې

له رحلت نه څلور ورځې وړاندې د پنجشنبې په ورځ د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرض ډير سخت شوی وُ، په همدې حالت کې يې وفرمايل: (هلمـــوا أكتب لكم كتاباً لن تضلوا بعده). زرکوئ، راشئ چې يو ليک درته وليکم، تر څو وروسته هيڅ گمراه او بې لارې نه شئ. په خونه کې څو کسه اصحاب ناست وو چې عمر (رضي الله عنه) هم پکې و، هغه وويل: په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرض زيات شوی، سخت په تکليف دی، ستاسې سره قرآنکريم شته، همغه درته کافي دی. پدې سره د حاضرو اصحابو (رضي الله عنهم) تر مينځ اختلاف پيدا شو، غالمغال جوړ شو،ځينو ويل راوړئ چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه درته وليکي، نورو د عمر (رضي الله عنه) قول تاييداوه، په همدې ترتيب شور جوړ شو او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (قوموا عـــني). لاړ شئ، رانه لاړ شئ.[1]

وأوصى ذلك اليوم بثلاث: أوصى بإخراج اليهود والنصاري والمشركين من جزيرة العرب، وأوصى بإجازة الوفود بنحو ما كان يجيزهم، أما الثالث فنســـيه الـــراوي. ولعله الوصية بالاعتصام بالكتاب والسنة، أو تنفيذ جيش أسامة، أو هي: (الصـــلاة وما ملكت أيمانكم).

په همدې ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دری اوامر صادر کړل يعنې د دريو شيانو توصيه يې وکړه : امر يې وکړ چې يهود ، نصرانيان او مشرکان دې له عربي جزيرې نه اخراج شي، بل امر يې دا وُ چې له نمايندگانو سره دې دده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سنت مطابق نيکه معامله کيږي او په ښې طريقې سره دې رخصتيږي، خو دريم امر يې د راوي هير شويدی کيدای شي دريم امر په قرآنکريم او سنتو د عمل کولو په هکله وي او يا د اسامه د لښکر په هکله دده د حکم د تعميل په اړه وي او يا د لمانځه د پابندۍ او غلامانو سره د نيکۍ په هکله وي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د همدې پنجشنبې تر ورځې که څه هم ډير په تکليف وُ خو د لمونځونو امامت يې کاوه پدې ورځ يې هم خلکو ته د ماښام لمونځ ورکړ، د والمرسلات عرفا سورت يې پکې تلاوت کړ.[1]

---

[1]. بخاري عن ام الفضل باب مرض النبي ٠عليه السلام) ٢/ ٦٣٧

[1]. متفق عليه

خو لماسختن يې بيماري ډيره زياته شوه ونه توانيد جومات ته تشريف يوسي. عائشه (رضي الله عنها) وايي: لماسختن رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پوښتنه وکړه : (أصلى الناس؟) آيا خلکو لمونځ کړئ؟ مونږ ورته وويل: نه، يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! هغوى ستا انتظار باسي، ويې فرمايل: (ضعوا لي ماء في المِخْضَب). په لګن کې لږ اوبه راته واچوئ، مونږ اوبه ورته واچولې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) غسل وکړ او غوښتل يې لاړ شي خو بيهوشه شو، او کله چې په حال راغی ويې فرمايل: (أصَلّى الناس؟) آيا خلکو لمونځ ادا کړئ؟ دوهم او دريم ځل يې همداسې فرمايل، زمونږ ځواب به داسې وُ چې نه يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوى ستا په انتظار ناست دي، ده به غسل وکړ هڅه به يې وکړه لاړ شي خو بيهوشي به وربانديې راغله، نو بالاخره يې ابوبکر (رضي الله عنه) ته خبر وليږه چې امامت وکړي او په خلکو لمونځ ادا کړي. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مريضۍ په ورځو کې حضرت ابوبکر (رضي الله عنه) د ۱۷ لمونځونو امامت کړيدی.[۲]

عائشې (رضي الله عنها) درې، څلور ځلې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته عرض وکړ چې امامت له ابوبکر (رضي الله عنه) نه واخلي ځکه ويريده هسې نه خلک يې پلار په بدفالۍ او بدشګونۍ ونيسي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (إنكن لأنتن صواحب يوسف، مروا أبا بكر فليصل بالناس).تاسې د يوسف (عليه السلام) ملګرې ياستئ، يعنې په زړه کې مو يو څه دي او په خوله بل څه وايئ، ابوبکر ته امر وکړئ چې خلکو ته لمونځ ورکړي. عائشې (رضي الله عنها) په خوله عرض وکړ، يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ابوبکر چې ستا په ځای ودريږي له ډيرې ژړا نه خلکو ته قرآنکريم نه شي اورولئ، دا يې د خولې خبره وه خو په زړه کې يې دا هم وه چې که رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې مرض نه وفات شي هسې نه چې خلک د ابوبکر (رضي الله عنه) امامت په بدفالۍ ونيسي او همدا عقيده يې په زړه کې پخه شي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ ابوبکر ته ووايئ چې د خلکو امامت وکړي.

---

[۲]. بخاري ۹۹/۱

لــه رحلت نــه دری ورځې وړانــدې

جابر (رضي الله عنه) وايي:له رحلت نه درى ورځې وړاندې مې له نبي (صلى الله عليه و سلم) نه واوريدل چې فرمايل يې: (ألا لا يموت أحد منكم إلا وهو يحسن الظن بالله).د تاسو هر يوه ته ښايي پداسې حال کې ومري چې په الله تعالی يې گمان نيک وي.

له رحلت نه يوه يا دوې ورځې وړاندې

د شنبې يا يکشنبې په ورځ د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) صحت څه نا څه ښه ؤ، د دوو کسانو په مرسته يې جومات ته تشريف يوور، پدې وخت کې ابوبکر (رضي الله عنه) خلکو ته د ماسپښين لمونځ ورکاوه، خو کله چې ابوبکر وليدل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ کوښښ يې وکړ په شا شي، ولې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اشاره ورته وکړه چې په شا نه شي او ويې فرمايل: ما د ابوبکر چپى خوا ته کينوئ، همغه وه چې د ابوبکر چــپې خوا ته کينول شو، ابوبکر (رضي الله عنه) به د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه پسې اقتدا وکړه او دده مبارک تکبير به يې تکراراوه او خلکو ته به يې رساوه[1].

له رحلت نه يوه ورځ مخکې

د يکشنبې په ورځ يعني له رحلت نه يوه ورځ مخکې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل ټول غلامان آزاد کړل، اوه (۷) ديناره يې درلودل هغه يې هم صدقه کړل، خپله وسله يې هم مسلمانانو ته ورکړه. د شپې له خوا عـائشې (رضـي الله عنها) د چراغ لپاره تيل له کومې گاونډۍ نه پور واخيستل، او پـه همدې وخت کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زغره د ۳۰ صاعه تقريباً ۷۵ کيلو گرامه وربشو په بدل کې له يوه يهودي سره گرو وه.

د رسول الله ﷺ د مبارک ژوند آخرينۍ ورځ

[1]. صحيح البخاري ۹۸/۱_۹۹.

انس بن مالک (رضي الله عنه) روایت کوي چې د دوشنبې په سهار ابوبکر خلکو ته لمونځ ورکاوه، ناڅاپه خلک متوجه شول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عائشې (رضي الله عنها) د کوټې پرده پورته کړې او دوی ته ګوري، دوی په لمانځه ولاړ وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې حالت په لیدو سره تبسم وکړ، ابوبکر (رضي الله عنه) فکر وکړ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړي نو له خپل ځای نه په شا شو چې صف ته ورسیږي.

انس (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لیدو سره مسلمانان دومره خوشاله شول چې نږدې وه لمونځ پریږدي، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت او پوښتنې ته ورشي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس اشاره وفرمایله چې خپل لمونځ پوره کړي، بیا یې خپلې حجرې ته تشریف یووړ او پرده یې را کوزه کړه.[1]

لدینه وروسته په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بل لمانځه وخت رانغی. چې غرمه شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله ګرانه لور فاطمه (رضي الله عنها) راوغوښتله پټ په غوږ کې یې څه ورته وویل: فاطمه (رضي الله عنها) په ژړا شوه، بیا یې بله خبره پټه ورته وکړه په هغې سره فاطمه (رضي الله عنها) په خندا شوه.

عائشه (رضي الله عنها) وایي: وروسته مې له فاطمې (رضي الله عنها) نه ددې موضوع په هکله وپوښتل، هغې راته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پټ راته وویل: زه رحلت کوم، له همدې مرض نه وفات کیږم، ما ددې خبرې په اوریدو سره وژړل، بیا یې راته وویل چې زما په کورنۍ کې به ته له ټولو نه لومړۍ په ما پسې راځې، زه پدې سره خوشاله شوم او ومې خندل.[2]

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فاطمې (رضي الله عنها) ته زیری ورکړ چې ته د ټولې دنیا د ښځو سرداره یې[1] ځنې روایتونه پدې دلالت کوي چې له فاطمې (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبرې او دا زیری د ژوند په وروستۍ ورځ نه بلکه وروستۍ اونۍ اواز کې و.

---

[1]. صحیح بخاري باب مرض النبي (علیه السلام) ۲/ ۶۴۰

[2]. بخاري ۲/ ۶۳۸

[1]. رحمة للعالمین ۱/ ۲۸۲.

فاطمی (رضي الله عنها) چې د خپل محبوب پلار دا مرض او درد ولید، چیغه یې کړه، وای، په پلار مې څه حال دی، څومره په تکلیف دی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لیس علی أبیك كرب بعد الیوم**). ستا پلار به له نن نه وروسته هیڅ غم او درد ونهویني.[۲]

بیا یې حسن او حسین (رضي الله عنهما) راوغوښتل دواړه یې مچې کړل او د دوی په هکله یې د نیکۍ وصیت وکړ، بیا یې خپلې میرمنې راوغوښتلې ټولو ته یې وعظ او نصیحت وکړ، هماغه وه چې درد او مرض یې زیات شو، په بدن کې یې د هغو زهرو اثر ښکاره شو چې په خیبر کې یې خوړلي وُ، فرمایل به یې: (**یا عائشة، ما أزال أجد ألم الطعام الذي أكلت بخيبر، فهذا أوان وجدت انقطاع أبْهَرِي من ذلك السم**). اې عائشه! د هغه طعام درد احساسوم کوم مې چې په خیبرکې خوړلی وُ، فکر کوم چې د ملا رګ مې له هغه زهرو نه پرې شویدی.[۳]

پر مبارک مخ یې څادر پروت و، چې په تنګ شو څادر یې ایسته کړ او خلکو ته یې د وصیت او نصیحت په توګه چې همدا یې وروستی نصیحت و، وفرمایل: (**لعنة الله على اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد ـ يحذر ما صنعوا ـ لا يبقين دينان بأرض العرب**). پر یهودو او نصرانیانودې د الله لعنت وي، د خپلو نبیانو قبرونه یې په عبادتخانو بدل کړي،ـ لدینه مطلب د خلکو منع کول وـ په عربي سیمه کې دوه دینونه نه پاتې کیږي. او خلکو ته یې د نصیحت په توګه فرمایل: (**الصلاة، الصلاة، وما ملكت أيمانكم**[٤]). د لمانځه او هغو غلامانو خیال ساتئ چې تر لاس لاندې مو دي. همدا فرموده یې د ځان کندن په وخت کې څو ځله تکرار کړه.

ځنکدن

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځنکدن را لنډ شو، عائشې (رضي الله عنها) ځانته را تکیه کړ، تکیه یې ورباندې کړې وه. له همدې امله به عائشې

---

(۲). صحیح بخاري ۲/ ۶۴۱ .

(۳). صحیح بخاري ۲/ ۶۳۷ .

٤ . نفس المصدر.

(رضي الله عنها) همیشه ویل: پر ما باندې د الله تعالی له رحمتونو او نعمتونو څخه یو دا دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زما په کور کې، زما د نوبت په ورځ او زما د غاړې او لمنې تر مینځ وفات شوی، او الله تعالی د ده(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات په وخت زما د خولې لاړې د هغه له مبارکو لاړو سره ګډې کړې. عبدالرحمن بن ابوبکر (رضي الله عنهما) زما کور ته راغی، په لاس کې یې مسواک و، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ما باندې تکیه کړې وه، متوجه شوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه د مسواک په لور ګوري، پوه شوم چې مسواک غواړي، عرض مې وکړ: مسواک درته واخلم؟ ده په اشاره سره پوه کړم چې هو. ما هغه مسواک ورنه واخیست، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره کلک ؤ عرض مې وکړ درته نرم یې کړم؟ په مبارک سر یې اشاره وکړه، چې هو. ما ورته نرم کړ او ورمې کړ هغه ډیر ښه استعمال کړ.
په یوه روایت کې دا هم راغلي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ډیره ښه طریقه مسواک وواهه، له خوا سره یې د اوبو منګی ایښې و، دواړه لاسونه به یې پکې غوټه کړل او پر مبارک مخ به یې راکش کړل او فرمایل به یې: (**لا إله إلا الله، إن للموت سكرات...**) **الحديث.** [**له یوه الله پرته بل د عبادت وړ نشته، بیشکه چې مرګ سختۍ لري.**][1] کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مسواک استعمال کړ، مبارک لاس یا ګوته یې پورته کړه سترګې یې چت ته ونیولې مبارکې شونډې یې وخوځیدې، عائشې (رضي الله عنها) غوږ ورته ونیو او وایې وریدل چې فرمایي: ((**مع الذين انعمت عليهم من النبيين و الصديقين و الشهداء و الصالحين و حسن اولئك رفيقا اللهم اغفر لي و ارحمني و الحقني بالرفيق الاعلى اللهم الرفيق الاعلى**)) [2] [**له هغو کسانو سره چې نعمت دې ورکړی له انبیاوو (علیهم السلام)، صدیقانو، شهیدانو او صالحینو نه، هغوی ډیر غوره ملګري دي اې خدایه! عفوه راته وکړې، رحم راباندې وکړې او ما له رفیق اعلی سره یو ځای کړې، اې خدایه رفیق اعلی درنه غواړم.**] دا وروستۍ کلمه یې درې ځله تکرار کړله مبارک لاس یې په اړخ ولوید او له رفیق اعلی سره یو ځای شو. ((**انا لله و انا اليه راجعون**))

---

(1). بخاري باب مرض النبي ٠علیه السلام) ۶۴/۲.

(2) بخاري همغه باب .او اخر ما تكلم به النبي (علیه السلام) ۲۳۸/۲تر ۲۴۱.

دغه وخت د د وشنبې ورځ غرمه مهال د سختې ګرمۍ وخت ؤ، د هجرت یوولسم کال د ربیع الاول ۱۲ نیټه وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک عمر ۶۳ کاله او څلور ورځې و.

پر اصحابو (رضي الله عنهم) د غمونو انبارونه

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت دردونکې خبرخور شو د مدینې په اوسیدونکو قیامت جوړ شو، په سترګو یې تپه تیاره شوه. انس (رضي الله عنه) وایي: ما مدینې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ له ورځې نه بله زیاته روښانه او نیکمرغه ورځ نده لیدلې، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات له ورځې نه مې بله زیاته تیاره او د ر د ونکې ورځ نده لیدلې.[۱]

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت وکړ فاطمې (رضي الله عنها) وویل: وای پلار جانه! ستا غم جبریل (علیه السلام) ته ژاړو![۲]

د عمر (رضي الله عنه) دریځ

عمر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات د خبر په اوریدو سره له خود نه ووت دا یې نه شوای منلی، حیران ؤ، دهشت اخیستی ؤ.

ویل به یې: ځینې منافقان ګمان کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت کړیدی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت ندی کړی، بلکه خپل رب ته ورغلی لکه موسی بن عمران (علیه السلام) چې خپل رب ته ورغلی و او ۴۰ ورځې له خپل قوم نه غایب شوی و، دا وروسته له هغې چې وویل شول مړشویدی خو هغه بیرته ورته راغی، قسم په خدای چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم بیرته راځي، او د هغو کسانو لاسونه او پښې به پرې کوي چې ګمان کوي او وایې وفات شویدی[۱].

-[1]. الدارمي. مشکاة المصابیح ۵۴۷/۲.

(2). بخاري باب مرض النبي (علیه السلام) ۲/ ۷۴۱

[۱] . ابن هشام ٦٥٥/٢.

د ابوبکر (رضي الله عنه) دریځ

ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت په وخت کې له مدینې نه د باندې په سنح نومې کلي کې وُ، په آس سپور راغی مخامخ جومات ته داخل شو له چا سره یې خبرې نه کولې، د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ورغی او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارک سر سره ودرید. پر هغه مبارک یمني لیکه دار چادر غوړول شوی و، چادر یې له مبارک مخ نه پورته کړ، مبارک مخ یې مچې کړ، ویې ژړل او ویې ویل: مور او پلار مې له تا قربان، الله تعالی تا ته دوه ځله مرګ نه درکوي، کوم مرګ یې چې درته ټاکلی وُ هغه درته راغی. بیا د باندې راووت. هلته عمر (رضي الله عنه) له خلکو سره په مناقشه بوخت وُ ابوبکر وویل: اې عمره! کینه. عمر نه کیناست خلک ټول له عمر نه ابوبکر ته راغلل، ابوبکر وویل: اما بعد: چا چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عبادت کاوه هغه دې پوه شي چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفات شو، او څوک چې د الله عبادت کوي هغه دې پوه شي چې الله د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدای ژوندی دی مرګ نه لري. الله تعالی فرمايي: ((**وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِيْن مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئاً وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ**)) (آل عمران: ١٤٤)

[نه دی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مګر یو رسول د الله په تحقیق سره له ده نه مخکې ډیر رسولان تیر شویدي آیا نو که مړ شي محمد یا شهید کړی شي نو بیرته به وګرځئ تاسې به پوندو خپلو (کفر ته) او هر څوک چې بیرته وګرځیده په پوندو خپلو (کفر ته) نو الله ته به هیڅ زیان ونه رسوي او ژر به جزا ورکړي الله شکر ګزارو ته.]

ابن عباس (رضي الله عنهما) وایي: کله چې ابوبکر دا آیت تلاوت کړ خلک داسې شول لکه چې دا آیت همدا اوس نازل شوی وي، او پدې سره ټولو همدا آیت شریف تلاوت کاوه. ابن مسیب وایي: عمر (رضي الله عنه) وویل: په خدای قسم کله چې ابوبکر دا آیت تلاوت کړ، بالکل بې حسه شوم، په لاره نه شوای تلی، پښې مې بې سیکه شوې او دا آیت مې چې ولوست په ځمکه ولویدم او پوه شوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفات شوی دی.[1]

---

[1]. بخاري ۲/ ۶۴۰_۶۴۱.

تجهیز، تکفین او تدفین

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تجهیز او تدفین نه مخکې د خلافت په اړه اختلاف پیدا شو، د انصارو او مهاجرینو تر مینځ بحث او مناقشه پیل شوه. دوی په سقیفه بني ساعده کې راټول شوي وو، د خلافت په هکله یې ډیر بحث وکړ په پای کې یې په اتفاق سره ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خلیفه وټاکه. د خلافت په هکله دا بحث او مناقشه د دوشنبې تر ماښام پورې جاري وه، پدې شپه هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تجهیز او تدفین و نه شو.

سهار شو پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې هماغه یمني چادر غوړېدلی وُ، کورنۍ یې دروازې ورپسې بندې کړې وې، د سه شنبې په ورځ یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غسل ورکړ، خو جامې یې همداسې په غاړه کې وې. عباس. علي، د عباس زامنو فضل او قثم (رضي الله عنهم) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غسل ورکړ. له دوی سره شقران چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ازاد شوی غلام وُ، اسامه بن زید، اوس بن خولي(رضي الله عنهم) هم ملګري وو. عباس، قثم او فضل به په یوه اړخ او بل اړخ اړاوه، اسامه او شقران اوبه وربادنې اچولی او علي (رضي الله عنهم) به غسل ورکاوه، اوس (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک جسد په خپله سینه تکیه کړی وُ.

وروسته یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دریو یمني کتاني جامو کې ونغښت، پدې کې کمیس او عمامه (لنګې) نه وه[۲] دا جامې یې کفن وې.

بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دفن کولو په هکله سره مخالف شول، تر څو ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: ما له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه اوریدلي چې فرمایي: **(ما قبض نبي إلا دفن حيـــث يـــــقبض)**.هر پیغمبر په هغه ځای کې دفن کیږي چیرته چې وفات شوی وي. په همدې اساس ابو طلحه انصاري (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه بستره چې پرې وفات شوی وُ پورته کړه او ترینه لاندې ځای ژور شو او قبر ورته جوړ

---

[۲]. متفق علیه. بخاري ۱۲۹/۱. مسلم ۲۰۲/۱.

شو. قبر يې لحد وُ، خلک به لس لس تنه راتلل او په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې لمونځ کاوه، د لمانځه امام يې نه وُ. لومړی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کورنۍ او خپلوانو لمونځ پرې وکړ، وروسته مهاجرينو، بيا انصارو، له نارينه و نه وروسته ښځو، وروسته ماشومانو په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ ادا کړ. پدې ډول د سه شنبې ورځ هم تيره شوه او د چارشنبې شپه را داخله شوه. عائشه (رضي الله عنها) وايي: مونږ تر هغې پورې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دفن کولو نه خبر نه وو تر څو د چارشنبې په نيمايي شپه کې مو د بيلچو آواز واوريد.[1]

---

[1]. مختصر سيره الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص ۴۷۱. د نبي (عليه السلام) د رحلت په هکله دا کتابونه وګوره: بخاري باب مرض النبي (عليه السلام)، فتح الباري، صحيح مسلم، مشکاة المصابيح باب وفاة النبي (عليه السلام). ابن هشام ۲۴۹/۲ تر ۲۲۵. تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۳۸_۳۹. رحمة للعالمين ۲۷۷/۱ تر ۲۸۲. مونږ عام تاريخونه له وروستي مصدر نه اخستي دي.

مبارکه نبوي کورنۍ

۱- له هجرت نه مخکې په مکه کې نبوي کورنۍ عبارت وه له: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او خدیجه (رضي الله عنها) . د واده په وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۲۵ کلن او خدیجه (رضي الله عنها) ۴۰ کلنه وه، او تر څو چې ژوندۍ وه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بل واده ونکړ.
له خدیجې (رضي الله عنها) نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوڼې او زامن پیدا شول، خو زامن یې یو هم ژوندي پاتې نه شو. او لوڼې یې عبارت دي له: زینب، رقیه، ام کلثوم او فاطمه (رضي الله عنهن). زینب (رضي الله عنها) له هجرت نه مخکې د خپلې ترور (خاله) له زوی ابو العاص بن الربیع سره واده کړې وه. رقیه او ام کلثوم یې یوه په بله پسې عثمان (رضي الله عنهم) ته په نکاح ورکړې وې، فاطمه چې له علي (رضي الله عنه) سره یې د بدر او احد په مینځ کې واده کړې وه. د فاطمې (رضي الله عنها) اولادونه حسن، حسین، زینب او ام کلثوم (رضي الله عنهم) وو.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل امت په نسبت له نورو امتیازاتو او ځانګړتیاوو نه علاوه یو امتیاز دا درلود چې له څلور نه له زیاتو ښځو سره نکاح ورته روا وه. ددې امر تر شا ډیر حکمتونه او رازونه پټ وو. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ۱۳ ښځو سره نکاح کړې وه، د رحلت په وخت کې یې نهه (۹) میرمنې ژوندۍ وې. دوې دده مبارک په ژوند کې وفات شوې وې چې یوه خدیجه او بله ام المساکین زینب بنت خزیمه (رضي الله عنهما) وه، او دوې میرمنې یې داسې وې چې ورسره یو ځای شوی نه و.
دلته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نورو بیبیانو نومونه او ژوند په لاندې ډول وړاندې کوو:

۲- سوده بنت زمعه (رضي الله عنها): رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بعثت په لسم کال د خدیجې (رضي الله عنها) له وفات نه څو ورځې وروسته واده ورسره کړی و. سوده مخکې د خپل تره له زوی سکران سره واده کړی و، وروسته هغه

وفات شو، کونډه شوه او بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د ګډ ژوند شرف تر لاسه کړ.

۳- عائشه بنت ابی بکر (رضي الله عنهما): رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورسره د بعثت په یوولسم کال له سوده سره له واده نه یو کال وروسته د شوال په میاشت کې یعني له هجرت نه دوه کاله او پنځه میاشتې مخکې نکاح کړې وه، چې دغه وخت عائشه (رضي الله عنها) (۶) کلنه وه، بیا له هجرت نه اوه میاشتې وروسته کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر **۵۶** کاله او د عائشې (رضي الله عنها) عمر (۹) کاله ؤ په مدینه کې د لومړي هجري کال د شوال په میاشت کې واده وکړ. عائشه یوازینۍ پیغله ده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورسره واده کړی، نورې میرمنې یې ټولې کونډې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له عائشې سره ډیره مینه درلوده، عائشه (رضي الله عنها) له نورو نه ډیره هوښیاره، فقیهه او عالمه میرمن وه.

۴- حفصه بنت عمر (رضي الله عنهما): د نوموړې میړه خنیس بن حذافه سهمي د بدر او احد تر مینځ مړ شو، نو وروسته په دریم هجري کال کې یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د نکاح شرف وګاټه.

۵- زینب بنت خزیمه (رضي الله عنها): دغه بي بي له بني هلال بن عامر بن صعصعه کورنۍ څخه وه. له فقیرانو او بېوزلانو سره یې ډیره همدردي لرله، نیکي به یې ورسره کوله او له همدې کبله په ام المساکین د مسکینانو په نوم مشهور وه. لومړې یې له عبدالله بن جحش (رضي الله عنه) سره واده کړی و، هغه د احد په غزا کې په شهادت ورسید، او د هجرت په څلورم کال رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نکاح ورسره وکړه، خو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له واده نه دوې یا درې میاشتې وروسته وفات شوه.

۶- ام سلمه هند بنت ابي اميه (رضي الله عنها): لومړۍ میړه یې ابو سلمه (رضي الله عنه) و، هغه د څلورم هجري کال په جمادي الاخر کې وفات شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې کال د شوال په میاشت کې واده ورسره وکړ.

۷- زینب بنت جحش (رضي الله عنها) بن رئاب چې له بني اسد بن خزیمه قبیلې څخه وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عمه لور هم کیدله، لومړی یې له زید بن حارثه (رضي الله عنه) سره واده وکړ. وروسته زید طلاقه کړه، او الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې حکم وکړ: ((فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا)) [وروسته له دینه چې زید ورسره یو ځای شو مونږ هغه تا ته په نکاح در کړه.]
پدې هکله د احزاب سورت څو آیتونه نازل شول، پدې آیتونو کې د نسبتي زوی (پسر خواندگی) مسئله ښه توضیح شویده چې وروسته به اشاره ورته وکړو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پنځم هجري کال په ذي القعده کې له زینب سره واده وکړ.

۸- جویریه بنت حارث (رضي الله عنها): حارث د بني مصطلق کورنۍ سردار و، جویریه له غزا نه وروسته اسیره شوه، لومړی د ثابت بن قیس بن شماس په برخه ورسیده، هغه مکاتبه ورسره وکړه یعنې د پیسو په مقابل کې یې د آزادۍ موافقه ورسره وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیسې ورکړې آزاده شوه او د شپږم هجري کال په شعبان میاشت کې یې واده ورسره وکړ.

۹- ام حبیبه رمله بنت ابي سفیان (رضي الله عنها): نوموړې د عبیدالله بن جحش ښځه وه. دواړو حبشې ته هجرت وکړ، خو میړه یې هلته مرتد شو، مسیحي شو او هملته مړ شو، ام حبیبه پخپل دین قایمه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په اووم هجري کال د محرم په میاشت کې د عمرو بن امیه ضمري په لاس نجاشي ته لیک ولیږه چې له ام حبیبه سره یې د واده هیله پکې څرګنده کړې وه، نو هغه یې هملته د نکاح عقد وتاړه او له شرحبیل بن حسنه (رضي الله عنه) سره یې ورته راولیږله.

۱۰- صفیه بنت حیي بن اخطب (رضي الله عنها): صفیه په خیبر کې د مسلمانانو په اسارت کې ولویده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د ځان لپاره غوره کړه، آزاده یې کړه او په ۷ هجري کال کې د خیبر له فتحې وروسته نکاح ورسره وکړه.

۱۱- میمونه بنت حارث (رضي الله عنها): دا د عباس (رضي الله عنه) د ښځې ام الفضل لبابه بنت حارث (رضي الله عنها) خور وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په عمره القضاء کې یعنې د اووم هجري کال په ذي القعده کې له احرام نه له حلالیدو وروسته نکاح ورسره وکړه.

دا وې هغه یوولس میرمنې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د نکاح او واده شرف حاصل کړی ؤ. خدیجه او ام المساکین (رضي الله عنهما) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ژوند وفات شوې، خو نهه (۹) نورې میرمنې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت په وخت کې ژوندۍ وې او دوې ښځې داسې وې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نکاح عقد ورسره تړلې وٴ خو واده یې ورسره و نه شو، هغه یوه له بني کلاب او بله له کنده کورنۍ ځخه وه چې په جونیه سره یې شهرت درلود. پدې هکله د روایتونو تر مینځ ځه اختلاف شته چې د تفصیلاتو بیانول یې ضروري نه شمیرو.

د وینځو په هکله ویلی شو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوو وینځو سره یو ځای شوی و چې یوه یې ماریه قبطي (رضي الله عنها) وه چې د مصر مقوقس ورکړې وه او له هغې ځخه یې یو زوی درلود چې نوم یې ابراهیم ؤ. ابراهیم ماشوم ؤ چې وفات شو، د وفات نیټه یې د لسم هجري کال د شوال ۲۸ یا ۲۹ تاریخ ؤ چې د ۶۲۲م کال د جنوري له ۲۷ مې سره سمون خوري. بله وینځه یې ریحانه بنت زید نضري یا قرظي (رضي الله عنها) وه چې د بني قریظه په غزا کې په اسارت ونیول شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د ځان لپاره غوره کړه. ځینې روایتونه وایي چې ریحانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) میرمن وه چې له اسارت نه وروسته یې آزاده او په نکاح کړې وه، خو ابن قیم لومړنۍ خبرې او روایت ته ترجیح ورکوي. ابو عبیده دوې نورې میرمنې هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د میرمنو په ډله کې شاملوي چې یوه یې جمیله وه چې په اسارت

نیول شوې وه او بله هغه وینځه وه چې زینب بنت جحش (رضي الله عنها) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورکړې وه.[۱]

که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک ژوند ته په ځیر وکتل شي، نو دا به له ورایه ښکاره شي چې لدې دومره ودونو نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هدف د جنسي غریزې اشباع کول نه ؤ ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوانۍ لومړني تقریبا دیرش کاله له یوې ځلوینښت کلنې ښځې (خدیجه (رضي الله عنها)) او بیا سوده (رضي الله عنها) سره تیر کړیدي.

د ځوانې عمر یې له همدې زړو میرمنو سره تیر شویدی، نو آیا دا معقوله ده چې له ځوانۍ نه وروسته د پخوالي په عمر کې دې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جنسي قوت دومره زیات شوې وي چې یو بل پسې (۹) نهه ودونه وکړي؟ که واقعیت ته وکتل شي او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند مراحل تر نظر تیر شي، نو دا په ډاګه شي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هر واده شا ته هغه لوی مقاصد وو چې د عامو ودونو له مقاصدو نه ډیر لوی وو، دا ودونه د مادي غرض لپاره نه بلکه د ډیرو سترو اهدافو پخاطر وو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرخپلو ځلورو یارانو کوم چې د الله او اسلام په لار کې یې ډیر مشکلات ګاللي او په آزموینه کې بریالي وتلي وو ډیر عنایت او شفقت کړی له هغوی سره یې خپلې اړیکې ډیرې ټینګې ساتلې، او د همدې اړیکو د لا زیات ټینګیدو پخاطر یې له عائشه بنت ابوبکر (رضي الله عنهما) او حفصه بنت عمر (رضي الله عنهما) سره واده وکړ، رقیه او وروسته ام کلثوم یې عثمان، او فاطمه یې علي (رضي الله عنهم) ته په نکاح ورکړې.

هغه وخت عربانو خپلوي او دوستي ډیره پالله، خپلوانو ته یې زیات احترام درلود، په دوستۍ سره د قبایلو تر مینځ اړیکې مضبوطیدلې، دښمنۍ او جګړې وربانديې پای ته رسیدلې، او له خپلوانو سره دښمني او جګړه د شرم او بې ننګۍ خبره بلل کیدله.

له همدې امله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وغوښتل د خپلوۍ او ودونو له لارې ځینې قبیلې د ځان کړي، له همدې لارې له اسلام سره د هغوی دښمني او عداوت ختم کړي. ام سلمه (رضي الله عنها) له بني مخزوم قبیلې څخه وه، ابوجهل او خالد هم له همدې قبیلې څخه وو، له ام سلمه (رضي الله عنها) سره له واده نه وروسته خالد د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د احد د غزا

---

[1]. زاد المعاد ۱/ ۲۹

په شان سخته دښمني او کلک دریغ نه درلود، بلکه څه وخت وروسته پخپله خوښه مسلمان شو. همدا راز ابو سفیان له هغې نه وروسته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې لور ام حبیبه نکاح کړه د مسلمانانو په خلاف جګړه ونکړه. له جویریه او صفیه سره له واده نه وروسته د یهودانو دوې قبیلې بني مصطلق او بني نضیر هم پداسې عمل لاس ندی پورې کړی چې په دښمنۍ دلالت وکړي بلکه جویریه خو د خپل قوم لپاره تر ټولو نه زیاته برکتي ښځه وه ځکه لدې سره له واده نه وروسته اصحابو (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلوۍ د درناوي په خاطر د هغې د قوم سل کورنۍ آزادې کړې او ټولو به ویل: دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلوان دي باید آزاد شي، څرګنده ده چې دې احسان او نیکۍ د هغوی پر زړونو ډیره مثبته اغیزه درلوده.

د اسلام او مسلمانانو په خلاف د دښمنۍ د کمولو او له مختلفو قبایلو سره د دوستۍ له ټینګولو نه علاوه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ودونو ستر هدف دا ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل له خپلو میرمنو نه د داعیانو او معلمانو کار واخلي، ځکه هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې مکلف ؤ چې دا له تمدن، فرهنګ او ثقافت نه لیرې او پردی قوم داسې وروزي چې د ژوند په ټولو آدابو او اخلاقو سمبال وي. هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوې ټولنه جوړوله، او د ټولنې حاکمو اصولو دا اجازه نه ورکوله چې نارینه او ښځینه دې سره ګډ وي، او دا ممکنه نه وه چې د عربې ټولنې ښځې دې خپل نوي اسلامي فرهنګ او ثقافت مخامخ له نارینه وو نه زده کړي. ښځې د ټولنې یوه مهمه برخه وه او د هغوی پوهه، روزنه او ښوونه لکه د نارینه وو په شان ضروري او لازمي وه، بناءً رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور وو ددې لوی عمل د ادا کولو پخاطر د ښځو د روزنې او ښوونې پخاطر د مختلفو عمرونو درلودونکې ښځې غوره کړي، د مختلفو عمرونو او مختلفو صلاحیتونو خاوندانې ښځې په نکاح کړي، هغوی په اسلام او اسلامي اخلاقو وروزي، د دین احکام ور زده کړي او داسې معلمانې ورنه جوړې کړې چې وکولې شي په بریالیتوب سره ښارې او بانډه والې میرمنې وروزي، هغوی ته د اسلام پیغام ورسوي، زړو او ځوانو ښځو ته اسلامي آداب او اخلاق په عملي توګه ور زده کړي او ښځو ته د تبلیغ دنده ادا کړي. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قدرمنو میرمنو (رضي الله عنهن) د اسلام د مبلغانو رول ادا کړی، هغوی په ډیره ښه توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و

صحبه و سلم) کورني او ژوندني حالات ښځو ته انتقالول، هغوی به په ټولو امورو کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه زده کړه کوله او بیا به یې نورو ښځو ته ښوونه کوله. دا دنده هغو بیبیانو ډیره ښه ادا کړیده چې ډیر عمر ژوندۍ وې لکه عائشه (رضي الله عنها)، نوموړې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیات شمیر مبارک اقوال او سپیڅلي اعمال نورو ته رسولي دي.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو واده داسې ؤ چې په هغه سره د جاهلي دور یو زوړ عادت او رواج مات شو، په عربانو کې زوې نیول (پسر خواندګی) رواج درلود. پسر خوانده به د اصلي او نسبي زوی په شان ټول حقوق درلودل او په هر څه کې به د نسبي زوی په شان معامله ورسره کیدله. دا رواج دومره خور شوی و چې له مینځه وړل یې آسانه او ساده کار نه ؤ، څرګنده ده چې دې رواج د طلاق، نکاح، میراث او نورو معاملاتو په برخه کې له اسلامي احکامو سره تعارض درلود، پدې عادت او رواج کې نور ډیر داسې مفاسد او فتنې پټې وې چې اسلام د هغو د له مینځه وړلو لپاره راغلي و. د همدې جاهلي عادت د ابطال او له مینځه وړلو لپاره الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته امر وکړ چې له زینب بنت جحش سره نکاح وکړي. زینب (رضي الله عنها) د زید ښځه وه، زید د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسر خوانده ؤ یعنې هغه یې په فرزندۍ یا زوی توب نیولی ؤ. زید چې له زینب سره واده وکړ، له واده نه وروسته د دواړو تر مینځ د ګډ ژوند شرایط نه وو برابر، اختلاف یې سره درلود، نو زید اراده وکړه طلاقه یې کړي.

دا داسې وخت ؤ چې کافران له هرې خوا نه پر مسلمانانو د حملې په حال کې وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکانو، یهودانو او منافقانو له تبلیغاتو نه ویریده، او دا تشویش یې درلود چې هسې نه دښمنان لدینه هم دده په خلاف د یوې تبلیغاتي وسیلې په توګه کار واخلي، نو خوښه یې نه وه چې زید خپله ښځه زینب طلاقه کړي. متردد ؤ او څرګنده ده چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا تردد او تمایل له هغه عزم او عزیمت سره پوره برابري نه درلوده، کوم چې له امله یې د الله تعالی له خوا را استول شوی و. الله تعالی پدې مساله کې عتاب ورته وکړ او ویې فرمایل: (وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ)) (الاحزاب: ۳۷)

[او کله چې تا ورته ويل هغه (زيد) ته چې انعام کړی ؤ الله پر هغه او انعام کړی ؤ تا پر هغه (په آزادولو سره) چې خپله ښځه وساته او وويريږه له الله نه حال دا چې پټوله تا په زړه کې هغه خبره چې الله يې ښکاره کوونکی ؤ او ته ويريدې له خلکو نه او الله ډير لايق دی چې ويره ورنه ولرې.]

په پای کې زيد هغه طلاقه کړه او له عدت نه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) واده ورسره وکړ. دا نکاح هغه وخت وشوه چې بني قريظه محاصره شوي وو. دا نکاح د الله په امر وشوه او الله دا وربانده واجبه کړې وه هيڅ اختيار او مجال يې نه ؤ ورکړی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې هکله هيڅ بله لاره او اختيار نه درلود. الله تعالی فرمايي: ((فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولاً)) (الاحزاب: ٣٧) [کله چې پوره کړ زيد له هغې (زينب) نه خپل غرض (او طلاقه يې کړه او عدت يې پوره شو) نو په نکاح درکړه مونږ تا ته دغه (زينب) د پارهددې چې نه وي پر مؤمنانو سختي او ويال په نکاح کولو د ښځو د ادعياوو کې کله چې تمام کړي دوی خپل غرض ورنه او د الله امر نافذ دی.]

ددې حکم تر شا دا حکمت پروت ؤ تر څو پدې سره د فرزندی او پسر خواندګی په نامه مشهور شوی جاهلي دود له مينځه يوسي، الله تعالی دې ته اشاره فرمايي: (ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ)) (الاحزاب: ٥)

[وبولئ تاسې دغه ادعياء (پسر خواندګان) پلرونو د دوی ته دغه ډير غوره دی په نزد د الله.]

((مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ))

(الاحزاب:٤٠) [ندی محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حقيقي پلار د هيڅ يو تن له سړيو ستاسې نه، ليکن رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او خاتم د رسولانو دی.]

ډير عادتونه او رواجونه داسې وي چې په تشه خبره او قول سره نه پريښودل کيږي، بلکه د هغه له مينځه وړل له قول سره عملي مثال ته هم ضرورت لري. همدېته ورته يوه پيښه د عمرة الحديبيه په وخت کې هم وشوه هغه مسلمانان او اصحاب (رضي الله عنهم) چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د پزي اوبه هم ځمکې

ته نه پرېږدي بلکه د عروه بن مسعود ثقفي په خوله هغه را اخلي او په بدن یې موښي، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اوداسه د اوبو په را اخیستلو کې یو له بل سره مقابله کوي، همدوی وو چې له خپل ګران رهبر سره یې د مرګ بیعت کړی، په همدې ډله کې ابوبکر، عمر او نور یاران وو، همدغو اصحابو (رضي الله عنهم) ته چې له تړون نه وروسته امر کیږي لاړ شئ خپل د قربانۍ څاروي حلال کړئ، ځانونه له احرام نه خلاص کړئ، وینو چې په قولي امر سره یو هم د حکم تعمیل نه کوي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې صحنې په لیدو سره غمګین او خوابدی کیږي، خو کله چې ام سلمه (رضي الله عنها) مشوره ورکړه چې لومړی خپله قرباني ذبح کړي، له هیچا سره څه خبره ونکړي، نو بیا به ټول همدا کار عملي کوي. همداسې وشول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې خپله د قربانۍ څاروی حلال کړ، اصحاب (رضي الله عنهم) ټول پاڅیدل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) متابعت یې وکړ. د همدې مثال په رڼا کې د قولي او عملي حکم تر مینځ توپیر معلومولی شو، او وینو چې عملي حکم څه ډول اغیزه او اثر لري.

له زینب بنت جحش (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نکاح نه وروسته منافقانو ډیر زهرجن تبلیغات وکړل، ډیرې شبهې یې را ولاړې کړې، تردې حده چې ځینې کمزوري مسلمانان ترې متاثر هم شول، پدې وخت کې یو بل مشکل دا وُ چې له زینب سره واده د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده کیده، او مسلمانانو ته خو له څلورو نه د زیاتو ودونو جواز نه و، نو دلته دوه مشکله وو: لومړی دا چې دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده کیده، بله دا چې زید د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسر خوانده وُ چې د جاهلي عادت مطابق د هغه له طلاقې شوې ښځې سره واده نه وُ ورته روا. د همدې مشکلاتو د حل لپاره الله تعالی د احزاب سورت څو آیتونه را نازل کړل دا موضوع ګانې یې ښې وڅیړلې او مسلمانانو ته یې وښودله چې پسر خواندګي په اسلام کې اصل نلري او بله دا چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د ودونو په هکله داسې امتیاز ورکړیدی چې بل چا ته نشته، دده لپاره له څلورو نه زیات ودونه روا دي، او د لوړو اهدافو پخاطر الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا ځانګړتیا ورکړیده.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له امهات المؤمنین (رضي الله عنهن) سره ډیر د شرف، عزت اطمینان، احسان او نیکۍ ژوند وکړ. ټولې بیبیانې د

شرف، قناعت، صبر، تواضع، خدمت او حق پیژندنې نمونه وې، که څه هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر د محرومیت ژوند تیراوه. انس (رضي الله عنه) وایي: فکر نه کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به تر وفاته نرمه ډوډۍ خوړلې وي او یا یې دې پخپلو سترګوکباب شوی پسه لیدلی وي[1].

عائشه (رضي الله عنها) وایي: ډیر ځله داسې کیدله چې دوې، دوې میاشتې به مسلسل او د دریمې میاشتې تر رابره کیدو پورې به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کور کې اور نه بلیده. عروه ورته وویل: ژوند مو په څه تیراوه؟ عائشه وفرمایل: په اوبو او خرما[2]. پدې هکله ډیر روایات را نقل شویدي.

لدې اقتصادي مشکلاتو سره سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) میرمنو هیڅ اعتراض نه درلود، قانع وې، یوازې یو ځل یې له خپل ژوند او سخت حالت نه شکایت وکړ، خو پدې کې هم لوی حکمت پروت و دا د احکامو د تشریع علت شو، او په همدې مناسبت دا آیت نازل شو:

((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحاً جَميلاً (٢٨) وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْراً عَظِيماً). (الاحزاب: ٢٨– ٢٩)

[اې نبي! ووایه ته ښځو خپلو ته که چیرې تاسې غواړئ همدغه ژوندون د دنیا او ښایست ددې بې ارزښته ژوندون، نو راشئ چې فایده درسوم او خوشې کړم تاسې په نیکۍ سره او که اراده لرئ د الله او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او د آخرت پس بیشکه الله تیار کړی دی د صالحینو د تاسې لپاره ډیر لوی اجر.]

دې عظیمو میرمنو د شرف او عزت په حکم ټولو دنیا ته شا کړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې له هر څه نه غوره وباله یوې هم دا خوښه نکړه چې د دنیا مال او متاع دې وغواړي.

ددې میرمنو تر مینځ سره لدې چې شمیره یې ډیره وه، داسې څه مشکل ندې پیښ شوی کوم چې معمولاً د بنو تر مینځ واقع کیږي، خو کله نا کله به د انساني کمزورۍ له امله څه ستونزې پیښیدلې. او چې کله څه غلطي ور نه شوې الله تعالی عتاب

[1] . صحیح البخاري ٩٥٢/٢.
[2] . نفس المصدر والصفحة.

ورته کړی او دوی بیا هغه ندی تکرار کړی. الله تعالی فرمایي: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾. (التحریم: ۱) د پنځم ایت تر پایه [اې رسوله ولې حراموې هغه څه چې الله درته حلال کړي دي.]

په پای کې وایم چې د میرمنو د تعدد په هکله بحث ته ضرورت نشته ځکه ددې مسئلې یعنې د ښځو د تعدد زیات مخالفین هغه کسان دي چې د غربي تمدن نمایندګي کوي، خو که د اروپا او غربي نړی ژوند ته وګورو د هغوی هغه مشکلات او ستونزې تر نظر تیرې کړو، هلته کیدونکي هغه جرایم او جنایات وګورو چې وربانديې راغلي، هغه بدبختی او مصیبتونه وشمیرو کوم چې له همدې اصل (تعدد) نه د انحراف او انکار له امله وربانديې رالویدلي دي، نو بیا ددې ضرورت نه پاتی کیږي چې ددې نظر د ابطال په هکله نور استدلال وشي، د اروپایانو او ټولو غربیانو عملي ژوند ددې لپاره ښه دلیل دی چې تعدد مشکل او نقص نه بلکه ضرورت او حل دی.

د رسول الله (ﷺ)صفات او اخلاق

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د داسې جسماني او اخلاقي کمال، جمال او ښکلا خاوند ؤ چې په ژبه یې وصف او بیان نه شي کیدلی. زړونه دده په محبت او دوستۍ ودان و، هره سینه یې له قدر او درناوي ډکه وه، خلکو دده له عظمت او کرم نه ځانونه قربانول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان قدر او منزلت د هیچا نه ؤ او نه دی او نه به په راتلونکي کې شي، چا چې ژوند ورسره کړی دده د مینې او محبت بندیوان شوی، اصحابو (رضي الله عنهم) دومره مینه ورسره درلوده چې پخپله یې مرګ قبلاوه خو دا یې نه غوښتل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو نوک خوږ شي.

له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د خلکو د مینې او محبت یو علت دا ؤ چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دومره کمال خاوند ؤ چې هر څوک یې خپلولی شوای. په راتلونکو کرښو کې به په مختصره توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جمال او کمال په هکله را نقل شوي روایات تر نظر تیر کړو، خو مخکې لدینه چې ددې عظیم لارښود د کمال او ښکلا په هکله څه ووایو پدې اعتراف کوو چې مونږ په هیڅ صورت هم د هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حق په قلم او ژبه سره نه شو ادا کولی.

د رسول الله ﷺ اخلاقي کمال او شمایل

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هجرت په سفر کې د ام معبد خزاعي له خیمې نه تیر شو، له ام معبد سره یې ملاقات وشو، نوموړې خپل میړه ته دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفات بیان کړل او پدې هکله یې داسې وویل: یو شخص مې ولید چې ډیر ښکلی او باوقاره ؤ، ځلیدونکی مخ او غوره اخلاق یې درلودل، نه مریض ؤ او نه یې اندامونه غیر متناسب وو، ډیر ښکلی او برابر ؤ. زړه راښکونکی سر او مخ یې درلودل، تورې سترګې، لوړ آواز، اوږده غاړه، ګڼه ږیره،

اوږده بانه، نښتې نرۍ وروځې او اوږده تور ویښتان یې درلودل، چې چپ به ؤ ځانګړی وقار یې درلود او که خبرې به یې کولې عظمت او لوړوالی به یې له واریه ښکاریده. له لیرې نه ډیر با هیبته او دروند ښکاریده او له نژدې نه ډیر خوږ، شیرین زبانه ؤ، خبرې یې لنډې او مقبولې وې، نه یې زیاتې خبرې کولې او نه له اندازې نه کمې، خبرې یې لکه ملغلرې وې. د متوسطې ونې خاوند ؤ نه ډیر لوړ او نه ډیر ټیټ ؤ، د داسې یوې ځانګې په شان ؤ لکه چې د دوو څانګو تر مینځ واقع شي او له دواړو نه وتلې او غوره وي، ملګرو یې ډیره مینه ورسره درلوده، چې ده به خبرې کولې ملګري به یې چوپ وو، امر به یې چې وکړ ټول به یې تعمیل ته ولاړیدل، امر یې منل کیده، نه بد خوی ؤ او نه ظالم . (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)[1]

علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وصف کې وایي: نه ډیر بې اندازې لوړ او نه ډیر ټیټ ؤ، متوسطه ښکلې ونه یې درلوده، ښه چار شانه ؤ، ویښتان یې نه ډیر نرم ؤ او نه ډیر تاو تاو، مبارک مخ یې غوښن نه ؤ ګرد او سور رنګه ؤ، سترګې یې غټې بادامي، بانه یې اوږده او ګڼ، اوږې یې پلنې، له ټټر نه تر ګیډې یا نامه پورې یې نري ویښان وو، نور جسم یې ویښتان نه درلودل د لاسونو او پښو ګوتې یې غوښنې وې، د تګ په وخت کې به د مخې لور ته مایل ؤ تا به ویل چې په ځوړ کوزیږي، که چا ته به یې التفات او توجه کوله نو په ټول بدن سره به ورته ملتف کیده.

د دواړو اوږو تر مینځ یې د نبوت مهر ؤ، له ټولو نه زیات مهربان او ښونکی ؤ، د زیاتې حوصلې درلودونکی ؤ چا به چې ژوند ورسره تیر کړ، معرفت به یې ورسره حاصل شو، نو ډیره مینه به یې ورسره پیدا کیدله، چا به یې چې صفت کاوه ویل به یې: دده په شان شخص مې نه مخکې لیدلی او نه وروسته.[2]

په بل روایت کې له علي (رضي الله عنه) نه رانقل شوي چې وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک سر لوی او په غوښو ډک ؤ له ټټر نه ترنامه پورې یې ویښتان وو، د تګ په وخت کې به د مخې خوا ته مایل ؤ ته به وایې لکه چې په ځوړ کوزیږي.[3] جابر بن سمره (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و

(1). زاد المعاد ۲/ ۴۵

(2). ابن هشام ۱/ ۴۰۱_۴۰۲. جامع الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذي ۳۰۳/۴.

(۳). المصدر الاخير.

اله و صحبه و سلم) مبارکه خوله لویه وه، په سترګو کې یې لږ څه سوروالی وُ، پوندې یې ډنګرې او بې غوښې وې.[۴]

ابو طفیل (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سپین، نمکین، ښکلی او د متوسط قامت او معتدل بدن خاوند وُ[۱].

انس بن مالک (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاسونه غټ او پلن وو، رنګ یې ښکلی وُ نه ډیر بې نمکه سپین او نه ډیر ګندمي (غنم رنګه) وُ، پداسې حال کې وفات شو چې په سر او ږیره کې یې له شلو نه زیات سپین ویښتان نه وو.[۲] او وایي: په مبارکو شقیقو کې یې سپین والی و. او په بل روایت کې وایي: په مبارک سر کې یې ځای ځای سپین ویښتان وو[۳].

ابو جحیفه وایي: ما یې تر لاندینۍ شونډې لاندې سپین والی لیدلی[۴]. عبدالله بن بسر (رضي الله عنه) وایي: په مبارکه زنې یې څو تاره سپین ویښتان وو[۵].

براء (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چار شانه وُ، اوږې یې پلنې وې، ویښتان یې د غوږو تر نرمیو پورې اوږده وو، ما هغه په سرو جامو کې لیدلی، چې دده د ښکلا په شان ښکلا مې نده لیدلې.[۶]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لومړیو کې له اهل کتابو سره د موافقت پخاطر خپل مبارک ویښتان له مخې نه شا ته ږومنځول، خو وروسته یې ویښتان په دوو برخو ویشل.[۷]

براء وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه زیات خوش اخلاقه او ښکلی و.[۸] پوښتنه ترې وشوه چې آیا مخ یې لکه د تورې په شان داسې ځلیده؟ ویې ویل: نه، د تورې په شان نه بلکه مخ یې لکه د سپوږمۍ په شان ځلیده. په بل روایت کې راځي چې مخ یې ګردی وُ[۹].

---

[۴]. صحیح مسلم ۲/ ۲۵۸.
[۱]. صحیح مسلم ۲/۲۵۸..
[۲]. صحیح بخاري ۱/ ۵۰۲.
[۳]. بخاري، مسلم ۲/۲۵۹.
[۴]. بخاري ۱_۵۰۱_۵۰۲.
[۵] .نفس المصدر ۱/۵۰۲.
[۶]. نفس المصدر.
[۷]. صحیح بخاری ۱/۵۰۳.
[۸]. نفس المصدر ۱/۵۰۲. مسلم ۲/۲۵۸..
[۹]. بخاري ۱/۵۰۲. صحیح مسلم ۲/۲۵۹.

الرُبیع بنت معوذ (رضي الله عنها) وايي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ته به دې چې وکتل تا به ويل لمر ته گورم.[۱۰]

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: یوه شپه مې چې سپوږمۍ بره راختلې وه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وکتل، بیا مې سپوږمۍ ته وکتل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سرې جامې اغوستې وې، ومې کتل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مې په سترگو کې له سپوږمۍ نه زیات ښکلی او ځلیدونکی ښکاریده[۱].

ابو هریره (رضي الله عنه) وايي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه زیات ښکلی شی مې ندی لیدلې، تا به ویل لمر یې په مخ کې شعلې وهي، څوک مې هم په تگ کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه تیز ندی لیدلې، داسې به روان و تا به ویل لکه چې ځمکه یې تر پښو لاندې منډې وهي، مونږ به ورپسې ستړي شوو خو هغه به نه ستړی کیده.[۲]

کعب بن مالک (رضي الله عنه) وايي: د خوشالۍ په وخت کې به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ داسې شعلې وهلې تا به ویل د سپوږمۍ ټوټه ده[۳].

یو ځل د عائشې (رضي الله عنها) په کور کې خولې شو، مبارک مخ یې داسې په ځلا شو چې عائشې (رضي الله عنها) یې په هکله د ابو کبیر هذیلي دا شعر ووایه:

و اذا نظرت الی اسرة وجهه برقت کبرق العارض المتهلل[۴]

[چې د مخ لیکو ته یې وگورې نو داسې ځلیږي لکه ځلیدونکې وریځ چې د آسمان په څنډو کې ځلیږي.] ابوبکر (رضي الله عنه) به چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وکتل نو ویل به یې:

امین مصطفی بالخـــیر یدعو کضوء البــــدر زایله الظلام[۵]

[امین دی مصطفی (غوره شوی) د نیکۍ لور ته بلنه کوي، لکه د څوارلسم سپوږمۍ داسې ځلیږي چې هیڅ تیاره پکې نشته.]

---

(۱۰). رواه الدارمي. مشکاة المصابیح ۵۱۷/۲.

[۱]. ترمذي في الشمائل ص ۲. الدارمي. مشکاة المصابیح ۵۱۸/۲.

(13) جامع الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذي ۳۰۲/۴. مشکاة المصابیح ۵۱۸/۲.

[۲]. ترمذي

[۳]. بخاری ۱/ ۵۰۲.

[٤]. رحمه للعالمین. ۱/ ۱۷۲.

[٥]. خلاصه السیر ص ۲۰.

عمر (رضي الله عنه) به يې په وصف کې د مثال په توګه د زهير هغه شعر وايه چې د هرم بن سنان په هکله يې ويلی و:

لوكنت من شئ سوى البشر   كنـــت المضئ ليـــلة البدر

[که ته له بشر نه پرته بل څه وای، نو پخپله رڼا بـه د څوارلسم سپوږمۍ پـه شـان شـپه رڼا کوله] بیا به یې ویل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې ؤ[١].

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې په قهر شو مخ به یې رنګین شو تا به ویل په مخ یې د انار دانې ماتې شوې دي[٢].

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: پونـدې يـې نرۍ وې، لـه تبسم نـه لـوړه خندا يـې نکوله که به مـو ورتـه کتـل ګمـان بـه مـو کـاوه چـې سترګې یې پـه رنجـو تـورې کړيـدي پداسې حال کې چې په حقيقت کې به يې رانجه نه واستعمال کړې.[٣]

ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: د مخـې د دواړو غـاښونو تـر مينـځ يـې کمـه فاصـله وه، خبرې به يې چې کولې تـا بـه ويـل د غـاښونـو لــه مــنځ نــه يې نـور راوځي[٤].

ښکلې غـاړه يـې درلـوده لکـه سـپين زر داسـې بـه ځليـده، ګـڼ ښاڼه او ګڼه ږیره يـې درلـوده، ټـنـډه يـې پراخـه وه، وروځـې يـې سـره وصـل وې، لـوړه پـزه، او ګلالـی مـخ يـې درلود. له ټټر نه تر نامه پورې یې ویښتـان وو، دا ویښتـان لکـه د یـوې ځـانګې پـه شـان وو، په بدن یې نور ویښتان نه وو، یوازې متې او اوږې یې له ویښتـانو ډکـې وې. سینه او خیټه یې برابره، پراخه سینه، غټ غټ بندونـه او پلـن لاسونه یـې درلـودل، مناسب قامت یې درلود، خیټه یې له لـوړې نـه ډیـره وړه وه، پښـې يـې لـه ځمکـې نـه لـوړې وې (موزه پای ؤ) اندامونه يې موزون او قوي وو، په ډېره تواضع او وقار به روان ؤ.[٥]

انس (رضـي الله عنـه) وايـي: داسـې ابريشـمي او وريښـمينـه ټوټـه مـې نـده ليـدلې چـې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لاسونو نه زياتـه نرمـه وي، او نـه مـې دده (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) د مبـارک بـدن د ښکلـــي بـوی پـه شـان خوشبويي ليدلې. په بل روايت کې راځي چې: داسې مشک او عنبر مې ندي بوی کړي

١. خلاصة السير ص ٢٠.
٢. مشكاة المصابيح ٢٢/١. الترمذي ابواب القدر ٣٥/٢.
(٣). الترمذي. مع شرحه تحفة الاحوذي ٣٠٢/٤.
٤. رواه الدارمي. مشكاة المصابيح ٥١٨/٢.
(٥). خلاصه السير ١٩ – ٢٠.

چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بدن له مبارک بوی نه زياته خوشبويي ولري.[٦]

ابو جحيفه (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دواړه لاسونه مې ونيول په خپل مخ مې کيښودل ومې ليدل چې له واورې نه يخ او له مشکو نه زيات خوشبودار وو.[١]

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خولې له ټولو عطرو نه زياتې خوشبوداره وې. جابر (رضي الله عنه) وايي: زه ماشوم وم، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مې غومبوري ته لاس راووړ، د شفقت لاس يې پرې راکاږه، ومې وليدل چې مبارک لاسونه يې يخ او داسې خوشبودار وو تا به ويل همدا اوس يې د عطار له خلتې نه را ايستلي دي.[٢]

انس وايي: خولې يې لکه ملغرلې داسې وې .ام سليم (رضي الله عنها) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مطهر بدن څڅکلی بوی يا خولې له غوره عطرو نه هم غوره وې[٣].

جابر (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې په کومه لاره لاړ، که بل څوک به په همدې لاره لاړل، نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارک بوی نه به پدې پوهيده چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې لاره تللی دی يعنی دده له خوشبويۍ نه پدې پوهيده چې هغه پدې لاره تللی دی، دده خوشبويي او يا دده د خولو خوشبويي به د دوی د لارې رهنما وه.[٤]

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دواړو اوږو تر منځ د کوترې د هګۍ په اندازه د نبوت مهر لګيدلی ؤ رنګ يې د مبارک بدن د رنګ په شان ؤ، د چپې اوږې خوا ته پدې نرم هډوکي ؤ، او د نخود په اندازه دانې غوندې وربانديې شګکاريدلې[٥].

---

[٦]. صحيح بخاري ١/ ٥٠٣. صحيح مسلم ٢٥٧/٢.

[١]. صحيح بخاري ١/ ٥٠٢

[٢]. مسلم ٢/ ٢٥٦

[٣] . نفس المصدر.

[٤]الدارمي، مشکاه المصابيح ٥١٧/٢ .

[٥] . صحيح مسلم ٢٥٩/٢_٢٦٠.

غوره اخلاق او روحاني کمال

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بې ساري فصاحت او بلاغت خاوند وُ سلیسې، روانې، لنډې، با معنی او بې تکلفه خبرې یې ځانګړتیا وه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته جوامع الکلم و الحکم ورکړل شوی و، یعنې د داسې بیاني کمال در لودونکی و چې زیات مفاهیم به یې په ډیرو لنډو ټکو کې بیانول او د ډیر زیات حکمت او کمال خاوند وُ.

د عربانو په مختلفو لهجو ښه پوهیده او له هرې قبیلې سره به یې به د همغې قبیلې پخپله لهجه خبرې کولې، په حاضر جوابۍ کې لکه د کوچیانو (بانډه والو) په شان وُ، د کلماتو په نظم، غوراوي او استعمال کې لکه د ښار اوسیدونکی داسې وُ په الهي مرستې سره چې د وحي په صورت کې ورته راتله د زیات حلم، حوصلې، مهربانۍ او ښېګړې خاوند وُ د قدرت په وخت کې عفوه، د مشکلاتو په وړاندې صبر او مقاومت هغه صفتونه وو چې الله تعالی ور باندې لورولي وو. انسان که هر څومره حلیم او برده بار شي خو بیا هم کله نا کله له سختۍ نه کار اخلي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې حلیم وُ چې که هر څومره به اذیت او زیان به ورواوښت د صبر او حوصلې لمن یې نه پریښوده، د هر جاهل په وړاندې یې له حلم نه کار اخیست.

عائشه (رضي الله عنها) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به کـــه د دوو کارونو تر مینځ د اختیار او واک حق درلود، نو هغه کار به یې غوره کاوه چې آسانه به وُ، خو دا په هغه صورت کې چې آسانه کار به ګناه نه وه، ځکه هغه (صلی الله علیه وسلم) له ګناه نه تر ټولو زیات پاک او لیرې وُ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کله هم خپل انتقام له چا نه ندی اخیستی، خو د شریعت مخالفت یې نه شوای زغملی، او پدې صورت کې به یې د الله لپاره انتقام اخیست[1]. هغه له قهر نه ډیر لیرې، رضا او نـــرمۍ ته ډیر نژدې وُ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه زیات سخي او کریم وُ، داسې بخششونه به یې ورکول تا به ویل لکه چې له فقر نه بالکل ویره نلري. ابن عباس (رضي الله عنهما) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه

[1]. صحیح بخاري ۱/ ۵۰۳

زیات سخي و، په رمضان کې به چې جبریل ورته راته سخاوت یې نور هم زیاتیده. د رمضان په میاشت کې به هره شپه جبریل ورته راته قرآنکریم به یې ورته تلاوت کاوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیر او نیکۍ په کارونو کې د سهار له نسیم نه زیات مهربانه لطیف او خوځنده وُ. [۱]

جابر (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هیڅکله هم د چا د سوال په ځواب کې (لا) نه ندي ویلي. [۲]

په شجاعت، له نورو سره مرسته، همکارۍ او تعاون کې ساری نلري. د عمل په ډګر کې یې په اثبات رسولې چې له هر چا نه د زیات غیرت او شجاعت خاوند و، پداسې مواقعو کې یې مقاومت کړی چې بل چا هلته د مقاومت وس نه درلود، په ډیرو سختو حالاتو او شیبو کې به د غره په شان په ځای ولاړ وُ، نه یوازې په شا تګ به یې نه کاوه بلکه مخ په وړاندې به روان وُ. داسې قهرمان او پهلوان به نه وي چې یو او یا څو ځله یې له میدان نه عقب نشیني نه وي کړې، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل ژوند کې عقب نشیني او په شا تګ ندی کړی. علي (رضي الله عنه) وایي: کله به چې جګړه ښه ګرمه شوه، سترګې به سرې شوې، مونږ به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ورتلو او دده په حمایت کې به مو ځانونه ساتل، هیڅوک به هم له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه دښمن ته زیات ورلنډ نه وُ. [۳]

انس (رضي الله عنه) وایي: یوه شپه د مدینې خلکو د خطر احساس وکړ، غږ یې تر غوږو شو، یوه ډله خلک په غږ پسې ووتل، د لارې په اوږدو کې یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولید چې بیرته را روان دی، د ابو طلحه په شا توري آس سپور دی، له ټولو نه مخکې په هغه غږ پسې وروتلی وُ، توره یې په غاړه کې پرته وه او فرمایل یې: ((مه ویریږئ، مه ویریږئ)). [۴]

په حیا او چشم پوشۍ کې له ټولو نه لوړ او مخکې وُ، ابو سعید خدري (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مستورې پیغلې نه زیاته حیا

---

[۱]. بخاري ۱/ ۵۰۲.

[۲]. بخاری ۱/ ۵۰۲.

[۳]. الشفا ۱ للقاضي عیاض ۱/ ۸۹.

[۴]. مسلم ۲/ ۲۵۲، بخاري ۱/۴۰۷.

درلوده. له کوم شي نه به يې چې نفرت کيده او بد به يې ورنه راغلل نو د کراهت نښانې به يې په مخ کې ښکاره کيدلې.[5]

چا ته به يې مخامخ ډير نه کتل، بلکه مبارکې سترګې به يې يوې او بلې خوا ته اړولې، ځمکې ته به يې له آسمان نه ډير کتل، ډير غور، تدبر او تفکر به يې کاوه، کوم څه به چې د چا نه خوښيدل هغه به يې نه يادول، چا ته به يې چې نصيحت کاوه او يا به يې چې د چا عيب بياناوه، نو نوم به يې نه ورته اخيست بلکه ويل به يې: د هغه چا حال به څه وي چې داسې او هسې کارونه کوي. د فرزدق د لانديني قول تر ټولو غوره مصداق و:

يغضي حياء و يغضى من مهابته فـــلا يكلــــم الا حين يبتسم

[خپلې سترګې له حيا نه ټيټوي پداسې حال کې چې لـه هيبت نه يې د نـورو سترګې ټيټيږي، يوازې هغه وخت خبرې ورسره کيږي چې په شونډو يې تبسم وي.**]**

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د زيات عدل، عفت، صدق، امانت او استقامت درلودونکی و.

دښمنان لـه دوستانو نـه مخکې دده پـه امانت، صداقت او عفت اعتراف کوي، لـه اسلام نه مخکې په امين مشهور شوی و ټولو بـه خپـل امانتونـه لـه ده سره ايښودل. او ټولو به د حکم په توګه مراجعه ورته کوله.

امام ترمذي روايت کوي چې ابو جهل رسول الله (صلى الله عليه و الـه و صحبه و سلم) ته وويل: مونږ تا دروغجن نه شميرو بلکه دا څه دي چې راوړي هغه دروغ بولو، همدا وه چې الله تعالی دا آيت نازل کړ[1]:

((فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ)) (الانعام: ۳۳) **[**هغوی تا دروغجن نه ګڼي بلکه دا ظالمان د الله آيتونه نه مني.**]**

هرقل (هيراکليوس) له ابوسفيان نه پوښتنه وکړه: آيا تاسو لـه محمد (صلى الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) نـه مخکې لدينـه چې د نبوت دعـوه وکړي دروغ اوريدلي؟ ابـو سفيان ځواب ورکړ: نه.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير متواضع او بې کبره شخص و، دا يې نه خوښيدل چې خلک لکه د شاهانو پـه شان معامله ورسره وکړي او ورتـه پورتـه

(5). صحيح بخاري ۱/ ۵۰۴ .

(1). مشکاه المصابيح۲/ ۵۲۱ .

شي. د فقیرانو پوښتنه به یې کوله، مرسته به یې ورسره کوله، د غلامانو دعوت او بلنه به یې قبلوله او د اصحابو (رضي الله عنهم) په مینځ کې به د عادي شخص په توګه ناست وُ.

عائشه (رضي الله عنها) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به خپلې (پڼې) بوټونه پخپله ګنډل (پیوندول)، جامې به یې هم ګنډلې او پیوندولې، پخپل کور کې به یې پخپل لاس کار کاوه. هغه لکه د نورو انسانانو په شان یو انسان وُ جامې به یې ګنډلې، میږې به یې لوشلې او خپل خدمت به یې پخپله کاوه.[1]

حضرت نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر با وفا، د زیات صله رحم خاوند، مشفق، مهربانه او رحیم انسان وُ له هر چا نه په غوره اخلاقو کې وړاندې وُ. بده خبره یې نده کړې، په چا یې لعنت ندی ویلی په بازار کې یې هم غالمغال ندی جوړ کړی. په هره نیکۍ کې د کمال درجې ته رسیدلې وُ. د بدۍ ځواب یې په بدۍ نه ورکاوه، تل به یې نورو ته عفوه، بښنه کوله، دا یې هم نه وُ خوښ چې نور خلک دې شا ته ورپسې روان وي. په خوراک، جامه او پوښاک کې به یې د خپل ځان او غلامانو تر مینځ توپیر نه کاوه، اوف قدري یې هم نه ویل. د غلام او خادم کارونه به یې هم پخپله کول، کله یې هم خادم او غلام ته سخته خبره نده کړې ورباندې په غوسه شوی ندی، په تقصیر یې رټلی ندی. مسکینان یې خوښیدل ناسته ولاړه یې ورسره درلوده، جنازې ته به یې حاضریده، او فقیرانو ته یې په کمه سترګه نه کتل.

یو ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه سفر په دوران کې امر وکړ چې یو پسه دې حلال او پوخ شي! یو کس پسه راونیو ذبح کاوه یې، بل د پخولو بند و بست وکړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(وعلـي جمـع الحطب)، فقالوا: نحن نكفيك. فقال: (قد علمت أنكم تكفوني ولكني أكره أن أتميز عليكم، فإن الله يكره من عبده أن يراه متميزاً بين أصحابه)، وقام وجمع الحطب.** زه به خس او خاشاک راټول کړم. اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وویل: مونږ یې ستا په ځای راټولوو. ده ورته وفرمایل: زه پوهیږم چې تاسې زما په عوض دا کار کوئ، خو زه دا نه خوښوم، چې ځانته دا امتیاز ورکړم، ځکه الله تعالی دا نه خوښوي چې یو بنده دې د نورو په مینځ کې ځانته په امتیاز قایل وي. دا یې وفرمایل پاڅید او خس یې راټول کړل.[2]

---

[1]. مشکاه ۲ المصابیح/ ۵۲۰ .

[2]. خلاصه السیر ص ۲۲ .

غوره به وي دلته د هند بن ابي هاله له خولې نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفت واورو:

هغې به ويل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به همیشه غمګین ښکاريده، ډير تفکر او تدبر به يې کاوه، څه خاص آسايش او سهوليات يې نه درلودل، بې ضرورته به يې خبرې نه کولې، زيات به خاموش وُ، خبره به يې چې پيل کړه پای ته به يې رسوله، بې تکلفه خبرې به يې کولې، خوله به يې دې خوا اخوا نه کوله زيات مفاهيم به يې په لنډو ټکو کې بيانول، خبره به يې مکمله او بشپړه وه، ډير نرم او شيرين وُ، بدخويه او سخت معامله نه وُ. نعمت به که هر څومره وړوکی و لوی يې شميره. د هيڅ شي (خوراک) يې بد نه ګڼل، څه به يې چې خوړل نه به يې ستايل او نه به يې بدي بيانوله، که به حق تر پښو لاندې شو دومره به په غوسه شو چې هيڅوک يې مخې ته نه شوی دريدلای. د حق لپاره به يې انتقام اخيست، د خپل ځان لپاره نه په غوسه کيده او نه يې شخصي انتقام اخيست. اشاره به يې چې کوله نو په ټول لاس سره به يې کوله د تعجب په وخت کې به يې مخ بلې خوا ته اړاوه که به خوشاله و نو سترګې به يې ښکته وې، خندا يې يوازې تبسم وه، او غاښونه به يې لکه ملغلرې داسې ځليدل.

يوازې هغه خبرې به يې کولې چې ضروري به وې، اصحاب به يې سره يو کول، نه دا چې هغوی سره بيل او تيت کړي. د هر قوم مشر ته به يې د مشر په سترګه کتل او هغه به يې د خپل قوم مسوول ټاکه. ځان به يې د نورو له شر نه محفوظ ساته. د خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) خوښه به يې مراعاتوله، د خلکو د حالاتو په هکله به يې له خلکو نه پوښتنې کولې، تل به يې له اعتدال نه کار اخيست او اختلاف يې نه کاوه. ددې له امله چې نور څوک غفلت ونکړي د هيڅ غفلت اجازه يې نه ورکوله، د هر ډول حالاتو د مقابلې لپاره پوره تيار وُ د حق په لار کې يې هيڅ کوتاهي نه کوله او د نورو په حق يې کله هم تجاوز ندی کړی.

ملګری يې هغه وُ چې غوره خير غوښتونکی به وُ، د نورو غمخور او مرستندوی دده په وړاندې ډير محترم او د لوړ مقام خاوند و. تل به يې د الله ذکر کاوه د ځان لپاره يې ځانګړی ځای نه و غوره کړی، مجلس ته به چې ورغی هلته به کيناست چيرته به چې ځای خالي وُ، او همدا يې امر هم وُ. ټولو ته يې په يوه سترګه کتل د هر چا د حقوقو رعايت يې کاوه چا به چې د ضرورت په وخت کې کيناوه، او يا به يې ودراوه نو تر هغې پورې به ورسره ناست او يا ولاړ وُ تر څو به د هغه ضرورت رفع شو، د هغه سوال

ته به يې په پوره صبر غوږ نيوه او په ډېره ښه طريقه به يې ځواب ورکاوه. اصحاب (رضي الله عنهم) نورو سترګې يې په وړاندې برابر وو، هغه ډېر ورته نژدې وځ چې د زياتې تقوى درلودونکى به وځ، مجلس يې د حلم، صبر، حيا، امانت او صداقت مجلس وځ، هلته به غالمغال نه وځ، يو له بل سره به همکاري او نرمي کېدله. د لوى او مشر درناوى به کېده او په فقير او محتاج به رحم کېده، د بې وسه لاس نيوى به کېده. تل به خوښ و، خوش اخلاقه او مهربانه وځ، هيڅ بدخويه، بدګفتاره، سخت زړى او غالمغالي نه وځ، له دريو شيانو نه يې ځان پاک ساتلى وځ: له ريا نه، بل له زيات خوراک، زياتو خبرو، او دريم له بې هدفه کار نه.

د چا بدي يې نه بيانوله، بد يې نه ورته ويل، عيبونه يې نه پسې راپلټل، بې ثوابه خبره يې نه کوله، خبرې به يې چې کولې د مجلس ملګري به يې ټول متوجه کېدل غوږ به يې ورته نيوه، خبره به يې نه اخلالوله، بل چا به چې خبره ورته کوله غوږ به يې ورته اېښود او تر هغې پورې به چوپ وځ تر څو به د هغه خبره خلاصه شوه. د خندا په خبره به يې خندل د تعجب په وخت کې به يې تعجب کاوه د نورو د نامناسبې خبرې په مقابل کې به يې له زغم او صبر نه کار اخيست. فرمايل به يې: د حاجتمند حاجت پوره کړئ. د نيکۍ په بدل کې به يې له چا نه د شکرانې تمه نه کوله.[1]

خارجه بن زيد (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه د زيات وقار درلودونکى وځ، په آسانۍ او بې ضرورته به يې خبره نه کوله. زياتره به خاموش وځ، د نا مناسبې خبرې په اوريدو سره به يې مخ ګرزاوه. خندا يې د تبسم تر حده وه. خبرې يې په اندازه برابرې وې، نه به يې زياتې کولې او نه له حده کمې، دده په وړاندې به اصحابو (رضي الله عنهم) هم يوازې تبسم کاوه، او دده په درناوي کې به يې په زوره نه خندل[2].

لنډه دا چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه کامل انسان وځ چې مثال نه لري، الله تعالى هغه ته ادب ورکړى وځ او الله تعالى د هغه د غوره او لوړو اخلاقو په اړه فرمايي: ((وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ)) (القلـم: ٤) [ته د لويو اخلاقو خاوند يې.]

همدا د کمال صفات او ځانګړتياوې وې چې خلک يې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره نژدې کړي وو، د همدې صفاتو له برکته يې د هر چا په زړه کې

---

[1].الشفا للقاضي عياض ١/ ١٢١تر ١٢٦. - شمائل الترمذي .

[2] . نفس المصدر ١٠٧/١.

ځای او لوړ مقام درلود. د همدې غوره اخلاقو په وجه هغه داسې يو رهبر ؤ چې زړونه ورپورې تړلي وو، د همدې کمالاتو په سبب هغه خپل مغرور، خود خواه او سرکش قوم د ځان کړ، او همغه جاهل خلک داسې شول چې ډله ډله د الله تعالی په دين مشرفيدل او اسلام ته يې غاړه ايښودله.

دا صفتونه مو چې ياد کړل دا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کمالاتو او غوره اخلاقو يوه ډيره کوچنۍ نمونه ده، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په عظمت او حقيقت پوهيدل او د هغه بيانول يو ناممکن کار دی. د داسې يو انسان صفت به څوک وکړای شي چې اخلاق يې قرآن کريم وي. بيشکه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عظمت حقيقت بيانول د چا له وسه ندي پوره.

اللهم صل علی سيدنا محمد و علی آل سيدنا محمد کما صليت علی سيدنا ابراهيم و علی آل سيدنا ابراهيم انك حميد مجيد. اللهم بارك علی سيدنا محمد و علی آل سيدنا محمد کما بارکت علی سيدنا ابراهيم و علی آل سيدنا ابراهيم انك حميد مجيد.

سلطان محمود صلاح
پيښور – حيات آباد
۱/۷/ ۲۰۰۲م = ۱۰ /۴/ ۱۳۸۱ هـ ش

د مراجعې پای
د جمعې ورځ ۴/۸/ ۲۰۰۶ م.

د کتاب مراجع

١. اخبار الكرام باخبار المسجد الحرام، شهاب الدين احمد بن محمد الاسدي المكي (١٩٢٦هـ) المطبعة ا لسلفية بنارس الهند ١٣٩٢هـ/١٩٧٢م.

٢. الادب المفرد، محمد بن اسماعيل البخاري (٢٥٦هـ) طبع استنابول ١٣٠۴هـ.

٣. الاعلام، خير الدين الزركلي. الطبعة الثانية القاهرة ١٩۴۵م.

۴. البداية والنهاية، اسماعيل بن كثير الدمشقي مطبعة السعادة مصر ١٩٣٢م.

۵. بلوغ المرام من ادلة الاحكام، احمد بن حجر العسقلاني (٧٧٣_٨۵٢هـ) المطبع القيومي كانفور الهند١٣٢٣ هـ.

۶. تاريخ ارض القرآن، السيد سليمان الندوي (١٣٧٣ هـ) معارف پريس اعظم كده، الهند ١٩۵۵م (الطبعة الرابعة).

٧. تاريخ اسلام، شاه اكبر خان نجيب آبادي مكتبة رحمت يوبند يوبي الهند.

٨. تاريخ الامم و الملوک، ابن جرير الطبري المطبعة الحسينية المصرية.

٩. تاريخ عمر بن الخطاب، ابو الفرج عبدالرحمن بن الجوزي مطبعة التوفيق الادبية بمصر.

١٠. تحفة الاحوذي، ابو العلى عبدالرحمن الماركفوري (١٣٣۵هـ_١٩٣۵م) جيد برقي پريس دهلي الهند ١٣۴٢_١٣۵٣هـ.

١١. تفسير ابن كثير، اسماعيل بن كثير الدمشقي دار الاندلس بيروت.

١٢. تفهيم القرآن، الاستاذ السيد ابو الاعلى المودودي ، مركزي مكتبة جماعت اسلامي الهند.

١٣. تلقيح فهوم الاثر، ابو الفرج عبد الرحمن بن الجوزي (۵٩٧ هـ) جيد برقي پريس دهلي الهند.

١۴. جامع الترمذي ، ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي (٢٠٩_٢٧٩هـ) المكتبة الرشيدية دهلي الهند.

١۵. الجهاد في الاسلام، (اردو)، الاستاذ السيد ابو الاعلى المودودي،

اسلامک پبليکشنز لميتد لاهور باکستان.
١٦.خلاصة السير، محب الدين ابو جعفر احمد بن عبدالله الطبري ٦٧۴هـ دهلي پرنتينګ پريس دهلي الهند ١٣۴٣هـ.
١٧.رحمة للعالمين، محمد سليمان المنصور فوري (م ١٩٣٠م) حنيف بک ډيپو دهلي.
١٨.رسول اکرم کي سياسي زندګي (اردو) الدکتور حميد ال،له پاريس سالم کمپني ديوبنديو- بي الهند ١٩٦٣م.
١٩.الروض الانف، ابو القاسم عبد الرحمن بن عبد الله السهيلي (٥٠٨- ٥٨١ هـ) المطبعة الجمالية بمصر ١٣٣٢هـ-١٩١۴م.
٢٠.زاد المعاد، شمس الدين ابو عبد الله محمد بن بکر بن ايوب المعروف بابن القيم (٦٩١- ٧٥١) المطبعة المصرية الطبعة الاولی ١٣۴٧- ١٩٢٨م.
٢١.سفر التکوين.
٢٢.سنن ابن ماجة، ابو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجة القزويني، (٢٠٩-٢٧٣هـ).
٢٣.سنن ابي داؤد، ابو داؤد سليمان بن الاشعث السجستاني (٢٠٢-٢٧٥هـ) ج ١ المطبع المجيدي کانفور الهند ١٣٧٥هـ، ٢ المکتبة الرحيمية ديوبند يو بي الهند.
٢۴. سنن النسائي، ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب النسائي (٢١٥-٣٠٣ هـ) المکتبة السلفية لاهور باکستان.
٢٥.السيرة الحلبية، ابن برهان الدين.
٢٦.السيرة النبوية، ابو محمد عبدالملک بن هشام بن ايوب الحميري، ٢١٣ او ٢١٨هـ) شرکة مکتبة و مطبعة مصطفی البابي الحلبي و اولاده بمصر المطبعة الثانية ١٣٧٥ هـ-١٩٥٥م.
٢٧. شرح شذور الذهب، ابو محمد عبد الله جمال الدين بن يوسف المعروف بابن هشام الانصاري (٧٠٨-٧٦١) مطبعة السعادة بمصر.
٢٨. شرح صحيح مسلم، ابو زکريا محيي الدين يحيی بن شرف النووي (٦٧٦ هـ) المکتبة الرشيدية دهلي الهند ١٣٧٦هـ.
٢٩. شرح المواهب اللدنية، الزرقاني نسخة عتيقة مخرومة الاوائل.

۳۰. الشفا بتعريف حقوق المصطفى، القاضي عياض، مطبعة عثمانية استانبول ۱۳۱۲هـ.

۳۱.صحيح البخاري، محمد بن اسماعيل البخاري (۲۵۲ هـ) المكتبة الرحيمية (ديوبند الهند) ۱۳۸۴ _۱۳۸۷هـ).

۳۲. صحيح مسلم، مسلم بن الحجاج القشيري المكتبة الرشيدية دهلي الهند ۱۳۷۲هـ.

۳۳.صحيفة حبقوق.

۳۴. صلح الحديبية، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر ۱۳۹۱هـ _۱۹۷۱م.

۳۵.الطبقات الكبرى، محمد بن سعد مطبعة بريل ليدن ۱۳۲۲ هـ.

۳۶.عون المعبود شرح ابي داؤد، ابو الطيب شمس الحق العظيم آبادي (الطبعة الاولى الهندية).

۳۷. غزوة احد، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية).

۳۸. غزوة بدر الكبرى، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) ۱۳۷۲ هـ _ ۱۹۷۲م.

۳۹. غزوة خيبر، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر ۱۳۹۱_۱۹۷۱.

۴۰. غزوة بني قريظة، محمد احمد باشميل (الطبعة الاولى) ۱۳۷۲ هـ_۱۹۲۲م.

۴۱.فتح الباري، احمد بن علي بن حجر العسقلاني (۷۷۳_۸۵۲) المطبعة السلفية و مكتبتها الروضة القاهرة.

۴۲. فقه السيرة، محمد الغزالي، دار الكتاب العربي بمصر الطبعة الثانية ۱۳۷۵ هـ=۱۹۵۵م.

۴۳. في ظلال القرآن، سيد قطب، دار احياء العربي بيروت لبنان الطبعة الثالثة.

۴۴. القرآن الكريم.

۴۵. قلب جزيرة العرب، فؤاد حمزة، المطبعة السلفية و مكتبتها، الروضة بمصر۱۳۵۲ هـ_۱۹۲۳م.

۴۶.ما ذا خسر العالم بانحطاط المسلمين، السيد ابو الحسن علي الحسني الندوي، الطبعة الرابعة مكتبة دار العروبة القاهرة ۱۳۸۱ هـ_۱۹۶۱م.

۴۷.محاضرات تاريخ الامم الاسلامية، الشيخ محمد الخضري بک، المكتبة

التجارية الكبرى بمصر، الطبعة الثامنة ۱۳۸۲ هـ.
۴۸. مختصر سيرة الرسول، شيخ الاسلام محمد بن عبد الوهاب التميمي النجدي (م ۱۲۲۰) مطبعة السنة المحمدية القاهرة الطبعة الاولى ۱۳۷۵ هـ ـ ۱۹۵۶م.
۴۹. مختصر سيرة الرسول، الشيخ عبد الله بن محمد النجدي آل الشيخ (م بمصر ۱۲۴۲هـ
۵۰. مدارک التنزيل، النسفي.
۵۱. مرقاة المفاتيح ج۲، الشيخ ابو الحسن عبيد الله الرحماني المباركفوري نامي پريس لکنهو الهند ۱۳۷۸ هـ ـ ۱۹۵۸م.
۵۲. مروج الذهب، ابو الحسن علي المسعودي مطبعة الشرق الاسلامية القاهرة.
۵۳. المستدرک، ابو عبد الله محمد الحاکم النيسابوري دائرة المعارف العثمانية حيدر آباد الهند.
۵۴. مسند احمد، الامام احمد بن محمد حنبل الشيباني ۲۲۴ هـ.
۵۵. مسند الدارمي، ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمي ۱۸۱ ـ ۲۵۵ هـ.
۵۶. معجم البلدان، ياقوت الحموي.
۵۷. مشكاة المصابيح، ولي الدين محمد بن عبد الله التبريزي، المکتبة الرحيمية ديوبند يوبي الهند.
۵۸. المواهب اللدنية، القسطلاني المطبعة الشرفية ۱۳۳۲ هـ، ۱۹۰۷م.
۵۹. موطا الامام مالک، الامام مالک بن انس الاصبحي (م۱۷۹هـ) المکتبة الرحيمية ديوبند يوبي الهند.
۶۰. وفاء الوفا، علي بن احمد السمهودي.